QVARTVS TOMVS
IN QVO
MARCI TVLLII CICERONIS OPERA
Philoſophica, nuper ad fidem uetuſtiſſimoꝝ exemplarium diligentiſſime recogni ta, quoꝝ catalogum ſequens indicabit pagina.

VENETIIS EX OFFICINA LVCÆ
ANTONII IVNTÆ ANNO
M. D. XXXVI.

BIBLIOTECA

QVARTVS HIC TOMVS CONTINET OMnes, qui ſuperſunt Ciceronis Libros de Philoſophia hoc nomine & ordine.

De.IIII. Academicarum quæſtionum libris ad Varronem miſſis Primi partem	
Lucullum	
De Finibus bonorum & malorum	Libros V.
Tuſculanarum quæſtionum	Libros V.
De natura Deorum	Libros III.
De Diuinatione	Libros II.
De Fato	Librum I.
Somnium Scipionis quod è ſex libris de Rep, ſupereſt	
De Legibus	Libros III.
De Officijs	Libros III.
Lælium, ſiue de Amicitia	Librum I.
Catonem Maiorem, ſiue de Senectute	Librum I.
De Paradoxis Stoicorum	Librum I.
De Vniuerſitate	Librum I.
Q. Ciceronis de petitione Conſulatus	Librum I.
Phœnomena Arati à M. Tullio adoleſcente in latinum conuerſa.	

PETRVS VICTORIVS NICOLAO ARDINGHELLO S.D.

MAgnum fuit ingenium M. Tullij, ſeu cœleſte potius ac diuinum, quod tot optimarum artium ſcientiam capere, atque omnia quæ percepit, ſummo artificio explicare, ac literis mandare potuerit, cum tñ omnem ætatem in rep. & in maximis rebus gerendis verſatus ſit: quibus. n. ille temporibus quietum vacuumq; animũ à magnis curis, cogitationibusq; habuit? quibusq; difficultatibus, & impedimẽtis obrutus non eſt? Poſtq̃. n. ob fortiter geſtum conſulatum, & oppreſſam ſceleratorũ ciuiũ impiam coniurationẽ, magna in ſe improborũ odia concitauit, nunq̃ ceſſarunt non tam ipſius q̃ patriæ, & cõis otij hoſtes eum varijs artib. aggredi, donec vi, armisq; è ciuitate ea expulerunt, quam ipſe ſuis conſilijs ex ipſorũ ferro incendioq; eripuerat: licetq; non multo poſt magno ſenatus populiq; conſenſu in patriã reuocatus ſit incredibili totius Italiæ lætitia, & plauſu, non tñ tutus ab inimicorũ inſidijs viuere potuit, qui ipſum nũq̃ requieſcere paſſi ſunt: cũq; & ſenatorijs munerib. & forenſibus laborib. eſſet hoc tempore diſtrictus, nunq̃ penitus philoſophiæ ſtudium ex animo dimiſit, ſed quodcũq; vacuum tẽpus ab his præclaris, glorioſisq; laboribus nactus eſt, id omne in legendo aut ſcribendo conſumpſit: conſtat. n. quædã de philoſophia eum ẽt his tẽporibus ſcripſiſſe ſex inq̃ de rep. libros: nã quin tres quoq; illos de Oratore ad Q. Fratrẽ miſſos tunc ſcripſerit, nemini dubium eſſe poteſt: ſed poſt exortũ ciuile bellum, victosq; Pompeianarũ partium duces, cum vnius in poteſtate reſp. eſſet, eiuſq; imperio ac voluntate cuncta regerentur, exoptatũ ſibi otium nactus quãuis reip. lugubre ac funeſtum, mirũ eſt q̃ multa breui tẽpore volumina de obſcuriſſimis & difficillimis philoſophiæ locis, quæſtionibusq; ediderit: cum aliter ille dignitatem ſuam ſe tueri nõ poſſe cogitaret: nec ſe inertiæ, ignauiæq; libero homine indignis dare vellet: tot inq̃ fuere vt qui omnem ætatem in literis conſumpſerunt, ab omniq; publica adminiſtratione ſe abſtinuerunt non mediocri ingenio homines, acerrimo in hoc ſtudio poſito vix tot ſcripſerint, cũq; eo tẽpore ꝓpter varia & multiplicia hoĩum ingenia ab vno Socrate tanquã fonte plures familiæ & diuerſæ diſciplinæ quaſi riui diductæ eſſent, haberetq; vnaquæq; ratio ſuos defenſores et grauiſſimos auctores, omnes eas apprime tenuit, edidicitq; Cicero, & cum ei commodum fuit, aut defendit aut oppugnauit, q̃uis propter obſcuram & abſtruſam ipſarum rerũ veritatem eam maximè rõnem probaret, quæ nihil ſciri, aut percipi poſſe affirmaret, cunctaq;, quæ veriſimilia eſſent, ſectaretur: oportebat aũt egregiè artib. ac doctrinis inſtructũ & eruditum eẽ, qui & pro omnib. philoſophis, & cõtra omnes ſe poſſe ſubtiliter ac copioſè dicere profiteretur: Stoicam verò philoſophiam nõ parũ admirabatur, ꝓpter grauitatem ac magnificentiam ſnĩarum (credo) ipſa valdè delectatus: vigebat aũt ea tunc maximè, nonnulliq; Romani præſtantiſſimi ciues ea diſciplina imbuti erant: nã multitudo Epicuri rõnem magis ſequebatur, vt quæ facilius ꝑcipi poſſet, & alliceret caperetq; animos imperitorum laudibus voluptatis, q̃uis ea quoq; grauiſſimas ſanctiſſimasq; ſnĩas quãdoq; effunderet, quæ fortes ẽt & iuſtos viros ei rõni poſſent conciliare: nã ita illi aduerſatus eſt cõtradixitq; Cicero, ut nõ male de vita & moribus eorum qui ipſam defendebant exiſtimaret, cũ etiam quoſdam habuerit Epicureos hoĩes ſecum magna beneuolentia iocundiſſimaq; familiaritate cõiunctos, qui eum oẽs Epicuri ſnĩas docuerãt, quẽ ipſum quoq; non odit, nec parciſſimo tenuiſſimoq; victu contentũ fuiſſe vnq̃ repugnauit cũ propter patrociniũ voluptatis apud ſuæ rõnis ignaros malè ille audiret, & vt ventri ac gutturi deditus ab aduerſarijs in hoc male acciperetur: veterem aũt illam Academiã adeo intellectã cognitamq; habuit, vt diu tractare nõ dubitarit: auctores ſanè ipſius ac principes Socratem, Platonem, Xenocratẽ eorũq; auditores omnibus locis mirificè laudat, ac cũctis philoſophis ꝑponit. Quõ igitur põt aliquis ſummum ingeniũ Ciceronis, ſummũq; philoſophiæ ſtudium nõ admirari? conſilium nãq; eius inſtitutumq; latinis literis explicandi quæ ante à Græcis tm̃ doctoribus ac libris ꝑcipi poterant, quis adeo peruerſus eſt, ac ſibi ipſi cõmodisq; ſuis inimicus, vt laudandũ eſſe non putet? Cogitabat ipſe hac quoq; parte ciues ſuos iuuare, atq; eos cunctas doctrinas in latinã linguam cõuertens nõ mediocri (vt erat) beneficio afficere: indignum n. ipſi videbaẽ gẽtẽ illã, quæ totũ penè orbẽ armis viciſſet, legibusq; temperaret, vitã moresq; ſuos ſine Græcis magiſtris excolere & regere nõ poſſe, cumq; omnibus rõnibus imperaret, Græcis hominibus, ac doctoribus ſeruire cogi. Reliquit igitur hęc præclara oĩum philoſophiæ diſciplinarũ quæ tunc florebãt, monimenta, quæ nobis multis de cauſis cara eẽ debent, non minus aũt quia cuncti illarum diſciplinarum libri vetuſtate, vel miſeris potius præteritis

temporibus ita perierunt, ut nihil ferè aliud reſtet, vnde poſſint, ſi non perfectè intelligi, at guſtari tamen, & animaduerti ſubtiliſſima illarum doctrinarum decreta ac rõnes: niſi fortè credimus omnia illa iudicio ac ſapiẽtium uirorum conſilio neglecta & deleta eſſe, ꝙ ea indigna exiſtimarent, quæ legerentur, quaſi non multa ẽt Ariſtotelis, quẽ diu meritò oẽs ſunt amplexati, ac ne peiora quidem eodem fato amiſſa ſint: nam quid de Theophraſto dicẽdum eſt, qui in eadem rõne verſatus omnia fermè quæ doctor ipſius Ariſtoteles eruditiſſime & elegantiſſime tractauit: num & hic ẽt eadẽ de cauſa cõtemptus eſt, atq; in ſitu & ſquallore relictus, qui penè totus perijt: Quæ.n. pars eius reſtitit, ea quoq; multis maculis & peruerſionibus cõfecta eſt: quaſiq; non viderimus in latinis etiã ſcriptoribus veteres quoſdam bonosq; interijſſe, nouos aũt alios rudesq; in vita permanſiſſe, aut ſuſpicari poſſimus ab illis, qui ex ijſdem fontibus, quibus peripatetici hauſerant clariſſimis ingenijs præditis ab optimisq; magiſtris eruditis, nihil ſapiens aut acutum inuentum, & poſteriores oẽs à veteribus ſine cauſa diſſentiſſe, cũ ſoleãt recẽtiſſima quæq; perfecta eſſe & abſoluta maximè: Ita tamen iuniores legerat Cicero, vt maioribus illis Platoni, Ariſtoteli, Theophraſto ſemper multũ tribuerit: audiuerit ẽt ſtudioſiſſime Athenis Antiochum veteris Academiæ nobiliſſimum & eloquentiſſimum philoſophũ: ne forte aliquis exiſtimet ipſum rõnis eius, quæ nunc maxime uiget expertem aut ignarũ fuiſſe: nulla cauſa eſt igitur, quin hi Ciceronis de Philoſophia libri ab omnibus legi, ſemperq; in manibus haberi debeant: nam quanta ſint elegantia copiaq; ſcripti, nihil attinet dicere, cũ omnes res, quas ille tractare uoluit, ſemper electiſſimis verbis expoſuerit, in his autem nullus orationis vel copioſæ, vel elegantis ornatus deſit: Quam ſint aũt inculta vel agreſtia potius et barbara ſcripta recentiorũ de philoſophia, præter admodum pauca, nemo eſt, qui neſciat, vt indignum admodum ſit tam bonas & præclaras res tam rudi & inquinato ſermone tractatas eẽ. Qui aũt hæc volumina ſępe & accurate legerit, et optimarũ rerũ cognitionẽ ſibi inde parabit, & cũ huiuſcemodi res ſcribere volet, facile poterit eas ornatè & grauiter pro ipſarũ dignitate dictare: atq; his quidem nos, quæ vix ab iniuria temporũ defenſa & conſeruata ſunt, quã potuimus opem præſtitimus, ſummoq; ſtudio conati ſumus multas in illis maculas perpugrare, nam quæ iãdiu deſiderantur, quæq; vetuſtate collapſa ſunt, nulla rõne potuimus in vitã reuocare: Malè profectò nobiſcum actum eſt, ꝙ optimi omnium ſcriptorũ optimam partem amiſimus: Acciderit aũt hoc quorundam præpotentium iniuria, qui odio illarũ rerum ducti ſumma acerbitate libros qui ea complectebantur, perſecuti ſint, ſiue omnium negligentia ſupiorum difficile cognitu & iudicatu eſt: Qui in ſũma certe uſi ſint ſtultitia illi excuſari nõ poſſunt, qui cum .vi. de rep. libros (ut alia omittam) deſcribere poſſent, qui ab optimo reip. tractãdæ auctore, omnibus congeſtis, quę vſu & literis didicerat, perfectè & abſolutè ſcripti fuerãt, in nugis potius quibuſdam deſcribendis operam ſuam conſumpſerunt: ſed ſit horum finis: neq; ea, quæ ſanari nõ poſſunt, vulnera, ãplius refricemus. Ad te vero Ardinghelle ſuauiſſime & hos quoq; libros mitto alterũ amoris erga te mei non valde tamẽ necesſarium pignus: perſpexiſti n. (ut arbitror) quantopere te merito tuo amem ac diligam, nã cum te obſeruare ac colere debuerim, id qđ erat perſonæ ac dignitatis tuæ, me potius hoc facere voluiſti, atq; hoc ipſo ſemper magis delectatus es: quid. n. erat (niſi hoc voluiſſes) ꝙ te mihi tantopere dares atq; adeo cõmodis meis inſeruires: quare & te amo ita vt nihil vnq̃ in amore fuiſſe ardentius putẽ: & colo tamen, vt et perſona quam geris, & ſingularis tua probitas poſtulant: Maxima quidem tua ſunt, quæ nunquã prædicare deſinã, erga me bñficia: atq; hęc quoq; ipſa tu nunq̃ augere ceſſas, ea ſanè me tibi valde obligarunt: incredibilis vero tua humanitas, ſenilis quędã prudẽtia, ſummum ingeniũ, excellens doctrina, me tibi arctioribus adhuc vinculis coniunxerunt: oĩa vero hæc ſimul congeſta me ita captum tenent, vt ſemper te animo meo adfixum habeam, nec vnq̃ ceſſem de admirabilibus tuis virtutibus, egregijsq; erga me meritis mecũ ipſe cogitare: quare noli mirari, cur ſecundum etiã hoc volumẽ tibi miſerim, cum in tuo ſolum nomine acquieſcam: ſed expecta potius ſiquid vnquã maiore ſtudio magis te dignum efficere potuero: quod etſi ſentio q̃ mihi arduum ac difficile ſit, conabor tamẽ vt aliqua ratione & amori erga te meo & minimæ parti tuorum meritorum videar ſatiſfeciſſe.

M. TVLLII CICERONIS ACADEMICARVM QVAESTIONVM LIBER PRIMVS.

AD M. TERENTIVM VARRONEM.

INCVMANO nuper quum mecum Atticus noſter eſſet, nunciatum eſt nobis à M. Varrone, ueniſſe eum Roma pridie ueſperi, & niſi de uia feſſus eẽt, cõtinuo ad nos uenturum fuiſſe. Quod quum audiſſemus, nullam moram interponendã putauimus, quin uideremus hominem nobiſcum & ſtudijs eiſdem, & uetuſtate amicitię coniunctum. Itaq; confeſtim ad eũ ire perreximus, paulumq; quũ eius uilla abeſſemus, ipſum ad nos uenientem uidimus, atq; illum complexi (ut mos amicorum eſt) ſatis eum longo interuallo ad ſuam uillam reduximus. Hic pauca primo, atq; ea percontantibus nobis, & ſi q̄d forte Roma noui, Atticus, Omitte iſta quæ nec percõtari nec audire ſine moleſtia poſſumus, quęſo, inq̄t, & quęre potius, ecquid ipſe noui. Silent enim diutius muſæ Varronis q̃ ſolebant. Nec tñ iſtũ ceſſare, ſed celare quæ ſcribat exiſtimo. Minime uero, inquit ille, Intemperantis enim arbitror eſſe ſcribere, quod occultari uelit. Sed habeo opus magnum in manibus, quod iampridem ad hunc eum ipſum (me autem dicebat) quædam inſtitui, quæ & ſunt magna ſanè, & limantur à me politius. Et ego iſta quidem inquam Varro iandiu expectans, non audeo tamen flagitare. Audiui enim è Libone noſtro, cuius noſti ſtudiũ (Nihil enim eiuſmodi celare poſſumus) non te ea intermittere, ſed accuratius tractare, nec de manibus unquã deponere. Illud autem mihi ante hoc tempus nunquam in mentem uenit à te requirere. Sed nunc poſteaquã ſum ingreſſus res eas quas tecum ſimul didici, mandare monumentis, philoſophiamq; ueterem illam à Socrate ortã, Latinis literis illuſtrare, quæro quid ſit, cur quum multa ſcribas, genus hoc prætermittas, preſertim quum & ipſe in eo excellas, & id ſtudiũ totaq; ea res longe ceteris & ſtudijs & artibus antecedat. Tum ille, Rem à me ſæpe deliberatã & multum agitatam requiris. Itaq; non hæſitans reſpondebo, ſed ea dicam, quæ mihi ſunt in promptu, quod iſta ipſa de re multum, ut dixi, & diu cogitaui. Nam quum philoſophiam uiderem diligentiſſime Græcis literis explicatam, exiſtimaui ſi qui de noſtris eius ſtudio tenerẽtur, ſi eſſent Græcis doctrinis eruditi, Græca potius q̃ noſtra lecturos: ſin à Græcorum artibus & diſciplinis abhorrerent, ne hæc quidem curaturos, quæ ſine eruditione Græca intelligi nõ poſſunt. Itaq; ea nolui ſcribere, quę nec indocti intelligere poſſent, nec docti legere curarent. Vides autem eadem ipſe. Didiciſti enim non poſſe nos Amafanij aut Rabirij ſimiles eſſe: qui nulla arte adhibita, de rebus ante oculos poſitis, uulgari ſermone diſputant. nihil definiunt, nihil partiuntur, nihil apta interrogatione concludunt, nullam denique artem eſſe, nec dicendi, nec diſſerendi putãt. Nos autem præceptis dialecticorũ, & oratorũ. Et quoniam utramq; uim uirtutem eſſe noſtri putant, ſic parentes ut legibus, uerbis

quanquam nouis cogimur uti, quæ docti, ut dixi, à Græcis petere mallent, indocti ne à nobis quidem accipiunt, ut fruſtra omnis ſuſcipiatur labor. Iam uero phyſica, ſi Epicurum, id eſt ſi Democritum probarem, poſſem ſcribere ita planè ut Amafanius. Quid eſt enim magnum, quum cauſas rerum efficientium ſuſtuleris, de corpuſculorum (ita enim appellat atomos) concurſione fortuita loqui? Noſtra tu phyſica noſti, quæ continẽatur ex effectione, & ex materia ea quam fingit & format effectio. Adhibẽda enim Geometria eſt, quoniam quibuſnam quiſquam enunciare uerbis, aut quem ad intelligẽdum poterit adducere, hæc ipſa de uita & moribus, & de expetendis fugiendiſq; rebus. Illi enim ſimpliciter pecudis & hominis idem bonum eſſe cenſent: apud noſtros enim non ignoras quæ ſit & quanta ſubtilitas. Siue enim Zenonem ſequare, magnum eſt efficere ut quis intelligat, quid ſit illud uerũ & ſimplex bonum, quod non poſſit ab honeſtate ſeiungi. Quod bonum quale ſit negat omnino Epicurus ſine uoluptatibus ſenſum mouentibus nec ſuſpicari. Si uero Academiã ueterem perſequamur, quam nos, ut ſcis probamus, quàm erit illa acute explicanda nobis, ꝙ argute, quàm obſcure etiã contra Stoicos diſſerendum? Totum igitur illud philoſophiæ ſtudium, mihi quidem ipſe ſumo, & ad uitæ conſtantiam quantam poſſum, & ad delectationem animi, nec ullum arbitror (ut apud Platonem eſt) maius aut melius à dijs datum munus homini: ſed meos amicos in quibus eſt ſtudium, in Græciam mitto, id eſt ad Græcos ire iubeo, ut ea à fontibus potius hauriant, quàm riuulos conſectentur. Quę autem nemo adhuc docuerat, nec erat unde ſtudioſi ſcire poſſent, ea quantum potui (nihil enim magnopere meorum miror) feci ut eẽnt nota noſtris. A Græcis enim peti non poterant, ac poſt Lelij noſtri occaſum, ne à Latinis quidem. Et tamen in illis ueteribus noſtris quæ Menippum imitati nõ interpretati quadam hilaritate cõſperſimus, multa admixta ex intima philoſophia, multa dicta dialectice: quæ quo facilius minus docti intelligerent, iucunditate quadam ad legendum inuitati in laudationibus, in ijs ipſis antiquitatum procemijs philoſophiæ, ſcribere uoluimus, ſi modo cõſequuti ſumus. Tum ego. Sunt inquam iſta Varro. Nam nos in noſtra urbe peregrinãtes, errantesq; tãquam hoſpites, tui libri quaſi domum deduxerunt, ut poſſemus aliquando, qui, & ubi eſſemus, agnoſcere. Tu ætatem patrię, tu deſcriptiones temporum, tu ſacrorum iura, tu ſacerdotum, tu domeſticam, tu bellicam diſciplinam, tu ſedem regionum, locorum, tu omnium diuinarum humanarumq; rerum nomina, genera, officia, cauſas aperuiſti. Plurimum quidem & poetis noſtris, omninoq; Latinis & literis luminis, & uerbis attuliſti, atque ipſe uarium & elegans omni ferè numero poema feciſti, philoſophiamq; multis locis inchoaſti ad impellendum ſatis, ad edocendum parum. Cauſam autẽ probabilem tu quidem affers. Aut enim Græca legere mallent, qui erunt eruditi, aut ne hæc quidem, qui illa neſciunt. Sed da mihi nunc, ſatiſ'ne probas? Imo uero & hæc qui illa non potuerunt, & qui Græca poterunt, non contemnant ſua. Quid enim cauſæ eſt cur poetas Latinos Græcis literis eruditi legãt, philoſophos non legant? An quia delectat Ennius, Pacuuius, Accius, multi alij, qui non uerba ſed uim Græcorum expreſſerunt poetarum? Quanto magis philoſophi delectabunt, ſi ut illi Aeſchylum, Sophoclem, Empedoclem, Euripidem: ſic hi Platonem imitentur, Ariſtotelem, Theophraſtum? Oratores

quidem

quidem laudari uideo,ſi qui è noſtris Hyperidem ſint aut Demoſthenẽ imitati,Ego autem (dicam enim ut res eſt) dum me ambitio,dum honores,dũ cauſæ,dum Reipub.non ſolum cura,ſed quædam etiam procuratio multis officijs implicatum & conſtrictum tenebat,hæc incluſa habebam,& ne obſoleſcerent renouabam quum licebat,legendo.Nunc uero & fortunę grauiſſimo percuſſus uulnere,& adminiſtratione Reipub.liberatus,doloris medicinam à philoſophia peto,& otij oblectationem hanc honeſtiſſimam iudico. Aut enim huic ætati hoc maxime aptum eſt,aut ijs rebus,ſi quas dignas laude geſſimus,hoc in primis conſentaneum,aut etiam ad noſtros ciues erudiendos nihil utilius:aut ſi hæc ita non ſunt,nihil aliud uideo quod agere poſſimus.Brutus quidem noſter excellens omni genere laudis,ſic philoſophiam Latinis literis perſequitur,nihil ut iiſdem de rebus Græcia deſideret,& eandẽ quidem ſententiam ſequitur quam tu.Nam Ariſtum Athenis audiuit aliquandiu, cuius tu fratrem Antiochum.Quamobrem da quæſo te huic etiam generi literarum. Tum ille, Iſtuc quidem conſiderabo,nec uero ſine te.Sed de teipſo, quid eſt (inquit) quod audio? Quanam,inquam,de re? Relictam à te ueterem iam,inquit,tractari autem nouam.Quid ergo inquam,Antiocho id magis licuerit noſtro familiari remigrare in domum ueterem è noua, quàm nobis in nouam è uetere? Certe enim recentiſſima quæq; ſunt correcta & emendata maxime,quanquam Antiochi magiſter Philo magnus uir, ut tu exiſtimas ipſe,negaret in libris (quod coràm etiam ex ipſo audiebamus) duas Academias eſſe,erroremq; eorum qui ita putarũt coarguit.Eſt inquit ut dicis. Sed ignorare te non arbitror,quæ cõtra Philonem Antiochus ſcripſit. Imo uero & iſtam,& totam ueterem Academiam aqua abſumptam diu,renouari à te,niſi moleſtum eſt,uelim.Et ſimul aſſidamus,inquã,ſi uidetur. Sane iſtud quidem inquit.Sum enim admodum infirmus.Sed uideamus idem ne Attico placeat fieri à me quod te uelle uideo.Mihi uero ille? Quid eſt enim quod malim,quàm ex Antiocho iampridem audita recordari, & ſimul uidere, ſatis ne ea commode dici poſſit latine? Quæ quum ſint dicta,in conſpectu conſedimus omnes.Tum Varro ita exorſus eſt. Socrates mihi uidetur (id quod conſtat inter omnes) primus à rebus occultis & ab ipſa natura inuolutis,in quibus omnibus ante eum philoſophi occupati fuerunt,auocauiſſe philoſophiam,& ad uitam cõmunem adduxiſſe,ut de uirtutibus,& uitijs,omninoq; de bonis rebus & malis quæreret:cœleſtia autem,uel procul eẽ à noſtra cognitione cenſeret,uel ſi maxime cognita eſſent,nihil tamen ad bene uiuendum.Hic in omnibus ferè ſermonibus qui ab ijs qui illum audierũt perſcripti uarie,copioſe ſunt,ita diſputat,ut nihil affirmet ipſe, refellat alios,nihil ſe ſcire dicat niſi idipſum,eoq; præſtare ceteris,quod illi quæ neſciãt ſcire ſe putent,ipſe ſe nihil ſcire id unum ſciat,ob eamq; rẽ ſe arbitrari ab Apolline omnium ſapientiſſimum eſſe dictum,quod hæc eſſet una omnis ſapientia,nõ arbitrari ſeſe ſcire quod neſciat.Quæ quum diceret conſtanter,& in ea ſententia permaneret omnis eius oratio,tum in uirtute laudanda, & in hominibus omnibus ad uirtutis ſtudiũ cohortandis cõſumebatur,ut ex Socraticorum libris,maximeq; Platonis,intelligi poteſt.Platonis aũt authoritate, qui uarius,& multiplex,& copioſus fuit,una & cõſentiẽs duobus uocabulis philoſophię forma inſtituta eſt Academicorũ,& Peripateticorũ,qui rebus cõgruen

tes, nominibus differebant. Nā quum Speuſippū ſororis filiū Plato philoſophiæ quaſi hæredem reliquiſſet, duos autem præſtantiſſimos ſtudio atq; doctrina Xenocratem Chalcedonium, & Ariſtotelem Stagiritem, qui erant cū Ariſtotele, Peripatetici dicti ſunt, quia diſputabant inambulantes in Lycio: Illi autem qui Platonis inſtituto in Academia, quod eſt alterum Gymnaſium, cœtus erant, & ſermones habere ſoliti, è loci uocabulo, nomen habuerūt. Sed utriq; Platonis ubertate completi, certam quandam diſciplinæ formulam compoſuerunt, & eam quidem plenam ac refertam. Illam autem Socraticam dubitationem de omnibus rebus, & nulla affirmatione adhibita, cōſuetudinem differendi reliquerunt. Ita facta eſt differendi (quod minime Socrates probabat) ars quædam philoſophię, & rerum ordo, & deſcriptio diſciplinæ. Quę quidem erat primo duobus, ut dixi, nominibus una. Nihil enim inter Peripateticos, & illam ueterem Academiam differebat. Abundātia quadam ingenij præſtabat, ut mihi uidetur quidem, Ariſtoteles. Sed idem fons erat utriſq;, & eadem rerum expetendarum fugiendarumq; partitio. Sed qd ago? inquit: aut ſum ne ſanus, qui hæc uos doceo? Nam et ſi non ſus Mineruā, ut aiunt, tamen inepte quiſquis Mineruam docet. Tum Atticus. Tu uero, inquit, perge Varro, Valde enim amo noſtra atque noſtros, meq; iſta delectāt quum latine dicuntur, & iſto modo. Quid me, inquā, putas, qui philoſophiā iam profeſſus ſim, populo noſtro exhibiturū? Pergamus igitur, inquit, quoniam placet. Fuit ergo iam accepta à Platone philoſophandi ratio triplex. Vna, de uita & moribus; altera, de natura & rebus occultis; tertia, de differendo, & quid uerum & quid falſum, quid rectum in oratione prauum'ue, quid conſentiens, quid repugnet iudicando. Ac primam illam partem bene uiuēdi à natura petebant, eiq; parendum eſſe dicebant: neq; ulla alia in re, niſi in natura quærendum eſſe illud ſummum bonum, quo omnia referrentur. Conſtituebantq; extremum eſſe rerum expetēdarum, & finem bonorum, adeptum eſſe omnia è natura, & animo, & corpore, & uita. Corporis autem alia ponebant eē in toto, alia in partibus. Valetudinem, uires, pulchritudinem in toto: in partibus autem ſenſus integros, & præſtātiam aliquam partium ſingularum, ut in pedibus celeritatem, uim in manibus, claritatem in uoce, in lingua etiam explanatam uocum impreſſionem. Animi autem, quæ eſſent ad cōprehendēdā ingenij uirtutem idonea: eaq; ab ijs in naturam & mores diuidebantur. Naturæ celeritatem ad diſcendum & memoriam dabant, quorū utrunq; mentis eſſet proprium & ingenij: morum autem putabant ſtudia eē, & quaſi conſuetudinē, quam partim exercitationis aſſiduitate, partim ratione formabant, in quibus erat philoſophia ipſa. In qua quod inchoatum eſt, neq; perfectum, progreſſio quædam ad uirtutem appellatur: quod autem abſolutum, id eſt uirtus, quaſi perfectio naturæ, omniumq; rerū, quas in animis ponunt, una res optima. ergo hæc animorum. Vitæ autem (id enim erat tertium) adiuncta eſſe dicebant, quæ ad uirtutis uſum ualerēt. Iam uirtus animi bonis & corporis cernitur in quibuſdam, quæ non tam naturæ, q̄ beatæ uitæ adiuncta ſunt. Hominem eſſe cenſebant, quaſi partem quādam ciuitatis & uniuerſi generis humani, eumq; eſſe coniunctum cum hominibus, humana quadam ſocietate. Ac de ſummo quidem atque naturali bono, ſic agunt: cetera autē pertinere ad id putant, aut ad augendum, aut ad tuendum, ut diuitias, ut opes, ut

gloriam,

gloriam,ut gratiam.Ita tripertita ab ijs inducitur ratio bonorum. Atq; hæc illa ſunt tria genera,quæ putant plerique Peripateticos dicere. Id quidē nō falſò.Eſt enim hæc partitio illorum.Illud imprudenter,ſi alios eē Academicos,qui tum appellarentur,alios Peripateticos arbitrantur.Communis hæc ratio,& utriſque hic bonorum finis uidebatur,adipiſci quæ eēnt in prima natura,quæq; ipſa per ſeſe expetenda,aut omnia,aut maxima,Ea ſunt autē maxima,quæ in ipſo animo,atq; in ipſa uirtute uerſantur.Itaque omnis illa antiqua philoſophia ſenſit in una uirtute eſſe poſitam beatam uitam : nec tamen beatiſſimam,niſi adiungerentur,& corporis,& cetera quæ ſupra dicta ſunt, ad uirtutis uſum idonea.Ex hac deſcriptione,agendi quoque aliquid in uita, & officij ipſius initiū reperiebatur,quod erat in cōſeruatione earum rerum, quas natura præſcriberet,Hinc gignebatur fuga deſidiæ, uoluptatumq; contemptio,ex quo laborum dolorumq; ſuſceptio multorum,magnorumq; recti honeſtiq; cauſa,& earum rerum,quæ erant congruentes cum deſcriptione naturæ.Vnde & amicitia exiſtebat,& iuſtitia,atque æquitas.Hæq; & uoluptatibus,& multis uitæ commodis anteponebātur. Hęc quidem fuit apud eos morum inſtitutio,& eius artis,quam primā poſui,forma atq; deſcriptio.

De natura autem(id enim ſequebatur)ita dicebant,ut eam diuiderent in res duas,ut altera eſſet efficiens,altera autem quaſi huic ſe præbens,eaq; efficeretur aliquid.In eo quod efficeret,uim eſſe cenſebant: In eo autem quod efficeretur, materiam quandam.In utroque tamen utrunque.Neque enim materiam ipſam coherere potuiſſe,ſi nulla ui contineretur,neq; uim ſine aliqua materia.Nihil eſt enim,quod non alicubi eſſe cogatur.Sed quod ex utroq;,id iam corpus,& quaſi qualitatem quandam nominabant.Dabitis enim profecto,ut in rebus inuſitatis,quod Greci ipſi faciunt,à quibus hęc iādiu tractantur,utamur uerbis interdum inauditis.Nos uero, inquit Atticus. Quinetiā Græcis licebit,utare quū uoles,ſi te Latina forte deficient. Bene ſanè facis. Sed enitar,ut latine loquar,niſi in huiuſcemodi uerbis, ut Philoſophiam aut Rhetoricam,aut Phyſicam,aut Dialecticam appellem,quibus ut alijs multis conſuetudo iam utitur pro latinis.Qualitates igitur appellaui,quas ποιότητας Greci uocant, quod ipſum apud Grecos non eſt uulgi uerbum, ſed philoſophorum,atque id in multis.Dialecticorum uero uerba nulla ſunt publica, ſuis utuntur.Et id quidem commune omnium ferè eſt artium. Aut enim noua ſunt rerum nouarum facienda nomina, aut ex alijs tranſferenda. Quod ſi Gręci faciunt, qui in ijs rebus tot iam ſecula uerſantur, quanto id magis nobis concedendum eſt, qui hęc nunc primum tractare conamur.

Tu uero,inquam,Varro bene etiam meriturus mihi uideris de tuis ciuibus, ſi eos non modo copia rerum auxeris,ut effeciſti,ſed etiam uerborum. Audebimus ergo,inquit,nouis uerbis uti te auctore,ſi neceſſe eſt,Earum igit̃ qualitatum ſunt alię principes,alię ex ijs ortę.Principes ſunt unius modi, & ſimplices.Ex ijs autē ortę,uarię ſunt,& quaſi multiformes.Itaq; aer quoq; (utimur enim pro Latino)ignis,& aqua,et terra,prima ſunt.Ex ijs aūt ortę animantiū formę,earūq; rerū quę gignuntur è terra.Ergo illa initia,et ut è Gręco uertā,elemēta dicūt.E quibus aer & ignis,mouēdi uim habēt & efficiēdi: reliquę partes accipiēdi,& quaſi patiēdi,aquā dico & terrā.Quintū genus ē

quo eēnt aſtra, mēteſq́ ſingulares, eorūq́ quatuor, quæ ſupra dixi diſſimile Ariſtoteles quoddam eſſe rebatur. Sed ſubiectam putant omnibus ſine ulla ſpecie, atque carentem omni illa qualitate (faciamus enim tractādo uſitatius hoc uerbum et tritius) materiam quandam, ex qua omnia expreſſa atque effecta ſint, quæ tota omnia accipere poſſint, omnibusq́ modis mutare, atque ex omni parte, eoq́ etiam interire non in nihilum, ſed in ſuas partes, quæ infinite ſecari ac diuidi poſſint, quum ſit nihil omnino in rerum natura minimū, quod diuidi nequeat. Quæ autem moueātur, omnia interuallis moueri, quæ interualla etiam infinite diuidi poſſint. Et quum ita moueatur illa uis, quām qualitatem eē dicimus, & quum ſic ultro citroq́ uerſetur, & materiam ipſam totam penitus commutari putant, & illa effici quæ appellāt qualia, ė quibus in omni natura coherente & continuata cum omnibus ſuis partibus effectū eē mundum, extra quem nulla pars materiæ ſit, nullumq́ corpus. Parteis autem eē mundi omnia, quæ inſint in eo, quę natura ſentiente teneantur, in qua ratio perfecta inſit, quæ ſit eadem ſempiterna. Nihil enim ualentius eē ꝗ quo intereat. Quam uim animum dicunt eē mundi, eandemq́ eſſe mentem, ſapientiamq́ perfectam, quem Deum appellant, omniumq́ rerum, quæ ſunt ei ſubiectę, quaſi prudentiam quandam procurantem cœleſtia maxime, deinde in terris ea quæ pertinent ad homines. Quam interdum eandem: Neceſſitatem appellant, quia nihil aliter poſſit atque ab ea conſtitutum ſit, inter quaſi fatalem, & immutabilem continuationem ordinis ſempiterni. Nonnūquā quidem eandem Fortunam, quod efficiat multa improuiſa hęc nec opinata nobis, propter obſcuritatem ignorationemq́ cauſarum. Tertia deinde Philoſophię pars, quę erat in ratione, & in diſſerendo, ſic tractabatur ab utriſq́.

Quanquam oriretur à ſenſibus, tamen non eſſe iudicium ueritatis in ſenſibus. Mentem uolebant rerum eē iudicem: ſolam cenſebant idoneam cui crederetur, quia ſola cerneret id quod ſemper eſſet ſimplex, & unius modi, & tale quale eſſet. Hāc illi Ideam appellabant, iam a Platone ita appellatam, nos recte Speciē poſſumus dicere. Senſus autem omnes hebetes & tardos eē arbitrabātur, nec percipere ullo modo res eas, quę ſubiectę ſenſibus uiderētur: quæ eſſent aut ita paruę, ut ſub ſenſum cadere non poſſent: aut ita mobiles & concitatæ, ut nihil unquam unum eſſet conſtans eidem quidem, quia continenter laberentur & fluerent omnia. Itaque hanc omnem partem rerum opinabilem appellabant: Scientiam autem nuſquam eſſe cenſebant, niſi in animi motionibus, atque rationibus. Qua de cauſa definitiones rerum probabant, & has ad omnia de quibus diſceptabatur adhibebant. Verborum etiam explicatio probabatur, id eſt, qua de cauſa quæque eſſent ita nominata, quam Etymologiam appellabant. Poſt argumentis, & quaſi rerum notis ducibus utebantur ad probandum, & concludendum id, quod explanari uolebant: in qua tradebatur omnis dialectica diſciplina, id eſt orationīs rōne cōcluſæ. Huic quaſi ex altera parte, oratoria uis dicendi adhibebatᷣ, explicatrix orationis perpetuæ, ad perſuadendum accommodatæ. Hęc erat illis prima à Platone tradita: cuius quas accepim diſputationes, ſi uultis, exponā. Nos uero uolumus, inquā, ut pro Attico etiā reſpondeā. Et recte, inquit, rn̄des. Præclare .n. explicatᷣ Peripateticorꝝ & Academię ueteris auctoritas. Ariſtoteles

primus,

primus, ſpecies quas pauloãte dixi, labefactauit, quas mirifice Plato erat amplexatus, ut in his quiddam diuinum eẽ diceret. Theophraſtus autem uir & oratione ſuauis, & ita moratus, ut præ ſe probitatem quandam & ingenuitatem ferat, uehementius etiam fregit quodammodo auctoritatem ueteris diſciplinæ. Spoliauit enim uirtutem ſuo decore, imbecillãq; reddidit, quod negauit in ea ſola poſitum eſſe beate uiuere. Nam Strato eius auditor, quanquam fuit acri ingenio, tamen ab ea diſciplina omnino ſemouendus eſt. Qui quum maxime neceſſariam partem philoſophiæ, quæ poſita eſt in uirtute & in moribus, reliquiſſet, totumq; ſe ad inueſtigationem naturæ contuliſſet, in ea ipſa plurimũ diſſedit à ſuis. Speuſippus aũt, & Xenocrates, qui primi Platonis rõnẽ auctoritatemq; ſuſceperant, & poſt eos Polemo & Crates, unaq; Crantor, in Academia congregati, diligenter eis quæ à ſuperioribus acceperant, utebantur. Iam Polemonem audiuerant aſſidue Zeno & Arceſilas. Sed Zeno quum Arceſilam anteiret ætate, ualdeq; ſubtiliter diſſereret, & pacute moueret, corrigere conatus ẽ diſciplinã. Eã quoque (ſi uidetur) correctionem explicabo, ſicut ſolebat Antiochus. Mihi uero inquam uidetur, quod uides idem ſignificare Pomponium. Zeno igitur nullo modo is erat, qui, ut Theophraſtus, neruos uirtutis inciderit: ſed contra, qui omnia, quæque ad beatam uitam pertinerent, in una uirtute poneret, nec quicquam aliud numeraret in bonis, idq; appellaret honeſtum, quod eſſet ſimplex quoddam, & ſolum, & unum bonum: cetera autem & ſi nec bona nec mala eſſent, tamen alia ſecundum naturam dicebat, alia naturæ eſſe cõtraria. Iis ipſis alia interiecta & media numerabat. Quæ autem ſecundum naturam eſſent, ea ſumenda, & quadam æſtimatione dignanda docebat, contraq; contraria. Neutra autẽ in medijs relinquebat, in quibus ponebat nihil omnino eſſe momenti. Sed quæ eſſent ſumenda, ex ijs alia pluris eſſe ęſtimanda, alia minoris. Quæ pluris, ea prępoſita appellabat: reiecta autem, quæ minoris. Atque ut hęc non tam rebus q̃ uocabulis commutauerat, ſic inter recte factum atque peccatum, officium & contra officium, media locabat quędã: recte facta ſola in bonis actionibus ponens, praue, id eſt peccata, in malis. Officia autem & ſeruata prætermiſſaq;, media putabat, ut dixi. Quumq; ſuperiores, non omnem uirtutẽ in ratione eſſe dicerent, ſed quaſdam uirtutes natura aut more perfectas, hic omnes in ratione ponebat. Quumq; illi ea genera uirtutum, quæ ſupra dixi, ſeiũgi poſſe arbitrarentur, hic nec id ullo modo fieri poſſe diſſerebat, nec uirtutis uſum modo, ut ſuperiores, ſed ipſum habitum per ſe eẽ pręclarum, nec tñ uirtutem cuiquam adeſſe, quin ea ſemper uteretur. Quumq; perturbationem animi illi ex homine nõ tollerent, naturaq; & condoleſcere, & concupiſcere, & extimeſcere, & efferri lætitia dicerent, ſed ea contraherent, in anguſtumq; deducerẽt, hic, omnibus his quaſi morbis, uoluit carere ſapiẽtẽ. Quumq; eas ꝑturbationes antiqui naturales eẽ dicerent, & rõnis expertes, aliaq; in parte animi cupiditatẽ, alia rationẽ collocarent, ne ijs qdẽ aſſentiebatur. Nã et ꝑturbatiões uolũtarias eẽ putabat, opinioniſq; iudicio ſuſcipi & oĩum ꝑturbationum arbitrabatur matrẽ eẽ, ĩmoderatam quandam intẽperãtiã. Hæc ferè de moribus. De naturis aũt ſic ſentiebat. Primum, ut in quatuor initijs rerũ illis quintã hãc naturã, ex qua ſupiores ſenſus & mentẽ effici rebantur, non adhi-

beret, Statuebat.n.ignẽ eẽ ipſam naturam,quę quicq; gigneret,et mentẽ atq;
ſenſus.Diſcrepabat ẽt ab ijſdem,ꝙ nullo modo arbitrabaẽ quicquã effici poſ-
ſe,ab ea quæ expers eſſet corporis.Cuius generis Xenocrates, & ſuperiores
etiam animum eſſe dixerũt.Nec uero aut quod efficeret aliquid,aut quod ef-
ficeretur,poſſe eẽ non corpus. Plurima autem in illa tertia philoſophiæ par-
te mutauit.In qua primum de ſenſibus ipſis quædam dixit noua,quos iũctos
eſſe cenſuit è quadam quaſi impulſione oblata extrinſecus,quam ille Phanta-
ſiam,nos Viſum appellemus licet. Et teneamus hoc uerbum quidẽ,erit enim
utendum in reliquo ſermone ſæpius.Sed ad hæc quæ uiſa ſunt,& quaſi acce-
pta ſenſibus,aſſenſionem adiungit animorum,quam eſſe uult in nobis poſi-
tam,& uoluntariam. Viſis non omnibus adiungebat fidem,ſed his ſolũ, quę
propriam quandam haberent declarationem earum rerũ,quæ uiderẽtur. Id
autem uiſum quũ ipſum per ſe cerneretur,comprehenſibile: Feretis hæc? nos
uero,inquit.Quonam enim modo καταληπτον diceres? ſed quum acceptũ iam
& approbatum eſſet,comprehenſionem appellabat,ſimilem ijs rebus q̄ ma-
nu prenderentur,ex quo etiam nomen hoc duxerat. At quum eo uerbo an-
te nemo tali in re uſus eſſet,plurimisq; idẽ nouis uerbis(noua enim dicebat)
uſus eſt.Quod autem erat ſenſu comprehẽſum,id ipſum ſenſum appellabat.
Et ſi ita erat comprehenſum,ut conuelli ratione non poſſet,ſcientiam:ſin ali-
ter,inſcientiam nominabat,ex qua exiſteret etiam opinio,quæ eſſet imbecil-
la,& cum falſo incognitoq; communis.Sed inter ſciẽtiam & inſcientiã,com-
prehenſionem illam,quam dixi,collocabat, eamq; neque in rectis neque in
prauis numerabat,ſed ſoli credẽdum eſſe dicebat:è quo ſenſibus etiam fidem
tribuebat,quod(ut ſupra dixi)comprehenſio facta ſenſibus, & uera eſſe &
fidelis uidebatur:non quod omnia quæ eſſent in re comprehenderet, ſed q̄a
nihil quod cadere in eam poſſet,relinqueret,quodq; natura, quaſi normam
ſcientiæ & principium ſui dediſſet, unde poſtea notiones rerũ in animis im-
primerẽtur,è quibus non principia ſolum,ſed latiores quędam ad rationem
inueniendam uiæ reperiuntur.Errorem autem,& temeritatem, & ignoran-
tiam,& opinationem,& ſuſpicionem,& uno nomine omnia quæ eſſent alie-
na firmę & conſtantis aſſenſionis,à uirtute ſapientiaq; remouebat. Atque in
ijs ferè commutatio conſtitit omnis, diſſenſioq; Zenonis à ſuperioribus.
Quæ quum dixiſſet,Et breuiter ſanè minimeq; obſcure expoſita eſt,inquã,à
te Varro,et ueteris Academię ratio et Stoicorum:uerum eẽ autem arbitror,
ut Antiocho noſtro familiari placebat correptiõem ueteris Academię poti-
us,q̄ aliquam nouam diſciplinam putandam. Tunc Varro. Tuæ ſunt nunc
partes,inquit,qui ab antiquorum ratione nũc deſciſcis,& ea quæ ab Arceſi-
la nouata ſunt,probas,docere quod,& qua de cauſa diſſidium factum ſit, ut
uideamus ſatis ne iſta ſit iuſta defectio. Tum ego.Cum Zenone, inquam, ut
accepimus, Arceſilas ſibi omne certamen inſtituit non pertinacia aut ſtudio
uincendi (ut mihi quidem uidetur) ſed earum rerum obſcuritate, quæ ad
confeſſionem ignorationis adduxerant Socratem,& ueluti amantes Socra-
tem Democritum, Anaxagoram, Empedoclem,omnes penè ueteres, q̄ nihil
cognoſci,nihil percipi,nihil ſciri poſſe dixerunt, anguſtos ſenſus,imbecillos
animos,breuia curricula uitę,& (ut Democritus)in ꝓfundo ueritatẽ eẽ de-
merſam,

merſam,opinionibus & inſtitutis omnia teneri,nihil ueritati relinqui, deinceps omnia tenebris circunfuſa eſſe dixerunt. Itaq; Arceſilas negabat eē qdquam quod ſciri poſſet,ne illud quidē ipſum quod Socrates ſibi reliquiſſet. Sic omnia latere cenſebant in occulto,neq; eſſe quidquam quod cerni,aut intelligi poſſit. Quibus de cauſis nihil oportere,neq; profiteri, neq; affirmare quenquam,neq; aſſertione approbare,cohiberéq; ſemper,& ab omni lapſu continere temeritatem:quæ tum eſſet inſignis,quum aut falſa, aut incognita res approbaretur:neq; hoc quidquam eēt turpius,q̄ cognitioni & perceptioni aſſertionem approbationemq; præcurrere. Huic rationi quod erat conſentaneum faciebat,ut cōtra omnium ſentētias dies iam pleroſque deduceret:ut quum in eadem re paria contrarijs in partibus momenta rationum inuenirētur,facilius ab utraq; parte aſſertio ſuſtineretur. Hanc Academiam nouā appellant, quæ mihi uetus uidetur. Siquidem Platonem ex illa uetere numeramus,cuius in libris nihil affirmatur,& in utrāq; partem multa diſſerūtur: de omnibus quæritur,nihil certi dicitur:ſed tamē illa,quam expoſui,uetus, hæc noua nominetur:quæ uſq; ad Carneadem perducta,qui quartus ab Arceſila fuit,in eadem Arceſilæ ratione permanſit. Carneades autem nullius philoſophiæ partis ignarus:&,ut cognoui ex ijs qui illū audierāt,maximéq; ex Epicureo Zenone,qui quum ab eo plurimum diſſentiret,unum tamen præter ceteros mirabatur,incredibili quadam fuit facultate.

Ex quattuor academicis Libris ad Varronem miſſis,hęc tantum primi pars ſalua eſt,reliqui tres toti periere.

M. TVLLII CICERONIS. LVCVLLVS.

MAGNVM ingenium L.Luculli,magnumq; optimarum artiū ſtudium,tū omnis liberalis & digna homine nobili ab eo percepta doctrina, quibus temporibus florere in foro maxime potuit, caruit omnino rebus urbanis. Vt enim admodū adoleſcens cum fratre pari pietate & induſtria prædito paternas inimicitias magna cum gloria eſt perſequutus, in Aſiā Quæſtor profectus,ibi permultos ānos admirabili quadā laude prouinciæ præfuit. Deinde abſens factus Ædilis,cōtinuo Prætor(licebat enim celerius legis præmio)poſt in Africam,inde ad Conſulatum,quem ita geſſit:ut diligentiam admirarentur omnes,ingeniū agnoſcerent:poſt ad Mithridaticum bellum miſſus à Senatu,nō modo opinionē uicit omnium,quæ de uirtute eius erat,ſed etiā gloriam ſuperiorū. Idq; eo fuit mirabilius, quòd ab eo laus imperatoria,nō admodum expectabatur,qui adoleſcentiam in forenſi opera,Quæſturæ diuturnum tempus,Murena bellum in Ponto gerente,in Aſiæ pace cōſumpſerat. Sed incredibilis quædā ingenij magnitudo nō deſiderauit indocilem uſus diſciplinam. Itaq; cum totum iter & nauigationē cōſumpſiſſet,partim in percontando à peritis,partim in rebus geſtis legēdis, in Aſiam factus imperator uenit,cum eſſet Roma profectus rei militaris rudis. Habuit enim diuinam quandam memoriam rerum, uerborum maiorem

Hortenſius. Sed duo plus in negocijs gerendis res q̃ uerba proſunt, hoc erat memoria illa præſtantior; quam fuiſſe in Themiſtocle, quem facile Græciæ principem ponimus, ſingularem ferunt. Qui quidẽ etiam pollicenti cuidam ſe artem ei memoriæ, quæ tum primum proferebatur, traditurum, reſpõdiſſe dicitur, obliuiſci ſe malle diſcere. Credo, quod hærebãt in memoria quæcũq; audierat aut uiderat. Tali ingenio præditus Lucullus adiunxerat etiã illam, quam Themiſtocles ſpreuerat, diſciplinam. Itaq; ut literis conſignamus, quę monumentis mãdare uolumus, ſic ille in animo res inſculptas habebat. Tantus ergo Imperator in omni genere belli fuit, prælijs, oppugnationibus, naualibus pugnis, totiusq; belli inſtrumento & apparatu, ut ille Rex poſt Alexandrum maximus, hunc à ſe maiorem ducem cognitum, q̃ quẽquam eorum quos legiſſet fateretur. In eodem tanta prudentia fuit in conſtituendis temperandisq; ciuitatibus, tanta æquitas, ut hodie ſtet Aſia Luculli inſtitutis ſeruandis, & quaſi ueſtigijs perſequendis, Sed & ſi magna cum utilitate reipub. tamẽ diutius q̃ uellem tãta uis uirtutis atq; ingenij peregrinata abfuit ab oculis, & fori, & curiæ. Quinetiã quum uictor à Mithridatico bello reuertiſſet, inimicorum calumnia triẽnio tardius q̃ debuerat triumphauit. Nos. n. Coss. introduximus penè in urbem currum clariſſimi uiri, Cuius mihi conſilium et auctoritas quid tum in maximis rebus profuiſſet, dicerem, niſi de meipſo dicendum eſſet, quod hoc tempore nõ eſt neceſſe. Ita priuabo potius illum debito teſtimonio, q̃ id cum mea laude cõmunicẽ. Sed quæ populari gloria decorari in Lucullo debuerũt, ea ferè ſunt & Gręcis literis celebrata & Latinis: nos autem illa externa cum multis, hæc interiora cum paucis ex ipſo ſæpe cognouimus. Maiore enim ſtudio Lucullus cum omni literarũ generi, tum philoſophiæ deditus fuit, q̃ qui illum ignorabant arbitrabantur: nec uero ineunte ætate ſolum, ſed & quæſtore aliquot annos, & ipſo in bello, in quo ita magna rei militaris eſſe occupatio ſolet, ut non multum Imperatori ſub ipſis pellibus otij relinquatur. Quum autem è philoſophis ingenio ſcientiaq; putaretur Antiochus Philonis auditor excellere, eum ſecum & Quęſtor habuit, et poſt aliquot annos Imperator: quumq; eſſet ea memoria quam ante dixi: ea ſæpe audiendo facile cognouit, quæ uel ſemel audita meminiſſe potuiſſet. Delectabatur autem mirifice lectione librorum, de quibus audiebat. Ac uereor interdum ne talium perſonarum, quum amplificare uelim, minuã etiam gloriam. Sunt enim multi, qui omnino Græcas non ament literas, plures qui philoſophiam, reliqui qui etiam ſi hæc non improbent, tamen earũ rerum diſputationem principibus ciuitatis non ita decoram putent, Ego autem quum Græcas literas M. Catonem in ſenectute didiciſſe acceperim: P. autem Aphricani hiſtoriæ loquantur in legatione illa nobili, quam ante Cenſuram obijt, Panætium unum omnino comitem fuiſſe, nec literarum Græcarũ, nec philoſophiæ iam ullum auctorem requiro. Reſtat ut his reſpondeam, qui ſermonibus eiuſmodi nolint, perſonas tam graues illigari: quaſi uero clarorum uirorum aut tacitos congreſſus eſſe oporteat, aut ludicros ſermones, aut rerũ colloquia leuiorum. Etenim ſi quodam in libro uere eſt à nobis philoſophia laudata, profecto eius tractatio optimo atque ampliſſimo quoq; digniſſima eſt. nec quidquam aliud uidẽdum eſt nobis, quos Populus Ro. hoc in gradu collocauit, niſi ne qd priuatis ſtudijs de opera publica detrahamus. Quod ſi

quum fungi munere debeamus,nō modo operam noſtram nūquam à popu
lari cœtu remouemus,ſed ne literam quidem ullam facimus niſi forēſem,quis
reprehēdet otium noſtrum,qui in eo nō modo noſmetipſos hebeſcere & lan
guere nolumus,ſed etiam ut plurimis proſimus enitimur? Gloriam uero non
modo nō minui,ſed etiam augeri arbitramur eorum, quorum ad populares
illuſtresq; laudes,has etiam minus notas minusq; peruulgatas adiungimus.
Sunt etiam qui negent in his qui noſtris libris diſputent,fuiſſe earum rerum
de quibus diſputatur ſcientiã.qui mihi uidētur nō ſolum uiuis,ſed etiam mor
tuis inuidere. Reſtat unum genus reprehēſorum,quibus Academiæ ratio nō
probatur.quod grauius ferremus,ſi quiſquam ullam diſciplinã philoſophiæ
probaret præter eam quam ipſe ſequeretur. Nos autem quoniã cōtra omnes
dicere,quæ uidentur,ſolemus,nō poſſumus quin alij à nobis diſſentiãt, recu-
ſare. Quãquã noſtra quidem cauſa facilis eſt,qui uerum inuenire ſine ulla cō
tentione uolumus,idq; ſumma cura ſtudioq; conquirimus, Et ſi enim omnis
cognitio multis eſt obſtructa difficultatibus,eaq; eſt & in ipſis rebus obſcu-
ritas,& in iudicijs noſtris infirmitas,ut nō ſine cauſa antiquiſſimi & doctiſſi
mi inuenire ſe poſſe quod cuperēt diffiſi ſint,tamē nec illi defecerūt : neq; nos
ſtudium exquirēdi defatigati relinquemus: neq; noſtræ diſputationes quidq̃
aliud agūt,niſi ut in utrãq; partem dicendo & audiēdo eliciant, & tanquam
exprimãt aliquid,quod aut uerum ſit,aut ad id quãproxime accedat. Nec in-
ter nos & eos qui ſe ſcire arbitrãtur quidquam intereſt,niſi quod illi non du
bitant,quin ea uera ſint quæ defendūt: nos probabilia multa habemus, quæ
ſequi facile,affirmare uix poſſumus. Hoc autē liberiores & ſolutiores ſumus,
quod integra nobis eſt iudicandi poteſtas: nec ut omnia quæ præſcripta &
quaſi imperata ſint,defendamus,neceſſitate ulla cogimur. Nam ceteri primū
ante tenētur aſtricti,q̃ quid eſſet optimum,iudicare potuerūt. Deinde infir-
miſſimo tempore ætatis aut obſecuti amico cuidam,aut una alicuius, quē pri
mum audierūt,oratione capti,de rebus incognitis iudicant,& ad quancunq;
ſunt diſciplinam quaſi tempeſtate delati,ad eam tãquam ad ſaxū adhæreſcūt.
Nam quod dicūt,omnia ſe credere ei,quem iudicent fuiſſe ſapientem, proba
rem,ſi idipſum rudes & indocti iudicare potuiſſent, Statuere enim qui ſit ſa-
piens,uel maxime uidetur eſſe ſapientis. Sed ut potuerūt,omnibus rebus au-
ditis,cognitis etiam reliquorum ſentētijs iudicauerunt,aut re ſemel audita ad
unius ſe auctoritatem cōtulerūt. Sed neſcio quomodo pleriq; errare malunt,
eamq; ſententiam quam adamauerunt, pugnaciſſime defendere, quàm ſine
pertinacia quod conſtantiſſime dicatur exquirere. Quibus de rebus & aliàs
ſæpe nobis multa quæſita & diſputata ſunt, & quondam in Hortenſij uilla,
quæ eſt ad Baulos,quum eò Catulus & Lucullus,nosq; ipſi poſtridie ueniſ-
ſemus,q̃ apud Catulum fuiſſemus. Quò quidem etiam maturius uenimus,
quod erat conſtitutum ſi uentus eſſet,Lucullo in Neapolitanū,mihi in Pom
peianum nauigare. Quum igitur pauca in xyſto loquuti eſſemus, tū eodem
in ſpatio conſedimus. Hic Catulus, Et ſi heri,inquit,id quod quærebatur pe
nè explicatum eſt, ut tota ferè quæſtio tractata uideatur, tamen expecto ea
quæ tu pollicitus es Luculle,ab Antiocho audita dicturum. Equidem, in-
quit Hortenſius,feci pluſquam uellem. Totam enim rem Lucullo integram

ſeruari oportuit: & tamen fortaſſe ſeruata eſt. A me enim ea quę in promptu erant,dicta ſunt,à Lucullo autem reconditiora deſidero. Tum ille, Nō ſanè, inquit,Hortenſi cōturbat me expectatio tua,& ſi nihil eſt his,qui placere uolunt tam aduerſarium. Sed quia non laboro quàm ualde ea quæ dico probaturus ſim,eo minus cōturbor. Dicam enim nec mea,nec ea,in quibus ſi nō fuerint,non uinci me malim,ꝗ uincere. Sed mehercule ut quidem nūc ſe cauſa habet,& ſi heſterno ſermone labefacta eſt,mihi tamē uidetur eſſe ueriſſima. Agam igitur ſicut Antiochus agebat. Nota enim mihi res eſt:nā & uacuo animo illum audiebam.& magno ſtudio eadem de re etiam ſæpius:ut etiam maiorem expectationem mei faciam,ꝗ modo fecit Hortēſius. Quum ita eēt exorſus,ad audiendum animos ereximus. At ille, Quum Alexandriæ Proquæſtore,inquit,eſſem,fuit Antiochus mecum,& erat iam antea Alexandriæ familiaris Antiochi Heraclitus tyrius, qui & Clitomachum multos annos,& Philonem audierat,homo ſanè in iſta philoſophia,quæ nūc propè dimiſſa reuocatur,probatus & nobilis,cum quo & Antiochum ſæpe diſputantem audiebam,ſed utrunq; leniter. Et quidem iſti libri duo Philonis,de quibus heri dictum à Catulo eſt,tum erant allati Alexandriam,tumq; primum in Antiochi manus uenerant:& homo natura leniſſimus (nihil enim poterat fieri illo mitius) ſtomachari tamē cœpit. Mirabar,neq; enim unquam antea uideram. At ille Heracliti memoriam implorās quærere ex eo, Viderentur'ne illa Philonis,aut ea num uel è Philone uel ex ullo Academico audiuiſſet aliquando? Negabat,Philonis tamen ſcriptum agnoſcebat:nec id quidem dubitari poterat. Nam aderant mei familiares docti homines P. & C. Selij & Tetrilius Rogus,qui ſe illa audiſſe Romæ de Philone,& ab eo ipſo duo illos libros diſcerent deſcripſiſſe. Tum & illa dixit Antiochus, quæ heri Catulus commemorauit à patre ſuo dicta Philoni,& alia plura. Nec ſe tenuit, quin cōtra ſuum doctorem librum etiam ederet,qui Soſus inſcribitur. Tum igitur, et quū Heraclitum ſtudioſe audirem contra Antiochum differentem, & item Antiochum contra Academicos,dedi Antiocho operam diligentius, ut cauſam ex eo totam cognoſcerem. Itaque quum plures dies adhibito Heraclito, doctisq; compluribus,& in ijs Antiochi fratre Ariſto,& præterea Ariſtone et Dione,quibus ille ſecūdum fratrem plurimum tribuebat, multum temporis in iſta una diſputatione conſumpſimus. Sed ea pars,quæ cōtra Philonē erat prætermittenda eſt. Minus enim acer eſt aduerſarius is,qui iſta,quæ ſunt heri defenſa,negat Academicos omnino dicere,& ſi enim mētitur, tamē eſt aduerſarius lenior. Ad Archeſilam Carneademq; ueniamus. Quę quum dixiſſet,ſic rurſus exorſus eſt. Primum mihi uidemini (me autem nomine appellabat) quum ueteres phyſicos nominatis,facere idem quod ſeditioſi ciues ſolent,quum aliquos ex antiquis claros uiros proferūt,quos dicant fuiſſe populares,ut eorum ipſi ſimiles eſſe uideantur. Repetunt iam P. Valerium, qui exactis Regibus primo anno Conſul fuit:commemorāt reliquos, qui leges populares de prouocationibus tulerunt,quum Conſules eſſent:tū ad hos notiores C. Flaminium,qui legem agrariam aliquot annis ante ſecūdum Punicum bellum Trib. pleb. tulerit inuito Senatu,& poſtea bis Conſul factus ſit: L. Caſſium, Q. Pompeium illi quidem,etiā P. Aphricanū referre in eūdem

numerum

numerum ſolent, Duos uero ſapiētiſſimos & clariſſimos fratres P. Craſſum, & P. Scęuolam aiunt Ti. Graccho legum auctores fuiſſe: alterum quidem ut uidemus palàm, alterum ut ſuſpicamur obſcurius. Adducūt etiam C. Marium, & de hoc quidem nihil mentiutur. Horum nominibus, tot uirorum atq; tantorum expoſitis, eorum ſe inſtitutū ſequi dicunt. Simile uos quum perturbare, ut illi Remp. ſic uos philoſophiam bene iam conſtitutam uelitis, Empedoclem, Anaxagoram, Democritum, Parmenidem, & Xenophanem, Platonē etiam & Socratem profertis. Sed neq; Saturninus (ut noſtrum inimicū potiſſimum nominem) ſimile quidquam habuit ueterum illorum: nec Arceſilę calumnia conferenda eſt cum Democriti uerecūdia: & tamen iſti phyſici raro admodum quum hærent aliquo loco exclamant, quaſi mente incitati: Empedocles quidem, ut interdū mihi furere uideatur, abſtruſa eſſe omnia, nihil eos ſentire, nihil cernere, nihil omnino, quale ſit, poſſe reperire. Maiorem aūt partem mihi quidem omnes iſti uidentur, nimis etiam quædam affirmare, pluſq; profiteri ſe ſcire q̄ ſciant. Quod ſi illi tum in nouis rebus, quaſi modo naſcentes hæſitauerūt, nihil ne tot ſeculis, ſummis ingenijs, maximis ſtudijs explicatum putamus? Non'ne iam quū philoſophorum diſciplinæ grauiſſimæ conſtitiſſent, tum ut exortus eſt in optima Rep. Ti. Gracchus, qui ocium perturbaret, ſic Arceſilas, qui conſtitutam philoſophiam euerteret, & in eorū auctoritate delitiſceret, qui negauiſſent quidquā ſciri, aut pcipi poſſe? Quorum è numero tollēdus eſt & Plato, & Socrates: alter, quia reliquit perfectiſſimam diſciplinam Peripateticos & Academicos nominibus differentes, re congruentes, à quibus Stoici ipſi uerbis magis quàm ſententijs diſſenſerunt: Socrates autem de ſe ipſe detrahens in diſputatione plus tribuebat his, quos uolebat refellere. ita quum aliud diceret atque ſentiret, libenter uti ſolitus eſt ea diſſimulatione, quam Græci εἰρωνείαν uocant, quam ait etiam in Aphricano fuiſſe Fannius. Idq; propterea uitioſum in illo non putandum, quod idē fuerit in Socrate. Sed fuerint illa uetera, ſi uultis, incognita: nihil ne eſt igitur actum quod inueſtigata ſunt, poſteaquā Archeſilas Zenoni, ut putatur, obtrectans, nihil noui reperienti, ſed emendanti ſuperiores immutationes uerborum, dum huius definitiones labefactare uult, conatus eſt clariſſimis rebus tenebras obducere: cuius primo non admodum probata ratio, quāquam floruit, cum acumine ingenij, tum admirabili quodam lepore dicendi, proxime à Lacyde ſolo retenta eſt: poſt autem confecta à Carneade, qui eſt quartus ab Archeſila. Audiuit enim Egeſinum, qui Euandrum audierat Lacydi diſcipulum, quum Archeſilæ Lacydes fuiſſet. Sed ipſe Carneades diu tenuit: nā nonaginta uixit annos, & qui illum audierant admodum floruerūt, è quibus induſtriæ plurimum in Clitomacho fuit, Declarat multitudo librorum ingenij non minus in hoc, quàm in Carneade eloquentiæ, in Melōthio Rhodio ſuauitatis. Bene autem nōſſe Carneadem Stratoniceus Metrodorus putabatur. Iam Clitomacho Philo ueſter operam multos annos dedit. Philone autē uiuo patrocinium Academię non defuit. Sed quod nos facere nūc ingredimur, ut contra Academicos diſſeramus, id quidam è philoſophis, & hi quidē non mediocres faciendum omnino putabant, nec uerum eſſe ullam rationem diſputare cum his qui nihil probarent: Antipatrumq; Stoicum, qui multus in

eo fuiſſet,reprehendebant. Nec definiri aiebant neceſſe eſſe,quid eſſet cogni-
tio,aut perceptio,aut ſi uerbum è uerbo uolumus,comprehenſio, quam κατά-
ληψιν illi uocant. Eosq́ qui perſuadere uellent eſſe aliquid quod comprehen
di & percipi poſſet:inſcienter facere dicebant,propterea quod nihil eſſet cla
rius ἐνάργεια, ut Græci:perſpicuitatem aut euidētiam nos,ſi placet, nomine-
mus,fabricemurq́ ſi opus erit uerba,ne hic ſibi (me appellabat iocans) hoc
licere putet ſoli. Sed tamen orationem nullam putabant illuſtriorem ipſa eui
dentia reperiri poſſe,nec ea quæ tam clara eſſent definienda cenſebant. Alij
autem negabant ſe pro hac euidentia quidquā priores fuiſſe dicturos, ſed ad
ea quæ contra dicerentur,dici oportere putabant,ne qui fallerentur. Pleriq́
tamen & definitiones ipſarum etiam euidentium rerum non improbant, &
rem idoneam de qua quæratur,& homines dignos,quibuscū diſſeratur, pu-
tant. Philo autem dum noua quædam cōmouet,quod ea ſuſtinere uix pote-
rat,quæ contra Academicorum pertinaciam dicebantur,& aperte mentitur,
ut eſt reprehenſus à patre Catulo,& (ut docuit Antiochus) in id ipſum ſe in
duit,quod timebat. Quum enim ita negaret quidquam eſſe quod comprehē
di poſſet,id enim uolumus eſſe ἀκατάληπτον, ſi illud eēt,ſicut Zeno definiret,
tale uiſum:iam enim hoc pro φαντασίᾳ uerbum ſatis heſterno ſermone triui-
mus:uiſum igitur impreſſum effictumq́ ex eo unde eſſet,quale eſſe non poſ-
ſet,ex eo unde non eſſet:id nos à Zenone definitum rectiſſime dicimus. Qui
enim poteſt quidquam comprehendi,ut planè confidas perceptum id cogni
tumq́ eſſe,quod eſt tale,quale uel falſum eſſe poſſit? Hoc quum infirmat,tol
litq́ Philo,iudicium tollit incogniti & cogniti: ex quo efficitur, nihil poſſe
comprehendi. Ita imprudens eò,quò minime uult,reuoluitur. Quare omnis
oratio contra Academiam ſuſcipitur à nobis,ut retineamus eam definitionē,
quam Philo uoluit euertere:quam niſi obtinemus,percipi nihil poſſe conce-
dimus. Ordiamur igitur à ſenſibus,quorum ita clara iudicia & certa ſunt,ut
ſi optio naturæ noſtræ detur,& ab ea deus aliqui requirat,contenta ne ſit ſu-
is integris incorruptisq́ ſenſibus,an poſtulet melius aliquid,non uideā quid
quærat amplius. Neq́ uero hoc loco expectandum eſt dum de remo inflexo,
aut de collo columbæ reſpondeam. Non enim is ſum,qui quidquid uideatur
tale,dicam eſſe quale uideatur. Epicurus hoc uiderit,& alia multa. Meo autē
iudicio,ita eſt maxima in ſenſibus ueritas,ſi ſani ſunt ac ualentes,& omnia re-
mouentur quæ obſtant & impediunt. Itaq́ & lumen mutari ſæpe uolumus,
& ſitus earum rerum quas intuemur,& interualla,aut cōtrahimus,aut diduci
mus,multaq́ facimus uſq́ eò,dum aſpectus ipſe fidē faciat ſui iudicij. Quod
idem fit in uocibus,in odore,in ſapore,ut nemo ſit noſtrum,qui non in ſenſi-
bus ſui cuiusq́ generis iudicium requirat acrius. Adhibita uero exercitatio-
ne,& arte,ut oculi pictura teneātur,aures cantibus,quis eſt quin cernat quan
ta uis eſt in ſenſibus? quàm multa uident pictores in umbris,& in eminentia,
quæ nos non uidemus? q̄ multa quæ nos fugiunt in cantu,exaudiunt in eo ge
nere exercitati, qui primo inflatu tibicinis Antiopam eſſe aiunt,aut Andro-
macham,quum id nos ne ſuſpicemur quidem? Nihil neceſſe eſt de guſtatu &
odoratu loqui,in quibus intelligentia,& ſi uitioſa,eſt quædam tamen. Quid
de tactu,& eo quidem quem philoſophi interiorem uocant, aut doloris, aut

uoluptatis,

uoluptatis, in quo Cyrenaici ſolo putant ueri eſſe iudicium, quia ſentiatur? Poteſt'ne igitur quiſquam dicere inter eum qui doleat, & inter eũ qui in uoluptate ſit, nihil intereſſe? aut ita qui ſentiet, non apertiſſime inſaniat? Atqui qualia ſunt hæc, quæ ſenſibus percipi dicimus, talia ſequuntur ea quæ nõ ſenſibus ipſis percipi dicuntur, ſed quodam modo ſenſibus: ut hæc, illud eſt album, hoc dulce: canorum illud, hoc bene olens, hoc aſperum. Animo iam hæc tenemus comprehenſa, non ſenſibus. Ille deinceps equus eſt. ille canis, cetera ſeries deinde ſequitur maiora nectens: ut hæc, quæ quaſi expletam rerum comprehenſionem amplectuntur, ſi homo eſt, animal eſt mortale, rationis particeps. Quo è genere nobis notitiæ rerum imprimuntur, ſine quibus nec intelligi quidquam, nec quæri diſputari'ue poteſt. Quod ſi eſſent falſæ notitię (ἐννοίας enim notitias appellare tu uidebare). Si igitur eſſent hæ falſæ, aut eiuſmodi uiſis impreſſæ, qualia uiſa à falſis diſcerni non poſſent, quo tandem his modo uteremur? Quomodo autem quid cuiq; rei cõſentaneum eſſet, quid repugnaret, uideremus? Memoriæ quidem certe, quæ non modo philoſophiam, ſed omnis uitæ uſum omneſq; artes una maxime cõtinet, nihil omnino loci relinquitur. Quæ poteſt enim eſſe memoria falſorum, aut quid quiſquam meminit, quod non animo comprehendit & tenet? Ars uero quæ poteſt eſſe, niſi quæ non ex una aut duabus, ſed ex multis animi perceptionibus conſtat? Quam ſi ſubtraxeris, qui diſtingues artificem ab inſcio? Non enim fortuito hunc artificem dicemus eſſe, illum negabimus: ſed quum alterum percepta & comprehenſa tenere uidemus, alterum nõ item. Quũq; artium aliud eiuſmodi genus ſit ut tantummodo animo rem cernat, aliud ut moliatur aliquid & faciat, quomodo aut geometres cernere poteſt, quæ aut nulla ſunt, aut internoſci à falſis non poſſunt: aut is qui fidibus utitur, explere numeros, & conficere uerſus? Quod idem in ſimilibus quoq; artibus continget, quarum omne opus eſt in faciendo atque agendo. Quid enim eſt quod arte effici poſſit, niſi is qui artem tractabit multa perceperit? Maxime uero uirtutum cognitio confirmat percipi & comprehendi multa poſſe, in quibus ſolis ineſſe etiam ſcientiam dicimus: quam nos non comprehenſionem modo rerum, ſed eam ſtabilem quoq; & immutabilem eſſe cenſemus. Itemq; ſapientiam artem uiuendi, quæ ipſa ex ſeſe habeat conſtantiam. Ea autem conſtantia, ſi nihil habeat percepti & cogniti, quæro unde nata ſit, & quomodo? Quæro etiam, ille uir bonus qui ſtatuit omnem cruciatum perferre, intolerabili dolore lacerari potius quàm aut officium prodat, aut fidẽ, cur has igitur ſibi tam graues leges impoſuerit, quũ quamobrẽ ita oporteret, nihil haberet comprehenſi, percepti, cogniti, conſtituti? Nullo igitur modo fieri poteſt, ut quiſquã tanti æſtimet æquitatem & fidem, ut eius conſeruãdæ cauſa nullum ſuppliciũ recuſet, niſi his rebus aſſenſus ſit, quę falſæ eſſe nõ poſſunt. Ipſa uero ſapientia ſi ſe ignorabit ſapientia ſit nec'ne, quomodo primum obtinebit nomen ſapientiæ? Deinde quomodo ſuſcipere aliquam rem, aut agere fidẽter audebit, quum certi nihil erit quod ſequatur? Quũ uero dubitabit quid ſit extremum & ultimum bonorum, ignorãs quò oĩa referãtur, qui poterit eſſe ſapientia? Atq; etiam illud perſpicuum eſt, conſtitui neceſſe

eſſe initium quod ſapientia,quum quid agere incipiat,ſequatur. Idq́; initium eſſe naturæ accommodatum. Nam aliter appetitio (eam enim eſſe uolumus ὁρμὴν) qua ad agendum impellimur,& id appetimus quod eſt uiſum, moueri nõ poteſt. Illud autem quod mouet,prius oportet uideri,eiq́; credi: quod fieri non poteſt,ſi id quod uiſum erit,diſcerni non poterit à falſo. Quomodo autem moueri animus ad appetendum poteſt,ſi id,quod uidetur,nõ percipitur accommodatum'ne naturæ ſit an alienum? Itemq́;,ſi id quod officij ſui ſit,nõ occurrit animo,nihil unquam omnino aget,ad nullam rem unquam impelletur,nũquam mouebitur. Quod ſi aliquid aliquãdo acturus eſt, neceſſe eſt id ei uerum quod occurrit uideri. Quid? quod ſi iſta uera ſunt,ratio omnis tollitur,quaſi quædã lux lumenq́; uitæ,tamen ne in iſta prauitate perſtabitis? Nã quærendi initium ratio attulit,quæ perfecit uirtutem,quum eſſet ipſa rõ confirmata quærendo. Quæſtio autem eſt appetitio cognitionis, quæſtionisq́; finis inuentio. At nemo inuenit falſa: nec ea quæ incerta permanent, inuenta eſſe poſſunt. Sed quũ ea quæ quaſi inuoluta fuerunt,aperta ſunt,tum inuenta dicũtur; ſic & initium quęrendi,& exitus percipiendi & comprehendendi tenet. Itaq́; argumenti concluſio,quæ eſt græce ἀπόδειξις, ita definitur. Ratio quæ ex rebus perceptis ad id quod non percipiebatur adducit. Quod ſi omnia uiſa eiuſmodi eſſent,qualia iſti dicũt,ut ea uel falſa eẽ poſſent,neq́; ea poſſet ulla notio diſcernere,quomodo quẽquam aut concluſiſſe aliquid,aut inueniſſe diceremus? aut quæ eſſet concluſi argumenti fides? Ipſa autem philoſophia,quæ rationibus progredi debet,quem habebit exitum? Sapientiæ uero quid futurũ eſt,quæ neq́; de ſeipſa dubitare debet,neq́; de ſuis decretis (quæ philoſophi uocant dogmata) quorũ nullum ſine ſcelere prodi poterit? Quũ enim decretũ proditur,lex ueri rectiq́; proditur. Quo è uitio & amicitiarum proditiones,& rerũ publicarum naſci ſolent. Non poteſt igitur dubitari, qn decretum nullũ falſum poſſit eſſe: ſapientiq́; ſatis ſit nõ eſſe falſum, ſed etiam ſtabile,fixum,ratum eſſe debeat,quod mouere nulla ratio queat. Talia autem neq́; eſſe,neq́; uideri poſſunt eorũ ratione,qui illa uiſa,è quibus omnia decreta ſunt nata,negant quidquam à falſis intereſſe. Ex hoc illud eſt natum quod poſtulabat Hortenſius,ut idipſum ſaltem perceptum à ſapiente diceretis,nihil poſſe percipi. Sed Antipatro hoc idem poſtulanti quum diceret,eiq́; affirmaret nihil poſſe percipi conſentaneum eſſe,unum tamẽ illud dicere percipi poſſe conſentaneum eſſe, ut alia non poſſent, Carneades acutius reſiſtebat. Nam tantum abeſſe dicebat ut id conſentaneũ eſſet, ſed maxime etiam repugnaret. Qui enim negaret quidquam eſſe quod perciperetur, eum nihil excipere: ita neceſſe eſt ne id ipſum quidem quod exceptum non eſſet, comprehendi & percipi ullo modo poſſe. Antiochus ad iſtum locum preſſius uidebatur accedere. Quoniam enim id haberent Academici decretum. (Sentitis enim iam hoc me dogma dicere) Nihil poſſe percipi, non debere eos in ſuo decreto,ſicut in ceteris rebus fluctuare,preſertim quum in eo ſumma conſiſteret. Hanc enim eſſe regulam totius philoſophiæ,conſtitutionem ueri, falſi,cogniti,incogniti. Quam rationem quoniam ſuſciperent,docereq́; uellent quæ à quouis accipi oporteret,& quæ repudiari,certe hoc ipſum ex quo omne ueri falſiq́; iudicium eſſet,percipere eos debuiſſe. Etenim duo eſſe hæc maxima

in philoſophia, iudicium ueri, & finem bonorum: nec ſapientem poſſe eſſe, qui aut cognoſcẽdi eſſe initium ignoret, aut extremum expetendi, ut aut unde proficiſcatur, aut quò perueniẽdum ſit, neſciat. Hęc autem habere dubia, neq; his ita cõfidere, ut moueri nõ poſſint, abhorrere à ſapientia plurimum. Hoc igitur modo potius erat ab his poſtulandum, ut hoc unum ſaltem percipi nihil poſſe, perceptum eſſe dicerent. Sed de inconſtantia totius illorum ſententiæ (ſi ulla ſentẽtia cuiuſquam eſſe poteſt nihil approbantis) ſit ut opinor dictum ſatis. Sequitur diſputatio copioſa illa quidem, ſed paulo abſtruſior. Habet enim aliquantum à Phyſicis, ut uerear ne maiorem largiar ei qui contradicturus eſt libertatem & licẽtiam. Nam quid eum facturũ putem de abditis rebus, & obſcuris, qui lucem eripere conetur? Sed id diſputari poterat ſubtiliter, quanto quaſi artificio natura fabricata eſſet primum animal omne, deinde hominem maxime, quæ uis eſſet in ſenſibus, quemadmodum prima uiſa nos pellerent, deinde appetitio ab his pulſa ſequeretur, tũ ut ſenſus ad res percipiendas intenderemus. Mens enim ipſa quæ ſenſuum fons eſt, atq; etiã ipſa ſenſus eſt, naturalem uim habet. quam intendit ad ea, quibus mouetur. Itaq; alia uiſa ſic arripit. ut his ſtatim utatur: aliqua ſic recondit, è quibus memoria oritur. Cetera autem ſimilitudinibus conſtruit, ex quibus efficiuntur notitiæ rerum, quas Græci tum ἐννοίας, tum προλήψεις uocant. Eò quum acceſſit ratio, argumentiq; concluſio, rerumq; innumerabilium multitudo, tum & perceptio eorum omniũ apparet, & eadem ratio perfecta his gradibus ad ſapiẽtiam peruenit. Ad rerum igitur ſcientiam uitæq; conſtantiam aptiſſima quũ ſit mens hominis, amplectitur maxime cognitionem, & iſtam κατάληψιν, quã, ut dixi, uerbum è uerbo exprimentes comprehenſionem dicemus, quũ ipſam per ſe amat: nihil eſt enim ei ueritatis luce dulcius, tum etiam propter uſum: quocirca & ſenſibus utitur, & artes efficit quaſi ſenſus alteros, & uſq; eò philoſophiam ipſam corroborat, ut uirtutem efficiat, ex qua re una uita omnis apta ſit. Ergo hi qui negãt quidquã poſſe comprehendi, hæc ipſa eripiunt uel inſtrumenta uel ornamenta uitæ, uel potius etiam totam uitam euertũt funditus, ipſumq; animal orbãt animo, ut difficile ſit de temeritate eorum, perinde ut cauſa poſtulat, dicere. Nec uero ſatis cõſtituere poſſum quod ſit eorum cõſilium, aut quid uelint. Interdum enim quum adhibemus ad eos orationẽ eiuſmodi, ſi ea quæ diſputẽtur uera non ſint, tum omnia fore incerta, reſpondent. Quid ergo iſtud ad nos? num noſtra culpa eſt? Naturam accuſa, quę in profundo ueritatem (ut ait Democritus) penitus abſtruſerit. Alij autem elegãtius, qui etiã querũtur, quod eos inſimulemus omnia incerta dicere, quãtũq; interſit inter incertũ, & id quod percipi non poſſit, docere conantur, eaq; diſtinguere. Cum ijs igitur agamus, qui hæc diſtinguũt: illos qui omnia ſic incerta dicũt, ut ſtellarum numerus par an impar ſit, neſciatur, quaſi deſperatos aliquos relinquamus. Volũt enim (& hoc quidẽ uel maxime uos animaduertebam moueri) probabile aliquid eſſe, & quaſi ueriſimile, eaq; ſe uti regula, & in agenda uita, & in quærendo ac diſſerẽdo. Quæ iſta regula eſt ueri et falſi, ſi notionem ueri & falſi, propterea ꝙ ea non poſſunt internoſci, nullã habemus? Nã ſi habemus, intereſſe oportet, ut inter rectũ et prauũ, ſic inter uerũ et falſum. Si nihil intereſt, nulla regula eſt, nec põt is cui ẽ uiſio ueri falſiq; com-

munis,ullum habere iudicium,aut ullam omnino ueritatis notam. Nã quum dicunt hoc ſe unum tollere,ut quidquam poſſit ita uideri ut nõ eodem modo falſum etiam poſſit ita uideri,cetera autem concedere,faciũt pueriliter. Quo enim omnia iudicantur ſublato,reliqua ſe negant tollere,ut ſi quis quem oculis priuauerit,dicat ea quæ cerni poſſent,nõ ſe ei ademiſſe. Vt enim illa oculis modo agnoſcũtur,ſic reliqua uiſis,ſed propria ueri,nõ communi ueri & falſi nota. Quamobrem ſiue tu probabilem uiſionem ſiue improbabilem, & quæ nõ impediatur (ut Carneades uolebat) ſiue aliud quid proferes quod ſequare,ad uiſum illud de quo agimus,tibi erit reuertendum. In eo autem ſi erit cõmunitas cum falſo,nullum erit iudicium,quia proprium in cõmuni ſigno notari nõ poteſt. Sin autem cõmune nihil erit,habeo quod uolo. Id enim quæro,quod ita mihi uideatur uerum,ne poſſit item falſum uideri. Simili in errore uerſantur,quum cõuicti,ac ui ueritatis coacti,perſpicua à perceptis uolunt diſtinguere,& conãtur oſtendere eſſe aliquid perſpicui:uerum illud quidem impreſſum in animo atque mẽte, neq; tamẽ id percipi ac comprehẽdi poſſe. Quo enim modo perſpicue dixeris album eſſe aliquid,quum poſſit accidere, ut id quod nigrum ſit album eſſe uideatur? Aut quomodo iſta aut perſpicua dicemus,aut impreſſa ſubtiliter,quum ſit incertũ uere inaniter'ue moueatur? Ita neq; color,neq; corpus,nec ueritas,nec argumentum,nec ſenſus,neq; perſpicuum ullum relinquitur. Et hoc illud his uſu uenire ſolet, ut quidquid dixerint,a quibuſdam interrogẽtur. Ergo iſtud quidem percipis? Sed qui ita interrogant,ab his irridẽtur. Nõ enim urgent ut coarguãt neminem ulla de re poſſe cõtẽdere,nec aſſeuerare ſine aliqua eius rei,quam ſibi quiſq; placere dicit,certa & propria nota. Quod eſt igitur iſtuc ueſtrum probabile? Nam ſi quod cuiq; occurrit,et primo quaſi aſpectu probabile uidetur,id cõfirmatur, quid eo leuius? Sin ex circũſpectione aliqua,& accurata cõſideratione, quod uiſum ſit,id ſe dicẽt ſequi,tamẽ exitum nõ habebũt. Primum quia ijs uiſis,inter quæ nihil intereſt,æqualiter omnibus abrogatur fides. Deinde quum dicant poſſe accidere ſapienti,ut quum omnia fecerit,diligentiſſimeq; circũſpexerit,exiſtat aliquid quod & ueriſimile uideaẽ,& abſit lõgiſſime à uero, quo modo ſi magna parte quidem (ut ſolent dicere) ad uerum ipſum:aut quãproxime accedãt,cõfidere ſibi poterũt? Vt enim cõfidant,notum his eſſe debebit inſigne ueri:quo obſcuro & oppreſſo,quod tãdem uerum ſibi uidebũtur attingere? Quid autem tam abſurde dici poteſt,q̃ quum ita loquuntur, eſt hoc quidem illius rei ſignum aut argumẽtum,& ea re id ſequor,ſed fieri poteſt,ut id quod ſignificatur,aut falſum ſit,aut nihil ſit omnino? Sed de perceptiõe hactenus. Si quis enim ea quæ dicta ſunt labefactare uolet,facilẽ etiã abſentibus nobis ueritas ſe ipſa defendet. His ſatis cognitis,quæ iam explicata ſunt,nunc de aſſenſione atq; approbatione,quã Græci συγκατάθεσιν uocãt,pauca dicemus: nõ quo non latus locus ſit,ſed paulo ante iacta ſunt fundamenta. Nam quum uim quæ eſſet in ſenſibus explicabamus,ſimul illud aperiebatur, cõprehẽdi multa et percipi ſenſibus, quod fieri ſine aſſenſione nõ põt. Deinde quũ inter inanimũ & animal hoc maxime interſit,qđ inanimũ nihil agit,animal agit, aliquid (Nihil.n.agens,ne cogitari quidem põt quale ſit) aut ei ſenſus adimẽdus eſt,aut ea, quæ eſt in noſtra poteſtate ſita,reddẽda aſſenſio. At uero aĩus

quodam

quodã modo eripit his, quos neq; ſentire, neq; aſſentiri uolũt. Vt enim neceſſe eſt lancem in libra ponderibus impoſitis deprimi, ſic animũ perſpicuis cedere. Nam quomodo nõ poteſt animal ullum non appetere id quod accõmodatum ad naturam appareat (Græci id οἰκεῖον appellant) ſic nõ poteſt obiectã rem perſpicuam non approbare. Quanq; ſi illa de quibus diſputatum eſt, uera ſunt, nihil attinet de aſſenſione omnino loqui. Qui enim quid percipit, aſſentitur ſtatim. Sed hæc etiam ſequũtur, nec memoriam ſine aſſenſione poſſe conſtare, nec notitias rerum, nec artes: idq; quod maximum eſt, ut ſit aliquid in noſtra poteſtate, in eo qui rei nulli aſſentietur, non erit. Vbi igitur uirtus, ſi nihil ſitum eſt in ipſis nobis? Maxime autem abſurdum uitia in ipſorũ eſſe poteſtate, neq; peccare quenq; niſi aſſenſione: hoc idem in uirtute non eſſe, cuius omnis cõſtantia & firmitas ex his rebus cõſtat, quibus aſſenſa eſt, & quas approbauit: omninoq; ante uideri aliquid q̃ agamus, neceſſe eſt, eiq; quod uiſum ſit aſſentiatur. Quare qui aut uiſum aut aſſenſum tollit, is omnẽ actionẽ tollit è uita. Nunc ea uideamus quę contra ab his diſputari ſolẽt, ſed prius poteſtis totius eorum rationis quaſi fundamenta cognoſcere. Componunt igitur primum artem quandam de his quæ uiſa dicimus, eorumq; & uim & genera definiunt, in his quale ſit id quod percipi, & comprehendi poſſit, totidẽ uerbis quot Stoici. Deinde illa exponunt duo, quę quaſi contineant omnẽ hanc quæſtionem: quæ ita uideantur, ut etiam alia multa eodem modo uideri poſſint: nec in his qdquã interſit, nõ oẽs poſſe eorũ alia percipi, alia nõ pcipi. Nihil intereſſe autem nõ modo ſi omni ex parte eiuſdẽmodi ſint, ſed etiam ſi diſcerni nõ poſſint. Quibus poſitis, unius argumenti cõcluſione, tota ab his cã comprehenditur. Compoſita autem ea cõcluſio ſic eſt. Eorum quæ uidentur alia uera ſunt, alia falſa: & quod falſum eſt, id percipi nõ poteſt: quod autem uerum uiſum eſt, id omne tale eſt, ut eiuſdem modi falſum etiam poſſit uideri. & quæ uiſa ſunt eiuſmodi, ut in ĳs nihil interſit, non poſſe accidere, ut eorũ alia percipi poſſint, alia nõ poſſint. Nullũ igitur eſt uiſum quod percipi poſſit. Quæ autem ſumunt ut concludant id quod uolunt, ex his duo ſibi putant concedi, neq; enim quiſquam repugnat. ea ſunt hæc: quæ uiſa, falſa ſint, ea percipi non poſſe: & alterum, inter quæ uiſa nihil interſit, ex his non poſſe alia talia eẽ, ut percipi poſſint, alia ut nõ poſſint. Reliqua uero multa & uaria oratione defendunt. Quæ ſunt item duo: unum, eorum quæ uideantur alia uera eſſe, alia falſa: alterum, omne uiſum quod ſit à uero, tale eſſe, quale etiam à falſo poſſit eſſe. Hæc duo propoſita non prȩteruolant, ſed ita dilatant, ut nõ mediocrem curam adhibeant & diligentiam. Diuidunt enim in partes, & eas quidem magnas, primum in ſenſus, deinde in ea quæ ducuntur à ſenſibus, & ab omni conſuetudine, quam obſcurari uolunt: tum perueniunt ad eam partem, ut ne ratione quidem & coniectura ulla res percipi poſſit. Hæc autem uniuerſa concidunt etiam minutius. Vt enim de ſenſibus heſterno ſermone uidiſtis, item faciunt de reliquis, in ſingulisq; rebus, quas in minima diſpertiunt, uolunt efficere his omnibus, quæ uiſa ſint ueris adiuncta eſſe falſa, quæ à ueris nihil differant. ea quum talia ſint, non poſſe comprehendi. Hanc ego ſubtilitatem philoſophia quidem digniſſimam iudico, ſed ab eorum cauſa, qui ita differunt, remotiſſimam. Definitiones enim & partitiones, & horũ luminibus utens oratio, tum ſimilitudines diſſimilitudineſq;, & earũ tenuis

& acuta diſtinctio,fidentium eſt hominũ. Illa uero & firma & certa eſſe quę tutentur,non eorũ qui clament nihilo magis uera illa eẽ,ꝙ falſa. Quid enim agant,ſi quum aliquid definierint,roget eos quiſpiam,num illa definitio poſſit in aliam rem transferri quamlibet? Si poſſe dixerint(quid enim dicere habeant)cur illa uera definitio ſit? Si negauerint,fatendum ſit,quoniam uel illa uera definitio transferri non poſſit in falſum,quod ea definitione explicet̃ id percipi poſſe,quod minime illi uolunt. Eadem dici poterunt in omnibus partibus. Si enim dicent ea,de quibus diſſerunt ſe dilucide perſpicere, nec ulla cõmunione uiſorũ impediri,comprehendere ea ſe fatebuntur: ſin autẽ negabũt uera uiſa à falſis poſſe diſtingui,qui poterunt longius progredi? Occurretur enim ſicut occurſum eſt. Nam cõcludi argumentum nõ poteſt,niſi his quę ad cõcludendum ſumpta erunt ita probatis,ut falſa eiuſdem modi nulla poſſint eſſe. Ergo ſi rebus comprehenſis & perceptis,uiſa & progreſſa ratio hoc efficiet nihil poſſe comprehendi, quid poteſt reperiri,quod ipſum ſibi repugnet magis? Quumq; ipſa natura accuratæ orationis hoc profiteatur,ſe aliq̃d patefacturam quod nõ appareat,& quo id facilius aſſequatur,adhibiturã et ſenſus,& ea quæ perſpicua ſunt,qualis eſt iſtorum oratio,qui omnia non tã eſſe ꝙ uideri uolunt? Maxime autem cõuincuntur,quum hæc duo pro cõgruentibus ſumunt tam uehementer repugnantia. Primum eſſe quædam falſa uiſa: quod quum uolunt,declarant quædã eſſe uera. Deinde inter falſa uiſa & uera nihil intereſſe. At primum ſumpſeras tanꝙ intereſſet,ita priori poſterius, poſteriori ſuperius cõiungitur. Sed progrediamur longius,& ita agamus, ut nihil nobis aſſentati eſſe uideamur: quæq; ab his dicuntur ſic perſequamur, ut nihil in præteritis relinquamus, Primum igitur perſpicuitas illa quam diximus,ſatis magnam habet uim,ut ipſa per ſeſe ea quæ ſint,nobis ita ut ſint indicet. Sed tamẽ ut maneamus in perſpicuis firmius & cõſtãtius, maiore quadam opus eſt,uel arte,uel diligẽtia,ne ab his quæ clara ſint ipſa per ſeſe, quaſi præſtigijs quibuſdam & captionibus depellamur. Nam qui uoluit ſubuenire erroribus Epicurus ijs qui uidentur cõturbare ueri cognitiõem: dixitq; ſapientis eſſe opinionẽ à perſpicuitate ſeiungere,nihil fecit. ipſius enim opinionis errorem nullo modo ſuſtulit. Quamobrem quum duæ cauſæ perſpicuis, & euidentibus rebus aduerſentur,auxilia totidem ſunt contra comparanda; Aduerſantur enim primũ quod parum defigunt animos, & intendunt in ea quæ perſpicua ſunt,ut quanta luce ea circũfuſa ſunt,poſſint agnoſcere. Alterum eſt quod fallacibus & captioſis interrogationibus circũſcripti atq; decepti quidam,quum eas diſſoluere nõ poſſunt,deſciſcũt à ueritate. Oportet igitur,et ea quæ pro perſpicuitate reſpõderi poſſunt in promptu habere,de quibus iã diximus,& eſſe armatos ut occurrere poſſimus interrogationibus eorum,captionesq; diſcutere,quod deinceps facere conſtitui. Exponam igitur generatim argumẽta eorum,quoniam ipſi etiam illa ſolent non cõfuſe loqui. Primum conantur oſtendere multa poſſe uideri eſſe,quæ omnino nulla ſunt,quum animi inaniter moueantur eodẽ modo rebus his quæ nullæ ſint, ut his quæ ſint. Nam quum dicatis,inquiunt,uiſa quædam mitti à Deo uelut ea quæ in ſomnijs uideãtur,quæq; oraculis,auſpicijs,extis declarentur.(Hęc enim aiunt probari à Stoicis,quos contra diſputant)quærũt quonam modo falſa uiſa quæ ſint,ea deus efficere poſſit probabilia: quæ autẽ plane proxime ad uerum

ad uerum accedunt,efficere non poſſit. Aut ſi ea quoq; poſſit,cur illa nō poſſit,quæ perdifficiliter internoſcantur tamen. Et ſi hæc,cur nō inter quæ nihil ſit omnino? Deinde quum mens moueatur ipſa per ſeſe,ut & ea declarāt quæ cogitatione depingimus,& ea quæ uel dormientibus uel furioſis uident',non inquam ueriſimile ſit ſic etiam mentem moueri,ut non modo nō internoſcat uera illa uiſa ſint, an ne falſa,ſed ut in his nihil interſit omnino: ut ſi qui tremerent,& exalbeſcerent,uel ipſi per ſe motu mentis aliquo,uel obiecta terribili re extrinſecus,nihil ut eſſet qui diſtingueretur tremor ille,& pallor,neque ut quidquam intereſſet inter inteſtinum & oblatū. Poſtremo ſi nulla uiſa ſunt probabilia,quæ falſa ſint,alia ratio eſt. Sin autem ſunt,cur non etiā, quæ nō facile internoſcantur? Cur non ut planè nihil interſit? preſertim quum ipſi dicatis ſapiētem in furore ſuſtinere ſe ab omni aſſenſu quia nulla in uiſis diſtinctio appareat. Ad has omnes uiſiones inanes Antiochus quidem & permulta dicebat,& erat de hac una re unius diei diſputatio. Mihi autem nō idem faciendum puto,ſed ipſa capita dicenda,& primum quidem hoc reprehendendum,quod captioſiſſimo genere interrogationis utuntur. Quod genus minime in philoſophia probari ſolet,quum aliquid minutatim,& gradatim additur,aut demitur: Soritas hos uocant,qui aceruum efficiūt uno addito grano. Vitioſum ſanè & captioſum genus. Sic enim aſcendentis. Si tale uiſum obiectum eſt à deo dormienti ut probabile ſit,cur non etiam ut ualde ueriſimile? cur deinde non ut difficiliter à uero internoſcatur? deinde ut ne internoſcatur quidem? poſtremo ut nihil inter hoc & illud interſit? Huc ſi perueneris me tibi primum quidq; concedente,meum uitium fuerit: ſin ipſe tua ſponte proceſſeris,tuum. Quis enim tibi dederit,aut omnia deum poſſe, aut ita facturū eſſe ſi poſſit? Quomodo autem ſumis,ut ſi quid,cui ſimile eē poſſit, ſequatur ut etiam difficiliter internoſci poſſit? deinde ut ne internoſci quidem? poſtremo,ut eadem ſint? ut ſi lupi canibus ſimiles,eoſdem dices ad extremū. Et qdē honeſtis ſimilia ſunt quædam non honeſta,& bonis non bona,& artificioſis minime artificioſa. Quid dubitamus igitur affirmare nihil inter hæc intereſſe? Ne repugnantia quidē uidemus. Nihil eſt enim quod de ſuo genere in aliud genus trāſferri poſſit. At ſi efficeretur ut inter uiſa differentium generū nihil intereſſet,reperirentur quæ & in ſuo genere eſſent,& in alieno. Quod fieri qui poteſt? Omniū deinde inaniū uiſorum una depulſio eſt,ſiue illa cogitatione informātur,quod fieri ſolere cōcedimus,ſiue in quiete,ſiue per uinum, ſiue per inſaniam. Nam ab omnibus eiuſdē modi uiſis perſpicuitatē,quā mordicus tenere debemus,abeſſe dicemus. Quis.n.quū ſibi fingit aliquid, et cogitatione depingit,nō ſimul ac ſe cōmouit,atq; ad ſe reuocauit, ſentit qd interſit inter perſpicua & inania? Eadē ratio eſt ſomniorum. Num cēſes Enniū, quū in hortis cum Seruio Galba uicino ſuo ambulauiſſet,dixiſſe, Viſus ſum mihi cum Galba ambulare? At quum ſomniauit ita narrauit.

» Viſus Homerus adeſſe poeta. Idemq; in Epicharmo,

» Nam uidebar ſomniare me & ego eſſe mortuum.

Itaq; ſimul ut exprecti ſumus,uiſa illa cōtēnimus,neq; ita habemus,ut ea q̄ ſoro geſſimus. At.n.dum uident',eadē eſt in ſomnijs ſpecies eorū,quæ uigilātes uidemus. Primū intereſt,ſed id omittamus,Illud enim dicimus, non eandem

eſſe uim,neq́ integritatem dormientium & uigilantium,nec mẽte nec ſenſu.
Ne uinolenti quidẽ quæ faciunt,eadem approbatione faciunt,qua ſobrij: du
bitant,hæſitant,reuocant ſe interdum,hiſq́ quæ uidentur imbecillius aſſen-
tiuntur: quumq́ edormiuerunt,illa uiſa q̃ leuia fuerunt intelligũt. Quod idẽ
contingit inſanis,ut & incipientes furere ſentiant,& dicant aliquid quod nõ
ſit,id uideri ſibi: & quũ relaxentur,ſentiant,atq́ illa dicant Alcmeonis,
Sed mihi neutiq̃ cor conſentit cum oculorum aſpectu.
At enim ipſe ſapiens ſuſtinet ſe in furore,ne approbet falſa pro ueris,& aliâs
quidẽ ſępe: ſi aut in ſenſibus ipſius ẽ aliqua forte grauitas,aut tarditas,aut ob
ſcuriora ſunt quæ uidẽtur,aut à perſpiciendo temporis breuitate excluditur.
Quanq́ totum hoc,ſapientem aliquando ſuſtinere aſſenſionem, contra uos
eſt. Si enim inter uiſa nihil intereſſet,aut ſemper ſuſtineret,aut nũquam. Sed
ex hoc genere toto perſpici poteſt leuitas orationis eorum,qui omnia cupiũt
confundere. Quærimus grauitatis,conſtantiæ,firmitatis,ſapiẽtiæ iudicium:
utimur exemplis ſomniãtium,furioſorum,ebrioſorum. Illud attendimus in
hoc omni genere, q̃ inconſtanter loquamur. Non enim proferremus uino
aut ſomno oppreſſos,aut mente captos tam abſurde,ut quum diceremus in-
tereſſe inter uigilantium uiſa & ſobriorũ,& ſanorum,& eorũ qui eſſent ali-
ter affecti,tum nihil intereſſe. Ne hoc quidem cernũt,omnia ſe reddere incer
ta,quod nolunt: ea dico incerta,quæ ἄδηλα Græci. Si enim res ſe ita habeãt,ut
nihil interſit utrum ita cui uideatur,ut inſano an ſano,cui poſſit exploratum
eſſe de ſua ſanitate? quod uelle efficere,nõ mediocris inſaniæ eſt. Similitudi-
nes uero,aut geminorum,aut ſignorũ anulis impreſſorũ pueriliter conſectan
tur. Quis enim noſtrũ ſimilitudines negat eẽ,quum eæ plurimis in rebus ap-
pareant? Sed ſi ſatis eſt ad tollendam cognitionem ſimillima eſſe multa mul-
toꝝ,cur eo non eſtis cõtenti preſertim cõcedentibus nobis? Et cur id potius
contenditis,quod rerum natura nõ patitur,ut non ſuo quidq́ genere ſit tale
quale eſt,nec ſit in duobus,aut pluribus nulla re differens,ulla cõmunitas, ut
ſibi ſint & oua ouorum,& apes apium ſimillimæ? Quid pugnas igitur? aut
quid tibi uis in geminis? Cõceditur enim ſimiles eſſe,quo cõtentus eẽ potue-
ras. Tu aũt uis eoſdem planè eſſe non ſimiles,quod fieri nullo modo põt. De-
in confugis ad phyſicos eos qui maxime in Academia irridentur, à quibus
ne tu quidẽ iam te abſtinebis, Et ais Democritũ dicere innumerabiles eẽ mun
dos,& quidem ſic quoſdam inter ſe eſſe nõ ſolum ſimiles,ſed undiq́ perfecte
& abſolute ita pares,ut inter eos nihil prorſus interſit. Et eos quidẽ innume-
rabiles: itemq́ homines. Deinde poſtulas,ut ſi mũdus ita ſit par alteri mũdo,
ut inter eos ne minimũ quidẽ interſit,concedatur tibi ut in hoc quoq́ noſtro
mundo aliquid alicui ſic ſit par,ut nihil differat,nihil interſit. Cur enim (in-
quies) quũ ex illis indiuiduis unde omnia Democritus gigni affirmat, in re-
liquis mũdis,& in his quidẽ innumerabilibus,ĩnumerabiles Q. Luctatij Ca
tuli nõ modo poſſint eſſe,ſed ẽt ſint,in hoc tãto mundo Catulus alter nõ poſ-
ſit effici? Primum quidem me ad Democritũ uocas,cui nõ aſſentior,potiuſq́
refellam,poteſt,id quod dilucide docetur à politioribus phyſicis,ſingularum
rerum ſingulas proprietates eſſe. Fac enim antiquos illos Seruilios,qui gemi
ni fuerunt,tam ſimileis quàm dicũtur: num cenſes etiam eoſdem fuiſſe? Non

cognoſcebantur

cognoſcebantur foris, at domi: nõ ab alienis, at à ſuis. An non uidemus hoc
uſu uenire, ut quos nunq̃ putaſſemus à nobis internoſci poſſe, eos conſuetudi
ne adhibita tam facile internoſceremus, uti minimum quidem ſimiles eſſe ui-
derentur. Hic pugnes licet, nõ repugnabo. Quinetiã concedam illum ipſum
ſapientem, de quo omnis hic ſermo eſt, quum ei res ſimiles occurrãt, quas nõ
habeat denotatas, retẽturũ aſſenſum, nec unq̃ ulli uiſo aſſenſurũ, niſi quod ta
le fuerit, quale falſum eẽ nõ poſſit. Sed ad ceteras res habet quandã artẽ, qua
uera à falſis poſſit diſtinguere, & ad ſimilitudines iſtas uſus adhibẽdus ẽ. Vt
mater geminos internoſcit cõſuetudine oculorũ, ſic tu internoſces, ſi aſſueue-
ris. Vides'ne ut in prouerbio ſit ouorũ inter ſe ſimilitudo? tamen hoc accepi-
mus, Deli fuiſſe complures (ſaluis rebus illis) qui gallinas alere permultas,
quæſtus cauſa ſolerent. Hi quũ ouum inſpexerant, quæ id gallina peperiſſet
dicere ſolebant. Neq; id eſt contra nos. Nã nobis ſatis eſt oua illa internoſce-
re. Nihil enim magis aſſentiri poteſt, hoc illud eẽ, q̃ ſi inter illa omnino nihil
intereſſet. Habeo enim regulã ut talia uiſa uera iudicem, qualia falſa eſſe non
poſſint. Ab hac mihi non licet tranſuerſum (ut aiunt) digitũ diſcedere, ne cõ
fundam omnia. Veri enim & falſi nõ modo cognitio, ſed etiã natura tolletur,
ſi nihil erit quod interſit. Vt etiã illud abſurdũ ſit, quod interdum ſoletis dice
re, quũ uiſa in animos imprimãtur, nõ uos id dicere, inter ipſas impreſſiones
nihil intereſſe, ſed inter ſpecies, & quaſdam formas eorũ. quaſi uero non ſpe-
cie uiſa iudicentur, quæ fidem nullam habebũt ſublata ueri & falſi nota. Illud
uero perabſurdũ quod dicitis. probabilia uos ſequi, ſi nulla re impediamini.
Primum qui poteſtis nõ impediri, quũ à ueris falſa nõ diſtent? deinde quod
iudicium eſt ueri, quum ſit cõmune falſi? Ex his illa neceſſario nata eſt ἐποχὴ,
id eſt aſſenſionis retẽtio, in qua melius ſibi cõſtitit Arceſilas, ſi uera ſunt, quæ
de Carneade nõnulli exiſtimant. Si enim percipi nihil poteſt, quod utriq; ui-
ſum eſt, tollendus aſſenſus eſt. Quid enim eſt tam futile, q̃ quidq̃ approbare
non cognitum? Carneadem aũt etiam heri audiebamus ſolitum eſſe delabi in
terdum, ut diceret opinaturum, id eſt peccaturum eſſe ſapientem. Mihi porrò
non tam certũ eſt eſſe aliquid quod comprehendi poſſit, de quo iã nimiũ etiã
diu diſputo, q̃ ſapientẽ nihil opinari, id eſt nunq̃ aſſentiri rei, uel falſæ, uel in-
cognitæ. Reſtat illud quod dicũt, ueri inueniẽdi cauſa cõtra omnia dici opor
tere, & pro omnibus. Volo igitur uidere quid inuenerint. Non ſolemus, in-
quit, oſtendere. Quæ ſunt tandẽ iſta myſteria? aut cur celatis, quaſi turpe ali-
quid, ſentẽtiam ueſtrã? Vt qui audient, inquit, rõne potius q̃ auctoritate du-
cantur. Quid ſi utrunq;? num peius eſt? unum tamen illud non celant, nihil
eſſe quod percipi poſſit. An in eo auctoritas nihil obeſt? Mihi quidem uide-
tur uel plurimum. Quis enim iſta tam aperte perſpicueq;, & peruerſa & fal-
ſa ſequutus eſſet, niſi tanta in Arceſila, multo etiam maior in Carneade, & co-
pia rerum, & dicendi uis fuiſſet? Hæc Antiochus ferè, & Alexandriæ tum &
multis annis poſt, multo etiam aſſeuerantius in Syria, quum eẽt mecum, pau
lo antequã eſſet mortuus. Sed iam cõfirmata cauſa te hominem amiciſſimum
(me autem appellabat) & aliquot annis minorem natu, non dubitabo mo-
nere, Tú ne cum tantis laudibus philoſophiam extuleris, Hortẽſiũq; noſtrũ
diſſentientem commoueris, eam philoſophiam ſequere, quæ confundit uera
cum falſis, ſpoliat nos iudicio, priuat approbatione omni orbat ſenſibus?

Et Cimmerijs quidem,quibus aſpectũ ſolis,ſiue deus aliquis, ſiue natura ad-
emerat,ſiue eius loci,quem incolebant ſitus,ignes tamẽ aderãt,quorũ illis uti
lumine licebat. Iſti aũt quos tu probas,tantis offuſis tenebris,ne ſcintillã q̃dẽ
ullam nobis ad aſpiciendũ reliquerunt. Quos ſi ſequamur,his uinclis ſimus
aſtricti,ut nos cõmouere nequeamus. Sublata enim aſſenſione,oẽm & motũ
animorꝝ,& rationem rerũ ſuſtulerũt:quod nõ modo recte fieri, ſed omnino
fieri nõ põt. Prouide etiã,ne uni tibi iſtam ſentẽtiã minime liceat defendere.
An tu cũ res occultiſſimas aperueris,in lucemq́ꝫ protuleris,iuratusq́ꝫ dixeris
ea te comperiſſe,quod mihi quoqꝫ licebat,qui ex te illa cognoueram, negabis
eſſe rem ullam quæ cognoſci,cõprehẽdi,percipi poſſit? Vide quæſo etiã atqꝫ
etiam,ne illarũ quoqꝫ rerũ pulcherrimarꝝ,à teipſo minuatur auctoritas, Quę
cum dixiſſet ille,finem fecit. Hortenſius aũt uehementer admirans, quod qui
dem perpetuo Lucullo loquẽte fecerat,ut etiã manus ſæpe tolleret: nec mirũ,
nam nunq̃ arbitror cõtra Acamediam dictũ eſſe ſubtilius, me quoqꝫ iocans
ne,an ita ſentiẽs (nõ enim ſatis intelligebam) cœpit hortari,ut ſententia deſi
ſterem, Tum mihi Catulus, Si te,inquit,Luculli oratio flexit,quæ eſt habita
memoriter,accurate,copioſe,taceo,neqꝫ te quo minus ſi tibi ita uideatur ſentẽ
tiã mutes,deterrẽdũ puto. Illud uero nõ cẽſuerim,ut eius auctoritate mouea-
re. Tm̃ enim te mõ monuit inquit arridẽs,ut caueres ne ꝗs improbus Trib.
pl. quorũ uides quãta copia ſemper futura ſit,arriperet te,& in cõcione quæ-
reret qui tibi cõſtares,quum idẽ negares quidquã certi poſſe reperiri,idem te
comperiſſe dixiſſes. Hoc quęſo ne te terreat. De cauſa aũt ipſa malim quidẽ te
ab hoc diſſentire. Sin ceſſeris,nõ magnopere mirabor. Memini enim Antio
chum ipſum cũ annos multos talia ſenſiſſet,ſimul ac uiſum ſit ſentẽtia deſtitiſ
ſe. Hæc quum dixiſſet Catulus,me omnes intueri. Tum ego non minus cõ-
motus quàm ſoleo in cauſis maioribus,huiuſmodi quadam oratione ſum ex-
orſus, Me Catule oratio Luculli de ipſa re ita mouit,ut docti hoīs, & copio-
ſi, & parati, & nihil prætereũtis eorum quæ pro illa cauſa dici poſſent, nõ ta-
men ut ei reſpondere poſſe diffiderem. Auctoritas aũt tanta planè me moue-
bat,niſi tu oppoſuiſſes nõ minorem tuam. Aggrediar igiť ſi pauca ante quaſi
de fama mea dixero. Ego enim,ſi aut oſtentatiõe aliqua adductus, aut ſtudio
certandi,ad hanc potiſſimũ philoſophiam me applicui,non modo ſtultitiam
meam, ſed etiã mores & naturã condemnandã puto, Nã ſi in minimis rebus
pertinacia reprehenditur,calũnia etiã coercetur: ergo de omni ſtatu cõſilioq́ꝫ
totius uitæ,aut certare cum alijs pugnaciter,aut fruſtrari quum alios,tũ etiam
meipſum uelim? Itaqꝫ niſi ineptum putarẽ,in tali diſputatiõe id facere quod
quũ de Repub. diſceptatur,fieri interdũ ſolet. Iurarem per Iouem deosq́ꝫ pe-
nates,me & ardere ſtudio ueri reperiendi, & ea ſentire quæ dicerẽ. Qui enim
poſſum nõ cupere uerum inuenire,quum gaudeam ſi ſimile ueri quid inuene
rim? Sed ut hoc pulcherrimũ eſſe iudicem uera uidere: ſic ꝓ ueris probare fal
ſa turpiſſimũ eſt. Nec tamẽ ego is ſum,qui nihil unquã falſi approbem, ꝗ nũ-
quam aſſentiar,qui nihil opiner. Sed quærimus de ſapiente. Ego uero ipſe &
magnus quidem ſum opinator. Non enim ſum ſapiens, & meas cogitationes
ſic dirigo,non ad illam paruulam Cynoſuram,

Qua fidunt duce nocturna Phœnices in alto,

ut ait Aratus: eóqꝫ directius gubernant quod eam teneant,

» Quæ curſu interiore breui conuertitur orbe:
ſed ad Helicen & clariſſimos ſeptẽtriones, id eſt ratiões has latiore ſpecie, nõ
ad tenue elimatas, Eo fit ut errem & uager latius. Sed non de me, ut dixi, ſed
de ſapiẽte quæritur. Viſa enim iſta, quum acriter mentem ſenſum'ue pepule-
runt, accipio: ijsq́ interdum etiam aſſentior, nec percipio tamen. Nihil enim
arbitror poſſe percipi. Non ſum ſapiens, itaq́ uiſis cedo, neq́ poſſum reſiſte-
re. Sapientis autem hanc cenſet Arceſilas uim eſſe maximam Zenoni aſſen-
tiens, cauere ne capiatur, ne fallatur uidere. Nihil eſt enim ab ea cogitatione,
quam habemus de grauitate ſapientis, errore, leuitate, temeritate dijunctius.
Quid igitur loquar de firmitate ſapiẽtis, quem quidẽ nihil opinari tu quoq́
Luculle concedis? Quod quoniam à te probatur, ut præpoſtere tecũ agam,
iam enim referam me ad ordinẽ. Hæc primum cõcluſio quam habeat uim, cõ
ſidera. Si ulli rei ſapiens aſſentietur unq̃, aliquãdo etiam opinabitur: nũquã
autem opinabitur, nulli igitur rei aſſentietur. Hanc cõcluſionem Arceſilas ꝓ
bat. Confirmabat enim & primũ & ſecũdum. Carneades nõnunq̃ ſecũdum
illud dabat, aſſentiri aliquãdo: id aſſequebatur etiam opinari, quod tu nõ uis,
& recte, ut mihi uideris: ſed illud primũ, ſapientem ſi aſſenſurus eſſet, etiã opi
naturum, falſum eſſe & Stoici dicunt, & eorũ aſtipulator Antiochus. Poſſe
enim eum falſa à ueris, & quæ nõ poſſint percipi ab his, quæ poſſint, diſtin-
guere. Nobis aũt primum etiã ſi quid percipi poſſit, tamen ipſa cõſuetudo aſ-
ſentiendi periculoſa eẽ uidetur & lubrica. Quãobrem quum tam uitioſum eẽ
cõſtet aſſentiri quidquã, aut falſum, aut incognitum, ſuſtinẽda eſt potius oĩs
aſſenſio ne præcipitet, ſi temere proceſſerit. Ita enim finitima ſunt falſa ueris,
eaq́ quæ percipi poſſunt, ſi modo ea ſunt quædam (iam enim uidebimus) ut
tamẽ in præcipitẽ locum non debeat ſe ſapiens cõmittere. Sin aũt omnino ni-
hil eẽ quod percipi poſſit à me ſumpſero, & quod tu mihi das accepero, ſapi-
entem nihil opinari, effectum illud erit, ſapiẽtem aſſenſus omnes cohibiturũ:
ut uidẽdum tibi ſit id ne malis, an aliquid opinaturum eẽ ſapiẽtem. Neutrum
inquies illorum. Nitamur igitur nihil poſſe percipi. etenim de eo omnis ẽ cõ-
trouerſia. Sed prius pauca cum Antiocho, qui hæc ipſa quæ à me defendun-
tur, & didicit apud Philonem tandiu, ut cõſtaret diutius didiciſſe neminem,
& ſcripſit de his rebus acutiſſime, & idem hęc non acrius accuſauit in ſenectu
te, quàm antea defenſitauerat. Quãuis igitur fuerit acutus ut fuit, tamẽ incon
ſtãtia leuatur auctoritas. Quis inquam enim iſte dies illuxerit, quæro, qui il-
li oſtenderit eam quam multos annos eẽ negauiſſet, ueri & falſi notam? Ex-
cogitauit aliquid, eadem dicit quæ Stoici. Pœnituit eum illa ſenſiſſe. Cur nõ
ſe trãſtulit ad alios, & maxime ad Stoicos? Eorum enim erat propria iſta diſ
ſenſio. Quid eum Mneſarchi pœnitebat? Quid Dardani? qui erant Athe-
nis tum principes Stoicorum. Nũquam à Philone diſceſſit, niſi poſteaquam
ipſe cœpit qui ſe audirent habere. Vnde autem ſubito uetus Academia reuo-
cata eſt? nominis dignitatẽ uidetur quum à re ipſa deſciſceret, retinere uoluiſ-
ſe, quod erant qui illum gloriæ cauſa facerent, ſperare etiam fore, ut hi qui ſe
ſequerentur, Antiochi uocarẽtur. Mihi autem magis uidetur non potuiſſe ſu
ſtinere cõcurſum omniũ philoſophorꝝ. Etenim de ceteris ſunt inter illos nõ-
nulla communia, hæc Academicorum eſt una ſententia, quam reliquorum
Philoſophorũ nemo probet. Itaq́ ceſſit, Et ut ij qui ſub nubes ſolem non fe-

runt,item ille quum æſtuaret ueterum ut Mœnianorum,ſic Academicorum umbram ſequutus eſt. Quocp ſolebat uti argumẽto tum quum ei placebat nihil poſſe percipi,quũ quæreret Dionyſius ille Heracleotes,utrũ comprehendiſſet,certa illa nota qua aſſentiri dicitis oportere:illud ne quod multos annos tenuiſſet,Zenonicp magiſtro credidiſſet,honeſtum quod eſſet,id bonum ſolum eſſe? An quod poſtea defenſitauiſſet,honeſti inane nomen eſſe,uoluptatem eſſe ſummũ bonum? Qui ex illius cõmutata ſententia docere uellet,nihil ita ſignari in animis noſtris à uero poſſe,quod non eodẽ modo poſſit à falſo, is curauit quod argumentũ ex Dionyſio ipſe ſumpſiſſet,ex eo ceteri ſumerẽt. Sed quũ hoc,alio loco plura,nũc ad ea quæ à te Luculle dicta ſunt: & primũ quod initio dixiſti.uideamus quale ſit:ſimiliter à nobis de antiquis philoſophis cõmemorari,atcp ſeditioſi ſolerent claros uiros,ſed tamen populares aliquos nõiare,Illi quũ res nõ bonas tractent,ſimiles bonorũ uideri uolũt. Nos aũt ea dicimus nobis uideri,quæ uoſmetipſi nobiliſſimis philoſophis placuiſſe cõcceditis, Anaxagoras niuem nigram dixit eſſe:ferres me ſi ego idem dicerem? Tu ne ſi dubitarem quidem. At quis eſt nũc hic Sophiſtes? Sic enim appellantur hi qui oſtentationis,aut quæſtus cauſa philoſophãtur. Maxima fuit & grauitatis & ingenij gloria. Quid loquar de Democrito,quem cũ eo cõferre poſſumus nõ modo ingenij magnitudine,ſed etiam animi? qui ita ſit auſus ordiri. Hæc loquor de uniuerſis. Nihil excipit,de quo nõ profiteaẽ. Quid enim eſſe poteſt extra uniuerſa? Quis hũc philoſophum non anteponit Cleanthi,Chriſippo,reliqſcp inferioris ætatis? Qui mihi cũ illo collati qntæ claſſis uidentur. Atcp is non hoc dicit quod nos,qui ueri eſſe aliquid non negamus,percipi poſſe negamus. Ille uerũ eſſe planè negat, eſſe ſenſus quidem nõ obſcuros dicit,nec tenebricoſos. Sic enim appellat eos is qui hũc maxime eſt admiratus Chius Metrodorus,initio libri qui eſt de natura. Nego,inquit, ſcire nos,ſciamus'ne aliqd an nihil ſciamus,ne idipſũ qdẽ neſcire aut ſcire, ſcire nos:nec oĩno ſit'ne aliqd an nihil ſit. Furere tibi Empedocles uideẽ,at mihi dignifſimũ rebus his de qbus loqẽ ſonũ fundere. Nũ ergo is excæcat nos:aut orbat ſenſibus,ſi parũ magnã uim cenſet in his eẽ ad ea quæ ſub eos ſubiecta ſũt iudicanda? Parmenides,Xenophanes minus bonis quãq̃ uerſibus, ſed tamẽ illis uerſibus increpant eorũ arrogantiam quaſi irati,qui cũ ſciri nihil poſſit, audeant ſe ſcire dicere. Et ab his aiebat remouendũ Socratem & Platonem. Cur? an de ullis certius poſſum dicere? uixiſſe cũ his equidem uideor. Ita multi ſermones præſcripti ſunt,è quibus dubitari nõ poſſit,quin Socrati nihil ſit uiſum ſciri poſſe. Excepit unũ tantũ ſcire ſe,nihil ſe ſcire,nihil amplius. Quid dicam de Platone? qui certe tam multis libris hoc perſequutus non eſſet, niſi probauiſſet. Ironiam enim alterius perpetuam preſertim nulla fuit ratio perſequi. Videor'ne tibi non ut Saturninus nominare modo illuſtres homines, ſed etiam imitari nũquam niſi clarũ,niſi nobilem? Atqui habebam moleſtos uobis,ſed minutos Stilbonem,Diodorũ,Alexinũ,quorum ſunt contorta & aculeata quædam ſophiſmata. Sic enim appellãtur fallaces cõcluſiũculæ. Sed quid eos colligam,quũ habeam Chryſippum, qui fulcire putatur porticum Stoicorum? Quàm multa ille contra ſenſus,q̃ multa contra omnia quæ in conſuetudine probantur,diſſoluit? Idem mihi quidem non uidetur,ſed diſſoluerit ſanè,certe tam multa non collegiſſet,quæ nos fallerent probabilitate magna,niſi

gna, niſi uideret his reſiſti non facile poſſe. Quid Cyrenei? uidentur mihi minime contempti philoſophi, qui negant eſſe quidquam quod pcipi poſſit extrinſecus: ea ſe ſola percipere, quæ tactu intimo ſentiant, ut dolorem, ut uoluptatem: neq; ſe quo quid colore, aut quo ſono ſit ſcire, ſed tantum ſentire affici ſe quodãmodo. Satis multa de auctoribus: quanq̃ ex me quæſieras, non ne putarem poſt illos ueteres tot ſeculis inueniri uerũ potuiſſe, tot ingenijs, tantisq; ſtudijs quærentibus. Quid inuẽtum ſit paulo poſt uidero teipſo q̃dem iudice. Archeſilam uero nõ obtrectandi cauſa cum Zenone pugnauiſſe, ſed uerũ inuenire uoluiſſe, ſic intelligitur. Nemo inquam ſuperiorum non modo expreſſerat, ſed ne dixerat quidẽ poſſe hominem nihil opinari, nec ſolũ poſſe, ſed ita neceſſe eſſe ſapienti, uiſa eſt Archeſilæ cum uera ſententia, tum honeſta & digna ſapiente. Quęſiuit de Zenone fortaſſe quid futurum eſſet, ſi nec percipere quidquam poſſet ſapiens, nec opinari ſapiẽtis eſſet. Ille credo nihil opinatur, quoniam eſſet quod percipi poſſet. Quid ergo eẽt id? uiſum credo. Quale igitur uiſum? Tum illũ ita definiſſe, ex eo quod eſſet ſicut eſſet impreſſum & ſignatũ & effectum. Poſt requiſitum etiam, niſi eiuſmodi eſſet uiſum uerũ, quale falſum. Hic Zenonem uidiſſe acute nullum eſſe uiſum quod percipi poſſet, ſi id tale eſſet ab eo quod eſt, ut eiuſmodi ab eo quod non eſt, poſſet eſſe. Recte conſenſit Archeſilas ad definitionem additũ, neq; enim falſum percipi poſſe, neq; uerũ ſi eſſet tale quale uel falſum. Incubuit autem in eas diſputationes, ut doceret nullũ tale eſſe uiſum à uero, ut non eiuſdẽmodi etiam à falſo poſſit eſſe. Hæc autem eſt una cõtentio, quæ adhuc permanſerit. Nam illud, nulli rei aſſenſurũ eſſe ſapientem, nihil ad hanc cõtrouerſiam pertinebat. Licebat enim nihil percipere, & tamẽ opinari: quod à Carneade dicitur probatum. Equidẽ Clitomacho plusq̃ Philoni aut Metrodoro credens, hoc magis ab eo diſputatũ, q̃ probatum puto. Sed id omittamus. Illud certe opinatione & perceptione ſublata ſequitur, omniũ aſſenſionum retentio, ut ſi oſtẽdero nihil poſſe percipi, tu concedas nũquam aſſenſurum eſſe. Quid ergo eſt quod percipi poſſit, ſi ne ſenſus quidem uera nũciant? quos tu Luculle omni loco defendis. Quod ne id facere poſſes, idcirco heri non neceſſario loco cõtra ſenſus tam multa dixeram. Tu aũt te negas infracto remo neq; columbæ collo cõmoueri. Primum cur? nam & in remo ſentio nõ eſſe id quod uideaẽ, & in columba plures uideri colores, nec eſſe plus uno. Deinde nihil ne præterea diximus? Maneãt illa omnia, lacerat iſta cauſa, ueraces ſuos eſſe ſenſus dicit. Igitur ſemper auctorem habes, & eum, qui magno ſuo periculo cauſam agat. Eò enim rem dimittit Epicurus, Si unus ſenſus ſemel in uita mẽtitus ſit, nulli unq̃ eſſe credendum. Hoc eſt uerũ eſſe, confidere ſuis teſtibus, & importune inſiſtere. Itaq; Timagoras Epicureus negat ſibi unquam quũ oculũ torſiſſet, duas ex lucerna flãmulas eſſe uiſas. Opinionis enim eſſe mendaciũ, non oculorũ. quaſi quæratur quid ſit, non quid uideatur. Sic hic quidem maiorũ ſimilis. Tu uero qui uiſa ſenſibus alia uera dicas eẽ, alia falſa, q ea diſtinguis? Deſine quæſo cõmunibus locis, domi nobis iſta naſcũtur. Si, inquis, deus te interroget ſanis modo & integris ſenſibus, num amplius quid deſideras, qd reſpondeas? Vtinam quidem roget. audies q̃ nobiſcum male agerent. Vt.n. uera uideamus q̃ longe uidebimus? Ego Catuli Cumanũ ex hoc loco regionem uideo, Pompeianum non cerno. Neq; quidquam interiectum eſt quod

obſtet,ſed intẽdi acies longius nõ poteſt.O præclarum proſpectũ, Puteolos uidemus,at familiarem noſtrum Auianũ fortaſſe in porticu Neptuni ambulantem nõ uidemus. At ille neſcio qui,qui in ſcholis nominari ſolet, mille & octingenta ſtadia quod abeſſet uidebat,quædam uolucres longius. Reſponderem igitur audacter iſti ueſtro deo,me planè his oculis nõ eſſe contentum. Dicet me acrius uidere ꝙ ullos piſces fortaſſe,qui neq; uidẽtur à nobis,et nũc quidem ſub oculis ſunt,neq; ipſi nos ſuſpicere poſſunt. Ergo ut illis aqua,ſic nobis aer craſſus offunditur. At amplius nõ deſideramus. Quid talpam? nũ deſiderare lumẽ putas? neq; tam quereretur cũ deo quod parum lõge, quàm quod falſum uideret. Vides'ne nauem illã? ſtare nobis uidetur. At ijs qui in naui ſunt,moueri hæc uilla. Quære rationem cur ita uideatur:quam ut maxime inueneris,quod haud ſcio an nõ poſſis,nõ tu uerum teſtem habere, ſed eũ non ſine cauſa falſum teſtimoniũ dicere oſtenderis. Quid ego de naui? Vidi enim à te remũ contemni. Maiora fortaſſe quæris. Quid poteſt eẽ ſole maius? quem mathematici amplius duodeuiginti partibus cõfirmant maiorem eſſe ꝙ terram. Quantulus nobis uidetur? mihi quidẽ quaſi pedalis,Epicurus aũt poſſe putat etiam minorẽ eẽ eum ꝙ uideatur,ſed nõ multo. Ne maiorem quidẽ multo putant eſſe,uel tãtum eſſe quãtus uideatur,ut oculi, aut nihil mẽtiantur,aut nõ multum mẽtiantur. Vbi igitur illud eſt ſemel? Sed ab hoc credulo,qui nũquam ſenſus mentiri putat,diſcedamus,qui ne nũc quidem putat quũ ille ſol qui tanta incitatione fertur,ut celeritas eius quanta ſit ne cogitari quidẽ poſſit,tamẽ nobis ſtare uideatur. Sed ut minuam cõtrouerſiam, uidete quæſo ꝙ in paruulis ſitis. Quatuor ſunt capita quę concludunt nihil eẽ quod noſci,percipi,comprehẽdi poſſit,de quo hæc tota quæſtio eſt. E quibus primum eſt,eſſe aliquod uiſum falſum:ſecũdum,non poſſe id percipi:tertiũ,inter quæ uiſa nihil interſit,fieri nõ poſſe ut eorũ alia percipi poſſint, alia non poſſint:quartũ,nullum eſſe uiſum uerũ à ſenſu profectum,cui nõ appoſitum ſit uiſum aliud,quod ab eo nihil interſit,quodq; percipi nõ poſſit. Horũ quatuor capitum ſecũdum & tertium omnes concedũt. Primũ Epicurus nõ dat, uos quibuſcum res eſt id quoq; conceditis. Omnis pugna de quarto eſt. Qui igitur P. Seruiliũ Geminum uidebat,ſi Quintũ ſe uidere putabat, incidebat in eiuſmodi uiſum,quod percipi nõ poſſet,quia nulla nota uerũ diſtinguebatur à falſo. Qua diſtinctione ſublata,quam haberet M.Cotta,qui bis cũ Gemino Conſul fuit,agnoſcendo eiuſmodi notam,quæ falſa eſſe nõ poſſit? Negas tantam ſimilitudinẽ in rerũ natura eſſe:pugnas omnino,ſed cũ aduerſario facili. Ne ſit ſanè,uideri certe poteſt. Fallet igitur ſenſum:& ſi una fefellerit ſimilitudo,dubia omnia reddiderit. Sublato enim iudicio illo quo oportet agnoſci,etiã ſi ipſe erit quem uideris qui tibi uidebitur,tamẽ nõ ea nota iudicabis,qua dicis oportere ut nõ poſſit eſſe eiuſdẽmodi falſa. Quãdo igitur poteſt tibi P.Geminus Quintus uideri,quid habes explorati? Cur non poſſit tibi Cotta uideri qui non ſit,quoniã aliquid uidetur eſſe quod non eſt? Omnia dicis ſui generis eſſe,nihil eẽ idem quod ſit aliud. Stoicum eſt quidem, nec admodũ credibile. Nullum eſſe pilum omnibus rebus talem qualis ſit pilus alius,nullũ granum. Hæc refelli poſſunt,ſed pugnare nolo. Ad id enim quod agitur nihil intereſt,omnibus'ne partibus uiſa res nihil differat, an internoſci non poſſit etiam ſi differat. Sed ſi hominũ ſimilitudo tanta eſſe non

poteſt,

poteſt,ne ſignorũ quidem.Dic mihi,Lyſippus eodem ære,eadem tẽperatione,eodem cœlo,aqua,ceteris omnibus certum Alexandrum eiuſdẽmodi facere non poſſet? Qua igitur notione diſcerneres? Quid ſi eiuſmodi cæra centum ſigilla hoc anulo impreſſero,ecquę poterit in agnoſcẽdo eſſe diſtinctio? An tibi erit quęrẽdus anularius aliqui,quoniam gallinariũ inueniſti Deliacũ illum qui oua cognoſceret? Sed adhibes artem aduocatam etiã ſenſibus.Pictor uidet quæ nos nõ uidemus.Et ſimul inflauit tibicen,à pito carmẽ agnoſcitur.Quid hoc?non'ne uideat cõtra te ualere,ſi ſine magnis artificijs ad quæ pauci accedũt,noſtri quidem generis admodum nec uidere nec audire poſſumus? Iam illa præclara,quãto artificio eẽt ſenſus noſtros mẽtemq; & totam cõſtructionem hominis fabricata natura,cur non extimeſcã opinandi temeritatem? Etiam ne hoc affirmare potes Luculle,eſſe aliquã uim cum prudentia & cõſilio,ſcilicet quæ finxerit,uel ut tuo uerbo utar,quæ fabricata ſit hominem? Qualis iſta fabrica eſt?ubi adhibita?quãdo?cur?quomodo? Tractantur iſta ingenioſe,diſputantur etiã eleganter.Deniq; uideantur ſanè,ne affirmentur modo.Sed de Phyſicis mox,& quidẽ ob eam cauſam,ne tu qui idem me facturũ paulo ante dixeris,uideare mẽtitus.Sed ut ad ea quæ clariora ſunt ueniam,res iam uniuerſas profundã,de quibus uolumina impleta ſunt non à noſtris ſolum,ſed etiã à Chryſippo,de quo queri ſolent Stoici, dum ſtudioſe omnia conquiſierit,cõtra ſenſus & perſpicuitatem,cõtraq; omnem conſuetudinẽ,cõtraq; rationẽ,ipſum ſibi reſpondentẽ inferiorem fuiſſe:itaq; ab eo armatum eſſe Carneadẽ.Ea ſunt eiuſmodi,quę à te diligentiſſime tractata ſunt, Dormientium & uinolentorũ & furioſorum uiſa imbecilliora eſſe dicebas q̃ uigilantium,ſiccorũ,ſanorum.Quomodo?quia quũ experrectus eſſet Ennius,non diceret ſe uidiſſe Homerum,ſed uiſum eſſe. Alcmæo autem,

Sed mihi neutiq̃ cor conſentit.

Similia de uinolẽtis.Quaſi quiſq̃ neget & qui experrectus ſit eum ſomniare, & cuius furor conſederit,putare non fuiſſe ea uera quæ eſſent ſibi uiſa in furore.Sed non id agitur,tũ quum uideantur:quomodo uidentur,id quæritur.Niſi uero Ennium nõ putamus ita totũ illud audiuiſſe, O pietas animi: ſi modo id ſomniauit,ut ſi uigilans audiret.Experrectus enim potuit illa uiſa putare ut erant,& ſomnia,dormienti uero æque ac uigilanti probantur. Quid Iliona ſomno illo?

Mater te appello. Non'ne illa credit filium loquutum, ut experrecta ẽt crederet? Vnde enim illa?

Age adſta,mane,audi,itera dum eadem & iſta mihi.

Num uidetur minorẽ habere uiſis q̃ uigilãtes fidẽ? Quid loquar de inſanis? Qualis tandẽ fuit affinis tuus Catule Tuditanus? Quiſq̃ ſaniſſimus tam certa putat quæ uidet,q̃ is putabat quæ uidebantur? Quid ille qui,

Video uideo te uiuum Vlyſſes,dum licet.

non'ne etiam bis exclamauit ſe uidere quum omnino nõ uideret? Quid apud Euripidem Hercules quũ ut Euriſthei filios ita ſuos configebat ſagittis,quũ uxorem interimebat,quum conabatur etiam patrẽ,non perinde mouebatur falſis ut ueris moueretur? Quid ipſe Alcmæo tuus,qui negat cor ſibi cum oculis conſentire? Non'ne ibidem incitato furore.

Vnde hæc flamma oritur?

Et illa deinceps?
Incede incede, adſunt adſunt, me me expetunt.
Quid quum uirginis fidem implorat?
Fer mi auxilium, peſtem abige à me
Flammiferam, hanc uim quæ me excruciat.
Ceruleæ incinctæ igni incedunt,
Circunſtant cum ardentibus tædis.
Num dubitas quin ſibi hæc uidere uideatur? Itemq́ cetera.
Intendit Crinitus Apollo,
Arcum auratum luna innixus:
Diana facem iacit à læua.

Qui magis hęc crederet ſi eſſent, q̃ credebat quia uidebantur? Apparet enim iam cor eorum oculis cõſentire. Omnia aũt hæc proferuntur, ut illud efficiatur, quo certius nihil poteſt eſſe, inter uiſa uera & falſa ad animi aſſenſum nihil intereſſe. Vos aũt nihil agitis cum illa falſa uel furioſorum uel ſomniantium, recordatione ipſorũ refellitis. Non enim id quæritur, qualis recordatio fieri ſoleat eorum qui experrecti ſunt, aut eorum qui furere deſtiterint: ſed qualis uiſio fuerit aut furentium aut ſomniãtium tum quum cõmouebantur. Sed abeo à ſenſibus, quid eſt quod ratione percipi poſſit? Dialecticam inuentam eẽ dicitis ueri & falſi quaſi diſceptatricem & iudicem. Cuius ueri & falſi? et in qua re? In Geometria ne, quid ſit uerũ aut falſum Dialecticus iudicabit? an in literis? an in muſicis? At ea nõ nouit. In philoſophia igitur ſol quantus ſit, quid ad illum? quod ſit ſummum bonum, quid habet ut queat iudicare? Quid igitur iudicabit? Quæ cõiunctio, quæ diiunctio uera ſit? quid ambigue dictum ſit, quid ſequat̃ quãq́ rem, quid repugnet? Si hęc et horũ ſimilia iudicat, de ſe ipſa iudicat, plus aũt pollicebatur. Nã hæc quidẽ iudicare ad ceteras res, quæ ſunt in philoſophia multæ atq́ magnæ, nõ eſt ſatis. Sed qm̃ tm̃. in ea arte ponitis, uidete ne cõtra uos tota nata ſit, quæ primo progreſſu feſtiue tradit elementa loquendi, & ambiguorũ intelligentiã concludendiq́ rationem, tũ paucis additis uenit ad Soritas lubricũ ſanè & periculoſum locum, quod tu modo dicebas eſſe uitioſum interrogãdi genus. Quid ergo, iſtius uitij nũ noſtra culpa eſt? Rerũ natura nullam nobis dedit cognitionem finium, ut ulla in re ſtatuere poſſimus, quatenus nec hoc in aceruo tritici ſolum, unde nomen eſt. Sed nulla ommino in re minutatim interroganti diues paup, clarus obſcurus ſit, multa pauca, magna parua, longa breuia, lata anguſta, quanto aut addito aut dempto certum reſpõdeamus non habemus. At uitioſi ſunt Soritæ. Frangite igitur eos ſi poteſtis, nè moleſti ſint. Erunt enim niſi cauetis. Cautum eſt, inquit. Placet enim Chryſippo quũ gradatim interrogetur, uerbi cauſa, tria pauca ſint, an ne multa, aliquãto priuſquam ad multa perueniat quieſcere, id eſt, quod ab his dicitur ἡσυχάζειν. Per me uel ſtertas licet, inquit Carneades, non modo quieſcas. Sed quid ꝓficit? Sequitur enim qui te ex ſomno excitet, & eodem modo interroget, quod in numero cõticuiſti. Si ad eum numerum unũ addidero, multa ne erunt? progrediere rurſus quoad uidebitur, quid plura? Hoc enim fateris, neq́ ultimũ te paucorum, neq́ primum multorũ reſpõdere poſſe. Cuius generis error ita manat, ut non uideam quo non poſſit accedere. Nihil me lædit, inquit. Ego enim ut agitator callidus priuſq̃ ad finem

ueniam

ueniam equos ſuſtinebo,eoq́ magis,ſi locus is quo ferẽtur equi præceps erit.
Sic me,inquit,ante ſuſtineo,nec diutius captioſe interroganti reſpondeo. Si
habes quod liqueat,neq́ reſpondes,ſuperbis:ſi non habes,ne tu quidẽ perci-
pis,ſi quia obſcura:cõcedo.Sed negas te uſq́ ad obſcura ꝓgredi. illuſtribus
igitur rebus inſiſtis.Si id tãtũmodo ut taceas,nihil aſſequeris.Quid enim ad
illum qui te captare uult,utrum tacentem irretiat te,an loquẽtem? Sin autem
uſq́ ad nouem,uerbi gratia,ſine dubitatione reſpõdeas pauca eſſe,in decimo
inſiſtis,etiam à certis & illuſtrioribus cohibes aſſenſum,hoc idem me in ob-
ſcuris facere nõ ſinis.Nihil igitur te contra Soritas ars iſta adiuuat, quæ nec
augendi nec minuendi quid aut primum ſit,aut poſtremum,docet.Quid qđ
eadem illa ars quaſi Penelope,telam retexens tollit ad extremum ſuperiora,
utrum ea ueſtra,an noſtra culpa eſt? Nempe fundamentum Dialecticæ eſt,
quidquid enuncietur.(Id autem appellant ἀξίωμα,quod eſt quaſi effatũ) aut
uerum eſſe aut falſum.Quid igitur,hæc uera an falſa ſunt? Si te mentiri dicis,
idq́ uerum dicis,mentiri uerum dicis.Hæc ſcilicet inexplicabilia eſſe dicitis,
quod eſt odioſius q̃ illa quæ nos non comprehenſa & nõ percepta dicimus.
Sed hæc omitto:illud quæro,ſi iſta explicari nõ poſſunt,nec eorum ullum iu
dicium inuenitur,ut reſpõdere poſſitis uera'ne an falſa ſint,ubi eſt illa defini-
tio,Effatum eſſe id quod aut uerum aut falſum ſit? Rebus ſumptis adiungam
ex his ſequendas eſſe alias,alias improbandas, quæ ſint in genere contrario.
Quomodo igitur hoc cõcluſum eſſe iudicas,ſi dicis nunc lucere,& uerum di
cis,lucet igitur? Probatis certe genus,& rectiſſime cõcluſum dicitis: itaq́ in
docendo eum primum cõcludendi modum traditis. Aut quidquid igit̃ eodẽ
modo cõcluditur ꝓbabitis,aut ars iſta nulla eſt. Video ergo hanc concluſio-
nem probaturus'ne ſis,ſi dicis te mentiri,uerũq́ dicis,mẽtiris: dicis aũt te mẽ
tiri,uerumq́ dicis,mentiris igitur.Qui potes hãc nõ probare,quũ probaue-
ris eiuſdem generis ſuperiorem? Hæc Chryſippea ſunt,ne ab ipſo quidẽ diſ-
ſoluta.Quid.n. faceret huic cõcluſioni, ſi lucet lucet, lucet aũt,lucet igit̃? Ce
deret ſcilicet,Ipſa enim ratio cõnexi,quum conceſſeris ſuperius,cogit inferi-
us concedere.Quid ergo hoc ab illa cõcluſione differt? Si mentiris, mentiris,
mentiris autem,mentiris igitur.Hoc negas te poſſe nec approbare nec impro
bare:qui igitur magis illud? Si ars,ſi ratio,ſi uia,ſi uis deniq́ concluſionis ua
let,eadem eſt in utroq́.Sed hoc extremum eorum eſt,poſtulant ut excipiãtur
hæc inexplicabilia. Tribunum aliquem cenſeo uideant,à me iſtam exceptio-
nem nunq̃ impetrabunt,Etenim quum ab Epicuro, qui totam Dialecticam
& contemnit & irridet,nõ impetrent,ut uerum eſſe cõcedat quod ita effabi-
mur:aut uiuet cras Hermachus,aut non uiuet:quum Dialectici ſic ſtatuant,
omne quod ita diſiunctum ſit,quaſi aut etiam,aut non,nõ modo uerum eſſe,
ſed etiam neceſſarium,uide q̃ ſit cautus is quem iſti tardum putant. Si enim,
inquit,alterutrum conceſſero neceſſarium eſſe,neceſſe erit cras Hermachum
aut uiuere,aut nõ uiuere.Nulla autem eſt in natura rerũ talis neceſſitas. Quũ
hoc igitur Dialectici pugnent,id eſt Antiochus & Stoici,totam enim euertit
Dialecticam. Nam ſi è contrarijs diſiunctio,cõtraria autem ea dico quum al-
terum ait,alterum neget:ſi talis diſiunctio falſa poteſt eẽ,nulla uera eſt. Me-
cum uero quid habent litium,qui ipſorum diſciplinam ſequor? Quum aliq́d
huiuſmodi inciderat,ſic ludere Carneades ſolebat,Si recte concluſit, teneo:

ſin uitioſe,minam Diogenes reddet:ab eo enim Stoico Dialecticã didicerat?
Hæc autẽ merces erat dialecticorũ.Sequor igitur eas uias,quas didici ab An-
tiocho,nec reperio quomodo iudicem,ſi lucet,lucet,uerũ eſſe ob eam cauſam,
quod ita didici,omne quod ipſum ex ſe cõnexum ſit uerũ eſſe,non iudicem,ſi
mentiris mentiris,eodem modo eſſe cõnexum. Aut igitur hoc & illud,aut ni
ſi hoc ne illud quidẽ iudicabo.Sed ut omnes iſtos aculeos,& totũ tortuoſum
genus diſputandi relinquamus,oſtendamusq́; qui ſimus,iam explicata tota
Carneadis ſententia,Antiochi iſta corruent uniuerſa.Nec uero quidq̃ ita di-
cam,ut quiſquã id fingi ſuſpicetur:à Clitomacho ſumam,qui uſq; ad ſenectu
tem cum Carneade fuit,homo & acutus ut Pœnus,& ualde ſtudioſus ac dili-
gens.Et quatuor eius libri ſunt de ſuſtinendis aſſenſionibus.Hæc aũt quæ iã
dicam,ſunt ſumpta de primo.Duo placet eẽ Carneadi genera uiſorũ. In uno
hãc diuiſionẽ:alia uiſa eſſe quæ percipi poſſint,alia quæ ꝑcipi nõ poſſint . In
altero aũt, alia uiſa eẽ probabilia,alia nõ probabilia.Itaq; q̃ cõtra ſenſus,cõ-
traq́; perſpicuitatẽ dicãtur,ea pertinere ad ſuperiorem diuiſionem,cõtra po-
ſteriorem nihil dici oportere.Quare ita placere,tale uiſum nullũ eſſe ut per-
ceptio cõſequeretur:ut autem probatio multa,etenim cõtra naturam eſſet , ſi
probabile nihil eẽt,ſequitur omnis uitæ ea,quam tu Luculle cõmemorabas,
euerſio.Itaq; & ſenſibus probãda multa ſunt,teneatur modo illud,non ineſ-
ſe in his quidq̃ tale,quale non etiã falſum nihil ab eo differens eſſe poſſit . Sic
quidquid acciderit ſpecie probabile,ſi nihil ſe offeret quod ſit probabilitati
illi cõtrarium utetur eo ſapiens,ac ſic omnis ratio uitæ gubernabitur.Etenim
is quoq; qui à uobis ſapiens inducitur,multa ſequitur probabilia, non cõpre
henſa,neq; percepta,neq; aſſenſa,ſed ſimilia ueri: quæ niſi probet,omnis uita
tollatur.Quid enim conſcendens nauem ſapiens,num cõprehenſum animo
habet atq; perceptũ,ſe ex ſententia nauigaturum? Qui poteſt? Sed ſi iam ex
hoc loco proficiſcatur Puteolos ſtadia triginta probo nauigio,bono guber-
natore ac tranquillitate,probabile uideatur ſe illuc uenturum eſſe ſaluũ . Hu-
iuſmodi igitur uiſis cõſilia capiet & agendi et non agendi,faciliorq́; erit,ut al
bam eſſe niuem ꝓbet,q̃ erat Anaxagoras,qui id non modo ita eſſe negabat,
ſed ſibi quia ſciret aquam nigrã eſſe,unde illa congregata eſſet,albam ipſam
eſſe ne uideri quidem.Et quæcunq; res eum ſic attinget,ut ſit uiſum illud pro
babile,neq; ulla re impeditum,mouebitur.Non enim eſt è ſaxo ſculptus , aut
è robore dolatus,habet corpus,habet animum,mouetur mente,mouetur ſen-
ſibus,ut ei uera multa uideantur.Neq; tamen habere inſignem illam & pro-
priã percipiendi notam:eoq́; ſapientem non aſſentiri,quia poſſit eiuſdẽmo-
di exiſtere falſum aliquod cuiuſmodi hoc uerum.Neq; nos contra ſenſus ali-
ter dicimus ac Stoici,qui multa falſa eſſe dicũt,longeq́; aliter ſe habere ac ſen
ſibus uideantur.Hoc aũt ſi ita ſit ut unũ modo ſenſibus falſum uideatͬ,præſto
eſt qui neget rem ullã percipi poſſe ſenſibus.Ita nobis tacentibus,ex uno Epi
curi capite,altero ueſtro,ꝑceptio et cõprehenſio tollitur.Quod eſt caput Epi
curi? Si ullũ ſenſibus uiſum falſum eſt,nihil poteſt percipi . Quod ueſtrum?
Sunt falſa ſenſus uiſa,quid ſequitur? ut taceam , concluſio ipſa loquitur nihil
percipi poſſe.Non concedo,inquit,Epicuro.Certa igitur cum illo,qui à te to
tus diuerſus eſt:noli mecum,qui hoc quidem certe falſi eſſe aliq̃d in ſenſibus
tibi aſſentior:quanq̃ nihil mihi tam mirum uidetur,q̃ iſta dici ab Antiocho

quidem

quidem maxime,cui erant quæ paulo ante dixi,notiſſima.Licet.n.hæc quiuis
arbitratu ſuo reprehēdat,quod negemus rem ullam percipi poſſe, certe leui-
or reprehēſio ē.Quod tamen dicimus eſſe quædam probabilia, non uidetur
hoc ſatis eē uobis: nec ſic illa certe debemus effugere,quæ à te uel maxime agi
tata ſunt.Nihil igitur cernis,nihil audis,nihil tibi eſt perſpicuum?Explicaui
paulo ante Clitomacho auctore,quomō iſta Carneades diceret. Accipe quē-
admodum eadem dicantur à Clitomacho in eo libro,quem ad C.Luciliū ſcri
pſit poetā,quum ſcripſiſſet eiſdem de rebus ad L.Cenſorinum eum, qui Con
ſul cū M. Manilio fuit. Scripſit igitur his ferè uerbis:ſunt enim mihi nota,ꝓ
pterea,quòd earū ipſarum rerū,de quibus agimus,prima inſtitutio & quaſi
diſciplina illo libro continetur.Sed ſcriptum eſt ita, Academicis placere , eſſe
rerum eiuſmodi diſſimilitudines,ut aliæ probabiles uideantur,aliæ cōtra.Id
autē non eſſe ſatis cur alia poſſe percipi dicas,alia non poſſe,propterea quod
multa falſa probabilia ſint,nihil autem falſi perceptum & cognitū poſſit eē.
Itaꝗ ait uehementer errare eos qui dicāt ab Academia ſenſus eripi, à quibus
nonnunq̃ dictum ſit,aut colorem,aut ſaporem,aut ſonum nullū eſſe. Illud ſit
diſputatū,non ineſſe in his propriam,quæ nuſq̃ alibi eſſet,ueri & certi notā.
Quæ quum expoſuiſſet,adiungit dupliciter dici aſſenſus ſuſtinere ſapientē:
uno modo,quum hoc intelligatur omnino eū rei nulli aſſentiri:altero, quum
ſe à reſpōdēdo,ut aut approbet q̃d,aut improbet,ſuſtineat, ut neꝗ neget ali-
quid neꝗ ait.Id quum ita ſit,alterꝫ placere ut nunq̃ aſſentiatur:alterū tenere,
ut ſequens probabilitatem,ubicūꝗ hæc aut occurrat,aut deficiat, aut etiā aut
non,reſpōdere poſſit,nec ut placeat eum qui de omnibus rebus contineat ſe
ab aſſentiendo,moueri tamen et agere aliquid,reliquit eiuſmodi uiſa,quibus
ad actionem excitemur.Item ea quę interrogati in utrāꝗ partem reſpondere
poſſumus,ſequentes tantūmodo quod ita uiſum ſit,dum ſine aſſenſu:neꝗ ta-
men omnia eiuſmodi uiſa approbari,ſed ea quæ nulla re impedirentur. Hæc
ſi uobis non probamus,ſint falſa ſanè,inuidioſa certe non ſunt.Non enim lu
cem eripimus:ſed ea quæ uos percipi comprehendíꝗ,eadem nos ſi mō pro-
babilia ſint,uideri dicimus.Sic igitur inducta & conſtituta probabilia, & eo
quidem expedito,ſoluto,libero,nulla re implicato,uides profecto Luculle ia
cere iam illud tuum perſpicuitatis patrociniū.Iiſdem enim hic ſapiēs,de quo
loquor,oculis quibus iſte ueſter cœlum,terram,mare intuebitur:ijſdem ſen-
ſibus reliqua quæ ſub quenꝗ ſenſum cadūt ſentiet,Mare illud quod nūc Fa
uonio naſcente purpureū uidetur,idem huic noſtro uidebitur.Nec tamen aſ-
ſentietur, quia nobiſmetipſis modo ceruleū uidebaī, mane flauum, quodꝗ
nunc quia à ſole collucet,albeſcit & uibrat,diſſimileꝗ eſt proximo ei continē
ti:ut etiā ſi poſſis rationē reddere cur id eueniat,tamen non poſſis id uerū eſſe
quod uidebatur oculis defendere. Vnde memoria ſi nihil percipimus (ſic.n.
quærebas) quod meminiſſe uiſa niſi cōprehenſa non poſſumus?quid Polyę
nus,qui magnus Mathematicus fuiſſe dicitur?Is poſteaq̃ Epicuro aſſentiens
totam Geometriam falſam eſſe credidit,num illa etiā quæ ſciebat oblitus eſt?
Atqui falſum quod eſt id percipi non pōt,ut nobiſmetipſis placet.Si igiī me
moria perceptarū comprehenſarūꝗ rerū eſt,omnia quæ quiſꝗ meminit,ha
bet ea cōprehenſa atꝗ percepta,falſi aūt comprehēdi nihil pōt,& omnia mę
minit Scyron Epicuri dogmata,uera igitur illa ſunt nūc omnia.Hoc per me

licet,ſed tibi aut cõcedendum eſt ita eſſe,quod minime uis,aut memoriã mihi
remittas oportet,& facile eſſe ei locum,ẽt ſi cõprehẽſio perceptioq́ nulla ſit.
Quid fiet artibus? quibus? his'ne quæ ipſæ fatentur cõiectura ſe plus uti q̃ ſci
entia,an his quæ tantũ id quod uidetur ſequuntur,nec habent iſtã artem ue-
ſtrã,qua uera & falſa diiudicent? Sed illa ſunt lumina duo,quæ maxime cãm
iſtam cõtinent.Primũ enim negatis fieri poſſe,ut quiſq̃ nulli rei aſſentiatur.
At id quidem perſpicuũ eſt,quum Panætius princeps propè(meo quidẽ iu-
dicio) Stoicorũ ea de re dubitare ſe dicat,quam omnes præter eum Stoici cer
tiſſimam putant,uera eſſe aruſpicum auſpicia,oracula,ſomnia,uaticinatiões,
ſeq́ ab aſſenſu ſuſtineat.Quod is poteſt facere de his rebus quas illi à quibus
ipſe didicit certas habuerint.cur id ſapiens de reliqs rebus facere non poſſit?
An eſt aliquid quod poſitũ uel improbare uel approbare poſſit,dubitari nõ
poſſit? An tu in ſoritis poteris hoc quũ uoles,ille in reliquis rebus non pote
rit eodem modo inſiſtere,preſertim quum poſſit ſine aſſenſione ipſam ueri ſi
militudinem nõ impeditam ſequi? Alterũ eſt quod negatis,actionẽ ullius
rei poſſe in eo eſſe,qui nullã rem aſſenſu ſuo comprobet.Primũ enim uideri
oportet in quo ſit etiã aſſenſus.Dicunt enim Stoici ſenſus ipſos aſſenſus eſſe,
quos quoniã appetitio cõſequatur,actionem ſequi:tolli autem omnia, ſi uiſa
tollantur.Hac de re in utrãq́ partem & dicta ſunt & ſcripta multa,uide ſupe
riora,ſed breui res põt tota confici.Ego enim & ſi maximam actionem puto
repugnare uiſis,obſiſtere opiniõibus,aſſenſus lubricos ſuſtinere,credoq́ Cli
tomacho ita ſcribenti:Herculi quendam laborẽ exanclatũ à Carneade, quod
ut feram & immanem beluã,ſic ex animis noſtris aſſenſionem, id eſt, opina-
tionem & temeritatẽ extraxiſſet,tamẽ ut ea pars defenſionis relinquatur, ꝗd
impediet actionem eius qui probabilia ſequitur nulla re impediente? Hoc
inquit,ipſum,impediet quod ſtatuet,ne id quidẽ quod probet poſſe percipi.
Iam iſtuc te quoq́ impediet in nauigando,& in cõſerendo,in uxore ducẽda,
in liberis procreandis,plurimiſq́ in rebus,in quibus nihil ſequere præter ꝓ-
babile.Et tamẽ illud uſitatum & ſæpe repudiatum refers, non ut Antipater;
ſed ut ais preſſius.Nam antipatrũ reprehenſum, quod diceret cõſentaneum
eſſe ei qui affirmaret nihil poſſe cõprehendi,id ipſum ſaltem dicere poſſe cõ-
prehendi:quod ipſi Antiocho pingue uidebatur,& ſibi cõtrariũ. Non enim
poteſt cõuenienter dici nihil cõprehendi poſſe,ſi ipſum cõprehendi poſſe di-
catur.Illo modo potius putat urgendũ fuiſſe Carneadem:quum ſapiẽtis nul
lum decretũ eſſe poſſit,niſi comprehẽſum,perceptũ,cognitum:ut hoc ipſum
decretum quod ſapientis eſſet,nihil poſſe percipi,fateretur eſſe perceptum.
Proinde quaſi ſapiens nullum aliud decretum habeat,et ſine decretis uitã age
re poſſit,ſed ut illa habet probabilia non percepta , ſic hoc ipſum nihil poſſe
percipi.Nam ſi in hoc haberet cognitionis notã,eadẽ uteretur in ceteris : quã
quoniã nõ habet utitur probabilibus.Itaq́ non metuit ne cõfundere omnia
uideatur,& incerta reddere.Non enim quemadmodum ſi quæſitum ex eo ſit
ſtellarũ numerus par an impar ſit,item ſi de officio multiſq́ aliis de rebus , in
quibus uerſatur exercitatuſq́ ſit,neſcire ſe dicat.In incertis enim nihil eſt pro
babile.In quibus autem eſt,in his nõ deerit ſapienti nec quid faciat, nec quid
reſpõdeat.Ne illam quidem prætermiſiſti Luculle reprehenſionẽ Antiochi,
nec mirũ:in primis enim ẽ nobilis,qua ſolebat dicere Antiochus Philonem
maxime

maxime perturbatum. Quum enim ſumeretur unum, eſſe quædam falſa uiſa: alterum, nihil ea differre à ueris, non attendere ſuperius illud ea re à ſe eſſe cõceſſum, quod uideretur eſſe quædam in uiſis differẽtia: eam tolli altero quod neget uiſa à falſis uera differre: nihil tam repugnare. Id ita eſſet ſi nos uerum omnino tolleremus. Non facimus, nã tam uera quàm falſa cernimus: ſed pro bãdi ſpecies eſt, percipiendi ſignum nullum habemus, Ac mihi uideor nimis etiam nũc agere ieiune. Quũ ſit enim cãpus in quo exultare poſſit oratio, cur eam tantas in anguſtias, & Stoicorum dumeta compellimus? Si enim mihi cum Peripatetico res eſſet, qui id percipi poſſe diceret, quod impreſſum eſſet è uero, neq; adhiberet illam magnam acceſſiõem quomodo imprimi nõ poſſet à falſo, cum ſimplici homine ſimpliciter agerem, nec magnopere contẽderem: atq; etiam ſi quum ego nihil dicerem poſſe comprehendi, diceret ille ſapientem interdum opinari, nõ repugnarem, preſertim ne Carneade quidem huic loco ualde repugnante. Nunc quid facere poſſum? Quæro enim quid ſit quod comprehendi poſſit. Reſpõdet mihi nõ Ariſtoteles aut Theophraſtus, nec Xenocrates quidem aut Polemo, ſed mihi minor eſt tale uerũ quale falſum eſſe non poſſit. nihil eiuſmodi inuenio. Itaq; in cognitione nimirũ aſſentiar, id eſt, opinabor. Hoc mihi & Peripatetici & uetus Academia concedit, uos negatis, Antiochus in primis, qui me ualde mouet, uel q amaui hominem ſicut ille me, uel q ita iudico politiſſimum & acutiſſimum omnium noſtræ memoriæ philoſophorũ. A quo primum quæro, quo tandem modo ſit eius Academiæ, cuius eſſe ſe profiteatur? Vt omittam alia, hęc duo de quibus agitur, quis unquam dixit aut ueteris Academiæ aut Peripateticorum, uel id ſolum percipi poſſe quod eſſet uerum tale, quale falſum eſſe non poſſet, uel ſapientem nihil opinari? Certe nemo horum neutrum ante Zenonem magnopere defenſum eſt. Ego tamẽ utrumq; uerum puto, nec dico temporis cauſa, ſed ita planè probo. Illud ferre non poſſum, tu quum me incognito aſſentiri uetes, idq; turpiſſimum eſſe dicas & pleniſſimum temeritatis, tantum tibi arroges, ut exponas diſciplinam ſapientiæ, naturam rerum omniũ euoluas, mores fingas, fines bonorum malorumq; conſtituas, officia deſcribas, quam uitam ingrediar definias, idemq; etiam diſputandi & intelligendi iudicium dicas te & artificium traditurũ, perficies ut ego iſta innumerabilia complectẽs nuſquam labar, nihil opiner? Quæ tandem ea eſt diſciplina ad quam me deducas ſi ab hac abſtraxeris? Vereor ne ſubarroganter facias, ſi dixeris tuam. Atqui ita dicas neceſſe ẽ: neq; uero tu ſolus, ſed me ad ſuã quiſq; rapiet. Age reſtitero Peripateticis, qui ſibi cum oratoribus cognationem eſſe, qui claros uiros à ſe inſtructos dicãt Remp. ſæpe rexiſſe? Suſtinuero Epicureos tot meos familiares, tam bonos, tam inter ſe amantes uiros? Diodoto quid faciam Stoico, quem à puero audiui, qui mecum uiuit tot ãnos, qui habitat apud me, quem & admiror & diligo, qui iſta Antiochea contemnit? Noſtra, inquies, ſola uera ſunt. Certe ſola, ſi uera: plura enim uera diſcrepãtia eſſe nõ poſſunt. Vtrum igitur nos impudentes qui labi nolumus, an illi arrogantes qui ſibi perſuaſerint ſcire ſe ſolos omnia? Non me quidem, inquit, ſed ſapientem dico ſcire. optime. Nempe iſta ſcire quæ ſunt in tua diſciplina. Hoc primũ quale eſt, à non ſapiente explicari ſapientiam? Sed diſcedamus à nobiſmetipſis, de ſapiente loquamur, de quo (ut ſæpe iam dixi) omnis hæc quæſtio eſt. In

tres igitur partes & à pleriſq; & à nobiſmetipſis diſtributa ſapientia eſt, Primum ergo ſi placet quæ de natura rerum ſint quæſita uideamus, uelut illud ante. Eſt ne quiſquam tãto inflatus errore, ut ſibi ſe illa ſcire perſuaſerit? Nõ quæro rationes eas quæ ex coniectura pẽdent, quæ diſputationibus huc & illuc trahuntur, nullam adhibent perſuadendi neceſſitatem. Geometræ prouideant qui ſe profitentur non perſuadere ſed cogere, & qui omnia uobis quę deſcribunt probant. Non quæro ex his illa initia Mathematicorum, quibus nõ conceſſis digitum progredi non poſſunt. Punctum eẽ quod magnitudinem nullam habeat, extremitatem & quaſi libramẽtum, in quo nulla omnino craſſitudo ſit, liniamẽto ſine ulla latitudine carentem. Hæc quum uera eſſe cõceſſero, ſi adijciam iuſiurandum, ſapientem ne priuſquam Archimedes eo inſpectãte rationes omnes deſcripſerit eas, quibus efficitur multis partibus ſolem maiorem eſſe quàm terram, iuraturum putas? ſi fecerit ſolem ipſum, quẽ deum cenſet eſſe, contempſerit? Quod ſi Geometricis rationibus nõ eſt credituus, quæ uim afferunt in docendo, uos ipſi ut dicitis, næ ille longe aberit ut argumẽtis credat philoſophorum: aut ſi eſt crediturus, quorum potiſſimum? Omnia Phyſicorum licet explicare, ſed longum eſt, quęro tamen quẽ ſequatur. Finge aliquem nunc fieri ſapiẽtem, nondum eſſe, qua potiſſimum ſententia melius eliget diſciplinam? & ſi quamcunq; eliget, inſipiẽs eliget. Sed ſit ingenio diuino, quem unum ex Phyſicis potiſſimum probabit? nec enim plus uno poterit. Non perſequor quæſtiones infinitas, tantum de principijs rerũ, è quibus omnia cõſtant, uideamus quem probet. Eſt enim inter magnos homines ſumma diſſenſio. Princeps Thales unus è ſeptem, cui ſex reliquos conſenſiſſe primos ferunt, ex aqua dixit conſtare omnia. At hoc Anaximandro populari & ſodali ſuo non perſuaſit. Is enim infinitatem naturæ dixit eſſe, è qua omnia gignerẽtur. Poſt eius auditor Anaximenes infinitum aera, ſed ea quæ ex eo orirentur definita: gigni autem terram, aquam ignem, tum ex his omnia. Anaxagoras materiam infinitam, ſed ex ea particulas ſimiles inter ſe minutas, eas primum cõfuſas, poſtea in ordinem adductas mẽte diuina. Xenophanes paulo etiam antiquior, unum eſſe omnia, neq; id eſſe mutabile, & id eſſe deum: neq; natum uſquam quidquam & ſempiternum conglobata figura. Parmenides ignem qui moueat terram quæ ab eo formetur, Leucippus plenum & inane. Democritus huic in hoc ſimilis, uberior in ceteris. Empedocles hæc peruulgata, & nota quatuor. Heraclitus ignem. Meliſſus hoc quod eſſet infinitum & immutabile, & fuiſſe ſemper & fore. Plato ex materia in ſe omnia recipiẽte mundum eſſe factum cẽſet à Deo ſempiternum. Pythagorei numeris, & Mathematicorum initijs proficiſci uolũt omnia. Ex his eliget uter ſapiens unum aliquem credo quem ſequatur, ceteri tot uiri & tanti repudiati ab eo condemnatiq; diſcedent. Quamcunque uero ſententiam probauerit, eam ſic animo comprehẽſam habebit, ut ea quæ ſenſibus: nec magis approbabit nunc lucere, quàm quoniam Stoicus eſt, hunc mundum eſſe ſapientem, habere mẽtem, quæ & ſe & ipſum fabricata ſit, & omnia moderetur, moueat, regat. Erit perſuaſum etiam ſolem, lunam, ſtellas omnes, terram, mare, deos eſſe, quod quædam animalis intelligẽtia per omnia ea permeet & tranſeat: fore tamẽ aliquando, ut omnis hic mundus ardore deflagret. Sint iſta uera. Vides enim iam me fateri aliquid eſſe ueri, comprehẽdi ea tamẽ & percipi nego.

Quum

Quum enim tuus iſte Stoicus ſapiẽs ſyllabatim tibi iſta dixerit, ueniet illud flumen orationis aureum fundens Ariſtoteles,qui illum deſipere dicat, Necꝗ enim ortum eſſe unquam mundum,quod nulla fuerit nouo cõſilio inito tam præclari operis incœptio: & ita eẽ eum undiꝗ aptum,ut nulla uis tãtos queat motus mutationemꝗ moliri,nulla ſenectus diuturnitate temporum exiſtere, ut hic ornatus unquam dilapſus occidat. Tibi hoc repudiare,illud autem ſuperius,ſicut caput & famam tuam defendere neceſſe erit,mihi ne ut dubitẽ quidem relinquatur? ut omittam leuitatem temere aſſentiẽtiũ, quãti libertas iſta æſtimanda eſt, non mihi neceſſe eſſe quod tibi eſt? Cur Deus omnia noſtri cauſa quum faceret,ſic enim uultis,tantam uim natricum uiperarumꝗ fecerit,cur mortifera tam multa pernicioſa terra mariꝗ diſperſerit? Negatis hęc tam polite tamꝗ ſubtiliter effici potuiſſe ſine diuina aliqua ſolertia,cuius quidem uos maieſtatem deducitis uſque ad apium formicarumꝗ perfectionem,ut etiam inter deos Myrmecides aliquis minutorum opuſculorũ fabricator fuiſſe uideatur. Negas ſine deo poſſe qdq̃, ecce tibi ẽ traſuerſo Lampſacenus Strato,qui det iſti deo immunitatem magni quidem muneris. Sed quũ ſacerdotes deorum uacationem habeant,quanto eſt æquius habere ipſos deos? Negat opera deorum ſe utiad fabricandum mundum. Quæcunꝗ ſint docet omnia effecta eſſe natura,nec ut ille qui aſperis & leuibus, & hamatis uncinatiſꝗ corporibus concreta hæc eſſe dicat interiecto inani, ſomnia cenſet hæc eſſe Democriti non docentis,ſed optantis. Ipſe autẽ ſingulas mundi partes perſequens,quidquid aut ſit aut fiat, naturalibus fieri aut factum eſſe docet ponderibus & motibus: ſic ille & deum opere magno liberat,& me timore. Quis enim poteſt (quum exiſtimet curari ſe à deo) non & dies & noctes diuinum numẽ horrere? & ſi quid aduerſi acciderit (quod cui non accidit?) extimeſcere, ne id iure euenerit? Nec Stratoni tamẽ aſſentior, neque uero tibi modo hoc, modo illud probabilius uidetur. Latẽt iſta omnia Luculle craſſis occultata & circumfuſa tenebris, ut nulla acies humani ingenij tanta ſit, quæ penetrare in cœlum,terram intrare poſſit. Corpora noſtra nõ nouimus, qui ſint ſitus partium,quam uim quæꝗ pars habeat ignoramus. Itaꝗ medici ipſi, quorum intererat ea noſſe, aperuerunt ut uiderentur, nec eo tamen aiunt Empiricis notiora eſſe illa, quia poſſit fieri ut patefacta & detecta mutentur. Sed ecquid nos? Eodem modo rerum naturas perſecare,aperire,diuidere poſſumus, ut uideamus terra penitus ne defixa ſit,& quaſi radicibus ſuis hæreat,an media pendeat. Habitari ait Xenophanes in luna,eamꝗ eſſe terram multarum urbium & montium. Portenta uidentur: ſed tamẽ nec ille qui dixit iurare poſſet ita ſe rem habere,neꝗ ego. Nõne etiam dicitis eſſe ẽ regione nobis, ẽ contraria parte terræ,qui aduerſis ueſtigijs ſtent cõtra noſtra ueſtigia,quos Antipodas uocatis? Cur mihi magis ſuſcenſetis qui iſta non aſpernor,quàm eis qui quum audiunt deſipere uos arbitrantur? Nicetas Syracuſius,ut ait Theophraſtus,cœlum,ſolem,lunam,ſtellas, ſupera deniꝗ omnia ſtare cenſet,neꝗ præter terram rem ullam in mundo moueri: quæ quum circum axem ſe ſumma celeritate conuertat & torqueat,eadem effici omnia. quaſi ſtante terra cœlum moueretur. Atꝗ hoc etiam Platonem in Timæo dicere quidam arbitrantur,ſed paulo obſcurius. Quid tu Epicure? loquere,pu-

tas ſolem eſſe tantulum? Egone uobis quidem tantum, ſed & uos ab illo irri‑demini, & ipſi illum uiciſſim eluditis. Liber igitur à tali irriſione Socrates, liber Ariſto Chius, qui nihil iſtorum ſciri putat poſſe. Sed redeo ad animum & corpus. Satis ne tandem ea nota ſunt nobis, quæ neruorum natura ſit, quæ uenarū? Tenemus'ne quid animus ſit, ubi ſit, deniq; ſit ne, aut ut Dicæarcho uiſum eſt, ne ſit quidem ullus? Si eſt, tres ne partes habeat, ut Platoni placuit, rationis, iræ, cupiditatis, an ſimplex unusq; ſit? Si ſimplex, utrum ſit ignis an anima, an ſanguis, an ut Xenocrates mens nullo corpore, quod intelligi quale ſit uix poteſt: & quidquid eſt, mortale ſit an æternum? Nam in utraq; parte multa dicuntur. Horum aliquid ueſtro ſapienti certum uidetur, noſtro ne quid maxime quidem probabile ſit occurrit. Ita ſunt in pleriſq; cōtrariarum rationum paria momenta. Sin agis uerecundius, & me accuſas, nō quòd tuis rationibus nō aſſentiar, ſed quòd nullis, uincam animum, cuiq; aſſentiar deligam: quem potiſſimum? quem? Democritū? Semper enim ut ſcitis ſtudioſus nobilitatis fuit. Vrgebor iam omnium ueſtrum conuicio. Tu ne aut inane quidquam putes eſſe, quum ita completa & cōferta ſint omnia, ut et quod mouebitur corporū cedat, & qua quidq; ceſſerit, aliud ilico ſubſequatur, aut atomos ullas, è quibus quidquid efficiatur, illarum ſit diſſimillimum, aut ſine aliqua mente rem ullam effici poſſe præclaram? Et quum in uno mundo ornatus hic tam ſit mirabilis, innumerabilis, ſupra infra, dextra ſiniſtra, ante poſt, alios diſſimiles, alios eiuſdem modi mundos eſſe, & ut nos nunc ſumus ad Baulos Puteolosq; uideamus, ſic innumerabiles paribus in locis eſſe eiſdem nominibus, honoribus, rebus geſtis, ingenijs, formis, ætatibus, eiſdē de rebus diſputantes: & ſi nūc, aut ſi etiam dormientes aliquid animo uidere uideamur, imagines extrinſecus in animos noſtros per corpus irrumpere? Tu uero iſta ne aſciueris, ne'ue fueris commētitijs rebus aſſenſus. Nihil ſentire eſt melius, quàm tam praua ſentire. Non ergo id agitur, ut aliquid aſſenſu meo comprobem: quæ tu uide ne impudenter etiam poſtules nō ſolum arroganter, preſertim quum iſta tua mihi ne probabilia quidem uideantur. Nec enim diuinationem, quam probatis, ullam eſſe arbitror: fatumq; illud etiam, quo omnia contineri dicitis, cōtemno: ne exædificatum quidem hunc mundum diuino conſilio exiſtimo, atque haud ſcio an ita ſit. Sed quum rapior in inuidiam, licet ne per uos neſcire quod neſcio? An Stoicis ipſis inter ſe diſceptare cum his non licebit? Zenoni & reliquis ferè Stoicis æther uidet ſummus Deus mente præditus quā omnia regantur. Cleanthes qui quaſi maiorum eſt gentium Stoicus Zenonis auditor, Solem dominari, & rerum potiri putat. Ita cogimur diſſenſione ſapientum dominum noſtrum ignorare: quippe qui neſciamus ſoli an ætheri ſeruiamus. Solis autem magnitudo (ipſe enim hic radiatus me intueri uidetur) admonet, ut crebro faciam mentionem ſui. Vos ergo huius magnitudinem quaſi decempeda, hinc me quaſi malis architectis, menſuræ ueſtræ nego hoc permenſi refertis. Ergo credere dubium eſt uter noſtrum ſit (leuiter ut dicam) uerecundior, nec tamē iſtas quæſtiones Phyſicorum exterminandas puto. Eſt enim animorum ingeniorumq; naturale quoddam quaſi pabulum conſideratio contemplatioq; naturæ. Erigimur, latiores fieri uidemur, humana deſpicimus: cogitantesq; ſupera atque cœleſtia,

cœleſtia,hæc noſtra ut exigua & minima contemnimus. Indagatio ipſa rerũ cum maximarum,tum etiam occultiſſimarum habet oblectationem. Si uero aliquid occurret quod uériſimile uideatur, humaniſſima complectur animus uoluptate. Quæret igitur hæc & ueſter ſapiens,& hic noſter: ſed ueſter ut aſſentiatur,credat,affirmet.noſter,ut uereatur temere opinari, præclareq́; agi ſecum putet,ſi in eiuſmodi rebus ueriſimile quod ſit inuenerit. Veniamus nũc ad bonorum malorumq́; notionem,& paululum ante dicendum eſt,non mihi uidentur conſiderare quum Phyſici,iſta ualde adfirmant,earum etiam rerum auctoritatem,ſi quæ illuſtriores uideantur,amittere. Non enim magis aſſentiuntur,nec approbant lucere nunc quàm quum cornix cecinerit, tum aliquid eam aut iubere,aut uetare: nec magis affirmabunt ſignum illud (ſi erunt ſex menſi pedum) eſſe,quàm ſolem quẽ metiri non poſſunt,plus quàm duodeuiginti partibus maiorem eſſe q̃ terram. Ex quo illa concluſio naſcitur, Si ſol quãtus ſit percipi nõ poteſt,qui ceteras res eodem modo quo magnitudinem ſolis approbat,is eas res nõ percipit. Magnitudo autem ſolis percipi nõ poteſt. Qui igitur id approbat quaſi percipiat,nullam rem percipit. Reſponderint poſſe percipi quantus ſol ſit,non repugnabo,dummodo eodem pacto cetera percipi comprehendiq́; dicant. Nec enim poſſunt dicere aliud alio magis minus'ue comprehendi,quoniam omnium rerum una eſt definitio comprehendendi. Sed quod cœperam,quid habemus in rebus bonis, & malis explorati? Nempe fines cõſtituendi ſunt,ad quos & bonorum & malorꝫ ſumma referatur. Qua de re eſt igitur inter ſummos uiros maior diſſenſio? Et omitto illa quæ relicta iam uidentur,& Herillum,qui in cognitione & ſcientia ſummum bonum ponit. Qui quum Zenonis auditor eſſet,uides quãtum ab eo diſſenſerit: & quàm non multum à Platone Megarici,quorum fuit nobilis diſciplina: cuius,ut ſcriptum uideo,princeps Xenophanes,quẽ modo nominaui,deinde eum ſecuuti Parmenides,& Zeno. Ita ꝙ ab his Eretriaci philoſophi nominabantur. Poſt Euclides Socratis diſcipulus Megareus, à quo ijdem illi Megarici dicti,qui id bonum ſolum eſſe dicebant,quod eſſet unum & ſimile & idem ſemper. Hi quoq́; multa à Platone: à Menedemo aũt,quod is Eretrias fuit, Eretriaci appellati. Quorum omne bonum in mente poſitum,& mentis acie,qua uerum cerneretur. Illis ſimilia, ſed opinor explicata uberius & ornatius. Hos ſi contemnimus,etiam abiectos putamus illos, certe minus deſpicere debemus Ariſtonem,qui quum Zenonis fuiſſet auditor, reprobauit ea,quæ ille uerbis, Nihil eſſe bonum, niſi uirtutem: nec malum, niſi quod uirtuti eſſet contrarium. In medijs ea momenta quæ Zeno uoluit, nulla eſſe cẽſuit. Huic ſummum bonum eſt,in his rebus neutram in partẽ moueri, quæ ἀδιαφορία ab ipſo dicitur. Pyrrho autem ea ne ſentire quidem ſapientem, quæ ἀπαθὴ nominatur. Has igitur tot ſententias ut omittamus, hæc uideamus, quæ nunc diu multumq́; defenſa ſunt. Alij uoluptatem finem eſſe uoluerunt, quorum princeps Ariſtippus, qui Socratem audierat, unde Cyrenaici. Poſt Epicurus, cuius eſt diſciplina nunc notior, nec tamen cum Cyrenaicis de ipſa uoluptate conſentiens. Voluptatem autem & honeſtatem finem eſſe Callipho cenſuit: uacare omni moleſtia Hieronymus: hoc idem cum honeſtate Diodorus. Ambo hi Peripatetici. Honeſte autem uiuere fruentẽ rebus his,quas primas homini natura cõciliet,& uetus Academia

cenſuit,ut indicāt ſcripta Polemonis,quæ Antiochus ꝓbat maxime,& Ariſtoteles eiusq́ amici nunc proxime uidentur accedere,Introducebat etiā Carneades,non quo probaret,ſed ut opponeret Stoicis,ſummum bonum eē frui his rebus,quas primas natura conciliauiſſet. Honeſtum autem quod ducatur à conciliatione naturæ,Zeno ſtatuit finem eſſe bonorum,qui inuentor et princeps Stoicorum fuit.Iam illud perſpicuum eſt omnibus,his finibus bonorum,quos expoſui,malorum fines eſſe cōtrarios.Ad uos nūc refero quem ſequar:modo ne quis illud tam ineruditum abſurdumq́ reſpondeat, quemlibet,modo aliquem.Nihil poteſt dici inconſideratius.Cupio ſequi Stoicos, licet'ne?omitto per ipſum Ariſtotelē meo iudicio in Philoſophia propè ſingularem:per ipſum Antiochum,qui appellabatur Academicus: erat qdem, ſi perpauca mutauiſſet,germaniſſimus Stoicis.Erit igitur res iam in diſcrimine.Nam aut Stoicus conſtituatur ſapiens,aut ueteris Academiæ,utrunq́ nō poteſt.Eſt enim inter eos non de terminis,ſed de tota poſſeſſione contentio. Nam omnis ratio uitæ definitione ſummi boni continetur: de qua qui diſſident,de omni uitæ ratione diſſident.Non poteſt igitur uterq́ ſapiēs eē, quoniam tantopere diſſentiunt,ſed alter.Si Polemoneus peccat Stoicus rei falſæ aſſentiens,num quidem nihil dicitis à ſapiente tam alienum eſſe?ſin uera ſunt Zenonis,eadem in ueteres Academicos Peripateticosq́ dicenda. Hic igitur neutri aſſentiens ſi nunquam,uter eſt prudentior? Quid quum ipſe Antiochus diſſentit quibuſdam in rebus ab his quos amat Stoicis? Nonne indicat non poſſe illa probanda eſſe ſapienti?Placet Stoicis omnia peccata eē paria, at hoc Antiocho uehementiſſime diſplicet: liceat tandem mihi conſiderare utram ſententiam ſequar.Præcide,inquit,ſtatue aliquando quid libet, quid? quæ dicuntur quidem et acuta mihi uidentur in utranq́ partem & paria:nōne caueam,ne ſcelus faciam?Scelus enim dicebas eſſe Luculle dogma prodere.Contineo igitur me ne incognito aſſentiar, quod mihi tecum eſt dogma commune.Ecce multo maior etiam diſſenſio.Zeno in una uirtute poſitā beatam uitam putat.Quid Antiochus?Et iam,inquit,beatam, ſed non beatiſſimam.Deus ille qui nihil cenſuit deeſſe uirtuti,homuncio hic qui multa putat præter uirtutem homini partim clara eſſe, partim neceſſaria.Sed ille uereor ne uirtuti plus tribuat,quàm natura patiatur, preſertim Theophraſto multa diſerte copioſeq́ dicente.Et hic metuo ne uix ſibi conſtet,qui quum dicat eſſe quædam & corporis & fortunæ mala,tamen eum qui in his omnibus ſit, beatum fore cenſet,ſi ſapiens ſit.Diſtrahor,tum hoc mihi probabilius, tum illud uidetur:& tamen niſi alterutrum ſit,uirtutem iacere planè puto. Verum in his diſcrepant. quid illud in quibus conſentiunt? num pro ueris probare poſſumus ſapientis animum nunquam,nec cupiditate moueri, nec lætitia efferri? Age hæc probabilia ſanè ſint,num etiam illa,nunquam timere, nunquā dolere?Sapiens ne non timeat,nec ſi patria deleatur non doleat,ſatis durum, Sed Zenoni neceſſarium, cui præter honeſtum nihil eſt in bonis. Tibi uero Antioche minime, cui præter honeſtatem multa bona, præter turpitudinem multa mala uidentur: quæ & uenientia metuat ſapiens neceſſe eſt,& ueniſſe doleat. Sed quæro quando iſta fuerint ab Academia uetere decreta, ut animum ſapientis commoueri & conturbari negarent? Mediocritates illi probabāt,& in omni permotione naturalem uolebant eſſe quendā modum,

Legimus

Legimus omnes Crãtoris ueteris Academici de luctu: eſt enim nõ magnus, uerum aureolus, & ut Tuberoni Panætius præcipit, ad uerbum ediſcẽdus libellus. Atque illi quidem etiam utiliter à natura dicebant permotiones iſtas animis noſtris datas: metum, cauendi cauſa: miſericordiam ægritudinẽq; clementię: ipſam iracundiam, fortitudinis quaſi cotem eſſe dicebant: recte, ſecus ne, alias uiderimus: atrocitas quidem iſta tua quomodo in ueterẽ Academiam irruperit neſcio. Illa uero ferre non poſſum, non quo mihi diſpliceãt. Sũt enim Socratica pleraq; mirabilia, Stoicorum quæ παράδοξα nominãtur. Sed ubi Xenocrates? ubi Ariſtoteles iſta tetigit? hos enim quaſi eoſdem eſſe uultis. Illi unquam dicerent ſapiẽtes ſolos Reges, ſolos diuites, ſolos formoſos? oĩa quæ ubiq; eſſent ſapientis eſſe, neminem Conſulem, Prætorem, Imperatorem, neſcio an ne V. uirum quidem quẽquam, niſi ſapientem. Poſtremo ſolum ciuem, ſolum liberum, inſipiẽtes omnes peregrinos, exules, ſeruos, furioſos: deniq; ſcripta Lycurgi, Solonis, XII. tabulas noſtras non eſſe leges, ne urbeis deniq; aut ciuitateis, niſi quæ eſſent ſapiẽtium. Hæc tibi Luculle, ſi es aſſenſus Antiocho familiari tuo, tam ſunt defendẽda q̃ mœnia: mihi autẽ bono modo tantum quantum uidebitur. Legi apud Clitomachum, quum Carneades & Stoicus Diogenes ad Senatum in capitolio ſtarent, Aulum Albinum (qui tum P. Scipione, & M. Marcello Coss. Prætor eſſet) eum, q cum auo tuo Luculle Cõſul fuit, doctum ſanè hominem, ut indicat ipſius hiſtoria ſcripta græce, iocantem dixiſſe Carneadi, Ego tibi Carneade Prætor eẽ non uideor, quia ſapiẽs non ſum: nec hæc urbs, nec in ea ciuitas. Tum ille, Huic Stoico non uideris. Ariſtoteles aut Xenocrates, quos Antiochus ſequi uolebat, non dubitauiſſet quin & Prætor ille eſſet, & Roma urbs, & eam ciuitas incoleret. Sed ille noſter eſt planè, ut ſupra dixi, Stoicus perpauca balbutiens: uos autem mihi ueremini ne labar ad opinionem, & aliquid adſciſcam, & comprobem incognitum, quod minime uultis. Quid conſilij datis? Teſtatur ſæpe Chryſippus tris ſolas eſſe ſententias, quæ defendi poſſint de finibus bonorum: circũcidit & amputat multitudinem. Aut enim honeſtatem eſſe finem, aut uoluptatem, aut utrũq;. Nam qui ſummum bonum dicant id eſſe, ſi uacemus omni moleſtia, eos inuidioſum nomẽ uoluptatis fugere, ſed in uicinitate uerſari: quod facere eos etiam qui illud idem cum honeſtate coniungerent, nec multo ſecus eos, qui ad honeſtatem prima naturæ commoda adiũgerent. Ita tris relinquit ſentẽtias, quas putet probabiliter poſſe defendi. Sit ſanè ita, quãquam à Polemonis, & Peripateticorum, & Antiochi finibus nõ facile diuellor, nec quidquam habeo adhuc probabilius, ueruntamen uideo quàm ſuauiter uoluptas ſenſibus noſtris blandiatur, laboro ut aſſentiar Epicuro aut Ariſtippo. Reuocat uirtus uel potius reprehendit manu, pecudum illos motus eſſe dicit, hominẽ iungit Deo. Poſſum eſſe medius, ut quoniã Ariſtippus, quaſi animum nullum habeamus, corpus ſolum tuetur, Zeno quaſi corporis ſimus expertes, animum ſolum complectitur, ut Calliphontem ſequar, cuius quidẽ ſententiam Carneades ita ſtudioſe defenſitabat, ut eam probare etiam uideretur, q̃q̃ Clitomachus affirmabat, nũquam ſe intelligere potuiſſe quid Carneadi probaretur. Sed ſi ipſum finem uelim ſequi, nonne ipſa ueritas, & grauis & recta ratio mihi obuerſetur? Tu quum honeſtas in uoluptate contẽnenda conſiſtat, honeſtatem cum uoluptate, tanq̃ hoĩem cũ belua

copulabis? Vnum igitur par quod depugnet reliquum eſt, uoluptas cum honeſtate, de quo Chryſippo fuit quantũ ego ſentio, non magna contentio. Alterũ ſi ſequare, multa ruunt, et maxime cõmunitas cum hominũ genere, charitas, amicitia, iuſtitia, reliquæ uirtutes, quarũ eſſe nulla poteſt, niſi erit gratuita. Nam quę uoluptate quaſi mercede aliqua ad officium impellitur, ea nõ eſt uirtus, ſed fallax imitatio, ſimulatioq́; uirtutis. Audi contra illos, qui nomen honeſtatis à ſe ne intelligi quidem dicant: niſi forte quod glorioſum ſit in uulgus, id honeſtum uelimus dicere: fontem omnium bonorũ in corpore eẽ: hãc normam, hanc regulam, hãc præſcriptionem eſſe naturæ. à qua qui aberrauiſſet, eũ nunquã quid in uita ſequeretur habiturum. Nihil igitur me putatis hęc & alia innumerabilia quum audiam moueri? Tam moueor q̃ tu Luculle, nec me minus hominem q̃ te putaueris. Tantum intereſt, quòd tu quum es cõmotus acquieſcis, aſſentiris, approbas, uerum illud certum, comprehenſum, perceptum, ratũ, firmum, fixum fuiſſe uis, deq́; eo nulla ratione, neq; pelli, neque moueri potes. Ego nihil eiuſmodi eſſe arbitror, cui ſi aſſenſus ſim, non aſſentiar ſæpe falſe, quoniam uera à falſis nullo diſcrimine ſeparantur, preſertim quum iudicia iſta dialecticæ nulla ſint. Venio enim iam ad tertiam partẽ philoſophiæ. Aliud iudicium Protagoræ eſt, qui putet id cuiq; uerum eſſe quod cuiq; uideatur. Aliud Cyrenaicorum, qui præter permotiones intimas nihil putant eſſe iudicij. Aliud Epicuri, qui omne iudicium in ſenſibus, & in rerum notitijs, & in uoluptate conſtituit. Plato autem omne iudicium ueritatis, ueritatemq́; ipſam abductam ab opinionibus, & à ſenſibus cogitationis ipſius & mentis eſſe uoluit. Nũquid horum probat noſter Antiochus? Ille uero ne maiorũ quidem ſuorum. Vbi enim aut Xenocratem ſequitur, cuius libri ſunt de ratione loquendi multi, & multum probati: aut ipſum Ariſtotelem, quo profecto nihil eſt acutius, nihil politius: à Chryſippo pedem nunquã. Qui ergo Academici appellamur, an abutimur gloria nominis? Aut cur cogimur eos ſequi, qui inter ſe diſſident? In hoc ipſo quod in elementis Dialectici docent, quomodo iudicare oporteat uerũ falſum ne ſit, ſi quid ita connexum eſt ut hoc: ſi dies eſt, lucet, quanta contentio eſt? Aliter Diodoro, aliter Philoni, Chryſippo aliter placet. Quid cum Cleãthe doctore ſuo, quàm multis rebus Chryſippus diſſidet? Quid duo uel principes Dialecticorum Antipater & Archidemus opinoſiſſimi homines, nonne multis in rebus diſſentiũt? Quid me igitur Luculle in inuidiã, & tanq̃ in concionem uocas? Et quidem ut ſeditioſi Tribuni ſolent, occludi tabernas iubes? Quo enim ſpectat illud, quũ artificia tolli quereris à nobis, niſi ut opifices concitẽtur? Qui ſi undiq; omnes conuenerint, facile cõtra uos incitabuntur. Expromam primũ illa inuidioſa, quod eos omnes qui in concione ſtabunt exules, ſeruos, inſanos eſſe dicatis: deinde ad illa ueniã, quæ iã non ad multitudinẽ, ſed ad uoſmetipſos q adeſtis pertinent. Negat enim uos Zeno, negat Antiochus ſcire quidq̃. Quomodo inquies? Nos enim defendimus ẽt inſipientem multa comprehendere. At ſcire negatis queq̃ rem ullã niſi ſapientẽ. Et hoc quidem Zeno geſtu cõficiebat. Nam quũ extenſis digitis aduerſam manũ oſtenderat, Viſum, inquiebat, huiuſmodi eſt. Deinde quũ paulum digitos contraxerat, Aſſenſus huiuſmodi. Tumquum planè cõpreſſerat, pugnũq; fecerat, cõprehẽſionẽ illã eẽ dicebat. Qua ex ſimilitudine etiã nomẽ ei rei, quod ante nõ fuerat, κατάληψιν impoſuit.

Quum

Quum autem læuam manũ admouerat,& illum pugnum arcte uehemẽterq;
compreſſerat,ſcientiam talem eſſe dicebat,cuius compotem niſi ſapientẽ eſſe
neminem:ſed qui ſapiens ſit,aut fuerit,ne ipſi quidem ſolẽt dicere. Ita tu nũc
Catule lucere neſcis,nec tu Hortenſi in tua uilla nos eſſe. Num minus hæc in-
uidioſe dicuntur? nec tamen nimis eleganter,illa ſubtilius. Sed quo modo tu,
ſi comprehẽdi nihil poſſet,artificia cõcidere dicebas,nec mihi dabas id quod
probabile eſſet,ſatis magnam uim habere ad artes:ſic ego nunc tibi refero ar
tem ſine ſcientia eſſe nõ poſſe. An pateretur hoc Zeuxis,aut Phidias,aut Po
lycletus,nihil ſe ſcire,quum in his eſſet tanta ſolertia? Quod ſi eos docuiſſet
aliquis quam uim habere diceretur ſcientia,deſinerent iraſci:ne nobis quidẽ
ſuſcenſerent,quum didiciſſent id tollere nos quod nuſquã eſſet, quod autem
ſatis eſſet,ipſis relinquere. Quam rationẽ maiorum etiam cõprobat diligen-
tia.qui primum iurare ex ſui animi ſententia quenq; uoluerunt. Deinde ita te-
neri , ſi ſciens falleret , quòd inſcientia multa uerſaretur in uita . Tum
qui teſtimonium diceret, ut arbitrari ſe diceret, etiam quod ipſe uidiſſet:
quæq; iurati iudices cognouiſſent, ut ea non ut eſſe facta,ſed ut uideri pro-
nunciarentur, Verum quoniam non ſolum nauta ſignificat, ſed etiam Fa-
uonius ipſe inſuſurrat nauigandi nobis Luculle tempus eſſe,& quoniam ſa-
tis multa dixi,eſt mihi perorãdum. Poſthac tamẽ quum hæc quæremus, poti
us de diſſenſionibus tantis ſummorũ uirorum diſſeramus:de obſcuritate na-
turæ,deq; errore tot philoſophorum,qui de bonis cõtrarijsq; rebus tantope
re diſcrepant:ut quum plus uno uerum eẽ nõ poſſit,iacere neceſſe ſit tot tam
nobiles diſciplinas,q̃ de oculorum ſenſuumq; reliquorũ mendacijs,& de ſo-
rite,aut pſeudomeno,quas plagas ipſi cõtra ſe Stoici texuerunt. Tum Lu-
cullus. Non moleſte,inquit,fero nos hæc contuliſſe. Sæpius enim cõgredien
tes nos,& maxime in Tuſculanis noſtris,ſiquæ uidebuntur requiremus. Op
time inquã,ſed quid Catulus ſentit? Quid Hortenſius? Tum Catulus. Ego-
ne? inquit ad patris reuoluor ſentẽtiam,quam quidem ille Carneadeam eẽ di
cebat,ut percipi nihil putem poſſe,aſſenſurum autem non percepto,id eſt opi
naturum ſapientem exiſtimẽ,ſed ita ut ſi intelligat ſe opinari,ſciatq; nihil eſſe
* quod cõprehendi & percipi poſſit,per ἐποχὴν illã oĩum rerũ cõprobãs.
illi alteri ſententię,nihil eſſe quod percipi poſſit,uehemẽter aſſen
tior. Habeo inquam ſentẽtiam tuam,nec eam admodũ aſper
* nor. Sed quid tibi tandem uidetur Hortenſi? Tum il-
le ridens , tollendum. Teneo te inquam : Nam
iſta Academiæ eſt propria ſentẽtia. Ita ſer
mone confecto Catulus remanſit ,
nos ad nauiculas noſtras
deſcendimus .

M. TVLLII CICERONIS DE FINIBVS BONORVM ET MALORVM AD BRVTVM, LIB. PRIMVS.

NON Eram Neſcius Brute,quum quę ſummis ingenijs,exquiſitaq́ꝫ doctrina philoſophi Græco ſermone tractauiſſent,ea Latinis literis mādaremus, fore ut hic noſter labor in uarias reprehēſiones incurreret. Nam quibuſdam & ijs quidem nō admodum indoctis totū hoc diſplicet philoſophari. Quidam autem nō id tam reprehendunt,ſi remiſſius agatur: ſed tantū ſtudium, tamq́ꝫ multam operam in eo ponendam non arbitrantur. Erunt etiam & hi quidem eruditi Græcis literis, contemnentes Latinas, qui ſe dicant in Gręcis legendis operam malle conſumere. Poſtremo aliquos futuros ſuſpicor,qui me ad alias literas uocent:genus hoc ſcribēdi,& ſi ſit elegans,perſonæ tamē & dignitatis eſſe negent.contra quos omnes dicendum breuiter exiſtimo. Quāq̄ philoſophiæ quidem uituperatoribus ſatis reſponſum eſt eo libro,quo à nobis philoſophia defenſa & collaudata eſt, quum eēt accuſata & uituperata ab Hortenſio. Qui liber quum & tibi probatus uideretur,& ijs quos ego poſſe iudicare arbitrarer,plura ſuſcepi,ueritus ne mouere hominū ſtudia uiderer,retinere nō poſſem. Qui autem,ſi maxime hoc placeat,moderatius tamē id uolunt fieri,difficilem quandam temperantiā poſtulant in eo,quod ſemel iā miſſum coerceri reprimiq́ꝫ non poteſt: ut propemodum iuſtioribus utamur illis,qui omnino auocent à philoſophia,q̄ ijs qui rebus infinitis modum conſtituant,in req́ꝫ eo meliore quo maior ſit,mediocritatem deſiderent. Siue enim ad ſapientiam perueniri poteſt,non paranda nobis ſolum ea,ſed fruenda etiā ſapientia eſt: ſiue hoc difficile eſt,tamen nec modus eſt ullus inueſtigandi ueri,niſi inueneris: & quærendi defatigatio turpis eſt,quum id quod quæritur ſit pulcherrimum. Etenim ſi delectamur quū ſcribimus,quis eſt tam inuidus,qui ab eo nos abducat? Sin laboramus, quis eſt qui alienæ modum ſtatuat induſtriæ? Nam ut Terentianus Chremes nō inhumanus,qui nouum uicinum non uult

Fodere,aut arare,aut aliquid ferre deniq́ꝫ.

(Nō enim illum ab induſtria,ſed ab illiberali labore deterret) ſic iſti curioſi, quos offendit noſter minime nobis iniucundus labor. His igitur eſt difficilius ſatiſfacere,qui ſe Latina ſcripta dicunt cōtemnere: in quibus hoc primum eſt in quo admirer,cur in grauiſſimis rebus non delectet eos patrius ſermo, quum ijdem fabellas Latinas ad uerbū de Græcis expreſſas non inuiti legāt. Quis enim tam inimicus penè nomini Romano eſt,qui Ennij Medeam, aut Antiopam Pacuuij ſpernat,aut reijciat? qui ſe ijſdem Euripidis fabulis delectari dicat,Latinas literas oderit? Synephebos ego,inq̄t,potius Cæcilij, aut Andriam Terentij,q̄ utranq́ꝫ Menandri legam? A quibus tātum diſſentio, ut quum Sophocles uel optime ſcripſerit Electrā,tamē male conuerſam Atilij mihi legendam putem: de quo Licinius,ferreum ſcriptorem,uerum opinor ſcriptorem tn̄,ut legendus ſit. Rudē enim eſſe omnino in noſtris poetis,

aut

aut inertiſſimę ſegnitiæ eſt, aut faſtidij delicatiſſimi. Mihi quidem nulli ſatis eruditi uidētur, quibus noſtra ignota ſunt. At, Vtinam ne in nemore, nihilo minus legimus, q̃ hoc idem Græcum. Quæ autem de bene beateqꝫ uiuendo à Platone diſputata ſunt, hæc explicari non placebit latine? Quod ſi nos nō interpretum fungimur munere, ſed tuemur ea quæ dicta ſunt ab ijs, quos probamus, eiſqꝫ noſtrum iudicium & noſtrum ſcribendi ordinem adiungimus, quid habent cur Græca anteponant his quæ & ſplendide dicta ſunt, neque ſint conuerſa de Græcis? Nam ſi dicerent ab illis omnes res eſſe tractatas, ne ipſos quidem Græcos eſt cur tam multos legant q̃ legēdi ſunt. Quid enim eſt à Chryſippo prætermiſſum in Stoicis? legimus tamen Diogenem, Antipatrum, Mneſarchum, Panætium, multos alios, in primiſqꝫ familiarem noſtrum Poſidonium. Quid Theophraſtus? mediocriter ne delectat quum tractat locos ab Ariſtotele ante tractatos? Quid epicurei? Nū deſiſtūt de ijſdē, de quibus & ab Epicuro ſcriptum eſt, & ab antiquis ad arbitrium ſuum ſcribere? Quod ſi Græci leguntur à Græcis ijſdem de rebus alia ratione compoſitis, quid eſt cur noſtri à noſtris non legantur? Q;q̃ ſi planè ſic uerterem Platonē aut Ariſtotelem, ut uerterunt noſtri poetæ fabulas, male credo mererer de meis ciuibus, ſi ad eorum cognitionem diuina illa ingenia trāsferrem. Sed id neqꝫ feci adhuc, nec mihi tamen ne faciam interdictum puto. locos quidem quoſdam ſi uidebitur transferam, & maxime ab his quos modo nominaui, quum inciderit ut id apte fieri poſſit, ut ab Homero Ennius, Afranius à Menandro ſolet. Nec uero ut noſter Lucilius recuſabo quo minus omnes mea legant. Vtinam ille Perſius, Scipio uero et Rutilius multo etiam magis: quorū ille iudicium reformidans, Tarentinis ait ſe & Conſentinis & Siculis ſcribere facete is quidem ſicut aliâs, ſed neqꝫ tam docti tūc erant ad quorum iudiciū elaboraret: & ſunt illius ſcripta leuiora, ut urbanitas ſumma appareat, doctrina mediocris. Ego autem quē timeam lectorem, quū ad te, ne Græcis quidem cedentem, in philoſophia audeā ſcribere? Q;q̃ à teipſo id quidem facio prouocatus, gratiſſimo mihi libro, quē ad me de uirtute miſiſti. Sed ex eo credo quibuſdam uſu uenire ut abhorreant à Latinis, quod inciderint in inculta quædā & horrida, de malis Græcis latine ſcripta deterius. Quibus aſſentior, dūmodo de eiſdē rebus, ne Græcos quidem legendos putent, res uero bonas uerbis electis grauiter ornateqꝫ dictatas ꝗs nō legat? niſi qui ſe planè Græcū dici uelit, ut à Scæuola eſt Prætor ſalutatus Athenis Albutius, quē quidē locū cū multa uenuſtate & omni ſale, idē Lucilius, apud quē præclare Scæuola:

Græcum te albuti, q̃ Romanum atqꝫ Sabinum
Municipem Ponti, Titi, Anni centurionum
Præclarorum hominum, ac primorum ſigniferumqꝫ,
Maluiſti dici. græce ergo Prætor Athenis,
Id quod maluiſti, te quum ad me accedis ſaluto.
χαῖρε inquam Tite lictores turma omnis chorusqꝫ,
χαῖρε, hinc hoſtis Muti Albutius, hinc inimicus.

Sed iure Mutius. Ego autem mirari non queo, unde hoc ſit tam inſolens domeſticarum rerum faſtidium. Non eſt omnino hic docendi locus, ſed ita ſentio, & ſæpe diſſerui, Latinam linguam non modo non inopem, ut uulgo putarent, ſed locupletiorem etiam eſſe quàm Græcam. Quando enim nobis uel

dicam,aut oratoribus bonis,aut poetis, poſtea quidem q̃ fuit quem imitaren
tur,ullus orationis uel copioſæ,uel elegantis ornatus defuit. Ego uero quum
forẽſibus operis,laboribus,periculis nõ deſeruiſſe mihi uideor præſidium in
quo à Populo R. locatus ſim,debeo profecto, quantumcunꝗ poſſim, in eo
quoꝗ elaborare,ut ſint opera ſtudio,labore meo doctiores ciues mei : nec cũ
iſtis tantopere pugnare,qui Græca legere malint,modo legãt illa ipſa,nec ſi•
mulent,et his ſeruire qui uel utriſꝗ literis uti uelint,uel ſi ſuas habent,illas nõ
magnopere deſiderent. Qui autẽ alia malunt ſcribi à nobis,æqui eſſe debent,
quod & ſcripta multa ſunt,ſic ut plura nemini è noſtris,& ſcribentur fortaſ•
ſe plura ſi uita ſuppetet: & tamen qui diligenter hæc,quæ de philoſophia lite
ris mãdamus,legere aſſueuerit,iudicabit nulla ad legendum his eſſe potiora.
Quid eſt enim in uita tãtopere quærẽdũ quàm quum omnia in philoſophia,
tum id quod ijs libris quæritur,quis ſit finis,quid extremum, quid ultimum,
quo ſint omnia bene uiuendi,recteꝗ faciendi conſilia referenda : quid ſequa•
tur natura ut ſummum ex rebus expetẽdis,quid fugiat ut extremum malorũ.
Qua de re quum ſit inter doctiſſimos ſumma diſſenſio,quid alienum putem
eius eſſe dignitatis,quam mihi quiſꝗ tribuit,quid omni in munere uitæ opti
mũ & ueriſſimum ſit exquirere. An partus ancillæ ſit ne in fructu habendus
diſſeretur inter principes ciuitatis P. Scæuolã, M.ꝗ Manilium: ab hiſꝗ M.
Brutus diſſentiet,quod & acutũ genus eſt,& ad uſus ciuiũ non inutile,noſꝗ
ea ſcripta reliquaꝗ eiuſdem generis,& legimus libẽter & legemus,hæc quæ
uitam cõtinent omnem negliguntur. Nam ut ſint illa uendibiliora,hæc ube•
riora certe ſunt,quanquã id quidem licebit his exiſtimare qui legerint, Nos
autem hãc omnem quæſtionem de finibus bonorũ & malorum, ferè à nobis
explicatam eſſe his literis arbitramur: in quibus quantum potuimus,nõ mo•
do quid nobis probaretur,ſed etiã quid à ſingulis philoſophiæ diſciplinis di
ceretur perſequuti ſumus. Vt autẽ à facillimis ordiamur prima ueniat in me
diũ Epicuri ratio,quæ pleriſꝗ notiſſima eſt,quam à nobis ſic intelliges expo
ſitam, ut ab ipſis qui eam diſciplinam probant,non ſoleat accuratius explica•
ri: uerũ enim inuenire uolumus,nõ tãquam aduerſarium aliquem cõuincere.
Accurate autẽ quondam à L. Torquato homine omni doctrina erudito,de•
fenſa eſt Epicuri ſententia de uoluptate: à meꝗ ei reſpõſum,quũ C. Triarius
in primis grauis & doctus adoleſcens ei diſputationi intereſſet. Nã quum ad
me in Cumanum ſalutandi cauſa uterꝗ ueniſſet,pauca primo inter nos de li•
teris,quarũ ſummum erat in utroꝗ ſtudium: deinde Torquatus. Quoniam
nacti te,inquit,ſumus aliquando ocioſum,certe audiam quid ſit,quod Epicu
rum noſtrum non quidem tu oderis,ut ferè faciunt qui ab eo diſſentiunt, ſed
certe nõ probes: eum quẽ ego arbitror unum uidiſſe uerum,maximiſꝗ erro
ribus animos hominum liberauiſſe,& omnia tradidiſſe,quæ pertinent ad be
ne beateꝗ uiuendũ: ſed exiſtimo te,ſicut noſtrum Triariũ,minus eo delecta•
ri,quod illa Platonis, Ariſtotelis, Theophraſti orationis ornamenta negle•
xerit. Nam illuc quidem adduci uix poſſum,ut ea quæ ſenſerit ille,tibi non ue
ra uideantur. Vide quantum inquam fallare Torquate,oratio me iſtius phi•
loſophi non offendit; nam & complectitur uerbis quod uult, & dicit planè
quod intelligam: & tamen à philoſopho ſi afferat eloquẽtiam,non aſperner:
ſi non habeat,non admodum flagitem. Re mihi non æque ſatisfecit,& qui•
dem

dẽ locis pluribus.ſed quot homines tot ſententiæ.falli igitur poſſumus.Quã
obrem tandẽ,inquit nõ ſatisfacit? Te enim iudicem æquum puto,modo quæ
dicat ille bene noris.Niſi tu Phædrum,inquam,mentitum aut Zenonem pu-
tas(quorum utrũq; audiui,quum mihi nihil ſanè præter ſedulitatem proba-
rent.)Omnes mihi Epicuri ſententiæ ſatis notæ ſunt,atq; eos quos nomina-
ui cum Attico noſtro frequenter audiui,quum miraretur ille quidem utrun-
que,Phædrum autem etiã amaret,quotidieq; inter nos,ea quæ audiebamus,
cõferebamus:neq; erat unquam cõtrouerſia quid ego intelligerem, ſed quid
probarem.Quid igitur eſt,inquit? audire enim cupio quid nõ probes.Prin-
cipio inquam in Phyſicis,quibus maxime gloriatur,primũ totus eſt alienus.
Democrito adijcit perpauca mutãs,ſed ita ut ea quæ corrigere uult,mihi qui
dem deprauare uideatur.Ille atomos quas appellat,id eſt corpora indiuidua,
propter ſoliditatẽ,cenſet in ĩfinito inani,in quo nihil æque nec ſummum,nec
infimum,nec mediũ,nec ultimum,nec extremũ ſit,ita ferri ut concurſionibus
inter ſe cohæreſcant,ex quo efficiantur ea quæ ſint, queq; cernantur omnia,
cumq; motum atomorum nullo à principio,ſed ex æterno tempore intelligi
cõuenire.Epicurus autem in quibus ſequitur Democritum non ferè labitur.
Quanquam utriuſq; quum multa non probo,tum illud in primis,quod quũ
in rerũ natura duo quærẽda ſint,unum quæ materia ſit,ex qua quæq; res effi-
ciantur,alterum quæ uis ſit,quæ quidq; efficiat,de materia diſſeruerunt,uim
& cauſam efficiendi reliquerunt.Sed hoc cõmune uitium,illæ Epicuri pro-
priæ ruinæ.Cẽſet enim eadem illa indiuidua & ſolida corpora ferri ſuo deor
ſum põdere ad lineam,hunc naturalem eſſe omnium corporum motũ. Dein
de ibidẽ homo acutus,quum illud occurreret,ſi omnia deorſum è regione fer
rentur,& ut dixi ad lineã,nunq̃ fore ut atomus altera alteram poſſet attinge-
re:itaq; attulit rem cõmẽtitiam,declinare dixit atomum perpaulũ, quo nihil
poſſet fieri minus,ita effici cõplexiones,& copulationes,& adhæſiones ato-
morum inter ſe,ex quo efficeretur mundus,omnesq; partes mundi quæq; in
eo eſſent.Quæ cũ res tota ficta ſit pueriliter,tũ ne efficit quod uult,nã & ipſa
declinatio ad libidinẽ fingitur.Ait enim declinare atomum ſine cauſa,quo ni
hil turpius Phyſico,q̃ fieri ſine cauſa quidquid dicere.Et illum motum natu-
ralem omnium ponderum,ut ipſe conſtituit,è regione inferiorem locũ peten
tium,ſine cauſa eripuit atomis,nec tamen id cuius cauſa hæc finxerat aſſequu-
tus eſt:nam ſi omnes atomi declinabũt,nullæ unq̃ cohæreſcent:ſiue aliæ de-
clinabunt,aliæ ſuo nutu recte ferẽtur, primum erit hoc quaſi prouincias ato
mis dare,quæ recte,quæ oblique ferantur: deinde eadem illa atomorum, in
quo etiam Democritus hæret,turbulenta concurſio,hunc mundi ornatũ effi-
cere nõ poterit.Ne illud quidem Phyſici,credere aliquid eſſe minimũ,quod
profecto nunq̃ putauiſſet,ſi à Polyæno familiari ſuo geometriam diſcere ma
luiſſet,q̃ illum etiã dedocere.Sol Democrito magnus uidetur,quippe homi-
ni erudito,in geometriaq; perfecto,huic bipedalis fortaſſe:tantum enim eſſe
cenſet quantus uidetur,uel paulo aut maiorem,aut minorem:ita quæ mutat,
ea corrũpit.Quæ ſequitur,ſunt tota Democriti,atomi,inane,imagines, quæ
idola nominant,quorum incurſione nõ ſolũ uideamus,ſed etiam cogitemus.
Infinitio ipſa,quam ἀπειρίαν uocant,tota ab illo eſt:tum ĩnumerabiles mũdi,
qui & oriantur & intereant quotidie.Quæ & ſi mihi nullo modo probãtur,

tamen Democritũ laudatum à cæteris, ab hoc qui eum unum ſequutus eſſet,
nollem uituperatum. Iam in altera philoſophiæ parte, quæ eſt quærendi ac
diſſerendi, quæ λογικὴ dicitur, iſte ueſter planè, ut mihi quidẽ uidetur, inermis
ac nudus eſt: tollit definitiones, nihil de diuidẽdo ac partiẽdo docet: nõ quo-
modo efficiatur, cõcludaturq́ ratio tradit, non qua uia captioſa ſoluãtur, am-
bigua diſtinguãtur oſtendit. Iudicia rerum in ſenſibus ponit: quibus ſi ſemel
aliquid falſi pro uero probatum ſit, ſublatum eſſe omne iudicium ueri & fal-
ſi putat. deeſt non nihil.

Cõfirmat autẽ illud uel maxime, quod ipſa natura, ut ait ille, aſciſcat & repro-
bet, id eſt uoluptatẽ & dolorẽ. Ad hæc et quæ ſequamur & quæ fugiamus re
fert omnia. Quod q̄q̄ Ariſtippi eſt, à Cyrenaicisq́ melius uberiusq́ defendi
tur, tamẽ eiuſmodi eſſe iudico, ut nihil homine uideatur indignius. Ad maio
ra enim quædam nos natura genuit & cõformauit, ut mihi quidem uidetur:
ac fieri poteſt, ut errem, ſed ita ꝓrſus exiſtimo: neq; eum Torquatũ, qui hoc
primus cognomẽ ĩuenerit, aut torquem illum hoſti detraxiſſe, ut aliquam ex
eo perciperet corpore uoluptatem, aut cum Latinis tertio Conſulatu cõflixiſ
ſe apud Veſerim ꝓpter uoluptatem. Quod uero ſecuri ꝑcuſſerit filium, pri-
uauiſſe ſe etiã uidetur multis uoluptatibus, quum ipſi naturæ patrioq́ amori
prætulerit ius maieſtatis atq; Imperij. Quid L. Torquatus? is qui Conſul cũ
Cn. Octauio fuit, quum illã ſeueritatem in eo filio adhibuit, quem in adoptio
nem D. Syllano emãcipauerat, ut eũ Macedonũ Legatis accuſantibus, quod
pecunias Prætorem in prouincia cepiſſe arguerent, cauſam apud ſe dicere iu-
beret, req́ ex utraq; parte audita, pronunciaret eum nõ talem uideri fuiſſe in
Imperio, quales eius maiores fuiſſent, & in conſpectum ſuum uenire uetuit?
Nunquid tibi uidetur de uoluptatibus ſuis cogitauiſſe? Sed ut omittã pericu
la, labores, dolorem etiã quem optimus quiſq; pro patria, et pro ſuis ſuſcipit,
ut nõ modo nullã captet, ſed etiã prætereat omnes uoluptates, dolores deniq;
quoſuis ſuſcipere malit q̄ deſerere ullã officij partem, ad ea quę hoc nõ minus
declarãt, ſed uidẽtur leuiora ueniamus. Quid tibi Torquate? quid huic Tria-
rio literæ? quid hiſtoriæ cognitioq́ rerum? quid poetarum euolutio? quid tã
ta tot uerſuum memoria uoluptatis affert? Nec mihi illud dixeris. Hæc enim
ipſa mihi ſunt uoluptati, & erant illa Torquatis. Nunq̄ hoc ita defendit Epi-
curus, neq; uero tu Triari, aut quiſq̄ eorũ, qui aut ſaperet aliquid, aut iſta didi
ciſſet. Et quod quęritur ſæpe, cur tã multi ſunt Epicurei, ſunt aliæ quoq; cau-
ſæ: ſed multitudinem hoc maxime allicit, quod ita putat dici ab illo, recta &
honeſta quæ ſint, ea facere ipſa ꝑ ſe lætitiã, id eſt uoluptatem. Homines opti-
mi nõ intelligunt totã rationem euerti, ſi ita ſe res habeat. Nam ſi concedere-
tur, etiam ſi ad corpus nihil referatur, iſta ſua ſponte & per ſe eſſe iucũda, per
ſe eſſet & uirtus & cognitio rerum, quod minime ille uult, expetẽda. Hæc igi
tur Epicuri non probo, inquam, de cætero uellem equidem aut ille ipſe doctri
nis fuiſſet inſtructior: eſt enim (quod ita tibi uideri neceſſe eſt) nõ ſatis poli-
tus his artibus, quas qui tenent, eruditi appellantur: aut ne deterruiſſet alios
à ſtudijs. Q; q̄ te quidem uideo minime eſſe deterritum. Quæ cum dixiſſem,
magis ut illũ prouocarem q̄ ut ipſe loquerer, tum Triarius leniter arridens,
Tu quidem, inquit, totum Epicurum penè è philoſophorũ choro ſuſtuliſti:
quid ei reliquiſti, niſi te quoq; ut id modo loqueretur, ĩtelligere quid diceret.

Aliena

Aliena dicit in Phyſicis,nec ea ipſa quæ tibi probarentur,ſed ſi quæ in ĳs cor-
rigere uoluit,deteriora fecit:diſſerendi artem nullã habuit: uoluptatem quũ
ſummum bonum diceret,primum in eo ipſo parum uidit,deinde hoc quoque
alienum:nam ante Ariſtippus,& ille melius.Etenim quaſi detractis de homi-
ne ſenſibus * addidiſti ad extremum etiam indoctum fuiſſe. Fieri,inquam,o
Triari nullo pacto poteſt,ut non dicas quid non probes eius à quo diſſenti-
as.Quid enim me prohibet Epicureũ eſſe,ſi probarem quæ ille diceret? quũ
præſertim illa perdiſcere ludus eſſet. Quamobrem diſſentientium inter ſe re-
prehenſiones non ſunt uituperandæ:maledicta,contumeliæ,tum iracundiæ,
contentiones,concertationesq; in diſputando pertinaces , indignæ philoſo-
phia mihi uideri ſolent.Tunc Torquatus,Prorſus ,inquit,aſſentior,neq; enĩ
diſputari ſine reprehenſione,nec cum iracundia aut pertinacia recte diſputari
poteſt:ſed ad hæc,niſi moleſtum eſt,habeo quæ uelim.At me,inquam,niſi te
audire uellem,cenſes hæc dicturum fuiſſe? Vtrum igitur percurri omnẽ Epi-
curi diſciplinam placet,an de una uoluptate quæri,de qua omne certamẽ eſt?
Tuo uero id quidem,inquam,arbitratu.Sic faciam igitur,inquit, unam rem
explicabo,eamq; maximam,de Phyſicis aliâs,& quidem tibi & declinatio-
nem iſtam atomorum,& magnitudinem ſolis probabo, & Democriti errata
ab Epicuro reprehenſa & correcta permulta.Nunc dicam de uoluptate , ni-
hil ſcilicet noui,ea tamen quæ te ipſum probaturum eſſe confidam. Certe , in-
quam,pertinax non ero,tibiq;,ſi mihi probabis ea quæ dices, libenter aſſen-
tiar.Probabo,inquit,modo iſta ſis æquitate qua oſtẽdis,ſed uti oratione per-
petua malo ꝙ interrogare,aut interrogari. Vt placet, inquam. Tunc dicere
exorſus eſt.Primũ igitur,inquit,ſic agam,ut ipſi auctori huius diſciplinæ pla-
cet.Conſtituam quid & quale ſit id de quo quærimus,non quo ignorare uos
arbitrer , ſed ut ratione & uia procedat oratio.Quærimus igitur quid ſit ex-
tremum,quid ultimum bonorum.Quod omnium philoſophorum ſentẽtia
tale debet eſſe,ut ad id omnia referri oporteat,ipſum autem nuſquã.Hoc Epi-
curus in uoluptate ponit,quod ſummum bonum eſſe uult,ſummumq; malum
dolorem,idq; inſtituit docere ſic,Omne animal ſimulatq; natum ſit uolupta-
tem appetere,eaq; gaudere ut ſummo bono:dolorem aſpernari ut ſummum
malum,& quantum poſſit à ſe repellere , idq; facere nondum deprauatum,
ipſa natura incorrupte atq; integre iudicante.Itaq; negat opus eſſe ratione,
neq; diſputatione,quamobrem uoluptas expetenda,fugiendus dolor ſit.Sen-
tiri hoc putat,ut calere ignem,niuem eſſe albam,dulce mel,quorũ nihil opor-
teret exquiſitis rationibus confirmare,tantum ſatis eſſe admonere. Intereſſe
enim inter argumentum concluſionemq; rationis, & inter mediocrem ani-
maduerſionem atq; admonitionem:altera occulta quædam & quaſi inuoluta
aperiri,altera prompta & aperta indicari.Etenim quoniam detractis de ho-
mine ſenſibus reliqui nihil eſt,neceſſe eſt quid aut ad naturam,aut contra ſit,
à natura ipſa iudicari.En quid percipit,aut quid iudicat,quo aut petat aut fu-
giat aliquid præter uoluptatẽ & dolorẽ? Sunt autẽ quidã è noſtris,qui hæc
ſubtilius uelint tradere,& negẽt ſatis eſſe quid bonũ ſit aut quid malũ, ſenſu
iudicari,ſed animo etiã ac ratione intelligi poſſe,& uoluptatem ipſam per ſe
eſſe expetendam,& dolorem ipſum per ſe eſſe fugiendum. Itaque aiunt hanc
quaſi naturalem atq; inſitam in animis noſtris ineſſe notionem,ut alterũ eſſe

appetendum,alterum aſpernandum ſentiamus. Alij autem quibus ego aſſen-
tior,quum à philoſophis tamen pluribus permulta dicantur,cur nec uoluptas
in bonis ſit numeranda,nec in malis dolor,non exiſtimant oportere nimium
nos cauſę confidere:ſed & argumentandum,& accurate diſſerendum,& ra-
tionibus conquiſitis de uoluptate & dolore diſputandum putant. Sed ut per
ſpiciatis unde omnis iſte natus ſit error uoluptatem accuſantium, doloremꝗ
laudantium,totam rem aperiam,eaꝗ ipſa,quæ ab illo inuentore ueritatis , &
quaſi architecto beatæ uitæ dicta ſunt,explicabo. Nemo enim ipſam uolupta
tem,quia uoluptas ſit aſpernatur,aut odit,aut fugit,ſed quia conſequãtur ma-
gni dolores eos,qui ratione uoluptatem ſequi neſciunt. Neꝗ porro quiſquã
eſt,qui dolorem ipſum,quia dolor ſit amet,conſectetur, adipſci uelit,ſed quia
nonnunꝙ eiuſmodi tempora incidunt,ut labore & dolore magnam aliquam
quęrat uoluptatẽ. Vt enim ad minima ueniã,quis noſtrũ exercitationẽ ullam
corporis ſuſcipit laborioſam niſi ut aliquid ex ea cõmodi conſequatur? Quis
autẽ uel eum iure reprehenderit,qui in ea uoluptate uelit eſſe,qua nihil mole-
ſtiæ conſequatur:uel illũ qui dolorem eum fugiat,quo uoluptas nulla paria-
tur? At uero eos & accuſamus,& iuſto odio digniſſimos ducimus,qui blandi
tijs pręſentiũ uoluptatum deliniti atꝗ corrupti,quos dolores & quas mole-
ſtias excepturi ſunt occecati cupiditate non prouident:ſimiliꝗ ſunt in culpa
qui officia deſerunt mollitia animi,id eſt laborũ & dolorũ fuga. Et harũ qui-
dẽ rerũ facilis eſt & expedita diſtinctio. Nã libero tẽpore, quũ ſoluta nobis
eſt eligẽdi optio,quũꝗ nihil impedit quo minus id quod maxime placet fa-
cere poſſimus,omnis uoluptas aſſumenda eſt,omnis dolor depellẽdus. Tem
poribus autẽ quibuſdã,& aut officijs debitis, aut rerũ neceſſitatibus,ſępe eue
nit ut & uoluptates repudiandæ ſint,& moleſtiæ non recuſãdę. Itaꝗ earũ re-
rũ hic tenetur à ſapiente delectus,ut aut reijciẽdis uoluptatibus maiores alias
conſequatur,aut perferendis doloribus aſperiores repellat. Hanc ego quũ te
neã ſententiã,quid eſt cur uerear ne ad eã nõ poſſim accõmodare Torquatos
noſtros? quos tu paulo ante , cũ memoriter, tũ etiã erga nos amice & bene-
uole collegiſti. Nec me tamẽ laudandis maioribus meis corrupiſti,nec ſegnio
rẽ ad reſpõdẽdũ reddidiſti,quorũ facta quemadmodũ quæſo interpretaris?
Siccine eos cenſes,aut in armatũ hoſtẽ impetum feciſſe,aut in liberos,aut in ſã
guinem ſuũ tam crudeles fuiſſe,nihil ut de utilitatibus , nihil ut de commodis
ſuis cogitarent? At id ne feræ quidẽ faciunt,ut ita ruant , atꝗ turbent,ut earũ
motus & impetus quo pertineãt nõ intelligamus. Tu tã egregios uiros cẽſes
tãtas res geſſiſſe ſine cauſa? Quæ fuerit cauſa mox uidero:interea hoc tenebo,
ſi ob aliquã cauſã iſta quę ſine dubio pręclara ſunt fecerint,uirtutẽ his ipſã per
ſe cauſã nõ fuiſſe. Torquẽ detraxit hoſti,& quidẽ ſe texit ne interiret. At ma-
gnũ periculũ adijt. In oculis quidẽ exercitus:quid ex eo eſt cõſequutus? Lau-
dẽ & caritatẽ,quę ſunt uitæ ſine metu degẽdę præſidia firmiſſima. Filiũ mor-
te multauit, ſi ſine cauſa,nollẽ me ab eo ortũ tã importuno tamꝗ crudeli: ſin
ut dolore ſuo ſanciret militaris imperij diſciplinã,exercitumꝗ in grauiſſimo
bello animaduerſionis metu contineret,ſaluti proſpexit ciuium,qua intellige
bat contineri ſuam. Atque hæc ratio late patet. In quo enim maxime con-
ſueuit iactare ueſtra ſe oratio,tua preſertim qui ſtudioſe antiqua perſequeris
claris & fortibus uiris commemorandis,eorumꝗ factis non emolumento ali-

quo,

quo,ſed ipſius honeſtatis decore laudãdis,id totũ euertitur eo delectu rerum
quẽ modo dixi cõſtituto,ut aut uoluptates omittãtur maiorũ uoluptatũ adi-
piſcẽdarum cauſa,aut dolores ſuſcipiãtur,maiorũ dolorum effugiendorũ gra
tia. Sed de clarorum hominum factis illuſtribus & glorioſis,ſatis hoc loco di
ctum ſit:erit enim iam de omniũ uirtutũ curſu ad uoluptatẽ proprius differẽ-
di locus:nunc autẽ explicabo uoluptas ipſa quę qualisq; ſit,ut tollatur omnis
error imperitorum,intelligaturq; ea quæ uoluptaria,delicata,mollis, habea-
tur diſciplina,ꝗ grauis,ꝗ cõtinens,ꝗ ſeuera ſit. Non enim hanc ſolã ſequimur,
quæ ſuauitate aliqua naturã ipſam mouet,& cum iucunditate quadã percipi-
tur ſenſibus,ſed maximã illam uoluptatẽ habemus,quę percipitur omni dolo
re detracto,Nã quoniã quum priuamur dolore,ipſa liberatione & uacuitate
omnis moleſtiæ gaudemus:omne autẽ id quo gaudemus uoluptas eſt,ut om
ne id quo offendimur dolor,doloris omnis priuatio recte eſt nominata uolu
ptas. Vt enim quum cibo potioneq; fames ſitisq; depulſa eſt, ipſa detractio
moleſtiæ cõſequutionẽ affert uoluptatis,ſic in omni re doloris amotio ſucceſ-
ſionẽ efficit uoluptatis. Itaq; nõ placuit Epicuro medium eſſe quiddam inter
dolorẽ & uoluptatẽ. Illud enim ipſum quod quibuſdã medium uidetur, quũ
omni dolore caret,non modo uoluptatẽ eſſe,uerũ etiã ſummam uoluptatem.
Quiſquis enim ſentit quẽadmodum ſit affectus,eũ neceſſe eſt aut in uolupta-
te eſſe,aut in dolore. Omni autem priuatione doloris putat Epicurus termi-
nari ſummã uoluptatem,ut poſtea uariari uoluptas diſtinguiq; poſſit,augeri
amplificariq; nõ poſſit. At etiã Athenis, ut è patre audiebã,facete & urbane
Stoicos arridẽte ſtatua eſt in Ceramico Chryſippi ſedentis, porrecta manu:
quæ manus ſignificet illum in hac eſſe rogatiuncula delectatũ,num quidnam
manus tua ſic affecta,quẽadmodũ affecta nũc eſt,deſiderat? Nihil ſanè. At ſi
uoluptas eſſet bonũ,deſideraret? Ita credo. Nõ ẽ igitur uoluptas bonũ. Hoc
ne ſtatuã quidẽ dicturã pater aiebat,ſi loqui poſſet. Cõcluſum eſt enim cõtra
Cyrenaicos ſatis acute,nihil ad Epicurũ. Nã ſi ea ſola uoluptas eſſet,quę quaſi
titillaret ſenſus,ut ita dicam,& ad eos cũ ſuauitate afflueret,& illaberetur, nec
manus eſſe cõtẽta poſſet,ulla uacuitate doloris ſine iucũdo motu uoluptatis?
Sin autẽ ſumma uoluptas eſt,ut Epicuro placet,nihil dolere, primũ tibi recte
Chryſippe cõceſſum eſt,nihil deſiderare manum,quum ita eſſet affecta: ſecun
dũ,nõ recte,ſi uoluptas eſſet bonũ,fuiſſe deſideraturã. Idcirco enim nõ deſi-
deraret,quia quod dolore caret,id in uoluptate eſt. Extremũ autẽ eſſe bono-
rũ uoluptatẽ ex hoc facillime perſpici poteſt. Conſtituamus aliquem magnis
multis perpetuis fruentẽ & animo & corpore uoluptatibus,nullo dolore nec
impediẽte nec impẽdẽte,quem tandẽ hoc ſtatu præſtabiliorẽ aut magis expe
tẽdum poſſumus dicere? Ineſſe enim neceſſe eſt in eo,qui ita ſit affectus,& fir
mitatẽ animi,nec mortẽ nec dolorẽ timẽtis: quod mors ſenſu careat,dolor in
lõginquitate leuis,ĩ grauitate breuis ſoleat eſſe,ut eius magnitudinẽ celeritas,
diuturnitatẽ alleuatio cõſoletur. Ad ea quũ accedit,ut neq; diuinũ numen hor-
reat,nec præteritas uoluptates effluere patiatur,earumq; aſſidua recordatio-
ne lætetur,quid eſt quod huc poſſit quod melius ſit accedere? Statue cõtrà ali
quẽ cõfectũ tãtis animi corporisq; doloribus,quãti in hominẽ maximi cade-
re poſſũt,nulla ſpe propoſita fore leuius aliquãdo, nulla p̃terita, neq; p̃ſenti,
neq; expectata uoluptate,qd eo miſerius dici aut fingi põt? Quod ſi uita do-

loribus referta maxime fugienda eſt,ſummũ profecto malũ eſt uiuere cũ dolo
re.Cui ſentẽtiæ cõſentaneum eſt,ultimũ eſſe bonorũ cũ uoluptate uiuere.Nec
enim habet noſtra mens quidq̃ ubi conſiſtat,tãquam in extremo,omnesq́; &
metus & ægritudines ad dolorẽ referuntur,nec præterea eſt res ulla quæ ſua
natura aut ſolicitare poſſit,aut angere.Præterea & appetendi,& refugiendi,
& omnino rerum gerendarum initia proficiſcuntur,aut à uoluptate,aut à do
lore:quod quum ita ſit,perſpicuum ẽ omnes rectas res atq; laudabiles eo re-
ferri,ut cum uoluptate uiuatur.Quoniam autem id eſt uel ſummum bonorũ,
uel ultimum,& extremum,quod Græci τέλος nominant,quod ipſum nullam
ad aliam rem,ad id autem res referuntur omnes,fatendũ eſt ſummum eſſe bo
num iucunde uiuere.Id qui in una uirtute ponunt,& ſplendore nominis capti
quid natura poſtulet non intelligunt,errore maximo ſi Epicurum audire uo-
luerint,liberabuntur,Iſtę enim ueſtræ eximiæ pulchræq́; uirtutes,niſi uo-
luptates efficerent,quis eas aut laudabiles aut expetendas arbitraretur? Vt
enim medicorum ſcientiam nõ ipſius artis,ſed bonæ ualetudinis cauſa proba-
mus,& gubernatoris ars,quia bene nauigandi rationem habet,utilitate non
arte laudatur:ſic ſapientia quæ ars uiuendi putanda eſt,non expeteretur ſi ni-
hil efficeret,nũc expetitur quod eſt tanq̃ artifex conquirẽdæ & comparãdæ
uoluptatis.Quam autẽ dicam uoluptatem iam uidetis,ne inuidia uerbi labe-
factetur oratio mea.Nam quum ignoratione rerum bonarum & malarũ,ma
xime hominum uita uexetur,ob eumq́; errorem & uoluptatibus maximis ſæ
pe priuentur,& prauiſſimis animi doloribus torqueantur,ſapientia eſt adhi-
benda,quæ & terroribus cupiditatibusq́; detractis,& omnium falſarum opi-
nionum temeritate direpta,certiſſimam ſe nobis ducem præbeat ad uolupta-
tem,Sapientia enim eſt una,quæ mœſtitiam pellat ex animis,quæ nos exhor
reſcere metu non ſinat,qua præceptrice in tranquillitate uiui poteſt,omnium
cupiditatum ardore reſtincto,Cupiditates enim ſunt inſatiabiles,quæ nõ mo
do ſingulos homines,ſed uniuerſas familias euertunt,totam etiam labefactãt
ſæpe rẽp.Ex cupiditatibus,odia,diſſidia,diſcordiæ,ſeditiones,bella naſcunt̃.
Nec hæ ſeſe foris ſolũ iactãt,nec tãtũ in alios cęco impetu incurrunt,ſed intus
etiã in animis incluſę inter ſe diſſidẽt atq; diſcordãt,ex quo uitã amariſſimam
neceſſe eſt effici:ut ſapiẽs ſolũ amputata circũciſaq́; inanitate omni & errore,
naturę finibus cõtẽtus ſine ęgritudine poſſit & ſine metu uiuere.Quæ eſt enĩ
aut utilior,aut ad bene uiuẽdum aptior partitio q̃ illa,qua eſt uſus Epicurus?
Qui unũ genus poſuit earũ cupiditatũ,quæ eſſent & naturales & neceſſarię.
Alterum,quæ naturales eſſent,nec tamen neceſſariæ.Tertium,quæ,nec na-
turales,nec neceſſariæ.Quarum ea ratio eſt,ut neceſſariæ,nec opera multa
nec impenſa expleantur.Ne naturales quidem multa deſiderant,propterea
quod ipſa natura diuitias,quibus contenta ſit,& parabiles & terminatas ha-
bet.Inaniũ autẽ cupiditatũ,nec modus ullus,nec finis inueniri poteſt.Quod
ſi uitã omnẽ perturbari uidemus errore & inſcitia,ſapiẽtiãq́; eſſe ſolã quę nos
à libidinũ impetu & formidinũ terrore uindicet,& ipſius fortunę modice fer
re doceat iniurias,& omnes doceat uias quę ad quietẽ & tranquillitatẽ ferãt,
quid eſt cur dubitemus dicere & ſapientiã propter uoluptatẽ expetendã,&
inſipiẽtitiã propter moleſtias eſſe fugiendã? Eademq́; ratione ne tẽperãtiam
quidẽ propter ſe expetendam eſſe dicemus,ſed quia pacem animis afferat,&

eos quaſi cōcordia quadā placet ac leniat. Temperātia eſt enim quæ in rebus aut expetēdis aut fugiendis, ut rationem ſequamur monet. Nec enim ſatis eſt iudicare quid faciendū nō faciendūue ſit, ſed ſtare etiā oportet in eo quod ſit iudicatū. Pleriq; autem quod tenere atq; ſeruare id quod ſtatuerunt non poſſunt, uicti & debilitati obiecta ſpecie uoluptatis tradūt ſe libidinibus cōſtringendos, nec quid ꝓuenturū ſit prouidēt: ob eamq; cauſam ꝓpter uoluptatē et paruā & nō neceſſariā, et quæ uel aliter pararetur, et qua etiā carere poſſent ſine dolore, tū in morbos graues, tū in dāna, tum in dedecora incurrunt, ſæpe etiā legū iudiciorūq; pœnis obligātur. Qui autē ita frui uolūt uoluptatibus, ut nulli ꝓpter eas dolores cōſequātur, & qui ſuū iudiciū retinēt ne uoluptate uicti faciāt id quod ſentiūt nō eſſe faciendū, hi uoluptatem maximā adipiſcūtur prætermittenda uoluptate. Iidē etiā dolorem ſæpe ꝑpetiūtur, ne ſi id non faciāt, incidāt in maiorē. Ex quo ītelligitur, nec intēperantiā ꝓpter ſe fugiendā eſſe: temperantiāq; expetendā nō quia uoluptates fugiat, ſed quia maiores cōſequatur. Eadē fortitudinis ratio reperietur. Nā neq; laborum perfunctio, neq; perpeſſio dolorū per ſe ipſa allicit, nec patiētia, nec aſſiduitates, nec uigiliæ, nec ea ipſa quæ laudatur īduſtria, ne fortitudo quidem: ſed iſta ſequimur ut ſine cura metuq; uiuamus, animūq; & corpus, quantum efficere poſſimus, moleſtia liberemus. Vt enim mortis metu omnis quietæ uitæ ſtatus ꝑturbatur, & ut ſuccūbere doloribus, eoq; humili animo ībecilloq; ferre miſerū eſt, ob eamq; debilitatem animi multi parentes reliquerunt, multi amicos, nonnulli patriam, pleriq; autem ſeipſos penitus perdiderūt: ſic robuſtus animus & excelſus omni eſt liber cura, & rigore animi etiam mortem cōtemnit: qua qui affecti ſunt, in eadem cauſa ſunt, qua anteq̄ nati: & ad dolores ita paratus eſt, ut meminerit maximos morte finiri, paruos multa habere interualla requietis: mediocriū nos eſſe dominos, ut ſi tolerabiles ſint feramus: ſin minus, æquo animo ē uita (quum ea non placeat) tanquam ē theatro exeamus. Quibus rebus intelligitur nec timiditatem ignauiamq; uituperari, nec fortitudinem patientiamq; laudari ſuo nomine: ſed illas rejci quia dolorem pariant, has optari quia uoluptatem. Iuſtitia reſtat ut de omni uirtute ſit dictum, ſed ſimilia ferè dici poſſunt. Vt enim temperantiam, ſapientiam, fortitudinem copulatas eſſe docui cū uoluptate, ut ab ea nullo modo nec diuelli nec diſtrahi poſſint, ſic de iuſtitia iudicandum eſt: quæ non modo nunquam nocet cuiq̄, ſed contra ſemper alit aliquid tum ui ſua atq; natura quod trāquillet animos, tum ſpe nihil earū rerum defuturum, quas natura deprauata deſiderat. Quēadmodum temeritas & libido & ignauia ſemper animum excruciant, & ſemper ſolicitant, turbulentæq; ſunt, ſic cuius in mente conſedit, hoc ipſo quod adeſt, turbulenta non poteſt fieri: & ſi uero molita quippiam eſt, quamuis occulte fecerit, nunq̄ tamen confidet id fore ſemper occultum. Plerunq; improborum facta primo ſuſpitio inſequitur, deinde ſermo, atq; fama, tum accuſator, tum iudex: multi etiam ut te Conſule ipſi ſe indicauerunt. Quod ſi qui ſatis opibus hominum ſibi contra conſcientiam ſepti eſſe & muniti uidentur, deorum tamen horrent, eaſq; ipſas ſolicitudines, quibus eorum animi noctesq; diesq; exeduntur, à dijs immortalibus ſupplicij cauſa importari putāt. Quæ autē tāta ex improbis factis ad minuendas uitę moleſtias acceſſio fieri poteſt, quanta ad augendas, cum conſcientia factorū, tum pœna legū, odioq;

ciuium? Et tamē in quibuſdā neq; pecuniæ modus eſt, neq; honoris, neq; imperij, nec libidinum, nec epularū, nec reliquarū cupiditatū: quas nulla præda unq; improbe parta minuit, ſed auget potius atq; inflāmat, ut coercendi magis q̄ dedocēdi eſſe uideantur. Inuitat igitur uera ratio bene ſanos ad iuſtitiā, æquitatem, fidem: neq; homini infanti aut impotenti iniuſte facta cōducunt, qui nec facile efficere poſſit id quod conetur, nec obtinere ſi effecerit: & opes uel fortunæ uel ingenij liberalitati magis cōueniunt, qua qui utantur beneuolētiam ſibi cōciliant, & quod aptiſſimū eſt ad quiete uiuēdum charitatem: perſertim quū omnino nulla ſit cauſa peccandi. Quæ enim cupiditates à natura pficiſcūtur, facile explētur ſine ulla iniuria: quæ autē inanes ſunt, his parendū nō eſt. Nihil enim deſiderabile cōcupiſcūt, pluſq; in ipſa iniuria detrimēti eſt q̄ in his rebus emolumēti, quæ pariūtur iniuria. Itaq; ne iuſtitiā quidem recte quis dixerit per ſeipſam optabilē: ſed quia iucūditatis uel plurimū afferat. Nā diligi & charū eſſe iucundū eſt, ppterea quia tutiorem uitam, & uoluptatē efficit pleniorē. Itaq; nō ob ea ſolū incōmoda quę eueniūt improbis, fugiēdam improbitatē putamus, ſed multo etiā magis quod cuius in animo uerſatur, nunq̄ ſinit eū reſpirare, nunq̄ acquieſcere. Quod ſi ne ipſarū quidem uirtutū laus, in qua maxime ceterorū philoſophorū exultat oratio, reperire poteſt exitū niſi dirigatur ad uoluptatē: uoluptas aūt eſt ſola, quæ nos uocet ad ſe, et alliciat ſuapte natura, nō poteſt eſſe dubiū, quin id ſit ſummū atq; extremū bonorū omniū: beateq; uiuere nil aliud ſit, niſi cū uoluptate uiuere. Huic certæ ſtabiliq; ſententiæ quæ ſint cōiuncta, explicabo breui. Nullus in ipſis error eſt finibus bonorum & malorū, id eſt, in uoluptate, aut in dolore: ſed in his rebus peccant quū è quibus hæc efficiatur ignorant. Animi autem uoluptates & dolores naſci fatemur è corporis uoluptatibus & doloribus. Itaque cōcedo quod modo dicebas, cadere cauſa, ſi qui è noſtris aliter exiſtiment, quos quidem uideo eſſe multos, ſed imperitos. Q; q̄ autem & lætitiam nobis uoluptas animi, & moleſtiā dolor afferat, eorū tamē utrunque & ortū eſſe è corpore, & ad corpus referri, nec ob eā cauſam non multo maiores eſſe & uoluptates & dolores animi q̄ corporis. Nā corpore nihil niſi præſens, & quod adeſt, ſentire poſſumus: animo autē & pterita & futura. Vt enim æque doleamus animo quum corpore dolemus, fieri tamen permagna acceſſio poteſt, ſi aliquid ęternū & infinitū impēdere malum nobis opinemur, quod idē licet trāsferre in uoluptatē, ut ea maior ſit, ſi nihil tale metuamus. Iā illud quidē perſpicuū eſt, maximā animi aut uoluptatē, aut moleſtiā plus aut ad beatā, aut ad miſerā uitā afferre momēti, q̄ eorū utrumuis, ſi æque diu ſit in corpore. Nō placet autē detracta uoluptate ægritudinē ſtatim cōſequi, niſi in uoluptatis locum dolor forte ſucceſſerit. At cōtra gaudere noſmet omittēdis doloribus, etiā ſi uoluptas ea quæ ſenſum moueat nulla ſucceſſerit: eoq; ītelligi pōt quāta uoluptas nō dolere ſit. Sed ut his bonis erigimur, q̄ expectamus, ſic lætamur his quę recordamur. Stulti aūt malorū memoria torquētur, ſapientes bona pterita grata recordatione renouata delectāt. Eſt aūt ſitū in nobis, ut et aduerſa, quaſi perpetua obliuione obruamus, & ſecunda iucunde ac ſuauiter meminerimus. Sed quum ea quæ præterierunt, acri animo & attento intuemur, tunc fit ut ægritudo ſequatur, ſi illa mala ſint, lætitia, ſi bona. O præclarā beate uiuēdi, & apertam, & ſimplicem, & directam uiam. Quum enim certe nihil

nihil homini poſſit melius eſſe, q̃ uacare omni dolore & moleſtia, perfruiq́ maximis & animi et corporis uoluptatibus, uidetis´ne q̃ nihil prætermittatur quod uitam adiuuet, quo facilius id quod propoſitum eſt ſummũ bonum cõſequamur. Clamat Epicurus is quem uos nimis uoluptatibus eſſe deditum dicitis, non poſſe iucunde uiui, niſi ſapienter honeſte iuſteq́ uiuatur: nec ſapienter honeſte, iuſte, niſi iucũde. Neq́ enim ciuitas in ſeditione poteſt eſſe beata, nec in diſcordia dominorũ domus, quo minus animus à ſe ipſe diſſidens, ſecumq́ diſcordans, guſtare partẽ ullam liquidæ uoluptatis & liberæ poteſt. Atqui pugnantibus & contrarijs ſtudijs conſilijsq́ ſemper utens nihil quieti uidere, nihil trãquilli poteſt. Quod ſi corporis grauioribus morbis uitæ iucunditas impeditur, quãto magis animi morbis impediri neceſſe eſt? Animi autem morbi ſunt cupiditates immenſæ, & ĩmanes diuitiarum, gloriæ, dominationis, libidinoſarum etiam uoluptatum. Accedunt ęgritudines, moleſtiæ, mœrores, qui animos exedunt, conficiuntq́ curis, hominũ nõ intelligentiũ, nihil dolendũ eſſe omnino, quod ſit à dolore corporis p̃ſenti futuroúe ſeiunctũ. Nec uero quiſquã ſtultus nõ horum morborũ aliquo laborat. Nemo igitur eſt nõ miſer. Accedit etiam mors, quæ quaſi ſaxum Tantalo ſemper impẽdet. Tũ ſuperſtitio, qua qui eſt imbutus, quietus eſſe nunquam poteſt. Præterea bona præterita non meminerunt, præſentibus nõ fruuntur, futura modo expectant: quæ quia certa eſſe non poſſunt, conficiuntur & angore, & metu: maximeq́ cruciantur quũ ſero ſentiũt fruſtra ſe aut pecuniæ ſtuduiſſe, aut imperijs, aut opibus, aut gloriæ. Nullas enim cõſequuntur uoluptates, quarum potiendi ſpe inflãmati, multos labores magnosq́ ſuſceperant. Ecce autẽ alij minuti & anguſti, aut omnia ſemper deſperantes, aut malleuoli, inuidi, difficiles, lucifugi, maledici, monſtroſi: alij autẽ etiam amatorijs leuitatibus dediti, alij petulantes: alij audaces, proterui, ijdem intemperantes & ignaui, nunquã in ſententia permanentes, quas ob cauſas in eorum uita nulla eſt intercapedo moleſtiæ. Igitur neq́ ſtultorum quiſq̃ beatus, neq́ ſapientum non beatus. Multoq́ hoc melius nos uerius q́ quàm Stoici. Illi enim negant bonũ quidquã eſſe, niſi neſcio quam illam umbram, quod appellant honeſtum, non tam ſolido q̃ ſplendido nomine. Virtutem autem nixam hoc honeſto, nullã requirere uoluptatem, atq́ ad beate uiuendũ ſe ipſa eſſe cõtentam. Sed poſſunt hęc quadam ratione dici, non modo non repugnantibus, uerumetiam approbantibus nobis. Sic enim ab Epicuro ſapiens ſemper beatus inducitur, finitas habet cupiditates, negligit mortem, de dijs ĩmortalibus ſine ullo metu uera ſentit, nõ dubitat ſi ita melius ſit migrare de uita. His rebus ĩſtructus ſemper eſt in uoluptate. Neq́ enim tẽpus eſt ullũ quo nõ plus habeat uoluptatũ quàm dolorũ. Nam & præterita grate meminit, & præſentibus ita potitur, ut animaduertat quãta ſint ea, quàmq́ iucũda: neq́ pendet ex futuris, ſed expectat illa, fruitur pręſentibus, ab hijsq́ uitijs quę paulo ante collegi, abeſt plurimũ. & quum ſtultorum uitam cum ſua comparat, magna afficitur uoluptate: dolores autem ſi qui incurrũt, nunquam uim tantam habent, ut non plus habeat ſapiens quo gaudeat, q̃ quo angatur. Optime uero Epicurus, quod exiguam dicit fortunam interuenire ſapienti, maximasq́ ab eo & grauiſſimas res cõſilio ipſius & ratione adminiſtrari, nec maiorem uoluptatẽ ex infinito tempore ætatis percipi poſſe, quàm ex hoc percipiatur, quod uideamus eſſe finitũ.

In Dialectica autem ueſtra nullam uim exiſtimauit eſſe, nec ad melius uiuen-
dum, nec ad cõmodius diſſerendum. In Phyſicis quidem plurimum poſuit,
ea ſcientia, & uerborum uis, & natura orationis, & conſequentium repugnã-
tiúmue ratio pteſt perſpici, Omniũ autem rerum natura cognita, leuamur ſu-
perſtitione, liberamur mortis metu, non conturbamur ignoratione rerum, è
qua ipſa horribiles exiſtũt ſæpe formidines. Denicꝫ etiam morati melius eri-
mus, quum didicerimus, quid natura deſideret. Tum uero ſi ſtabilem ſcientiã
rerum tenebimus, ſeruata illa, quæ quaſi delapſa de cœlo eſt ad cognitionem
omnium, regula, ad quam omnia iudicia rerum dirigẽtur, nunq̃ ullius oratio
ne uicti ſentẽtia deſiſtemus: niſi autem rerum natura perſpecta erit, nullo mo
do poterimus ſenſuum iudicia defendere. Quidquid porrò animo cernimus,
id omne oritur à ſenſibus, qui ſi omnes ueri erunt, ut Epicuri ratio docet, tum
denicꝫ poterit aliquid cognoſci, & recipi. Quos qui tollunt, et nihil poſſe ꝑ-
cipi dicunt, ij remotis ſenſibus, ne idipſum quidem expedire poſſunt quod
diſſerunt. Præterea ſublata cognitione & ſcientia, tollitur omnis ratio, &
uitæ degendæ, & rerum gerendarum, Sic è Phyſicis & fortitudo ſumitur
contra mortis timorem, & cõſtantia contra metum religionis, & ſedatio ani-
mi omnium rerum occultarum ignoratione ſublata, & moderatio, natura cu
piditatum, generibusq́ꝫ earum explicatis, & ut modo docui cognitionis regu
la & iudicio, ab eadem illa conſtituto, ueri à falſo diſtinctio traditur. Reſtat
locus huic diſputationi uel maxime neceſſarius de amicitia, quam, ſi uoluptas
ſummum ſit bonum, affirmatis nullã omnino fore: de qua Epicurus quidem
ita dicit, Omnium rerum quas ad beate uiuẽdum ſapientia cõparauerit, nihil
eſſe maius amicitia, nihil uberius, nihil iucundius. Necꝫ uero hoc oratione ſo
lum, ſed multo magis uita & moribus comprobauit. Quod q̃ magnum ſit, fi
ctæ ueterum fabulæ declarant, in quibus tam multis tamq́ꝫ uarijs ab ultima
antiquitate repetitis, tria uix amicorum paria reperiuntur, ut ad Oreſtem per
uenias profectus à Theſeo, At uero Epicurus una in domo, & ea quidẽ an-
guſta, quàm magnos, quãtaq́ꝫ amoris conſpiratione cõſentientes tenuit ami
corum greges? Quod fit etiam nunc ab Epicureis. Sed ad rem redeamus, de
omnibus dici non neceſſe eſt. Tribus igitur modis uideo à noſtris de amicitia
diſputatum. Alij quum eas uoluptates quæ ad amicos pertinerent, negarent
eſſe per ſe ipſas tam expetẽdas, q̃ noſtras expeteremus, quo loco uidetur qui-
buſdam ſtabilitas amicitiæ uacillare, tuentur tamen eum locum, ſeq́ꝫ facile, ut
mihi uidetur, expediũt. Vt enim uirutes, de quibus ante dictum eſt, ſic ami-
citiam negant poſſe à uoluptate diſcedere, Nam quũ ſolitudo & uita ſine ami
cis, inſidiarum & metus plena ſit, ratio ipſa monet amicitias comparare, qui-
bus partis confirmetur animus, & à ſpe pariendarum uoluptatũ ſeiungi non
poteſt, Atcꝫ ut odia, inuidiæ, deſpicationes aduerſantur uoluptatibus: ſic ami
citiæ non modo fautrices fideliſſimæ, ſed etiam effectrices ſunt uoluptatum
tam amicis, q̃ ſibi: quibus non ſolũ præſentibus fruuntur, ſed etiam ſpe erigũ
tur conſequentis ac poſteri temporis. Quod quia nullo modo ſine amicitia
firmam & perpetuam iucunditatẽ uitæ tenere poſſumus, nec uero ipſam ami
citiam tueri, niſi ipſi æque amicos & nos metipſos diligamus, idcirco & hoc
ipſum efficitur in amicitia, & amicitia cũ uoluptate connectitur, Nã & læta-
mur amicorũ lætitia æque atcꝫ noſtra, & pariter dolemus angoribus. Quo-

circa

circa eodem modo ſapiens erit affectus erga amicum,quo in ſeipſum:quosq;
labores propter ſuam uoluptatē ſuſciperet,eoſdem ſuſcipiet ꝓpter amici uo-
luptatem. Quæq; de uirtutibus dicta ſunt,quēadmodum hæ ſemꝑ uolupta-
tibus inhærēt,eadem de amicitia dicēda ſunt. Præclare enim Epicurus his pe
nè uerbis,Eadem,inquit,ſciētia confirmauit animum,ne quod aut ſempiter-
num aut diuturnū timeret malum,quæ perſpexit in hoc ipſo uitæ ſpatio ami
citiæ præſidium eſſe firmiſſimū. Sūt autem quidam Epicurei timidiores pau
lo contra ueſtra conuicia,ſed tamen ſatis acuti,qui uerentur ne ſi amicitiā pro
pter noſtram uoluptatē expetendam putemus,tota amicitia quaſi claudicare
uideatur,Itaq; primos cōgreſſus,copulationesq; cōſuetudinem inſtituenda-
rum amicitiarum,fieri propter uoluptatem: quum autem uſus progrediēs fa-
miliaritatem effecerit,tum amorem efflorescere tātum,ut etiam ſi nulla ſit uti
litas ex amicitia,tñ ipſi amici ꝑꝑ ſeipſos ament,Etenim ſi loca,ſi phana,ſi ur-
bes,ſi gymnaſia,ſi campū,ſi canes,ſi equos,ſi ludicra exercēdi,aut uenādi,cō-
ſuetudine adamare ſolemus,quāto id in hominū cōſuetudine facilius fieri po
terit & iuſtius? Sunt autem qui dicant fœdus quoddam eſſe ſapientum,ut ne
minus amicos quidem q̄ ſeipſos diligant. Quod & fieri poſſe intelligimus,
& ſæpe id fieri uidemus,& perſpicuum eſt,nihil ad iucūde uiuendum reperi-
ri poſſe,quod cōiūctione tali ſit aptius. Quibus ex omnibus iudicari poteſt,
nō modo non impediri rationem amicitiæ,ſi ſummum bonum in uoluptate
ponatur,ſed ſine hoc,inſtitutiōem amicitiæ omnino nō poſſe reperiri. Qua-
propter ſi ea quę dixi ſole ipſo illuſtriora & clariora ſūt,ſi omnia dixi hauſta
è fonte naturæ,ſi tota oratio noſtra omnē ſibi fidem ſenſibus cōfirmat,id eſt
incorruptis atq; integris teſtibus:ſi infantes pueri,mutæ etiam beſtiæ penè
loquuntur magiſtra ac duce natura,nihil eſſe proſperum niſi uoluptatē,nihil
improſperum niſi dolorem,de quibus neq; deprauate iudicāt,neq; corrupte,
non ne ei maximam gratiā habere debemus,qui hac exaudita quaſi uoce na-
turæ,ſic eam firme grauiterq; comprehenderit,ut omnes bene ſanos in uiam
placatæ,tranquillæ,quietæ,beatæ uitæ deduceret? Qui quod tibi parum ui-
detur eruditus,ea cauſa eſt,quod nullam eruditionem eſſe duxit,niſi quæ bea
tæ uitæ diſciplinam iuuaret. An ille tempus aut in poetis euoluendis (ut ego
& Triarius te hortatore fecimus) cōſumeret,in quibus nulla ſolida utilitas,
omnisq; puerilis eſt delectatio? aut ſe,ut Plato in muſicis,geometria,nume-
ris,aſtris cōtereret,quæ & à falſis initijs profecta uera eſſe nō poſſunt:& ſi eſ
ſent uera,nihil afferrēt quo iucūdius,id eſt,quo melius uiueremus? Eas ergo
artes perſequeretur,uiuendi artem tantam,tamq; operoſam,& perinde fru-
ctuoſam relinqueret? Non ergo Epicurus ineruditus,ſed ij indocti q̄ q̄ pue-
ros nō didiciſſe turpe eſt,ea putant uſq; ad ſenectutē eſſe diſcenda. Quæ quū
dixiſſet,Explicaui,inquit,ſententiam meam,& eo quidem conſilio,tuum iu-
dicium ut cognoſcerem:quæ mihi facultas,ut id meo arbitratu facerem,ante
hoc tempus nunquam eſt data. FINIS.

M. TVLLII CICERONIS DE FINIBVS BONORVM ET MALORVM AD BRVTVM, LIBER II.

HIc quum uterq; me intueretur, ſeſeq; ad audiendũ ſigni
ficarent paratos. Primũ inquam deprecor, ne me tanq̃
philoſophum putetis ſcholam uobis aliquam explica-
turum, quod ne in ipſis quidem philoſophis magnope
re unq̃ probaui. Quãdo enim Socrates qui parens phi
loſophiæ iure dici poteſt, quidquam tale fecit? Eorum
erat iſte mos, qui tunc ſophiſtæ nominabantur. Quorũ
è numero primus eſt auſus Leontinus Gorgias in cõuẽ
tu poſcere quæſtionem, id eſt iubere dicere, qua de re quis uellet audire. Au-
dax negocium dicerem, & impudens, niſi hoc inſtitutum poſtea tranſlatũ ad
philoſophos noſtros eſſet. Sed & illum quẽ nominaui, & ceteros ſophiſtas,
ut è Platone intelligi põt, luſos uidemus à Socrate. Is enim percontãdo atq;
interrogando elicere ſolebat eorũ opiniones, quibuſcum diſſerebat, ut ad ea
quæ hi reſpõdiſſent, ſiquid uideret̃, diceret. Qui mos quum à poſterioribus
non eſſet retẽtus, Archeſilas eũ reuocauit, inſtituitq; ut hi qui ſe audire uellẽt,
nõ de ſe quærerent, ſed ipſi dicerent, quid ſentirent. Quod quum dixiſſent, il
le cõtra: ſed qui audiebant quoad poterant, defendebant ſentẽtiam ſuã: apud
ceteros autem philoſophos, qui quęſiuit aliquid tacet, quod quidẽ iam fit etiã
in Academia. Vbi enim is qui audire uult, ita dixit, uoluptas mihi uidetur eẽ
ſummũ bonum, perpetua oratione cõtra diſputatur, ut facile intelligi poſſit,
eos qui aliquid ſibi uideri dicant, nõ ipſos in ea ſententia eſſe, ſed audire uelle
cõtraria. Nos cõmodius agimus, nõ enim ſolum Torquatus dixit quid ſen-
tiret, ſed etiam cur. Ego aũt arbitror, q̃q̃ admodum delectatus ſum eius ora-
tione perpetua, tamẽ commodius quũ in rebus ſingulis inſiſtas, & intelligas
quid quiſq; cõcedat, quid abnuat, ex rebus cõceſſis cõcludi quod uelis, & ad
exitum perueniri. Quum enim fertur quaſi torrens oratio, quãuis multa cu-
iuſq; modi rapiat, nihil tamẽ teneas, nihil apprehendas, nuſquã orationem ra
pidam coerceas. Omnis autem in quærendo, quæ uia quadã & ratione habe-
tur oratio, præſcribere primũ debet, ut quibuſdam in formulis ea res agatur,
ut inter quos diſſeritur, cõueniat quid ſit id, de quo diſſeratur. Hoc poſitũ in
Phædro à Platone probauit Epicurus, ſenſitq; in omni diſputatione id fieri
oportere. Sed quod proximum fuit, non uidit. Negat enim definiri rem pla-
cere, ſine qua fieri interdum non poteſt, ut inter eos qui ambigunt conueniat
quid ſit id de quo agatur, uelut in hoc ipſo de quo nunc diſputamus. Quæri-
mus enim finem bonorũ, poſſumuſ ne ſcire hoc quale ſit, niſi cõtulerimus in
ter nos quum finem bonorũ dixerimus, quid finis, quid etiã ſit ipſum bonũ?
Atqui hæc patefactio quaſi rerũ opertarum, quum quid, quidq; ſit aperit̃, de
finitio eſt, qua tu etiã imprudens utebare nonnunq̃. Nã hunc ipſum ſiue finẽ,
ſiue extremum, ſiue ultimũ definiebas id eſſe, quò omnia quæ recte fierent, re-
ferrentur, neq; id ipſum uſq̃ referretur. Præclare hoc q̃dem, bonũ ipſum etiã
quid eſſet fortaſſe, ſi opus fuiſſet, definiſſes: aut quod eẽt natura appetẽdum

aut quod

aut quod prodeſſet, aut quod iuuaret, aut quod liberet: modo idē (niſi moleſtum eſt) qm̄ tibi nō omnino diſplicet definire, & id facis quū uis, uelim definire quid ſit uoluptas, de quo hęc omnis quęſtio ē. Quiſq̄ ſit, inquit, qui, q̄d ſit uoluptas neſciat? aut qui quo magis id intelligat, definitionem aliquā deſideret? Me ipſum eſſe dicerem, inquam, niſi mihi uiderer habere bene cognitā uoluptatem, & ſatis firme cōceptam animo atq; cōprehenſam: nūc autem dico ipſum Epicurū neſcire, & in eo nutare, eumq́; qui crebro dicat, diligenter oportere exprimi quæ uis ſubiecta ſit uocibus, non intelligere interdū q̄d ſonet hæc uox uoluptatis, id eſt, quæ uis huic uoci ſubijciatur. Tū ille ridēs, hoc uero, inquit, optimū, ut is qui finem rerū expetendarū uoluptatem eſſe dicat, id extremū, id ultimū bonorum, idipſum quid ſit quale ſit neſciat. Atq;, inq̄, aut Epicurus quid ſit uoluptas, aut omnes mortales qui ubiq; ſunt, neſciunt. Quonam, inquit, modo? Quia uoluptatem hanc eſſe ſentiūt omnes, quā ſenſus accipiens mouetur, et iucūditate quadam perfunditur. Quid ergo, inquit, iſtam uoluptatem Epicurus ignorat? Non ſemper, inquā, nam interdū nimis etiam nouit: quippe qui teſtificetur, ne intelligere quidem ſe poſſe ubi ſit, aut quod ſit ullum bonū præter illud quod cibo, & potione, et auriū delectatiōe, & obſcœna uoluptate capiatur. An hæc ab eo non dicūtur? Quaſi me pudeat, inquit, iſtorꝝ, aut non poſſim quemadmodū ea dicantur oſtēdere. Ego uero non dubito, inquam, quin facile poſſis, nec eſt quod te pudeat ſapiēti aſſentiri, qui ſe unus quod ſciam ſapientem profiteri ſit auſus. Nam Metrodorum non putant ipſum profeſſum, ſed quū appellaret̄ ab Epicuro, repudiare tantum beneficiū noluiſſe. Septem autem illi non ſuo ſed populorꝝ ſuffragio omniū nominati ſunt. Uerum hoc loco ſumo, uerbis his eandem certe uim uoluptatis Epicurū noſſe quam ceteros, Omnes enim iucūdum motū quo ſenſus hilaretur, græce ἡδονὴν, latine uoluptatem uocāt. Quid eſt igitur, inquit, quod requiras? Dicam, inquam, & quidem diſcendi cauſa magis, q̄; quo te aut Epicurū reprehenſum uelim. Ego quoq;, inquit, didicerim libentius, ſi quid attuleris, q̄ te reprehēderim. Tenes'ne igitur, inquam, Hieronymus Rhodius q̄d dicat eſſe ſummū bonum, quò putet omnia referri oportere? Teneo, inquit, finem illi uideri nihil dolere. Quid? idem iſte de uoluptate, quid ſentit? Negat eſſe eam, inquit, propter ſeipſam expetendam. Aliud igitur eē cenſet, gaudere, aliud non dolere. Et quidem, inquit, uehementer errat: nam ut paulò ante docui, augendæ uoluptatis finis eſt, doloris omnis amotio. Non dolere inquam iſtud, quam uim habeat, poſtea uidero: aliam uero uim uoluptatis eſſe, aliam nihil dolendi, niſi ualde pertinax fueris, concedas neceſſe eſt. Atqui reperies, inquit, in hoc quidem pertinacē. Dici enim nihil poteſt uerius. Eſtne quæſo inquam ſitienti in bibendo uoluptas? Quis iſtud, inquit, poſſet negare? Eadem'ne inquam quæ reſtincta ſiti? Immo alio genere: reſtincta enim ſitis ſtabilitatem uoluptatis habet, inquit, illa autē uoluptas ipſius reſtinctionis in motu eſt. Cur igitur, inquā, res tam diſſimiles eodē nomine appellas? Quid paulo ante, inquit, dixerim, non'ne meminiſti, quū omnis dolor detractus eſſet, uariari, non augeri uoluptatem? Memini uero, inquam, ſed tu iſtuc dixti bene latine, parū planè: uarietas enim latinum uerbum eſt, idq́; proprie quidem in diſparibus coloribus dicitur, ſed tranſfertur in multa diſparia, uarium poema, uaria oratio, uarij mores, uaria fortuna: uoluptas etiā uaria dici

ſolet, quum percipitur è multis diſſimilibus rebus diſſimiliter efficiẽtibus uo
luptates. Eam ſi uarietatem diceres intelligerem, ut etiã non dicente te intelli-
go. Iſta uarietas quæ ſit nõ ſatis perſpicio, quod ais quum dolore careamus,
tum in ſumma uoluptate nos eſſe: quum autem ueſcamur his rebus, quæ dul-
cem motũ afferant ſenſibus, tum eſſe in motu uoluptatem quæ faciat uarieta-
tem uoluptatum, ſed non augeri illam non dolendi uoluptatem, quã cur uolu
ptatem appelles neſcio. An poteſt ille, inquit, quidquã eſſe ſuauius q̃ nihil do
lere? Imò ſit ſanè nihil melius inquam (nondum enim id quæro) num pro-
pterea idem uoluptas eſt, quod (ut ita dicã) indolẽtia? Planè idem, inquit, &
maxima quidem, qua fieri nulla maior poteſt. Quid dubitas igitur, inquam,
ſummo bono à te ita cõſtituto, ut id totũ in nõ dolendo ſit, id tenere unum, id
tueri, id defendere? Quid enim neceſſe eſt tanq̃ meretricem in matronarũ cœ
tum, ſic uoluptatem in uirtutum cõcilium adducere? Sed inuidioſum nomen
eſt, & infamiæ ſubiectũ. Itaq; hoc frequenter dici ſolet à uobis, non intellige
re nos quam dicat Epicurus uoluptatem: quod quidem mihi ſiquãdo dictum
eſt, eſt autem dictum nõ parum ſępe, & ſi ſatis clemens ſum in diſputando, tñ
interdũ ſoleo ſubiraſci. Ego'ne non intelligo quid ſit ἡδονὴ græce, latine uolu
ptas? Vtram tãdem linguã neſcio? deinde qui fit, ut ego neſciam, ſciãt omnes
quicunq; Epicurei eſſe uoluerunt? quod ueſtri quidem uel optime diſputant,
nihil opus eſſe eum, qui philoſophus futurus ſit, ſcire literas. Itaq; ut maiores
noſtri ab aratro abduxerũt, Cincinnatum illum, ut Dictator eſſet: ſic uos de
Pelaſgis omnibus colligitis, bonos illos quidẽ uiros, ſed certe non pereruди-
tos. Ergo illi intelligunt quid Epicurus dicat, ego non intelligo? Vt ſcias me
intelligere, primum idem eſſe dico uoluptatem quod ille ἡδονήν. Et quidem
ſæpe quærimus uerbum latinum par græco, & quod idem ualeat, hic nihil fu
it quod quæreremus. Nullum inueniri poteſt, quod magis idem declaret lati
ne, quod græce, quàm declarat uoluptas. Huic uerbo omnes, qui ubique
ſunt, qui latine ſciunt, duas res ſubijciunt, lætitiam in animo, commotio-
nem ſuauem iucunditatis in corpore. Nam & ille apud Trabeam, uoluptatẽ
animi nimiã, lætitiam dicit, eandem quã ille Cecilianus, qui omnibus lætitijs
lætum eſſe ſe narrat. Sed hoc intereſt, quod uoluptas dicitur etiã in animo ui-
tioſa res, ut Stoici putant: qui eam ſic definiũt, Sublationem animi ſine rõne,
opinãtis ſe magno bono frui: nõ dicitur lætitia neq; gaudium in corpore. In
eo autem uoluptas omnium latine loquentium more ponitur, quum percipi-
tur ea quæ ſenſum aliquem moueat iucunditas. Hanc quoq; iucunditatem ſi
uis transfer in animum: iuuare enim in utroq; dicitur, ex eóq; iucundum, mo-
do intelligas inter illum qui dicat,

Tanta lætitia auctus ſum ut nihil conſtet: & eum qui,
Nunc demum mihi animus ardet:

quorum alter lætitia geſtiat, alter dolore crucietur, eſſe illum medium,

Quanq̃ hæc inter nos nuper notitia admodum eſt,

qui nec lætetr nec angatur. Itẽq; inter eum qui potiatur expetitis corporis uo-
luptatibus, & eum qui cruciet ſummis doloribus, eſſe eum, qui utroq; careat.
Satis'ne igitur uideor uim uerborũ tenere? An ſum etiã nunc uel græce loqui,
uel latine docendus? & tamen uide ne ſi ego nõ intelligã q̃d Epicurus loqua-
tur, quum græce, ut uideor, luculenter ſciã, ſit aliqua culpa eius q̃ ita loquatr ut

non intelligatur. Quod duobus modis ſine reprehenſione fit. Si aut de indu-
ſtria facias, ut Heraclitus cognomēto qui σκοτεινὸς perhibetur, quia de natura
nimis obſcure memorauit: aut quū rerū obſcuritas non uerboꝝ facit ut non
intelligat̃ oratio, qualis eſt in Timæo Platonis. Epicurus aūt, ut opinor, nec
non uult ſi poſſit planè & aperte loqui, nec de re obſcura ut Phyſici, aut artifi
cioſa ut Mathematici, ſed de illuſtri & facili ēt in uulgus ꝓmulgata loquitur.
Quāq̃ nō negatis nos ītelligere q̃d ſit uoluptas, ſed q̃d ille dicat. Ex quo effi
cit̃ nō ut nos nō intelligamus q̃ uis ſit iſtius uerbi, ſed ut ille ſuo more loquat̃,
noſtrū negligat. Si enim idē dicit quod Hieronymus, qui cenſet ſūmū bonū
eſſe ſine ulla moleſtia uiuere, cur mauult dicere uoluptatem q̃ uacuitatē dolo-
ris? ut ille facit, qui quid dicat, intelligit. Sin aūt uoluptatē putat, dicat adiun-
gendam eam, quæ fit in motu. Sic enim appellat hanc dulcem in motu, illam
nihil dolentis in ſtabilitate. Quid tendit quū efficere nō poſſit, ut cuiq̃ qui ip
ſe notus ſibi ſit, hoc eſt qui ſuā naturam ſenſumq; perſpexerit, uacuitas dolo-
ris & uoluptas idem eſſe uideat̃? hoc eſt uim afferre Torquate ſenſibus, extor
quere ex animis cognitiones uerborū, quibus imbuti ſumus. Quis enim eſt
qui nō uideat hæc eſſe in natura rerū tria, unū quum in uoluptate ſumus, alte-
rū quum in dolore, tertiū hoc in quo nunc quidē ſumus? Credo quidem uos
nec in dolore, nec in uoluptate eſſe, quū in uoluptate ſint qui epulent̃, in dolo
re qui torqueantur. Tu aūt inter hęc tantam multitudinem hominum inter-
iectam non uides, nec lætantiū nec dolentium? Non prorſus, inquit. Omnēq;
qui ſine dolore ſit, in uoluptate, & ea quidem ſumma eſſe. Dico ergo in eadē
uoluptate eum qui alteri miſceat mulſum, ipſe non ſitiens & eum qui illud ſi-
tiens bibat. Tum ille, Finem, inquit, interrogandi ſi uidetur, quod quidē ego
à principio ita me malle dixeram, hoc ipſum prouidens dialecticas captiōes.
Rhetorice igitur inq̃, nos mauis q̃ dialectice diſputare. Quaſi uero, inquit, ꝑ
petua oratio Rhetoꝝ ſolum non etiam philoſophoꝝ ſit, Zenonis eſt inquā
hoc Stoici, omnem uim loquendi, ut iam ante Ariſtoteles, in duas tributā eē
partes dicere: rhetoricam palmæ, dialecticam pugno ſimilem eſſe dicebat, q̃d
latius loquerētur Rhetores, Dialectici autem compreſſius. Obſequar igitur
uoluntati tuæ, dicamq; ſi potero rhetorice. Sed hæc rhetorica philoſophoꝝ,
non noſtra illa forenſi, quā neceſſe eſt quū populariter loquatur eſſe interdū
paulo hebetiorem. Sed dum dialecticam Torquate cōtemnit Epicurus, quæ
una continet omnem & perſpiciendi quid in quaq; re ſit, ſcientiā, & iudican-
di quale quidq; ſit, & ratione & uia diſputandi ruit in dicendo, ut mihi quidē
uidetur, nec ea q̃ docet, uult ulla arte diſtingui, ut hæc ipſa, quæ modo loque-
bamur. Summū à uobis bonum uoluptas dicitur, aperiēdum eſt igit̃ quid
ſit uoluptas (aliter enim explicari quod quæritur non poteſt) quam ſi expli-
cauiſſet, non tam hæſitaret. Aut enim eam uoluptatem tueret̃, quam Ariſtip-
pus, id eſt qua ſenſus dulciter ac iucunde mouet̃, quam etiam pecudes ſi loqui
poſſent, appellarent uoluptatem: aut ſi magis placeret ſuo more loqui q̃ ut
Omnes Danai aut Mycenenſes, Attica pubes,
reliquiq; Græci, qui hoc anapęſto citantur, hoc non dolere ſolum uoluptatis
nomine appellaret, illud Ariſtippeum contemneret: aut ſi utrunq; probaret
aut probat, cōiungeret doloris uacuitatem cum uoluptate, & duobus ultimis
uteretur. Multi enim & magni philoſophi, hæc ultima bonorum iuncta fe-

cerunt,ut Ariſtoteles,qui uirtutis uſum cum uitæ perfectæ proſperitate con-
iunxit.Callipho adiunxit ad honeſtatem uoluptatem. Diodotus ad eandem
honeſtatem adijcit uacuitatem doloris. Idem feciſſet Epicurus ſi ſententiam
hanc,quæ nũc Hieronymi eſt coniunxiſſet cum Ariſtippi uetere ſentẽtia. Illi
enim inter ſe diſſentiunt,propterea ſingulis finibus utuntur: & quũ uterque
græce egregie loquatur,nec Ariſtippus,qui uoluptatem ſummũ bonum di-
cit,in uoluptate ponit non dolere:neq; Hieronymus,qui ſummum bonũ ſta-
tuit nõ dolere,uoluptatis nomine unquã utitur pro illa indolẽtia,quippe qui
ne in expetendis quidem rebus numeret uoluptatem. Duæ ſunt.n.res quoq;,
ne tu uerba ſolum putes,unũ eſt ſine dolore eſſe,alterum cum uoluptate. Vos
ex his tam diſſimilibus rebus nõ modo nomen unum,(nam id facilius pate-
rer) ſed etiam rem unam ex duabus facere conamini, quod fieri nullo modo
poteſt. Hic qui utranq; probat,ambobus debuit uti ſicut facit,remq́; tamẽ di
uidit uerbis. Quũ enim ipſam eã uoluptatẽ,quã eodem nomine oẽs appella-
mus,laudat locis plurimis,audet dicere,ne ſuſpicari quidẽ ſe ullũ bonũ ſeiun-
ctum ab illo Ariſtippeo genere uoluptatis. Atq; ibi hoc dicit,ubi omnis eius
oratio eſt de ſũmo bono: in alio uero libro,in quo breuiter cõprchenſis gra-
uiſſimis ſententijs,quaſi oracula edidiſſe ſapientiæ dicitur, ſcribit his uerbis
quæ nota profecto Torquate tibi ſunt. Quis enim ueſtrũ nõ edidicit Epicu
ri κυρίασ δόξασ,id eſt maxime ratas? quia grauiſſimæ ſunt ad beate uiuendum
" breuiter enũciatæ ſentẽtiæ. Animaduerte igĩ recte'ne hãc ſñiam interpreter.
" Si ea quæ ſunt luxurioſis efficientia uoluptatũ,liberarent eos deorũ & mor-
" tis & doloris metu,docerẽtq́; qui eſſent fines cupiditatũ,nihil hæreremus,cũ
" undiq; cõplerentur uoluptatibus,nec haberent ulla ex parte aliquid aut do-
" lens aut ægrũ,id eſt aut malũ. Hoc loco tenere ſe Triarius nõ potuit. Obſe
cro,inquit, Torquate,hæc dicit Epicurus? Quod mihi quidẽ uiſus eſt quum
ſciret,uelle tamẽ confitentẽ audire Torquatũ. At ille non pertimuit, ſaneq́; fi
denter,iſtis quidem ipſis uerbis,inquit,ſed quid ſentiat,nõ uidetis. Si alia ſen
tit,inquam,alia loquitur,nunq̃ intelligam quid ſentiat: ſed planè dicit qđ in-
telligã,idq́; ſi ita dicit,non eſſe reprehendendos luxurioſos,ſi ſapiẽtes ſint,di
cit abſurde: ſimiliter & ſi dicat nõ reprehendendos parricidas,ſi neq; cupidi
ſint,nec deos metuant,nec mortẽ nec dolorẽ,& tñ quid attinet luxurioſis ul-
lam exceptionẽ dari,aut fingere aliquos,qui quũ luxurioſe uiuerẽt, à ſummo
philoſopho nõ reprehenderent eo nomine dũtaxat, cetera cauerẽt? ſed tamẽ
non'ne reprehenderes Epicure luxurioſos ob eã ipſam cãm,quod ita uiuerẽt,
ut perſequerent cuiuſq; modi uoluptates? quũ eſſet preſertim,ut ais tu, ſũma
uoluptas nihil dolere. Atqui reperiemus aſotos,primũ ita non religioſos, ut
edant de patella,deinde ita mortẽ non timentes,ut illud in ore habeãt, ex Hy
mnide, Mihi ſex menſes ſatis ſunt uitę,ſeptimũ orco ſpõdeo. Iã doloris
medicamenta illa Epicurea,tanq̃ de narthecio promant: ſi grauis,breuis,ſi lõ
gus leuis. Vnum neſcio,quomodo poſſit ſi luxurioſus ſit,finitas cupiditates
habere. Quid ergo attinet dicere,nihil haberem quod reprehẽderẽ, ſi finitas
cupiditates haberent? Hoc eſt dicere,nõ reprehenderem aſotos,ſi non eſſent
aſoti. Iſto modo ne improbos quidem,ſi eſſent boni uiri. Hic homo ſeuerus
luxuriam per ſeipſam reprendendam non putat. Et hercule Torquate,ut ue-
rum loquamur, ſi ſummũ bonum uoluptas eſt,rectiſſime non putat. Nolim

enim

enim mihi fingere aſotos, ut ſoletis, qui in menſam uomant, et qui de cõuiuijs auferantur, crudiq; poſtridie ſe rurſus ingurgitent, qui ſolem, ut aiunt, neque occidentem unq̃ uiderint nec orientem, qui cõſumptis patrimonijs egeãt. Nemo noſtrũ iſtius generis aſotos iucũde putat uiuere, mundos, elegantes, optimis cocis, piſtoribus, piſcatu, aucupio, uenatiõe, his omnibus exquiſitis uitantis cruditatem, quibus uinum diffuſum è pleno ſit hirſiphon, ut ait Lucilius, cui nihil dum ſit, ius & ſarculos abſtulerit, adhibentis ludos, & quæ ſequuntur illa, quibus detractis clamat Epicurus, ſe neſcire quid ſit bonum, Adſint ẽt formoſi pueri, q miniſtrent, reſplendeat ijs ueſtis, argẽtũ, odrilitiũ locus ipſe, ædificium. Hos ego aſotos bene quidem uiuere aut beate nunquam dixerim. Ex quo efficitur, non ut uoluptas ne ſit uoluptas, ſed ut uoluptas non ſit ſummũ bonum. Nec ille qui Diogenem Stoicum adoleſcens, poſt autem Panætium audierat Lælius, eo dictus eſt ſapiens, quod nõ intelligeret quid ſuauiſſimum eſſet, nec enim ſequitur, ut cui cor ſapiat, ei nõ ſapiat palatus, ſed ga parui id duceret.

O Lapathe ut iactare neceſſe eſt, cognitus cui ſis
In quo Læliu' clamores, ſophos ille ſolebat
Edere, compellans gumas ex ordine noſtros
Lælius præclare, & recte ſophos illudq; uere:
O Publi, o gurges, Galloni es homo miſer, inquit,
Cenaſti in uita nunq̃ bene, quum omnia in iſto
Conſumis, ſquilla, atq; acipenſere cum decumano.

Is hæc loquitur qui in uoluptate nihil ponens, negat eũ bene cenare, qui omnia ponat in uoluptate, & tamẽ nõ negat libenter unq; cenaſſe Galloniũ (mentiretur enim) ſed bene, ita grauiter & ſeuere uoluptatẽ ſecernit à bono. Ex quo illud efficitur, qui bene cenent, omnis libenter cenare: qui libenter, nõ continuo bene. Semper Lęlius bene. Quid bene? dicet Lucilius, horto cõdito. ſed cedo caput cenæ, ſermone bono. quid ex eo, ſequit̃ is, libenter: ueniebat. n. ad cenã, ut ſatiaret animo quieto deſideria naturæ. Recte ergo is negat unq̃ bene cenaſſe Galloniũ, recte miſerũ, quum preſertim in eo omne ſtudiũ cõſumeret, quẽ libẽter cenaſſe nemo negat? Cur igitur nõ bene? Quia quod bene, id recte, frugaliter, honeſte: ille porrò male, praue, nequiter, turpiter cenabat. Nõ igitur nec Lapathi ſuauitatem acipenſeri Gallonij Lælius anteponebat, ſed ſuauitatem ipſam negligebat. Quod nõ faceret, ſi in uoluptate ſummum bonũ poneret. Semouenda eſt igitur uoluptas, nõ ſolum ut recta ſequamini, ſed etiam ut loqui deceat frugalietr. Poſſumus'ne igitur in uita ſummũ bonum dicere, quũ id ne in cena quidem poſſe uideamur? Quomodo autem philoſophus loquitur tria genera cupiditatũ? naturales & neceſſarias, naturales & nõ neceſſarias, nec naturales nec neceſſarias. Primũ diuiſit ineleganter. Duo enim genera quæ erant, fecit tria. Hoc eſt non diuidere, ſed frangere rem. Qui ſi diceret cupiditatum eſſe duo genera, naturales & inanes. naturalium quoq; itẽ duo, neceſſarias & nõ neceſſarias, cõfecta res eẽt. Vitioſum eſt. n. in diuidẽdo partẽ in genere numerare. Sed hoc ſanè cõcedamus. Contẽnit enim diſſerẽdi elegãtiã, confuſe loquit̃, gerendus eſt mos modo recte ſentiat. Et quidẽ illud ipſum nõ nimium ꝓbo (& tñ patior) philoſophũ loq de cupiditatibus finiẽdis. An põt cupiditas finiri? tollẽda eſt atq; extrahenda radici-

tus. Quis eſt.n.in quo cupiditas ſit,q̃n recte cupidus dici poſſit? Ergo & auarus erit,ſed finite:& adulter,uerũ habebit modũ:& luxurioſus, codẽ modo. Qualis iſta philoſophia eſt,quæ nõ interitum afferat prauitati,ſed ſit contenta mediocritate uitiorũ? Quanq̃ in hac diuiſione rem ipſam prorſus probo, elegantiã deſidero. Appellet hæc deſideria naturæ,cupiditatis nomen ſeruet alio,ut quũ de auaritia,quum de intemperantia,quũ de maximis uitĳs loquetur,eam tanq̃ capitis accuſet. Sed hæc quidẽ liberius ab eo dicuntur & ſępius, quod equidẽ non reprehendo. Eſt enim tanti philoſophi tamq́ꝫ nobilis audacter ſua decreta defendere. Sed tamẽ ex eo quod eam uoluptatem,quã omnes gentes hoc nomine appellant,uidet̃ amplexari ſæpe uehementius,in magnis interdum uerſatur anguſtĳs,ut hominũ cõſcientia remota nihil tam turpe ſit quod uoluptatis cauſa nõ uideatur eẽ facturus. Deinde ubi erubuit,uis enim eſt permagna naturæ,cõfugit illuc,ut neget accedere quidq̃ poſſe ad uoluptatem nihil dolentis. At iſte nõ dolendi ſtatus nõ uocatur uoluptas. Nõ laboro,inquit,de nomine. Quid quod res alia tota eſt? Reperiã multos uel innumerabiles potius,nõ tam curioſos,nec tã moleſtos q̃ uos eſtis, quibus q̃dq̃d uelim facile perſuadeam. Quid ergo dubitamus quin ſi non dolere uoluptas ſit ſumma,nõ eſſe in uoluptate dolor ſit maximus? Cur id non ita ſit? quia dolori nõ uoluptas contraria eſt,ſed doloris priuatio. Hoc uero nõ uidere maximo argumento eſſe uoluptatem ullam,qua ſublata neget ſe intelligere omnino quid ſit bonũ. Eam autem ita perſequitur,quæ palato percipiatur,quæ auribus:cetera addit,quæ ſi appelles,honos præfandus ſit. Hoc igitur quod ſolum bonũ ſeuerus & grauis philoſophus nouit,idem non uidet ne expetẽdũ quidem eſſe,quod eam uoluptatẽ hoc eodem auctore non deſideremus, quũ dolore careamus,q̃q̃ hæc ſunt cõtraria. Hic ſi definire & diuidere didiciſſet,ſi loquendi uim,ſi deniq́ꝫ cõſuetudinẽ uerborꝝ teneret,nunq̃ in tantas ſalebras incidiſſet. Nũc uides quid faciat,quam nemo unq̃ uoluptatẽ appellat, & hãc in motu uoluptatem,quæ duo ſunt,unũ facit:ſic enim has ſuaues & quaſi dulces uoluptates appellat. Interdum ita extenuat,ut M. Curium putes loqui:interdum ita laudat,ut quid pręterea ſit bonum neget ſe poſſe ne ſuſpicari quidem. Quæ iam oratio non à philoſopho aliquo,ſed à Cenſore opprimenda eſt. Non eſt enim uitiũ ſolum in oratione,ſed etiam in moribus. Luxuriam non reprehendit,modo ſit uacua infinita cupiditate & timore. Hoc loco diſcipulos quærere uidetur,ut qui aſoti eſſe uelint,philoſophi ante fiãt. A primo, ut opinor,animantium ortu petitur origo ſummi boni, Simulatq́ꝫ natum animal eſt,gaudet uoluptate,& eam appetit ut bonũ,aſpernatur dolorẽ ut malum, De malis aũt & bonis ab ĳs animalibus quæ nõdum deprauata ſint, ait optime iudicari. Hæc & tu ita poſuiſti,& uerba ueſtra ſunt, quanquam multum uitioſa. Summum enim bonum & malum uagiens puer utra uoluptate diiudicabit,ſtante an mouente? (quoniam ſi dĳs placet ab Epicuro loqui diſcimus). Si ſtante,hæc natura uidelicet uult,ſaluam eſſe ſe,quod cõcedimus: ſi mouente,quod tamen dicitis,nulla turpis uoluptas erit,quæ prætermittenda ſit,& ſimul non proficiſcitur animal illud modo natum à ſumma uoluptate,quæ eſt à te poſita in non dolendo. Nec tamen argumentum hoc Epicurus à paruis petiuit,aut etiam à beſtĳs, quæ putat eſſe ſpecula naturæ, ut diceret ab ĳs duce natura hanc uoluptatẽ expeti nihil dolendi:neq́ꝫ enim hęc mo-

uere

uere poteſt appetitum animi,nec ullum habet ictum,quo pellat animi ſtatum hic non dolendi.Itaq; in hoc eodẽ peccat Hieronymus.At ille pellit,qui permulcet ſenſum uoluptate.Itaq; Epicurus ſemper hoc utitur,ut probet uoluptatem natura expeti,quod ea uoluptas quæ in motu ſit,& paruos ad ſe alliciat & beſtias,non illa ſtabilis,in qua tantũ ineſt nihil dolere. Quid igit̃ conuenit ab alia uoluptate dicere naturam proficiſci,in alia ſummũ bonum ponere?Beſtiarũ uero nullum iudicium puto.Quamuis enim deprauatæ non ſint, prauæ tñ eſſe poſſunt.Vt bacillum aliud eſt inflexum & incuruatum de induſtria,aliud ita natum,ſic ferarum natura nõ eſt illa quidem deprauata mala diſciplina,ſed natura ſua.Nec uero ut uoluptatem expetat natura mouet infantem,ſed tm̃ ut ſeipſum diligat,ut integrum ſe ſaluumq; uelit. Omne enim animal ſimul ut ortum eſt,& ſeipſum,& omnes partes ſuas diligit,duasq;,quæ maximæ ſunt,in primis amplectitur,animũ ſcilicet et corpus,deinde utriuſq; partes.Nam ſunt & in animo præcipua quædam,& in corpore:quæ quũ leuiter agnouit,tunc diſcernere incipit,ut ea quæ prima data ſunt natura appetat,aſperneturq; cõtraria.In his primis naturalibus uoluptas inſit,néc ne, magna quæſtio eſt.Nihil uero putare eſſe præter uoluptatem,non membra,nõ ſenſus,non ingenij motum,nõ integritatem corporis,non ualetudinem,ſummæ mihi uidetur inſcitiæ Atq; ab ipſo capite fluere neceſſe eſt omnem rõnẽ bonorũ & malorũ.Polemoni & ante Ariſtoteli ea prima uiſa ſunt,quæ pauloante dixi.Ergo nata eſt ſententia ueterũ Academicorũ et Peripateticorũ, ut finem bonorum dicerent ſecundum naturã uiuere,id eſt uirtute adhibita frui primis à natura datis.Calliphо ad uirtutem nihil adiunxit niſi uoluptatem. Diodorus uacuitatem doloris.His omnibus quos dixi cõſequẽtes ſunt fines bonorũ.Ariſtippo ſimplex uoluptas,Stoicis conſentire naturæ.Quod eẽ uolunt è uirtute,id eſt honeſte uiuere.Quod ita interpretant̃,uiuere cum intelligentia earum rerum,quæ natura euenirent,eligente ea quæ eſſent ſecundum naturã,reijcienteq; cõtraria.Ita tres ſunt fines expertes honeſtatis.Vnus Ariſtippi uel Epicuri,alter Hieronymi,Carneadis tertius.Tres in quibus honeſtas cum aliqua acceſſione,Polemonis,Calliphonis,Diodori. Vna ſimplex, cuius Zeno auctor,poſita in decore tota,id ẽ in honeſtate.Nã Pyrrho,Ariſto,Herillus iã diu abiecti.Reliq ſibi cõſtiterunt ut extrema cum initijs cõuenirẽt,ut Ariſtippo uoluptas,Hieronymo doloris uacuitas,Carneadi frui principijs naturalibus eſſet extremum.Epicurus aũt quum in prima cõmendatione uoluptatẽ dixiſſet,ſi eã quã Ariſtippus,idẽ tenere debuit ultimum bonorũ quod ille:ſin eã quã Hieronymus,feciſſet idem,ut uoluptatem illã Ariſtippi in prima cõmendatiõe poneret.Nã q̃d ait ſenſibus ipſis iudicari uoluptatem bonum eſſe,dolorem malum,plus tribuit ſenſibus, q̃ nobis leges pmittunt. Priuatarũ litium iudices ſumus,nihil enim poſſumus iudicare,niſi q̃d eſt noſtri iudicij.In quo fruſtra iudices ſolent,quum ſnĩam pronunciãt,addere. Si q̃d mei iudicij eſt.Si enim nõ fuit eorũ iudicij,nihilo magis hoc nõ addito,illud eſt iudicatum q̃d iudicat ſenſus,dulce amarum,lene aſperũ, prope longe, ſtare mouere,quadratum rotundum.Quã igitur pronunciabit ſnĩam ratio? adhibita primũ diuinarũ humanarumq; rerũ ſcientia,quæ poteſt appellari rite ſapientia.Deinde adiunctis uirtutibus,quas ratio rerũ omnium dominas, tu uoluptatum ſatellites & miniſtras eẽ uoluiſti.Quarũ adeo omniũ ſentẽtia

pronunciabit primũ de uoluptate nihil eſſe ei loci non modo ut ſola ponatur
in ſummi boni ſede, quã quærimus, ſed ne illo quidem modo, ut ad honeſta-
tem applicetur. De uacuitate doloris eadem ſnĩa eſt. Reĳcietur ẽt Carneades.
Nec illa de ſummo bono rõ aut uoluptatis nõ dolendi'ue particeps, aut hone
ſtatis expers probabitur. Ita relinquet duas de quibus etiã atq; etiam conſide
ret. Aut enim ſtatuet nihil eſſe bonum, niſi honeſtum, nihil malũ niſi turpe,
cetera aut omnino nihil habere momenti, aut tantũ ut nec expetenda nec fugi
enda, ſed eligenda modo aut reĳcienda ſint, aut anteponet eam quã quum ho
neſtate ornatiſſimã, tum etiã ipſis initĳs naturæ, & totius perfectione uitæ lo
cupletatã uidebit. Quod eo liq̃dius faciet, ſi perſpexerit rerũ inter eas, uerbo-
rum' ne ſit cõtrouerſia. Huius ego nũc auctoritatem ſequẽs idem faciã. Quã-
tum enim potero minuã cõtentiones, omnesq́; ſimplices ſententias eorum, in
quibus nulla ineſt uirtutis adiũctio, omnino à philoſophia ſemouẽdas puta-
bo. Primum Ariſtippi Cyrenaicorũq́; omnium, quos nõ eſt ueritũ in ea uo
luptate, quæ maxima dulcedine ſenſum moueret ſũmum bonũ ponere, contẽ
nentes iſtam uacuitatẽ doloris. Hi nõ uiderunt ut ad curſum equũ, ad arandũ
bouem, ad indagandum canẽ, ſic hominem ad duas res, ut ait Ariſtoteles, in-
telligendũ & agendum eſſe natum, quaſi mortalem deũ, contraq́; ut tardã ali
quam & languidã pecudem ad paſtum, & procreandi uoluptatem, hi hoc di-
uinum animal ortum eſſe uoluerũt, quo nihil mihi uidetᷣ abſurdius. Atq; hęc
cõtra Ariſtippum, qui eã uoluptatem nõ modo ſummã, ſed ſolam etiã ducit,
quã omnes unã appellamus uoluptatem, aliter autem uobis placet. Sed ille ut
dixi uitioſe. Nec enim figura corporis, nec ratio excellens ingenĳ humani ſi-
gnificat ad hanc unã rem natũ hominem ut frueretur uoluptatibus. Nec uero
audiẽdus Hieronymus, cui ſummũ bonum eſt idem, quod uos interdum uel
potius nimium ſæpe dicitis, nihil dolere. Non enim ſi malum dolor eſt, care-
re eo malo ſatis eſt ad bene uiuendum. Hoc dixerit potius Ennius,
Nimium boni eſt cui nihil eſt mali.

Nos beatam uitam nõ depulſione mali, ſed adeptione boni iudicemus: nec
eam ceſſando ſiue gaudendo ut Ariſtippus, ſiue non dolendo ut hic, ſed agen
do aliquid conſiderando'ue quæramus. Quæ poſſunt eadem contra Carnea
dium illud ſummum bonum dici, quod is non tam ut probaret, protulit, q̃ ut
Stoicis, quibuscum bellum gerebat, opponeretur. Id autem eiuſmodi eſt, ut
additum ad uirtutem auctoritatem uideatur habiturum, & expleturũ cumu-
late uitam beatam, de quo omnis hæc quæſtio eſt. Nam qui ad uirtutem adiũ
gunt uel uoluptatem, quam unã uirtus minimi facit, uel uacuitatem doloris,
quæ etiam ſi malo caret, tamen non eſt ſummũ bonum, acceſſione utuntur nõ
ita probabili. Nec tamen cur id tam parce tamq́; reſtricte faciant intelligo:
quaſi enim emendum eis ſit quod addant ad uirtutem, primum uiliſſimas res
addunt, deinde ſingulas potius quàm omnia, quæ prima natura approbauiſ-
ſet, ea cum uoluptate coniungerent. Quæ quum Ariſtoni & Pyrrhoni om-
nino uiſa ſunt pro nihilo, ut inter optime ualere & grauiſſime ægrotare, ni-
hil prorſus dicerent intereſſe, recte iampridẽ cõtra eos deſitum eſt diſputari.
Dum enim in una uirtute ſic omnia eſſe uoluerunt, ut eam rerum ſelectiõe ex-
poliarẽt, nec ei quidquã aut unde oriretur, darent, aut ubi niteretur, uirtutem
ipſam quam amplexabantur ſuſtulerunt. Herillus autem ad ſcientiam omnia

reuocans,

reuocans,unum quoddã bonum uidit,ſed nec optimũ,nec quo uita gubernari poſſit.Itaq; hic ipſe iampridem eſt reiectus:poſt enim Chryſippũ nõ ſanè eſt diſputatum.Reſtatis igitur uos.Nam cum Academicis incerta luctatio ẽ, qui nihil affirmant,& quaſi deſperata cognitione certi,id ſequi uolũt, quodcunq; ueriſimile uideatur.Cum epicuro autẽ hoc plus eſt negocij,quod è duplici genere uoluptatis coniunctus eſt,quodq; & ipſe & amici eius, & multi poſtea defenſores eius ſententiæ fuerunt,& neſcio quomodo is qui auctoritatem minimam habet,maximã uim cũ illis populus facit, quos niſi arguimus, omnis uirtus,omne decus,omnis uera laus deſerenda eſt. Ita ceterorum ſententijs ſemotis relinquitur non mihi cũ Torquato,ſed uirtuti cum uoluptate certatio.Quam quidem certationem homo & acutus & diligens Chryſippus non cõtemnit,totumq; diſcrimen ſummi boni in eadem comparatiõe poſitum putat.Ego autẽ exiſtimo ſi honeſtum aliquid oſtẽdero,quod ſit ipſum ui ſua propter ſeq; expetendum,iacere ueſtra omnia. Itaq; eo,quale ſit breuiter,ut tempus poſtulat cõſtituto,accedam ad omnia tua Torquate,ubi ſi memoria forte defecerit,tuũ eſt,ut ſuggeras.Honeſtum igitur id intelligimus, quod tale eſt ut detracta omni utilitate ſine ullis præmijs fructibus ue per ſe ipſum poſſit iure laudari.quod quale ſit non tam definitione qua ſum uſus intelligi poteſt(q̃q̃ aliquantum poteſt)q̃ cõmuni omnium iudicio, & optimi cuiuſq; ſtudijs atq; factis,qui permulta ob eam unam cãm faciũt, quia decet, quia rectum,quia honeſtũ eſt,& ſi nullũ conſecuturum emolumentũ uident. Homines enim & ſi multis alijs,tamẽ hoc uno à beſtijs plurimum differunt, quod rationẽ habeant à natura datam,mentemq; & acrem & uigentẽ,celerrimeq; multa ſimul agitantem,& ut ita dicam ſagacem,quæ & cauſas rerum et cõſecutiones uideat,& ſimilitudines trãſferat,& disiũcta cõiungat,& cũ preſentibus futura copulet,omnemq; cõplectatur uitæ cõſequentis ſtatum. Eademq; ratio facit hominẽ hominũ appetentẽ,cumq; his natura & ſermone et uſu cõgruentem,ut profectus à charitate domeſticorũ ac ſuorũ currat lõgius, & ſe implicet primũ ciuium,deinde omnium mortalium ſocietate:atq; ut ad Archytam ſcripſit Plato,nõ ſibi ſe ſolum natũ meminerit,ſed patriæ, ſed ſuis,ut perexigua pars ipſi relinquatur.Et quoniam eadem natura cupiditatem ingenuit homini,ueri inueniẽdi,quod facillime apparet,quũ uacui curis etiã quid in cœlo fiat ſcire auemus,his initijs inducti omnia uera diligimus,id eſt fidelia,ſimplicia,conſtantia:tum uana,falſa,fallẽtia odimus,ut fraudem, periuriũ,malitiam,iniuriã.Eadem ratio habet in ſe quiddam amplũ atq; magnificum,ad imperandũ magis q̃ ad parendum accommodatũ : omnia humana nõ tolerabilia ſolum,ſed etiã leuia ducens,altum quiddam & excelſum, nihil timens,nemini cedens,ſemper inuictum. Atq; his tribus generibus honeſtorum notatis,quartum ſequitur,& in eadẽ pulchritudine,& aptum ex illis tribus,in quo ineſt & ordo & moderatio,cuius ſimilitudine pſpecta in formarũ ſpecie à dignitate tranſitum eſt ad honeſtatem dictorũ atq; factorũ. Nam ex ijs tribus laudibus quas ante dixi,& temeritatẽ reformidat, & nõ audet cuiq̃ aut dicto proteruo aut facto nocere,uereturq; quidquã aut facere aut loqui, quod parum uirile uideatur. Habes undique expletam & perfectam Torquate formam honeſtatis, quæ tota his quatuor uirtutibus , quæ à te quoque commemoratæ ſunt, continetur.Hanc ſe tuus Epicurus omnino igno-

rare dicit quam aut qualem eſſe uelint, qui honeſtate ſummũ bonum metiantur. Si enim ad honeſtatem omnia referãtur, neq; in ea uoluptatem dicãt ineſſe, ait eos inani uoce ſonare (his enim ipſis uerbis utitur) neq; intelligere neq; uidere ſub hac uoce honeſtatis, quæ ſit ſubjcienda ſentẽtia. Vt enim cõſuetudo loquitur, id ſolum dicitur honeſtum, quod eſt populari fama glorioſum. Quod, inquit, quanq̃ uoluptatibus quibuſdam eſt ſæpe iucũdius, tamẽ expetitur propter uoluptatem. Vides'ne quam ſit magna diſſenſio? Philoſophus nobilis, à quo nõ ſolum Græcia & Italia, ſed etiam omnis Barbaria cõmota eſt, honeſtum quid ſit, ſi id nõ eſt in uoluptate, negat ſe intelligere: niſi forte illud quod multitudinis rumore laudetur. Ego aũt hoc etiam turpe eſſe ſæpe iudico: & ſiquãdo turpe nõ ſit, tamen nõ eſſe nõ turpe, quum id à multitudine laudetur: quod ſi ſit ipſum perfectum atq; laudabile, nõ ob eam cauſam tamen illud dici honeſtum eſſe, quia laudetur à multis, ſed quia tale ſit ut uel ſi ignorarent id homines, uel ſi obmutuiſſent, ſua tamẽ pulchritudine eſſet ſpecieq; laudabile. Itaq; idem natura uictus (cui obſiſti nõ poteſt), dicit alio loco id quod à te etiã pauloante dictum eſt, nõ poſſe iucunde uiui, niſi honeſte. Quid nũc honeſte dicit? idem'ne q̃d iucũde? Ergo ita nõ poſſe honeſte uiui, niſi honeſte uiuat, an niſi populari fama? Sine ea igit̃ iucũde negat poſſe uiuere. Quid turpius q̃ ſapientis uitã ex inſipientiũ ſermone pẽdere? Quid ergo hoc loco intelligit honeſtũ? Certe nihil niſi quod poſſit ipſum propter ſe iure laudari. Nam ſi propter uoluptatem, quæ eſt iſta laus, quæ poſſit è macello peti? Non is uir eſt, ut quum honeſtatem eo loco habeat, ut ſine ea iucũde neget poſſe uiui, illud honeſtũ quod populare ſit ſentiat, et ſine eo iucũde neget uiui poſſe: aut quidq̃ aliud honeſtũ intelligat, niſi quod ſit rectũ ipſum, q̃d per ſe ſua ui, ſua natura, ſua ſit ſponte laudabile. Itaq; torquate, quum diceres clamare Epicurũ, non poſſe iucũde uiui, niſi honeſte & ſapienter & iuſte uiueretur, tu ipſe mihi gloriari uidebare: tanta uis inerat in uerbis propter earum rerum, quæ ſignificabãtur his uerbis dignitatem, ut altior fieres, ut interdum inſiſteres, ut nos intuens quaſi teſtificarere laudari, honeſtatem & iuſtitiã aliquãdo ab epicuro. Quàm te decebat his uerbis uti, q̃bus ſi philoſophi nõ uterentur, philoſophia omnino nõ egeremus. Iſtorum enim uerborꝫ amore, quę perraro appellantur ab Epicuro, ſapiẽtiæ, fortitudinis, iuſtitiæ, temperantiæ, præſtantiſſimis ingenijs homines ſe ad philoſophiæ ſtudium contulerunt. Oculorꝫ, inquit Plato, eſt in nobis ſenſus acerrimus, quibus ſapiẽtiam nõ cernimus. Quàm illa ardẽtis amores excitaret ſui, ſi uideretur? Cur tandem? An q̃d ita callida eſt, ut optime poſſit architectari uoluptates? Cur iuſtitia laudatur? Aut unde eſt hoc cõtritũ uetuſtate prouerbiũ, qui cum in tenebris? Hoc dictum in una re latiſſime patet, ut in omnibus factis re non teſte moueamur. Sunt enim leuia & perinfirma, quæ dicebãtur à te, cũ animi cõſcientia improbos excruciari, tum etiam pœnę timore, qua aut afficiũtur, aut ſemper ſunt in metu ne afficiantur aliquãdo. Non oportet timidũ, aut imbecillo animo fingi, nõ bonum illũ uirum, qui quidquid fecerit ipſe ſe cruciet, omniaq; formidet, ſed omnia callide referẽtem ad utilitatem, acutũ, uerſutum, ueteratorem, facile ut excogitet quomodo occulte ſine teſte, ſine ullo conſcio, fallat. An tu me de L. Tubulo putas dicere? qui quũ Prætor quęſtionẽ inter ſicarios exercuiſſet, ita aperte cępit pecunias ob rẽ iudicandã, ut anno ꝓximo P. Scæuola

Trib. pleb.

Trib. pleb. ferret ad plebem, Vellent nec ne de ea re quæri? Quo plebiſcito decreta à Senatu eſt Conſuli quæſtio Cn. Scipioni. Profectus in exiliū Tubulus ſtatim, nec reſpōdere auſus: erat enim res aperta. Nō igitur de improbo, ſed callide improbo quærimus, qualis Q. Pompeius in fœdere Numantino inficiando fuit: nec uero omnia timentē, ſed primum qui animi conſciētiam non curet, quam ſcilicet cōprimere nihil eſt negocij. Is enim qui occultus & tectus dicitur, tantum abeſt, ut ſe indicet, perficiet etiam ut dolere alterius improbe facto uideatur. Quid enim eſt aliud eē uerſutum? Memini me adeſſe P. Sextilio Ruſo, quū is ad amicos rē ita deferret, ſe eē hæredē Q. Fadio Gallo, cuius in teſtamento ſcriptū eſſet, ſe eſſe ab eo rogatum, ut oīs hæreditas ad filiam perueniret. id Sextilius factum negabat. Poterat autem impune: quis enim redargueret? nemo noſtrū negabat: eratq; uerisimilius hūc mentiri cuius intereſſet, q̄ illum qui id ſe rogaſſe ſcripſiſſet, quod debuiſſet rogare. Addebat ſe etiam in legem Voconiam iuratum, cōtra eam facere nō audere, niſi aliter amicis uideretur. Aderamus nos quidem adoleſcentes, ſed etiam multi ampliſſimi uiri: quorum nemo cenſuit plus Fadiæ dandum q̄ poſſet ad eam lege Voconia peruenire. Tenuit permagnam Sextilius hæreditatem: unde ſi ſecutus eſſet eorum ſententiam, qui honeſta & recta emolumentis omnibus & cōmodis anteponerent, numum nullum attigiſſet. Nū igitur eum poſtea cenſes anxio animo aut ſolicito fuiſſe? Nihil minus: contraq; illa hæreditate diues, ob eamq; rem lætus. Magni enim æſtimabat pecuniam, non modo nō contra leges, ſed etiam legibus partam, quæ quidem uel cum periculo eſt quærenda uobis. Eſt enim effectrix multarū & magnarum uoluptatum. Vt igitur illis qui recta & honeſta quæ ſunt, eaq; ſtatuunt per ſe expetenda, adeūda ſunt quæuis pericula decoris honeſtatisq; cauſa: ſic ueſtris qui omnia uoluptate metiuntur, pericula adeunda ſunt, ut adipiſcātur magnas uoluptates: ſi magna res, magna hæreditas agetur, quū pecunia uoluptates pariantur plurimæ. Idemq; erit Epicuro ueſtro faciendum, ſi ſuum finem bonorū ſequi uolet, quod Scipioni, magna gloria propoſita, ſi Annibalem in Aphricam retraxiſſet. Itaq; quantum adijt periculi? ad honeſtatē enim ille omnem conatum ſuum referebat, non ad uoluptatem. Sic ueſter ſapiens magno aliquo emolumento cōmotus, animi cauſa ſi opus fuerit, dimicabit: occultum facinus eſſe potuerit, gaudebit: deprehēſus omnem pœnam contēnet. Erit. n. inſtructus ad mortem contemnēdam, ad exilium, ad ipſum etiam dolorem. Quem quidem uos quum improbis pœnam proponitis, impatibilem facitis: quum ſapientem ſemper boni plus habere uultis, tolerabilem. Sed finge non ſolum callidum eum, qui improbe aliquid faciat, uerumetiam præpotentem, ut M. Craſſus fuit, qui tamē ſolebat uti ſuo bono: ut hodie eſt noſter Pompeius, cui recte facienti gratia eſt habēda: eſſe enim quāuis uellet iuſtus, iniquus poterat impune. Quàm multa uero iniuſte fieri poſſunt, quæ nemo poſſit reprehendere? Si te amicus tuus moriens rogauerit ut hæreditatem reddas ſuæ filiæ, nec uſquam id ſcripſerit (ut ſcripſit Fadius) nec cuiquam dixerit, quid facies? tu quidē reddes: ipſe Epicurus fortaſſe redderet, ut Sex. Peduceus, Sex. F. is qui hunc noſtrū reliquit effigiē & humanitatis & probitatis ſuæ filium, tum doctus, tum omniū uir optimus & iuſtiſſimus, quū ſciret nemo eū rogatum à C. Plotio Equite R. ſplendido Nurſino

ultro ad mulierem uenit,eiꝗ nihil opinanti uiri mandatum expoſuit, hære-ditatemꝗ reddidit. Sed ego ex te quæro, quoniā idē tu certe feciſſes. non'ne intelligas eo maiorem uim eſſe naturæ, quod ipſi uos qui omnia ad ueſtrum commodum,& ut ipſi dicitis ad uoluptatem referatis,tamen ea faciatis è qui-bus appareat non uoluptatem uos,ſed officium ſequi,plusꝗ rectam naturā q̃ prauam rationē ualere. Si ſcieris,inquit Carneades,aſpidem occulte latere uſpiam,& uelle imprudentem ſuper eam aſſidere,cuius mors tibi emolumē-tum futura ſit,improbe feceris niſi monueris ne aſſideat,ſed impune tamē id te conſtat feciſſe:quis enim coarguere poſſit? Sed nimis multa. Perſpicuum eſt enim niſi æquitas,fides,iuſtitia,proficiſcantur à natura,& ſi omnia hæc ad utilitatem referantur,uirum bonum non poſſe reperiri. Sed de his rebus ſatis multa in noſtris de Repub. libris ſunt dicta à Lælio. Transfer idem ad modeſtiam,uel temperantiam,quæ moderatio eſt cupiditatum rationi obe-diens. Satis'ne ergo pudori conſulat,ſi quis ſine teſte libidini pareat? An eſt aliquid per ſeipſum flagitioſum etiam ſi nulla comitetur infamia? Quid for-tes uiri?uoluptatum'ne calculis ſubductis prœliū ineunt,ſanguinē ꝓ patria ꝓ-fundunt,an quodā animi ardore atꝗ impetu concitati?utrū tandē cēſes Tor-quate,imperioſum illum,ſi noſtra uerba audiret,tuam'ne de ſe orationem li-bentius auditurum fuiſſe an meā?quum ego dicerem eum nihil feciſſe ſua cā, omniaꝗ reipub.tu cōtra nihil niſi ſua. Si uero id etiam explanare uelles aper-tius,diceres,nihil eum feciſſe niſi uoluptatis cauſa,quo modo eum tandem la-turum fuiſſe exiſtimas? Eſto,fecerit,ſi ita uis,Torquatus propter ſuas utilita-tes,malo enim dicere q̃ uoluptates,in tanto præſertim uiro:num etiam eius Collega P. Decius princeps in ea familia Cōſulatus,quum ſe deuoueret,& equo admiſſo in mediam aciem Latinorū irruebat,aliquid de uoluptatibus ſuis cogitabat? Nam ubi eam caperet,aut qñ,quum ſciret confeſtim eſſe mo-riendū,eamꝗ mortem ardentiore ſtudio peteret,q̃ Epicurus uoluptatē pe-tendā putat? Quod quidem eius factum,niſi eēt iure laudatum,non eēt imi-tatus quarto Cōſulatu ſuo filius,neꝗ porrò ex eo natus cum Pyrrho bellū gerens Cōſul,cecidiſſet in prœlio,ſeꝗ è cōtinenti genere tertiā uictimā reip. præbuiſſet. Contineo me ab exemplis Græcis,hoc modicum eſt. Leonidas, Epaminondas,tres aliqui aut quatuor:ego ſi noſtros colligere cœpero,per-ficiam illud quidē,ut ſe uirtuti tradat conſtringendam uoluptas,ſed dies me deficiet:& ut A. Varus,qui eſt habitus iudex durior,dicere conſeſſori ſole-bat,quum datis teſtibus,alij tñ citarentur,Aut hoc teſtiū ſatis eſt,aut neſcio quid ſatis ſit:ſic à me ſatis teſtium eſt dictū. Quid enim teipſum digniſſimū maioribus tuis,uoluptáſne induxit ut adoleſcentulus eriperes P. Syllę Con-ſulatum?quē quum ad patrē tuum retuliſſes fortiſſimum uirū,qualis ille uel Conſul uel ciuis,quum ſemper,tū poſt Conſulatum fuit?quo quidem autho-re nos ipſi ea geſſimus,ut omnibus potius,q̃ ipſis nobis cōſuluerimus. At q̃ pulchre dicere uidebare,quum ex altera parte ponebas,cumulatum aliquem plurimis & maximis uoluptatibus,nullo nec ꝑſenti nec futuro dolore,ex al-tera aūt cruciatibus maximis toto corpore nulla nec adiūcta,nec ſperata uo-luptate,& quærebas,qs aut hoc miſerior,aut ſuperiore illo beatior foret:de-inde concludebas,ſummū malum eſſe dolorem,ſummū bonū uoluptatē. L. Thorius Balbus fuit Lanuinus,quē meminiſſe tu non potes. Is ita uiuebat,

ut nulla

ut nulla tam exquiſita poſſet inueniri uoluptas,qua nõ ąbũdaret. Erat & cu pidus uoluptatum,& cuiuſuis eius generis intelligens & copioſus:ita non ſu perſtitioſus,ut illa plurima in ſua patria ſacrificia & ſana cõtemneret:ita nõ timidus ad mortem,ut in acie ſit ob rempublicã interſectus. Cupiditates non Epicuri diuiſione finiebat,ſed ſua ſatietate:habebat tñ ratiõem ualetudinis. Vtebatur his exercitationibus,ut ad cenã & eſuriens & ſitiens ueniret: eo ci bo,qui & ſuauiſſimus eſſet,& idem facillimus ad cõcoquendum:uino ad uo luptatem,& ne noceret:cetera illa adhibebat,quibus demptis negat ſe Epi curus intelligere,quid ſit bonum:aberat omnis dolor,qui ſi adeſſet,nec mol liter ferret,& tamẽ medicis pluſquam philoſophis uteretur:color egregius, integra ualetudo,ſumma gratia,uita deniq; conſerta uoluptatum omniũ ua rietate. Hunc uero beatum oratio quidem ueſtra ſic cogitat,ego huic quẽ an teponam non audeo dicere:dicet pro me ipſa uirtus,nec dubitabit iſti ueſtro beato M. Regulum anteponere:quem quidẽ cum ſua uoluntate,nulla ui coa ctus,præter fidem quam dederat hoſti ex patria Carthaginem reuertiſſet,tũ ipſum quũ uigilijs & fame cruciaretur,clamat uirtus beatiorẽ fuiſſe q̃ potan tem in roſa Thorium. Bella magna geſſerat is,bis Conſul fuerat, triumpha rat,nec tñ ſua ſuperiora illa tam magna nec tam pclara ducebat,q̃ illum ulti mum caſum,quẽ propter fidẽ conſtantiamq; ſuſceperat:qui nobis miſerabi lis uideř audientibus,illi perpetienti erat uoluntarius. Non enim hilaritate nec laſciuia nec riſu,aut ioco comite leuitatis,ſed ſæpe etiã triſtes,firmitate & cõſtantia ſunt beati. Stuprata per uim Lucretia à Regis filio,teſtata ciues ſe ipſa interemit. Hic dolor pop. R. duce & authore Bruto,cã ciuitati libertatis fuit,ob eiuſq; mulieris memoriã primo anno & uir & pater eius Cõſul eſt fa ctus. Tenuis L. Virginius unuſq; de multis,ſexageſimo anno poſt libertatẽ receptã,uirginẽ filiam ſua manu occidit potius q̃ ea P. Claudij libidini,q tũ erat ſũmo in imperio dedereř. Aut hæc tibi Torquate ſunt uituperanda, aut patrociniũ uoluptatis repudiandum. Quod autẽ patrociniũ, aut quæ iſta cã eſt uoluptatis,quæ nec teſtes ullos é claris uiris,nec laudatores poterit adhi bere? Vt enim nos ex annaliũ monimẽtis teſtes excitamus eos,quorꝶ omnis uita conſumpta eſt in laboribus glorioſis,qui uoluptatis nomen audire non poſſent,ſic in ueſtris diſputationibus hiſtoria muta eſt. Nunq̃ audiui in Epi curi ſchola Lycurgũ,Solonẽ,Milciadem,Themiſtoclẽ,Epaminondã nomi nari,qui in ore ſunt ceterorꝶ omnium philoſophorꝶ. Nunc uero quoniã hęc nos etiã tractare cœpimus,ſuppeditabit nobis Atticus é theſauris ſuis, quos & quantos uiros habere teſtiũ ſat eſt. Nónne melius eſt de his aliquid,q̃ tan tis uoluminibus de Themiſtocle loqui? Sint iſta Græcorꝶ,q̃q̃ ab his philoſo phiam & omnes ingenuas diſciplinas habemus:ſed tamẽ eſt aliquid, qd' no bis non liceat,liceat illis. Pugnant Stoici cũ Peripateticis. Alteri negãt qdq̃ eſſe bonum,niſi quod honeſtum ſit:alteri plurimũ ſe,& longe, longeq; plu rimum tribuere honeſtati,ſed tamen & in corpore,& extra eſſe quædam bo na. & certamẽ honeſtũ, & diſputatio ſplẽdida:omnis eſt enim de uirtutis di gnitate contentio. At cum tuis quũ diſſeras,multa ſunt audienda etiã de ob ſcœnis uoluptatibus,de quibus ab Epicuro ſępiſſime dicitur. Non potes er go iſta tueri. Torquate,mihi crede,ſi te ipſe & tuas cogitationes & ſtudia p ſpexeris, Pudebit te inquã illius tabulæ,quã Cleanthes ſanẽ cõmode uerbis

pingere ſolebat, Iubebat eos qui audiebant, ſecum ipſos cogitare, pictam in
tabula uoluptatem pulcherrimo ueſtitu & ornatu regali in ſolio ſedentē, pręſto eſſe uirtutes ut ancillulas, quæ nihil aliud agerent, nullum ſuũ officiũ duꝭcerent: niſi ut uoluptati miniſtrarent, & eam tñ ad aurem admonerēt (ſi mõ id pictura intelligi poſſet) ut caueret ne quid perficeret imprudens, quod ofꝭfenderet animos hominũ, aut quidq̄ ē quo oriretur aliquis dolor. Nos q̄dē uirtutes ſic natæ ſumus, ut tibi ſeruiremus, aliud negotij nihil habemus. At negat Epicurus (hoc enim ueſtrũ lumē eſt) quēq̄ qui honeſte nõ uiuat, iucũde poſſe uiuere. quaſi ego id curē, quid ille aiat aut neget. Illud quæro, quid ei qui in uoluptate ſummũ bonum putat, conſentaneum ſit dicere. Quid affers cur Thorius, Poſthumius, cur Chius, cur omnium horũ magiſter Orata, nõ iucundiſſime uixerit? Ipſe negat, ut ante dixi, luxurioſorꝫ uitam reprehēdendam, niſi planė fatui ſint, id eſt, niſi aut planė cupiant aut metuant: quarũ ambarum rerũ quum medicinã pollicetur, luxuriæ licentiam pollicetur. His.n. rebus detractis negat ſe reperire in aſotorꝫ uita quod reprehendat. Nõ igit̃ poteſtis uoluptate omnia dirigentes, aut tueri aut retinere uirtutem. Nã nec uir bonus ac iuſtus haberi debet, qui ne malum habeat, abſtinet ſe ab iniuria.
Noſti credo illud,

Nemo pius eſt, qui pietatem cauet.

Caue quidq̄ putes eē uerius. nec enim dũ metuit, iuſtus eſt: & certe ſi metuere deſtiterit, nõ erit. Non metuet aũt ſiue celare poterit, ſiue opibus maius q̄dq̄ fecerit, certeq́ꝫ mallet obtinere exiſtimari bonus uir, ut nõ ſit, q̄ eſſe, ut nõ putetur. Ita quod certiſſimũ eſt, pro uera certaq́ꝫ iuſtitia ſimulationem nobis iuſtitiæ traditis præcipitisq́ꝫ quodãmodo, ut noſtrã ſtabilem conſcientiã contemnamus, aliorꝫ errantē opinionē aucupemur. Quæ dici eadem de ceteris uirtutibus poſſunt, quarũ oĩum fundamenta uos in uoluptate, tanq̄ in aqua ponitis. Quid enim? fortémne poſſumus dicere eũdem illũ Torquatũ? Delector enim q̄q̄ te nõ poſſim, ut ais, corrũpere, delector, inquã, & familia ueſtra & noĩe, & hercule mõ uir optimus noſtriq́ꝫ amãtiſſimus A. Torquatus uerſatur ante oculos, cuius q̄tũ ſtudiũ & q̄ inſigne fuerit erga me tēporibus illis, quæ nota ſunt oĩbus, ſcire neceſſe eſt utrũq́ꝫ ueſtrũ, quę mihi ipſi, qui uolo & eſſe & haberi gratus, grata nõ eſſent, niſi eum perſpicerem mea cã mihi amicum fuiſſe, nõ ſua: niſi hoc dicis ſua, quod intereſt oĩum recte facere. Si id dicis, uicimus. Id enim uolumus, id cõtendimus, ut officij fructus ſit ipſum officium. Hoc ille tuus nõ uult, oĩbusq́ꝫ ex rebus uoluptatē, quaſi mercedē exigit. Sed ad illũ redeo. Si uoluptatis cauſa cum Gallo apud Anienē depugnauit prouocatus, & ex eius ſpolijs ſibi, & torquē & cognomē induit, nullã aliam ob cãm, niſi ꝙ ei talia facta digna uiro uidebant̃, fortē nõ puto. Iam ſi pudor, ſi modeſtia, ſi pudicitia, ſi uno uerbo temperãtia, pœnę aut infamiæ metu coercebũtur, nõ ſanctitate ſua ſe tuebunt̃, quod adulteriũ, quod ſtuprũ, q̄ libido ſe nõ ꝓripiet ac proijciet, aut occultatione propoſita, aut impunitate aut licentia? Quid illud Torquate, quale tandē uidetur, te iſto noĩe, ingenio, gloria, quæ facis, quæ cogitas, quæ cõtēdis, quò referas, cuius rei cã perficere quæ conaris uelis, quod optimũ deniq́ꝫ in uita iudices, nõ audere in conuētu dicere? Quid.n. mereri uelis iã quum tu magiſtratũ inieris & in cõcionē aſcēderis? Eſt enim tibi edicendũ, quę ſis obſeruaturus in iure dicēdo: & fortaſſe

etiã ſi tibi erit uiſum, aliquid de maioribus tuis, & de teipſo dices more ma-
iorum. Quid mercaris igitur, ut dicas te in eo magiſtratu omnia uoluptatis
cauſa facturum eſſe? teq́ nihil feciſſe in uita niſi uoluptatis cauſa? An me, in
quis, tam amẽtem putas, ut apud imperitos iſto modo loquar? At tu eadem
iſta dic in iudicio, aut ſi coronã times, dic in Senatu, nunq̃ facies. cur, niſi qđ
turpis eſt oratio? Méne ergo & Triarium dignos exiſtimas, apud quos tur-
piter loquare? Verum eſto, uerbum ipſum uoluptatis non habet dignitatẽ,
nec uos fortaſſe intelligimus. Hoc enim idẽtidem dicitis, nõ intelligere nos
uoluptatem quã dicatis. Rem uides difficilem & obſcurã. Indiuidua quũ di-
citis, & intermũdia, quę nec ſunt ulla nec poſſunt eſſe, intelligimus: uoluptas
quæ paſſeribus omnibus nota eſt, á nobis intelligi non poteſt. Quid ſi effi-
cio, ut fateare me nõ modo quid ſit uoluptas ſcire (eſt enim iucundus motus
in ſenſu) ſed etiam quid eam tu uelis eſſe? Tu enim eam ipſam uis, quã modo
ego dixi, & nomẽ imponis in motu ut ſit, & faciat aliquam uarietatem: tum
aliam quandam ſummam uoluptatem, cui addi nihil poſſit: eam tum adeſſe,
quum dolor omnis abſit, eamq́ ſtabilẽ appellas. Sit ſané iſta uoluptas. Dic
in quo uis cõuentu te omnia facere ne doleas? Si ne hæc quidem ſatis amplè,
ſatis honeſte dici putas, dic te omnia, & in iſto magiſtratu, et in omni uita uti
litatis tuæ cauſa facturũ, nihil niſi qđ expediat, nihil deniq́ niſi tua cauſa:
quem clamorem cõcionis, aut quam ſpem Conſulatus eius, qui tibi paratiſſi-
mus eſt, futuram putes? Eam'ne rõnem ſequare, qua tecum ipſe & cũ tuis uta
re, profiteri autẽ & in medium proferre non audeas? At uero illa quæ Peri-
patetici, quæ Stoici dicunt, ſemper tibi in ore ſunt, in iudicijs, in Senatu, offi-
cium, æquitatem, dignitatẽ, fidem, recta, honeſta, digna imperio, digna Po-
pulo R. omnia pericula ꝓ repub. mori pro patria. Hæc quum loqueris, nos
barones ſtupemus, tu uidelicet tecum ipſe rides. Nam inter iſta tam magnifi
ca uerba tamq́ præclara, nõ habet ullum uoluptas locum, nõ modo illa quã
in motu eſſe dicitis, quam omnes urbani, ruſtici, omnes inquam qui latine lo
quuntur uoluptatem uocant, ſed ne hæc quidem ſtabilis, quã præter uos ne-
mo appellat uoluptatem. Vide ne non debeas uerbis noſtris uti, ſententijs tu
is. Quod ſi uultũ tibi, ſi inceſſum fingeres, quo grauior uiderere, nõ eſſes tui
ſimilis: uerba tu fingas, & ea dicas, quæ nõ ſentias: aut etiam ut ueſtitum, ſic
ſententiam habeas aliam domeſticam, aliam forenſem, ut in fronte oſtẽtatio
ſit, intus ueritas occultetur, uide quæſo rectum'ne ſit. Mihi quidẽ hæ ueræ ui-
dentur opiniones, quæ honeſtæ, quæ laudabiles, quæ glorioſæ, quę in Sena
tu, quæ apud populũ, quæ in omni cœtu concilioq́ proferendę ſint: ne id nõ
pudeat ſentire, quod pudeat dicere. Amicitiæ uero locus ubi eſſe poteſt, aut
quis amicus eẽ cuiquam, quem nõ ipſum amet propter ipſum? Quid autem
eſt amare, é quo nomen amicitiæ ductum eſt, niſi uelle bonis aliquem affici
q̃ maximis, etiã ſi ad ſe ex his nihil redeat? Quid? prodeſt inquis mihi in eo
eſſe animo. Immo uideri fortaſſe: eſſe enim niſi eris, non potes. Qui aũt eſſe
poteris, niſi te amor ipſe ceperit? Quod non ſub dubia utilitatis ratione effici
ſolet, ſed ipſum ex ſe oritur, & ſua ſponte naſcitur. At enim ſequor utilitatem.
Manebit ergo amicitia tandiu, quãdiu ſequetur utilitas: et ſi utilitas amicitiã
cõſtituet, tollet eadem. Sed quid ages tandem, ſi utilitas ab amicitia (ut fit ſæ
pe) defecerit? relinques'ne? Quæ iſta amicitia eſt? Retinebis? Qui cõuenit?

Quid enim de amicitia ſtatueris utilitatis cauſa expetēda uides. Ne in odiū
ueniam, ſi amicum deſtitero tueri. Primum cur iſta res digna odio eſt? Nun
quid eſt turpe niſi quod eſt? Si nequo incōmodo afficiare nō relinques ami-
cum, tamen ne ſine fructu alligatus ſis, ut moriatur optabis. Quod ſi nō mo-
do utilitatem tibi nullā afferet, ſed iacturæ rei familiaris erunt faciēdæ, labo
res ſuſcipiendi, adeundum uitæ periculum, ne tum quidem te reſpicies, & co
gitabis ſibi quēq; natū eē & ſuis uoluptatibus? Vadē te ad mortē tyrāno da
bis, p amico, ut Pythagoreus ille fecit Siculo tyrāno: aut Pylades quū ſis, di
ces te eē Oreſtē, ut moriare pro amico? aut ſi eſſes Oreſtes Pyladē refelleres,
te indicares? & ſi id nō probares, quo minus ambo unà necaremini, non pca
rere? Faceres tu quidem Torquate hæc omnia, Nihil enim arbitror magna
laude dignum, quod te prætermiſſurum credam, aut mortis aut doloris me-
tu. Non quæritur aūt quid naturæ tuæ cōſentaneum ſit, ſed quid diſciplinæ.
Ratio iſta quā defendis, præcepta quæ didiciſti, quæ probas, funditus euer-
tunt amicitiam, q̄uis eam Epicurus, ut facit, in cœlum efferat laudibus. At co
luit ipſe amicitias. quaſi qs illū neget, & bonū uirū, et comē, & humanū fuiſ-
ſe. De ingenio eius in his diſputationibus, non de moribus quæritur. Sit iſta
in Græcorū leuitate peruerſitas, qui maledictis inſectātur eos, à quibus de ue-
ritate diſſentiunt. Sed q̄uis comis in amicitijs tuendis fuerit, tamen ſi hæc ue-
ra ſunt (nihil enim affirmo) non ſatis acutus fuit. At multis ſe probauit, &
quidem in rem fortaſſe: ſed tamen non grauiſſimum eſt teſtimonium multi-
tudinis, In omni enim arte, uel ſtudio, uel quauis ſcientia, uel in ipſa uirtute,
optimum quidq; rariſſimum. Ac mihi quidem, quod & ipſe bonus uir fuit,
& multi Epicurei fuerunt & hodie ſunt, & in amicitijs fideles, & in omni ui-
ta conſtantes & graues, nec uoluptate, ſed officio conſilia moderantes, hæc
uidetū maior uis honeſtatis, & minor uoluptatis. Ita enim uiuūt quidam, ut
eorū uita refellatur oratio: atque ut cæteri exiſtimantur dicere melius q̄ face
re, ſic hi mihi uidentur melius facere q̄ dicere. Sed hæc nihil ſanè ad rem: illa
uideamus, quæ à te de amicitia dicta ſunt, è quibus unum mihi uidebar ab ip
ſo Epicuro dictum cognoſcere, amicitiam à uoluptate non poſſe diuelli, ob
eamq; rem colendam eſſe quòd ſine ea tuto & ſine metu uiui non poſſet, nec
iucunde quidem poſſet. Satis eſt ad hoc reſponſum. Attuliſti aliud humani-
us horum recentiorū, nunquam dictū ab ipſo illo, quod ſciam. Primo utilita
tis cauſa amicum expeti. Quum autem uſus acceſſiſſet, tum ipſum amari per
ſe etiam omiſſa ſpe uoluptatis. Hoc & ſi multis modis reprehendi poteſt, ta-
men accipio quod dat: mihi enim ſatis eſt, ipſis non ſatis. Nā aliquando poſ-
ſe recte fieri dicunt, nulla expectata nec quæſita uoluptate. Poſuiſti autem di
cere alios, Fœdus quoddam facere inter ſe ſapientes, ut quemadmodum ſint
in ſeipſos animati, eodem modo ſint erga amicos: id & fieri poſſe, & ſæpe eē
factum, & ad uoluptates percipiendas maxime pertinere. Hoc fœdus facere
ſi potuerunt, faciant etiam illud, ut æquitatem, modeſtiā, uirtutes omnes per
ſeipſas gratis diligāt, At uero ſi fructibus & emolumētis & utilitatibus ami
citias colemus, ſi nulla charitas erit, quæ faciat amicitiam ipſam ſua ſponte ui
ſua ex ſe, & propter ſe expetendam, dubium eſt qn fundos & inſulas amicis
anteponamus? Licet hic rurſus ea cōmemores, quæ optimis uerbis ab Epi-
curo de laude amicitiæ dicta ſunt. Non quæro quid dicat, ſed quid conueni-

enter

enter rationi poſſit & ſententię ſuæ dicere. Vtilitatis cauſa amicitia eſt quę-
ſita,nũ igitur utiliorẽ tibi hunc Triariũ putas eſſe poſſe,q̃ ſi tua ſint Puteo-
lis gramina? Collige omnia quæ ſoletis,præſidium amicorum, ſatis eſt tibi
in te,ſatis in legibus,ſatis & in mediocribus amicitijs,præſidij,iam contem-
ni non poteris,odium autem & inuidiam facile uitabis. Ad eas enim res ab
Epicuro præcepta dantur,& tamen nõ tantis uectigalibus ad liberalitatem
utens,eis ſine hac Pyladea amicitia multorũ te beneuolẽtia præclare & tue-
bere & munies. At quicum ioca & ſeria,ut dicitur,quicum arcana,quicũ oc-
culta omnia? Tecum optime,deinde etiam cum mediocri amico. Sed fac iſta
eſſe non importuna,quid ad utilitatem tantæ pecuniæ? Vides igitur ſi ami-
citiam ſua charitate metiare,nihil eſſe præſtantius:ſin emolumento,ſummas
familiaritates prædiorum fructuoſorum mercede ſuperari. Me ipſum igitur
ames,oportet,non mea,ſi ueri amici futuri ſumus. Sed in rebus apertiſſimis
nimium longi ſumus. Perfecto enim & concluſo,nec uirtutibus nec amicitijs
uſquam locum eſſe,ſi ad uoluptatem omnia referantur, nihil præterea ma-
gnopere dicendum. Attamen ne cui loco non uideatur eſſe reſponſum, pau-
ca etiam nunc dicam ad reliquam orationem tuam. Quoniam igitur omnis
ſumma philoſophiæ ad beate uiuendum refertur,idq́ unum expetentes ho-
mines,ſe ad hoc ſtudium contulerunt:beate autem uiuere alij in alio, uos in
uoluptate ponitis,item contra omnem infelicitatem in dolore: id primũ ui-
deamus,beate uiuere ueſtrum,quale ſit. Atque hoc dabitis,ut opinor, ſi mo-
do ſit aliquid eſſe beatum,id oportere totum poni in poteſtate ſapientis. Nã
ſi amitti uita beata poteſt,beata eẽ nõ põt. Quis enim confidit ſemper ſibi il-
lud ſtabile & firmum permanſurum,quod fragile & caducum ſit? Qui au-
tem diffidet perpetuitati bonorum ſuorum, timeat neceſſe eſt ne aliquando
amiſſis illis ſit miſer. Beatus autem eſſe in maximarum rerum timore nemo
poteſt. Nemo igitur eſſe beatus poteſt. neque enim in aliqua parte,ſed in ꝑ-
petuitate temporis uita beata duci ſolet. Nec appellatur omnino uita beata,
niſi cõfecta atq; abſoluta. Nec poteſt quiſquam aliàs beatus eſſe,aliàs miſer.
Qui enim exiſtimabit poſſe ſe miſerum eſſe,beatus non erit. Nam quum ſe-
mel eſt ſuſcepta beata uita,tam permanet quàm ipſa illa effectrix beatæ uitæ
ſapientia:neque expectat ultimum tempus ætatis,quod Crœſo ſcribit He-
rodotus præceptum à Solone. Etenim quemadmodum tute dicebas, negat
Epicurus diuturnitatem quidem temporis ad beate uiuẽdum aliquid affer-
re,nec minorem uoluptatem percipi in breuitate temporis, quàm ſi illa ſit
ſempiterna. Hæc dicuntur inconſtantiſſime. Quum enim ſummum bonum
in uoluptate ponat, negat infinito tempore ætatis uoluptatem fieri maio-
rem quàm finito atque modico. Qui bonum omne in uirtute ponit, is po-
teſt dicere, perfici beatam uitam perfectione uirtutis. Negat enim ſummo
bono afferre incrementum diem. Qui autem uoluptate uitam effici beatã pu
tabit,qui ſibi is conueniet,ſi negabit uoluptatem creſcere lõginquitate? Igit̃
ne dolorem quidem. An dolor longiſſimus quiſque miſerrimus? uolupta-
tem non optabiliorem diuturnitas facit? Quid eſt igitur cur ita ſemper de-
um appellet Epicurus beatum & æternum? Dempta enim æternitate nihilo
beatior Iupiter quàm Epicurus. Vterque enim ſummo bono fruitur, id eſt
uoluptate. At enim hic etiam dolore,at eũ nihili facit. Ait enim, ſi uratur, ſe,

quam hoc ſuaue, dicturum. Qua igitur re à deo uincitur, ſi æternitate nõ uincitur? In qua quid eſt boni, præter ſummam uoluptatem, & eã ſempiternã? Quid ergo attinet glorioſe loqui, niſi conſtanter loquare? In uoluptate corporis, addam ſi uis animi, dum ea ipſa ut uultis ſit, quod & in corpore ſitum eſt, uiuere beate. Quid? iſtam uoluptatem perpetuã, quis poteſt præſtare ſapienti? Nam quibus rebus efficiuntur uoluptates, hæ nõ ſunt in poteſtate ſapientis. Non enim in ipſa ſapientia poſitum eſt beatum eſſe, ſed in his rebus, quas ſapiẽtia comparat ad uoluptatem. Totũ aũt id externum: et quod externum, id in caſu eſt: ita fit beatæ uitæ domina fortuna, quam Epicurus ait exiguam interuenire ſapienti. Age, inquies, iſta parua ſunt. Sapientem locupletat ipſa natura, cuius diuitias Epicurus parabiles eſſe docuit. Hæc bene dicũtur, nec ego repugno, ſed inter ſeſe ipſa pugnant. Negat enim tenuiſſimo uictu, id eſt contemptiſſimis eſcis & potionibus minorem uoluptatem percipi, q̃ rebus exquiſitiſſimis ad epulãdum. Huic ego, ſi negaret quidquam intereſſe ad beate uiuendum quali uteretur uictu, cõcederem, laudarem etiam, uerum enim diceret, idq; Socratem, qui uoluptatem nullo loco numerat, audio dicentem, Cibi condimentum eſſe famem, potionis ſitim. Sed qui ad uoluptatem omnia referens, uiuit ut Gallonius, loquitur ut frugi ille Piſo, non audio. Nec enim eum quod ſentiat dicere exiſtimo. Naturales diuitias dixit parabiles eſſe, quod paruo eſſet natura contenta. Certe, niſi uoluptatem tãti æſtimaretis. Non minor, inquit, uoluptas percipitur tam ex uiliſſimis rebus q̃ ex precioſiſſimis. Hoc eſt non modo cor nõ habere, ſed ne palatum quidẽ. Qui enim uoluptatem ipſam contẽnunt, his licet dicere ſe acipenſerẽ mænæ non anteponere. Cui uero in uoluptate ſummum bonum eſt, huic oĩa ſenſu, non ratione ſunt iudicanda: eaq; dicenda optima, quæ ſint ſuauiſſima. Verum iſto modo conſequatur ſummas uoluptates, nõ modo paruo, ſed fermè nihilo, ſi poteſt. Sit uoluptas non minor in naſturcio illo, quo ueſci Perſas eẽ ſolitos ſcribit Xenophon, q̃ in Syracuſanis menſis, quæ à Platone grauiter uituperãtur. Sit inquam tam facilis q̃ uultis comparatio uoluptatis: quid de dolore dicemus, cuius tanta tormenta ſunt, ut in his beata uita, ſi modo dolor ſummum malũ eſt, eſſe nõ poſſit? Ipſe enim Metrodorus penè alter Epicurus beatum eſſe deſcribit his ferè uerbis, quum corpus bene conſtitutũ ſit, & ſit exploratũ ita futurum. An id exploratum cuiq̃ poteſt eſſe, quo modo ſeſe habiturum ſit corpus, nõ dico ad ãnũ, ſed ad ueſperam? Dolor igitur, id eſt ſummum malum, metuetur ſemper, etiam ſi nõ aderit. iam enim adeſſe poterit. qui poteſt igitur habitare in beata uita ſummi mali metus? Traditur, inquit, ab Epicuro ratio negligendi doloris. Iam ipſum abſurdum maximum malum negligi. Sed quæ tandẽ iſta ratio eſt? Maximus dolor, inquit, breuis eſt. Primum, quid tu dicis breuem? deinde dolorem tam maximum? Quid enim? ſummus dolor plures dies manere nõ poteſt? uide ne etiam mẽſes: niſi forte eum dicis, qui ſimulatq; arripuit interficit. Quis iſtum dolorem timet? Illum mallem leuares, quo optimũ atque humaniſſimũ uirum Cn. Octauiũ M.F. familiarem meum cõfici uidi: nec uero ſemel, nec ad breue tempus, ſed & ſæpe planè & diu. Quos dij immortales ille quum omnes artus ardere uiderẽtur, cruciatus perferebat? Nec tñ miſer eſſe, quia ſummum id malum nõ erat, tãtũmodo laborioſus uidebatur. At miſer, ſi in uitioſa & flagitioſa uita

affluerct

affluere t uoluptatibus. Quod autem magnum dolorem, breuem, lõginquũ, leuem eſſe dicitis, id non intelligo quale ſit. Video enim & magnos, & eoſdem bene lõginquos dolores. Quædam alia toleratio eſt uerior, qua uti uos non poteſtis, qui honeſtatem ipſam per ſe non amatis. Fortitudinis quędam præcepta ſunt, ac penè leges, quæ effœminari uirum uetant in dolore. Quãobrem turpe putandum eſt, nõ dico dolere (nam id quidem eſt interdũ neceſſe) ſed ſaxum illud Lemnium clamore Philoctetæo funeſtare,

Quod eiulatu, queſtu, gemitu, fremitibus
Reſonando mutum flebiles uoces refert.

Huic Epicurus competenter, & ſi poteſt,
Cui uiperino morſu uenæ uiſcerum
Veneno imbutæ, tetros cruciatus cient.

Sit Epicurus Philocteta, ſi grauis dolor, breuis. At iam decimum annũ in ſpelunca iacet. Si longus, leuis, dat enim interualla & relaxat. Primum nõ ſæpe, deinde quæ eſt iſta relaxatio, quum & præteriti doloris memoria recens eſt, & futuri atque impendẽtis torquet timor? Moriatur, inquit. Fortaſſe id optimum. Sed ubi illud plus ſemper uoluptatis? ſi enim ita ẽ, uide ne facinus facias, quum mori ſuadeas. Potius ergo illa dicantur, turpe eſſe uiro debilita- » ri, dolere, frangi, ſuccumbere. Nam iſta ueſtra, ſi grauis, breuis, ſi longus, leuis, dictata ſunt, uirtutis, magnitudinis animi, patientiæ, fortitudinis fomentis dolor mitigari ſolet. Audi ne longe abeam, moriens quid dicat Epicurus, & intellige facta eius cum dictis diſcrepare.

EPICVRVS HERMACHO S.

» Quum ageremus, inquit, uitę beatum, & eundem ſupremum diem, ſcribeba-
» mus hæc. Tanti autem morbi aderant ueſicæ & torminum, ut nihil ad eorũ
» magnitudinem poſſit accedere. Ecce miſerum hominem. Si dolor ſummum
» malum eſt, dici aliter non poteſt. Sed audiamus ipſum, Compenſabatur, in-
» quit, tamen cum his omnibus animi lętitia, quam capiebam memoria ratio-
» num inuentorumq́ noſtrorum. Sed tu, ut dignũ eſt tua erga me & erga phi-
» loſophiam uolũtate ab adoleſcentulo ſuſcepta, fac ut Metrodori tueare liberos. Non ego iam Epaminõdæ, non Leonidę mortẽ huius morti antepono: quorum alter quũ uiciſſet Lacedæmonios apud Mantineam, ſimulatq; ipſe graui uulnere exanimari uideret ſe, ut primũ diſpexit, quæſiuit ſaluus'ne eſſet clypeus? Quum ſaluum eſſe flentes ſui reſpõdiſſent, rogauit, eſſent'ne fuſi hoſtes? Quumq́ id quoq; ut cupiebat audiuiſſet, euelli iuſſit eam qua erat tranſfixus haſtã. Ita multo ſanguine profuſo, in lętitia & in uictoria eſt mortuus. Leonidas aũt Rex Lacedæmoniorum ſe in Thermopylis, trecentosq́ eos, quos eduxerat Sparta, quũ eẽt propoſita aut fuga turpis, aut glorioſa mors, oppoſuit hoſtibus. Præclaræ mortes ſunt imperatoriæ: Philoſophi autẽ in ſuis lectulis plerũq; moriuntur. Refert tamen quod ſibi uidetur eſſe morienti magna laus. Compenſabatur, inquit, cũ ſummis doloribus lætitia. Audio equidem philoſophi uocẽ Epicure, ſed quid tibi dicẽdũ ſit, oblitus es. Primũ enim ſi uera ſunt eá quorum recordatiõe te gaudere dicis, hoc eſt, ſi uera ſunt tua ſcripta & inuenta, gaudere nõ potes. Nihil enim iam habes, quod ad cor

pus referas. Eſt autem à te ſemper dictum, nec gaudére quenq̃ niſi ꝓpter corpus, nec dolere. Præteritis, inquit, gaudeo. Quibuſnam præteritis? ſi ad corpus pertinentibus, rõnes tuas te uideo compenſare cum iſtis doloribus, non memoriam corpore perceptarꝝ uoluptatum: ſi autem ad animum, falſum eſt quod negas animi ullũ eſſe gaudium, quod nõ referatur ad corpus. Cur deinde Metrodori liberos cõmendas? Quid iſto tuo egregio officio, & tãta fide (Sic enim exiſtimo) ad corpus refers? Huc & illuc Torquate uos uerſetis licet, nihil in hac preclara epiſtola ſcriptum ab Epicuro cõgruens & cõueniẽs decretis eius reperietis. Ita redarguetur ipſe à ſeſe ueneuntq́; ſcripta eius ꝓbitate ipſius ac moribus. Nam iſta commẽdatio puerorꝝ, memoria & charitas amicitiæ, ſummorꝝ officiorꝝ in extremo ſpiritu conſeruatio, indicat innatam eſſe homini probitatem gratuitam, nõ inuitatam uoluptatibus, nec p̃miorũ mercedibus euocátã. Quod enim teſtimoniũ maius q̃rimus, quæ honeſta & recta ſint, ipſa eſſe optabilia per ſeſe, quum uideamus tanta officia moriẽtis? Sed ut epiſtolam laudandã arbitror eam, quam modo totidẽ feré uerbis interpretatus ſum, quãquam ea cum ſumma eius philoſophi nullo modo congruebat, ſic eiuſdem teſtamentum, nõ ſolum philoſophi grauitate, ſed etiam ab ipſius ſententia iudico diſerepare. Scripſit enim & multis ſæpe uerbis & breuiter apteq́; in eo libro, quem modo nominaui, Mortem nihil ad nos ꝑtinere. Quod enim diſſolutum ſit, id eẽ ſine ſenſu: quod autem ſine ſenſu ſit: id nihil omnino ad nos pertinere. Hoc ipſum elegantius poni meliusq́; potuit. Nam quod ita poſitum eſt, quod diſſolutum ſit, id eẽ ſine ſenſu, id eiuſmodi eſt, ut non ſatis plané dicat, quid ſit diſſolutum, ſed tamẽ intelligo quid uelit. Quæro autem quid ſit, quod cum diſſolutione, id eſt morte, ſenſus omnis extinguatur, & quum reliqui nihil ſit omnino quod pertineat ad nos, tam accurate tamq́; diligenter caueat & ſanciat, ut Amynomachus & Timocrates hæredes ſui de Hermachi ſententia dent, quod ſatis ſit ad diem agendum natalem ſuum quotannis menſe Gamelione: itemq́; omnibus menſibus XX die lunæ dent ad eorum epulas, qui unà ſecum philoſophati ſint, ut & ſui & Metrodori memoria colatur. Hæc ego non poſſum dicere non eſſe hominis quamuis & belli & humani, ſapientis uero nullo modo, Phyſici preſertim, quem ſe ille uult putari, ullum eſſe cuiuſquam diem natalẽ. Quid? uerè ne poteſt eſſe dies ſæpius qui ſemel fuit? Certe non poteſt. An eiuſdem modi? Ne id quidem, niſi quum multa annorum interceſſerint milia, ut omnium ſyderꝝ eodem unde profecta ſint, fiat ad unum tempus reuerſio. Nullus eſt igiť cuiuſquam dies natalis. At habetur, & ego ſcilicet id neſciebam. Sed ut ſit, etiã ne poſt mortem coletur, idq́; teſtamẽto cauebit is, qui nobis quaſi oraculum ediderit, nihil ad nos poſt mortem pertinere? Hæc non erant eius, qui innumerabiles mundos, infinitasq́; regiones, quarum nulla eſſet ora, nulla extremitas. mente peragrauiſſet. Nunquid tale Democritus? ut alios omittã: hũc appello, quem ille unum ſecutus eſt. Quod ſi dies notandus fuit, eum ne potius quo natus, an eum quo ſapiens factus eſt? Nõ potuit inquies fieri ſapiẽs, niſi natus eſſet. Et iſto modo, ne ſi auia quidẽ eius nata nõ eſſet. Res tota Torquate non doctorꝝ hominũ, uelle poſt mortem epulis celebrari memoriã ſui

*nominis. Quos quidem dies quemadmodum agatis, & in q̃tam hominũ fa

cetoſam

cetoſam urbanitatem incurratis,non dico:nihil opus eſt litibus,tm̄ dico, ma-
gis fuiſſe uerū agere Epicuri diem natalē,q̄ illum teſtamento cauere,ut age-
retur. Sed ut ad propoſitū reuertamur.(De dolore enim quum diceremus,
ad iſtam epiſtolam delati ſumus)nunc totum illud concludi ſic licet: qui in
ſummo malo eſt,iſte quum in eo eſt,non eſt beatus: Sapiens autem ſemper
beatus eſt,& eſt aliqn̄ in dolore.Non eſt igitur ſummū malum dolor. Iam
illud quale tandem eſt?bona præterita non effluere ſapienti,mala meminiſ-
ſe nō oportere.Primū in noſtra ne poteſtate eſt qd meminerimus? Themi-
ſtocles quidem quū ei Simonides,aut quis alius,artem memoriæ polliceret̃,
obliuionis inquit mallē:nam memini ēt quæ nolo,obliuiſci nō poſſum quæ
uolo.Magno hic ingenio,ſed res ſe tn̄ ſic habet,ut nimis imperioſi philoſo-
phi ſit uetare meminiſſe. Vide ne iſta ſint Manliana ueſtra, aut maiora etiā,
ſi imperes quod facere non poſſim.Quid ſi etiam iucūda memoria eſt pręte-
ritorum malorꝝ,ut prouerbia nonnulla ueriora ſint q̄ ueſtra dogmata?
Vulgo enim dicitur,Iucundi acti labores.   Nec male Euripides,
(Concludam ſi potero latine,gręcum enim hunc uerſum noſtis omnes)
Suauis eſt laborum præteritorum memoria.

Sed ad bona præterita redeamus.Quæ ſi à uobis talia dicerent̃, qualibus
C.Marius uti poterat,ut expulſus,egens,in palude demerſus,trophæorꝝ re-
cordatione leuaret dolorem ſuum,audirem,& plane probarē.Nec enim ab-
ſolui beata uita ſapientis,neqꝫ ad exitū perduci poterit, ſi prima quęqꝫ bene
ab eo cōſulta atqꝫ facta ipſius obliuione obruerent̃.Sed uobis uoluptatum
ꝑceptarꝝ recordatio beatā uitā facit,& quidē corpore ꝑceptarū. Nā ſi q̄ ſunt
aliæ,falſum eſt,oīs animi uoluptates eſſe è corporis ſocietate.Corporis autē
uoluptas ēt ſi p̄terita delectat,nō intelligo cur Ariſtoteles Sardanapali epi-
grāma tantopē derideat,in quo ille Rex Syrię glorief ſe oēs ſecū libidinum
uoluptates abſtuliſſe.Quod.n.ne uiuus qdē inqt diutius ſentire poterat dū
uita fruebat̃,qūo id potuit mortuo ꝑmanere?Fluit igit̃ uoluptas corporis,et
prona quęqꝫ auolat,ut aiebat,ſępiusqꝫ relinquit cās pœnitēdi q̄ recordandi.
Itaqꝫ beatior Aphricanus,cum patria illo modo loquens.
Deſine Roma tuos hoſtes.   reliquaqꝫ præclare.
Nanqꝫ tibi monumenta mei peperere labores.

Laboribus hic pręteritis gaudet,tu iubes uoluptatibus.Hic ſe ad ea reuo-
cat,è qbus nihil unq̄ retulerit ad corpus,tu totus hęres in corpore.Illud aūt
ipſum qui obtineri poteſt,quod dicitis?Omnes animi & uoluptates & do-
lores,ad corporis uoluptates ac dolores pertinere.Nihil ne te delectat inq̄?
Video quicū loquar. Te igitur Torquate ipſum per ſe nihil delectat? omit-
to dignitatem,honeſtatem,ſpeciem ipſam uirtutum, de quibus ante dictum
eſt:hæc leuiora ponam,poema,orationem quum aut ſcribis aut legis,quum
omnium factorum,quum regionum cōquiris hiſtoriam,ſignum,tabula,lo-
cus amœnus,ludi,uenatio,uilla Luculli(nam ſi tuam dicerem,latebram ha-
beres)ad corpus diceres pertinere.Sed ea quæ dixi ad corpus ne refers? An
eſt aliquid quod te ſua ſpōte delectet? Aut pertinaciſſimus fueris,ſi in eo per-
ſtiteris ad corpus ea quę dixi referre,aut deſerueris totā Epicuri uoluptatē,ſi
negaueris.Quod uero late diſputatū eſt maiores eſſe uoluptates & dolores
animi q̄ corporis,quia trium temporꝝ particeps animus ſit,corpore aūt p̃ſen

tia ſolum ſentiantur,qui probari poteſt? Vt is qui propter me aliquid gau-
deat,plus q̃ ego ipſe gaudeat. Animi uoluptas,oritur propter uoluptatē cor
poris,& maior eſt animi uoluptas q̃ corporis,ita fit ut gratulator lætior ſit,
q̃ is cui gratuletur.Sed dum efficere uultis beatum ſapientem,quū maximas
animo uoluptates percipiat,omnibusqꝫ partibus maiores q̃ corpore,qd oc-
currat,non uidetis:animi enim quoqꝫ dolores percipiet omnibus partibus
maiores q̃ corporis.Ita miſer ſit aliquando neceſſe eſt is,quē uos beatū ſemp
uultis eē.Nec uero id,dum oīa ad uoluptatem doloremqꝫ referetis, efficietis
unquam.Quare aliud aliquid Torquate hominis ſummum bonū reperien
dum eſt.Voluptatem beſtijs concedemus,quibus uos de ſummo bono teſti
bus uti ſoletis.Quid ſi etiam beſtiæ multa faciunt duce ſua quęqꝫ natura,par
tim indulgenter uel cum labore,ut in gignendo,in educando,perfacile appa
reat aliud quiddam his propoſitum non uoluptatem? Turtures & curſu, &
pgrinatione lætanť:cōgregatione aliæ cœtum quodāmodo ciuitatis imitā
tur.Videmus in quodam uolucru genere nōnulla indicia pietatis,cognitio-
nem,memoriā,in multis etiam deſideria uidemus.Ergo in beſtijs erūt ſecre-
ta à uoluptate humanarū quædam ſimulacra uirtutū,in ipſis hominibus uir
tus niſi uoluptatis cauſa nulla erit? & homini qui cæteris animantibus pluri-
mum præſtat,præcipue à natura nihil datum eſſe dicemus? Nos uero ſi qui-
dem in uoluptate ſint omnia,lōge multūqꝫ ſuperamur à beſtijs, quibus ipſa
terra fundit ex ſeſe paſtus uarios,uarieqꝫ abundantes nihil laborātibus: no-
bis aūt aut uix,aut ne uix quidem ſuppetunt multo labore quærentibus, nec
tñ ullo mō ſūmū pecudū bonum & hominis idem mihi uideri pōt. Quid
enim tanto opus eſt inſtrumento in optimis artibus cōparandis? Quid tāto
concurſu honeſtiſſimorū ſtudiorum,tanto uirtutum comitatu,ſi ea nullā ad
aliam rem,niſi ad uoluptatem conquiruntur? Vt ſi Xerxes quum tātis claſſi
bus,tantisqꝫ equeſtribus & pedeſtribus copijs,Helleſpōto iuncto, Athoue
perfoſſo,maria ambulauiſſet,terram nauigauiſſet:ſi cū tanto impetu in Grę
ciam ueniſſet,cauſam eius quis ex eo quæreret tantarum copiarū, tantiqꝫ bel
li,mel ſe afferre ex Hymetto uoluiſſe diceret,certe ſine cauſa uideretur tanta
conatus:ſic nos ſapientem plurimis & grauiſſimis artibus atqꝫ uirtutibus in
ſtructum & ornatū,non ut illum maria pedibus peragrantem, claſſibus mō
tes,ſed omne cœlum totamqꝫ cum uniuerſo mari terram mēte complexum,
uoluptatem petere ſi dicemus,mellis cauſa dicemus tanta molitum.Ad altio
ra quædam et magnificẽtiora mihi crede Torquate nati ſumus,nec id ex ani
* mi ſolum partibus,in quibus ineſt memoria rerum innumerabilium. Vitæ
quidem infinita ineſt coniectura conſequentium,non multum à diuinatiōe
differens,ineſt moderator cupiditatis pudor,ineſt ad humanā ſocietatē iuſti
tiæ fida cuſtodia,ineſt in ꝑpetiēdis laboribus adeūdisqꝫ ꝑiculis firma & ſta
bilis doloris mortisqꝫ cōtēptio.Ergo hæc in aīs.Tu aūt & mēbra ipſa ſen-
ſusqꝫ conſidera,qui tibi,ut reliquæ corporis partes,non comites ſolum uir-
tutum,ſed miniſtri etiam uidebantur.Quid ſi in ipſo corpore multa uolupta
ti præponenda ſunt,ut uires,ualetudo, uelocitas, pulchritudo, qui tandē in
animis cenſes,in quibus doctiſſimi illi ueteres ineſſe quiddā cœleſte & diui-
num putauerunt? Quod ſi eſſet in uoluptate ſummum bonum,ut dicitis,op-
tabile eſſet maxima in uoluptate, nullo interuallo interiecto, dies noctesqꝫ
uerſari,

uerſari, quum omnes ſenſus dulcedine omni quaſi perfuſi mouerentur. Quis eſt autem dignus nomine hominis, qui unum diem totum uelit eẽ in iſto genere uoluptatis? Cyrenaici quidem non recuſant, ueſtri hæc uerecundius, illi fortaſſe conſtantius. Sed luſtremus animo non has maximas artes, quibus q̃ carebant inertes á maioribus nominabantur. Sed quæro num exiſtimes, nõ dico Homerũ, Archilocũ, Pindarũ, ſed Phidiã, Polycletũ, Zeuxin ad uoluptates ſuas artes direxiſſe. Ergo opifex plus ſibi proponet ad formarum, q̃ ciuis excellens ad factorum pulchritudinem? Quæ autem eſt alia cauſa erroris tan ti, tam longe lateq́ diffuſi, niſi quod is qui uoluptatem ſummum bonum eſſe decernit, non cum ea parte animi, in qua ineſt ratio atq́ conſilium, ſed cum cupiditate, id eſt cum animi leuiſſima parte deliberat. Quæro enim de te ſi ſint dĳ, ut uos etiam putatis, qui poſſunt eſſe beati, quum uoluptates corpore percipere non poſſint? aut ſi ſine eo genere uoluptatis beati ſunt, cur ſimilem animi uſum in ſapiente eſſe nolitis? Lege laudationes Torquate, nõ eorum qui ſunt ab Homero laudati, non Cyri, non Ageſilai, non Ariſtidis, aut Themiſtoclis, non Philippi, non Alexãdri, lege noſtrorum hominum, lege ueſtræ familiæ, neminem uidebis ita laudatum, ut artifex callidus comparandarum uoluptatum diceretur. Non elogia monumentorum id ſignificant, uelut hoc ad portam, uno ore cui plurimæ cõſentiunt gentes, populi primarium fuiſſe uirum. Id ne conſenſiſſe de Calatino plurimas gentes arbitramur, primariũ populi fuiſſe quód præſtantiſſimus fuiſſet in conficiendis uoluptatibus? Ergo in his adoleſcentibus bonam ſpem eſſe dicemus, & magnam indolem, quos ſuis commodis inſeruituros, & quicquid ipſis expediat facturos arbitramur? Nonne uidemus quanta perturbatio rerum omnium conſequatur? quanta confuſio? tollitur beneficium, tollitur gratia, quę ſunt uincula cõcordiæ. Nec enim ſi tuam ob cauſam cuiquam cõmodes, beneficium illud habendum eſt, ſed fœneratio: nec gratia deberi uidetur ei, qui ſuam ob cauſam cõmodauerit. Maximas uero uirtutes iacere omnes neceſſe eſt, uoluptate dominante. Sunt etiam turpitudines plurimæ, quæ niſi honeſtas, natura plurimum ualeat, cur non cadant in ſapientem non eſt facile defendere. Ac ne plura cõplectar (ſunt enim innumerabilia) bene laudata uirtus, uoluptatis aditus intercludat neceſſe eſt. Quod iam á me expectare noli, tute introſpice in mentem tuam ipſe, eamq́ omni cogitatione pertractans, percontare ipſe te, perpetuis ne malis uoluptatibus perfluens, in ea quam ſæpe uſurpabas tranquillitate degere omnem ætatem ſine dolore, aſſumpto ẽt illo, quod uos quidem adiungere ſoletis, ſed fieri non poteſt, ſine doloris metu. An quum de omnibus gentibus optime mererere, quũ opẽ indigentibus ſaluteq́ ferres, uel Herculis perpeti erumnas (ſic enim maiores noſtri labores non fugiendos, triſtiſſimo tamen uerbo erumnas etiam in deo nominauerunt) exigerẽ ex te, cogeremq́ ut reſpõderes, niſi uererer ne Herculẽ ipſum ea quæ pro ſalute gentium ſummo labore geſſiſſet, uoluptatis cã geſſiſſe diceres? Quæ quum dixiſſem, Habeo, inquit, Torquatus, ad quos iſta referã, & quanquã aliquid ipſe poteram, tñ inuenire malo paratiores familiares nr̃os. Credo Sironem dicis & Polydemũ, tũ optimos uiros, tum doctiſſimos homines. Recte, inquit, intelligis. Age ſane, inquam, ſed erat æquius Triarium aliq̃d de noſtra diſſenſione iudicare. Imo, inquit arridens, iniquũ, hac q̃dem

de re. Tu enim iſta lenius, hic Stoicorũ more nos uexat. Tũ Triarius, Poſt-
hac quidem, inquit, audacius. Nam hæc ipſa mihi erunt in promptu quę mõ
audiui, nec ante aggrediar, q̃ te ab iſtis quos dicis inſtructum uidero. Quæ
quum eſſent dicta, finem fecimus & ambulandi & diſputandi.

M. TVLLII CICERONIS DE FINIBVS BONORVM ET MALORVM AD BRVTVM. LIBER III.

VOluptatem quidem Brute ſi ipſa ꝑ ſe loquatur, nec tam
pertinaces habeat patronos, conceſſuram arbitror con
uictam ſuperiore libro dignitati. Etenim ſit impudens,
ſi uirtuti diutius repugnet, aut ſi honeſtis iucũda ante-
ponat, aut pluris eſſe contendat dulcedinem corporis,
& titillantem ex ea'ue natam lætitiam, q̃ grauitatẽ ani-
mi atq; conſtantiam. Quare illam quidẽ dimittamus,
& ſuis ſe finibus tenere iubeamus, ne blãditijs eius ille-
cebriſq; impediatur diſputandi ſeueritas. Quærendum eſt enim ubi ſit illud
ſummum bonum, quod reperire uolumus, quoniam & uoluptas ab eo remo
ta eſt, & eadem ferè contra eos dici poſſunt, qui uacuitatem doloris, finẽ bo-
norum eſſe uoluerunt. Nec uero ita ullum probetur ſummum bonum ut uir
tute careat, qua nihil poteſt eſſe præſtantius. Itaq; q̃q̃ in eo ſermone, qui cũ
Torquato eſt habitus, nõ remiſſi fuimus, tamen hæc acrior eſt cum Stoicis
parata contentio. Quæ enim de uoluptate dicuntur, ea nec acutiſſime, nec ab
ſcondite diſſeruntur. Neque enim qui defendunt eam uerſuti in diſſerendo
ſunt, nec qui cõtra dicunt cauſam difficilem repellunt. Ipſe etiam dicit Epicu-
rus, nec argumentandum quidem eſſe de uoluptate, quòd ſit poſitum eius iu
dicium in ſenſibus, ut cõmoneri nos ſatis ſit, nihil attineat doceri. Quare illa
nobis ſimplex fuit in utrãq; partem diſputatio. Nec enim in Torquati ſermo
ne quidq̃ implicatum aut tortuoſum fuit, noſtraq; ut mihi uidetur dilucida
oratio. Stoicorum autẽ nõ ignoras quàm ſit ſubtile uel ſpinoſum potius diſ-
ſerendi genus. Idq; quum Græcis, tum magis nobis, quibus etiam uerba pa-
rienda ſunt, imponendaq; noua nouis rebus noĩa. Quod q̃dẽ nemo medio-
criter doctus mirabitur, cogitãs in omni arte, cuius uſus uulgaris cõmuniſq;
non ſit, multam nouitatem nominum eſſe, quum conſtituãtur earum rerũ uo
cabula, quæ in quaq; arte uerſentur. Itaq; & Dialectici & Phyſici uerbis utũ
tur his, quæ ipſi græciæ nota non ſunt. Geometræ uero, Muſici, Grammati-
ci, etiam more quodam loquuntur ſuo. Item ipſæ Rhetorum artes, quæ ſunt
totæ forenſes atq; populares, uerbis tamen in dicendo quaſi priuatis utũtur
ac ſuis. Atque ut omittam has artes elegantes & ingenuas, ne opifices quidẽ
tueri ſua artificia poſſent, niſi uocabulis uterentur nobis incognitis, uſitatis
ſibi. Quinetiam agricultura, quæ abhorret ab omni politiore elegantia, tñ
eas res, in quibus uerſatur, nominibus notauit nouis, quo magis hoc philoſo
pho faciendũ eſt. Ars eſt enim philoſophia uitæ, de qua diſſerẽs arripere uer
ba de foro nõ põt. Q; q̃ ex omnibus philoſophis Stoici plurima nominaue-
runt.

runt. Zeno quoq; eorum princeps non tam rerũ inuentor fuit, ꝗ nouoꝝ uer
borum. Quod ſi in ea lingua quã pleriq; uberiorem putant, cõceſſum à Grę
cia eſt, ut doctiſſimi homines de rebus nõ peruagatis, inuſitatis uerbis uterẽ-
tur, quanto id uel nobis magis eſt cõcedendũ, qui ea nunc primum audemus
attingere? Et ſi quod ſæpe diximus, & quidem cũ aliqua querela non Gręco
rum modo, ſed etiam eorũ, qui ſe Græcos magis ꝗ noſtros haberi uolũt, nos
non modo non uinci à Græcis uerboꝝ copia, ſed eſſe in ea etiam ſuperiores,
elaborandũ eſt, ut hoc nõ in noſtris ſolum artibus, ſed etiam in illoꝝ ipſorũ
cõſequamur. Quã ꝗ ea uerba quibus ex inſtituto ueterũ utimur ꝓ Latinis,
ut ipſa philoſophia, ut Rhetorica, Dialectica, Grãmatica, Geometria, Muſi-
ca, ꝗꝗ latine ea dici poterant, tamen qm̃ uſu percepta ſunt, noſtra ducamus.
Atque hæc quidẽ de rerũ nominibus. De ipſis rebus autẽ ſæpenumero Bru-
te uereor ne reprehendar, quum hæc ad te ſcribã, qui tum in philoſophia, tũ
in optimo genere philoſophiæ tantũ proceſſeris. Quod ſi facerẽ quaſi te eru
diens, iure reprehenderer, ſed ab eo plurimum abſum. Neq; ut ea cognoſcas,
quę tibi notiſſima ſunt, ad te mitto, ſed quia facillime in nomine tuo acqeſco,
& quia te æquiſſimũ habeo eoꝝ ſtudioꝝ, quæ mihi cõmunia tecum ſunt, ęſti
matorẽ & iudicẽ. Attendes igitur ut ſoles diligenter, eamq; controuerſiã di-
iudicabis, quæ mihi fuit cũ auunculo tuo diuino ac ſingulari uiro. Nã in Tu-
ſculano quum eẽm. uellemq; è bibliotheca pueri Luculli quibuſdã libris uti,
ueni in eius uillã, ut eos ipſe, ut ſolebam, inde promerem. Quo quũ ueniſſem,
M. Catonẽ, quẽ ibi eſſe neſcierã, uidi in bibliotheca ſedentẽ, multis circumſu-
ſum Stoicoꝝ libris. Erat enim, ut ſcis, in eo inexhauſta auiditas legendi, nec
ſatiari poterat: quippe qui ne reprehenſionẽ quidem uulgi inanem reformi-
dans, in ipſa curia ſoleret legere ſæpe, dũ Senatus cogeret, nihil opæ reip. de-
trahens, quo magis tũ in ſumo otio, maximaq; copia quaſi helluo librorũ, ſi
hoc uerbo tam in clara re utendũ eſt, uidebatur. Quod quum accidiſſet, ut al
ter alterũ nec opinato uideremus, ſurrexit ſtatim. Deinde prima illa, quæ in
congreſſu ſolemus, Quid tu, inquit, huc? à uilla enim credo, & ſi ibi te eẽ ipſe
ſciſſem, ad te ipſe ueniſſem. Heri, inquã, ludis cõmiſſis ex urbe profectus ue-
ni ad ueſperam, Cauſa enim fuit huc ueniendi, ut quoſdã hinc libros prome-
rem. Et qdem Cato hanc totam copiã iam Lucullo noſtro notã eſſe oporte-
bit. Nam his libris eũ malo ꝗ reliquo ornatu uillæ delectari. Eſt enim mihi
magnæ curæ, ꝗꝗ quidẽ hoc propriũ tuum munus eſt, ut ita erudiat, ut & pa-
tri, & Scipioni noſtro, & tibi tã propinquo reſpõdeat. Laboro autem nõ ſi-
ne cã: nam & aui eius memoria moueor. Nec enim ignoras quãti fecerim Sci
pionem, qui, ut opinio mea fert, in principibus iam eſſet, ſi uiueret: & Lucul-
lus iam mihi uerſatur ante oculos, uir cum omnibus excellens, tum mecum &
amicitia, & omni uolũtate, ſententiaq; coniũctus. Præclare, inquit, facis, quũ
& eoꝝ memoriam tenes, quoꝝ uterque tibi teſtamento liberos ſuos cõmen-
dauit, & puerũ diligis. Quod aũt meũ munus dicis, nõ equidem recuſo, ſed te
adiungo ſociũ: addo ẽt illud, multa iã mihi dare ſigna puerũ & pudoris & in
genij, ſed ætatẽ uides. Video equidẽ inquam, ſed tamẽ iam infici debet his ar
tibus, quas ſi dum eſt tener cõbiberit, ad maiora ueniet paratior. Sic equidẽ
diligentius ſæpiuſq; iſta loquemur inter nos, agemuſq; cõmuniter. Sed reſi
deamus, inquit, ſi placet. itaq; fecimus. Tũ ille, Tu aũt quũ ipſe tantũ librorũ

habeas,quos hic tandem requiris? Cōmentarios quoſdam,inquam, Ariſtotelicos,quos hic ſciebam eſſe,ueni ut auferrem,quos legerē dum eſſem otioſus:quod quidē nobis,ſicut ſcis,non ſæpe cōtingit. Quam uellē,inquit, ut te ad Stoicos inclinauiſſes. Erat enim,ſi cuiuſq̃,certe tuū nihil præter uirtutē in bonis ducere. Vide ne magis,inq̃,tuū fuerit,cū in re idem tibi quod mihi uideretur,nō noua te rebus noīa imponere. Rō enim noſtra cōſentit,oratio pugnat. Minime uero,inquit ille,cōſentit. Quidquid enim præter id quod honeſtum ſit,expetendum eſſe dixeris,in bonisq́ numeraueris,& honeſtū ipſum quaſi uirtutis lumen extinxeris,& uirtutem penitus euerteris. Dicuntur iſta Cato magnifice,inquam,ſed uides ne uerborꝫ gloriā tibi cum Pyrrhone & cū Ariſtone,qui oīa exæquent,eſſe cōmunē? de quibus cupio ſcire,qd ſentias. Ego ne,quæris,inquit,ſcire qd ſentiā? Quos bonos uiros,fortes, iuſtos, moderatos,aut audiuimus in rep. fuiſſe,aut ipſi uidimus,qui ſine ulla doctrina naturā ipſam ſecuti multa laudabilia fecerunt,eos melius à natura inſtitutos fuiſſe,q̃ inſtitui potuiſſent à philoſophia,ſi ullam aliā probauiſſent, pꝛęter eam q̃ nihil aliud in bonis habet,niſi honeſtū,nihil niſi turpe in malis? Ceterę philoſophorum diſciplinæ omnino alia magis,alia minus,ſed tamen omnes quę rem ullam uirtutis expertem,aut in bonis aut in malis numerant, eas non modo nihil adiuuare arbitror,neque affirmare quo meliores ſimus, ſed ipſam deprauare naturam. Nā ſi hoc non obtineatur,id ſolum bonum eē qđ honeſtum ſit,nullo modo probari poſſit,beatā uitā uirtute effici. quod ſi ita ſit,an opera philoſophiæ ſit danda,neſcio. Si enim ſapiens aliquis miſer eſſe poſſit,næ ego iſtam glorioſam memorabilemq́ uirtutem non magno æſtimandam putem. Quæ adhuc Cato à te dicta ſunt,eadē,inquā, dicere poſſes, ſi ſequerere Pyrrhonem aut Ariſtonem. Nec enim ignoras, his iſtud honeſtum nō ſummum modo,ſed etiam ut tu uis,ſolum bonū uideri. Quod ſi ita eſt,ſequitur idipſum,quod te uelle uideo,Omnes ſemper beatos eſſe ſapientes. Hos ne igitur laudas,& hanc eorum,inquam,ſententiam ſequi nos eēſe oportere? Minime uero iſtorꝫ quidem inquit. Quum enim uirtutis hoc proprium ſit,earum rerum quæ ſecūdum naturam ſint,habere delectum, q omnia ſic exæquauerunt,ut in utranq; partem ita paria redderent,uti nulla ſelectione uterentur eius,uirtutem ipſam ſuſtulerunt. Iſtud quidem, inquam,optime dicis,ſed quærǫ num ne tibi faciendum idem ſit,nihil dicenti bonū qđ non rectum honeſtumq́ ſit,reliquarum rerum diſcrimen omne tollenti. Si quidem inquit tollerem,ſed relinquo. Quonam modo,inquam? Si una uirtus,unum iſtud quod honeſtum appellas,rectum,laudabile,decorum.(Erit enim notius quale ſit,pluribus notatum uocabulis idem declarantibus)id ergo,inquam,ſi ſolum eſt bonum,quid habebis præterea quod ſequare? Aut ſi nihil malum,niſi quod turpe inhoneſtum,idecorum,prauum, flagitioſum, fœdum,ut hoc quoque pluribus nominibus inſigne faciamus,quid preterea dices eſſe fugiendum? Non ignoranti inquit tibi quid ſim dicturus, ſed aliquid ut ego ſuſpicor,ex mea breui reſponſione arripere cupienti, nō reſpōdebo ad ſingula,explicabo potius(quoniam otioſi ſumus)niſi alienum putas, totam Zenonis Stoicorumq́ ſententiam. Minime id quidem inquam alienum,multumq́ ad ea quæ quærimus,explicatio tua iſta profecerit. Experiamur igitur,inquit,& ſi habet hæc Stoicorum ratio difficilius quiddā & obſcurius.

ſcurius. Nam quum in Græco ſermone hæc ipſa quōdam rerum nomina no-
uarum nouabantur, quæ nunc conſuetudo diuturna triuit, quid cenſes in La
tino fore? Facillimum id quidem eſt inquam. Si enim Zenoni licuit, quum
rem aliquam inueniſſet inuſitatam, inauditum quoq; ei rei nomē imponere,
cur nō liceat Catoni? Nec tamen exprimi uerbum è uerbo neceſſe erit, ut in-
terpretes indiſerti ſolēt, quum ſit uerbum quod idem declarat, magis minus-
ue uſitatum. Equidem ſoleo etiam quod uno Græci, ſi aliter non poſſum, idē
pluribus uerbis exponere: & tamen puto concedi nobis oportere, ut Græco
uerbo utamur, ſiquando minus occurret Latinum, ne hoc ephippijs & acra-
tophoris potius q̃ proegmenis & apoproegmenis concedatur, q̃q̃ hæc qdē
propoſita recte & reiecta dicere licebit. Bene facis, inquit, quod me adiuuas,
& iſtis quidem quæ modo dixiſti, utar potius Latinis: in ceteris ſubuenies, ſi
me hærentem uidebis. Sedulo, inquam, faciam, ſed fortuna fortis: quare cona
re quæſo, quid enim poſſumus hoc agere diuinius? Placet his, inquit, quorū
ratio mihi probatur, ſimulatq; natum ſit animal (hinc enim eſt ordiendum)
ipſum ſibi conciliari, & cōmendari ad ſe conſeruandū, & ad ſuum ſtatum, &
ad ea quæ cōſeruantia ſunt eius ſtatus diligenda: alienari autem ab interitu,
hisq; rebus, quæ interitum uideantur afferre. Id ita eſſe ſic probant, quod an
teq̃ uoluptas aut dolor attigerit, ſalutaria appetant parui, aſpernenturq; con
traria: quod non fieret, niſi ſtatum ipſum diligerent, interitum timerēt. Fieri
aūt non poſſet, ut appeterent aliquid, niſi ſenſum haberēt ſui, eoq; ſe & ſua di
ligerent: ex quo intelligi debet principium ductum eſſe à ſe diligēdi. In prin
cipijs autem naturalibus diligendi ſui pleriq; Stoici non putant uoluptatem
eſſe ponendam, quibus ego uehementer aſſentior, ne ſi uoluptatē natura po-
ſuiſſe in his rebus uideatur, quæ primæ appetuntur, multa turpia ſequantur.
Satis eſſe autem argumenti uidetur, quāobrem illa quæ natura prima ſunt,
aſcita natura diligamus: quod eſt nemo qn, quū utrumuis liceat, aptas malit
& integras oēs partes corporis, q̃ eodē uſu īminutas & detortas habere. Co
gnitiones aūt, uel ſi hæc uerba aut minus placēt, aut minus intelligunt, καταλή-
ψεις appellemus licet. Eas igitur ipſas propter ſe a ſciſcēdas arbitramur, qđ ha
beant quiddam in ſe quaſi complexum & continens ueritatem. Id autem in
paruis intelligi poteſt, quos delectari uideamus etiam ſi eorū nihil interſit, ſi
quid ratione per ſe ipſi inuenerunt. Artes etiam ipſas propter ſe aſſumendas
putamus, tum quia ſit in his aliquid dignum aſſumptione, tum quod cōſtent
ex cognitionibus, et contineant quiddam in ſe ratione conſtitutum & uia. A
falſa autem aſſenſione magis nos alienatos eſſe, q̃ à ceteris rebus quæ ſunt cō
tra naturam, arbitrantur. Iam membrorum, id eſt partium corporis, alia ui-
dētur propter eorum uſum à natura eſſe donata, ut manus, crura, pedes, ut ea
quæ ſunt intus in corpore, quorum utilitas quanta ſit, à medicis etiam diſpu-
tatur: Alia autem nullam ob utilitatem, quaſi ad quendam ornatum, ut cau-
da pauoni, plumæ uerſicolores columbis, uiris mammæ atq; barba. Hæc di-
cuntur fortaſſe ieiunius. Sūt enim quaſi prima elementa naturæ, quibus uber
tas orationis adhiberi uix poteſt, nec equidem eam cogito conſectari. Verū-
tamen quum de rebus grandioribus dicas, ipſę res uerba rapiunt. Ita fit quū
grauior, tum etiam ſplendidior oratio. Eſt ut dicis, inquam. Sed tamē omne
quod de re bona dilucide dicitur, mihi præclare dici uidet̄. Iſtiuſmodi autem

res dicere ornate uelle, pu̇erile eſt, planè autem & pſpicue expedire poſſe do
cti & intelligentis uiri. Progrediamur igitur, quoniam, inquit, ab his princi
pijs naturæ diſceſſimus, quibus cõgruere debent quæ ſequuntur. Sequit̃ aũt
prima diuiſio hęc: ęſtimabile eẽ dicitur, ſic enim ut opinor appellamus * .id,
quod aut ipſum ſecundũ naturam ſit, aut tale quid efficiat, ut ſelectiõe dignũ
propterea ſit, quod aliquod põdus habeat dignum ęſtimatione, quã ille ἀξίαν
uocat: cõtraq́ꝫ inæſtimabile, quod ſit ſuperiori contrariũ. Initijs igitur ita cõ
ſtitutis, ut ea quæ ſecundũ naturam ſunt, ipſa propter ſe ſumenda ſint, cõtra-
riaq́ꝫ item rejcienda, primũ eſt officium (id enim appello καθῆκον) ut ſe cõſer
uet in naturæ ſtatu: deinceps ut ea teneat, quæ ſecundũ naturam ſint, pellatq́ꝫ
cõtraria, quæ inuenta ſelectione, & item reiectione ſequuntur: deinceps cum
officio ſelectio, deinde ea perpetua, tum ad extremum conſtans cõſentaneaq́ꝫ
naturæ, in qua primũ ineſſe incipit, & intelligit quid ſit quod uere bonũ poſ
ſit dici. Prima eſt enim cõciliatio hominis ad ea quæ ſunt ſecundũ naturam.
Simul aũt cepit intelligentiam uel notionem potius, quã appellãt ἔννοιαν illi,
uiditq́ꝫ rerum agendarum ordinem, & ut ita dicam, concordiam, multo eam
pluris æſtimauit, q̃ omnia illa, quæ primum dilexerat: atq́ꝫ ita cognitione &
ratiõe collegit, ut ſtatueret in eo collocatum ſummũ illud hominis per ſe lau-
dandum & expetẽdũ bonũ: quod compoſitum ſit in eo, quod ὁμολογίαν Stoi-
ci, nos appellemus cõueniẽtiã, ſi placet. Quum igitur in eo ſit id bonum quo
referẽda ſunt omnia honeſte facta, ipſumq́ꝫ honeſtũ quod in bonis ducitur,
q̃q̃ poſt oritur, tñ id ſolum ui ſua & dignitate expetẽdum eſt. Eorum autem
quæ ſunt prima naturæ, propter ſe nihil eſt expetẽdum. Quum uero illa quę
officia eſſe dixi, proficiſcantur ab initijs naturæ, neceſſe eſt ea ad hæc referri,
ut recte dici poſſit, omnia officia eo referri, ut adipiſcamur principia naturæ,
nec tamen ut hoc ſit bonoꝝ ultimum, propterea quod non ineſt in primis na
turæ cõciliationibus honeſta actio. cõſequẽs enim eſt, & poſt oritur ut dixi.
Eſt tñ ea ſecũdum naturam, multoq́ꝫ nos ad ſe expetendam magis hortatur,
q̃ ſuperiora omnia. Sed ex hoc primum error tollẽdus eſt, ne quis ſit qui exi-
ſtimet, ut duo ſint ultima bonoꝝ. Vt enim ſi cui propoſitum ſit collineare ha
ſtam aliquo, aut ſagittam, ſicut nos ultimum in bonis diximus, ſic illi facere
omnia quæ poſſit, ut collineet. Huic in eius ſimilitudine omnia ſint facienda
* ut collineet, & tamẽ ut omnia faciat, quo ꝓpoſitũ aſſequatur. Sed hoc quaſi
ultimum, quale nos ſummum in uita bonum dicimus, illud aũt ut feriat qua-
ſi ſeligendum, nõ expetendum. Quum aũt omnia officia à principijs naturę
proficiſcantur, ab ijſdem neceſſe eſt proficiſci ipſam ſapientiam. Sed quẽad-
modum ſæpe fit, ut is qui cõmendatus ſit alicui, pluris eum faciat cui cõmen-
datus ſit, q̃ illũ à quo ſit, minime mirum eſt primo nos ſapientiæ commenda
ri ab initijs naturæ, poſt autem ipſam ſapientiam nobis chariorem fieri, q̃ illa
ſint à quibus ad hanc uenerimus. Atq́ꝫ ut membra nobis ita data ſunt, ut ad
quandam rationem uiuendi data eſſe appareant, ſic appetitio animi, quę ὁρμὴ
græce uocatur, non ad quoduis genus uitæ, ſed ad quandam formam uiuẽdi
uidetur data, itemq́ꝫ & ratio & perfecta ratio. Vt enim hiſtrioni actio, ſalta-
tori motus nõ quiuis, ſed certus quidã eſt datus: ſic uita agẽda eſt certo gene-
re quodam, nõ quolibet, quod genus cõueniens cõſentaneũq́ꝫ dicimus. Nec
enim gubernationi aut medicinę ſimilẽ ſapientiã eſſe arbitramur, ſed actioni

illi

illi potius quam modo dixi,& ſaltationi,ut in ipſa arte inſit nõ foris petatur extremum,id eſt,artis effectio.& tamẽ eſt etiam alia cum his ipſis artibus ſapientiæ diſſimilitudo,propterea quod in illis quæ recte facta ſunt non continentur tamen omnes partes è quibus conſtant.Quę autem nos aut recta, aut recte facta dicamus ſi placet,illi autem appellant κατορθώματα, omnes numeros uirtutis continent.Sola enim ſapientia in ſe tota cõuerſa eſt.Quod idem in ceteris artibus non fit.Inſcite autem medicinæ & gubernationis ultimum cum ultimo ſapientiæ comparatur.Sapientia enim & animi magnitudinẽ cõplectitur,& iuſtitiam,& ut omnia quæ homini accidant,infra ſe eſſe iudicet, quod idem in ceteris artibus non contingit.Tenere autem uirtutes eas ipſas, quarum modo mentionem feci,nemo poterit,niſi ſtatuerit nihil eſſe quod interſit,aut differat aliud ab alio pter honeſta & turpia. Videamus nunc q̃ ſint præclare illa ꝗs quæ iam poſiti conſequentia.Quum enim hoc ſit extremum (ſentis enim credo me iamdiu quod τέλος Græcus dicat,id dicere tum extremum,tum ultimum,tum ſummũ,licebit etiam finem pro extremo aut ultimo dicere)quum ergo hoc ſit extremum,congruenter naturæ cõuenienterq́ uiuere,neceſſario ſequitur omnes ſapientes ſemper feliciter abſolute fortunate uiuere,nulla re impediri,nulla prohiberi,nulla egere.Quod autem continet nõ magis eam diſciplinam,de qua loquor,q̃ uitam fortunasq́ noſtras, id eſt ut quod honeſtum ſit,id ſolum bonũ iudicemus,poteſt id quidem fuſe & copioſe,& omnibus electiſſimis uerbis,grauiſſimisq́ ſententꝗs rhetorice & augeri & ornari.Sed conſectaria me Stoicorum breuia & acuta delectant. Cõcluduntur igitur eorum argumẽta ſic:quod eſt bonum, omne laudabile eſt: quod autem laudabile eſt,omne eſt honeſtum:bonum igitur quod eſt,honeſtum eſt.Satis ne hoc concluſum uidetur?certe. Quod enim efficiebaẽ ex his duobus,quæ erant ſumpta in eo,uides eſſe concluſum.Duorum autem è quibus effecta concluſio eſt,contra ſuperius dici ſolet,non omne bonum eſſe laudabile.Nam quod honeſtum ſit,laudabile eſſe conceditur.Illud autem pabſurdum,bonum eſſe aliquid quod non expetendum ſit,aut expetẽdum quod non placens,aut ſi id non etiam diligendum,ergo & probandum.Ita etiã laudabile,id autem honeſtum.Ita fit ut quod bonum ſit,id etiam honeſtum ſit. Deinde q̃ro,quis aut de miſera uita poſſit gloriari,aut non de beata?De ſola igiť beata.Ex qua efficitur,gloriatione,ut ita dicã,dignam eſſe beatã uitã,qđ non poſſit quidẽ inhoneſtæ uitæ iure cõtingere:ita fit,ut honeſta uita beata uita ſit.Et qm̃ is,cui cõtingit ut iure laudetur,habet inſigne quiddã ad decus & ad gloriã,ut ad ea quæ tãta ſint,beatus dici iure poſſit,idem de uita talis uiri rectiſſime dicitur.Ita ſi beata uita honeſtate cernitur,quod honeſtũ eſt, id bonũ ſolũ habendũ eſt.Quod uero negari nullo mõ poſſit,quẽ inq̃ ſtabili et firmo et magno aĩo,quẽ forte uirũ dicimus effici poſſe,niſi cõſtitutũ ſit,nõ eẽ malũ dolorem?Vt.n.qui mortem in malis ponit,nõ poteſt eam nõ timere, ſic nemo ulla in re põt id quod malũ eſſe decernit,nõ curare,idq́ cõtemnere. Quo poſito,& omniũ aſſenſu approbato,illud aſſumitur, eũ qui magno ſit aĩo atq́ forti,omnia quæ cadere in hominẽ poſſint deſpicere, & ꝓ nihilo putare.Quæ quũ ita ſint,effectũ eſt nihil eſſe malũ,quod turpe nõ ſit. Atq́ iſte uir altus & excellens magno aĩo uere fortis,infra ſe oĩa humana ducẽs:is inq̃ quem efficere uolumus,quẽ quęrimus,certe & confidere ſibi debet,& ſuæ ui-

tæ, & actæ,& conſequenti,& bene de ſeſe iudicare,ſtatuens nihil mali poſſe
incidere ſapienti.Ex quo intelligitur idem illud ſolum bonum eſſe,quod ho
neſtum ſit:idq; eſſe beate uiuere,& honeſte,id eſt cum uirtute uiuere.Nec ue
ro ignoro uarias philoſophorũ fuiſſe ſententias:eorum dico, qui ſummũ bo-
nũ,qđ ultimũ appello,in aĩo ponerẽt,quas q̃q̃ uitioſe quidã ſecuti ſunt,tñ nõ
modo his tribus qui uirtutem à ſummo bono ſegregauerunt,quum aut uolu
ptatem,aut uacuitatem doloris,aut prima naturæ in ſummis bonis ponerẽt:
ſed etiam alteris tribus,qui mancam ſore putauerũt ſine aliqua acceſſiõe uir-
tutem,ob eamq; rem trium earum rerũ,quas ſupradixi,ſingulis ſingulas ad-
diderunt.His tamen omnibus eos antepono,cuiuſmodi ſunt, qui ſummũ bo
num in animo atq; in uirtute poſuerunt.Sed ſunt tamen perabſurdi, et hi qui
cum ſcientia uiuere ultimum bonorum,& qui nullam rerum differentiã eſſe
dixerunt.Atque ita ſapientem beatum fore nihil aliud alij momento ullo an
teponentem,ut quidam Academici conſtituiſſe dicũtur, extremum bonorũ,
& ſummum munus eſſe ſapiẽtis,obſiſtere uiſis,aſſenſusq; ſuos firme ſuſtine-
re.His ſingulis copioſe reſponderi ſolet,ſed quæ perſpicua ſunt,longa eẽ nõ
debent.Quid autem apertius,q̃ ſi ſelectio nulla ſit ab his rebus quæ contra
naturam ſint,earum rerum,quæ ſint ſecundum naturam,tollatur oĩs ea quæ
quæritur laudeturq; prudentia? Circũſcriptis igitur his ſententijs , quas po-
ſui,& his quæ ſimiles earum ſunt,relinquitur ut ſummum bonum ſit uiuere,
ſcientiam adhibentem earum rerum quæ natura eueniant,ſeligentem quę ſe
cundum naturam,& ſi quæ contra naturam ſunt,reijcientem,id eſt conueni-
enter congruenterq; naturæ uiuere.Sed in ceteris artibus,quum dicitur arti-
ficioſe,poſterum quodammodo & conſequens putandum eſt,quod illi ἐπιγε
ννηματικὸν appellant.Quod autem in quo ſapienter dicimus,id apprime rectiſ-
ſime dicitur.Quicqd enim à ſapiente ꝑficiſcitur,id cõtinuo debet expletum
eſſe omnibus ſuis partibus.In eo enim poſitum eſt,id quod dicimus eſſe ex-
petendum.Nam ut peccatum eſt patriam prodere:parentes uiolare,ſana de-
peculari,q̃ ſunt in effectu:ſic timere:ſic mœrere, ſic in libidine eſſe peccatũ ẽ,
ẽt ſine effectu.Verũ ut hæc non in poſteris & in conſequentibus , ſed in pri-
mis continuo peccata ſunt,ſic ea quæ proficiſcuntur à uirtute, ſuſceptione pri
ma nõ perſectione recta ſunt iudicanda.Bonum aũt quod in hoc ſermone to
ties uſurpatum eſt,id etiam definitione explicetur,ſed eorum definitiões pau
lum oppido inter ſe differunt,& tamen eodem ſpectant.Ego aſſentior Dio-
geni,qui bonum definierit,id quod eſſet natura abſolutum, id autẽ ſequens,
illud etiã quod prodeſſet,ὠφέλημα enim ſic appellemus,motũ aut ſtatũ eſſe di
xit,é natura abſoluta.Quũq; rerũ notiones in animis fiant, ſi aut uſu aliquid
cognitũ ſit,aut cõiũctione,aut ſimilitudine,aut collatione rõnis , hoc quarto
quod extremum poſui bonũ notitia facta eſt.Quum enim ab his rebus,quæ
ſunt ſecũdum naturam,aſcendit animus collatione rõnis,tum ad notionẽ bo
ni peruenit.Hoc autem ipſum bonũ non acceſſione neq; creſcendo , aut cum
ceteris comparando,ſed propria ui ſua & ſentimus,& appellamus bonũ. Vt
enim mel & ſi dulciſſimum eſt,ſuo tamen proprio genere ſaporis,non cõpa-
ratione cum alijs dulce eſſe ſentitur,ſic bonũ hoc de quo agimus eſt illud qui
dem plurimi ęſtimandũ,ſed ea ęſtimatio genere ualet non magnitudine.Nã
quum ęſtimatio quę ἀξία dicitur, neq; in bonis numerata ſit,nec rurſus in ma

lis,

lis, quantũcunq; eo addideris, in ſuo genere manebit. Alia eſt igitur propria æſtimatio uirtutis, quæ genere non creſcendo ualet. Nec uero perturbatiões animorum quæ uitam inſipientium miſeram acerbamq; reddunt: quas Græci πάθη appellant: poteram ego uerbum ipſum interpretans, morbos appellare, ſed nõ cõueniet ad omnia. Quis enim miſericordiã, aut ipſam iracundiã morbũ ſolet dicere? At illi dicunt πάθος. Sit igitur perturbatio, quæ nomine ipſo uitioſa declarari uidet. Nec hę perturbationes ui aliqua naturali mouentur, omnesq; hę ſunt genere quatuor, partibus plures. Aegritudo, formido, libido, q̃q̃ Stoici cõmuni nomine corporis & animi ἡδονὴν appellant, ego malo lætitiam appellare, quaſi geſtientis animi elationẽ uoluptariam. Perturbationes aũt nulla naturæ ui cõmouẽtur, omniaq; ea ſunt opiniones, ac iudicia leuitatis. Itaq; his ſapiens ſemper uacabit. Omne autem quod honeſtum ſit, id eſſe propter ſe expetendũ, cõmune nobis eſt cum multorũ aliorum philoſophorũ ſententijs. Præter enim tres diſciplinas quæ uirtutem à ſũmo bono excludunt, ceteris omnibus philoſophis hæc eſt tuenda ſentẽtia, maxime tamen his Stoicis, qui nihil aliud in bonorũ numero, niſi honeſtum eſſe uoluerunt. Sed hæc quidem eſt perfacilis, & perexpedita defenſio. Quis eſt enim, aut quis unq̃ fuit, aut auaritia tam ardẽti, aut tam effrenatis cupiditatibus, ut eandem illam rem quam adipiſci ſcelere quouis uelit, nõ multis partibus malit ad ſeſe etiam omni impunitate propoſita, ſine facinore, q̃ illo mõ puenire? Quam uero utilitatem, aut quem fructũ petentes ſcire cupimus, illa q̃ occulta nobis ſunt, quo moueãtur, quibusq; de cauſis ea uerſentur in cœlo? Quis aũt tam agreſtibus inſtitutis uiuit, aut quis cõtra ſtudia naturæ tam uehementer obdurauit, ut à rebus cognitione dignis abhorreat, easq; ſine uoluptate aut utilitate aliqua non requirat, et pro nihilo putet? Aut quis eſt qui maiorum, aut Aphricanorũ, aut eius quem tu in ore ſemper habes proaui mei, ceterorumq; uirorum fortium, atque omni uirtute præſtantium, facta, dicta, cõſilia cognoſcens, nulla animo afficiatur uoluptate? Quis aũt honeſta in familia inſtitutus, & educatus ingenue, non ipſa turpitudine etiam ſi eum læſura nõ ſit, offenditur? Quis animo æquo uidet eum, quem impure ac flagitioſe putet uiuere? Quis nõ odit ſordidos, uanos, leues, futiles? Quid autem dici poterat, ſi turpitudinem non ipſam per ſe fugiendam eẽ ſtatueremus, quo minus homines tenebras & ſolitudinem nacti nullo dedecore ſe abſtineãt, niſi eos per ſe fœditate ſua turpitudo ipſa deterreat? Innumerabilia dici poſſunt in hanc ſententiam, ſed non neceſſe eſt. Nihil eſt enim, de quo minus dubitari poſſit, quàm & honeſta per ſe expetenda, & eodem modo turpia per ſe eſſe fugienda. Cõſtituto autem illo, de quo ante diximus, quod honeſtum ſit, eſſe ſolum bonum, intelligi neceſſe eſt, pluris id quod honeſtum ſit, æſtimandum eſſe, q̃ illa media, quæ ex eo comparentur. Stultitiam autem & temeritatẽ & iniuſtitiam & intemperantiam quum dicimus eſſe fugiendam propter eas res, quæ ex ipſis eueniant, non ita dicimus, ut cum illo quod poſitum eſt, ſolũ id eſſe malum quod turpe ſit, hæc pugnare uideatur oratio, propterea quod ea non ad corporis incõmodum referuntur, ſed ad turpes actiones, quæ oriuntur è uitijs. Quas enim Græci κακίας appellant, uitia malo q̃ malitias nominare. Hæc tu, inquã, Cato uerbis illuſtribus, & id quod uis declarãtibus. Itaq; mihi uideris latine docere philoſophiam, & ei quaſi ciuitatẽ dare, quæ q̃dem

adhuc peregrinari Romæ uidebatur,nec offerre ſeſe noſtris ſermonibus, &
iſta maxime propter limatam quandam,& rerũ & uerborũ tenuitatem. Scio
enim eſſe quoſdam,qui q̃uis lingua philoſophari poſſint,nullis tamẽ parti-
tionibus,nullis definitionibus utuntur ipſi: qui dicunt ea ſe modo probare,
quibus natura tacita aſſentiatur. Itaq; in rebus minime obſcuris non multus
eſt apud eos diſſerendi labor. Quare attendo te ſtudioſe, & quæcũq; rebus
his de quibus hic ſermo eſt,noĩa imponis,memoriæ mando. Mihi enim erit
ijſdem iſtis fortaſſe iam utendũ. Virtutibus igitur rectiſſime mihi uideris,et
ad conſuetudinẽ noſtræ orationis,uitia poſuiſſe cõtraria. Quod.n.uitupera-
bile eſt per ſeipſum,id eo ipſo uitiũ nominatũ puto,uel ẽt à uitio dictum uitu
perari. Sin κακίαν malitiã dixiſſes,ad aliud nos unũ certum uitium cõſuetudo
latina traduceret. Hoc omni uirtuti uitium cõtrario nomine opponit̃. Tum
ille. His igitur ita poſitis,inquit,ſequit̃ magna contentio,quæ ꝑtractata eſt à
Peripateticis mollius. Eſt enim eorum conſuetudo dicendi nõ ſatis acuta, ꝓ
pter ignorationẽ dialecticæ. Carneades tuus egregia quadã exercitatione in
dialecticis,ſummaq; eloquentia rem in ſummũ diſcrimẽ adduxit, propterea
quód pugnare non deſtitit in omni hac quæſtione quæ de bonis & malis ap
pelletur,nõ eſſe rerum Stoicis cum Peripateticis cõtrouerſiam,ſed nominũ.
Mihi aũt nihil tam perſpicuum uidetur,q̃ has ſentẽtias eorũ philoſophorum
rẽ inter ſe magis q̃ uerbis diſſidere,maiorem multo habere Stoicos & Peri-
pateticos rerum omnino diſcrepantiam,q̃ uerborum. Quippe quum Peri-
patetici omnia quæ ipſi bona appellant,pertinere dicant ad beate uiuẽdum:
noſtri uero quod æſtimatione omnino aliqua dignum ſit, complecti uitam
beatam putent. An uero certius quidq̃ poteſt eſſe,q̃ illa ratio eorum, qui do-
lorem in malis ponunt,nõ poſſe ſapiẽtem beatum eſſe quum eculeo torquea
tur? Eorum autem qui dolorem in malis non habent,ratio certe cogit, uti in
omnibus tormentis conſeruetur beata uita ſapienti. Etenim ſi dolores eoſdẽ
tolerabilius patiũtur qui excipiunt eos pro patria,q̃ qui leuiori de cã, opinio
facit nõ natura uim doloris aut maiorem aut minorem. Ne illud quidem eſt
cõſentaneum,ut ſi quum tria genera bonorum ſint,quæ ſententia eſt Peripa
teticorum,eo beatior quiſq; ſit,quo ſit corporis,aut externis bonis plenior:
ut hoc idem approbandum ſit nobis,ut qui plura habeat ea quæ in corpore
magni æſtimantur,ſit beatior. Illi enim corporis cõmodis compleri beatam
uitam putant,noſtri nihil minus. Nam quum ita placeat,ne eorum quidẽ bo
norum,quæ nos bona naturæ appellemus,frequentia,beatiorem uitam fieri,
aut magis expetendam,aut pluris æſtimandam,certe minus ad beatam uitã
pertinet multitudo corporis commodorum. Etenim ſi ualere & ſapere ma-
gis expetendum ſit,quàm ſapere ſolum,neque tamen ſi utrunque ſit æſtima-
tione dignum,pluris ſit coniunctum q̃ ſapere ipſum ſeparatim. Nam qui ua-
letudinem æſtimatione aliqua dignam uideamus,neq; tamen eam in bonis
ponimus,ijdem cenſemus nullam eſſe tantam ęſtimationem,ut ea uirtuti an-
teponatur. Quod idem Peripatetici non tenent,quibus dicendum eſt, quæ
& honeſta actio ſit,& ſine dolore,eam magis eſſe expetendam, q̃ ſi eſſet ea-
dem actio cum dolore. Nobis aliter uidetur,recte ſecus ne,poſtea. Sed poteſt
ne rerum maior eſſe diſſenſio? Vt enim obſcuratur et offunditur luce ſolis lu
mẽ lucernæ,& ut ĩterit magnitudine maris Aegæi ſtilla muriæ,& ut in diui

tijs

tijs Crœſi terũcij acceſſio,& gradus unus in ea uia quæ eſt hinc in Indiã:ſic
quum ſit is bonoꝝ finis,quem Stoici dicũt,omnis iſta rerũ in corpore: harũ
æſtimatio ſplẽdore uirtutis & magnitudine obſcuret̃,& obruat̃,atq; ĩtereat
neceſſe ẽ.Et quemadmodum opportunitas (ſic enim appellemus εὐκαιρίαν)
non fit maior productione temporis,habent enim ſuum modum quæq; op-
portuna dicuntur,ſic recta effectio:κατόρθωσιν enim ita appello,q̃m rectum fa
ctum κατόρθωμα:recta igitur effectio,item cõuenientia, deniq; ipſum bonum
quod in eo poſitum eſt ut naturæ cõſentiat,creſcendi acceſſionem nullam ha
bet.Vt enim opportunitas illa,ſic hæc de quibus dixi non fiunt temporis ꝓ
ductione maiora,ob eamq; cãm Stoicis nõ uidetur optabilior, nec magis ex
petenda beata uita,ſi ſit longa,q̃ ſi breuis.utunturq; ſimili. Vt ſi cothurni la-
us illa eſſet,ad pedem apte conuenire,neq; multi cothurni paucis antepone-
rentur,nec maiores minoribus:ſic quorum omne bonum cõuenientia atque
opportunitate finitur,nec plura paucioribus,nec longinquiora breuioribus
anteponent̃,Nec uero ſatis acute dicũt,ſi bona ualetudo pluris æſtimanda ſit
lõga q̃ breuis,ſapiẽtiæ quoq; uſus lõgiſſimus q̃ſq; ſit plurimi.Nõ intelligũt
ualetudinis æſtimationem ſpatio iudicari,uirtutis opportunitate,ut uideant̃
qui illud dicãt,idem hoc eſſe dicturi,bonam mortem,& bonũ partũ melio-
rem lõgum eſſe,q̃ breuem.Nõ uident alia breuitate pluris æſtimari, alia diu
turnitate.Itaq; cõſentaneum eſt ijs quæ dicta ſunt.rõne illorum qui illũ bo-
noꝝ finem,quod appellamus extremũ,quod ultimum, putẽt creſcere poſſe,
ijſdem placere eſſe alium alio etiã ſapiẽtiorem,itemq; aliũ magis alio uel pec-
care,uel recte facere,quod nobis nõ licet dicere,qui creſcere bonoꝝ finẽ non
putamus. Vt enim qui demerſi ſunt in aqua,nihilo magis reſpirare poſſunt,
ſi nõ longe abſunt à ſummo ut iã iamq; poſſint emergere,q̃ ſi etiam tũ eſſent
in profundo:nec catulus ille qui iam appropinquat ut uideat,plus cernit q̃ is
qui modo eſt natus:ita qui proceſſit aliquãtulum ad uirtutis aditũ,nihilo mi
nus in miſeria ẽ,q̃ ille qui nihil proceſſit.Hæc mirabilia uideri intelligo: ſed
quum certe ſuperiora firma ac uera ſint, his autem ea conſentanea & conſe-
quentia,ne de eorum quidem eſt ueritate dubitandum.Sed quãquam negẽt
nec uirtutes nec uitia creſcere,& tamen utrũq; eorum fundi quodãmodo, &
quaſi dilatari putant.Diuitias autem Diogenes cenſeat eam non modo uim
habere,ut quaſi duces ſint ad uoluptatem,& ad ualetudinem bonam,ſed etiã
ut in ea contineant,non idem facere eas in uirtute,neque in cęteris artibus,ad
quas eſſe dux pecunia poteſt,continere autem non poteſt. Itaq; ſi uoluptas,
aut ſi bona ualetudo ſit in bonis,diuitias quoq; in bonis eſſe ponẽdas: aut ſi
ſapientia bonum ſit,non ſequi ut etiam diuitias bonum eſſe dicamus. Neque
ab ulla re quæ non ſit in bonis,id quod ſit in bonis contineri poteſt, ob eãq;
cauſam quia cogitationes comprehenſionesq; rerum è quibus efficiuntur ar
tes,ad appetitiones mouent,quum diuitiæ non ſint in bonis,nulla ars diuiti-
is contineri poteſt.Quod ſi de artibus concedamus,uirtutis tamẽ non ſit ea-
dem ratio,propterea quod hæc plurimæ commendationis & exercitationis
indigeat:quód idem in artibus non ſit,& quód uirtus ſtabilitatem, firmita-
tem,conſtantiam totius uitæ complectatur,nec hæc eadem in artibus eſſe ui-
deamus.Deinceps explicatur differentia rerum,quam ſi non ullam eſſe dice-
remus,cõfunderetur omnis uita,ut ab Ariſtone.Neq; ullũ ſapiẽtiæ munus,

aut opus inueniretur, quum inter eas res quæ ad uitam degendam pertinerent, nihil omnino intereſſet, neq; ullum delectum adhiberi oporteret. Itaq; quum eſſet ſatis conſtitutum id ſolum eſſe bonum quod eſſet honeſtũ, & id malum ſolum, quod turpe, tum inter hæc & illa quæ nihil ualerent ad beate miſere'ue uiuendum, aliquid tamen quo differrẽt, eſſe uoluerũt, ut eſſent eorum alia æſtimabilia, alia contra, alia neutrum. Quæq; autem æſtimanda eſſent, eorum in alijs ſatis eſſe cauſæ, quamobrem quibuſdam anteponerẽtur, ut in ualetudine, ut in integritate ſenſuum, ut in doloris uacuitate, ut gloriæ, diuitiarum, ſimilium rerum: alia autem nõ eſſe eiuſmodi. Itemq; eorum quæ nulla æſtimatione digna eſſent, partim ſatis habere cauſæ, quamobrem reijcerentur, ut dolorem, morbum, ſenſuum amiſſionem, paupertatem, ignominiam, & ſimilia horum, partim non. Itemq; hinc illud eſſe exortum, quod Zeno προηγμένον, contraq; quod ἀποπροηγμένον nominauit, quum uteretur ĩ lingua copioſa, factis tamen nominibus ac nouis, quod nobis in hac inopi lingua non conceditur, quanquã tu hãc copioſiorem etiam dicere ſoles. Sed nõ alienum eſt, quo facilius uis uerbi intelligatur, huius uerbi rationem faciẽdi Zenonis exponere. Vt enim, inquit, nemo dicit in regia regẽ ipſum quaſi productum eſſe ad dignitatem (id ẽ enim eſt προηγμένον) ſed eos qui in aliquo honore ſunt, quorum ordo proxime accedit ut ſecundus ſit ad regium principatum: ſic in uita non ea quæ primario loco ſunt, ſed ea quæ ſecundum locũ obtinent, προηγμένα, id eſt producta nominẽtur. Quæ uel ita appellemus, id erit uerbum é uerbo, uel promota & remota, uelut dudum diximus, præpoſita uel præcipua, & illa reiecta. Re enim intellecta in uerborum uſu faciles eẽ debemus. Quoniam autem omne quod eſt bonum, primum locũ tenere dicimus, neceſſe eſt nec bonum eſſe nec malum, hoc quod præpoſitum uel præcipuum nominamus. Itaq; id definimus, Quod ſit indifferens cum æſtimatione mediocri. Quod enim illi ἀδιάφορον dicunt, id mihi ita occurrit, ut indifferens dicerem. Neque enim illud fieri poterat ullo modo, ut nihil relinqueretur in medijs, quod aut ſecundum naturam eſſet, aut contra. Nec quum id relinqueretur, nihil in his poni quod ſatis æſtimabile eſſet, nec hæc poſita non aliqua eſſent præpoſita. Recte igitur hæc facta diſtinctio eſt. Atque etiam ab his quo facilius res perſpici poſſit, hoc ſimile ponitur. Vt enim, inquiunt, ſi hoc fingamus eẽ quaſi finem & ultimum, ita iacere talum ut rectus aſſiſtat, qui ita talus erit iactus, ut cadat rectus, præpoſitum quiddam habebit ad finem, qui aliter, contra, neque tamen illa præpoſitio tali, ad eũ quem dixi finem pertinebit: ſic ea quæ ſunt præpoſita, referuntur illa quidem ad finem, ſed ad eius uim naturamq; nihil pertinent. Sequitur illa diuiſio, ut bonorum alia ſint ad illud ultimum pertinentia: ſic enim appello quæ τελικὰ dicuntur. Iam hoc ipſum inſtituamus ut placuit, pluribus uerbis dicere quod uno non poterimus, ut res intelligatur. Alia autẽ efficientia, quæ Græci ποιητικὰ, alia utrunq;. De pertinentibus, nihil eſt bonum præter actiones honeſtas: de efficientibus, nihil præter amicum. Sed & pertinentem, & efficiẽtem ſapientiam uolunt eſſe. Nam quia ſapientia eſt conueniens actio, eſt illo pertinenti genere quod dixi. Quod autem honeſtas actiones affert, & efficit, id efficiens dici poteſt. Hæc quæ præpoſita dicimus, partim ſunt per ſe ipſa ꝑpoſita, partim quod aliquid efficiunt, partim utrũq;. Per ſe, ut quidam habitus

oris

oris & uultus,ut ſtatus ut motus,in quibus ſunt,& præponenda quædam &
reijcienda. Alia ob eam rem præpoſita dicentur,quod ex ſe aliquid efficiant,
ut pecunia. Alia autem ob utrãq; rem,ut integri ſenſus,ut bona ualetudo. De
bona autem ſama:quam enim appellant εὐδοξίαν, aptius eſt hoc loco bonam
famam appellare,q̃ gloriam. Chryſippus quidem,& Diogenes detracta uti-
litate,ne digitum quidem in eam porrigendum eſſe dicebant,quibus ego ue-
hementer aſſentior. Qui autem poſt eos fuerunt,quũ Carneadẽ ſuſtinere nõ
poſſent,hanc quam dixi bonam famam ipſam propter ſe præpoſitam & ſu-
mendam eſſe dixerunt:eſſeq; hominis ingenui & liberaliter educati,uelle be-
ne audire à parentibus, à propinquis,à bonis etiam uiris, idq; propter rem
ipſam non propter uſum:dicuntq; ut liberis conſultum uelimus,etiam ſi po-
ſthumi futuri ſint,propter ipſos,ſic futuræ poſt mortem famæ,tamen eſſe ꝓ-
pter rem etiam detracto uſu cõſulendum. Sed quum quod honeſtũ ſit, id ſo-
lum bonũ eſſe dicamus,cõſentaneum tñ eſt fungi officio,quum id officiũ, nec
in bonis ponamus,nec in malis. Eſt enim aliquid in his rebus probabile, &
quidem ita ut eius ratio reddi poſſit:ergo ut ẽt ꝓbabiliter acti rõ reddi poſ-
ſit. Eſt autem officium,quod ita factum eſt,ut eius facti probabilis ratio red-
di poſſit. Ex quo intelligitur officium medium quoddam eſſe, quod neq; in
bonis ponatur,neq; in cõtrarijs. Quoniamq; in his rebus,quæ neq; in uirtu-
tibus ſunt,neq; in uitijs,eſt tamen quiddã quod uſui poſſit eſſe, tollendum id
nõ eſt. Eſt aũt eius generis actio quoq; quędam,& quidẽ talis,ut rõ poſtulet
agere aliquid & facere eoꝝ. Quod autem rõne actum ſit,id officiũ appella-
mus. Eſt igitur officiũ eius generis,quod neq; in bonis ponatur,nec in cõtra-
rijs. Atque perſpicuũ ẽt illud eſt,in iſtis rebus medijs aliquid agere ſapientẽ.
Iudicat igitur quũ agit,officiũ illud eſſe:quod qm̃ nunq̃ fallitur in iudican-
do,erit in medijs rebus officium.quod efficitur etiã hac concluſione rationis.
Quoniã enim uidemus eẽ quiddam,quod recte factũ appellemus, id autem
eſt perfectũ officium:erit aũt etiã inchoatũ,ut ſi iuſte depoſitũ reddere in re-
cte factis ſit, in officijs ponatur depoſitũ reddere. Illo enim addito iuſte, facit
recte factũ:per ſe aũt hoc ipſum reddere,in officio ponitur. Quoniãq; nõ du-
biũ eſt,quin in his quæ media dicimus ſit aliud ſumendũ,aliud reijciẽdũ,qd-
quid ita fit aut dicitur,omni officio cõtinetur. Ex quo intelligitur,qm̃ ſeipſos
oẽs natura diligant,tam inſipientẽ q̃ ſapientẽ ſumpturum quæ ſecundũ natu-
ram ſint,reiecturumq; cõtraria. Ita eſt quoddam cõe officium ſapientis,& in-
ſipientis,ex quo efficitur uerſari in his quæ media dicamus. Sed quum ab his
omnia proficiſcantur officia,non ſine cauſa dicit̃ ad ea referri omnes noſtras
cogitationes,in his & exceſſum è uita,& in uita manſionẽ. In quo enim plu-
ra ſunt,quæ ſecundũ naturam ſunt,huius officium eſt in uita manere. In quo
aũt aut ſunt plura cõtraria,aut fore uidentur,huius officiũ eſt è uita excedere.
Ex quo apparet & officiũ ſapientis eẽ,aliqñ excedere è uita quum beatus ſit:
& ſtulti manere in uita,quum ſit miſer. Nam bonum illud & malũ, quod ſæ-
pe iam dictum eſt,poſtea conſequitur:prima autem illa naturæ, ſiue ſecũda,
ſiue contraria ſub iudiciũ ſapientis & delectũ cadunt,eſtq; illa ſubiecta quaſi
materia ſapientiæ. Itaque & manendi in uita,& migrandi ratio omnibus his
rebus quas ſupra dixi,metienda. Nam neque his qui uirtute retinentur in ui-
ta,nec his qui ſine uirtute ſunt,mors eſt oppetenda: ut ſæpe officium eſt ſa-

pientis deſciſcere á uita, quũ ſit beatiſſimus, ſi id opportune facere poſſit, q̃d' eſt conuenienter naturæ uiuere. Sic enim cenſent, opportunitatis eſſe beate uiuere. Itaque á ſapientia præcipitur ſeipſam ſi iuſſerit, ſapiens ut relinquat. Quamobrem quum uitioꝝ iſta uis non ſit, ut cauſam afferant mortis uoluntariæ, perſpicuum eſt etiam ſtultoꝝ, qui ijdem miſeri ſunt, officium eſſe manere in uita, ſi ſint in maiore parte earum rerum, quas ſecũdum naturã eſſe dicimus. Et q̃m excedens é uita & manens, æque miſer eſt, nec diuturnitas magis ei uitam fugiendam facit, nõ ſine cauſa dicitur his qui pluribus naturalibus frui poſſint, eſſe in uita manendum. Pertinere aũt ad rem arbitrantur intelligi natura fieri, ut liberi á parentibus amentur, á quo initio profectam cõmunem humani generis ſocietatem proſequimur. Quod primũ intelligi debet figura, membriſq́; corpoꝝ, quæ ipſa declarant procreandi á natura habitam eſſe rationem. Neque uero hæc inter ſe congruere poſſent, ut natura et procreari uellet, & diligi procreatos nõ curaret. Atq; etiam in beſtijs uis naturę inſpici põt, quarum in fœtu & in educatione laborem quũ cernimus, naturæ ipſius uocẽ uidemur audire. Quare perſpicuũ eſt natura nos á dolore abhorrere. Sic apparet á natura ipſa ut eos quos genuerimus amemus, impelli. Ex hoc naſcitur ut etiam cõmunis hominum inter homines naturalis ſit cõmendatio, ut oporteat hominẽ ab homine ob id ipſum quod homo ſit nõ alienũ uideri. Vt enim in membris alia ſunt tanq̃ ſibi nata, ut oculi, ut aures: aliqua etiam ceteroꝝ membroꝝ uſum adiuuant, ut crura, ut manus: ſic ĩmanes q̃dã beſtiæ ſibi ſolum natæ ſunt. At illa quæ in concha patula Pinna dicitur, iſq́; qui enat é cõcha, qui ꝗ eam cuſtodit Pinnoteres uocatur, in eamq́; quũ ſe recepit includitur, ut uideatur monuiſſe ut caueret. Itemq́; formicæ, apes, ciconiæ. alioꝝ etiam cauſa quædam faciunt: multo magis hæc coniunctio eſt hominis. Itaq; natura ſumus apti ad cœtus, concilia, ciuitates. Mundum autem cenſent regi numine deoꝝ, cumq́; eſſe quaſi cõmunem urbem & ciuitatẽ hominum & deoꝝ, & unumquẽq; noſtrum eius mundi eſſe partem, ex quo illud natura conſequi, ut cõmunem utilitatem noſtræ anteponamus. Vt enim leges omnium ſalutem ſinguloꝝ ſaluti anteponunt, ſic uir bonus, & ſapiens, & legibus parens, & ciuilis officij nõ ignarus, utilitati hominum plus quám unius alicuius aut ſuæ conſulit. Nec magis uituperandus eſt proditor patrię, q̃ cõmunis utilitatis, aut ſalutis deſertor propter ſuam utilitatem aut ſalutem. Ex quo fit, ut laudandus ſit is, qui mortem oppetat pro repub. quod doceat chariorem nobis eſſe patriam, q̃ noſmetipſos. Quoniamq́; illa uox inhumana & ſcelerata ducitur eoꝝ, qui negãt ſe recuſare quo minus ipſis mortuis terrarum omnium deflagratio conſequatur, quod uulgari quodam uerſu Græco pronunciari ſolet. Certe uerũ eſt etiam his qui aliquãdo futuri ſint eẽ propter ipſos cõſulendum: ex hac animorum affectione teſtamenta cõmendationeſq́; morientium natæ ſunt. Quodq́; nemo in ſumma ſolitudine uitã agere uelit, ne cum infinita quidem uoluptatum abundantia, facile intelligitur nos ad cõiunctionem cõgregationemq́; hominum, & ad naturalem cõmunitatẽ eſſe natos. Impellimur autem natura, ut prodeſſe uelimus q̃ plurimis, in primiſq́; docẽdo, rationibuſq́; prudentiæ tradendis. Itaque non facile eſt inuenire, qui quod ſciat ipſe nõ tradat alteri. Ita non ſolum ad diſcendũ ꝓpenſi ſumus, uerũ etiam ad docendũ. Atque ut tauris natura datum eſt, ut pro uitulis

contra

contra leones ſumma ui impetuq́ contendant: ſic hi qui ualent opibus, atque
id facere poſſunt ut de Hercule, & de Libero accepimus, ad ſeruandũ genus
hominum natura incitantur. Atq́ etiam Iouem quum optimũ & maximum
dicimus, quumq́ eundem ſalutarem, hoſpitalem, ſtatorem, hoc intelligi uolu-
mus, ſalutem hominũ in eius eſſe tutela. Minime aũt cõuenit, quum ipſi inter
nos abiecti neglectiq́ ſimus, poſtulare ut dijs ĩmortalibus chari ſimus, & ab
illis diligamur. Quemadmodum igitur mẽbris utimur priuſq̃ didicimus cu-
ius ea utilitatis cauſa habeamus, ſic inter nos natura ad ciuilem cõmunitatem
coniuncti & conſociati ſumus. Quod ni ita ſe haberet, nec iuſtitiæ ullus eſſet
nec bonitati locus. Et quo modo hominum inter homines iuris eſſe uincula
putant, ſic homini nihil iuris eſſet cum beſtijs. Præclare enim Chryſippus, ce-
tera nata eſſe cauſa hominum & deorũ, eos autem communitatis & ſocietatis
ſuæ, ut beſtijs homines uti ad utilitatem ſuã poſſint ſine iniuria: quoniamq́
ea natura eſſet hominis, ut cum genere humano quaſi ciuile ius intercederet:
qui id conſeruaret eum iuſtũ, qui migraret iniuſtum fore. Sed quemadmodũ
theatrum, quum cõmune ſit, recte tñ dici poteſt eius eſſe eũ locũ, quẽ quiſque
occuparit: ſic in urbe, mundoue cõmuni, non aduerſatur ius, quo minus ſuũ
quidque cuiuſque ſit. Quum aũt ad tuendos, cõſeruandosq́ homines homi-
nem natũ eſſe uideamus, conſentaneũ eſt huic naturę, ut ſapiens uelit gerere
& adminiſtrare remp. atque ut ẽ natura uiuat, uxorem adiũgere, et uelle ex ea
liberos procreare. Ne amores quidem ſanctos à ſapiente alienos eẽ arbitran-
tur. Cynicorũ autem rõnem atque uitam. alij cadere in ſapientẽ dicunt, ſi quis
eiuſmodi forte caſus inciderit, ut id faciendũ ſit: alij nullo modo. Vt uero con-
ſeruetur omnis homini erga hominẽ ſocietas, coniunctio, charitas, & emolu-
menta, & detrimenta, quæ ὠφελήματα & βλάμματα appellant, cõmunia eẽ uo-
luerunt: quorũ altera proſunt, nocent altera: neque ſolum ea cõmunia, uerũ
etiam paria eſſe dixerũt. Incõmoda autem & cõmoda (ita enim εὐχρηστήματα,
& δυσχρηστήματα appello) cõmunia eſſe uoluerunt, paria noluerunt. Illa enim
quæ proſunt aut quæ nocent, aut bona ſunt aut mala, quæ ſint paria neceſſe ẽ.
Cõmoda autem & incõmoda in eo genere ſunt, quæ præpoſita & reiecta di-
cimus: ea poſſunt paria non eſſe, ſed emolumenta cõmunia eſſe dicũtur, recte
autem facta & peccata non habentur cõmunia. Amicitiam aũt adhibendam
eſſe cenſent, quia ſit ex eo genere quæ proſunt. Quanq̃ autem in amicitia alij di-
cant æque charam eſſe ſapienti rõnem amici ac ſuã, alij aũt ſibi cuiq́ chariorẽ
ſuam, tñ id quoque poſteriores fatentur alienum eſſe à iuſtitia, ad quam nati
eſſe uideamur, detrahere quid de aliquo quod ſibi aſſumat. Minime uero ꝓ-
bat̃ huic diſciplinæ de qua loquor, aut amicitiã aut iuſtitiã propter utilitates
aſciſci aut probari. Eædem enim uoluptates poterunt eas labefactare atque ꝑ-
uertere: etenim nec iuſtitiæ nec amicitiæ eſſe omnino poterunt, niſi ipſæ ꝑ ſe
expetantur. Ius autem quod ita dici appellariq́ poſſit, id eẽ naturã, alienũq́
eſſe à ſapiente non modo iniuriam cui facere, uerum etiam nocere. Nec uero
rectum eſt, cum amicis aut benemeritis conſociare aut coniungere iniuriam:
grauiſſimeq́ & ueriſſime defenditur, nunq̃ æquitatem ab utilitate poſſe ſeiũ-
gere, & quidquid æquum iuſtumq́ eẽt, id etiam honeſtum, uiciſſimq́ qdqd
eſſet honeſtum, id iuſtum etiam atque æquum fore. Ad eaſq́ uirtutes de qui-
bus diſputatum eſt, Dialecticam etiã adiungunt & Phyſicam, eaſq́ ambas

uirtutum nomine appellant. Alteram quod habeat rationem ne cui falſo aſſentiamur, ne'ue unquam captioſa probabilitate fallamur, eaq́ꝫ q̃ de bonis & malis diceremus, ut tenere tueriq́ꝫ poſſimus. Nã ſine hac arte queũis arbitramur à uero abduci fallíq́ꝫ poſſe. Recte igitur ſi oĩbus in rebus temeritas ignoratioq́ꝫ uitioſa eſt, ab his ea quæ tollit, hæc uirtus noĩata eſt. Phyſicæ quoq́ꝫ non ſine cauſa tributus idem eſt honos, propterea quòd qui cõuenieñter naturæ uicturus ſit, ei & proficiſcendũ eſt ab omni mundo, & ab eius procuratione. Nec uero poteſt quiſq̃ de bonis & de malis uere iudicare, niſi omni cognita ratione naturæ & uitæ, etiam deoꝛ, & utrum conueniat nec ne natura hominis cum uniuerſa: quæq́ꝫ ſunt uetera præcepta ſapientium, qui iubent tẽpori parere, & ſequi Deum, & ſe noſcere, & nihil nimis. Hæc ſine Phyſicis quã uim habeant (& habent maximam) uidere nemo poteſt. Atq́ꝫ etiam ad iuſtitiam colendam, ad tuendas amicitias & reliquas charitates quid natura ualeat, hæc una cognitio poteſt tradere. Nec uero pietas aduerſus deos, nec quãta his gratia debeatur, ſine explicatione naturæ intelligi poteſt. Sed iam ſentio me eſſe longius prouectum q̃ propoſita ratio poſtularet, uerum admirabilis compoſitio diſciplinæ, incredibilisq́ꝫ rerũ traxit ordo. Quæ per deos ĩmortales nõne miraris? Quid enim aut in natura, qua nihil ẽ aptius, nihil deſcriptius, aut in operibus manufactis, tam compoſitũ, tamq́ꝫ compactũ & coagmentatum inueniri poteſt? Quid poſterius priori non conuenit? Quid ſequtur quod nõ reſpondeat ſuperiori? quid non ſic aliud ex alio nectitur, ut non ſi ullam literam moueris labent omnia? Nec tamen quidq̃ eſt quod moueri poſſit. Quã grauis uero, q̃ magnifica, q̃ conſtans conficitur perſona ſapientis? qui quum ratio docuerit, quod honeſtum eſſet, id eſſe ſolum bonum, ſemper ſit neceſſe eſt beatus, uereq́ꝫ omnia iſta nomina poſſideat, quæ irrideri ab imperitis ſolẽt. Rectius enim appellabitur Rex, q̃ Tarquinius, qui nec ſe nec ſuos regere potuit. Rectius magiſter populi (is enim ẽ Dictator) q̃ Sylla, qui trium peſtiferoꝛ uitiorũ, luxuriæ, auaritiæ, crudelitatis magiſter fuit. Rectius diues q̃ Craſſus, qui niſi eguiſſet nũquam Euphratem nulla belli cauſa trãſire uoluiſſet. Recte eius omnia dicentur qui ſcit uti ſolus omnibus: recte etiã pulcher appellabitur: animi enim lineamẽta ſunt pulchriora q̃ corporis. Recte ſolus liber, nec dominationi cuiuſquã parens, neq́ꝫ obediens cupiditati: recte inuictus cuius etiam ſi corpus conſtringatur, animo tamen uincula injici nulla poſſint: nec expectet ullum tempus ætatis, ut tum deniq́ꝫ iudicetur beatus ne fuerit, quum extremũ uitæ diem morte confecerit, quod ille unus ex ſeptem ſapientibus nõ ſapienter Crœſum monuit. Nã ſi beatus unq̃ fuiſſet, beatam uitã uſq́ꝫ ad illum à Cyro extructũ rogum protuliſſet. Quod ſi ita eſt, ut neq́ꝫ quiſq̃ niſi bonus uir, et oẽs boni beati ſint, quid philoſophia magis colendum? aut quid eſt uirtute diuinius?

M.TVLLII CICERONIS DE FINIBVS BONORVM ET MALORVM AD BRVTVM. LIBER IIII.

QVÆ quum dixiſſet, finem ille. Ego autem, næ tu, inq̃,
Cato iſta expoſuiſti tam multa memoriter, tā obſcu-
ra dilucide. Itaqꝫ aut omittamus contra omnino uelle
aliquid, aut ſpatium ſumamus ad cogitandum. Tā.n.
diligenter & ſi minus uere (nam nondum id quidem
audeo dicere) ſed tamen accurate, non modo fundatā,
uerūetiam extructam diſciplinam, non eſt facile per-
diſcere. Tum ille, ain tandem inquit? Quū ego te hac
noua lege uideam eodem die accuſatori reſpōdere, & tribus horis perorare,
in hac mea cauſa tempus dilaturū putas? quæ tamen à te agetur non melior,
quàm illæ ſunt quas interdum obtines. Quare iſtā quoqꝫ aggredere, tracta-
tam preſertim & ab alijs, & à teipſo ſæpe, ut tibi deeſſe non poſſit oratio. Tū
ego, Non me hercule, ſolere temere contra Stoicos, non quo illis admodū aſ-
ſentiar: ſed pudore impedior. Ita multa dicunt quæ uix intelligam. Obſcura,
inquit, quædam eſſe confiteor, nec tamen ab illis ita dicūtur de induſtria, ſed
ineſt in rebus ipſis obſcuritas. Cur igitur eaſdem res, inquā, Peripateticis di-
centibus uerbum nullum eſt quod nō intelligatur? Eaſdém ne res, inquit? an
parum diſſerui, non uerbis Stoicos à Peripateticis, ſed uniuerſa re, & tota ſen
tentia diſſidere? Atqui, inquā, Cato, ſi iſtud obtinueris, traducas me ad te to-
tum licebit. Putabam equidem ſatis, inquit, me dixiſſe. Quare ad ea primum
ſi uidetur: ſin aliud qd uoles, poſtea. Imo iſtud quidē inquā, quo loco, niſi ini
quum poſtulo, reſpōde arbitratu meo. Vt placet, inquit. Etſi enim illud erat
aptius, æquum cuiqꝫ concedere. Exiſtimo, igitur, inquam, Cato, ueteres illos
Platonis auditores Speuſippum, Ariſtotelem, Xenocratem, deinde eorum
Polemonem, Theophraſtum, ſatis & copioſe & eleganter habuiſſe conſtitu
tam diſciplinam, ut non eſſet cauſa Zenoni, quum Polemonem audiſſet, cur
& ab eoipſo, & à ſuperioribus diſſideret, quorum fuit hæc inſtitutio. In qua
animaduertas uelim, quid mutandum putes. Nec expectes dum ad omnia di
cam, quæ ante dicta ſunt. Vniuerſa enim illorum ratione cum tota ueſtra con
fligendum puto. Qui quum uiderent ita nos eſſe natos, ut & communiter ad
eas uirtutes apti eſſemus, quæ notæ illuſtresqꝫ ſunt, iuſtitiam dico, temperan
tiam, ceterasqꝫ generis eiuſdem, quæ omnes ſimiles artium reliquarum, ma-
teria tantum ad meliorem partem & tractatione differunt, easqꝫ ipſas uirtu-
tes uiderent nos magnificentius appetere & ardētius, habere etiam, inſitāqꝫ
quandam uel potius innatam cupiditatem ſcientiæ, natosqꝫ eſſe ad congrega
tionem hominum, & ad ſocietatem cōmunitatemqꝫ generis humani, eaqꝫ in
maximis ingenijs maxime elucere, totam philoſophiam tres in partes diuiſe-
runt, quam partitionem à Zenone retentam eſſe uidemus. Quarum quum
una ſit, qua mores confirmari putantur, differo eam partem, quæ quaſi ſtirps
eſt huius quæſtionis. Qui ſit enim finis bonorum, mox: hoc loco tantū dico,
à ueteribus Peripateticis Academicisqꝫ, qui re conſentiētes uocabulis diffe-
rebant, cum locum quem ciuilem recte appellaturi uidemur, Græci πολιτικὸν,

& oratio compleatur, una inueniendi, altera diſſerendi, hanc poſteriorem & Stoici & Peripatetici, priorem autem illi egregie tradiderunt, hi omnino ne attigerunt quidē. Nā è quibus locis quaſi theſauris argumenta depromerētur, ueſtri ne ſuſpicati quidem ſunt, ſuperiores autem artificio & uia tradiderunt. Quæ quidem res effecit, ne neceſſe ſit ijſdem de rebus ſemper, quaſi dictata decantare, neque à commentariolis ſuis diſcedere. Nam qui ſciet ubi quidque poſitum ſit, quaq́ eo ueniat, is etiam ſi quid obrutum erit, poterit eruere, ſemperq́ eſſe in diſputando ſuus. Quod & ſi ingenijs magnis prædití quidam, dicendi copiam ſine ratione conſequuntur, ars tamen eſt dux certior quàm natura. Aliud eſt enim poetarū more uerba fundere, aliud ea quæ dicas ratione & arte diſtinguere. Similia dici poſſunt de explicatione naturæ, qua hi utuntur & ueſtri. Neque uero ob duas modo cauſas, quod Epicuro uidetur, ut pellatur mortis & religionis metus: ſed etiam modeſtiā quandam cognitio rerum cœleſtium affert, ijs q uideant quanta ſit etiam apud deos moderatio, quantus ordo, & magnitudinem animi, deorum opera & facta cernentibus: iuſtitiam etiam quum cognitum habeas quod ſit ſummi rectoris ac domini numen: quod conſilium, quæ uoluntas, cuius ad naturā apta ratio, uera illa & ſumma lex à philoſophis dicitur. Ineſt in eadem explicatione naturæ, inſatiabilis quædam è cognoſcendis rebus uoluptas, in qua una confectis rebus neceſſarijs, uacui negocijs honeſte ac liberaliter poſſumus uiuere. Ergo in hac ratiōe tota de maximis ferè rebus Stoici illos ſequuti ſunt, ut & deos eſſe, & quatuor ex rebus omnia conſtare dicerent. Quum autem quæreretur res admodum difficilis, num quinta quędam natura uideretur eſſe, ex qua ratio & intelligentia oriretur, in quo etiam de animis cuius generis eſſent quæreretur, Zeno id dixit eſſe ignem, nonnulla deinde aliter, ſed ea pauca. De maxima autem re eodem modo, diuina mente atque natura mūdum uniuerſum, atque eius maximas partes adminiſtrari: materiam uero rerum, & apud eos copiam exilem, apud illos uberrimam reperiemus. Quàm multa ab his conquiſita & collecta ſunt, de omnium animantium genere, ortu, membris, ætatibus? q̄ multa de rebus his quæ gignuntur è terra? q̄ multæ quamq́ de rebus uarijs & cauſæ cur quidq́ fiat, & demonſtrationes quemadmodum quæque fiant? qua ex omni copia, plurima & certiſſima argumēta ſumuntur ad cuiuſque rei naturam explicandam. Ergo adhuc, quantū equidem intelligo, cauſa non uidetur fuiſſe mutandi nominis. Non enim ſi omnia non ſequebatur, idcirco non erat ortus illinc. Equidem etiam Epicurum in Phyſicis quidem, Democritium puto, pauca mutat uel plura ſanè. At quum è plurimis eadem dicit, tum certe de maximis. Quod item quum ueſtri faciant, non ſatis magnam tribuunt inuentoribus gratiam. Sed hæc hactenus. Nunc uideamus quæſo de ſummo bono, quod continet philoſophiam, quid tandem attulerit, quamobrem ab inuentoribus tanquam à parētibus diſſentiret. Hoc igitur loco, quanquam à te Cato diligenter eſt explicatus finis hic bonorum qui continet philoſophiam, & quis à Stoicis, & quemadmodū diceretur, tamē ego quoque exponam, ut perſpiciamus, ſi potuerimus, quidnā à Zenone noui ſit allatum. Quum enim ſuperiores, è quibus planiſſime Polemo, ſecundum naturam, uiuere ſummum bonum eſſe dixiſſet, his uerbis tria ſignificari Stoici dicunt. Vnū eiuſmodi, uiuere adhibentem ſcientiā earū re-

rum,quæ natura euenirent.Hunc ipſum Zenonis aiunt finem eſſe declaran‑tem illud quod à te dictum eſt,conuenienter naturæ uiuere. Alterum ſignifi‑care idem, ut diceretur officia omnia media,aut pleraq; ſeruãtem uiuere. Hoc ſic expoſitum diſſimile eſt ſuperiori. Illud enim rectum quod κατόρθωμα dicebas,cõtingit ſapienti ſoli:hoc autem inchoati cuiuſdam officij eſt,non perfecti,quod cadere in nonnullos inſipientes poteſt. Tertium aũt,oĩbus aut maximis rebus,ĳs quæ ſecũdum naturã ſint fruentem uiuere.Hoc non eſt poſitũ in noſtra actione, cõpletur enim & ex eo genere uitæ,quod uirtute fruit̃, & ex his rebus quæ ſecũdum naturam ſunt,neq; ſunt in noſtra poteſtate: ſed hoc ſummũ bonum,quod certa ſignificatione intelligitur, eaq; uita quę ex ſũmo bono degitur,quia cõiuncta ei uirtus eſt,in ſapientem ſolum cadit. Iſq; finis bonorum,ut ab ipſis Stoicis ſcriptũ uidemus,à Xenocrate atq; ab Ariſtotele conſtitutus eſt. Itaq; ab ĳs cõſtitutio illa prima natura à qua tu quoq; ordiebare,his propè uerbis exponitur.Omnis natura uult eſſe cõſeruatrix ſui, ut & ſalua ſit,& in genere cõſeruetur ſuo. Ad hanc rem aiunt artes quoq; exquiſitas,quæ naturã adiuuarent,in quibus ea numeretur in primis,quæ eſt uiuendi ars,ut tueatur quod à natura datũ ſit,quod deſit acquirat. Iidemq; diuiſerũt naturã hominis in animũ & corpus. Quumq; eorum unumquodq; per ſe expetendũ eſſe dixiſſent,uirtutes quoq; utriuſq; eorum per ſe expetendas eſſe dicebant,quum animũ quadã infinita laude anteponerent corpori,uirtutes quoq; animi bonis corporis anteponebant.Sed quum ſapientiam totius hominis cuſtodem & procuratricem eſſe uellent,quæ eẽt naturæ comes & adiutrix,hoc ſapientiæ munus eſſe dicebant,ut eum tueretur qui cõſtaret ex animo & corpore,in utroq; iuuaret eum atq; contineret. Atq; ita re primo ſimpliciter collocata,reliqua ſubtilius perſequentes,corporis bona facilem quãdam rationem habere cenſebant,de animi bonis accuratius exquirebant: in primiſq; reperiebant ineſſe in his iuſtitiæ ſemina,primiq; ex omnibus philoſophis natura tributum eſſe docuerunt,ut hi qui procreati eſſent à procreatoribus amarẽtur,& id quod temporũ ordine antiquius,ut coniugia uirorum & uxorum natura cõiuncta eſſe dicerent,qua ex ſtirpe orirentur amicitiæ cognationum. Atq; ab his initĳs profecti omnium uirtutum & originem & progreſſiõem perſequuti ſunt,ex quo magnitudo quoq; animi exiſtebat,qua facile poſſet repugnari obſiſtiq; fortunæ,quod maximæ res eſſent in poteſtate ſapientis,uarietates aũt iniuriaſq; fortunæ facile ueterum philoſophorum præceptis inſtituta uita ſuperabat. Principĳs autem à natura datis, amplitudines quædam bonorum excitabantur,partim profectæ à contemplatione rerum occultiorum,quod erat inſitus menti cognitiõis amor,ex quo etiam rationis explicandi diſſerẽdiq; cupiditas cõſequebatur:quodq; hoc ſolũ animal natũ eſt pudoris ac uerecũdiæ particeps, appetẽſq; cõiũctionũ hominũ ac ſocietatum,animaduertẽſq; in oĩbus rebus quas ageret aut diceret,ne quid ab eo fieret niſi honeſte & decore. His initĳs ut ante dixi,tanq̃ ſeminibus à natura datis,temperantia,modeſtia,iuſtitia & omnis honeſtas pfecte abſoluta eſt. Habes,inquam,Cato formã eorum,de quibus loquor philoſophorum:qua expoſita ſcire cupio,quæ cauſa ſit cur Zeno ab hac antiqua inſtitutione deſciuerit, quidnã horum ab eo nõ ſit probatum,quod ne oẽm naturam cõſeruatricem ſui dixerit,an quod omne animal ipſum ſibi cõmẽdatum,ut ſe & ſaluũ in ſuo

genere

genere incolumeq́ uellet:an quum omnium artium finis is eſſet, quid natura maxime quæreret,idem ſtatui debere de totius arte uitæ:an quod quũ animo conſtaremus & corpore,& hæc ipſa & eorꝝ uirtutes per ſe eſſe ſumẽdas: an uero diſplicuit ea quæ tributa eſt animi uirtutis tanta præſtantia: an quæ de prudentia,de cognitione rerum,de coniunctione generis humani, quæq́ ab eiſdem de temperãtia,de modeſtia,de magnitudine animi,de omni honeſtate dicuntur,fatebuntur Stoici hæc omnia dicta eſſe præclare? Neq.n.eam cauſam Zenoni deſciſcẽdi fuiſſe:alia quædam dicẽt,credo,magna antiquorꝝ eſſe peccata,quæ ille ueri inueſtigãdi cupidus nullo mõ ferre potuerit. Quid enim peruerſius? quid intolerabilius? quid ſtultius,ꝗ bonam ualetudinem,ꝗ dolorum omnium uacuitatem,ꝗ integritatem oculorum reliquorumq́ ſenſuum,ponere in bonis potius,ꝗ dicerent nihil omnino inter eas res, hisq́ cõtrarias intereſſe? Ea enim omnia quæ illi bona dicerent,ꝓpoſita eſſe non bona. Itemq́ illa quæ in corpore excellerẽt,ſtulte antiquos dixiſſe per ſe eẽ expetenda & ſumẽda potius ꝗ expetenda. Eademq́ omni uita,quæ in una uirtute conſiſteret,illam uitam,quæ etiam ceteris rebus quæ eſſent ſecundũ naturam abũdaret,magis expetẽdam non eſſe,ſed magis ſumendam? quumq́ ipſa uirtus efficiat ita beatã uitam,ut beatior eſſe nõ poſſit,tamẽ quædam deeſſe ſapientibus,tum quum ſint beatiſſimi:itaq́ eos id agere,ut a ſe dolores, morbos,debilitates repellant? O magnã uim ingenij,cauſamq́ iuſtã cur noua exiſteret diſciplina. Perge porrò,ſequentur enim quæ tu ſcientiſſime complexus es,omnem inſipiẽtiam iniuſtitiam,alia uitia ſimilia eſſe,omniaq́ peccata eſſe paria:eosq́ qui natura doctrinaq́ lõge ad uirtutẽ proceſſiſſent,niſi eam plene conſequuti eſſent,ſumme eſſe miſeros:neque inter eorum uitam et improbiſſimorum quidquam omnino intereſſe,ut Plato tantus ille uir,ſi ſapiens non fuerit,nihilo melius ꝗ quiuis improbiſſimus,nec beatius uixerit.

Hæc uidelicet eſt correctio philoſophiæ ueteris & emendatio, quæ omnino aditum habere nullum poteſt in urbem,in forum,in curiam. Quis enim ferre poſſet ita loquentem eum,qui ſe authorem uitæ grauiter & ſapienter agendæ, profiteretur nomina rerum commutantem? Quumq́ idẽ ſentiret quod omnes,quibus rebus eandem uim tribueret,alia nomina imponẽtem, uerba modo mutantem,de opinionibus nihil detrahentem? Patronus ne cauſæ in epilogo pro reo dicens,negaret eſſe malum exilium, publicationem bonorum: hæc reijcienda eſſe,nõ fugienda,nec miſericordem iudicem eſſe oportere? In concione autem ſi loqueretur,ſi Annibal ad portas ueniſſet,murumq́ iaculo traieciſſet,negaret eſſe in malis,capi,uenire,interfici, patriam amittere? An Senatus quum triumphum Aphricano decerneret, quid de eius uirtute aut felicitate poſſet dicere,ſi neque uirtus in nullo,niſi ſapiente,nec felicitas uerè dici poteſt? Quæ eſt igitur iſta philoſophia,quæ communi more in foro loquitur,in libello ſuo? preſertim quum quod illi uerbis ſuis ſignificẽt,in eo nihil mouetur,de ipſis rebus nihil mutetur, eædem res maneant, alio modo. Quid enim intereſt diuitias,opes,ualetudinem,bona dicas,an ne præpoſita, quum ille qui iſta bona dicit,nihil plus his tribuat,ꝗ tu qui eadem illa prępoſita nominas? Itaque homo in primis ĩgenuus & grauis, dignus illa familiaritate Scipionis & Lęlij Panętius,quum ad Q. Tuberonẽ de dolore patiendo ſcriberet,quod eſſe caput debebat ſi probari poſſet,nũꝗ poſuit nõ eẽ ma-

lum dolorem, ſed quid eſſet & quale,ꝗ̃tumq; in eo ineſſet alieni,deinde quæ
ratio eſſet perferendi.Cuius quidem,qm̃ Stoicus fuit,ſnĩa, cõdemnata mihi
uidetur eſſe ĩmanitas iſta uerborũ.Sed ut propius ad ea Cato accedã,quę à te
dicta ſunt,preſſius agamus,eaq; quę mõ dixiſti cum his cõferamus, quæ tuis
antepono.Quę ſunt igitur cõmunia uobis cum añtiquis,his ſic utamur quaſi
cõceſſis: quæ in cõtrouerſiam ueniũt,de his ſi placet diſſeramus.Mihi uero,
inquit,placet agi ſubtilius,& ut ipſe dixiſti,preſſius.Quæ enim adhuc ꝓtu
liſti popularia ſunt, ego aũt à te elegantiora deſidero . A me tu inquam? ſed
tñ enitar,etſi minus mihi multa occurrent,nõ fugiam iſta popularia. Sed pri
mũ poſitum ſit,noſmetipſos cõmendatos eſſe nobis,primãq; ex natura hanc
habere appetitionem,ut cõſeruemus noſmetipſos.Hoc cõuenit . ſequit̃ illud,
ut animaduertamus ꝗ ſimus ipſi,ut nos quales eſſe oportet ſeruemus.Sumus
igitur homines,ex aĩo cõſtamus & corpore,quæ ſunt cuiuſdam modi, noſq;
oportet ut prima appetitio naturalis poſtulat,hæc diligere , cõſtituereq; ex
his finẽ illum ſũmi boni atq; ultimi: quẽ ſi prima uera ſint:ita cõſtitui neceſ-
ſe eſt,earũ rerum quæ ſunt ſecũdum naturã,ꝗ plurima & ꝗ maxima adipiſci.
Hunc igitur finem illi tenuerunt,quodq; ego pluribus uerbis,illi breuius, ſe
cundum naturã uiuere.Hoc ius bonoꝝ uideatur extremum. Age nũc iſti do-
ceant uel tu potius(qs enim iſta melius?)quonã modo ab eiſdẽ principiis ꝓ
fecti,efficiatis ut honeſte uiuere(id eſt.n.uel ex uirtute uel naturæ cõgruẽter
uiuere)ſummũ bonum ſit,& quonã modo,aut quo loco corpus ſubito deſer
ueritis,omniaq; ea quæ quum ſecũdum naturã ſint,abſint à noſtra poteſtate,
ipſum denique officium.Quæro igitur quo modo hæ tantæ cõmendationes
à natura profectæ,ſubito à ſapientia relictæ ſunt? Quod ſi non hoĩs ſummũ
bonum quæreremus,ſed cuiuſdam animantis: is aũt eẽt nihil niſi animus(li-
ceat enim fingerę aliquid eiuſmodi,quo uerũ facilius reperiamus)tamen illĩ
animo non eſſet hic ueſter finis: deſideraret enim ualetudinem, uacuitatẽ do-
loris,appeteret etiam cõſeruationẽ ſui,earumq; rerum cuſtodiã , finemq; ſibi
cõſtitueret ſecũdum naturam uiuere.Quod eſt(ut dixi)habere ea quæ ſecũ-
dum naturam ſunt,uel omnia uel plurima & maxima. Cuiuſcunq; enim mo
di animal cõſtitueris,neceſſe eſt etiã ſi id ſine corpore ſit,ut fingimus , tamen
eſſe in animo quædam ſimilia eoꝝ,quę ſint in corpore,ut nullo modo,niſi ut
expoſui,conſtitui poſſit finis bonoꝝ.Chryſippus autem exponens differen
tias animantiũ,ait alias earũ corpore excellere,alias aũt animo, nõnullas ua-
lere utraq; re.Deinde diſputat quod cuiuſq; generis animantis ſtatui debeat
extremum.Quum aũt hominem in eo genere poſuiſſet,ut ei tribueret animĩ
excellentiam,ſũmum bonum id cõſtituit,non excellere aĩo,ſed uti nihil eẽ ꝑ-
ter animum uideretur.Vno aũt modo in uirtute ſola ſummum bonum recte
poneretur,ſi quod eſſet animal,quod totũ ex mente conſtaret: idipſum tamẽ
ſic,ut ea mens nihil haberet in ſe,quod eſſet ſecũdum naturam, ut ualetudo ẽ.
Sed id ne cogitari quidem poteſt quale ſit,ut nõ repugnet ipſum ſibi. Sin di
cit obſcurari quædam,nec apparere quia ualde parua ſint,nos quoq; cõcedi-
mus,quod dicit Epicurus de uoluptate,quæ minimæ ſint uoluptates,eas ob-
ſcurari ſæpe & obrui,ſed non ſunt in eo genere tantæ commoditates corpo-
ris,tamq; productæ temporibus,tamq; multæ.Itaque in quibus propter ea-
rum exiguitatem obſcuratio conſequit̃,ſæpe accidit,ut nihil intereſſe noſtra

fateamur,

fateamur,ſint illa nec ne ſint:ut in ſole quod à te dicebatur, lucernam adhibere nihil intereſt,aut teruncium adijcere Crœſi pecuniæ. Quibus autem in rebus obſcuratio tanta non ſit,fieri tamen poteſt ut idipſum quod intereſt nõ ſit magnum,ut ei qui iucunde uixerit annos decem,ſi æque uita iucũda menſtrua addatur,quia momentum aliquam habeat ad iucundum acceſſionem, bonum ſit. Si autem id non concedatur,nõ cõtinuo uita beata tollitur. Bona aũt corporis huic ſunt,quod poſterius poſui,ſimiliora:habent enim acceſſionem dignam in qua elaboretur,ut mihi in hoc Stoici iocari uideantur interdum quum ita dicant,ſi ad illam uitam quę cum uirtute degatur,ampulla aut ſtrigilis accedat,ſumpturũ ſapientem eam uitam potius quo hæc adiecta ſint, nec beatiorem tamen ob eam cauſam fore. Hoc ſimile tandem eſt non riſu potius quàm oratione eijciendũ. Ampulla enim ſit nec ne ſit,quis nõ iure optimo irrideatur,ſi laboret. At uero grauitate membrorum & cruciatu dolorum,ſi quis quem leuet,magnam ineat gratiam. Nec ſi ille ſapiens ad tortoris eculeum à tyranno ire cogatur,ſimilem habeat uultum,& ſi ampullã perdidiſſet:ſed ut magnum & difficile certamen iniens, quum ſibi cum capitali aduerſario dolore depugnandum uideret,excitaret omnes rationes fortitudinis ac patientiæ,quarum præſidio iniret illud difficile,ut dixi, magnumq́ prælium. Deinde non quæremus quid obſcuretur aut intereat,quia ſit admodum paruum,ſed quid tale ſit ut expleat ſummam. Vna uoluptas è multis obſcuratur in illa uita uoluptaria,ſed tamen ea quamuis parua ſit,pars eſt eius uitę quę poſita eſt in uoluptate. Nummus in Crœſi diuitijs obſcuratur,pars eſt tamen diuitiarum. Quare obſcurentur etiam hæc,quæ ſecundum naturã eſſe dicimus in uita beata,ſint modo partes uitæ beatæ. Atqui ſi ut conuenire debet inter nos,eſt quædam appetitio naturalis, ea quæ ſecundum naturã ſunt appetens,eorum omnium eſt aliqua ſumma facienda: quo conſtituto tum licebit otioſe iſta quærere,de magnitudine rerũ,de excellentia,quanta ĩ quoq; ſit ad beate uiuendum,de iſtis ipſis obſcurationibus, quæ propter exiguitatem uix,aut ne uix quidem appareant. Quid de quo multa diſſenſio eſt? nemo enim eſt qui aliter dixerit,quin omnium naturarum ſimile eſſet id,ad qđ omnia referuntur,quod eſt ultimum rerum appetendarum. Omnis enim eſt natura diligens ſui. Quæ eſt enim quæ ſe unquam deſerat,aut partem aliquã ſui,aut eius partis habitum,aut uim,aut ullius earum rerum,quæ ſecundũ naturam ſint,aut motum aut ſtatum? Quæ autem natura ſuæ primæ inſtitutionis oblita eſt? nulla profecto,quin ſuam uim retineat à primo ad extremum. Quo igitur euenit ut hominis natura ſola eſſet, quæ hominem relinqueret, quæ obliuiſceretur corporis,quæ ſummum bonum non in toto homine, ſed in parte hominis poneret? Quomodo autem,quod ipſi etiam fatentur,conſtatq́ inter omnes,conſeruabitur ut ſimile ſit omnium naturale illud ultimũ de quo quæritur? Tum enim eſſet ſimile,ſi in ceteris quoque naturis id cuiq; eſſet ultimum quod in quaq; excelleret. Tale enim uiſum eſſet ultimum Stoĩcorũ. Quid dubitas igitur mutare principia naturę? Quid enim dicis,omne animal ſimul atq; ſit ortum,applicatũ eſſe ad ſe diligendũ,eſſeq́ in ſe conſeruando occupatũ? Quin potius ita dicis,omne animal applicatũ eſſe ad id,qđ in eo ſit optimum,& in eius unius occupatũ eſſe cuſtodia,reliquasq́ naturas nihil aliud agere,niſi ut id conſeruent,quod in quaq; optimum ſit? Quomo

do autem optimum, ſi bonum præterea nullũ eſt? Si autem reliqua appetenda ſunt, cur quod eſt ultimum rerum appetendarum, id non aut ex omnium earum, aut ex plurimarum & maximarum appetitione concluditur? Vt Phidias poteſt à primo inſtituere ſignum idq́ perficere. poteſt ab alio inchoatũ accipere & abſoluere: huic eſt ſapientia ſimilis. Non enim ipſa genuit hoĩem, ſed accepit à natura inchoatum. Hanc intuens debet inſtitutum illud quaſi ſignum abſoluere. Qualem igitur natura hominem inchoauit? & quod ẽ munus, quod opus ſapientiæ? Quid eſt quod ab ea & abſolui & perfici debeat, ſi nihil in eo quod perficiendum eſt, præter motum ingenij quendam, id eſt rationem? Neceſſe eſt hoc ultimũ eſſe, ex uirtute uitam fingere: ratiõis enim perfectio eſt uirtus. Si nihil niſi corpus, ſumma erunt illa, ualetudo, uacuitas doloris, pulchritudo, & cetera. Nũc de hominis ſummo bono quærit. Quid ergo dubitamus in tota eius natura quærere quid ſit effectum? Quum enim cõſtet inter omnes, omne officium munusq́ ſapiẽtiæ in hominis cultu eſſe occupatum, alij (ne me exiſtimes cõtra Stoicos ſolũ dicere) eas ſñias afferũt, ut ſummum bonum in eo genere ponant, quod ſit extra noſtrã poteſtatem, tãq̃ de animali aliquo loquãtur: alij cõtra quaſi nullũ ſit corpus hominis, ita præter animum nihil curant. Quum præſertim ipſe quoq́ animus, non inane neſcio quid ſit, neq́ enim id poſſum ĩtelligere, ſed in quodam genere corporis, ut ne is quidem uirtute una contentus ſit, ſed appetat uacuitatẽ doloris. Quãobrem utriq́ idem faciunt, ut ſi læuam partem negligerent, dexteram tuerentur: aut ipſius animi, ut fecit Erillus, cognitionem amplexarentur, actionem relinquerent. Eorum enim omnium multa prætermittentium dum eligant aliquid quod ſequantur, quaſi curta ſententia. At uero illa perfecta atq́ plena eorum qui quum de hominis ſummo bono quærerent, nullam in eo neq́ animi neq́ corporis partem uacuam tutela reliquerunt. Vos autem Cato, q̃a uirtus, ut omnes fatemur, altiſſimum locum in homine, & maxime excellentem tenet: & quod eos qui ſapiẽtes ſunt, abſolutos & perfectos putamus, aciem animorum noſtrorum uirtutis ſplendore perſtringitis. In omni enim animante eſt ſummum aliquid atq́ optimum, ut in equis, in canibus, quibus tamen & dolore uacare opus eſt, et ualere. Sic igitur in homine perfectio iſta in eo potiſſimum quod eſt optimum, id eſt in uirtute, laudatur. Itaq́ mihi nõ ſatis uidemini cõſiderare, quid interſit naturæ quæq́ ꝓgreſſio. Nõ enim hoc quod facit in frugibus, ut quum ad ſpicam perduxerit ab herba, relinquat, et pro nihilo habeat herbam, idem facit in homine, quũ eum ad rõnis habitũ ꝑduxerit. Semper enim ita aſſumit aliquid, ut ea quæ prima dederit ne deſerat: itaq́ ſenſibus rationem adiunxit, & ratione effecta ſenſus nõ reliquit. Vt ſi cultura uitium, cuius hoc munus eſt ut efficiat ut uitis cum partibus ſuis omnibus, q̃ optime ſe habeat. Sed ſic intelligamus: licet enim ut uos quoq́ ſoletis, fingere aliquid docendi cauſa. Si igitur illa cultura uitium in uite inſit, ipſa cetera credo uelit, quæ ad colendam uitem attinebant, ſicut antea, ſe aũt omnibus uitis partibus præferat, ſtatuatq́ nihil eſſe melius in uite q̃ ſe. Similiter ſenſus, quum acceſſit ad naturam tuetur illam quidem, ſed etiam tueť ſe. Quũ autem aſſumpta ratio eſt, tanto in dominatu locatur, ut omnia illa prima naturæ, huius tutelæ ſubijciantur. Itaq́ non diſcedit ab eorum curatione, q̃bus præpoſita uitam omnem debet gubernare. Vt mirari ſatis eorꝫ inconſtãtiam

non

non poſſimus. Naturalem enim appetitionem quam uocant ὁρμὴν, itemq́ officium, ipſam etiam uirtutem tuentem uolunt eſſe earum rerum, quæ ſecundũ naturam ſunt. Quum autem ad ſummum bonũ uolunt peruenire, tranſiliunt omnia, & duo nobis opera pro uno relinquunt, ut alia ſumamus, alia appetamus, potius q̃ uno fine omnia concludant. At enim, nam dicitis uirtutem nõ poſſe conſtitui, ſi ea quæ extra uirtutem ſint, ad beate uiuendum pertineant. Quod totum cõtra eſt: introduci enim uirtus nullo modo poteſt, niſi omnia quæ leget, quæq́ reijciet, unam referantur ad ſummam. Nam ſi omnino nos negligimus, in Ariſtonea uitia & peccata incidemus, obliuiſcemurq́ quę uirtuti ipſi principia dederimus: ſin ea non negligimus, neque tamen ad finem ſummi boni referemus, non multum ab Erilli leuitate aberrabimus. Duarum enim uitarum nobis erunt inſtituta capienda. Facit enim ille duo ſeiuncta ultima bonorum, quæ ut eſſent uera, coniungi debuerunt. Nunc iſta ſeparãtur ut diſiuncta ſint, quo nihil poteſt eſſe peruerſius. Itaque contrà eſt ac dicitis: nam cõſtitui uirtus nullo modo põt, niſi ea quæ ſint prima naturæ, ut ad ſummum pertinentia tenebit. Quæſita enim uirtus eſt, non quæ relinqueret naturam, ſed quæ tueretur. At illa, ut uobis placet, partem quandam tuetur, reliquam deſerit. Atque ipſa inſtitutio hominis, ſi loquereť, hæc diceret, primos ſuos quaſi cœptus appetendi fuiſſe ut ſe cõſeruaret in ea natura, in qua ortus eſſet. Nõdum aũt explanatum ſatis erat, quid maxima natura uellet. explanetur igitur. Quid ergo aliud intelligetur, niſi ut æque pars naturæ negligať, in qua ſi nihil eſt præter rõnem, ſit in una uirtute finis bonoꝝ: ſin eſt ẽt corpus, iſta explanatio naturæ nempe hoc effecerit, ut ea quæ ante explicationẽ tenebamus, relinquamus? Ergo id eſt cõuenienter naturę uiuere, à natura diſcedere. ut quidam philoſophi, quum à ſenſibus profecti maiora quædam & diuiniora uidiſſent, ſenſus reliquerunt: ſic iſti quũ ex appetitione rerum, uirtutis pulchritudinem aſpexiſſent, omnia quæ ꝑpter uirtutem ipſam uiderãt, abiecerunt, obliti naturã omnem appetendarum rerum ita late patere, ut à principijs permaneret ad fines, neque intelligunt ſe rerum illarum pulchraꝝ atque admirabilium fundamenta ſubducere. Itaque mihi uidentur omnes quidem illi erraſſe, qui finem bonoꝝ eſſe dixerunt honeſte uiuere, ſed alius alio magis. Pyrrho ſcilicet maxime, qui uirtute conſtituta nihil omnino quòd appetendum ſit, relinquat. Deinde Ariſto, qui nihil relinquere non eſt auſus. Introduxit autem, quibus cõmotus ſapiens appeteret aliquid, quod cuique in mentem incideret, & quodcunque tanquam occurreret. Is hoc melior quàm Pyrrho, quod uel aliquod genus appetendi dedit: deterior quàm ceteri, q́d penitus à natura receſſit. Stoici autem quod finem bonorũ in una uirtute ponunt, ſimiles ſunt illoꝝ. Quod autem principiũ officij quærũt, melius q̃ Pyrrho, quòd ea nõ occurrentia fingunt uincũt Ariſtonem: quòd aũt ea quę ad naturam accõmodata, & per ſe aſſumenda eſſe dicunt, non adiungunt, ad finem bonoꝝ, deſciſcunt à natura, & quodãmodo ſunt non diſſimiles Ariſtonis. Ille enim occurrentia neſcio quæ cõminiſcebatur: Hi autem ponunt illi quidem prima naturę, ſed ea ſeiungunt à finibus & à ſumma bonorũ. Quæ quum proponunt, ut ſit aliqua rerũ ſelectio, naturam uidentur ſequi: quũ aũt negant ea quidquam ad beatam uitam pertinere, rurſus naturam relinquũt. Atque adhuc ea dixi, cur cauſa Zenoni non fuiſſet quamobrẽ à ſuperiorum

authoritate diſcederet, nũc reliqua uideamus: niſi aut ad hęc Cato aliquid di
cere uis, aut nos iam longiores ſumus. Neutrum uero, inquit ille. Nam & à te
perfici iſtam diſputationem uolo, nec tua mihi oratio longa uideri pōt. Opti
me, inquam. Quid enim mihi poteſt eſſe optatius, quàm cum Catone omni-
um uirtutum authore, de uirtutibus diſputare? Sed primum illud uide, gra-
uiſſimam illam ueſtram ſententiam, quæ familiam ducit, honeſtum quod ſit,
id eſſe ſolum bonum, honeſteq; uiuere, bonorum finem, communem fore uo
bis cum omnibus, qui in una uirtute conſtituunt finem bonorum: quodq; di
citis, informari non poſſe uirtutem, ſi quidquam niſi quod honeſtum ſit, nu-
meretur, idem dicetur ab illis, quos modo nominaui. Mihi autem æquius ui-
debatur, Zenònem cum Polemone diſceptantem, à quo quæ eſſent princi-
pia naturę acceperat, à cōmunibus uitijs progredientem uidere ubi primum
inſiſteret, & unde cauſa controuerſię naſceretur, non ſtantem cum his, qui ne
dicerent quidem ſua ſumma bona eſſe à natura profecta, ut ijſdem argumen-
tis, quibus illi uterentur, ijſdemq; ſententijs. Minime uero illud probo, quod
quum docuiſtis, ut uobis uidemini, ſolum bonum eſſe quod honeſtum ſit; tū
rurſum dicitis, initia ꝓponi neceſſe eē apta & accōmodata naturæ, quorū ex
electione uirtus poſſit exiſtere. Non enim in ſelectione uirtus ponenda erat,
ut id ipſum, quod erat bonorum ultimum, aliud aliquid acquireret. Nam o-
mnia quæ ſumenda quæq; legenda aut optanda ſunt, ineſſe debent in ſumma
bonorum, ut is qui eam adeptus ſit, nihil præterea deſideret. Vidésne ut qui-
bus ſumma eſt in uoluptate, perſpicuum ſit quid his faciendum ſit aut nō fa-
ciendum, ut nemo dubitet eorum omnia officia quò ſpectare, quid ſequi, qd
fugere debeant? Sit hoc ultimum bonorum, quod nunc à me defenditur. ap-
paret ſtatim quæ ſint officia, quæ actiones. Vobis autem quibus nihil eſt ali
ud propoſitnm niſi rectum atq; honeſtum, unde officij, unde agendi princi-
pium naſcatur, nō reperietis. Hoc igitur quæritis omnes, & hi qui quodcūq;
in mentem ueniat, aut quodcunq; occurrat, ſe ſequi dicent, & uos ad naturā
reuertimini, quibus natura iure reſponderit, non eſſe uerum aliunde finē bea
te uiuendi, à ſe principia rei gerendæ peti. Eſſe enim unam rationem, qua &
principia rerum agendarum, & ultima bonorum continerētur: atq; ut Ari-
ſtonis eſſet exploſa ſententia dicentis, nihil differre aliud ab alio, nec eſſe res
ullas præter uirtutes & uitia, inter quas quidquam omnino intereſſet: ſic er-
rare Zenonem, qui nulla in re niſi in uirtute aut uitio propēſionem, ne mini
mi quidem momenti ad ſummum bonum adipiſcendum eſſe diceret. Et quū
ad beatam uitam nullum momentum res haberet, ad appetitionem autem re
rum, eſſe in his momenta diceret: quaſi uero hæc appetitio non ad ſummi bo
ni adeptionem pertineret. Quid autem minus cōſentaneum eſt, quàm quod
aiunt, cognito ſummo bono reuerti ſe ad naturam, ut ab ea petāt agendi prin
cipium, id eſt officij? Non enim actionis aut officij ratio impellit ad ea quę ſe
cundum naturam ſunt appetenda, ſed ab his & appetitio & actio commoue-
tur. Nunc uenio ad illa tua breuia quæ conſectaria eſſe dicebas, & primum il-
lud, quo nihil poteſt eſſe breuius. Bonum omne laudabile. Laudabile autem
omne honeſtū. Igitur omne bonum honeſtū. O plumbeum pugionē. Quis
enim tibi primum illud conceſſerit, quo quidem conceſſo nihil eſt opus ſecū
do? Si enim omne bonum laudabile eſt, omne honeſtum eſt. Quis tibi ergo

iſtud

iſtud dabit,prӕter Pyrrhonem,Ariſtonem eorum'ue ſimiles,quos tu nō pbas? Ariſtoteles,Xenocrates,tota illa familia non dabit.Quippe qui ualetudinem,uires,diuitias,gloriam,multa alia bona eſſe dicunt,laudabilia non dicant.Et hi quidem ita non ſola uirtute finem bonorum contineri putant, ut rebus tamen omnibus uirtutem anteponant.Quid cenſes eos eſſe facturos,qui omnino uirtutem á bonorum fine ſegregauerunt,Epicurum,Hieronymū,illos etiam ſi qui Carneadeum finem tueri uolunt? Iā aut Callipho aut Diodorus, quo poterunt tibi iſtud cōcedere,qui ad honeſtatem aliud adiungant, quod ex eodem genere non ſit? Placet igitur tibi Cato,quū res ſumpſeris nō cōceſſas,ex illis efficere quod uelis? Iam ille Sorites,quo nihil putatis eē uitioſius, quod bonū ſit id eſſe optabile,quod optabile id eſſe expetendū, quod expetēdum laudabile,deinde reliqui gradus:ſed ego in hoc reſiſto.Eodē enim modo tibi nemo dabit,quod expetendū ſit,id eſſe laudabile.Illud uero minime conſectariū,ſed in primis hebes,illorum ſcilicet nominum gloriatione dignam eſſe beatam uitā,quæ non poſſit ſine honeſtate contingere,ut iure quiſq̄ glorietur.Dabit hoc Zenoni Polemon etiam magiſter eius,& tota illa gens,& reliqui qui uirtutem omnibus rebus multo anteponentes,adiungunt ei tamē aliquid,ſummo in bono finiendo.Si enim uirtus digna eſt gloriatiōe,ut eſt, tantūq; præſtat ceteris rebus,ut dici uix poſſit,& beatus eſſe poterit uirtute una prędit us,carens ceteris,nec tamen illud tibi concedet,prӕter uirtutem nihil in bonis eſſe ducendum.Illi aūt quibus ſummum bonum ſine uirtute eſt, non dabunt fortaſſe uitā beatā habere in quo iure poſſit gloriari,& ſi illi quidem etiam uoluptates faciunt interdū glorioſas.Vides igitur te,aut ea ſumere quæ nō concedantur,aut ea quæ etiā conceſſa te nihil iuuent? Equidem in omnibus iſtis cōcluſionibus hoc putarem philoſophia nobiſq; dignū,& maxime quum ſummum bonū quæreremus,uitam noſtram,conſilia,uolūtates, non uerba corrigi.Quis enim poteſt iſtis quæ te,ut ais,delectant, breuibus, & acutis auditis de ſententia decedere? Nam quum ea ſpectant & auent audire,cur dolor malū non ſit,dicunt illi aſperū eſſe dolorē,moleſtum, odioſum, cōtra naturā,difficilem toleratu:ſed quia nulla ſit in dolore nec fraus,nec improbitas,nec malitia,nec culpa,nec turpitudo,non eſſe illud malum.Hęc qui audierit,ut ridere non curet,diſcedet tamen nihilo firmior ad dolorem ferendum q̄ uenerat.Tu autem negas fortem eē quēquam poſſe,qui dolorem malum putet.Cur fortior ſit,ſi illud quod tute concedis,aſperum & uix ferendū putabit? Ex rebus enim timiditas,non ex uocabulis naſcitur:& ais,ſi una litera cōmota ſit,fore tota ut labet diſciplina.Vtrum igitur tibi literam uideor, an totas paginas cōmouere? Vt enim ſit apud illos id quod eſt á te laudatum ordo rerum conſeruatus,& omnia inter ſe apta & connexa(ſic enim aiebas) tamen pèrſequi non debemus,ſi á falſis principijs profecta cōgruent ipſa ſibi,& á propoſito non aberrant.In prima igitur conſtitutione Zeno tuus á natura receſſit:quumq; ſummū bonum poſuiſſet in ingenij præſtātia, quam uirtutem uocamus,nec quidquam aliud bonum eſſe dixiſſet,niſi quod eēt honeſtū,nec uirtutem poſſe cōſtare,ſi in ceteris rebus eſſet quidq̄,qd aliud alio melius eſſet aut peius.His propoſitis tenuit prorſus cōſequētia. Recte dicis. Negare enim non poſſum.Sed ita falſa ſunt ea quæ cōſequuntur,ut illa qbus hęc nata ſunt uera eſſe nō poſſint.Docent enim nos ut ſcis dialectici,ſi ea quę

rem aliquam ſequantur falſa ſint, falſam illam ipſam eſſe, quam ſequãtur. Ita ſit illa concluſio nõ ſolum uera, ſed ita perſpicua, ut dialectici ne rationẽ quidem reddi putent oportere. Si illud, hoc, non autem hoc, igitur ne illud quidem. Sic conſequentibus ueſtris ſublatis, prima tolluntur, quæ ſequuntur igitur. Omnes qui non ſunt ſapientes, æque miſeros, ſapientes omnes ſumme beatos eſſe, recte facta omnia æqualia, omnia peccata paria: quæ quum magnifice primo dici uiderentur, conſiderata minus probantur. Senſus enim cuiuſq; & natura rerum, atq; ipſa ueritas clamabat quodãmodo, non poſſe adduci ut inter eas res quas Zeno exequaret, nihil intereſſet. Poſtea tuus ille Penulus, ſcis enim citius cliẽtes tuos à poetica profectos. Homo igitur acutus, cãm non obtinens repugnante natura, uerba uerſare cœpit. Et primũ rebus his, quas nos bonas dicimus, conceſſit ut haberentur aptæ, habiles & ad naturã accõmodatæ, faterìq; cœpit ſapienti, hoc eſt ſumme beato, cõmodius tñ eſſe, ſi ea quoq; habeat, quæ bona non audet appellare, natura ipſa accommodata eſſe concedit, negatq; Platonem ſi ſapiens non ſit, eadem eſſe in cauſa, qua tyrannum Dionyſium. Huic mori optimum eſſe ꝓpter deſperationem ſapientiæ, illi propter ſpem uiuere. Peccata autem partim eẽ tolerabilia, partim nullo modo: propterea quod alia peccata plures, alia pauciores quaſi numeros officij præterirent. Iam inſipientes alios ita eſſe, ut nullo modo ad ſapiẽtiam poſſent peruenire: alios qui poſſent, ſi id geſſiſſent, ſapientiam conſequi. Hic loquebatur aliter atq; omnes, ſentiebat idem quod ceteri. Nec uero minoris æſtimanda ducebat ea quæ ipſe bona negaret eſſe, q̃ illi qui ea bona eſſe dicebant. Quid igitur uoluit ſibi, qui illa mutauerit? Saltem aliquid de pondere detraxiſſet, & paulò minoris æſtimauiſſet ea q̃ Peripatetici, ut ſentire quoq; aliud, non ſolum dicere uideretur. Quid? de ipſa beata uita, ad quam oĩa referuntur, quæ dicitis? Negatis eam eẽ quæ expleta ſit omnibus his rebus, quas natura deſideret, totamq; eam in una uirtute ponitis. Quumq; omnis cõtrouerſia aut de re ſoleat, aut de nomine eſſe, utraq; earum naſcitur, ſi aut res ignoratur, aut erratur in nomine: quorum ſi neutrum eſt, opera danda eſt ut uerbis utamur quàm uſitatiſſimis & quàm maxime aptis, id eſt, rem declarantibus. Num igitur dubium eſt, quin ſi in re ipſa nihil peccatur à ſuperioribus, uerbis illi commodius utuntur? Videamus igitur ſententias eorum, tum ad uerba redeamus. Dicunt appetitionem animi moueri, quum aliquid ei ſecundum naturam eẽ uideatur, omniaq; quæ ſecũdum naturam ſint, æſtimatione aliqua digna, eaq; pro eo, quantum in quaque ſit ponderis, eſſe æſtimanda. Quæq; ſecũdum naturã ſint, partim nihil habere in ſeſe eius appetitionis, de qua ſæpe iam diximus, quæ nec honeſta nec laudabilia dicantur, partim quę uoluptatem habeant in omni animãte, ſed in homine rationem etiam. Ex eis quæ ſint apta, ea honeſta, ea pulchra, ea laudabilia: illa autem ſuperiora naturalia nominantur, quæ coniuncta cum honeſtis uitam beatam perficiunt & abſoluunt. Omnium autem eorum cõmodorum, quibus non illi plus tribuũt qui illa bona eſſe dicunt, quàm Zeno qui negat, longe præſtantiſſimũ eſſe, quod honeſtum eſſet atque laudabile. Sed ſi duo honeſta propoſita ſint, alterum cum ualetudine, alterum cum morbo, non eſſe dubium ad utrum eorum natura nos ipſa deductura ſit: ſed tamen tantam uim eſſe honeſtatis, tantũq; eam rebus omnibus præſtare & excellere, ut nullis nec ſupplicijs, nec p̃mijs

demoueri

demoueri poſſit ex eo quod rectum eſſe decreuerit: omniaq; quæ dura, difficilia, aduerſa uideantur, ea uirtutibus his quibus a natura eſſemus ornati, obteri poſſe, non faciles illas quidem nec contẽnendas. Quid enim eſſet in uirtute tantum? ſed ut hoc iudicaremus, non eſſe in his partem maximam poſitã beate aut ſecus uiuendi. Ad ſummam, ea quæ Zeno æſtimanda & ſumenda, & apta naturæ eſſe dixit, eadem illi bona appellant. Vitam autem beatam illi eam, quæ conſtaret ex his rebus quas dixi, aut plurimis aut grauiſſimis: Zeno autem quod ſuam, quod propriam ſpeciem habeat cur appetendum ſit, id ſolum bonum appellat: beatam autem uitam eam ſolam, quæ cum uirtute degatur. Si de re diſceptari oportet, nulla mihi tecũ Cato poteſt eſſe diſſenſio. Nihil eſt enim de quo aliter tu ſentias atq; ego, modo commutatis uerbis, ipſas res conferamus: nec hoc ille non uidit, ſed uerborum magnificẽtia eſt & gloria delectatus: qui ſi ea quæ dicit, ita ſentiret ut uerba ſignificant, quid inter eum & uel Pyrrhonem uel Ariſtonem intereſſet? Sin autem eos non probabat, quid attinuit cum his quibuſcum re cõueniebat, uerbis diſcrepare? Quid ſi reuiuiſcant Platonici illi, & deinceps, qui eorum auditores fuerunt, & tecũ ita loquantur? Nos quum te M. Cato ſtudioſiſſimũ philoſophiæ, iuſtiſſimũ uirum, optimum iudicem, religioſiſſimum teſtẽ audiremus, admirati ſumus quid eſſet, cur nobis Stoicos anteferres, qui de rebus bonis & malis ſentirent ea, quæ ab hoc Polemone Zeno cognouerat: nominibus uterentur his quæ prima ſpecie admirationem, re explicata riſum mouerent. Tu autem ſi tibi illa probabant, cur non proprijs uerbis illa tenebas? Sin te authoritas commouebat, nobis'ne omnibus, et Platoni ipſi neſcio quem illum anteponebas, preſertim quum in Repub. princeps eſſe uelles, ad eamq; tuendam cum ſumma tua dignitate, maxime a nobis ornari atq; inſtrui poſſes? Nobis enim iſta quæſita, à nobis deſcripta, notata, præcepta ſunt: omniumq; rerũpublicarum rectiones, genera, ſtatus, mutationes, leges etiam & inſtituta ac mores ciuitatũ, præſcripſimus. Eloquentiæ uero quæ & principibus maxime ornamẽto eſt, & qua te audimus ualere plurimum, quantum tibi ex monimẽtis noſtris addidiſſes? Ea quum dixiſſent, quid talibus uiris tandem reſpondiſſes? Rogarem te, inquit, ut diceres pro me tu idem qui illis orationem dictauiſſes, uel potius paulum loci mihi, ut his reſponderem, dares: niſi & te audire nũc mallem, & iſtis tamen alio tempore reſponſurus eſſem, tum ſcilicet quum tibi. Atqui ſi uerum reſpondere uelles Cato, hæc erant dicenda, non eos tibi non probatos tantis ingenijs homines, tantaq; authoritate, ſed te animaduertiſſe, quas res illi propter antiquitatem parum uidiſſent, eas a Stoicis eſſe perſpectas, eiſdemq; de rebus hos tum acutius diſſeruiſſe, tum ſenſiſſe grauius et fortius. Quippe qui primum ualetudinem bonam expetendam negent eſſe, eligendam dicant: non quia bonum ſit ualere, ſed quia ſit nõnihilo ęſtimandũ. Neq; tamen pluris q̃ illis uideatur, qui illud non dubitant bonũ dicere. Hoc uero te ferre non potuiſſe, quod antiqui illi quaſi barbati, ut nos de noſtris ſolemus dicere, crediderunt, eius qui honeſte uiueret, ſi idem & bene ualeret, bene audiret, copioſus eſſet, optabiliorem fore uitam, melioremq; & magis expetendam, q̃ illius qui ęque uir bonus multis modis eſſet, ut Ennij Alcmæo,

Circunuentus morbo, exilio atq; inopia.

Illi igitur antiqui, non tam acute optabiliorem illam uitam putant, pręſtan

tiorem, beatiorem: Stoici autem tantummodo præponendam in ſeligendo, non quo beatior hæc uita ſit, ſed quòd ad naturam accommodatior: & qui ſapientes non ſint, omnes ęque miſeros eſſe. Stoici hoc uidelicet uiderunt, illos autem id fugerat ſuperiores, qui arbitrabantur homines ſceleribus & parricidijs inquinatos nihilo miſeriores eſſe, q̃ eos qui quũ caſte & integre uiuerẽt, nondum perfectam illam ſapientiam eſſent conſequuti. Atq; hoc loco ſimilitudines eas, quibus illi uti ſolent, diſſimillimas proferebas. Quis enim ignorat ſi plures ex alto emergere uelint, propius fore eos quidem ad reſpirandũ, qui ad ſummam aquam iam appropinquent? Sed nihilo magis reſpirare poſſe q̃ eos qui ſunt in profundo. Nihil enim adiuuat procedere & progredi in uirtute, quo minus miſerrimus ſit antequam ad eam peruenerit, quoniam in aqua nihil adiuuat: & quoniam catuli qui iam deſpecturi ſunt, cæci æque & hi qui modo nati. Platonem quoque neceſſe eſt, quoniam nondum uidebat, æque cæcum animo ac Phalarim fuiſſe. Iſta ſimilia non ſunt Cato, in quibus quamuis multum proceſſeris, tamen illud in eadem cauſa eſt, à quo abeſſe uelis, donec euaſeris. Nec enim ille reſpirat anteq̃ emerſit, & catuli ęque cęci prius q̃ deſpexerunt, ac ſi ita futuri ſemper eſſent. Illa ſunt ſimilia: hebes acies eſt cuipiam oculorum, corpore alius langueſcit. hi curatione adhibita leuãtur in dies, alter ualet plus quotidie, alter uidet, hi ſimiles ſunt omnibus qui uirtuti ſtudent, leuantur uitijs, leuantur erroribus: niſi forte cenſeres T. Gracchũ patrem non beatiorem fuiſſe q̃ filium, quum alter ſtabilire Remp. ſtuduerit, alter euertere: nec tamen ille erat ſapiens. Quis enim hoc, aut quando, aut ubi, aut unde? Sed quia ſtudebat laudi & dignitati, multum in uirtute ꝓceſſerat. Conferam autem auum tuum Druſum, cũ C. Graccho eius ferè æquali. Quę hic Reip. uulnera imponebat, eadem ille ſanabat. Sed nihil eſt quod tam miſeros faciat, quàm impietas & ſcelus, ut iam oẽs inſipientes ſint miſeri, quòd profecto ſunt: non eſt tamen æque miſer qui patriæ conſulit, & is qui illã extinctam cupit. Leuatio igitur uitiorum magna fit his qui habent ad uirtutem progreſſionis aliquantum. Veſtri autem progreſſionem ad uirtutem fieri aiunt, leuationem uitiorum fieri negant. At quo utuntur homines acuti argumento ad probandum, operęprecium eſt conſiderare. Quarum, inquiunt, artium ſumma creſcere poteſt, earum etiam contrariarum ſumma poterit augeri: ad uirtutis autem ſummã accedere nihil poteſt, ne uitia quidem igitur creſcere poterunt, quæ ſunt uirtutum contraria. Vtrum igitur tandem perſpicuis ne dubia aperiuntur, an dubijs perſpicua tollũtur? Atqui hoc perſpicuum eſt, uitia alia in alijs eſſe maiora. Illud dubium, ad id quod ſummum bonum dicitis, ecquęnam fieri poſſit acceſſio. Vos autem quum perſpicuis dubia debeatis illuſtrare, dubijs perſpicua conamini tollere. Itaque uſi eadem ratione qua ſum paulò ante uſus, hærebitis. Si enim propterea uitia alia alijs maiora non ſunt, quia ne ad finem quidem bonorum eum, quem uos facitis, quidquã poteſt accedere, quoniam perſpicuum eſt uitia non eſſe omnium paria, finis bonorum uobis mutandus eſt. Teneamus enim illud neceſſe eſt, quum conſequens aliquod falſum ſit, illud cuius id cõſequens ſit, non poſſe eſſe uerũ. Quę eſt igitur cauſa iſtarum anguſtiarum? glorioſa oſtentatio in conſtituẽdo ſummo bono. Quum enim quod honeſtum ſit, id ſolum bonum eſſe confirmatur, tollitur cura ualetudinis, diligentia rei familiaris, adminiſtratio Reipub.

ordo

ordo gerẽdorꝝ negociorꝝ, officia uitæ, ipſum deniq; illud honeſtũ, in quo uultis eſſe omnia, deſerendum eſt. Quę diligentiſſime contra Ariſtonem dicunt à Chryſippo. Ex ea difficultate illæ fallaci loquentiæ, ut ait Accius, malitiæ natæ ſunt. Quid enim? ſapientia pedem ubi poneret non habebat, ſublatis officijs omnibus: officia autem tollebantur delectu omni & diſcrimine remoto. Quæ eſſe poterunt, rebus omnibus ſic exæquatis, ut inter eas nihil intereſſet? Ex iſtis anguſtijs iſta euaſerunt deteriora quàm Ariſtonis, illa tamen ſimplicia, ueſtra uerſuta. Roges enim Ariſtonem, bona ne ei uideantur hæc, uacuitas doloris, diuitiæ, ualetudo? neget. Quid? quæ contraria ſunt his, mala ne? nihilo magis. Zenonem roges, reſpondeat totidem uerbis. Admirantes quæramus ab utroque, quonam modo uitam agere poſſimus, ſi nihil intereſſe noſtra putemus, ualeamus ægri'ne ſimus: uacemus, an cruciemur dolore, frigus famẽ propulſare poſſimus. Viues, inquit Ariſto, magnifice atq; præclare, quod erit cunq; uiſum ages, nunquam angere, nunquam cupies, nunquam timebis. Quid Zeno? portenta hæc eſſe dicit, nec ea ratione ullo modo poſſe uiui, ſed differre inter honeſtum & turpe, nimium, quantum, neſcio quid, immenſum, inter ceteras res nihil omnino intereſſe. Idem adhuc audi reliqua & riſum contine, ſi potes. Media illa, inquit, inter quæ nihil intereſt, tamen eiuſmodi ſunt, ut eorum alia eligenda ſint, alia reijcienda, alia omnino negligenda: hoc eſt, ut eorum alia uelis, alia nolis, alia non cures. Ac modo dixeras nihil in his rebus eſſe quod intereſſet. Et nunc idem dico, inquies; ſed ad uirtutes & ad uitia nihil intereſſe. Quis iſtud quaſi neſciebat? Verum audiamus. Iſta, inquit, quæ dixiſti, ualere, locupletem eſſe, non dolere, bona non dico, ſed dicam græce προηγμένα, latine autem producta, ſed præpoſita aut præcipua malo, ſic tolerabilius & mollius. Illa autem morbum, egeſtatẽ, dolorem, non appello mala, ſed ſi libet, reiectanea. Itaq; illa non dico me expetere, ſed legere: nec optare, ſed ſumere: contraria autem nõ fugere, ſed quaſi ſecernere. Quid ait Ariſtoteles, reliquiq; Platonis alumni? ſe omnia quę ſecundum naturam ſint, bona appellare: quæ autem contra, mala. Vides'ne igitur Zenonem tuum cum Ariſtone uerbis conſiſtere, re diſſidere? cũ Ariſtotele & illis re conſentire, uerbis diſcrepare? Cur igitur quum de re conueniat, non malumus uſitate loqui? Aut doceat paratiorem me ad cõtemnendam pecuniam fore, ſi illam in rebus præpoſitis, quàm ſi in bonis duxero: fortioremq; in patiendo dolore, ſi eum aſperum & difficilem perpeſſu, & contra naturam, quàm ſi malum eſſe dixero. Facete M. Piſo familiaris noſter & alia multa, & hoc loco Stoicos irridebat. Quid enim aiebat, bonum negas eſſe diuitias, præpoſitum eſſe dicis? Quid adiuuas? auaritiámue minuis? Quod ſi uerbum ſequimur, primum longius uerbũ præpoſitum quàm bonum. Nihil ad rem. Ne ſit ſanè; at certe grauius. Nam bonum ex quo appellatum ſit neſcio, præpoſitum ex eo credo, quod præponatur alijs. Id mihi magnum uidetur. Itaque dicebat plus tribui diuitijs à Zenone, qui eas in præpoſitis poneret, quàm ab Ariſtotele, qui bonum eſſe diuitias fateretur: ſed neq; magnum bonum, & præ rectis honeſtiſq; contemnendum & deſpiciendum, nec magnopere expetendum: omninoq; de iſtis omnibus uerbis à Zenone mutatis ita diſputabat, & quę bona negarentur eẽ ab eo, & quę mala, illa lętioribus noĩbus ab eo appellari q̃ à nobis,

hæc triſtioribus, Piſo igitur hoc mõ uir optimus, tuiꝗ ut ſcis amantiſſimus.
Nos paucis ad hæc additis finem faciamus aliquando. Longum eſt enim ad
omnia reſpondere, quæ à te dicta ſunt: nã ex iiſdem uerborũ præſtigiis & re-
gna nata uobis ſunt, & imperia, & diuitiæ, & tantæ quidẽ, ut omnia q̃ ubiꝗ
ſint ſapientis eſſe dicatis. Solum præterea formoſum, ſolum liberum, ſolum ci
uem * omnia contraria, quos etiam inſanos eſſe uultis. Hæc παράδοξα illi,
nos admirabilia dicamus. Quid aũt habent admirationis quum prope acceſ
ſeris? conferam tecũ, quam cuiꝗ uerbo rem ſubiicias, nulla erit controuerſia.
Omnia peccata paria dicitis. Nõ ergo tecum iam ita loquar, ut iiſdem his de
rebus, quum L. Murenam te accuſante defenderem, apud imperitos, tum illa
dicta ſunt, aliquid etiam coronę datum. Nunc agendum eſt ſubtilius, peccata
paria quonam modo? Quia nec honeſto quidq̃ honeſtius, nec turpi turpius.
Perge porrò: nam de iſto magna diſſenſio eſt. Illa argumenta propria uidea
mus, cur omnia peccata ſint paria. Vt, inquit, in fidibus pluribus, ſi nulla earũ
ita cõtenta numeris ſit, ut concentum ſeruare poſſit, omnes æque incontẽtæ
ſint: ſic peccata quia diſcrepant, æque diſcrepant, paria ſunt igitur, hoc ambi-
guo ludis me. Aeque enim cõtingit omnibus fidibus ut incontentę ſint, illud
non continuò, ut æque incõtentæ. Collatio igitur iſta te nihil iuuat: nec enim
omnes auaritias, ſi æque auaritias eſſe dixerimus, ſequetur etiam ut æquas eẽ
dicamus. Ecce aliud ſimile diſſimile. Vt enim, inquit gubernator, æque pec-
cat, ſi palearum nauem euertit, & ſi auri: item æque peccat, qui parentem, &
qui ſeruum iniuria uerberat. Hæc non uidere cuius generis onus nauis uehat,
& ad gubernatoris artem nihil pertinere. Itaꝗ aurũ paleámne portet, ad be
ne aut ad male gubernandũ nihil intereſſe: at quid inter parentem & ſeruulũ
interſit, intelligi & poteſt & debet. Ergo in gubernando nihil, in officio plu-
rimum intereſt quo in genere peccetur: & ſi in ipſa gubernatione negligẽtia
eſt nauis euerſa, maius eſt peccatum in auro q̃ in palea. Omnibus enim arti-
bus uolumus attributam eſſe eam, quæ cõmunis appellatur prudentia, quam
omnes qui cuiꝗ artificio præſunt, debent habere. Ita ne hoc modo paria qui
dem peccata ſunt. Vrgent tamen & nihil remittũt. Quoniã, inquiunt, omne
peccatum imbecillitatis & incõſtantiæ eſt, hæc autem uitia in omnibus ſtul-
tis æque magna ſunt, neceſſe eſt eſſe paria peccata. Quaſi uero aut cõcedatur
in omnibus ſtultis æque magna eſſe uitia: & eadem imbecillitate & incõſtan
tia L. Tubulum fuiſſe, qua illum cuius is condemnatus eſt rogatione, P. Scæ
uolam, & quaſi nihil inter res quoꝗ ipſas in quibus peccatur, interſit: ut quo
hæ maiores minores'ue ſint, eo quæ peccata in his rebus aut maiora ſunt, aut
minora, Itaꝗ (iã enim concludat̃ oratio) hoc uno uitio maxime mihi premi
uidẽtur tui Stoici, ꝙ ſe poſſe putãt duas cõtrarias ſententias obtinere. Quid
eſt enim tam repugnans q̃ eundem dicere, quod honeſtum ſit, ſolum id bonũ
eſſe, qui dicat appetitionem rerũ ad uiuendum accõmodatarum à natura pro
fectam? Ita quum ea uolunt retinere, quæ ſuperiori ſententiæ conueniunt, in
Ariſtonem incidunt: quum id fugiunt, re eadem defendunt quæ Peripateti-
ci, uerba tenent mordicus. Quæ rurſus dum ſibi euelli ex ordine nolunt, hor-
ridiores euadunt, aſperiores, duriores, & oratione & moribus. Quam illorũ
triſtitiam atꝗ aſperitatem fugiens Panætius, nec acerbitatem ſententiarum
nec differẽdi ſpinas ꝓbauit, fuitꝗ in altero genere mitior, in altero illuſtrior:
ſemperꝗ

ſemperq́ꝫ habuit in ore Platonem, Ariſtotelem, Xenocratẽ, Theophraſtũ, Dicæarchum, ut ipſius ſcripta declarant: quos quidẽ tibi ſtudioſe & diligenter tractandos magnopere cẽſeo. Sed quoniam aduesperaſcit, & mihi ad uillam reuertendum eſt, nunc quidem hactenus. Verũ hoc idem ſæpe faciamus. Nos uero, inquit ille, nam quid poſſumus facere melius? & hanc quidem primam exigam à te operam, ut audias me quæ à te dicta ſunt refellentem. Sed memento te, quæ nos ſentiamus omnia ꝓbare, ni quòd uerbis aliter utamur, mihi autem ueſtrorum nihil probari. Scrupulum, inquam, abeunti, ſed uidebimus. Quæ quum eſſent dicta, diſceſſimus.

M. TVLLII CICERONIS DE FINIBVS BONORVM ET MALORVM AD BRVTVM. LIB. QVINTVS.

QVVM audiſſem Antiochum Brute, ut ſolebat, cũ M. Piſone ĩ eo gymnaſio, quod Ptolemęiũ uocatur, unáq́ꝫ nobiſcum Q. Frater, & T. Pomponius. & L. Cicero, frater noſter cognatione patruelis, amore germanus, conſtituimus inter nos, ut ambulationem poſtmeridianam conficeremus in Academia, maxime ꝙ is locus ab omni turba id temporis uacuus eſſet. Itaqꝫ ad tẽpus ad Piſonem omnes, inde uario ſermone ſex illa à Dipylo ſtadia confecimus. Quum autem ueniſſemus in Academiæ non ſine cã nobilitata ſpatia, ſolitudo erat ea quam uolueramus. Tum Piſo, Naturáne nobis hoc, inquit, datum dicam, an errore quodam, ut quum ea loca uideamus, in quibus memoria dignos uiros acceperimus multum eſſe uerſatos, magis moueamur, quàm ſi aut eorum ipſorum, aut facta audiamus, aut ſcriptum aliquod legamus, uelut ego nũc moueor? Venit enim mihi Platonis in mentẽ, quem accepimus primum hic diſputare ſolitum, cuius etiam illi hortuli ꝓpinqui non memoriam ſolum mihi afferunt, ſed ipſum uidẽtur in cõſpectu meo ponere. Hic Speuſippus, hic Xenocrates, hic eius auditor Polemo, cuius ipſa illa ſeſſio fuit, quam uidemus. Equidem etiam curiam noſtram, Hoſtiliam dico, non hanc nouã, quæ mihi minor eſſe uidetur, poſteaq̃ eſt maior, ſolebam intuens, Scipionem, Catonem, Lælium, noſtrum uero in primis auum cogitare. Tanta uis admonitionis ineſt in locis, ut non ſine cauſa ex his memoriæ ducta ſit diſciplina. Tum Quintus: eſt planè Piſo ut dicis, inquit. Nã me ipſum huc modo uenientem conuertebat ad ſeſe Coloneus ille locus, cuius incola Sophocles ob oculos uerſabatur. Quẽ ſcis q̃ admirer, quamq́ꝫ eo delecter. Me quidẽ ad altiorem memoriam Oedipodis huc uenientis, & illo molliſſimo carmine, quænã eſſent ipſa hęc loca reqrentis, ſpeciès q̃dam cõmouit, inanis ſcilicet, ſed cõmouit tñ. Tũ Põponius, at ego quẽ uos ut deditũ Epicuro inſectari ſoletis. ſum multũ eqdẽ cum Phędro, quẽ unice diligo (ut ſcitis) in Epicuri hortis, quos mõ pręteribamus: ſed ueteris ꝓuerbij admonitu uiuoꝝ memini: nec tñ Epicuri licet obliuiſci, ſi cupiã, cuius imaginẽ non mõ in tabulis noſtri familiares, ſed ẽt in poculis et in anulis hñt. Hic ego, Põponius qui

dem,inquam,noſter iocari uidetur,& fortaſſe ſuo iure. Ita enim ſe Athenis collocauit,ut ſit penè unus ex Atticis,ut id etiam cognomine uideatur habiturus.Ego autem tibi Piſo aſſentior,uſu hoc euenire,ut acrius aliquãto & attentius de claris uiris locorum admonitu cogitemus.Scis enim me quodam tempore Metapontum ueniſſe tecum,nec ad hoſpitem ante diuertiſſe,q̃ Pythagorę ipſum illum locum ubi uitam ediderat, ſedemq́ uiderim. Hoc autẽ tẽpore,& ſi multa in omni parte Athenarũ ſunt in ipſis locis indicia ſũmorũ uirorum,tamẽ ego illa moueor exhedra.Modo enim fuit Carneades, quem uidere uideor:eſt.n.nota imago,à ſedeq́ ipſa tãta ingenij magnitudine orbata,deſiderari illam uocem puto.Tum Piſo,Quoniam igitur aliquid omnes, quid L.noſter inquit?an eum locum libẽter inuiſit,ubi Demoſthenes et Aeſchines inter ſe decertare ſoliti ſunt?Suo enim quiſq́ ſtudio maxime ducit. Et ille quũ erubuiſſet,Noli,inquit,ex me quęrere,qui in Phalericum etiã deſcenderim,quo in loco ad fluctum aiunt declamare ſolitum Demoſthenem, ut fremitũ aſſueſceret uoce uincere:modo etiam paulũ ad dextrã de uia declinaui,ut ad Periclis ſepulcrũ accederem.q̃q̃ id quidem infinitum eſt in hac urbe:quacunq́ enim ingredimur,in aliquam hiſtoriã ueſtigiũ ponimus. Tum Piſo, Atqui Cicero,inquit,iſta ſtudia,ſi ad imitandos ſummos uiros ſpectãt, ingenioſorũ ſunt:ſin tantũmodo ad indicia ueteris memorię cognoſcẽda, curioſorũ.Te aũt hortamur oẽs,currẽtẽ quidẽ ut ſpero,ut eos quos nouiſſe uis, ẽt imitari uelis.Hic ego,& ſi facit hic quidem,inq̃,Piſo,ut uides,ea quę pręcipis,tñ mihi grata eſt hortatio tua.Tũ ille amiciſſime ut ſolebat,nos uero,inquit,oẽs omnia ad huius adoleſcentiam cõferamus,in primiſq́ ut aliq̃d ſuorum ſtudiorũ,philoſophiæ quoq́ impertiat,uel ut te imitetur quem amat,uel ut illud ipſum quod ſtudet,facere poſſit ornatius.Sed utrũ hortandus es nobis Luci,inquit,an etiam tua ſponte propenſus es? mihi quidem Antiochũ quem audis,ſatis belle uideris attendere.Tum ille timide,uel potius uerecũde,Facio,ĩquit,equidẽ.Sed audiſti ne modo de Carneade? rapior illuc,reuocat aũt Antiochus,nec eſt pręterea quem audiamus.Tum Piſo,& ſi hoc, inquit,fortaſſe nõ poterit ſic abire,quum hic adſit(me aũt dicebat)tamẽ audebo te ab hac Academia noua ad ueterem illã uocare, in qua ut dicere Antiochum audiebas,non hi ſoli numerãtur qui Academici uocãtur, Speuſippus, Xenocrates,Polemo,Crãtor,ceteriq́,ſed etiam Peripatetici ueteres, quorũ princeps Ariſtoteles,quẽ, excepto Platone,haud ſcio an recte dixerim principem philoſophorum.Ad eos igitur conuerte te quęſo:ex eorum enim ſcriptis & inſtitutis quum omnis doctrina liberalis, omnis hiſtoria, omnis ſermo elegans ſumi poteſt,tum uarietas eſt tanta artium,ut nemo ſine eo inſtrumento ad ullam rem illuſtriorem ſatis ornatus poſſit accedere. Ab his oratores,ab his Imperatores,ac rerum publicarum principes extiterũt:ut ad minora ueniam,mathematici,poetæ,muſici,medici deniq́ ex hac, tanq̃ ex omniũ artium officina profecti ſunt, Ad quæ ego.Scis me,inquam, iſtud idẽ ſentire Piſo,ſed à te opportune facta mentio eſt.Studet enim meus audire Cicero,quænam ſit iſtius ueteris,quam cõmemoras, Academiæ,de finibus bonorum,Peripateticorumq́ ſententia.Cenſemus autem te facillime id explanare poſſe,quod & Staſeam Neapolitanum multos annos habueris apud te,et complures iam menſes Athenis hæc ipſa te ex Antiocho uideamus exquirere.Et

re. Et ille ridẽs, Age age, inquit, ſatis enim ſcite me noſtri ſermonis principi-
um eſſe uoluiſti, exponamus adoleſcenti, ſi qua ſorte poſſumus. Dat enim id
nobis ſolitudo, quod ſi quis deus diceret, nunq̄ putarẽ me in Academia tãq̄
philoſophum diſputaturum. Sed ne dum huic obſequor, uobis moleſtus ſim.
Mihi, inquam, qui te idipſum rogaui. Tum Quintus & Pomponius quum
idem ſe uelle dixiſſent, Piſo exorſus eſt. Cuius oratio, attende quæſo Brute, ſa
tiſ'ne uideatur Antiochi complexa eſſe ſententiam, quam tibi, qui fratrẽ eius
Ariſtum frequenter audieris, maxime probatam exiſtimo. Sic eſt igitur lo-
quutus. Quantus ornatus in Peripateticorum diſciplina ſit, ſatis eſt à me, ut
breuiſſime potui, pauloante dictum: ſed eſt forma eius diſciplinæ, ſicut ferè ce
terarum, triplex. Vna pars eſt naturæ diſſerendi, altera uiuendi, tertia natu-
ra ſic ab his inueſtigata eſt, ut nulla pars cœlo, mari, terra, ut poetice loquar,
prætermiſſa ſit. Quinetiam quum de rerum initijs omniq́ꝫ mundo loquuti
eſſent, ut multa non modo probabili argumentatione, ſed etiã neceſſaria ma
thematicorum ratione concluderent, maximam materiam ex rebus per ſe in
ueſtigatis, ad rerum occultarum cognitionem attulerũt. Perſequutus eſt Ari
ſtoteles animantium omnium ortus, uictus, figuras. Theophraſtus autẽ ſtir
pium naturas, omniumq́ꝫ ferè rerum, quæ è terra gignerentur, cauſas atqꝫ ra-
tiones. Qua ex cognitione facilior facta eſt inueſtigatio rerum occultiſſima-
rum. Diſſerendiq́ꝫ ab ijſdem non dialectice ſolum, ſed etiam oratorie præce-
pta ſunt tradita, ab Ariſtoteleq́ꝫ principe de ſingulis rebus in utrãqꝫ partem
dicendi exercitatio eſt inſtituta, ut non contra omnia ſemper ſicut Archeſi-
las diceret, & tamen ut in omnibus rebus, quidquid ex utraqꝫ parte dici poſ-
ſet, exprimeret. Quum autem tertia pars bene uiuendi præcepta quęreret, ea
quoqꝫ eſt ab ijſdem, non ſolum ad priuatæ uitę rationem, ſed etiam ad rerum
publicarum rectionem relata. Omnium ferè ciuitatum, non Græciæ ſolum,
ſed etiam Barbariæ, ab Ariſtotele mores, inſtituta, diſciplinas, à Theophra-
ſto leges etiam cognouimus. Quumq́ꝫ uterqꝫ eorum docuiſſet qualem in Re
publica principem conueniret, pluribus præterea quum ſcripſiſſet qui eſſet
optimus reipublicæ ſtatus: hoc amplius Theophraſtus, quę eſſent in republi
ca inclinationes rerum & momenta temporum, quibus eſſet moderandum
utcunque res poſtularet. Vitæ autem degendæ ratio, maxime quidẽ illis pla
cuit quieta, in contemplatione & cognitione poſita rerum, quę quia deorum
erat uitę ſimillima, ſapiente uiſa eſt digniſſima. Atque his de rebus & ſplẽdi-
da ẽ eorꝝ et illuſtris oratio. De ſũmo aũt bono, quia duo genera librorꝝ ſunt,
unum populariter ſcriptum, quod ἐξωτερικὸν appellabant, alterum limatius,
quod in cõmentarijs reliquerunt, nõ ſemper idem dicere uidẽtur: nec in ſum
ma tamẽ ipſa aut uarietas eſt ulla apud hos quidem quos nominaui, aut inter
ipſos diſſenſio. Sed quum uita beata quæratur, idq́ꝫ ſit unum, quod philoſo-
phia ſpectare & ſequi debeat, ſit ne ea tota ſita in poteſtate ſapiẽtis, an poſſit
aut labefactari aut eripi rebus aduerſis, in eo nonnunquam uariari inter eos
& dubitari uidetur, quod maxime efficit Theophraſti de beata uita liber, in
quo multum admodũ fortunæ datur: quod ſi ita ſe habeat, nõ poſſit beatam
p̄ſtare uitam ſapiẽtia. Hęc mihi uidetur delicatior, ut ita dicam, molliorq́ꝫ rõ
quàm uirtutis uis grauitaſq́ꝫ poſtulat. Quare teneamus Ariſtotelem, & eius
filium Nicomachum, cuius accurate ſcripti de moribus libri, dicũtur illi qui-

dem eſſe Ariſtotelis,ſed non uideo cur non potuerit patri ſimilis eſſe filius.
Theophraſtum ta mẽ adhibeamus ad pleraq;,dũmodo plus in uirtute tenea
mus q̃ ille tenuit firmitatis & roboris. Simus igitur contenti his. Nãq; horũ
poſteri meliores illi quidem mea ſententia quàm reliquarum philoſophi di-
ſciplinarũ: ſed ita degenerant,ut ipſi ex ſe nati eſſe uideantur. Primum Theo
phraſti Strato phyſicum ſe uoluit,in quo & ſi eſt magnus, tamen noua ple-
raq; & perpauca de moribus. Huius Lyſias & oratione locuples, rebus ipſis
ieiunior. Concinnus deinde & elegans huius Ariſto. Sed ea quę deſideratur
à magno philoſopho,grauitas in eo non fuit. Scripta ſanè & multa & polita,
ſed neſcio quo pacto,authoritatem oratio non habet. Prętereo multos, in his
doctum hominem & ſuauem Hieronymum,quem iam cur Peripateticũ ap
pellem neſcio. ſummum enim bonum expoſuit uacuitatem doloris. Qui autẽ
de ſummo bono diſſentit,de tota philoſophiæ ratiõe diſſentit. Critolaus imi
tari antiquos uoluit,& quidem eſt grauitate proximus,& redundat oratio,
attamẽ is quidem in patrijs inſtitutis manet. Diodorus eius auditor adiũgit
ad honeſtatem uacuitatẽ doloris. Hic quoq; ſuus eſt, de ſummoq́; bono diſ-
ſentiens,dici uere Peripateticus nõ poteſt. Antiquorꝝ autem ſententiam An
tiochus noſter mihi uidetur perſequi diligentiſſime,quam eandem Ariſtote
lis fuiſſe & Polemonis docet. Facit igitur Lucius noſter prudenter, qui audi
re de ſummo bono potiſſimum uelit. Hoc enim conſtituto in philoſophia,cõ
ſtituta ſunt omnia. Nam ceteris in rebus ſiue prætermiſſum ſiue ignoratum
eſt quippiam,non plus incõmodi eſt q̃ quãti quæq; earum rerum eſt, in qui-
bus neglectum eſt aliquid. Sũmum autem bonum ſi ignoretur,uiuendi rõnẽ
ignorari neceſſe eſt:ex quo tantus error cõſequitur,ut quem in portum ſe re
cipiant ſcire nõ poſſint. Cognitis autem rerum finibus,quum intelligiẽ quid
ſit & bonorꝝ extremum & malorꝝ,inuenta uitę uia eſt,confirmatioq́; omniũ
officiorꝝ. Eſt igitur quòquidq; referatur, ex quo id qđ oẽs expetunt,beate ui
uendi ratio inueniri & comparari poteſt: quod quoniam in quo ſit, magna
diſſenſio eſt,Carneadea nobis adhibenda diuiſio eſt, qua noſter Antiochus
libenter uti ſolet. Ille igitur uidit,non modo quot fuiſſent adhuc philoſopho
rum de ſummo bono,ſed quot omnino eſſe poſſent ſentẽtiæ. Negabat igitur
ullam eſſe artem,quæ ipſa à ſe proficiſceretur. Etenim ſemper illud extra eſt,
quod arte comprehenditur. Nihil opus eſt exemplis hoc facere longius. Eſt
enim perſpicuum nullam artem in ſe uerſari,ſed eſſe aliud artem ipſam, aliud
quod propoſitum ſit arti. Quoniam ut medicina ualetudinis,nauigatiõis gu
bernatio,ſic uiuendi ars eſt prudentia,neceſſe eſt eam quoq; ab alia re eẽ con
ſtitutam & profectã. Conſtitit aũt ferè inter omnes,id in quo prudentia uer-
ſaretur,& quod aſſequi uellet,aptum & accõmodatum naturę eſſe oportere,
& tale ut ipſum per ſe inuitaret & alliceret appetitum animi,quem ὁρμὴν Grę
ci uocant. Quid autem ſit quod ita moueat,itaq́; à natura in primo ortu ap-
petatur,non cõſtat: deq́; eo eſt inter philoſophos quum ſummum bonũ ex-
quiritur,omnis diſſenſio. Totius enim quæſtionis eius,quæ habetur de fini-
bus bonorꝝ & malorum,quum quęritur in his quid ſit extremum & ultimũ,
fons reperiendus eſt in quo ſint prima inuitamenta naturæ. Quo inuẽto oĩs
ab eo quaſi capite de ſũmo bono & malo diſputatio ducitur. Voluptatis alij
primum appetitũ putant,& primã depulſionẽ doloris. Alij cenſent primum

aſcitum

aſcitum *, & primum declinatum dolorem. Ab his alij quæ prima ſecundum naturam nominant, proficiſcuntur, in quibus numerant incolumitatem conſeruationemq́ omniũ partium, ualetudinem, ſenſus integros, doloris uacuitatem, uires, pulchritudinem, cæteraq́ generis eiuſdem, quorũ ſimilia ſunt prima in animis, quaſi uirtutum igniculi & ſemina. Ex his tribus quum unũ aliquod ſit, quo primum natura moueatur, uel ad appetẽdum uel ad repellendum, nec quidquam omnino pręter hęc tria poſſit eſſe, neceſſe eſt omnino officium, aut fugiendi, aut ſequendi ad eorum aliquid referri, ut illa prudentia quam artem uitæ eẽ diximus, in earum trium rerum aliqua uerſetur, à qua totius uitæ ducat exordium. Ex eo autem quod ſtatuerit eſſe quo primum natura moueatur, exiſtet etiam recti ratio, atque honeſti, quæ cum uno aliquo ex tribus illis congruere poſſit: ut aut id honeſtum ſit, facere omnia aut uoluptatis cauſa, ẽt ſi eã nõ conſequare: aut non dolendi, etiam ſi id aſſequi nequeas: aut eorum quæ ſecundum naturam adipiſcendi. Ita fit ut quanta differentia eſt in principijs naturalibus, tanta ſit in finibus bonorum malorumq́ diſſimilitudo. Alij rurſus ijſdem à principijs omne officium referunt aut ad uoluptatem, aut ad non dolendum, aut ad prima illa ſecũdum naturam obtinenda. Expoſitis iam igitur ſex de ſummo bono ſententijs, trium proximarũ hi principes. Voluptatis Ariſtippus, non dolendi Hieronymus, fruendi rebus his, quas primas ſecundum naturam eſſe diximus, Carneades: non ille q̃dem author, ſed defenſor diſſerendi cauſa fuit. Superiores tres erant, quæ eſſe poſſent, quarum eſt una ſola defenſa eaq́ uehementer. Nam uoluptatis cauſa facẽre omnia, quum etiam ſi nihil conſequamur, tamen ipſum illud conſilium ita faciendi per ſe expetendum, & honeſtum & ſolum bonum ſit, nemo dicit, ne uitationem quidem doloris ipſam per ſe quiſquam in rebus expetendis putauit, ne ſi etiam euitare poſſet. At uero facere omnia, ut adipiſcamur quæ ſecundum naturam ſint, & ſi ea non aſſequamur, id eſſe & honeſtum, & ſolum per ſe expetendum, & ſolum bonum, Stoici dicunt. Sex igitur hæ ſunt ſimplices de ſummo bonorum malorũq́ ſententiæ. Duę ſine patrono, quatuor defenſæ. Iũctæ autẽ & duplices expoſitiones ſummi boni tres omnino fuerũt, nec uero plures, ſi penitus rerum naturam uideas, eſſe potuerunt. Nã aut uoluptas adiungi poteſt ad honeſtatem, ut Calliphoni Dinomachoq́ placuit: aut doloris uacuitas, ut Diodoro: aut prima naturæ, ut antiquis, quos eoſdẽ Academicos & Peripateticos nominamus. Sed quoniam non poſſunt omnia ſimul dici, hæc in præſentia nota eſſe debebunt, uoluptatem ſemouẽdam eſſe, quando ad maiora quædã, ut iam apparebit, nati ſumus. De uacuitate doloris eadẽ ferè dici ſolent, quę de uoluptate. Quãdo igiť & de uoluptate cum Torquato, & de honeſtate, in qua una omne bonum poneretẽ, cũ Catone eſt diſputatum, primũ quę contra uoluptatem dicta ſunt, eadem ferè cadunt contra uacuitatem doloris. Nec uero alia ſunt quærenda contra carneadeã illam ſententiam. Quocũque enim modo ſummum bonum ſic exponitur ut id uacet honeſtate, nec officia nec uirtutes in ea ratione, nec amicitiæ conſtare poſſunt. Coniunctio autem cum honeſtate, uel uoluptatis, uel non dolendi, id ipſum honeſtum quod amplecti uult, efficit turpe. Ad eas enim res referre quæ agas, quarum una ſi quis malo careat, in ſummo eũ bono dicat eſſe, alte-

ra uerſetur in leuiſſima parte naturæ, obſcurãtis eſt omnem ſplendorem honeſtatis ne dicam inquinãtis. Reſtant Stoici, qui quum à Peripateticis & Academicis omnia trãſtuliſſent, nominibus alijs eaſdem res ſequuti ſunt. Hos contra ſingulos dici eſt melius. Sed nunc quod agimus, de illis quum uolemus. Democriti autem ſecuritas, quæ eſt animi tanquam trãquillitas, quam appellant εὐθυμίαν, eo ſeparanda fuit ab hac diſputatione, quia iſta animi tranquillitas ea ipſa eſt beata uita. Quærimus autem non quæ ſit, ſed unde ſit. Iã exploſæ ciectæꝗ ſentẽtiæ Pyrrhonis, Ariſtonis, Erilli, quòd in hũc orbem quem circũſcripſimus incidere nõ poſſunt, adhibendæ omnino nõ fuerunt. Nam quum oĩs hæc quæſtio de finibus, & quaſi de extremis bonorũ & malorum ab eo proficiſcatur, quod dicimus naturæ eſſe aptum & accõmodatũ, quodꝗ ipſum per ſe primũ appetatur, hoc totum & hi tollunt, qui in rebus ijs, in quibus nihil quod nõ aut honeſtum aut turpe ſit, negant eſſe ullã cãm cur aliud alij anteponatur, nec inter eas res quidquam omnino putant intereſſe: & Erillus ſi ita ſenſit, nihil eſſe bonum præter ſcientiam, omnem cõſilij capiendi cauſam inuentionemꝗ officij ſuſtulit. Sic excluſis ſentẽtijs reliquorum, quum præterea nulla eſſe poſſit, hæc antiquorũ ualeat neceſſe eſt. Ergo inſtituto ueterum, quo etiam Stoici utuntur hinc capiamus exordium. Omne animal ſeipſum diligit, ac ſimul & ortum eſt, id agit, ut ſe conſeruet, quod hic ei primus ad omnem uitam tuendam appetitus à natura datur, ſe ut cõſeruet atque ita ſit affectum, ut optime ſecundum naturam affectum eſſe poſſit. Hanc initio conſtitutionem confuſam habet & incertam, ut tantummodo ſe tueatur, qualecunꝗ ſit, ſed nec quid ſit, nec quid poſſit, nec quid ipſius natura ſit, intelligit. Quum autem proceſſit paulum, & quatenus quidquid ſe attingat ad ſeꝗ pertineat perſpicere cœpit, tũ ſenſim incipit progredi, ſeſeꝗ agnoſcere & intelligere: quam ob cauſam habet eum, quem diximus, animi appetitum, cœptatꝗ & ea, quæ naturæ ſentit apta, appetere, & propulſare contraria. Ergo omni animali illud quod appetit, poſitum eſt in eo quod naturæ eſt accommodatum. Ita finis bonorum exiſtit ſecundum naturam uiuere, ſic affectum, ut optime affici poſſit, ad naturamꝗ accommodatiſſime. Quoniã autem ſua cuiuſꝗ animantis natura eſt, neceſſe eſt quoꝗ finem omnium hũc eſſe, ut natura expleatur. Nihil enim prohibet quædam eẽ & inter ſe animalibus reliquis, & cum beſtijs homini communia, quoniam omnium eſt natura communis. Sed extrema illa & ſumma, quæ quærimus inter animaliũ genera, diſtincta & diſpertita ſunt, & ſua cuiꝗ propria & ad id apta, quod cuiuſꝗ natura deſiderat. Quare quũ dicimus omnibus animalibus extremum eſſe ſecundum naturã uiuere, non ita accipiendũ eſt, quaſi dicamus unum eſſe omniũ extremum: ſed ut oĩum artium recte dici poteſt cõmune eſſe, ut in aliqua ſcientia uerſetur, ſcientiam autem ſuam cuiuſꝗ artis eſſe, ſic cõmune aĩalium omnium ſecũdum naturam uiuere: ſed naturas eẽ diuerſas, ut aliud equo ſit natura, aliud boui, aliud homini, & tamen in omnibus ſumma communis. Et quidem non ſolum in animalibus, ſed etiam in rebus omnibus his, quas natura alit, auget & tuetur: in quibus uidemus ea quæ gignuntur è terra, multa quodammodo efficere ipſa ſibi per ſe, quæ ad uiuendum creſcendumꝗ ualeant, & ſuo genere perueniant ad extremũ, ut iam liceat unà comprehenſione oĩa complecti: non dubitãtemꝗ dicere, omnem naturam eẽ ſeruatricem

ſui,

ſui,idq; habere propoſitum quaſi finem & extremum,ſe ut cuſtodiat q̃ in optimo ſui generis ſtatu,ut neceſſe ſit omnium rerum,quæ natura uigeant, ſimilem eſſe finem,non eundem.Ex quo intelligi debet homini id eẽ in bonis ultimum,ſecũdum naturam uiuere:quod ita interpretemur,uiuere ex hominis natura undiq; perfecta,& nihil requirente.Hæc igitur nobis explicãda ſunt, ſed ſi enodatius,uos ignoſcetis:huius enim ætati,& huic nunc hoc primũ fortaſſe audienti,ſeruire debemus.Ita prorſus,inquam,& ſi ea quidem quæ adhuc dixiſti,quãuis ad ætatem recte iſto modo dicerentur. Expoſita igitur,inquit,terminatione rerũ expetẽdarũ,cur iſta ſe res ita habeat,ut dixi, deinceps demonſtrandum eſt.Quamobrẽ ordiamur ab eo quod primũ poſui, quod idem reapſe primum ẽ,ut intelligamus,omne animal ſeipſum diligere, quod quanq̃ dubitationem non habet(eſt enim infixum in ipſa natura, comprehẽditur ſuis cuiuſq; ſenſibus,ſic ut contra ſi quis dicere uelit,non audiatur)tamẽ ne quid prætermittamus,rationes quoq; cur hoc ita ſit,afferendas puto. Et ſi qui poteſt intelligi aut cogitari eſſe aliquod animal,quod ſe oderit:res enim concurrent contrariæ.Nam quum appetitus ille animi aliquid ad ſe trahere cœperit conſulto,quod ſibi obſit,quia ſit ſibi inimicus, quum id ſua cauſa faciet,& oderit ſe & ſimul diliget,quod fieri non poteſt.Neceſſe eſt quidem ſi quis ſibipſi inimicus eſt,eum quæ bona ſunt,mala putare, bona contra, q̃ mala,& quæ appetenda fugere,& quæ ſugienda appetere,quæ ſine dubio uitæ ſunt euerſio.Neque enim ſi nõnulli reperiuntur,qui aut laqueos,aut alia exitia quærànt,aut ut ille apud Terentium,qui decreuit tantiſper ſe minus iniuriæ ſuo nato facere,ut ait ipſe,dum miſer fiat,
inimicus ipſe ſibi putandus eſt. Sed alĳ dolore mouentur,alĳ cupiditate, iracundia etiam multi efferuntur,& quum in mala ſcientes irruunt,tamen ſe optime ſibi conſulere arbitrantur. Itaque dicunt,nec dubitant,

Mihi ſic uſus eſt,tibi ut opus eſt facto face.

Velut qui ipſi ſibi bellũ indixiſſent,cruciari dies,noctes torqueri uellẽt,nec uero ſeſe ipſi accuſarent ob eam cãm,quòd ſe male ſuis rebus conſuluiſſe dicerent.Eorũ enim eſt hęc querela,qui ſibi chari ſunt,ſeſeq; diligũt.Quare quotieſcũque dicetur male de ſe quis mereri,ſibiq; eſſe inimicus atque hoſtis, uitã denique fugere,intelligatur aliq̃ ſubeſſe eiuſmodi cãm, ut ex eo ipſo intelligi poſſit ſibi quẽque eſſe charum.Nec uero ſatis eſt id,neminem eſſe qui ipſe ſe oderit:ſed illud quoque intelligẽdũ eſt,neminẽ eſſe qui quo modo ſe habeat, nihil ſua cenſeat intereſſe.Tolletur.n.appetitus animi,ſi ut in his rebus inter quas nihil intereſt,neutrã in partem propenſiores ſimus,itẽ in nobiſmetipſis quẽadmodũ affecti ſimus, nihil noſtra arbitramur intereſſe. Atq; ẽt illud ſi quis dicere uelit perabſurdum ſit,ita diligi à ſeſe quẽq; ut ea uis diligendi ad aliã rem quãpiã referatur,nõ ad eum ipſum qui ſeſe diligat.Hoc quũ in amicitĳs,quum in officĳs,quũ in uirtutibus dicitur,quomodocũque dicitur,intelligi tamen quid dicatur põt:in nobiſmetipſis autem intelligi quidem propter aliam quãpiam rem:uerbi gratia propter uoluptatem nos amemus, propter nos enim illã,non propter eam noſmetipſos diligimus. Quãq̃ quid ẽ, quod magis perſpicuum ſit,nõ modo charum ſibi quẽque, uerũetiam uehementer charum eſſe: Quis eſt enim aut quotus quiſq;,cui mors quũ appropinquet,
Non refugiat timido ſanguen atq; exalbeſcat metu:

Et ſi hoc quidem eſt in uitio, diſſolutionem naturæ tam ualde perhorreſcere, quod itē eſt reprehendendū in dolore: ſed quia ferè ſic afficiuntur oēs, ſatis argumēti eſt, ab interitu naturam abhorrere. Idq; quo magis quidam ita faciunt, ut iure etiam reprehendantur, hoc magis intelligendum eſt, hæc ipſa nimia in quibuſdam futura non fuiſſe, niſi quædā eſſent modica natura. Nec uero dico eorum metum mortis, qui quia priuari ſe uitæ bonis arbitrenť, aut quia quaſdam poſt mortem formidines extimeſcāt, aut ſi metuant, ne cū dolore morianť, idcirco mortem fugiāt. In paruis enim ſępe, qui nihil eorum cogitant, ſiquando his ludentes minamur pręcipitaturos alicūde, extimeſcunt. Quin etiam feræ, inquit Pacuuius,

Quibus abeſt ad pręcauendum intelligendi aſtutia,

ſibi iniecto terrore mortis, horreſcunt. Quis autem de ipſo ſapiēte aliter exiſtimat? quin etiam quum decreuerit eſſe moriendū, tamen diſceſſu à ſuis, atq; ipſa relinquēda luce moueatur. Maxime autem in hoc quidem genere uis eſt perſpicua naturæ, quum & mendicitatem multi perpetiantur ut uiuant, et angantur, appropinquatione mortis confecti homines ſenectute, & ea perferāt, quæ Philoctetam uidemus in fabulis: qui quum cruciaretur non ferendis doloribus, propagabat tamen uitam aucupio ſagittarum.

Configebat tardus celeres, ſtans uolantes,

ut apud Accium eſt,

Pennarumq; contextu corpori tegumenta faciebat.

De hominum genere aut omnino de animalium loquor, quum arborum & ſtirpium eadem penè natura ſit: ſiue ut doctiſſimis uiris uiſum eſt, maior aliqua cauſa atq; diuinior hanc uim ingenuit, ſiue hoc ita ſit fortuito. Videamus ea quæ terra gignit corticibus & radicibus ualida ſeruari, quod cōtingit animalibus ſenſuum diſtributione, & quadam compactione membrorū. Qua quidem de re q̄ q̄ aſſentior ijs, qui hæc omnia regi natura putant, quæ ſi natura negligat, ipſa eſſe non poſſint, tamen concedo, ut qui de hoc diſſentiūt, exiſtiment quod uelint: ac uel hoc intelligant, ſiquando naturam hominis dicā, hominem dicere me. Nihil enim hoc differt. Nam prius à ſe poterit quiſque diſcedere, q̄ appetitum earum rerum quæ ſibi conducant, amittere. Iure igitur grauiſſimi philoſophi initium ſummi boni à natura petiuerunt, & illum appetitum rerum accommodatarum, ingeneratum putauerunt omnibus, qui continentur ea commendatione naturæ, qua ſe ipſi diligunt. Deinceps uidendum eſt, quoniam ſatis apertum eſt ſibi quenq; natura eē charum, quæ ſit hominis natura, id eſt enim de quo quærimus. Atqui perſpicuum eſt hominem è corpore animoq; conſtare, quum primæ ſint animi partes, ſecundæ corporis. Deinde id quoque uidemus, & ita figuratum corpus, ut excellat alijs: animumq; ita conſtitutum, ut & ſenſibus inſtructus ſit, & habeat pręſtantiā mētis, cui tota hominis natura pareat, in qua ſit mirabilis quædam uis rationis & cognitionis & ſcientiæ uirtutumq; omnium. Nam quæ corporis ſunt, ea nec authoritatem cum animi partibus comparandā, & cognitionem habēt faciliorem. Itaq; ab his ordiamur. Corporis igitur noſtri partes totaq; figura & forma & ſtatura q̄ apta ad naturam ſit apparet: neque eſt dubium, quin frons, oculi, aures, & reliquę partes quales ꝓpriæ ſunt hominis, intelligatur. Sed certe opus ē ea ualere & uigere, & naturales motus uſusq; habere, ut nec

abſit quid eorum, nec ægrum debilitatū'ue ſit: id enim natura deſiderat. Eſt enim actio quædam corporis, quæ motus & ſtatus naturæ congruenteis tenet. In quibus ſi peccetur diſtortione & deprauatione quadam aut motu ſtatu'ue deformi, ut ſi aut manibus ingrediatur quis, aut non ante ſed retro, ſugere planè ſe ipſe, & hominem ex homine exuens, naturam odiſſe uideatur. Quāobrem etiam ſeſſiones quædam, & flexi fractiq́ motus, quales proteruorum hominum aut mollium eſſe ſolent, contra naturam ſunt: ut etiam ſi animi uitio id eueniat, tamen in corpore immutari hominis natura uideatur. Itaq́ è contrario moderati, æquabilesq́ habitus, affectiones uſusq́ corporis apta eē ad naturam uidentur. Iam uero animus non eſſe ſolum, ſed etiam cuiuſdā modi debet eſſe, ut & omnes partes habeat incolumes, & de uirtutibus nulla deſit. Atqui in ſenſibus eſt ſua cuiuſque uirtus, ut ne quid impediat quo minus ſuo ſenſus quiſque munere fungatur: in his rebus celeriter expediteq́ percipiendis, quę ſubiectæ ſunt ſenſibus. Animi autem & eius animi partis quę princeps eſt, quæq́ mens nominatur, plures ſunt uirtutes, ſed duo prima genera: unum earum quæ ingenerantur ſuapte natura, appellanturq́ non uolūtarię: alterum earum, quæ in uoluntate poſitæ magis proprio nomine appellari ſolent, quarum eſt excellens in animorum laude pręſtantia. Prioris generis eſt docilitas, memoria, quæ ferè omnia appellanť uno ingenij nomine, easq́ uirtutes qui habent, ingenioſi uocantur. Alterum autem genus eſt magnarum uerarumq́ uirtutum, quas appellamus uoluntarias, ut prudentiam, tēperantiam, fortitudinem, iuſtitiam, & reliquas eiuſdem generis. Et ſummatim quidem hæc erant de corpore animoq́ dicēda, qbus quaſi informatum eſt quod hominis natura poſtulet. Ex quo perſpicuum eſt, quoniā ipſi à nobis diligamur, omniaq́ & in animo & in corpore perfecta uelimus eſſe, ea nobis ipſa chara eſſe propter ſe, & in his eſſe ad bene uiuendum momenta maxima. Nā cui propoſita ſit conſeruatio ſui, neceſſe eſt huic partes quoque ſui charas eſſe, chariores q́ quo perfectiores ſint & magis in ſuo genere laudabiles. Ea enim uita expetitur, quæ ſit animi corporisq́ expleta uirtutibus, in eoq́ ſummum bonum poni neceſſe eſt, quandoquidem id tale eſſe debet, ut rerum expetendarum ſit extremū. Quo cognito, dubitari nō poteſt, quin quū ipſi homines ſibi ſint per ſe & ſua ſponte chari, partes quoque & corporis & animi, & earum rerum quæ ſunt in utriuſque motu & ſtatu, ſua charitate colantur, & per ſe ipſæ appetantur. Quibus expoſitis, facilis eſt coniectura ea maxime eſſe expetenda ex noſtris, quæ plurimum habent dignitatis, ut optimæ cuiuſque partis, quę per ſe expetatur, uirtus ſit expetenda maxime. Ita fiet, ut animi uirtus corporis uirtuti anteponatur, animiq́ uirtutes non uolūtarias uincant uirtutes uoluntariæ. Quæ quidem propriæ uirtutes appellantur, multumq́ excellunt, propterea quod ex ratione gignuntur, qua nihil eſt in homine diuinius. Etenim omnium rerū, quas & creat natura & tuetur, quæ aut ſine animo ſint, aut multo ſecus, eorū ſummm bonum in corpore eſt, ut non inſcite illud dictum uideatur in ſue, Animum illi pecudi datū pro ſale ne putreſceret. Sūt autem beſtię quædam in quibus ineſt aliquid ſimile uirtutis, ut in leonibus, ut in canibus, in equis: in quibus non corporum ſolum, ut in ſuibus, ſed ēt aīorum aliqua ex parte motus quoſdam uidemus. In homine autē ſumma omnis animi eſt, & in animo rationis, ex qua uirtus ē, quæ rationis abſolutio definitur,

quã etiam atque etiam explicandam putant. Earum etiam rerum, quas terra gignit, educatio quędam & perfectio eſt non diſſimilis animantium. Itaque & uiuere uitem & mori dicimus, arboremq́ue & nouellam & uetulam & uigere & ſeneſcere. Ex quo non eſt alienum, ut animantibus, ſic illis & apta quædam ad naturam aptare, & aliena, earumq́ue augendarum & alendarum quandam cultricem eſſe: quæ ſit ſcientia atque ars agricolarum, quæ circuncidat, amputet, erigat, extollat, adminiculetur, ut quo natura ferat, eo poſſit ire: ut ipſę uites, ſi loqui poſſent, ita ſe tractandas tuendasq́ue eſſe fateantur. Et nunc quidem quod eam tuetur, ut de uite potiſſimum loquar, eſt id extrinſecus. In ipſa enim parum magna uis eſt, ut quàm optime ſe habere poſſit, ſi nulla cultura adhibeatur. At uero ſi ad uitem ſenſus acceſſerit, ut appetitum quendam habeat, & per ſe ipſa moueatur, quid facturam putas? An ea quæ per uinitorem antea conſequebatur, & per ſe ipſam curabit? Sed uides ne acceſſurã ei curam, ut ſenſus quoq́ue ſuos eorumq́ue omnium appetitũ, & ſi qua ſint ei mẽbra adiuncta tueatur? Sic ad illa quę ſemper habuit, iungit ea quæ poſtea acceſſerint, nec eundem finem habebit, quem cultor eius habebat, ſed uolet ſecũdum eam naturam, quę poſtea ei adiũcta ſit, uiuere: ita ſimilis erit & finis boni, atq́ue antea fuerat, neq́ue idem tamen. Non enim iam ſtirpis bonum quæret, ſed animalis. Quod ſi non ſenſus modo ei ſit datus, uerũ etiam animus & animus hominis, non neceſſe eſt & illa priſtina manere, ut tuenda, & inter hæc multo eſſe chariora, quæ acceſſerint, animiq́ue optimam quãq́ue partem chariſſimam, in eaq́ue expletione naturæ ſummi boni finem conſiſtere, quum longe multumq́ue præſtet mens atq́ue ratio? Sic & extremum omnium appetendorum, atque ductũ à prima cõmunitate naturæ, multis gradibus aſcendit, ut ad ſummum perueniret, quod cumulatur ex integritate corporis, et ex mentis ratione perfecta. Quum igitur ea ſit quam expoſui, forma naturæ, ſi ut initio dixi, ſimulatq́ue ortus eſſet, ſe quiſq́ue cognoſceret, iudicareq́ue poſſet, quæ uis & totius eſſet naturæ, & partium ſingularum, continuo uideret quid eẽt hoc, quod quærimus, omnium rerum, quas expetimus, ſummum & ultimum, nec ulla in re peccare poſſet. Nunc uero à primo quidem mirabiliter occulta natura eſt, nec perſpici, nec cognoſci poteſt: progredientibus autem ætatibus ſenſim tardéue potius quaſi noſmetipſos cognoſcimus. Itaq́ue illa prima commendatio, quæ à natura noſtri facta ẽ, nobis incerta & obſcura eſt: primusq́ue appetitus ille animi tantum agit, ut ſalui atque integri eſſe poſſimus. Quum autem diſpicere cœperimus, & ſentire quid ſimus, & quid animantibus ceteris differamus, tum ea ſequi incipimus, ad quæ nati ſumus. Quam ſimilitudinẽ uidemus in beſtiis, quæ primo in quo loco natæ ſunt, ex eo ſe non cõmouent: deinde ſuo quæq́ue appetitu mouetur, ſerpere anguiculos, nare anaticulas, euolare merulas, cornibus uti uidemus boues, nepas aculeis, ſuam deniq́ue cuiq́ue naturam eſſe ad uiuendum ducem. Quæ ſimilitudo in genere etiam humano apparet. Parui enim primo ortu ſic iacent: tanq̃ omnino ſine animo ſint. Quum autem paulum firmitatis acceſſerit, & animo utuntur, & ſenſibus, connitunturq́ue ut ſeſe erigant, & manibus utantur, & eos agnoſcunt à quibus educantur: deinde æqualibus delectantur, libenterq́ue ſe cum his congregant, dantq́ue ſe ad ludendum, fabellarumq́ue auditione ducuntur: deq́ue eo quod ipſis ſuperat aliis gratificari uolunt, animaduertuntq́ue ea quæ domi fiunt curioſius, in

cipiuntq́ꝫ commentari aliquid & diſcere: & eorum quos uident, uolunt non ignorare nomina: quibusq́ꝫ rebus cum æqualibus decertant, ſi uincunt, efferunt ſe lætitia, uicti debilitantur, animosq́ꝫ demittunt. Quorum ſine cauſa fieri nihil putandum eſt. Eſt enim natura ſic generata uis hominis, ut ad omnẽ uirtutem percipiendam facta uideatur: ob eamq́ꝫ cauſam parui uirtutũ ſimulacris, quarum in ſe habent ſemina, ſine doctrina mouẽtur. Sunt enim prima elementa naturæ, quibus auctis, uirtutis quaſi carmen efficitur. Nam quum ita nati factiq́ꝫ ſimus, ut & agendi aliquid, & diligendi aliquos, & liberalitatis, & referendæ gratiæ principia in nobis contineremus, atq́ꝫ ad ſcientiam, prudentiam, fortitudinemq́ꝫ aptos animos haberemus, à contrarijsq́ꝫ rebus alienos, non ſine cauſa eas quas dixi in pueris uirtutum quaſi ſcintillulas uidemus, è quibus accendi philoſophi ratio debet, ut eam quaſi deum ducem ſubſequens, ad naturæ perueniat extremum. Nam ut ſæpe iam dixi, in infirma ætate, imbecillaq́ꝫ mente uis naturæ per caliginem cernitur. Quum autẽ progrediens confirmatur animus, agnoſcit quidem ille naturæ uim, ſed ita, ut ꝓgredi poſſit longius, per ſe ſit tamen inchoata. Intrandum eſt igitur in rerum naturam, & penitus quid ea poſtulet, peruidẽdum. Aliter enim noſmetipſos noſſe non poſſumus: quod præceptum quia maius erat, q̃ ut ab homine uideretur, idcirco aſſignatum eſt deo. Iubet igitur nos Pythius Apollo, Noſcere noſmetipſos. Cognitio autem hæc eſt una, ut uim noſtri corporis animiq́ꝫ norimus, ſequamurq́ꝫ eam uitam, quæ rebus ipſis perfruatur. Quoniam autem is animi appetitus à principio fuit, ut ea quæ dixi, q̃ perfectiſſima à natura haberemus, confitendum eſt, quum id adepti ſimus quod appetitũ ſit, in eo quaſi ultimo conſiſtere naturam, atque id eſſe ſummum bonũ, quod certe uniuerſum ſua ſponte ipſum expeti, & propter ſe neceſſe eſt, quoniam ante demonſtratum eſt, etiam ſingulas eius partes eſſe per ſe expetẽdas. In enumerandis autem corporis commodis ſi quis prætermiſſam à nobis uoluptatem putabit, in aliud tẽpus quæſtio differatur. Vtrum enim ſit uoluptas in his rebus, quas primas ſecundum naturam eſſe diximus, nec ne ſit, ad id quod agimus, nihil intereſt. Si enim (ut mihi quidem uidetur) non explet bona naturæ uoluptas, iure prætermiſſa eſt. Sin eſt in ea, quod quidam uolunt, nihil impedit noſtram hanc comprehenſionem ſummi boni. Quæ enim conſtituta ſunt prima naturæ, ad ea ſi uoluptas acceſſerit, unum aliquod acceſſerit commodum corporis, neque eam conſtitutionem ſummi boni, quæ eſt prępoſita, mutauerit. Et adhuc quidem ita nobis ꝓgreſſa ratio eſt, ut ea duceretur omnis à prima commendatione naturæ. Nunc autem aliud iam argumentãdi ſequamur genus, ut non ſolum quia nos diligamus, ſed quia cuiuſq́ꝫ partis naturæ, & in corpore, & in animo ſua quæque uis ſit, idcirco in his rebus ſũma, noſtra ſpõte moueamur. Atque ut à corpore ordiar, Videsne, ut ſi qua in membris praua, aut debilitata, aut imminuta ſint, occultent homines? Vt etiam contendãt & elaborent ſi efficere poſſint, ut aut non appareat corporis uitium, aut q̃ minimum appareat, multosq́ꝫ etiam dolores curationis cauſa perferant, ut ſi ipſe uſus membrorum non modo non maior, uerũetiam minor futurus ſit, eorũ tamen ſpecies ad naturam reuertatur. Etenim quũ omnes natura totos ſe expetendos putẽt, nec id ob aliam rem, ſed propter ipſos, neceſſe eſt eius etiam partes propter ſe expeti, quod uniuerſum ꝓpter ſe expetatur, quod in motu

& in ſtatu corporis nihil non eſt, quod animaduertendum eſſe ipſa natura iudicet. Quẽadmodũ quis ambulet, ſedeat, qui ductus oris, qui uultus in quoq; ſit, nihil ne eſt in his rebus quod dignum libero aut indignum eſſe ducamus? Non ne odio dignos multos putamus, qui quodam motu aut ſtatu uidentur naturæ legem & modum contempſiſſe? Et quoniam hæc ducuntur de corpore, quid eſt cur non recte pulchritudo etiam ipſa propter ſe expetenda ducatur? Nam ſi prauitatem imminutionemq; corporis propter ſe fugiẽdam putamus, cur non etiam ac fortaſſe magis propter ſe formæ dignitatem ſequamur? Et ſi turpitudinem fugiamus in ſtatu et motu corporis, quid eſt cur pulchritudinem non ſequamur? Atq; etiam ualetudinem, uires, uacuitatem doloris, non propter utilitatem ſolum, ſed etiã ipſas propter ſe expetemus. Quoniam enim natura ſuis omnibus expleri partibus uult, hunc ſtatum corporis per ſeipſum expetit, qui eſt maxime è natura, quæ tota perturbaẽ, ſi aut ægrũ corpus ẽ, aut dolet, aut caret uiribus. Videamus animi partes, quarũ eſt aſpectus illuſtrior: quæ quo ſunt excelſiores, eo dant clariora indicia naturę. Tantus eſt igitur innatus in nobis cognitionis amor & ſcientiæ, ut nemo dubitare poſſit, quin ad eas res hominum natura nullo emolumento inuitata rapiatur. Videmus ne, ut pueri, ne uerberibus quidem à contemplandis rebus perquirendisq; deterreantur? aut pulſi requirant, & aliquid ſcire ſe gaudeant? ut alijs narrare geſtiant? ut pompa, ludis, atq; eiuſmodi ſpectaculis teneanẽ, ob eamq; rem uel famem & ſitim perferãt? Quid uero qui ingenuis ſtudijs atq; artibus delectantur, nõne uidemus eos nec ualetudinis, nec rei familiaris habere rationem, omniaq; perpeti ipſa cognitione & ſcientia captos, & cũ maximis curis & laboribus compenſare eam, quam ex diſcendo capiãt uoluptatem? Mihi quidem Homerus huiuſmodi quiddam uidiſſe uidetur in ijs, quę de Sirenum cantibus finxerit. Neq; enim uocum ſuauitate uidentur, aut nouitate quadam & uarietate cantandi reuocare eos ſolitæ, qui pręteruehebãtur, ſed quia multa ſe ſcire profitebantur, ut homines ad earum ſaxa diſcendi cupiditate adhæreſcerent. Ita enim inuitant Vlyſſem: nam uerti ut quædam Homeri, ſic iſtum ipſum locum,

O decus Argolicum quin puppim flectis Vlyſſes,
Auribus ut noſtros poſſis agnoſcere cantus?
Nam nemo hæc unq̃ eſt tranſuectus cærula curſu,
Quin prius aſtiterit uocum dulcedine captus,
Poſt uarijs auido ſatiatus pectore muſis
Doctior ad patrias lapſus peruenerit oras.
Nos graue certamen belli, cladem q; tenemus
Græcia quam Troiæ diuino numine uexit,
Omniaq; è latis rerum ueſtigia terris.

Vidit Homerus probari fabulam non poſſe ſi cantiunculis tantus uir irretitus teneretur: ſcientiam pollicentur, quam non erat mirum ſapiẽtiæ cupido patria chariorem. Atq; omnia quidem ſcire cuiuſcunq; modi ſint cupere, curioſorum: duci uero maiorum rerum contemplatione ad cupiditatem ſcientiæ, ſummorum uirorum eſt putandum. Quem enim ardorem ſtudij cenſetis fuiſſe in Archimede, qui dum in puluere quædam deſcribit attentius, ne patriam quidem captam eſſe ſenſerit? Quantum Ariſtoxeni ingenium conſumptum

uidemus

uidemus in muſicis? Quo ſtudio Ariſtophanem putamus ætatem in literis duxiſſe? Quid de Pythagora, quid de Platone, aut Democrito loquar? à quibus propter diſcendi cupiditatẽ uidemus ultimas terras eſſe peragratas. Quę qui non uident, nihil unquam magna cognitione dignum amauerunt. Atqꝫ hoc loco qui propter animi uoluptates coli dicunt ea ſtudia quæ dixi, nõ intelligunt idcirco eſſe ea propter ſe expetenda, quod nulla utilitate obiecta delectentur animi, atque ipſa ſcientia etiam ſi incõmoda datura ſit, gaudeant. Sed quid attinet de rebus tam apertis plura requirere? Ipſi enim quæramus à nobis ſtellarum motus, contemplationesqꝫ rerum cœleſtium, eorumqꝫ omnium quæ naturæ obſcuritate occultantur cognitiones, quemadmodum nos moueant, & quid hiſtoria delectet, quam ſolemus perſequi uſqꝫ ad extremũ, prætermiſſa repetimus, inchoata perſequimur. Nec uero ſum inſcius eſſe utilitatem in hiſtoria, non modo uoluptatem. Quid? quum fictas fabulas è quibus utilitas nulla duci poteſt, cũ uoluptate legimus? Quid? quum uolumus nomina eorꝫ qui qd geſſerint, nota nobis eſſe, parentes, patriam, multa prætrea minime neceſſaria? Quid? qꝫ homines infima fortuna, nulla ſpe rerum gerendarum, opifices deniqꝫ delectentur hiſtoria? maximeqꝫ eos uidere poſſumus, res geſtas audire & legere uelle, qui à ſpe gerendi abſunt, cõfecti ſenectute. Quocirca intelligi neceſſe eſt, in ipſis rebus quę diſcuntur, et cognoſcũtur, inuitamenta ineſſe quibus ad diſcendum cognoſcendumqꝫ moueamur. Ac ueteres quidem philoſophi in beatorum inſulis fingunt: qualis natura ſit uita ſapiẽtum, quos cura liberatos, nullum neceſſarium uitæ cultum, aut paratum requirentes, nihil aliud eſſe acturos putant, niſi ut omne tempus in quærẽdo ac diſcendo, in naturæ cognitione conſumant. Nos autem non ſolum beatæ uitæ iſtam oblectationem uidemus, ſed etiam leuamentum miſeriarum. Itaqꝫ multi quum in poteſtate eſſent hoſtium aut tyrannorum, multi in cuſtodia, multi in exilio, dolorem ſuum doctrinę ſtudijs leuauerunt. Princeps huius ciuitatis Phalereus Demetrius, quum patria pulſus eſſet iniuria, ad Ptolemæum ſe Regem Alexandriam contulit. Qui quum in hac ipſa philoſophia ad quam te hortamur, excelleret, Theophraſtiqꝫ eſſet auditor, multa præclara in illo calamitoſo otio ſcribit, non ad uſum aliquem ſuum, quo erat orbatus, ſed animi cultus ille erat ei quaſi quidam humanitatis cibus. Equidem è Cn. Aufidio, prætorio, erudito homine, oculis capto, ſæpe audiebam, quum ſe lucis magis q̃ utilitatis deſiderio moueri diceret. Somnum deniqꝫ nobis, niſi requietem corporibus & medicinam quandam laboris afferret, contra naturã putaremus datum, aufert enim ſenſus, actionẽqꝫ tollit omnem. Itaqꝫ ſi aut requietem natura non quæreret, aut eam poſſet alia quadam ratione conſequi, facile pateremur, qui etiam nunc agendi aliquid diſcendiqꝫ cauſa propè contra naturam uigilias ſuſcipere ſoleamus. Sunt autem clariora uel planè perſpicua, nec dubitanda indicia naturæ, maxime ſcilicet in homine, ſed in omni animali, ut appetat animus aliquid agere ſemper, neqꝫ ulla conditione quietem ſempiternam poſſit pati. Facile eſt hoc cernere in primis puerorum ætatulis. Quãq̃ enim uereor, ne nimius in hoc genere uidear, tamen omnes ueteres philoſophi maxime noſtri, ad incunabula accedunt, quod in pueritia facillime ſe arbitrantur naturæ uoluptatem poſſe cognoſcere. Videmus igitur ut conquieſcere ne infantes quidem poſſint: quum uero paulum proceſſerint,

luſionibus uel laborioſis delectantur, ut ne uerberibus quidem deterreri poſſint, eaq́ cupiditas agendi aliquid adoleſcit unà cum ætatibus. Itaq; ne ſi iucundiſſimis quidem nos ſomnijs uſuros putemus, Endymionis ſomnum nobis uelimus dari: idq́ ſi accidat, mortis inſtar putemus. Quin etiam inertiſſimos hoĩes neſcio qua ſingulari neqtia prȩditos, uidemus tamẽ & corpore & animo moueri ſemper, & quum re nulla impediantur neceſſaria, aut alueolũ poſcere, aut quærere quẽpiam ludum, aut ſermonem aliquem reqrere: quũq; non habeãt ingenuas ex doctrina oblectationes, circulos aliquos, & ſemicirculos conſectari. Ne beſtiȩ quidẽ quas delectationis cauſa concludimus, quũ copioſius alantur, q̃ ſi eſſent liberæ, facile patiuntur ſeſe cõtineri, motusq́ ſolutos & uagos à natura ſibi tributos requirunt. Itaq; ut quiſq; optime natus inſtitutusq́ eſt, eſſe omnino nolit in uita, ſi gerendis negocijs orbatus, poſſit paratiſſimis ueſci uoluptatibus. Nam aut priuatim aliquid gerere malũt, aut qui altiore animo ſunt, capeſſunt rempub. honoribus imperijsq́ adipiſcendis, aut totos ſe ad ſtudia doctrinæ conferunt: qua in uita tantum abeſt, ut uoluptates conſectentur, etiam curas, ſolicitudines, uigilias perferunt, optimaq́ parte hominis, quæ in nobis diuina ducenda eſt, ingenij & mentis acie fruuntur, nec uoluptatem requirentes, nec fugientes laborem. Nec uero intermittunt aut admirationem earum rerum, quæ ſunt ab antiquis repertæ, aut inueſtigationem nouarum: quo ſtudio quum ſatiari nõ poſſunt, omnium caeterarum rerum obliti, nihil abiectum, nihil humile cogitant: tantaq́ eſt uis talibus in ſtudijs, ut eos etiam qui ſibi alios propoſuerũt fines bonorum, quos utilitate aut uoluptate dirigunt, tamen in rebus quærendis explicandisq́ naturis, ætates conterere uideamus. Ergo hoc quidem apparet, nos ad agendũ eſſe natos. Actionum autem genera plura, ut obſcurentur etiam minora maioribus. Maximæ autem ſunt primum, ut mihi quidem uidetur, & his quorum nunc in ratione uerſamur, conſideratio, cognitio'ue rerum cœleſtium, et earum, quas à natura occultatas & latẽtes indagare ratio poteſt: deinde rerũpub. adminiſtratio, aut adminiſtrandi ſciendiq́ prudens, temperata, fortis, & iuſta ratio, reliquæq́ uirtutes, & actiones uirtutibus congruentes, quæ uno uerbo complexi omnia, honeſta dicimus. Ad quorum etiam cognitionem & uſum corroborati, natura ipſa præeunte, deducimur. Omnium enim rerum principia parua ſunt, ſed ſuis progreſſionibus uſa augentur, nec ſine cauſa. In primo enim ortu ineſt teneritas & mollities quædam, ut nec res uidere optimas, nec agere poſſint. Virtutis enim beatæq́ uitæ, quæ duo maxime expetẽda ſunt, ſerius lumen apparet, multo etiam ſerius, ut planè qualia ſint, intelligantur. Prȩclare enim Plato beatum, cui etiã in ſenectute contigerit, ut ſapientiã, uerasq́ opiniones aſſequi poſſit. Quare quoniam de primis naturæ commodis ſatis dictum eſt, nunc de maioribus conſequentibusq́ uideamus. Natura igitur corpus quidem hominis ſic & genuit & formauit, ut alia in primo ortu perficeret, alia progrediente ætate fingeret, neq; ſanè multum adiumẽtis externis & aduentitijs uteretur. Animum autẽ reliquis rebus ita perfecit ut corpus. Senſibus enim ornauit ad res percipiendas idoneis, ut nihil aut non multum adiumento ullo ad ſuam confirmationem indigeret. Quod autẽ in homine præſtantiſſimum atq; optimum eſt, id deſeruit: & ſi dedit talẽ mentem, quȩ oẽm uirtutem iam accipere poſſet, ingenuitq́ ſine doctrina notitias paruas rerum

maximarum,

maximarum,& quaſi inſtituit docere,& induxit in ea quæ inerant tanquam elemēta uirtutis,ſed uirtutem ipſam inchoauit. Nihil itaq; amplius noſtrum eſt(quod noſtrum dico,artis eſt)ad ea principia,quæ accepimus,conſequētia exqrere,quoad ſit id q́d uolumus effectū,quod quidē pluris ſit haud paulo,magisq; ipſum propter ſe expetendum,q̄ aut ſenſus, aut corporis ea quæ diximus:quibus tantum præſtat mentis excellens perfectio, ut uix cogitari poſſit,quid interſit. Itaq; omnis honos,omnis admiratio, omne ſtudium ad uirtutem,& ad eas actiones,quæ uirtuti ſunt conſentaneę, refertur: eaq; oīa, quæ aut ita in animis ſunt,aut ita geruntur,uno nomine honeſta dicuntur. Quorum omnium quęq; ſint notitiæ,quæq; ſignificentur rerum uocabulis, quæq; cuiuſq; uis & natura ſit,mox uidebimus. Hoc autem loco tātum expliœmus,hæc honeſta quę dico,præterq̄ quod noſmetipſos diligamus: pręterea ſuapte natura per ſe eſſe expetenda indicant pueri, in quibus ut in ſpeculis natura cernitur. Quanta ſtudia decertantium ſunt? quāta ipſa certamina? ut illi efferuntur lætitia quum uicerint? ut pudet uictos? ut ſe accuſari nolunt? q̄ cupiunt laudari? quos illi labores nō ferunt ut æqualiū principes ſint? quę memoria eſt in his bene merentium? quæ referendæ gratiæ cupiditas? Atq; ea in optima quaq; indole maxime apparent,in qua hæc honeſta quæ intelligimus,à natura adumbrātur. Sed hęc in pueris expreſſa, in ijs uero ætatibus quæ iam confirmatæ ſunt,quis eſt tam diſſimilis homini, qui non moueatur & offenſione turpitudinis,& comprobatione honeſtatis? Quis eſt qui non oderit libidinoſam,proteruam adoleſcentiam? Quis contra in illa ętate pudorem,conſtantiam,etiam ſi ſua nihil interſit,non tamen diligat? Quis Pullum Numitorē,Fregellanum proditorem,quāquam reipub. noſtræ profuit non odit? Quis urbis conſeruatorem Codrum? Quis Erichthei filias nō maxime laudat? Cui Tubuli nomē odio nō eſt? Quis Ariſtidem mortuū nō diligit? An obliuiſcimur quantopē in audiendo in legendoq; moueamur, quū pie,quum amice,quum magno animo aliquid factum cognoſcimus? Quid loquar de nobis,qui ad laudem & ad decus nati,ſuſcepti,iſtituti ſumus? Qui clamores uulgi,atq; imperitorum excitantur in theatris,quum illa dicuntur,
Ego ſum Oreſtes. Contraq; ab altero.
Immo enim uero ego ſum,inquam,Oreſtes,

Quum autem etiam exitus ab utroq; datur conturbato errātiq; Regi, ambos ergo unà uiuere precamur. Quoties hoc agitur, & quandóue niſi admirationibus maximis? Nemo eſt igitur qui non hanc affectionem animi ꝓbet atq; laudet,qua non modo utilitas nulla quæritur,ſed contra utilitatē etiam conſeruatur fides. Talibus exemplis non fictæ ſolum fabulę,uerumetiam hiſtoriæ refertæ ſunt,& quidem maximæ noſtræ. Nos enim ad ſacra Idæa accipienda,optimum uirum delegimus:nos tutores miſimus Regibus, noſtri Imperatores pro ſalute patriæ ſua capita uouerunt: noſtri Conſules Regem inimiciſſimum mœnibus iam appropinquantem monuerunt,à ueneno ut caueret:noſtra in rep.& quæ per uim oblatum ſtuprum uoluntaria morte lueret,inuenta eſt:& qui interficeret filiam,ne ſtupraretur. Quę quidem omnia & innumerabilia præterea,quis eſt qui non intelligat & eos qui ſecerint dignitatis ſplendore ductos immemores fuiſſe utilitatum ſuarum,noſq; quum ea laudemus nulla alia re niſi honeſtate duci? Quibus rebus breuiter expoſi-

tis:nec enim ſum copiam quam potui,quia dubitatio nulla in re erat, perſecu
tus:ſed his rebus concluditur profecto & uirtutes omnes,& honeſtum illud
quod ex his uirtutibus exoritur,& in his hæret,per ſe eſſe expetendũ. In om
ni autem honeſto de quo loquimur,nihil eſt tam illuſtre,nec quod latius pa-
teat,quàm coniunctio inter homines hominum,& quaſi quædam ſocietas et
cõmunicatio utilitatum,& ipſa charitas generis humani, quæ nata à primo
ſatu,quo à procreatoribus nati diliguntur,& tota domus coniugio & ſtirpe
coniungitur:ſerpit ſenſim foras cognationibus primum,tũ affinitatibus, de-
inde amicitijs,poſt uicinitatibus cum ciuibus,& ijs qui publice ſocij atq; ami
ci ſunt,deinde totius complexu gẽtis humanæ.Quæ animi affectio ſuũ cuiq;
tribuens,atq; hanc quam dico ſocietatem cõiunctionis humanæ, munifice &
æque tuens,iuſtitia dicitur:cui ſunt adiunctæ,pietas,bonitas, liberalitas, be-
nignitas,comitas,quæq; ſunt generis eiuſdem. Atq; hæc ita iuſtitiæ propria
ſunt,ut ſint uirtutum reliquarum communia.Nam quum ſic hominis natura
generata ſit,ut habeat quiddam innatum,quaſi ciuile atq; populare,qđ Græ-
ci πολιτικὸν uocant,quidquid aget quæq; uirtus, id à cõmunitate, & ea quam
expoſui charitate atq; ſocietate humana nõ abhorrebit:uiciſſimq; iuſtitia,ut
ipſa ſe fundet uſu in ceteras uirtutes,ſic illas expetet.Seruari enim iuſtitia, niſi
à forti uiro,niſi à ſapiente non poteſt.Qualis eſt igitur omnis quam dico cõ-
ſpiratio,conſenſusq; uirtutum,tale eſt illud ipſum honeſtum. Quandoqui-
dem honeſtum aut ipſa uirtus eſt,aut res geſta uirtute. Quibus in rebus uita
conſentiens,uirtutibusq; reſpondens,recta & honeſta,& conſtans, & natu-
ræ congruens exiſtimari poteſt. Atq; hæc coniunctio confuſioq; uirtutum,
tamen à philoſophis ratione quadam diſtinguitur.Nam quum ita copulatæ
connexæq; ſint,ut omnes omnium participes ſint,nec alia ab alia poſſit ſepa
rari,tamen proprium ſuum cuiuſq; munus eſt,ut fortitudo in laboribus peri
culisq; cernatur,temperantia in prætermittendis uoluptatibus,prudentia in
delectu bonorum & malorum,iuſtitia in ſuo cuique tribuendo. Quando igi
tur ineſt in omni uirtute cura quædam quaſi foras ſpectans,aliosq; appetens
atque complectens,exiſtit illud ut amici,ut fratres,ut propinqui,ut affines,ut
ciues,ut omnes denique quando unam ſocietatem hominum eſſe uolumus,ꝓ
pter ſe expetẽdi ſint:atque eorum nihil eſt eius generis,ut ſit in fine atque ex-
tremo bonorum.Ita fit ut duo genera propter ſe expetendorum reperiãtur:
unum quod eſt in ijs,in quibus completur illud extremum,quæ ſunt aut ani-
mi aut corporis. Hæc autem quę ſunt extrinſecus,id eſt quæ neque in ani-
mo inſunt,neque in corpore,ut amici,ut parẽtes,ut liberi,ut propinqui, ut ip
ſa patria,ſunt illa quidem ſua ſponte chara,ſed eodem in genere quo illa, non
ſunt.Nec uero quiſquam ſummum bonum aſſequi unquam poſſet, ſi omnia
illa quæ ſunt extra,q̃q̃ expetenda, ſummo bono continerentur. Quomodo
igitur inquies uerum eẽ poterit,omnia referri ad ſummum bonum, ſi amici-
tiæ,ſi propinquitates,ſi reliqua externa ſummo bono nõ cõtinerẽtur? hac ui-
delicet ratione,quod ea quæ externa ſunt,his tuemur officijs,quæ oriuntur à
ſuo cuiuſque genere uirtutis.Nam & amici cultus,& parentis, & qui officio
fungitur,in eo ipſo prodeſt,quod ita fungi officio in recte factis eſt, quæ ſunt
orta uirtutibus.Quæ quidem ſapientes,utentes ſequuntur,tanquam duce na
tura.Non perfecti autem homines & tamen ingenijs excellentibus præditi,

excitantur

excitantur ſpe gloriæ,quæ habet ſormam honeſtatis & ſimilitudinẽ. Quod
ſi ipſam honeſtatem undiq; perſectam atq; abſolutam,rem unam præclariſſi
mam omnium,maximeq́; laudandam penitus uiderent,quonam gaudio cō-
plerentur,quum tantopere eius adumbrata opinione lętentur? Quem enim
deditum uoluptatibus,cupiditatum incendĳs inflammatum, in his potiẽdis
quæ acerrime corripuiſſet,tanta lætitia perfundi arbitramur, quanta aut ſu-
periorem Aphricanum , Annibale uicto,aut poſteriorem Carthagine euer
* ſa,quem Tyberina diſſenſio ſeſto illo die tanto gaudio affecit, q̃to L. Pau-
lum quum Regem Perſen captum adduceret,eodẽ flumine inuectum? Age
nunc Luci noſter,extrue animo altitudinẽ excellentiamq́; uirtutū. Iam non
dubitabis,quin earū compotes homines magno animo erectoq́; uiuẽtes,ſem
per ſint beati,qui omnes motus ſortunæ,mutationesq́; rerū & temporum,le
ues & imbecilles fore intelligant,ſi in uirtutis certamen uenerint. Illa.n. quæ
ſunt à nobis bona corporis numerata complẽt ea quidem beatiſſimam uitā,
ſed ita ut ſine illis poſſit beata uita exiſtere. Ita enim paruę & exiguę ſunt iſtę
acceſſiones bonoꝝ,ut quemadmodum ſtellæ in radio ſolis,ſic iſtę in uirtutū
ſplendore,ne cernantur quidem. Atq; hæc,ut uere dicitur parua eſſe ad beate
uiuẽdum momenta iſta corporis cōmodoꝝ,ſic nimis uiolentū eſt, nulla eſſe
dicere. Qui enim ſic diſputant,obliti mihi uidentur quæ ipſi egerint princi-
pia naturæ. Tribuendum igitur eſt his aliquid,dūmodo q̃tum tribuendum
ſit,intelligas. Eſt tamen philoſophi non tam glorioſa q̃ uera quærẽtis, nec ꝓ
nihilo putare ea quæ ſecundū naturam illi ipſi glorioſi eſſe fatebantur,& ui-
dere tantam uim uirtutis,tantamq́;,ut ita dicam,authoritatem honeſtatis,ut
reliqua non illa quidem nulla,ſed ita parua ſint,ut nulla eſſe uideātur,hoc eſt
non omnia ſpernentis præter uirtutẽ,& uirtutem ipſam ſuis laudibus ampli
ficantis. Oratio deniq; hęc eſt undiq; completa & perfecta explicatio ſummi
boni. Hinc ceteri particulas arripere conati,ſuam quiſq; uideri uoluit afferre
ſentẽtiā. Sępe ab Ariſtotele, à Theophraſto mirabiliter eſt laudata per ſe ip-
ſa rerum ſcientia. Hoc uno captus Erillus,ſcientiam ſummum bonum eſſe de-
fendit,nec rem ullam aliam per ſe expetendam. Multa ſunt dicta ab antiquis
de contemnendis ac deſpiciendis rebus humanis. Hoc unum Ariſto tenuit:
præter uitia atq; uirtutes negauit rem eſſe ullam aut fugiendam aut expeten-
dam. Poſitum eſt à noſtris in his rebus quæ ſecundum naturā eſſent, non do
lere. Hoc Hieronymus ſummū bonum eſſe dixit. At uero Callipho, & poſt
eum Diodorus,quū alter uoluptatem adamauiſſet,alter uacuitatem doloris,
neuter honeſtate carere potuit,quæ eſt à noſtris laudata maxime. Quinetiā
ipſi uoluptarĳ diuerticula quærant,& uirtutes habeāt in ore totos dies,uolu
ptatemq́; primo dūtaxat expeti dicant,deinde conſuetudine, quaſi alterā na
turam effici,qua impulſi multa faciunt,nullam quærentes uoluptatem. Stoici
reſtant. hi quidem nō unam aliquam,aut alteram à nobis,ſed totam ad ſe no
ſtram philoſophiam tranſtulerūt: atq; ut reliqui fures earum rerum quas ce-
perunt,ſigna cōmutant,ſic illi ut noſtris ſententĳs pro ſuis uterẽtur, nomina
tanq̃ rerum notas mutauerunt. Ita relinquitur ſola hæc diſciplina digna ſtu-
dioſis ingenuarū artiū,digna eruditis,digna claris uiris,digna principibus,
digna regibus. Quæ quum dixiſſet,pauluq́; inſtitiſſet. Quid eſt,inquit,ſatis
ne uobis uideor pro meo iure in ueſtris auribus cōmentatus? Et ego,tu uero,

inquam, Piſo, ut ſæpe aliàs, ſic hodie ita iſta noſſe uiſus es, ut ſi tui copia nobis
ſemper fieret, non multum Græcis ſupplicandum putarem. Quod quidẽ eo
probaui magis, quia memini Staſeam Neapolitanum, doctorem illum tuum
nobilem ſanè Peripateticum, aliquanto iſta ſecus dicere ſolitum, aſſentientẽ
his qui multum in fortuna ſecunda aut aduerſa, multũ in bonis aut malis cor
poris ponerent. Eſt ut dicis, inquit, ſed hæc ab Antiocho noſtro familiari di
cuntur multo melius & fortius, quàm à Staſea dicebantur, quãquam ego nõ
quæro quid tibi à me probatum ſit, ſed huic Ciceroni noſtro, quem diſcipu-
lum cupio à te abducere. Tum Lucius, Mihi uero iſta ualde ꝓbata ſunt, qđ
item fratri puto. Tum mihi Piſo, Quid ergo, inquit, das ne adoleſcenti ueni-
am? an eum diſcere ea mauis, quæ quum præclare didicerit nihil ſciat? Ego
uero, inquam, iſti permitto: ſed nõne meminiſti mihi licere probare iſta, quę
ſunt à te dicta? Quis.n.põt ea quę probabilia uideãtur ei, nõ ꝓbare? An ue-
ro, inquit, quiſquam poteſt probare quod perceptum, quod comprehẽſum,
quod cognitum non habet? Nõ eſt iſta, inquit, Piſo magna diſſenſio. Nihil
enim eſt aliud quamobrem mihi percipi nihil poſſe uideatur, niſi quòd perci
piendi uis ita definitur à Stoicis, ut negent quidquam poſſe percipi, niſi tale
uerum quale falſum eſſe non poſſit. Itaq; hæc cum illis eſt diſſenſio, cum Peri
pateticis nulla ſanè. Sed hæc omittamus: habent enim & bene lõgam, & ſatis
litigioſam diſputationem. Illud mihi à te nimium feſtinanter dictum uide-
tur, ſapientes omnes ſemper eſſe beatos, neſcio quo præteruolauit oratio.
Quod niſi ita efficitur, quæ Theophraſtus de fortuna. de dolore, de crucia
tu corporis dixit, cum quibus coniungi beatam uitam nullo modo poſſe pu-
tauit, uereor ne uera ſint. Nam illud uehementer repugnat, eundem beatum
eſſe, & multis malis oppreſſum. Hæc quomodo conueniant, non ſanè intelli-
go. Vtrum igitur tibi non placet, inquit, uirtutis tantam uim eſſe, ut ad bea-
te uiuendum ſe ipſa contenta ſit? An ſi id probas, ita fieri poſſe negas, ut hi
qui uirtutis compotes ſint etiam malis quibuſdam affecti, beati ſint? Ego ue-
ro uolo in uirtute uim eſſe quãmaximam, ſed quanta ſit aliàs, nunc tantum,
poſſit ne eſſe tanta, ſi quidquam extra uirtutem habeatur in bonis. Atqui, in
quit, ſi Stoicis concedis, ut uirtus ſola ſi adſit, uitam efficiat beatam, & conce
dis etiam Peripateticis. Quæ enim mala illi non audent appellare, aſpera au
tem & incommoda, & reijcienda, & aliena naturæ eſſe concedunt, ea nos
mala dicimus, ſed exigua, & porrò minima. Quare ſi poteſt eſſe beatus is,
qui eſt in aſperis reijciendisq; rebus, poteſt is quoque eſſe, qui eſt in paruis
malis. Et ego Piſo, inquam, ſi eſt quiſquam qui acute in cauſis uidere ſoleat
quæ res agatur, is es profecto tu. Quare attende quæſo, nam adhuc meo for
taſſe uitio quid ego quæram, non perſpicis. Iſtic ſum, inquit, expectoq;
quid ad id quod quæram reſpondeas. Reſpondebo me non quærere, in-
quam, hoc tempore quid uirtus efficere poſſit. ſed quid conſtanter dicatur,
quid ipſum à ſe diſſentiat. Quo igitur, inquit, modo? Quia quum à Zeno-
ne inquam, hoc magnifice tanquam ex oraculo editur, uirtus ad beate uiuen-
dum ſeipſa contenta eſt. Quare, inquit? reſpondet, quia niſi quod honeſtum
eſt, nullum eſt aliud bonum. Non quæro iam, uerum ne ſit illud, dico ea quæ
dicat, præclare inter ſe cohęrere. Dixerit hoc quidem Epicurus, ſemper beatũ
eſſe ſapientẽ, quod quidem ſolet ebullire nõnunq̃. Quem quidẽ quũ ſummis

doloribus

doloribus conficiatur,ait dicturũ quàm ſuaue eſt,quàm nihil curo.Non pugnem cum homine cur tantum habeat in natura boni,illud urgeam,nõ intelligere eum,quid ſibi dicendum ſit,quum dolorem ſummum malum eſſe dixerit.Eadem nunc mea aduerſum te oratio eſt . Dicis eadem omnia & bona & mala,quæ quidem dicunt,qui nũquam philoſophum pictum,ut dicitur,uiderũt . Valetudinem,uires,ſtaturam,formam,integritatem unguiculorum omnium,deformitatem,morbum,debilitatem,mala iam illa externa . Parce tu quidem,ſed hæc quum corporis bona ſint,eorum conficientia certe in bonis numerabis,amicos,liberos,propinquos,diuitias,honores,opes. Contra hęc attende me nihil dicere:ſi iſta mala ſunt,in quę poteſt incidere ſapiens, ſapiẽtem eſſe,non eſſe ad beate uiuendum ſatis.Imo uero,inquit,ad beatiſſime uiuendum parum eſt,ad beate uero ſatis. Animaduerti, inquam,te iſto mõ pauloante ponere,& ſcio ab Antiocho noſtro dici ſic ſolere.Sed quid minus ꝓbandum q̃ eſſe aliquem beatum,nec ſatis beatum? Quod autem ſatis eſt,eo quidquid acceſſerit nimium eſt,& nemo nimium beatus eſt, & nemo beato beatior.Ergo,inquit,tibi Q.Metellus,qui tres filios Conſules uidit, è ꝗbus unum etiam & Cenſorem & triumphantem,quartum autem Prætorẽ,eosq́ ſaluos reliquit,& tres filias nuptas,quum ipſe Conſul,Cẽſor eſſet, Augur fuiſſet,triumphaſſet,ut ſapiens fuerit,nonne beatior,q̃ ut item ſapiẽs fuerit, qui in poteſtate hoſtium uigilijs et inedia necatus eſt regulus? Quid me iſtud rogas,inquam? Stoicos roga.Quid igitur,inquit,eos reſponſuros putas? Nihilo beatiorem eſſe Metellum q̃ Regulum.Inde igitur,inquit,audiẽdum ẽ. Tamen à propoſito,inquam,aberrauimus.Non enim,inquam,quæro quid uerum,ſed quod cuiq́ dicendum ſit.Vtinam quidem dicerẽt alium alio beatiorem,iam ruinas uideres.In uirtute enim ſola,& in ipſo honeſto quum ſit bonum poſitum:quumq́ nec uirtus,ut placet illis,nec honeſtum creſcat, idq́ ſolum bonum ſit,quo qui potiatur neceſſe eſt beatus ſit,quum id augeri nõ poſſit,in quo uno poſitum eſt beatum eſſe,qui poteſt eẽ quiſquam alius alio beatior? Vides ne ut hæc concinant? Et hercule(fatendũ eſt enim quod ſentio) mirabilis eſt apud illos contextus rerum.Reſpõdent extrema primis, media utriſq́,omnia omnibus.Quid ſequatur,quid repugnet,uidẽt.In Geometria prima ſi dederis,danda ſunt omnia.Concede nihil eſſe bonum,niſi quod honeſtum ſit:concedẽdum eſt in uirtute poſitam beatam uitam . Vide rurſus retro.Date hoc,dandum erit illud.Quod ueſtri non item,tria genera bonorũ, procliuius currit oratio,uenit ad extremum,hæret in ſalebra. Cupit enim dicere,nihil poſſe ad beatam uitam deeſſe ſapienti . Honeſta oratio Socratica, Platonis etiam.Audeo dicere,inquit,non poteſt niſi retexueris illa:Paupertas ſi malum eſt,mendicus beatus eſſe non poteſt,q̃uis ſit ſapiens . At Zeno eum non beatum modo,ſed etiam diuitem dicere auſus eſt . Dolere malum, in crucem qui agitur beatus eſſe non poteſt. Bonum liberi, miſera orbitas . Bonum patria, miſerum exilium . Bonum ualetudo , miſerum morbus. Bonum integritas corporis , miſera debilitas.Bonum incolumis acies, miſera cæcitas . Quæ ſi poteſt ſingula conſolando leuare , uniuerſa quomodo ſuſtinebit? Sit enim idem cæcus , debilis , morbo grauiſſimo affectus,exul,orbus,egens,torqueatur eculeo , quem hunc appellas Zeno? Beatum , inquit, etiam beatiſſimum:quippe,inquiet,quum tam docuerim gradus iſtam rem

non habere, quàm uirtutem, in qua ſit etiam ipſum beatum. Tibi hoc incredi
bile, quia beatiſſimum. Quid tuū credibile? Si enim ad populū me uocas, eū
qui ita ſit affectus beatū nunquam probabis. Si ad prudētes, alterum fortaſ-
ſe dubitabunt, ſit ne tantum in uirtute, ut ea præditi, uel in Phalaridis tauro
beati ſint: alterum non dubitabunt, quin & Stoici conuenientia ſibi dicāt, &
uos repugnantia. Theophraſti igitur, inquit, tibi liber ille placet de beata ui-
ta? Tamen aberramus à propoſito, & ne lōgius, prorſus, inquam, Piſo ſi iſta
mala ſunt, placet. Nonne igitur tibi uidentur, inquit, mala? Id quæres, inquā,
in quo utrum reſpondebo, uerſes te huc atque illuc neceſſe eſt. Quo tandem
modo, inquit? Quia ſi mala ſunt, is qui erit in ijs, beatus non erit: ſi mala non
ſunt, iacet omnis ratio Peripateticorum. Et ille ridens, uideo, inquit, quid a-
gas, ne diſcipulum abducam, times. Tu uero, inquā, ducas licet ſi ſequat̃: erit
enim mecum, ſi tecum erit. Audi igitur, inquit, Luci, tecum enim, ut ait Theo
phraſtus, mihi inſtituenda oratio eſt. Omnis authoritas philoſophiæ cōſiſtit
in beata uita comparanda. Beate enim uiuendi cupiditate incenſi ſumus om-
nes: hoc mihi cum tuo fratre conuenit. Quare hoc uidēdum eſt, poſſit ne no-
bis hoc ratio philoſophorum dare, pollicetur certe. Niſi enim id faceret, cur
Plato Ægyptum peragrauit, ut à ſacerdotibus barbaris numeros et cœleſtia
acciperet? cur poſt Tarentum ad Archytam? cur ad reliquos Pythagoreos,
Ethecratem, Timæum, Acrionem, Locros, ut quum Socratem expreſſiſſet,
adiungeret Pythagoreorum diſciplinam, eaq́; quę Socrates repudiabat, ad-
diſceret? Cur ipſe Pythagoras & Aegyptum luſtrauit, & Perſarum magos
adijt? cur tantas regiones barbarorum, pedibus obijt, tot maria tranſmiſit?
Cur hæc eadem Democritus, qui (uere falſò ne quæreremus) dicitur oculis
ſe priuaſſe? certe ut quamminime animus à cogitationibus abduceretur: pa-
trimonium neglexit, agros deſeruit incultos, quid quærens aliud niſi beatam
uitam? Quam ſi etiam in rerum cognitione ponebat, tamen ex illa inueſtiga
tione naturæ conſequi uolebat, ut eēt bono animo. Id enim ille ſummum bo-
num, εὐθυμίαν & ſæpe ἀθαμβίαν appellat, id eſt animum terrore liberū. Sed hæc
etſi præclare nondum, tamen & perpolita. Pauca enim neq; ea ipſa enucleate
ab hoc de uirtute quidem dicta. Poſt enim hæc in hac urbe primum à Socra
te quæri cœpta, deinde in hunc locum delata ſunt: nec dubitant, quin in
uirtute omnis ut bene, ſic etiam beate uiuendi ſpes poneretur. Quæ quum
Zeno didiciſſet à noſtris, ut in actionibus præſcribi ſolet, de re eadem fe-
cit alio modo. Hoc tu nunc in illo probas, ſcilicet uocabulis rerum muta-
tis. Inconſtantiæ crimen ille effugit, nos effugere non poſſumus. Ille Me-
telli uitam negat beatiorem quàm Reguli, præponendam tamen, nec ma-
gis expetendam, ſed magis ſumendam, & ſi optio eſſet, eligendam Metel-
li, Reguli reijciendam. Ego quam ille prępon endam & magis eligendā, bea
tiorem hanc appello, nec ullo minimo momento plus ei uitæ tribuo q̄ Stoici.
Quidītereſt, niſi qđ ego res notas notis uerbis appello? Illi noīa noua quę-
runt, quibus idem dicant, ita quemadmodū in Senatu ſemper eſt aliquis qui
interpretem poſtulet, ſic iſti nobis cum interprete audiendi ſunt. Bonum ap
pello, quidquid ſecundum naturam eſt: quod contra, malum. Nec ego ſo-
lus, ſed tu etiam Chryſippe in foro, domi, in ſchola definis. Quid ergo, aliter
hoīes, aliter philoſophos loqui putes oportere, quāti quidquid ſit? aliter do-

ctos &

ctos & indoctos? Sed quum conſtiterit inter doctos quanti res quæq; ſit, ſi
homines eſſent, uſitate loquerentur. Dum res maneant, uerba fingāt arbitra-
tu ſuo. Sed uenio ad inconſtantiæ crimen, ne ſępius dicas me aberrare. Quā
tu ponis in uerbis, ego poſitam in re putabam. Si ſatis erit hoc perceptum, in
quo adiutores Stoicos optimos habemus, tantam uim eſſe uirtutis, ut omnia
ſi ex altera parte ponantur, ne appareant quidem, quum omnia quæ illi com
moda certe dicunt eſſe & ſumenda & eligenda, & præpoſita, quæ ita defini-
unt, ut ſatis magno æſtimanda ſint. Hæc igitur quum ego tot nominibus à
Stoicis appellata, partim nouis & commētitijs, ut iſta, producta & reducta,
partim idem ſignificātibus. Quid enim intereſt expetas, an eligas? mihi qui-
dem etiam lautius uidetur quod eligitur, & ad quod delectus adhibetur. Sed
quum ego iſta omnia bona dixero, tātum refert, quàm magna dicam, quàm
expetenda, quàm ualde. Sin autem nec expetenda ego magis quàm tu eligen
da, nec illa ego pluris æſtimanda, qui bona, quàm tu qui producta appellas,
omnia iſta neceſſe eſt obſcurari, nec apparere, & in uirtutes tanquam in ſolis
radios incurrere. At enim qua in uita eſt aliquid mali, ea beata eē nō poteſt.
Ne ſeges quidem igitur ſpicis uberibus & crebris, ſi auenam uſpiam uideris:
nec mercatura quæſtuoſa, ſi in maximis lucris parum aliquid damni contra-
xerit. An hoc uſquequaq; aliter in uita, & non ex maxima parte de tota iudi-
cabis? an dubium eſt quin uirtus ita maximam partem obtineat in rebus hu-
manis, ut reliquas obruat? Audebo igitur cetera quæ ſecundum naturā ſint,
bona appellare, nec fraudare ſuo ueteri nomine, q̄ aliquid potius nouum ex-
quirere. Virtutis autem amplitudinē, quaſi in altera libræ lance ponere. Ter
ram mihi crede ea lanx & maria deprimet. Semp̄ enim ex eo quod maximas
partes cōtinet, latiſſimeq; funditur, tota res appellatur. Dicimus aliquem hi-
lare uiuere. Igitur ſi ſemel triſtis effectus eſt, hilara uita amiſſa eſt? At hoc in
eo M. Craſſo, quem ſemel ait in uita riſiſſe Lucilius, non contigit, ut ea re mi
nus ἀγέλαςος, ut ait idem, uocaretur. Polycratem Samium ſelicem appellāt, ni
hil acciderat ei quod nollet, niſi quod anulum quo delectabatur, in mare abie
cit. Ergo infelix una moleſtia, felix rurſus quū is ipſe anulus in pręcordijs pi-
ſcis inuentus eſt. Ille uero ſi inſipiens, quod certe, quoniam tyrannus, nūquā
beatus: ſi ſapiens, ne tum quidem miſer quum ab Oronte Prætore Darei in
crucē actus eſt. At multis malis affectus, quis negat? ſed ea mala uirtutis ma-
gnitudine obruebantur. An ne hoc quidem Peripateticis concedis, ut dicant
omnium uiroꝝ bonorum, id eſt ſapientum, omnibusq; uirtutibus ornatorū
uitam, oībus partibus plus habere ſemper boni q̄ mali? Quis hoc dicit? Stoi
cis licet? minime. Sed iſti ipſi qui uoluptate & dolore oīa metiuntur, nōne cla
mant, ſapienti plus ſemper adeſſe quod uelit, q̄ quod nolit? Quum tātum in
uirtute ponant hi, qui ſe fatentur uirtutis cā, niſi ea uoluptatem acciret, ne ma-
num quidem uerſuros fuiſſe, quid facere nos oportet, qui q̄uis minimā animi
præſtantiam omnibus bonis corporis anteire dicamus, ut ea ne in conſpectu
quidem relinquatur? Quis enim eſt, qui hæc cadere in ſapiētem dicere aude-
at, ut ſi fieri poſſit uirtutem in perpetuum abijciat, ut dolore omni liberetur?
Quis noſtrum dixerit, quos non pudet ea quę Stoici aſpera dicunt, mala di-
cere, melius eē turpiter aliquid facere cum uoluptate, q̄ honeſte cum dolore?
Nobis Heracleotes ille Dionyſius flagitioſe deſciuiſſe uidetur à Stoicis p̄-

pter oculorum dolorem. Quis uero hoc didiciſſet à Zenone, nõ dolere quũ doleret? Illud audierat, nec tamen didicerat, malum illud nõ eſſe, quia turpe non eſſet, & eſſet ferendum uiro. Hic ſi Peripateticus fuiſſet, permãſiſſet credo in ſententia, quoniam dolorem dicunt malum eſſe: de aſperitate autẽ eius fortiter ferenda præcipiunt eadem, quæ Stoici. Et quidem Archeſilas tuus, & ſi fuit in diſſerendo pertinacior, tamen noſter fuit: erat enim Polemonis. Is quum arderet podagræ doloribus, uiſitaſſetq́; hominem Carneades Epicuri perſamiliaris, & triſtis exiret, mane quæſo, inquit, Carneade noſter, nihil illinc huc peruenit, oſtendit pedes & pectus, attamen hic mallet non dolere. Hæc igitur eſt noſtra ratio, quæ tibi uidetur inconſtans, quũ propter uirtutis cœleſtem quandam & diuinam tantamq́; pręſtantiam, ut ubi uirtus ſit, resq́; magnæ ſumendæ laudabilesq́; uirtute geſtæ, ibi eſſe miſeria & erumna non poſſit, tamen labor poſſit & moleſtia, non dubitem dicere omnes ſapiẽtes ſemper beatos eſſe, ſed tamen fieri poſſe, ut ſit alius alio beatior. Atqui iſte locus eſt Piſo tibi etiam atque etiam confirmandus, inquam: quem ſi tenueris, non modo meum Ciceronem, ſed etiam meipſum abducas, licebit. Tum Quintus. Mihi quidem, inquit, ſatis hoc confirmatum uidetur. Lætor ꝗdem philoſophiam (cuius antea ſupellectilem pluris æſtimabam q̄ poſſeſſiones reliquorum, ita mihi diues uidebatur, ut ab ea petere poſſem quidquid in ſtudĳs noſtris concupiſſem) hãc igitur lætor etiam acutiorem repertam quàm ceteras, quod quidam ei deeſſe dicebant. Nunquam noſtram quidem, inquit Pomponius iocans. Sed me hercule pergrata mihi oratio tua. Quæ enim dici latine poſſe nõ arbitrabar, ea dicta ſunt à te: nec minus planè, quàm dicuntur à Græcis uerbis aptis. Sed tempus eſt, ſi uidetur, & recta quidem ad me. Quod quum ille dixiſſet, & ſatis diſputatum uideretur, in oppidum ad Pomponium perreximus omnes.

M.T.C. De finibus bonorum & malorum Libri quinti & ultimi. Finis.

M. TVLLII CICERONIS TVSCVLANARVM QVAESTIONVM AD M. BRVTVM LIBER PRIMVS.

DE CONTEMNENDA MORTE.

QVVM Defenſionum laboribus, ſenatorijsq́ muneribus, aut omnino, aut magna exparte eſſem aliquando liberatus, retuli me Brute, te hortãte maxime, ad ea ſtudia, quæ retenta animo, remiſſa temporibus, lõgo interuallo intermiſſa reuocaui. Et quum omnium artiũ, quæ ad rectam uiuendi uiam pertinerent, ratio & diſciplina ſtudio ſapientiæ, quæ philoſophia dicitur, contineretur, hoc mihi Latinis literis illuſtrandum putaui. Non quia philoſophia Grę cis & literis & doctoribus percipi nõ poſſet: ſed meum ſemper iudicium fuit, omnia noſtros, aut inueniſſe per ſe ſapientius q̃ Græcos: aut accepta ab illis feciſſe meliora, quæ quidem digna ſtatuiſſent, in quibus elaborarẽt. Nam mores & inſtituta uitę, resq́ domeſticas ac familiares, nos profecto & melius tuemur & lautius. Rem uero publicam noſtri maiores certe melioribus temperauerunt & inſtitutis & legibus. Quid loquar de re militari? in qua quum uirtute noſtri multum ualuerunt, tum plus etiam diſciplina? Iam illa quæ natura non literis aſſequuti ſunt, neq́ cum Græcia, neq́ ulla cum gente ſunt conferenda. Quæ enim tanta grauitas, quę tanta cõſtantia, magnitudo animi, probitas, fides, quæ tam excellens in omni genere uirtus in ullis fuit, ut ſit cum maioribus noſtris comparanda? Doctrina Græcia nos & omni literarum genere ſuperabat, in quo erat facile uincere non repugnantes. Nã quũ apud Grę cos antiquiſſimum è doctis genus ſit poetarũ, ſiquidem Homerus fuit & Heſiodus ante Romam conditam, Archilochus regnante Romulo, ſerius poeticã nos accepimus: Annis .n. fere CCCC. X. poſt Romam conditam Liuius fabulam dedit, C. Claudio Cæci F. M. Tuditano COSS. anno ante natum Enniũ, qui fuit maior natu q̃ Plautus & Nęuius. Sero igitur à noſtris poetę uel cogniti uel recepti. Quãq̃ eſt in Originibus, ſolitos eſſe in epulis canere conuiuas ad tibicinem de clarorum hominũ uirtutibus. Honorem tamen huic generi non fuiſſe declarat oratio Catonis, in qua obiecit ut probrum M. Nobiliori, quòd is in prouinciam poetas duxiſſet. Duxerat autem Conſul ille in Aetoliam, ut ſcimus, Ennium. Quo minus igitur honoris erat poetis, eo minora ſtudia fuerunt. Nec tamen ſi q̃ magnis ingenijs in eo genere extiterunt, non ſatis Græcorum gloriæ reſponderunt. An cenſemus ſi Fabio nobiliſſimo homini laudi datum eſſet quòd pingeret, non multos etiam apud nos futuros Polycletos & Parrhaſios fuiſſe? Honos alit artes, omnesq́ incenduntur ad ſtudia gloria, iacentq́ ea ſemper, quæ apud quosq́ improbantur. Summam eruditionem Græci ſitam cenſebant in neruorum uocumq́ cantibus. Igitur & Epaminõdas, princeps meo iudicio Grę cię, fidibus pręclare ceciniſſe dicitur. Themiſtoclesq́ aliquot ante annos quum in epulis recuſaret lyrã, eſt habitus indoctior. Ergo in Grę cia

Muſici floruerunt: diſcebantq́ id omnes, nec qui neſciebat, ſatis excultus doctrina putabatur. In ſummo honore apud illos Geometria fuit. Itaque nihil Mathematicis illuſtrius. At nos metiendi ratiocinandiq́ utilitate, huius artis terminauimus modum. At cõtra oratorem celeriter complexi ſumus, nec eum primo eruditum, aptum tamen ad dicendum, poſt autem eruditũ. Nam Galbam, Aphricanum, Lælium doctos fuiſſe traditum eſt, ſtudioſum autem eum qui ijs ætate anteibat Catonem. Poſt uero Lepidum, Carbonem, Gracchos: deinde ita magnos noſtram ad ætatem, ut nõ multum aut nihil omnino Græcis cederetur. Philoſophia iacuit ad hanc ætatem, nec ullum habuit lumen literarum latinarum: quæ illuſtranda & excitanda nobis eſt, ut ſi occupati profuimus aliquid ciuibus noſtris, proſimus etiam ſi poſſumus ocioſi. In quo eo magis eſt nobis elaborandum, q́ multi iam eſſe libri latini dicuntur ſcripti incõſiderate ab optimis illis quidem uiris, ſed nõ ſatis eruditis. Fieri autem poteſt ut recte quis ſentiat, & id quod ſentit, polite eloqui nõ poſſit: ſed mandare quẽq́ literis cogitationes ſuas, qui eas nec diſponere, nec illuſtrare poſſit, nec delectatione aliqua allicere lectorem, hominis eſt intemperãter abutentis & ocio & literis. Itaq́ ſuos libros ipſi legunt cum ſuis, nec quiſquã attingit præter eos qui eandem licẽtiam ſcribendi ſibi permitti uolũt. Quare ſi aliquid oratoriæ laudi noſtra attulimus induſtria, multo ſtudioſius philoſophiæ fonteis aperiemus, è quibus etiam illa manabãt. Sed ut Ariſtoteles uir ſummo ingenio, ſcientiæ copia, quum motus eſſet Iſocratis Rhetoris gloria, dicere etiam cœpit, adoleſcentes docere, & prudentiam cũ eloquentia iungere: ſic nobis placet nec priſtinum dicendi ſtudium deponere, & in hac maiore & uberiore arte uerſari. Hanc enim perfectam philoſophiam ſemper iudicaui, quæ de maximis quæſtionibus copioſe poſſet ornateq́ dicere: in quã exercitationem ita nos ſtudioſe operam dedimus, ut iam etiam ſcholas Græcorum more habere auderemus. Vt nuper tuum poſt diſceſſum in Tuſculano quum eſſent complures mecum familiares, tentaui quid in eo genere poſſem. Vt enim antea declamitabam cauſas, quod nemo me diutius fecit, ſic hęc mihi nũc ſenilis eſt declamatio. Ponere iubebam de quo quis audire uellet, & id aut ſedens, aut ambulans diſputabam. Itaque dierum quinq́ ſcholas, ut Græci appellant, in totidem libros contuli. Fiebat autem ita, ut quum is qui audire uellet, dixiſſet quid ſibi uideretur, tum ego contradicerem. Hæc eſt.n. ut ſcis, uetus & Socratica ratio contra alterius opinionem diſſerendi. Nã ita facillime quid ueriſimillimum eẽt inueniri poſſe Socrates arbitrabatur. Sed quo cõmodius diſputationes noſtræ explicentur, ſic eas exponam quaſi agatur res, non quaſi narretur. Ergo ita naſcetur exordiũ. AVDITOR. Malum mihi uidetur eſſe mors. MARCVS. His ne qui mortui ſunt? an ijs quibus moriendum eſt? A. Vtriſq́. M. Eſt miſerum igitur, quoniã malum. A. Certe. M. Ergo & hi quibus euenit iam ut morerentur, & hi quibus euenturum eſt, miſeri. A. Mihi ita uidetur. M. Nemo ergo nõ miſer. A. Prorſus nemo. M. Et quidem ſi tibi conſtare uis, omnes quicunq́ nati ſunt, erunt'ue, nõ ſolum miſeri, ſed etiam ſemper miſeri. Nam ſi ſolos eos diceres miſeros, quibus moriẽdum eſſet, neminem tu quidem eorum qui uiuerent exciperes. Moriendũ eſt enim omnibus, eſſet tamen miſerię finis in morte: quoniam autem etiam mortui miſeri ſunt, in miſeriam naſcimur ſempiternam.

ternam. Neceſſe eſt enim miſeros eſſe eos, qui centum millibus annorũ ante
occiderunt, uel potius omnes quicunqꝫ nati ſunt. A. Ita prorſus exiſtimo.
M. Dic quæſo num te illa terrent, triceps apud inferos Cerberus? Cocyti fre
mitus? tranſuectio Acherontis? mento ſummam aquam attingẽs ſiti enectus
Tantalus? Num illud quod Siſyphus uerſat
Saxum ſudans nitendo, neqꝫ proficit hilum?

fortaſſe etiam inexorabiles iudices Minos & Rhadamanthus, apud quos
nec te L. Craſſus defendet, nec M. Antonius: nec, quoniam apud Græcos iu-
dices res agetur, poteris adhibere Demoſthenem. Tibi ipſi pro te erit maxi-
ma corona cã dicẽda. Hæc fortaſſe metuis, & idcirco mortẽ cenſes eſſe ſempi
ternum malum. A. Adeo ne me delirare cenſes, ut iſta eſſe credam? M. An
tu hæc non credis? A. Minime uero. M. Male hercule narras. A. Cur
quæſo? M. Quia diſertus eſſe poſſem ſi contra iſta dicerem. A. Quis enim
non in eiuſmodi cauſa, aut quid negotij eſt, hæc poetarum & pictorum por-
tenta conuincere? M. Atqui pleni libri ſunt contra iſta ipſa diſſerentiũ phi-
loſophorum. A. Inepte ſanè: quis eſt enim tam excors, quem iſta moueant?

M. Si ergo apud inferos miſeri non ſunt, ne ſunt quidem apud inferos ulli.

A. Ita prorſus exiſtimo. M. Vbi ſunt ergo hi, quos miſeros dicis, aut quẽ
locum incolunt? Si enim ſunt, nuſquam eſſe non poſſunt. A. Ego uero nuſ-
quam eſſe illos puto. M. Igitur ne eſſe quidem. A. Prorſus iſto modo, &
tamen miſeros ob idipſum quidem quia nulli ſunt. M. Iam mallem Cerbe-
rum metueres, ꝗ iſta tam inconſiderate diceres. A. Quid tandem? M. Quẽ
eſſe negas, eundem eſſe dicis: ubi eſt acumen tuum? quum enim miſerum eſſe
dicis, tum eum qui non ſit, dicis eſſe. A. Non ſum ita hebes, ut iſta dicam.

M. Quid dicis igitur? A. Miſerum eſſe uerbi cauſa M. Craſſum. qui illas
fortunas morte dimiſerit: miſerum Cn. Pompeium, qui tanta gloria, dignita
te tanta ſit orbatus: omnes deniqꝫ miſeros, qui hac luce careant. M. Reuol-
ueris eodẽ. Sint enim oportet, ſi miſeri ſunt: tu autem modo negabas eos eſſe,
qui mortui eſſent. Si igitur non ſunt, nihil poſſunt eſſe, ita ne miſeri quidem
ſunt. A. Non dico fortaſſe etiam quod ſentio: nam iſtud ipſum, non eẽ quũ
fueris, miſerrimum puto. M. Quid miſerius, ꝗ omnino nũquam fuiſſe? Ita
qui nondum nati ſunt, miſeri iam ſunt, quia non ſunt: & nos ipſi, ſi poſt mor-
tem miſeri futuri ſumus, miſeri fuimus anteꝗ nati. Ego autem non commemi
ni antequam ſum natus me miſerum: tu ſi meliore memoria es, uelim ſcire, ec-
quid de te recordere. A. Ita iocaris, quaſi ego dicam eos miſeros qui nati nõ
ſunt, & non eos miſeros qui mortui ſunt. M. Ergo eſſe dicis eos. A. Imo
quia non ſunt, quum fuerint, eos miſeros eſſe. M. Pugnantia te loqui nõ ui-
des? Quid enim tam pugnat, ꝗ non modo miſerum, ſed omnino quidꝗ eſſe,
qui nõ ſit? An tu egreſſus porta Capena, quum Calatini, Scipionum, Serui-
liorum, Metellorum ſepulcra uides, miſeros putas illos? A. Quoniam me
uerbo premis, poſthac non ita dicam miſeros eſſe, ſed tantum miſeros ob id-
ipſum, quia non ſunt. M. Non dicis igitur miſer eſt M. Craſſus, ſed tantum
miſer. M. Craſſus. A. Ita planè. M. Quaſi non neceſſe ſit quidquid iſto
modo pronũcies, id aut eſſe, aut non eſſe. An tu dialecticis ne imbutus quidẽ
es? In primis enim hoc traditur: Omne pronunciatum, ſic enim mihi in præ-
ſentia occurrit ut appellarẽ ἀξίωμα, utar poſt alio ſi inuenero melius. Id ergo

eſt pronunciatum, quod eſt uerum aut falſum. Quum igitur dicis miſer M. Craſſus, aut hoc dicis, miſer eſt M. Craſſus, ut poſſit iudicari uerũ id falſum ne ſit, aut nihil dicis omnino. A. Age iam concedo non eſſe miſeros q̃ mortui ſunt, quoniam extorſiſti ut faterer, qui omnino non eſſent, eos ne miſeros quidem eſſe poſſe. Quid? qui uiuimus quum moriendum ſit, nónne miſeri ſumus? Quæ enim poteſt in uita eſſe iucunditas, quum dies & noctes cogitandum ſit, iamiamq́ eſſe moriendum? M. Ecquid ergo intelligis quantum mali de humana conditione deieceris? A. Quonam modo? M. Quia ſi mori etiam mortuis miſerum eſſet, infinitum quoddam & ſempiternũ malum haberemus in uita: nũc uideo calcem, ad quem quum ſit decurſum, nihil ſit præterea extimeſcendum. Sed tu mihi uideris Epicharmi acuti, nec inſulſi hominis, ut Siculi, ſententiam ſequi. A. Quam? non enim noui. M. Dicam ſi potero latine, ſcis enim me græce loqui in Latino ſermone non plus ſolere, q̃ in Græco latine. A. Et recte quidem, ſed quæ tãdem eſt Epicharmi iſta ſententia? M.

Emori nolo, ſed me eſſe mortuum nihil exiſtimo.

A. Iam agnoſco Græcum: & quoniam coegiſti ut cõcederem qui mortui eſſent eos miſeros non eſſe, perfice ſi potes, ut ne moriendum quidem eſſe miſerum putem. M. Iam iſtud quidem nihil negotij eſt, ſed etiam maiora molior. A. Quomodo hoc nihil negotij eſt? aut quæ ſunt tãdem iſta maiora?

M. Quoniam ſi poſt mortem nihil eſt mali, ne mors quidem eſt malum: cui proximum tempus eſt poſt mortem, in quo nihil eſſe mali cõcedis, ita ne moriendũ quidẽ eſſe, malum eſt. Id ẽ enim, perueniẽdum eſſe ad id, quod nõ eſſe malum confitemur. A. Vberius iſta quæſo, hæc enim ſpinoſiora prius ut confitear me cogũt, q̃ ut aſſentiar. Sed quæ ſunt ea, quæ dicis te maiora moliri? M. Vt doceam ſi poſſim nõ modo malum non eſſe mortem, ſed bonũ etiam eſſe. A. Non poſtulo id quidem, aueo tamen audire. Vt enim nõ efficias quod uis, tamen mors ut malum nõ ſit efficies: ſed nihil te interpellabo, continentem orationem audire malo. M. Quid? ſi te rogauero aliquid? nõne reſpondebis? A. Superbum id quidem eſt. Sed niſi quid neceſſe erit, malo ne roges. M. Geram tibi morem, & ea quę uis, ut potero explicabo: nec tamen quaſi Pythius Apollo certa ut ſint & fixa quæ dixero, ſed ut homunculus unus è multis probabilia coniectura ſequens. Vltra enim quo progrediar, q̃ ut ueriſimilia uideam, non habeo. Certa dicẽt hi, qui & percipi ea poſſe dicunt, & ſe ſapienteis eſſe profitentur. A. Tu ut uidetur, nos ad audiendum parati ſumus. M. Mors igitur ipſa quæ uidetur notiſſima res eẽ, quid ſit, primum eſt uidendum. Sunt enim qui diſceſſum animi à corpore putent eſſe mortem: ſunt qui nullum cenſeant fieri diſceſſum, ſed unà animum & corpus occidere, animumq́ in corpore extingui. Qui diſcedere animum cenſent, alij ſtatim diſſipari, alij diu permanere, alij ſemper. Quid ſit porrò ipſe animus, aut ubi, aut unde, magna diſſenſio eſt. Alijs cor ipſum animus uidetur, ex quo excordes, uecordes, concordesq́ dicuntur, & Naſica ille prudens bis Conſul, Corculum: &

Egregie cordatus homo Catus Aeliu' Sextus.

Empedocles autem animũ eſſe cenſet cordi ſuffuſum ſanguinem. Alijs pars quædam cerebri uiſa eſt animi principatũ tenere. Alijs nec cor ipſum placet,

nec

nec cerebri quandam partem eſſe animum,ſed alij in corde,alij in cerebro di
xerunt animi eſſe ſedem et locum. Animum autem alij animam ut ferè noſtri
declarant nominari. Nam & agere animam,& efflare dicimus,& animoſos,
& bene animatos,& ex animi ſententia. Ipſe autem animus ab anima dictus
eſt. Zenoni Stoico animus ignis uidetur. Sed hæc quidem quæ dixi cor,cere
brum,animam,ignem,uulgo,reliqua ferè ſinguli,ut multi ante ueteres. Pro-
xime autem Ariſtoxenus muſicus,idemq́ philoſophus, ipſius corporis intē
tionem quandam uelut in cātu & fidibus,quæ harmonia dicitur,ſic ex corpo
ris totius natura,& figura uarios motus cieri tāquam in cantu ſonos. Hic ab
artificio ſuo non receſſit,& tamen dixit aliquid,quod ipſum quale eſſet, erat
multo ante dictum & explanatum à Platone. Xenocrates animi figuram,&
quaſi corpus negauit eſſe,uerum numerum dixit eſſe: cuius uis, (ut iam ante
Pythagoræ uiſum erat) in natura maxima eēt. Eius doctor Plato triplicem
finxit animam,cuius principatum,id eſt rationem,in capite ſicut in arce poſu
it,& duas partes ſeparare uoluit,iram & cupiditatem,quas locis diſcluſit: irā
in pectore,cupiditatem ſubter præcordia locauit. Dicæarchus autē in eo ſer-
mone,quem Corinthi habitum tribus libris exponit doctorum hominū di-
ſputantium,primo libro multos loquentes facit,duobus Pherecratem quen
dam Phthiotam ſenem,quem ait à Deucalione ortum, differentem inducit,
nihil eſſe omnino animum,& hoc eſſe nomen totum inane,fruſtraq́ & ani-
malia & animātes appellari,neq́ in homine ineſſe animum uel animam, nec
in beſtia. Vimq́ omnē eam,qua uel agamus quid,uel ſentiamus, in omnibus
corporibus uiuis æquabiliter eſſe fuſam,nec ſeparabilem à corpore eſſe, quip
pe quæ nulla ſit: nec ſit quidquam,niſi corpus unum & ſimplex, ita figuratū
ut temperatione naturæ uigeat & ſentiat. Ariſtoteles longe omnibus (Pla-
tonem ſemper excipio) præſtans & ingenio & diligentia,quum quatuor no
ta illa genera principiorum eſſet complexus,è quibus omnia orirentur, quin
tam quandam naturam cenſet eſſe,è qua ſit mens. Cogitare enim,& prouide
re,& diſcere,& docere,& inuenire aliquid,& tam multa alia meminiſſe,ama
re,odiſſe,cupere,timere,angi,lætari,hæc & ſimilia eorum in horum quatu-
or generum nullo ineſſe putat. Quintum genus adhibet uacans nomine, &
ſic ipſum animum ἐντελεχίαν appellat nouo nomine,quaſi quandam continua
tam motionem & perennem. Niſi quæ me forte fugiunt,hæ ſunt ferè omniū
de animo ſententiæ. Democritum enim magnum illum quidem uirum, ſed
leuibus & rotundis corpuſculis efficientem animum concurſu quodam for-
tuito,omittamus. Nihil eſt enim apud iſtos,quod non atomorum turba con
ficiat. Harum ſententiarum quæ uera ſit, deus aliquis uiderit: quę ueriſimilli-
ma,magna quæſtio eſt. Vtrum igitur inter has ſententias diiudicare malu-
mus,an ad propoſitum redire? A. Cuperem equidem utrunq́ ſi poſſet, ſed
eſt difficile confundere. Quare ſi ut iſta non differantur,liberari mortis me-
tu poſſumus,id agamus: ſin id nō poteſt,niſi hac quęſtione animorum expli
cata,nunc ſi uidetur hoc,illud aliàs. M. Quod malle te intelligo, id puto
eſſe commodius. Efficiet enim ratio,ut quæcunq́ uera ſit earum ſentētiarum
quas expoſui,mors aut malum non ſit,aut ſit bonum potius. Nam ſi cor, aut
ſanguis,aut cerebrum eſt animus,certe quoniam eſt corpus,interibit cum re-
liquo corpore: ſi anima eſt,fortaſſe diſſipabitur: ſi ignis, extinguetur: ſi eſt

Ariſtoxeni hormonia,diſſoluetur. Quid de Dicæarcho dicam,qui nihil oĩno animum dicat eſſe? His ſententiis omnibus nihil poſt mortem pertinere ad quenq̃ poteſt.Pariter enim cum uita ſenſus amittitur.Non ſentientis autẽ nihil eſt ullam in partem,quod interſit.Reliquorum ſententiæ ſpem afferũt, ſi te ſorte hoc delectat,poſſe animos,quum è corporibus exceſſerint,in cœlũ, quaſi in domicilium ſuum peruenire. A. Me uero delectat, idq; primũ ita eſſe uelim,deinde etiam ſi non ſit, mihi tamen perſuaderi uelim. M. Quid tibi ergo opera noſtra opus eſt? num eloquentia Platonem ſuperare poſſumus? Euolue diligenter eius eum librum,qui eſt de animo,amplius quod deſideres,nihil erit. A. Feci mehercule,& quidem ſæpius,ſed neſcio quomodo dum lego aſſentior:quũ poſui librũ, & mecum ipſe de ĩmortalitate aĩorũ cœpi cogitare,aſſenſio illa omnis elabitur. M. Quid hoc? das ne aut manere animos poſt mortem,aut morte ipſa interire? A. Do uero. M. Quid ſi maneant? A. Beatos eſſe cõcedo. M. Si intereant? A. Non eſſe miſeros,quoniam ne ſint quidem. Iam iſtuc coacti à te paulo ante conceſſimus. M. Quomodo igitur,aut cur mortem malum tibi uideri dicis, quæ aut beatos nos efficiet animis manẽtibus, aut non miſeros ſenſu carentes? A. Expone igitur niſi moleſtum eſt,primum ſi potes, animos remanere poſt mortem: tum ſi minus id obtinebis (eſt enim arduum) docebis carere omni malo mortem.Ego enim iſtuc ipſum uereor,ne malum ſit,non dico carere ſenſu, ſed carendum eſſe. M. Authoribus quidem ad iſtam ſententiam, quã uis obtinere,uti optimis poſſumus,quod in omnibus cauſis & debet & ſolet ualere plurimum,& primũ quidem omni antiquitate,quæ quo propius aberat ab ortu,& diuina progenie, hoc melius ea fortaſſe quæ erant uera, cernebat. Itaq; unum illud erat inſitum priſcis illis, quos Caſcos appellat Ennius, eſſe in morte ſenſum,neq; exceſſu uitæ ſic deleri hominem, ut funditus interiret: idq; quum multis aliis rebus,tum è pontificio iure, & cerimoniis ſepulchrorũ intelligi licet, quas maximis ingeniis præditi, nec tãta cura coluiſſent,nec uiolatas tam inexpiabili religione ſanxiſſent, niſi hæſiſſet in eorũ mentibus, mortem non interitum eſſe omnia tollentẽ atq; delentem, ſed quãdam quaſi migrationem commutationemq; uitæ: quæ in claris uiris & fœminis dux in cœlum ſoleret eſſe,in ceteris humi retineretur, & permaneret tamen. Ex hoc & noſtrorum opinione

Romulus in cœlo cum diis agit æuum,

ut famæ aſſentiens dixit Ennius: & apud Græcos, indeq; plapſus ad nos, & uſq; ad Oceanum Hercules tantus & tam præſens habetur deus. Hinc Liber deus Semele natus: eademq; famæ celebritate Tyndaridæ fratres,q non modo adiutores in præliis uictoriæ populi R. ſed etiam nuntii fuiſſe perhibẽtur. Quid Ino Cadmi filia,nõne Leucothea nominata à Græcis, Matuta habetur à noſtris? Quid totum propè cœlum ne plures perſequar,nõne humano genere completum eſt? Si uero ſcrutari uetera,& ex his ea quæ ſcriptores Græciç prodiderunt,eruere coner,ipſi illi maiorum gentium dij qui habentur,hinc à nobis profecti in cœlum reperientur. Quare,quorum demõſtrantur ſepulchra in Græcia: reminiſcere,quoniam es initiatus,quæ tradanť myſterijs,tum deniq; q̃ hoc late pateat intelliges. Sed qui nondum ea quæ multis poſt annis tractari cœpiſſent, Phyſica didiciſſent, tãtum ſibi perſuaſerãt,

quantum

quantum natura admonente cognouerant, rationes & cauſas rerum non tenebant. Viſis quibuſdam ſæpe mouebantur, hiſq; maxime nocturnis, ut uiderentur hi, qui uita exceſſerant, uiuere. Vt porrò firmiſſimum hoc afferri uidetur, cur deos eſſe credamus, quòd nulla gens tam fera, nemo omnium tam ſit immanis, cuius mentem non imbuerit deorum opinio. Multi de dijs praua ſentiunt: id enim uitioſo more effici ſolet: omnes tamen eſſe uim, & naturam diuinam arbitrantur. Nec uero id collocutio hominum aut conſenſus efficit: non inſtitutis opinio eſt confirmata, non legibus. Omni autem in re conſenſio omnium gentium lex naturæ putanda eſt. Quis eſt igitur qui ſuorum mortem primum non eo lugeat, quod eos orbatos uitæ commodis arbitretur? Tolle hanc opinionem, luctū ſuſtuleris. Nemo enim mœret ſuo incommodo, dolent fortaſſe & anguntur. Sed illa lugubris lamētatio, fletusq; mœrens ex eo eſt, quòd eum quem dileximus, uitæ commodis priuatum arbitramur, idq; ſentire. Atque hæc ita ſentimus natura duce, nulla ratione, nullaq; doctrina. Maximum uero argumētum eſt naturam ipſam de immortalitate animorum tacitā iudicare, quòd omnibus curæ ſunt, & maxime quidem quæ poſt mortem futura ſunt. Serit arbores quę alteri ſeculo proſint, ut ait Statius in Synephebis, quid ſpectans, niſi etiam poſtera ſecula ad ſe pertinere? Ergo arbores ſeret diligens agricola, quarum aſpiciet baccam ipſe nunquam. Vir magnus leges, inſtituta, remp. conſeret. Quid procreatio liberorum? Quid propagatio nominis? Quid adoptiones filiorum? Quid teſtamentorum diligentia? Quid ipſa ſepulchrorum monumenta? Quid elogia ſignificāt, niſi nos futura etiam cogitare? Quid illud? num dubitas quin ſpecimen naturæ capi deceat ex optima quaq; natura? Quæ eſt igitur melior in hominum genere natura, quàm eorum qui ſe natos ad homines iuuādos, tutandos, conſeruandos arbitrantur? Abijt ad deos Hercules, nūquam abijſſet, niſi quum inter homines eſſet, eam ſibi uiam muniuiſſet. Vetera iam iſta & religione omnium conſecrata. Quid in hac rep. tot tantosq; uiros ob remp. interfectos cogitaſſe arbitramur? iiſdem ne ut finibus nomen ſuum, quibus uita terminaretur? Nemo unquam ſine magna ſpe immortalitatis ſe pro patria offerret ad mortem. Licuit eſſe otioſo Themiſtocli, licuit Epaminondæ, licuit, ne & uetera & externa quæram, mihi. Sed neſcio quo modo inhæret in mentibus quaſi ſeculorum quoddam augurium futurorū, idq; in maximis ingenijs, altiſſimiſq; animis & exiſtit maxime, & apparet facillime. Quo quidem dempto, quis tam eſſet amens, qui ſemper in laboribus & periculis uiueret? Loquor de principibus. Quid poetæ, nónne poſt mortem nobilitari uolunt? unde ergo illud?

Aſpicite ô ciues ſenis Ennij imaginis formam.
Hic ueſtrum panxit maxima facta patrum.

Mercedem glorię flagitat ab ijs, quorū patres affecerat gloria. Idemq;,

Nemo me lacrimis decoret, nec funera fletu
Faxit. cur? uolito uiuus per ora uirum.

Sed quid poetas? opifices poſt mortem nobilitari uolunt. Quid enim Phidias ſui ſimilem ſpeciem incluſit in clypeo Mineruæ, quum inſcribere non liceret? Quid noſtri philoſophi? nónne in his ipſis libris quos ſcribūt de cōtemnenda gloria, ſua nomina inſcribunt? Quod ſi omnium cōſenſus naturæ

uox eſt, omnesq́ꝫ qui ubiq́ꝫ ſunt conſentiunt eſſe aliquid, quod ad eos perti‑ neat qui è uita ceſſerint: nobis quoq́ꝫ idem exiſtimandum eſt. Et ſi quoꝝ aut ingenio aut uirtute animus excellit, eos arbitramur, quia natura optima ſunt, cernere naturæ uim, maxime uериſimile eſt, quũ optimus quiſq́ꝫ maxime po‑ ſteritati ſeruiat, eſſe aliquid cuius is poſt mortem ſenſum ſit habiturus. Sed ut deos eſſe natura opinamur, qualesq́ꝫ ſint ratione cognoſcimus: ſic permane‑ re animos arbitramur, conſenſu nationum omnium. Qua in ſede maneant, qualesq́ꝫ ſint, ratione diſcendum eſt. Cuius ignoratio finxit inferos, easq́ꝫ for midines, quas tu contemnere non ſine cauſa uidebare. In terram enim caden‑ tibus corporibus, hisq́ꝫ humo tectis, ex quo dictum eſt humari, ſub terra cen‑ ſebant reliquam uitam agi mortuorum, quam coꝝ opinionem magni erro‑ res conſecuti ſunt, quos auxerunt poetæ. Frequens enim conſeſſus theatri, in quo ſunt mulierculæ & pueri, mouetur audiens tam grande carmen,

Adſum atq́ꝫ aduenio Acheronte uix uia alta atq́ꝫ ardua,
Per ſpeluncas ſaxis ſtructas aſperis, pendentibus
Maximis, ubi rigida conſtat & craſſa caligo inferum.

Tantumq́ꝫ ualuit error, qui mihi quidem iam ſublatus uidetur, ut corpora cremata quum ſcirent, tamen ea fieri apud inferos fingerent, quæ ſine corpo ribus nec fieri poſſent, nec intelligi. Animos enim per ſeipſos uiuentes nõ po terant mente complecti, formam aliquam figuramq́ꝫ quærebãt: inde Home‑ ri tota νεκυΐα: inde ea quam meus amicus Appius νεκρομαντεῖα faciebat: inde in uicinia noſtra Auerni lacus,

Vnde animæ excitantur obſcura umbra, aperto oſtio
Alti Acherontis, falſo ſanguine imagines mortuorum.

Has tamen imagines loqui uolunt, quod fieri, nec ſine lingua, nec ſine pala‑ to, nec ſine faucium laterum'ue, & pulmonum ui & figura poteſt. Nihil enim animo uidere poterant, ad oculos omnia referebant. Magni autem eſt inge‑ nij reuocare mentem à ſenſibus, & cogitationẽ à cõſuetudine abducere. Itaq́ꝫ credo equidem etiã alios tot ſeculis diſputaſſe de animis, ſed quod literis ex‑ tet, Pherecides Syrus primum dixit animos hominum eſſe ſempiternos, anti quus ſanè. Fuit enim meo regnante gentili. Hanc opinionem diſcipulus eius Pythagoras maxime confirmauit, qui quum Superbo regnante, in Italiã ue niſſet, tenuit magnam illam Græciam cum honore & diſciplina, tum etiã au‑ thoritate: multaq́ꝫ ſecula poſtea ſic uiguit Pythagoreorũ nomen, ut nulli alij docti uiderentur. Sed redeo ad antiquos. Rationem illi ſententiæ ſuæ non fe‑ rè reddebant, niſi quid erat numeris aut deſcriptionibus explicandum. Pla‑ tonem ferunt, ut Pythagoreos cognoſceret, in Italiam ueniſſe, & in ea cũ ali‑ os multos, tum Archytam, Timæumq́ꝫ cognouiſſe, & didiciſſe Pythagorea omnia, primumq́ꝫ de animorum æternitate non ſolum ſenſiſſe idẽ, quod Py thagoras, ſed rationem etiam attuliſſe, quam niſi quid dicis prętermittamus, & hanc totam ſpem immortalitatis relinquamus. A. An tu quum me in ſummam expectationem adduxeris, deſeris? Errare mehercule malo cũ Pla‑ tone, quem tu quanti facias, ſcio: et quem ex tuo ore admiror, q̃ cum iſtis uera ſentire. M. Macte uirtute: ego enim ipſe cum eodem ipſo non inuitus erra uerim. Num igitur dubitamus, an ſicut pleraq́ꝫ, ſic & hoc? q̃q̃ hoc quidẽ mi‑ nime. Perſuadent enim Mathematici terram in medio mũdi ſitam ad uniuer

ſi cœli

ſi cœli complexum,quaſi puncti inſtar obtinere,quod κέντρον illi uocant. Eã porrò naturam eſſe quatuor omnia gignentium corporum, ut quaſi partita habeant inter ſe & diuiſa momenta,ut terrena,& humida ſuopte nutu, et ſuo pondere ad pares angulos in terram,& in mare ferantnr:reliquę duę partes, una ignea,altera animalis,ut illæ ſuperiores in medium locum mundi grauitate ferantur & pondere:ſic hæ ſurſum rectis lineis in cœleſtem locum ſubuolent, ſiue ipſa natura ſuperiora appetente, ſiue quod à grauioribus leuiora natura repellantur. Quæ quum conſtent,perſpicuum debet eſſe animos quum è corpore exceſſerint,ſiue illi ſint animales,id ẽ ſpirabiles,ſiue ignei, ſublime ferri. Si uero aut numerus quidam ſit animus, quod ſubtiliter magis q̃ diluci de dicitur, aut quinta illa non nominata magis quàm non intellecta natura, multo etiam integriora ac puriora ſunt,ut à terra longiſſime ſe efferant. Horum igitur aliquid animus eſt,nec tam uegeta mens,aut in corde cerebroúe, aut in Empedocleo ſanguine demerſa iaceat, Dicæarchum uero cum Ariſtoxeno æquali & condiſcipulo ſuo doctos ſanè homines omittamus, quorum alter ne condoluiſſe quidem unquam uidetur,qui animum ſe habere non ſentiat:alter ita delectatur ſuis cantibus,ut eos etiam ad hæc transferre conetur. Harmoniam autem ex ſonorum interuallis noſſe poſſumus,quorũ uaria cõpoſitio harmonias etiam efficit plures. Membrorum uero ſitus & figura corporis uacans animo,quam poſſit harmoniam efficere non uideo. Sed hic quidem quãuis eruditus ſit,ſicut eſt,hæc magiſtro concedat Ariſtoteli,canere ipſe doceat. Bene enim illo Grçcorum prouerbio præcipitur,

Quam quiſq; norit artem in hac ſe exerceat.

Illam uero funditus eĳciamus indiuiduorũ corporum leuium & rotundorũ concurſionem fortuitã,quam tñ Democritus concaleſactã,& ſpirabilẽ,id eſt animalem eẽ uoluit. Is autem animus,qui ſi eſt horum quatuor generum, ex quibus omnia cõſtare dicuntur,ex inflãmata anima cõſtat, ut potiſſimum uideatur Panætio,ſuperiora capeſſat neceſſe eſt. Nihil enim habent hæc duo genera proni,& ſupera ſemper petunt. Ita,ſiue diſſipantur procul à terris id euenit,ſiue permanent,& cõſeruant habitum ſuum,per hæc etiam magis neceſſe eſt ferantur ad cœlum,& ab his perrumpatur & diuidatẽ craſſus hic & cõcretus aer,qui eſt terræ proximus. Calidior eſt enim uel potius ardentior aĩus, q̃ eſt hic aer,quem modo dixi craſſum atque concretum: quod ex eo ſciri poteſt,quia corpora noſtra terreno principiorum genere confecta, ardore animi concaleſcunt. Accedit ut eo facilius animus euadat ex hoc aere, quem ſæpe iam craſſum appello,eumq; perrumpat,quòd nihil eſt animo uelocius, nulla eſt celeritas quæ poſſit cum animi celeritate contendere. Qui ſi permanet incorruptus,ſuiq; ſimilis,neceſſe eſt ita feratur,ut penetret & diuidat omne cœlum hoc, in quo nubes,imbres,uentiq; coguntur: quod & humidum & caliginoſum eſt propter exhalationes terræ. Quam regionem quum ſuperauit animus,naturamq; ſui ſimilem contigit & agnouit, iunctus ex anima tenui,& ex ardore ſolis temperato,ignibus inſiſtit, & finem altius ſe efferendi facit. Quum enim ſui ſimilem & leuitatem & calorem adeptus tanquam paribus examinatus ponderibus,nullam in partẽ mouetur. Eaq; ei demũ naturalis eſt ſedes,quũ ad ſui ſimilẽ penetrauit,in quo nulla re egens aletur, & ſuſtentabitur ĳſdẽ rebus,quibus aſtra ſuſtentãtur & aluntur. Quumq; corpo

ſa eſſe cognouerit? Ex quo intelligi poteſt quàm acuti natura ſint, qui hæc
ſine doctrina credituri fuerint. Præclarum autẽ neſcio quid adepti ſunt, qui
didicerunt ſe quum tẽpus mortis ueniſſet, totos eſſe perituros. Quod ut ita
ſit (nihil enim pugno) quid habet iſta res aut lætabile aut glorioſum? nec tñ
mihi ſané quidq̃ occurrit, cur nõ Pythagorę ſit, & Platonis uera ſnĩa. Vt.n.
rõnem nullam Plato afferret (uide quid homini tribuã) ipſa authoritate me
frangeret: tot aũt rationes attulit, ut uelle ceteris, ſibi certe perſuaſiſſe uideat̃.
Sed plurimi cõtra nitũtur, animosq; quaſi capite damnatos morte mulctãt:
neq; aliud eſt quidq̃, cur incredibilis his animorũ uideatur ęternitas, niſi qđ
nequeũt qualis animus ſit uacans corpore intelligere, & cogitatione cõprehẽ
dere. Quaſi uero intelligant qualis ſit in ipſo corpore, quæ cõformatio, quæ
magnitudo, qui locus: ut ſi iam poſſent in homine uno cerni omnia, quæ
nũc tecta ſunt, caſurus'ne in cõſpectum uideatur animus, an tãta ſit eius tenui
tas, ut fugiat aciem. Hæc reputent iſti, qui negant animum ſine corpore ſe in-
telligere poſſe, uidebunt quem in ipſo corpore intelligant. Mihi quidem na-
turam animi intuenti multo difficilior occurrit cogitatio, multoq; obſcurior,
qualis animus in corpore ſit, tanq̃ alienæ domui, q̃ qualis quũ exierit, & in li
berum cœlũ quaſi in domũ ſuam uenerit. Si enim quod nũq̃ uidimus, id qua-
le ſit, intelligere nõ poſſumus, certe & deũ ipſum & diuinũ animũ corpore li
beratũ, cogitatione cõplecti nõ poſſumus. Dicæarchus quidem & Ariſtoxe
nus, quia difficilis erat animi quid aut qualis eſſet intelligẽtia, nullũ omnino
animũ eſſe dixerũt. Eſt illud quidẽ uel maximũ, animo ipſo animũ uidere: &
nimirũ hanc habet uim præceptũ Apollinis, quo monet, ut ſe quiſq; noſcat.
Nõ enim credo id præcipit, ut mẽbra noſtra aut ſtaturam, figurámue noſca-
mus: neq; nos corpora ſumus, neq; ego hæc dicens corpori tuo dico. Quum
igitur noſce te dicit, hoc dicit, noſce animum tuum. Nã corpus quidem quaſi
uas eſt, aut aliquod animi receptaculũ. Ab animo tuo quidquid agitur, id agi
tur à te. Hunc igitur noſſe, niſi diuinum eſſet, nõ eſſet hoc acrioris cuiuſdam
animi pręceptum, ſic ut tributũ deo ſit, hoc eſt ſeipſum poſſe cognoſcere. Sed
ſi qualis ſit animus ipſe animus neſciat, dic quæſo, ne eſſe quidẽ ſe ſciet ne mo-
ueri quidẽ ſe? Ex quo illa rõ nata eſt Platonis, quæ à Socrate eſt in Phædro
explicata, à me autem poſita eſt in ſexto libro de Rep. Quod ſemper mouet̃,
» id æternum eſt: quod aũt motum affert alicui, quodq; ipſum agitatur aliũde,
» quando finem habet motus, uiuendi quoq; finem habeat neceſſe eſt: ſolũ igi-
» tur quod ſeipſum mouet, quia nunq̃ deſeritur à ſe, nunq̃ ne moueri quidẽ deſi
» nit. Quin etiam ceteris quæ mouentur, hic fons, hoc principium eſt mouen
» di. Principij autem nulla eſt origo, nã ex principio oriuntur omnia. Ipſum
» autem nulla ex re alia naſci poteſt. Nec enim eſſet id principium, quod gigne
» retur aliunde. Quod ſi nunq̃ oritur, ne occidit quidem unq̃. Nam principiũ
» extinctum, nec ipſum ab alio renaſcetur, nec à ſe aliud creabit. Siquidẽ neceſſe
» eſt à principio oriri omnia. Ita fit ut motus principiũ ex eo ſit, quod ipſum à
» ſe mouetur. Id aũt nec naſci poteſt, nec mori: uel cõcidat omne cœlũ, omniſq;
» natura cõſiſtat, neceſſe eſt, nec uim ullam nanciſcatur, qua primo impulſu mo
» ueatur. Quum pateat igitur æternum id eſſe, quod ſeipſum moueat, quis
» eſt qui hanc naturã animis eſſe tributã neget? Inanimũ eſt enim oẽ qđ pulſu
» agitatur externo. Quod autem animal eſt, id motu cietur interiore & ſuo: nã

hæc eſt propria natura animi atq; uis. Quæ ſi eſt una ex omnibus quæ ſeip-
ſam ſemper moueat, neq; nata certe eſt, & æterna eſt. Licet cõcurrant plebeij
omnes philoſophi (ſic enim ij, qui à Platone & Socrate & ab ea familia diſſi
dent, appellandi uidentur) non modo nihil unquam tam eleganter explica-
bunt, ſed ne hoc quidem ipſum ꝗ̃ ſubtiliter concluſum ſit intelligẽt. Sentit igi
tur animus ſe moueri: quod quũ ſentit, illud unà ſentit, ſe ui ſua non aliena mo
ueri, nec accidere poſſe ut ipſe unquam à ſe deſeratur. Ex quo efficitur æterni-
tas, niſi quid habes ad hæc. A. Ego uero facile ſum paſſus, ne in mentẽ qui-
dem mihi aliquid contra uenire, ita iſti faueo ſententiæ. M. Quid illa tan-
dem, num leuiora cenſes, quæ declarant ineſſe in animis hominũ diuina quę-
dam? quæ ſi cernerem quemadmodum naſci poſſent, etiam quemadmodum
interirent uiderem. Nam ſanguinem, bilem, pituitam, oſſa, neruos, uenas, om
nem deniq; membrorum & totius corporis figurã uideor poſſe dicere, unde
concreta, & quo modo facta ſint. Per animum ipſum, ſi nihil eẽt in eo niſi id,
ut per eum uiueremus, tam natura putarem hominis uitam ſuſtẽtari, ꝗ̃ uitis,
ꝗ̃ arboris. Hæc enim etiam dicimus uiuere. Itẽ ſi nihil haberet animus homi-
nis, niſi ut appeteret aut fugeret, id quoq; eſſet ei cõmune cum beſtijs. Habet
primum memoriam, & eam infinitam rerum innumerabilium. Quam qui-
dem Plato recordationem eſſe uult uitæ ſuperioris. Nam in illo libro qui in-
ſcribitur Memnõ, puſionem quendam Socrates interrogat quædam geome
trica de dimenſione quadrati. Ad ea ſic ille reſpondet ut puer: & tamen ita fa
ciles interrogationes ſunt, ut gradatim reſpõdens eò perueniat, quaſi geome
trica didiciſſet. Ex quo effici uult Socrates, ut diſcere nihil aliud ſit, ꝗ̃ recorda
ri. Quem locum multo etiam accuratius explicat in eo ſermone, quem habuit
eo ipſo die, quo exceſſit è uita. Docet enim quemuis, qui omnium rerũ rudis
eſſe uideatur, bene interroganti reſpondentem, declarare ſe nõ tum illa diſce-
re, ſed reminiſcendo recognoſcere: nec uero fieri ullo modo poſſe, ut à pueris
tot rerum atq; tantarum inſitas, & quaſi cõſignatas in animis notiones, quas
ἐννοίας uocant, haberemus, niſi animus anteꝗ̃ in corpus intrauiſſet, in rerũ co
gnitione uiguiſſet. Quumq; nihil eẽt, ut omnibus locis à Platone diſſeritur:
nihil enim ille putat eſſe, quod oriatur, & intereat, idq; ſolum eſſe, quod ſem-
per tale ſit, qualem ideam appellat ille, nos ſpeciem: nõ potuit animus hoc in
corpore incluſus agnoſcere, cognita attulit. Ex quo tam multarum rerum co-
gnitionis admiratio tollitur. Neq; ea planè uidet animus, quum repente in tã
inſolitum tamq; perturbatum domicilium immigrauit, ſed quum ſe collegit
atq; recreauit, tum agnoſcit illa reminiſcendo. Ita nihil aliud eſt diſcere niſi re
cordari. Ego autem maiore etiam quodam modo memoriã admiror. Quid
eſt enim illud quo meminimus, aut quam habet uim aut unde naturam? Nõ
quæro quanta memoria Simonides fuiſſe dicatur, quanta Theodectes, quan
ta is qui à Pyrrho legatus ad Senatum eſt miſſus Cyneas, quanta nuper Car
neades, quanta qui modo fuit Sceptius Metrodorus, quanta noſter Horten-
ſius: de communi omnium memoria loquor, & eorum maxime qui in aliquo
maiore ſtudio & arte uerſantur, quorũ quanta mens ſit, difficile eſt exiſtima-
re, ita multa meminerunt. Quorſum igitur hæc ſpectat oratio? quę ſit illa uis,
& unde ſit, intelligendum puto. Non eſt certe nec cordis, nec ſanguinis, nec
cerebri, nec atomorũ. Anima ſit animus, ignis'ue neſcio, nec me pudet ut iſtos

fateri neſcire quod neſciã. Illud ſi ulla alia de re obſcura affirmare poſſem, ſiue anima, ſiue ignis ſit animus, eum iurarem eẽ diuinum. Quid enim obſcero te, terra'ne tibi, aut hoc nebuloſo & caliginoſo cœlo, aut ſata aut cõcreta uidetur tãta uis memoriæ? Si quid ſit hoc nõ uides, at quale ſit uides: ſi ne id quidẽ, at quãtum ſit, profecto uides. Quid igitur? utrum capacitatem aliquã in animo putamus eſſe quo tanquam in aliquod uas ea quæ meminimus, infundantur? Abſurdum id quidem: qui enim fundus, aut quæ talis animi figura intelligi poteſt? aut quæ tanta omnino capacitas? An imprimi quaſi ceram animum putamus, & memoriam eſſe ſignatarum rerum in mente ueſtigia? Quæ poſſunt uerborum, quæ rerum ipſarum eſſe ueſtigia? Quæ porro tam immenſa magnitudo, quæ illa tam multa poſſit effingere? Quid illa uis? quæ tandem eſt, quæ inueſtigat occulta, quæ inuentio atq; excogitatio dicitur? Ex hac'ne tibi terrena mortaliq; natura & caduca concreta ea uidetur? aut qui primus, quod ſummæ ſapientiæ Pythagoræ uiſum eſt, omnibus rebus impoſuit nomina: aut qui diſſipatos homines congregauit, & ad ſocietatem uitæ conuocauit? Aut qui ſonos uocis, qui infiniti uidebantur, paucis literarum notis terminauit? Aut qui errantium ſtellarum motus, progreſſiones inſtitutionesq; notauit? Omnes magni, etiam ſuperiores, qui fruges, qui ueſtitum, qui tecta, qui cultum uitæ, qui præſidia contra feras inuenerunt, à quibus manſuefacti & exculti, à neceſſarijs artificijs ad elegantiora defluximus. Nam & auribus oblectatio magna ex parte eſt inuenta, & temperata uarietate & natura ſonorum, & aſtra ſuſpeximus, tum ea quę ſunt infixa certis locis, tum illa nõ re, ſed uocabulo errantia: quorum cõuerſiones, omniſq; motus qui animus uidit, is docuit ſimilem animum ſuum eſſe eius, qui ei fabricatus in cœlo eſſet. Nam quum Archimedes lunę, ſolis, quinq; errantium motus in ſphęram illigauit, effecit idem quod ille qui in Timæo mũdum ædificauit Platonis deus, ut tarditate & celeritate diſſimillimos motus una regeret cõuerſio. Quod ſi in hoc mundo fieri ſine deo non poteſt, ne in ſphæra quidẽ eoſdem motus Archimedes ſine diuino ingenio potuiſſet imitari. Mihi uero ne hæc notiora quidem & illuſtriora carere ui diuina uidetur, ut ego aut poetam graue plenumq; carmen ſine cœleſti aliquo mentis inſtinctu putem ſundere: aut eloquentiã ſine maiore quadam ui fluere abundantem ſonantibus uerbis, uberibuſq; ſententijs. Philoſophia uero omnium mater artium, quid eſt aliud, niſi, ut Plato ait, donum, ut ego, inuentum deorum? Hæc nos primum ad illorum cultum, deinde ad ius hominum, quod ſitum eſt in generis humani ſocietate, tum ad modeſtiam magnitudinemq; animi erudiuit: eademq; ab animo tanq̃ ab oculis caliginem diſpulit, ut omnia ſupera, inſera, prima, ultima, media uideremus. Prorſus hæc diuina mihi uidetur uis, quæ tot res efficiat & tantas. Quid eſt enim memoria rerum & uerborum? quid porrò inuentio? profecto id quo nec in deo quidquam maius intelligi poteſt. Nõ enim ambroſia deos, aut nectare, aut Iuuentate pocula miniſtrante lætari arbitror: nec Homerũ audio, qui Ganimedem à dijs raptum ait propter formam, ut Ioui pocula miniſtraret: non iuſta cauſa, cur Laomedonti tanta fieret iniuria. Fingebat hæc Homerus, & humana ad deos transferebat: diuina mallem ad nos. Quæ autem diuina? uigere, ſapere, inuenire, meminiſſe. Ergo animus, qui ut ego dico, diuinus eſt, ut Euripides audet dicere, deus. Et quidem ſi deus aut aĩa, aut ignis

eſt,idem eſt animus hominis.Nam ut illa natura cœleſtis et terra uacat & hu
more,ſic utriuſq; harum rerum humanus animus eſt expers.Sin aūt eſt quin
ta quædam natura ab Ariſtotele inducta,primum hæc & deorum eſt & aní
morum.Hanc nos ſententiā ſecuti,his ipſis uerbis in conſolatione hæc expreſ
» ſimus.Animorum nulla in terris origo inueniri poteſt.Nihil enim eſt in ani
» mis mixtum atq; concretum,aut quod ex terra natum atq; fictum eſſe uidea
» tur,nihil ne aut humidum quidem,aut flabile,aut igneum.His enim in natu
» ris nihil ineſt,quod uim memoriæ,mentis,cogitationis habeat,quod & præ
» terita teneat,& futura prouideat,& complecti poſſit præſentia,quæ ſola diui
» na ſunt:nec inuenietur unq̄ unde ad hominem uenire poſſint niſi à deo.Sin
» gularis eſt igitur quædam natura atq; uis animi ſeiūcta ab his uſitatis notiſq;
naturis.Ita quidquid eſt illud quod ſentit,quod ſapit,quod uult,quod uiget,
cœleſte & diuinum eſt:ob eamq; rem æternum ſit neceſſe eſt.Nec uero deus
ipſe qui intelligitur à nobis,alio modo intelligi poteſt,niſi mens ſoluta quæ
dam & libera ſegregata ab omni concretione mortali,omnia ſentiens & mo
uens,ipſaq; prædita motu ſempiterno.Hoc è genere,atq; eadem è natura eſt
humana mens.Vbi igitur aut qualis ē iſta mens? ubi tua, aut qualis, potéſne
dicere? An ſi omnia ad intelligendum nō habeo quæ habere uellē, ne his qui
dem quæ habeo mihi per te uti licebit? Non ualet tantum animus, ut ſeipſum
ipſe uideat:at ut oculus,ſic animus ſeſe nō uidens alia cernit.Nō uidet autem,
quod minimum eſt,formam ſuā fortaſſe,q̄q̄ id quoq;,ſed relinquamus, uim
certe,ſagacitatem,memoriam,motum,celeritatem uidet.Hæc magna,hęc di
uina,hæc ſempiterna ſunt. Qua facie quidem ſit,aut ubi habitet,ne quæren
dum quidem eſt:ut quum uidemus ſpeciem primum candoremq; cœli,dein
de cōuerſionis celeritatem tātam,quantam cogitare nō poſſumus,tum uiciſ
ſitudines dierum atq; noctium,cōmutationeſq; temporū quadripartitas ad
maturitatem frugum,& ad tēperationem corporum aptas, eorumq; omniū
moderatorem & ducem ſolem,lunamq; accretione & diminutione luminis
quaſi faſtorum notantem & ſignificantem dies.Tum in eodem orbe in XII
partes diſtributo quinq; ſtellas ferri, eoſdem curſus conſtantiſſime ſeruātes
diſparibus inter ſe motibus,nocturnamq; cœli formam undiq; ſyderibus or
natam.Tum globum terræ eminētem è mari,fixum in medio mundi uniuer
ſi loco,duabus oris diſtantibus habitabilem & cultum,Quarum altera, quā
nos incolimus,ſub axe poſita ad ſtellas ſeptem,unde

Horrifer aquilonis ſtridor gelidas molitur niues :

Altera auſtralis ignota nobis,quam uocant Græci ἀντίχθονα. Ceteras partes
incultas,ꝙ aut frigore rigeant,aut urantur calore. Hic autem ubi habitamus
non intermittit ſuo tempore

Cœlum niteſcere,arbores frondeſcere
Vites lætificæ pampinis pubeſcere,
Ramos baccarum ubertate incurueſcere,
Segetes largiri fruges,florere omnia,
Fontes ſcatere,herbis prata conueſtirier.

Tum multitudinem pecudum partim ad ueſcendum,partim ad cultus agro
rum,partim ad uehendum,partim ad corpora ueſtienda:hominemq; ipſum
quaſi contemplatorem cœli ac deorum,ipſorumq; cultorem,atque hominis

utilitati agros omnes & maria parentia. Hęc igitur & alia ĩnumerabilia quũ cernimus, poſſumus'ne dubitare quin his præſit aliquis cõditor uel effector, ſi hæc nata ſunt, ut Platoni uidetur: uel ſi ſemper fuerint, ut Ariſtoteli placet, moderator tanti operis & muneris? Sic mentem hominis quamuis eam non uideas, ut deum non uides, tamen ut deũ agnoſcis ex operibus eius: ſic ex memoria rerum & inuentione & celeritate motus omniq; pulchritudine uirtutis, uim diuinam mentis agnoſcito. In quo igitur loco eſt? Credo equidem in capite: & cur credam afferre poſſum, ſed alias: nunc ubiubi ſit animus, certe quidem in te eſt. Quæ eſt ei natura? propria, puto & ſua. Sed fac igneam, fac ſpirabilem, nihil ad id de quo agimus: illud modo uideto, ut deum noris, & ſi eius ignores & locum & faciem, ſic animum tibi tuum notum eſſe oportere, etiam ſi ignores & locum & formam. In animi autem cognitione dubitare non poſſumus, niſi plane in phyſicis plumbei ſumus, quin nihil ſit animis admixtum, nihil concretum, nihil copulatum, nihil coagmentatum, nihil duplex: quod quũ ita ſit, certe nec ſecerni, nec diuidi, nec diſcerpi, nec diſtrahi poteſt, nec interire igit. Eſt enim interitus quaſi diſceſſus & ſecretio ac direptus earum partium, quæ ante interitum iunctione aliqua tenebantur. His & talibus rationibus adductus Socrates, nec patronum quæſiuit ad iudicium capitis, nec iudicibus ſupplex fuit: adhibuitq; liberam contumaciam à magnitudine animi inductam, non à ſuperbia. Et ſupremo uitæ die de hoc ipſo multa diſſeruit, & paucis ante diebus quum facile poſſet educi è cuſtodia, noluit. Et quum pene in manu iam mortiferum illud teneret poculum, loquutus ita eſt, ut non ad mortem trudi, uerum in cœlum uideretur aſcendere. Ita enim cenſebat, itaq; diſſeruit, duas eſſe uias, duplicesq; curſus animorum è corpore excedentium. Nam qui ſe humanis uitijs contaminaſſent, & ſe totos libidinibus dedidiſſent, qbus cæcati uelut domeſticis uitijs atq; flagitijs ſe inquinauiſſent, uel in Rep. uiolãda fraudes inexpiabiles cõcepiſſent, ijs deuiũ quoddam iter eſſe ſecluſum à concilio deorum. Qui autem ſe integros caſtosq; ſeruauiſſent, quibusq; fuiſſet minima cum corporibus contagio, ſeſeq; ab his ſemper ſeuocaſſent, eſſentq; in corporibus humanis uitam imitati deorũ, his ad illos à quibus eſſent profecti, reditum facilem patere. Itaq; commemorat, ut cygni, qui non ſine cauſa Apollini dicati ſunt, ſed quod ab eo diuinationẽ habere uideantur, qua prouidentes quid in morte boni ſit, cum cantu & uoluptate moriantur, ſic omnibus & bonis & doctis eſſe faciendum. Nec uero de hoc quiſquam dubitare poſſet, niſi idem nobis accideret diligenter de animo cogitantibus, quod ijs ſæpe uſu uenit, qui quum acriter oculis deficiẽtem ſolem intuerentur, ut aſpectum omnino amitterent, ſic mẽtis acies ſeipſam intuens, nonnunquam hebeſcit. Ob eamq; cauſam contemplandi diligentiam amittimus. Itaq; dubitans, circumſpectans, hæſitans, multa aduerſa reuertẽs, tanquam ratis in mari immenſo noſtra uehitur oratio Sed hæc & uetera, & à Græcis. Cato autem ſic abijt è uita, ut cauſam moriendi nactum ſe eſſe gauderet. Vetat enim dominans ille in nobis deus iniuſſu hinc nos ſuo demigrare. Quum uero cauſam iuſtam deus ipſe dederit, ut tunc Socrati, nunc Catoni, ſæpe multis, næ ille mediuſfidius uir ſapiens lætus ex his tenebris in lucem illam exceſſerit. nec tñ illa uincula carceris ruperit, leges enim uetant, ſed tãq̃ à magiſtratu, aut ab aliqua poteſtate legitima, ſic à deo euocatus atq; emiſſus

enim ignorantis,quum de æternitate animorum dicatur,de mente dici, quæ omni turbido motu ſemper uacet,non de partibus his,in qbus ægritudines, iræ libidinesq́ uerſentur: quas is contra quem hęc dicantur,ſemotas à mente, & diſcluſas putat. Nam ſimilitudo magis apparet in beſtijs, quarum animi ſunt rationis expertes,hominum autem ſimilitudo in corporũ figura magis extat: & ipſi animi,magni refert quali ĩ corpore locati ſint. Multa enim ė corpore exiſtunt,quæ acuant mentem,multa quæ obtundant. Ariſtoteles quidem ait,omnes ingenioſos melancholicos eſſe,ut ego me tardiorem eſſe non moleſte feram: enumerat multos,idq́ quaſi conſtet,rationem cur ita fiat, affert. Quòd ſi tanta uis eſt ad habitum mentis in his quæ gignuntur in corpore,ea ſunt autem quæcunq; ſunt quæ ſimilitudinem faciant, nihil neceſſitatis affert cur naſcatur animi ſimilitudo. Omitto ſimilitudines: uellem adeſſe poſſet Panætius,uixit cum Aphricano: quærerem ex eo,cuius ſuorum ſimilis fuiſſet Aphricani fratris nepos,facie patris,uita,omnium perditorum ita ſimilis,ut eſſet facile teterrimus. Cuius etiam ſimilis P. Craſſi ſapientis & eloquẽtis,& primi hominis nepos,multorumq́ aliorum clarorum uirorum, quos nihil attinet nominare,nepotes et filij. Sed quid agimus? obliti ne ſumus hoc nunc nobis eſſe propoſitum,quum ſatis de æternitate dixerimus,ne,ſi interirent quidem animi,quidq̃ mali eſſe in morte? A. Ego uero memineram: ſed te de æternitate dicentem aberrare propoſito facile patiebar. M. Video te alta ſpectare,& uelle in cœlum migrare. A. Spero fore ut contingat id nobis: ſed fac,ut iſti uolunt,animos nõ remanere poſt mortem: uideo nos ſi ita ſit,priuari ſpe beatioris uitæ. M. Mali uero quid affert iſta ſententia? Fac enim animum ſic interire ut corpus: nũ igitur aliquis dolor aut omnino poſt mortem ſenſus in corpore eſt? Nemo id quidem dicit,& ſi Democritum inſimulat Epicurus,Democritici negant: ne in animo quidem igitur ſenſus remanet,ipſe enim nuſquam eſt. Vbi igitur malum eſt? quoniam nihil tertiũ. An quoniam ipſe animi diſceſſus à corpore non fit ſine dolore? Vt credã ita eſſe, q̃ eſt id exiguum: & falſum eſſe arbitror,& fit plerunq; ſine ſenſu, nonnunq̃ etiam cum uoluptate. Totumq́ hoc leue eſt qualecunq; eſt. Fit enim ad punctũ temporis. Illud angit,uel potius excruciat,diſceſſus ab omnibus his quæ ſunt bona in uita. Vide ne à malis dici uerius poſſit. Quid ego nunc lugeã uitam hominum? uere & iure poſſum. Sed quid neceſſe eſt quum id agam ne poſt mortem miſeros nos putemus fore,uitam etiam efficere deplorando miſeriorem? Fecimus hoc in eo libro,in quo noſmetipſos quantum potuimus, conſolati ſumus. A' malis igitur mors abducit,non à bonis. Verum ſi quærimus,hoc quidem à Cyrenaico Hegeſia ſic copioſe diſputatũ,ut is à Rege Ptolemæo prohibitus eẽ dicatur illa in ſcholis dicere,quo multi his auditis mortem ſibiipſi conſciſcerent. Callimachi quidem epigramma in Ambraciotam Cleombrotum eſt,quem ait,quum nihil ei accidiſſet aduerſi,ė muro ſe in mare abieciſſe lecto Platonis libro. Eius autem quem dixi Hegeſiæ liber eſt ἀποκαρτερῶν,quod à uita quidã per inediam diſcedẽs,reuocatur ab amicis,quibus reſpondens uitæ humanæ enumerat incõmoda. Poſſem id facere,& ſi minus q̃ ille,qui omnino uiuere expedire nemini putat. Mitto alios,etiam ne nobis expedit,qui & domeſticis & forenſibus ſolatijs ornamentisq́ priuati, certe ſi ante occidiſſemus,mors nos à malis non à bonis abſtraxiſſet. Sit igitur ali-

quis,qui nihil mali habeat,nullũ à fortuna uulnus acceperit. Metellus ille honoratus quatuor filijs,at quinquaginta Priamus,quibus decem & ſeptem iuſta uxore natis:in utroq; eandem habuit fortuna poteſtatem, ſed uſa in altero eſt. Metellum enim multi filij,filiæ,nepotes,neptes in rogũ impoſuerunt. Priamum tanta progenie orbatum quum in arã confugiſſet,hoſtilis manus interemit. Hic ſi uiuis filijs,incolumi regno occidiſſet,

» Aſtante ope barbarica,
» Tectis cælatis,laqueatis,

utrum tandem à bonis an à malis diſceſſiſſet? Tum profecto uideretur à bonis. At certe ei melius eueniſſet,nec tam flebiliter illa canerentur.

» Hæc omnia uidi inflammari,
» Priamo in uitam euitari,
» Iouis aram ſanguine turpari.

Quaſi uero iſta uel quidquam tum potuerit ei melius accidere: quod ſi ante occidiſſet,tamen euentum omnino amiſiſſet,hoc autem tempore ſenſum malorum amiſit. Pompeio noſtro familiari quum grauiter ægrotaret Neapoli, melius eſt factum. Coronati Neapolitani fuerũt,nimirum etiam Puteolani, uulgo ex oppidis publice gratulabantur: ineptum ſanè negocium & græculum,ſed tamen fortunatum. Vtrum igitur ſi tum eẽt extinctus,à bonis rebus, an à malis diſceſſiſſet? Certe à miſeris. Nõ enim cum ſocero bellum geſſiſſet, non imparatus arma ſumpſiſſet,non domum reliquiſſet,non ex Italia fugiſſet,non exercitu amiſſo nudus in ſeruorum ferrum & manus incidiſſet: non liberi defleti,nõ fortunæ oẽs à uictoribus poſſiderentur. Qui ſi mortẽ tũ obiſſet,in ampliſſimis fortunis occidiſſet. is propagatione uitę quot,quãtas, ꝙ incredibiles hauſit calamitates? Hæc morte effugiuntur,etiam ſi nõ euenerint, tamen quia poſſunt euenire. Sed homines ea ſibi accidere poſſe non cogitãt. Metelli ſperat ſibi quiſq; fortunam,proinde quaſi aut plures fortunati ſint, ꝙ infelices,aut certi quidꝙ ſit in rebus humanis,aut ſperare ſit prudẽtius ꝙ timere. Sed hóc ipſum concedatur,bonis rebus homines morte priuari: ergo etiã carere mortuos uitæ commodis,idq; eſſe miſerum,certe ita dicãt neceſſe eſt. An poteſt is,qui non eſt,re ulla carere? Triſte enim eſt nomen ipſum carẽdi. quia ſubijcitur hæc uis,habuit,nõ habet,deſiderat,requirit,indiget. Opinor hæc incõmoda ſunt carentis: caret oculis,odioſa cæcitas,liberis,orbitas,ualet hoc in uiuis. Mortuorum autem non uitæ modo commodis ſed ne uita quidẽ ipſa quiſquam caret: de mortuis loquor qui nulli ſunt. Nos qui ſumus, nũ aut ſi cornibus caremus,aut pennis,ſit qui id dixerit? Certe nemo. Quid ita? quia quum id non habes,quod tibi nec uſu nec natura aptum ſit,non careas, etiam ſi ſentias te non habere. Hoc premendum,etiam atq; etiam eſt arguendũ,confirmato illo de quo ſi mortales animi ſunt,dubitare non poſſumus quin tantus interitus in morte ſit,ut ne minima id quidem ſuſpicio ſenſus relinquatur. Hoc igitur probe ſtabilito & fixo illud excutiendum eſt, ut ſciatur qd ſit carere,ne relinquatur aliquid erroris in uerbo. Carere igitur hoc ſignificat, egere eo quod habere uelis. Ineſt enim uelle in carendo, niſi quum ſic tãquam in febri,dicitur alia quadam notione uerbi. Dicitur enim alio modo etiam carere,quum aliquid non habeas,& non habere te ſentias,etiam ſi id facile patiare. Carere enim in morte non dicitur,nõ enim eſſet dolendum. Dicitur illud

bono

bono carere, quod eſt malũ: ſed ne uiuus quidẽ bono caret, ſi eo non indiget, ſed in uiuo intelligi tamen non poteſt regno carere. Dici autem hoc in te ſatis ſubtiliter non poteſt, poſſet in Tarquinio quũ regno eẽt expulſus: at in mortuo ne intelligi quidẽ poteſt. Carere enim ſentientis eſt, nec ſenſus in mortuo eſt, ne carere quidem igitur in mortuo eſt. Quanquã quid opus eſt in hoc philoſophari, quum rem non magnopere egere philoſophia uideamus? Quoties non modo ductores noſtri, ſed uniuerſi etiam exercitus ad non dubiã mortem concurrerunt? Quæ quidem ſi timeretur, non L. Brutus arcens eũ reditu tyrannum, quem ipſe expulerat, in prælio concidiſſet. Non eũ Latinis decertans pater Decius, cum Hetruſcis filius, etiam cum Pyrrho nepos ſe hoſtium telis obieciſſent. Non uno bello pro patria cadentes Scipiones Hiſpania uidiſſet, Paulum & Geminum Cannę, Venuſia Marcellum, Latini Albinũ, Lucani Gracchum. Num quis horum miſer hodie? ne tum quidem poſt ſpiritum extremum. Nec enim poteſt eſſe miſer quiſquam ſenſu perẽpto. A. At id ipſum odioſum eſt, ſine ſenſu eẽ. M. Odioſum ſi id eſſet carere, Quũ uero perſpicuũ ſit, nihil poſſe in eo eſſe, qui ipſe non ſit, quid poteſt eſſe in eo odioſum, qui nec careat nec ſentiat? Quanq̃ hoc quidem nimis ſæpe, ſed eo quod in hoc ineſt omnis animi contractio ex metu mortis. Qui enim ſatis uiderit, id q́d eſt luce clarius, animo & corpore conſumpto, totoq; animante deleto, & facto interitu uniuerſo, illud animal quod fuerit factum eſſe nihil, is planè perſpiciet inter Hippocentaurum, qui nunquàm fuerit, & Regem Agamemnonem, nihil intereſſe: nec pluris nunc facere. M. Camillum hoc ciuile bellum, q̃ illo uiuo ego fecerim Romam captam. Cur igitur et Camillus doleret, ſi hæc poſt trecentos & quinquaginta ferè annos euẽtura putaret? & ego doleam ſi ad decem millia annorum gentem aliquam urbem noſtram potiturã putem? Quia tanta charitas patriæ eſt, ut eam nõ ſenſu noſtro, ſed ſalute ipſius metiamur. Itaq; nõ deterret ſapientem mors, quæ propter incertos caſus cotidie imminet, & propter breuitatem uitæ nunq̃ longe poteſt abeſſe, quo minus in omne tempus reip. ſuiſq; cõſulat, & poſteritatẽ ipſam, cuius ſenſum habiturus nõ ſit, ad ſe putet pertinere. Quare licet etiã mortalem eẽ animum iudicantem, æterna moliri nõ gloriæ cupiditate, quam ſenſurus nõ ſit, ſed uirtutis, quam neceſſario gloria, etiam ſi tu id nõ agas, cõſequatur. Natura uero ſe ſic habet, ut quomodo initium nobis rerum omnium ortus noſter afferat, ſic exitum mors: & ut nihil pertinuit ad nos ante ortum, ſic nihil poſt mortẽ pertinebit. In quo quid poteſt eſſe mali, quum mors nec ad uiuos pertineat nec ad mortuos? alteri nulli ſunt, alteros non attingit. Quam qui leuiorem faciunt, ſomni ſimillimam uolunt eſſe, quaſi uero quiſquam ita nonaginta ãnos uelit uiuere, ut quum ſexaginta confecerit, reliquos dormiat. Ne ſues quidem id uelint, non modo ipſe. Endymion uero, ſi fabulas audire uolumus, neſcio quando in Latmo obdormiuit, qui eſt mons Cariæ, nondum opinor eſt experrectus. Num igitur eum curare cenſes, quum luna laboret, à qua conſopitus putatur, ut eum dormientem oſcularetur? Quid curet autem qui ne ſentit quidem? Habes ſomnum imaginem mortis, eamq; cotidie induis, & dubitas quin ſenſus in morte nullus ſit, quum in eius ſimulacro uideas eſſe nullũ ſenſum? Pellantur ergo iſtæ ineptiæ penè aniles, ante tempus mori miſerum eẽ. Quod tandem tempus? naturæ ne? at ea quidem dedit uſuram uitæ tãquam

pecuniæ,nulla præſtituta die. Quid eſt igitur quod querare ſi repetit quum
uult? ea enim cõditione acceperas. Iidem ſi puer paruus occidit,æquo animo
ferendum putant: ſi uero in cunis,ne querendum quidem: atqui ab hoc acer-
bius exegit natura quod dederat. Nondum guſtauerat,inquiunt,uitæ ſuaui-
tatem. Hic autem iam ſperabat magna,quibus frui cœperat. At id quidẽ ip-
ſum in ceteris rebus melius putatur,aliquam partem q̃ nullam attingere: cur
» in uita ſecus? Quanquam non male ait Callimachus,multo ſæpius lacrimaſ-
» ſe Priamum q̃ Troilum. Eorum autem,qui exacta ætate moriuntur, fortuna
laudatur. Cur? Nam(reor)nullis,ſi uita longior daretur, poſſet eſſe iucũdi-
or,nihil eſt enim profecto homini prudẽtia dulcius,quam, ut cetera auferat,
affert certe ſenectus. Quæ uero ętas longa eſt? aut quid omnino homini lon-
gum? nónne modo pueros,modo adoleſcentes in curſu à tergo inſequẽs, nec
opinantis aſſequuta eſt ſenectus? Sed quia ultra nihil habemus, hoc lõgum
ducimus. Omnia iſta perinde ut cuiq; data ſunt pro rata parte à uita, lõga aut
breuia dicuntur, Apud Hypanin fluuium,qui ab Europæ parte in Pontum
influit, Ariſtoteles ait beſtiolas quaſdam naſci,quæ unum diẽ uiuant. Ex his
igitur hora. VIII. quæ mortua eſt,prouecta ætate mortua eſt: quæ uero occi
dente ſole,decrepita,eo magis ſi etiam ſolſtitiali die. Confer noſtram longiſ
ſimam ætatem cum æternitate,in eadem propemodum breuitate,qua illæ be
ſtiolæ reperiemur. Contemnamus igitur omnes ineptias, quod enim leuius
huic leuitati nomen imponam? totamq; uim bene uiuẽdi in animi robore ac
magnitudine,ut in omnium rerum humanarum contemptione ac deſpicien-
tia,& in omni uirtute ponamus, Nam nunc quidem cogitationibus moleſtiſ
ſimis effœminamur,ut ſi ante mors aduenerit,q̃ Chaldæorum promiſſa con-
ſequuti ſumus,ſpoliati magnis quibuſdam bonis,illuſi deſtitutiq; uideamur.
Quod ſi expectando & deſiderando pẽdemus animis,cruciamur, angimur.
Prò dij immortales q̃ illud iter iucundum eſſe debet,quo confecto,nulla reli
qua cura,nulla ſolicitudo futura ſit? q̃ me delectat Theramenes,quamq; ela-
to animo eſt? Et ſi enim flemus quum legimus,tamen nõ miſerabiliter uir cla
rus emoritur,qui quum coniectus in carcerem,triginta iuſſu tyrannorum ue
nenum ut ſitiens obduxiſſet,reliquũ ſic è poculo eiecit,ut id reſonaret. Quo
ſonitu reddito arridens, Propino,inquit,hoc pulchro Critiæ, qui in eum fue
rat teterrimus, Græci enim in conuiuijs ſolent nominare,cui poculum tradi-
turi ſunt. Luſit uir egregius extremo ſpiritu,quum iam præcordijs conceptã
mortem contineret. Vereq; ei qui uenenum præbuerat, mortem eſt eam au-
guratus,quæ breui conſequuta eſt. Quis hanc animi maximi æquitatẽ in ip-
ſa morte laudaret,ſi mortem malum iudicaret? Vadit in eundem carcerẽ,atq;
in eundem paucis poſt annis ſcyphum Socrates eodem ſcelere iudicum, quo
» tyrannorum Theramenes. Quæ eſt igitur eius oratio, qua facit eum Plato
» uſum apud iudices iam morte multatum? Magna me,inquit,ſpes tenet iudi-
» ces,bene mihi euenire,quod mittat ad mortem. Neceſſe eſt enim ſit alterum
» de duobus,ut aut ſenſus omnino mors omnes auferat,aut in alium quendam
» locum ex his locis morte migretur. Quamobrẽ ſiue ſenſus extinguit, morsq;
» ei ſomno ſimilis eſt,qui nõnunq̃ etiã ſine uiſis ſomniorũ placatiſſimam quietẽ
» affert,dij boni quid lucri eſt emori? aut q̃ multi dies reperiri poſſint, qui tali
» nocti anteponantur? Cui ſimilis futura eſt perpetuitas oĩs conſequentis tp̃is,
quis

» quis me beatior? Sin uera ſunt quę dicuntur, migrationem eſſę mortem in eas
» oras, quas qui è uita exceſſerint, incolũt, id multo iam beatius eſt, te quum ab
» ijs qui ſe iudicum numero haberi uolunt, euaſeris, ad eos uenire, qui uere iudi-
» ces appellentur, Minoem, Rhadamanthum, Aeacum, Triptolemum: conue
» nireq́ eos qui iuſte & cum fide uixerint. Hæc peregrinatio mediocris uobis
» uideri poteſt? ut uero colloqui cum Orpheo, Muſæo, Homero, Heſiodo lice
» at, quanti tandem æſtimatis? Equidem ſępe emori, ſi fieri poſſet, uellem, ut ea
» quæ dico mihi liceret inuenire. Quanta delectatione autem afficerer, quum
» Palamedem, quum Aiacem, quum alios iudicio iniquorum circumuẽtos cõ-
» uenirem. Tentarem etiam ſummi Regis, qui maximas copias duxit ad Tro-
» iam, & Vlyſſis Siſyphiq́ prudentiam. Nec ob eam rem, quum hæc exquire
» rem, ſicut hic faciebam, capite damnarer. Ne uos quidem iudices ij qui me ab
» ſoluiſtis mortem timueritis. Nec enim cuiq̃ bono mali quidq̃ euenire poteſt,
» nec uiuo, nec mortuo, nec unquam eius res à dijs immortalibus negligentur,
» nec mihi ipſi hoc accidit ſortuito. Nec uero ego ijs à quibus accuſatus ſum, aut
» à quibus condemnatus, habeo quod ſuccenſeam, niſi quod mihi nocere ſe cre
» diderunt. Et hoc quidem hoc modo, nihil autem melius æſtimo. Sed tempus
» eſt, inquit, iam hinc abire me ut moriar, uos ut uitam agatis. Vtrum autem
» ſit melius, dij immortales ſciunt, hominem quidem ſcire arbitror neminem.
» Nę ego haud paulo hũc animum malim, q̃ eorum omnium fortunas, qui de
hoc iudicauere. Et ſi quod præter deos negat ſcire quenquam, id ſcit ipſe utrũ
melius ſit, nam dixit ante, ſed ſuum illud, nihil ut affirmet, tenet ad extremũ.
Nos autem teneamus, ut nihil cẽſeamus eſſe malum, quod ſit à natura datum
omnibus, intelligamusq́ ſi mors malum ſit, eſſe ſempiternum malum. Nam
uitæ miſeræ mors finis eſſe uidetur, mors ſi eſt miſera, finis eſſe nullus poteſt.
Sed quid ego Socratem aut Theramenem, præſtãtis uiros uirtutis & ſapien
tiæ gloria commemoro? quum Lacedæmonius quidam, cuius ne nomen qui
dem proditum eſt, mortem tantopere contempſerit, ut quum ad eam ducere
tur damnatus ab Ephoris, & eſſet uultu hilari atq́ læto, dixiſſetq́ ei quidam
inimicus, Contemnis'ne leges Lycurgi? reſpõderit, Ego uero illi maximam
gratiam habeo, quod me ea pœna mulctauerit, quam ſine mutuatione & ſine
uerſura poſſem diſſoluere. O uirum Sparta dignum, ut mihi quidem qui tam
magno animo fuerit, innocens damnatus eſſe uideatur. Taleis innumerabi-
leis noſtra ciuitas tulit. Sed quid duces & principes nominem? quum legio-
nes ſcribat Cato ſæpe alacreis in eũ locũ profectas, unde redituras ſe nõ arbi-
trarẽtur. Pari aĩo Lacedęmonij ĩ Termopylis occiderũt. In quo Simonides
Dic hoſpes Spartæ, nos te hic uidiſſe iacentes,
Dum ſanctis patriæ legibus obſequimur.
Quid ille dux Leonidas dicit? Pergite animo forti Lacedæmonii, hodię
apud inferos fortaſſe cœnabimus. Fuit hæc gens fortis, dum Lycurgi leges
uigebant. E' quibus unus, quum Perſes hoſtis in colloquio dixiſſet glorians,
Solem præ iaculorum multitudine & ſagittarum nõ uidebitis: In umbra igi
tur, inquit, pugnabimus. Viros commemoro. Qualis tandem Lacæna, quæ
quum filium in pręliũ miſiſſet, & interſectum audiſſet, Idcirco inquit, genue-
ram, ut eſſet qui pro patria mortem non dubitaret occumbere. Eſto fortes &
duri Spartiatę, magnã habet uim Reipub. diſciplina. Quid Cyrenæũ Theo

orum philoſophum nō ignobilē,nónne miramur? cui quum Lyſimachus Rex crucem minaretur, Iſtis quæſo,inquit,iſta horribilia minitare purpuratis tuis: Theodori quidem nihil intereſt humine,an ſublime putreſcat. Cuius hoc dicto admoneor,ut aliquid etiam de humatione & ſepultura dicendum exiſtimem,rem non difficilem his preſertim cognitis,quæ de nihil ſentiendo paulo ante dicta ſunt: de qua Socrates quidem quid ſenſerit,apparet in eo libro,in quo moritur,de quo iam tam multa diximus. Quum enim de immortalitate animorum diſputauiſſet,& iam moriendi tempus urgeret, rogatus à
» Critone quemadmodum ſepeliri uellet: Multam uero,inquit,operam amici
» fruſtra cōſumpſi. Critoni enim noſtro nō perſuaſi me hinc auolaturum,neq;
» quidq̄ me relicturum, Verūtamen Crito,ſi me aſſequi potueris,aut ſicubi na
» ctus eris,ut tibi uidebitur,ſepelito. Sed mihi crede nemo me ueſtrū quū hinc exceſſero,cōſequetur. Præclare id quidem,qui & amico permiſerit,& ſe oſtēderit de hoc toto genere nihil laborare. Durior Diogenes,& id quidem ſentiens,ſed ut Cynicus aſperius,proiici ſe iuſſit inhumatum. Tum amici, Volucribú'sne & feris? Minime uero,inquit,ſed bacillum prope me quo abigā,ponitote. Qui poteris? illi,nō enim ſenties. Quid igitur mihi ferarum laniatus oberit nihil ſentiēti? Præclare Anaxagoras,qui quum Lampſaci moreretur, quærentibus amicis,uelléťne Clazomenas in patriam,ſi quid ei accidiſſet,afferri; Nihil neceſſe eſt,inquit,undiq; enim ad inferos tantūdem uiæ eſt. Totaq; de ratione humationis unum tenendum eſt,ad corpus illam pertinere,ſiue occiderit animus,ſiue uigeat. In corpore autē perſpicuū eſt,uel extincto animo uel elapſo nullum reſidere ſenſum. Sed plena errorū ſunt omnia. Trahit Hectorē ad currū religatū Achilles,lacerari eum & ſentire credo putat: ergo hic ulciſcitur,ut quidē ſibi uidetur. At illa ſicut acerbiſſimam rem mœret,

Vidi,uidere quod me paſſa ęgerrime,
Hectorem curru quadriiugo raptarier.

Quem Hectorem? aut quādiu ille erit Hector? Melius Accius,& aliquādo ſapiēs Achilles. Imò enim uero corpus Priamo reddidi,Hectorē abſtuli.

Non igitur Hectora traxiſti,ſed corpus quod fuerat Hectoris. Ecce alius exoritur è terra,qui matrem dormire non ſinat,

Mater te appello,tu quæ curam ſomno ſuſpenſo leuas,
Neq; te mei miſeret,ſurge & ſepeli natum.

Hæc cum preſſis & flebilibus modis,qui totis theatris mœſtitiam inferant, concinuntur,difficile eſt non eos,qui inhumati ſunt,miſeros iudicare.

Priusq̄ feræ, Volucresq;.

Metuit ne laceratis mēbris minus bene utatur,ne cōbuſtis nō extimeſcit.

Heu reliquias ſemiaſſi Regis denudatis oſſibus,
Per terram ſanie delibutas fœde diuexarier.

Non intelligo quid metuat,quum tam bonos ſeptenarios fundat ad tibiā, Tenendum eſt igitur,nihil curandum eſſe poſt mortem,quum multi inimicos etiam mortuos puniuntur. Execratur luculentis ſanè uerſibus apud Ennium Thyeſtes: primum ut naufragio pereat Atreus. Durū hoc ſanè,talis enī interitus non eſt ſine graui ſenſu. Illa inania,

Ipſe ſummis ſaxis fixus aſperis
Euiſceratus latere pendens,ſaxa ſpargens tabo,

Sanie,& ſanguine atro.

Non ipſa ſaxa magis ſenſu omni uacabant, quàm ille latere pendens cui ſe hic cruciatum cenſet optare. q̃ eſſent dura ſi ſentiret? Nulla ſine ſenſu ſunt. Illud uero per quam inane,

Neq; ſepulcrum quo recipiat, habeat portum corporis,
Vbi remiſſa humana uita corpus requieſcat à malis.

Vides quanto hæc in errore uerſentur. Portum eſſe corporis,& requieſcere in ſepulcro putat mortuum. Magna culpa Pelopis, qui non erudierit filiũ, nec docuerit, quatenus eſſet quidq; curandum. Sed quid ſingulorum opinio nes animaduertam, nationum uarios errores perſpicere quum liceat? Condiunt Aegyptii mortuos,& eos domi ſeruant. Perſæ etiam cera circunlitos cõdiunt, ut q̃ maxime permaneant diuturna corpora. Magorum mos eſt nõ humare corpora ſuorum, niſi à feris ſint antea laniata. In Hyrcania plebs publicos alit canes, optimates domeſticos. Nobile autẽ genus canum illud ſcimus eſſe, ſed pro ſua quiſq; facultate parat, à quibus lanietur, eamq; optimam illi eſſe cenſent ſepulturam. Permulta alia colligit Chryſippus, ut eſt in omni hiſtoria curioſus: ſed ita tetra ſunt quædã, ut ea fugiat & reformidet oratio. Totus igitur hic locus eſt contemnendus in nobis, non negligendus in noſtris, ita tamen ut mortuorum corpora nihil ſentire ſentiamus. Quantũ autem cõſuetudini famæq; dãdum ſit, id curent uiui: ſed ita ut intelligant nihil ad mortuos pertinere. Sed profecto mors tum æquiſſimo animo oppetitur, quum ſuis ſe laudibus uita occidẽs conſolari poteſt. Nemo parum diu uixit, qui uirtutis perfectæ perfecto functus eſt munere. Multa mihi ipſi ad mortem tempeſtiua fuerunt, quæ utinam potuiſſem obire. Nihil enim iam acquirebatur: cumulata erant officia uitæ cum fortuna bella reſtabãt. Quare ſi ipſa ratio minus perficiet, ut mortem negligere poſſimus, at uita acta perficiat, ut ſatis ſuperq; uixiſſe uideamur. Quanq̃ enim ſenſus abierit, tamen ſummis & propriis bonis laudis & gloriæ, quamuis non ſentiant mortui, non carent. Et ſi enim nihil in ſe habeat gloria cur expetatur, tamen uirtutem tanq̃ umbra ſequitur. Verum multitudinis iudicium de bonis (ſi quando eſt) magis laudãdum eſt, quàm illi ob eam rem beati. Non poſſum autem dicere quoquomodo hoc accipietur, Lycurgum, Solonẽ, legũ & publicæ diſciplinæ carere gloria, Temiſtoclem, Epaminondam, bellicæ uirtutis. Ante enim Salaminam ipſam Neptunus obruet, quàm Salaminii trophei memoriam: priuſq; Boeotia Leuctra tollẽtur, q̃ pugnæ Leuctricæ gloria. Multo autem tardius fama deferet Curium, Fabricium, Calatinum, duos Scipiones, duos Aphricanos, Maximum, Marcellum, Paulum, Catonem, Lælium innumerabiles alios. Quorum ſimilitudinem aliquam qui arripuerit, non eam fama populari, ſed uera bonorum laude metiens, fidenti animo (ſi ita res fert) gradietur ad mortem, in qua aut ſummum bonum, aut nullum malum eſſe cognouimus. Secundis uero ſuis rebus uolet etiam mori. Non enim tam cumulus bonorum iucũdus eſſe poteſt, q̃ moleſta deceſſio. Hanc ſentẽtiam ſignificare uidetur Laconis illa uox, qui quum Rhodius Diagoras olympionices nobilis uno die duos ſuos filios uictores Olympiæ uidiſſet, acceſſit ad ſenem,& gratulatus, Morere Diagora, inquit: non enim in cœlum aſcenſurus es. Magna hæc & nimium fortaſſe Græci putant, uel tum potius putabant. Iſq; qui hæc Diagoræ

dixit permagnum exiſtimans treis Olympionicas una è domo prodire, cunctari illum diutius in uita fortunæ obiectum inutile putabat ipſi. Ego autem tibi quidem quod ſatis eſſet paucis uerbis, ut mihi uidebar, reſponderam. Conceſſeras enim nullo in malo mortuos eſſe, ſed ob eam cauſam contendi, ut plura dicerem, quod in deſiderio & luctu hæc eſt conſolatio maxima. Noſtrum enim, & noſtra cauſa ſuſceptum dolorem modice ferre debemus, ne & noſmetipſos amare uideamur. Illa ſuſpitio intolerabili dolore cruciat, ſi opinamur eos quibus orbati ſumus, eſſe cum aliquo ſenſu in his malis, quibus uulgo opinantur. Hanc excutere opinionem mihimet uolui radicitus, eoq; fui fortaſſe longior. A. Tu longior? non mihi quidē, prior enim pars orationis tuæ faciebat ut mori cuperem, poſterior ut modo non nollem, modo nō laborarem. Omni autem ratione illud certe perfectum eſt, ut mortem non ducerem in malis. M. Num igitur etiam rhetorum epilogum deſideramus? an iam hanc artem planè relinquimus? A. Tu uero iſtam ne reliqueris, quam ſemper ornaſti, & quidem iure. Illa enim te, uerum ſi loqui uolumus, ornauerat. ſed quinam eſt iſte epilogus? aueo enim audire quidqd eſt.

M. Deorum immortalium iudicia ſolent in ſcholis proferre de morte, nec uero ea fingere ipſi, ſed Herodoto authore, aliiſq; pluribus. Primum Argiæ ſacerdotis Cleobis & Biton filii prædicantur. Nota fabula eſt. Quum enim illam ad ſolenne & ſtatutum ſacrificium curru uehi ius eſſet, ſatis longe ab oppido ad fanum, morarenturq; iumenta, tunc iuuenes ii, quos modo nominaui, ueſte poſita corpora oleo perunxerunt, ad iugum acceſſerunt. Ita ſacerdos aduecta in fanum, quum currus eſſet ductus à filiis, precata à dea dicitur, ut illis præmiū daret pro pietate, quod maximum homini dari poſſit à deo. Poſt epulatos cum matre adoleſcentes ſomno ſe dediſſe, mane inuentos eſſe mortuos. Simili precatione Trophonius & Agamedes uſi dicuntur, qui quum Apollini Delphis templum exædificauiſſent, uenerātes deum petierūt mercedē non paruam quidē operis & laboris ſui, nihil certi, ſed quod eſſet optimum homini. Quibus Apollo ſe id daturum oſtēdit poſt eius diei diem tertium: qui ut illuxit, mortui ſunt reperti. Iudicauiſſe deum dicunt, & eum quidē deum, cui reliqui dii conceſſiſſent, ut præter ceteros diuinaret, mortē eſſe optimum homini. Adfertur etiam de Sileno fabella quædā, qui quum à Mida captus eſſet, hoc ei muneris pro ſua miſſione dediſſe ſcribitur: Docuiſſe Regem non naſci homini longe optimum eſſe, proximum autē, ꝙ primum mori. Qua eſt ſententia in Creſphonte uſus Euripides,

Nam nos decebat cœtus celebrantis domum
Lugere ubi eſſet aliquis in lucem editus,
Humanæ uitæ uaria reputantis mala,
At qui labores morte finiſſet grauis,
Hunc omnes amicos laude & lætitia exequi.

Simile quiddam eſt in conſolatione Crantoris. Ait enim Terineum quēdam Eliſium, quum grauiter filii mortem mœreret, ueniſſe in Pſycomantium quærentem quæ fuiſſet tantæ calamitatis cauſa: huic in tabellis tris huiuſmodi uerſiculos datos,

Ignaris homines in uita mentibus errant.
Euthynous potitur fatorum numine læto,

Sic

Sic fuit utilius finiri ipſiq; tibiq;.

His & talibus authoribus uſi, confirmant cauſam, rebus à diis immortalibus iudicatam. Alcidamus quidā rhetor antiquus in primis nobilis, ſcripſit etiam laudationem mortis, quæ conſtat ex enumeratione malorum humanorum, cui rationes hæ, quæ exquiſitius à philoſophis colligunẗ, defuerūt, ubertas orationis nō defuit. Claræ uero mortes pro patria oppetitæ, non ſolū glorioſæ rhetoribus, ſed etiam beatæ uideri ſolent. Repetunt ab Erichtheo, cuius etiam filiæ cupide mortē expetiuerūt pro uita ciuium: Codrum, qui ſe in medios immiſit hoſtes famulari ueſte, ne poſſet agnoſci ſi eſſet ornatu regio, q̄ oraculum erat datum, ſi Rex interfectus eſſet, uictrices Athenas fore. Menecheus uero non prætermittitur, qui oraculo edito largitus eſt patriæ ſuū ſanguinem. Iphigenia Aulide duci ſe immolandam iubet. ut hoſtium ſanguis eliciatur ſuo, Veniunt inde ad propiora. Harmodius in ore & Ariſtogiton, Lacedæmonius Leonidas, Thebanus Epaminondas uigent. Noſtros non norunt, quos enumerare magnum eſt, ita ſunt multi, quibus uidemus optabiles mortes fuiſſe cum gloria. Quæ quum ita ſint, magna tamē eloquentia eſt utēdum, atq; ita uelut ſuperiore è loco concionandum, ut homines mortem uel optare incipiant, uel certe timere deſiſtant, Nam ſi ſupremus ille dies non extinctionem, ſed commutationem affert loci, quid optabilius? ſin autem perimit ac delet omnino, quid melius, q̄ in mediis uitæ laboribus obdormiſcere, & ita conniuentem ſomno conſopiri ſempiterno? Quod ſi fiat, melior Ennii, q̄ Solonis oratio. Hic enim noſter.

Nemo me lacrymis decoret, inquit, nec funera fletu. Faxit. At uero ſapiens ille.

Mors mea ne careat lacrymis, linquamus amicis
Mœrorem, ut celebrent funera cum gemitu.

Nos uero ſi quid tale acciderit, ut à deo denunciatum uideatur ut exeamus è uita, læti, & agentes gratias pareamus, emittiq; nos è cuſtodia, & leuari uinculis arbitremur, ut aut in æternam, & planè in noſtram domum remigremus, aut omni ſenſu moleſtiaq; careamus, Sin autem nihil denunciabitur, eo tamen ſimus animo, ut horribilem illum diem aliis, nobis fauſtum putemus: nihilq; in malis ducamus, quod ſit uel à diis immortalibus, uel à natura parēte omnium conſtitutum. Non enim temere nec fortuito ſati & creati ſumus, ſed profecto fuit quædam uis, quæ generi conſuleret humano, nec id gigneret aut aleret, quod quum exantlauiſſet omnes labores, tum incideret in mortis malum ſempiternū. Portum potius paratum nobis & profugium putemus, quò utinam uelis paſſis peruehi liceat. Si enim reflantibus uentis reiiciemur, tamen eodem paulò tardius referamur neceſſe eſt, Quod autem omnibus neceſſe eſt, id ne miſerum eſſe uni poteſt? habes epilogum, ne quid prætermiſſum aut relictum putes. A. Ego uero, & quidem fecit etiam iſte me epilogus firmiorem. M. Optime inquam. Sed nunc quidem ualetudini tribuamus aliquid, Cras autem, & quot dies erimus in Tuſculano, agamus hæc: & ea potiſſimum, quæ leuationem habeant ægritudinum, formidinū, cupiditatum, qui omni è philoſophia eſt fructus uberrimus.

M. TVLLII CICERONIS TVSCVLANARVM QVAESTIONVM AD M. BRVTVM LIBER SECVNDVS.

DE TOLERANDO DOLORE.

NEOPTOLEMVS quidē apud Ennium philoſophari ſibi ait neceſſe eſſe, ſed paucis. Nā oīno haud placere. Ego autem Brute neceſſe mihi quidem eſſe arbitror philoſophari. Nā quid poſſum præſertim nihil agens, agere melius? Sed nō paucis ut ille. Difficile eſt enim in philoſophia pauca eſſe ei nota, cui non ſint aut pleraq; aut omnia. Nam nec pauca niſi è multis eligi poſſunt, nec qui pauca perceperit, nō idem reliqua eodem ſtudio perſequetur. Sed tamē in uita occupata, atq; ut Neoptolemi tum erat, militari, pauca ipſa multū ſæpe proſunt, & ferunt fructus, ſed nō tantos, quanti ex uniuerſa philoſophia percipi poſſunt, tamen eos, quibus aliqua ex parte interdum aut cupiditate, aut ægritudine, aut metu liberentur: uelut ex ea diſputatione, quæ mihi nuper habita eſt in Tuſculano, magna uidebatur mortis effecta contemptio, quæ non minimum ualet ad animum metu liberandum, Nam qui id quod uitari non poteſt, metuit, is uiuere animo quieto nullo modo poteſt. Sed qui non modo quia neceſſe eſt mori, uerumetiam quia nihil habet mors quod ſit horrendum, mortem non timet, magnum is ſibi præſidium ad beatam uitam comparat. Quāquam nō ſumus ignari multos ſtudioſe contra eſſe dicturos quod uitare nullo modo potuimus, niſi nihil omnino ſcriberemus. Etenim ſi orationes quas nos multitudinis iudicio probari uolebamus: popularis eſt enim illa facultas, & effectus eloquentiæ eſt audientium approbatio. Sed ſi reperiebantur nonnulli, qui nihil laudarent niſi quod ſe imitari poſſe confiderent, quemq; ſperandi ſibi, eundem & benedicendi finem proponerent, & quum obruerentur copia ſententiarum atq; uerborum, ieiunitatem & famem ſe malle quàm ubertatē & copiam dicerēt, unde erat exortum genus atticorum, his ipſis qui id ſequi ſe profitebantur, ignotum qui iam conticuere, penè ab ipſo foro irriſi, quid futurum putamus, quum adiutore populo, quo utebamur antea, nunc minime nos uti poſſe uideamus? Eſt enim philoſophia paucis contenta iudicibus, multitudinem conſulto ipſa fugiens, eiq; ipſi & ſuſpecta & inuiſa: ut uel ſi quis uniuerſam uelit uituperare, ſecundo id populo facere poſſit, uel ſi in eam, quam nos maxime ſequimur, conetur inuadere, magna habere poſſit auxilia reliquorum philoſophorum diſciplinis. Nos autem uniuerſæ philoſophiæ uituperatoribus reſpondimus in Hortenſio. Pro academia autem quæ dicenda erant, ſatis accurate in Academicis quatuor libris explicata arbitramur, Sed tamen tantum abeſt, ut ſcribi contra nos nolimus, ut id etiam maxime optemus, In ipſa enim Græcia philoſophia tāto in honore nunquam fuiſſet,

niſi

niſi doctiſſimorũ contẽtionibus diſſenſionibusq; uiguiſſet. Quãobrem hortor omnes qui facere id poſſunt, ut huius quoq; generis laudem iam languẽti Græciæ eripiãt, & perferant in hãc urbem, ſicut reliquas omnes, quæ quidẽ erãt expetendæ, ſtudio atq; induſtria ſua maiores noſtri tranſtulerunt. Atq; oratorũ quidẽ laus ita ducta ab humili uenit ad ſummũ, ut iam, quod natura fert in omnibus fere rebus, ſeneſcat, breuiq; tẽpore ad nihilum uentura uideatur. Philoſophia naſcatur latinis quidẽ literis ex his tẽporibus, eamq; nos adiuuemus, noſq; ipſos redargui refelliq; patiamur, quod hi ferunt animo iniquo, qui certis quibuſdã deſtinatisq; ſentẽtiis quaſi addicti & conſecrati ſũt, eaq; neceſſitate conſtricti, ut etiã quæ non probare ſoleant, ea cogantur conſtãtiæ cauſa defendere. Nos qui ſequimur probabilia, nec ultra, ꝗ id quod ueriſimile occurrerit, progredi poſſumus, & refellere ſine pertinacia, & refelli ſine iracũdia parati ſumus. Quod ſi hęc ſtudia traducta erunt ad noſtros, ne bibliothecis quidem Græcis egebimus, in quibus multitudo infinita librorum eſt, propter eorũ multitudinem qui ſcripſerunt. Eadẽ enim dicuntur à multis ex quo libris omnia referſerunt. Quod accidet etiam noſtris, ſi ad hæc ſtudia plures cõfluxerint. Sed eos ſi poſſumus excitemus, qui liberaliter eruditi, adhibita etiam differẽdi elegantia, ratione & uia philoſophantur. Eſt enim quoddam genus eorum, qui ſe philoſophos appellari uolunt, quorũ dicũtur eſſe latini ſanè multi libri, quos nõ contẽno quidem, quippe quos nunꝗ legerim: ſed quia profitẽtur ipſi illi qui eos ſcribũt, ſe neq; diſtincte, neq; diſtribute, neq; eleganter, neq; ornate ſcribere, lectionem ſine ulla delectatione negligo. Quid enim dicant, & quid ſentiant hi qui ſunt ab ea diſciplina, nemo mediocriter quidẽ doctus ignorat. Quamobrẽ quoniam quẽadmodum dicant ipſi non laborant, cur legendi ſint, niſi ipſi inter ſe, qui idem ſentiunt, non intelligo. Nam ut Platonem reliquosq; Socraticos, & deinceps eos qui ab his profecti ſunt legũt, omnes etiam qui illa aut non approbant aut non ſtudioſiſſime conſectantur, Epicurum autem & Metrodorum non ferè præter ſuos quiſꝗ in manu ſumit, ſic hos Latinos hi ſoli legũt, qui illa recte dici putãt. Nobis autem uidetur quidquid literis mãdetur, id cõmendari omniũ eruditorum lectione decere. Nec ſi id ipſi minus cõſequi poſſumus, idcirco minus id ita faciendũ eſſe ſentimus. Itaq; mihi ſemper Peripateticorũ Academiæq; cõſuetudo de omnibus rebus in cõtrarias partes differẽdi nõ ob eam cauſam ſolum placuit, quod aliter nõ poſſet quid in quaq; re uериſimile eſſet inueniri, ſed etiã quod eſſet ea maxima dicẽdi exercitatio, qua princeps uſus eſt Ariſtoteles, deinde eum qui ſequuti ſunt: noſtra autẽ memoria Philo, quem nos frequẽter audiuimus. Inſtituit alio tempore rhetorum præcepta tradere, alio philoſophorum. Ad quam nos conſuetudinem à familiaribus noſtris adducti, in Tuſculano, quod datum eſt temporis nobis, in eo cõſumpſimus. Itaq; quum ante meridiem dictioni operã dediſſemus, ſicut pridie feceramus, poſt meridiem in Academiam deſcẽdimus. In qua diſputationem habitã nõ quaſi narrantes exponimus, ſed eiſdẽ ferè uerbis, ut actum diſputatumq; eſt. Eſt igitur ambulantibus ad hunc modum ſermo ille nobis inſtitutus, & à tali quodam inductus exordio. A. Dici nõ poteſt, ꝗ ſim heſterna diſputatione tua delectatus, uel potius adiutus. & ſi enim mihi cõſcius ſum, nunꝗ me nimis cupidum fuiſſe uitæ, tamẽ obiiciebatur interdum animo metus quidã, & dolor

cogitanti,ſore aliquando finem huius lucis,& amiſſionem omnium uitæ cõmodorum. Hoc genere moleſtiæ ſic(mihi crede)ſum liberatus,ut nihil minus curandum putem. M. Minime mirum id quidem. Nam efficit hoc philoſophia,medetur animis,inanes ſolicitudines detrahit, cupiditatibus liberat,pellit timores. Sed hæc eius uis non idem poteſt apud oẽs,tum ualet multũ,quum eſt idoneam cõplexa naturã. Fortes enim non modo ſortuna adiuuat,ut eſt in uetere prouerbio,ſed multo magis ratio,quæ quibuſdã quaſi p̃ceptis confirmat uim ſortitudinis. Te natura excelſum quẽdam uidelicet, & altũ,& humana deſpicientẽ genuit. Itaq; facile in animo forti contra mortem habita inſedit oratio. Sed hæc eadẽ num cenſes apud eos ipſos ualere,niſi admodũ paucos,à quibus inuẽta,diſputata,cõſcripta ſunt? Quotus enim quiſq; philoſophorum inuenitur,qui ſit ita moratus,ita animo ac uita conſtitutus,ut ratio poſtulat,qui diſciplinã ſuam non oſtẽtationem ſcientiæ, ſed legem uitę putet,quiq; obtẽperet ipſe ſibi,& decretis ſuis pareat? Videre licet alios tanta leuitate & iactatione,his ut ſuerit nõ didiciſſe melius: alios pecuniæ cupidos,gloriæ nõnullos,multos libidinum ſeruos,ut cũ eorum uita mirabiliter pugnet oratio. Quod quidẽ mihi uidetur eſſe turpiſſimum. Vt enĩ ſi grãmaticum ſe profeſſus quiſpiam barbare loquatur: aut ſi abſurde canat is,qui ſe haberi uelit muſicũ,hoc turpior ſit,quod in eo ipſo peccet,cuius profitetur ſciẽtiam: ſic philoſophus in ratiõe uitæ peccans,hoc turpior eſt,quod in officio,cuius magiſter eſſe uult,labitur,artemq; uitæ profeſſus delinquit in uita. A. Nónne uerendũ igitur,ſi eſt ita ut dicis,ne philoſophiam falſa gloria exornes? Quod eſt enĩ maius argumẽtũ nihil eã prodeſſe,q̃ quoſdã perſectos philoſophos turpiter uiuere? M. Nullũ uero id quidẽ argumẽtũ eſt. Nam ut agri non oẽs frugiferi ſunt qui coluntur,falſumq; illud ac improbe,

Et ſi in ſegetem ſunt deteriorem datæ
Fruges,tamen ipſæ ſuapte natura enitent.

Sic animi non omnes culti fructũ ferunt. Atq; ut in eodem ſimili uerſer, ut ager q̃uis fertilis ſine cultura fructuoſus eſſe nõ poteſt,ſic ſine doctrina animus. Ita eſt utraq; res ſine altera debilis. Cultura autẽ animi philoſophia eſt, quæ extrahit uitia radicitus,& p̃parat animos ad ſatus accipiendos: eaq; mãdat his,&(ut ita dicã)ſerit,quæ adulta fructus uberrimos ferant. Agamus igitur ut cœpimus. Dic ſi uis, de quo diſputari uelis. A. Dolorem exiſtimo maximum malorum omnium. M. Etiámne maius quàm dedecus? A. Non audeo id dicere quidem & me pudet tam cito de ſententia eſſe deiectum. M. Magis eſſet pudendum ſi in ſententia permaneres. Quid enim minus eſt dignũ,quàm tibi peius quidquam uideri dedecore, flagitio,turpitudine: quæ ut effugias,quis eſt non modo non recuſandus,ſed ultro appetẽdus,ſubeundus,excipiendus dolor? A. Ita prorſus exiſtimo. Quare ne ſit ſanè ſummum malum dolor,malum certe eſt. M. Vidéſne igitur quantũ breuiter admonitus de doloris terrore deieceris? A. Video planè ſed plus deſidero. M. Experiar equidẽ,ſed magna res eſt,animoq; mihi opus eſt non repugnante. A. Habebis id quidem. ut enim heri feci,ſic nunc rationem,quo ea me cunq; ducet,ſequar. M. Primum igitur de imbecillitate multorum,& de uarĳs diſciplinis philoſophorum loquar: quorũ princeps & authoritate & antiquitate Socraticus Ariſtippus non dubitauit dolorem

ſummum

ſummum malum dicere. Dehinc ad hanc eneruatam muliebremq́ ſententiam ſatis docilem ſe Epicurus præbuit. Hunc poſt, Rhodius Hieronymus dolore uacare ſummum bonum dixit, tantum in dolore duxit mali. Ceteri præter Zenonem, Ariſtonem, Pyrrhonem, idem ferè, A. Quomodo tu? M. Malum illud quidem, ſed alia peiora. Ergo id quod natura ipſa & quædam generoſa uirtus ſtatim reſpuit, ne dolorem ſummum malũ diceres, oppoſitoq́ dedecore ſententia depellerere, in eo magiſtra uitæ philoſophia tot ſecula permanet? Quod huic officium, quæ laus, quod decus erit tanti, quod adipiſci cum dolore corporis uelit, qui dolorem ſummum malũ ſibi eſſe perſuaſerit? Quã porrò quis ignominiam, quam turpitudinem nõ pertulerit, ut effugiat dolorem, ſi id ſummum malum eſſe decreuerit? Quis autem non miſer non modo tunc quum premetur ſummis doloribus, ſi in his eſt ſummũ malum, ſed etiã quũ ſciet id ſibi poſſe euenire? & quis eſt, cui non poſſit? Ita fit, ut omnino nemo poſſit eſſe beatus. Metrodorus quidem eum perfecte putat beatum, cui corpus bene conſtitutum ſit, & exploratum ita ſemper fore. Quis autem eſt iſte cui id exploratum poſſit eẽ? Epicurus uero ea dicit, ut mihi quidem riſus captare uideatur. Affirmat enim quodam loco, ſi uratur ſapiens, ſi crucietur, expectas fortaſſe dum dicat, patietur, perferet, nõ ſuccumbet. Magna mehercule laus, & eo ipſo per quem iuraui, Hercule digna, ſed Epicuro homini aſpero & duro nõ eſt hoc ſatis. In Phalaridis tauro ſi erit, dicet q̃ ſuaue eſt hoc, q̃ hoc nõ curo. Suaue etiam? an parũ eſt, ſi nõ amarum? Ad id quidem illi ipſi, qui dolorem malũ eſſe negant, non ſolent dicere cuiq̃ ſuaue eſſe cruciari: aſperum, difficile, odioſum, contra naturam dicunt, nec tamen malum. Hic qui ſolum hoc malum dicit, & malorum omnium extremũ, ſapiẽtem cenſet id ſuaue dicturum. Ego à te non poſtulo ut dolorem eiſdem uerbis afficias, quibus Epicurus uoluptatem, homo, ut ſcis, uoluptarius. Ille dixerit ſanè idẽ in Phalaridis tauro, quod ſi eſſet in lectulo. Ego tantam uim nõ tribuo ſapientiæ cõtra dolorem, ſi forte in perferendo, officio ſatis eſt, ut lætetur etiam non poſtulo. Triſtis enim res eſt ſine dubio, aſpera, amara, inimica naturæ, ad patiendum tolerandumq́ difficilis. Aſpice Philoctetam, cui concedẽdum eſt gementi. Ipſum enim Herculem uiderat in Oeta, magnitudine dolorum eiulantẽ. Nihil igitur hunc uirũ ſagittæ quas ab Hercule accepat, tum cõſolabant.

Quum è uiperino morſu uenæ uiſcerum
Veneno imbutæ tetros cruciatus cierent.

Itaq; exclamat auxilium expetens, mori cupiens,

Heu quis ſalſis fluctibus mandet
Me ex ſublimi uertice ſaxi.
Iamiam abſumor, conficit animam
Vis uulneris, ulceris æſtus.

Difficile dictu uidetur, eum non in malo eſſe, & magno quidem, qui ita clamare cogatur. Sed uideamus Herculem ipſum, qui tum dolore frangebatur, quum immortalitatem ipſa morte quærebat, quas hic uoces apud Sophoclẽ in Trachinijs edit? Cui quum Deianira ſanguine Centauri tinctam tunicam induiſſet, inhæſiſſetq́ ea uiſceribus, ait ille,

O multa dictu grauia, perpeſſu aſpera,
Quæ corpore exanclato atq; animo pertuli.

Nec mihi Iunonis terror implacabilis,
Nec tantum inuexit triſtis Euryſteus mali,
Quantum una uecors Oenei partu edita.
Hæc me irretiuit ueſte furiali inſcium,
Quæ lateri inhærens morſu lacerat uiſcera,
Vrgensq́; grauiter pulmonum haurit ſpiritus.
Iam decolorem ſanguinem omnem exorbuit,
Sic corpus clade horribili abſumptum extabuit.
Ipſe illigatus peſte interimor textili.
Hos non hoſtilis dextra, non terra edita
Moles gigantum, non biformato impetu
Centaurus ictus corpori infixit meo:
Non graia uis, non barbara ulla immanitas,
Non ſæua terris gens relegata ultimis,
Quas peragrans undiq; omnem hinc feritatem expuli,
Sed fœminea ui, fœminea interimor manu,
O nate uere hoc nomen uſurpa patri
Ne me occidentem matris ſuperet charitas.
Huc arripe ad me manibus abſtractam pijs.
Iam cernam méne an illam potiorem putes.
Perge, aude nate, illacrima patris peſtibus,
Miſerere, gentes noſtras flebunt miſerias.
Heu uirginalem me ore ploratum edere,
Quem uidit nemo ulli ingemiſcentem malo,
Sic fœminata uirtus afflicta occidit.
Accede nate, aſſiſte, miſerandum aſpice
Euiſceratum corpus lacerati patris.
Videte cuncti, tuq́; cœleſtum ſator
Iace obſecro in me uim coruſcam fulminis.
Nunc nunc dolorum anxiferi torquent uertices,
Nunc ſerpit ardor. O' ante uictrices manus,
O' pectora, ó terga, ó lacertorum tori.
Veſtróne preſſu quondam Nemæus leo
Frendens efflauit grauiter extremum halitum?
Hæc dextra Lernam tetram mactata excetra
Placauit: hæc bicorporem afflixit manum:
Herymanthiam hæc uaſtificam abiecit beluam:
Hæc é tartarea tenebrica abſtractum plaga
Tricipitem eduxit hydra generatum canem:
Hæc interemit tortu multiplicabili
Draconem auriferam obtutu aſſeruantem arborem.
Multa alia uictrix noſtra luſtrauit manus,
Nec quiſquam é noſtris ſpolia cepit laudibus.

Poſſumus'ne nos contemnere dolorem, quum ipſum Herculem tam intolerantер dolere uideamus? Veniat Aeſchylus non poeta ſolum, ſed etiam Pythagoreus: ſic enim accepimns. Quo modo fert apud eũ Prometheus dolorẽ

quem

quem excipit ob furtum Lemnium, Vnde ignis lucet mortalibus, clam diuiſus: cum Prometheus doctus clepſiſſe dolo, pœnasq́ Ioui fato expendiſſe ſupremo. Has igitur pœnas pendens affixus ad Caucaſum dicit hæc.

Titanum ſoboles ſocia noſtri ſanguinis.
Generata cœlo aſpicite religatum aſperis
Vinctumq́ ſaxis, nauem ut horriſono freto
Noctem pauentes timidi adnectunt nauitæ.
Saturnius me ſic infixit Iupiter,
Iouisq́ numen Mulcibri adſciuit manus.
Hos ille cuneos fabrica crudeli inſerens
Perrupit artus, qua miſer ſolertia
Traſuerberatus caſtrum hoc furiarum incolo.
Iam tertio me quoq; funeſto die
Triſti aduolatu aduncis lacerans unguibus
Iouis ſatelles paſtu dilaniat fero.
Tum iecore opimo farta, & ſatiata affatim
Clangorem fundit uaſtum, & ſublime aduolãs
Pinnata cauda noſtrum adulat ſanguinem.
Quum uero adeſum inflatu renouatum eſt iecur,
Tum rurſus tetros auida ſe ad paſtus refert.
Sic hunc cuſtodem mœſti cruciatus alo,
Qui me perenni uiuum fœdat miſeria.
Nanq; ut uidetis, uinclis conſtrictus Iouis,
Arcere nequeo diram uolucrem à pectore.
Sic me ipſe uiduus peſtes excipio anxias,
Amore mortis terminum anquirẽs mali,
Sed longe à leto numine aſpellor Iouis.
Atq; hæc uetuſta ſeclis glomerata horridis
Luctifica clades noſtro infixa eſt corpori,
Ex quo liquatæ ſolis ardore excidunt
Guttæ, quæ ſaxa aſſidue inſtillant Caucaſi.

Vix igitur poſſe uidemur ita affectum non miſerum dicere. A. Et ſi hũc miſerũ, certe dolorem malũ. M. Tu quidem adhuc meã cauſam agis, ſed hoc mox uidero. A. Interea unde iſti uerſus? nõ enim agnoſco. M. Dicam hercule. Etenim recte requiris. Vidés ne abũdare me ocio? A. Quid tum? Fuiſti ſæpe credo, quum Athenis eſſes, in ſcholis philoſophorum. A. Vero ac libẽter. M. Animaduertebas igitur, & ſi tum nemo erat admodũ copioſus, uerũ tamẽ uerſus ab his admiſceri orationi, ac multos quidẽ à Dionyſio Stoico. A. Probe dicis. M. Sed is quaſi dictata nullo delectu, nulla elegantia: Philo & propriũ numerũ, & electa poemata, & loco adiũgebat. Itaq; poſtq̃ adamaui hãc quaſi ſenilẽ declamationẽ, ſtudioſe equidẽ utor noſtris poetis, ſed ſicubi illi defecerunt. Verti enim multa de Græcis, ne quo ornamento in hoc genere diſputatiõis careret latina oratio. Sed uidésne poetę quid mali afferãt? Lamẽtãtes inducũt fortiſſimos uiros. Molliunt aĩos noſtros: ita ſunt deinde dulces ut nõ legãtur modo, ſed etiã ediſcantur. Sic ad malã domeſticã diſciplinã uitamq́ umbratilẽ & delicatã quũ acceſſerũt etiã poetæ, neruos oĩs uirtutis eli

dunt. Recte igitur à Platone ducuntur ex ea ciuitate, quam finxit ille, quũ mores optimos, & optimum reip. ſtatũ exquireret. At uero nos docti ſcilicet à Grecia, hec & à pueritia legimus & diſcimus. Hanc eruditionem liberalem & doctrinam putamus. Sed quid poetis iraſcimur? uirtutis magiſtri philoſophi inuenti ſunt, qui ſummum malum dolorem dicerent. At tu adoleſcens, quum id tibi pauloante dixiſſes uideri, rogatus à me etiam ne maius q̃ dedecus, uerbo de ſententia deſtitiſti. Rogo hoc idem Epicurum, maius dicet eſſe malum mediocrem dolorem q̃ maximũ dedecus. In ipſo enim dedecore mali nihil eſſe, niſi ſequantur dolores. Quis igitur Epicurum ſequitur dolor? quũ hoc ipſum dicit, ſummum malum eſſe dolorem, quo dedecus maius à philoſopho nullum expecto. Quare ſatis mihi dediſti quum reſpondiſti, maius tibi uideri malum dedecus, q̃ dolorem. Hoc ipſum enim ſi tenebis, intelliges q̃ ſit obſiſtendum dolori. Nec tam quærendum eſt, dolor malũ ne ſit, quam firmandus animus ad dolorem ferendum. Concludunt ratiunculis Stoici, cur non ſit malum, quaſi de uerbo non de re laboretur. Quid me decipis Zeno? Nam quum id quod mihi horribile uidetur, tu omnino malum eſſe negas, capior, & ſcire cupio quo modo id quod ego miſerrimum exiſtimem, ne malũ quidem ſit. Nihil eſt, inquit, malũ, niſi quod turpe atq; uitioſum eſt. A. Ad ineptias redis: illud enim quod me angebat non eximis. Scio dolorem non eſſe nequitiam, deſine id me docere, hoc doce, doleam, necne doleam, nihil intereſſe. M. Nunq̃ quidq̃, inquit, ad beate quidẽ uiuendũ, quod eſt in una uirtute poſitũ, ſed eſt tamen reiiciendum. Cur? aſperũ eſt, contra naturã, difficile perpeſſu, triſte, durũ. Hæc eſt copia uerborũ, quod oẽs uno uerbo malum appellamus, id tot modis poſſe dicere. Definis tu mihi, non tollis dolorẽ, quum dicis aſperum, contra naturã, uix quod ferri tolerariq; poſſit, nec mẽtiris. Sed re ſuccũbere nõ oportebat uerbis gloriantẽ, dum nihil bonũ, niſi quod honeſtum, nihil malũ niſi quod turpe. Optare hoc quidem eſt, nõ docere. Illud & melius, & uerius, omnia quæ natura aſpernatur in malis eſſe: quæ aſciſcat, in bonis. Hoc poſito & uerborũ concertatione ſublata, tãtum tamen excellet illud, quod recte amplexãtur iſti: quod honeſtũ, quod rectũ, quod decorũ appellamus: quod idẽ interdũ uirtutis nomine amplectimur, ut omnia p̃terea, quæ bona corporis & fortunæ putantur, perexigua & minuta uideãtur: nec malũ quidem ullum, nec ſi in unũ locum collata omnia ſint, cum turpitudinis malo comparãda. Quare ſi ut initio conceſſiſti, turpitudo peius eſt q̃ dolor, nihil eſt planẽ dolor. Nam dum tibi turpe, nec uiro dignum uidebitur gemere, eiulare, lamentari, frangi, debilitari dolere: tum honeſtas, tum dignitas, tũ decus aderit, tuq; in ea intueberis, te continebis, cedet profecto uirtuti dolor, & animi inductione langueſcet. Aut enim nulla uirtus eſt, aut contemnẽdus omnis dolor. Prudentiam ne uis eſſe, ſine qua ne intelligi quidem ulla uirtus poteſt? Quid ergo ea, patietur ne te quidq̃ facere nihil proficientem & laborantẽ? an temperantia ſinet te immoderate facere quidq̃? an coli iuſtitia poterit ab homine propter uim doloris enunciãte cõmiſſa, prodẽte conſcios, multa officia relinquente? Quid fortitudini comitibusq; eius, magnitudini animi, grauitati, patientiæ, rerũ humanarum deſpicientiæ, quo modo reſpondebis? Afflictus ne & iacens & lamentabili uoce deplorans audies, O uirũ fortẽ. Te uero ita affectũ ne uerũ quidẽ dixerit quiſq̃. Amittenda igitur fortitu-

doeſt,

do eſt, aut ſepeliendus dolor. Ecquid? Scis igitur, ſi quid de Corinthiis tuis amiſeris, poſſe habere te reliquam ſupellectilem ſaluam: uirtutem autem ſi unam amiſeris, & ſi amitti non poteſt uirtus, ſed ſi unã confeſſus fueris te non habere, nullam te eſſe habiturum? Num igitur fortem uirum, num magno animo, num patientem, num grauem, num humana contemnentem potes dicere aut Philoctetam illum? A te enim malo diſcere, Sed ille certe non fortis,

qui iacet in lecto humido, qui
Eiulatu, queſtu, gemitu, fremitibus
Reſonando multum flebiles uoces refert.

Non ego dolorem, dolorem eſſe nego. Cur enim fortitudo deſideraretur? ſed eum opprimi dico patientia, ſi modo eſt aliqua patientia: ſi nulla eſt, quid exornamus philoſophiam? aut quid eius nomine glorioſi ſumus? Pungit dolor, uel fodiat ſane. ſi nudus es, da iugulum: ſin tectus Vulcaniis armis, ideſt fortitudine, reſiſte. Hæc enim te, niſi ita facies, cuſtos dignitatis relinquet & deſeret. Cretum quidem leges, quas ſiue Iupppiter, ſiue Minos ſanxit de Iouis quidem ſententia, ut poetæ ferunt: itemq; Lycurgi, laboribus erudiunt iuuentutẽ uenãdo, currẽdo, eſuriẽdo, ſitiẽdo, algendo, ęſtuãdo. Spartę uero pueri ad arã ſic uerberibus accipiuntur, ut multus é uiſceribus ſanguis exeat, non nunquam etiam, ut quum ibi eſſem audiebam, ad necem: quorum non modo nemo exclamauit unq̃, ſed ne ingemuit quidem. Quid ergo? hoc pueri poſſunt, uiri non poterũt? & mos ualet, ratio non ualebit? Intereſt aliquid inter laborem & dolorem: ſunt finitima omnino, ſed tamen differt aliquid. Labor eſt functio quædam uel animi uel corporis grauioris operis & muneris. Dolor autem motus aſper in corpore á ſenſibus alienus. Hæc duo Græci illi, quorum copioſior eſt lingua q̃ noſtra, uno nomine appellãt. Itaq; induſtrios homines illi ſtudioſos, uel potius amantes doloris appellant, nos commodius laborioſos. Aliud eſt enim laborare, aliud dolere. O uerborũ inops interdũ, quibus abundare te ſemper putas, Græcia. Aliud, inquam eſt dolere, aliud laborare. Quum uarices ſecabantur C. Mario, dolebat: quũ ęſtu magno agmẽ ducebat, laborabat. Eſt inter hęc tamen quædam ſimilitudo. Conſuetudo enĩ laborum perpeſſionem dolorum efficiet faciliorem. Itaq; illi qui Græciæ formam rerum publicarum dederunt, corpora iuuenum firmari labore uoluerunt. Quod ſpartiatæ etiam in fœminas tranſtulerunt, quæ ceteris in urbibus molliſſimo cultu parietum umbris occulũtur: Illi autem uoluerunt nihil horum ſimile eſſe apud Lacænas uirgines, quibus magis palęſtra. Eurotas, ſol, puluis, labor, militia in ſtudio eſt, q̃ fertilitas barbara. Ergo his laborioſis exercitationibus & dolor intercurrit. Nõnunq̃ impellũtur: ferũtur, abiiciuntur, cadũt. Et ipſe labor quaſi callum quoddã obducit dolori. Militiam uero noſtram dico nõ ſpartiatarum, quorum procedit ad modum, ad tibiã, nec adhibetur ulla ſine anapæſtis pedibus hortatio. Noſtri exercitus primũ unde nomen habeant uides. Deinde qui labor, quantus agminis: ferre plus dimidiati mẽſis cibaria: ferre ſi quid ad uſum uelint, ferre uallum: nam ſcutum, gladium, galeã in onere noſtri milites non plus numerant, q̃ humeros lacertos manus. Arma enim membra militis eſſe dicunt. Quæ quidem ita gerunt apte, ut ſi uſus foret, abiectis oneribus, expeditis armis, ut membris pugnare poſſint. Quid exercitatio legionum? quid ille curſus, concurſus, clamor, quã-

ti laboris eſt? ex hoc ille animus ĩ prçliis paratus ad uulnera. Adduc pari animo inexercitatum militem, mulier uidebitur. Cur? tantum intereſt inter nouum & ueterẽ exercitũ, quãtũ experti ſumus. Aetas tyronum plerũq; melior, ſed ferre laborem, contemnere uulnus, conſuetudo docet. Quinetiam uidemus ex acie efferri ſæpe ſaucios, & quidẽ rudem illum & inexercitatum quãuis leui ictu ploratus turpiſſimos edere. At uero ille exercitatus & uetus, ob eamq; rem fortior, medicum modo requirens à quo obligetur,

O Patrocles, inquit, ad uos adueniens auxilium, & ueſtras manus peto,
Priuſq̃ oppeto malam peſtem mandatam hoſtili manu:
Neq; ſanguis ullo potis eſt pacto profluens conſiſtere,
Si qua ſapientia magis ueſtra deuitari mors poteſt.
Nam Aeſclapii liberorum ſaucii opplent porticus,
Non poteſt accedi.

Certe Euripylus hic quidem eſt. hominem exercitatum: ubi tãtum luctus continuatus? Vide q̃ non flebiliter reſpondeat, rationem etiam afferat, cur æquo animo ſibi ferendum ſit.

Qui alteri exitium parat,
Eum ſcire oportet ſibi paratam peſtem ut participet parem.

Abducet Patrocles credo, ut collocet in cubili, ut uulnus obliget, ſiquidẽ homo eſſet, ſed nihil uidi minus. Quærit enim quid actum ſit.

Eloquere, res Argiuum prælio ut ſe ſuſtinet.
Non poteſt ecfari tantum dictis, quantum factis ſuppetit laboris.
Quieſce igitur, & uulnus alliga: etiã ſi Euripylus poſſet, nõ poſſet Aeſopus,
Vbi fortuna Hectoris noſtram aciem inclinatam.

Et cætera explicat in dolore, Sic eſt enim intemperans militaris in forti uiro gloria. Ergo hæc ueteranus miles facere poterit, doctus uir, ſapiens, facere non poterit? Ille uero melius, ac non paulo quidem, ſed de conſuetudine adhuc exercitationis loquor, nondum de ratione & ſapientia. Aniculæ ſæpe inediam biduum aut triduum ferunt. Subduc cibum unum diem athletæ, Iouem Olympium, eum ipſum cui ſe exercebit, implorabit, ferre non poſſe clamabit. Conſuetudinis magna uis eſt. Pernoctant uenatores in niue, in mõtibus uri ſe patiũtur. Inde pugiles cæſtibus cõtuſi ne ingemiſcunt qdẽ. Sed quid hos, quibus olympiorum uictoria Conſulatus ille antiquus uidetur? Gladiatores aut perditi homines aut barbari quas plagas perferunt? Quomodo illi qui bene inſtituti ſunt, accipere plagam malunt, quàm turpiter uitare? Quam ſæpe apparet nihil eos malle, quàm uel domino ſatiſfacere, uel populo? Mittunt etiam uulneribus confecti ad dominos qui quærant quid uelint, ſi ſatiſfactum iis ſit, ſe uelle decumbere. Quis mediocris gladiator ingemuit? quis uultum mutauit unquam? Quis non modo ſtetit, uerumetiam decubuit turpiter? Quis quum decubuiſſet, ferrum recipere iuſſus, collum contraxit? Tantum exercitatio, meditatio, conſuetudo ualet. Ergo hoc poterit.

Samnis ſpurcus homo, uita illa dignus locoq;.

Vir natus ad gloriam, ullam partem animi tam mollem habebit, quã non meditatione & ratione corroboret? Crudele gladiatorum ſpectaculũ, & inhumanum nonnullis uideri ſolet, & haud ſcio an ita ſit, ut nunc fit. Quũ uero

ſontes ferro depugnabant, auribus fortaſſe multæ, oculis quidem nulla poterat eſſe fortior contra dolorem & mortē diſciplina. De exercitatione & conſuetudine & cōmentatione dixi, Ageſis, nūc de ratione uideamus, niſi quid uis ad hęc. A. Ego ne ut te interpellem? ne hoc quidem uellem, ita me ad credendum tua ducit oratio. M. Sit ne igitur malum dolere nec ne, Stoici uiderint, qui contortulis quibuſdam & minutis concluſiunculis, nec ad ſenſus permanantibus, effici uolunt non eſſe malum dolorem. Ego illud quicquid ſit, tantum eſſe, quantum uideatur non puto, falſaq́ eius uiſione & ſpecie moueri homines dico uehementius, doloremq́ eius omnem eſſe tolerabilem. Vnde igitur ordiar? an eadem breuiter attingam quæ modo dixi, quo facilius oratio progredi poſſit longius? inter omnes igitur hoc conſtat, nec doctos homines ſolū, ſed etiam indoctos, uirorum eſſe fortium & magnanimorum, & patientium, & humana uincentium, toleranter dolorem pati. Nec uero quiſquam fuit, qui eum qui ita pateretur, non laudandum putaret. Quod ergo & poſtulatur à fortibus, & laudatur quum fit, id aut extimeſcere ueniens, aut non ferre præſens, nōne turpe eſt? Atqui uide, ne quum omnes rectę animi affectiones uirtutes appellentur, nō ſit hoc proprium nomen omnium, ſed ab ea quæ una cęteris excellebat omnes nominatæ ſunt: appellata eſt enim ex uiro uirtus, Viri autem propria maxime eſt fortitudo, cuius munera duo maxima ſunt, mortis dolorisq́ cōtemptio. Vtendum eſt igitur his, ſi uirtutis cōpotes, uel potius ſi uiri uolumus eſſe, quoniam à uiris uirtus nomen eſt mutuata. Quæres fortaſſe quomodo, & recte: talem enim medicinā philoſophia profitetur. Venit Epicurus homo minime malus, uel potius uir optimus, tantum monet, quātum intelligit. Neglige, inquit, dolorem. Quis hoc dicit? idem qui dolorem ſummum malum, uix ſatis conſtanter. Audiamus: ſi ſummus dolor eſt, inquit, neceſſe eſt breuē eſſe. A. Iterandū eadem iſta mihi, non enim ſatis intelligo quid ſummum dicas eſſe, quid breue.

M. Summum, quo nihil ſit ſuperius: breue, quo nihil breuius. Contemno magnitudinem doloris, à qua me breuitas temporis uindicabit ante penè q̃ uenerit. Sed ſi eſt tantus dolor, quantus Philoctetæ, bene plane magnus mihi quidem uidetur, ſed tamen non ſummus. Nihil enim dolet niſi pes. Poſſūt oculi, poteſt caput, latera, pulmones, poſſunt omnia. Longe igitur abeſt à ſūmo dolore. Ergo, inquit, dolor diuturnus habet lętitiæ plus q̃ moleſtiæ. Nūc ego non poſſum tantum hominem nihil ſapere dicere. Sed nos ab eo derideri puto. Ego ſummum dolorem, ſummum autem dico, etiam ſi decem atomis eſt maior alius, non continuo dico eſſe breuem: multosq́ poſſum bonos uiros nominare, qui complures annos doloribus podagræ crucientur maximis. Sed homo cautus nunq̃ terminat nec magnitudinis nec diuturnitatis modū, ut ſciam quid ſummum dicat in dolore, quid breue ī tempore. Omittamus igitur hunc nihil prorſus dicentem, cogamusq́ confiteri non eſſe ab eo doloris remedia quærenda, qui dolorem malorum omnium maximum dixerit, quāuis idem forticulum ſe in torminibus, & in ſtranguria ſua præbeat. Aliunde igitur eſt quærenda medicina: & maxime quidem ſi quid maxime conſentaneum ſit quærimus, ab iis quibus quod honeſtum ſit ſummū bonum, quod turpe ſummum uidetur malum. His tu præſentibus gemere, & iactare te non audebis profecto. Loquetur enim eorum uoce uirtus ipſa tecum. Tu ne quū

pueros Lacedæmone, adoleſcentes Olympiæ, barbaros in arena uideris excipientes grauiſſimas plagas, & ferentes ſilētio, ſi te forte dolor aliquis peruellerit, exclamabis ut mulier? nō conſtanter & ſedate feres? Fieri non poteſt: natura non patitur. Audio: pueri ferunt gloria ducti, ferunt pudore alii, multi metu, & tamen ueremur, ut hoc quod à tam multis, & quod tot locis perferatur, natura patiatur? Illa uero non modo patitur, uerumetiam poſtulat. Nihil enim præſtantius habet, nihil quod magis expetat, q̃ honeſtatem, q̃ laudem, q̃ dignitatem, q̃ decus. Hiſce ego pluribus nominibus unā rem declarari uolo, ſed utar, ut q̃ maxime ſignificem, pluribus. Volo autem dicere illud homini longe optimum eſſe, quod ipſum ſit optandum per ſe à uirtute profectum, uel in ipſa uirtute ſitū ſua ſponte laudabile: quod quidem citius dixerim ſolum, q̃ non ſummum bonum. Atq; ut hoc de honeſto, ſic de turpi contraria. Nihil tam tetrum, nihil tam aſpernandum, nihil homine indignius. Quod ſi tibi perſuaſum eſt, principio enim dixiſti plus in dedecore mali tibi uideri, q̃ in dolore, reliquū eſt, ut tute tibi imperes. Quāq̃ hoc neſcio quo mō dicatur, quaſi duo ſimus, ut alter imperet, alter pareat: non inſcite tamē dicitur. Eſt enim animus in partis tributus duas, quarum altera rationis eſt particeps, altera expers. Quum igitur præcipitur ut nobiſmetipſis imperemus, hoc præcipitur, ut ratio coerceat temeritatem. Eſt in animis omnium fere natura molle quiddam, demiſſum, humile, eneruatum quodammodo & languidū, ſenile. Si nihil aliud, nihil eſſet homine deformius. Sed præſto eſt domina omnium & regina ratio: quæ connexa per ſe, & progreſſa longius, fit perfecta uirtus: hęc ut imperet illi parti animi quæ obedire debet, id uidendum eſt uiro. Quonā modo? inquies: uelut dominus ſeruo, uelut Imperator militi, uelut parens filio. Si turpiſſime ſe illa pars animi geret, quā dixi eſſe mollē, ſi ſe lamentis muliebriter lacrimiſq; dedet uinciatur & conſtringatur amicorū propinquorūq; cuſtodiis. Sępe enim uidemus fractos pudore, qui ratione nulla uincerentur. Ergo hos quidē ut famulos uinclis propè ac cuſtodia arceamus. Qui autē erūt firmiores, nec tamē robuſtiſſimi, hos admonitu ſimili oportebit ut bonos milites reuocatos dignitatē tueri. Non nimis in Niptris ille ſapientiſſimus Græciæ ſaucius lamentatur, uel modice potius.

Pedetentim, inquit, ite, & ſedato niſu, ne ſucceſſu arripiat maior dolor.

Pacuuius hæc melius q̃ Sophocles: apud illum enim per q̃ flebiliter Vlyſſes lamentatur in uulnere, tamē huic leuiter gementi, illi ipſi qui ferunt ſaucium, perſonæ grauitatem intuentes non dubitarunt dicere,

Tu quoq; Vlyſſes, q̃q̃ grauiter cernimus ictum,
Nimis penè animo es molli, qui conſuetus in armis æuum agere.

Intelligit poeta prudens ferēdi doloris conſuetudinem eſſe non contemnendam magiſtram.

Atq; ille non immoderate in magno dolore,
Retinete, tenete, opprimite,
Vlcus nudate: heu miſerum me, excrucior.
Incipit labi, deinde illico deſinit.
Operite, abſcedite, iamiam mittite.
Nam attrectatu & quaſſu ſæuum amplificatis dolorem.

Vidés ne ut obmutuerit non ſedatus corporis, ſed caſtigatus animi dolor?

Itaq;

Itaq; in extremis Niptris alios quoq; obiurgat, idq; moriens
Conqueri fortunam aduerſam non lamentari decet.
Id uiri eſt officium, fletus muliebri ingenio additus.

Huius animi pars illa mollior rationi ſic paruit, ut ſeuero Imperatori miles prudens. In quo uiro erit perfecta ſapientia, quem adhuc nos quidem uidemus neminem, ſed philoſophorum ſententiis qualis futurus ſit, ſi modo aliquando fuerit, exponitur. Is igitur ſi ea ratio quæ erit in eo perfecta atq; abſoluta, ſic illi parti ĩperabit inferiori, ut iuſtus parens probis filiis, nutu quod uolet conficiet, nullo labore, nulla moleſtia: eriget ipſe ſe, ſuſcitabitur, inſtruet, armabit, ut tanq̃ hoſti ſic obſiſtat dolori. Quæ ſunt iſta arma? cõtentio, cõfirmatio, ſermoq; intimus, quum ipſe ſecum caue turpe quidq̃, lãguidum, nõ uirile, obuerſentur ſpecies honeſtæ animo. Zeno proponatur Eleates, qui perpeſſus eſt omnia potius q̃ conſcios delendæ tyrãnidis indicaret. De Anaxarcho Democritio cogitetur, qui quum Cypri in manus Nicocreontis Regis incidiſſet, nullum genus ſupplicii deprecatus eſt, neq; recuſauit. Calanus Indus indoctus ac barbarus in radicibus Caucaſi natus, ſua uoluntate uiuus combuſtus eſt. Nos ſi pes condoluit, ſi dens, ſed fac totum dolere corpus, ferre non poſſumus. Opinio eſt enim quædam effœminata ac leuis, nec in dolore magis q̃ eadem in uoluptate, qua quum liqueſcimus, fluimusq; mollitia, apis aculeum ſine clamore ferre nõ poſſumus. At uero C. Marius ruſticanus uir, ſed plane uir, quum ſecaretur, ut ſupra dixi, principio uetuit ſe alligari, nec quiſquam ante Mariũ ſolutus dicitur eſſe ſectus. Cur ergo poſtea aliis? ualuit authoritas. Vides ne igitur eſſe opinionis non naturæ malum? & tamẽ fuiſſe acrem morſum doloris idem Marius oſtendit. Crus enim alterum non præbuit. Ita & tulit dolorem ut uir, & ut homo maiorem ferre ſine cauſa neceſſaria noluit. Totum igitur in eo eſt, ut tibi imperes. Oſtendi autem quod eſſet imperandi genus. Atq; hæc cogitatio, quid patientia, quid fortitudine, quid magnitudine animi digniſſimum ſit, non ſolum animum comprimit, ſed ipſũ etiam dolorẽ neſcio quo pacto mitiorem facit. Vt enim ſit in prælio, ut ignauus miles ac timidus ſimul ac uiderit hoſtem, abiecto ſcuto fugiat quantũ poſſit, ob eamq; cauſam pereat nonnunq̃ etiam integro corpore, quum ei qui ſteterit, nihil tale euenerit: ſic qui doloris ſpeciem ferre nõ poſſunt abiiciunt ſe, atq; ita afflicti & exanimati iacẽt. Qui autem reſtiterint, diſcedunt ſæpiſſime ſuperiores. Sunt enim quędam animi ſimilitudines cum corpore: ut onera cõtentis corporibus facilius feruntur, remiſſis opprimunt: ſimillime animus in tentione ſua depellit preſſum omnem ponderum, remiſſione autem ſic urgetur, ut ſe nequeat extollere. Et ſi uerum quærimus, in omnibus officiis perſequendis, animi eſt adhibenda contentio. Ea eſt ſola officii tãquam cuſtodia. Sed hoc quidem in dolore maxime eſt prouidendũ, ne quid abiecte, ne quid timide, ne quid ignaue, ne quid ſeruiliter muliebriterue faciamus: ĩ primisq; refutetur ac reiiciatur Philocteteus ille clamor. Ingemiſcere nõnunquã uiro conceſſum eſt, idq; raro, eiulatus ne mulieri quidem. Et hic nimirum eſt fletus, quem xii tabulæ in funeribus adhiberi uetuerunt. Nec uero unquam ne ingemiſcit quidem uir fortis ac ſapiẽs, niſi forte ut ſe intendat ad firmitatem, ut in ſtadio curſores exclamant q̃ maxime poſſunt. Faciunt idem quum exercentur athletæ: pugiles uero etiam quum feriunt aduerſarium in iactandis cę

ſtibus ingemiſcunt,non quod doleant,animúue ſuccumbāt, ſed quia profun denda uoce omne corpus intenditur,uenitq́ plaga uehementior. Quid? qui uolūt exclamare maius,num ſatis habent latera,fauces,linguā intēdere,é qui bus elici uocem & fundi uidemus?toto corpore atq; omnibus ungulis(ut di citur)contentioni uocis aſſeruiunt.Genu mehercule M.Antoniū uidi quū contente ipſe pro ſe lege Varia diceret,terram tāgere. Vt enī baliſtæ lapidū & reliqua tormenta telorum eo grauiores emiſſiones habent,quo ſunt contē ta atq; adducta uehementius:ſic uox,ſic curſus,ſic plaga hoc grauior,quo eſt miſſa contentius.Cuius contentionis quum tanta uis ſit,ſi gemitus in dolore ad confirmādum animum ualebit,utemur:ſin erit ille gemitus lamentabilis, ſi imbecillus,ſi abiectus,ſi flebilis,ei qui ſe dederit,uix cū uirum dixerī. Qui quidē gemitus ſi leuationis aliquid afferret,tamē uideremus quid eſſet fortis & animoſi uiri.Quū uero nihil imminuat doloris,cur fruſtra turpes eſſe uo lumus? Quid eſt enim fletu muliebri,uiro turpius? Atq; hoc pręceptū quod de dolore datur,patet latius.Omnibus enim rebus non ſolum dolori, ſimili contētione animi reſiſtendum eſt.Ira exardeſcit, libido concitatur, in eādem arcem confugiendum eſt,eadem ſunt arma ſumenda.Sed quoniam de dolo re loquimur:illa omittamus. Ad ferendum igitur dolorē placide & ſedate plurimū proficit toto pectore(ut dicitur)cogitare q̄ id honeſtum ſit.Sumus enim natura,ut ante dixi(dicendum eſt enim ſępius)ſtudioſiſſimi appetētiſ ſimiq́; honeſtatis:cuius ſi quaſi lumen aliquod aſpexerimus, nihil eſt quod ut eo potiamur nō parati ſimus & ferre & perpeti.Ex hoc curſu atq; impetu animorū ad ueram laudem atq; honeſtatē,illa pericula adeuntur in prẹliis: non ſentiūt uiri fortes in acie uulnera , uel ſentiunt,ſed mori malunt,q̄ tantū modo de dignitatis gradu dimoueri.Fulgentes gladios hoſtiū uidebant De cii,quū in aciē eorū irruebant:his leuabat omnem uulnerum metum nobili tas mortis & gloria.Num tum ingemuiſſe Epaminondam putas,quum unà cum ſanguine uitam effluere ſentiret? imperātem enim patriā Lacedęmoniis relinquebat,quam acceperat ſeruiētē.Hęc ſunt ſolatia,hæc fomēta ſummorū dolorū.Dices,Quid in pace? quid domi? quid in lectulo? Ad philoſophos me reuocas qui in aciem non ſępe prodeunt.E' quibus homo ſane leuis Hera cleotes Dionyſius quū à Zenone fortis eſſe didiciſſet,à dolore deductus ē. Nam quum ex renibus laboraret,ipſo in eiulatu clamitabat falſa eſſe illa quę antea de dolore ſenſiſſet ipſe.Quē quū Cleanthes cōdiſcipulus rogaret, quę nam ratio eum de ſentētia deduxiſſet,reſpondit. Quia quum tantū operę phi loſophię dediſſem,dolorem tamen ferre non poſſem,ſatis eſſet argumēti ma lum eſſe dolorem:plurimos autem annos in philoſophia cōſumpſi,nec ferre poſſum:malum eſt igitur dolor. Tum Cleanthem quum pede terrā percuſiſ ſet, uerſum ex Epigonis ferunt dixiſſe,

Audis ne hęc Amphiarae ſub terram abdite?

Zenonem ſignificabat,à quo illum degenerare dolebat. At nō noſter Po ſidonius,quē & ipſe ſępe uidi,& id dicam,quod ſolebat narrare Pōpeius,ſe quū Rhodū ueniſſet decedēs ex Syria,audire uoluiſſe Poſidoniū ſed quum audiſſet eum grauiter eſſe ægrum,quod uehemēter eius artus laborarēt,uolu iſſe tamen nobiliſſimum philoſophum uiſere.Quem ut uidiſſet,& ſalutauiſ ſet, honorificiſq́; uerbis proſequutus eſſet,moleſteq́; ſe dixiſſet ferre, quod

cum

eum nõ poſſet audire: at ille. Tu uero, inquit, potes, nec committam ut dolor corporis efficiat, ut fruſtra tantus uir ad me uenerit, Itaq; narrabat eum grauiter & copioſe de hoc ipſo, nihil eſſe bonum niſi quod honeſtum eſſet, cubãtem diſputauiſſe: quumq; quaſi faces ei doloris admouerent, ſæpe dixiſſe, Nihil agis dolor, quamuis ſis moleſtus, nunquam te eſſe confitebor malũ, Omninoq; omnes clari & nobilitati labores contemnẽdo fiunt etiam tolerabiles. Videmus ne apud quos eorum ludorũ qui Gymnici nominantur: magnus honos ſit, nullum ab his qui in id certamen deſcendãt, deuitari dolorẽ? Apud quos autem uenandi & equitãdi laus uiget, qui hanc peteſſunt, nullũ fugiunt dolorem. Quid de noſtris ambitionibus, quid de cupiditate honorũ loquar? Quæ flamma eſt: per quam nõ cucurrerint hi, qui hæc olim pũctis ſingulis colligebant? Itaque ſemper Aphricanus Socraticum Xenophontem in manibus habebat, cuius in primis laudabat illud quod diceret, eoſdem labores non eſſe æque graues Imperatori & militi, quod ipſe honos laborem leuiorem faceret imperatorium. Sed tamen hoc euenit, ut in uulgus inſipientium opinio ualeat honeſtatis, quum ipſam uidere non poſſit, Itaque fama & multitudinis iudicio mouentur, cum id honeſtum putent quod a plerisque laudetur. Te autem ſi in oculis ſis multitudinis, tamen eius iudicio ſtare nolim, nec quod illa putet, idem te putare pulcherrimum. Tuo tibi iudicio eſt utendum. Tibi ſi recta probanti placebis, tunc non modo tu te uiceris, quod paulo ante præcipiebam, ſed omnes & omnia, Hoc igitur tibi propone, amplitudinem animi, & quaſi quandam exaggerationem quam altiſſimam animi, qui maxime eminet in contemnendis & deſpiciendis doloribus, unam eſſe omnium rem pulcherrimam, eoq; pulchriorem, ſi uacet populo, neq; plauſum captãs, ſe tantum ipſa delectet. Quin etiam mihi quidem laudabiliora uidentur omnia, quæ ſine uenditatione, & ſine populo teſte fiunt, nõ quo fugiendus ſit (omnia enim benefacta in luce ſe collocari uolunt) ſed tamen nullum theatrum uirtuti conſcientia maius eſt. Atque in primis meditemur illud, ut hæc patientia dolorum, quam ſæpe iam animi intentione dixi eſſe firmandam, in omni genere ſe æquabilem præbeat. Sæpe enim multi qui aut propter uictoriæ cupiditatem, aut propter gloriæ, aut etiam ut ius ſuum & libertatem tenerent, uulnera exceperunt fortiter, & tulerunt, iidem omiſſa contentione, dolorem morbi ferre non poſſunt. Neque enim illum, quem facile tulerant, ratione aut ſapientia tulerant, ſed ſtudio potius & gloria. Itaque barbari quidam, & immanes ferro decertare acerrime poſſunt, ægrotare uiriliter non queunt, Græci autem homines non ſatis animoſi, ſed prudentes: ut eſt captus hominum, ſatis hoſtem aſpicere non poſſunt, & iidem morbos toleranter atque humane ferunt, At Cimbri: & Celtiberi in præliis exultant, lamentantur in morbo. Nihil enim poteſt eſſe æquabile, quod non a certa ratione proficiſcatur. Sed quum uideas eos, qui aut ſtudio aut opinione ducantur, in eo perſequendo atque adipiſcendo dolore non frangi, debeas exiſtimare aut non eſſe malum dolorem, aut etiam, ſi quidquid aſperum, a lienumq; a natura ſit, id appellari placeat malum: tantulum tamen eſſe, ut a uirtute ita obruatur, ut nuſquam appareat. Quę meditare quæſo dies & noctes. Latius enim manabit hæc ratio, & aliquanto maiorem locum, quam de uno dolore occupabit, Nam ſi omnia fugiendæ turpitudinis, adipiſcendæq; ho-

neſtatis cauſa faciamus, non modo ſtimulos doloris, ſed etiam fulmina fortunæ contemnamus licebit, preſertim quum paratum ſit illud heſterna diſputatione perfugium. Vt enim ſi cui nauiganti, quem prędones inſequãtur, deus quis dixerit. Eiice te de naui, præſto eſt, qui excipiat, uel delphinus, ut Arionem Methymnæum, uel equi Pelopis illi Neptuni, qui per undas currus ſuſpẽſos rapuiſſe dicuntur, excipient te, & quo uelis perferent, omnem omittat timorem: ſic urgentibus aſperis & odioſis doloribus, ſi tanti non ſint ut ferẽdi ſint, quo ſit confugiendum uides. Hæc fere hoc tempore putaui eſſe dicenda, ſed tu fortaſſe in ſententia permanes. A. Minime uero, meq; biduo duarum rerum, quas maxime timebam, ſpero liberatum metu. M. Cras ergo ad clepſydram: ſic enim duximus, ſed tibi hoc uideo non poſſe deberi. A. Ita prorſus. Et illud quidem ante meridiem, hoc eodem tempore. M. Sic faciemus, tuisq; optimis ſtudiis obſequemur.

M. TVLLII CICERONIS TVSCVLANARVM QVAESTIONVM AD M. BRVTVM LIBER TERTIVS.

DE AEGRITVDINE LENIENDA

QVIDNAM eſſe Brute cauſæ putem, cur quũ conſtemus ex animo & corpore, corporis curãdi tuendiq; cauſa quæſita ſit ars eius atq; utilitas deorum immortalium inuentioni conſecrata, animi autẽ medicina nec tam deſiderata ſit anteꝗ inuenta, nec tam culta poſteaꝗ cognita eſt, nec tam multis grata & probata, pluribus etiam ſuſpecta & inuiſa? an quod corporis grauitatem & dolorem animo iudicamus, animi morbum corpore non ſentimus? Ita fit, ut animus de ſe ipſe tum iudicet, quum id ipſum quo iudicatur, ægrotet. Quod ſi tales nos natura genuiſſet, ut eã ipſam intueri & perſpicere, eademq; optima duce curſum uitę conficere poſſemus, haud erat ſane quod quiſquam ratione ac doctrina, requireret: nunc paruulos nobis dedit igniculos, quos celeriter malis moribus opinionibuſq; deprauatis ſic reſtinguimus, ut nuſquam naturæ lumen appareat. Sunt enim ingeniis noſtris ſemina innata uirtutum, quæ ſi adoleſcere liceret, ipſa nos ad beatam uitam natura perduceret. Nunc autem ſimul atq; editi in lucem & ſuſcepti ſumus, in omni continuo prauitate, & in ſumma opinionum peruerſitate uerſamur, ut pene cum lacte nutricis errorem ſuxiſſe uideamur. Quum uero parentibus redditi, id eſt magiſtris traditi ſumus, tum ita uariis imbuimur erroribus, ut uanitati ueritas, & opinioni confirmatæ natura ipſa cedat. Accedunt etiam poetæ, qui quum magnam ſpeciem doctrinæ, ſapientiæq; præ ſe tulerint, audiuntur, leguntur, ediſcuntur, & inhæreſcunt penitus in mentibus. Quum uero eodem quaſi maximus quidam magiſter populus, atq; omnis undiq; ad uitia conſentiens multitudo, tum plane inficimur opinionum prauitate, à naturaq; deſciſcimus, ut nobis optimam naturam inuidiſſe uideantur

qui

qui nihil melius homini, nihil magis expetendum, nihil præſtantius honoribus, imperiis, populari gloria iudicauerunt, ad quam fertur optimus quiſq;: ueramq; illam honeſtatem expetens, quam una natura maxime inquirit, in ſumma inanitate uerſatur, conſectaturq; nullam eminentem effigiem uirtutis, ſed adumbratam imaginem gloriæ. Eſt enim gloria ſolida quędam res & expreſſa non adumbrata: ea eſt conſentiens laus bonorum, incorrupta uox bene iudicantium de excellente uirtute. Ea uirtuti reſonat tanq̃ imago gloriæ. Quæ quia recte factorum plerunq; comes eſt, non eſt bonis uiris repudianda. Illa autem quæ ſe eius imitatricem eſſe uult, temeraria atq; inconſiderata, & plerunq; peccatorum uitiorumq; laudatrix fama popularis, ſimulatione honeſtatis, formam eius pulchritudinemq; corrumpit. Qua cecitate homines, quum quædam præclara etiam cuperẽt, eaq; neſcirent nec ubi, nec qualia eſſent, funditus alii euerterant ſuas ciuitates, alii ipſi occiderũt. Atq; hi quidem optima petentes, non tam uoluntate, q̃ curſus errore fallũtur. Quid, qui pecuniæ cupiditate, qui uoluptatum libidine feruntur, quorumq; ita perturbantur animi, ut non multum abſint ab inſania, quod inſipientibus cõtingit, omnibus his nulla ne eſt adhibenda curatio? Vtrum quod minus noceãt animi ægrotationes, q̃ corporis? an quod corpora curari poſſint, animorum medicina nulla ſit? At & morbi pernicioſiores pluresq; ſunt animi, q̃ corporis. Hi enim ipſi odioſi ſunt, ꝙ ad animum pertinent, eumq; ſolicitant, animusq; æger, ut ait Ennius, ſemper errat, neq; pati neq; perpeti poteſt, cupere nunq̃ deſinit. Quibus duobus morbis, ut omittam alios, ægritudine & cupiditate, qui tandem poſſunt in corpore eſſe grauiores? Qui uero probari poteſt, ut ſibi mederi animus non poſſit, quum ipſe medicinam corporis animus inuenerit? Quumq; ad corporum ſanationem multum ipſa corpora & natura ualeant, nec oẽs qui curari ſe paſſi ſunt, cõtinuo etiã conualeſcant. Animi autẽ qui ſanari uoluerint, præceptisq; ſapientiũ paruerint, ſine ulla dubitatione ſanẽtur. Eſt profecto animi medicina philoſophia: cuius auxiliũ nõ ut in corporis morbis petendum eſt foris, oĩbusq; opibus uiribusq;, ut noſmetipſi nobis mederi poſſimus, elaborandum eſt. Quã q̃ de uniuerſa philoſophia, quãtopere expetenda eſſet & colenda, ſatis, ut arbitror, dictum eſt in Hortenſio. De maximis autẽ rebus nihil ferè intermiſimus poſtea, nec diſputare nec ſcribere. His autem libris expoſita ſunt ea, quæ à nobis cum familiaribus noſtris in Tuſculano erãt diſputata, Sed quoniam duobus ſuperioribus de morte & dolore dictum eſt, tertius dies diſputationis hoc tertium uolumen efficiet. Vt enim in academiam noſtram deſcẽdimus, inclinato iam in poſtmeridianum tempus die, popoſci eorum aliquem qui aderant, cauſam diſſerendi: tum res acta ſic eſt. A. Videtur mihi cadere in ſapientem ægritudo. M. Num reliquæ quoq; perturbationes animi, formidines, libidines, iracundiæ? Hæc enim ferè ſunt eiuſmodi, quæ Græci πάθη appellant: ego poteram morbos, & id uerbum eſſet è uerbo, ſed in conſuetudinem noſtram non caderet. Nam miſereri, inuidere, geſtire, lætari, hæc omnia morbos Græci appellant, motus animi rationi non obtemperantes: nos autem hos eoſdem motus concitati animi recte, ut opinor, perturbationes dixerimus, morbos autem non ſatis uſitate, niſi quid aliud tibi uidetur. A. Mihi uero iſto modo. M. Hæccinæ igitur cadere in ſapientem putas? A. Prorſus exiſtimo. M, Nę iſta

glorioſa ſapientia non magno æſtimanda eſt,ſiquidem non multum differt ab inſania. A. Quid tibi omnis ne animi commotio uidetur inſania? M. Non mihi quidem ſoli,ſed id quod admirari ſæpe ſoleo,maioribus quoq; noſtris hoc ita uiſum intelligo multis ſeculis ante Socratem,à quo hæc omnis quæ eſt de uita & de moribus philoſophia manauit. A. Quo nam tandem modo? M. Quia nomen inſaniæ ſignificat mentis ægrotationem,& morbum,id eſt inſanitatem & ægrotum animum,quam appellarunt inſaniã. Omnes autem perturbationes animi morbos philoſophi appellãt,negantq; ſtultum quẽq; his morbis uacare. Qui autem in morbo ſunt,ſani non ſunt,& omniũ inſipientium animi in morbo ſunt,omnes inſipiẽtes igitur inſaniunt. Sanitatem enim animorum poſitam in trãquillitate quadã conſtantiaq; cenſebãt:his rebus mentem uacuam appellarunt inſaniam,propterea quod in perturbato animo ſicut in corpore ſanitas eſſe nõ poſſit. Nec minus illud acute, quod animi affectionem lumine mentis carentem nominauerunt amentiam, eandemq; demẽtiam. Ex quo intelligendũ eſt,eos qui hæc rebus nomina poſuerunt,ſenſiſſe hoc idẽ quod à Socrate acceptũ diligenter Stoici retinuerũt, omnes inſipiẽtes eſſe non ſanos. Quis eſt enim ſanus in aliquo morbo? morbos autem hos perturbatos motus,ut modo dixi, philoſophi appellant.nõ magis eſt ſanus,ꝗ id corpus,quod in morbo eſt. Ita fit,ut ſapientia ſanitas ſit animi,inſipientia autem quaſi inſanitas quędam,quæ eſt inſania,eademq; dementia,multoq; melius hæc notata ſunt uerbis Latinis ꝗ Græcis,quod aliis quoq; multis locis reperietur. Sed id aliàs,nunc quod inſtat. Totum igitur id quod quærimus,quid & quale ſit,uerbi uis ipſa declarat. Eos enim ſanos intelligi neceſſe eſt,quorum mens motu quaſi morbo perturbata nullo ſit:qui cõtra affecti ſunt,hos inſanos appellari neceſſe eſt. Itaq; nihil melius,ꝗ quod eſt in cõſuetudine ſermonis Latini,quum exiſſe è poteſtate dicimus eos, qui effrenati feruntur, aut libidine,aut iracundia. ꝗꝗ ipſa iracundia libidinis eſt pars. Sic enim definitur, Iracundia,ulciſcendi libido. Qui igitur exiſſe ex poteſtate dicũtur,idcirco dicuntur,quia non ſint in poteſtate mentis,tui regnũ totius animi à natura tributum eſt. Græci autem μανίαν unde appellant, non facile dixerim. Eam tamen ipſam diſtinguimus nos melius, ꝗ illi. Hanc enim inſaniam,quæ iuncta ſtultitiæ patet latius,à furore diſiungimus. Græci uolunt illi quidem,ſed parum ualent uerbo,quem nos furorẽ,μελαγχολίαν ipſi uocant. Quaſi uero atra bili ſolum mens,ac non ſæpe uel iracundia grauiore, uel timore,uel dolore moueatur. Quo genere Athamantem, Alcmæonem, Aiacem,Oreſtem furere dicimus. Qui ita ſit affectus,eum dominum eſſe rerum ſuarum,uetant.xii.tabulæ. Itaq; non eſt ſcriptum,ſi inſanus,ſed ſi furioſus eſſe incipit. Inſaniam enim cenſuerunt(id eſt,inconſtantiam ſanitate uacãtem)poſſe tamen tueri mediocritatem officiorum, & uitæ communem cultum atq; uſitatum. Furorem autem eſſe rati ſunt,mentis ad omnia cæcitatem. Quod quum maius eſſe uideatur ꝗ inſania,tamen eiuſmodi eſt,ut furor in ſapientẽ cadere poſſit,non poſſit inſania. Sed hæc alia quæſtio eſt. Nos ad propoſitum reuertamur. Cadere,opinor in ſapiẽtem ægritudinem tibi dixiſti uideri. A. Ego uero ita exiſtimo. M. Humanum id quidem quod ita exiſtimas,non enim ſilice nati ſumus:ſed eſt naturale in animis tenerum quiddã atq; molle, quod ægritudine,quaſi tempeſtate quatiatur. Nec abſurde Crantor

tor ille,qui in noſtra Academia uel in primis fuit nobilis. Minime, inquit,aſ-
ſentior his,qui iſtã neſcio quã indolẽtiã magnopere laudant, quæ nec poteſt
ulla eſſe,nec debet:ne ægrotus ſim,inquit,ſed ſi fuerim ſenſus adſit, ſiue ſecẽt
quid,ſiue auellatur à corpore,Nã iſtuc nihil dolere,non ſine magna mercede
cõtingit immanitatis ĩ animo,ſtuporis ĩ corpore. Sed uideamus ne hæc ora-
tio ſit hominũ aſſentãtium noſtræ imbecillitati,& indulgentiũ mollitudini.
Nos autẽ audeamus nõ ſolũ ramos amputare miſeriarũ,ſed oẽs radicũ fibras
euellere:tamen aliquid relinquetur fortaſſe, ita ſunt altæ ſtirpes ſtultitię, ſed
relinquetur id ſolũ,quod erit neceſſariũ. Illud quidem ſic habeto,niſi ſanatus
animus ſit,quod ſine philoſophia fieri nõ poteſt,finem miſeriarũ nullũ ſore.
Quãobrem quoniam cœpimus,tradamus nos ei curãdos,ſanabimur ſi uole-
mus. Et progrediar quidẽ lõgius,Nõ enim de ægritudine ſolum,q̃q̃ id qui-
dẽ primũ,ſed de omni animi(ut ego poſui)perturbatione,morbo(ut Græ-
ci uolũt)explicabo. Et primo ſi placet Stoicorũ more agamus, qui breuiter
aſtringere ſolent argumẽta,Deinde noſtro inſtituto uagabimur. Qui fortis
eſt,idẽ eſt fidẽs,quoniã cõfidens mala cõſuetudine loquẽdi in uitio ponit̃,du-
ctũ uerbum à confidendo quod laudis eſt. Qui autẽ eſt fidens,is profecto nõ
extimeſcit. Diſcrepat enim à timendo cõfidere.atq; in quẽ cadit ægritudo,in
eundẽ timor. Quarũ enim rerum præſentia ſumus in ægritudine,eaſdẽ impẽ-
dẽtes & ueniętes timemus, Ita fit,ut fortitudini ægritudo repugnet. Veriſimi-
le eſt igitur in quẽ cadit ægritudo,cadere in eundem timorẽ,& infractionem
quãdam animi,& demiſſionẽ. Quæ in quem cadunt,in eundẽ cadit ut ſerui-
at,ut uictũ quãdoq; ſe eſſe fateatur. Quæ qui recipit,recipiat idẽ neceſſe eſt ti-
miditatẽ & ignauiã. Non cadunt autẽ hæc in uirum fortẽ,igitur nẽ ægritudo
quidẽ. At nemo ſapiens,niſi fortis,non cadet ergo in ſapientẽ ægritudo, Pre-
terea neceſſe eſt qui fortis ſit,eundẽ eſſe magni animi:qui magni animi ſit,in-
uictum:qui inuictus ſit,eum res humanas deſpicere,atq; infra ſe poſitas arbi-
trari. Deſpicere autẽ nemo poteſt eas res propter quas ægritudine affici po-
teſt. Ex quò efficitur,fortẽ uirũ ægritudine nunq̃ affici. Omnes autẽ ſapiẽtes
fortes. Non cadit igitur in ſapientem ægritudo, Et quẽadmodũ oculus con-
turbatus nõ eſt probe affectus ad ſuũ munus fungẽdũ,& reliquæ partes,totũ-
ue corpus ſtatim cum eſt motũ deeſt officio ſuo & muneri,ſic cõturbatus ani-
mus nõ eſt aptus ad exequẽdum munus ſuum, Munus aũt animi eſt ratione
bene uti. Et ſapiẽtis animus ita ſemper affectus,eſt ut ratione optime utatur.
Nunq̃ igitur eſt perturbatus. At ægritudo perturbatio eſt animi,ſemper igi-
tur ſapiens ea uacabit. Veriſimile etiã illud eſt, qui ſit tẽperans, quem Græci
σώφρονα appellãt:eamq́; uirtutem σωφροσύνην uocãt,quã ſoleo equidẽ tum tẽpe-
rãtiã tum moderationẽ appellare,nõnunq̃ etiam modeſtiã. Sed haud ſcio an
recte ea uirtus,frugalitas appellari poſſit. Quod anguſtius apud Græcos ua-
let,qui frugi homines χρησίμους appellãt,ideſt tãtũmodo utiles. At illud ẽ lati-
us. Omnis enim abſtinẽtia,oĩs innocentia,quæ apud Græcos uſitatũ nomen
nullũ habet,ſed habere poteſt ἀβλάβειαν. Nã eſt innocẽtia affectio talis animi,
quæ noceat nemini:reliquas ẽt uirtutes frugalitas cõtinet:quæ niſi tãta eſſet,
& ſi iis anguſtũsq bus plerięq; putãt,teneretur, nunq̃ eſſet L. Piſonis cogno-
men tãtopere laudatũ. Sed quia nec qui ꝓpter metũ præſidiũ reliquit,quod
eſt ignauiæ:nec q propter auaritiã clam depoſitũ nõ reddidit,quod eſt iniu-

ſtitiæ: nec qui propter temeritatem male rem geſſit, quod eſt ſtultitiæ, frugi appellari ſolet, eo tres uirtutes fortitudinem, iuſtitiam, prudentiam, frugalitas eſt complexa, & ſi hoc quidem commune eſt uirtutum: omnes enim inter ſe nexæ & iugatæ ſunt, reliqua igitur, & quarta uirtus, ut ipſa ſit ipſa frugalitas. Eius enim uidetur eſſe proprium motus animi appetentis regere & ſedare, ſemperq́ aduerſantem libidini moderatam in omni re ſeruare conſtantiã, cui contrarium uitium nequitia dicitur. Frugalitas, ut opinor, à fruge, qua nihil melius è terra; nequitia ab eo, & ſi hoc erit fortaſſe durius, ſed tentemus, & luſiſſe putemur ſi nil ſit, ab eo quod nequidq̃ eſt in tali homine, ex quo idẽ nihili dicitur. Qui ſit frugi igitur, uel ſi mauis moderatus & temperans, cum neceſſe eſt eſſe conſtantem: qui autem conſtans, quietum: qui quietus, perturbatione omni uacuum: ergo etiã ægritudine, & ſunt illa ſapientis. Aberit igitur à ſapiente ægritudo, Itaq; non inſcite Heracleotes Dionyſius ad ea diſputat, quæ apud Homerum Achilles queritur, hoc, ut opinor, modo.

Corq́ meum penitus turgeſcit triſtibus iris,
Quum decore atq; omni me orbatum laude recordor.

Num manus affecta recte eſt, quum in tumore eſt? aut num aliquod quippiam membrum tumidum ac turgidum non uitioſe ſe habet? Sic igitur inflatus & tumens animus in uitio eſt. Sapientis autẽ animus ſemper uacat uitio, nũq̃ turgeſcit, nunq̃ tumet. At iratus animus eiuſmodi eſt, nunq̃ igitur ſapiẽs iraſcitur. Nam ſi iraſcitur, etiam concupiſcit. Proprium eſt enim irati cupere, a quo læſus uideatur, ei q̃ maximum dolorem inurere. Qui autem id concupierit, eum neceſſe eſt, ſi id conſecutus ſit, magnopere lætari. Ex quo fit, ut alieno malo gaudeat. quod quoniam non cadit in ſapientem, ne ut iraſcatur quidem cadit: ſi autẽ caderet in ſapiẽtem ægritudo, caderet etiam iracundia: qua quoniã uacat, ægritudine etiã uacabit. Etenim ſi ſapiẽs in ægritudinẽ icidere poſſet, poſſet etiam in miſericordiam, poſſet in inuidentiam: non dixi inuidiam, quæ tum eſt, quum inuidetur. Ab inuidendo autem inuidentia recte dici poteſt, ut effugiamus ambiguum nomen inuidiæ, quod uerbum ductum eſt à nimis intuendo fortunam alterius, ut eſt in Menalippo.

Florem quiſnam liberum inuidit meum?

Male latine uidetur, ſed præclare Accius: ut enim uidere, ſic inuidere florẽ rectius, q̃ flori dicitur. Nos cõſuetudine prohibemur, poeta ius ſuum tenuit, & dixit audacius. Cadit igitur in eũdẽ, & inuidere, & miſereri. Nã qui dolet rebus alicuius aduerſis, idẽ alicuius ẽt ſecũdis ſolet: ut Theophraſtus interitũ deplorans Calliſthenis ſodalis ſui, rebus Alexandri proſperis angitur. Itaq; dicit Calliſthenem incidiſſe in hominem ſumma potentia, ſummaq́ fortuna ſed ignarum quẽadmodum rebus ſecundis uti conueniret. Atqui quẽadmodum miſericordia ægritudo eſt ex alterius rebus aduerſis, ſic inuidentia ægritudo eſt ex alterius rebus ſecũdis. In quem igitur cadit miſereri, in eundẽ etiã inuidere. Nõ cadit autẽ inuidere in ſapientẽ, ergo ne miſereri quidem. Quod ſi hoc ægre ferre ſapiens ſoleret, miſereri etiam ſoleret. abeſt ergo à ſapiente ægritudo. Hęc ſic dicuntur à Stoicis, cõcluduntur q; contortius: ſed latius aliquando dicenda ſunt & diffuſius, ſententiis tamen utendum eorum potiſſimum, qui maxime forti, & ut ita dicam, uirili utuntur ratione atq; ſententia. Nam peripatetici familiares noſtri, quibus nihil eſt uberius, nihil eruditius,

nihil

nihil grauius, mediocritates uel perturbationum, uel morborum animi mihi non ſanè probant. Omne enim malum etiam mediocre magnum eſt. Nos autem id agimus, ut id in ſapiente nullum ſit omnino. Nam ut corpus etiam ſi mediocriter ægrum eſt, ſanum non eſt, ſic in animo ſi eſt iſta mediocritas, caret ſanitate. Itaq; præclare noſtri, ut alia multa, moleſtiã, ſolicitudinem, angorem, propter ſimilitudinem corporum ęgrorum ægritudinẽ nominauerunt. Hoc propemodum uerbo Greci omnem animi perturbationem appellant. Vocant enim πάθος, id eſt morbum, quicunq; eſt motus in animo turbidus: nos melius: ægris enim corporibus ſimillima eſt animi ægritudo. At non ſimilis ægrotationis eſt libido, non immoderata lętitia, quę eſt uoluptas animi elata & geſtiens. Ipſe etiam metus non eſt morbi admodum ſimilis, qq; ægritudini eſt finitimus, ſed proprie ut ægrotatio in corpore, ſic ægritudo in animo nomen habet non ſeiunctum à dolore. Doloris igitur huius origo nobis explicanda eſt, id eſt cauſa efficiens ægritudinem in animo, tanquã ægrotationem in corpore. Nam ut medici cauſa morbi inuenta, curationem eſſe inuentã putant: ſic nos cauſa ægritudinis reperta, medendi facultatem reperiemus. Eſt igitur cauſa omnis in opinione, nec uero ægritudinis ſolum, ſed etiam reliquarum omniũ perturbationum quæ ſunt genere quatuor, partibus plures. Nam quum omnis perturbatio ſit animi motus, uel rationis expers, uel rationem aſpernans, uel rationi non obediens, isq; motus, aut boni aut mali opinione citetur, bifariam quatuor perturbationes æqualiter diſtributæ ſunt. Nam duæ ſunt ex opinione boni, quarum altera uoluptas geſtiẽs, id eſt pręter modum elata lętitia, opinione pręſentis magni alicuius boni. Altera cupiditas, quę recte uel libido dici poteſt, quę eſt immoderata appetitio opinati magni boni, rationi nõ obtemperans, quæ uel cupiditas recte, uel libido dici poteſt. Ergo hæc duo genera, uoluptas geſtiens & libido, bonorũ opinione turbantur, ut duo reliqua metus & ægritudo, malorũ. Nã & metus opinio magni mali impẽdẽtis, & ægritudo eſt opinio magni mali pręſentis, & quidẽ recẽs opinio talis mali, ut in eo rectũ uideatur eſſe angi. Id autẽ eſt, ut is qui doleat, oportere opinetur ſe dolere. His autẽ perturbatiõibus, quas in uita hominũ ſtultitia quaſi quaſdam furias immittit atq; incitat, omnibus uiribus atq; opibus repugnãdum eſt, ſi uolumus hoc quod datũ eſt uitæ, tranquille placideq; traducere. Sed cetera alias, nũc ægritudinẽ ſi poſſumus, depellamus. Id enim ſit propoſitũ, quãdoquidẽ eam tu uideri tibi in ſapientẽ cadere dixiſti, quod ego nullo modo exiſtimo. Tetra enim res eſt, miſera, deteſtabilis, omni cõtentione, uelis, ut ita dicã, remiſq; fugienda. Qualis enim tibi ille uidetur Tantalo prognatus, Pelope natus, qui quondã à ſocero Oenomao Rege Hippodamiã raptis nactus ẽ nuptiis? Iouis iſte quidẽ pronepos. Tam ne ergo abiectus tamq; fractus?

Nolite, inquit, hoſpites ad me adire, ilico iſtic,
Ne contagio mea bonis umbràue obſit,
Tanta uis ſceleris in corpore hæret.

Tu te Thyeſta damnabis, orbabisq; luce, propter uim ſceleris alieni? Quid illum filium.

Solis, nónne patris ipſius luce indignum putas?
Refugẽre oculi, corpus macie extabuit.

Lacrymæ peredere humore exanguis genas
Situ nidoris, barba pædore horrida,
Atq; intonſa infuſcat pectus illuuie ſcabrum.

Hæc mala o ſtultiſſime Aeeta ipſe tibi addidiſti. Non inerant in his quæ tibi caſus inuexerat, & quidem inueterato malo quum tumor animi reſediſſet, Eſt autē ægritudo, ut docebo, in opinione mali recentis. Sed mœres uidelicet regni deſiderio non filiæ. Illā enim oderas, & iure fortaſſe, regno non æquo animo carebas. Eſt autē impudens luctus mœrore ſe conficientis quod imperare non liceat liberis. Dionyſius quidem tyrannus Syracuſis expulſus Corinthi pueros docebat, uſq; eo imperio carere non poterat. Tarquinio uero quid impudentius? qui quum bellum gereret cum his qui eius non tulerāt ſuperbiam, is quum reſtitui in regnum nec Veiētium nec Latinorum armis potuiſſet, Cumas ſe contuliſſe dicit, in q; ea urbe, ſenio & ægritudine eſſe cōfectus. Hoc tu igitur cenſes ſapiēti poſſe accidere, ut ægritudine opprimatur, ideſt miſeria? Nā quū omnis perturbatio miſeria eſt, tum carnificina eſt ęgritudo. Habet ardorem libido, leuitatem lætitia geſtiens, humilitatem metus: ſed ægritudo quædam maiora, tabem, cruciatum, afflictationem, fœditatem: lacerat, exeſt animum, planeq; conficit. Hanc niſi exuimus ſicut abiiciamus, miſeria carere non poſſumus. Atqui hoc quidem perſpicuum eſt, tum ægritudinem exiſtere, quum quid ita uiſum ſit, ut magnum quoddam malum adeſſe & urgere uideatur. Epicuro autem placet opinionem mali ægritudinem eſſe natura, ut quicunq; intueatur in aliquod maius malum, ſi id ſibi accidiſſe opinetur, ſit continuo in ægritudine. Cyrenaici non omni malo ægritudinem effici cenſent, ſed inſperato nec opinato malo. Eſt id quidē nō mediocre ad ægritudinem augendam. Videntur enim omnia repentina grauiora. Ex hoc & illa iure laudantur.

Ego quum genui, tum morituros ſciui, & ei rei ſuſtuli.
Præterea ad Troiam quum miſi ob defendendam Græciam,
Sciebam me in mortiferum bellum non in epulas mittere.

Hæc igitur præmeditatio futurorū malorum lenit eorum aduentum, quæ uenientia longe ante uideris. Itaq; apud Euripidem à Theſeo dicta laudanť.

Licet enim, ut ſæpe facimus, in latinum illa conuertere,
Nam qui hæc audita à docto meminiſſem uiro,
Futuras mecum commentabar miſerias,
Aut mortem acerbam, aut exilii mœſtam fugam,
Aut ſemper aliquam molem meditabar mali,
Vt ſi qua inuecta diritas caſu foret,
Ne me imperatum cura laceraret repens,

Quod autem Theſeus à docto ſe audiuiſſe dicit, id de ſe ipſo loquitur Euripides, Fuerat enim auditor Anaxagorę, quē ferunt nunciata morte filii dixiſſe. Sciebā me genuiſſe mortalem. Quæ uox declarat, his eſſe hæc acerba à quibus nō fuerint cogitata. Ergo id quidē non eſt dubium, quin omnia quæ mala putentur, ſint improuiſa grauiora. Itaq; q̄q̄ non hæc una res efficit maximam ægritudinem, tamen quoniam multum poteſt prouiſio animi, & pręparatio ad minuendum dolorem, ſint ſemper omnia homini humana meditata. Et nimirum hæc illa præſtans & diuina ſapientia, & perceptas penitus,

& pertractatas res humanas habere,nihil admirari quum acciderit,nihil antequam euenerit non euenire poſſe arbitrari.

Quamobrem omnes quum ſecundæ res ſunt maxime,tum maxime
Meditari ſecum oportet,quo pacto aduerſam ærumnam ferant,
Pericla,damna,exilia.Peregre rediens ſemper cogitet,
Aut filii peccatum,aut uxoris mortem,aut morbum filiæ,
Communia eſſe hæc fieri poſſe,ut nequid animo ſit nouum
Quidquid præter ſpem eueniat,omne id deputare eſſe in lucro.

Ergo hoc Terentius à philoſophia ſumptum quum tam commode dixerit,nos e quorum fontibus id hauſtum eſt,non & dicemus hoc melius,& cõſtantius ſentiemus? Hic eſt enim ille uultus ſemper idem,quem dicitur Xantippe prædicare ſolita in uiro ſuo fuiſſe Socrate,eodem ſemper ſe uidiſſe exeuntem illum domo,& reuertentem. Nec uero ea frons erat,quæ M.Craſſi illius ueteris,quem ſemel ait in omni uita riſiſſe Lucilius,ſed tranquilla & ſerena. Sic enim accepimus. Iure autem erat ſemper idem uultus,quum mentis, à qua is fingitur,nulla fieret mutatio. Quare accipio equidem à Cirenaicis hec arma contra caſus & euentus,quibus eorum aduenientes impetus diuturna præmeditatione frangantur,ſimulq́ iudico malum illud opinionis eſſe non naturæ. Si enim in re eſſent, cur fierent prouiſa leuiora? Sed eſt iiſdem de rebus quod dici poſſit ſubtilius,ſi prius Epicuri ſententiam uiderimus,qui cenſet neceſſe eſſe omnes in ægritudine eſſe qui ſe in malis eſſe arbitrentur,ſiue illa ante prouiſa & expectata ſint,ſiue inueterauerint. Nam neq; uetuſtate minui mala,nec fieri præmeditata leuiora,ſtultamq́ etiam eſſe meditationẽ futuri mali,aut fortaſſe ne futuri quidẽ,ſatis eſſe odioſum malũ omne quum ueniſſet. Qui autẽ ſemper cogitauiſſet accidere poſſe aliqd aduerſi, ei fieri illud ſempiternũ malum: ſi uero ne futurũ quidem ſit,fruſtra ſuſcipi miſeriã uoluntariã. Ita ſemper angi aut accipiendo, aut cogitando malo. Leuationem autẽ ægritudinis in duabus rebus ponit,auocatione à cogitanda moleſtia,& reuocatione ad cõtẽplandas uoluptates. Parere enim cenſet aĩum rationi poſſe,& quo illa ducat ſequi. Vetat igitur ratio intueri moleſtias,abſtrahit ab acerbis cogitationibus hebetem aciem ad miſerias contemplandas: à quibus quũ cecinit receptui,impellit rurſum,& incitat ad conſpiciendas,totaq́ mente contrectãdas uarias uoluptates,quibus ille & præteritarũ memoria, & ſpe conſequẽtium, ſapientis uitam refertam putat. Hæc noſtro more nos diximus. Epicurei dicũt ſuo. Sed quæ dicant,uideamus quomodo negligamus. Principio male reprehendunt præmeditationẽ rerum futurarum. Nihil eſt enim quod tam obtũdat eleuetq́ ægritudinem,q̃ perpetua in omni uita cogitatio, nihil eſſe quod accidere nõ poſſit,q̃ meditatio conditionis humanę,q̃ uitæ lex,cõmentatioq́ parendi: quæ non hoc affert ut ſemper mœreamus,ſed ut non unquam. Neq; enim qui rerum naturã,qui uitæ uarietatem, qui imbecillitatem generis humani cogitat,mœret,quum hæc cogitat,ſed tum uel maxime ſapiẽtiæ fungitur munere. Vtrunq; enim cõſequitur,ut & conſiderandis rebus humanis proprio philoſophiæ fruatur officio,& aduerſis caſibus,triplici cõſolatione ſanetur. Primum quod poſſe accidere diu cogitauerit, quæ cogitatio una maxime omnes moleſtias extenuat & diluit: Deinde quod humane ferenda intelligit. Poſtremo quod uidet malũ nullum eſſe niſi culpã. Culpã au

tem nullam eſſe,quum id quod ab homine non potuerit præſtari, euenerit.
Nã reuocatio illa quã affert,quũ à contuendis nos malis auocat,nulla eſt. Nõ
eſt enim ĩ noſtra poteſtate fodicãtibus his rebus,quas malas eſſe opinemur,
diſſimulatio uel obliuio. Lacerant,uexant, ſtimulos admouent, ignes adhi-
bent,reſpirare non ſinunt. Et tu obliuiſci iubes,quod contra naturã eſt: quod
à natura datum eſt,auxilium extorques inueterati doloris. Eſt enim tarda il-
la quidem medicina,ſed tamen magna,quam affert longinquitas & dies. Iu-
bes me bona cogitare,obliuiſci malorũ. Diceres aliquid, & magno quidem
philoſopho dignum,ſi ea bona ſentires eſſe, quæ eſſent homine digniſſima.
Pythagoras mihi ſic diceret,aut Socrates,aut Plato. Quid iaces,aut qd mœ-
res,aut cur ſuccumbis,cedisq́ fortunæ? quæ ut peruellere te forſitan potuerit
& pungere,non potuit certe uires frangere. Magna uis eſt in uirtutibus: eas
excita,ſi forte dormiunt. Iam tibi aderit princeps fortitudo,quę te animo tã-
to eſſe coget,ut omnia quæ poſſint homini euenire contemnas,& pro nihilo
putes. Aderit temperantia,quæ eſt eadem moderatio,à me quidem paulo an
te appellata frugalitas,quæ te turpiter & nequiter facere nihil patiať. Quid
eſt autem nequius aut turpius effœminato uiro? Ne iuſtitia quidem ſinet iſta
facere,cui minimum eſſe uidetur in hac cauſa loci: quæ tamen ita dicet duplici
ter eſſe te iniuſtum,quum & alienum appetas,qui mortalis natus conditionẽ
poſtules immortalium: & grauiter feras te quod utendum acceperis, reddi-
diſſe. Prudentiæ uero quid reſpondebis dicenti uirtutem ſe eſſe contentam,
quo modo ad bene uiuendum ſic & ad beate? quæ ſi extrinſecus religata pen
deat.& non oriatur ex ſe,& rurſus ad ſe reuertatur,& omnia ſua complexa,ni
hil quærat aliunde,non intelligo cur aut uerbis tam uehemẽter ornanda,aut
re tãtopere expetenda uideatur. Ad hæc bona me ſi reuocas Epicure, pareo,
ſequor,utor te ipſo duce,obliuiſcor etiam malorum,ut iubes, eoq́ facilius,ꝙ
ea ne in malis quidem ponenda cenſeo. Sed traducis cogitationes meas ad uo
luptates,quas? corporis credo,aut quæ propter corpus uel recordatione uel
ſpe cogitentur. Nunquid eſt aliud? recte ne interpretor ſententiam tuam? So
lent enim iſti negare nos intelligere quid dicat Epicurus. Hoc dicit,& hoc il-
le Grçculus me audiente Athenis ſenex Zeno iſtorum acutiſſimus contende
re,& magna uoce dicere ſolebat,eum eſſe beatum,qui præſentibus uoluptati
bus frueretur,confideretq́ ſe fruiturum aut in omni,aut in magna parte uitę,
dolore non interueniente: aut ſi interueniret,ſi ſummus foret,futurum breuẽ,
ſi productior,plus habiturum iucundi q̃ mali. Hæc cogitantem fore beatum,
preſertim ſi & ante perceptis bonis contentus eſſet,nec mortem,nec deos ex-
timeſceret. Habes formam Epicuri uitæ beatæ uerbis Zenonis expreſſam,
nihil ut poſſit negari. Quid ergo? huius ne uitę propoſitum & cogitatio,aut
Thyeſtem leuare poterit,aut Aeetam,de quo paulo ante dixi, aut Telamo-
nem pulſum patria exulantem atq́ egentem, in quo hæc admiratio fiebat,

Hiccine eſt Telamon ille,modo quem gloria ad cœlum extulit,
Quem aſpectabãt,cuius ob os Graii ora obuertebant ſua?

Quod ſi cui,ut ait idem,ſimul animus cum re concidit,à grauibus illis anti-
quis philoſophis petẽda medicina eſt,non ab his uoluptuariis. Quam enim
iſti bonorum copiam dicunt? Fac ſanè ſummum bonum eſſe non dolere,q̃q̃
id non uocatur uoluptas: ſed non neceſſe eſt nunc omnia,id ne eſt,quo tradu-

cti luctum leuemus? ſit ſane ſummum malum dolere: in eo igitur qui non eſt,
ſi malo careat, continuo ne fruitur ſummo bono? Quid tergiuerſamur Epicu
re? nec fatemur eã nos dicere uoluptatem, quam tu idem, quum os perfricui-
ſti, ſoles dicere? Sunt hæc tua uerba nec ne? in eo quidẽ libro, qui continet om
nem diſciplinam tuam (fungar enim iam interpretis munere, ne quis me pu-
» tet fingere) dicis hæc: Nec equidem habeo quod intelligam bonum illud, de
» trahens eas uoluptates quę ſapore percipiuntur, detrahens eas etiam quæ au
» ditu & cantibus, detrahens eas etiam quæ ex formis percipiuntur, oculis ſua-
» ues motiones, ſiue quæ aliæ uoluptates in toto homine gignuntur quolibet é
ſenſu. Nec uero ita dici poteſt, mentis lætitiam ſolam eſſe in bonis. Lætãtem
enim mẽtem ita noui ſpe eorum omnium quæ ſupra dixi fore, ut natura iis po
tiens dolore careat. Atq; hæc quidem his uerbis, quiuis ut intelligat quã uo-
» luptatem norit Epicurus. Deinde paulo infra, Sæpe quæſiui (inquit) ex iis
» qui appellantur ſapiẽtes, quid haberent quod in bonis relinquerent, ſi illa de
» traxiſſent, niſi ſi uellent uoces inanis fundere. Nihil ab his potui cognoſcere.
» Qui ſi uirtutes ebullire uolent & ſapientias, nihil aliud dicẽt, niſi eam uiam,
qua efficiantur hæ uoluptates quas ſupra dixi. Quæ ſequuntur, in eadem ſen-
tentia ſunt, totusq; liber qui eſt de ſummo bono, refertus & ſententiis & uer
bis talibus. Ad hanccine igitur uitam Telamonem illum reuocabis, ut leues
ægritudinem? & ſi quem tuorum afflictum mœrore uideris, huic acipenſerẽ
potius quàm aliquẽ Socraticum libellum dabis? ὑδραύλεως hortabere ut audi-
at uoces potius q̃ Platonis? Expones quæ ſpectet florida & uaria. Faſciculũ
ad naris admouebis. Incendes odores, & ſertis redimiri iubebis & roſa. Si ue
ro aliquid etiam, tum plane luctum omnem abſterſeris. Hæc Epicuro confi-
tenda ſunt, aut ea quæ modo expreſſa ad uerbum dixi, tollẽda de libro, uel to
tus liber potius abiiciundus. Eſt enim conſertus uoluptatibus. Quærendum
igitur quemadmodum ægritudine priuemus eum, qui ita dicat,

» Pol mi fortuna magis nunc deſit, q̃ genus,
» Namq; regnum ſuppetebat mihi, ut ſcias quanto é loco,
» Quantis opibus, quibus de rebus lapſa fortuna accidat.

Quid? huic calix mulſi impingendus eſt, ut plorare deſinat, aut aliquid eiuſ-
modi? Ecce tibi ex altera parte ab eodem poeta,

» Ex oppibus ſummis opis egens Hector tuæ,

Huic ſubuenire debemus, quærit enim auxilium.

» Quid petam præſidii, aut exequar, quóue nunc auxilio, aut fuga
» Freta ſim? Arce & urbe orba ſum, quo accedam? quo applicem?
» Cui nec aræ patriæ domi ſtant, fractæ & diſiectæ iacent.
» Fana flamma deflagrata, toſti alti ſtant parietes
» Deformati, atq; abiete criſpa,

Scitis quæ ſequantur, & illud in primis,

» O pater, o patria, o Priami domus.
» Septum altiſono cardine templum.
» Vidi ego te, aſtante ope barbarica
Tectis cælatis, laqueatis
» Auro ebore inſtructam regifice.

O poetam egregium, q̃q̃ ab his cantoribus Euphorionis contemnitur. Sen-
tit omnia repentina necopinata eſſe grauiora. Exaggeratis igitur Regis opi-

bus,quæ uidebantur ſempiternæ fore,quid adiungit?

Hæc omnia uidi inflammari.

Priamo ui uitam euitari.

Iouis aram ſanguine turpari.

Præclarũ carmen. Eſt enĩ & rebus, & uerbis, & modis lugubre. Eripiamus huic ægritudinem. Quomodo? collocemus in culcita plumea, pſaltriã adducamus, hedychrum incendamus, demus ſcutellã dulciculæ potionis, aliquid uideamus & cibi. Hęc tãdem bona ſunt, quibus ægritudines grauiſſimæ detrahãtur? Tu enim paulo ante ne intelligere te quidem alia bona dicebas, Reuocari igitur oportere à mœrore ad cogitationem bonorum cõueniret mihi cum Epicuro, ſi quid eſſet bonum conueniret. Dicet aliquis, Quid ergo tu Epicurum exiſtimabas iſta uoluiſſe, aut libidinoſas eius fuiſſe ſetentias? Ego uero minime. Video enĩ ab eo dici multa ſeuere, multa pręclare. Itaq;, ut ſępe dixi, de acumine agitur eius, nõ de moribus, q̃uis ſpernat uoluptates eas, quas modo laudauit. Ego tamẽ meminero quod uideatur ei ſummum bonũ. Nõ enim uerbo ſolum poſuit uoluptatẽ, ſed explanauit quid diceret. Saporẽ inquit, & corporum complexum, & ludos atq; cantus & formas eas, quibus oculi iucũde moueantur. Num fingo? num mentior? cupio refelli. Quid enĩ laboro, niſi ut ueritas in omni quęſtione explicetur? At idem ait non creſcere uoluptatẽ dolore detracto, ſummamq; uoluptatem, nihil dolere. Paucis uerbis tria magna peccata. Vnum, quod ſecum ipſe pugnat. Modo enim ne ſuſpicari quidem ſe quidq̃ bonum, niſi ſenſus quaſi titillarentur uoluptate: nũc autem ſummam uoluptatem eſſe dolore carere. Poteſt ne magis ſecum ipſe pugnare? Alterum peccatum, quo'd quum in natura tria ſint, unũ gaudere, alterũ dolere, tertium nec gaudere nec dolere, hic putat primũ & tertium idem eſſe, nec diſtinguit a' non dolendo uoluptatem. Tertium peccatum cõmune cũ quibuſdã, quo'd quum uirtus maxime expetatur, eiusq; adipiſcendę cauſa philoſophia quęſita ſit, ille à uirtute ſummum bonum ſeparauit. At laudat & ſępe uirtutem. Et quidem C. Gracchus quum largitiões maximas feciſſet, & effudiſſet ærarium, uerbis tamẽ defendebat ærariũ. Quid uerba audiã, quum facta uideã? Piſo ille Frugi ſemper cõtra legem frumentariã dixerat. Is lege lata Cõſularis ad frumentum accipiẽdum uenerat. Animaduertit Gracchus in concione Piſonẽ ſtantẽ. Querit audiente Populo R. qui ſibi conſtet, quũ ea lege frumentum petat quam diſſuaſerat. Nolim, inquit, mea bona Gracche tibi uiritim diuidere liceat: ſed ſi facias, partem petam. Parumne declarauit uir grauis & ſapiens lege Sempronia patrimonium publicũ diſſipari? Lege orationes Gracchi, patronum ærarii eſſe dices. Negat Epicurus iucunde poſſe uiui, niſi cum uirtute uiuatur. Negat ullam in ſapientem uim eſſe fortunæ, tenuem uictum antefert copioſo. Negat ullum eſſe tempus, quo ſapiens non beatus ſit. Omnia philoſopho digna, ſed cum uoluptate pugnantia. Nõ iſtam dicit uoluptatem. Dicat quãlibet: nempe eam dicit, in qua uirtutis nulla pars inſit. Age ſi uoluptatem non intelligamus, ne dolorem quidem. Nego igitur eius eſſe, qui dolore ſummum malum metiatur, mentionem facere uirtutis. Et queruntur quidam Epicurei uiri optimi (nam nullum genus eſt minus malitioſum) me ſtudioſe dicere contra Epicurum. Ita credo, de honore aut de dignitate contendimus. Mihi ſummum in animo bonum uidetur, illi autem

li autem in corpore: mihi in uirtute, illi in uoluptate. Et illi quidem pugnãt, & quidem uicinorum fidem implorãt: multi autem ſunt qui ſtatim cõuolent. Ego ſum is, qui dicam me non laborare, actũ habiturũ quod egerint. Quid enim de bello Punico agitur? de quo ipſo quum aliud M. Catoni, aliud L. Lẽtulo uideretur, nulla inter eos concertatio unq̃ fuit. Hi nimis iracunde agunt, preſertim quũ ab his non ſane animoſe defendatur ſententia, pro qua non in Senatu, non in concione, non apud exercitum, neq; ad Cenſores dicere audeant. Sed cum iſtis aliàs, & eo quidem animo, nullum ut certamen inſtituam, uerum dicentibus facile cedam: tantum admonebo, ſi maxime uerum ſit, ad corpus omnia referre ſapientem, ſiue ut honeſtius dicã, nihil facere niſi quod expediat, ſiue omnia referre ad utilitatem ſuam, quoniam hęc plauſibilia non ſunt, ut in ſinu gaudeant, glorioſe loqui deſinant. Cyrenaicorũ reſtat ſententia, qui tum ægritudinem cenſent exiſtere, ſi necopinato quid euenerit. Eſt id quidem magnum, ut ſupra dixi: etiam Chryſippo ita uideri ſcio, quod prouiſum ante non ſit, id fieri uehementius. Sed non ſunt in hoc omnia, q̃q̃ hoſtiũ repens aduentus magis aliquando conturbat q̃ expectatus, & maris ſubita tempeſtas q̃ ante prouiſa terret nauigantes uehementius, & eiuſmodi ſunt pleraq;. Sed quum diligenter necopinatorum naturam cõſideres, nihil aliud reperias, niſi omnia uideri ſubita maiora, & quidem ob duas cauſas. Primũ quod quanta ſint quæ accidunt, conſiderandi ſpatium nõ datur: deinde quũ uidetur præcaueri potuiſſe ſi prouiſum eſſet, quaſi culpa contractum malum ægritudinem acriorem facit. Quod ita eſſe dies declarat: quæ procedens ita mitigat, ut iiſdem malis manentibus non modo leniatur ægritudo, ſed in pleriſq; tollatur. Carthaginiẽſes multi Romæ ſeruierũt. Macedones Rege Perſe capto. Vidi etiam in Peloponeſo quum eſſem adoleſcens, quoſdam Corinthios. Hi poterant omnes eadem illa de Andromacha deplorare.

Hæc omnia uidi. Sed & iam decantauerant fortaſſe. Eo enim erãt uultu, oratione, omni reliquo motu & ſtatu, ut eos Argiuos aut Sycionios diceres. Magiſq; me mouerant Corinthi ſubito aſpectę parietinæ, q̃ ipſos Corinthios, quorũ animis diuturna cogitatio callum uetuſtatis obduxerat. Legimus librum Clitomachi, quem ille euerſa Carthagine miſit cõſolandi cauſa ad captiuos ciues ſuos. In eo eſt diſputatio ſcripta Carneadis, quam ſe ait in cõmẽtarium retuliſſe: quum ita poſitum eſſet, Videri fore in ægritudine ſapientẽ patria capta. Quæ Carneades cõtradixerit, ſcripta ſunt. Tanta igitur calamitatis præſentis adhibetur à philoſopho medicina, quãta inueteratę ne deſideratur quidem. Nec ſi aliquot annis poſt idem ille liber captiuis miſſus eſſet, uulneribus mederetur, ſed cicatricibus. Senſim enim & pedetentim progrediẽs extenuatur dolor, non quo ipſa res ĩmutari ſoleat, aut poſſit, ſed id quod ratio debuerat, uſus docet, minora eſſe ea quæ ſint uiſa maiora. Quid ergo opus eſt, dicet aliquis, ratione, aut omnino conſolatione ulla, qua ſolemus uti quum leuare dolorem mœrentium uolumus? Hæc enim ferè tum habemus ĩ promptu, nihil oportere inopinatum uideri. Atqui tolerabilius feret incommodum, qui cognouerit neceſſe eſſe homini tale aliquid accidere. Hæc enim oratio de ipſa ſumma mali nihil detrahit, tantummodo affert nihil eueniſſe quod opinandum non fuiſſet. Neq; tamen genus id orationis in conſolando non ualet: ſed id haud ſciam an plurimum. Ergo iſta necopinata non habent

tantam uim,ut ægritudo ex his omnis oriatur. Feriunt enim fortaſſe grauius,non id efficiunt,ut ea quę accidant, maiora uideantur: quia recentia ſunt, non quia repentina. Duplex eſt igitur ratio ueri reperiendi,non in his ſolum quę mala,ſed in his etiam quę bona uidentur. Nam aut ipſius rei natura qualis & quanta ſit quęrimus,ut de paupertate nonnunq̃,cuius onus diſputando leuamus,docentes q̃ parua & q̃ pauca ſint quę natura deſideret:aut à diſputãdi ſubtilitate orationem ad exempla traducimus. Hic Socrates commemoratur,hic Diogenes,hic Cęcilianum illud,

Sæpe eſt etiam ſub palliolo ſordido ſapientia.

Quum enim paupertatis una eademq́ ſit uis,quidnam dici poteſt,quãobrẽ C. Fabritio tolerabilis ea fuerit,alii negent ſe ferre poſſe? Huic igitur alteri generi ſimilis eſt ea ratio cõſolandi,quæ docet humana eſſe quæ acciderint. Nõ enim id ſolum continet ea diſputatio,ut cognitiõem afferat generis humani, ſed ſignificat tolerabilia eſſe, quæ & tulerint & ferant ceteri. De paupertatẽ agitur,multi patiẽtes pauperes commemorãtur. De contemnendo honore, multi inhonorati proferũtur,& quidẽ propter id ipſum beatiores: eorumq́, qui priuatum otium negotiis publicis antetulerunt,nominatim uita laudatur. Nec ſiletur illud potentiſſimi Regis Anapæſtum,qui laudat ſenem, & fortunatũ eſſe dicit,quod inglorius ſit atq; ignobilis ad ſupremũ diem peruenturus. Similiter cõmemorandis exemplis orbitates quoq; liberorum prędicantur,eorumq́ qui grauius ferunt luctus,aliorum exemplis leniuntur. Sic perpeſſio ceterorum facit, ut ea quæ acciderint,multo minora,q̃ quanta ſint exiſtimata,uideãtur. Ita fit ſenſim cogitantibus,ut quantum ſit ementita opinio appareat. Atq; hoc idem & Telamon ille declarat,

Ego quum genui moriturum ſciui   Et Theſeus,
Futuras mecum commentabar miſerias.

Et Anaxagoras, Sciebam me genuiſſe mortalem. Hi enim omnes diu cogitãtes de rebus humanis,intelligebant eas nequaq̃ pro opinione uulgi eſſe extimeſcendas. Et mihi quidem uidetur idem ferè accidere iis qui ante meditantur,quod iis quibus medetur dies,niſi quòd ratio quædã ſanat illos, hos ipſa natura,intellecto eo quod remedium illud continet,malũ quod opinatum ſit eſſe maximum,nequaq̃ eſſe tantum,ut uitam beatam poſſit euertere. Hoc igitur efficitur,ut ex illo necopinato plaga maior ſit: non ut illi putant,ut quum duobus pares caſus euenerit,is modo ægritudine afficiatur,cui ille necopinato caſus euenerit. Itaq; dicunt nõnulli in mœrore,quũ de hac cõmuni hoĩum conditione audiuiſſent,ea lege eſſe nos natos,ut nemo in perpetuum eſſe poſſet expers mali,grauius etiam tuliſſe. Quocirca Carneades, ut uideo noſtrũ ſcribere Antiochum, reprehendere Chryſippum ſolebat laudantem Euripideum carmen illud,

Mortalis nemo eſt,quem non attingat dolor,
Morbusq́. multi ſunt humandi liberi,
Rurſus creandi,morsq́ eſt finita omnibus.
Quæ generi humano angorem nequidq̃ afferunt.
Reddenda eſt terræ terra. Tum uita omnibus
Metenda ut fruges,ſic iubet neceſſitas.

Negabat genus hoc orationis quidq̃ omnino ad leuandum ægritudinem pertinere

pertinere. Id enim ipſum dolendum eſſe dicebat, quod in tam crudelem neceſſitatem incidiſſemus. Nam illam quidem orationem ex commemoratione alienorum malorum, ad maleuolos conſolandos eſſe accommodatam. Mihi uero longe uidetur ſecus. Nam & neceſſitas ferendæ conditionis humanę, quaſi cum deo pugnare cohibet, admonetq́ꝫ eſſe hominem: quæ cogitatio magnopere luctum leuat: & enumeratio exemplorum, non ut animũ maleuolorum oblectet, affertur, ſed ut ille qui mœret, ferendum ſibi id cenſeat, quod uideat multos moderate & tranquille tuliſſe. Omnibus enim modis fulciẽdi ſunt qui ruunt, nec cohærere poſſunt propter magnitudinem ægritudinis. Ex quo ipſam ægritudinem λύπην Chryſippus, quaſi ſolutionem totius hominis appellatam putat, quæ tota poterit euelli, explicata, ut principio dixi, cauſa ægritudinis. Eſt enim nulla alia, niſi opinio & iudicium magni præſentis atq́ꝫ urgentis mali. Itaq́ꝫ & dolor corporis, cuius eſt morſus acerrimus, perfertur, ſpe propoſita boni: & acta ętas honeſte ac ſplendide tantã adfert conſolationem, ut eos qui ita uixerint, aut nõ tangat ægritudo, aut perleuiter pungat animi dolor. Sed ad hanc opinionem magni mali, quum illa etiam opinio acceſſerit, oportere rectum eſſe, ad officium pertinere, ferre illud ægre quod acciderit, tũ deniq́ꝫ efficitur illa grauis ægritudinis perturbatio. Ex hac opinione ſunt illa uaria, & deteſtabilia genera lugendi, pædores, muliebres lacerationes genarũ, pectoris, fœminum, capitis percuſſiones. Hinc ille Agamemnon Homericus, & idem Accianus,

Scindens dolore identidem intonſam comam

In quo facetũ illud Bionis, perinde ſtultiſſimum Regẽ in luctu capillum ſibi euellere, quaſi caluitio mœror leuaretur. Sed hęc omnia faciunt opinantes ita fieri oportere. Itaq́ꝫ & Aeſchines in Demoſthenem inuehitur, quod is ſeptimo die poſt filiæ mortem hoſtias immolauiſſet. At ꝗ rhetorice, ꝗ copioſe, quas ſentẽtias colligit? quæ uerba contorquet? ut licere quiduis rethori intelligas. Quæ nemo probaret, niſi inſitum illud in animis haberemus, omnis bonos interitu ſuorũ ꝗ grauiſſime mœrere oportere. Ex hoc euenit, ut in animi doloribus alii ſolitudines captent, ut ait Homerus de Bellerophonte,

Qui miſer in campis mœrens errabat Aleis,
Ipſe ſuum cor edens, hominum ueſtigia uitans.

Et Niobe fingitur lapidea propter æternum, credo, in luctu ſilentium. Hecubam autem putant propter animi acerbitatem quandam & rabiem, fingi in canem eſſe conuerſam. Sunt autem alii, quos in luctu cum ipſa ſolitudine loqui ſæpe delectat: ut illa apud Ennium nutrix, Cupido cœpit miſeram nunc me proloqui cœlo atq́ꝫ terræ Medeę miſerias,

Hęc omnia uera, recta, debita putantes faciunt in dolore: maximeq́ꝫ declaratur hoc quaſi officii iudicio fieri. Quod ſi qui forte quum in luctu eſſe uellẽt, aliquid fecerũt humanius, aut ſi hilarius locuti ſunt, reuocant ſe rurſus ad mœſtitiam, peccatiq́ꝫ ſe inſimulant, quod dolere intermiſerint. Pueros uero matres & magiſtri caſtigare etiam ſolẽt, nec uerbis ſolum, ſed etiam uerberibus, ſi quid in domeſtico luctu hilarius ab his factum eſt, aut dictum, plorare cogunt. Quid ipſa remiſſio luctus, quum eſt cõſecuta, intellectaq́ꝫ nihil profici mœrendo, nónne res declarat, fuiſſe totum illud uoluntarium? Quid ille Terentianus ipſe ſe puniens, id eſt, ἑαυτὸν τιμωρούμενος.

Decreui tantiſper me minus iniuriæ
Chremes meo gnato facere,dum fiam miſer.
Hic decernit,ut miſer ſit.Nun quis igitur quid q̃ decernit inuitus?
Malo quidem me quouis dignum deputem.

Malo ſe dignũ deputat niſi miſer ſit. Vides ergo opinionis eſſe non naturæ malum.Quid quod res ipſa lugere prohibet? Vt apud Homerum cotidianæ neces interitusq́; multorũ ſedationem mœrendi afferũt:apud quẽ ita dicitur.

Nanq; nimis multos atq; omni luce carentes
Cernimus,ut nemo poſſit mœrore uacare.
Quo magis eſt æquum tumulis mandare peremptos
Firmo animo,& luctum lacrymis finire diurnis.

Ergo in poteſtate eſt ab iicere dolorẽ,quum uelis, tempori ſeruientem An eſt ullum tempus(quoniam quidem res in noſtra poteſtate eſt)cui nõ ponẽ dæ curæ ægritudinis cauſa ſeruiamus? Conſtabat eos qui concidentem uulneribus.Cn.Pompeium uidiſſent,quum ĩ illo ipſo acerbiſſimo miſerrimoq́; ſpectaculo ſibi timerent,quod ſe claſſe hoſtium circunfuſos uiderent,nihil tũ aliud egiſſe,niſi ut remiges hortarentur,& ut ſalutem adipiſcerentur fuga:poſteaq̃ Tyrum ueniſſent,tum afflictari lamentariq́; cœpiſſe. Timor igitur ab iis ægritudinem potuit repellere,ratio ac ſapientia uera non poterit? Quid eſt autem quod plus ualeat ad ponendum dolorem, q̃ quum eſt intellectum nihil profici,& fruſtra eſſe ſuſceptum? Si igitur deponi poteſt,etiam non ſuſcipi poteſt. Voluntate igitur & iudicio ſuſcipi ægritudinem confitendum eſt. Idq́; indicatur eorum patientia,qui quum multa ſint ſæpe perpeſſi,facilius ferunt quidquid accidit, obduruiſſeq́; ſeſe contra fortunam arbitrantur. Vt ille apud Euripidem.

Si mihi nunc triſtis primum illuxiſſet dies:
Nec tam erumnoſo nauigauiſſem ſalo,
Eſſet dolendi cauſa,ut iniecto equulei
Freno repente tactũ exagitantur nouo.
Sed jam ſubiectus miſeriis obtorpui.

Defatigatio igitur miſeriarum ægritudines quum faciat leuiores,intelligi neceſſe eſt,nõ rem ipſam cauſam atq; fontem eſſe mœroris. Philoſophi ſummi, necdum tamen ſapientiam conſequuti,nónne intelligunt in ſummo ſe malo eſſe? Sunt enim inſipientes,neq; inſipientia ullum maius malum eſt, neq; tamen lugent. Quid ita? quia huic generi malorum non affingitur illa opinio, rectum eſſe & æquum,& ad officium pertinere,ægre ferre quod ſapiens non ſis. Quod idẽ effingimus huic ægritudini,in qua luctus ineſt,quæ omniũ maxima eſt. Itaq; Ariſtoteles ueteres philoſophos accuſans,qui exiſtimauiſſent philoſophiã ſuis ingeniis eſſe perfectam,ait eos aut ſtultiſſimos aut glorioſiſſimos fuiſſe. Sed ſe uidere quod paucis annis magna acceſſio facta eſt,breui tẽpore philoſophiã plane abſolutam fore. Theophraſtus autem moriens accuſaſſe naturam dicitur,quod ceruis & cornicibus uitam diuturnã, quorum id nihil intereſſet,hominibus,quorum maxime interfuiſſet, tam exiguam uitã dediſſet: quorum ſi ætas potuiſſet eſſe longinquior,futurum fuiſſe, ut omnibus perfectis artibus,omni doctrina hominum uita erudiretur. Quærebatur igitur ſe tum,quum illa uidere cœpiſſet, extingui. Quid ex ceteris philoſophis?

phis? Nónne optimus & grauiſſimus quiſq; confitetur multa ſe ignorare, & multa ſibi etiam atq; etiam eſſe diſcenda? Neq; tamen quum ſe in media ſtultitia, qua nihil eſt peius, hærere intelligant, ægritudine premuntur. Nulla enĩ admiſcetur opinio officioſi doloris. Quid qui non putant lugendum uiris? qualis fuit Q. Maximus efferens filium conſularem. Qualis L. Paulus duobus paucis diebus amiſſis filiis, Qualis M. Cato Pretore deſignato mortuo filio. Quales reliqui, quos in conſolatione collegimus. Quid hos aliud placauit, niſi quod luctum & mœrorem non putabant uiri? Ergo id quod alij rectum opinantes, ægritudini ſe ſolent dedere: id ij turpe putantes ægritudinẽ repulerunt, Ex quo intelligitur non in natura, ſed in opinione eſſe ægritudinem. Contradicuntur hæc: quis tam demens, ut ſua uoluntate mœreat? Natura affert dolorem: cui quidem Crantor, inquiunt, noſter cedẽdum putat, Premit enim atq; inſtat, nec reſiſti poteſt. Itaq; Oileus ille apud Sophoclem qui Telamonem antea de Aiacis morte conſolatus eſſet, is quum audiſſet de ſuo, fractus eſt. De cuius commutata mente ſic dicitur.

Nec uero tanta præditus ſapientia
Quiſq; eſt, qui aliorum ærumnam dictis alleuans,
Non idem quum fortuna mutata impetum
Conuertat, clade ut ſubita frangatur ſua,
Vt illa ad alios dicta & præcepta excidant.

Hæc quum diſputant, hoc ſtudent efficere, naturę obſiſti nullo modo poſſe. Ii tamen fatentur grauiores ęgritudines ſuſcipi q̃ natura cogat. Quæ eſt igitur amentia, ut nos quoq; idem ab aliis requiramus? Sed plures ſunt cauſæ ſuſcipiendi doloris, Primum illa opinio mali, quo uiſo atq; perſuaſo, ęgritudo inſequitur neceſſario, Deinde etiam gratum ſe mortuis facere, ſi grauiter eos lugeant, arbitrantur, Accedit ſuperſtitio muliebris quædam, Exiſtimant enĩ diis immortalibus ſe facilius ſatis facturos, ſi eorum plaga perculſi, afflictos ſe & ſtratos eſſe fateãtur. Sed hæc inter ſe q̃ repugnẽt pleriq; non uident. Laudant enim eos, qui æquo animo moriãtur: qui alterius mortẽ æquo animo ferant, eos putãt uituperandos: quaſi fieri ullo modo poſſit, quod in amatorio ſermõe dici ſolet, ut quiſquã plus alterum diligat, q̃ ſe, Pręclarum illud eſt, & ſi quæris rectũ quoque & uerũ, ut eos qui nobis chariſſimi eſſe debeant, æque ac noſmetipſos amemus, At uero plus fieri nullo pacto poteſt, Ne optandum quidem eſt in amicitia, ut me ille plus q̃ ſe, ego illum plus q̃ me. Perturbatio uitæ, ſi ita ſit, atq; officiorum omnium cõſequatur. Sed de hoc alias. Nunc illud ſatis eſt, nõ attribuere ad amiſſionẽ amicorum miſeriã noſtram, ne illos plus q̃ ipſi uelint ſi ſentiãt, plus certe q̃ noſmetipſos diligamus. Nã quod aiũt, pleroſq; conſolationibus nihil leuari, adiunguntq; cõſolatores ipſos cõfiteri ſe miſeros, quum ad eos impetũ ſuum fortuna conuerterit, utrũq; diſſoluitur. Sunt enim iſta nõ naturæ uitia, ſed culpæ, ſtultitiam autẽ accuſare quãuis copioſe licet: nã & qui nõ leuantur, ipſi ad miſeriã inuitant: & qui ſuos caſus aliter ferunt, atq; ut aliis auctores ipſi fuerunt: nõ ſunt uitioſiores, q̃ fere pleriq; qui auari auaros, gloriæ cupidos glorioſi reprehendunt: eſt enim proprium ſtultitiæ, aliorũ uitia cernere, obliuiſci ſuorum. Sed nimirum hoc maximũ eſt exprimendũ: quum conſtet ægritudinem uetuſtate tolli, hanc uim non eſſe in die poſitã, ſed in cogitatione diuturna. Nã & ſi eadem res eſt, & idẽ eſt ho-

mo qui poteſt quidquam de dolore mutari, ſi neqꝫ de eo propter quod do-
let, quidquam eſt mutatum, neqꝫ de eo qui dolet? Cogitatio igitur diuturna
nihil eſſe in re mali, dolori medetur, non ipſa diuturnitas. Hic mihi afferunt
mediocritates: quæ ſi naturales ſunt, quid opus eſt conſolatione? Natura enĩ
ipſa terminabit modum: Sin opinabiles, tota opinio tollatur. Satis dictum eſ
ſe arbitror ægritudinem eſſe opinionem mali præſentis, in qua opinione il-
lud inſit, ut ægritudinem ſuſcipere oporteat. Additur ad hanc definitionem
à Zenone recte, ut illa opinio præſentis mali ſit recens. Hoc autem uerbum ſic
interpretatur, ut non tantum illud recens eſſe uelit, quod paulò ante acciderit,
ſed quandiu in illo opinato malo uis quædam inſit & uigeat, & habeat quan
dam uiriditatem, tandiu appelletur recens. Vt Arthemiſia illa Mauſoli Ca-
riæ Regis uxor, quæ nobile illud Halicarnaſi fecit ſepulcrum, quandiu ui-
xit, uixit in luctu. eodemq́ꝫ etiam confecta contabuit. Huic erat illa opinio
cotidie recens, quæ tum denique non appellabatur recens, quum uetuſtate
exaruit, Hæc igitur officia ſunt conſolantium, tollere ægritudinem funditus,
aut ſedare, aut detrahere quamplurimum, aut ſupprimere, nec pati manare lõ
gius, aut ad aliam traducere, Sunt qui unum officium conſolantis putent, ma-
lum illud omnino non eſſe, ut Cleanthi placet. Sunt qui non magnum ma-
lum, ut peripatetici. Sunt qui abducunt à malis ad bona, ut Epicurus. Sunt
qui ſatis putant oſtendere nihil inopinati accidiſſe, nihil mali. Chryſippus
autem caput eſſe cenſet in conſolando detrahere illam opinionem mœrenti,
ſe officio fungi putet iuſto atqꝫ debito. Sunt etiam qui hæc omnia genera cõ-
ſolandi colligunt: alius enim alio modo mouetur, ut ferè nos omnia in conſo
lationem unam coniecimus. Erat enim in tumore animus, & omnis in eo tẽ-
tabatur curatio, Sed ſumendum tempus eſt non minus in animorum morbis
q̃ in corporum, ut Prometheus ille Aeſchyli, cui quum dictum eſſet,

Atqui prometheu^ te hoc tenere exiſtimo,
Mederi poſſe rationem iracundiæ: Reſpondet,
Siquidem qui tempeſtiuam medicinam admouens,
Non aggraueſcens uulnus, illidat manus.

Erit igitur in conſolationibus prima medicina docere, aut nullum malum
eſſe, aut admodum paruum, Altera eſt & de cõmuni conditione uitæ, & pro
priæ, ſi quid ſit de ipſius qui mœreat, diſputãdum, Tertia, ſummam eſſe ſtul-
titiam fruſtra confici mœrore quum intelligas nihil poſſe proficí. Nam Cle-
anthes quidem ſapientem conſolatur, qui conſolatione non eget. Nihil enim
eſſe malum quod turpe non ſit, ſi lugenti perſuaſeris, non tu illi luctum, ſed
ſtultitiam detraxeris. Alienum autem tempus docendi. Et tamen non ſatis
mihi uidetur uidiſſe hoc Cleanthes, ſuſcipi aliquando ægritudinem poſſe ex
eo ipſo, quod eſſe ſummum malum Cleanthes ipſe fateatur. Quid enim di-
cemus? quum Socrates Alcibiadi perſuaſiſſet, ut accepimus, eum nihil homi-
nis eſſe, nec quidquam inter Alcibiadem ſummo loco natum, & quemuis ba
iulum intereſſe, quum ſe Alcibiades afflictaret, lacrymansq́ꝫ Socrati ſupplex
eſſet, ut ſibi uirtutem traderet, turpitudinemq́ꝫ depelleret: quid dicemus Cle
anthe? num in illa re, quæ ægritudine Alcibiadem afficiebat, mali nihil fuiſ-
ſe? Quid illa Lyconis, qualia ſunt? qui ægritudinem extenuans, paruis ait
eam rebus moueri fortunæ & corporis incommodis, non animi malis, Quid
ergo?

ergo? illud quod Alcibiades dolebat, non ex animi malis uitiisq́ conſtabat? Ad Epicuri conſolationem ſatis eſt antedictum. Ne illa quidem cõſolatio firmiſſima eſt, quanq̃ & uſitata eſt, & ſæpe prodeſt. Non tibi hoc ſoli. Prodeſt hæc quidem, ut dixi, ſed nec ſemper, nec omnibus, ſunt enim qui reſpuant. Sed refert quo modo adhibeatur. ut enim tulerit quiſq́ eorum qui ſapienter tulerunt, non quo quiſq́ incommodo affectus ſit, prædicandum eſt. Chryſippi, ad ueritatem firmiſſima eſt, ad tempus ægritudinis difficilis. Magnum opus eſt probare mœrenti illum ſuo iudicio, & quod ſe ita putet oportere facere, mœrere. Nimirum igitur ut in cauſis nõ ſemper utimur eodem ſtatu, ſic enim appellamus controuerſiarum genera, ſed ad tempus, ad controuerſiæ naturam, ad perſonam accomodamus: ſic in ægritudine leniẽda. Nam quam quiſque curationem recipere poſſit uidendum eſt. Sed neſcio quo pacto ab eo quod erat à te propoſitum, aberrauit oratio. Tu enim de ſapiente quæſieras, cui aut malum uideri nullum poteſt quod uacet turpitudine, aut ita paruum malum, ut id obruatur ſapientia, uixq́ appareat: qui nihil opinione affingat, aſſumatq́ ad ęgritudinem, nec id putet eſſe rectum, ſe quàm maxime excruciari luctuq́ confici, quo grauius nihil eſſe poſſit. Edocuit tamen ratio, ut mihi quidem uidetur, quum hoc ipſum proprie non quæreretur hoc tempore, ne quidem ullum eſſe malum, niſi quod idem dici turpe poſſet, tamen ut uideremus quidquid eſſet in ægritudine mali, id non naturale eſſe, ſed uoluntario iudicio, & opinionis errore contractum. Tractatum eſt autem à nobis id genus ęgritudinis, quod unum eſt omnium maximum; ut eo ſublato, reliquorum remedia, ne magnopere quærenda arbitremur. Sunt enim certa quæ de paupertate, certa quæ de uita inhonorata & ingloria dici ſoleant. Separatim autem certæ ſcholæ ſunt, de exilio, de interitu patriæ, de ſeruitute, de debilitate, de cæcitate, & de omni caſu, in quo nomen poni ſolet calamitatis. Hæc Græci in ſingulas ſcholas, & in ſingulos libros diſpertiunt. Opus enim quærunt, quamquam planè diſputationis ſunt, delectationis. Et tamen ut medici toto corpore curando minimę etiam parti ſi condoluit, medentur: ſic philoſuphia, quum uniuerſam ęgritudinem ſuſtulit, tamen ſi quis error aliunde extitit, ſi paupertas momordit, ſi ignominia pupugit, ſi quid tenebrarum obfudit, exilium, aut eorum quæ modo dixi, ſi quid extitit. Et ſi ſingularum rerum ſunt proprię cõſolationes, de quibus audies tu quidem quum uoles. Sed ad eũdem fontem reuertendum eſt, ægritudinem omnem procul abeſſe à ſapiente, q́ inanis ſit, quod fruſtra ſuſcipiatur, quod non natura exoriatur, ſed iudicio, ſed opinione, ſed quadam inuitatione ad dolendum, quum id decreuerimus ita fieri oportere. Hoc detracto, quod totum eſt uoluntarium, ægritudo erit ſublata illa mœrens, morſus tamen & contractiunculæ quædam animi relinquentur. Hanc dicant ſanè naturalem, dum ægritudinis nomen abſit, graue, tetrum, funeſtum, quod cum ſapientia eſſe, atque ut ita dicam, habitare nullo modo poſſit. Atqui ſtirpes ſunt ægritudinis quàm multæ, quàm amarę, quæ ipſo trunco euerſo omnes elidendę ſunt, & ſi neceſſe erit ſingulis diſputatiõibus. Supereſt enim nobis hoc cuicuimodi eſt otium. Sed ratio una omnium eſt ægritudinum, plura nomina. Nam & inuidere ægritudinis eſt, & æmulari, & obtrectare, & miſereri, & angi, lugere, mœrere, ærũna affici, lamentari, ſollicitari, dolere, ĩ moleſtia eſſe, afflictari, deſperare. Hæc

omnia definiunt ſtoici: eaq́ uerba quæ dixi, ſingularum rerum ſunt, non ut uidentur eaſdem res ſignificant, ſed aliquid differunt, quod alio loco fortaſſe tractabimus. Hæ ſunt illæ ſtirpium fibræ, quas initio dixi, perſequendæ, & omnes elidendæ, ne unq̃ ulla poſſit exiſtere. Magnum opus & difficile, quis negat? Quid autem præclarum, non idem arduum? ſed tamen id ſe effecturã philoſophia profitetur: nos modo curationẽ eius recipiamus. Verum quidẽ hæc hactenus. Cetera quotieſcunque uoletis, & hoc loco, & alijs parata uobis erunt.

M. TVLLII CICERONIS TVSCVLANARVM QVAESTIONVM AD M. BRVTVM LIBER QVARTVS.

DE RELIQVIS ANIMI PERTVRBATIONIBVS

CVM multis in locis noſtrorum hominum ingenia uirtutesq́ Brute ſoleo mirari, tum maxime his ĩ ſtudijs quæ ſero admodum expetita in hanc ciuitatem è Græcia tranſtulerunt. Nam quum a' primo urbis ortu regijs inſtitutis, partim etiam legibus, auſpicia, cerimoniæ, comitia, prouocationes, Patrum conſilium, equitum peditumq́ deſcriptio, tota res militaris diuinitus eſſet conſtituta, tum progreſſio admirabilis incredibilisq́ curſus ad omnem excellentiam factus eſt, dominatu regio Rep. liberata. Nec uero hic locus eſt, ut de moribus inſtitutisq́ maiorum, & diſciplina ac temperatione ciuitatis loquamur. Alijs hæc locis ſatis accurate a' nobis dicta ſunt, maximeq́ in his VI libris, quos de Rep. ſcripſimus. Hoc autem loco conſiderãti mihi ſtudia doctrinæ, multa ſanè occurrunt cur ea quoq́ accerſita aliunde, neq́ ſolum expetita, ſed etiã conſeruata & culta uideantur. Erat enim illis penè in conſpectu pręſtanti ſapiẽtia & nobilitate Pythagoras, qui fuit in Italia temporibus ijſdem, quibus L. Brutus patriam liberauit, pręclarus author nobilitatis tuę. Pythagoræ autem doctrina quum longe lateq́ flueret, permanauiſſe mihi uidetur in hanc ciuitatem: idq́ eum coniectura probabile eſt, tum quibuſdam etiam ueſtigijs indicatur. Quis eſt enim qui putet, quum floreret in Italia Græcia potẽtiſſimis & maximis urbibus ea quæ magna dicta eſt, in hisq́ primũ ipſius Pythagoræ, deinde poſtea Pythagoreorũ tantum nomẽ eſſet, noſtrorum hominum ad eorum doctiſſimas uoces aures clauſas fuiſſe? Quinetiam arbitror propter Pythagoreorũ admirationẽ, Numam quoq́ regẽ Pythagoreum a' poſterioribus exiſtimatũ. Nam quum Pythagoræ diſciplinã & inſtituta cognoſceret, Regisq́ eius æquitatẽ & ſapientiã a' maioribus ſuis accepiſſent, ætates autẽ & tempora ignorarent propter uetuſtatẽ, eum qui ſapientia excelleret, Pythagorę auditorem fuiſſe crediderũt. Et de coniectura quidem hactenus. Veſtigia autem Pythagoreorum: q̃q̃ multa colligi poſſunt, paucis tamen utemur, quoniã non id agitur hoc tempore. Nã quum carminibus ſoliti illi eſſe dicantur & præcepta quædã occultius

tradere

tradere,& mentes ſuas á cogitationum intẽtione cantu fidibusq́ ad tranquillitatem traducere,grauiſſimus author in Originibus dixit Cato,morẽ apud maiores hunc epularum fuiſſe,ut deinceps qui accubarent,canerent ad tibiã clarorum uirorum laudes atq; uirtutes.Ex quo perſpicuum eſt,& cantus tũ fuiſſe reſcriptos uocum ſonis & carmina:quãq̃ id quidem etiam XII tabulę declarant,condi iam tum ſolitum eſſe carmen : quod ne liceret fieri ad alterius iniuriam,lege ſanxerunt.Nec uero illud nõ eruditorum temporum argumentum eſt, quod & deorum puluinaribus & epulis magiſtratuum fides pręcinunt,quod proprium eius fuit,de qua loquor,diſciplinę. Mihi quidem etiam Appij Cęci carmen,quod ualde Panętius laudat epiſtola quadam quę eſt ad Q. Tuberonem Pythagoreorum uidetur.Multa etiam ſunt in noſtris inſtitutis ducta ab illis,quę prętereo,ne ea quę peperiſſe ipſi putamur,aliunde didiciſſe uideamur. Sed ut ad propoſitum redeat oratio.Q; breui tempore,quot & quãti poetę?qui autem oratores extiterunt?facile ut appareat noſtros omnia conſequi potuiſſe:ſimul ut uelle cœpiſſent.Sed de ceteris ſtudijs alio loco & dicemus,ſi uſus fuerit,& ſępe diximus. Sapientię ſtudium uetus id quidem in noſtris,ſed tamen ante Lęlij ætatem & Scipionis non reperio, quos appellare poſſim nominatim.Quibus adoleſcentibus Stoicum Diogenem,& Academicum Carneadem uideo ad Senatum ab Athenienſibus miſſos eſſe Legatos:qui quum reipub.nullam unq̃ partẽ attigiſſent,eſſentq́ eorum alter Cyrenæus,alter Babylonius,nunquam profecto ſcholis eſſent excitati,neq; ad illud munus electi,niſi in quibuſdam principibus temporibus illis fuiſſent ſtudia doctrinæ,qui quum cetera literis mandarent,alij ius ciuile,alij orationes ſuas,alij monumenta maiorum,hanc ampliſſimam omnium artium bene uiuendi diſciplinam uita magis q̃ literis perſequuti ſunt.Itaq; illius uerę elegãtisq́ philoſophiæ,quæ ducta a' Socrate in Peripateticis adhuc permanſit,& idem alio modo dicentibus Stoicis, quum Academici eorum controuerſias diſceptarent,nulla fere ſunt,aut pauca admodum latina monumenta,ſiue propter magnitudinem rerum,occupationemq́ omnium,ſiue etiam ꝙ imperitis ea probari poſſe non arbitrabantur,quum interim illis ſilentibus,C.Amafanius extitit,dicẽs.Cuius libris editis commota multitudo cõtulit ſe ad eandem potiſſimum diſciplinam,ſiue ꝙ erat cognitu perfacilis,ſiue ꝙ inuitabatur illecebris blandis uoluptatis, ſiue etiam quia nihil prolatum erat melius,illud quod erat,tenebãt.Poſt Amafanium autem multi eiuſdem æmuli rationis,multa quum ſcripſiſſent,Italiam totã occupauerũt. Quodq́ maximum argumentum eſt,non dici illa ſubtiliter quod etiam facile ediſcantur,& ab indoctis probentur,id illi firmamentum eſſe diſciplinę putant.Sed defendat quod quiſq; ſentit,ſunt enim iudicia libera,nos inſtitutum tenebimus,nullisq́ unius diſciplinæ legibus aſtricti,quibus in philoſophia neceſſario pareamus, quid ſit in quaq; re maxime probabile, ſemper requiremus. Quod quum ſæpe alias,tum nuper in Tuſculano ſtudioſe egimus.Itaq; expoſitis tridui diſputationibus, quartus dies hoc libro concluditur. Vt enim in inferiorẽ ambulationẽ deſcendimus,quod feceramus idẽ ſuperioribus diebus,acta res eſt ſic. M. Dicat ſi quis uult qua de re diſputare uelit. A.Non mihi uidetur omni animi perturbatione poſſe ſapiens uacare. M. Aegritudine quidem heſterna diſputatione uidebatur. Niſi forte temporis cauſa no-

mur, ut in bono ſimus aliquo, dupliciter id contingit. Nam quum ratione
animus mouetur placide atque cõſtanter, tum illud gaudium dicitur. Quum
autem inaniter & effuſe animus exultat, tum illa lætitia geſtiens, uel nimia di-
ci poteſt, quam ita definiũt, ſine ratione animi elationem. Quoniamq́ ut bo-
na natura appetimus, ſic à malis natura declinamus, quæ declinatio ſi cum ra
tione fiet, cautio appelletur, eaq́ intelligatur in ſolo eſſe ſapiente: quæ autem
ſine ratione & cum examinatione humili atq́ fracta, nominetur metus. Eſt
igitur metus rationi aduerſa cautio. Præſentis autem mali, ſapientis affectio
nulla eſt. Stulti autem ægritudo eſt ea, qua afficiuntur in malis opinatis, ani-
mosq́ demittunt & contrahunt rationi non obtemperantes. Itaq́ hæc pri-
ma definitio eſt, ut ægritudo ſit animi aduerſante ratione contractio. Sic qua
tuor perturbationes ſunt. Tres conſtantiæ, quum ægritudini nulla conſtan
tia opponitur, ſed omnes perturbationes iudicio cenſent fieri & opinione.
Itaque eas definiunt preſſius, ut intelligatur non modo quàm uitioſę, ſed eti-
am quàm in noſtra ſint poteſtate. Eſt igitur ęgritudo, opinio recens mali prę-
ſentis, ĩ quo demitti cõtrahiq́ animo rectum eſſe uideatur. Lætitia opinio re
cens boni præſentis, in quo efferri rectum eſſe uideatur. Metus, opinio im
pendentis mali, quod intolerabile eſſe uideatur. Libido, opinio uenturi bo-
ni, quod ſit ex uſu iam præſens eſſe atque adeſſe. Sed quæ iudicia, quasq́ opi-
niones perturbationum eſſe dixi, non in eis perturbationes ſolum poſitas eſ-
ſe dicunt, uerum illa etiã quæ efficiunt perturbationibus. Vt ægritudo quaſi
morſum aliquem doloris efficiat: metus receſſum quendã animi & fugam: læ-
titia profuſam hilaritatem: libido effrenatã appetentiam. Opinionẽ autem,
quam in omnes definitiones ſuperiores incluſimus, uolunt eſſe imbecillam aſ-
ſenſionẽ. Sed ſingulis perturbationibus partes eiuſdẽ generis plures ſubiiciũ
tur. Vt ægritudini inuidentia (utendum eſt enim docendi cauſa uerbo mi-
nus uſitato, quoniam inuidia non in eo qui inuidet ſolum dicitur, ſed etiam
ĩ eo cui ĩuidetur) æmulatio, obtrectatio, miſericordia, angor, luctus, mœror,
ærumna, dolor, lamentatio, ſolicitudo, moleſtia, afflictatio, deſperatio, & ſi
qua ſunt de genere eodem. Sub metum autem ſubiecta ſunt pigritia, pudor,
terror, timor, pauor, exanimatio, conturbatio, formido. Voluptati maleuo-
lentia, lætans malo alieno, delectatio, iactatio, & ſimilia. Libidini ira, eſcan-
deſcẽtia, odium, inimicitia, diſcordia, indigentia, deſiderium & cetera eiuſmo
di. Hæc autem definiunt hoc modo. Inuidentiam eſſe dicunt ægritudinem ſu
ſceptam propter alterius res ſecundas, quæ nihil noceant inuidenti. Nam ſi
quis doleat eius rebus ſecundis a quo ipſe lædatur, non recte dicitur inuidere,
ut ſi Hectori Agamemnon. Qui autem, cui alterius commoda nihil noceãt,
tamen eum doleat his frui, inuidet profecto. Aemulatio autem dupliciter illa
quidem dicitur, ut & in laude & in uitio nomen hoc ſit. Nam & imitatio uir-
tutis ęmulatio dicitur. Sed ea nihil hoc loco utimur, ẽ enim laudis. Et eſt ęmu
latio ęgritudo, ſi eo quod concupierit, alius potiatur, ipſe careat. Obtrectatio
autem eſt ea, quam intelligi Zelotypiam uolo, ęgritudo ex eo, quod alter
quoq́ potiatur eo quod ipſe concupiuerit. Miſericordia eſt ęgritudo ex mi-
ſeria alterius iniuria laborantis. Nemo enim parricidę aut proditoris ſuppli-
cio miſericordia commouetur. Angor, ęgritudo premens. Luctus, ęgritu-
do ex eius, qui charus fuerit, interitu acerbo. Mœror ęgritudo flebilis,

Aerumna,ægritudo laborioſa. Dolor,ægritudo crucians. Lamentatio,ægritudo cum eiulatu. Solicitudo,ægritudo cum cogitatione. Moleſtia, ægritudo permanẽs. Afflictatio,ægritudo cũ uexatione corporis. Deſperatio, ægritudo ſine ulla rerum expectatione meliorum. Quæ autem, ſubiecta ſunt ſub metum,ea ſic definiunt. Pigritiam,metum conſequentis laboris. Terrorem, metũ concutientem. Ex quo fit,ut pudorem rubor,ſic terrorem pallor,& tremor,& dentium crepitus conſequatur. Timorem,metum mali appropinquãtis. Pauorem,metum mentem loco mouentem. Ex quo illud Ennij,

Tum pauor ſapientiam omnem mihi ex animo expectorat.

Exanimationem,metum ſubſequentem,& quaſi comitem pauoris. Conturbationem metum excutientem cogitata. Formidinem, metum permanentẽ. Voluptatis autem partes hoc modo deſcribũt,ut maleuolẽtia ſit uoluptas ex malo alterius ſine emolumẽto ſuo. Delectatio,uoluptas ſuauitate auditus animum deleniens. Et qualis eſt hęc aurium, tales ſunt oculorum,& tactionum, & odorationum,& ſaporum: quę ſunt omnes unius generis ad perfundendum animum,tanq̃ illiquefactæ uoluptates. Iactatio eſt uoluptas geſtiẽs,& ſe efferens inſolentius. Quæ autem libidini ſubiecta ſunt,ea ſic definiuntur,ut ira ſit libido puniendi eius qui uideatur læſiſſe iniuria. Exſcãdeſcentia autem ſit ira naſcens,& modo exiſtens,quę θύμωσις græce dicit̃. Odiũ,ira inueterata. Inimicitia,ira ulciſcendi tempus obſeruans. Diſcordia, ira acerbior intimo odio & corde concepta. Indigentia, libido explebilis. Deſiderium, libido eius qui nondum adſit uidendi. Diſtinguitur illud etiam, ut libido ſit earum rerum,quæ dicuntur de quodam,aut quibuſdam, quæ κατηγορήματα Dialectici appellant,ut habere diuitias,capere honores. Indigentia,libido rerum ipſarum eſt,ut honorum,ut pecuniæ. Omnium autem perturbationum fontem eſſe dicunt intemperantiam, quæ eſt à tota mente, ac recta ratione defectio, ſic auerſa à præſcriptione rationis,ut nullo modo appetitiones animi nec regi nec contineri queant. Quemadmodum igitur temperantia ſedat appetitiones & efficit ut hæ rectæ rationi pareant, conſeruatq́ conſiderata iudicia mentis: ſic huic inimica intemperantia omnem animi ſtatum inflammat,cõturbat, incitat. Itaque & ægritudines, & metus,& reliquæ perturbationes omnes gignuntur ex ea. Quemadmodum quum ſanguis corruptus eſt, aut pituita redundat,aut bilis,in corpore morbi, ęgrotationes naſcuntur: ſic prauarum opinionum conturbatio,& ipſarum inter ſe repugnantia,ſanitate ſpoliat animum,morbiſq́ perturbat. Ex perturbationibus autem primum morbi conficiuntur, quæ uocãt illi νοσήματα, eaq́ quæ ſunt eis morbis contraria, quæ habent ad res certas uitioſam offenſionem atq́ faſtidium. Deinde ægrotationes,quæ appellantur à Stoicis ἀῤῥωστήματα, hisq́ item oppoſitæ contrariæ offenſiones. Hoc loco nimium operæ conſumitur, à Stoicis, maxime à Chryſippo,dum morbis corporum comparatur morborum animi ſimilitudo. Qua oratione prætermiſſa minime neceſſaria,ea quæ rem continent pertractemus. Intelligatur igitur perturbationem iactantibus ſe opinionibus inconſtanter & turbide in motu eſſe ſemper. Quum autem hic feruor concitatioq́ animi inueterauerit, & tanquam in uenis medulliſq́ inſederit, tum exiſtit & morbus & ægrotatio, & offenſiones hę,quæ ſunt eis morbis ęgrotationibuſq́ contrariæ. Hæc quæ dico: cogitatione quidem inter ſe differunt,

re uero copulata ſunt,eaq; oriuntur ex libidine & lętitia. Nam quum eſt con cupita pecunia,nec adhibita continuo ratio,quaſi quædam Socratica medicina,quæ ſanaret eam cupiditatē, permanat in uenas,& inheret in uiſceribus illud malum,exiſtitq; morbus & ęgrotatio: quę auelli inueterata non poſſunt,ciq; morbo nomen eſt auaritia: ſimiliterq; ceteri morbi, ut glorię cupiditas,ut mulieroſitas,ut ita appellē eam, quę gręce φιλογυνία dicitur,ceteriq; ſimiliter morbi ægrotationesq; morborum naſcuntur. Quę autem ſunt his contraria,ea naſci putantur à metu,ut odium mulierū,quale in μισογυνία eſt,ut in hominū uniuerſum genus,quod accepimus de Timone,qui μισάνθρωπος appellatur,ut inhoſpitalitas eſt. Quæ oēs ægrotatiōes animi ex quodam metu naſcuntur earū rerum,quas fugiunt & oderunt. Definiunt autem animi ęgrotationem,opinationem uehementem de re non expetenda,tanq̄ ualde expetēda ſit,inhærentem & penitus inſitam. Quod autē naſcitur ex offenſione,ita definiunt,opinionē uehemētem de re nō fugienda inhærentē & penitus inſitam,tanq̄ fugienda. Hæc autem opinatio eſt iudicare ſe ſcire quod neſciat. Aegrotationi autem talia quædam ſubiecta ſunt,auaritia,ambitio, mulieroſitas,peruicacia,ligurritio,uinolentia,cupedia,& ſi qua ſimilia. Eſt autem auaritia opinatio uehemēs de pecunia,quaſi ualde expetēda ſit,inhærens & penitus inſita. Similisq; eſt eiuſdem generis definitio reliquarū. Offenſionū autē definitiones ſunt eiuſmodi. Vt inhoſpitalitas ſit opinio uehemēs ualde fugiēdū eſſe hoſpitē,eaq; inhærens & penitus inſita. Similiterq; definitur & mulierū odium,ut Hippolyti,& ut Timonis generis humani. Atq; ut ad ualetudinis ſimilitudinē ueniā,eaq; collatione utamur aliquādo, ſed parcius q̄ ſolēt Stoici: ut ſint alij ad alios morbos procliuiores. Itaq; dicimus grauedinoſos, quoſdam,quoſdam torminoſos,non quia ſemper ſint,ſed quia ſæpe ſint: alij ad metum,alij ad aliam perturbationē. Ex quo in alijs anxietas, unde anxij: in alijs iracundia dicitur,quæ ab ira differt,Eſtq; aliud iracundum eſſe,aliud iratū,ut differt anxietas ab angore. Neq; enim oēs anxii qui angūtur aliquādo,neq; anxij ſemper angūtur: ut inter ebrietatē & ebrioſitatem intereſt: aliudq; eſt amatorem eſſe aliud amantem. Atq; hæc aliorum ad alios morbos procliuitas late patet. Nam pertinet ad oēs perturbationes. In multis etiam uitijs apparet,ſed nomen res non habet. Ergo inuidi, & maleuoli: liuidi & timidi,& miſericordes,quia procliues ad eas perturbationes,non quia ſemper feruntur. Hęc igitur procliuitas ad ſuum quodq; genus à ſimilitudine corporis ægrotatio dicitur,dum ea intelligatur ad ægrotandum procliuitas. Sed hęc in bonis rebus, quòd alij ad alia bona ſunt aptiores, facilitas nominetur,in malis procliuitas,ut ſignificet lapſionē,in neutris habeat ſuperius nomen. Quomodo autem in corpore eſt morbus,ægrotatio,& uitiū,ſic in animo. Morbum appellant totius corporis corruptionem: Aegrotationē morbum cum imbecillitate: Vitium quum partes corporis inter ſe diſſident. Ex quo prauitas membrorum diſtortio, deformitas. Itaq; illa duo,morbus & ægrotatio ex totius ualetudinis corporis conquaſſatione & perturbatione gignuntur: uitium autem integra ualetudine ipſum ex ſe cernitur. Sed in animo tantummodo cogitatione poſſumus morbum ab ægrotatione ſeiungere. Vitioſitas autem eſt habitus,aut affectio in tota uita inconſtās,& à ſeipſa diſſentiēs. Ita fit,ut in altera corruptione opinionum morbus efficiatur & ęgro-

tatio,in altera inconſtantia & repugnantia. Non enim omne uitium partes habet diſſentientes,ut eorum qui non longe à ſapientia abſunt,affectio eſt illa quidem diſcrepans ſibi ipſa dum eſt inſipiens, ſed non diſtorta nec praua. Morbi autem & ægrotationis partes ſunt uitioſitatis,ſed perturbatiões ſint ne eiuſdem partes,quæſtio eſt. Vitia enim affectiones ſunt manentes, perturbationes autem mouentes:ut non poſſint affectionum manentium partes eſſe. Atq; ut in malis attingit animi naturam corporis ſimilitudo,ſic & in bonis. Sunt enim in corpore præcipua,pulchritudo,uires,ualetudo,firmitas,uelocitas. Sunt item in animo corporis tẽperatio,quum ea congruunt inter ſe, è quibus conſtamus. Sanitas ſic animi dicitur,quum eius iudicia opinionesq; concordant. Eaq; animi eſt uirtus, quam alii ipſam temperantiã dicunt eſſe, alij obtemperantẽ temperantię pręceptis,& eam ſubſequentem,nec habentẽ ullam ſpeciẽ ſuam. Sed ſiue hoc ſiue illud ſit,in ſolo eſſe ſapiente. Eſt autẽ quędam animi ſanitas,quæ in inſipientẽ etiam cadat,quum curatione medicorũ cõturbatio mentis aufertur. Et ut corporis eſt quædam apta figura membrorum cũ coloris quadã ſuauitate,eaq; dicitur pulchritudo;ſic in animo opinionũ iudiciorumq; æquabilitas,& cõſtantia cum firmitate quadã & ſtabilitate uirtutem ſubſequens,aut uirtutis uim ipſam continens,pulchritudo uocatur. itemq; uiribus corporis & neruis, & efficacitati ſimiles, ſimilibusq; uerbis animi uires nominantur. Velocitas autem corporis celeritas appellatur,quæ eadem ingenij etiam laus habetur propter animi multarum rerum breui tempore percurſionem. Illud animorum corporumq; diſſimile eſt, quod animi ualentes morbo tentari non poſſunt,corpora poſſunt. Sed corporum offenſiones ſine culpa accidere poſſunt,animorũ non item,quorum omnes morbi & perturbationes ex aſpernatione rationis eueniũt. Itaq; in hominibus ſolũ exiſtunt. Nam beſtiæ ſimile quiddam faciunt,ſed in perturbationes non incidunt. Inter acutos autem & hebetes intereſt,quod ingenioſi ut æs Corinthium in æruginem,ſic illi in morbum & incidunt tardius,& recreantur ocyus: hebetes non item. Nec uero in omnem morbum ac perturbationem animus ingenioſi cadit. Nõ enim multa efferata & immania:quædam autem humanitatis quoq; habẽt primã ſpeciem,ut miſericordia,ægritudo,metus. Aegrotationes autem & morbi animorum difficilius euelli poſſe putantur,q̃ ſumma illa uitia,quæ uirtutibus ſunt contraria. Morbis enim manentibus uitia ſublata eſſe non poſſunt,quia non tam celeriter ſanantur,q̃ illa tolluntur. Habes ea,quæ de pturbationibus enucleate diſputãt Stoici,quę logica appellãt, quia diſſerũtur ſubtilius. E' quibus tanq̃ è ſcrupuloſis cotibus enauigauit oratio. Reliquæ diſputationis curſum teneamus, modo ſatis illa dilucide diximus pro rerum obſcuritate. A. Prorſus ſatis: ſed ſiqua diligentius erunt cognoſcẽda,quæremus alias. Nunc uela,quæ modo dicebas,expectamus & curſum, M. Quando & alijs locis de uirtute diximus,& ſæpe dicendum erit. Pleræq; enim queſtiones,quæ ad uitã moresq; pertinent,à uirtutis fonte ducuntur. Quando igitur uirtus eſt affectio animi conſtans conueniensq;, laudabiles efficiens eos,in quibus eſt,& ipſa per ſe ſua ſponte,ſeparata etiam utilitate laudabilis,ex ea proficiſcunẽ honeſtę uoluntates, ſentẽtiæ,actiones,oĩs recta ratio. Quanq̃ ipſa uirtus breuiſſime ratio recta dici poteſt. Huius igiẽ uirtutis contraria eſt uitioſitas. Sic enim malo q̃ malitiam appellare eam,quã

Græci

Græci κακίαν appellāt. Nam malitia certi cuiuſdam uitij nomen eſt, uitioſitas omniū. Ex qua cogitantur perturbationes, quæ ſunt, ut paulò ante diximus, turbidi animorum concitatiq; motus, auerſi à ratione, & inimiciſſimi mentis uitæq; tranquillæ. Important enim ægritudines anxias atq; acerbas, animosq; affligūt & debilitant metu. Iidem inflāmant appetitione nimia, quam tum cupiditatem, tum libidinem dicimus impotentiam quandam animi à temperantia & moderatione plurimum diſſidentem. Quę ſi quando adepta eſt id quod ei fuerit concupitum, tum fert alacritatem, ut nihil eſſe conſtet quod agat, ut ille qui uoluptatem animi nimiā ſummū eſſe errorem arbitratur. Eorum igitur malorum in una uirtute poſita ſanatio eſt. Quid autē eſt non miſerius ſolū, ſed fœdius etiam & deformius, q̄ ægritudine quis afflictus debilitatusq; iacens? Cui miſeriæ proximus eſt is, qui appropinquās aliquod malum metuit, exanimatusq; pendet animi. Quam uim mali ſignificantes, poetæ impendere apud inferos ſaxum Tantalo faciunt ob ſcelera animiq; impotentiā & ſuperbiloquentiam. Ea communis pœna ſtultitiæ eſt. Omnibus enim quorum mens abhorret à ratione, ſemper aliquis talis terror impendet. Atq; ut hæ tabificæ mētis perturbationes ſunt, ægritudinem dico & metum, ſic hilariores illę, cupiditas auide ſemper aliquid expetens, & inanis alacritas, ideſt lætitia geſtiens, non multum differunt ab amētia. Ex quo intelligitur qualis ille ſit, quē tum moderatū, alias modeſtum & temperantem, alias conſtantē continentemq; dicimus. Nonnunq̄ hæc eadem uocabula ad frugalitatis nomen tanq̄ ad caput referre uolumus. Quod niſi eo nomine uirtutes continerētur: nunq̄ ita per illud uulgatum eſſet, ut iam prouerbij locum obtineret, hominem frugi omnia recte facere. Quod idem quum Stoici de ſapiente dicunt nimis admirabiliter, nimisq; magnifice dicere uidētur. Ergo is quiſquis eſt, qui moderatione & conſtantia, quietus animo eſt, ſibiq; ipſe placatus, ut nec tabeſcat moleſtijs, nec frangatur timore, nec ſitienter quid expetens ardeat deſiderio, nec alacritate futili geſtiens deliqueſcat: is eſt ſapiens quem quærimus, is eſt beatus cui nihil humanarum rerum aut intolerabile ad demittendum animum, aut nimis lętabile ad ferendū uideri poteſt. Quid enim uideatur ei magnum ī rebus humanis, cui ęternitas omnis, totiusq; mundi nota ſit magnitudo? Nam quid aut in ſtudijs humanis, aut in tam exigua breuitate uitæ, magnum ſapienti uideri poteſt? qui ſemper animo ſic excubat, ut ei nihil improuiſum accidere poſſit, nihil inopinatum, nihil omnino nouum. Atq; idem ita acrem in omnes partes aciem intendit, ut ſemper uideat ſedem ſibi ac locum ſine moleſtia atq; angore uiuendi, ut quencunque caſum fortuna inuexerit, hunc apte & quiete ferat: quod qui faciet, non ęgritudine ſolum uacabit, ſed etiam perturbationibus reliquis omnibus. His autem uacuus animus perfecte atq; abſolute beatos efficit. Idemq; concitatus & abſtractus ab integra certaq; ratione, non conſtantiam ſolum amittit, uerumetiam ſanitatem. Quocirca mollis & eneruata putanda eſt Peripateticorum ratio & oratio, qui perturbari animos neceſſe eſſe dicunt, ſed adhibent modum quendā, quem ultra progredi non oporteat. Modū tu adhibes uitio? An uitium nullum eſt nō parere ratiōi? an ratio parū præcipit nec bonū illud eſſe quod aut cupias ardēter, aut adeptus efferas te inſolenter? Nec porro malū quo aut oppreſſus iaceas, aut ne opprimare, mente uix conſtes? eaq; oīa aut nimis triſtia

aut nimis læta errore fieri? Qui ſi error ſtultis extenuetur die, ut quum res ea dē maneat aliter ferat inueterata, aliter recentia, ſapienteis ne attingat quidē omnino. Et enim quis erit tandem modus iſte? Quæramus enim modū ægritudinis, in qua operæ plurimum ponitur. Aegre tuliſſe P. Rutilium fratris repulſam Conſulatus, ſcriptum apud Fannium eſt, ſed tamen tranſiſſe uidetur modum, quippe qui ob eam cauſam à uita receſſerit. Moderatius igitur ferre debuit. Quid? ſi quum id ferret modice, mors liberorum acceſſiſſet? nata eſſet ęgritudo noua, ſed ea modica, magna tamen facta eſſet acceſſio. Quid ſi deinde dolores graues corporis? ſi bonorum amiſſio? ſi cęcitas? ſi exilium? ſi pro ſingulis malis ægritudines accederent? ſumma ea fieret, quæ non ſuſtineretur. Qui modum igitur uitio quęrit, ſimiliter facit, ut ſi poſſe putet, eum qui ſe è Leucade præcipitauerit, ſuſtinere ſe, quum uelit. Vt enim id non poteſt, ſic animus perturbatus & incitatus nec cohibere ſe poteſt, nec quo loco uult inſiſtere omnino. Quæq; creſcentia pernitioſa ſunt, eadem ſunt uitioſa naſcentia. Aegritudo autem, ceteræq; perturbationes amplificatæ, certe peſtiferæ ſunt. igitur etiam ſuſceptæ continuo in magna peſtis parte uerſantur. Et enim ipſæ ſe impellunt, ubi ſemel à ratione diſceſſum eſt, ipſaq; ſibi imbecillitas indulget, in altumq; prouehitur imprudens, nec reperit locum conſiſtendi. Quamobrem nihil intereſt, utrum moderatas perturbationes approbēt, an moderatam iniuſtitiam, moderatam ignauiam, moderatam intemperantiam. Qui enim uitiis modum apponit, is partem ſuſcipit uitiorum. Quod quum ipſum per ſe odioſum eſt: tum eo moleſtius, quia ſunt in lubrico, incitataq; ſemel in procliue labuntur, ſuſtineriq; nullo modo poſſunt. Quid quod ijdem Peripatetici perturbationes iſtas, quas nos extirpādas putamus: non modo naturales eſſe dicunt, ſed etiam utiliter à natura datas? Quorum eſt talis oratio. Primum multis uerbis iracundiam laudant, cotem fortitudinis eſſe dicunt, multoq; & in hoſtem & in improbum ciuem uehementiores iratorum impetus eſſe. Leueis autem ratiunculas eorum qui ita cogitarent, prælium rectum eſt hoc fieri, conuenit dimicare pro legibus, pro libertate, pro patria. Hæc ullam habent uim, niſi ira excanduit fortitudo. Nec uero de bellatoribus ſolum diſputant, imperia ſeueriora nulla eſſe putant ſine aliqua acerbitate iracundiæ. Oratorem denique non modo accuſantem, ſed ne defendentem quidem probant ſine aculeis iracundiæ. Quæ etiam ſi non adſit, tamen uerbis atque motu ſimulandam arbitrantur: ut auditoris iram oratoris incēdat actio. Virum deniq; uideri negant, qui iraſci neſciat. Eamq; quam lenitatem nos dicimus, uitioſo lentitudinis nomine appellant. Nec uero ſolum hanc libidinem laudant: eſt enim ira, ut modo definiui, ulciſcendi libido, ſed ipſum illud genus uel libidinis uel cupiditatis, ad ſummam utilitatem eſſe dicunt à natura datum. Nihil enim quemquam niſi quod lubeat, præclare facere poſſe. Noctu ambulabat in publico Temiſtocles, quod ſomnum capere non poſſet: quærentibusq; reſpondebat. Milciadis tropheis ſe è ſomno ſuſcitari. Cui non ſunt auditæ Demoſthenis uigiliæ? qui dolere ſe aiebat, ſi quando opificum antelucana uictus eſſet induſtria. Philoſophiæ denique ipſius principes, nunquam in ſuis ſtudijs tantos progreſſus ſine flagranti cupiditate facere potuiſſent. Vltimas terras luſtraſſe Pythagoram, Democritū, Platonem accepimus. Vbi enim quidquid eſſet, quod diſci poſſet, eò ueniendum

iudicauerunt

iudicauerunt. Num putamus hæc fieri ſine ſummo cupiditatis ardore potuiſſe? Ipſam ægritudinem, quam nos ut tetram & immanem beluam fugiendã diximus: non ſine magna utilitate à natura dicunt conſtitutam, ut omnes caſtigationibus, reprehenſionibus, ignominijs, affici ſe in delicto dolerent. Impunitas enim peccatorum data uidetur eis, qui ignominiam & infamiam ferunt ſine dolore. Morderi eſt melius conſcientia, ex quo eſt illud è uita ductum ab Afranio. Nam quum diſſolutus filius, Heu me miſerum, tum ſeuerus pater,

» Dummodo doleat aliquid, doleat quod lubet.

Reliquas quoq; partes ægritudinis utiles eſſe dicunt. Miſericordiam ad opem ferẽdam, & calamitates hominum indignorum ſubleuandas. Ipſum illud æmulari, obtrectare, non eſſe inutile, quum aut ſe non idem uideat conſequutum quod alium, aut alium idem quod ſe. Metum uero ſi quis ſuſtuliſſet omnem uitæ diligentiam ſublatam fore, quæ ſumma eſſet in eis, qui leges, qui magiſtratus, qui paupertatem, qui ignominiam, qui mortem, qui dolorem timerent. Hæc tamen ita diſputant, ut reſecanda eſſe fateãtur, euelli penitus dicant: nec poſſe, nec opus eſſe, ut in omnibus ferè rebus mediocritatem eſſe optimam exiſtiment. Quę quum exponunt, nihilne tibi uidentur, an aliquid dicere? A. Mihi uero dicere aliquid, itaq; expecto quid ad iſta. M. Reperiam fortaſſe, ſed illud ante, uidésne quanta fuerit apud Academicos uerecundia? Planè enim dicunt, quod ad rem pertineat. Peripateticis reſpondetur à Stoicis. Digladientur illi ꝑ me licet, cui nihil eſt neceſſe, niſi ubi ſit illud quod ueriſimillimum uideatur, anqrere. Quid eſt igitur, quod occurrat in hac quæſtione, è qua poſſit attingi aliquid ueriſimile, quò longius mens humana progredi non poteſt? Definitio perturbationis, qua rectè Zenonem uſum puto. Ita enim definit, ut perturbatio ſit aduerſa ratione contra naturam animi cõmotio: uel breuius, ut perturbatio ſit appetitus uehementior. Vehementior autem intelligatur is, qui procul abſit à naturę conſtantia. Quid ad has definitiones poſſim dicere? Atqui hæc pleraq; ſunt prudenter acuteq; diſſerẽtium: illa quidem ex rhetorum pompa, ardores animorum, cotesq; uirtutum. An uero uir fortis niſi ſtomachari cœperit, non poteſt fortis eſſe? Gladiatorium id quidem, quanq̃ in eis ipſis uidemus ſępe conſtantiam. Colloquuntur, congrediuntur, queruntur, aliquid poſtulant, ut magis placati, quàm irati eſſe uideantur. Sed in illo genere ſit ſanè Pacideianus aliquis hoc animo. ut narrat Lucilius:

Occidam illum equidem, & uincam, ſi id quæritis, inquit.
Verum illud credo fore, in os prius accipiam ipſe,
Q; gladium in ſtomacho, ſura ac pulmonibus ſiſto,
Odi hominem, iratus pugno, nec longius quidq̃
Vobis, q̃ dextræ gladium dum accommodet alter.
Vſqueadeo ſtudio atq; odio illius efferor ira,

At ſine hac gladiatoria iracundia uidemus progredientem apud Homerum Aiacem multa cum hilaritate, quum depugnaturus eſſet cum Hectore: cuius, ut arma ſumpſit, ingreſſio lętitiam attulit ſocijs, terrorem autem hoſtibus, ut ipſum Hectorem (quẽadmodum ẽ apud Homerum) toto pectore tremente prouocaſſe ad pugnam pœniteret. Atq; hi colloquuti inter ſe priuſq̃

manum conſererent leniter & quiete, nihilne in ipſa quidem pugna iracunde rabioſéue fecerunt. Ego ne Torquatum quidem illũ, qui hoc cognomen inuenit, iratum exiſtimo Gallo torquem detraxiſſe. Nec Marcellum apud Claſtidium ideo fortem fuiſſe, quia fuerit iratus. De Aphricano quidem, quia notior eſt nobis propter recentem memoriam, uel iurare poſſum, non illum iracundia inflammatum tum fuiſſe, quum in acie M. Halienum Pelignum ſcuto protexerit, gladiumq́ hoſti, in pectus infixerit. De L. Bruto fortaſſe dubitarim, an propter infinitum odium tyranni effrenatius in Arruntem inuaſerit. Video enim utrunq́ comminus ictu cecidiſſe cõtrario. Quid igitur huc adhibetis iram? An fortitudo niſi inſanire cœperit, impetus ſuos nõ habet? Quid Herculem quem in cœlum iſta ipſa quam uos iracundiã eſſe uultis, ſuſtulit fortitudo, iratumne cenſes cõflixiſſe cum Erymãthio apro, aut leone Nemeço? An etiã Theſeus Marathonij tauri cornua comprehendit iratus? Vide ne fortitudo minime ſit rabioſa, ſitq́ iracundia tota leuitatis. Neq́ enim ulla fortitudo, quæ rationis eſt expers. Contemnendę res humanæ ſunt, negligenda mors eſt, patibiles & dolores, & labores putandi. Hæc quum conſtituta ſint iudicio atq́ ſententia, tum eſt robuſta illa & ſtabilis fortitudo: niſi forte quæ uehementer, acriter, animoſe fiunt, iracunde fieri ſuſpicamur. Mihi ne Scipio quidem ille Pont. Max. qui hoc Stoicorum uerum eſſe declarauit, nunquam iratum eſſe ſapientem, iratus uidetur fuiſſe cum Ti. Graccho, tum, quum Conſulem languentem reliquit, atq́ ipſe priuatus, ut ſi Conſul eſſet, qui Remp. ſaluam eſſe uellet, ſe ſequi iuſſit. Neſcio ecquid ipſi nos fortiter in Rep. fecerimus: ſi quid fecimus, certe irati non fecimus. An eſt quidquam ſimilius inſanię quàm iræ? quàm bene Ennius, initium dixit inſaniæ. Color, uox oculi, ſpiritus, impotentia dictorum atque factorum, quam partem habent ſanitatis? Quid Achille Homerico fœdius? Quid Agamemnone in iurgio? Nam Aiacem quidem ira ad furorem mortemq́ perduxit. Non igitur deſiderat fortitudo aduocatam iracundiam: ſatis eſt inſtructa, parata, armata per ſeſe. Nam iſto modo quidem licet dicere utilem uinolentiam ad fortitudinem, utilem etiam dementiam, quod & inſani & ebrij multa faciunt ſæpe uehementius.

Semper Aiax fortis, fortiſſimus tamen in furore.
Nam facinus fecit maximum, quum Danais inclinantibus
Summam rem perfecit manus, prælium quum reſtituit inſaniens.

Dicamus igitur utilem inſaniam. Tracta definitionem fortitudinis, intelliges eam ſtomacho non egere. Fortitudo igitur eſt affectio animi legi ſummæ in perpetiẽdis rebus obtẽperans: uel, conſeruatio ſtabilis iudicii in eis rebus quæ formidoloſæ uidentur, ſubeundis & repellendis: uel, ſcientia rerum formidoloſarum contrariarumq́, aut omnino negligẽdarum, conſeruans earum rerum ſtabile iudiciũ: uel breuius ut Chryſippus, Nam ſuperiores definitiones erant Sphæri hominis in primis bene definientis, ut putant Stoici. Sunt enim omnino omnes ferè ſimiles, ſed declarant communeis notiones alia magis alia. Quomodo igitur Chryſippus? Fortitudo eſt, inquit, ſcientia perferendarum rerum: uel, affectio animi in patiendo ac perferendo ſummæ legi parens ſine timore. Licet enim inſectemur iſtos, ut Carneades ſolebat, metuo ne ſoli philoſophi ſint. Quæ enĩ iſtarũ definitionũ nõ aperit, notionẽ

noſtram:

noſtram, quam habemus omnes de fortitudine tectam atq; inuolutam? qua aperta quis eſt qui aut bellatori, aut Imperatori: aut oratori quærat aliquid, neq; eos exiſtimet ſine rabie quidq̃ fortiter facere poſſe? Quid Stoici, qui omnes inſipientes inſanos eſſe dicunt, nonne iſta colligunt? Remoue perturbationes, maximeq; iracundiam. Iam uidebuntur monſtra dicere, nunc autem ita differunt, ſic ſe dicere omnes ſtultos inſanire, ut male olere omne cœnum. At non ſemper, commoue ſenties: ſic iracundus non ſemper iratus eſt. Laceſſe, iam uidebis furẽtem. Quid iſta bellatrix iracundia? quum domum rediit? qualis eſt cum uxore, cum liberis, cum familia? An tum quoq; eſt utilis? Eſt igitur aliquid quod conturbata mens melius poſſit facere, q̃ conſtans? An quiſq̃ poteſt ſine perturbatione mẽtis iraſci? bene igitur noſtri quum omnia eſſent in morbis uitia, quod nullũ erat iracũdia fœdius, iracundos ſolos morboſos nominauerunt. Oratorem uero iraſci minime decet, ſimulare nõ dedecet. An tibi iraſci tum uidemur, quum quid in cauſis acrius & uehementius dicimus? Quid quum iam in rebus tranſactis & præteritis orationes ſcribimus, num irati ſcribimus?

Ecquis hoc animaduertit? Vincite

num aut egiſſe unq̃ iratum Aeſopum, aut ſcripſiſſe exiſtimamus iratum Accium? Aguntur iſta præclare, & ab oratore quidem melius, ſi modo ẽ orator, q̃ ab ullo hiſtrione: ſed aguntur leniter, & mẽte trãquilla. Libidinẽ uero laudare, cuius ẽ libidinis? Themiſtoclem mihi & Demoſthenem profertis. Additis Pythagorã, Democritum, Platonem. Quid? uos ſtudia libidinẽ uocatis? quæ uel optimarũ rerum, ut ea ſunt quæ profertis, ſedata tamen & trãquilla eſſe debẽt. Iã ægritudinẽ laudare, unam rem maxime deteſtabilem, quorũ eſt tandem philoſophorum? At cõmode dixit Afranius,

Dummodo doleat aliquid, doleat quod lubet.

Dixit enim de adoleſcẽte perdito ac diſſoluto. Nos aũt de cõſtãti uiro ac ſapiẽte quærimus. Et quidẽ ipſam illam irã Centurio habeat aut ſignifer, uel ceteri, de quibus dici nõ neceſſe eſt, ne rhetorũ aperiamus myſteria. Vtile ẽ enĩ uti motu animi, qui uti rõne nõ poteſt. Nos aũt ut teſtificor ſæpe, de ſapiente quærimus, At etiã æmulari utile eſt, obtrectare, miſereri. Cur miſereare potius, q̃ feras opẽ, ſi id facere poſſis? An ſine miſericordia liberales eſſe nõ poſſumus? Nõ enim ſuſcipere ipſi ægritudines propter alios debemus, ſed alios ſi poſſumus leuare ægritudine. Obtrectare uero alteri, aut illa uitioſa æmulatione, q̃ riualitati ſimilis eſt, æmulari, quid habet utilitatis? quũ ſit æmulantis, angi alieno bono, quod ipſe nõ habeat: obtrectãtis aũt, angi alieno bono quod id ẽt alius habeat. Quis id approbare poſſit, ęgritudinẽ ſuſcipe pro experientia ſi q̃d habere uelis? Nã ſolũ habere uelle ſũma demẽtia eſt. Mediocritates autẽ malorũ quis laudare recte poſſit? Quis enĩ poteſt, in quo libido cupiditáſue ſit, nõ libidinoſus & cupidus eſſe? in quo ira nõ iracũdus, in quo angor nõ anxius, in quo timor nõ timidus? Libidinoſũ igiť, & cupidũ, & iracũdũ, & anxiũ, & timidũ cẽſemus eſſe ſapiẽtẽ? De cuius excellẽtia multa quidẽ dici, q̃uis fuſe lateq; poſſint, ſed breuiſſime illo modo, ſapiẽtiã eſſe rerũ diuinarũ & humanarũ ſciẽtiã, cognitioneq; q̃ cuiuſq; rei cauſa ſit. Ex quo efficiť, ut diuina imiteť, humana oĩa inferiora uirtute ducat. ĩ hãc tu igitur tanq̃ in mare, quod eſt uẽtis ſubiectũ perturbationẽ cadere tibi dixiſti uideri. Quid eſt quod tãtã

grauitatem conſtantiamq́ perturbet? An improuiſum aliquid aut repētinū? Quid poteſt accidere tale, & cui nihil quod homini euenire poſſit? Nā quod aiūt, nimia reſecari oportere, naturalia relīqui, quid tādē poteſt eſſe naturale, quod idem nimiū eſſe poſſit? Sunt enim omnia iſta ex errorū orta radicibus, quę euellenda & extrahenda penitus nō circūcidēda nec amputanda ſūt. Sed quoniā ſuſpicor te nō tam de ſapiente, q̄ de teipſo quærere (illum enim putas omni perturbatione eſſe liberū, te uis) uideamus quanta ſint, quæ à philoſophia remedia morbis animorum adhibeantur. Eſt enim quędam medicina certe, nec tam fuit hominū generi inſenſa atq; inimica natura, ut corporibus tot res ſalutares, animis nullā inuenerit. De quibus hoc etiam eſt merita melius, quod corporum adiumenta adhibentur extrinſecus, animorū ſalus incluſa in his ipſis eſt. Sed quo maior eſt in eis præſtantia & diuinior, eo maiore indigēt diligētia. Itaq; bene adhibita ratio cernit quid optimū ſit, neglecta multis implicatur erroribus. Ad te igitur mihi iam conuertēda omnis oratio eſt. Simulas enim quærere te de ſapiēte, quæris autē fortaſſe de te. Earum igitur perturbationū quas expoſui, uarię ſunt curationes. Nā neq; omnis ægritudo una ratione ſedatur. Alia eſt enī lugenti, alia miſerāti, aut inuidenti adhibēda medicina. Eſt etiā in omnibus quatuor perturbationibus illa diſtinctio, utrū ad uniuerſam perturbationē, quę eſt aſpernatio rōnis, aut appetitus uehemētior, an ad ſingulas, ut ad metū, libidinē, reliquasq́ melius adhibeatē oratio: & utrum illud ne uideatur ęgre ferendum ex quo ſuſcepta ſit ęgritudo, an omnium rerum toleranda omnino ægritudo: ut ſi quis ægre ferat ſe pauperem eſſe, id ne diſputes paupertatem malum non eſſe, an hominem ægre ferre nihil oportere. Nimirum hoc melius, ne ſi forte de paupertate non perſuaſeris, ſit ægritudini concedendum. Aegritudine autem ſublata proprijs rationibus, quibus heri uſi ſumus, quodammodo etiam paupertatis malum tollitur. Sed omnis eiuſmodi perturbatio animi placatione abluatur: illa quidem quum doceas nec bonum illud eſſe, ex quo lætitia aut libido oriatur, nec malum ex quo aut metus aut ægritudo. Verumtamen hęc eſt certa & propria ſanatio, ſi doceas ipſas pturbationes per ſe eſſe uitioſas, nec habere quidquā aut naturale aut neceſſariū: ut ipſam ægritudinem leniri uidemus, quum obijcimus mœrentibus imbecillitatem animi effœminati, quumq́ eorum grauitatem conſtantiamq́ laudamus, qui non turbulente humana patiātur. Quod quidē ſolet eis etiam accidere, qui illa mala eſſe cēſent, ferenda tamē æquo animo arbitrātur. Putat aliquis eſſe uoluptatem bonum, alius autē pecuniam: tamen & ille ab intemperantia, & hic ab auaritia auocari poteſt. Illa autem altera ratio & oratio, quæ ſimul & opinionem falſam tollit, & ęgritudinem detrahit, eſt ea quidem utilior, ſed raro proficit, neq; eſt ad uulgus adhibenda. Quædam autem ſunt ægritudines, quas illa medicina nullo modo poſſit leuare, ut ſi quis ægre ferat nihil in ſe eſſe uirtutis, nihil animi, nihil officij, nihil honeſtatis, propter mala is quidem angatur, ſed alia quædam ſit ad eum admouenda curatio, & talis quidem quę poſſit eſſe omnium, etiam de ceteris rebus diſcrepantiū philoſophorum. Inter omnes enim conuenire oportet, commotiones animorum à recta ratione auerſas, eſſe uitioſas, ut etiam ſi nec mala ſint illa, quæ metū ægritudinémue, nec bona quæ cupiditatem lætitiámue moueāt, tamen ſit uitioſa ipſa cōmotio. Conſtantem enim quendam uolumus ſedatum,

grauem,humana omnia prementem, illum eſſe,quem magnanimum & fortem uirum dicimus. Talis autem nec mœrens, nec timens,nec cupiens,nec geſtiens eſſe quiſquam poteſt. Eorum enim hęc ſunt,qui euentus humanos ſuperiores,quàm ſuos animos eſſe dicunt. Quare omnium philoſophorum,ut ante dixi,una ratio eſt medendi,ut nihil quale ſit illud quod perturbet animum, ſed de ipſa perturbatione dicendum. Itaqꝫ primum in ipſa cupiditate, quum id ſolum agitur ut ea tollatur,non eſt quærendum, bonum illud néc ne ſit quod libidinem moueat,ſed libido ipſa tollenda eſt,ut ſiue quod honeſtum eſt,id ſit ſummum bonũ,ſiue uoluptas,ſiue horũ utrunqꝫ coniũctum,ſiue tria illa genera bonorum,tamen etiam ſi uirtutis ipſius uehemẽtior appetitus ſit, eadem ſit omnibus ad deterrendum adhibenda oratio. Continet autem ſedationem omnem animi,humana in conſpectu poſita natura,quæ quo facilius expreſſa cernatur,explicanda eſt oratione communis conditio,lexqꝫ uitæ. Itaqꝫ non ſine cauſa quum Oreſtis fabulam doceret Euripides,primos tris uerſus reuocaſſe dicitur Socrates.

Neqꝫ tam terribilis ulla fando oratio eſt,
Nec ſors,nec ira cœlitum inuictum malum,
Quod non natura humana patiendo efferat.

Eſt autem utilis ad perſuadendum ea quæ acciderunt,ferri & poſſe & oportere,enumeratio eorum qui tulerunt:& ſi ægritudinis ſedatio & heſterna diſputatione explicata eſt,& in cõſolationis libro quem in medio (non enim ſapientes eramus) mœrore & dolore cõſcripſimus:quodqꝫ uetat Chryſippus, ad recẽtis quaſi tumores animi remedium adhibere:id nos fecimus, naturęqꝫ uim attulimus,ut magnitudini medicinę doloris magnitudo concederet. Sed ęgritudini,de qua ſatis eſt diſputatum, finitimus eſt metus, de quo pauca dicenda ſunt. Eſt enim metus,ut ægritudo præſentis, ſic ille futuri mali. Itaqꝫ nonnulli ægritudinis partem quandam metum eſſe dicebant. Aliȷ autem metum præmoleſtiam appellabant, quod eſt quaſi dux conſequentis moleſtiæ. Quibus igitur rationibus inſtantia feruntur, eiſdem contemnuntur ſequentia. Nam uidendum eſt in utriſque ne quid humile,ſummiſſum, molle,effœminatum, fractum abiectumqꝫ faciamus. Sed quanquam de ipſius metus incõſtãtia,imbecillitate,leuitate dicẽdũ eſt,tamen multũ prodeſt ea quæ metuũtur ipſa contẽnere. Itaqꝫ ſiue caſu accidit,ſiue cõſilio, percõmode factũ eſt quod eis de rebus quæ maxime metuuntur,de morte & dolore primo & proximo die diſputatum eſt. Quæ ſi probata ſunt,metu magna ex parte liberati ſumus. Ac de malorum opinione hactenus. Videamus nunc de bonorum,id eſt de lętitia & cupiditate. Mihi quidem in tota ratione ea quæ pertinet ad animi perturbationem, una res uidetur cauſam continere, omneis eas eſſe in noſtra poteſtate, omneis iudicio ſuſceptas, omneis uoluntarias. Hic igitur error eſt eripiendus, hæc detrahenda opinio: atque ut in malis opinatis tolerabilia, ſic in bonis ſedatiora ſunt efficienda ea, quæ magna & lætabilia dicuntur. Atque hoc quidem commune malorum & bonorum, ut ſi iam difficile ſit perſuadere nihil earum rerum quæ perturbent animum, aut in bonis aut in malis eſſe habendum,tamen alia ad alium motũ curatio ſit adhibẽda,aliaqꝫ ratione maleuolus,alia amator,alia rurſus,anxius, alia timidus corrigendus. Atque erat facile ſequentem eam rationem, quæ

maxime probatur de bonis & malis, negare unquam lætitia affici poſſe inſipientem, quod nihil unquam haberet boni: ſed loquimur nunc more communi. Sint ſanè iſta bona quæ putantur, honores, diuitiæ, uoluptates, cetera tamē in eis ipſis potiundis exultans geſtiensq́ lętitia turpis eſt. Vt ſi ridere cōceſſum ſit, uituperetur tamē cachinnatio. Eodem enim uitio eſt effuſio animi in lætitia, quo in dolore contractio. Eademq́ leuitate cupiditas eſt in appetēdo, qua lætitia in fruendo. Et ut nimis afflicti moleſtia, ſic animi elati lætitia, iure iudicantur leues. Et quum inuidere ægritudinis ſit, malis autem alienis uoluptatem capere lætitiæ, utrunq́ immanitate & feritate quadam proponēda caſtigari ſolet. Atq́ ut cōfidere decet, timere non decet, ſic gaudere decet, lætari non decet. Quoniam docendi cauſa à gaudio lætitiam diſtinguimus, illud iam ſupra diximus, fieri contractionem animi recte nunquam poſſe, elationē poſſe. Aliter enim Næuianus ille gaudet Hector,

Lætus ſum
Laudari me abs te pater laudato uiro.

Aliter ille apud Trabeam Chærea,

Lena delinita argento nutum obſeruabit meum,
Quid uelim, quid ſtudeam, adueniens digito impellam ianuam,
Fores patebunt. De improuiſo Chryſis ubi me aſpexerit,
Alacris obuiam mi ueniet, complexum exoptans meum.
Mihi ſe dedet.

Quam hæc pulchra putet, ipſe iam dicet.

Fortunam ipſam anteibo fortunis meis.

Hęc lętitia q̃ turpis ſit, ſatis eſt diligenter attendentem penitus uidere. Et ut turpes ſunt qui efferunt ſe lętitia, tum quū fruuntur ueneréis uoluptatibus, ſic flagitioſi, qui eas inflammato animo cōcupiſcunt. Totus uero iſte, qui uulgo appellatur amor, nec hercule inuenio quo nomine alio poſſit appellari, tātæ leuitatis eſt, ut nihil uideam, quod putem conferendum. Quem Cęcilius.

Deum qui non ſummum putet,
Aut ſtultum, aut rerum eſſe imperitum exiſtimet,
Cui in manu ſit, quem eſſe dementem uelit,
Quem ſapere, quem inſanire, quem in morbum inijci,
Quem contra amari, quem accerſiri, quem expeti.

O præclaram emendatricem uitæ poeticam, quæ amorem flagitii & leuitatis authorem in concilio deorum collocandum putet. De Comœdia loquor, quæ ſi hæc flagitia non probaremus, nulla eſſet omnino. Quid ait ex tragœdia princeps ille Argonautarum?

Tu me amoris magis q̃ honoris ſeruauiſti gratia.

Quid ergo hic amor Medeæ, quanta miſeriarum incendia excitauit? Atque ea tamen apud alium poetam patri dicere audet, ſe coniugem habuiſſe,

Illum, amor quem dederat, qui plus pollet, potiorq́ eſt patre.

Sed poetas ludere ſinamus, quorum fabulis in hoc flagitio uerſari ipſum uidemus Iouem, Ad magiſtros uirtutis philoſophos ueniamus, qui amorē negant ſtupri eſſe, & in eo litigant cū Epicuro, non multum, ut opinio mea fert, mentiente. Quis eſt enim iſte amor amicitiæ? cur neq́ deformem adoleſcentem quiſquam amat, neq́ formoſum ſenem? mihi quidem hæc in Græco

rum

rum gymnaſijs nata conſuetudo uidetur, in quibus iſti liberi & conceſſi ſunt amores. Bene igitur Ennius.

Flagitii principium eſt nudare inter ciues corpora.

Qui ut ſint (quod fieri poſſe uideo) pudici, ſoliciti tamē & anxii ſunt, eoq́ magis, quod ſeipſi continent & coercent. Atq́ ut muliebreis amores omittā, quibus maiorem licentiam natura conceſſit, quis aut de Ganimedis raptu dubitat quid poetæ uelint? aut nō intelligit quid apud Euripidem & loquatur & cupiat Laius? quid deniq́ homines doctiſſimi, & ſummi poetæ de ſeipſis & carminibus edant & cantibus? Fortis uir in ſua Repub. cognitus, quæ de iuuenum amore ſcribit Alcæus? Nam Anacreontis quidem tota poeſis eſt amatoria. Maxime uero omnium flagraſſe amore Rheginum Ibicum apparet ex ſcriptis, Atq́ horum omnium libidinoſos eſſe amores uidemus. Philoſophi ſumus exorti (et authore quidem noſtro Platone, quem nō iniuria Dicæarchus accuſat) qui amori authoritatem tribueremus. Stoici uero & ſapiētem amaturum eſſe dicunt: & amorem ipſum, conatum amicitiæ faciendæ ex pulchritudinis ſpecie definiunt. Qui ſi quis eſt in rerum natura, ſine ſolicitudine, ſine deſiderio, ſine cura, ſine ſuſpirio, ſit ſanē: uacat enim omni libidine: hæc autem de libidine oratio eſt. Sin autem eſt aliquis amor, ut eſt certe, qui nihil abſit, aut non multum ab inſania, qualis in Leucadia eſt.

» Si quidem ſit quiſquam deus, cui ego ſim curæ.

At id erat diis omnibus curandum, quemadmodum hic frueretur uoluptate amatoria.

» Heu me inſelicem. Nihil uerius, probe & ille.

« Sanuſne es, qui temere lamentare?

Sic inſanus ſuis etiam uidetur. At quas tragœdias effecit?

» Te Apollo ſancte fer opem. teq́ omnipotens

» Neptune inuoco, Voſq́ adeo uenti.

Mundum totum ſe ad amorem ſuum ſubleuandum cōuerſurum putat. Venerem unam excludit ut iniquam.

» Nam quid ego te appellem Venus?

Eam præ libidine negat curare quidquam, quaſi uero ipſe non propter libidinem tanta flagitia & faciat & dicat. Sic igitur affecto hæc adhibenda curatio eſt, ut & illud quod cupiat: oſtendat quàm leue, quàm contemnendum, q̄ nihil ſit omnino, quàm facile uel aliunde uel alio modo perfici, uel omnino negligi poſſit. Abducendus etiam eſt nōnunquam ad alia ſtudia, ſolicitudines, curas, negotia. Loci deniq́ mutatione tanquam ægroti non cōualeſcentes ſæpe curandus eſt. Etiam nouo quodam amore ueterem amorem tanquam clauo clauum eiiciendum putant. Maxime autem admonendus, quantus ſit furor amoris. Omnibus enim ex animi perturbationibus eſt profecto nulla uehemētior, ut ſi iam ipſa illa accuſare nolis, ſtupra dico & corruptelas & adulteria, inceſta, deniq́, quorum omnium accuſabilis eſt turpitudo. Sed ut hæc omittas, perturbatio ipſa mentis in amore fœda per ſe eſt. Nam ut illa præteream quæ ſunt furoris, hæc ipſa per ſeſe quam habent leuitatem, quæ uidentur eſſe mediocria, iniuriæ.

» Suſpiciones, inimicitiæ, induciæ,

» Bellum, pax rurſum? Incerta hæc ſi tu poſtules

ceteris, qui illa in Socrate uitia nõ agnoſcerent: ab ipſo autem Socrate ſublevatus eſt, quum illa ſibi ſigna, ſed ratione à ſe deiecta diceret. Ergo ut optima quiſq; ualetudine affectus poteſt uideri alius, ut natura ad aliquem morbum procliuior, ſic animus alius ad alia uitia propenſior. Qui autem non natura, ſed culpa uitioſi eſſe dicuntur, eorum uitia conſtant ex falſis opinionibus rerum bonarum ac malarum, ut ſit alius ad alios motus perturbationesq; procliuior. Inueteratio autem, ut in corporibus ęgrius depellitur, quàm perturbatio: citiusq; repentinus oculorum tumor ſanatur, q̃ diuturna lippitudo depellitur. Sic cognita iam cauſa perturbationum, quæ omnes oriuntur ex iudicijs opinionum & uoluntatibus, ſit iam huius diſputationis modus. Scire autem nos oportet, cognitis, quoad poſſint ab homine cognoſci, bonorum & malorũ finibus, nihil à philoſophia poſſe aut maius aut utilius optari, q̃ hęc. quę à nobis hoc quatriduo diſputata ſunt. Morte enim cõtempta, & dolore ad patiendum leuato, adiunximus ſedationem ægritudinis, qua nullum homini maius malũ eſt. Et ſi enim omnis animi perturbatio grauis eſt, nec multum differt ab amentia, tamen ita ceteros quum ſint in aliqua perturbatione, aut metus, aut lætitiæ, aut cupiditatis, commotos modo & perturbatos dicere ſolemus: at eos qui ſe ęgritudini dediderunt, miſeros, afflictos, ęrumnoſos, calamitoſos. Itaq; non fortuito factum uidetur, ſed à te ratione propoſitum, ut ſeparatim de ægritudine, & de ceteris perturbationibus diſputaremus. In ea eſt enim fons miſeriarum & caput. Sed & ęgritudinis, & reliquorum animi morborum una ſanatio eſt, omnes opinabiles eſſe & uoluntarios, ea req; ſuſcipi, quod ita rectum eſſe uideatur. Hũc errorem quaſi radicem omnium malorum ſtirpitus philoſophia ſe extracturam, pollicetur. Demus igitur nos huic excolẽdos, patiamurq; nos ſanari. Iis enim malis inſidentibus non modo beati, ſed ne ſani quidẽ eſſe poſſumus. Aut igitur negemus quidq̃ ratione cõfici, quum contra nihil ſine ratione recte fieri poſſit, aut quum philoſophia ex rationum collatione conſtet, ab ea ſi & boni & beati uolumus eſſe, omnia adiumenta & auxilia petamus bene beateq; uiuendi.

M. TVLLII CICERONIS TVSCVLANARVM QVAESTIONVM AD M. BRVTVM LIBER QVINTVS.

AD BEATE VIVENDVM VIRTVTEM SEIPSA ESSE CONTENTAM.

QVINTVS hic dies Brute finem faciet Tuſculanarũ diſputationum, quo die eſt à nobis ea de re, quam tu ex omnibus maxime probas, diſputatum. Placere enim tibi admodum ſenſi, & ex eo libro quem ad me accuratiſſime ſcripſiſti, & ex multis ſermonibus tuis, uirtutem ad beate uiuendum, ſeipſa eſſe contentam. Quod & ſi difficile eſt probatu propter tam uaria, & tam multa tormẽta fortunæ, tale tamen eſt, ut elaborandũ ſit, quo facilius

probetur. Nihil eſt enim omnium quæ in philoſophia tractãtur, quod graui us magnificentiusq́ dicatur. Nam quum ea cauſa impulerit eos, qui primi ſe ad philoſophiæ ſtudium contulerunt, ut omnibus rebus poſthabitis, totos ſe in optimo uitæ ſtatu exquirendo collocarent, profecto ſpe beate uiuendi tan tam in eo ſtudio curam operamq́ poſuerunt. Quod ſi ab iis inuenta & perfe cta uirtus eſt, & ſi præſidiȷ ad beate uiuendum in uirtute ſatis eſt, quis eſt qui nõ præclare, & ab illis poſitam, & a' nobis ſuſceptam operam philoſophãdi arbitretur? Sin autem uirtus ſubiecta ſub uarios incertosq́ caſus famula for tunæ eſt, nec tantarum uirium eſt ut ſe ipſa tueatur, uereor ne non tam uirtutis fiducia nitendum nobis ad ſpem beate uiuendi, q̃ uota facienda uideantur. Equidẽ eos caſus, in quibus me fortuna uehementer exercuit, mecum ipſe con ſiderans, huic incipio ſententię diffidere, interdum & humani generis imbecil litatem fragilitatemq́ extimeſcere. Vereor enim ne natura quũ corpora no bis infirma dediſſet, iȷsq́ & morbos inſanabileis, & doloris intolerabilis ad iunxiſſet, animos quoq́ dederit, & corporum doloribus congruẽtis, & ſepa ratim ſuis angoribus & moleſtiȷs ĩplicatos. Sed in hoc me ipſe caſtigo, quod ex aliorum, & ex noſtra ſortaſſe mollitia, non ex ipſa uirtute de uirtutis robo re exiſtimo. Illa enim ſi modo eſt ulla uirtus, quam dubitationem auuncu lus tuus Brute ſuſtulit, omnia quæ cadere in hominem poſſunt, ſubter ſe ha bet, eaq́ deſpiciens caſus contemnit humanos, culpaq́ omni carens præter ſe ipſam nihil cenſet ad ſe pertinere. Nos autem omnia aduerſa, tum uenientia metu augentes, tum mœrore præſentia, rerum naturam, q̃ errorem noſtrum damnare malumus. Sed & huius culpæ, & ceterorum uitiorũ peccatorumq́ noſtrorum omnis a' philoſophia petenda correctio eſt. Cuius in ſinum quum a' primis temporibus ætatis noſtra uoluntas ſtudiumq́ nos compuliſſet his grauiſſimis caſibus in eundem portum, ex quo eramus egreſſi, magna iactati tẽpeſtate, confugimus. O' uitæ philoſophia dux, o' uirtutis indagatrix, expul trixq́ uitiorum, quid non modo nos, ſed omnino uita hominum ſine te eſſe potuiſſet? Tu urbes peperiſti: tu diſſipatos homines in ſocietatem uitæ con uocaſti, tu eos inter ſe primo domiciliȷs, deinde cõiugiȷs, tum literarum & uo cum communione iunxiſti: tu inuentrix legum: tu magiſtra morum & diſci plinæ fuiſti. Ad te confugimus, a' te opem petimus, tibi nos ut antea magna ex parte, ſic nunc penitus totosq́ tradimus. Eſt autem unus dies bene, & ex præceptis tuis actus, pene toti immortalitati anteponendus. Cuius igitur po tius opibus utamur, q̃ tuis? quæ & uitę trãquillitatem largita nobis es, & ter rorem mortis ſuſtuliſti. At philoſophia quidem tantum abeſt, ut proinde ac de hominum eſt uita merita laudetur, ut a' pleriſq́ neglecta, a' multis etiam ui tuperetur. Vituperare quiſq̃ inquam uitæ parentẽ, & hoc paricidioſe inqui nare audet? & tam impie ingratus eſſe, ut eam accuſet, quã uereri deberet etiã ſi minus percipere potuiſſet? Sed ut opinor, hic error, & hæc indoctorum animis offuſa caligo eſt, quod tam longe retro reſpicere nõ poſſunt, nec eos a' quibus uita hominum inſtructa primis ſit, fuiſſe philoſophos arbitrantur. Quam rem antiquiſſimam quum uideamus, nomen tamen confitemur eſſe re cens. Nam ſapientiam quidem ipſam quis negare poteſt non modo re eſſe an tiquam, uerumetiam nomine? quę diuinarum humanarumq́ rerum, tum ini tiorum, cauſarumq́ cuiuſq́ rei cognitione, hoc pulcherrimum nomen apud

antiquos

antiquos aſſequebatur. Itaq; & illos ſeptem, qui à Gręcis σοφοὶ, ſapientes à noſtris & habebantur & nominabantur, & multis ante ſeculis Lycurgum, cuius temporibus Homerus etiam fuiſſe ante hāc urbem conditam traditur, etiam heroicis ætatibus Vlyſſem & Neſtorem accepimus & fuiſſe, & habitos eſſe ſapientes. Nec uero Atlas ſuſtinere cœlum, nec Prometheus affixus Caucaſo, nec ſtellatus Cepheus cum uxore, genero, filia traderetur, niſi cœleſtium diuina cognitio, nomen eorum ad errorem fabulæ traduxiſſet. à quibus ducti deinceps omnes qui in rerum contemplatione ſtudia ponebant, ſapientes & habebantur, & nominabantur. Idq; eorum nomen uſq; ad Pythagoræ manauit ætatem, quem ut ſcribit auditor Platonis Ponticus Heraclides uir doctus, in primis Phliuntem ferunt ueniſſe, eumq; cum Leonte principe Phliaſiorum docte & copioſe diſſeruiſſe quædam. Cuius ingenium & eloquentiā quum admiratus eſſet Leon, quæſiuiſſe ex eo qua maxime arte confideret. At illum artem quidem ſe ſcire nullam, ſed eſſe philoſophum. Admiratum Leontem nouitate nominis, quęſiuiſſe qui nam eſſent philoſophi, & quid inter eos & reliquos intereſſet. Pythagoram autem reſpondiſſe, ſimilem ſibi uideri uitam hominum, & mercatum eum, qui haberetur maximo ludorum apparatu totius Greciæ celebritate. Nam ut illic alij corporibus exercitatis gloriam & nobilitatem coronæ peterent, alij emendi aut uendendi quæſtu & lucro ducerētur: eſſet autem quoddam genus eorum, idq; uel maxime ingenuum, qui nec plauſum nec lucrum quærerent, ſed uiſendi cauſa uenirēt, ſtudioſeq; perſpicerēt quid ageretur, & quomodo: Item nos quaſi in mercatus quadam celebritate ex urbe aliqua, ſic in hanc uitam ex alia uita & natura profectos, alios gloriæ ſeruire, alios pecunię, raros eſſe quoſdam, qui ceteris omnibus pro nihilo habitis, rerum naturam ſtudioſe intuerentur: hos ſe appellare ſapientiæ ſtudioſos, id eſt enim philoſophos. Et ut illic liberaliſſimum eſſet ſpectare nihil ſibi acquirentem, ſic in uita longe omnibus ſtudijs contemplationem rerum, cogitationemq; pręſtare. Nec uero Pythagoras nominis ſolum inuentor, ſed rerum etiam ipſarum amplificator fuit. Qui quū poſt hunc Phliaſium ſermonem in Italiam ueniſſet, exornauit eam Gręciā, quę Magna dicta eſt, & priuatim & publice pręſtantiſſimis & inſtitutis & artibus. Cuius de diſciplina aliud tempus fuerit fortaſſe dicendi. Sed ab antiqua philoſophia uſq; ad Socratem qui Archelaum Anaxagorę diſcipulum audierat, numeri motusq; tractabantur, & unde omnia orirentur, quóue recederent, ſtudioſeq; ab his ſyderum magnitudines, interualla, curſus anquirebantur, & cuncta cœleſtia. Socrates autem primus philoſophiam deuocauit è cœlo, & ī urbibus collocauit, & in domos etiam introduxit, & coegit de uita & moribus, rebusq; bonis & malis quærere. Cuius multiplex ratio diſputandi, rerumq; uarietas, & ingenij magnitudo, Platonis memoria & literis conſecrata plura genera effecit diſſentientium philoſophorum, E' quibus nos id potiſſimum conſecuti ſumus, quo Socratem uſum arbitramur, ut noſtram ipſi ſententiā tegeremus, errore alios leuaremus, & in omni diſputatione, quid eſſet ſimillimum ueri, quereremus. Quem morem, quum Carneades acutiſſime copioſiſſimeq; tenuiſſet, fecimus & aliàs ſępe, & nuper in Tuſculano, ut ad eam conſuetudinem diſputaremus. Et quatridui quidem ſermonem ſuperioribus ad te perſcriptum libris miſimus. Quinto autem die quum eodem in loco cō-

ſediſſemus,ſic eſt propoſitũ,de quo diſputaremus. A.Non mihi uidetur ad
beate uiuẽdum ſatis poſſe uirtutẽ. M. At Hercule Bruto meo uidetur,cuius
ergo iudiciũ,pace tua dixerim,longe antepono tuo. A. Nõ dubito. Nec id
nunc agitur,tu illum quantũ ames:ſed de hoc quod mihi dixi uideri quale ſit,
de quo a te diſputari uolo. M.Nẽpe negas ad beate uiuendũ ſatis poſſe uirtu
tẽ? A.Proſus nego. M.Quid?ad recte,honeſte,laudabiliter, poſtremo ad
bene uiuẽdũ ſatis ne eſt præſidĳ in uirtute? A. Certe ſatis. M. Potes igitur,
aut qui male uiuat non eũ miſerum dicere,aut quẽ bene fateare,eũ negare bea
te uiuere? A. Quid ni poſſum?Nã etiam in tormentis recte,honeſte, lauda
biliter,& ob eã rem bene uiui poteſt,dũmodo intelligas,quid nũc dicã bene.
Dico enim cõſtanter,grauiter,ſapiẽter,fortiter.Hæc etiã in eculeum conĳciũ
tur,quo uita nõ aſpirat beata. M.Quid igitur,ſola ne beata uita quæſo relin-
quitur extra oſtiũ limenꝙ carceris,quum cõſtãtia,grauitas,fortitudo,ſapien
tia,reliquæꝙ uirtutes rapiantur ad tortorẽ,nullumꝙ recuſent nec ſupplicium
nec dolorẽ? A. Tu(ſi quid facturus)noua aliqua cõquiras oportet,iſta me
minime mouẽt:nõ ſolum quia peruulgata ſunt,ſed multo magis quia tanq̃ le
uia quedã uina nihil ualent in aqua,ſic Stoicorum iſta magis guſtata q̃ pota-
ta delectant. Velut iſte chorus uirtutũ in eculeum impoſitus imagines conſti
tuit ante oculos cũ ampliſſima dignitate,ut ad eas curſim perrectura, nec eas
beata uita à ſe deſertas paſſura uideatur.Quum autem animũ ab iſta pictura
imaginibusꝙ uirtutũ ad rem,ueritatemꝙ traduxeris,hoc nudũ relinquitur,
poſſit ne quis beatus eſſe,q̃diu torqueatur.Quãobrem hoc nunc quæramus.
Virtutes autẽ noli uereri ne expoſtulent & querãtur ſe à beata uita eſſe reli-
ctas.Si enim nulla uirtus prudẽtia uacat,prudentia ipſa hoc uidet,nõ oẽs bo-
nos eſſe etiã beatos,multaꝙ de M. Attilio,Q. Cæpione,Aquilio recordatur,
beatamꝙ uitã,ſi imaginibus potius uti,q̃ rebus ipſis placet,conãtem ire in ecu
leum retinet ipſa prudẽtia,negatꝙ ei cũ dolore & cruciatu quidq̃ eſſe cõmu-
ne. M. Facile patior te iſto modo agere,& ſi iniquum eſt præſcribere mihi
te,quẽadmodũ à me diſputari uelis.Sed quæro utrum aliquid actum ſuperio
ribus diebus,an nihil arbitremur? A. Actum uero & aliquantum quidem.
M. Atqui ſi ita eſt,profligata iam hæc, & penè ad exitũ adducta quæſtio ẽ.
A.Quo tandem modo? M.Quia motus turbulenti,iactationesꝙ animorũ
incitatæ,& impetu inconſiderato elatæ,rationem omnẽ repellentes,uitæ bea-
tæ nullã partem relinquunt.Quis enim poteſt mortẽ aut dolorẽ metuẽs,quo
rum alterũ ſæpe adeſt,alterum ſemper impẽdet,eſſe nõ miſer? Quid ſi idem
(quod plerũꝙ fit)paupertatẽ,ignominiam,infamiam timet:ſi debilitatem,
cæcitatẽ,ſi deniꝙ,quod nõ ſingulis hominibus,ſed potentibus populis ſæpe
cõtingit,ſeruitutẽ,poteſt ea timens eſſe quiſq̃ beatus?Quid qui nõ modo ea
futura timet,uerũ etiam fert,ſuſtinetꝙ præſentia? Adde eodẽ exilia,luctus,or
bitates:qui rebus his fractus,ægritudine eliditur,poteſt tandẽ eſſe nõ miſer-
rimus?Quid uero illũ quem libidinibus inflãmatum & furentem uidemus,
omnia rabide oppetentẽ cũ inexplebili cupiditate:quoꝙ affluentius uolupta
tes undiꝙ hauriat,eo grauius ardẽtiusꝙ ſitientẽ,nónne recte miſerrimũ dixe
ris?Quid elatus ille leuitate,inaniꝙ lætitia exultãs,& temere geſtiẽs, nónne
tãto miſerior, quãto ſibi uidetur beatior?Ergo ut hi miſeri,ſic cõtra illi beati,
quos nulli metus terrẽt,nullæ ægritudines exedũt,nullæ libidines ĩcitãt,nullæ

futiles

futiles lætitiæ exultantes lãguidis liqueſaciunt uoluptatibus. Vt maris igitur tranquillitas intelligitur, nulla ne minima quidẽ aura fluctus cõmouente, ſic animi quietus & placatus ſtatus cernitur, quum perturbatio nulla eſt qua moueri queat. Quod ſi eſt, qui uim fortunæ, qui omnia humana, quę cuiq; accidere poſſunt, tolerabilia ducat, ex quo nec timor eũ, nec angor attingat: idemq; ſi nihil concupiſcat, nulla efferatur animi inani uoluptate, quid eſt cur is non beatus ſit? & ſi hæc uirtute efficiũtur, quid eſt cur uirtus ipſa per ſe nõ efficiat beatos? A. Atqui alterum dici non poteſt, quin hi, qui nihil metuant, nihil angantur, nihil cõcupiſcãt, nulla impotẽti lætitia efferẽtur, beati ſint. Itaq; id tibi cõcedo: alterũ autem iam integrũ non eſt. Superioribus enim diſputationibus effectum eſt, uacare omni animi perturbatione ſapientem. M. Nimirum igitur cõfecta res eſt. Videtur enim ad exitũ ueniſſe quæſtio. A. Propemodũ id quidẽ. M. Verũtamen mathematicorũ iſte mos eſt, non philoſophorum. Nã geometræ quum aliquid docere uolunt, ſi quid ad eam rem pertinet eorũ quæ ante docuerunt, id ſumunt pro conceſſo & probato. Illud modo explicãt, de quo ante nihil ſcriptum eſt. Philoſophi quãcunq; rem habent in manibus, in eam, quæ cõueniunt, congerunt omnia, & ſi alio loco diſputata ſunt. Quod ni ita eſſet, cur Stoicus ſi eſſet quęſitũ, ſatis ne ad beate uiuendũ uirtus poſſet, multa diceret? cui ſatis eſſet reſpõdere, ſe ante docuiſſe nihil bonũ eſſe niſi quod honeſtũ eſſet: hoc probato conſequens eſſe, beatã uitam uirtute eſſe contẽtam. Et quomodo hoc ſit conſequens illi, ſic illud huic: ut ſi beata uita uirtute contenta ſit, niſi honeſtũ quod ſit, nihil aliud ſit bonum. Sed tamen nõ agunt ſic. Nã & de honeſto, & de ſummo bono ſeparatim libri ſunt: & quum ex eo efficiatur ſatis magnã in uirtute ad beate uiuendũ eſſe uim, nihilominus hoc agunt ſeparatim. Proprijs enim & ſuis argumentis & admonitionibus tractãda quęq; res eſt, tanta preſertim. Caue enim putes ullam in philoſophia uocem emiſſam clariorem, ullũ ue eſſe philoſophiæ promiſſum uberius aut maius. Nam quid profitetur ô dij boni? perfecturam ſe, qui legibus ſuis paruiſſet, ut eſſet cõtra fortunam ſemper armatus, ut omnia præſidia haberet in ſe bene beateq; uiuendi, ut eſſet ſemper deniq; beatus. Sed uidero quid efficiat, tantiſper hoc ipſum magni æſtimo, quod pollicetur. Nam Xerſes quidẽ refertus omnibus præmiis doniſq; fortunæ, nõ equitatu, non pedeſtribus copijs, nõ nauium multitudine, non infinito pondere auri contentus, præmiũ propoſuit qui inueniſſet nouã uoluptatem, qua ipſa, nôn fuit contentus. Neq; enim unq̃ finem inueniret libido. Nos uellem præmio elicere poſſemus, qui nobis aliquid attuliſſet, quo hoc firmius crederemus. A. Vellem id quidem, ſed habeo paululũ quod requiram. Ego enim aſſentior eorũ quæ poſuiſti alterũ alteri conſequens eſſe, ut quemadmodum ſi quod honeſtum ſit, id ſolũ ſit bonũ, ſequatur uitã beatam uirtute confici, ſic ſi uita beata in uirtute ſit, nihil eſſe niſi uirtutem bonum. Sed Brutus tuus, authore Ariſtone & Antiocho, non ſentit hoc. Putat enim, etiam ſi ſit bonum aliquod præter uirtutem. M. Quid igitur, contra Brutũ ne me dicturum putas? A. Tu uero ut uidetur. Nã præfinire non eſt meum. M. Quod cuiq; igitur conſentaneum ſit alio loco. Nam iſta mihi & cũ Antiocho ſæpe, & cum Ariſtone nuper, quum Athenis Imperator apud eum diuerſarer, diſſenſio fuit. Mihi enim nõ uidebatur quiſq̃ eſſe beatus poſſe, quũ in malis eſſet. In malis autem ſapientẽ

eſſe poſſe,ſi eſſent ulla corporis aut fortunæ mala. Dicebantur hæc, quæ ſcripta ſunt etiam Antiochijs locis pluribus,uirtutē ipſam per ſe beatam uitam efficere poſſe,neq; tamen beatiſſimam. Deinde ex maiore parte pleraſq; res nominari etiam ſi qua pars abeſſet, ut uires,ut ualetudinem,ut diuitias,ut honorem,ut gloriam,quæ genere,non numero cernerentur. Item beatam uitam etiam ſi ex aliqua parte claudicaret,tamen ex multo maiore parte obtinere nomen ſuum. Hæc nunc enucleare non ita neceſſe eſt, q̃q̃ non conſtantiſſime dici mihi uidentur. Nam & qui beatus eſt,non intelligo quid requirat ut ſit beatior. Si eſt enim quod deſit,ne beatus quidē eſt. Et quod ex maiore parte unamquamq; rem appellari ſpectariq; dicunt,eſt ubi id iſto modo ualeat. Quum uero tria genera malorum eſſe dicant,qui duorū generū malis omnibus urgeatur,ut omnia aduerſa ſint in fortuna, omnibus oppreſſum corpus & confectum doloribus,huic paululum ne ad beatā uitam deeſſe dicemus,nō modo ad beatiſſimā? Hoc illud eſt,quod Theophraſtus ſuſtinere non potuit. Nā quum ſtatuiſſet uerbera,tormēta,cruciatus, patriæ euerſiones,exilia, orbitates,magnā uim habere ad male miſereq; uiuēdum,nō eſt auſus elate & ample loqui,quum humiliter demiſſeq; ſentiret,q̃ bene nō quæritur,cōſtanter quidē certe. Itaq; mihi placere nō ſolet,conſequentia reprehendere,quum prima cōceſſeris. Hic autē elegantiſſimus omniū philoſophorum & eruditiſſimus,non magnopere reprehēditur,quum tria genera dicit bonorum. Vexatur autē ab omnibus. Primum in eo libro quē ſcripſit de uita beata, in quo multa diſputat,quāobrem is qui torqueatur,qui crucietur, beatus eſſe nō poſſit. In eo etiā putatur dicere,in rotam (id eſt genus quoddam tormenti apud græcos) beatam uitam non aſcendere: non uſq̃ id quidem dicit omnino,ſed quę dicit,idem ualēt. Poſſum igitur cui conceſſerim in malis eſſe dolores corporis,in malis fortunæ naufragia,huic ſuccenſere dicenti, non omnes bonos eſſe beatos,quum in omnes bonos ea quæ ille in malis numerat, cadere poſſint? Vexatur idem Theophraſtus & libris & ſcholis omnium philoſophorum,quod in Calliſthene ſuo laudarit illam ſententiam,

Vitam regit fortuna,non ſapientia.

Negant ab ullo philoſopho quidq̃ dictum eſſe lāguidius. Recte id quidē, ſed nihil intelligo dici potuiſſe cōſtantius. Si enim tot ſunt in corpore bona, tot extra corpus in caſu atq; fortuna,nónne cōſentaneū eſt plus fortunā, quæ domina rerū ſit,& externarū,& ad corpus pertinentium, q̃ conſiliū ualere? An malumus Epicurū imitari,qui multa preclare ſępe dicit? Q; enim ſibi cōſtanter conueniēterq; dicat,nō laborat. Laudat tenuem uictū: philoſophi id quidē,ſed ſi Socrates,aut Antiſthenes diceret,non is qui finem bonorū uoluptatem eſſe dixerit. Negat quenq̃ iucunde poſſe uiuere,niſi idem honeſte, ſapiēter,iuſteq; uiuat. Nihil grauius,nil philoſophia dignius,niſi idē hoc ipſū, honeſte,ſapiēter,iuſte,ad uoluptatem referret. Quid melius,q̃ fortunam exiguam interuenire ſapiēti? Sed hoc is ne dicit,qui quum dolorē non modo maximū malū,ſed ſolū malū etiā dixerit,toto corpore opprimi poſſit doloribus acerrimis,tum quum maxime cōtra fortunam glorietur? Quod idem melioribus etiā uerbis Metrodorus. Occupaui,te inquit,fortuna atq; cepi,omneſq; aditus tuos intercluſi,ut ad me aſpirare nō poſſes. Præclare ſi Ariſto Chius aut ſi Stoicus Zeno diceret,qui niſi quod turpe eſſet,nihil malū duceret. Tu

uero

uero Metrodore,qui omne bonum in uiſceribus medulliſq; cõdideris,& de
finieris ſummum bonũ firma corporis affectione,explorataq; ſpe contineri;
fortunæ aditus interclusiſti? Quomodo? iſto enim bono iã expoliari potes.
Atqui his capiuntur imperiti,& propter huiuſmodi ſententias iſtorũ homi-
num eſt multitudo. Acute autẽ diſputantis illud eſt,nõ quid quiſq; dicat, ſed
quid cuiq; dicendum ſit uidere. Velut in ea ſententia quam in hac diſputatio-
ne ſuſcepimus. Omnis bonos ſemper beatos uolumus eſſe. Quid dicã bonos,
perſpicuum eſt. Omnibus enim uirtutibus inſtructos & ornatos,tum ſapien
tes,tum uiros bonos dicimus. Videamus qui dicẽdi ſint beati. Equidem hos
exiſtimo,qui ſint in bonis nullo adiũcto malo: neq; ulla alia huic uerbo, quũ
beatum dicimus,ſubiecta notio eſt,niſi ſecretis malis omnibus cumulata bo-
norũ complexio. Hanc aſſequi uirtus,ſi quidq̃ præter ipſam boni eſt,non po
teſt. Aderit enim malorũ,ſi mala illa dicimus,turba quædã,paupertas, igno
bilitas,humilitas,ſolitudo,amiſſio ſuorũ,graues dolores corporis,perdita ua
letudo,debilitas,cæcitas,interitus patriæ, exiliũ,ſeruitus. Deniq; in his tot &
tãtis atq; etiam quæ plura poſſunt accidere,poteſt eſſe ſapiens. Nã hæc caſus
importat,qui in ſapiẽtem poteſt incurrere. At ſi ea mala ſunt,quis poteſt præ
ſtare ſemper ſapientem beatum fore,quum uel in omnibus his uno tempore
eſſe poſſit? Non igitur facile concedo neq; Bruto meo,neq; cõmunibus ma-
giſtris,nec ueteribus illis,Ariſtoteli, Speuſippo, Xenocrati, Polemoni, ut
quum ea quæ ſupra enumeraui in malis numerẽt,ĳdem dicant ſemper beatũ
eſſe ſapiẽtem. Quos ſi titulus hic delectat inſignis & pulcher,Pythagora,So
crate,& Platone digniſſimus,inducant animum,illa quorũ ſplendore capiũ
tur,uires,ualetudinẽ,pulchritudinẽ,diuitias,honores,opes contemnere,eaq;
quæ his cõtraria ſunt,pro nihilo ducere. Tum poterunt clariſſima uoce profi
teri,ſe neq; fortunæ impetu,nec multitudinis opinione, nec dolore,nec pau-
pertate terreri,omniaq; ſibi in ſeſe eſſe poſita, neq; eſſe quidq̃ extra ſuam po-
teſtatẽ quod ducant in bonis. Nec hunc & hæc loqui,quæ ſunt magni cuiuſdã
& alti uiri,& eadem quæ uulgus in malis & bonis numerare,concedi ullo mo
do poteſt. Qua gloria cõmotus Epicurus exoritur, cui etiam (ſi dĳs placet)
uidetur ſemper ſapiẽs beatus. Hic dignitate huius ſentẽtiæ capitur. Sed nunq̃
id diceret,ſi ipſe ſe audiret. Quid eſt enim, quod minus conueniat q̃ ut is quũ
uel ſummum,uel ſolũ malum dolorem eſſe dicat,idem cẽſeat,q̃ hoc ſuaue eſt,
tum quum dolore crucietur,dicturum eſſe ſapientem. Non igitur ex ſingulis
uocibus philoſophi ſpectãdi ſunt,ſed ex perpetuitate atq; cõſtantia. A. Ad
ducis me,ut tibi aſſentiar,ſed tua quoq; uide ne deſideretur cõſtãtia. M. Quo
nam modo? A. Quia legi tuum nuper quartum de Finibus: in eo mihi uide
bare contra Catonẽ diſſerens,hoc uelle oſtendere,quod mihi quidem proba
tur,inter Zenonem & Peripateticos nihil præter uerborum nouitatẽ intereſ
ſe. Quod ſi ita eſt,quid eſt cauſæ quin ſi Zenonis rationi conſentaneum ſit,ſa
tis magnã uim in uirtute eſſe ad beate uiuẽdum,liceat idem Peripateticis di-
cere? Rem enim opinor ſpectari oportere, non uerba. M. Tu quidem ta-
bellis obſignatis agis mecum,& teſtificaris quid dixerim aliquando,aut ſcri
pſerim. Cũ alĳs iſto modo,qui legibus impoſitis diſputant. Nos in diem uiui
mus: quodcũq; noſtros animos probabilitate percuſſit,id dicimus. Itaq; ſoli
ſumus liberi. Verũtamen quoniam de conſtantia paulo ante diximus,nõ ego

hoc loco id quærendum puto,uerum ne ſit quod Zenoni placuerit,quodq́ eius auditori Ariſtoni,bonum eſſe ſolū quod honeſtum eſſet: ſed ſi ita eſſet, tum ut hoc totum beate uiuere in una uirtute poneret. Quare demus hoc ſanè Bruto,ut ſit beatus ſemper ſapiens,q̃ ſibi conueniat ipſe uiderit. Gloria quidem huius ſententiæ,quis eſt illo uiro dignior? Nos tamen teneamus,ut ſit idē beatiſſimus. Et ſi Zeno Cittieus aduena quidam & ignobilis,uerborum opifex,inſinuaſſe ſe in antiquam philoſophiam uidetur,huius ſententię grauitas à Platonis authoritate repetatur,apud quem ſæpe hæc oratio uſurpata eſt,ut nihil preter uirtutem diceretur bonum. Velut in Gorgia Socrates, quum eſſet ex eo quæſitum, Archelaum Perdiccę filium, qui tum fortunatiſſimus ha-
» beretur,nónne beatum putaret? Haud ſcio,inquit. Nunq̃ enim cum eo locu-
» tus ſum. Ain tu? an aliter id ſcire nō potes? Non ullo modo. Tu igitur ne de
» Perſarum quidem Rege magno potes dicere,beatus ne ſit? An ego poſſem,
» quum ignorem q̃ ſit doctus,q̃ uir bonus? Quid? tu in eo ſitam uitam beatam
» putas? Ita prorſus exiſtimo, bonos beatos, improbos miſeros. Miſer ergo
» Archelaus? Certe ſi iniuſtus. Videtur ne omnē hic uitam beatam in una uir-
» tute ponere? Quid uero in epitaphio quomodo idem? Nam cui uiro,inquit,
» ex ſeipſo apta ſunt omnia quæ ad beate uiuendū ferunt,nec ſuſpenſa aliorum
» aut bono caſu,aut contrario pendere ex alterius euentis, & errare coguntur,
» huic optime uiuēdi ratio comparata eſt. Hic eſt ille moderatus,hic fortis, hic
» ſapiens,hic & naſcentibus & cadentibus cum reliquis commodis,tum maxi-
» me liberis,parebit,& obediet præcepto illi ueteri.

Neq; enim lætabitur unq̃,nec mœrebit nimis
Quod ſemper in ſe ipſe omnem ſpem reponit ſui.

Ex hoc igitur Platonis quaſi quodam ſancto auguſtoq́ fonte noſtra omnis manabit oratio. Vnde igitur rectius ordiri poſſumus, q̃ à communi parente natura? Quæ quidquid genuit,nō modo animal,ſed etiam quod ita eſſet ortum è terra, ut ſtirpibus ſuis niteretur, in ſuo quidq; genere perfectum eſſe uoluit. Itaq; & arbores,& uites,& ea quę ſunt humiliora,neq; ſe tollere à terra altius poſſunt,alia ſemper uirent,alia hyeme nudata,uerno tempore tepefacta frondeſcunt. Neq; enim eſt ullum,quod non ita uigeat interiore quodam motu,& ſuis quoq; ſeminibus incluſis,ut aut flores,aut fruges fundat,aut baccas,omniaq́ in omnibus,quantū in ipſis ſit,nulla ui impediente perfecta ſint. Facilius uero etiā in beſtijs,quod his ſenſus à natura ē datus,uis ipſius naturę perſpici poteſt. Nāq; alias beſtias nātis aquarum incolas eſſe uoluit. Alias uolucres cœlo frui libero,ſerpētis quaſdā,quaſdam eſſe gradientis: earum ipſarum partim ſoliuagas,partim congregatas: immanis alias,quaſdam autem cicures,nonnullas abditas,terraq́ tectas. Atq; earum quæq; ſuum tenens munus,quum in diſparis animantis uitam tranſire non poſſit,manet in lege naturæ. Et ut beſtijs aliud alij præcipui à natura datum eſt,quod ſuum quæq; retinet,nec diſcedit ab eo,ſic homini multo quiddam præſtantius: & ſi præſtātia debēt ea dici,quæ habent aliquam comparationē. Humanus autē animus decerptus ex mente diuina cū alio nullo niſi cum ipſo deo,ſi hoc fas eſt dictu, comparari poteſt. Hic igitur ſi eſt excultus,& ſi eius acies ita curata eſt,ut ne cęcetur erroribus,fit perfecta mēs,id eſt abſoluta ratio,quod eſt idem uirtus: & ſi omne beatū eſt,cui nihil deeſt,& quod ī ſuo genere expletum atq; cumu

latum

latum eſt, idq́ꝫ uirtutis e ſt proprium, certe omnes uirtutis compotes beati ſūt. Et hoc quidem mihi cum Bruto conuenit, item cum Ariſtotele, Xenocrate, Speuſippo, Polemone, ſed mihi uidentur etiam beatiſſimi. Quid enim deeſt ad beate uiuendum ei, qui confidit ſuis bonis? aut qui diffidit, beatus eſſe qui poteſt? At diffidat neceſſe eſt, qui bona diuidit tripertito. Qui enim poterit aut corporis firmitate, aut fortunæ ſtabilitate confidere? Atqui niſi ſtabili & fixo & permanente bono, beatus eſſe nemo poteſt. Quid ergo eiuſmodi iſtorū eſt? ut mihi illud Laconis dictū in hos cadere uideatur, qui glorianti cuidā mercatori, quod multas naues in omnem oram maritimam dimiſiſſet: nō ſane optabilis quidem iſta inquit rudentibus apta fortuna. An dubiū eſt, quin nihil ſit habendum in eo genere, quod uita beata cōplectitur, ſi id poſſit amitti? Nihil enim interareſcere, nihil extingui, nihil cadere debet eorum in quibus uita beata conſiſtit. Nam qui timebit ne quid ex his deperdat, beatus eſſe non poterit. Volumus enim eum qui beatus ſit, tutum eſſe, inexpugnabilem, ſeptum, atq́ꝫ munitum, non ut paruo metu præditus ſit, ſed ut nullo. Vt enim innocens is dicitur, non qui leuiter nocet, ſed qui nil nocet: ſic ſine metu is habendus eſt, non qui parua metuit, ſed qui omnino metu uacat. Quę eſt enim alia fortitudo niſi animi affectio, quū in adeūdo periculo, & in labore ac dolore patiens, tum procul ab omni metu? Atque hæc certe nō ita ſe haberent, niſi omne bonū in una honeſtate cōſiſteret. Qui autē illā maxime optatā & expeditā ſecuritatē (ſecuritatē autē nūc appello uacuitatē ęgritudinis, in qua uita beata poſita eſt) habere quiſq́ꝫ poteſt, cui aut adſit, aut adeſſe poſſit multitudo malorū? Qui autē poterit eſſe celſus & erectus, & ea quæ homini accidere poſſunt, omnia parua ducens, qualē ſapientē eſſe uolumus, niſi omnia ſibi in ſe poſita cenſebit? An Lacedæmonij Philippo minitanti per literas ſe omnia quæ conarentur, prohibiturum, quæſiuerunt num ſe eſſet etiam mori prohibiturus: uir is quem quærimus non multo facilius tali animo reperietur, q̄ ciuitas uniuerſa? Quid ad hanc fortitudinem de qua loquimur, temperantia adiuncta, quæ ſit moderatrix omnium cōmotionum? Quid poteſt ad beate uiuendum deeſſe ei, quem fortitudo ab ægritudine & à metu uindicet? temperantia tum à libidine auocet, tum inſolenti alacritate geſtire non ſinat? Hæc efficere uirtutem oſtēderem, niſi ſuperioribus diebus eſſent explicata. Atqui quum perturbationes animi miſeriam, ſedationes autem efficiant uitam beatam, duplexq́ꝫ ratio perturbationis ſit, quod ægritudo & metus in malis opinatis, in bonorum autem errore lætitia geſtiens libidoq́ꝫ uerſetur: quum omnia cum conſilio & ratione pugnent, his tu tam grauibus concitationibus, tanq́ꝫ ipſis inter ſe diſſentientibus, atq́ꝫ diſtractis, quem uacuum, ſolutum, liberum uideris, hūc dubitabis beatum dicere. Atqui ſapiens ſemper ita affectus eſt, ſemper igitur ſapiens beatus eſt. Atqui etiam omne bonum lætabile eſt, quod autem lætabile, id prædicādum & præ ſe ferendum. Quod tale autem, id etiam glorioſum, ſi uero glorioſum, certe laudabile: quod autem laudabile, profecto etiam honeſtum: quod bonum igitur id honeſtū. At quę iſti bona numerant, ne ipſi quidem honeſta dicunt, ſolum igitur bonum quod honeſtum. Ex quo efficitur, honeſtate una uitam contineri beatam. Non ſunt igitur ea bona dicenda, nec habenda quibus abundantem licet eſſe miſerrimū. An dubitas quin præſtans ualetudine, uiribus, forma, acerrimis integerri-

misq́ ſenſibus, adde etiam, ſi libet, pernicitatem, & uelocitatem: da diuitias, honores, imperia, opes, gloriã, ſi fuerit is qui hæc habet iniuſtus, intemperãs, timidus, hebeti ingenio atq; nullo, dubitabis ne eum miſerum dicere? Qualia igitur iſta bona ſunt, quæ qui habeat, miſerrimus eſſe poſſit? Videamus ne ut aceruus ex ſui generis granis, ſic beata uita ex ſui ſimilibus partibus effici debeat. Quod ſi ita eſt, ex bonis, quæ ſola honeſta ſunt, efficiendum eſt beatum. Ea mixta ex diſſimilibus ſi erũt, honeſtum ex his effici nihil poterit: quo detracto, quid poterit beatum intelligi? Etenim quidquid eſt quod bonum ſit, id expetẽdum: quod autem expetendum, id certe approbandum: quod uero approbaris, id gratum acceptumq́ habendum. Ergo etiam dignitas ei tribuenda eſt, quod ſi ita eſt, laudabile ſit neceſſe eſt. Bonum igitur omne laudabile. Ex quo efficitur, ut quod ſit honeſtum, id ſit ſolum bonum. Quod ni ita tenebimus, multa erunt quæ nobis bona dicenda ſint. Omitto diuitias, quas, quum quiuis, quãuis indignus habere poſſit. In bonis non numero. Quod enim eſt bonum, id non quiuis habere poteſt. Omitto nobilitatem, famamq́ popularem, ſtultorum, improborumq́ conſenſu excitatam. Hæc quę ſunt minima, tamen bona dicantur neceſſe eſt. Canduli dentes: uenuſti oculi, color ſuauis, & ea quæ Euryclia laudat, Vlyſſi pedes abluens, lenitudo orationis, mollitudo corporis. Ea ſi bona dicemus, quid erit in philoſophi grauitate, q̃ in uulgi opinione, ſtultorumq́ turba, quod dicatur aut grauius aut grãdius? A. At enim eadem Stoici præcipua, uel producta dicunt, quæ bona iſti. M. Dicũt illi quidem: ſed his uitam beatam compleri negant: hi autem ſine iis eſſe nullam putant: aut ſi ſit beata, beatiſſimam certe negant. Nos autem uolumus beatiſſimam, idq́ nobis Socratica illa cõcluſione confirmatur. Sic enim princeps ille philoſophiæ diſſerebat: Qualis cuiusq́ animi affectus eſſet, talẽ eſſe hominem: qualis autem homo ipſe eſſet, talem eius eſſe orationem. Orationi autem facta ſimilia, factis uitam. Affectus autem animi in bono uiro laudabilis, & uita igitur laudabilis boni uiri & honeſta. Ergo quoniam laudabilis, ex quibus bonorum beatam uitam eſſe concluditur. Etenim pro deorum atq́ hominum fidem, parũ ne cognitum eſt ſuperioribus noſtris diſputationibus? An delectationis & otii conſumendi cauſa locuti ſumus, ſapientem ab omni concitatione animi, quam perturbationem uoco, ſemper uacare, ſemper in animo eius eſſe placidiſſimam pacem? Vir igitur temperatus, conſtans, ſine metu, ſine ægritudine, ſine ulla alacritate, ſine libidine, nónne beatus? At ſemper ſapiens talis, ſemper igitur beatus. Iam uero qui poteſt uir bonus, nõ ad id quod laudabile ſit, omnia referre, quæ agit, quæq́ ſentit? Refert autem omnia ad beate uiuendum. Beata igitur uita laudabilis. Nec quidq̃ ſine uirtute laudabile. Beata igitur uita uirtute conficitur. Atq́ hoc ſic etiam concluditur. Nec in miſera uita quidq̃ eſt prædicabile, aut gloriandum, nec in ea quæ nec miſera ſit nec beata. Et eſt in aliqua uita prædicabile aliquid, & gloriandum, ac præ ſe ferendum: ut Epaminondas,

Conſiliis noſtris laus eſt attonſa Laconum. Vt Aphricanus,
A ſole exoriente ſupra Mæotis paludes,
Nemo eſt qui factis me æquiperare queat.

Quod ſi beata uita glorianda, & prædicanda, & præ ſe ferenda eſt. Nihil eſt enim aliud quod prædicandum, & præ ſe ferendum ſit: quibus poſitis, in

telligis

telligis quid ſequatur. Et quidem niſi ea uita beata eſt quę eſt eadem honeſta, ſit aliud neceſſe eſt melius uita beata. Quod erit enim honeſtum, certe fatebuntur eſſe melius. Ita erit beata uita melius aliquid, quo quid poteſt dici peruerſius? Quid, quum fateantur ſatis magnam uim eſſe in uitijs ad miſerã uitam, nonne fatendum eſt eandem uim in uirtute eſſe ad beatam uitam? Cõtrariorum enim contraria ſunt conſequentia. Quo loco quæro quam uim habeat libra illa Critolai, qui quum in alteram lancem animi bona imponat, in alteram corporis & externa, tantum propendere illam boni lancem putet, ut terram & maria deprimat. Quid ergo aut hũc prohibet, aut etiam Xenocratem illum grauiſſimum philoſophorum exaggerantem tantopere uirtutem, & extenuantem cetera, & abijcientem, in uirtute non beatam modo uitam, ſed etiam beatiſſimam ponere? Quod quidem niſi ſit, uirtutum interitus conſequetur. Nam in quem cadit ęgritudo, in eundem metum cadere neceſſe eſt: Eſt enim metus futuræ ęgritudinis ſolicita expectatio. In quem autem metus, in eundem formido, timiditas, pauor, ignauia. Ergo ut idem uincatur interdum, nec putet ad ſe præceptum illud Atrei pertinere.

Proinde ita parent ſe in uita, ut uinci neſciant.

Hic autem uincetur, ut dixi, nec modo uincetur, ſed etiam ſeruiet: nos autem uirtutem ſemper liberam uolumus, ſemper inuictã: quæ niſi ita eſt, ſublata uirtus eſt. Atqui ſi in uirtute ſatis eſt pręſidij ad bene uiuendum, ſatis etiam ad beate. Satis eſt enim certe in uirtute ut fortiter uiuamus: ſi fortiter, etiam ut magno animo, & quidem ut nulla re unq̃ terreamur, ſemperq́ ſimus inuicti: ſequitur ut nihil pœniteat, nihil deſit nihil obſtet. Ergo omnia profluenter, abſolute, proſpere, igitur beate. Satis autem uirtus ad fortiter uiuendum poteſt, ſatis ergo etiam ad beate. Etenim ut ſtultitia, & ſi adepta eſt, quod concupiuit, nunquam ſe tamen ſatis conſecutam putat: ſic ſapientia ſemper eo contẽta eſt, quod adeſt, neq́ eam unquam ſui pœnitet. Simile ne putas C. Lælij unum Conſulatum fuiſſe, & eum quidem cum repulſa (ſed quum ſapiens, & bonus uir, qualis fuit ille, ſuffragijs præteritur, non populus à bono Conſule potius, q̃ ille à bono populo repulſam fert, ſuffragijs præteritur.) Sed tamen utrum malles te, ſi poteſtas eſſet, ſemel, ut Lęlium Conſulem, an ut Cinnam quater? Non dubito tu quid reſpõſurus ſis. Itaq́ uideo cui committam. Non quemuis hoc idem interrogarem. Reſponderet enim alius fortaſſe ſe non modo quatuor conſulatus uni anteponere, ſed unum diem Cinnæ multorum & clarorum uirorum totis ætatibus. Lęlius ſi digito quem attigiſſet, pœnas dediſſet. At Cinna collegę ſui Conſulis Cn. Octauij præcidi caput iuſſit, P. Craſſi, L. Cæſaris, nobiliſſimorum hominum, quorum uirtus fuerat domi militięq́ cognita: M. Antonij omnium eloquentiſſimi, quos ego audierim: C. Cæſaris, in quo mihi uidetur fuiſſe ſpecimen humanitatis, ſalis, ſuauitatis, leporis. Beatus ne igitur, qui hos interfecit? Mihi cõtra non ſolum eo uidetur miſer, quod ea fecit, ſed etiam quod ita ſe geſſit, ut ea facere ei liceret: & ſi peccare nemini licet, ſed ſermõis errore labimur. Id enim licere dicimus, quod cuique conceditur. Vtrum tandem beatior C. Marius, tum quum Cimbricę uictorię gloriam cum Collega Catulo cõmunicauit pene altero Lęlio? Nam hunc illi duco ſimillimũ. An quum ciuili bello uictor iratus, neceſſarijs Catuli deprecantibus non ſemel reſpondit, ſed ſæpe, moriatur? In quo bea-

tior ille, qui huic nefariæ uoci paruit, quàm is qui tam ſcelerate imperauit. Nam cum accipere q̃ facere præſtat iniuriam, tum morti iam ipſi aduentanti paulum procedere obuiam, quod fecit Catulus, q̃ quod Marius, talis uiri interitu ſex ſuos obruere Conſulatus, & contaminare extremum tempus ętatis. Duodequadraginta annos tyrannus Syracuſanorum fuit Dionyſius? quum V & XX natus annos dominatum occupauiſſet: qua pulchritudine urbem, quibus autem opibus præditam ſeruitute oppreſſam tenuit ciuitatem? Atqui de hoc homine à bonis authoribus ſic ſcriptum accepimus, ſummam fuiſſe eius in uictu temperantiam, in rebusq́ gerendis uirum Acrem & induſtrium, eundem tamen maleficum natura, & iniuſtum. Ex quo omnibus bene ueritatem intuentibus, uideri neceſſe eſt miſerrimum. Ea enim ipſa quæ concupierat, ne tum quidem quum omnia ſe poſſe cenſebat, conſequebatur. Qui quum eſſet bonis parētibus atq; honeſto loco natus, & ſi id quidem alii us alio modo tradidit, abundaretq́ & æqualium familiaritatibus, & conſuetudine propinquorum, haberet etiam more Græciæ quoſdam adoleſcentes amore coniunctos, credebat eorum nemini, ſed is, quos ex familijs locupletum ſeruos delegerat, quibus nomen ſeruitutis ipſe detraxerat, & quibuſdam conuenis & feris barbaris corporis cuſtodiam committebat. Ita propter iniuſtam dominatus cupiditatem, in carcerem quodammodo ipſe ſe incluſerat. Quinetiam ne tonſori collum committeret, tondere filias ſuas docuit. Ita ſordido ancillariq́ artificio regiæ uirgines, ut tonſtriculæ tondebant barbam & capillum patris. Et tamen ab ijs ipſis, quū iam eſſent adultę, ferrum remouit: inſtituitq́, ut candentibus iuglandium putaminibus barbam ſibi & capillum adurerēt. Quumq́ duas uxores haberet Ariſtomachen ciuem ſuam, Doridem autem Locrenſem, ſic noctu ad eas uentitabat, ut omnia ſpecularetur & perſcrutaretur ante. Et quum foſſam latam cubiculari lecto circundediſſet, eiusq́ foſſæ tranſitum ponticulo ligneo coniunxiſſet, eum ipſum, quum fores cubiculi clauſerat, detorquebat. Idemq́ quum in communibus ſuggeſtis conſiſtere non auderet, concionari ex turri alta ſolebat. Atq; is quum pila ludere uellet (ſtudioſe enim id factitabat) tunicamq́ poneret, adoleſcentulo quem amabat, tradidiſſe gladium dicitur. Hic quum quidam familiarius iocans dixiſſet. Huic quidem certe uitam tuam committis? arriſiſſetq́ adoleſcens, utrunque iuſſit interfici. Alterum, quia uiam demonſtrauiſſet interimēdi ſui: alterum, quia dictum id riſu approbauiſſet. Atque eo facto, ſic doluit, nihil ut tulerit grauius in uita. Quem enim uehementer amarat, occiderat. Sic diſtrahuntur in contrarias partes impotentium cupiditates: quum huic obſecutus ſis, illi eſt repugnandum. Quamq̃ hic quidem tyrannus ipſe iudicauit quàm eſſet beatus. Nam quum quidam ex eius aſſentatoribus Damocles cōmemoraret in ſermone copias eius, opes, maieſtatē, dominatus, rerum abūdantiam, magnificentiam ędium regiarum, negaretq́ unq̃ beatiorem quenq̃ fuiſſe, uis ne igitur inquit o Damocle, quoniam hęc te uita delectat, ipſe eandem deguſtare, & fortunam experiri meam? Quum ſe ille cupere dixiſſet, collocari iuſſit hominem in aureo lecto, ſtrato pulcherrimo, textili ſtragulo, magnificis operibus picto, abacosq́ complures ornauit argento, auroq́ cælato: tum ad menſam eximia forma pueros delectos iuſſit conſiſtere, eosq́ nutum illius intuentis diligenter miniſtrare. Aderant unguenta, coronæ,

incendebantur

ſncendebãtur odores, menſæ conquiſitiſſimis epulis extruebantur. Fortuna-
tus ſibi Damocles uidebatur. In hoc medio apparatu fulgentem gladiũ e' la-
cunari ſeta equina aptum demitti iuſſit, ut impenderet illius beati ceruicibus.
Itaq; nec pulchros illos miniſtratores aſpiciebat, nec plenum artis argẽtum,
nec manum porrigebat in menſam, iam ipſę defluebant coronæ. Deniq; exo-
rauit tyrannum, ut abire liceret, quod iam beatus nollet eſſe. Satis ne uidetur
declaraſſe Dionyſius nihil eſſe ei beatum, cui ſemper aliquis terror impende-
at? Atq; ei ne integrum quidem erat, ut ad iuſtitiam remigraret, ciuibus liber-
tatem, & iura redderet. His enim ſe adoleſcens improuida ætate irretierat er-
ratis, eaq; commiſerat, ut ſaluus eſſe non poſſet, ſi ſanus eſſe cœpiſſet. Quan-
topere uero amicitias deſideraret, quarum infidelitatem extimeſcebat, decla-
rauit in Pythagoreis duobus illis, quorum quum alterum uadem mortis ac-
cepiſſet, alter ut uadem ſuum liberaret præſto fuiſſet ad horam mortis deſti-
natam: Vtinam ego (inquit) tertius uobis amicus aſcriberer. Q; huic miſe-
rũm erat carere conſuetudine amicorum, ſocietate uictus, ſermone omnino fa-
miliari: homini preſertim docto a' puero, & artibus ingenuis erudito. Muſi-
corum uero perſtudioſum accepimus, poetam etiam tragicum q̃ bonum, ni-
hil ad rem. In hoc enim genere neſcio quo pacto magis q̃ in alĳs, ſuum cuiq;
pulchrum eſt. Adhuc neminem cognoui poetam, & mihi fuit cum Aquinio
amicitia, qui ſibi non optimus uideretur. Sic ſe res habet. Te tua, me delectant
mea. Sed ut ad Dionyſium redeamus, omni cultu & uictu humano carebat.
Viuebat cum fugitiuis, cum facinoroſis, cum barbaris. Neminẽ qui aut liber-
tate dignus eſſet, aut uellet omnino liber eſſe, ſibi amicum arbitrabatur. Non
ego iam cũ huius uita, qua tetrius, miſerius, deteſtabilius excogitare nihil poſ
ſum, Platonis aut Archytæ uitã comparabo, doctorum hominum, & plane
ſapiẽtium: ex eadem urbe humilẽ homunculum a' puluere & radio excitabo,
qui multis annis poſt fuit, Archymedem, cuius ego Quæſtor ignoratum ab
Syracuſanis, quũ eſſe omnino negarent, ſeptum undiq; & ueſtitum uepribus
& dumetis, indagaui ſepulcrum. Tenebam enim quoſdam ſenariolos, quos
in eius monumẽto eſſe inſcriptos acceperam, qui declarabant in ſummo ſepul
cro ſphęram eſſe poſitam cum cylindro. Ego autem quum omnia colluſtrarẽ
oculis (eſt enim ad portas Agragianas magna frequentia ſepulcrorum) ani-
maduerti columellã non multum e' dumis eminentem, in qua inerat ſphæræ
figura, & cylindri. Atq; ego ſtatim Syracuſanis (erant autem principes me-
cum) dixi me illud ipſum arbitrari eſſe quod quærerem. Immiſſi cũ falcibus
multi purgarunt, & aperuerunt locũ. Quo quum patefactus eſſet aditus, ad
aduerſam baſim acceſſimus. Apparebat epigrãma exeſis poſterioribus parti
bus uerſiculorũ dimidiatis fere. Ita nobiliſſima Gręciæ ciuitas quõdam uero
etiã doctiſſima, ſui ciuis unius acutiſſimi monumẽtũ ignoraſſet, niſi ab homi-
ne Arpinate didiciſſet. Sed redeat unde aberrauit oratio. Quis eſt omnium
qui modo cũ muſis, id eſt cum humanitate, & cũ doctrina habeat aliquod cõ
mercium, qui ſe nõ hunc mathematicum malit, q̃ illum tyrãnum? Si uitæ mo
dũ actionemq; quærimus, alterius mens rationibus agitandis exquirendisq;
alebatur cum oblectatione ſolertiæ, qui unus ſuauiſſimus paſtus animorum,
alterius in cæde & iniurĳs, cũ & diurno & nocturno metu. Age cõfer Demo
critum, Pythagoram, Anaxagoram: quæ regna, quas opes ſtudĳs eorum &

delectationibus antepones? Etenī quę pars optima eſt in homine, in ea ſitū
eſſe neceſſe eſt illud quod quęris omnium optimū. Quid eſt autem in homi-
ne, ſagaci ac bona mente melius? Eius bono fruendum eſt igitur, ſi beati eſſe
uolumus. bonum autē mentis eſt uirtus, ergo hac beatam uitam contineri ne-
ceſſe eſt. Hinc omnia quę pulchra, honeſta, pręclara ſūt, ut ſupra dixi. Sed di-
cēdū idē illud paulo uberius uidetur, plena gaudiorū ſunt. Ex perpetuis autē
plenisꝗ gaudijs quū perſpicuū ſit uitā beatā exiſtere, ſequitur ut ea exiſtat ex
honeſtate. Sed ne uerbis ſolū attingamus ea, quæ uolumus oſtendere, propo
nenda quędā quaſi mouentia ſunt, quę nos magis ad cognitionē intelligenti
amꝗ conuertant. Sumatur enim nobis quidā pręſtans uir optimis artibus,
isꝗ animo parumper & cogitatiōe fingatur. Primū ingenio eximio ſit, neceſ
ſe eſt: Tardis enim mentibus uirtus nō facile comitatur. Deinde ad inueſtigā
dā ueritatē ſtudio incitato, ex quo triplex ille animi fœtus exiſtet. Vnus in co-
gnitione rerum poſitus, & in explicatione naturę: Alter in diſcretione expe-
tēdarū fugiēdarumue rerū: Tertius in iudicando quid cuiꝗ rei ſit cōſequēs,
quid repugnās: in quo ineſt tū omnis ſubtilitas diſſerēdi, tū ueritas iudicādi.
Quo tandē igitur gaudio affici neceſſe eſt ſapientis animū cum his habitantē
pernoctantēꝗ curis? ut quum totius mundi motus conuerſionesꝗ perſpexe
rit, ſyderaꝗ uiderit innumerabilia cœlo inhęrentia cum eius ipſius motu con
gruere, certis infixa ſedibus, ſeptē alia ſuos quęꝗ tenere curſus, multum inter
ſe altitudine aut humilitate diſtantia, quorū uagi motus, rata tamen & certa
ſui curſus ſpatia definiant. Horum nimirū aſpectus impulit illos ueteres, &
admonuit, ut plura quęrerent. Inde eſt indagatio nata initiorum & tanquā
ſeminum, unde eſſent omnia orta, generata, concreta, quæꝗ cuiuſꝗ generis,
uel inanimi uel animantis, uel muti uel loquentis origo, quæ uita, quis interi-
tus, quæꝗ ex alio in aliud uiciſſitudo atꝗ mutatio. Vnde terra & quibus li-
brata ponderibus, quibus cauernis maria ſuſtineat, in qua omnia delata gra-
uitate, medium mundi locum ſemper expetant, qui eſt idem infimus in rotun
do. Hæc tractanti animo, & noctes & dies cogitanti, exiſtit illa à deo Del-
phis præcepta cognitio, ut ipſa ſe mens agnoſcat, coniunctamꝗ cum diuina
mente ſe ſentiat, ex quo inſatiabili gaudio compleatur. Ipſa enim cogitatio de
ui & natura deorum, ſtudium incendit illius æternitatis imitandę. Neꝗ ſe in
breuitate uitæ collocatā putat, quum rerum cauſas alias ex alijs aptas, & neceſ
ſitate nexas uidet, quibus ab æterno tēpore fluentibus in æternum ratio ta-
men mensꝗ moderatur. Hæc ille intuens atꝗ ſuſpiciēs, uel potius oēs partes
horasꝗ circunſpiciens, quanta rurſus animi tranquillitate humana & citerio
ra conſiderat? Hinc illa cognitio uirtutis exiſtit, efflores cunt genera, partesꝗ
uirtutū: inuenitur quid ſit quod natura ſpectet extremū in bonis, quod in ma
lis ultimum, quo referenda ſint officia, quæ degendæ ætatis ratio deligenda.
Quibus & talibus rebus exquiſitis, hoc uel maxime efficitur, quod hac diſpu
tatione agimus, ut uirtus ad beate uiuēdum ſit ſeipſa contēta. Sequitur tertia,
quę per omnes partes ſapiētiæ manat & funditur, quæ rem definit, genera diſ
pertit, ſequētia adiungit, perfecta concludit, uera & falſa diiudicat, diſſeren-
di ratio & ſciētia. Ex qua quū ſumma utilitas exiſtit ad res ponderandas, tum
maxime ingenua delectatio, & digna ſapiētia. Sed hæc otii. Tranſeat idē iſte
ſapiens ad remp. tuendam, quid eo poſſit eſſe præſtantius, quum contineri

pruden tia

prudētia utilitatem ciuium cernat, iuſtitia nihil in ſuam domum inde deriuet, reliquis utatur tot tam uarijsq; uirtutibus. Adiūge fructū amicitiarū, in quo à doctis poſitum eſt cum conſilium omnis uitæ cōſentiens & pene conſpirās, tum ſumma iocunditas ex cotidiano cultu atq; uictu. Quid hæc tandē uita deſiderat, quo ſit beatior? Cui rei refertæ tot tantisq; gaudijs, fortuna ipſa cedat neceſſe eſt. Quod ſi gaudere talibus bonis animi, ideſt uirtutibus beatū eſt, omnesq; ſapiētes gaudijs perfruuntur, omnis eos beatos eſſe cōfiteri neceſſe eſt. A. Etiā ne in cruciatu atq; tormentis? M. An tu me in uiola putabas, aut in roſa dicere? An Epicuro, qui tātummodo induit perſonā philoſophi, & ſibiipſi hoc nomē inſcripſit, dicere licebit, quod quidē ut habet ſe res, me tamen plaudente dicit, nullum ſapiēti eſſe tempus, & ſi uratur, torqueatur, ſecetur, quin poſſit exclamare, q̄ pro nihilo puto? Quum preſertim omne malū dolore definiat, bonū uoluptate: hæc noſtra honeſta, turpia, irrideat, dicatq; nos in uocibus occupatos, inanis ſonos fundere, neq; quidq̄ ad nos pertinere, niſi quod aut leue aut aſperū in corpore ſentiatur. Huic ergo, ut dixi, non multum differenti à iudicio ſerarū, obliuiſci licebit ſui, & tum fortunam contēnere, quum ſit omne & bonum eius & malū in poteſtate fortunæ, tum dicere ſe beatū in ſummo cruciatu atq; tormētis, quum cōſtituerit non modo ſummū malum eſſe dolorē, ſed etiam ſolum. Nec uero illa ſibi remedia cōparauit ad tolerādū dolorem, firmitatem animi, turpitudinis uerecundiā, exercitationē cōſuetudinemq; patiēdi, precepta fortitudinis, duritiam uirilem: ſed una ſe dicit recordatione aequieſcere præteritarum uoluptatū: ut ſi quis æſtuans, quū uim caloris non facile patiatur, recordari uelit ſe aliquando in Arpinati noſtro gelidis fluminibus circunfuſum fuiſſe. Non enim uideo quomodo ſedare poſſint mala preſentia preteritæ uoluptates. Sed quum is dicat ſemper beatum eſſe ſapientem, cui dicere hoc, ſi ſibi conſtare uellet, non liceret, quidnam faciendū eſt iis, qui nihil expetendū, nihil in bonis ducendū quod honeſtate careat, exiſtimāt? Me quidē authore etiam Peripatetici, ueteresq; Academici ſbalbutire deſinant aliquādo, aperteq; & clara uoce audeant dicere, beatā uitam in Phalaridis taurū deſcenſuram. Sint enim tria genera bonorum, ut iā à laqueis Stoicorum, quibus uſum me pluribus q̄ ſoleo, intelligo, recedamus. Sint ſanè illa genera bonorum, dum corporis & externa iaceāt humi, & tātūmodo quia ſumēda ſint, appellentur bona. Alia autem diuina illa lōge lateq; ſe pandant, cœlumq; contingāt, ut ea qui adeptus ſit, cur eum beatū modo, & non beatiſſimū etiā dixerim? Dolorē uero ſapiens extimeſcit? Is enim huic maxime ſententiæ repugnat. Nam cōtra mortem noſtram atq; noſtrorum, contraq; ægritudinē, & reliquas animi perturbationes, ſatis eſſe uidemur ſuperiorum dierū diſputationibus armati & parati. Dolor eſſe uidetur acerrimus uirtuti aduerſarius. Is ardētes faces intentat, is fortitudinem, magnitudinē animi, patiētiam, ſe debilitaturum minatur. Huic igitur ſuccumbet uirtus? huic beata ſapientis & conſtantis uiri uita cedet? Q turpe ô dij boni. Pueri Spartiatę nō ingemiſcūt uerberum dolore laniati. Adoleſcētium greges Lacedæmone uidimus ipſi incredibili contentione certantes pugnis, calcibus, unguibus, morſu, deniq; ut exanimarētur, priusq̄ uictos ſe faterent. Quę barbaria India uaſtior, aut agreſtior? in ea tamē gente primū hi qui ſapientes habētur, nudi ętatē agūt, & Caucaſi niues, hyemalēq; uim perferūt ſine dolore.

Quumq́ ad flammam ſe applicauerint,ſine gemitu aduruntur. Mulieres ue-
ro in India quum eſt cuiuſuis earum uir mortuus,in certamen iudiciumq́ ue-
niunt,quam plurimum ille dilexerit(plures enim ſolent eſſe ſingulis nuptæ)
quæ uictrix ea læta proſequentibus ſuis unà cum uiro in rogum imponitur.
Illa uicta mœſta diſcedit. Nunq̃ naturam mos uinceret, eſt enim ea ſemper
inuicta,ſed nos umbris,delitijs,otio,lãguore,deſidia animum infecimus,opi-
nionibus,maloq́ more delinitũ molliuimus. Aegyptiorum morẽ quis igno-
rat? quorum imbutæ mentes prauitatis erroribus quãuis carnificinam prius
ſubierint,q̃ Ibim,aut aſpidem,aut felem,aut canem,aut crocodilum uiolent.
Quorum etiam ſi imprudentes quippiam fecerint,pœnam nullam recuſent.
De hominibus loquor. Quid beſtiæ? non frigus,non famẽ,non montiuagos
atq; ſylueſtres curſus luſtrationesq́ patiuntur? Non pro ſuo partu ita propu
gnant,ut uulnera excipiant,nullos impetus,nullos ictus reformident? Omit-
to quæ perferãt,quæq́ patiãtur ambitioſi honoris cauſa: laudis ſtudioſi,glo
riæ cauſa:amore incenſi,cupiditatis. Plena uita exemplorum eſt,ſed adhibeat
oratio modum,& redeat illuc unde deflexit. Dabit,dabit,inquam ſe in tormẽ
ta uita beata,nec iuſtitiam,temperantiam,in primisq́ fortitudinem,magnitu
dinem animi,patiẽtiam proſecuta,quum tortoris os uiderit,conſiſtet,uirtuti
busq́ omnibus ſine ullo animi terrore ad cruciatum profectis reſiſtet extra
fores,ut ante dixi,limẽq́ carceris. Quid enim ea fœdius? quid deformius ſola
relicta,comitatu pulcherrimo ſegregata? quod tamen fieri nullo pacto po-
teſt. Nec enim uirtutes ſine beata uita cohærere poſſunt, nec illa ſine uirtuti-
bus. Itaq; eam tergiuerſari non ſinent,ſecumq́ rapient,ad quemcũq; ipſę do
lorem cruciatumq́ ducentur. Sapientis eſt enim proprium nihil quod pœni
tere poſſit,facere,nihil inuitum: ſplendide,conſtanter,grauiter, honeſte om-
nia:nihil ita expectare,quaſi certo futurum:nihil quũ acciderit,admirari, ut
inopinatum ac nouum accidiſſe uideatur:omnia ad ſuum arbitrium referre:
ſuis ſtare iudicijs:quo quid ſit beatius,mihi certe in mẽtem uenire nõ poteſt.
Stoicorum quidem facilis concluſio eſt,qui quum finem bonorum eſſe ſenſe
rint congruere naturæ,cumq́ ea conuenienter uiuere,quum id ſit in ſapiente
ſitum,non officio ſolum,uerumetiam poteſtate,ſequatur neceſſe eſt, ut cuius
in poteſtate ſummum bonum,in eiuſdem uita beata ſit:ita ſit ſemper uita bea
ta ſapiẽtis. Habes quę fortiſſime de beata uita dici putem, & quomodo nunc
eſt,niſi quid tu melius attuleris,etiam ueriſſime. A. Melius equidem afferre
nil poſſum. Sed a' te impetrarim libenter,ut niſi moleſtum ſit,quoniam te nul
la uincula impediunt ullius certæ diſciplinæ,libasq́ ex omnibus,quodcunq;
te maxime ſpecie ueritatis mouet, quod pauloante Peripateticos, ueteremq́
Academiam hortari uidebare,ut ſine retractatione libere dicere auderent, ſa
piẽtes eſſe ſemper beatiſſimos. Id uelim audire,quemadmodum his putes cõ
ſentaneum eſſe id dicere. Multa enim à te contra iſtam ſententiam dicta ſunt,
& Stoicorum ratione concluſa. M. Vtamur igitur libertate,qua nobis ſolis
in philoſophia licet uti, quorum oratio nihil ipſa iudicat,ſed habetur in om-
nes partes,ut ab alijs poſſit ipſa per ſeſe nullius authoritate adiuncta iudicari.
Et quoniam uideris hoc uelle,ut quæcunq; diſſentiẽtiũ philoſophorum ſentẽ
tia ſit de finibus,tamẽ uirtus ſatis habeat ad uitam beatam præſidij,quod quî
dẽ Carneadem diſputare ſolitum accepimus: ſed ijs,ut contra Stoicos,quos

ſtudioſiſſime

ſtudioſiſſime ſemper refellebat,& cõtra quorum diſciplinam ingenium eius exarſerat,nos illud quidem cum pace agemus. Si enim Stoici fines bonorum recte poſuerunt,confecta res eſt,neceſſe eſt ſemper beatum eſſe ſapientem. Sed quæramus unamquãq; reliquorum ſententiam,ſi fieri poteſt, ut hoc præclarum quaſi decretum beatæ uitę poſſit omnium ſententijs & diſciplinis conuenire. Sunt autem hæ de finibus,ut opinor,retētæ deſenſæq; ſententiæ,primum ſimplices quatuor. Nihil bonum niſi honeſtū,ut Stoici. Nihil bonū niſi uoluptatē,ut Epicurus. Nihil bonum niſi uacuitatē doloris,ut Hieronymus. Nihil bonum niſi naturæ primis bonis,aut omnibus, aut maximis frui,ut Carneades contra Stoicos diſſerebat. Hęc igitur ſimplicia. Illa mixta tria genera bonorū,maxima animi ſecunda corporis,externa tertia,ut Peripatetici. Nec multo ueteres Academici ſecus. Voluptatē cū honeſtate Dinomachus & Callipho copulauit. Indolētiam autem honeſtati Peripateticus Diodorus adiūxit. Hæ ſunt ſentētiæ,quæ ſtabilitatis aliquid habeant. Nam Ariſtonis,Pyrrhonis,Erilli,nõnullorumq; aliorū euanuerunt. Hi quid poſſint obtinere uideamus,omiſſis Stoicis,quorum ſatis uideor defendiſſe ſentētiam,& Peripateticis,quorum quidē explicata cauſa eſt,præter Theophraſtum, & ſi qui illum ſecuti imbecillius horrent dolorē & reformidant. Reliquis quidē licet facere id quod ferè faciunt,ut grauitatē dignitatemq; uirtutis exaggerēt, quam quum ad cœlum extulerint,quod facere eloquētes homines copioſe ſolēt,reliqua ex collatione facile eſt cõterere atq; contēnere. Nec enim licet ijs,qui laudem cum dolore petendam eſſe dicunt,negare eos eſſe beatos,qui illā adepti ſunt. Q7q̃ enim ſint in quibuſdā malis,tamen hoc nomen beati longe & late patet. Nam ut quæſtuoſa mercatura,fructuoſa aratio dicitur,nõ ſi altera ſemper omni dāno,altera omnis tempeſtatis calamitate ſemper uacet,ſed ſi multo maiori ex parte extat in utraq; felicitas: ſic uita non ſolum ſi undiq; referta bonis eſt, ſed ſi multo maiore & grauiore ex parte bona propendent, beata recte dici poteſt. Sequetur igitur horum ratione uel ad ſupplicium beata uita uirtutem,cumq; ea deſcendet in taurum, Ariſtotele, Xenocrate, Speuſippo, Polemone auctoribus,nec eam minimis blandimentis corrupta deſeret. Eadem Calliphontis erit Diodoriq; ſententia, quorum uterq; honeſtatē ſic complectitur,ut omnia quæ ſine ea ſint,longe & retro ponenda cenſeat. Reliqui habere ſe uidentur anguſtius: enatant tamen Epicurus, Hieronymus, & ſi qui ſunt qui diſertum illum Carneadem curent defendere. Nemo eſt enim qui eorum bonorum animum putet eſſe iudicem, cumq; condocefaciat,ut ea quæ bona, maláue uideātur,poſſit contēnere. Nam quę tibi Epicuri uidetur, eadem erit Hieronymi & Carneadis cauſa,& hercle omnium reliquorum. Quis enim parum eſt cõtra mortem,aut dolorem paratus? Ordiamur ab eo ſi placet,quem mollem,quem uoluptarium dicimus. Quid is tibi mortem ne uidetur,an dolorem timere,qui eum diem,quo moritur,beatum appellat,maximisq; doloribus affectus eos ipſos inuentorum ſuorum memoria & recordatione confutat? Nec hæc ſic agit,ut ex tempore quaſi effutire uideatur. De morte enim iſta ſentit, ut diſſoluto animante ſenſum extinctum putet. Quod autem ſenſu careat, nihil ad nos id iudicet pertinere. Item de dolore certa habet quæ ſequatur, quorum magntiudinem breuitate conſolatur, longinquitatem lenitate. Quid tandem iſti grandiloqui contra hæc duo,

quæ maxime angunt, melius ſe habent, q̃ Epicurus? An ad cetera quæ mala putantur, non & Epicurus, & reliqui philoſophi ſatis parati uidẽtur? Quis non paupertatem extimeſcit? neq; tamen quiſquam philoſophorum. Hic uero ipſe q̃ paruo eſt contentus? nemo de tenui uictu plura dixit. Etenim quæ res pecuniæ cupiditatem afferunt, ut amori, ut ambitioni, ut cotidianis ſumptibus copiæ ſuppetant, quum procul ab iis omnibus rebus abſit, cur pecuniam magnopere deſideret, uel potius curet omnino? An Scythes Anacharſis potuit pro nihilo pecuniam ducere, noſtrates philoſophi facere non potuerunt? Illius epiſtola fertur his uerbis,

ANACHARSIS HANNONI S. Mihi amictui eſt Scythicũ tegmẽ, » calciamentum ſolorum callum, cubile terra, pulpamentum fames, lacte caſeo, » carne ueſcor. Quare ut ad quietum me licet uenias. Munera autẽ iſta quibus » es delectatus, uel ciuibus tuis, uel diis immortalibus dona. Omnes fere philo» ſophi omnium diſciplinarum, niſi quos à recta ratione natura uitioſa detorſiſſet, hoc eodem animo eſſe potuerũt. Socrates in pompa, quum magna uis auri argentiq; ferretur. Quã multa non deſidero, inquit. Xenocrates quum Legati ab Alexandro quinquaginta ei talenta attuliſſent, quæ erat pecunia temporibus illis Athenis præſertim maxima, adduxit Legatos ad cenam in Academiam. Is appoſuit tãtum, quod ſatis eſſet, nullo apparatu. Quum poſtridie rogarent eum, cui numerari iuberet. Quid uos heſterna, inquit, cenula nõ intellexiſtis me pecunia non egere? Quos quum triſtiores uidiſſet. xxx. minas accepit, ne aſpernari Regis liberalitatem uideretur. At uero Diogenes liberius ut Cynicus, Alexandro rogãti ut diceret ſi quid ſibi opus eſſet. Nunc quidem paululũ, inquit, à ſole. Offecerat uidelicet apricanti. Et hic quidẽ diſputare ſolebat, quãto Regẽ Perſarũ uita fortunaq; ſuperaret: ſibi nihil deeſſe, illi nihil ſatis unq̃ fore: ſe eius uoluptates nõ deſiderare, quibus nunq̃ ſatiari ille poſſet, ſuas eũ conſequi nullo modo poſſe. Vides, credo, ut Epicurus cupiditatum genera diuiſit, non nimis fortaſſe ſubtiliter, utiliter tamen, partim eſſe naturales & neceſſarias, partim naturales & nõ neceſſarias, partim neutrum. neceſſarias ſatiari poſſe penè nihilo. Diuitias enim naturæ parabiles eſſe. Secundũ autẽ genus cupiditatum, nec ad potiendum difficile eſſe cenſet, nec uero ad carẽdũ. Tertias quod eſſent planè inanes, neq; neceſſitatem modo, ſed ne naturam quidem attingerẽt, funditus eiiciẽdas putauit. Hoc loco multa ab Epicureis diſputantur, hæq; uoluptates de quibus multa ab illis, ſingulatim extenuãtur, quarum genera non contẽnunt, quærunt tamen copiam. Nam & obſcœnas uoluptates, de quibus multa ab illis habetur oratio, facileis, cõmuneis, in medio ſitas eſſe dicunt: eaſq; ſi natura requirit, non genere aut loco aut ordine, ſed forma, ætate, figura metiendas putant: ab hiſq; abſtinere minime eſſe difficile, ſi aut ualetudo aut officium aut fama poſtulet: omninoq; genus hoc uoluptatum optabile eſſe ſi non obſit, prodeſſe nunquam. Totumq; hoc de uoluptate ſic ille præcepit, ut uoluptatem ipſam per ſe quia uoluptas ſit, ſemper optandam expetendamq; putet, eademq; ratione dolorem, ob id ipſum quia dolor ſit, ſemper eſſe fugiendum. Itaq; hac uſurum compenſatione ſapientem, ut uoluptatem fugiat, ſi ea maiorem dolorem effectura ſit, & dolorem ſuſcipiat maiorem efficientem uoluptatem, omniaq; iucunda, q̃q̃ ſenſu corporis iudicentur, ad animum referri tamen. Quocirca corpus gaudere

tamdiu,

tamdiu,dum præſentem ſentiret uoluptatem:animum & præſentem percipere pariter cum corpore,& proſpicere uenientem,nec præteritam præterfluere ſinere. Ita perpetuas & contextas uoluptates in ſapiente fore ſemper, quũ expectatio ſperatarum uoluptatum perceptarum memoria iungeretur. Atq; ijs ſimilia ad uictum etiam transferuntur, extenuanturq; magnificentia,& ſumptus epularum,quod paruo cultu natura contenta ſit. Etenim quis hoc non uidet,deſiderijs omnia iſta condiri? Darius in fuga quum aquam turbidam & cadaueribus inquinatam bibiſſet,negauit unq̃ ſe bibiſſe iucundius. Nunq̃ uidelicet ſitiens biberat. Nec eſuriens Ptolemæus ederat. Cui quum peragranti Aegyptum comitibus non conſecutis,cibarius in caſa panis datus eſſet, nihil uiſum eſt illo pane iucundius. Socratem ferunt,quum uſq; ad ueſperũ contentius ambularet,quęſitumq; eſſet ex eo,quare id faceret,reſpondiſſe ſe,quo melius cenaret,obſonare ambulando famem. Quid? uictum Lacedęmoniorum in Phiditijs nónne uidemus? Vbi quum tyrannus cenauiſſet Dionyſius, negauit ſe iure illo nigro, quod cenæ caput erat,delectatum. Tum is qui illa coxerat. Minime mirum,condimenta enim defuerunt. Quæ tandem, inquit ille? Labor in uenatu,ſudor,curſus ab Eurota,fames,ſitis. His enim rebus Lacedæmoniorum epulæ condiuntur. Atq; hoc non ex hominum more ſolum, ſed etiam ex beſtijs intelligi poteſt,quæ ut quidquid obiectũ eſt, quod modo a natura non ſit alienum,eo contentę non quęrunt amplius. Ciuitates quędã uniuerſę more doctæ,parſimonia delectantur,ut de Lacedęmonijs pauloăte diximus. Perſarum à Xenophonte uictus exponitur, quos negat ad panem adhibere quidquam pręter naſturcium. Quãq̃ ſi quædã etiam ſuauiora natura deſideret,quàm multa ex terra arboribuſq; gignuntur,quum copia facili, tum ſuauitate præſtantia? Adde ſiccitatem,quæ conſequitur hanc continentiam in uictu,adde integritatem ualetudinis. Confer ſudantis,ructantis, refertos epulis tanquam opimos boues, tum intelliges, qui uoluptatem maxime ſequantur,eos minime conſequi,iucunditatemq; uictus eſſe in deſiderio, non in ſatietate. Timotheum clarum hominem Athenis & principem ciuitatis ferunt, quum cenauiſſet apud Platonem,eoq; conuiuio admodum delectatus eſſet, uidiſſetq; eum poſtridie, dixiſſe, Veſtræ quidem cenæ non ſolum in præſentia,ſed etiam poſtero die iucundæ ſunt. Quid quod ne mente quidem recte uti poſſumus,multo cibo & potione cõpleti? Eſt præclara epiſtola Platonis ad Dionis propinquos,in qua ſcriptum eſt his ferè uerbis. Quo quum
» ueniſſem,uita illa beata,quæ ferebatur plena Italicarum Syracuſiarumq; mē-
» ſarum,nullo modo mihi placuit:bis ĩ die ſaturum fieri,nec unquam pernocta-
» re ſolum,ceteraq; quæ comitantur huic uitæ,in qua ſapiens nemo efficitur unquam,moderatus uero multo minus. Quæ enim natura tam mirabiliter temperari poteſt? Quomodo igitur iucunda uita poteſt eſſe,à qua abſit prudentia,abſit moderatio? Ex quo Sardanapali opulentiſſimi Syriæ Regis error agnoſcitur,qui incidi iuſſit in buſto,

Hæc habeo quæ edi, quæq; exaturata libido
Hauſit: at illa iacent multa & præclara relicta.

Quid aliud(inquit Ariſtoteles)in bouis,non in Regis ſepulcro inſcriberes? Hęc habere ſe mortuũ dicit,quæ ne uiuus quidem diutius habebat,q̃ fruebatur. Cur igitur diuitiæ deſiderẽtur? aut ubi paupertas beatos eſſe nõ ſinit?

Signis credo,tabulis,ludis.Si quis ē qui his delectetur,nónne melius tenues homines fruūtur q̃ illi,qui his abundant? Eſt enim earum rerum omnium noſtra in urbe ſumma in publico copia: quæ qui priuati habent,nec tam multa & raro uident,quum in ſua rura uenerint, quos tamen pungit aliquid quum illa unde habeāt recordātur. Dies deficiet,ſi uelim paupertatis cauſam defendere. Aperta enim res eſt,& cotidie nos ipſa natura admonet,q̃ paucis,q̃ paruis rebus egeat,q̃ uilibus. Num igitur ignobilitas,aut humilitas,aut etiā popularis offenſio ſapientem beatum eſſe prohibebit? Vide ne plus commendatio in uulgus,& hæc quæ expetitur gloria,moleſtiæ habeat q̃ uoluptatis. Leuiculus ſané noſter Demoſthenes,qui illo ſuſurro delectari ſe dicebat,aquam ferentis mulierculæ,ut mos in Græcia eſt, inſuſurrantiſq; alteri. Hic eſt ille Demoſthenes. Quid hoc leuius? At quantus orator? ſed apud alios loqui uidelicet didicerat,nō multum ipſe ſecum. Intelligēdum eſt igitur nec gloriam popularem ipſam per ſe expetendam,nec ignobilitatem extimeſcendam. Veni Athenas,inquit Democritus,neque me quiſq̃ ibi agnouit. Conſtātem hominem & grauem,qui glorietur a' gloria ſe abſuiſſe. An tibicines, ijq; qui fidibus utuntur, ſuo non multitudinis arbitrio cantus numeroſq; moderantur? Vir ſapiens multo arte maiore præditus, non quid uerisſimum ſit,ſed quid uelit uulgus exquiret? An quidquam ſtultius,quàm quos ſingulos ſicut operarios barbaroſq; contemnas, eos aliquid putare eſſe uniuerſos? Ille uero noſtras ambitiones leuitateſq; contemnet,honoreſq; populi etiam ultro delatos repudiabit. Nos autem eos neſcimus,antequam pœnitere cœpit, contemnere. Eſt apud Heraclytum phyſicum de principe Epheſiorum Hermodoro. Vniuerſos ait Epheſios eſſe morte mulctandos, quod quum ciuitate expellerent Hermodorum, ita locuti ſunt. Nemo de nobis unus excellat, ſin quis extiterit,alio in loco, & apud alios ſit. An hoc non ita ſit omni in populo? Nónne omnem exuperantiam uirtutis oderunt? Quid? Ariſtides (malo enim Græcorum, quàm noſtra proferre) nónne ob eam cauſam expulſus eſt patria, quod præter modum iuſtus eſſet? Quantis igitur moleſtijs uacant, qui nihil omnino cum populo contrahunt? Quid eſt enim dulcius otio literato? ijs dico literis, quibus infinitatem rerum atque naturæ, & in hoc ipſo mundo, cœlum,terras,maria agnoſcimus. Contempto igitur honore, contempta etiam pecunia, quid relinquitur quod extimeſcendum ſit? Exilium credo, quod in maximis malis ducitur. Id ſi propter aliam & offenſam populi uoluntatem malum eſt, quàm ſit ea contemnenda pauloante dictum eſt: ſin abeſſe a' patria miſerum eſt,plenæ miſerorum prouinciæ ſunt, ex quibus admodum pauci in patriam reuertuntur. At mulctantur bonis exules. Quid tum? Parum ne multa de toleranda paupertate dicuntur? Iam uero exilium,ſi rerum naturam, non ignominiam nominis quærimus, quantum demum a' perpetua peregrinatione differt, in qua ætates ſuas philoſophi nobiliſſimi conſumpſerunt, Xenocrates, Crantor, Arceſilas, Lacydes, Ariſtoteles, Theophraſtus, Zeno, Cleanthes, Chryſippus, Antipater, Carneades, Panætius, Clitomachus, Philo, Antiochus, Poſidonius, innumerabiles alij, qui ſemel egreſſi,nunquam domum reuerterūt? At enim nō ſine ignominia afficere poterit ſapientem. De ſapiente eſt hæc omnis oratio,cui iure id accidere non poſſit. Nā iure exulantem conſolari nō oportet.

tet. Poſtremo ad omnes caſus facillima ratio eſt eorũ, qui ad uoluptatem ea referunt, quę ſequuntur in uita: ut quocunq; hęc loco ſuppeditetur, ibi beate queant uiuere. Itaq; ad omnem rationem Teucri uox accommodari poteſt, Patria eſt, ubicunq; eſt bene.

Socrates quidem quum rogaretur cuiatem ſe eſſe diceret. Mundanum, inquit. Totius enim mundi ſe incolam, & ciuem arbitrabatur. Quid T. Albutius, nónne animo ęquiſſimo Athenis exul philoſophabatur? cui tamen illud ipſum non accidiſſet, ſi in republica quieſcens Epicuri legibus paruiſſet. Qui enim beatior Epicurus quod in patria uiuebat, q̃ quod Athenis Metrodorus? aut Plato Xenocratem uincebat, aut Polemo Arceſilam, quo eſſet beatior? Quanti uero iſta ciuitas æſtimanda eſt, ex qua boni ſapientesq; pelluntur? Demarathus quidem Tarquinij Regis noſtri pater, tyrannum Cypſelum quod ferre non poterat, fugit Tarquinios Corintho, & ibi ſuas fortunas conſtituit, ac liberos procreauit. Num ſtulte antepoſuit exilij libertatem domeſticę ſeruituti? Iam uero motus animi, ſolicitudines, ęgritudinesq; obliuione leniũtur, traductis animis ad uoluptatem. Non ſine cauſa igitur Epicurus auſus eſt dicere, ſemper in pluribus bonis eſſe ſapientem, quia ſemper ſit in uoluptatibus. Ex quo effici putat ille, quod quærimus, ut ſapiens ſemper beatus ſit. A. Etiam ne ſi ſenſibus carebit oculorum, ſi auriũ? M. Etiam. Nam iſta ipſa contemnit. Primum enim horribilis iſta cęcitas, quibus tandem caret uoluptatibus? Quum quidam etiam diſputent ceteras uoluptates in ipſis habitare ſenſibus. Quæ autem aſpectu percipiantur, ea non uerſari in oculorum ulla iocunditate: ut ea quæ guſtemus, olfaciamus, tractemus, audiamus, in ea ipſa ubi ſentimus, parte uerſentur, in oculis tale nihil fit. Animus accipit quæ uidemus, animo autem multis modis uarijsq; delectari licet, etiam ſi non adhibeatur aſpectus. Loquor autem de docto homine & erudito, cui uiuere eſt cogitare. Sapientis enim cogitatio non ferme ad inueſtigandum adhibet oculos aduocatos. Etenim ſi nox non adimit uitam beatam, cur dies nocti ſimilis adimat? Nam illud Antipatri Cyrenaici eſt quidem paulo obſcœnius, ſed non abſurda ſententia eſt. Cuius cęcitatem quum mulierculæ lamentarentur. Quid agitis, inquit? an uobis nulla uidetur uoluptas eſſe nocturna? Appium quidem ueterem illum qui cæcus annos multos fuit, & ex magiſtratibus, & ex rebus geſtis intelligimus in illo ſuo caſu, nec priuato nec publico muneri defuiſſe. C. autem Druſi domum compleri conſultoribus ſolitam accepimus, quum quorum res eſſet ſua, ipſi non uidebant, cæcum adhibebant ducẽ. Pueris nobis Cn. Aufidius prætorius, & in ſenatu ſententiam dicebat, nec amicis deliberantibus deerat, & Græcam ſcribebat hiſtoriam, & uidebat in literis. Diodotus Stoicus cæcus multos annos noſtræ domi uixit. Is uero quod credibile uix eſſet, quum in philoſophia multo etiã magis aſſidue q̃ antea uerſaretur, & quum fidibus more Pythagoreorum uteretur, quumq; ei libri noctes & dies legerentur, quibus in ſtudijs oculis non egebat, tum quod ſine oculis uix fieri poſſe uidetur, geometriæ munus tuebatur, uerbis præcipiens diſcentibus unde, quo, quamq; lineam ſcriberent. Aſclepiadem ferunt non ignobilem Eretricum philoſophum, quum quidam quæreret quid ei cæcitas attuliſſet, reſpondiſſe puero ut uno eſſet comitatior. Vt enim uel ſumma paupertas tolerabilis ſit, ſi liceat quod quibuſdam Gręcis cotidię, ſic cæcitas

ſerri facile poſſit,ſi non deſint ſubſidia ualetudinum. Democritus luminibus
amiſſis,alba ſcilicet & atra diſcernere non poterat:at uero bona mala, æqua
iniqua,honeſta turpia,utilia inutilia, magna parua poterat : & ſine uarieta-
te colorum licebat uiuere beate,ſine notione rerum non licebat. Atq; hic uir
impediri animi etiam aciem aſpectu oculorum arbitrabatur:& quum alij ſæ-
pe quod ante pedes eſſet non uiderent,ille infinitatem omnem peregrinaba-
tur,ut nulla in extremitate conſiſteret.Traditum eſt etiam Homerum cęcum
fuiſſe,at eius picturam non poeſim uidemus. Quæ regio, quæ ora,qui locus
Græciæ,quæ ſpecies formæ,quæ pugna,quæ acies,quod remigium,qui mo-
tus hominum,qui ferarum,non ita expictus eſt,ut quæ ipſe nõ uiderit,nos ut
uideremus,effecerit? Quid ergo aut Homero ad delectationem animi ac uo-
luptatem,aut cuiq̃ docto defuiſſe unq̃ arbitramur? Aut ni ita ſe res haberet,
Anaxagoras,aut hic ipſe Democritus agros & patrimonia ſua reliquiſſent?
huic diſcẽdi quærendiq; diuinæ delectationi toto ſe animo dedidiſſent? Itaq;
augurem Tireſiam,quẽ ſapientem fingunt poetæ,nunq̃ inducũt deplorantẽ
cæcitatem ſuam. At uero Polyphemum Homerus quum immanem ferumq;
finxiſſet,cum ariete etiam colloquentem facit,eiusq; laudare fortunas,quod
quo uellet ingredi poſſet,& quæ uellet attingeret. Recte hic quidem. Nihilo
enĩ erat ipſe Cyclops,q̃ aries ille prudẽtior. In ſurditate uero quidnã ẽ mali?
Erat ſurdaſter M.Craſſus,ſed aliud moleſtius quod male audiebat, etiam ſi,
ut mihi uidebatur,iniuria.Epicurei noſtri græce fari neſciunt,nec græci lati-
ne:ergo ij in illorum,& illi in horũ ſermone ſurdi:omnesq; id nos in his lin-
guis,quas nõ intelligimus quæ ſunt innumerabiles,ſurdi profecto ſumus. At
uocẽ citharœdi non audiunt,ne ſtridorem quidem ſerrę tum quum acuitur,
aut grunnitum quum iugulatur ſuis,nec quum quieſcere uolunt fremitũ mur
murantis maris. Et ſi cantus eos forte delectant,primum cogitare debent an-
teq̃ hi ſint inuenti,multos beate uixiſſe ſapiẽtes.Deinde multo maiorem per-
cipi poſſe legendis his q̃ audiendis uoluptatem. Tum ut paulo ante cæcos ad
aurium traducebamus uoluptatẽ,ſic licet ſurdos ad oculorum.Etenim qui ſe-
cum loqui poterit,ſermonẽ alterius non requiret.Congerantur in unum om-
nia,ut idem oculis & auribus captus ſit,prematur etiam doloribus acerrimis
corporis,qui primũ per ſe ipſi plerunq; conficiunt hominẽ: ſin forte longin
quitate producti,uehementius tamen torquent,q̃ ut cauſa ſit cur ferãtur,quid
eſt tandem,dii boni,quod laboremus? Portus enim prę ſto eſt, quoniã mors
ibidem eſt,ęternum nihil ſentienti receptaculũ. Theodorus Lyſimacho mor
tem minitanti. Magnum uero,effeciſti, ſi cantaridis uim conſecutus es. Pau-
lus Perſæ deprecãti ne in triũpho duceretur. In tua id quidem poteſtate eſt.
Multa prima die quum de ipſa morte quæreremus,non pauca etiam poſtero
quum ageretur de dolore,ſunt dicta de morte: quę qui recordetur,haud ſane
periculum eſt,ne non mortem aut optandam,aut certe non timendam putet.
Mihi quidem in uita,ſeruanda uidetur illa lex, quæ in Græcorum conuiuijs
obtinetur. Aut bibat,inquit,aut abeat. Et recte. Aut enim fruatur aliquis pa
riter cum alijs uoluptate potandi,aut ne ſobrius in uiolentiam uinolentorum
incidat,ante diſcedat.Sic iniurias fortunæ quas ferre nequeas,defugiendo re-
linquas.Hæc eadem quæ Epicurus, totidem uerbis dicit & Hieronymus.
Quod ſi his philoſophis,quorum ea ſententia eſt,ut uirtus per ſe ipſa nihil ua

leat,

leat, omneq́; quod honeſtũ nos & laudabile eſſe dicimus, id illi caſſum quiddam, & inani uocis ſono decoratum eſſe dicant, & tamen ſemper beatum cenſent eſſe ſapientẽ, quid tandẽ à Socrate & Platone, perfectis philoſophis faciendum putes? Quorum alij tantam pręſtantiam in bonis animi eſſe dicunt, ut ab his corporis externa obſcurentur. Alij autem hæc ne bona quidem ducunt, in animo reponunt omnia. Quorum controuerſiam ſolebat tanq̃ honorarius arbiter iudicare Carneades. Nam quum quæcunq; bona Peripateticis, eadem Stoicis cõmoda uiderentur, neq; tamen Peripatetici plus tribuerent diuitijs, bonæ ualetudini, ceteriſq; rebus generis eiuſdem, q̃ Stoici, quum ea, re, non uerbis ponderarentur, cauſam eſſe deſiderandi negabat. Quare hunc locum ceterarũ diſciplinarum philoſophi, quemadmodum obtinere poſſint, ipſi uiderint. Mihi tamen gratum eſt, quod de ſapientium perpetua bene uiuendi facultate dignum quiddam philoſophorum uoce profitentur. Sed quoniam mane eſt eundum, has quinq; dierum diſputationes memoria comprehendamus. Equidem me etiam conſcripturum arbitror. Vbi enim melius uti poſſumus hoc cuicuimodi eſt otio? Ad Brutumq́; noſtrum hos libros alteros quinq; mittemus, à quo non modo impulſi ſumus ad philoſophicas ſcriptiones, uerumetiam laceſſiti. In quo quantum ceteris profuturi ſumus, non facile dixerimus. Noſtris quidem acerbiſſimis doloribus, uarijſq́;, & undiq; circunfuſis moleſtijs, alia nulla potuit inueniri leuatio.

M. T. C. TVSCVLANARVM QVAESTIONVM LIBRI .V. ET VLTIMI FINIS.

MARCI TVLLII CICERONIS DE NATVRA DEORVM AD M. BRVTVM LIBER PRIMVS.

CVM Multę res in philoſophia nequaquã ſatis adhuc explicatæ ſint, tum perdifficilis Brute (quod tu minime ignoras) & perobſcura quęſtio ẽ de natura deorum, quę & ad agnitionem animi pulcherrima eſt, & ad moderandam religionem neceſſaria. De qua tam uariæ ſunt doctiſſimorum hominum, tamq́; diſcrepantes ſententiæ, ut magno argumento eſſe debeat, cauſam, principium philoſophiæ eſſe ſcientiam: prudenterq́; Academicos à rebus incertis aſſenſionem cohibuiſſe. Quid eſt enim temeritate fortius? aut quid tam temerarium, tamq́; indignum ſapientis grauitate atq; conſtantia, quàm aut falſum ſentire, aut quod non ſatis explorate perceptum ſit & cognitum, ſine ulla dubitatione defendere? Velut in hac quæſtione pleriq;(quod maxime uериſimile eſt, & quo omnes duce natura uehimur) deos eſſe dixerunt. Dubitare ſe Protagoras, nullos eſſe omnino Diagoras Melius, & Theodorus Cyrenaicus putauerunt. Qui uero deos eſſe dixerunt, tanta ſunt in uarietate & diſſenſione, ut eorum moleſtum ſit

dinumerare ſententias. Nam & de figuris deorum, & de locis atque ſedibus, & actione uitæ multa dicuntur, deque his ſumma philoſophorum diſſenſione certatur. Quod uero maxime rem cauſamque cõtinet, eſt, utrum nihil agant, nihil moliãtur, an ab omni curatione & adminiſtratione rerum uacent: an contra ab his, & a' principio omnia facta & conſtituta ſint, & ad infinitum tempus regantur, atque moueantur. In primisque magna diſſenſio eſt, eaque niſi diiudicetur, in ſummo errore neceſſe eſt homines, atque in maximarũ rerum ignoratione uerſari. Sunt enim philoſophi & fuerunt, qui omnino nullam habere cenſerent rerũ humanarum procurationem deos: quorum ſi uera ſententia eſt, quæ poteſt eſſe pietas? quæ ſanctitas? quæ religio? Hæc enim omnia pure atque caſte tribuenda deorum numini ita ſunt, ſi animaduertuntur ab his, & ſi eſt aliquid a' diis immortalibus hominum generi tributum. Sin autem dij neque poſſunt nos iuuare, nec uolunt, nec omnino curant, nec quid agamus animaduertũt, nec eſt quod ab his ad hominum uitam permanare poſſit, quid eſt quod ullos deis immortalibus cultus, honores, preces adhibeamus? In ſpecie autẽ fictę ſimulationis, ſicut reliquę uirtutes, ita pietas ineſſe non poteſt, cum qua ſimul & ſanctitatem & religionem tolli neceſſe eſt: quibus ſublatis perturbatio uitę ſequitur, & magna confuſio. Atque haud ſcio an pietate aduerſus deos ſublata, fides etiam & ſocietas generis humani, & una excellentiſſima uirtus iuſtitia tollatur. Sunt autẽ alij philoſophi, & hi quidem magni atque nobiles, qui deorum mente atque ratione omnem mundum adminiſtrari & regi cenſeãt: neque uero id ſolum, ſed etiam ab eiſdem hominum uitæ conſuli & prouideri. Nam & fruges, & reliqua quæ terra pariat, & tempeſtates, ac temporũ uarietates, cœlique mutationes, quibus omnia quæ terra gignat, maturata pubeſcant, a' dijs immortalibus tribui generi humano putant, multaque quæ dicẽtur in his libris colligũt: quæ talia ſunt, ut ea ipſa dii immortales ad uſum hominum fabricati pene uideantur. Cõtra quos Carneades ita multa diſſeruit, ut excitaret homines non ſocordes ad ueri inueſtigandi cupiditatẽ. Res enim nulla eſt, de qua tantopere non ſolum indocti, ſed etiam docti diſſentiant: quorum opiniones quum tam uariæ ſint, tamque inter ſe diſſidentes, alterum profecto fieri poteſt, ut earum, nulla: alterum certe non poteſt, ut plus una uera ſit. Qua quidem in cauſa & beneuolos obiurgatores placare, & inuidos uituperatores confutare poſſumus, ut alteros reprehendiſſe pœniteat, alteri didiciſſe ſe gaudeant. Nam qui admonent amice, docendi ſunt: qui inimice inſectantur, repellendi. Multum autem fluxiſſe uideo de libris noſtris, quos complures breui tempore edidimus, uariumque ſermonem, partim admirantium unde hoc philoſophandi nobis ſubito ſtudium extitiſſet, partim quid quaque de re certi haberemus, ſcire cupientium. Multis etiam ſenſi mirabile uideri eam nobis potiſſimum probatam eſſe philoſophiam, quæ lucem eriperet, & quaſi noctem quandam rebus offunderet, deſertæque diſciplinæ, & iam pridem relictæ patrocinium necopinatum a' nobis eſſe ſuſceptum. Nos autem nec ſubito cœpimus philoſophari, nec mediocrem a' primo tempore ætatis in eo ſtudio operam curamque conſumpſimus: & quum minime uidebamur, tum maxime philoſophabamur: quod & orationes declarant refertæ philoſophorum ſententijs, & doctiſſimorum hominum familiaritates, quibus ſemper domus noſtra floruit, & principes illi Diodotus, Philo, Antiochus,

chus, Poſidonius, à quibus inſtituti ſumus. Et ſi omnia pręcepta philoſophię referuntur ad uitam, arbitramur nos & publicis & priuatis in rebus ea præſtitiſſe, quæ ratio & doctrina præſcripſerit. Sin autem quis requirit, quæ cauſa nos impulerit ut hæc tam ſero literis mandaremus, nihil eſt quod expedire tam facile poſſimus. Nam quum otio langueremus, & is eſſet Reip. ſtatus, ut eam unius cõſilio atque cura gubernari neceſſe eſſet, primum ipſius Reipub. cauſa philoſophiam noſtris hominibus explicandam putaui, magni exiſtimans intereſſe ad decus & ad laudem ciuitatis, res tam graueis tamq; præclaras latinis etiam literis contineri. Eoq; me minus inſtituti mei pœnitet, quod facile ſentio, q̃ multorum non modo diſcendi, ſed etiam ſcribendi ſtudia commouerim. Complures enim Græcis inſtitutionibus eruditi, ea quæ didicerãt cum ciuibus ſuis communicare non poterant, quod illa quæ à Græcis accepiſſent, latine dici poſſe diffiderent. Quo in genere tantum profeciſſe uidemur, ut à Græcis ne uerborum quidem copia uinceremur. Hortata etiam eſt ut me ad hæc conferrem animi ægritudo, fortunæ magna & graui commota iniuria: cuius ſi maiorem aliquam leuationem reperire potuiſſem, nõ ad hanc potiſſimum confugiſſem. Ea uero ipſa nulla ratione melius frui potui, q̃ ſi me nõ modo ad legendos libros, ſed etiam ad totam philoſophiam pertractandam dediſſem. Omnes autem eius partes atq; omnia membra tum facillime noſcũtur, quum totæ quęſtiones ſcribendo explicantur. Eſt enim admirabilis quędam continuatio, ſeriesq; rerum, ut alia ex alia annexa, & omnes inter ſe aptę colligatęq; uideantur. Qui autem requirunt, quid quaq; de re ipſi ſentiamus, curioſius id faciunt, q̃ neceſſe eſt. Non enim tam auctoritatis in diſputãdo q̃ rationis momenta quærenda ſunt. Quinetiam obeſt plerunq; ijs qui diſcere uolunt, authoritas eorum qui ſe docere profitẽtur. Deſinunt enim ſuum iudicium adhibere: id habent ratum quod ab eo quem probant iudicatum uidẽt. Nec uero probare ſoleo id quod de Pythagoreis accepimus, quos ferunt, ſi quid affirmarent in diſputando, quum ex eis quęreretur quare ita eſſet, reſpõdere ſolitos, Ipſe dixit. Ipſe autem erat Pythagoras. Tantum opinio præiudicata poterat, ut etiam ſine ratione ualeret authoritas. Qui autem mirantur nos hanc potiſſimum diſciplinam ſecutos, his quatuor Academicis libris ſatis reſponſum uidetur. Nec uero deſertarum relictarumq; rerum patrocinium ſuſcepimus: non enim hominum interitu ſententię quoq; occidunt: ſed lucem authoris fortaſſe deſiderant, ut hæc in philoſophia ratio cõtra omnia diſſerendi, nullamq; rem aperte iudicandi, profecta à Socrate, repetita ab Arceſila, confirmata à Carneade, uſq; ad noſtram uiguit ætatem, quam nunc propemodum orbam eſſe in ipſa Græcia intelligo. Quod non Academiæ uitio, ſed tarditate hominum arbitror contigiſſe. Nam ſi ſingulas diſciplinas percipere magnum eſt, quanto maius omnes? Quod facere ijs neceſſe eſt, quibus propoſitum eſt ueri reperiendi cauſa, & contra omnes philoſophos, & pro omnibus dicere. Cuius rei tantæ tamq; difficilis facultatem conſecutum eſſe me non profiteor, ſecutum eſſe præ me fero. Nec tamen fieri poteſt, ut qui hac ratione philoſophentur, hi nihil habeant, quod ſequatur. Dictum eſt omnino de hac re alio loco diligentius, ſed quia nimis indociles quidam tardiq; ſunt, admonendi uidentur ſæpius. Non enim ſumus ij, quibus nihil uerum eſſe uideatur, ſed ij, qui omnibus ueris falſa quædam adiuncta eſſe dicamus, tan

ta ſimilitudine, ut in ijs nulla inſit certe iudicandi & aſſentiendi nota. Ex quo exiſtit & illud, multa eſſe probabilia, quæ quanq̃ non perciperentur, tamen quia uiſum quendam haberent inſignem & illuſtrem, his ſapientis uita regeretur. Sed iam ut omni me inuidia liberem, ponam in medio ſententias philoſophorum de natura deorum. Quo quidem loco conuocandi omnes ui dentur, qui quæ ſit earum uera iudicent. Tũ demum mihi procax Academia uidebitur, ſi aut conſenſerint omnes, aut erit inuentus aliquis, qui quid uerum ſit inuenerit. Itaq; mihi libet exclamare, ut Statius in Synephebis.

Pró deum, popularium omnium adoleſcentium
Clamo, poſtulo, obſecro, oro, ploro, atq; imploro fidem.

Non leuiſſima de re, ut queritur ille in ciuitate fieri facinora capitalia.
Ab amico amante argentum accipere meretrix non uult.

Sed ut adſint, cognoſcant, animaduertãt, quod de religione, pietate, ſanctitate, cerimonijs, fide, iureiurando, quid de templis, delubris, ſacrificijsq; ſolemnibus, quid de ipſis auſpijs, quibus nos præſumus, exiſtimandum ſit. Hæc enim omnia ad hanc de dijs immortalibus quæſtionem referenda ſunt. Profecto eos ipſos qui ſe aliquid certi habere arbitrantur, addubitare coget doctiſſimorum hominum de maxima re tãta diſſenſio. Quod quum ſæpe aliàs, tum maxime animaduerti, quum apud C. Cottam familiarem meum accurate ſané & diligenter de dijs immortalibus diſputatum ſit. Nam quum ferijs Latinis ad eum ipſius rogatu arceſſituq; ueniſſem, offendi eum ſedentem in exhedra, & cum C. Velleio Senatore diſputantem, ad quem tum Epicurei primas ex noſtris hominibus deferebant. Aderat etiam Q. Lucilius Balbus, qui tantos progreſſus habebat in Stoicis, ut cum excellentibus in eo genere Græcis compararetur. Tum ut me Cotta uidit. Peropportune, ĩquit, uenis. Oritur enim mihi magna de re altercatio cum Velleio, cui pro tuo ſtudio non eſt alienum te intereſſe. Atqui mihi quoque uideor, inquam, ueniſſe (ut dicis) opportune: tres enim trium diſciplinarum prĩcipes cõueniſtis. M. enim Piſo ſi adeſſet, nullius philoſophiæ, earum quidem quæ in honore ſunt, uacaret locus. Tum Cotta, Si, inquit, liber Antiochi noſtri, qui ab eo nuper ad hunc Balbum miſſus eſt. Vera loquitur, nihil eſt quod Piſonem familiarem tuum deſideres. Antiocho enim Stoici cum Peripateticis, re concinere ui dentur, uerbis diſcrepare. Quo de libro Balbe uelim ſcire quid ſentias. Egóne, inquit ille, miror Antiochum hominem in primis acutum non uidiſſe, intereſſe plurimum ĩter Stoicos, qui honeſta à commodis, non nomine, ſed genere toto dijungerent, & Peripateticos, qui honeſta commiſcerent cum commodis, ut ea inter ſe magnitudine, & quaſi gradibus non genere differrent? Hæc enim eſt, non uerborum parua, ſed rerum permagna diſſenſio. Verum hoc aliàs, nunc quod cœpimus ſi uidetur, Mihi uero, inquit, Cotta, uidetur: ſed ut hic qui interuenit, me intuens, ne ignoret quæ res agatur, de natura agebamus deorum: quę quum mihi uideretur perobſcura, ut ſemper uideri ſolet, Epicuri ex Velleio ſciſcitabar ſententiam. Quamobrem, inquit, Vellei, niſi moleſtum eſt, repete quæ cœperas. Repetam uero, q̃q̃ non mihi ſed tibi hic uenit adiutor. Ambo enim, inquit, arridens, ab eodem Philone nihil ſcire didiciſtis. Tum ego, quid didicerimus Cotta uiderit: tu autem nolo exiſtimes me adiutorem huic ueniſſe, ſed auditorem, & quidem æquum, libero iudicio

nulla

nulla eiuſmodi aſtrictum neceſſitate, ut mihi uelim nolim, ſit certa quædam tuenda ſententia. Tum Velleius fidenter ſanè, ut ſolent iſti, nihil tam uerẽs, q̃ ne dubitare aliqua de re uideretur, tanq̃ modo ex deorum cõcilio, & ex Epicuri intermundijs deſcẽdiſſet. Audite, inquit, non futiles commentitiasq́; ſententias, non opificem ædificatoremq́; mundi Platonis de Timæo deum: nec anum fatidicam Stoicorum πρόνοιαν, quam latine licet prouidentiam dicere: neq; uero mundum ipſum animo & ſenſibus præditum, rotundum, ardentẽ, uolubilem deum, portẽta & miracula non diſſerentium philoſophorum, ſed ſomniantium. Quibus enim oculis animi intueri potuit ueſter Plato fabricã illã tanti operis, qua conſtrui à deo atq; ædificari mundum facit? Quæ molitio, quæ ferramenta, qui uectes, quæ machinæ, qui miniſtri tanti muneris fuerunt? Quemadmodum autẽ obedire & parere uoluntati architecti, aer, ignis, aqua, terra potuerunt? Vnde uero ortæ illæ quinq; formæ è quibus reliqua formantur, apte cadentes ad animum efficiendũ, pariendosq́; ſenſus? Longũ eſt ad omnia, quæ talia ſunt ut optata magis q̃ inuẽta uideantur. Sed illa palmaris quidem, quòd qui non modo natum mundum introduxerit, ſed etiam manu penè factum, is eum dixerit fore ſempiternum: hũc cenſes primis, ut dicitur, labris guſtaſſe phyſiologiam, id eſt naturæ rationem, qui quidq̃ quod ortũ ſit putet ęternum eſſe poſſe? Quæ eſt enim coagmentatio non diſſolubilis? aut quid eſt cuius principium aliquod ſit, nihil ſit extremũ? Pronœa uero ſi ueſtra eſt Lucili, eadem requiro quæ pauloante, miniſtros, machinas, omnẽ totius operis deſignationem atq; apparatum. Sin alia eſt, cur mortalem fecerit mundum, non quẽadmodũ Platonicus deus ſempiternum? Ab utroq; autem ſciſcitor, cur mundi ædificatores repente extiterint, innumerabilia ſecula dormierint? Non enim ſi mundus nullus erat, ſecula non erant. ſecula nunc dico, nõ ea, quæ dierum, noctiumq́; numero annuis curſibus conficiuntur, nam fateor ea ſine mundi conuerſione effici non potuiſſe: ſed fuit quædam ab infinito tẽpore æternitas, quam nulla circũſcriptio tẽporum metiebatur, ſpatio tamen qualis ea fuerit intelligi poteſt: quod ne ĩ cogitationem quidem cadit, ut fuerit tempus aliquod, nullum quum tẽpus eſſet. Iſto igitur tam immenſo ſpatio quæro Balbe, cur Pronœa ueſtra ceſſauerit: laborémne fugiebat? At iſte nec attingit deum, nec erat ullus, quum omnes naturæ numini diuino, cœlum, ignes, terræ, maria parerẽt. Quid autẽ erat quod concupiſceret deus, mũdum ſignis & luminibus tanquam Aedilis ornare? Si ut deus ipſe melius habitaret, ante uidelicet tempore infinito in tenebris tanquam in gurguſtio habitauerat. Poſt autem uarietaténe eum delectari putamus, qua cœlum & terras exornatas uidemus? Quæ iſta poteſt eſſe oblectatio deo? quę ſi eſſet, non ea tandiu carere potuiſſet. An hæc ferè ut dicitis, hominum cauſa à deo conſtituta ſunt? Sapientumne? propter paucos ergo eſt tanta facta rerum molitio. An ſtultorum? At primum cauſa non fuit cur de improbis bene mereretur. Deinde quid eſt aſſecutus, quum omnes ſtulti ſint ſine dubio miſerrimi, maxime quod ſtulti ſunt? Miſerius enim ſtultitia quid poſſumus dicere? Deinde quòd ita multa ſunt incommoda in uita, ut ea ſapientes commodorum cõpenſatione leniant: ſtulti nec uitare uenĩẽtia poſſunt, nec ferre præſentia. Qui uero mundum ipſum animantem ſapientemq́; eſſe dixerunt, nullo modo uiderunt animi naturam, intelligentes in quam figuram cadere poſſet: de quo

dicam equidem paulopoſt. Nunc autem hactenus admirabor eorum tardita tem, qui animantem, immortalem, & eundem beatum rotundum eſſe uelint, quod ea forma neget ullam eſſe pulchriorem Plato. At mihi uel cylindri, uel quadrati, uel coni, uel pyramidis uidetur eſſe formoſior. Quæ uero uita tribuitur iſti rotundo deo? nempe, ut ea celeritate contorqueatur, cui par nulla ne cogitari quidē poſſit. In qua nō uideo ubinam mens conſtans, & uita beata poſſit inſiſtere. Quodq; in noſtro corpore, ſi minima ex parte ſignificetur, moleſtum ſit, cur hoc idē non habeatur moleſtum in deo? Terra enim profecto, quoniam mūdi pars eſt, pars eſt etiam dei: atqui terræ maximas regiones inhabitabiles atq; incultas uidemus, quod pars earū appulſu ſolis exarſerit, pars obriguerit niue pruinaq;, lōginquo ſolis abſceſſu. Quæ, ſi mundus eſt deus, quoniā mundi partes ſunt, dei mēbra partim ardentia, partim refrigerata dicenda ſunt. Atq; hæc quidē ueſtra Lucili, qualia uero ſint ab ultimo repetam ſuperiorū. Thales enim Mileſius, qui primus de talibus rebus quæſiuit, aquam dixit eſſe initium rerum: deum autem eā mentē, quæ ex aqua cūcta fingeret. Si dij poſſunt eſſe ſine ſenſu & mente, cur aquæ adiunxit, ſi ipſa mens cōſtare poteſt uacans corpore? Anaximandri autē opinio eſt natiuos eſſe deos. lōgis īteruallis oriētes occidētesq;, eosq; īnumerabiles eſſe mūdos. Sed nos deū ſempiternum niſi ſempiternū intelligere qui poſſumus? Poſt Anaximenes aera deū ſtatuit, eumq; gigni, eſſeq; immenſū & infinitum, & ſemper in motu: quaſi aut aer ſine ulla forma deus eſſe poſſit. quū preſertim deum, non modo aliqua, ſed pulcherrima ſpecie deceat eſſe, aut nō omne, quod ortum ſit mortalitas cōſequatur. Inde Anaxagoras, qui accepit ab Anaximene diſciplinā, primus omniū rerum deſcriptionē, & modum, mentis infinitæ ui ac ratione deſignari & confici uoluit. In quo non uidit, neq; motum ſenſui iunctum, & continentem in infinito ullum eſſe poſſe, neq; ſenſum omnino, quo nō ipſa natura pulſa ſentiret. Deinde ſi mentē iſtam quaſi animal aliquod uoluit eſſe, erit aliquid interius, ex quo illud animal nominetur. Quid autē interius mente? cingatur igitur corpore externo. Quod quoniam non placet, aperta ſimplexq; mens nulla re adiuncta, quæ ſentire poſſit, fugere intelligētiæ noſtræ uim & notionē uidetur. Crotoniates autē Alcmæo, qui ſoli & lunæ, reliquiſq; ſyderibus animoq; preterea diuinitatē dedit, non ſenſit ſeſe mortalibus rebus immortalitatē dare. Nam Pythagoras, qui cenſuit animum eſſe per naturam rerum omnē intentum & commeantē, ex quo noſtri animi carperētur, non uidit diſtractione humanorum animorum diſcerpi & lacerari deum: & quum miſeri animi eſſent, quod pleriſq; contingeret, tum dei partem eſſe miſeram, quod fieri non poteſt. Cur autē quidq̄ ignoraret animus hominis, ſi eſſet deus? Quomodo porrò deus iſte, ſi nihil eſſet niſi animus, aut infixus, aut infuſus eſſet in mundo? Tum Xenophanes, qui mente adiuncta, omne præterea quod eſſet, infinitū deum uoluit eſſe, de ipſa mēte item reprehēditur ut ceteri: de infinitate autem uehemētius, in qua nihil neq; ſentiens, neq; coniunctū poteſt eſſe. Nā Parmenides quidē cōmentitium quiddā coronæ ſimilitudine efficit, Stephanē appellat, continentē ardore lucis orbē, qui cingit cœlum, quē appellat deū, ī quo neq; figurā diuinam, neq; ſenſum quiſq̄ ſuſpicari poteſt, multaq; eiuſdē monſtra: quippe qui bellum, qui diſcordiam, qui cupiditatē, cæteraq; generis eiuſdē ad deum reuocat, quæ uel morbo, uel ſomno, uel obliuione

uione, uel uetuſtate delentur, eademq́ꝫ de ſyderibus, quę reprehenſa in alio lo
co, in hoc omittātur. Empedocles autem multa alia peccans, in deorū opinio
ne turpiſſime labitur. Quatuor enim naturas, ex quibus omnia conſtare cen
ſet, diuinas eſſe uult, quas & naſci & extīgui perſpicuum eſt, & ſenſu omni ca-
rere. Nec uero Protagoras, qui ſeſe negat omnino de dijs habere, quod lique
at, ſint non ſint, qualéſue ſint quidq̃ uidetur de natura deorū ſuſpicari. Quid
Democritus? qui tum imagines earumq́ꝫ circuitus in deorū numero refert, tū
illam naturam, quæ imagines fundat ac mittat, tum ſcientiam intelligentiāq́ꝫ
noſtram, nónne in maximo errore uerſatur? Quumq́ꝫ idem omnino quia ni-
hil ſemper ſuo ſtatu maneat, neget eſſe quidq̃ ſempiternum, nónne deum om-
nino, ita tollit ut nullam opinionem eius reliquam faciat? Quid aer, quo Dio
genes Apolloniates utitur deo, quē ſenſum habere poteſt, aut quam formam
dei? Iam de Platonis inconſtātia lōgum eſt dicere, qui in Timęo, patrē huius
mundi nominari neget poſſe: in Legū autem libris, quid ſit omnino deus, in
quiri oportere nō cēſcat. Quod uero ſine corpore ullo deū uult eſſe, ut Gręci
dicūt ἀσώματον, id quale eſſe poſſit, ītelligi nō poteſt. Careat enī ſenſu neceſſe
eſt, careat etiā prudentia, careat uoluptate, quæ omnia unà cum deorū notio-
ne cōprehendimus. Idem & in Timęo dicit, & in Legibus, & mūdum deum
eſſe, & cœlum, & aſtra, & terrā, & animos, & eos quos maiorum īſtitutis ac-
cepimus, quæ & per ſe ſunt falſa perſpicue, & inter ſeſe uehementer repugnan
tia. Atq́ꝫ etiā Xenophon paucioribus uerbis eadem ferè peccat: facit enim in
ijs quę à Socrate dicta retulit, Socratem diſputātē, formā dei quæri nō opor
tere, eundemq́ꝫ & ſolem & animū deum dicere, & modo unum, tum autē plu
res deos: quæ ſunt ijſdem in erratis ferè, quibus ea quæ de Platone dicimus.
Atq́ꝫ etiam Antiſthenes in eo libro qui Phyſicus inſcribitur, populares deos
multos, naturalem unum eſſe dicens, tollit uim & naturā deorum. Nec multo
ſecus Speuſippus Platonem auunculum ſubſequens, & uim quandam dicens,
qua omnia regātur, eamq́ꝫ animalem, euellere ex animis conatur cognitionē
deorum. Ariſtoteles quoq́ꝫ in tertio de philoſophia libro, multa turbat, a ma
giſtro uno Platone diſſentiens. Modo enim menti tribuit omnem diuinita-
tem, modo mundū ipſum deum dicit eſſe, modo alium quendam præficit mū
do, eiq́ꝫ eas partes tribuit, ut replicatione quadam, mundi motum regat atq́ꝫ
tueatur: tum cœli ardorem deum dicit eſſe, nō intelligens cœlum mundi eſſe
partem, quem alio loco ipſe deſignarit deum. Quomodo autem cœli diuinus
ille ſenſus in celeritate tanta cō ſeruari poteſt: ubi deinde illi tot dij, ſi numera-
mus etiam cœlum deum? Quum autē ſine corpore idem uult eſſe deum, om-
ni illum ſenſu priuat, etiam prudentia. Quo porrò modo mundus moueri ca
rens corpore? aut quomodo ſemper ſe mouens, eſſe quietus & beatus poteſt?
Nec uero eius condiſcipulus Zenocrates in hoc genere prudentior eſt, cuius
in libris qui ſunt de natura deorū, nulla ſpecies diuina deſcribitur. Deos enim
octo eſſe dicit, quinq́ꝫ eos, qui in ſtellis uagis nominātur, unum qui ex omni-
bus ſyderibus quę infixa cœlo ſunt, ex diſperſis quaſi mēbris, ſimplex ſit putā
dus deus, ſeptimū ſolem adiūgit, octauam lunam: qui quo ſenſu beati eſſe poſ
ſint, intelligi non poteſt. Ex eadem Platonis ſchola Ponticus Heraclides pue
rilibus fabulis referſit libros, & tamen modo mundū, tum mentē diuinā eſſe
putat: errantibus etiā ſtellis diuinitatem tribuit, ſenſuq́ꝫ deum priuat, & eius

formam mutabilem eſſe uult: eodemq; in libro rurſus terram & cœlum refert
in deos. Nec uero Theophraſti inconſtantia ferenda eſt. Modo enim menti
diuinum tribuit principatũ, modo cœlo, tum autem ſignis ſyderibusq; cœle
ſtibus. Nec audiẽdus eius auditor Strato, is qui Phyſicus appellatur, qui om
nem uim diuinã in natura ſitam eſſe cenſet, quæ cauſas gignendi, augendi, mi
nuẽdi, habeat: ſed careat omni ſenſu & figura, Zeno autem, ut iam ad ueſtros
Balbe ueniam, naturalem legem diuinam eſſe cenſet, eamq; uim obtinere re-
cta imperantem, prohibentemq; contraria. Quam legem quomodo efficiat
animantẽ intelligere non poſſumus. Deum autem animãtẽ certe uolumus eſ-
ſe. Atq; hic idem alio loco æthera deum dicit, ſi intelligi poteſt nihil ſentiens
deus, qui nunq̃ nobis occurrit, neq; in precibus, neq; in optatis, neq; in uotis.
Alĳs autem libris quãdam rationem per omniũ naturam rerum pertinentẽ,
ut diuinam eſſe affectam putat. Idem aſtris hoc idem tribuit, tum annis, men-
ſibus, annorumq; mutationibus. Quum uero Heſiodi Theogoniã, id eſt ori
ginem deorum interpretatur, tollit omnino uſitatas perceptasq; cognitiones
deorum: neq; enim Iouem, neq; Iunonem, neq; Veſtam, neq; quẽquam qui
ita appelletur, in deorum habet numero: ſed rebus inanimis atq; mutis per
quandam ſignificationem hæc docet tributa nomina. Cuius diſcipuli Ariſto
nis non minus magno in errore ſententia eſt, qui neq; formã dei intelligi poſ
ſe cẽſeat, neq; in dĳs ſenſum eſſe dicat, dubitetq; omnino deus animans néc-
ne ſit. Cleanthes autẽ qui Zenonem audiuit unà cum eo quẽ proxime nomi-
naui, tum ipſum mundũ deum dicit eſſe, tum totius naturæ menti atq; animo
tribuit hoc nomen, tum ultimum & altiſſimũ atq; undiq; circunfuſum & ex
tremum, omnia cingentẽ atq; cõplexum ardorẽ, qui æther nominetur, certiſ-
ſimũ deũ iudicat: idemq; quaſi delirans in his libris, quos ſcripſit contra uo-
luptatem, cũ confingit formam quandã & ſpeciem deorum, tum diuinitatem
omnem tribuit aſtris, tum nihil ratione cenſet eſſe diuinius. Ita fit, ut deus ille
quẽ mente noſcimus, atq; in animi notione tanq̃ in ueſtigio uolumus repone
re, nuſq̃ prorſus appareat. At Perſeus eiuſdem Zenonis auditor, eos dicit eſ-
ſe habitos deos, à quibus magna utilitas ad uitæ cultum eſſet inuenta, ipſasq;
res utiles & ſalutares deorũ eſſe uocabulis nuncupatas: ut ne hoc quidem dice
ret, illa inuenta eſſe deorum, ſed ipſa diuina. Quo quid abſurdius? q̃ aut res
ſordidas atque deformes deorũ honore afficere, aut homines iam morte dele
tos reponere in deos, quorum omnis cultus eſſet futurus in luctu? Iam uero
Chryſippus, qui Stoicorũ ſomniorum uaferrimus habet̃ interpres, magnam
turbã congregat ignotorum deorum, atque ita ignotorũ, ut eos ne coniectu-
ra quidẽ informare poſſimus, quum mens noſtra quiduis uideatur cogitatio
ne poſſe depingere. Ait enim uim diuinã in ratione eſſe poſitam, & uniuerſæ
naturę animo atque mẽte: ipſumq; mundũ deum dicit eſſe, & eius animi fuſio
nẽ uniuerſam: tum eius ipſius principatũ, qui in mente & ratione uerſetur, cõ
munemq; rerum naturã uniuerſam atque omnia continentẽ: tum fatalem um
bram, & neceſſitatẽ rerum futurarum. Ignem præterea, & eum quem ante di
xi æthera: tum ea quæ natura fluerẽt atque manarẽt, ut & aquam & terrã, &
aera, ſolẽ, lunam, ſydera, uniuerſitatemq; rerũ, qua omnia cõtinerentur, atque
etiam homines eos, qui immortalitatem eſſent cõſecuti. Idemq; diſputat ęthe
ra eſſe eum, quẽ homines Iouem appellarẽt: quiq; aer per maria manaret, eũ

eſſe

eſſe Neptunum:terramq́ eam eſſe quæ Ceres diceretur. Similiq́ ratione perſequitur uocabula reliquorū deorum. Idemq́ etiam legis perpetuę & ęternę uim, quæ quaſi dux uitę & magiſtra officiorum ſit, Iouem dicit eſſe: eãdemq́ fatalem neceſſitatem appellat, ſempiternam rerum futurarum ueritatem, quorum nihil tale eſt, ut in eo uis diuina ineſſe uideatur. Et hæc quidē in primo libro de natura deorum, In ſecundo autem uult Orphei, Muſæi, Heſiodi, Homeriq́ fabellas accommodare ad ea quæ ipſe primo libro de dijs immortalibus dixerit, ut etiam ueterrimi poetæ qui hæc ne ſuſpicati quidem ſint, Stoici fuiſſe uideantur. Quem Diogenes Babylonius cōſequens in eo libro, qui inſcribitur de Minerua, partum Iouis ortumq́ uirginis ad phyſiologiam traducens deiungit à fabula. Expoſui ferè non philoſophorum iudicia, ſed delirātium ſomnia. Nec enim multo abſurdiora ſunt ea, quæ poetarum uocibus fuſa ipſa ſuauitate nocuerunt, qui & ira inflammatos, & libidine furentes induxerunt deos, feceruntq́ ut eorum bella, prælia, pugnas, uulnera uideremus: odia præterea, diſſidia, diſcordias, ortus, interitus, querelas, lamentationes, effuſas in omni intemperantia libidines, adulteria, uincula, cum humano genere concubitus mortalesq́ ex immortali procreatos. Cum poetarum autem errore coniungere licet portenta Magorum, Aegyptiorumq́ in eodem genere demētiam, tum etiam uulgi opiniones, quæ in maxima inconſtantia ueritatis ignoratione uerſantur. Ea qui conſideret q̄ inconſulte ac temere dicātur, uenerari Epicurum, & in eorū ipſorum numero, de quibus hæc quæſtio eſt, habere debeat. Solus enim uidit primum eſſe deos, quod in omnium animis eorum notionem impreſſiſſet ipſa natura. Quæ ē enim gens, aut quod genus hominū, quod non habeat ſine doctrina anticipationem quandam deorum? quam appellat πρόληψιν Epicurus, ideſt anteceptam animo rei quādam informationem, ſine qua nec ītelligi quidq̄, nec quæri, nec diſputari poteſt. Cuius rationis uim ac utilitatem ex illo cœleſti Epicuri de regula & iudicio uolumine accepimus. Quod igitur fundamentū huius quæſtionis eſt, id præclare iactum uidetis. Quum enim non inſtituto aliquo aut more, aut lege ſit opinio conſtituta, maneatq́ ad unum, omnium firma conſenſio, intelligi neceſſe eſt eſſe deos, quoniā inſitas eorum, uel potius innatas cognitiones habemus. De quo autem omnium natura cōſentit, id uerum eſſe neceſſe eſt: eſſe igitur deos confitendum eſt. Quod quoniam ferè conſtat inter omnes, non philoſophos ſolū, ſed etiam indoctos fateamur cōſtare illud etiam, hanc nos habere ſiue anticipationem, ut ante dixi, ſiue prænotionem deorum. Sunt enim rebus nouis noua ponēda nomina, ut Epicurus ipſe πρόληψιν appellauit, quā antea nemo eo uerbo nominarat. Hanc igitur habemus, ut deos beatos & immortales putemus. Quę enim nobis natura informationem deorū ipſorum dedit, eadē inſculpſit in mētibus, ut eos æternos & beatos haberemus. Quod ſi ita eſt, uere expoſita illa ſentētia eſt ab Epicuro, quod beatū æternumq́ ſit, id nec habere ipſū negocij quidq̄, nec exhibere alteri. Itaq; neq; ira, neq; gratia teneri quod quæ talia eſſent, imbecilla eſſent omnia. Si nihil aliud quæreremus, niſi ut deos pie coleremus, & ut ſuperſtitione liberaremur, ſatis erat dictū. Nā & præſtās deorū natura hominū pietate coleretur, quum & æterna eſſet, & beatiſſima: habet enim uenerationē iuſtā quidquid excellit, & metus omnis à ui atq́ ira deorū pulſus eſſet. Intelligit̄ enī à beata īmortaliq́ natura & irā & gratiā

ſegregari: quibus remotis,nullos à ſuperis impendere metus.Sed ad hanc cõ
firmandam opinionem,anquirit animus & formam,& uitam, & actionem
mentis,atq; agitationem in deo.Ac de forma quidem partim natura nos ad-
monet,partim ratio docet.Nam à natura habemus omnes, omnium gẽtium
ſpeciem nullam aliam niſi humanam deorum.Quę enim forma alia occurrit
unq̃,aut uigilanti cuiq̃,aut dormienti? Sed ne omnia reuocẽtur ad primas no
tiones,ratio hoc idem ipſa declarat.Nam quum pręſtantiſſimam naturam
uel quia beata eſt,uel quia ſempiterna,conuenire uideatur eãdem eſſe pulcher
rimam,quæ compoſitio membrorum,quę cõformatio lineamentorum, quę
figura,quę ſpecies humana poteſt eſſe pulchrior? Vos quidem Lucili ſoletis,
nam Cotta meus modo hoc,modo illud,quum artificium effingitis fabricãq;
diuinam,q̃ ſint omnia in hominis figura non modo ad uſum,uerumetiam ad
uenuſtatem apta deſcribere.Quod ſi omnium animantium formã uincit ho-
minis figura,deus autem animãs eſt,ea figura profecto eſt,quæ pulcherrima
ſit omniũ,quoniamq; deos beatiſſimos eſſe cõſtat,beatus autẽ eſſe ſine uirtu-
te nemo poteſt,nec uirtus ſine ratione cõſtare, nec ratio uſq̃ ineſſe niſi ĩ homi
nis figura,hominis eſſe ſpecie deos cõfitendũ eſt. Nec tamẽ ea ſpecies corpus
eſt,ſed quaſi corpus,nec habet ſanguinẽ,ſed quaſi ſanguinẽ. Hęc quanq̃ & in
uenta ſunt acutius,& dicta ſubtilius ab Epicuro,q̃ ut quiuis ea poſſit agnoſce
re,tamen fretus intelligẽtia ueſtra diſſero breuius q̃ cauſa deſiderat.Epicurus
autẽ qui res occultas & penitus abditas non modo uiderit animo,ſed etiã ſic
*tractet,ut manu doceat,eam eſſe uim & naturam deorũ,ut primum non ſenſu
ſed mente cernatur,nec ſoliditate quadam,nec ad numerum,ut ea quæ ille pro
pter firmitatem ςερέμνια appellat,ſed imaginibus ſimilitudine & tranſitione
perceptis , quum infinita ſimillimarum imaginum ſpecies ex innumerabili-
bus indiuiduis exiſtat,& ad deos affluat cũ maximis uoluptatibus,in eas ima
gines mentẽ intentam,infixamq; noſtrã intelligentiam capere quæ ſit & bea
ta natura & æterna.Sũma uero uis infinitatis,magna ac diligenti contempla
tione digniſſima eſt: in qua intelligi neceſſe eſt eam eſſe naturam , ut omnia
omnibus,paribus paria reſpondeant.Hanc ἰσονομίαν appellat Epicurus,id eſt
æquabilẽ tributionem.Ex hac igitur illud efficitur,ſi mortaliũ tanta multitu-
do ſit,eſſe immortalium non minorem: & ſi quæ interimant innumerabilia
ſunt,etiã ea quæ conſeruent infinita eſſe debere.Et quærere à nobis Balbe ſo-
letis,quæ uita deorũ ſit,quæq; ab ijs degatur ætas: ea uidelicet qua nihil beati
us,nihil omnibus bonis affluẽtius cogitari poteſt. Nihil enim agit,nullis oc-
cupationibus eſt implicatus,nulla opera molitur,ſua ſapientia & uirtute gau
det,habet exploratum fore ſe ſemper , tum ĩ maximis,tum in æternis uolupta
tibus.Hũc deũ rite beatũ dixerimus,ueſtrũ uero laborioſiſſimũ.Siue enĩ ipſe
mũdus deus eſt,quid poteſt eſſe minus quietũ,q̃ nullo puncto tẽporis inter-
miſſo uerſari circũ axẽ cœli admirabili celeritate? niſi quietũ autẽ nil beatũ ẽ:
ſi uero in ipſo mũdo deus ineſt aliqs,qui regat,qui gubernet,qui curſus aſtro
rũ,mutationes tẽporum,rerũ uiciſſitudines ordinesq; cõſeruet, terras & ma
ria cõtẽplans , hominũ cõmoda uitaſq; tueatur,ne ille eſt implicatus moleſtis
negotijs,& operoſis.Nos autem beatam uitam in animi ſecuritate, & in om-
nium uacatione munerum ponimus. Docuit enim nos idẽ qui cetera,natura
effectũ eſſe mundum,nihil opus fuiſſe fabrica , tamq; eam rem eſſe facilẽ,quã

uos

uos effici negetis ſine diuina poſſe ſolertia, ut innumerabiles natura mundos effectura ſit, efficiat, effecerit. Quod quia quemadmodum natura efficere ſine aliqua mente poſſit non uidetis, ut Tragici poetæ, quum explicare argumẽti exitum non poteſtis, confugitis ad deum, cuius operam profecto non deſideraretis, ſi immenſam & interminatam in omneis partes magnitudinem regionum uideretis, in quam ſe inijciens animus & intendens, ita late longeq; peregrinatur, ut nullam tamen oram ultimi uideat, in qua poſſit inſiſtere. In hac igitur immenſitate latitudinum, longitudinum, altitudinum, infinita uis innumerabilium uolitat atomorum, quæ interiecto inani cohęreſcunt tamen inter ſe, & aliæ alias apprehendentes continuantur: ex quo efficiuntur eæ rerũ formæ & figuræ, quas uos effici poſſe ſine follibus & incudibus non putatis. Itaq; impoſuiſtis in ceruicibus noſtris ſempiternum dominum, quem dies & noctes timeremus. Quis enim non timeat omnia prouidentem, & cogitantem, & animaduertentem, & omnia ad ſe pertinere putantem, curioſum & plenum negocij deum? Hinc uobis extitit primum illa fatalis neceſſitas, quã εἱμαρμένην dicitis, ut quidquid accidat, id ex æterna ueritate cauſarumq; continuatione fluxiſſe dicatis. Quanti autem hæc philoſophia æſtimanda eſt, cui tanq̃ aniculis, & his quidem indoctis, fato fieri uideantur omnia? Sequitur μαντικὴ ueſtra, quę latine diuinatio dicitur, qua tanta imbueremur ſuperſtitione ſi uos audire uellemus, ut aruſpices, augures, arioli, uates, cõiectores nobis eſſent colendi. His terroribus ab Epicuro ſoluti, & in libertatem uindicati, nec metuimus eos quos intelligimus, nec ſibi fingere ullam moleſtiam, nec alteri quærere, & pie ſancteq; colimus naturam excellentem atq; præſtantem. Sed elatus ſtudio uereor ne longior fuerim. Erat autem difficile rem tantam tamq; pręclaram inchoatam relinquere: quanquam non tam dicendi ratio mihi habenda fuit, quàm audiẽdi. TVM Cotta comiter ut ſolebat. Atqui, inquit, Vellei, niſi tu aliquid dixiſſes, nihil ſanè ex me quidem audire potuiſſes. Mihi enim non tam facile in mentem uenire ſolet quare uerum ſit aliquid, quàm quare falſum: idq; quum ſæpe, tum quũ te audirẽ pauloante contigit. Roges me qualem naturam deorum eſſe ducam, nil fortaſſe reſpondeam. Quæras putémne talem eſſe, qualis modo à te ſit expoſita? Nil dicam mihi uideri minus: ſed antequam aggrediar ad ea quæ à te diſputata ſunt, de teipſo dicam quid ſentiam. Sæpe enim de L. Craſſo familiari illo tuo uideor audiſſe, quum te togatis omnibus ſine dubio anteferret, paucos tecum Epicureos e Græcia compararet. Sed quod ab eo te mirifice diligi intelligebam, arbitrabar illum propter beneuolentiam uberius id dicere. Ego autem & ſi uereor laudare præſentem, iudico tamen de re obſcura atq; difficili à te dictum eſſe dilucide, neque ſententijs ſolum copioſe, ſed uerbis etiam ornatius quàm ſolent ueſtri. Zenonem, quem Philo noſter coryphæum appellare Epicureorum ſolebat, quum Athenis eſſem, audiebam frequenter, & quidem ipſo authore Philone, credo ut facilius iudicarem q̃ illa bene refellerentur, quum à principe Epicureorum accepiſſem quemadmodum dicerentur. Non igitur ille ut pleriq;, ſed iſto modo ut tu, diſtincte, grauiter, ornate. Sed quod in illo mihi uſu ſæpe uenit, idem modo quum te audirem acciderat, ut moleſte ferrem tantum ingenium (bona uenia me audies) in tam leues ne dicam in tam ineptas ſententias incidiſſe. Nec ego nunc ipſe aliquid

afferam melius. Vt enim modo dixi, omnibus ferè in rebus,ſed maxime in phyſicis,quid non ſit citius ꝗ̃ quid ſit dixerim.Roges me quid aut quale ſit deus,authore utar Simonide:de quo quum quęſiuiſſet hoc idem, tyrannus Hiero, deliberandi ſibi unum diem poſtulauit: quum idem ex eo poſtridie quęreret,biduum petiuit.Quum ſępius duplicaret numerum dierum, admiransq́ Hiero, requireret cur ita faceret.Quia quãto,diutius cõſidero,inquit, tanto mihi res uidetur obſcurior.Sed Simonidem arbitror(non enim poeta ſolum ſuauis,uerumetiam ceteroqui doctus ſapiensq́ traditur) quia multa uenirent in mentem acuta atq́ ſubtilia,dubitantem quid eorum eſſet uerisſimum,deſperaſſe omnem ueritatem.Epicurus uero tuus,nã cum illo malo diſſerere ꝗ̃ tecum,quid dicit,quod non modo philoſophia dignum eſſet,ſed mediocri prudentia? Quæritur primum in ea quæſtione quæ eſt de natura deorum, ſint ne dei,necne ſint. Difficile eſt negare,credo,ſi in concione quærat: ſed in huiuſmodi ſermone,& in conſeſſu facillimum. Itaq́ ego ipſe Pontifex qui cerimonias religiões q́ publicas ſanctiſſime tuẽdas arbitror,is hoc quod primum eſt,eſſe deos perſuaderi mihi non opinione ſolum,ſed etiam ad ueritatem plane uelim. Multa enim occurrunt quæ conturbent,ut interdum nulli eſſe uideãtur. Sed uide quàm tecum agam liberaliter,quę communia ſunt uobis cum ceteris philoſophis non attingam,ut hoc ipſum(placet enim omnibus fere mihiq́ ipſi in primis deos eſſe,itaq́ non pugno) rationem tamen eã quę à te affertur, non ſatis firmam puto. Quod enim omnium gentium generumq́ hominibus ita uideretur, id ſatis magnum eſſe argumẽtum dixiſti,cur eſſe deos confiteremur: quod quum leue per ſe, tum etiam falſum eſt. Primũ enim unde tibi notæ ſunt opiniones nationum? Equidem arbitror multas eſſe gentes ſic immanitate efferatas,ut apud eas nulla ſuſpicio deorũ ſit. Quid Diagoras Atheos qui dictus eſt,poſteaq́ Theodorus,nónne aperte deorũ naturam ſuſtulerunt? Nam Abderites quidem Protagoras,cuius à te modo mentio facta eſt,ſophiſtes temporibus illis uel maximus,quum in principio libri ſic poſuiſſet. De diuis neque ut ſint,neq́ ut non ſint habeo dicere. Athenienſium iuſſu urbe atq́ agro eſt exterminatus,libriq́ eius in concione combuſti. Ex quo equidem exiſtimo tardiores ad hanc ſententiam profitendam multos eſſe factos: quippe quum pœnam ne dubitatio quidẽ effugere potuiſſet. Quid de ſacrilegis? quid de impijs periurisq́ dicemus?

Tubulus,ſi Lucius unquam,
Si Lupus,aut Carbo,aut Neptuni filius,

Vt ait Lucilius,putaſſet eſſe deos,tam periurus aut tam impurus fuiſſet? Non eſt igitur tam explorata iſta ratio ad id quod uultis confirmãdum,ꝗ̃ uidetur. Sed quia commune hoc eſt argumentum aliorum etiam philoſophorum,omittam hoc tempore,ad ueſtra propria uenire malo. Concedo eſſe deos,doce me igitur unde ſint,ubi ſint, quales ſint corpore,animo, uita. Hæc enim ſcire deſidero. Abuteris ad omnia atomorum regno & licentia. Hinc quodcunq́ in ſolum uenit(ut dicitur) effingis atq́ efficis. Quæ primum nullæ ſunt: nihil enĩ eſt quod uacet corpore. Corporibus autem omnis obſidetur locus. Ita nullum inane,nihil eſſe indiuiduum poteſt. Hæc ego nunc phyſicorum oracla fundo,uera an falſa neſcio,ſed ueri tamen ſimiliora ꝗ̃ ueſtra. Iſta enim flagitia Democriti,ſiue etiam ante Leucippi,eſſe corpuſcula quædam

leuia,

leuia, alia aſpera,rotunda alia,partim autem angulata, curuata quædam, & quaſi adunca:ex his effectũ eſſe cœlum atq; terram nulla cogente natura, ſed concurſu quodam fortuito.Hanc tu opinionem C. Vellei uſq; ad hanc ætatẽ perduxiſti,priusq; te quis de omni uitæ ſtatu q̃ de iſta authoritate deiecerit. Ante enim iudicaſti Epicureum te eſſe oportere,q̃ iſta cognouiſti.Ita neceſſe fuit,aut hæc flagitia concipere animo,aut ſuſceptæ philoſophię nomẽ amittere.Quid enim mereas ut Epicureus eſſe deſinas? Nihil equidem,inquis, ut rationem uitæ beatæ,ueritatemq; deſeram.Iſta igitur eſt ueritas? Nam de uita beata nil repugno,quam tu ne in deo quidem eſſe cenſes,niſi planè ocio langueat.Sed ubi eſt ueritas? in mũdis credo innumerabilibus oĩbus minimis tẽporũ punctis, alĳs naſcẽtibus,alĳs cadẽtibus,an indiuiduis corpuſculis, tam pręclara opera nulla moderante natura,nulla ratione fingẽtibus? Sed oblitus liberalitatis meæ qua tecũ pauloante uti cœperã,plura complector.Concedam igitur ex indiuiduis conſtare omnia,quid ad rem? Deorum enim natura quæritur.Sint ſanè ex atomis,non igitur æterni. Quia enim ex atomis ſit,id natum aliquando ſit.Si natum,nulli dei anteq̃ nati.Et ſi ortus eſt deorum,interitus ſit neceſſe eſt,ut tu pauloante de Platonis mundo diſputabas. Vbi igitur illud ueſtrum beatum & æternum,quibus duobus uerbis ſignificatis deum? Quod quum efficere uultis,in dumeta correpitis.Ita enim dicebas,non corpus eſſe in deo,ſed quaſi corpus:nec ſanguinem ſed tanq̃ ſanguinem.Hoc perſæpe facitis,ut quum aliquid non ueriſimile dicatis, & effugere reprehẽſionem uelitis,afferatis aliquid quod omnino ne fieri quidem poſſit, ut ſatius fuerit illud ipſum de quo ambigebatur concedere,q̃ tam impudẽter reſiſtere.Velut Epicurus quum uideret ſi atomi ferrentur in locum inferiorẽ ſuopte pondere,nil fore in noſtra poteſtate,quod eſſet earum motus certus & neceſſarius,inuenit quo modo neceſſitatem effugeret ,quod uidelicet Democritum fugerat.Ait atomum,quum pondere & grauitate directo deorſũ feratur,declinare paululum.Hoc dicere turpius eſt,q̃ illud quod uult non poſſe defendere.Idem facit contra Dialecticos:à quibus quum traditũ ſit,in omnibus disiunctionibus,in quibus aut etiam,aut non,poneretur,alterum utrũ eſſe,uerum pertimuit ne ſi conceſſum eſſet huiuſmodi aliquid,aut uiuet cras, aut non uiuet Epicurus,alterutrum fieri neceſſarium.Totum hoc aut etiã aut nõ,negauit eſſe neceſſarium:quo quid dici poteſt obtuſius? Vrgebat Archeſilas Zenonem,quum ipſe falſa omnia diceret,quę ſenſibus uiderẽtur. Zeno autem,nonnulla uiſa eſſe falſa,non omnia.Timuit Epicurus,ne ſi unum uiſũ eſſet falſum,nullum eſſet uerum:omnes ſenſus ueri nũcios dixit eſſe.Nihil horum niſi callide,grauiorem enim plagam accipiebat,ut leuiorem repelleret. Idem facit in natura deorum,dum indiuiduorum corporum concretionem fugit,ne interitus & diſſipatio conſequatur,negat eſſe corpus deorum,ſed tãquam corpus:nec ſanguinem,ſed tanquam ſanguinẽ.Mirabile uidetur quod non rideat aruſpex,quum aruſpicem uiderit:hoc mirabilius, quod uos inter uos riſũ tenere poſſitis.Nõ eſt corpus,ſed quaſi corpus.Hoc intelligerẽ quale eſſet,ſi ĩ ceris fingeretur,aut fictilibus figuris. In deo quid ſit quaſi corpus, aut quaſi ſanguis,intelligere non poſſum:ne tu quidem Vellei,ſed non uis fateri.Iſta enim à uobis quaſi dictata redduntur.quę Epicurus oſcitans hallucinatus eſt,quum quidem glorietur,ut uidemus in ſcriptis,ſe magiſtrum ha-

buiſſe nullum : quod & non pręedicanti tamen facile quidem crederem, ſicut
mali ædificij domino glorianti ſe architectum non habuiſſe. Nihil enim olet
ex Academia, nihil ne ex Lyceo, nihil ne è puerilibus quidẽ diſciplinis. Xe-
nocratem audire potuit, quẽ uirũ, dij immortales: & ſunt qui putent audiſſe,
ipſe non uult, credo plus nemini. Pãphilum quendam Platonis auditorem
ait a ſe Sami auditum. Ibi enim adoleſcens habitabat cum patre & fratribus,
quod in eam pater eius Neocles agripeta uenerat. Sed quum agellus cum nõ
ſatis aleret, ut opinor, ludi magiſter fuit. Sed hunc Platonicum mirifice con-
temnit Epicurus: ita metuit, ne quid unq̄ didiciſſe uideatur. In Nauſiphane
Democriteo tenetur. Quem quum à ſe non neget auditum, uexat tamẽ omni-
bus contumelijs. Atqui ſi hęc Democritea non audiſſet, quid audierat? Quid
eſt in phyſicis Epicuri, non à Democrito? Nam & ſi quædam commutauit,
ut quod pauloante de inclinatione atomorum dixi, tamen pleraq; dicit eadẽ,
atomos, inane, imagines, infinitatem locorum, innumerabilitatemq́; mundo-
rum, eorum ortus, interitus, omnia ferè quibus naturæ ratio continetur. Nũc
iſtuc quaſi corpus & quaſi ſanguinem, quid intelligis? Ego enim te ſcire iſta
melius q̄ me non fateor ſolum, ſed etiam facile patior, quum quidem ſemel di-
cta ſunt. Quid eſt quod Velleius intelligere poſſit, Cotta non poſſit? Itaq;
corpus quid ſit, ſanguis quid ſit intelligo: quaſi corpus, & quaſi ſanguis quid
ſit, nullo prorſus modo intelligo. Neq; tu me cęlas, ut Pythagoras ſole-
bat alienos: nec conſulto dicis occulte, tanquam Heraclitus: ſed (quod inter
nos liceat) ne tu quidem intelligis. Illud uideo pugnare te, ſpecies ut quædã
ſit deorum, quæ nihil concreti habeat, nihil ſolidi, nihil expreſſi, nihil eminẽ-
tis, ſitq́; pura, leuis, perlucida. Dicemus ergo idem quod in Venere Coa: cor-
pus illud non eſt, ſed ſimile corpori: nec ille fuſus & candore mixtus rubor,
ſanguis eſt, ſed quædam ſanguinis ſimilitudo. Sic in Epicureo deo, non rem,
ſed ſimilitudines eſſe, rerum fac, id quod ne intelligi quidem poteſt, mihi eſſe
perſuaſum. Cedo mihi iſtorum adumbratorum deorum lineamenta atq; for-
mas, non deeſt hoc loco copia rationum, quibus docere uelitis humanas eſſe
formas deorum. Primum quod ita ſit informatum, anticipatum mẽtibus no-
ſtris, ut homini quum de deo cogitet, forma occurrat humana. Deinde ut quo-
niam rebus omnibus excellat natura diuina, forma quoq; eſſe pulcherrima
debeat, nec eſſe humana ullam pulchriorem. Tertiam rationẽ affertis, quod
nulla in alia figura domicilium mentis eſſe poſſit. Primum igitur quidq; con-
ſideras quale ſit? Arripere enim mihi uidemini quaſi ueſtro iure rem nullo
modo probabilem omniũ. Quis tam cęcus ĩ contemplandis rebus unq̄ fuit,
ut non uideret ſpecies iſtas hominum collatas in deos, aut conſilio quodam ſa-
pientum, quo facilius animos imperitorum ad deorum cultum à uitæ praui-
tate conuerterent: aut ſuperſtitione, ut eſſent ſimulacra quæ uenerantes deos
ipſos ſe adire crederent? Auxerunt autem hæc eadem poetæ, pictores, opifi-
ces. Erat enim non facile agenteis aliquid & molienteis deos in aliarũ forma-
rum imitatione ſeruare. Acceſſit etiam iſta opinio fortaſſe, quod homini ho-
mine pulchrius nihil uideatur. Sed tu hoc phyſice non uides, quàm blanda cõ-
ciliatrix, & quàm ſui ſit lena ipſa natura? An putas ullam eſſe terra mariq́; bel-
uam, quæ non ſui generis belua maxime delectetur? Quod ni ita eſſet, cur nõ
geſtiret taurus equæ contrectatione, equus uaccæ? An tu aquilam, aut leonẽ,

aut

aut delphinum ullam anteſerre cēſes figuram ſuæ? Quid igitur mirum ſi hoc eodem modo homini natura præſcripſit, ut nihil pulchrius quàm hominem putaret, eam eſſe cauſam cur deos hominum ſimiles putemus? Quid cenſes ſi ratio eſſet in beluis, non ſuo quaſq; generi plurimum tributuras fuiſſe? At mehercule ego (dicam enim ut ſentio) quanuis amem ipſe me, tamen non audeo dicere pulchriorem eſſe me quàm ille fuerit taurus, qui uexit Europam. Non enim hoc loco de ingenijs aut de orationibus noſtris, ſed de ſpecie figuraq; quæritur. Quod ſi fingere nobis & iungere formas uelimus, qualis ille maritimus Triton pingitur, natantibus inuehens beluis adiunctis humano corpori, nolis eſſe. Difficili in loco uerſor. Eſt enim uis tanta naturæ, ut homo nemo uelit niſi hominis ſimilis eſſe, & quidem formica formicæ. Sed tamen cuius hominis? quotus enim quiſq; formoſus eſt? Athenis quū eſſem ègregibus epheborū uix ſinguli reperiebantur. Video quid arriſeris, ſed ita tamē ſe res habet. Deinde nobis qui concedentibus philoſophis antiquis adoleſcētulis delectamur, etiam uitia ſæpe iucunda ſunt. Næuus in articulo pueri delectat Alcæum. At eſt corporis macula neuus, illi tamen hoc lumen uidebatur. Quintus Catulus huius collegę & familiaris noſtri pater, dilexit municipē tuum Roſcium, in quem etiam illud eſt eius,

Conſtiteram exorientem auroram forte ſalutans,
Quum ſubito à læua Roſcius exoritur.
Pace mihi liceat cœleſtes dicere ueſtra,
Mortalis uiſus pulchrior eſſe deo.

Huic deo, pulchrior at erat, ſicut hodie eſt, peruerſiſſimis oculis. Quid refert ſi hoc ipſum ſalſum illi & uenuſtum uidebatur? Redeo ad deos, ecquos ſi non tā ſtrabones, at petulos eſſe arbitramur, ecquos næuum habere, ecquos ſilos, flaccos, frontones, capitones, quę ſunt in nobis? An omnia emendata in illis? Detur id uobis. Num etiam una eſt omnium facies? Nam ſi plures, aliam eſſe alia pulchriorem neceſſe eſt. Igitur aliquis nō pulcherrimus deus. Si una omnium facies eſt, florere in cœlo Academiam neceſſe eſt. Si enim nihil inter deum & deum differt, nulla eſt apud deos cognitio, nulla perceptio. Quod ſi etiam Vellei falſum illud omnino eſt, nullam aliam nobis de deo cogitātibus ſpeciem niſi hominis occurrere, tamen ne iſta tam abſurda defendes? Nobis fortaſſe ſi occurrit, ut dicis, apparuiſſe Iouem, Iunonem, Mineruam, Neptunum, Vulcanum, Apollinem, reliquos deos ea facie nouimus qua pictores, fictoresq; uoluerunt: neq; ſolum facie, ſed etiam ornatu, ætate, ueſtitu. At nō Aegyptij, nec Syrij, nec ferè cuncta barbaria. Firmiores enī uideas apud eos opiniones eſſe de beſtijs quibuſdam, q̄ apud nos de ſanctiſſimis templis & ſimulacris deorum. Etenim fana multa expoliata, & ſimulacra deorum de locis ſanctiſſimis ablata uidemus à noſtris. At uero ne fando quidem auditum eſt crocodilum aut ibim, aut felē uiolatū ab Aegypto. Quid igitur cenſes Apim illum ſanctum Aegyptiorum bouem? Nonne deum uideri Agyptijs? Tam hercle q̄ tibi illam ueſtram Soſpitam, quam tu nunq̄ ne in ſomnis quidē uides niſi cum pelle caprina, cum haſta, cum ſcutulo, cum calceolis repandis. At nō eſt talis Argia nec Romana Iuno. Ergo alia ſpecies Iunonis Argiuis, alia Lanuinis: & quidem alia nobis Capitolini, alia Aphris Ammonis Iouis. Non pudet igitur phyſicum, id eſt ſpeculatorem, uenatoremq; naturæ, ab animis

conſuetudine imbutis petere teſtimoniū ueritatis? Iſto enī modo dicere licebit Iouem ſemper barbatum, Apollinem ſemper imberbem, cæſios oculos Mineruę, cœruleos eſſe Neptuni. Et quidem laudamus eſſe Athenis Vulcanum eum, quem fecit Alcamenes, in quo ſtante atq; ueſtito, leuiter apparet claudicatio non deformis. Claudum igitur habebimus deum, quoniā de Vulcano ſic accepimus. Age & his uocabulis eſſe deos facimus, quibus à nobis nominantur. At primum quot hominum linguæ, tot nomina deorum. Non enim ut tu Velleius quocunq; ueneris, ſic idem in Italia Vulcanus, idem in Aphrica, idem in Hiſpania. Deinde nominum non magnus numerus ne in pontificijs quidem noſtris, deorum autē innumerabilis. An ſine nominibus ſunt? Iſtud quidem ita uobis dicere neceſſe eſt. Quid enim attinet quum una facies ſit, plura eſſe nomina? Q; bellum erat Vellei confiteri potius neſcire quod neſcires, q̄ iſta effutiētem nauſeare, atq; ipſum ſibi diſplicere? An tu mei ſimilem putas eſſe, aut tui deum? profecto nō putas. Quid ergo? Solem dicā, aut lunam, aut cœlum deum? Ergo etiam beatum quibus fruentem, uoluptatibus? & ſapientem. Qui poteſt eſſe in eiuſmodi trunco ſapientia? Hæc ueſtra ſunt. Si igitur nec humano quod docui, nec tali aliquo, quod tibi ita perſuaſū eſt, quid dubitas? Negare deos eſſe non audes, ſapienter id quidem: & ſi hoc loco non populum metuis, ſed ipſos deos. Noui ego Epicureos omnia ſigilla numerantes. Quanq̄ uideo nonnullis uideri Epicurum ne in offenſionem Athenienſium caderet, uerbis reliquiſſe deos, re ſuſtuliſſe. Itaq; ī illis ſelectis eius, breuibusq; ſentētijs, quas appellatis κυρίας δόξας, hæc (ut opinor) prima „ ſentētia eſt. Quod beatum & immortale eſt, id nec habet, nec exhibet cuiq̄ ne„ gocium. In hac ita expoſita ſententia, ſunt qui exiſtimēt quod ille inſcitia planè loquendi fecerit, feciſſe cōſulto. De homine minime uafro male exiſtimāt. Dubium eſt enim utrum dicat aliquid iſte beatum & immortale, an ſi quod ſit, id eſſe immortale. Non enim animaduertunt, hic eum ambigue locutum eſſe. Sed multis alijs locis & illum & Metrodorum tam aperte, quàm paulo ante te. Ille uero deos eſſe putat, nec quēquam uidi qui magis ea quę timēda eſſe negaret, timeret, mortem dico & deos, quibus mediocres homines nō ita ualde mouentur. His ille clamat omnium mortalium mentes eſſe perterritas. Tot milia latrocinantur morte propoſita: alij omnia quæ poſſunt fana compilant. Credo aut illos mortis timor terret, aut hos religionis. Sed quoniam nō audes (iam enim cū ipſo Epicuro loquar) negare eſſe deos, quid eſt quod te impediat, aut ſolem, aut mundum, aut mentem aliquā ſempiternam in deorum natura ponere? Nunquam uidi, inquit, animam rationis conſilijq; participem, in ulla alia niſi humana figura. Quid ſolis, nunquid nam aut lunæ, aut quinq; errātium ſyderū ſimile uidiſti? Sol duabus unius orbis ultimis partibus definiens motum, curſus annuos conficit: huius hanc inluſtrationē eiuſdē incenſa radijs menſtruo ſpatio luna complet. Quinque autem ſtellæ eundem orbem tenentes, aliæ propius à terris, aliæ remotius, ab eiſdem principijs, diſparibus temporibus eadem ſpatia conficiunt. Nunquid tale Epicure uidiſti? Ne ſit igitur ſol, ne luna, ne ſtellæ, quoniam nihil eſſe poteſt, niſi quod attigimus aut uidimus. Quid deum ipſum númne uidiſti? Cur igitur credis eſſe? Omnia tollamus ergo, quæ aut hiſtoria nobis aut ratio noua affert: ita ſit ut mediterranei mare eſſe non credant. Quę ſunt tātæ animi anguſtiæ, ut ſi Seri

phi

phi natus eſſe,nec unq̃ egreſſus ex inſula,in qua lepuſculos uulpeculasq; ſæpe uidiſſes,non crederes leones & pantheras eſſe,quum tibi quales eſſent, dicerentur? Si uero de elephanto quis diceret,etiam rideri te putares? Et tu quidē Vellei non ueſtro more,ſed dialecticorū,quę funditus gens ueſtra nō nouit, argumenti ſententiam concluſiſti,Beatos eſſe deos, ſumpſiſti, concedimus: beatum autē ſine uirtute neminē eſſe poſſe,id quoq; damus,& libēter quidē: uirtutem autem ſine ratione conſtare non poſſe,conueniat id quoq; neceſſe eſt. Adiungis nec rationem eſſe niſi in hominis figura. Quē tibi hoc daturū putas? Si enim ita eſſet, quid opus erat te gradatim iſtuc peruenire? Quod autem eſt iſtuc gradatim,ſumpſiſſes tuo iure. Nam à beatis ad uirtutem,à uirtute ad rationem uideo te ueniſſe gradibus:à ratione ad humanā figuram, quo modo accedis:præcipitare iſtuc quidem eſt,non deſcendere. Nec uero intelligo,cur maluerit Epicurus deos hominum ſimiles dicere,quàm homines deorum. Quæres quid interſit. Si enim hoc illi ſimile ſit,eſſe illud huic uideo. Sed hoc dico,nō ab hominibus formę figuram ueniſſe ad deos:dij enim ſi ſemper fuerunt,nati nunquam ſunt, ſi quidem æterni ſunt futuri: at homines nati, ante igitur humana forma quàm homines,ea qua erāt forma dij immortales. Nō ergo illorum humana forma,ſed noſtra diuina dicenda eſt. Verum hoc quidem ut uoletis. Illud quæro quæ fuerit tanta fortuna. Nihil enim ratione in rerum natura factum eſſe uultis. Sed tamen quis iſte tantus caſus,unde tam felix concurſus atomorum,ut repente homines deorum forma naſcerentur? Semina deorum decidiſſe de cœlo putamus in terras,& ſic homines patrū ſimiles extitiſſe? Vellem diceretis,deorum cognationē agnoſcerē non inuitus. Nihil tale dicitis,ſed caſu eſſe factum ut eſſemus ſimiles deorum. Et nūc argumenta quærenda ſunt,quibus hoc refellatur. Vtinā tā facile uera inuenire poſſim, q̄ falſa conuincere. Etenī enumeraſti memoriter & copioſe,ut mihi quidem admirari liberet in homine eſſe Romano tantā ſcientiam, uſq; à Thale Mileſio de deorum natura philoſophorum ſententias. Omnes ne tibi illi delirare uiſi ſunt,qui ſine manibus & pedibus conſtare deum poſſe decreuerunt? Ne hoc quidem uos mouet conſiderantes quæ ſit utilitas, quæq; opportunitas in homine membrorum,ut iudicetis membris humanis deos non egere? Quid enim pedibus opus eſt ſine ingreſſu? quid manibus ſi nihil comprehēdendum eſt? Quid reliqua deſcriptione omnium corporis partium,in qua nihil inane,nihil ſine cauſa,nihil ſuperuacaneū eſt? Itaq; nulla ars imitari naturæ ſolertiā poteſt. Habebit igitur linguam deus,& nō loquetur? dentes, palatum,fauces,nullum ad uſum? quæq; procreationis cauſa natura corpori affinxit,ea fruſtra habebit deus? Nec extrema magis q̄ interiora. Cor, pulmones, iecur,cæteraq; detracta utilitate quid habent uenuſtatis? quando quidē hæc eſſe in deo propter pulchritudinem uultis. Iſti'sne fidentes ſomnijs,nō modo Epicurus,& Metrodorus,& Hermachus,contra Pythagoram Platonem Empedoclemq; dixerunt,ſed meretricula etiam Leontium cōtra Theophraſtum ſcribere auſa ſit? ſcito illa quidem ſermone & Attico. Sed tamē tantum Epicuri hortus habuit licentię,& ſoletis queri Zeno quidem etiam litigabat, Quid dicam Albutium? Nam Phædro nihil elegātius,nihil humanius. Sed ſtomachabatur ſenex ſi quid aſperius dixeram,quum Epicurus Ariſtotelem uexarit contumelioſiſſime: Phędoni Socratico turpiſſime maledixerit: Me

trodori ſodalis ſui fratrem Timocratem, quia neſcio quid in philoſophia diſſentiret, totis uoluminibus conciderit, in Democritum ipſum quem ſecutus eſt, fuerit ingratus. Nauſiphanem magiſtrũ ſuũ à quo nihil didicerat, tã male acceperit. Zeno quidem non eos ſolum qui tum erant, Apollodorum Syllum, ceteros figebat maledictis, ſed Socratem ipſum parentem philoſophię, Latino uerbo utens ſcurram Atticum fuiſſe dicebat. Chryſippum nunquam niſi Cheſippum uocabat. Tu ipſe paulo ãte, quum tanquam Senatum philoſophorum recitares, ſummos uiros deſipere, delirare, dementes eſſe dicebas: quorum ſi nemo uerum uidit de natura deorum, uerẽdum eſt ne nulla ſit omnino. Nam iſta, quæ uos dicitis, ſunt tota commentitia, uix digna lucubratione anicularum. Nõ enim ſentitis quàm multa uobis ſuſcipienda ſint, ſi impetraritis ut concedamus eandem hominum eſſe & deorum figurã: omnis cultus & curatio corporis erit eadem adhibenda deo quæ adhibetur homini, ingreſſus, curſus, accubitio, inclinatio, ſeſſio, comprehenſio, ad extremum etiam ſermo & oratio. Nam quòd & mares deos & fœminas eẽ dicitis, quid ſequatur uidetis. Equidem mirari ſatis non poſſum, unde ad iſtas opiniones ueſter ille princeps uenerit. Sed clamare non deſinitis retinendum hoc eſſe, deus ut beatus immortaliſq; ſit. Quid autem obſtat quo minus ſit beatus, ſi non ſit bipes? Aut iſta ſiue beatitas, ſiue beatitudo dicenda eſt (utrunque omnino durum, ſed uſu mollienda nobis uerba ſunt.) Verum ea quæcunque eſt, cur aut in ſolem illum, aut in hunc mundum, aut in aliquam mentem æternam figura membriſq; corporis uacuam cadere non poteſt? Nihil aliud dicis, niſi nunquam uidi ſolem, aut mundum beatum. Quid? mundum præter hunc unquam ne uidiſti? Negabis. Cur igitur non ſexcenta milia eſſe mundorum, ſed innumerabilia auſus es dicere? Ratio docuit. Ergo hoc te ratio non docebit, quum præſtantiſſima natura quæratur, eaq; beata & æterna, quæ ſola diuina natura ſunt, ut immortalitate uincamur ab ea natura. ſic animi pręſtantia uinci: atque ut animi, item corporis? Cur igitur quum ceteris rebus inferiores ſimus, forma pares ſumus? Ad ſimilitudinem enim deo propius accedebat humana uirtus quàm figura. An quidquam tam puerile dici poteſt (ut eundem locum diutius urgeam) quàm ſi ea genera beluarum, quæ in rubro mari, Indiáue gignantur, nulla eſſe dicamus? Atqui ne curioſiſſimi quidem homines exquirendo audire tam multa poſſunt, quàm ſunt multa, quæ terra, mari, paludibus, fluminibus exiſtũt, quæ negemus eſſe, quia nunquam uidimus. Ipſa uero quam nihil ad rem pertinet, quæ uos delectat maxime ſimilitudo? Quid canis, nónne ſimilis lupo?

Atqui ut Ennius,

Simia quam ſimilis turpiſſima beſtia nobis?

At mores in utroque diſpares. Elephanto beluarum nulla prudentior, at figura quę uaſtior? De beſtijs loquor, quid inter ipſos homines? nónne & ſimillimis formis diſpares mores, & moribus figura diſſimilis? Et enim ſi ſemel Vellei ſuſcipimus genus hoc argumenti, attende quò ſerpat. Tu enim ſumebas, niſi in hominis figura, rationem ineſſe non poſſe: ſumet alius niſi in terreſtri, niſi in eo qui natus ſit, niſi in eo qui adoleuerit, niſi in eo qui didicerit, niſi in eo qui ex animo conſtet & corpore caduco & infirmo, poſtremo niſi in homine atque mortali. Quod ſi in omnibus his rebus obſiſtis, quid eſt

quod

quod te forma una conturbet? His enim omnibus quæ propoſui adiunctis, rationem in homine eſſe, & mentem uidebas: quibus detractis, deum tamen noſſe te dicis, modo lineamenta maneant. Hoc eſt non conſiderare, ſed quaſi ſortiri quid loquare. Niſi forte ne hoc quidem attẽdis, non modo in homine, ſed etiam in arbore quidquid ſuperuacaneum ſit, aut uſum non habeat, obſtare. Quam moleſtum eſt uno digito plus habere? quid ita? quia nec ſpeciem, nec uſum alium quinqꝫ deſiderant. Tuus autem deus non digito uno redundat, ſed capite, collo, ceruicibus, lateribus, aluo, tergo, poplitibus, manibus, pedibus, fœminibus, cruribus. Si ut immortalis ſit, quid hæc ad uitam membra pertinent? quid ipſa facies? magis illa, cerebrum, cor, pulmones, iecur. Hæc enim ſunt domicilia uitæ. Oris quidem habitus ad uitæ firmitatem nihil pertinet, & eos uituperabas qui ex operibus magnificis atque præclaris, quum ipſum mundum, quum eius membra, cœlum, terras, maria, quumqꝫ horum inſignia ſolem, lunam, ſtellasqꝫ uidiſſent, quumqꝫ temporum maturitates, mutationes uiciſſitudinesqꝫ cognouiſſent, ſuſpicati eſſent aliquam excellentem eſſe præſtantemqꝫ naturam, quæ hæc feciſſet moueret regeret gubernaret. Qui etiam ſi aberrant à coniectura, uideo tamen quid ſequantur. Tu quod opus tandem magnum & egregium habes, quod effectum diuina mente uideatur, ex quo eſſe deos ſuſpicere? Habebam, inquis, in animo inſitam informationem quandã dei, & barbati quidem Iouis, galeatæ Mineruæ. Num igitur eſſe tales putas? Quanto melius hæc uulgus imperitorum, qui non membra ſolum hominis deo tribuant, ſed uſum etiam membrorum? Dant enim arcum, ſagittas, haſtam, clypeum, fuſcinam, fulmen. Et ſi actiones quæ ſint deorum non uident, nihil agẽtem tamen deum non queunt cogitare. Ipſi qui irridentur Aegyptij nullam beluam, niſi ob aliquam utilitatem quam ex ea caperent, conſecrauerunt. Velut Ibes maximam uim ſerpentum conficiunt, quum ſint aues excelſæ, cruribus rigidis, corneo proceroqꝫ roſtro, auertunt peſtem ab Aegypto, quum uolucris anguis, ex uaſtitate Libyæ uento Africo inuectas, interficiunt atque conſumunt. Ex quo fit, ut illæ nec morſu uiuæ noceant, nec odore mortuæ. Poſſum de Ichneumonum utilitate, de crocodilorum, de felium dicere, ſed nolo eſſe longus. Ita concludam tamen, beluas à barbaris propter beneficium conſecratas: ueſtrorum deorum non modo beneficium nullum extare, ſed ne factum quidem omnino. Nihil habet, inquit, negotij, profecto Epicurus quaſi pueri delicati nihil ceſſatione melius exiſtimat. At ipſi tamen pueri, etiam quum ceſſant, exercitatione aliqua ludicra delectantur. Deum ſic feriatum uolumus ceſſatione torpere, ut ſi ſe commouerit, uereamur ne beatus eſſe non poſſit? Hæc oratio, non modo deos ſpoliat motu, & actione diuina, ſed etiam homines inertes efficit: ſi quidem agens aliquid ne deus quidem eſſe beatus poteſt. Verum ſit ſanè ut uultis deus effigies hominis & imago, quod eius eſt domicilium? quæ ſedes? qui locus? quæ deinde actio uitæ? quibus rebus (id quod uultis) beatus eſt? Vtatur enim ſuis bonis oportet, fruatur, qui beatus futurus eſt. Nam locus quidem ijs etiam naturis quæ ſine animis ſunt, ſuus eſt cuique proprius, ut terra infimum teneat, hanc inundet aqua, ſuperior æther, ignibus altiſſima ora reddatur. Beſtiarum autem terrenæ ſunt aliæ, partim aquatiles, aliæ quaſi ancipites,

in utraq; ſede uiuentes. Sunt quædam etiam quæ igne naſci putentur, appareantq; in ardentibus fornacibus ſæpe uolitantes. Quæro igitur ueſter deus primum ubi habitet. Deinde quæ cauſa eum loco moueat, ſi modo mouetur aliquando. Poſtremo quum hoc proprium ſit animantium, ut aliquid appetant quod ſit naturæ accommodatum, deus quid appetat, ad quam denique rem motu mentis ac rationis utatur. Poſtremo quomodo beatus ſit, quomodo æternus. Quidquid enim horum attigerit, ulcus eſt: ita male inſtituta ratio exitum reperire non poteſt. Sic enim dicebas, ſpeciem dei percipi cogitatione, non ſenſu, nec eſſe in ea ullam ſoliditatem, neq; eandem ad numerum permanere: eamq; eſſe eius uiſionem ut ſimilitudine & tranſitione cernatur, neq; deficiat unquam ex infinitis corporibus ſimilium acceſſio: ex eoq; fieri, ut in hęc intenta mens noſtra beatam illam naturam & ſempiternam putet. Hoc per ipſos deos de quibus loquimur, quale tādem eſt? Nam ſi tantummodo ad cogitationem ualent, nec habent ullam ſoliditatem, nec eminentiam, quid intereſt utrum de Hippocentauro an de deo cogitemus? Omnem enim talem confirmationem animi ceteri philoſophi motum inanem uocant: uos autem aduentū in animos, & introitum imaginum dicitis. Vt igitur T. Gracchum quum uideor concionantem in capitolio uidere de M. Octauio deferētem ſitellam, tum eum motum animi dico eſſe inanem: tu autem & Gracchi & Octauij imagines remanere: quæ in Capitolium quum peruenerint, tum ad animum meum referantur: hoc idem fieri in deo, cuius crebra facie pellantur animi, ex quo eſſe beati atque ęterni intelligantur. Fac imagines eſſe quibus pulſentur animi, ſpecies duntaxat obijcitur quædam: num etiam cur ea beata ſit, cur æterna? Quæ autem iſtæ imagines ueſtræ, aut unde à Democrito omnino hæc licētia? Sed & ille reprehenſus à multis eſt, nec uos exitum reperitis, totaq; res uacillat & claudicat. Nā quid eſt quod minus probari poſſit, q̄ omnium in me ĩcidere imagines, Homeri, Archilochi, Romuli, Numæ, Pythagoræ, Platonis, nec ex forma qua illi fuerunt? Quomodo illi ergo, & quorum imagines? Orpheum poetam docet Ariſtoteles nunquam fuiſſe, & hoc Orphicum carmen Pythagorei ferunt cuiuſdam fuiſſe Cercopis. At Orpheus id eſt imago eius, ut uos uultis, in animum meum ſæpe incurrit. Quid quòd eiuſdē hominis in meū aliæ, aliæ in tuū? Quid quòd earum rerū quæ nūquam omnino fuerant neq; eſſe potuerant, ut Scyllæ, ut Chimæræ? Quid quòd hominū, locorum, urbium earum quas nūquam uidimus? Quid quòd ſimul ac mihi collibitum eſt, præſtò eſt imago? Quid quòd etiam ad dormientem ueniunt inuocatæ? Tota res Vellei nugatoria eſt, uos autem non modo oculis imagines, ſed etiam animis inculcatis. tanta eſt impunitas garriendi, at quam licenter fluentium frequenter trāſitio fit uiſionum, ut è multis una uideatur. Puderet me dicere non intelligere, ſi uos ipſi intelligeretis qui iſta defenditis. Quo modo enim probas continenter imagines ferri? aut ſi continenter, quo modo ęternę? Innumerabilitas (Inquit) ſuppeditat atomorum. Num eadē ergo iſta faciēt, ut ſint omnia ſempiterna? Cōfugis ad ęquilibritatē: ſic enim ἰσονομίαν (ſi placet) appellemus. Et ais quoniā ſit mortalis natura, immortalē etiā eſſe oportere. Iſto modo quoniā homines mortales ſūt, ſint aliqui immortales: & quoniā naſcūtur in terra, naſcantur & in aqua: & quia ſunt quæ interimant, ſint quæ cōſeruēt. Sint ſanè, ſed ea conſeruent quæ ſunt.

Deos iſtos eſſe non ſentio: omnis tamen iſta rerũ effigies, ex indiuiduis quo modo corporibus oritur? Quæ etiã ſi eſſent, quæ nulla ſunt, pellere ſe ipſa & agitari inter ſe, cõcurſu fortaſſe poſſent, formare, figurare, colorare, animare nõ poſſent. Nullo igitur modo ĩmortalẽ deũ efficitis. Videamus nũc de beato, ſine uirtute certe nullo modo. Virtus autem actuoſa, & deus ueſter nihil agẽs, expers uirtutis igitur, ita, ne beatus quidem. Quæ ergo uita? Suppeditatio, inquis, bonorum nullo malorum interuentu. Quorum tandẽ bonorum? Voluptatum credo, nempe ad corpus pertinẽtium. Nullã enim nouiſtis, niſi profectam à corpore, & redeuntem ad corpus animi uoluptatẽ. Nõ arbitror te Vellei ſimilẽ eſſe Epicureorum reliquorum, quos pudeat earum Epicuri uocum, quibus ille teſtatur ſe ne intelligere quidẽ ullum bonũ quod ſit ſeiunctum à delicatis & obſcœnis uoluptatibus: quas quidem non erubeſcens perſequitur omnes nominatim. Quẽ cibum igitur, aut quas potiones, aut quas uocum aut florũ uarietates, aut quos tactus, quos odores adhibebis ad deos, ut eos perfundas uoluptatibus? At poetæ quidem nectar ambroſiámque epulas comparant, & aut Iuuentatem, aut Ganymedem pocula miniſtrãtem. Tu autem Epicure quid facies? Neq; enim unde habeat iſta deus tuus uideo, nec quo modo utatur. Locupletior igitur hominũ natura ad beate uiuendum eſt q̃ deorum, quod pluribus generibus fruitur uoluptatum. At has leuiores ducis uoluptates, quibus quaſi titillatio (Epicuri enim hoc uerbum eſt) adhibetur ſenſibus. Quouſq; ludis? nam etiam Philo noſter ferre non poterat aſpernari Epicureos molles, & delicatas uoluptates. Summa enim memoria pronunciabat plurimas Epicuri ſentẽtias his ipſis uerbis quibus erãt ſcriptæ. Metrodori uero, qui eſt Epicuri Collega ſapiẽtiæ, multa impudẽtiora recitabat. Accuſat enim Timocratẽ fratrem ſuum Metrodorus, quod dubitet omnia quæ ad beatam uitam pertineant, uentre metiri: neque id ſemel dicit, ſed ſæpius. Annuere te uideo, nota enim tibi ſunt. Proferrem libros, ſi negares. Neque nunc reprehendo, quod ad uoluptatem omnia referantur, alia eſt ea quæſtio, ſed doceo deos ueſtros eſſe uoluptatis expertes, ita ueſtro iudicio ne beatos quidem. At dolore uacant. Satin eſt id ad illam abundantem bonis uitam beatiſſimam? Cogitat, inquiunt, aſſidue beatum eſſe ſe: habet enim nihil aliud quod agitet in mente. Comprehende igitur animo, & propone ante oculos deum nihil aliud in omni ęternitate, niſi mihi pulchre eſt, & ego beatus ſum, cogitantem. Nec tamen uideo quomodo non uereatur iſte deus beatus, ne intereat, quum ſine ulla intermiſſione pulſetur agiteturq; atomorum incurſione ſempiterna, quumq; ex ipſo imagines ſemper affluant: ita nec beatus eſt ueſter deus, nec æternus. At etiam de ſanctitate, de pietate aduerſus deos libros ſcripſit Epicurus. At quomodo in his loquitur? Vt Coruncanum aut Scæuolam Pontifices maximos te audire dicas, non eum qui ſuſtulerit omnem funditus religionem, nec manibus ut Xerſes, ſed rationibus deorum immortalium templa & aras euerterit. Quid eſt enim cur deos ab hominibus colendos dicas, quum dĳ non modo homines non colant, ſed omnino nihil curent, nihil agant? At eſt eorum eximia quædam præſtanſq; natura, ut ea debeat ipſa per ſe ad ſe colendam elicere ſapientem. An quidquam eximium poteſt eſſe in ea natura, quæ ſua uoluptate lætans nihil nec actura ſit unquam, neq; agat, neq; egerit? Quę porrò pietas ei debetur,

à quo nihil acceperis? Aut quid omnino, cuius nullum meritum ſit ei deberi poteſt? Eſt enim pietas iuſtitia aduerſum deos. Cum quibus quid poteſt nobis eſſe iuris, quum homini nulla cum deo ſit communitas? Sanctitas autem eſt ſcientia colendorum deorum. Qui quamobrem colendi ſunt non intelligo, nullo nec accepto ab ĳs, nec ſperato bono. Quid eſt autem quod deos uene remur propter admirationem eius naturæ, in qua egregium nihil uidemus? Nam ſuperſtitione, quod gloriari ſoletis, facile eſt liberari, quum ſuſtuleris omnem uim deorum. Niſi forte Diagoram aut Theodorum, qui omnino deos eſſe negabant, cenſes ſuperſtitioſos eſſe potuiſſe. Ego ne Protagoram quidem, cui neutrum liquerit, nec eſſe deos, nec non eſſe. Horum enim ſententiæ omnium non modo ſuperſtitionem tollunt, in qua ineſt timor inanis deorum, ſed etiam religionem, quæ deorum cultu pio continetur. Quid ĳ qui dixerunt totam de dĳs immortalibus opinionem fictam eſſe ab hominibus ſapientibus R.P. cauſa, ut quos ratio non poſſet, eos ad officium religio duceret, nónne omnem religionem funditus ſuſtulerunt? Quid Prodicus Cius, qui ea quæ prodeſſent hominum uitæ, deorum in numero habita eſſe dixit, quam tandem religionẽ reliquit? Quid qui aut fortes, aut claros, aut potentes uiros tradũt poſt mortem ad deos perueniſſe, eosq́ eſſe ipſos, quos nos colere precari uenerariq́ ſoleamus, nónne expertes ſunt religionum omnium? Quæ ratio maxime tractata ab Euhemero eſt, quem noſter & interpretatus, & ſequutus eſt prȩter ceteros Ennius. Ab Euhemero autem & mortes, & ſepulturæ demonſtrantur deorum. Vtrum igitur hic confirmaſſe uidetur religionem, an penitus totam ſuſtuliſſe? Omitto Eleuſinen ſanctam illam & auguſtam,

Vbi initiantur gentes orarum ultimæ.

Prætereo Samothraciam, eaq́ quæ Lemni nocturno aditu occulta coluntur ſylueſtribus ſepibus denſa: quibus explicatis ad rationemq́ reuocatis, rerum magis natura cognoſcitur q̃ deorum. Mihi quidem etiã Democritus uir magnus in primis, cuius fontibus Epicurus hortulos ſuos irrigauit, nutare uidetur in natura deorum. Tum enim cenſet imagines diuinitate præditas ineſſe in uniuerſitate rerum, tum principia mentesq́ quæ ſunt in eodem uniuerſo, deos eſſe dicit, tum animantes imagines quȩ uel prodeſſe nobis ſolent, uel nocere: tum ingentes quaſdam imagines, tantasq́ ut uniuerſum mundum complectantur extrinſecus. Quæ quidẽ omnia ſunt patria Democriti q̃ Democrito digniora. Quis enim iſtas imagines cõprehendere animo poteſt? quis admirari? quis aut cultu aut religione dignas iudicare? Epicurus uero ex animis hominum extraxit radicitus religionem, quum dĳs immortalibus & opem, & gratiam ſuſtulit. Quum enim optimam & præſtantiſſimam naturam dei dicat eſſe, negat idem eſſe in deo gratiam, tollit id quod maxime proprium eſt optimæ præſtantiſſimæq́ naturæ. Quid enim melius, aut quid præſtantius bonitate & beneficentia? qua quum carere deum uult, neminem deo nec deũ, nec hominem charum, neminem ab eo amari, neminem diligi uultis. Ita fit ut non modo homines à deis, ſed ipſi dei inter ſe ab alĳs alĳ negligantur. Quãto Stoici melius, qui à uobis reprehendũtur, cenſent autem ſapientes ſapientibus etiã ignotis eẽ amicos? Nihil eſt enim uirtute amabilius, q̃ qui adeptus erit ubicunq́ erit gẽtium, à nobis diligetur. Vos autem quid mali datis,

quum

quum imbecillitatem, gratificationem & beneuolentiam ponitis? Vt enim omittam uim & naturam deorum, ne homines quidem cenſetis niſi imbecilli eſſent futuros beneficos & benignos fuiſſe. Nulla eſt caritas naturalis ĩter bonos? Charum ipſum uerbum eſt amoris, ex quo amicitię nomen eſt ductum: quam ſi ad fructum noſtrum referemus, non ad illius commoda quem diligimus, non erit iſta amicitia ſed mercatura quædam utilitatum ſuarum. Prata, & arua, & pecudum greges diliguntur iſto modo, quod fructus ex his capiũtur: hominum caritas & amicitia gratuita eſt. Quanto igitur magis deorum, qui nulla re egentes ſunt, & inter ſe diligunt, & hominibus conſulunt? Quod ni ita ſit, quid ueneramur, quid precamur deos? Cur ſacris Pontifices, cur auſpicijs augures præſut? Quid optamus à dijs immortalibus? quid uouemus? At etiam liber eſt Epicuri de ſanctitate. Ludimur ab homine non tam faceto q̃ ad ſcribendi licentiam libero. Quæ enim poteſt eſſe ſanctitas, ſi dij humana non curant? Quæ autem animans natura nihil curans? Verius eſt igitur nimirum illud, quod familiaris omnium noſtrum Poſidonius diſſeruit in libro quinto de natura deorum, nullos eſſe deos Epicuro uideri: quæq́; is de dijs immortalibus dixerit, inuidię deteſtandæ gratia dixiſſe. Neq; enim tam deſipiens fuiſſet, ut homunculi ſimilem deum fingeret lineamentis duntaxat extremis, non habitu ſolido, membris hominis pręditum omnibus, uſu membrorum ne minimo quidem, exilem quendam atque perlucidum, nihil cuiq̃ tribuentem, nihil gratificantem omnino, nihil curantem, nihil agentem. Quæ natura primum nulla eſſe poteſt, idq́; uidẽs Epicurus re tollit, oratione relinquit deos. Deinde ſi maxime talis eſt deus, ut nulla gratia, nulla hominũ caritate teneatur, ualeat. Quid enĩ dicã propitius ſit? Eſſe enim propitius poteſt nemini, quoniã, ut dicitis, omnis in imbecillitate eſt & gratia & caritas.

MARCI TVLLII CICERONIS DE NATVRA DEORVM AD M. BRVTVM

LIBER SECVNDVS.

QVAE quum Cotta dixiſſet, tum Velleius. Næ ego, inquit, incautus, qui cum Academico & eodem rhetore cõgredi conatus ſum. Nam neq; indiſertum Academicũ pertimuiſſem, nec ſine iſta philoſophia rhetorem quãuis eloquentem. Neq; enim flumine conturbor inanium uerborum, nec ſubtilitate ſentẽtiarum, ſi orationis eſt ſiccitas. Tu autem Cotta utraq; re ualuiſti, corona tibi & iudices defuerunt, ſed ad iſta aliàs. Nunc Lucilium ſi ipſi commodum eſt, audiamus. Tum Balbus. Eundem equidem, mallem audire Cottam, dum qua eloquentia falſos deos ſuſtulit, eadem ueros inducat. Eſt enim & philoſophi & Pontificis & Cottæ, de dijs immortalibus habere non errantem & uagam, ut Academici, ſed ut noſtri ſtabilem certamq́; ſentẽtiam. Nam contra Epicurum ſatis ſuperq́; dictum eſt: ſed aueo audire, tu ipſe Cotta q̄d ſentias. An, inquit, oblitus es quod initio dixerim, facilius me talibus preſertim de rebus quid nõ ſentirẽ, q̃ quid ſentirem poſſe dicere? Quod

ſi haberem aliquid quod liqueret, tamen te uiciſſim audire uellem quum ipſe tam multa dixiſſem. Tum Balbus, Gerã tibi morẽ, & agam ꝙ breuiſſime potero. Etenim cõuictis Epicuri erroribus, longa de mea diſputatione detracta oratio eſt. Omnino diuidũt noſtri totã iſtam de dijs immortalibus quæſtionẽ in partes quatuor. Primũ docẽt eſſe deos: deinde quales ſint: tum mundũ ab his adminiſtrari: poſtremo cõſulere eos rebus humanis. Nos autẽ hoc ſermone quæ priora duo ſunt ſumamus: tertium & quartum, quia maiora ſunt, puto eſſe in aliud tẽpus differenda. Minime uero, inquit, Cotta, nã & otioſi ſumus, & ijs de rebus agimus quæ ſunt etiam negotijs anteponendæ. Tum Lucilius, Ne egere quidem uidetur, inquit, oratione prima pars. Quid enim poteſt eſſe tam apertum tamq́ perſpicuum, quum cœlum ſuſpeximus, cœleſtiaq́ contemplati ſumus, ꝙ eſſe aliquod numen præſtantiſſimæ mentis, quo hæc regantur? Quod ni ita eſſet, qui potuiſſet aſſenſu omniũ dicere Ennius?

Aſpice hoc ſublime candens, quem inuocant omnes Iouem.

Illum uero & Iouem, & dominatorem rerum, & omnia motu regentem, & ut idem Ennius,

Patrem diuûmq́ hominumq́.

Et preſentẽ ac præpotẽtem deum, quod qui dubitet haud ſane intelligo cur non idem ſol ſit, an nullus ſit dubitare poſſit. Quid enim eſt hoc illo euidentius? Quod niſi cognitum comprehenſumq́ animis haberemus, non tam ſtabilis opinio permaneret, nec cõfirmaretur diuturnitate temporis, nec una cũ ſeculis ætatibusq́ hominũ inueterare potuiſſet. Etenim uidemus ceteras opiniones fictas atq; uanas diuturnitate extabuiſſe. Quis enim Hippocentaurũ fuiſſe, aut Chimæram putat? quæue anus tam excors inueniri poteſt, quæ illa quæ quondam credebantur apud inferos, portenta extimeſcat? Opinionum enim commenta delet dies, naturæ iudicia cõfirmat. Itaq; & in noſtro populo, & in ceteris deorum cultus religionumq́ ſanctitates exiſtunt in dies maiores atq; meliores: idq́ euenit non temere nec caſu, ſed quod & præſentiam ſæpe diui ſuam declarant, ut & apud Regillũ bello Latinorum, quum A. Poſthumius Dictator cum Octauio Mamillio Tuſculano prelio dimicaret: in noſtra acie Caſtor & Pollux, ex equis pugnare uiſi ſunt: & recẽtiore memoria ijdem Tyndaridæ Perſem uictum nunciauerunt, P. enim Vatienus auus huius adoleſcentis, quum è Præfectura Reatina Romam uenienti noctu duo iuuenes cum equis albis dixiſſent, Regem Perſem illo die captum, Senatui nunciauit. Et primo quaſi temere de rep. locutus in carcerem coniectus eſt. Poſt à Paulo literis allatis, quum idem dies conſtitiſſet, & agro à Senatu & uacatione donatus eſt. Atq; etiam quum ad fluuium Sagram Crotoniatas Locri maximo prelio deuiciſſent, eo ipſo die auditam eſſe eam pugnã ludis Olympiæ memoriæ proditum eſt. Sæpe Faunorum uoces exauditæ, ſæpe uiſæ formæ deorum, quemuis aut non hebetem aut impium deos præſentes eſſe confiteri coegerunt. Prædictiones uero & præſenſiones rerum futurarum, quid aliud declarant, niſi hominibus ea quæ ſint oſtendi, monſtrari, portendi, prædici, ex quo illa oſtenta, monſtra, portenta, prodigia dicuntur? Quod ſi ea ficta credimus licentia fabularum, Mopſum, Tireſiam, Amphiaraum, Calchãtem, Helenum, quos tamen augures, ne ipſæ quidem fabulæ aſciuiſſent, ſi res omnino repudiarent, ne domeſticis quidẽ exẽplis docti numen deorũ cõprobabimus?

bimus? Nihil nos P.Claudij bello Punico primo temeritas mouebit? qui eti
am per iocum deos irridens quũ cauea liberati pulli nõ paſcerẽtur, mergi eos
in aquam iuſſit ut biberent,quoniã eſſe nollẽt:qui riſus claſſe deuicta multas
ipſi lacrymas,magnam populo R.cladem attulit. Quid collega eius Iunius
eodem bello,nónne tempeſtate claſſem amiſit,quum auſpicijs nõ paruiſſet?
Itaq; Claudius à populo condemnatus eſt, Iunius necem ſibi ipſe conſciuit.
C.Flaminium Cælius religione neglecta cecidiſſe apud Thraſimenum ſcri-
bit cum magno R.P.uulnere. Quorum exitio ĩtelligi poteſt,eorum imperijs
remp.amplificatam,qui religionibus paruiſſent. Et ſi cõferre uolumus noſtra
cum externis,ceteris rebus aut pares, aut etiam inferiores reperiemur, re-
ligione, id eſt cultu deorum multo ſuperiores. An Attij Nauij lituus ille,
quo ad inueſtigandum ſuem regiones uineæ terminauit, contemnendus
eſt? Crederem,niſi eius Augurio Rex Hoſtilius maxima bella geſſiſſet. Sed
negligentia nobilitatis augurij diſciplina omiſſa, ueritas auſpiciorum ſpreta
eſt,ſpecies tantũ retẽta. Itaq; maximæ Reip.partes in ijs bella quibus Reip.
ſalus continetur,nullis auſpicijs adminiſtrãtur,nulla perennia ſaluantur, nul-
la ex acuminibus,nulli uiri uocantur, ex quo in procinctu teſtamenta perie-
runt. Tum enim bella gerere noſtri duces incipiunt,quum auſpicia poſuerũt.
At uero apud maiores tãta religionis uis fuit,ut quidam Imperatores etiam
ſeipſos dijs ĩmortalibus,capite uelato,uerbis certis pro Rep.deuouerẽt. Mul
ta ex Sibyllinis uaticinationibus,multa ex aruſpicum reſponſis cõmemorare
poſſum,quibus ea confirmentur,quæ dubia nemini debent eſſe. Atqui & no
ſtrorum augurum,& Hetruſcorum, & aruſpicum diſciplinam P. Scipione,
C.Figulo COSS.res ipſa probauit,quos quum T. Gracchus COSS. iterũ
recrearet,primus rogatorum,ut eos retulit,ibidem eſt repẽte mortuus. Grac-
chus quum comitia nihilominus peregiſſet,remq; illam in religionẽ populo
ueniſſe ſentiret,ad Senatum retulit,Senatus quos ad ſoleret referendum cen-
ſuit. Aruſpices introducti reſponderunt,non fuiſſe iuſtum comitiorum roga
torem. Tum Gracchus,ut è patre audiebam,incenſus ira. Ita ne uero ego non
iuſtus,qui & Conſul rogaui,& augur,& auſpicato? An uos Tuſci ac barba-
ri,auſpiciorum Populi R.ius tenetis,& ĩterpretes eſſe comitiorum poteſtis?
Itaq; tum illos exire iuſſit,poſt autẽ è prouincia literas ad collegium miſit, ſe
quum legeret libros,recordatum eſſe uitio ſibi tabernaculũ captũ fuiſſe ĩ hor
tos Scipionis: quod quum pomœrium poſtea intraſſet habendi Senatus cau
ſa,in redeundo,quum idẽ pomœrium tranſiret, auſpicari eſſet oblitus. Itaq;
uitio creatos COSS.eſſe Augures rem ad Senatum, Senatus ut abdicarent
Cõſules,abdicauerũt. Quæ quærimus exẽpla maiora? Vir ſapiẽtiſſimus atq;
haud ſcio an omniũ præſtãtiſſimus,peccatum ſuũ quod celari poſſet, confite-
ri maluit,q̃ hærere in Rep.religionẽ. Cõſules ſummum imperium ſtatim de-
ponere,q̃ id tenere punctũ tẽporis contra religionẽ. Magna augurũ authori
tas: quid aruſpicum ars? nónne diuina? Hęc innumerabilia ex eodem genere
qui uideat,nónne cogatur cõfiteri deos eſſe? Quorum enim interpretes ſunt,
eos ipſos eſſe certe neceſſe eſt. Deorũ autẽ interpretes ſũt,deos igitur eſſe fa-
teamur. At fortaſſe nõ omnia eueniũt quæ prædicta ſunt: ne ægri quidẽ quia
nõ omnes conualeſcunt,idcirco ars nulla medicina eſt, Signa oſtenduntur à
dijs rerum futurarũ, In his ſi qui errauerũt,non deorum natura,ſed hominũ.

coniectura peccauit. Itaq; inter omnes omnium gentium conſtat. Omnibus enim innatum eſt, & in animo quaſi inſculptum, eſſe deos. Quales ſint, uariũ eſt, eſſe nemo negat. Cleanthes quidem noſter quatuor de cauſis dixit in animis hominum informatas deorum eſſe notiones. Primam poſuit eam de qua modo dixi, quæ orta eſſet ex præſenſione rerum futurarum. Alteram, quam ceperimus ex magnitudine commodorum, quæ percipiuntur cœli temperatione, fœcunditate terrarum, aliarumq; commoditatum complurium copia. Tertiam, quæ terreret animos fulminibus, tempeſtatibus, nimbis, niuibus, grandinibus, uaſtitate, peſtilentia, terræmotibus, & ſæpe fremitibus, lapideisq; imbribus, & guttis imbrium quaſi cruentis, tum lapidibus, aut repentinis terrarum hiatibus, tum præter naturam hominum pecudumq; portentis, tum facibus uiſis cœleſtibus, tum ſtellis his, quas Græci Cometas, noſtri cincinnatas uocant, quæ nuper bello octauiano magnarum fuerunt calamitatũ prænunciæ: tum ſole geminato, quod ut è patre audiui, Tuditano & Aquilio COSS. euenerat, quo quidem anno P. Aphricanus ſol alter extictus eſt, quibus exterriti homines uim quandam eſſe cœleſtem & diuinam ſuſpicati ſunt. Quartam cauſam eſſe, eamq; uel maximam, æquabilitatem motus, conuerſionem cœli, ſolis, lunæ, ſyderumq; omnium diſtinctionem, utilitatem, pulchritudinem, ordinem: quarum rerum aſpectus ipſe ſatis indicaret non eſſe ea fortuita. Vt ſi quis in domum aliquam, aut in gymnaſium, aut in forum uenerit, quum uideat omnium rerum rationem, modum, diſciplinam, nõ poſſit ea ſine cauſa fieri iudicare, ſed eſſe aliquem intelligat, qui præſit, & cui pareatur, multo magis in tantis motionibus, tantisq; uiciſſitudinibus, tam multarum rerum atq; tantarum ordinibus, in quibus nihil unq̃ immenſa & infinita uetuſtas mentita ſit, ſtatuat neceſſe eſt ab aliqua mente tantos naturæ motus gubernari. Chryſippus quidẽ q̃q̃ eſt acerrimo ingenio, tamen ea dicit, ut ab ipſa natura didiciſſe, non ut ipſe reperiſſe uideatur. Si enim, inquit, eſt aliquid in rerum natura, quod hominis mens, quod ratio, quod uis, quod poteſtas humana efficere non poſſit, eſt certe id quod illud efficit homine melius. Atqui res cœleſtes, omnesq; hæ quarum eſt ordo ſempiternus, ab homine cõfici nõ poſſunt. Eſt igitur id quo illa conficiuntur homine melius. id autem quid potius dixeris q̃ deum? Etenim ſi dĳ non ſunt, quid eſſe poteſt in rerum natura homine melius? in eo enim ſolo eſt ratio, qua nihil poteſt eſſe præſtantius. Eſſe autem hominem qui nihil in omni mundo melius eſſe q̃ ſe putet, deſipiẽtis arrogantiæ eſt. Ergo eſt aliquid melius. Eſt igitur profecto deus. An uero ſi domum magnam pulchramq; uideris, non poſſis adduci, ut, etiamſi dominum non uideas, muribus illam & muſtelis ædificatam putes. Tãtum uero ornatum mundi, tantam uarietatem pulchritudinemq; rerum cœleſtium, tantã uim & magnitudinem maris atq; terrarum, ſi tuum ac non deorum immortalium domicilium putes, nónne plane deſipere uideare? An ne hoc quidem intelligimus, omnia ſupera eſſe meliora? terram autem eſſe infimam, quam craſſiſſimus circũfundat aer, ut ob eam ipſam cauſam, quod etiam quibuſdam regionibus atq; urbibus contingere uidemus, hebetiora ut ſint hominum ingenia propter cœli pleniorẽ naturam, hoc idem generi humano euenerit, quod in terra, hoc eſt in craſſiſſima regione mundi collocati ſint, & tamen ex ipſa hominum ſolertia eſſe aliquam mentem: & eam quidem acriorem & diuinã

exiſtimare

exiſtimare debemus. Vnde enim hãc homo arripuit? ut ait apud Xenophõtem Socrates. Quin & humorem & calorem qui eſt fuſus in corpore, & terrenam ipſam uiſcerum ſoliditatem, animum deniq; illum ſpirabilem, ſi quis quærat unde habemus, apparet quod aliud a' terra ſumpſimus, aliud ab humore, aliud ab igni, aliud ab aere eo, quem ſpiritum dicimus. Illud autẽ quod uincit hæc omnia, rationem dico, & ſi placet pluribus uerbis, mentem, conſilium, cogitationem, prudentiam, ubi inuenimus? unde ſuſtulimus? An cetera mundus habebit omnia, hoc unum quod plurimum eſt non habebit? Atqui certe nihil omnium rerum melius eſt mundo, nihil preſtabilius, nihil pulchrius: nec ſolum nihil eſt, ſed ne cogitari quidẽ quidq̃ melius poteſt. Et ſi ratione & ſapiẽtia nihil eſt melius, neceſſe eſt hec ineſſe in eo, quod optimum eſſe concedimus. Quid uero tanta rerum conſentiens, conſpirans, continuata cognatio, quem non coget ea quæ dicuntur a' me comprobare? Poſſet ne uno tẽpore florere, dein uiciſſim horrere terra, aut tot rebus ipſis ſe immutantibus ſolis acceſſus diſceſſusq; ſolſtitijs brumisq; cognoſci, aut æſtus maritimi fretorumq; anguſtiæ, ortu aut obitu lunæ commoueri, aut una totius cœli cõuerſione curſus aſtrorum diſpares conſeruari? Hæc ita fieri omnibus inter ſe concinentibus mundi partibus profecto non poſſent, niſi ea uno diuino & continuato ſpiritu continerentur. Atque hæc quum uberius diſputant & fuſius, ut mihi eſt in animo facere, facilius effugiunt Academicorum calumniam. Cum autem, ut Zeno ſolebat, breuius anguſtiusq; concludũtur, tum apertiora ſunt ad reprehendendum. Nam ut profluens amnis aut uix aut nullo modo, concluſa autem aqua facile corrumpitur, ſic orationis flumine reprehenſoris uitia diluuntur. Anguſtia autem concluſæ orationis non facile ſeipſa tutatur. Hæc enim quę dilatantur a nobis, Zeno ſic premebat. Quod ratione utitur, id melius eſt q̃ id quod ratione non utitur: nihil autem mundo melius, ratione igitur mundus utitur. Similiter effici poteſt ſapientẽ eſſe mundum, ſimiliter beatum, ſimiliter æternum. Omnia enim hæc meliora ſunt, q̃ ea quæ ſunt his carẽtia, nec mundo quidquam melius, ex quo efficietur eſſe mundũ deum. Idemq; hoc modo. Nullius ſenſu carentis pars aliqua poteſt eſſe ſentiens, mundi autem partes ſentientes ſunt, non igitur caret ſenſu mundus. Pergit idem & urget anguſtius. Nihil, inquit, quod animi, quodq; rationis eſt expers, id generare ex ſe poteſt animantem compotemq; rationis: mundus autẽ generat animantes compoteſq; rationis, animans eſt igitur mundus, composq; rationis. Idemq; ſimilitudine ut ſæpe ſolet rationẽ concluſit hoc modo. Si ex oliua modulate canentes tibiæ naſcerentur, num dubitares quin ineſſet in oliua tibicini quædam ſcientia? Quid ſi platani fidiculas ferrent numeroſe ſonantes? idẽ ſcilicet cenſeres in platanis ineſſe muſicam. Cur igitur mundus non animans ſapiensq; iudicetur, quũ ex ſe procreet animantes atq; ſapientes? Sed quoniã cœpi ſecus agere atq; initio dixeram: negaram enim hanc primam partẽ egere oratione, quod eſſet omnibus perſpicuum deos eſſe: tamen idipſum rationibus phyſicis, id eſt naturalibus cõfirmari uolo. Sic enim res ſe habet, ut omnia quę alantur, & quæ creſcant, contineant in ſe uim caloris, ſine qua neq; aliſ poſſent nec creſcere. Nam omne quod eſt calidum & igneũ, cietur & agitur motu ſuo: quod autem alitur & creſcit, motu quodam utitur certo & æquabili. Qui quamdiu remanet in nobis, tamdiu ſenſus & uita remanet: refrigera-

to autem & extincto calore occidimus ipſi & extinguimur. Quod quidem Cleãthes his etiam argumentis docet, quanta uis inſit caloris in omni corpore. Negat enim ullũ eſſe cibum tam grauem, qn is nocte & die concoquatur, cuius etiam in reliquis ineſt calor, his quas natura reſpuerit. Iam uero uenæ & arteriæ micare non deſinũt, quaſi quodam igneo motu: animaduerſumq́ ſæpe eſt, quum cor animãtis alicuius euulſum, ita mobiliter palpitaret, ut imitaretur igneam celeritatem. Omne igitur quod uiuit, ſiue animal, ſiue terra editum, id uiuit prõpter incluſum icõ calorẽ: ex quo intelligi debet eam caloris naturam uim habere in ſe uitalem per omnem mundum pertinentẽ. Atq; id facilius cernemus toto genere hoc igneo, quod omnia tranat, ſubtilius explicato. Omnes igitur partes mundi (tangam autem maximas) calore fultæ ſuſtinentur, quod primum in terrena natura perſpici poteſt. Nam & lapidũ conflictu atq; tritu elici ignem uidemus & recenti foſſione

Terram fumare calentem.

Atq; etiam ex puteis iugibus, aquam calidam trahi, & id maxime fieri tẽporibus hybernis, quod magna uis, terræ cauernis, contineatur caloris, eaq́; hyeme ſit denſior, ob eamq́ cauſam calorẽ inſitum in terris cõtineat arctius. Longa eſt oratio, multæq́; rationes, quibus doceri poſſit omnia quæ terra cõcipiat ſemina, quæq́ ipſa ex ſe generata, ſtirpibus infixa contineat, ea tẽperatione caloris & oriri & augeſcere. Atque aquę etiã admixtũ eſſe calorem, primum ipſe liquor aquæ declarat effuſæ: quæ neq; conglaciaret frigoribus, neq; niue pruinaq́ concreſceret, niſi eadẽ ſe admixto calore liquefacta & dilapſa diffũderet. Itaq; & aquilonibus reliquisq́ frigoribus adiectis dureſcit humor, & idẽ uiciſſim mollitur tepefactus, & tabeſcit calore. Atq; etiã maria agitata uẽtis ita tepeſcũt, ut intelligi facile poſſit in tantis illis humoribus eſſe incluſũ calorẽ. Nec enim ille externus & aduentitius habendus eſt tepor, ſed ex intimis maris partibus agitatione excitatus: quod noſtris quoq; corporibus contingit, cũ motu atq; exercitatione recaleſcunt. Ipſe uero aer qui natura eſt maxime frigidus, minime eſt expers caloris. Ille uero & multo quidem calore admixtus eſt. Ipſe enim oritur ex reſpiratione aquarũ. Earum enim quaſi uapor quidam aer habendus eſt. Is autem exiſtit motu eius caloris qui aquis continetur: quam ſimilitudinem cernere poſſumus in his aquis, quę efferueſcunt ſubitis ignibus. Iam uero reliqua quarta pars mundi, ea & ipſa tota natura feruida eſt, & ceteris naturis omnibus ſalutarẽ impertit & uitalem calorem. Ex quo cõcluditur, quum omnes mũdi partes ſuſtineantur calore, mundum etiã ipſum ſimili pariq́ natura in tanta diuturnitate ſeruari: eoq́ magis quod intelligi debet, calidum illud atq; igneum ita in omni fuſum eſſe natura, ut in eo inſit procreandi uis, & cauſa gignendi, à quo & animantia omnia, & ea quorum ſtirpes terra continentur, & naſci ſit neceſſe, & augeſcere. Natura eſt igitur quæ contineat mundum omnem, eumq́ tueatur, & ea quidem nõ ſine ſenſu atq; ratione. Omnem enim naturam neceſſe eſt, quæ non ſolitaria ſit neque ſimplex, ſed cum alio iuncta atq; connexa, habere aliquem in ſe principatũ, ut in homine mentem, in belua quiddam ſimile mentis, unde oriantur rerum appetitus. In arborũ autem & earum rerum quæ gignuntur è terra, radicibus ineſſe principatus putatur. Principatum autem id dico, quod Græci ἡγεμονικὸν uocant, quo nihil in quoq; genere nec poteſt nec debet eſſe prę̃ſtantius. Itaq;

neceſſe

neceſſe eſt illud etiam in quo ſit totius naturæ principatus, eſſe omnium optimum, omniumq; rerum poteſtate dominatuq; digniſſimum. Videmus autem in partibus mundi (nihil eſt enim in omni mundo, quod non pars uniuerſi ſit) ineſſe ſenſum atq; rationem. In ea parte igitur, in qua mũdi ineſt prĩcipatus, hæc ineſſe neceſſe eſt, & acriora quidem atq; maiora: quocirca ſapiẽtem eſſe mundum neceſſe eſt, naturamq; eam quæ res omnes complexa teneat, perfectiõe rationis excellere, eoq; deũ eſſe mundum, omnemq; uim mundi diuina natura contineri. Atq; etiam mundi ille feruor, purior perlucidior mobiliorq; multo, ob eaſq; cauſas aptior ad ſenſus cõmouẽdos, quàm hic noſter calor, quo hæc quæ nota nobis ſunt retinentur & uigent. Abſurdum igitur eſt dicere, quum homines beſtiæq; hoc calore teneantur, & propterea moueantur ac ſentiant, mundum eſſe ſine ſenſu, qui integro & libero & puro, eodemq; acerrimo & mobiliſſimo ardore teneatur. Preſertim quum is ardor qui eſt mundi, non agitatus ab alio, neq; externo pulſu, ſed per ſe ipſe ac ſua ſponte moueatur. Nam quid poteſt eſſe mundo ualentius, quod pellat atque moueat calorem eum, quo ille teneatur? Audiamus enim Platonem quaſi quendam deum philoſophorum, cui duo placet eſſe motus, unum ſuum, alterum externum: eſſe autem diuinius quod ipſum ex ſe ſua ſponte moueatur, q̃ quod pulſu agitetur alieno. Hunc autem motum in ſolis animis eſſe ponit, ab hiſq; principium motus eſſe ductum putat. Quapropter quoniam ex mundi ardore motus omnis oritur, is autem ardor non alieno impulſu, ſed ſua ſponte mouetur, animus ſit neceſſe eſt, ex quo efficitur animantem eſſe mundum.

Atque ex hoc quoq; intelligi poterit in eo ineſſe intelligentiã, quod certe eſt mũdus melior quàm ulla natura. Vt enim nulla pars eſt corporis noſtri, quæ non minor ſit q̃ nosmetipſi ſumus: ſic mundum uniuerſum pluris eſſe neceſſe eſt, quàm partem aliquam uniuerſi. Quod ſi ita eſt, ſapiẽs ſit mundus neceſſe eſt, nam ni ita eſſet, hominem qui eſſet mundi pars, quoniam rationis eſt particeps, pluris eſſe q̃ mundũ omnem oporteret. Atq; etiam ſi à primis inchoatiſq; naturis ad ultimas perfectaſq; uolumus procedere, ad deorum naturam perueniamus neceſſe eſt. Primo enim animaduertimus à natura ſuſtineri ea quæ gignantur è terra, quibus natura nihil tribuit amplius, q̃ ut ea alẽdo atq; augendo tueretur. Beſtijs autem ſenſum & motum dedit, & cum quodam appetitu acceſſum ad res ſalutares, à peſtiferis receſſum: hoc homini amplius, quod addidit rationem qua regerentur animi appetitus, qui tum remitterentur, tum continerentur. Quartus autem eſt gradus & altiſſimus eorum, qui natura boni ſapientesq; gignuntur, quibus à principio innaſcitur ratio recta conſtanſq;, quæ ſupra hominem putanda eſt, deoq; tribuenda, id eſt mundo, in quo neceſſe eſt perfectam illam atq; abſolutam ineſſe rationem. Neq; enĩ dici poteſt in nulla rerum inſtitutione eſſe aliquid extremum atq; perfectum. Vt enim in uite, ut in pecude (niſi quæ uis obſtitit) uidemus naturã ſuo quodam itinere ad ultimum peruenire, atq; ut pictura & fabrica ceteręq; artes habent quẽdam abſoluti operis effectum: ſic in omni natura ac multo etiam magis neceſſe eſt abſolui aliquid ac perfici. Etenim ceteris naturis multa externa quo minus perficiuntur poſſunt obſiſtere, uniuerſam autem naturam nulla res poteſt impedire, propterea quòd omnes naturas ipſa cohibet & continet. Quocirca neceſſe eſt eſſe quartum illum & altiſſimum gradum, quo nul

la uis poſſit accidere. Is autem eſt gradus, in quo rerum omnium natura po-
nitur. Quæ quoniam talis eſt, ut & præſit omnibus, & eam nulla res poſſit
impedire, neceſſe eſt intelligentem eſſe mundum, & quidem etiam ſapien-
tem. Quid autem eſt inſcitius, q̄ eam naturam quæ omnes res ſit complexa,
non optimam dici? aut quum ſit optima, non primum animantem eſſe? dein-
de rationis & conſilij compotem, poſtremo ſapientem? Qui enim poteſt ali-
ter eſſe optima? Neq; enim ſi ſtirpium ſimilis ſit, aut etiam beſtiarum, opti-
ma putanda ſit potius q̄ deterrima. Nec uero ſi rationis particeps ſit, nec ſit ta
men à principio ſapiens, non ſit deterior mundi potius q̄ humana conditio.
Homo enim ſapiens fieri poteſt, mundus autem ſi in æterno præteriti tempo
ris ſpatio fuit inſipiens, nunquam profecto ſapientiam conſequetur: ita erit
homine deterior. Quid quoniam abſurdum eſt, & ſapiens à principio mun-
dus, & deus habendus eſt. Neque enim eſt quidquam aliud præter mūdum,
cui nihil abſit, quodq́; undique aptum atque perfectum expletumq́; ſit omni
bus ſuis numeris & partibus. Scite enim Chryſippus, Vt clypei cauſa inuolu-
crum, uaginam autem gladij, ſic præter mundum cetera omnia aliorum cau-
ſa eſſe generata, ut eas fruges atque fructus quos terra gignit animantium
cauſa, animantes autem hominum, ut equum uehendi cauſa, arandi bouem,
uenandi & cuſtodiendi canem. Ipſe autem homo ortus eſt ad mundum con-
templandum, & imitandum: nullo modo perfectus, ſed eſt quædam parti-
cula perfecti. Sed mundus quoniam omnia complexus eſt, neque eſt quid-
quam quod non inſit in eo, perfectus undique eſt. Quid igitur poteſt ei de-
eſſe quod eſt optimum? Nihil autem eſt mente & ratione melius, ergo hæc
mundo deeſſe non poſſunt. Bene igitur idem Chryſippus, qui ſimilitudi-
nes adiungens omnia in perfectis & maturis docet eſſe meliora, ut in equo
quàm in equulo, in cane quàm in catulo, in uiro quàm in puero. Item quod
in omni mundo optimum ſit, id in perfecto aliquo atque abſoluto eſſe debe-
re. Eſt autem nihil mundo perfectius, nihil uirtute melius: igitur mundi eſt
propria uirtus. Nec uero hominis natura perfecta eſt, & efficitur tamen in ho
mine uirtus. Quanto igitur in mundo facilius? Eſt ergo in eo uirtus, ſapiens
igitur eſt, & propterea deus. Atque hac mūdi diuinitate perſpecta, tribuen-
da eſt ſyderibus eadē diuinitas, quę ex mobiliſſima puriſſimaq́; ætheris par-
te gignuntur. Neque ulla præterea ſunt admixta natura, totaq́; ſunt calida at-
que perlucida, ut ea quoque rectiſſime & animantia eſſe, & ſentire atque in-
telligere dicantur. Atque ea quidem tota eſſe ignea duorum ſenſuum teſtimo
nio confirmari Cleanthes putat, tactus & oculorum. Nam ſolis calor et can-
dor illuſtrior eſt quàm ullius ignis, quippe qui immenſo mundo tam longe
lateq́; colluceat: & is eius tactus eſt, ut non tepefaciat ſolum, ſed etiam ſæpe
comburat: quorum neutrum faceret niſi eſſet igneus. Ergo, inquit, quum ſol
igneus ſit. Oceaniq́; alatur humoribus, quia nullus ignis ſine paſtu aliquo
poſſit permanere, neceſſe eſt aut ei ſimilis ſit igni quem adhibemus ad uſum
atq; uictum, aut ei qui corporibus animantium continetur. Atque hic noſter
ignis quem uſus uitæ requirit, confector eſt & conſumptor omniū: idemq́;
quocūque inuaſit, cuncta diſturbat ac diſſipat. Contra ille corporeus uitalis
& ſalutaris, omnia conſeruat, alit, auget, ſuſtinet, ſenſuq́; afficit. Negat er-
go eſſe dubium, horum ignium ſol utri ſimilis ſit, quum is quoq; efficiat ut

omnia

omnia floreant & in ſuo quæque genere pubeſcant. Quare quum ſolis ignis ſimilis eorum ignium ſit, qui ſunt in corporibus animantium, ſolem quoque animantem eſſe oportet, & quidem reliqua aſtra, quæ oriantur in ardore cœleſti, qui æther uel cœlum nominatur. Quum igitur aliorum animantium, ortus in terra ſit, aliorum in aqua, in aere aliorum, abſurdum eſſe Ariſtoteli uidetur, in ea parte quæ ſit ad gignenda animantia aptiſſima, animal gigni nullum putare. Sydera autem æthereum locum obtinent: qui quoniam tenuiſſimus eſt, & ſemper agitatur & uiget, neceſſe eſt quod animal in eo gignatur, id & ſenſu acerrimo & mobilitate celerrima eſſe. Quare quum in æthere aſtra gignantur, conſentaneum eſt, in his ſenſum ineſſe & intelligentiam, ex quo efficitur in deorum numero aſtra eſſe ducenda. Etenim licet uidere acutiora ingenia, & ad intelligendum aptiora eorum qui terras incolant eas, in quibus aer ſit purus ac tenuis, quàm illorum qui utantur craſſo cœlo atque concreto. Quinetiam cibo quo utare intereſſe aliquid ad mentis aciem putant. Probabile eſt igitur præſtantem intelligentiam in ſyderibus eſſe, quæ & ætheream partem mundi incolant, & marinis terreniſq; humoribus longo interuallo extenuatis alantur. Senſum autem aſtrorum atque intelligentiam, maxime declarat ordo eorum atque conſtantia. Nihil eſt enim quod ratione & numero moueri poſſit ſine conſilio, in quo nihil eſt temerarium, nihil uarium, nihil fortuitum. Ordo autem ſyderum, & in omni æternitate conſtantia, neque naturam ſignificat, eſt enim plena rationis: neq; fortunam, quæ amica uarietati, conſtantiam reſpuit. Sequitur ergo ut ipſa ſua ſponte, ſuo ſenſu, ac diuinitate moueantur. Nec uero Ariſtoteles non laudandus in eo, quod omnia quę mouentur aut natura moueri cenſuit, aut ui, aut uoluntate. Moueri autem ſolem & lunam & ſydera omnia. Quæ autem natura mouerentur, hæc aut pondere deorſum, aut leuitate in ſublime ferri: quorum neutrum aſtris contingeret, propterea quòd eorum motus in orbem circumq; fertur. Nec uero dici poteſt ui quadam maiore fieri, ut contra naturam aſtra moueantur. Quæ enim poteſt maior eſſe? Reſtat igitur ut motus aſtrorum ſit uoluntarius. Quæ qui uideat, non indoctè ſolum, uerum etiam impie faciat, ſi deos eſſe neget. Nec ſanè multum intereſt, utrum id neget, an eos omni procuratione atque actione priuet. Mihi enim qui nihil agit, eſſe omnino non uidetur. Eſſe igitur deos ita perſpicuum eſt, ut id qui neget uix eum ſanæ mentis exiſtimem, reſtat, ut qualis eorum natura ſit conſideremus: in quo nihil eſt difficilius, quàm à conſuetudine oculorum aciem mentis abducere. Ea difficultas induxit, & uulgo imperitos, & ſimiles philoſophos imperitorum, ut niſi figuris hominum conſtitutis, nihil poſſent de dijs immortalibus cogitare. Cuius opinionis leuitas confutata à Cotta, non deſiderat orationem meam. Sed quum talem eſſe deum certa notione animi præſentiamus, primum ut ſit animans, deinde ut in omni natura nihil eo ſit præſtantius, ad hanc præſenſionem notionemq; noſtram nihil uideo quod potius accommodem, quàm ut primum hunc ipſum mundum, quo nihil excellentius fieri poteſt, animantem eſſe & deum iudicem. Hic quàm uolet Epicurus iocetur, homo non aptiſſimus ad iocandum, minimeq; reſpiciens patriam, & dicat ſe non poſſe intelligere qualis ſit uolubilis & rotundus deus, tamen ex hoc quod etiam ipſe probat, nunquam me mouebit. Placet

enim illi eſſe deos, quia neceſſe ſit præſtantem eſſe aliquam naturam, qua nihil ſit melius: mũdo autem certe nihil eſt melius. Nec dubium quin quod animans ſit, habeatq́ ſenſum & rationem, & mẽtem, id ſit melius quàm id quod ijs careat. Ita efficitur animantem ſenſus, mentis, rationis, mundum eſſe compotem: qua ratione deum eſſe mundum concluditur. Sed hæc paulo poſt facilius cognoſcentur ex his rebus ipſis, quas mundus efficit. Interea Vellei noli quæſo præ te ferre, uos planè expertes eſſe doctrinæ. Conum tibi ais & cylindrum, & pyramidem pulchriorem quàm ſphæram uideri, nouum etiam oculorum iudicium habetis. Sed ſint iſta pulchriora duntaxat aſpectu, quod mihi tamen ipſum non uidetur. Quid enim pulchrius ea figura, quæ ſola omnes alias figuras complexa cõtinet? quæq́ nihil aſperitatis habere, nihil offenſionis poteſt, nihil inciſum angulis, nihil anfractibus, nihil eminens, nihil lacunoſum? Quumq́ duę formę preſtantes ſint, ex ſolidis globus (ſic enim ſphæram interpretari placet) ex planis autem circulus aut orbis, qui κύκλος græce dicitur, his duabus formis contingit ſolis, ut omnes earum partes ſint inter ſe ſimillimæ, à medioq́ tantum abſit extremum, quantum idem à ſummo, quo nihil fieri poteſt aptius. Sed ſi hæc non uidetis, quia nunq̃ eruditum illum puluerem attigiſtis, ne hoc quidem phyſici intelligere potuiſtis. hanc æqualitatem motus conſtantiamq́ ordinum in alia figura nõ potuiſſe ſeruari. Itaq́ nihil poteſt eſſe indoctius, q̃ quod à uobis affirmari ſolet. Nec enim hunc ipſum mundum pro certo rotundum eſſe dicitis. Nam poſſe fieri ut ſit alia figura, innumerabilesq́ mundos, alios aliarum eſſe formarum: quæ ſi bis bina quid eſſent didiciſſet Epicurus, certe non diceret. Sed dum palato quid ſit optimum iudicat, cœli palatum (ut ait Ennius) non ſuſpexit. Nam quum duo ſint genera ſyderum, quorum alterum ſpatijs immutabilibus ab ortu ad occaſum commeans, nullum unq̃ curſus ſui ueſtigium ĩflectat; alterum autem continuas conuerſiones duas, ijſdem ſpatijs curſibusq́ conficiat, ex utraq́ re & mundi uolubilitas, quæ niſi in globoſa forma eſſe non poſſet, & ſtellarum rotundi ambitus cognoſcuntur: primusq́ ſol qui aſtrorum tenet principatum, ita mouetur, ut quum terras larga luce compleuerit, eaſdem modo his, modo illis ex partibus opacet. Ipſa enim umbra terræ ſoli officiens, noctem efficit. Nocturnorum autem ſpaciorum eadem eſt æquabilitas quæ diurnorum. Eiuſdemq́ ſolis tum acceſſus modici tum receſſus, & frigoris & caloris modum temperant. Circuitus enim ſolis orbium V defectibus LX & CCC quarta ferè diei parte addita, conuerſionem conficiunt annuam. Inflectens autem ſol curſum, cum ad ſeptẽtriones, tum ad meridiem, æſtates & hyemes efficit: & ea duo tempora, quorum alterum hyemi ſeneſcenti adiunctum eſt, alterum æſtati. Ita ex quatuor temporum mutationibus, omnium, quæ terra mariq́ gignuntur, initia cauſæq́ ducuntur. Iam ſolis annos curſus ſpatijs menſtruis luna conſequitur, cuius tenuiſſimum lumen facit proximus acceſſus ad ſolem, digreſſus autem longiſſimus quiſq́ pleniſſimum. Neque ſolũ eius ſpecies ac forma mutatur, tum creſcendo, tum defectibus in initia recurrendo: ſed etiam regio, quæ tum eſt aquilonaris, tum auſtralis. In lunæ quoque curſu eſt & brumæ quædam & ſolſtitij ſimilitudo, multaq́ ab ea manãt & fluunt, quibus & animantes alantur augeſcantq́ & pubeſcant, maturitatemq́ aſſequãtur, quæ oriuntur è terra. Maxime uero ſunt admirabiles motus

tus earum quinque ſtellarum, quæ falſo uocantur errantes. Nihil enim errat, quod in omni æternitate conſeruat progreſſus & regreſſus, reliquosque motus conſtantes & ratos. Quod eo eſt admirabilius in his ſtellis quas dicimus, quia tum occultantur, tum rurſus aperiuntur, tum abeunt, tum recedunt, tum antecedunt, tum autem ſubſequuntur, tum celerius mouentur, tum tardius, tum omnino ne mouentur quidem, ſed ad quoddam tempus inſiſtunt: quarum ex diſparibus motionibus magnum annum mathematici nominauerunt, qui tum efficitur, quum ſolis & lunę & quinque errantium ad eandem inter ſe cõparationem confectis omnium ſpatijs eſt facta conuerſio. Quæ quàm longa ſit, magna quæſtio eſt, eſſe uero certam & definitam neceſſe eſt. Nã ea quę Saturni ſtella dicitur, φαίνωνque à Græcis nominatur: quæ à terra abeſt, plurimum xxx ferè annis curſum ſuum conficit. In quo curſu multa mirabiliter efficiens, tum antecedendo, tum retardãdo, tum ueſpertinis temporibus delitiſcẽdo, tum matutinis rurſum ſe aperiẽdo, nihil immutat ſempiternis ſeculorum ætatibus, quin eadem ijſdem tẽporibus efficiat. Infra autem hãc propius à terra Iouis ſtella fertur, quæ φαέθων dicitur, eaque eũdem. xii. ſignorum orbem annis xii cõficit, eaſdemque quas Saturni ſtella efficit in curſu uarietates. Huic autem proximum inferiorem orbem tenet πυρόεις, quę ſtella Martis appellatur, eaque quatuor & xx menſibus, ſex, ut opinor, diebus minus, eũdem luſtrat orbem, quem duæ ſuperiores. Infra autem hanc ſtella Mercurij eſt, ea στίλβων appellatur à Græcis, quæ anno ferè uertente, ſigniferum luſtrat orbem: neque à ſole longius unquã unius ſigni interuallo diſcedit, tum anteuertẽs tum ſubſequens. Infima eſt quinque errantium terręque proxima, ſtella Veneris, quę φωσφόρος græce, Lucifer latine dicitur, cum antegreditur ſolẽ: quum ſubſequitur autem Heſperos. Ea curſum anno conficit, & latitudinem luſtrans ſigniferi orbis & lõgitudinẽ, quod idem faciunt ſtellæ ſuperiores: neque unquã à ſole duorum ſignorũ interuallo longius diſcedit, tum antecedẽs, tum ſubſequens. Hãc igitur in ſtellis conſtantiam, hanc tantam, tam uarijs curſibus in omni æternitate cõuenientiam tẽporum non poſſum intelligere ſine mente, ratione, conſilio. Quæ quum in ſyderibus ineſſe uideamus, non poſſumus ea ipſa non in deorũ numero reponere. Nec uero eæ ſtellæ quæ inerrantes uocantur, nõ ſignificant eandem mentem atque prudentiã, quarũ eſt cotidiana conueniẽs conſtansque conuerſio. Nec habent æthereos curſus, neque cœlo inhærentes, ut plerique dicunt phyſicæ rationis ignari. Non eſt enim ætheris ea natura, ut ui ſua ſtellas cõplexa contorqueat. Nam tenuis ac perlucens & ęquabili calore ſuffuſus æther non ſatis aptus ad ſtellas continendas uidetur. Habẽt igitur ſuam ſphæram ſtellæ inerrantes ab ętherea coniunctione ſecretam & liberam. Earum autem perennes curſus atque perpetui cũ admirabili incredibilique conſtãtia, declarant in his uim & mẽtem eſſe diuinã: ut hęc ipſa qui non ſentiat, deorum uim habere, is nihil omnino ſenſurus eſſe uideatur. Nulla igitur in cœlo nec fortuna, nec temeritas, nec erratio, nec uanitas ineſt: cõtraque omnis ordo, ueritas, ratio, conſtantia. Quæque his uacãt, ementita, & falſa, plenaque erroris, ea circum terras infra lunam, quæ omnium ultima eſt, in terriſque uerſatur. Cœleſtem ergo admirabilem ordinem incredibilemque conſtantiam, ex qua conſeruatio & ſalus omnium omnis oritur, qui uacare mente putat, is ipſe mentis expers habendus eſt. Haud ergo (ut opinor) errauero, ſi à principe

inueſtigandæ ueritatis huius diſputationis principium duxero. Zeno igitur naturam ita definit, ut eam dicat ignem eſſe artificioſum ad gignendum progredientem uia. Cenſet enim artis maxime proprium eſſe creare & gignere: quodq; in operibus noſtrarum artium manus efficiat, id multo artificioſius naturam efficere, id eſt, ut dixi ignem artificioſum magiſtrum artium reliquarum. Atq; hac quidem ratione omnis natura artificioſa eſt, quòd habet quaſi uiam quandam & ſectam quam ſequatur. Ipſius uero mundi, qui omnia complexu ſuo coercet & continet, natura non artificioſa ſolum, ſed plane artifex ab eodem Zenone dicitur, cōſultrix & prouida utilitatum opportunitatumq; omnium. Atq; ut ceteræ naturę ſuis ſeminibus quęq; gignuntur, augeſcunt, continentur, ſic natura mundi omnes motus habet uoluntarios: conatusq; & appetitiones quas ὁρμὰς Gręci uocant, his conſentaneas actiones ſic adhibet, ut noſmetipſi, qui animis mouemur & ſenſibus. Talis igitur mēs mundi quū ſit, ob eāq; cauſam uel prudentia, uel prouidentia appellari recte poſſit, Græce enim πρόνοια dicitur, hæc potiſſimum prouidet, & in his maxime eſt occupata. Primum ut mundus q̄ aptiſſimus ſit ad permanendum. Deinde ut nulla re egeat. Maxime autem ut in eo eximia pulchritudo ſit, atq; omnis ornatus. Dictum eſt de uniuerſo mundo, dictum etiam eſt de ſyderibus, ut iam propemodum appareat multitudo non ceſſantium deorum, nec ea quæ agant molientium cū labore operoſo ac moleſto. Non enim uenis & neruis & oſſibus continentur: nec his eſcis, aut potionibus ueſcuntur, ut aut nimis acres, aut nimis concretos humores colligant: nec his corporibus ſunt, ut caſus aut ictus extimeſcant, aut morbos metuant ex defatigatione mēbrorum. Quæ uerens Epicurus, monogrāmos deos & nihil agētes commentus eſt. Illi autem pulcherrima forma præditi, puriſſimaq; in regione cœli collocati, ita feruntur moderanturq; curſus, ut ad omnia conſeruanda & tuenda conſenſiſſe uideantur. Multæ autem aliæ naturæ deorum ex magnis beneficijs eorum non ſine cauſa, & à Græciæ ſapientiſſimis, & à maioribus noſtris conſtitutæ nominatęq; ſunt. Quidquid enim magnam utilitatem generi afferret humano, id non ſine diuina bonitate erga homines fieri arbitrabantur. Itaq; tum illud quod erat à deo natum, nomine ipſius dei nuncupabant. Vt quum fruges Cererem appellamus, uinum autem Liberum. Ex quo illud Terentij,

Sine Cerere & Libero friget Venus.

Tum autem res ipſa in qua uis ineſt maior aliqua, ſic appellatur, ut ea ipſa nominetur deus, ut fides, ut mens, quas in Capitolio dedicatas uidemus proxime à M. Aemilio Scauro, ante autem ab Atilio Calatino erat Fides conſecrata. Vides Virtutis templum, uides honoris à M. Marcello renouatum, quod multis ante annis erat bello Liguſtico à Q. Maximo dedicatum. Quid Opis? Quid Salutis? Quid concordiæ, Libertatis, Victoriæ? Quarū omnium rerum quia uis erat tanta ut ſine deo regi non poſſet, ipſa res deorū nomen obtinuit. Quo ex genere Cupidinis, & uoluptatis, & Lubentinę Veneris uocabula conſecrata ſunt, uitioſarum rerum neq; naturalium, q̄q̄ Velleius aliter exiſtimat, ſed tamen ea ipſa uitia naturam uehementius ſepe pulſant. Vtilitatum igitur magnitudine conſtituti ſunt ei dij, qui utilitates quasque gignebant. Atq; his quidē nominibus quę pauloante dicta ſunt, quę uis ſit, in quoq; declaratur deo. Suſcepit autē uita hominū, cōſuetudoq; cōmunis,

ut

ut beneficijs excellẽtes uiros in cœlum fama ac uoluntate tollerent. Hinc Hercules, hinc Caſtor & Pollux, hinc Aeſculapius, hinc Liber etiam. Hunc dico Liberum Semele natum, non eum quem noſtri maiores auguſte ſanctecp Liberum cum Cerere & Libera conſecrauerunt: quod quale ſit ex myſterijs intelligi poteſt. Sed quod ex nobis natos liberos appellamus, idcirco Cerere nati nominati ſunt Liber & Libera, quod in Libera ſeruant, in Libero non item. Hinc etiã Romulũ, quem quidam eũdẽ eſſe Quirinũ putãt. Quorum quum remanerent animi atcp æternitate fruerentur, rite dij ſunt habiti, quum & optimi eſſent & æterni. Alia quocp è ratione & quidẽ phyſica magna fluxit multitudo deorum, qui inducti ſpecie humana, fabulas poetis ſuppeditauerunt, hominum autem uitam ſuperſtitione omni referſerunt. Atcp hic locus à Zenone tractatus poſt à Cleanthe & Chryſippo pluribus uerbis explicatus eſt. Nam uetus hæc opinio Græciam oppleuit, ſcilicet exectum Cœlum à filio Saturno, uinctum autem Saturnum ipſum a filio Ioue: Phyſica ratio non inelegans incluſa eſt in impias fabulas. Cœleſtem enim altiſſimã æthereamcp naturã, ideſt igneã, quæ per ſeſe omnia gigneret, uacare uoluerũt ea parte corporis, quæ coniunctione alterius egeret ad procreandũ. Saturnum autem eũ eſſe uoluerunt, qui curſum & conuerſionem ſpaciorum ac temporum contineret, qui deus Græce id ipſum nomen habet, Κρόνος enim dicitur, qui eſt idẽ χρόνος. ideſt ſpatium tẽporis. Saturnus autem eſt appellatus, quod ſaturaretur annis. Ex ſe enim natos comeſſe fingitur ſolitus, quia conſumit ætas temporũ ſpatia, anniſcp præteritis, inſaturabiliter expletur. Vinctus autem a Ioue ne immoderatos curſus haberet, atcp ut eum ſyderum uinclis alligaret. Sed ipſe Iuppiter, id eſt iuuans pater, quem conuerſis caſibus appellamus à iuuando Iouem, à poetis Pater diuumcp hominumcp dicitur, à maioribus autem noſtris Optimus Maximus, & quidem ante optimus, id eſt beneficentiſſimus, q̃ maximus: quia maius eſt certecp gratius prodeſſe omnibus, q̃ opes magnas habere. Hunc igitur Ennius (ut ſupra dixi) nuncupat ita dicens,

Aſpice hoc ſublime candens, quem inuocant omnes Iouem.

Planius quam alio loco idem,

Cui quod in me eſt, execrabor hoc, quo lucet quidquid eſt.

Hunc etiam Augures noſtri quum dicunt Ioue, fulgente, tonante, dicunt enim cœlo fulgente, tonante. Euripides autem ut multa præclare, ſic hoc breuiter.

Vides ſublime fuſum immoderatum æthera,
Qui terram tenero circuniectu amplectitur?
Hunc ſummum habeto diuum, hunc perhibeto Iouem.

Aer autem (ut Stoici diſputant) interiectus inter mare & cœlum, Iunonis nomine conſecratur, quæ eſt ſoror & coniunx Iouis, quod & ſimilitudo eſt ætheris, & cum eo ſumma coniunctio. Effœminarunt autem eum, Iunonicp tribuerunt, quod nihil eo mollius. Sed Iunonem à iuuando credo nominatã. Aqua reſtabat & terra, ut eſſent ex fabulis tria regna diuiſa. Datum eſt igitur Neptuno, alterum Iouis ut uolunt fratri, maritimũ omne regnũ, nomẽcp productum, ut Portunus à portu, ſic Neptunus à nando, paulum primis literis immutatis. Terrena autẽ uis omnis atcp natura Diti patri dedicata eſt, qui diues ut apud Græcos πλούτων, quia & recidant omnia in terras, & oriantur è

*terris. Cui Proſerpinam, quod græcorũ nomen eſt, ea enim eſt, quę περσεφόνη græce nominatur, quam frugum ſemen eſſe uolunt, abſconditamq́ꝫ quæri à matre fingunt. Mater autem eſt à gerendis frugibus Ceres tanq̃ geres, caſuq́ꝫ prima litera itidem immutata ut à Græcis. Nam ab illis quoqꝫ δημήτηρ quaſi γημήτηρ nominata eſt. Iam qui magna uerteret Mauors. Minerua autem quę uel minueret, uel minaretur. Quumq́ꝫ in omnibus rebus uim haberent maximã prima & extrema, principem in ſacrificando Ianum eſſe uoluerunt, quod ab eundo nomen eſt ductum: ex quo trãſitiones peruiæ Iani, foresq́ꝫ in liminibus prophanarum ædium ianuę nominantur. Nam Veſtę nomẽ à Gręcis: ea eſt enim quæ ab illis ἑστία dicitur. Vis autem eius ad aras & focos pertinet. Itaqꝫ in ea dea, quod eſt rerum cuſtos intimarum, omnis & precatio & ſacrificatio extrema eſt. Nec longe abſunt ab hac ui dij Penates, ſiue à penu ducto nomine (eſt enim omne quo ueſcuntur homines penus) ſiue ab eo quod penitus inſident, ex quo etiam Penetrales à poetis uocantur. Iam Apollinis nomen eſt Græcum, quem ſolem eſſe uolunt, Dianam autem & Lunam eãdem eſſe putant; quum ſol dictus ſit, uel quia ſolus ex omnibus ſyderibus eſt tãtus: uel quia quum eſt exortus, obſcuratis omnibus ſolus apparet. Luna à lucẽdo nominata ſit, eadem eſt enim Lucina. Itaqꝫ, ut apud Grecos Dianam, eamq́ꝫ luciferam, ſic apud noſtros Iunonem Lucinam in pariendo inuocant: quę eadem Diana omniuaga dicitur, non à uenando, ſed quòd in ſeptem numeratur tanq̃ uagantibus. Diana dicta quia noctu quaſi diem efficeret. Adhibetur autem ad partus, quod ij matureſcunt, aut ſeptem nonnunq̃, aut, ut plerunqꝫ nouem lunæ curſibus, qui quia menſa ſpatia conficiunt Menſes nominantur. Cõcinneq́ꝫ, ut multa Timeus, qui quum in hiſtoria dixiſſet, qua nocte natus Alexander eſſet, eadem Dianę Epheſię templum deflagrauiſſe, adiunxit, Minime id eſſe mirandum, quòd Diana quum in partu Olympiadis adeſſe uoluiſſet, abfuiſſet domo. Quę autem dea ad res omnes ueniret, Venerem noſtri nominauerunt, atqꝫ ex ea potius uenuſtas q̃ Venus ex uenuſtate. Videtis ne igitur ut à phyſicis rebus bene atqꝫ utiliter iuentis, tracta ratio ſit ad commẽtitios & fictos deos? Quę res genuit falſas opiniones erroresq́ꝫ turbulẽtos, & ſuperſtitiones penè aniles. Et formę enim nobis deorum, & ætates, & ueſtitus ornatusq́ꝫ noti ſunt. Genera præterea, coniugia, cognationes, omniaq́ꝫ traducta ad ſimilitudinem imbecillitatis humanę. Nam & perturbatis animis inducuntur. Accipimus enim deorum cupiditates, ægritudines, iracundias. Nec uero ut fabulę ferunt, bellis prælijsq́ꝫ caruerunt: nec ſolum, ut apud Homerum quum duo exercitus contrarios alij dei ex alia parte defenderent, ſed etiam ut cum Titanis, ut cũ Gigantibus, ſua propria bella geſſerunt. Hæc & dicuntur & creduntur ſtultiſſime, & plena ſunt futilitatis ſummæq́ꝫ leuitatis. Sed tamen his fabulis ſpretis ac repudiatis, deus pertinens per naturam cuiusqꝫ rei, per terras Ceres, per maria Neptunus, alij per alia poterunt intelligi: qui qualesq́ꝫ ſunt, quoqꝫ eos nomine conſuetudo nuncupauerit, quos deos & uenerari & colere debemus. Cultus autem deorum eſt optimus, idemq́ꝫ caſtiſſimus atque ſanctiſſimus, pleniſſimusq́ꝫ pietatis, ut eos ſemper pura integra incorrupta & mente & uoce ueneremur. Non enim philoſophi ſolum, uerumetiam maiores noſtri ſuperſtitionem à religione ſeparauerunt. Nam qui totos dies precabãtur, & immolabant, ut ſibi ſui liberi ſuperſtites eſſent,

ſuperſtitioſi

ſuperſtitioſi ſunt appellati, quod nomen patuit poſtea latius. Qui autem omnia quæ ad cultum deorum pertinerent diligenter retractarent, & tanquam relegeret, ſunt dicti religioſi ex relegendo, ut eligentes ex eligendo, tanquam à deligẽdo diligentes, ex intelligendo intelligentes. His enim in uerbis omnibus ineſt uis legendi eadem quę in religioſo. Ita factum eſt in ſuperſtitioſo & religioſo, alterum uitiј nomẽ, alterum laudis. Ac mihi uideor ſatis, & eſſe deos, & quales eſſent, oſtendiſſe. Proximum eſt, ut doceam deorum prouidentia mundum adminiſtrari. Magnus ſane locus eſt, & à ueſtris Cotta uexatus, ac nimirum uobiſcum omne certamen eſt. Nam uobis Vellei minus notum eſt, quemadmodum quidq; dicatur. Veſtra enim ſolũ legitis, ueſtra amatis, ceteros cauſa incognita condemnatis, uelut à teipſo heſterno die dictum eſt, anum fatidicam Pronœam à Stoicis induci, ideſt, prouidentiam. Quod eo errore dixiſti, quia exiſtimas ab his prouidẽtiam fingi, quaſi quandam deam ſingularem, quæ mundum omnem gubernet & regat: ſed id præciſe dicitur, ut ſi quis dicat Athenienſium remp. conſilio regi, deſit illud Ariopagi: ſic quum dicimus prouidentia mundum adminiſtrari, deeſſe arbitrator deorum: plene autem & perfecte ſic dici exiſtimato, prouidentia deorum mũdum adminiſtrari. Ita ſalem iſtum quo caret ueſtra natio, in irridendis nobis nolitote conſumere. Et mehercule ſi me audiatis, ne experiamini quidem, non decet, non datum eſt, non poteſtis. Nec uero hoc in te uno conuenit moribus domeſticis ac noſtrorum hominum urbanitate limato, ſed cum in reliquos ueſtros tum in eum maxime, qui iſta peperit, hominem ſine arte, ſine literis, inſultantem in omnes, ſine acumine ullo, ſine authoritate, ſine lepore. Dico igitur prouidentia deorum, mundum & omnes mundi partes, & initio conſtitutas eſſe, & omni tempore adminiſtrari, eamq; diſputationem tres in partes noſtri ferè diuidunt. Quarum prima pars eſt, quæ ducitur ab ea ratione quæ docet eſſe deos: quo conceſſo confitendum eſt eorum conſilio mundum adminiſtrari. Secunda eſt autem quæ docet omnes res ſubiectas eſſe naturæ ſentienti, ab eaq; omnia pulcherrime geri: quo conſtituto ſequitur ab animãtibus principiјs eam eſſe generatam. Tertius eſt locus, qui ducitur ex admiratione rerum cœleſtium atq; terreſtrium. Primum igitur aut negandum eſt eſſe deos, quod & Democritus ſimulacra, & Epicurus imagines inducẽs quodam pacto negat, aut qui deos eſſe cõcedant, his fatendum eſt eos aliquid agere, idq; præclarum. Nihil eſt autem præclarius mundi adminiſtratione: deorum igitur conſilio adminiſtratur. Quod ſi aliter eſt, aliquid profecto ſit neceſſe eſt melius & maiore ui præditum ꝗ deos, quale id cũq; eſt, ſiue inanima natura, ſiue neceſſitas ui magna incitata, hæc pulcherrima opera efficiens quę uidemus. Non eſt igitur natura deorũ prępotens neq; excellens, ſi quidem ea ſubiecta eſt ei uel neceſſitati, uel naturæ, qua cœlum, maria, terræ regantur. Nihil eſt autem præſtantius deo, ab eo igitur mundum neceſſe eſt regi. Nulli igitur eſt naturæ obediens aut ſubiectus deus, omnem ergo regit ipſe naturam. Etenim ſi concedimus intelligentes eſſe deos, concedimus etiam prouidentes, & rerum quidem maximarum. Ergo utrum ignorant quæ res maximæ ſint, quoq; eę modo tractandę & tuendæ, an uim non habent, qua tantas res ſuſtineant & gerant? At & ignoratio rerum aliena naturę deorum eſt, & ſuſtinendi muneris propter imbecillitatem difficultas minime cadit in maie-

ſtatem deorum: ex quò efficitur id quod uolumus, deorum prouidentia mundum adminiſtrari. Atqui neceſſe eſt quum ſint Dij, ſi modo ſint, ut profecto ſunt, animantes eſſe, nec ſolum animantes, ſed etiam rationis compotes, inter ſeq́; quaſi ciuili conciliatione & ſocietate coniunctos, unum mundum ut communem remp. atq; urbem aliquam regentes. Sequitur ut eadem ſit in ijs quę humano in genere ratio, eadem ueritas utrobiq; ſit, eademq́; lex, quæ eſt recti præceptio, prauiq́; depulſio. Ex quo intelligitur prudentiā quoq; & mētem à deis ad homines perueniſſe, ob eamq́; cauſam maiorū inſtitutis, mens, fides, uirtus, concordia, conſecratæ & publice dedicatæ ſunt. Quæ qui conuenit penes deos eſſe negare, quum eorum auguſta & ſancta ſimulacra ueneremur? Quod ſi ineſt in hominum genere mens, fides, uirtus, concordia, unde hæc in terram niſi à ſuperis defluere potuerunt? Cumq́; ſint in nobis, conſilium, ratio, prudentia, neceſſe eſt deos hæc ipſa habere maiora: nec habere ſolum, ſed etiam his uti in maximis & optimis rebus. Nihil autem nec maius nec melius mundo. neceſſe eſt ergo eum deorum conſilio & prouidentia adminiſtrari. Poſtremo quum ſatis docuerimus hos eſſe deos, quorum inſignē uim & illuſtrem faciem uideremus, ſolem dico, & lunam, & uagas ſtellas, & inerrantes, & cœlum & mundum ipſum, & earum rerum uim, quæ ineſſent in omni mundo cum magno uſu & commoditate generis humani, efficitur omnia regi diuina mente atque prudentia. Ac de prima quidem parte ſatis dictum eſt. Sequitur ut doceam omnia ſubiecta eſſe naturæ, eaq́; ab ea pulcherrime geri. Sed quid ſit ipſa natura, explicandum eſt ante breuiter, quo facilius id quod docere uolimus, intelligi poſſit. Namq; alij naturā eſſe cēſent, uim quandam ſine ratione cientem motus in corporibus neceſſarios. Alij autem uim participem rationis atq; ordinis tanquam uia progredientem, declarantemq́; quid cuiuſq; rei cauſa efficiat, quid ſequatur: cuius ſolertiam nulla ars, nulla manus, nemo opiſex conſequi poſſit imitando. Seminis enim uim eſſe tantam, ut id q̃q̃ ſit perexiguum, tamen ſi inciderit in concipientem comprehendentemq́; naturam, nactumq́; ſit materiam, qua ali augeriq́; poſſit, ita fingat & efficiat in ſuo quidq; genere, partim ut tantummodo per ſtirpes alantur ſuas, partim ut moueri etiam & ſentire & appetere poſſint, & ex ſeſe ſimilia ſui gignere. Sunt autem qui omnia naturæ nomine appellēt, ut Epicurus, qui ita diuidit, omniū quæ ſint naturam eſſe corpora & inane, quæq́; his accidant. Sed nos quum dicimus natura conſtare, adminiſtrariq́; mundum, nō ita dicimus ut glebam, aut fragmentum lapidis, aut aliquid eiuſmodi, nulla cohærendi natura, ſed ut arborem, ut animal, in quibus nulla temeritas ſed ordo apparet, & artis quædam ſimilitudo. Quod ſi ea quæ à terra ſtirpibus cōtinentur, arte naturæ uiuunt & uigent, profecto ipſa terra eadem ui continetur arte naturæ: quippe quæ grauidata ſeminibus omnia pariat & fundat ex ſeſe, ſtirpes amplexa alat & augeat, ipſaq́; alatur uiciſſim à ſuperis externiſq́; naturis: eiuſdemq́; expirationibus aer alitur & æther, & omnia ſupera. Ita ſi terra natura tenetur & uiget: eadē ratio in reliquo mundo eſt: ſtirpes enim terræ inhærent, animantes autem aſpiratione aeris ſuſtinentur, ipſeq́; aer nobiſcum uidet, nobiſcum audit, nobiſcum ſonat. Nihil enim eorum ſine eo fieri poteſt. Quinetiam mouetur nobiſcum. Quacunq; enim imus, quacunq; mouemur, uidetur quaſi locum dare & cedere: quęq́; in medium locum mundi,

qui

qui eſt infimus,& quæ à medio in ſuperum,quæq́ conuerſione rotunda circum medium feruntur,ea continentem mundi efficiunt unamq́ naturam. Et quum quatuor genera ſint corporum,uiciſſitudine eorum mundi natura eſt continuata. Nam ex terra aqua,ex aqua oritur aer,ex aere æther,deinde retrorſum uiciſſim ex æthere aer, inde aqua, ex aqua terra infima. Sic naturis his ex quibus omnia conſtant ſurſum,deorſum,ultro citroq́ commeantibus, mundi partium coniunctio continetur,quæ aut ſempiterna ſit neceſſe eſt hoc eodem ornatu quem uidemus,aut certe perdiuturna permanens ad longinquum & immenſum pene tempus: quorum utrumuis ut ſit, ſequitur natura mundum adminiſtrari. Quæ enim claſſiū nauigatio,aut quæ inſtructio exercitus: aut rurſus (ut ea quæ natura efficit,conferamus) quæ procreatio uitis, aut arboris,quæ porro animantis figura, conformatioq́ membrorum tantam naturæ ſolertiam ſignificat,quantam ipſe mundus? Aut igitur nihil eſt quod ſentiente natura regatur, aut mundum regi confitendum eſt. Etenim qui reliquas naturas omnes earumq́ ſemina contineat,qui poteſt ipſe non natura adminiſtrari? ut ſi qui dentes & pubertatem natura dicat exiſtere,ipſum aūt hominem cui ea exiſtant non conſtare natura,non intelligat,ea quæ efferant aliquid ex ſeſe, perfectiores habere naturas,quàm ea quę ex ijs efferantur. Omnium autem rerum quæ natura adminiſtrantur ſeminator, & ſator,& parens,ut ita dicam,atq́ educator & altor eſt mundus, omniaq́ ſicut membra & partes ſuas nutricatur & continet. Quòd ſi mundi partes natura adminiſtrantur, neceſſe eſt mundum ipſum natura adminiſtrari. Cuius quidem adminiſtratio nihil habet in ſe quod reprehendi poſſit. Ex ijs enim naturis quę erant,quod effici optimum potuit,effectum eſt. Doceat ergo aliquis potuiſſe melius,ſed nemo unquam docebit:& ſi quis corrigere aliquid uolet,aut deterius faciet:aut id quod fieri non potuerit, deſiderabit. Quod ſi omnes mundi partes ita conſtitutę ſunt,ut neq́ ad uſum meliores potuerint eſſe,neq́ ad ſpeciem pulchriores,uideamus utrum ea fortuita ne ſint,an eo ſtatu, quo cohærere nullo modo potuerint niſi ſenſu moderante, diuinaq́ prouidentia. Si igitur meliora ſunt ea quæ natura, q̄ illa quę arte perfecta ſunt, nec ars efficit quidq̄ ſine ratione, ne natura quidem rationis expers eſt habenda. Qui igitur conuenit ſignum aut tabulam pictam quum aſpexeris, ſcire adhibitam eſſe artem: quumq́ procul curſum nauigij uideris,non dubitare quin id ratione atq́ arte moueatur: aut quū ſolariū,uel deſcriptum,aut ex aqua contemplare,intelligere declarari horas arte non caſu,mundum autem, qui & has ipſas artes, & earum artifices, & cuncta complectatur, conſilij & rationis eſſe expertem putare? Quod ſi in Scythiam aut in Britanniam ſphęram aliquis tulerit, hanc quam nuper familiaris noſter effecit Poſidonius, cuius ſingulę conuerſiones idem efficiunt in ſole & in luna & in quinque ſtellis errantibus, quod efficitur in cœlo ſingulis diebus & noctibus, quis in illa barbarie dubitet quin ea sphęra ſit perfecta ratione? Hi autem dubitant de mundo,ex quo & oriūtur & fiunt omnia caſu ne ipſe ſit effectus, aut neceſſitate aliqua,an ratione,ac mente diuina: & Archimedem arbitrantur plus ualuiſſe in imitandis ſphærę conuerſionibus, quàm naturam in efficiendis,preſertim quū multis partibus ſint illa perfecta,quàm hęc ſimulata ſolertius. Atque ille apud Accium paſtor qui nauem nunquam ante uidiſſet,ut

procul diuinum & nouum uehiculum Argonautarum è monte conſpexit, primo admirans & perterritus hoc modo loquitur.

Tanta moles labitur
Fremebunda ex alto ingenti ſonitu & ſtrepitu,
Prę ſe undas uoluit, uertices ui ſuſcitat,
Ruit prolapſa, pelagus reſpergit, profluit,
Ita dum interruptum credas nimbum uoluier,
Dum quod ſublime uentis expulſum rapi
Saxum aut procellis, uel globoſos turbines
Exiſtere ictos undis concurſantibus.
Niſi quas terreſtres pontus ſtrages conciet,
Aut forte Triton fuſcina euertens ſpecus,
Subter radices penitus undanti in freto
Molem ex profundo ſaxeam, ad cœlum eruit.

Dubitat primo quæ ſit ea natura quam cernit ignotam, idemq́ iuuenibus uiſis auditoq́ nautico cantu:

Sicut inciti atq́ alacres roſtris perfremunt Delphini.
Item alia multa. Syluani melo
Conſimilem ad aures cantum & auditum refert.

Ergo ut hic primo aſpectu inanimum quiddã, ſenſuq́ uacuũ ſe putat cernere, poſt autẽ ſignis certioribus quale ſit id de quo dubitauerat, incipit ſuſpicari; ſic philoſophi debuerũt, ſi forte eos primus aſpectus mundi cõturbauerat, poſtea quum uidiſſent motus eius finitos & æquabiles, omniaq́ ratis ordinibus moderata, immutabiliq́ cõſtantia, intelligere ineſſe aliquẽ non ſolũ habitatorẽ in hac cœleſti ac diuina domo, ſed etiam rectorem & moderatorem & tanq̃ architectũ tanti operis, tantiq́ muneris. Nunc autẽ mihi uidentur ne ſuſpicari quidẽ quãta ſit admirabilitas cœleſtium rerum atq́ terreſtrium. Principio enim terra ſita in media parte mundi circũfuſa undiq́ eſt hac animabili ſpirabiliq́ natura, cui nomen eſt Aer. Grecũ illud quidẽ, ſed perceptũ iam tamen uſu à noſtris, tritum eſt enim pro latino. Hunc rurſus amplectitur immẽſus æther, qui conſtat ex altiſſimis ignibus. Mutuemur hoc quoq́ uerbum, dicaturq́ tam æther latine, q̃ dicitur aer, & ſi interpretatur Pacuuius.

Hoc quod memoro noſtri cœlum, Graij perhibent æthera.

Quaſi uero non Graius hoc dicat. At latine loquitur, ſi quidem nos non quaſi græce loquentem audiamus. Docet idem alio loco,

Graiugena de iſto aperit ipſa oratio.

Sed ad maiora redeamus. Ex æthere igitur innumerabiles flammę ſyderũ exiſtunt, quorum eſt princeps Sol, omnia clariſſima luce colluſtrans, multis partibus maior atque amplior q̃ terra uniuerſa: deinde reliqua ſydera magnitudinibus immenſis. Atque hi tanti ignes tãq́ multi non modo nihil nocent terris, rebusq́ terreſtribus, ſed ita proſunt, ut ſi mota loco ſint, conflagrare terras neceſſe ſit, à tantis ardoribus moderatione & temperatione ſublata. Hic ego nõ mirer eſſe quenq̃, qui ſibi perſuadeat corpora quædã ſolida atq́ indiuidua ui & grauitate ferri, mũdumq́ effici ornatiſſimũ & pulcherrimum ex eorum corporum concurſione fortuita? Hoc qui exiſtimat fieri potuiſſe, non intelligo cur non idem putet, ſi innumerabiles unius & uiginti formæ literarum

rum,uel aureæ,uel quales libet aliquo conijciantur,poſſe ex his in terram ex-
cuſſis annales Ennij ut deinceps legi poſſint effici: quod neſcio an ne in uno
quidem uerſu poſſit tantum ualere fortuna. Iſti autem quemadmodum aſſe-
uerant,ex corpuſculis non colore,non qualitate aliqua,quam ποιότητα Græci
uocant,non ſenſu præditis,ſed concurrentibus temere atq; caſu mundum eſ-
ſe perfectum,uel innumerabiles potius in omni puncto temporis alios naſci,
alios interire? Quod ſi mundum efficere poteſt cõcurſus atomorum,cur por-
ticum,cur templum,cur domum,cur urbem non poteſt, quæ ſunt minus ope-
roſa,& multo quidem faciliora? Certe ita temere de mundo effutiunt,ut mihi
quidem nunquam hunc admirabilem cœli ornatũ,qui locus eſt proximus,ſu
» ſpexiſſe uideantur. Præclare ergo Ariſtoteles,Si eſſent,inquit, qui ſub terra
» ſemper habitauiſſent bonis & illuſtribus domicilijs, quæ eſſent ornata ſi-
» gnis atq; picturis,inſtructaq; rebus his omnibus,quibus abũdãt hi,qui bea-
» ti putantur,nec tamen exiſſent unq̃ ſupra terrã,accepiſſent autem fama & au
» ditione eſſe quoddam numen & uim deorum:deinde aliquo tẽpore patefa-
» ctis terræ faucibus ex illis abditis ſedibus euadere in hæc loca quæ nos incoli
» mus,atq; exire potuiſſent,quum repente terram & maria cœlumq; uidiſſent,
» nubiũ magnitudinẽ,uentorumq; uim cognouiſſent,aſpexiſſentq; ſolẽ,eiusq;
» cũ magnitudinẽ pulchritudinemq;,tum etiam efficientiã cognouiſſent,quòd
» is diem efficeret,toto cœlo luce diffuſa,quum autẽ terras nox opacaſſet,tũ cœ
» lum totum cernerẽt aſtris diſtinctum & ornatũ,lunæq; luminũ uarietatem,
» cum creſcentis,tum ſeneſcẽtis,eorumq; omnium ortus & occaſus,atq; in om-
» ni æternitate ratos immutabilesq; curſus. Hæc quum uiderent profecto & eſ-
» ſe deos,& hæc tanta opera deorum eſſe arbitrarentur. Atq; hæc quidem ille.
Nos autem tenebras cogitemus tãtas, quantę quõdã eruptione Aetnęorum
ignium finitimas regiones obſcurauiſſe dicuntur,ut per biduum nemo homi
nem homo agnoſceret: quum autem tertio die ſol illuxiſſet,tum ut reuixiſſe ſi
bi uiderẽtur. Quod ſi hoc idem ex æternis tenebris contingeret,ut ſubito lucẽ
aſpiceremus,quænam ſpecies cœli uideretur? Sed aſſiduitate cotidiana,& cõ
ſuetudine oculorum aſſueſcunt animi,neq; admirantur,neq; requirunt ratio-
nes earum rerum,quas ſemper uident,proinde quaſi nouitas nos magis q̃ ma
gnitudo rerum debeat ad exquirendas cauſas excitare. Quis enim hunc homi
nem dixerit,qui quum tam certos cœli motus, tam ratos aſtrorum ordines,
tãq; inter ſe omnia connexa & apta uiderit,neget in his ullam ineſſe rationẽ,
eaq; caſu fieri dicat, quæ quanto conſilio gerantur,nullo cõſilio aſſequi poſſu
mus? An cum machinatione quadã moueri aliquid uidemus,ut ſphæram, ut
horas,ut alia permulta,nõ dubitamus quin illa opera ſint rationis,quum au-
tem impetum cœli cũ admirabili celeritate moueri uertiq; uideamus,conſtã-
tiſſime conficientem uiciſſitudines anniuerſarias,cum ſumma ſalute & conſer
uatione rerum omniũ,dubitamus quin ea nõ ſolum ratione fiant,ſed etiã ex-
cellenti diuinaq; ratione? Licet enim iam remota ſubtilitate diſputandi,ocu-
lis quodammodo contẽplari pulchritudinem rerum earum,quas diuina pro-
uidẽtia dicimus cõſtitutas. Ac principio terra uniuerſa cernatur locata in me-
dia ſede mundi,ſolida & globoſa,& undique ipſa in ſeſe nutibus ſuis conglo
bata,ueſtita floribus,herbis,arboribus,frugibus. Quorum omnium incredi-
bilis multitudo inſatiabili uarietate diſtinguitur. Adde huc fontium geli-

das perennitates, liquores perlucidos amnium, riparum ueſtitus uiridiſſimos, ſpeluncarum concauas altitudines, ſaxorum aſperitates, impendentium montium altitudines, immenſitatesq́ camporũ. Adde etiam recõditas auri argentiq́ uenas, infinitamq́ uim marmoris. Quæ uero & quàm uaria genera beſtiarum uel cicurum uel ferarum? qui uolucrum lapſus atque cantus? qui pecudum paſtus? quæ uita ſylueſtrium? Quid iam de hominum genere dicam, qui quaſi cultores terræ conſtituti non patiuntur eam nec immanitate beluarum efferari, nec ſtirpium aſperitate uaſtari, quorumq́ operibus, agri, inſulę, littoraq́ collucent diſtincta tectis & urbibus? Quę ſi ut animis, ſic oculis uidere poſſemus, nemo cunctam intuens terram de diuina ratione dubitaret. At uero quanta maris eſt pulchritudo? quæ ſpecies uniuerſi? quæ multitudo & uarietas inſularum? quæ amœnitates orarum ac littorum? quot genera q̃q́ diſparia partim ſubmerſarum, partim fluitantium & innantium beluarum, partim ad ſaxa natiuis teſtis inhærentium? Ipſum autem mare ſic terram appetens littoribus cludit, ut una ex duabus naturis conflata uideatur. Exin mari finitimus aer die & nocte diſtinguitur. Isq́ tum fuſus & extenuatus ſublime fertur, tum autem cõcretus in nubes cogitur, humoremq́ colligens terram auget imbribus, tum effluens huc & illuc, uentos efficit. Idem annuas frigorum & calorum facit uarietates. Idemq́ & uolatus alitum ſuſtinet, & ſpiritus ductus alit & ſuſtentat animantes. Reſtat ultimus, & à domicilijs noſtris altiſſimus, omnia cingens & coercens cœli complexus, qui idem Aether uocatur, extrema ora & determinatio mundi: in quo cum admirabilitate maxima igneæ formæ curſus ordinatos definiunt. E quibus ſol cuius magnitudine multis partibus terra ſuperatur, circum eam ipſam uoluitur, isq́ oriens & occidens diem noctemq́ conficit. Et modo accedens, tum autem recedens binas in ſingulis annis reuerſiones ab extremo cõtrarias facit: quarum in interuallo, tum quaſi triſtitia quadam contrahit terram, tum uiciſſim lætificat, ut cum cœlo hilarata uideatur. Luna autem quę eſt (ut oſtẽdunt mathematici) maior q̃ dimidia pars terrę, ijſdem ſpatijs uagatur quibus ſol: ſed tum cõgrediens cum ſole, tum digrediens, & eam lucem quam à ſole accepit, mittit in terras, & uarias ipſa lucis mutationes habet. Atq; etiam tum ſubiecta atq; oppoſita ſoli, radios eius & lumen obſcurat, tum ipſa incidens in umbrã terrę, quum eſt è regione ſolis, interpoſitu interiectuq́ terrę, repente deficit. Iiſdemq́ ſpatijs eę ſtellæ quas uagas dicimus, circum terram feruntur, eodemq́ modo oriuntur & occidunt: quarum motus tum incitantur, tum retardãtur, ſępe etiam inſiſtunt: quo ſpectaculo nihil poteſt admirabilius eſſe, nihil pulchrius. Sequitur ſtellarum inerrantium maxima multitudo, quarum ita deſcripta diſtinctio eſt, ut ex notarum figurarum ſimilitudine nomina inuenerint. Atque hoc loco me intuens, Vtar, inquit, carminibus Arati, eis quæ à te admodum adoleſcentulo conuerſa, ita me delectant quia latina ſunt, ut multa ex ijs memoria teneam. Ergo ut oculis aſſidue uidemus, ſine ulla mutatione aut uarietate

Cetera labuntur celeri cœleſtia motu,
Cum cœloq́ ſimul noctesq́ diesq́ feruntur.

Quorum contemplatione nullius expleri poteſt animus naturæ conſtantiam uidere cupientis.

Extremusq́

Extremusq́ adeo duplici de cardine uertex Dicitur eſſe Polus,

Hunc circum ἄρκτοι duæ feruntur, nunq̃ occidentes.

Ex his altera apud Graios Cynoſura uocatur,

Altera dicitur eſſe Helice.

Cuius quidem clariſſimas ſtellas, totis noctibus cernimus

Quas noſtri ſeptem ſoliti uocitare triones.

Paribusq́ ſtellis ſimiliter diſtinctis eundem cœli uerticem luſtrat parua Cynoſura.

Hac fidunt duce nocturna Phœnices in alto,

Sed prior illa magis ſtellis diſtincta refulget,

Et late prima confeſtim à nocte uidetur.

Hæc uero parua eſt, ſed nautis uſus in hac eſt,

Nam curſu interiore breui conuertitur orbe.

Et quo ſit earum ſtellarum admirabilior aſpectus.

Has inter ueluti rapido cum gurgite flumen

Toruus Draco ſerpit ſubter ſuperaq́ reuoluens

Seſe, conficiensq́ ſinus è corpore flexos.

Eius cum totius eſt præclara ſpecies, in primis aſpicienda eſt figura capitis atque ardor oculorum.

Huic non una modo caput ornans ſtella relucet,

Verum tempora ſunt duplici fulgore notata.

E trucibusq́ oculis duo feruida lumina flagrant.

Atq́ uno mentum radianti ſydere lucet,

Obſtipum caput & tereti ceruice reflexum,

Obtutum in cauda maioris figere dicas.

Et reliquum quidem corpus Draconis totis noctibus cernimus,

Hoc caput hic paulum ſeſe ſubitoq́ recondit,

Ortus ubi atq́ obitus partim admiſcetur in una. Id autem caput

Attingens defeſſa uelut mœrentis imago Vertitur.

Quam quidem Græci

Engonaſin uocitant, genibus quia nixa feratur.

Hic illa eximio poſita eſt fulgore Corona.

Atq́ hæc quidem à tergo, propter caput autem Anguitenens,

Quem claro perhibent ὀφιοῦχον nomine Graij.

Hic preſſu duplici palmarum continet anguem,

Eius & ipſe manet religatus corpore torto.

Nanq́ uirum medium ſerpens ſub pectora cingit.

Ille tamen nitens grauiter ueſtigia ponit,

Atq́ oculos urget pedibus, pectusq́ Nepai.

Septentriones autem ſequitur

Arctophylax uulgo qui dicitur eſſe Bootes,

Quod quaſi temone adiunctam præ ſe quatit arctum.

Dein quæ ſequuntur. Huic enim Booti Subter præcordia fixa uidetur

Stella micans radijs Arcturus nomine claro. Cuius ſubiecta fertur,

Spicum illuſtre tenens ſplendenti corpore Virgo.

Atq́ ita demetata ſigna ſunt, ut in tantis deſcriptionibus diuina ſolertia appareat,

Et natos geminos inuiſes ſub caput arcti,
Subiectus media eſt cancer, pedibusqꝫ tenetur
Magnu' Leo tremulam quatiēs è corpore flammam. **Auriga.**
Sub læua Geminorum obductus parte feretur.
Aduerſum caput huic Helice truculenta tuetur.
At capra læuum humerum claro obtinet. **Tum quæ ſequuntur.**
Verum hæc eſt magno atqꝫ illuſtri prædita ſigno.
Contra Hœdi exiguum iaciunt mortalibus ignem. **Cuius ſub pedibus**
Corniger eſt ualido connexus corpore Taurus.
Eius caput ſtellis conſperſum eſt frequentibus.
Has Græci ſtellas Hyadas uocitare ſuerunt,

à pluēdo: ὕειν enim eſt pluere: noſtri imperite Suculas: quaſi à ſuibus eſſent non ab imbribus nominatæ. Minorem autem ſeptentrionem **Cepheus** paſſis palmis terga ſubſequitur.

Nanqꝫ ipſum ad tergum Cynoſuræ uertitur arcti. **Hunc antecedit**
Obſcura ſpecie ſtellarum Caſſiepia.
Hanc autem illuſtri uerſatur corpore propter.
Andromeda aufugiens aſpectum mœſta parentis.
Huic Equus ille iubam quatiens fulgore micanti
Summum contingit caput aluo, ſtellaqꝫ iungens
Vna, tenet duplices communi lumine formas.
Aeternum ex aſtris cupiens connectere nodum.
Exin contortis Aries cum cornibus hęret. **Quem propter,**
Piſces, quorum alter paulum prælabitur ante,
Et magis horriferis aquilonis tangitur auris.
Ad pedes Andromedæ Perſeus deſcribitur,
Quem ſumma ab regione aquilonis flamina pulſant.
At propter lęuum genus omni ex parte locatas
Paruas Vergilias tenui cum luce uidebis.
Inde Fides leuiter poſita & connexa uidetur.
Inde eſt ales auis lato ſub tegmine cœli.
Capiti autē Equi proximat Aquarij dextra, **totusqꝫ deinceps aquarius.**
Tum gelidum ualido de pect ore frigus anhelans
Corpore ſemifero magno Capricornus in orbe.
Quem quum perpetuo ueſtiuit lumine Titan
Brumali flectens contorquet tempore currum
Hinc autem aſpicitur,
Vt ſeſe oſtendens emergit Scorpius alte,
Poſteriore trahens flexum ui corporis arcum.
Quem propter nitens pennis conuoluitur ales.
At propter ſe Aquila ardenti cum corpore portat
Deinde Delphinus.
Exinde Orion obliquo corpore nitens.
Quem ſubſequens
Feruidus ille canis ſtellarum luce refulget.
Poſt Lepus ſubſequitur
Curriculum nunq̄ defeſſo corpore ſedans.

At Canis ad caudam ſerpens prolabitur Argo.
Hanc Aries tegit & ſquamoſo corpore Piſces,
Fluminis illuſtri tangentem corpore ripas.
Quam longe ſerpentem & manantem
Aſpicies,proceraq; uincla uidebis
Quæ retinent Piſces caudarum à parte locata.
Inde Nepæ cernes propter fulgentis acumen
Aram,quam flatu permulcet ſpiritus auſtri.
Propter quæ Centaurus
Cedit Equi partis properans ſubmergere Chelis.
Hic dextram porgens,quadrupes qua uaſta tenetur,
Tendit,& illuſtrem truculentus cædit ad aram.
Hic ſeſe infernis è partibus erigit hydra,
Cuius longe corpus eſt fuſum.
In medioq; ſinu fulgens cratera relucet.
Extremam nitens plumato corpore coruus,
Roſtro tundit & hic,geminis eſt ille ſub ipſis
Ante canem,Procyon Graio qui nomine fertur.

Hæc omnis deſcriptio ſyderum, atq; hic tantus cœli ornatus, ex corporibus huc & illuc caſu & temere curſantibus,potuiſſe effici cuiquam ſano uideri poteſt? Aut uero alia quæ natura mentis & rationis expers hæc efficere potuit, quæ non modo ut fierent, ratione eguerunt, ſed intelligi qualia ſint ſine ſumma ratione non poſſunt? Nec uero hæc ſolum admirabilia: ſed nihil maius,quàm quod ita ſtabilis eſt mūdus, atque ita cohæret ad permanendū, ut nihil ne excogitari quidem poſſit aptius. Omnes enim partes eius undiq; medium locum capeſſentes nituntur æqualiter. Maxime autem corpora inter ſe iuncta permanent, quum quaſi quodam uinculo circundato colligantur: quod facit ea natura,quæ per omnem mundum omnia mente & ratione conficiens funditur,& ad medium rapit, & conuertit extrema. Quocirca ſi mundus globoſus eſt,ob eamq́; cauſam omnes eius partes undiq; æquabiles ipſæ per ſe atque inter ſe continētur,contingere idem terræ neceſſe eſt,ut omnibus eius partibus in medium uergentibus(Id autem medium infimum in ſphæra eſt)nihil interrumpat,quo labefactari poſſit tanta contentio grauitatis & ponderum.Eademq́; ratione mare quum ſupra terram ſit, medium tamen terræ locum expetens, conglobatur undiq; æquabiliter, neq; redundat unquam,neque effunditur.Huic autem continens aer fertur ille quidem leuitate ſublimi,ſed tamen in omnes parte ſe ipſe fundit. Itaq; & mari continuatus & iunctus eſt,& natura fertur ad cœlum,cuius tenuitate & calore temperatus uitalem & ſalutarem ſpiritum præbet animantibus. Quem complexa ſūma pars cœli quę Aethra dicitur,& ſuū retinet ardorē tenuem,& nulla admixtione cōcretū,& cum aeris extremitate coniūgitur. In ęthere autem aſtra uoluuntur,quę ſe & nixu ſuo globata cōtinent,& forma ipſa figuraq́; ſua momēta ſuſtētant. Sunt enim rotūda: quibus formis ut antę dixiſſe uideor,minime noceri poteſt. Sunt aūt ſtellæ natura flāmeæ,quocirca terræ,maris, aquarū uaporibus alūtur his,qui à ſole ex agris tepefactis,& ex aquis excitantur, ꝗbus altæ renouatæq; ſtellæ atq; oīs ęther refundūt eadē,& rurſū trahūt in-

didem,nihil ut ferè intereat,aut admodum paulum, quod aſtrorum ignis & ætheris flamma conſumat. Ex quo euenturum noſtri putãt id, de quo Panætium addubitare dicebant,ut ad extremum omnis mundus igneſceret,quum humore conſũpto,neq; terra ali poſſet,nec remearet aer,cuius ortus aqua omni exhauſta eſſe non poſſet: ita relinqui nihil preter ignem: à quo rurſum animante,ac deo renouatio mũdi fieret,atq; idem ornatus oriretur. Nolo in ſtellarum ratione multus uobis uideri, maximeq; earum quæ errare dicuntur, quarum tantus eſt cõcentus ex diſſimillimis motibus,ut quũ ſumma Saturni refrigeret,media Martis incendat,his interiecta Iouis illuſtret & temperet, infraq; Martem duæ Soli obediãt, ipſe Sol mundum omnẽ ſua luce compleat,ab eoq; luna illuminata grauiditates & partus afferat,maturitatesq; gignẽdi. Quæ copulatio rerum, & quaſi conſentiens ad mundi incolumitatem, coagmentatio naturæ,quem non mouet, hũc horum nihil unq̃ reputauiſſe certo ſcio. Age ut à cœleſtibus rebus ad terreſtres ueniamus,quid eſt in his, in quo non naturæ ratio intelligentis appareat? Principio eorum quæ gignuntur è terra ſtirpes & ſtabilitatem dant ijs quæ ſuſtinentur, & è terra ſucũ trahunt,quo alãtur ea,quæ radicibus continentur,obducunturq; libro aut cortice trunci,quo ſint à frigoribus, & caloribus tutiores. Iam uero uites ſic clauiculis adminicula tanquam manibus apprehendunt,atq; ſe ita erigunt ut animantes: quinetiam à caulibus braſſicis ſi propter ſati ſint,ut à peſtiferis & nocentibus refugere dicuntur,nec eos ulla ex parte contingere. Animantium uero quanta uarietas eſt? quanta ad eam rem uis,ut in ſuo quæq; genere permaneant? Quarũ alię corijs tectæ ſunt,aliæ uillis ueſtitæ,alię ſpinis hirſutę: plumа alias,alias ſquama uidemus obductas,alias eẽ cornibus armatas,alias habere effugia pennarum. Paſtum autem animantibus large & copioſe natura eum qui cuiq; aptus erat comparauit. Enumerare poſſum ad eum paſtum capeſſendũ conficiendumq; quę ſit in figuris animantium, & q̃ ſolers ſubtiliſq; deſcriptio partium,q̃q; admirabilis fabrica membrorum. Omnia enim,quę quidem intus incluſa ſunt,ita nata atq; ita locata ſunt,ut nihil eorum ſuperuacaneum ſit,nihil ad uitam detinendam non neceſſarium. Dedit autem eadem natura beluis & ſenſum & appetitum,ut altero conatum haberent ad naturales paſtus capeſſendos,altero ſecerneret peſtifera à ſalutaribus. Iam uero alia animalia gradiẽdo,alia ſerpẽdo ad paſtũ accedunt,alia uolando, alia nando: cibumq; partim oris hiatu & dentibus ipſis capeſſunt,partim unguium tenacitate arripiunt,partim aduncitate roſtrorũ: alia ſugunt,alia carpunt,alia uorant,alia mandunt. Atq; etiam aliorum ea eſt humilitas,ut cibum terreſtrem roſtris facile contingant: quę autem altiora ſunt,ut anſeres,ut cygni,ut grues, ut cameli,adiuuantur proceritate collorum. Manus etiã data elephanto, quia propter magnitudinem corporis difficiles aditus habebat ad paſtum. At quibus beſtijs erat is cibus,ut alius generis eſcis ueſceretur,aut uires natura dedit, aut celeritatẽ: data eſt quibuſdã etiam machinatio quędam atq; ſolertia,ut in araneolis,alię quaſi rete texunt,ut ſi quid inhęſerit conficiant,alię autem ut ex inopinato obſeruant, & ſi quid incidit arripiunt,idq; conſumunt. Pina uero (ſic enim gręce dicitur) duabus grandibus patula conchis cum parua ſquilla quaſi ſocietatem coit comparandi cibi. Itaque quum piſciculi parui in concham hiantem innatauerint,tum admonita à ſquilla Pina morſu cõprimit cõ

chas

chas: ſic diſſimillimis beſtiolis communiter cibus quæritur. In quo admirandum eſt, congreſſúne, aliquo inter ſe, an iam inde ab ortu naturæ ipſe congregatæ ſint. Eſt etiam admiratio nõnulla in beſtijs aquatilibus, his quæ gignũtur in terra, ueluti crocodili, fluuiatilesq́ teſtudines, quædamq́ ſerpentes ortæ extra aquam, ſimulac primum niti poſſunt, aquam perſequuntur. Quinetiam anatum oua gallinis ſępe ſupponimus, é quibus pulli orti primo aluntur ab ijs ut à matribus, à quibus excluſi fotiq́ ſunt: deinde eas relinquunt, & eſfugiunt, ſequentes cum primum aquã, quaſi naturalem domũ uidere potuerunt: tantam ingenuit animantibus conſeruandi ſui natura cuſtodiam. Legi etiam ſcriptum eſſe auem quandam, quæ Platalea nominaretur, eam ſibi cibum quærere aduolantem ad eas aues: quæ in mari mergerent, quæ quum emerſiſſent, piſcemq́ cepiſſent, uſq; eo' premere earum capita mordicus, dum illæ captum amitterent, id quod ipſa inuaderet. Eademq́ hęc auis ſcribitur cõchis ſe ſolere complere, easq́ quum ſtomachi calore concoxerit euomere, atq; ita eligere ex ijs quæ ſunt eſculenta. Ranę autem marinæ dicuntur obruere ſeſe arena ſolere, & moueri prope aquam: ad quas quaſi ad eſcam piſces quum acceſſerint, confici à ranis atq; conſumi. Miluo eſt quoddam bellum quaſi naturale cum coruo. Ergo alter alterius ubicunq; nactus eſt oua, frãgit. Illud uero ab Ariſtotele animaduerſum, à quo pleraq;, quis poteſt non mirari? Grues quum loca calidiora petentes maria tranſmittant, trianguli efficere formam: eius autem ſummo angulo aer ab ijs aduerſus pellitur: deinde ſenſim ab utroq; latere tanquam remis, ita pennis curſus auium leuatur. Baſis autem trianguli, quam efficiunt grues, ea tanquam à puppi uentis adiuuatur, eæq́ in tergo præuolantium colla & capita reponunt. Quod quia ipſe dux facere non poteſt, quia non habet ubi nitatur, reuolat ut ipſe quoq; quieſcat. In eius locum ſuccedit ex ijs quæ adquierunt, eaq́ uiciſſitudo in omni curſu conſeruatur. Multa eiuſmodi proferre poſſum, ſed genus ipſum uidetis. Iam uero illa etiam notiora, quanto ſe opere cuſtodiant beſtiæ, ut in paſtu circunſpectẽt, ut in cubilibus delitеſcãt. Atque illa mirabilia, quid ea quæ nuper, ideſt paucis ante ſeculis medicorum ingenijs reperta ſunt, uomitione ca*nes, purgante autem aluos ibes Aegyptiæ curant. Auditum eſt pantheras, quę in barbaria uenenata carne caperentur, remedium quoddam habere, quo cum eſſent uſq; non morerentur. Capras autem in Creta feras quum eſſent cõfixę uenenatis ſagittis, herbam quærere quę Dictamnus uocaretur, quam quum guſtauiſſent, ſagittas excidere dicũt é corpore. Ceruęq́ pauló ante partum perpurgant ſe quadam herbula, quæ Seſelis dicitur. Iam illa cernimus, ut contra uim & metum ſuis ſe armis quęq; defendat, cornibus tauri, apri dentibus, morſu leones: alię fuga ſe, alię occultatione tutantur, atramenti effuſione ſepię, torpore torpedines: multę etiam inſectantes odoris intolerabili fœditate depellunt. Vt uero perpetuus mundi eſſet ornatus, magna adhibita cura eſt à prouidentia deorum, ut ſemper eſſent & beſtiarum genera & arborum, omniumq́ rerum quę altę aut radicibus à terra, aut ſtirpibus continerentur. Quę quidem omnia eam uim ſeminis habent in ſe, ut ex uno plura generentur: idq́ ſemen incluſum eſt in intima parte earum baccarum quæ ex quaque ſtirpe funduntur, ijſdemq́ ſeminibus & homines aſſatim ueſcuntur, & terrę eiuſdem generis ſtirpium renouatione complentur.

Quid loquar quanta ratio in beſtijs ad perpetuam conſeruationem earum generis appareat? Nam primum, aliæ mares, aliæ fœminæ ſunt, quod perpetuitatis cauſa machinata natura eſt. Deinde partes corporis & ad procreandum, & ad concipiendum aptiſſimę, & in mare & in fœmina commiſcendorum corporum mirę libidines. Quum autem in locis ſemen inſedit, rapit omnem ferè cibum ad ſeſe, eoq; ſeptum fingit animal. Quod quum ex utero elapſum excidit, in ijs animātibus quę lacte aluntur, omnis ferè cibus matrum lacteſcere incipit: eaq; quæ pauloante nata ſunt, ſine magiſtro duce natura mā mas appetunt, earumq; ubertate ſaturantur. Atq; ut intelligamus nihil horum eſſe fortuitum, & hæc omnia eſſe opera prouidæ ſolertisq; naturæ, quæ multiplices fœtus procreant, ut ſues, ut canes, his mammarum data eſt multitudo, quas eaſdem paucas habent hæ beſtiæ, quæ pauca gignunt. Quid dicā quantus amor beſtiarum ſit in educandis cuſtodiendisq; ijs quæ procreauerunt, uſq; ad eum finem, dum poſſint ſe ipſa defendere? Et ſi piſces ut aiunt, oua quum genuerunt relinquunt. Facile enim illa aqua & ſuſtinentur, & fœtum fundunt. Teſtudines autem & crocodilos dicunt, quum in terra partum ediderint, obruere oua, deinde diſcedere: ita & naſcuntur & educantur ipſa per ſeſe. Iam gallinæ auesq; reliquæ & quietum requirunt ad pariendum locum, & cubilia ſibi nidosq; conſtruunt, eosq; q̄ poſſunt molliſſime ſubſternunt, ut q̄ facillime oua ſeruentur: è quibus pullos quum excuderint, ita tuentur, ut & pennis foueant, ne frigore lædantur, & ſi eſt calor à ſole, ſe opponāt. Quum autem pulli pennulis uti poſſunt, tum uolatus eorum matres proſequuntur, reliqua cura liberantur. Accedit etiam ad nonnullorum animantiū, & earum rerum quas terra gignit conſeruationem, & ſalutem, hominum etiam ſolertia & diligentia. Nam multæ & pecudes & ſtirpes ſunt, quæ ſine procuratione hominum, ſaluæ eſſe non poſſunt. Magnæ etiam opportunitates ad cultum hominum atq; abundantiam, aliæ alijs in locis reperiuntur. Aegyptum Nilus irrigat, & quum tota æſtate obrutā oppletamq; tenuit, tū recedit, mollitosq; & oblimatos agros ad ſerendum relinquit. Meſopotamiam fertilem efficit Euphrates, in quam quotannos quaſi nouos agros inuehit. Indus uero, qui eſt omnium fluminum maximus, non aqua ſolum agros lętificat & mitigat, ſed eos etiam conſerit. Magnam enim uim ſeminum ſecum frumenti ſimilium dicitur deportare. Multaq; alia in alijs locis commemorabilia proferre poſſum, multos fertiles agros, alios aliorum fructuum. Sed illa quanta benignitas naturæ, quód tam multa ad ueſcēdum, tam uaria, & tam iucunda gignit? neq; ea uno tēpore anni, ut ſemper & nouitate delectemur & copia. Q̄z tempeſtiuos autem dedit, q̄ ſalutares nō modo hominum, ſed etiam pecudum generi: ijs deniq; omnibus quæ oriuntur è terra, uentos Eteſias, quorum flatu nimij temperantur calores, ab ijſdem etiam maritimi curſus celeres & certi diriguntur. Multa prætereunda ſunt, & tamen multa dicuntur. Enumerari enim non poſſunt fluminum opportunitates, æſtus maritimi multum accedentes & recedentes: montes ueſtiti atq; ſylueſtres: ſalinæ ab ora maritima remotiſſimę: medicamentorum ſalutariū pleniſſimæ terræ: artes deniq; innumerabiles ad uictum & ad uitam neceſſariæ. Iā diei noctisq; uiciſſitudo conſeruat animātes, tribuens aliud agendi tēpus, aliud quieſcendi. Sic undiq; omni ratione concluditur, mente conſilioq;

diuino

diuino omnia in hoc mundo, ad ſalutem omnium conſeruationemq́; admirabiliter adminiſtrari. Sin quærat quiſpiam, cuiuſnam cauſa tantarum rerum molitio facta ſit, arborúmne & hęrbarum, quæ quanquam ſine ſenſu ſunt, tamen à natura ſuſtinentur? At id quidem abſurdum eſt. An beſtiarum? Nihilo probabilius, deos mutarum & nihil intelligentium cauſa tãtum laboraſſe. Quorum igitur cauſa quis dixerit effectum eſſe mundum? Eorum ſcilicet animantium, quæ ratione utuntur. Hi ſunt dij & homines, quibus profecto nihil eſt melius. Ratio eſt enim quę prçſtet omnibus. Itaq; fit credibile, deorũ & hominum cauſa factum eſſe mundum, quęq́; in eo mundo ſint omnia. Faciliusq́; intelligitur, à dijs immortalibus hominibus eſſe prouiſum, ſi erit tota hominis fabricatio ꝑſpecta, omniſq́; humanæ naturæ figura atq; perfectio. Nam quum tribus rebus animantium uita teneatur, cibo, potione, ſpiritu, ad hæc omnia percipienda os eſt aptiſſimum, quod adiunctis naribus ſpiritu augetur. Dentibus autem in ore conſtructis mãditur, atq; ab his extenuatur & mollitur cibus. Eorum aduerſi acuti morſu diuidunt eſcas, intimi autem conficiunt, qui Genuini uocantur: quæ confectio etiam à lingua adiuuari uidetur. Linguam autem ad radices eius hærens excipit ſtomachus, quo primũ illabuntur ea quę accepta ſunt: oris utraq; ex parte tonſillas attingens, palato extremo atq; intimo terminatur. Atq; is agitatione & motibus linguę quũ depulſum & quaſi detruſum cibum accepit, depellit. Ipſius autem partes eæ quę ſunt infra id quod deuoratur, dilatantur, quę autem ſupra, contrahuntur. Sed quum aſpera arteria (ſic enim à medicis appellatur) oſtium habeat adiũctũ linguæ radicibus, paulò ſupra quàm ad linguam ſtomachus annectitur, eaq́; ad pulmones uſque pertineat, excipiátque animam, eam, quę ducta ſit ſpiritu eandẽq; à pulmonibus reſpiret & reddat, tegitur quodam quaſi operculo: quod ob quam cauſam datum eſt, ne ſiquid in eam cibi forte incidiſſet, ſpiritus impediretur? Sed quum alui natura ſubiecta ſtomacho, cibi & potionis ſit receptaculum, pulmones autem & cor extrinſecus ſpiritum ducant, in aluo multa ſunt mirabiliter effecta, quæ conſtãt ferè è neruis. Eſt autem multiplex & tortuoſa, arcetq́; & continet, ſiue illud aridum eſt ſiue humidum, quod recipit, ut id mutari & concoqui poſſit: eáque tum aſtringitur, tum relaxatur, atque omne quod accipit, cogit & confundit, ut facile & calore quem multũ habet exterendo cibo, & præterea ſpiritu omnia cocta atq; confecta, in reliquum corpus diuidantur. In pulmonibus autem ineſt raritas quædam & aſſimilis ſpongijs mollitudo, ad hauriendum ſpiritum aptiſſima: qui tum ſe contrahunt aſpirantes, tum in reſpiritu dilatant, ut frequenter ducatur cibus animalis, quo maxime aluntur animantes. Ex inteſtinis autem & aluo ſecretus à reliquo cibo ſucus is quo alimur, permanat ad iecur per quaſdam à medio inteſtino uſque ad portas iecoris (ſic enim appellant) ductas & directas uias, quæ pertinẽt ad iecur, eiq́; adhærent. Atq; inde alię pertinẽtes, ſunt, per quas cadit cibus à iecore delapſus. Ab eo cibo quum eſt ſecreta bilis, ijq; humores qui è renibus profunduntur, reliqua ſe in ſanguinẽ uertunt, ad eaſdemq́; portas iecoris confluunt, ad quas oẽs eius uiæ pertinent: per quas lapſus cibus ex hoc ipſo loco in eam uenam quæ Caua appellatur, confunditur, perq́; eam ad cor confectus iam coactusq́; perlabitur. À corde autem in totum corpus diſtribuitur per uenas admodum multas, in omnes partes corporis pertinen-

tes. Quemadmodum autem reliquiæ cibi depellantur, tum aſtringentibus ſe inteſtinis, tum relaxantibus, haud ſanè difficile dictu eſt: ſed tamen præter-eundum eſt, ne quid habeat iniucunditatis oratio. Illa potius explicetur incredibilis fabrica naturæ. Nam quæ ſpiritu in pulmones anima ducitur, ea caleſcit primum ipſo ab ſpiritu, deinde contagione pulmonum, ex caꝙ pars redditur reſpirando, pars concipitur cordis parte quadam, quam Ventriculum cordis appellant. Cui ſimilis alter adiunctus eſt, in quem ſanguis à iecore per uenã illã cauã influit, eoꝙ modo ex his partibus & ſanguis per uenas in oẽ corpus diffundit̃, & ſpiritus per arterias. Vtraꝙ autẽ crebræ multæꝙ toto corpore intextæ uim quandã incredibilem artificioſi operis diuiniꝙ teſtantur. Quid dicam de oſſibus, quæ ſubiecta corpori mirabiles commiſſuras habẽt, & ad ſtabilitatem aptas, & ad artus finiendos accommodatas, & ad motum, & ad omnem corporis actionem? Huc adde neruos, à quibus artus continentur, eorumꝙ implicationem corpore toto pertinentem: qui ſicut uenæ & arteriæ à corde tractæ & profectæ in corpus omne ducuntur. Ad hanc prouidentiam naturæ tam diligentem, tamꝙ ſolertem, adiungi multa poſſunt, e quibus intelligatur quãtæ res hominibus à dijs, quamꝙ eximiæ tributæ ſint. Quæ primum eos humo excitatos, celſos & erectos cõſtituit, ut deorum cognitionem cœlum intuentes capere poſſent. Sunt enim ex terra homines, nõ ut incolæ atque habitatores, ſed quaſi ſpectatores ſuperarum rerum atꝙ cœleſtium, quarum ſpectaculum ad nullum aliud genus animantium pertinet. Senſus autem interpretes ac nuncij rerum, in capite tanquam in arce mirifice ad uſus neceſſarios & facti & collocati ſunt. Nam oculi tanquam ſpeculatores altiſſimum locum obtinent, ex quo plurima conſpicientes, fungantur ſuo munere. Et aures quum ſonum percipere debeãt, qui natura in ſublime fertur, recte in altis corporum partibus collocatæ ſunt. Itemꝙ nares, & quod omnis odor ad ſupera fertur, recte ſurſum ſunt: & quòd cibi & potionis iudicium magnum earum eſt, non ſine cauſa uicinitatem oris ſecutæ ſunt. Iam guſtatus qui ſentire eorum quibus ueſcimur genera deberet, habitat in ea parte oris, qua eſculentis & potulentis iter natura pateſecit. Tactus autem toto corpore æquabiliter fuſus eſt, ut omnes ictus, omnesꝙ nimios & frigoris & caloris appulſus ſentire poſſimus. Atꝙ ut in ędificijs architecti auertunt ab oculis naribusꝙ dominorum ea quæ profluentià neceſſario tetri eſſent aliquid habitura, ſic natura res ſimiles procul amandauit à ſenſibus. Quis uero opifex præter naturam, qua nihil poteſt eſſe callidius, tantam ſolertiam perſequi potuiſſet in ſenſibus? quæ primum oculos membranis tenuiſſimis ueſtiuit & ſepſit, quas primum perlucidas fecit, ut per eas cerni poſſet: firmas autem, ut cõtinerentur. Sed lubricos oculos fecit & mobiles, ut & declinarent, ſi quid noceret, & aſpectum quo uellent facile conuerterent. Aciesꝙ ipſa qua cernimus, quæ pupula uocatur, ita parua eſt, ut ea quæ nocere poſſint facile uitet: palpebræꝙ quæ ſunt tegmenta oculorũ molliſſimæ tactu ne læderent aciem aptiſſime factæ, & ad claudẽdas pupulas, ne quid incideret, & ad aperiendas: idꝙ prouidit ut idẽtidem fieri poſſet cum maxima celeritate. Munitæꝙ ſunt palpebræ tanquam uallo pilorum, quibus & apertis oculis ſi quid incideret repelleretur, & ſomno conniuentibus, quum oculis ad cernendum non egeremus, ut qui tanquam inuoluti quieſcerent. Latent præterea utiliter, excelſis

undiꝙ

undiꝗ partibus ſepiũtur. Primũ enĩ ſuperiora ſupercilijs obducta ſudorẽ à capite & à fronte defluentem repellunt. Genæ deinde ab inferiore parte tutantur ſubiectæ, leuiterꝗ eminentes. Naſusꝗ ita locatus eſt, ut quaſi murus oculis interiectus eſſe uideatur. Auditus autem ſemper patet: eius enim ſenſu etiam dormientes egemus, à quo quum ſonus eſt acceptus, etiam è ſomno excitamur. Flexuoſum iter habet ne quid intrare poſſit, ſi ſimplex & directũ pateret. Prouiſum etiam, ut ſi qua minima beſtiola conaretur irrumpere, in ſordibus aurium tanquam in uiſco inhæreſceret. Extra autem eminent quæ appellantur aures, & tegendi cauſa factæ tutandiꝗ ſenſus, & ne adiectæ uoces laberentur atque errarent, prius quàm ſenſus ab his pulſus eſſet. Sed duros & quaſi corneolos habent introitus, multisꝗ cum flexibus, quod his naturis relatus amplificatur ſonus. Quocirca & in fidibus teſtudine reſonatur, aut cornu, & ex tortuoſis locis & incluſis referuntur ampliores. Similiter nares, quæ ſemper propter neceſſarias utilitates patent, cõtractiores habent introitus, ne quid in eas quod noceat poſſit peruadere, humoremꝗ ſemper habent ad puluerem, multaꝗ alia depellenda non inutilem. Guſtatus præclare ſeptus eſt: ore enim continetur, & ad uſum apte, & ad incolumitatis cuſtodiam. Omnisꝗ ſenſus hominum multo antecellit ſenſibus beſtiarum. Primum enim oculi in his artibus quarum iudicium eſt oculorum, in pictis, fictis cælatisꝗ formis, in corporum etiam motione atꝗ geſtu multa cernunt ſubtilius: colorum etiam & figurarum tum uenuſtatem atque ordinem, & (ut ita dicam) decentiam oculi iudicant, atque etiam alia maiora. Nam & uirtutes & uitia cognoſcunt, iratum, propitium, lætantem, dolentem, fortem, ignauum, audacem, timidumꝗ cognoſcunt. Auriumꝗ item eſt admirabile quoddam artificioſumꝗ iudicium, quo iudicatur & in uocis & in tibiarum neruorumꝗ cantibus uarietas ſonorum, interualla, diſtinctio, & uocis genera permulta, canorum fuſcum, leue aſperum, graue acutum, flexibile durum, quæ hominum ſolum auribus iudicantur. Nariumꝗ item & guſtandi, & arte tangendi magna iudicia ſunt, ad quos ſenſus capiendos & perfruendos plures etiam quàm uellem artes repertæ ſunt. Perſpicuum eſt enim quò compoſitiones unguentorum, quò ciborum cõditiones, quò corporum lenocinia proceſſerint. Iam uero animum ipſum, mentemꝗ hominis, rationem, conſilium, prudentiam, qui non diuina cura perfecta eſſe perſpicit, his ipſis rebus mihi uidetur carere, de quo dum diſputarem, tuam mihi dari uelim Cotta eloquentiam. Quo enim tu illa modo diceres? quanta primum intelligentia, deinde conſequentium rerum cum primis coniunctio & comprehenſio eſſet in nobis, ex quo uidelicet quid ex quibusꝗ rebus efficiatur, idꝗ ratione concludimus, ſingulasꝗ res definimus, circunſcripteꝗ complectimur. Ex quo ſcientia intelligitur quam uim habeat, qualis ſit, qua ne in deo quidem eſt res ulla præſtantior. Quanta uero illa ſunt, quæ uos Academici infirmatis & tollitis, quod & ſenſibus & animo, ea quæ extra ſunt percipimus atꝗ comprehendimus? Ex quibus collatis inter ſe & cõparatis artes quoꝗ efficimus partim ad uſum uitæ, partim ad oblectationem neceſſarias. Iam uero domina rerum (ut uos ſoletis dicere) eloquendi uis quàm eſt præclara, quàmꝗ diuina? quæ primum efficit, ut & ea, quæ ignoramus diſcere, & ea quæ ſcimus alios docere poſſimus. Deinde hac cohortamur, hac perſuademus, hac conſolamur afflictos,

hac deducimus perterritos à timore, hac geſtientes comprimimus, hac cupiditates iracundiasq́ reſtinguimus: hęc nos iuris, legum, urbium ſocietate deuinxit, hæc à uita immani & fera ſegregauit. At uſum autem orationis incredibile eſt, niſi diligenter attenderis, quanta opera machinata natura ſit. Primum enim à pulmonibus arteria uſq; ad os intimum pertinet, per quam uox principium à mente ducens, percipitur & funditur. Deinde in ore ſita lingua eſt finita dentibus, & ea uocem ĩmoderate profuſam fingit & terminat, quæ ſonos uocis diſtinctos & preſſos efficit, quum & ad dentes & ad alias partes pellit oris. Itaq; plectri ſimilem linguam noſtri ſolent dicere, chordarum dẽtes, nares cornibus his, qui ad neruos reſonant in cantibus. Quã uero aptas, quamq́ multarum artium miniſtras manus, natura homini dedit? Digitorum enim contractio facilis, facilisq́ porrectio propter molles commiſſuras, & artus nullo in motu laborat. Itaq; ad pingendum, fingendum, ad ſcalpendum, ad neruorum eliciendos ſonos, ad tibiarum, apta manus eſt admonitione digitorum. Atq; hęc oblectationis, illą neceſſitatis: cultus dico agrorum, extructionesq́ tectorum, tegumenta corporum, uel texta, uel ſuta, omnemq́ fabricam æris & ferri. Ex quo intelligitur adinuenta animo, percepta ſenſibus, adhibitis opificũ manibus omnia nos conſecutos, ut tecti, ut ueſtiti, ut ſalui eſſe poſſimus, urbes, muros, domicilia, delubra haberemus. Iam uero operibus hominum, id eſt manibus cibi etiam uarietas inuenitur & copia. Nam & agri multa ferunt manu quæſita, quæ uel ſtatim conſumantur uel mandentur condita uetuſtati: & præterea ueſcimur beſtijs & terrenis, & aquatilibus, & uolantibus, partim capiendo, partim alendo. Efficimus etiam domitu noſtro quadrupedum uectiones, quorũ celeritas, atq; uis nobis ipſis affert uim & celeritatem. Nos onera quibuſdam beſtijs, nos iuga imponimus, nos elephantorum acutiſſimis ſenſibus, nos ſagacitate canum ad utilitatem noſtram abutimur. Nos ex terrę cauernis ferrum elicimus, rem ad colendos agros neceſſariã. Nos æris, argenti, auri uenas penitus abditas inuenimus, & ad uſum aptas, & ad ornatum decoras. Arborum autem confectione, omniq́ materia, & culta & ſyluestri, partim ad calfaciendum corpus igni adhibito, & ad mitigandum cibum utimur, partim ad ædificandum, ut tectis ſepti frigora caloresq́ pellamus. Magnos uero uſus affert ad nauigia facienda, quorum curſibus ſuppeditantur omnes undiq; ad uitam copiæ: quasq́ res uiolentiſſimas natura genuit, earum moderationem nos ſoli habemus maris atq; uentorum propter nauticarũ rerum ſcientiam, plurimisq́ maritimis rebus fruimur atq; utimur. Terrenorum item commodorum omnis eſt in homine dominatus. Nos campis, nos montibus fruimur: noſtri ſunt amnes, noſtri lacus: nos fruges ſerimus, nos arbores, nos aquarum inductionibus terris fœcunditatem damus, nos flumina arcemus, dirigimus, auertimus: noſtris deniq; manibus in rerum natura, quaſi alteram naturam efficere conamur. Quid uero hominum ratio? non in cœlũ uſq; penetrauit? Soli enim ex animantibus nos, aſtrorum ortus, obitus, curſusq́ cognouimus. Ab hominum genere finitus eſt dies, menſis, annus, defectiones Solis & Lunæ cognitæ, prædicatæq́ in omne poſterum tempus, quæ, quantæ, quando futuræ ſint. Quæ contuens animus accipit ad cognitionem deorum, e' qua oritur pietas, cui coniuncta iuſtitia eſt: reliquæq́ uirtutes, e' quibus uita beata exiſtit, par & ſimilis deorũ, nulla

alia

alia re, niſi immortalitate: quæ nihil ad bene uiuendum pertinet, cedens cœleſtibus. Quibus rebus expoſitis, ſatis docuiſſe uideor, hominis natura quãto omnes anteiret animantes. Ex quo debet intelligi, nec figuram ſitumq́ membrorum, nec ingenij mentisq́ uim talem effici potuiſſe fortuna. Reſtat ut doceam, atq; aliquando perorem, omnia quæ ſint in hoc mundo, quibus utantur homines, hominum cauſa facta eſſe, & parata. Principio ipſe mundus deorum hominumq́ cauſa factus eſt, quæq́ in eo ſunt, ea parata ad fructum hominum & inuenta ſunt. Eſt enim mundus quaſi communis deorum atque hominum domus aut urbs utrorumq;. Soli enim ratione utentes iure ac lege uiuunt. Vt igitur Athenas & Lacedæmonem Athenienſium Lacedemoniorúmque cauſa putandum eſt conditas eſſe, omniaq́ quæ ſint in his urbibus eorum populorum recte eſſe dicuntur, ſic quęcunque ſunt in omni mũdo, deorum atque hominum putanda ſunt. Iam uero circuitus Solis & Lunę, reliquorumq́ ſyderũ, quãquam etiam ad mundi cohęrentiam pertinent, tamen & ſpectaculum hominibus præbent. nulla eſt enim inſatiabilior ſpecies nulla pulchrior, & ad rationem ſolertiamq́ præſtantior. Eorum enim curſus dimetati, maturitates temporum & uarietates mutatiões q́ cognouimus: quæ ſi hominibus ſolis nota ſunt, hominum facta eſſe cauſa iudicandum eſt. Terra uero fœta frugibus, & uario leguminum genere, quæ cum maxima largitate fundit, ea ferarúmne an hominum cauſa gignere uidetur? Quid de uitibus oliuetisq́ dicam? quarum uberrimi lætiſſimiq́ fructus, nihil omnino ad beſtias pertinent. Neque enim ſerendi, neque colendi, nec tempeſtiue demetendi percipiendiq́ fructus, neque condendi, ac reponendi ulla pecudum ſcientia eſt: earumq́ omnium rerum, hominum eſt & uſus & cura. Vt fides igitur & tibias eorum cauſa factas dicendum eſt, qui illis uti poſſent, ſic ea quę dixi, ijs ſolis confitendum eſt eſſe parata qui utuntur. Nec ſi quæ beſtiæ furantur aliquid ex his aut rapiunt, illarum quoq; cauſa ea nata eſſe dicimus. Neq; enim homines murium aut formicarum cauſa frumentum condunt, ſed coniugum, & liberorum, & familiarum ſuarum. Itaque beſtiæ furtim ut dixi fruuntur, domini palàm & libere: hominum igitur cauſa eas rerum copias comparatas fatendum eſt. Ni forte tanta ubertas, & uarietas pomorum, eorumq́ iucundus non guſtatus ſolum, ſed odoratus etiam & aſpectus, dubitationem afferat, quin hominibus ſolis ea natura donauerit, tantumq́ abeſt ut hæc beſtiarum etiam cauſa parata ſint, ut ipſas beſtias hominum gratia generatas eſſe uideamus. Quid enim oues aliud afferunt, niſi ut earum uillis confectis atque contextis, homines ueſtiantur? quę quidem neque ali, neque ſuſtẽtari, neque ullum fructum edere ex ſe ſine cultu hominum & curatione potuiſſent. Canum uero tam fida cuſtodia, tamq́ amans dominorum adulatio, tantumq́ odium in externos, & tam incredibilis ad inueſtigandum ſagacitas narium, tanta alacritas in uenando, quid ſignificat aliud, niſi ſe ad hominum commoditates eſſe generatos? Quid de bubus loquar? quorum ipſa terga declarant non eſſe ſe ad onus accipiendum figurata, ceruices autem natæ ad iugum, tum uires humerorum & latitudines ad aratra extrahenda: quibus quum terræ ſubigerentur fiſſione glebarum ab illo aureo genere, ut poetæ loquuntur, uis nulla unquam afferebatur.

Ferrea tum uero proles exorta repente eſt,

Auſaq́; funeſtum prima eſt ſabricarier enſem,
Et guſtare manu iunctum domitumq́; iuuencum.

Tanta putabatur utilitas percipi é bubus, ut eorum uiſceribus ueſci ſcelus
haberetur. Longum eſt Si mulorum perſequar utilitates & aſinorũ, quę cer
te ad hominum uſum paratę ſunt. Sus uero quid habet præter eſcam? cui qui
dem ne puteſceret, animam ipſam pro ſale datam dicit eſſe Chryſippus. Qua
pecude quod erat ad ueſcendum hominibus apta, nihil genuit natura fœcun
dius. Quid multitudinem ſuauitatemq́; piſcium dicam? quid auium? ex qui
bus tanta percipitur uoluptas, ut interdum Pronœa noſtra Epicurea fuiſſe
uideatur. Atque hæ ne caperentur quidem niſi hominum ratione atq; ſoler
tia. quanq̃ aues quaſdam, & alites, & oſcines, ut noſtri augures appellant, re
rum augurandarum cauſa natas eſſe putamus. Iam uero immanes & feras bel
uas nanciſcimur uenando, ut & ueſcamur his, & exerceamur in uenando ad ſi
militudinem bellicæ diſciplinæ, & utamur domitis & condocefactis, ut ele
phantis, multaq́; ex earum corporibus remedia morbis & uulneribus eliga
mus: ſicut ex quibuſdam ſtirpibus & herbis, quarum utilitates longinqui tẽ
poris uſu & periclitatione percepimus. Totam licet animis tanquam oculis
luſtrare terram, mariaq́; omnia, cernes iam ſpatia frugifera atq; immenſa cã
porum, ueſtitusq́; dẽſiſſimos montium, pecudum paſtus, tum incredibili cur
ſus maritimos celeritate. Nec uero tantum ſupra terram, ſed etiam in intimis
eius tenebris plurimarum rerum latet utilitas, quæ ad uſum hominum orta,
ab hominibus ſolis inuenitur. Illud uero quod uterq; ueſtrum arripiet fortaſ
ſe ad reprehendendum: Cotta, quia Carneades libenter in Stoicos inueheba
tur: Velleius, quia nihil tam irridet Epicurus, q̃ prædicationem rerum futura
rum: mihi uidetur uel maxime cõfirmare, deorum prouidentia conſuli rebus
humanis. Eſt enim profecto diuinatio, quæ multis locis, rebus, temporibus
apparet, cũ in priuatis, tũ maxime publicis. Multa cernũt aruſpices, multa au
gures prouidẽt, multa oraculis declarãtur, multa uaticinationibus, multa ſom
nijs, multa portẽtis: quibus cognitis, multæ ſæpe res hominũ ſententia atque
utilitate partæ, multa etiã pericula depulſa ſunt. Hęc igitur ſiue uis, ſiue ars, ſi
ue natura, ad ſcientiam rerum futurarum homini profecto eſt, nec ab alio ali
cui, q̃ à dijs immortalibus data. Quæ ſi ſingula uos forte non mouent, uniuer
ſa certe tamen inter ſe connexa atq; coniuncta mouere debebunt. Nec uero
uniuerſo generi hominũ ſolũ, ſed etiam ſingulis à dijs immortalibus cõſuli &
prouideri ſolet: licet enim cõtrahere uniuerſitatẽ generis humani, eamq́; gra
datim ad pauciores, poſtremo deducere ad ſingulos. Nã ſi omnibus homini
bus qui ubiq; ſunt, quacunq; in ora ac parte terrarũ ab huiuſce terrę quã nos
incolimus continuatione diſtantium, deos conſulere cenſemus ob has cauſas
quas ante diximus, his quoque hominibus conſulunt, qui has nobiſcum ter
ras ab oriente ad occidentem colunt. Sin autem conſulunt, qui quaſi ma
gnam quandam inſulam incolunt, quam nos orbem terrę uocamus, etiam il
lis conſulunt, qui partes eius inſulæ tenent, Europam, Aſiam, Aphricam. Er
go & earum partes diligunt, ut Romam, Athenas, Spartam, Rhodum, &
earum urbium ſeparatim ab uniuerſis ſingulos diligunt, ut Pyrrhi bello Cu
rium, Fabricium, Corũcanum, primo Punico Calatinum, Duelliũ, Metellũ,
Luctatiũ: ſecundo Maximũ, Marcellum, Aphricanũ: poſt hos Paulũ Grac
chum,

chum, Catonem: patrúmue memoria, Scipionem, Lælium: multoſq; præterea & noſtra ciuitas & Græcia tulit ſingulares uiros, quorum neminem niſi iuuante deo talem fuiſſe credendum eſt. Quæ ratio poetas, maximeq; Homerum impulit, ut principibus heroum Vlyſſi, Diomedi, Agamemnoni, Achilli certos deos diſcriminum & periculorum comites adiungeret. Præterea ipſorum deorum ſæpe præſentiæ, quales ſupra commemoraui, declarant ab his & ciuitatibus & ſingulis hominibus conſuli. Quod quidem intelligitur etiã ſignificationibus rerum futurarum, quæ cum dormientibus, tum uigilantibus portenduntur. Multa præterea oſtentis, multa in extis admonemur, multiſq; rebus alijs, quas diuturnus uſus ita notauit, ut artem diuinationis efficeret. Nemo igitur uir magnus ſine aliquo afflatu diuino unq̃ fuit. Nec uero ita refellendum eſt, ut ſi ſegetibus aut uinetis cuiuſpiam, tempeſtas nocuerit, aut ſi quid è uitæ commodis caſus abſtulerit, eum cui quid horum acciderit, aut inuiſum deo, aut neglectum à deo iudicemus. Magna dij curant, parua negligũt, magnis autem uiris proſpere ſemper omnes res: ſi quidem ſatis à noſtris, & à principe philoſophiæ Socrate dictum eſt, de ubertatibus uirtutis & copijs. Hęc mihi ferè in mentem ueniebant, quę dicenda putarem de natura deorum. Tu autem Cotta, ſi me audias, eandem cauſam agas, teq; & principem ciuem putes, & Pontificem eſſe cogites. Et quoniam in utranq; partem uobis licet diſputare, hanc potius ſumas, eamq; facultatem diſſerẽdi quam tibi à rhetoricis exercitationibus acceptam amplificauit Academia, potius huc conferas. Mala enim & impia conſuetudo eſt contra deos diſputandi, ſiue ex animo id fit, ſiue ſimulatę.

MARCI TVLLII CICERONIS DE NATVRA DEORVM AD M. BRVTVM LIBER TERTIVS.

QVAE quum Balbus dixiſſet, tum arridens Cotta, Sero, inquit, mihi Balbe, pręcipis quid defendam. Ego enĩ te diſputante quid contra dicerem mecum ipſe meditabar, neque tam refellendi tui cauſa, q̃ ea quæ minus intelligebam requirendi. Quum autem ſuo cuique iudicio ſit utendum, difficile factu eſt me id ſentire quod tu uelis. Hic Velleius. Neſcis, inquit, quanta cum expectatione Cotta ſim te auditurus. Iocũdus enim Balbo noſtro ſermo tuus contra Epicurum fuit. Præbebo igitur ego me tibi uiciſſim attentum contra Stoicos auditorem. Spero enim te ut ſoles, bene paratum uenire. Tum Cotta. Si me hercule, inquit, Vellei: neque enim mihi par ratio cum Lucilio eſt ac tecum fuit. Qui tandem? inquit ille. Quia mihi uidetur Epicurus ueſter de dijs immortalibus non magnopere pugnare, tantummodo negare deos eſſe non audet, ne quid inuidiæ ſubeat aut criminis. Quũ uero deos nihil agere, nihil curare confirmat, membriſq; humanis eſſe præditos, ſed eorum membrorum uſum nullum habere, ludere uidetur, ſatiſq; pu-

tare ſi dixerit eſſe quandam beatam naturam & ęternam. A Balbo autem ani maduertiſti credo q̃ multa dicta ſint, quamq́ etiam ſi minus uera, tamẽ apta inter ſe & cohærentia. Itaq́ cogito ut dixi, non tam refellere eius orationem, q̃ ea quæ minus intellexi requirere. Quare Balbe tibi permitto, reſpondere ne mihi malis de ſingulis rebus quærẽti ex te ea quæ parum accepi, an uniuer ſam audire orationem meam. Tum Balbus. Ego uero ſi quid tibi explanari uoles, reſpondere malo. Sin me interrogare non tam intelligendi cauſa, q̃ re ſellendi, utrum uoles faciam: uel ad ſingula quæ requiris ſtatim reſpondebo uel quum peroraris ad omnia. Tum Cotta, Optime, inquit, quamobrem ſic agamus, ut nos ipſa ducit oratio. Sed antequam de re, pauca de me. Non enim mediocriter moueor authoritate tua Balbe, orationeq́ ea, quæ me in perorã do cohortabatur, ut meminiſſem me & Cottam eſſe & Pontificem. Quod eo credo ualebat, ut opiniones quas à maioribus accepimus de dijs immortali bus, ſacra, cerimonias, religionesq́ defenderem. Ego uero eas defendam ſem per, ſemperq́ defendi. nec me ex ea opinione, quam à maioribus accepi de cul tu deorum immortalium, ullius unquam oratio aut docti aut indocti moue bit. Sed quum de religione agitur, T. Coruncanium, P. Scipionem, P. Scæ uolam Pontifices maximos, non Zenonem, aut Cleanthem, aut Chryſippũ ſequor, habeoq́ C. Lælium Augurem eundemq́ ſapientem, quem potius au diam dicentẽ de religione in illa oratione nobili, q̃ quenq̃ principẽ Stoicorũ. Quumq́ omnis populi R. religio in ſacra & in auſpicia diuiſa ſit, tertiũ adiũ ctum ſit, ſi quid prædictionis cauſa ex portẽtis & monſtris Sibyllæ interpre tes, aruſpicésue monuerunt. Harum ergo religionum nullam unquam con temnendam putaui, mihiq́ ita perſuaſi, Romulum auſpicijs, Numam ſacris conſtitutis fundamenta ieciſſe noſtræ ciuitatis: quæ nunquam profecto ſine ſumma placatione deorum immortalium tanta eſſe potuiſſent. Habes Balbe quid Cotta, quid Põtifex ſentiat. Fac nũc ergo ĩtelligã tu quid ſentias: à te enĩ philoſopho rationem accipere debeo religionis, maioribus autẽ noſtris etiã nulla ratione reddita credere. Tum Balbus. Quam igitur à me rationem, in quit Cotta, deſideras? Et ille, Quadripertita, ĩquit, fuit diuiſio tua. Primum, ut uelles docere deos eſſe. Deinde, quales eſſent. Tum, ab his mundũ regi. Po ſtremo, conſulere eos rebus humanis. Hæc, ſi recte memini partitio, fuit. Re ctiſſime, inquit Balbus, ſed expecto quid requiras. Tum Cotta, Primum quidq́ uideamus, inquit, & ſi id eſt primum quod inter omnes niſi admo dum impios conuenit, mihi quidem ex animo exuri non poteſt eſſe deos. Id tamen ipſum quod mihi perſuaſum eſt, authoritate maiorum, cur ita ſit nihil tu me doces. Quid eſt, inquit Balbus, ſi tibi perſuaſum eſt, cur à me uelis diſcere? Tum Cotta. Quia ſic aggredior, inquit, ad hanc diſputatio nem, quaſi nihil unquam audierim de dijs immortalibus, nihil cogitauerim. Rudem me & integrum diſcipulũ accipe, & ea quę requiro doce. Dic igitur, ĩquit, quid requiras. Egóne? primũ illud. Cur quod perſpicuũ in iſtam partẽ ne egere quidem oratione dixiſſes, quod eſſet perſpicuum & inter omnes con ſtaret, de eo ipſo tam multa dixeris? Quia te quoq́, inquit, animaduerti Cot ta ſæpe quum in foro diceres, q̃ plurimis poſſis argumentis onerare iudicem, ſi modo eam facultatem tibi daret cauſa: atque hoc idem & philoſophi faci unt, & ego ut potui feci. Tu autem qui id quæris, ſimiliter facis, ac ſi me ro

ges

ges cur te duobus contuear oculis,& non altero contuear,quum idem uno aſſequi poſſim.Tum Cotta.Quã ſimile iſtud ſit,inquit,tu uideris.Nam ego neque in cauſis,ſi quid eſt euidens de quo inter omnes conueniat, argumentari ſoleo:perſpicuitas enim argumentatione eleuatur:nec ſi id facerem in cauſis forenſibus,idem facerem in hac ſubtilitate ſermonis. Cur contuerere autem altero oculo cauſa non eſſet,quum idem obtutus eſſet amborum,& quum rerum natura,quam tu ſapientem eſſe uis,duo lumina ab animo ad oculos perforata nos habere uoluiſſet.Sed quia non confidebas tam eſſe id perſpicuum q̃ tu uelis,propterea multis argumentis deos eſſe docere uoluiſti. Mihi enim unum ſat erat,ita nobis maiores noſtros tradidiſſe. Sed tu auctoritates contemnis,ratione pugnas. Patere igitur rationem meam cum tua ratione contẽdere. Affers hæc omnia argumenta cur dij ſint, remq́ mea ſententia minime dubiam,argumentando dubiam facis. Mandaui enim memoriæ non numerum ſolum,ſed etiam ordinem argumentorum tuorum. Primum fuit, quum cœlum ſuſpexiſſemus,ſtatim nos intelligere eſſe aliquod numen,quo hæc regantur.Ex hoc illud etiam.

Aſpice hoc ſublime candens,quem inuocant omnes Iouem.

Quaſi uero quiſquã noſtrum iſtum potius q̃ Capitolinum, Iouem appellet:aut hoc perſpicuum ſit,cõſtetq́ inter omnes,eos eſſe deos,quos tibi Velleius multiq́ præterea ne animantes quidẽ eſſe concedant.Graue etiam argumentum tibi uidebatur,quod opinio de dijs immortalibus & omnium eſſet, & quotidie creſceret.Placet igitur tantas res opinione ſtultorum iudicari,uobis præſertim qui illos inſanos eſſe dicatis? At enim præſenteis uidemus deos, ut apud Regillum Poſthumius,in Salaria Vatienus,neſcio quid etiã de Locrorum apud Sagrã prælio.Quos igitur tu Tyndaridas appellabas,id eſt homines homine natos,& quos Homerus qui recẽs ab illorũ ætate fuit,ſepultos dicit Lacedæmone,eos tu cãterijs albis nullis calonibus obuiam Vatieno ueniſſe exiſtimas,& uictoriam Populi R. Vatieno potius homini ruſtico q̃ M. Catoni qui tum erat princeps nunciauiſſe.Ergo & illud in ſilice,quod hodie apparet apud Regillum,tanquã ueſtigium ungulæ Caſtoris equi credis eſſe. Nónne mauis illud credere,quod probari poteſt,animos præclarorũ hominũ,quales iſti Tyndaridæ fuerũt,diuinos eſſe & æternos,q̃ eos qui ſemel cremati eſſent,equitare,& in acie pugnare potuiſſe? Aut ſi hoc fieri potuiſſe dicis,doceas oportet quomodo,nec fabellas aniles proferas. Tũ Lucilius. An tibi,inquit,fabellæ uidẽtur? Nónne Aulo Poſthumio ædem Caſtori & Polluci in foro dedicatã? nónne S.C. de Vatieno uides? Nam de Sagra, Græcorum etiã eſt uulgare prouerbium: qui quæ affirmant,certiora eſſe dicunt q̃ illa que apud Sagrã. His igitur authoribus nónne debes moueri? Tum Cotta. Rumoribus,inquit,mecum pugnas Balbe,ego autem à te rationes reqro.

Multa deſiderantur

Sequũtur quæ futura ſunt:effugere enim nemo id poteſt,quod futurum eſt. Sæpe autem ne utile quidẽ eſt ſcire quid futurum ſit. Miſerum eſt enim nihil proficientem angi,nec habere ne ſpei quidem extremum,& tamen cõmune ſolatiũ:præſertim quum uos ijdem fato fieri dicatis omnia. Quod autẽ ſemper ex omni æternitate uerũ fuerit,id eſſe fatũ. Quid igitur iuuat, aut quid affert ad cauẽdũ,ſcire aliqd futurũ,quũ id certe futurũ ſit? Vnde porro iſta diuinatio?

quis inuenit fiſſum iecoris? quis cornicis cantum notauit? quis ſortes? Qui-
bus ego credo, nec poſſum Attij Nauij, quem cõmemorabas, lituum contem
nere. Sed qui iſta ĩtellecta ſunt, à philoſophis debeo diſcere, preſertim quum
plurimis de rebus iſti diuinis mẽtiuntur. At medici quoq;, ita enim dicebas,
ſæpe falluntur. Quid ſimile medicina cuius ego rationem uideo, & diuinatio
quæ unde oriatur nõ intelligo? Tu autẽ etiã Deciorũ deuotionibus placatos
deos eſſe cenſes. Quæ fuit tanta eorum iniquitas, ut placari Populo R. non
poſſent, niſi uiri tales occidiſſent? Conſilium illud imperatorium fuit, quod
Græci ϛρατήγημα appellant, ſed eorum Imperatorum, qui patriæ conſulerent,
uitæ non parcerent. Rebantur enim fore, ut exercitus Imperatorem equo in-
citato ſe in hoſtem immittẽtem perſequeretur, id quod euenit. Nã Fauni uo-
cem equidẽ nunq̃ audiui, tibi ſi audiuiſſe te dicis credam, & ſi Faunus omnino
quid ſit neſcio. Non igitur adhuc quantum quidem in te eſt Balbe intelligo
deos eſſe: quos equidem credo eſſe, ſed nihil docent Stoici. Nam Cleanthes,
ut dicebas, quatuor modis formatas in animis hominum putat deorum eſſe
notiones. Vnus is modus eſt de quo ſatis dixi, qui eſt ſuſceptus ex præſenſio
ne rerũ futurarũ. Alter ex perturbationibus tẽpeſtatum, & reliquis motibus.
Tertius ex cõmoditate rerum quas percepimus & copia. Quartus ex aſtro-
rum ordine cœliq; conſtãtia. De præſenſione diximus: de perturbationibus
cœleſtibus, & maritimis, & terrenis, nõ poſſumus dicere quũ ea fiant, nõ eſſe
multos qui illa metuant, & à dijs immortalibus fieri exiſtiment. Sed non id
quæritur, ſint ne aliqui qui deos eſſe putent: dij utrum ſint nec ne ſint, quæri-
tur. Nam reliquæ cauſæ quas Cleanthes affert, quarum una eſt de cõmodo-
rum quæ capimus copia, altera de temporum ordine cœliq; conſtantia, tum
tractabuntur à nobis, quum diſputabimus de prouidẽtia deorũ, de qua pluri
ma à te Balbe dicta ſunt, eodemq; illa etiam differemus, quod Chryſippũ di-
cere aiebas, quoniam eſſet aliquid in rerum natura quod ab homine effici nõ
poſſet, eſſe aliquid homine melius: quæ in domo pulchra cum pulchritudi-
ne mundi comparabas, & quum totius mundi conuenientiam conſenſumq;
afferebas. Zenoniſq; breues & acutulas concluſiones in eam partem ſermo-
nis, quam modo dixi, differemus. Eodemq; tempore illa omnia quæ à te phy
ſice dicta ſunt de ui ignea, deq; eo calore ex quo omnia generari dicebas, loco
ſuo quærẽtur, omniaq; quæ è te nudiuſtertius dicta ſunt, quum docere uelles
deos eſſe: quare & mundus uniuerſus, & ſol, & luna, & ſtellæ ſenſum ac men-
tẽ haberent, in idem tẽpus reſeruabo. A te autẽ idẽ illud etiam atq; etiã quæ-
ram, quibus rationibus tibi perſuadeas deos eſſe. Tum Balbus. Equidem at-
tuliſſe rationes mihi uideor: ſed eas tu ita refellis, ut quum me interrogaturus
eſſe uideare, & ego me ad reſpõdendũ cõpararim, repente auertas orationẽ,
nec des reſpõdendi locum. Itaq; maximæ res tacite præterierũt de diuinatio
ne, de fato: quibus de quæſtionibus tu quidẽ ſtrictim, noſtri autem multa ſo-
lẽt dicere, ſed ab hac quæſtione quæ nunc in manibus eſt ſeparãtur. Quare ſi
uidetur noli agere cõfuſe, ut hoc explicemus hac ea diſputatione quod quæri-
tur. Optime, inquit Cotta. Itaq; quoniam quatuor in partes totam quæſtio-
nem diuiſiſti, de primaq; diximus, conſideremus ſecundam, quæ talis mihi
uidetur fuiſſe, ut quum oſtendere uelles quales dij eſſent, ut oſtenderes nullos
eſſe. A conſuetudine enim oculorum animum abducere difficillimũ dicebas:

ſed

ſed quum deo nihil præſtantius eſſet, non dubitabas quin mundus eſſet deus, quo nihil in rerum natura melius eſſet, modo poſſemus eum animãtem cogitare, uel potius ut cetera oculis, ſic animo hoc cernere. Sed quum mundo negas quidquam eſſe melius, quid dicis melius? Si pulchrius, aſſentior: ſi aptius ad utilitates noſtras, id quoq; aſſentior: ſin autem id dicis, nihil eſſe mundo ſapientius, nullo modo prorſus aſſentior. Nõ quòd difficile ſit mentem ab oculis ſeuocare, ſed quo magis ſeuoco, eo minus id quod tu uis poſſum mente cõprehendere. Nihil eſt mundo melius in rerum natura, ne in terris quidẽ urbe noſtra: num igitur idcirco in urbe eſſe rationem, cogitationem, mentem putas? aut quoniã non ſit, num idcirco exiſtimas formicã anteponendã eſſe huic pulcherrimæ urbi, quod in urbe ſenſus ſit nullus, in formica non modo ſenſus ſed etiam mens, ratio, memoria? Videre oportet Balbe, quid tibi cõcedatur, non teipſum quod uelis ſumere. Iſtum enim locum totum illa uetus Zenonis breuis, & ut tibi uidebatur acuta cõcluſio dilatauit. Zeno enim ita concludit. Quod ratione utitur id melius eſt q̃ id quod ratione non utitur, nihil autem mundo melius, ratione igitur mundus utitur. Hoc ſi placet, iam efficies ut mũdus optime librum legere uideatur. Zenonis enim ueſtigijs hoc modo rationem poteris concludere. Quod literatum eſt, id eſt melius q̃ quod nõ eſt literatum, nihil autem mundo melius, literatus igitur eſt mundus. Iſto modo etiam diſertus, & quidẽ mathematicus, muſicus, omni deniq; doctrina eruditus, poſtremo philoſophus. Sæpe dixi nihil fieri ſine deo, nec ullam uim eſſe naturæ, ut ſui diſſimilia poſſit effingere. Concedam non modo animantem & ſapientem eſſe mũdum, ſed fidicinem etiam & tibicinem, quoniam earũ quoq; artium homines ex eo procreantur. Nihil igitur affert pater iſte Stoicorum, quare mundum ratione uti putemus, nec cur animantem quidem eſſe. Non eſt igitur mundus deus, & tamen nihil eſt eo melius: nihil eſt enim eo pulchrius, nihil eſt ſalutarius, nihil nobis ornatius aſpectu, motuq; cõſtãtius. Quod ſi mundus uniuerſus non eſt deus, ne ſtellæ quidem, quas tu innumerabiles in deorum numero reponebas, quarum te curſus æquabiles, æterniq; delectabant, nec mehercule iniuria. Sunt enim admirabili incredibiliq; conſtantia. Sed non omnia Balbe quæ curſus certos & conſtantes habent, ea deo potius tribuẽda ſunt quàm naturæ. Quid Chalcidico Euripo in motu identidem reciprocando putas fieri poſſe conſtantius? Quid freto Siciliẽſi? Quid Oceani feruore illis in locis,

Europam Libyamq; rapax ubi diuidit unda?

Quid æſtus maritimi uel Hiſpanienſes, uel Britannici, eorumq; certis temporibus, uel acceſſus uel receſſus, ſine deo fieri nónne poſſunt? Vide quæſo, ſi omnis motus, omniaq; quæ certis temporibus ordinem ſuum cõſeruant, diuina dicimus, ne tertianas quidem febres & quartanas diuinas eſſe dicendum ſit, quarum reuerſione & motu quid poteſt eſſe conſtantius? Sed omnium talium rerum ratio reddenda eſt: quod uos quum facere nõ poteſtis, tanquã in aram confugiſtis ad deum. Et Chryſippus tibi acute dicere uidebatur, homo ſine dubio uerſutus & callidus. Verſutos eos appello quorum celeriter mens uerſatur. Callidos autem quorũ tanq̃ manus opere, ſic animus uſu concalluit. Is igitur, ſi aliquid eſt, inquit, quod homo efficere nõ poſſit, qui id efficit melior eſt homine: homo autem hæc quæ in mundo ſunt,

efficere non poteſt: qui potuit igitur, is præſtat homini. Homini autem præſtare quis poſſit niſi deus? Eſt igitur deus. Hæc omnia in eodem, quo illa Zenonis, errore uerſantur. Quid enim ſit melius, quid præſtabilius, quid inter naturam & rationem interſit, non diſtinguitur. Idemq; ſi dei non ſint, negat eſſe in omni natura quidq̃ homine melius: id autem putare quenq̃ hominem, nihil homine eſſe melius: ſummę arrogantię cenſet eſſe. Sit ſanè arrogantis, pluris ſe putare q̃ mundũ: at illud non modo nõ arrogantis, ſed potius prudẽtis, intelligere ſe habere ſenſum, & rationem: hęc eadem & caniculam non habere. Et ſi domus pulchra ſit, intelligamus eam dominis, inquit, ędificatã eſſe non muribus, ſic igitur mundum deorum domum exiſtimare debemus. Ita prorſus exiſtimarem, ſi illum ędificatum, non quemadmodum docebo, à natura conformatum putarem. At enim quęrit apud Xenophontem Socrates, unde animam arripuerimus, ſi nullus fuerit in mũdo. Et ego quęro unde orationem, unde numeros, unde cãtus. Niſi uero loqui ſolem cum luna putamus quum propius acceſſerit, aut ad harmoniam canere mundum, ut Pythagoras exiſtimat. Naturę iſta ſunt Balbe, naturę non artificioſe ambulãtis, ut ait Zeno, quod quidẽ quale ſit iã uidebimus, ſed omnia ciẽtis & agitãtis motibus & mutationibus ſuis. Itaq; illa mihi placebat oratio de conuenientia conſenſuq; naturæ, quam quaſi cognatione continuatam conſpirare dicebas. Illud non probabam, quod negabas id accidere potuiſſe, niſi ea uno diuino ſpiritu continerentur. Illa uero cohęret & permanet naturę uiribus non deorum, eſtq; in ea iſte quaſi conſenſus, quam συμπάθειαν Gręci uocant. Sed ea quo ſua ſpõte maior eſt, eo minus diuina ratione fieri exiſtimanda eſt. Illa autem quę Carneades afferebat, quemadmodum diſſoluitis? Si nullum corpus immortale ſit, nullum eſſe corpus ſempiternum: corpus autem immortale nullum eſſe, ne indiuiduum quidem, nec quod dirimi diſtrahi ue nõ poſſit. Quumq; omne animal patibilem naturam habeat, nullum eſt eorum quod effugiat accipiendi aliquid extrinſecus, id quaſi ferendi & patiendi neceſſitatem. Et ſi omne animal mortale eſt, immortale nullum eſt. Ergo itidem, ſi omne animal ſecari ac diuidi poteſt, nullum eſt eorum indiuiduum, nullum æternum. Atqui omne animal ad accipiendam uim externã & ferendã paratum eſt, mortale igitur omne animal & diſſolubile & diuiduum ſit neceſſe eſt. Vt enim ſi omnis cera commutabilis eſſet, nihil eſſet cereum quod commutari non poſſet, item nihil argenteum, nihil æneum, ſi commutabilis eſſet natura argenti & æris, ſimiliter igitur ſi omnia quę ſunt è quibus cuncta conſtant, mutabilia ſunt, nullum corpus eſſe poteſt non mutabile. Mutablia autem ſunt illa è quibus omnia conſtant ut uobis uidetur: omne igitur corpus mutabile eſt. At ſi eſſet corpus aliquod ĩmortale, non eſſet omne mutabile. Ita efficitur ut omne corpus mortale ſit. Etenim oẽ corpus, aut aqua, aut aer, aut ignis, aut terra eſt, aut id quod eſt concretũ ex his, aut ex aliqua parte eorũ, horũ autẽ nihil eſt quin intereat. Nã & terrenum omne diuiditur, & humor ita mollis eſt, ut facile premi collidiq; poſſit: ignis uero & aer omni impulſu facillime pellitur, naturaq; cedens eſt maxime & diſſipabilis. Pręterea q; omnia hęc tum intereunt quum in naturam aliam conuertuntur: quod fit quum terra in aquã ſe uertit, & quũ ex aqua oritur aer, & ex aere æther, quumq; eadem uiciſſim retro commeant. Quod ſi ea intereant è quibus cõſtet omne animal, nullum eſt animal ſempiternum.

ternum. Et ut hęc omittamus, tamen animal nullũ inueniri poteſt, quod neq; natum unq̃ ſit, & ſemper ſit futurum. Omne enim animal ſenſus habet, ſentit igitur & callida & frigida, & dulcia & amara. Nec poteſt ullo ſenſu iucunda accipere, & non accipere contraria. Si igitur uoluptatis ſenſum capit, doloris etiam capit. Quod autem dolorem accipit, id accipiat etiam interitum neceſſe eſt. Omne igitur animal confitendum eſt eſſe mortale. Pręterea ſi quid eſt quod nec uoluptatem ſentiat, nec dolorem, id animal eſſe non poteſt. Sin autem quod animal eſt, id illa neceſſe eſt ſentiat, & quod ea ſentiat non poteſt eſſe æternum: & omne animal ſentit, nullum igitur animal ęternum eſt. Pręterea nullum poteſt eſſe animal, in quo non & appetitio ſit & declinatio naturalis. Appetũtur autem quę ſecundum naturam ſunt, declinantur contraria: & omne animal appetit quędam & fugit à quibuſdam. Quod autem refugit id contra naturam eſt, & quod eſt contra naturam, id habet uim interimẽdi, omne ergo animal intereat neceſſe eſt. Innumerabilia ſunt ex quibus effici cogiq; poſſit, nihil eſſe quod ſenſum habeat quin id intereat. Etenim ea ipſa quę ſentiuntur, ut frigus, ut calor, ut uoluptas, ut dolor, ut cetera, quũ amplificata ſunt interimunt, nec ullum animal eſt ſine ſenſu, nullum igitur animal eſt æternum. Etenim aut ſimplex eſt natura animantis, ut uel terrena ſit, uel ignea, uel animalis, uel humida, quod quale ſit ne intelligi quidem poteſt: aut concretũ ex pluribus naturis, quarum ſuum quæq; locum habeat quo naturæ ui efferatur, alia infimum, alia ſummum, alia medium. Hæc ad quoddam tempus cohęrere poſſunt, ſemper autem nullo modo poſſunt. Neceſſe eſt enim in ſuum quæq; locum natura rapiatur. Nullum igitur animal eſt ſempiternum. Sed omnia ueſtri Balbe ſolent ad igneam uim referre, Heraclitum, ut opinor ſequentes, quem ipſum non omnes interpretantur uno modo: quem quoniam quid diceret intelligi noluit, omittamus. Vos autem ita dicitis, omnem uim eſſe ignem. Itaq; & animantis quum calor defecerit, tum interire, & in omni natura rerum id uiuere, id uigere, quod caleat. Ego autem non intelligo, quo modo calore extincto corpora intereant, non intereant humore aut ſpiritu amiſſo, preſertim quum intereant etiam nimio calore. Quamobrem id quidem commune eſt de calido, ueruntamen uideamus exitum. Ita uultis opinor nihil eſſe animal extrinſecus in natura atq; mundo præter ignem: qui magis q̃ præter animam, unde animantium quoq; conſtet animus, ex quo anima dicitur? Quomodo autem hoc quaſi concedatur ſumitis, nihil eſſe animum niſi ignem? Probabilius enim uidetur tale quiddam eſſe animum, ut ſit ex igni atq; anima temperatum. Quod ſi ignis ex ſeſe ipſe animal eſt, nulla ſe alia admiſcente natura, quoniam is quum ineſt in corporibus noſtris efficit ut ſentiamus, nõ poteſt ipſe eſſe ſine ſenſu, rurſus eadem dici poſſũt. Quidquid eſt enĩ quod ſenſum habeat, id neceſſe eſt ſentiat & uoluptatem & dolorem: ad quẽ autem dolor ueniat, ad eundem etiam ĩteritum uenire. Ita ſit ut ne ignem quidem efficere poſſitis æternum. Quid enim non eiſdem uobis placet omnem ignem paſtus indigere, nec permanere ullo modo poſſe niſi alatur? Alij autẽ ſolem, lunam, reliqua aſtra, aquis alia dulcibus, alia marinis? Eamq; cauſam Cleanthes affert, cur ſe ſol referat, nec longius progrediatur ſolſtitiali orbi, itemq; brumali, ne longius diſcedat à cibo. Hoc totum quale ſit, mox. Nũc autem concludatur illud, quod interire poſſit, id ęternum non eſſe natura, ignẽ

autem interiturum eſſe niſi alatur,non eſſe igitur natura ignem ſempiternum. Qualē autem deum intelligere nos poſſumus,nulla uirtute præditum? Quid enim prudentiam ne deo tribuemus,quæ conſtat ex ſcientia rerum bonarum & malarum,& nec bonarum nec malarum,cui mali nihil eſt nec eſſe poteſt? Quid huic opus eſt delectu bonorum & malorum? quid autē ratione? quid intelligentia? quibus utimur ad eam rem,ut apertis obſcura aſſequamur. At obſcurum deo nihil poteſt eſſe. Nam iuſtitia quæ ſuum cuiq; diſtribuit,quid pertinet ad deos? hominum enim ſocietas & communitas,ut uos dicitis,iuſtitiam procreauit. Temperantia autem conſtat ex prætermittendis uoluptatibus corporis:cui ſi locus in cœlo eſt,eſt etiam uoluptatibus. Nam fortis deus intelligi qui poteſt? in dolore,an in labore? an in periculo? quorum deum nihil attingit. Nec ratione igitur utentem,nec uirtute ulla præditum deum intelligere qui poſſumus? Nec uero uulgi atq; imperitorum inſcitiā deſpicere poſſum, quum ea conſidero quæ dicuntur à Stoicis. Sunt enim illa imperitorū. Piſcem Syrij uenerantur. Omne ferè genus beſtiarum Aegyptij conſecrauerunt. Iam uero in Græcia multos habent ex hominibus deos, Alabandū Alabandi, Tenedi Tenem: Leucotheam quæ fuit Inò,& eius Palæmonem filiū, cuncta Græcia, Herculem, Aeſculapium, Tyndaridas: Romulum noſtri, alioſq; complures,quos quaſi nouos & aſcriptitios ciues in cœlum receptos putant. Hæc igitur indocti. Quid uos philoſophi,qui meliora? Omitto illa, ſūt enim præclara,ſit ſanè deus ipſe mundus. Hoc credo illud eſſe

Sublime candens,quem inuocant omnes Iouem.

Quare igitur plures adiungimus deos? quanta autem eſt eorum multitudo? Mihi quidem ſanè multi uidentur:ſingulas enim ſtellas numeras deos,eoſq; aut beluarum nomine appellas,ut capram,ut lupā,ut taurum,ut leonem: aut rerum inanimarum,ut Argò,ut aram,ut coronam. Sed ut hęc concedantur, reliqua qui tādem non modo concedi,ſed omnino intelligi poſſunt? Quum fruges Cererem,uinum Liberum dicimus,genere nos quidem ſermonis utimur uſitato: ſed ecquem tam amētem eſſe putas,qui illud quo ueſcatur deum credat eſſe? Nam quos ab hominibus perueniſſe dicis ad deos,tu reddes rationem quemadmodum idem fieri potuerit,aut cur fieri deſierit,& ego diſcā libenter. Quo modo nunc quidem eſt,non uideo quo pacto ille cui in monte œtęo illatę lampades fuerint,ut ait Accius,in domum æternam patris ex illo ardore peruenerit,quē tamen Homerus apud inferos conueniri facit ab Vlyſſe,ſicut ceteros qui exceſſerant uita. Q; q̄ quem potiſſimum Herculem colamus,ſcire ſanè uelim. Plures enim tradunt nobis ij qui interiores ſcrutantur & reconditas literas,antiquiſſimum Ioue natum,ſed item Ioue antiquiſſimo. Nam Ioues quoq; plures in priſcis Gręcorum literis inuenimus. Ex eo igitur & Liſyto eſt is Hercules quem concertauiſſe cum Apolline de tripode accepimus. Alter traditur Nilo natus Aegyptius,quem aiunt Phrygias literas conſcripſiſſe. Tertius eſt ex Idæis digitis,cui inferias afferunt. Quartus Iouis eſt, Aſterię Latonę ſororis, qui Tyri maxime colitur, cuius Carthaginem filiam ferunt. Quintus in India qui Belus dicitur. Sextus hic ex Alcumena, quem Iuppiter genuit: ſed tertius Iuppiter,quoniam ut iam docebo, plures Ioues etiam accepimus. Quando enim me in hunc locum deduxit oratio,docebo meliora me didiciſſe de colendis dijs immortalibus iure pontificio &

more

more maiorum,capedunculis quas Numa nobis reliquit,de quibus in illa au reola oratiuncula dicit Lęlius,ꝙ rationibus Stoicorum.Si enim uos ſequar, dic quid ei reſpondeam,qui me ſic roget.Si dĳ ſunt,ſuntne etiã nymphę deę? ſi nymphę,Paniſci etiam & Satyri.Hi autem non ſunt,ne nymphę deę qui dem igitur.At earum templa ſunt publice uota & dedicata. Quid igitur? ne ceteri quidem ergo dĳ,quorum templa ſunt dedicata? Age porrò Iouem & Neptunum deum numeras?ergo etiam Orcus frater eorum deus, & illi qui fluere apud inferos dicuntur,Acheron, Cocytus, Pyriphlegeton,tum Cha ron,tum Cerberus dĳ putandi.Ad id quidem repudiandum ne Orcus qui dem igitur.Quid dicitis ergo de fratribus?Hęc Carneades agebat,nõ ut de os tolleret:quid enim philoſopho minus conueniens?ſed ut Stoicos nihil de dĳs explicare conuinceret.Itaq; inſequebatur.Quid enim,aiebat,ſi ĳ fratres ſunt in numero deorum,num de patre eorum Saturno negari poteſt,quẽ uul go maxime colunt ad occidentem?Qui ſi eſt deus,patrem quoq; eius Cœlũ eſſe deum confitendum eſt.Quod ſi ita eſt,Cœli quoq; parentes dĳ habendi ſunt ęther & dies,eorumq́; fratres & ſorores,qui à genealogis antiquis ſic no minantur,amor,dolus,metus,labor inuidentia, fatum ſenectus, mors tene bræ,miſeria querela,gratia fraus,pertinacia,Parcę,Heſperides,ſomnia,quos omnes Erebo & Nocte natos ferunt.Aut igitur hęc monſtra probanda ſũt, aut prima illa tollenda.Quid Apollinem, Vulcanum,Mercurium, ceteros, deos eſſe dices?de Hercule,Aeſculapio,Libero,Caſtore,Polluce dubitabis? At hi quidem coluntur æque atq; illi,apud quoſdam etiam multo magis:er go hi dei ſunt habendi,mortalibus nati matribus. Quid Ariſtæus qui oliuæ dicitur inuentor,Apollinis filius,Theſeus qui Neptuni,reliqui quorum pa tres dĳ ſunt,non erunt in deorum numero?Quid quorum matres? opinor etiam magis.Vt enim in iure ciuili,qui eſt matre libera liber eſt:item iure na turæ,qui dea matre eſt,deus ſit neceſſe eſt.Itaq; Achillem Aſtypalinſes inſu lani ſanctiſſimum colunt:qui ſi deus eſt,& Orpheus,& Rheſus dĳ ſunt,Mu ſa matre nati,niſi forte maritimæ nuptiæ terrenis anteponuntur.Si hi dĳ nõ ſunt,quia nuſquam coluntur,quo modo illi ſunt? Vide igitur ne uirtutibus hominum iſti honores habeantur,nõ immortalitatibus:quod tu quoq; Bal be uiſus es dicere.Quo modo autem potes ſi Latonam deam putes, Hecaten non putare,quæ matre Aſteria eſt ſorore Latonæ? An hæc quoq; dea eſt?ui dimus enim eius aras delubraq; in Græcia.Sin hæc dea eſt,cur non Eumeni des?Quæ ſi deæ ſunt,quarum & Athenis fanum eſt,& apud nos,ut ego in terpretor lucus Furinæ,Furiæ deæ ſunt,ſpeculatrices,credo,& uindices & fa cinorum & ſceleris.Quod ſi tales dĳ ſunt ut rebus humanis interſint, Natio quoq; dea putanda eſt,cui quum fana circuimus in agro Ardeati rem diuinã facere ſolemus,quę quia partus matronarum tueatur,à naſcẽtibus Natio no minata eſt.Ea ſi dea eſt,dĳ omnes illi qui commemorabantur à te,honos, fi des,mens,concordia:ergo etiam ſpes,moneta,omniaq́; quę cogitatione no bismetipſis poſſumus fingere.Quod ſi ueriſimile nõ eſt,ne illud quidem eſt, hęc unde fluxere.Quid autem dicis? ſi dĳ ſũt illi quos colimus & accepimus, cur non eodem in genere Serapim Iſimq́; numeremus?Quod ſi facimus,cur Barbarorum deos repudiemus?Boues igitur & equos,ibes, accipitres,aſpi das,crocodilos,piſces,canes,lupos,feles,multas præterea beluas in deorum

numerum reponemus.quæ ſi reijciamus,illa quoq; unde hæc nata ſunt,reijcie mus.Quid deinde Ino dea dicetur,& Leucothea à Græcis,à nobis Matuta dicetur,quum ſit Cadmi filia? Circe autẽ & Paſiphae,& Aee è Perſide Oceani filia natæ,patre Sole,in deorum numero non habebuntur? Quanq̃ Circen quoq; coloni noſtri Circeienſes religioſe colunt.Ergo hanc deam dicis? Quid Medeæ reſpondebis quę duobus auis,Sole & Oceano, Aeeta patre, matre Idyia procreata eſt? Quid huius Abſyrto fratri qui eſt apud Pacuuiũ Egialeus? Sed illud nomen ueterum literis uſitatius.Qui ſi dij non ſunt uereor quid agat Ino.Hæc enim omnia ex eodem fonte fluxerunt. An Amphiaraus erit deus & Trophonius? Noſtri quidem Publicani, quum eſſent agri in Bœotia deorum immortalium excepti lege Cenſoria,negabant immortales eſſe ullos,qui aliquando homines fuiſſent.Sed ſi ſunt hi dij,eſt certe Erechtheus,cuius Athenis & delubrum uidimus & ſacerdotem.Quem ſi deum facimus,quid aut de Codro dubitare poſſumus,aut de ceteris,qui pugnantes pro patriæ libertate ceciderunt? Quod ſi probabile non eſt, ne illa quidem ſuperiora,unde hæc manant,probanda ſunt.Atq; in pleriſq; ciuitatibus intelligi poteſt,augendæ uirtutis gratia quo libentius reip. cauſa periculum adiret optimus quiſq;,uirorum fortium memoriam honore deorum immortalium eſſe conſecratam.Ob eam enim ipſam cauſam Erechtheus Athenis filiæq; eius in numero deorum ſunt.Itemq; Leonaticum eſt delubrum Athenis,quod Leocorion nominatur.Alabandenſes quidem ſanctius Alabãdum colunt,à quo eſt urbs illa condita,q̃ quẽquam nobilium deorum:apud quos non inurbane Stratonicus,ut multa,quum quidam ei moleſtius Alabandum deum eſſe confirmaret,Herculem negaret,Ergo,inquit,mihi Alabandus, tibi Hercules ſit iratus.Illa autem Balbe quæ tu à cœlo aſtriſq; ducebas, q̃ longe ſerpant non uides? Solem deum eſſe lunamq;,quorum alterum Apollinẽ Gręci,alteram Dianam putant.Quod ſi luna dea eſt,ergo etiam lucifer,ceteræq; errantes numerum deorum obtinebunt. Igitur etiam inerrantes.Cur autem arqui ſpecies non in deorum numero reponatur? Eſt enim pulcher,& ob eam ſpeciem,quia cauſam habeat admirabilem, Thaumante dicitur eſſe nata.Cuius ſi diuina natura eſt, quid facies nubibus? Arcus enim ipſe è nubibus efficitur,quodam modo coloratus:quarum una etiam Centauros peperiſſe dicitur.Quod ſi nubes retuleris in deos,referendę certe erunt tempeſtates,quæ Populi R. ritibus conſecratæ ſunt.Ergo imbres,nimbi,procellæ,turbines dei putandi.Noſtri quidem duces mare ingredientes,immolare hoſtiam fluctibus conſueuerunt.Iam ſi eſt Ceres à gerendo,ita enim dicebas,terra ipſa dea eſt,& ita habetur:quæ eſt enim alia Tellus? Sin terra, mare etiã,quẽ Neptunum eſſe dicebas.Ergo & flumina & fontes.Itaq; & fontis delubrum Marſo ex Corſica dedicauit:& in Augurum precatione,Tiberinum, Spinonem,Anemonem,Nodinum,alia propinquorum fluminum nomina uidemus.Ergo hoc aut in immenſum ſerpet,aut nihil horum recipiemus, nec illa infinita ratio ſuperſtitionis probabitur.Nihil ergo probandum horum eſt. Dicamus igitur,Balbe oportet contra illos etiam,qui hos deos ex hominum genere in cœlum tranſlatos,non re ſed opinione eſſe dicunt,quos auguſte omnes ſancteq; ueneramur.Principio Ioues tres numerant ij qui theologi nominantur,ex quibus primum & ſecundum natos in Arcadia; alterum patre

Aethere

Aethere, ex quo etiam Proſerpinam natam ferunt, & Liberum. Alterum patre Cœlo, qui genuiſſe Mineruam dicitur, quam principẽ & inuentricem belli ferunt. Tertiũ Cretenſem Saturni filium, cuius in illa inſula ſepulchrũ oſtenditur. Διόσκουροι etiam apud Graios multis modis nominantur. Primi tres qui appellantur Anaces, Athenis ex Rege Ioue antiquiſſimo & Proſerpina nati, Tritopatreus, Eubuleus, Dionyſius. Secundi, Ioue tertio nati ex Leda, Caſtor & Pollux. Tertij dicuntur à nonnullis Aleo & Melampus, Emolus, Atrei filij, qui Pelope natus fuit. Iam Muſæ primæ quatuor natæ Ioue altero Thelxiope Aœde Arche Melete. Secũdę Ioue tertio, & Mnemoſyne procreatæ nouem, Tertiæ Ioue tertio Pierio natæ & Antiopa, quas Pieridas & Pierias ſolent poetę appellare, ijſdem nominibus. eodem numero quo proximæ ſuperiores. Quumq́; tu Solem quia ſolus eſſet, appellatum eſſe dicas, Soles ipſi quàm multi à theologis proferuntur? Vnus eorum Ioue natus, nepos Aetheris: alter Hyperione. tertius Vulcano Nili filio, cuius urbem Agyptij uolunt eſſe eam, quæ Heliopolis appellatur. Quartus is quem heroicis temporibus Acantho Rhodi peperiſſe dicitur, Ialyſum, Camirũ, Lindum. Quĩtus qui Colchis fertur Aeetam & Circen procreauiſſe. Vulcani item complures, Primus Cœlo natus, ex quo & Minerua Apollinem eum, cuius in tutela Athenas antiqui hiſtorici eſſe uoluerunt. Secundus in Nilo natus Opas, ut Aegyptij appellant, quem cuſtodem eſſe Aegypti uolunt. Tertius è tertio Ioue & Iunone, qui Lemni fabricæ traditur præfuiſſe. Quartus Menalio natus, qui tenuit inſulas propter Siciliam, quæ Vulcaniæ nominabantur. Mercurius unus Cœlo patre Die matre natus, cuius obſcœnius excitata natura traditur, quod aſpectu Proſerpinæ commotus ſit. Alter Valẽtis & Phoronidis filius, is qui ſub terris habetur, idem Throphonius. Tertius Ioue tertio natus & Maia, ex quo & Penelopa Pana natum ferunt. Quartus Nilo patre, quẽ Aegyptij nephas habent nominare. Quintus quem colunt Pheneatę, qui & Argum dicitur interemiſſe, ob eamq́; cauſam Aegypto præfuiſſe, atq́; Aegyptijs leges & literas tradidiſſe. Hunc Aegyptij Theyn appellant, eodemq́; nomine anni primus menſis apud eos uocatur. Aeſculapiorũ primus Apollinis, quem Arcades colunt, qui ſpecillum inueniſſe, primusq́; uulnus dicitur obligauiſſe. Secundus ſecundi Mercurij frater, is fulmine percuſſus dicitur humatus eſſe Cynoſuris. Tertius Arſippi & Arſinoę, qui primus purgationem alui, dentisq́; euulſionem, ut ferunt inuenit: cuius in Arcadia non longe à Luſio flumine, ſepulchrum & lucus oſtenditur. Apollinum antiquiſſimus is, quem pauloante è Vulcano natum eſſe dixi, cuſtodem Athenarum. Alter Corybantis filius natus in Creta, cuius de illa inſula cum Ioue ipſo certamen fuiſſe traditur. Tertius Ioue tertio natus & Latona, quem ex Hyperboreis Delphos ferunt aduenſſe. Quartus in Arcadia, quem Arcades Nomionem appellant, quod ab eo ſe leges ferunt accepiſſe. Dianæ item plures. Prima Iouis & Proſerpinę, quę pinnatũ Cupidinem genuiſſe dicitur. Secunda notior, quã Ioue tertio & Latona natã accepimus. Tertia patre Vpi tradit̃, Glauca matre, eam ſępe Gręci Vpim paterno nomine appellant. Dionyſios multos habemus, Primum Ioue & Proſerpina natum. Secundum Nilo, qui Nyſam dicitur interemiſſe. Tertium Caprio patre, eumq́; Regem Aſiæ pręfuiſſe dicunt. Cuius Abazea ſunt inſtituta. Quartum, Ioue & Luna, cui ſacra Orphi-

ea putantur confici. Quintum Niſo natum & Thione, à quo trieterides conſtitutę putātur. Venus prima Cœlo & Die nata, cuius Eli delubrū uidemus. Altera ſpuma procreata, ex qua & Mercurio Cupidinem ſecundum natum accepimus. Tertia Ioue nata & Diona, quę nupſit Vulcano: ſed ex ea & Marte natus Anteros dicitur. Quarta Syria Tyroq́ concepta, quę Aſtarte uocatur, quam Adonidi nupſiſſe proditum eſt. Minerua prima quam Apollinis matrem ſupra diximus. Secunda orta Nilo, quam Aegyptij Saitę colūt. Tertia illa quam à Ioue generatam ſupra diximus. Quarta Ioue nata & Coryphe Oceani filia, quam Arcades Coriam nominant, & quadrigarum inuētricem ferunt. Quinta, Pallantis quę patrem dicitur interemiſſe uirginitatē ſuam uiolare conantem, cui pinnarum talaria affigunt. Cupido primus Mercurio & Diana prima natus dicitur. Secundus Mercurio & Venere ſecunda. Tertius quidem eſt Anteros Marte & Venere tertia. Atq́ hęc quidem, & eiuſmodi ex uetere Gręcię fama collecta ſunt, quibus intelligis reſiſtendum eſſe ne perturbentur religiones. Veſtri autem non modo hęc non refellunt uerumetiam confirmant, interpretando quorſum quidq́ pertineat. Sed eò iā unde huc digreſſi ſumus reuertamur. Nū cenſes igitur ſubtiliore ratione opus eſſe ad hęc refellenda? Nā mētē, fidem, ſpem, uirtutem, honorem, uictoriam, ſalutem, concordiam cetera q́ huiuſmodi, rerum uim habere uidemus nō deorum. Aut enim in nobiſmet inſunt ipſis, ut mens, ut ſpes, ut fides, ut uirtus, ut concordia: aut optandæ nobis ſunt, ut honos, ut ſalus, ut uictoria, quarum rerum utilitatem uideo, uideo etiam conſecrata ſimulacra. Quare autem in his uis deorū inſit tum intelligam quum cognouero. Quo in genere uel maxime eſt fortuna numeranda, quam nemo ab inconſtantia & temeritate ſeiunget, quæ digna certe non ſunt deo. Iam uero quid uos illa delectat explicatio fabularum, & enodatio nominum, exectum à filio Cœlum, uinctum itidem à filio Saturnum? Hęc & alia generis eiuſdem ita defenditis, ut ij qui iſta finxerunt non modo non inſani, ſed etiam fuiſſe ſapientes uideantur. In enodandis autē nominibus, quod miſerandū ſit, laboratis. Saturnus quia ſe ſaturat annis. Mauors quia magna uertit. Minerua quia minuit, aut quia minatur. Venus quia uenit ad omnia. Ceres à gerendo. Quàm periculoſa conſuetudo? In multis enim nominibus hęrebitis. Quid Veioui facies? quid Vulcano? quanq̄ quoniam Neptunum à nando appellatum putas, nullum erit nomen quod non poſſis una litera explicare unde ductum ſit. In quo quidem magis tu mihi natare uiſus es, q̄ ipſe Neptunus. Magnam moleſtiam ſuſcepit & minime neceſſariam primus Zeno, poſt Cleanthes, deinde Chryſippus, commentitiarum fabularum reddere rationem, uocabulorum cur quidq́ ita appellatum ſit, cauſas explicare. Quod quum facitis, illud profecto confitemini, longe aliter ſe rem habere, atq́ hominum opinio ſit. Eos enim qui dij appellantur, rerum naturas eſſe non figuras deorum. Qui tantus error fuit, ut pernicioſis etiam rebus nō nomen deorum tribueretur, ſed etiam ſacra conſtituerentur. Febris enim fanum in palatio, & ædem Larum, & aram malæ Fortunæ Exquilijs conſecratam uidemus. Omnis igitur talis à philoſophia pellatur error, ut quum de dijs immortalibus diſputemus, dicamus digna dijs immortalibus, de quibus habeo ipſe quid ſentiam, non habeo autem quid tibi aſſentiar. Neptunum eſſe dicis animum cum intelligentia per mare pertinentem, idem de Cerere.

rere. Iſtam autem intelligentiam aut maris aut terræ non modo compre̅hendere animo, ſed ne ſuſpitione quidem poſſum attingere. Itaque aliunde mihi quærendum eſt, ut & eſſe deos, & quales ſint dij diſcere poſſim, quàm qualeis tu eos eſſe uelis. Videamus ea quæ ſequuntur. Primum deorúmne prouidentia mundus regatur: deinde conſulántne dij rebus humanis. Hæc enim mihi ex tua partitione reſtant duo, de quibus ſi uobis uidetur, accuratius diſſerendum puto. Mihi uero, inquit Velleius, ualde uidetur: nam & maiora expecto, & his quæ dicta ſunt uehementer aſſentior. Tum Balbus: Interpellare te, inquit, Cotta, nolo, ſed ſumemus tempus aliud, efficiam profecto ut fateare. Sed.

Multa deſiderantur.

nequaq̃ iſtuc iſtac ibit, magna ineſt certatio.
Nam ut ego illis ſupplicarem tanta blandiloquentia?

Niobe parúmne ratiocinari uidetur, & ſibi ipſa nefariam peſtem machinari? Illud uero q̃ callida ratione?
Qui uolt quod uolt, ita dat ſe res ut operam dabit.

Qui eſt uerſus omnium ſeminator malorum.
Ille trauerſa mente mihi hodie tradidit repagula,
Quibus ego iram omnem recludam, atq; illi perniciem dabo,
Mihi mœrores, illi luctum: exitium illi, exilium mihi.

Hanc uidelicet rationem quam uos diuino beneficio homini ſolum tributam dicitis, beſtiæ non habe̅t. Vidésne igitur quanto munere deorum ſimus affecti. Atq; eadem Medea patrem patriamq; fugiens,
Poſtq̃ pater appropinquat, iamq; pené ut comprehendatur parat,
Puerum interea obtruncat: membraq; articulatim diuidit,
Perq; agros paſſim diſpergit corpus: id ea gratia,
Vt dum nati diſſipatos artus captaret parens,
Ipſa interea effugeret, illum ut mœror tardaret ſequi,
Sibi ſalutem ut familiari pareret parricidio.

Huic ut ſcelus, ſic ne ratio quidem defuit. Quid ille funeſtas epulas fratri comparans, nónne uerſat huc & illuc cogitatione rationem?
Maior mihi moles, maius miſcendum eſt malum,
Qui illius acerbum cor contundam & comprimam.

Nec tamen ille ipſe eſt prætereundus, qui non ſat habuit coniugem illexe in ſtuprum, de quo recte & ueriſſime loquitur Atreus,
Quod re in ſumma ſummum eſſe arbitror
Periculum, matres coinquinari regias,
Contaminari ſtirpem, admiſceri genus.

Ad id ipſum q̃ callide qui regnum adulterio quæret?
Addo, inquit, huc quod mihi portento cœleſtûm pater
Prodigium miſit, regni ſtabilimen mei.
Agnum inter pecudes aurea clarum coma,

Auertas aliquod nomen, aut per ſeruolum
Percutias pauidum. Poſtremo à parco patre
Quod ſumas, quanto diſſipas libentius?

Idemq́ facilem & liberalem patrem incommodum eſſe amanti filio diſputat: quem,

Neque quo pacto fallam, nec quid inde auferam,
Nec quem dolum ad eum aut machinam commoliar,
Scio quidq̃, ita omnes meos dolos, fallacias,
Præſtigias præſtrinxit commoditas patris.

Quid ergo iſti doli, quid machinæ, quid fallaciæ, preſtigiæq́, num ſine ratione eſſe potuerunt?

O præclarum munus deorum, ut Phormio poſſit dicere,
Cedo ſenem, iam inſtructa ſunt mihi in corde conſilia omnia.

Sed exeamus è theatro, ueniamus in forum, ſeſſum ite precor. quid? ut iudicetur qui tabularium incenderit. Quod facinus occultius? at ſe Q. Soſius ſplẽdidus Eques R. ex agro Piceno, feciſſe confeſſus eſt. Qui tranſcripſerit tabulas publicas. Id quoq́ L. Alenus fecit, quum chirographum ſex primorũ imitatus eſt. Quid hoc homine ſolertius? Cognoſce alias quæſtiones, auri Toloſani, cõiurationis Iugurthinæ. Repete ſuperiora Tubuli de pecunia capta ob rem iudicandam. Poſteriora de inceſtu rogatione Peducea. Tum hęc cotidiana, ſicæ, uenena, peculatus, teſtamentorum etiam lege noua quæſtiones. Inde illa actio. Ope conſilioq́ tuo furtum aio factum eſſe. Inde tot iudicia de fide mala, tutelæ, mandati, pro ſocio, fiduciæ, reliqua, quæ exempto, aut uendito aut conducto, aut locato contra fidẽ fiunt. Inde iudiciũ publicũ rei priuatæ lege Laetoria. Inde euerriculũ malitiarũ omniũ, iudicium de dolo malo, quod C. Aquilius familiaris noſter protulit: quem dolum idem Aquilius tum teneri putat, quum aliud ſit ſimulatum, aliud actum. Hanc igitur tantam à dijs immortalibus arbitramur malorum ſemẽtim eſſe factam? Si enim rationem hominibus dij dederunt, malitiam dederunt. Eſt enim malitia, uerſuta & fallax ratio nocendi. Iidem etiam dij fraudem dederunt, facinus, cæteraq́, quorum nihil nec ſuſcipi ſinę ratione, nec effici poteſt. Vtinam igitur ut illa anus optat,

Ne in nemore Pelio ſecuribus
Cæſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes.

Sic iſtã calliditatẽ hominibus dij ne dediſſent, qua perpauci bene utuntur, qui tamen ipſi ſæpe à male utentibus opprimuntur. Innumerabiles autem improbe utuntur, ut donum hoc diuinum rationis & conſilij ad fraudem hominibus non ad bonitatem impartitum eſſe uideatur. Sed urgetis identidem, hominum eſſe iſtam culpam non deorum: ut ſi medicus grauitatẽ morbi, gubernator uim tempeſtatis accuſet: & ſi hi quidem homunculi, ſed tamen ridiculi. Quis enim te adhibuiſſet, dixerit quiſpiam, ſi iſta nõ eſſent? Contra deũ licet diſputare liberius. In hominũ uitijs ais eſſe culpam, eam dediſſes hominibus rationẽ, quæ uitia culpãq́ excluderet. Vbi igitur locus fuit errori deorũ? nã patrimonia ſpe bene tradẽdi relinquimus: qua poſſumus falli, deus falli q̃ potuit? An ut Sol in currum quum Phaethontem filium ſuſtulit? aut Neptu-

nus quum Theſeus Hippolytum perdidit, quum ter optandi à Neptuno patre habuiſſet poteſtatem? Poetarum iſta ſunt, nos autem Philoſophi eſſe uolumus, rerum auctores non fabularum. Atque ij tamen ipſi dij poetici, ſi ſciſſent pernicioſa fore illa filijs, peccaſſe in beneficio putarentur. Et ſi uerum eſt quod Ariſto Chius dicere ſolebat. Nocere audientibus philoſophos, iis qui bene dicta, male interpretarētur: poſſe enim aſotos ex Ariſtippi, acerbos ex Zenonis ſchola exire: prorſus ſi qui audierunt, uitioſi eſſent diſceſſuri, quòd peruerſe philoſophorum diſputationes interpretarentur, tacere præſtaret philoſophis, quàm his qui ſe audiſſent nocere. Sic ſi homines rationem bono conſilio à dijs immortalibus datam, in fraudem malitiamq́ conuertunt, non dari illam, quàm dari humano generi melius fuit. Vt ſi medicus ſciat eū ægrotum qui iuſſus ſit uinum ſumere, meracius ſumpturum, ſtatimq́ periturum, magna ſit in culpa, ſic ueſtra iſta prouidentia reprehendenda, quæ rationem dederit iis, quos ſcierit ea peruerſe & improbe uſuros. Niſi forte dicitis eam neſciſſe: utinam quidem, ſed non audebitis. Non enim ignoro quanti eius nomen putetis. Sed hic quidem locus concludi iam poteſt. Nam ſi ſtultitia conſenſu omnium philoſophorum maius eſt malum, quàm ſi omnia mala & fortunæ & corporis ex altera parte ponantur, ſapientiam autem nemo aſſequitur, in ſummis malis omnes ſumus, quibus uos optime conſultū à dijs immortalibus dicitis. Nam ut nihil intereſt utrum nemo ualeat, an nemo poſſit ualere, ſic nō intelligo quid interſit, utrum nemo ſit ſapiens, an nemo eſſe poſſit. Ac nos quidem nimis multa de re apertiſſima. Telamo autē uno curſu locum totum conficit, cur dij homines negligant,

Nam ſi curent, bene bonis ſit, male malis, quod nunc abeſt.

Debebāt illi quidem, omnes bonos efficere, ſi quidem hominum generi cōſulebant: ſin id minus, bonis quidem certe conſulere debebāt. Cur igitur duos Scipiones fortiſſimos & optimos uiros in Hiſpania Pœnus oppreſſit? Cur Maximus extulit filium Conſularem? Cur Marcellum Annibal intere mit? Cur Paulum Cannę ſuſtulerunt? Cur Pœnorum crudelitati Reguli corpus eſt præbitum? Cur Aphricanum domeſtici parietes non texerunt? Sed hæc uetera, & alia permulta, propiora uideamus. Cur auunculus meus uir innocentiſſimus, idemq́ doctiſſimus P. Rutilius in exilio eſt? Cur ſodalis meus interfectus domi ſuæ Druſus? Cur temperantiæ prudentiæq́ ſpecimen, ante ſimulacrum Veſtæ Pontifex maximus eſt Q. Scæuola trucidatus? Cur ante etiam tot ciuitatis principes à Cinna interempti? Cur omnium perfidioſiſſimus C. Marius Q. Catulum præſtantiſſima dignitate uirum mori potuit iubere? Dies deficiat, ſi uelim numerare, quibus bonis male euenerit: nec minus ſi commemorem quibus improbis optime. Cur enim Marius tam feliciter ſeptimum Conſul domi ſuæ ſenex eſt mortuus? Cur omnium crudeliſſimus tādiu Cinna regnauit? At dedit pœnas: prohiberi melius fuit impedirią́ ne tot ſummos uiros interficeret, q̄ ipſum aliquādo pœnas dare. Summo cruciatu ſupplicioq́ Q. Varius homo importuniſſimus perijt. Sed quia Druſum ferro, Metellum ueneno ſuſtulerat: illos conſeruari melius fuit, quàm pœnas ſceleris Varium pendere. Duodequadraginta Dionyſius tyrannus annos fuit opulentiſſimæ & beatiſſimæ ciuitatis. Quàm multas

tas ante hunc in ipſo Græciæ flore Piſiſtratus, at Phalaris, at Apollodorus pœnas ſuſtulit, multis quidem ante cruciatis & necatis. Et prædones multi ſæpe pœnas dant, nec tamen poſſumus dicere non plures captiuos acerbe q̃ prædones necatos. Anaxarchum Democriteum à Cyprio tyranno excarnificatum accepimus. Zenonem Eleæ in tormentis necatum. Quid dicam de Socrate? cuius morti illacrymari ſoleo Platonem legens. Vides ne igitur deorum iudicio ſi uident res humanas, diſcrimen eſſe ſublatum? Diogenes quidem Cynicus dicere ſolebat, Harpalum, qui temporibus illis prædo felix habebatur, contra deos teſtimonium dicere, quod in illa fortuna tãdiu uiueret. Dionyſius de quo ante dixi, quum fanum Proſerpinę Locris expilauiſſet, nauigabat Syracuſas: isq́ quum ſecundiſſimo uento curſum teneret, ridens. Videtis ne, inquit, amici quàm bona à dijs immortalibus nauigatio ſacrilegis detur? Atq́ homo acutus, quum bene planeq́ percepiſſet, in eadem ſententia perſeuerabat: qui quum ad Peloponneſum claſſem appuliſſet, & in fanum ueniſſet Iouis Olympij, aureum ei detraxit amiculum grandi pondere, quo Iouem ornarat ex manubijs Carthaginienſium tyrannus Gelo, atque in eo etiam cauillatus eſt, æſtate grauem eſſe aureum amiculum, hyeme frigidum, eiq́ laneum pallium iniecit, quum id eſſe ad omne anni tempus diceret. Idemq́ Aeſculapij Epidauri barbam aureã demi iuſſit. Neque enim conuenire barbatum eſſe filium, quum in omnibus fanis pater imberbis eſſet. Iam menſas argẽteas de omnibus delubris iuſſit auferri: in quibus quod more ueteris Græciæ inſcriptum eſſet, Bonorum deorum, uti ſe eorum bonitate uelle dicebat. Idem uictoriolas aureas, & pateras, coronasq́, quæ ſimulacrorum porrectis manibus ſuſtinebantur, ſine dubitatione tollebat: eaq́ ſe accipere, non auferre dicebat. Eſſe enim ſtultitiam à quibus bona precaremur, ab ijs porrigentibus & dantibus nolle ſumere. Eundemq́ ferunt hęc quæ dixi ſublata de fanis in forum protuliſſe, & per præconem uendidiſſe, exactaq́ pecunia edixiſſe, ut quod quiſq́ ſacri haberet, id ante diem certam in ſuũ quidq́ fanum referret. Ita ab impia temeritate in deos, in homines iniunxit iniuriã. Hunc igitur nec Olympius Iuppiter fulmine percuſſit, nec Aeſculapius miſero diuturnoq́ morbo tabeſcentem interemit, atque in ſuo lectulo mortuus in tyrannidis rogum illatus eſt, eamq́ poteſtatem quam ipſe per ſcelus erat nactus, quaſi iuſtam & legitimam, hæreditatis loco filio tradidit. Inuita in hoc loco uerſatur oratio. Videtur enim authoritatem afferre peccandi, recte uideretur, niſi & uirtutis & uitiorum ſine ulla diuina ratione graue ipſius conſcientiæ pondus eſſet, qua ſublata iacent omnia. Vt enim nec domus, nec reſp. ratione quadam & diſciplina deſignata uideatur, ſi in ea nec recte factis præmia extent ulla, nec ſupplicia peccatis: ſic mundi diuina in homines moderatio profecto nulla eſt, ſi in ea diſcrimen nullum eſt bonorũ & malorum. At enim minora dij negligunt, neq́ agellos ſingulorum, nec uiticulas perſequuntur, nec ſi uredo aut grando cuipiã nocuit, id Ioui animaduertendum fuit. Ne in regnis quidem Reges omnia minima curant. Sic enim dicitis, quaſi ego paulo ante de fundo Formiano P. Rutilij ſim queſtus, non de amiſſa ſalute. Atque hoc quidem omnes mortales ſic habẽt, externas cõmoditates, uineta, ſegetes, olíueta, ubertatem frugum & fructuũ omnem

deniq; commoditatem proſperitatemq; uitę à dijs ſe habere. Virtutem autem nemo unquam acceptam deo retulit: nimirum rectè, propter uirtutem enim iure laudamur, & in uirtute rectè gloriamur, quod non contingeret ſi id donum à deo non à nobis haberemus. At uero aut honoribus aucti, aut re familiari, aut ſi aliud quippiam nacti ſumus fortuiti boni, aut depulimus mali, tum dijs gratias agimus, tum nihil noſtræ laudi aſſumptum arbitramur. Num quis quod bonus uir eſſet, gratias dijs egit unquam? At quòd diues, quòd honoratus, quòd incolumis. Iouemq; optimum & Maximum ob eas res appellant, non quòd nos iuſtos, temperatos, ſapiētes efficiat ſed quòd ſaluos, incolumes, opulentos, copioſos. Neq; Herculi quiſquam decumam uouit unquam, ſi ſapiēs factus eſſet. q̄q̄ Pythagoras, quum in Geometria quiddam noui inueniſſet, Muſis bouem immolauiſſe dicitur. Sed id quidem non credo, quoniam ille ne Apollini quidem Delio hoſtiam immolare uoluit, ne aram ſanguine aſpergeret. Ad rem autem ut redeam, iudicium hoc omnium mortalium eſt, fortunam à deo petendam, à ſeipſo ſumendam eſſe ſapientiam. Quãuis menti delubra & uirtuti & fidei conſecremus, tamen hæc in nobis ipſis ita uidemus, ſpei, ſalutis, opis, uictoriæ, facultas à dijs expetenda eſt. Improborum igitur proſperitates ſecundæq; res redarguunt, ut Diogenes dicebat, uim omnem deorum ac poteſtatem. At nonnunquam bonos exitus habent boni: eos quidem arripimus attribuimusq; ſine ulla ratione dijs immortalibus. At Diagoras quum Samothraciam ueniſſet, Atheos ille qui dicitur, atque ei quidã amicus. Tu qui deos putas humana negligere, nónne animaduertis ex tot tabulis pictis quàm multi uotis uim tempeſtatis effugerint, in portumq; ſalui peruenerint? Ita fit, inquit. Illi enim nuſquam picti ſunt, qui naufragium fecerunt, in mariq; perierunt. Idemq; quum ei nauigãti uectores aduerſa tempeſtate timidi & perterriti dicerent, non iniuria ſibi illud accidere, qui illum in eandem nauem recepiſſent, oſtendit eis in eodem curſu multas alias laborantes, quæſiuitq; num etiam in ijs nauibus Diagoram uehi crederent. Sic enim res ſe habet, ut ad proſperam aduerſámue fortunam qualis ſis, aut quemadmodum uixeris, nihil interſit. Non animaduertunt, inquit, omnia dij, ne Reges quidem. Quid eſt ſimile? Reges enim ſi ſcientes prætermittunt, magna culpa eſt. At deo ne excuſatio quidem eſt inſcientiæ, quem uos præclare defenditis, quum dicitis eam uim deorum eſſe, ut etiam ſi quis morte pœnas ſceleris effugerit, expetantur eæ pœnę à liberis, ac nepotibus ac poſteris. O miram æquitatem deorum. Ferret ne ciuitas ulla latorem iſtiuſmodi legis, ut condemnaretur filius aut nepos, ſi pater aut auus deliquiſſet? Quinam Tantalidarum internecioni modus paretur? aut quænam unquam ob mortem Myrtili pœnis luendis dabitur ſatietas ſupplicij? Vtrum poetæ Stoicos deprauarint, an Stoici poetis dederint auctoritatem, non facile dixerim. Portenta enim ab utriſq; & flagitia dicuntur. Neque enim quem Hipponactis iambus læſerat, aut qui erat Archilochi uerſu uulneratus, à deo immiſſum dolorem non conceptum à ſeipſo continebat. Nec quum Aegiſthi libidinem, aut cum Paridis uidemus, à deo cauſam requirimus, quum culpę pene uocem audiamus. Nec ego multorum ægrorum ſalutem non ab Hippocrate potius; quàm ab Aeſculapio datam iudico; nec Lacedæmoniorum diſciplinam

plinam dicã unquam ab Apolline potius Spartæ, quàm à Lycurgo datam.
Critolaus inquam euertit Corinthum, Carthaginem Haſdrubal. Hi duo il-
los oculos oræ maritimæ effoderunt. Non iratus alicui, quem omnino iraſci
poſſe negatis deum: at ſubuenire certe potuit, & conſeruare urbes tantas at-
que tales. Vos enim ipſi dicere ſoletis, nihil eſſe quod deus efficere non poſ-
ſit, & quidem ſine labore ullo. Vt enim hominum membra nulla contentio-
ne, mente ipſa ac uoluntate moueantur, ſic numine deorum omnia fingi, mo-
ueri, mutariq́; poſſe. Neq; id dicitis ſuperſtitioſe atque aniliter, ſed phyſica cõ
ſtantiq́; ratione. Materiam enim rerum ex qua & in qua omnia ſint, totam eſ
ſe flexibilem & commutabilem, ut nihil ſit quod non ex ea quãuis ſubito fin-
gi cõuertiq́; poſſit. Eius autem uniuerſæ fictricem & moderatricem diuinam
eſſe prouidentiam. Hanc igitur quocunq; ſe moueat efficere poſſe quidquid
uelit. Itaque aut neſcit quid poſſit, aut negligit res humanas, aut quid ſit opti-
mum non poteſt iudicare. Non curat ſingulos homines, non mirum, ne ciui-
tates quidem. non eas? ne nationes quidem & gentes. Quod ſi has etiam cõ-
temnet, quid mirum eſt omne ab ea genus humanum eſſe contemptum? Sed
quo modo ijdem dicitis, non omnia deos perſequi? ijdem uultis à dijs immor
talibus hominibus diſpartiri ac diuidi ſomnia. Idcirco hæc tecum quia ueſtra
eſt de ſomniorum ueritate ſententia, atq; ijdem etiam uota ſuſcipi dicitis opor
tere. Nempe ſinguli uouent. Audit igitur mens diuina etiam de ſingulis. Vi-
detis ergo non eſſe eam tam occupatam quàm putabatis? Fac eſſe diſtentam,
cœlum uerſantem, terrã tuentẽ, maria moderantẽ, cur tam multos deos nihil
agere & ceſſare patitur? Cur non rebus humanis aliquos otioſos deos præfi-
cit? qui à te Balbe innumerabiles explicati ſunt. Hęc ferè dicere habui de na
tura deorum, non ut eam tollerem, ſed ut intelligeretis quàm eſſet obſcura, &
quàm difficiles explicatus haberet. Quæ quum dixiſſet Cotta, finem fecit. Lu
cilius autem. Vehementius, inquit, Cotta tu quidem inuectus es in eam Stoi-
corum rationem, quæ de prouidentia deorum ab illis ſanctiſſime & proui-
dentiſſime conſtituta eſt. Sed quoniam aduesperaſcit, dabis nobis diem ali-
quem ut contra iſta dicamus. Eſt enim mihi tecum pro aris & focis certamen,
& pro deorum templis atque delubris, proq́; urbis muris, quos uos Pontifi-
ces ſanctos eſſe dicitis, diligentiusq́; urbem religione, q̃ ipſis mœnibus cingi-
tis, quæ deſeri à me dum quidem ſpirare potero nefas iudico. Tum Cotta:
Ego uero & opto redargui me Balbe, & ea quę diſputaui diſſerere ma-
lui quàm iudicare, & facile me à te uinci poſſe certo ſcio. Quippe,
inquit Velleius, qui etiam ſomnia putet ad nos mitti
ab Ioue: quæ ipſa tamen tam leuia non ſunt, q̃ eſt
Stoicorum de natura deorum oratio. Hæc
quum eſſent dicta, ita diſceſſimus, ut
Velleio Cottę diſputatio uerior,
mihi Balbi ad ueritatis ſimi
litudinem uideretur
eſſe propenſior.

MARCI TVLLII CICERONIS DE DIVINATIONE LIBER PRIMVS.

VETVS opinio eſt iam uſq; ab heroicis ducta temporibus, eaq; & Populi R. & omnium gentium firmata cõſenſu, uerſari quandam inter homines diuinationem, quam Græci μαντικὴν appellant, id eſt præſenſionem & ſcientiam rerum futurarum. Magnifica quædam res & ſalutaris, ſi modo eſt ulla, quęq; proxima ad deorum uim natura mortali poſſit accedere. Itaq; ut alia nos melius multa quam Græci, ſic huic pręſtamtiſſimæ rei, nomen noſtri a' diuis, Græci (ut Plato interpretatur) à furore duxerunt. Gentem quidem nullam uideo, neque tam humanam atque doctam, neque tam immanem tamq; barbaram, quæ non ſignificari futura, & à quibuſdam intelligi, prædiciq; poſſe cenſeat. Principio Aſſyrij, ut ab ultimis auctoritatẽ repetam, propter planitiem magnitudinemq; regionum, quas incolebant, quum cœlum ex omni parte patens atq; apertũ intuerentur, traiectiones motusq; ſtellarum obſeruauerunt, quibus notatis quid cuiq; ſignificaretur memoriæ prodiderunt. Qua in natione Chaldęi non ex artis ſed ex gentis uocabulo nominati, diuturna obſeruatione ſyderum, ſcientiam putantur effeciſſe, ut pręđici poſſet quid cuiq; euenturum, & quo quiſq; fato natus eſſet. Eandẽ artem etiam Aegyptij longinquitate temporum innumerabilibus penè ſeculis conſecuti putantur, Cilicum autem & Piſidarum gens, & his finitima Pãphylia, quibus nationibus præfuimus ipſi, uolatibus auium, cantibuſq; certiſſimis ſignis, declarari res futuras putant. Quam uero Græcia coloniam miſit in Aetoliam, Ioniam, Aſiam, Siciliam, Italiam, ſine Pythio aut Dodonęo, aut Hammonis oraculo? aut quod bellum ſuſceptum ab ea ſine conſilio deorum eſt? Nec unum genus eſt diuinationis publice priuatimq; celebratũ. Nã ut omittam ceteros populos, noſter q̃ multa genera complexus eſt? Prĩcipio huius urbis parens Romulus, non ſolum auſpicato urbem condidiſſe, ſed ipſe etiã optimus Augur fuiſſe traditur. Deinde Auguribus & reliqui Reges uſi, & exactis Regibus nihil publice ſine auſpicijs nec domi nec militię gerebatur. Quumq; magna uis uideretur eſſe & ĩ impetrãdis conſulendiſq; rebus, & in monſtris interpretandis ac procurandis, in aruſpicum diſciplina, omnẽ hanc ex etruria ſcientiam adhibebãt, ne genus eſſet ullum diuinationis, quod neglectum ab ijs uideretur. Et quum duobus modis animi ſine ratione & ſcientia motu ipſi ſuo ſoluto & libero incitarentur, uno furente, altero ſomniante, furoris diuinationem Sibyllinis maxime uerſibus contineri arbitrati, eorum decem interpretes delectos ex ciuitate eſſe uoluerunt. Ex quo genere ſæpe ariolorum etiam & uatum furibundas prædictiones, ut Octauiano bello Cornelij Culleoli audiendas putauerunt. Nec uero ſomnia grauiora, ſi quæ ad remp. pertinere uiſa ſunt, a' ſummo cõſilio neglecta ſunt: quinetiam memoria noſtra templum Iunonis Soſpitæ, L. Iulius, qui cum P. Rutilio Cos. fuit, de Senatus ſententia refecit, ex Cæciliæ Balearici filiæ ſomnio. Atque hæc, ut ego arbitror, ueteres rerum magis euentis moniti, q̃ ratione docti probaue-

runt

runt. Philoſophorum uero exquiſita quædam argumenta, cur eſſet uera diuinatio, collecta ſunt. Ex quibus, ut de antiquiſſimis loquar, Colophonius Xenophanes, unus qui deos eſſe diceret, diuinationem funditus ſuſtulit. Reliqui uero omnes præter Epicurum balbutientē de natura deorū, diuinationē probauerūt, ſed non uno modo. Nā quum Socrates, omnesq́ Socratici, Zenoq́ & ij qui ab eo eſſent profecti, manerent in antiquorum philoſophorū ſententia, uetere Academia, & Peripateticis cōſentiētibus: quumq́ huic rei magnā auctoritatem Pythagoras iam ante tribuiſſet, qui etiā ipſe Augur uellet eſſe, plurimisq́ locis grauis aucthor Democritus præſenſionē rerū futurarum cōprobaret, Dicæarchus Peripateticus cetera diuinationis genera ſuſtulit, ſomniorū & furoris reliquit. Cratippusq́ familiaris noſter, quē ego parē ſummis Peripateticis iudico, ijſdem rebus fidē tribuit, reliqua diuinationis genera reiecit. Sed quum Stoici omnia ferè illa defenderēt, quod & Zeno in ſuis commētariis quaſi ſemina quędā ſparſiſſet, & ea Cleāthes paulo uberiora feciſſet, acceſſit acerrimo uir ingenio Chryſippus, qui totam de diuinatione duobus libris explicauit ſententiā, uno præterea de oraclis, uno de ſomnijs: quē ſubſequens, unū librū Babylonius Diogenes edidit, eius auditor, duo Antipater, quinq́ noſter Poſidonius. Sed à Stoicis uel principibus eius diſciplinæ Poſidonij doctor, diſcipulus Antipatri degenerauit Panætius: nec tamen auſus eſt negare uim eſſe diuinādi, ſed dubitare ſe dixit. Quod illi in aliqua re inuictiſſimis Stoicis Stoico facere licuit, id nos ut ī reliquis rebus faciamus, à Stoicis nō cōcedetur? preſertim quum id de quo Panętio nō liquet, reliquis eiuſdē diſciplinæ Solis luce uideatur clarius. Sed hæc quidē laus Academiæ, præſtātiſſimi philoſophi iudicio & teſtimonio cōprobata eſt. Etenim nobiſmetipſis quærētibus quid ſit de diuinatione iudicandū, quod à Carneade multa acute & copioſe contra Stoicos diſputata ſint, uerētibusq́ ne timere uel falſæ rei, uel non ſatis cognitæ aſſentiamur, faciēdū uidetur ut diligēter etiam atq́ etiā argumenta cū argumētis cōparemus, ut fecimus in his tribus libris, quos de natura deorū ſcripſimus. Nā quum omnibus in rebus temeritas in aſſentiēdo errorq́ turpis eſt, tū in eo loco maxime, in quo iudicādū eſt quantū auſpicijs rebusq́ diuinis, religioniq́ tribuamus. Eſt enim periculū, ne aut neglectis his, impia fraude, aut ſuſceptis, anili ſuperſtitione obligemur. Quibus de rebus & aliàs ſæpe, & paulo accuratius nuper, quum eſſem cū Quinto fratre in Tuſculano, diſputatū eſt. Nā quum ambulādi cauſa ī Lyceum ueniſſemus (id enim ſuperiori gymnaſio nomē eſt) perlegi, ille inquit, tuum paulo ante tertium de natura deorū, in quo diſputatio Cottæ q̄q̄ labefactauit ſententiam meā, non funditus tamē ſuſtulit. Optime uero inquam: etenim ipſe Cotta ſic diſputat, ut Stoicorū magis argumēta cōfutet, q̄ hominum deleat religionē. Tum Quintus. Dicitur quidem iſtuc, inquit à Cotta, & uero ſępius, credo ne cōmuni iure migrare uideatur: ſed ſtudio cōtra Stoicos diſſerendi, deos mihi uidetur funditus tollere. Eius orationi nō ſanè deſidero quid reſpondeam. Satis enim defenſa religio eſt in ſecūdo libro à Lucilio, cuius diſputatio tibiipſi, ut in extremo tertio ſcribis, ad ueritatē, eſt uiſa propēſior: ſed quod prætermiſſum eſt in illis libris, credo quia cōmodius arbitratus es ſeparatim id quæri, deq́ eo diſſeri, id eſt de diuinatione, quæ eſt earum rerū quę fortuitæ putātur prædictio atq́ præſenſio. id ſi placet uideamus quam habeat uim, & quale ſit.

Ego enim ſic exiſtimo: ſi ſint ea genera diuinandi uera, de quibus accepimus, quæq́ꝫ colimus, eſſe deos, uiciſſimq́ꝫ ſi dij ſint, eſſe qui diuinēt. Arcē tu quidē Stoicorū inquā Quinte defendis, ſiquidē iſta ſic reciprocātur, ut & ſi diuinatio ſit, dij ſint, & ſi dij ſint, ſit diuinatio: quorū neutrū tam facile q̄ tu arbitraris cōceditur: nā & natura ſignificari futura ſine deo poſſūt: & ut ſint dij, poteſt fieri ut nulla ab ijs diuinatio generi humano tributa ſit. Atq́ꝫ ille mihi uero inquit, ſatis eſt argumēti, & eſſe deos, & eos cōſulere rebus humanis, quod eſſe clara & perſpicua diuinationis genera iudico. De quibus quid ipſe ſentiā, ſi placet, exponā: ita tamē ſi uacas animo, neq́ꝫ habes aliquid quod huic ſermoni prępertēdū putes. Ego uero inquā philoſophiæ Quinte ſemper uaco: hoc autē tēpore, quū ſit nihil aliud quod libenter agere poſſim, multo magis aueo audire de diuinatione quid ſentias. Nihil, inquit, equidē noui, nec quod p̄ter ceteros ipſe ſentiā: nā cum antiquiſſimā ſententiā, tum omnium populorū & gentiū cōſenſu cōprobatā ſequor. Duo ſunt enim diuinādi genera, quorū alterū artis eſt, alterum naturæ. Quæ eſt autē gens, aut quæ ciuitas, quæ nō aut extis pecudū, aut monſtra, aut fulgura interpretātium, aut augurū, aut aſtrologorū, aut ſortiū: ea enim ferè artis ſunt, aut ſomniorū, aut uaticinationū, hęc enim duo naturalia putantur, prędictione moueatur? Quarum quidem rerū euenta magis arbitror q̄ cauſas quęri oportere. Eſt enim uis & natura quędā, quę tum obſeruatis longo tempore ſignificationibus, tum aliquo inſtinctu inflatuq́ꝫ diuino futura pręnunciat. Quare omittat urgere Carneades, quod faciebat etiam Panetius, requirens Iuppiter ne cornicē à lęua, coruum à dextra canere iuſſiſſet. Obſeruata ſunt hęc tempore immenſo, & in ſignificatione euentus animaduerſa & notata. Nihil eſt autem quod non longinquitas temporum, excipiente memoria prodēdisq́ꝫ monumētis efficere atq́ꝫ aſſequi poſſit. Mirari licet quæ ſint animaduerſa à medicis herbarum genera, quæ radicum ad morſus beſtiarum, ad oculorū morbos, ad uulnera, quorum uim atq́ꝫ naturam ratio nunq̄ explicauit, utilitate & ars eſt & inuentor probatus. Age ea quæ q̄q̄ ex alio genere ſunt, tamen diuinationi ſunt ſimiliora, uideamus.

Atq́ꝫ etiam uentos præmonſtrat ſæpe futuros
Inflatum mare, quum ſubito penituſq́ꝫ tumeſcit.
Saxaq́ꝫ cana ſalis niueo ſpumata liquore
Triſtificas certant Neptuno reddere uoces,
Aut denſus ſtridor quum celſo è uertice montis
Ortus adaugeſcit ſcopulorum ſæpe repulſus.

Atq́ꝫ his rerum præſenſionibus prognoſtica tua referta ſūt. Quis igitur elicere cauſas præſenſionum poteſt? & ſi uide Boethum Stoicum eſſe conatum: qui hactenus aliquid egit, ut earum rationem rerum explicaret, quæ in mari cœlóue fierent. Illa uero cur eueniant quis probabiliter dixerit?

Cana fulix itidem fugiens è gurgite ponti,
Nunciat horribiles clamans inſtare procellas,
Haud modicos tremulo fundens è gutture cantus;
Sæpe etiam pertriſte canit de pectore carmen,
Et matutinis acredula uocibus inſtat.
Vocibus inſtat, & aſſiduas iacit ore querelas,
Quum primum gelidos rores aurora remittit,

Fuſcaq́ꝫ

Fuſcaq́ꝫ nonnunq̃ curſans per littora cornix
Demerſit caput,& fluctum ceruice recepit.

Videmus hæc ſigna nõnunq̃ ferè emẽtientia,nec tamẽ cur ita fiat uidemus.

Vos quoq́ꝫ ſigna uidetis aquai dulcis alumnæ,
Quum clamore paratis inanes fundere uoces,
Abſurdoq́ꝫ ſono fontes & ſtagna cietis.

Quis eſt qui ranunculos hoc uidere ſuſpicari poſſit? Sed ineſt mire & ranunculis natura quædam ſignificans,aliquid per ſeipſa ſatis certa,cognitioni autem hominum obſcurior.

Mollipedesq́ꝫ boues ſpectantes lumina cœli
Naribus humiferum duxere ex aere ſucum.

Non quæro cur,quoniam quid eueniat intelligo.

Iam uero ſemper uiridis ſemperq́ꝫ grauata
Lentiſcus triplici ſolita grandeſcere fœtu,
Ter fruges fundens tria tempora monſtrat arandi.

Nec hoc quidem quæro cur hæc arbor una ter floreat,aut cur arandi maturitatem ad ſignum floris accommodet.Hoc ſum contentus,quod etiam ſi quo quidq́ꝫ fiat ignorem,quid fiat intelligo. Pro omni igitur diuinatione,idem quod pro rebus ijs quas commemoraui,reſpondebo.Quid Scamoneę radix ad purgandum, quid Ariſtolochia ad morſus ſerpentium poſſit, quæ nomen ex inuentore reperit, rem ipſam inuentor ex ſomnio: poſſe uideo, quod ſatis eſt,cur poſſit neſcio.Sic uentorum & imbrium ſigna quæ dixi,rationem quam habeant non ſatis perſpicio,uim & euentum agnoſco,ſcio, approbo. Similiter quid fiſſum in extis, quid fibra ualeat accipio, quæ cauſa ſit neſcio.Atque horum quidem plena uita eſt, extis enim omnes ferè utuntur.Quid de fulgurum ui? dubitare num poſſumus? Nonne quum multa alia mirabilia,tum illud in primis: quum Summanus in faſtigio Iouis optimi maximi,qui tum erat fictilis è cœlo ictus eſſet,nec uſquã eius ſimulacri caput inueniretur,aruſpices in Tiberim id depulſum eſſe dixerunt, idq́ꝫ inuentum eſt eo loco,qui eſt ab aruſpicibus demonſtratus. Sed quo potius utar aut auctore,aut teſte q̃ te? cuius edidici etiã uerſus,& lubenter quidem,quos in ſecundo conſulatu Vrania muſa pronunciat.

Principio æthereo flammatus Iuppiter igni
Vertitur,& totum colluſtrat lumine mundum,
Menteq́ꝫ diuina cœlum terrasq́ꝫ peteſſit.
Quæ penitus ſenſus hominum uitasq́ꝫ retentat
Aetheris æterni ſepta atq́ꝫ incluſa cauernis.
Et ſi ſtellarum motus curſusq́ꝫ uagantes
Noſſe uelis,quæ ſint ſignorum in ſede locatę,
Quæ uerbo & falſis Graiorum uocibus errant,
Re uera certo lapſu ſpatioq́ꝫ feruntur,
Omnia iam cernes diuina mente notata.
Nam primum aſtrorum uolucreis te Cõſule motus,
Concurſusq́ꝫ grauis ſtellarum ardore micantes,
Tu quoq́ꝫ quum tumulos Albano in monte niuales
Luſtraſti,& læto mactaſti lacte Latinas,

Vidiſti,& claro tremulos ardore cometas,
Multaq́ miſceri nocturna ſtrage putaſti.
Quod ferme dirum in tempus cecinere Latinæ,
Quum claram ſpeciem concreto lumine luna
Abdidit,& ſubito ſtellanti nocte perempta eſt.
Quid uero Phœbi fax triſtis nuncia belli,
Quæ magnũ ad columẽ flãmato ardore uolabat
Præcipites cœli partes,obitusq́ peteſſit.
Aut quum terribili perculſus fulmine ciuis,
Luce ſerenanti uitalia lumina liquit.
Aut quum ſe grauido tremeſecit corpore tellus.
Iam uero uariæ nocturno tempore uiſæ
Terribiles formæ,bellum motusq́ monebant,
Multaq́ per terras uates oracla furenti,
Pectore fundebant triſtis minitantia caſus.
Atq; ea quæ lapſu tandem cecidere uetuſto,
Hæc fore perpetuis ſignis clarisq́ frequentans,
Ipſe deûm genitor cœlo terrisq́ canebat.
Nũc ea Torquato quæ quõdã & Cõſule Cotta,
Lydius ediderat Tyrrhenę gentis aruſpex,
Omnia fixa tuus glomerans determinat annus.
Nam pater altitonans ſtellanti nixus olympo,
Ipſe ſuos quondam tumulos ac templa petiuit,
Et capitolinis iniecit ſedibus ignes,
Tum ſpecies ex ęre uetus,generataq́ Natte
Concidit,elapſæq́ uetuſtæ numine leges,
Et diuûm ſimulacra peremit fulminis ardor.
Hic ſylueſtris erat Romani nominis altrix
Martia,quæ paruos Mauortis ſemine natos
Vberibus grauidis uitali rore rigabat.
Quę tum cum pueris flammato fulminis ictu
Concidit,atq; auulſa pedum ueſtigia liquit.
Tum quis nõ artis ſcripta,ac monumẽta uolutãs,
Voces triſtificas chartis promebat etruſcis?
Omnes ciuili generoſam ſtirpe profectam.
Vel legum exitium conſtanti uoce ferebant,
Vitare ingentem cladem,peſtemq́ monebant,
Templa deûmq́ adeo flamis urbesq́ iubebant
Eripere,& ſtragem horribilem cædemq́ uereri,
Atq; hæc fixa graui fato ac fundata teneri,
Ni poſt exciſum ad columen formata decore
Sancta Iouis ſpecies claros ſpectaret in ortus,
Tum fore,ut occultos populus,ſanctuſq́ Senatus
Cernere conatus poſſet,ſi ſolis ad ortum
Conuerſa inde patrum ſedes populiq́ uideret.
Hæc tardata diu ſpecies multumq́ morata.

Conſule

Conſule te tandem celſa eſt in ſede locata,
Atque una fixi ac ſignati temporis hora
Iuppiter excelſa clarabat ſceptra columna.
At clades patriæ flamma ferroq́ parata,
Vocibus Allobrogum patribus populoq́ patebat.
Rite igitur ueteres, quorum monumenta tenetis,
Qui populos urbeisq́ modo ac uirtute regebant,
Rite etiam ueſtri, quorum pietasq́ fidesq́
Præſtitit, & longe uicit ſapientia cunctos,
Præcipue coluere uigenti nomine diuos.
Hæc adeo penitus cura uidere ſagaci,
Otia qui ſtudijs læti tenuere decoris,
Inq́ Academia umbrifera, nitidoq́ Lyceo
Fuderunt claras fœcundi pectoris artes.
E quibus ereptum primo iam à flore iuuentæ,
Te patria in media uirtutum mole locauit.
Tu tamen anxiferas curas requiete relaxas,
Quod patriæ uocis ſtudijs nobisq́ ſacraſti.

Tu igitur animum poteris inducere contra ea quæ à me diſputantur, & de diuinatione dicere, qui & geſſeris ea quæ geſſiſti, & ea quæ pronunciaui accuratiſſime ſcripſeris? Quid quæris Carneades, cur hæc ita fiant, aut qua arte perſpici poſſint? neſcire me fateor, euenire autem te ipſum dico uidere. Caſu inquis. Ita ne uero quicq̃ poteſt caſu eſſe factum, quod omnes habet in ſe numeros ueritatis? Quatuor tali iacti caſu, uenereum efficiunt. Num etiam centum uenereos ſi CCCC talos ieceris caſu futuros putas? Aſperſa temere pigmenta in tabula, oris lineamenta efficere poſſunt. Num etiam Veneris Coę pulchritudinem effici poſſe aſperſiõe fortuita putas? Sus roſtro ſi humi, A, literã impreſſerit, num propterea ſuſpicari poteris Andromacham Ennij ab ea poſſe deſcribi? Fingebat Carneades in Chiorum lapicidinis, ſaxo diffiſſo caput extitiſſe Paniſci. Credo aliquam non diſſimilem figuram, ſed certe non talem ut eam factam à Scopa diceres. Sic enim ſe profecto res habet, ut nunquam perfecte ueritatem caſus imitetur. At nonnunquam ea quæ prædicta ſunt, minus eueniunt. Quæ tandem id ars non habet? earum dico artium, quæ coniectura continentur, & ſunt opinabiles. An medicina ars non putanda eſt: quam tamen multa fallunt. Quid gubernatores, nónne falluntur? An Achiuorum exercitus, & tot nauium rectores, non ita profecti ſunt ab Ilio, ut profectione læti piſcium laſciuiam intuerentur, ut ait Pacuuius, nec tuendi ſatietas capere poſſet?

Interea prope iam occidente ſole, inhorreſcit mare,
Tenebræ conduplicantur, noctiſq́ & nimbûm occæcat nigror.

Num igitur tot clariſſimorum ducum regumq́ naufragium ſuſtulit artem gubernandi? Aut num Imperatorum ſcientia nihil eſt, quia ſummus Imperator nuper fugit amiſſo exercitu? Aut num propterea nulla eſt reip. gerendæ ratio atque prudentia, quia multa Cn. Pompeium, quædam M. Catonem, nonnulla etiam te ipſum feſellerunt? Similis eſt aruſpicũ reſpõſio, omniſq́ opinabilis diuinatio. Cõiectura enim nititur, ultra quã progredi nõ po

MT. Phi. ddd

teſt, Ea fallit fortaſſe nõnunq̃, ſed tamen ad ueritatem ſæpiſſime dirigit, Eſt enim ab omni æternitate repetita: in qua quum penè innumerabiles res eodẽ modo euenirent, iiſdem ſignis antegreſſis, ars eſt effecta, eadẽ ſæpe animaduertendo ac notando. Auſpicia uero ueſtra q̃ conſtãt? quæ quidẽ nunc a Romanis Auguribus ignorantur, bona hoc tua uenia dixerim, à Cilicibus, Pamphyliis, Piſidis, Lyciis tenentur, Nam quid ego hoſpitem noſtrũ clariſſimũ atq; optimum uirum Deiotarum regem commemorem, qui nihil unquam niſi auſpicato gerit? qui quum ex itinere quodã propoſito, & conſtituto reuertiſſet, aquilæ admonitus uolatu, conclaue illud ubi erat manſurus ſi ire perrexiſſet, proxima nocte corruit, Itaq; ut ex ipſo audiebam, perſæpe reuertit ex itinere, quum iam progreſſus eſſet multorum dierum uiam. Cuius quidẽ hoc præclariſſimum eſt, quod poſtea quam à Cæſare tetrarchiæ regno, pecuniaq; multatus, negat ſe tamen eorum auſpiciorum, quæ ſibi ad Pompeium proficiſcenti, ſecunda euenerint pœnitere. Senatus enim auctoritatem & Populi R. libertatem atq; imperii dignitatẽ, ſuis armis eſſe defenſam, ſibiq; eas aues, quibus auctoribus officium & fidem ſecutus eſſet, bene conſuluiſſe: antiquiorem enim ſibi fuiſſe poſſeſſionibus ſuis gloriam. Ille mihi uidetur igitur uere augurari: nam noſtri quidem magiſtratus auſpiciis utuntur coactis. Neceſſe enim ẽ offa obiecta cadere fruſtũ ex pulli ore, quum paſcitur. Quod autẽ ſcriptum habetis, aut tripudiũ fieri ſi ex ea quid in ſolidum ceciderit, hoc quoq; quod dixi coactum tripudium ſoliſtimum dicitis. Itaq; multa auguria, multa auſpicia, quod Cato ille ſapiẽs queritur, negligentia collegii amiſſa plane & deſerta ſunt, Nihil ferè quondam maioris rei, niſi auſpicato, ne priuatim quidẽ gerebatur: quod etiã nũc nuptiarũ auſpiciis declarant, qui re omiſſa nomen tantũ tenent. Nã ut nunc extis, q̃q̃ id ipſum aliquãto minus q̃ olim, ſic tunc auibus magnæ res impartiri ſolebant. Itaq; ſiniſtra dum non exquirimus, in dira & in uitioſa ĩcurrimus, ut P. Claudius Appii Cæci F. eiusq; Collega L. Iunius claſſes maximas perdiderunt, quum uitio nauigaſſent. Quod eodem modo euenit Agamennoni, qui quum Achiui cœpiſſent.

Inter ſe ſtrepere, aperteq; artem obterere, extiſpicum
Soluere imperat, ſecundo rumore aduerſaq; aui.

Sed quid uetera? M. Craſſo quid acciderit uidemus, dirarũ obnunciatione neglecta. In quo Appius Collega tuus bonus Augur, ut ex te audire ſoleo, nõ ſatis ſcienter uirũ bonum, & ciuem egregium Cenſor C. Atheium notauit, quòd ementitum auſpicia ſubſcriberet. Eſto, fuerit hoc Cenſoris, ſi iudicabat emẽtitum: at illud minime Auguris, quod aſcripſit ob eam cauſam Populũ R. calamitatẽ maximã cepiſſe. Si enim ea cauſa calamitatis fuit, nõ in eo eſt culpa, qui obnũciauit, ſed in eo qui nõ paruit. Verã enim fuiſſe obnũciationẽ, ut ait idem Augur & Cẽſor, exitus approbauit, quæ ſi falſa fuiſſent, nullam afferre potuiſſent cauſam calamitatis, Etenĩ dira ſicut & cetera auſpicia, ut omina, ut ſigna, nõ cauſas afferunt cur quid eueniat, ſed nunciãt euentura, niſi prouideris. Non igitur obnunciatio Aethei cauſam finxit calamitatis, ſed ſigno obiecto monuit Craſſum quid euenturum eſſet niſi cauiſſet. Ita aut illa obnũciatio nihil ualuit, aut ſi (ut Appius iudicat) ualuit, id ualuit ut peccatum hæreat non in eo qui monuerit, ſed in eo qui non obtemperarit. Quid lituus iſte ueſter, quod clariſſimũ eſt ĩſigne auguratus, unde uobis eſt traditus? nẽpe eo

Romulus

Romulus regiones direxit tum quum urbem condidit. Qui quidem Romuli lituus,id eſt incuruum,& leuiter à ſummo inflexū bacillum,quod ab eius litui quo canitur ſimilitudine nomen inuenit, quum ſitus eſſet in curia Saliorum,quæ eſt in palatio,eaq́ꝫ deflagrauiſſet,inuentus eſt integer. Quid multis annis poſt Romulum Priſco regnante Tarquinio? Quis ueterum ſcriptorum non loquitur quæ ſit ab Attio Nauio per lituum regionum facta deſcriptio? qui quum propter paupertatem ſues puer paſceret, una ex his amiſſa uouiſſe dicitur,ſi recuperaſſet,uuam ſe deo daturum,quę maxima eſſet in uinea. Itaque ſue inuenta ad meridiem ſpectans,in uinea media dicitur conſtitiſſe. Quumq́ꝫ in quatuor partes uineam diuiſiſſet,triſq́ꝫ partes aues abdixiſſent, quarta parte quæ erat reliqua in regione diſtributa , mirabili magnitudine uuam,ut ſcriptum uidemus,inuenit. Qua re celebrata,quum uicini omnes ad eum de rebus ſuis referrent,erat in magno nomine & gloria. Ex quo factum eſt,ut eum ad ſe Rex Priſcus arceſſeret:cuius quum tentaret ſcientiam auguratus,dixit ei cogitare ſe quiddam,id poſſet ne fieri cōſuluit. Ille augurio acto poſſe reſpondit. Tarquinius autem dixit ſe cogitaſſe,cotem nouacula poſſe præcidi,tum Attium iuſſiſſe experiri. Ita cotem in comitium allatam, inſpectāte & Rege,& populo,nouacula eſſe diſciſſam. Ex eo euenit,ut & Tarquinius Augure Attio Nauio uteretur,& populus de ſuis rebus ad eum referret. Cotem autem illam & nouaculam defoſſam in comitio,ſupraq́ꝫ impoſitū puteal accepimus. Negemus omnia,comburamus annales,ficta hæc eſſe dicamus,quiduis deniq́ꝫ potius,q̄ deos res humanas curare fateamur. quid quod apud te ſcriptum eſt de Tiberio Graccho nónne & augurum & aruſpicum comprobat diſciplinam? qui quum tabernaculum uitio cepiſſet imprudens, quod inauſpicato pomœrium tranſgreſſus eſſet,comitia Conſulibus rogandis habuit. Nota res eſt,& à te ipſo mandata monumētis. Sed & ipſe Augur Ti. Gracchus auſpiciorum auctoritatē cōfeſſione errati ſui comprobauit , & aruſpicū diſciplinæ magna acceſſit auctoritas : qui recentibus comitijs in Senatū introducti,negauerūt iuſtum comitiorum rogatorē fuiſſe, Iis igitur aſſentior,qui duo genera diuinationum eſſe dixerūt. Vnum quod particeps eſſet artis,alterū quod arte careret, Eſt enim ars in ijs qui nouas res coniectura perſequuntur,ueteres obſeruatione didicerunt, Carēt autem arte ij,qui nō ratione aut cōiectura obſeruatis ac notatis ſignis,ſed concitatione quadam animi,aut ſoluto liberoq́ꝫ motu futura pręſentiunt. Quod & ſomniantibus ſæpe contigit,& nōnunq̄ uaticinātibus per furorem,ut Bacis Bœotius,& Epimenides Cres,ut Sibylla Erythræa. Cuius generis oracula etiam habenda ſunt, non ea quæ æquatis ſortibus ducuntur,ſed illa quæ inſtinctu diuino afflatuq́ꝫ fundūtur:& ſi ipſa ſors contēnenda non eſt,ſi & auctoritatem habet uetuſtatis,ut hæ ſunt ſortes,quas é terra editas accepimus:quæ tamen ductæ,ut in rē apte cadant,fieri credo poſſe diuinitus. Quorū omnium interpretes,ut grammatici poetarū,proxime ad eorum quos interpretantur diuinationem uidentur accedere. Quæ eſt igitur iſta calliditas , res uetuſtate robuſtas calumniādo uelle peruertere? Non reperio cauſam,latet fortaſſe obſcuritate inuoluta naturæ. Nō enim me deus iſta ſcire,ſed his tātummodo uti uoluit, Vtar igitur,nec abducar ut rear aut in extis totam Etruriam delirare,aut eandem gentem in fulguribus errare , aut fallaciter portenta interpretari , quum terræ

ſæpe fremitus, ſæpe mugitus, ſæpe motus, multa noſtræ reip. multa ceteris ciuitatibus grauia & uera prædixerint. Quid qui irridetur partus hic mulæ, nonne quia fœtus extitit in ſterilitate naturæ, prædictus eſt ab aruſpicibus incredibilis partus malorum? Quid Tib. Gracchus. P. F. qui bis Conſul & Cenſor fuit, idemq́ & ſummus Augur, & uir ſapiēs, ciuisq́ præſtans, nónne ut C. Gracchus filius eius ſcriptū reliquit, duobus anguibus domi comprehēſis aruſpices conuocauit? Qui quum reſpōdiſſent, ſi marem emiſiſſet, uxori breui tēpore eſſe moriēdum, ſi fœminā ipſi, æquius eſſe cenſuit ſe maturam oppetere mortē, q̄ P. Aphricani filiā adoleſcentem: fœminā emiſit, ipſe paucis poſt diebus eſt mortuus. Irrideamus aruſpices, uanos, futiles eſſe dicamus, quorumq́ diſciplinam & ſapiētiſſimus uir, & euentus ac res cōprobauit. Cōtēnamus etiā Babylonios, & eos qui è Caucaſo cœli ſigna ſeruantes, numeris & motibus, ſtellarum curſus perſequūtur. Condēnemus inquam hos aut ſtultitiæ, aut uanitatis, aut imprudētiæ, qui CCCCLXX milia annorum, ut ipſi dicunt, monumētis cōprehenſa continent, & mentiri iudicemus, nec ſeculorū reliquorum iudicium quod de ipſis futurū ſit pertimeſcere. Age Barbari uani atq́ fallaces, num etiam Graiorū hiſtoria mentita eſt? quæ Crœſo Pythius Apollo, ut de naturali diuinatione dicā, quæ Athenienſibus, quæ Lacedæmoniis, quæ Taygetis, quæ Argiuis, quæ Corinthiis reſpōderit, qs ignorat? Collegit innumerabilia oracula Chryſippus, nec ullum ſine locuplete auctore atq́ teſte, quæ quia nota tibi ſunt, relinquo. Defendo unū hoc, nunq̄ illud oraculū Delphis tam celebre & tam clarū fuiſſet, neq́ tātis donis refertū omniū populorū atq́ regum, niſi omnis ætas oraculorū illorū ueritatē eſſet experta. Idē iādiu non facit. Vt igitur nunc minore gloria eſt, quia minus oraculorū ueritas excellit, ſic tunc niſi ſumma ueritate in tanta gloria non fuiſſet. Poteſt autē uis illa terræ quæ mētē Pythiæ diuino afflatu cōcitabat, euanuiſſe uetuſtate, ut quoſdā euanuiſſe & exaruiſſe amnes, aut in alium curſum contortos & deflexos uidemus. Sed ut uis acciderit, magna enim quæſtio eſt, modo maneat id quod negari nō poteſt niſi omnē hiſtoriā peruerterimus, multis ſeclis uerax fuiſſe id oraculū. Sed omittamus oracula, ueniamus ad ſomnia, de quibus diſputās Chryſippus, multis & minutis ſomniis colligendis, facit idē quod Antipater, ea cōquirens quæ Antiphontis interpretatione explicata, declarant illa quidē acumen interpretis, ſed exēplis grādioribus decuit uti. Dionyſii mater eius qui Syracuſiorum tyrānus fuit, ut ſcriptū apud Philiſtū eſt, & doctum hominē, & diligētem, & æqualem tēporū illorum, quum prægnans hunc ipſum Dionyſium aluo contineret, ſomniauit ſe peperiſſe Satyriſcum. Huic interpretes portētorum, qui Galeotæ tum in Sicilia nominabātur, reſpōderunt, ut ait Philiſtus, eum quem illa peperiſſet, clariſſimum Græciæ diuturna cum fortuna fore. Num te ad fabulas reuoco, uel noſtrorum, uel Græcorum poetarum? Narrat enim & apud Ennium Veſtalis illa,

Excita cum tremulis anus attulit artubu' lumen
Talia commemorat lacrimans, exterrita ſomno,
Eurydica prognata, pater quam noſter amauit.
Vires uita meum corpus nunc deſerit omne,
Nam me uiſus homo pulcher per amœna ſalicta,
Et ripas raptare, locosq́ nouos ita ſola

Poſtilla

Poſtilla germana ſoror errare uidebar,
Tardaq́ꝫ ueſtigare & quærere te,neq́ꝫ poſſe
Corde capeſſere.ſemita nulla pedem ſtabilibat.
Exin compellare pater me uoce uidetur
His uerbis:cognata tibi ſunt ante gerendæ
Hæc effatu pater,germana repente receſſit,
Aerumnę, poſt ex fluuio fortuna reſiſtet.
Nec ſeſe dedit in conſpectũ corde cupitus.
Q̃q̃ multa manus ad cœli cœrula templa
Tendebam lacrimans,& blanda uoce uocabam.
Vix ægro tum corde meo me ſomnus reliquit.

Hæc etiam ſi ficta ſunt à poeta,non abſunt tamen à conſuetudine ſomniorum. Sit ſane etiam illud cõmentitium,quo Priamus eſt conturbatus.

Quia mater grauida parere ſeſe ardentem facem,
Viſa eſt in ſomnis Hecuba:quo facto pater
Rex ipſe Priamus,ſomnio mentis metu
Perculſus,curis ſumptis ſuſpirantibus
Exſacrificabat hoſtijs balantibus.
Tum coniectorem poſtulat pacem petens,
Vt ſe edoceret obſecrans Apollinem,
Quo ſeſe uertant tantæ ſortes ſomniũm.
Ibi ex oraclo uoce diuina edidit
Apollo,puerum,primus Priamo qui foret
Poſtilla natus,temperaret tollere
Eum eſſe exitium Troiæ,peſtem Pergamo.

Sint hæc ut dixi ſomnia fabularum, hisq́ꝫ adiungatur etiam Aeneæ ſomnium,quod innumerum Fabij Pictoris Græcis annalibus eiuſmodi eſt,ut omnia quæ ab Aenea geſta ſunt,quæq́ꝫ illi acciderunt,ea fuerint quæ ei ſecundum quietem uiſa ſunt. Sed propiora uideamus, cuiuſnam modi eſt Superbi Tarquinij ſomnium,de quo in Bruto Accius loquitur ipſe.

Quum iam quieti corpus nocturno impetu
Dedi,ſopore placans artus languidos,
Viſus eſt in ſomnis paſtor ad me appellere.
Duos conſanguineos arietes inde eligi,
Pecus lanigerum eximia pulchritudine,
Præclarioremq́ꝫ alterum immolare me,
Deinde eius germanum cornibus connitier
In me arietare,eoq́ꝫ ictu me ad caſum dari.
Exin proſtratum terra grauiter ſaucium.
Reſupinum in cœlo contueri maximum
Ac mirificum facinus,dextrorſum orbem flammeum
Radiatum ſolis liquier curſu nouo.

Eius igitur ſomnij à coniectoribus quæ ſit interpretatio facta uideamus.

Res,quæ in uita uſurpant,homines cogitant,curant,uident,
Quæq́ꝫ agunt uigilantes,agitantq́ꝫ,ea ſi cui in ſomno accidunt,
Minus mirandum eſt:ſed in re tanta haud temere improuiſo offerunt.

Proin uide ne quem tu eſſe hebetem deputes æque ac pecus,
Is ſapientia munitum pectus egregium gerat,
Teq; regno expellat. nam id quod de Sole oſtentum eſt tibi,
Populo commutationem rerum portendit fore.
Per propinqua hæc bene uerruncent populo. nam quod ad dexteram
Cœpit curſum ab læua ſignum præpotens: pulcherrime
Auguratum eſt, rem Romanam publicam ſummam fore.

Age nũc ad externa redeamus. Matrem Phalaridis ſcribit Ponticus Heraclides doctus uir, auditor & diſcipulus Platonis, uiſam eſſe uidere in ſomnijs ſimulacra deorum, quæ ipſa Phalaridis domi conſecrauiſſet. Ex his Mercurium è patera quã dextera manu teneret, ſanguinem uiſum eſſe fundere, qui quum terrã attigiſſet referueſcere uideretur, ſic ut tota domus ſanguine redundaret, quod matris ſomnium immanis filij crudelitas cõprobauit. Quid ego quæ magi Cyro illi principi interpretati ſunt, ex Dionyſii Perſicis libris proferã? Nã quum dormienti ei ſol ad pedes uiſus eſſet, ter eum ſcribit fruſtra appetiuiſſe manibus, quũ ſe conuoluens ſol elaberetur & abiret. Ei magos dixiſſe, quod genus ſapientũ & doctorum habebatur in Perſis, ex triplici appetitione ſolis XXX annos Cyrũ regnaturũ eſſe portẽdi, quod ita contigit. Nã ad ſeptuageſimũ peruenit, quum XL natus annos regnare cœpiſſet. Eſt profecto quiddã etiam in barbaris gentibus præſentiẽs atq; diuinans: ſiquidẽ ad mortẽ proficiſcens Calanus Indus, quum aſcẽderet in rogum ardentẽ. O preclarũ diſceſſum, inquit è uita, quum ut Herculi cõtigit mortali corpore cremato in lucẽ animus exceſſerit. Quumq; Alexãder eum rogaret, ſi quid uellet ut diceret, Optime, inquit, propediẽ te uidebo. quod ita contigit. Nã Babylone paucis poſt diebus Alexander eſt mortuus. Diſcedo parũper à ſomnijs, atq; mox reuertar. Qua nocte tẽplum Epheſiẹ Dianẹ deflagrauit, eadẽ conſtat ex Olympiade natũ eſſe Alexãdrũ, atq; ubi lucere cœpiſſet, clamitaſſe Magos peſtem ac perniciem Aſiẹ proxima nocte natam. Hẹc de Indis & Magis, redeamus ad ſomnia. Annibalem Cẹlius ſcribit, quum columnã auream quẹ eſſet in fano Iunonis Laciniẹ, auferre uellet, dubitaretq; utrum ea ſolida eſſet, an extrinſecus inaurata, perterebrauiſſe: quumq; ſolidam inueniſſet: ſtatuiſſetq; tollere, ei ſecundum quietem uiſam eſſe Iunonẽ predicere, ne id faceret, minariq; ſi id feciſſet, ſe curaturam ut eum quoq; oculum quo bene uideret, amitteret, idq; ab homine acuto non eſſe neglectum. Itaq; ex eo auro quod exterebratum eſſet, buculam curaſſe faciendam, & eam in ſumma colũna collocauiſſe. Hoc idem in Sileni, quem Cẹlius ſequitur, Grẹca hiſtoria eſt. Is autẽ diligentiſſime res Annibalis perſecutus eſt; Annibalem quũ cepiſſet Saguntum, uiſum eſſe in ſomnis à Ioue in deorũ cõcilium uocari: quo quũ ueniſſet, Iouem imperauiſſe, ut Italiẹ bellum inferret, ducemq; ei unũ è concilio datũ, quo illum utentẽ cũ exercitu progredi cœpiſſe. Tum ei ducem illũ præcepiſſe ne reſpiceret: illũ autem id diutius facere nõ potuiſſe, elatumq; cupiditate reſpexiſſe. Tum uiſam beluam uaſtã & immanem circũplicatam ſerpentibus, quacunq; incederet omnia arbuſta, uirgulta, tecta peruertere: & eum admiratũ quæſiſſe de deo, quodnã illud eſſet tale monſtrũ, & deum reſpondiſſe, uaſtitatẽ eſſe Italiẹ, præcepiſſeq; ut pergeret protinus, quid retro atq; à tergo fieret, ne laboraret. Apud Agathoclem ſcriptũ in hiſtoria eſt, Hamilcarẽ

Carthaginienſem

Carthaginienſem quum oppugnaret Syracuſas uiſum eſſe audire uocẽ, ſe poſtridie cœnaturũ Syracuſis. Quum autem is dies illuxiſſet, magnam ſeditionẽ in caſtris eius inter Pœnos & Siculos milites eſſe factam: quod quum ſenſiſſent Syracuſani, improuiſo eos in caſtra irrupiſſe, Hamilcaremq́ ab his uiuum eſſe ſublatum. ita res ſomniũ comprobauit. Plena exẽplorum eſt hiſtoria, tum referta uita communis. At uero P. Decius ille. Q. F. qui primus è Decijs fuit Cõſul, quum eſſet Trib. mil. M. Valerio, A. Cornelio Coss, a Samnitibusq́ premeretur noſter exercitus, quum pericula prœliorum iniret audacius, moneretur'q́ ut cautior eſſet, dixit quod extat in annalibus, ſibi in ſomnijs uiſum eſſe, quum in medijs hoſtibus uerſaretur, occidere cũ magna gloria. Et tum quidẽ incolumis exercitum obſidione liberauit: poſt triẽnium autẽ quum Conſul eſſet, deuouit ſe, & in aciem Latinorum irrupit armatus, quo eius facto ſuperati ſunt & deleti Latini. Cuius mors ita glorioſa fuit, ut eandẽ concupiſceret filius. Sed ueniamus nũc ſi placet ad ſomnia philoſophorũ. Eſt apud Platonem Socrates, quum eſſet in cuſtodia publica, dicens Critoni ſuo familiari, ſibi poſt tertium diem eſſe moriendum, uidiſſe ſe in ſomnijs pulchritudine eximia fœminam, quæ ſe nomine appellans, diceret Homericum quẽdam eiuſmodi uerſum.

Tertia te Phthiæ tempeſtas læta locabit.

Quod ut eſt dictũ, ſic ſcribitur cõtigiſſe. Xenophon Socraticus, qui uir & quãtus in ea militia qua cum Cyro minore perſunctus eſt, ſua ſcribit ſomnia, quorũ euentus mirabiles extiterunt. Mẽtiri Xenophontem an delirare dicemus? Quid ſingulari uir ingenio Ariſtoteles & penè diuino, ipſe ne errat, an alios uult errare? quum ſcribit Eudemũ Cyprium familiarẽ ſuum, iter in Macedoniã facientẽ Pheras ueniſſe, quæ erat urbs in Theſſalia, tum admodũ nobilis, ab Alexandro autem tyranno, crudeli dominatu tenebatur. In eo igitur oppido ita grauiter ægrũ Eudemum fuiſſe, ut omnes medici diffiderẽt. Ei uiſum in quiete egregia facie iuuenẽ dicere, fore ut breui conualeſceret, paucisq́ diebus interiturum Alexandrum tyrannũ, ipſum autem Eudemũ quinquennio poſt domum eſſe rediturum. Atq́ ita quidem prima ſtatim ſcribit Ariſtoteles cõſecuta, & conualuiſſe Eudemum, & ab uxoris fratribus interſectũ tyrãnum. Quinto autem anno exeunte, quum eſſet ſpes ex illo ſomnio, in Cyprum illũ ex Sicilia eſſe rediturum, prœliantẽ eum ad Syracuſas occidiſſe. Ex quo ita illud ſomnium eſſe interpretatũ, ut quum animus Eudemi è corpore exceſſerit, tum domũ reuertiſſe uideatur. Adiungamus philoſophis doctiſſimũ hominem poetam quidem diuinum Sophoclem, qui quum ex æde Herculis patera aurea grauis ſurrepta eſſet, in ſomnijs uidit ipſum deum dicẽtem qui id feciſſet. Quod ſemel ille iterumq́ neglexit. Vbi idẽ ſæpius, aſcendit in Ariũpagum, detulit rem. Ariopagitæ cõprehendi iubent eum, qui à Sophocle erat nominatus. Is quæſtione adhibita confeſſus eſt, pateramq́ retulit. Quo facto fanum illud Indicis Herculis nominatũ eſt. Sed quid ego Græcorum? Neſcio quo modo me magis noſtra delectãt, omnes hoc hiſtorici, Fabij, Gellij, ſed proxime Cælius. Quum bello latino ludi uotiui maximi primũ fierent, ciuitas ad arma repente eſt excitata. Itaq́ ludis intermiſſis inſtauratiui conſtituti ſunt: qui anteq̃ fierent, quumq́ iam populus conſediſſet, ſeruus per circũ quum uirgis cæderetur furcam ferens ductus eſt. Exin cuidam ruſtico Roma-

no dormienti uiſus eſt uenire qui diceret, præſultorem ſibi non placuiſſe ludis, idq; ab eodem iuſſum eſſe eum ſenatui nunciare: illum non auſum. Iterũ idẽ eſſe iuſſum, & monitum ne uim ſuam experiri uellet: ne tum quidem eſſe auſum. Exin filium eius eſſe mortuum. Eandem in ſomnijs admonitionem fuiſſe tertiam. Tum illum etiam debilem factum rem ad amicos detuliſſe, quorũ de ſententia Lecticula in curiam eſſe delatũ: quumq; ſenatui ſomnium enarrauiſſet, pedibus ſuis ſaluum domum reuertiſſe. Itaq; ſomnio comprobato à Senatu, ludos illos iterum inſtauratos memoriæ proditum eſt. C. uero Gracchus multis dixit, ut ſcriptum apud eundem Cœlium eſt, ſibi in ſomnijs. Quæſturam petenti Ti. fratrem uiſum eſſe dicere. Quãuis uellet cunctaretur, tamẽ eodem ſibi leto quo ipſe interiſſet eſſe pereundum. Hoc antequam Tr. ple. C. Gracchus factus eſſet, & ſe audiſſe ſcribit Cælius, & dixiſſe multis. Quo ſomnio quid inueniri poteſt certius? Quid illa duo ſomnia, quæ creberrime commemorantur à Stoicis, quis tandem poteſt contemnere? Vnum de Simonide, qui quum ignotum quendam proiectum mortuum uidiſſet, eumq; humauiſſet, haberetq; in animo nauem conſcendere, moneri uiſus eſt ne id faceret, ab eo quem ſepultura affecerat: ſi nauigaſſet, eum naufragio eſſe periturum. Itaq; Simonidem rediſſe, periſſe cæteros qui tum nauigauiſſent. Alterum ita traditum clarum admodum ſomnium. Quum duo quidam Arcades familiares iter unà facerent, & Megaram ueniſſent, alterum ad cauponẽ diuertiſſe, ad hoſpitem alterum: qui ut cenati quieſcerẽt, cõcubia nocte uiſum eſſe in ſomnijs ei qui erat in hoſpitio, illum alterum orare ut ſubueniret, quod ſibi à caupone interitus pararetur. Eum primo perterritum ſomnio ſurrexiſſe: dein quum ſe collegiſſet, idq; uiſum pro nihilo habendum eſſe duxiſſet, recubuiſſe. Tum ei dormienti eundem illum uiſum eſſe rogare, ut quoniam ſibi uiuo non ſubueniſſet, mortem ſuã ne inultam eſſe pateretur, ſe interfectum in plauſtrum à caupone eſſe coniectum, & ſupra ſtercus iniectum, petere ut mane ad portam adeſſet, priuſquam plauſtrum ex oppido exiret. Hoc uero eum ſomnio cõmotum mane bubulco præſto ad portam fuiſſe, quæſiſſe ex eo quid eſſet in plauſtro, illum perterritum fugiſſe, mortuum erutum eſſe, cauponem re patefacta pœnas dediſſe. Quid hoc ſomnio dici poteſt diuinius? Sed quid aut plura aut uetera quærimus? Sæpe tibi meum narraui, ſæpe ex te audiui tuum ſomnium. Me quum Aſiæ Procos. præeſſem, uidiſſe in quiete, quum tu equo aduectus ad quandam magni fluminis ripam, prouectus ſubito atq; delapſus in flumen nuſquam apparuiſſes, me contremuiſſe timore perterritum, tum te repente letum extitiſſe, eodemq; equo aduerſam aſcẽdiſſe ripam, nosq; inter nos eſſe complexos. Facilis coniectura huius ſomnij, mihiq; à peritis in Aſia prædictum eſt, fore eos euentus rerum, qui acciderunt. Venio nunc ad tuum. Audiui equidem ex te ipſo, ſed mihi ſæpius noſter Salluſtius narrauit, quum in illa fuga nobis glorioſa, patriæ calamitoſa, in uilla quadam campi Atinatis maneres, magnamq; partem noctis uigilaſſes, ad lucem deniq; arcte & grauiter dormitare cœpiſſe. Itaq; quãquã iter inſtaret, te tamen ſilentium fieri iuſſiſſe, neque eſſe paſſum te excitari. Quum autem experrectus eſſes hora ſecunda fere, te ſibi ſomniũ narrauiſſe: uiſum tibi eſſe, quum in locis ſolis mœſtus errares, C. Mariũ cum faſcibus laureatis quærere ex te, quid triſtis eſſes? Quumq; tu tua patria ui pulſum eſſe dixiſſes, prehendiſſe eum dextram tuam, & bono

animo te iuſſiſſe eſſe, lictoriq́; proximo tradidiſſe, ut te in monumentum ſuũ
deduceret, & dixiſſe in eo tibi ſalutem fore. Tum & ſe exclamaſſe Salluſtius
narrat, reditum tibi celerem & glorioſum paratum, & te ipſum uiſum ſom-
nio delectari. Nam illud mihi ipſi celeriter nũciatum eſt, ut audiuiſſes in mo-
numento Marij de tuo reditu magnificentiſſimum illud S.C. eſſe factum, re-
ferente optimo & clariſſimo uiro Conſule, idq́; frequentiſſimo theatro, incre
dibili clamore & plauſu comprobatum, dixiſſe te nihil illo Atinati ſomnio
fieri poſſe diuinius. At multa falſa immo obſcura fortaſſe nobis, ſed ſint falſa
quædam, contra uera quid dicimus? quæ quidem multo plura euenirent, ſi ad
quietem integri iremus: nunc onuſti cibo & uino, perturbata & confuſa cer-
» nimus. Vide quid Socrates in Platonis Politia loquatur. Dicit enim quum
» dormientibus ea pars animi quæ mentis & rationis ſit particeps, ſopita lan-
» gueat, illa autem in qua feritas quędam ſit atq; agreſtis immanitas, quum ſit
» immoderato obſtupefacta potu atq; paſtu, exultare eam in ſomno immode-
» rateq́; iactari. Itaq; huic omnia uiſa obijciuntur à mente ac ratione uacua, ut
» aut cum matre corpus miſcere uideatur, aut cum quouis alio uel homine uel
» deo, ſępe belua, atq; etiam trucidare aliquem, & impie cruentari, multaq́; fa-
» cere impure atq; tetre cum temeritate & impudentia. At qui ſalubri & mode
» rato cultu atq; uictu, quieti ſe tradiderit, ea parte animi quæ mentis & cõſilij
» eſt agitata & erecta, ſaturataq́; bonarum cogitationum epulis, eaq́; parte ani
» mi, quæ uoluptate alitur, nec inopia enecta, nec ſatietate affluenti, quorum
» utrunq; pręſtringere aciem mentis ſolet: ſiue deeſt naturę quippiam, ſiue abũ
» dat atq; effluit: illa etiam tertia parte animi, in qua irarum exiſtit ardor, ſeda-
» ta atq; reſtincta, tum eueniet duabus animi temerarijs partibus compreſſis,
ut illa tertia pars rationis & mentis eluceat, & ſe uegetam ad ſomniandum
acremq́; prębeat, tum ei uiſa quietis occurrent tranquilla atq; ueracia. Hæc
uerba ipſa Platonis expreſſi. Epicurũ igitur audiemus potius? Namq; Car-
neades concertationis ſtudio, modo ait hoc, modo illud. At ille quid ſentit?
ſentit autem nihil unq̃ elegans, nihil decorum. Hunc ergo antepones Plato-
ni & Socrati? qui ut rationem non redderent, auctoritate tamen hos minu-
tos philoſophos uincerent. Iubet igitur Plato ſic ad ſomnum proficiſci corpo
ribus affectis, ut nihil ſit quod errorem animis perturbationemq́; afferat. Ex
quo etiam Pythagoricis interdictum putatur, ne faba ueſcerentur, quod ha
bet inflationem magnam is cibus, tranquillitati mentis quærenti uera cõtra-
riam. Quum ergo eſt ſomno ſeuocatus animus à ſocietate & à cõtagione cor-
poris, tum meminit præteritorum, præſentia cernit, futura præuidet. Iacet
enim corpus dormientis ut mortui, uiget autem & uiuit animus. Quod mul-
to magis faciet poſt mortem, quum omnino corpore exceſſerit. Itaq; appro-
pinquante morte multo eſt diuinior. Nam & id ipſum uident, qui ſunt mor-
bo graui & mortifero affecti, inſtare mortem. Itaque his occurrunt plerunq;
imagines mortuorum, tumq́; uel maxime laudi ſtudent, eosq́; qui ſecus q̃ de-
cuit uixerunt, peccatorum ſuorum tum maxime pœnitet. Diuinare autẽ mo-
rientes illo etiam exemplo confirmat Poſidonius, quo affert Rhodium quen
dam morientem ſex æquales nominaſſe, & dixiſſe qui primus eorum, qui ſe-
cundus, qui deinceps moriturus eſſet. Sed tribus modis cenſet deorum appul
ſu homines ſomniare. Vno quod præuideat animus ipſe per ſeſe, quippe qui

deorum cognatione teneatur, Altero, quod plenus aer ſit immortalium animorum, in quibus tanq̃ inſignitæ notæ ueritatis appareant, Tertio, quod ipſi dij cum dormiẽtibus colloquantur: idq; ut modo dixi, facilius eueniet appropinquante morte, ut animi futura augurentur. Ex quo & illud eſt Calani, de quo ante dixi, & Homerici Hectoris, qui moriens propinquam Achilli mortem denunciat. Neq; enim illud uerbum temere conſuetudo approbauiſſet, ſi ea res nulla eſſet omnino,

Præſagibat animus fruſtra me ire, quum exirem domo,

Sagire enim ſentire acute eſt, ex quo ſagæ anus, quia multa ſcire uolunt, & ſagaces dicti canes. Is igitur qui ante ſagit q̃ oblata res eſt, dicitur præſagire, id eſt futura ante ſentire. Ineſt igitur animis præſagitio extrinſecus iniecta, atque incluſa diuinitus. Ea ſi exarſit acrius, furor appellatur, quum a corpore animus abſtractus diuino inſtinctu concitatur.

Sed quid oculis rapere uiſa eſt derepente ardentibus?
Vbi illa paulo ante ſapiens uirginali modeſtia?
Mater optuma, tum multo mulier melior,
Miſſa ſum ſuperſtitioſis ariolationibus,
Neq; me Apollo fatis fandis dementem inuitam ciet.
Virgines uero æquales patris mei meum factum pudet
Optimi uiri: mea mater tui me miſeret, mei piget,
Optumam progeniem Priamo repperiſti extra me: hoc dolet
Me obeſſe, illos prodeſſe, me obſtare, illos obſequi.

O poema tenerum, & moratum, atque molle. Sed hoc minus ad rem, illud quod uolumus expreſſum eſt, ut uaticinari furor uera ſoleat.

Adeſt adeſt fax obuoluta ſanguine atq; incendio
Multos annos latuit.
Ciues ferte opem, & reſtinguite.

Deus incluſus corpore humano iam non Caſſandra loquitur,

Iamq; mari magno claſſis cita
Texitur exitiũm examen rapit,
Aduenit, & fera ueliuolantibus
Nauibu' compleuit manus littora.

Tragœdias loqui uideor, & fabulas, at ex te ipſo non commentitiam rem, ſed factam eiuſdem generis audiui, C. Coponium ad te ueniſſe Dyrrhachio, quum Prætorio imperio claſſi Rhodiæ præeſſet cum primo hominem prudentem atq; doctum, eumq; dixiſſe remigem quendam e quinqueremi Rhodiorum uaticinatum, madefactum iri minus XXX diebus Græciam ſanguine, rapinas Dyrrhachij, & cõſcenſionem in naues cum fuga: fugientibus miſerabilem reſpectum incendiorum fore, ſed Rhodiorum claſſi propinquũ reditum, ac domum itionem dari. Tum neq; te ipſum non eſſe commotum, M.q; Varronem, & M. Catonem, qui tum ibi erant, doctos homines uehementer eſſe perterritos. Paucis ſane poſt diebus ex Pharſalica fuga ueniſſe Labienum, qui quum interitum exercitus nunciauiſſet, reliqua uaticinationis breui eſſe confecta. Nam & ex horreis direptum effuſumq; frumentum uias omnes angiportusq; conſtrauerat, & naues ſubito perterriti metu conſcendiſtis, & noctu ad oppidum reſpicientes flagrantes onerarias, quas incenderant milites

lites,quia ſequi noluerant,uidebatis. Poſtremo à Rhodia claſſe deſerti,uerũ uatẽ fuiſſe ſenſiſtis. Expoſui q̃ breuiſſime potui ſomnij & furoris oracula,quę carere arte dixeram: quorũ amborũ generum una ratio ẽ, qua Cratippus noſter uti ſolet,animos hominũ quadam ex parte extrinſecus eſſe tractos & hauſtos. Ex quo intelligitur eſſe extra diuinũ animum,humanus unde ducatur. Humani autem animi eam partem,quæ ſenſum,quæ motum,quæ appetitum habeat,nõ eſſe ab actione corporis ſeiugatã: quæ autẽ pars animi,rõnis atq; intelligẽtię ſit particeps,eam maxime uigere, quum plurimũ abſit à corpore. Itaq; expoſitis exẽplis uerarum uaticinationũ & ſomniorum, Cratippus ſolet ratione concludere hoc modo. Si ſine oculis nõ poteſt extare officiũ & munus oculorũ,poſſunt tamen aliquando oculi nõ fungi ſuo munere: qui uel ſemel ita eſt uſus oculis ut uera cerneret,is habet ſenſum oculorum uera cernentium. Itẽ igitur ſi ſine diuinatione non poteſt & officium & munus diuinationis extare,poteſt autẽ quis quum diuinationem habeat errare aliquando,nec uera cernere: ſatis eſt ad confirmandã diuinationem,ſemel aliquid eſſe ita diuinatũ,ut nihil fortuito cecidiſſe uideatur. Sunt autem eius generis innumerabilia,eſſe igitur diuinationẽ confitendum eſt. Quæ uero aut cõiectura explicãtur,aut euentis animaduerſa ac notata ſunt,ea genera diuinandi,ut ſupra dixi,nõ naturalia,ſed artificioſa dicuntur,in quo aruſpices, augures, coniectoresq; numerãtur. Hæc improbãtur à Peripateticis,à Stoicis defenduntur, quorum alia ſunt poſita in monumentis & diſciplina, quod Etruſcorum declarãt & aruſpicini,& fulgurales,& rituales libri,noſtri etiã augurales: alia autẽ ſubito ex tempore coniectura explicãtur,ut apud Homerum Chalcas, qui ex paſſerum numero belli Troiani annos auguratus eſt. Et ut in Siſennæ ſcriptũ hiſtoria uidemus,quod te inſpectãte factum eſt,ut quum ille in agro Nolano immolaret ante Prætoriũ,ab infima ara ſubito anguis emergeret,quũ quidem C. Poſthumius aruſpex oraret illum,ut in expeditionem exercitum educeret. Id quum Sylla feciſſet,tum ante oppidum Nolam florentiſſima Sãnitum caſtra cepit. Facta coniectura etiam Dionyſio eſt paulo ante q̃ regnare cœpit: qui quum per agrum Leontinum iter faciens,equum ipſe demiſiſſet in flumen,ſummerſus equus uoraginibus non extitit,quem quum maxima cõtentione non potuiſſet extrahere diſceſſit,ut ait Philiſtus, ægre ferens. Quũ autẽ aliquantũ progreſſus eſſet,ſubito exaudiuit hinnitũ,reſpexitq;,& equũ alacrem lætus aſpexit,cuius in iuba examen apum cõſederat. Quod oſtẽtum habuit hãc uim,ut Dionyſius paucis poſt diebus regnare cœperit. Quid Lacedæmonijs paulo ante Leuctricã calamitatẽ,quę ſignificatio facta eſt, quum in Herculis fano arma ſonuerũt,Herculiſq; ſimulacrum multo ſudore manauit? Ac eodẽ tẽpore Thebis,ut ait Challiſthenes, in templo Herculis ualuæ clauſæ repagulis ſubito ſe ipſe aperuerunt,armaq; quæ fixa in parietibus fuerant,ea ſunt humi inuenta. Quumq; eodem tẽpore apud Lebadiam Trophonio res diuina fieret,gallos gallinaceos in eo loco ſic aſſidue canere cœpiſſe, ut nihil intermitterent. Tum augures dixiſſe Bœotios Thebanorum eſſe uictoriã,propterea quod auis illa uicta ſilere ſolet,canere ſi uiciſſet. Eademq; tẽpeſtate multis ſignis Lacedæmonijs Leuctricę pugnę calamitas denunciabatur. Namq; & Lyſandri,qui Lacedæmoniorũ clariſſimus fuerat,ſtatua quæ Delphis ſtabat,in capite corona ſubito extitit ex aſperis herbis & agreſtibus:

ſtellæq́; aureæ quæ Delphis erant à Lacedæmonijs poſitæ poſt naualem illã uictoriam Lyſandri, qua Athenienſes conciderunt: qua in pugna quia Caſtor & Pollux cum Lacedæmoniorum claſſe uiſi eſſe dicebantur, eorum inſignia deorum ſtellę aureę quas dixi Delphis poſitę, paulo ante Leuctricam pugnam deciderunt, neq; repertę ſunt. Maximum uero illud portentum ijſdem Spartiatis fuit, quod quum oraculum ab Ioue Dodonęo petiuiſſent, de uictoria ſciſcitantes, Legatiq́; illud in quo inerant ſortes collocauiſſent, ſimia quam Rex Moloſſorum in delitijs habebat, & ſortes ipſas & cetera quę erant ad ſortem parata diſturbauit, & aliud alió diſſipauit. Tum ea quę prępoſita erat oraculo ſacerdos dixiſſe dicitur, de ſalute Lacedęmonijs eſſe, nõ de uictoria cogitãdum. Quid bello punico ſecundo, nónne C. Flaminius Cõſul iterum neglexit ſigna rerum futurarũ magna cum clade reip? qui exercitu luſtrato, quum Arretium uerſus caſtra mouiſſet, & contra Annibalem legiones duceret, & ipſe & equus eius ante ſingum Iouis Statoris ſine cauſa repẽte concidit, nec eam rem habuit religioni, obiecto ſigno ut peritis uidebatur, ne committeret prælium. Idem quum tripudio auſpicaretur, pullarius diẽ prælij cõmittendi differebat. Tum Flaminius ex eo quęſiuit, ſi ne poſtea quidem pulli paſcerentur, quid faciendum cenſeret. Quum ille quieſcendum reſpondiſſet. Flaminius. Præclara uero auſpicia, ſi eſurientibus pullis res geri poterit, ſaturis nihil geretur. Itaq; ſigna cõuelli, & ſe ſequi iuſſit. Quo tẽpore quũ ſignifer primi haſtati ſignum non poſſet mouere loco, nec quicq̃ proficeretur, plures quum accederent, Flaminius re nunciata ſuo more neglexit. Itaq; tribus his horis conciſus exercitus, atq; ipſe interfectus eſt. Magnum illud etiam quod addidit Cælius, eo tempore ipſo quum hoc calamitoſum prælium fieret, tantos terræmotus in Liguribus, Gallia, compluribusq́; inſulis, totaq́; in Italia factos eſſe, ut multa oppida corruerint, multis locis labes factæ ſint, terręq́; deſederint, fluminaq́; in contrarias partes fluxerint, atq; in amnes mare influxerit. Fiunt certe diuinationum coniecturæ à peritis, Midæ illi Phrygi, quum puer eſſet, dormienti formicæ in os tritici grana congeſſerunt: diuitiſſimum fore prædictum eſt, quod euenit, At Platoni quum in cunis paruulo dormienti apes in labellis conſediſſent, reſponſum eſt ſingulari illum ſuauitate orationis fore: ità futura eloquentia prouiſa in infante eſt. Quid amores ac delitiæ tuæ Roſcius, num aut ipſe aut pro eo Lanuium totum mentiebatur? qui quum eſſet in eunabulis, educareturq́; in Selonio, qui eſt cãpus agri Lanuini, noctu lumine appoſito experrecta nutrix animaduertit puerũ dormientem circumplicatum ſerpentis amplexu, quo aſpectu exterrita clamorẽ ſuſtulit: pater autem Roſcij ad aruſpices retulit, qui reſponderunt, nihil illo puero clarius, nihil nobilius fore: atque hanc ſpeciem Praxiteles cœlauit argento, & noſter expreſſit Archias uerſibus, Quid igitur expectamus? an dum in foro nobiſcum dij immortales, dum in urjs uerſentur, dum domi? Qui quidem ipſi ſe nobis non offerunt, uim autem ſuam longe lateq́; diffundunt, quam cum terræ cauernis includunt, tum hominum naturis implicant. Nam terræ uis Pythiam Delphis incitabat, naturę Sibyllam. Quid enim nõ uidemus quàm ſint uaria terrarum genera? ex quibus & mortifera quædam pars eſt, ut & Ampſancti in Hirpinis, & in Aſia Plutonia quæ uidemus. Et ſunt partes agrorum aliæ peſtilentes, aliæ ſalubres, aliæ quæ acuta ingenia

gignant,

gignant,aliæ quæ retuſa:quę omnia fiunt & ex cœli uarietate,& ex diſparili aſpiratione terrarum.Fit etiam ſępe ſpecie quadam ſæpe uocum grauitate & cãtibus,ut pellãtur animi uehemẽtius,ſępe etiã cura & timore,qualis eſt illa.

Flexa anima tanq̃ lymphata,ut baccha ſacris
Commota in tumulis Teucrum commemorans ſuum.

Atq; etiam illa concitatio declarat uim in animis eſſe diuinam. Negat enim ſine furore Democritus quenquam poetam magnum eſſe poſſe.Quod idem dicit Plato.Quem ſi placet appellet furorẽ, dummodo is furor ita laudetur, ut in Phædro Platonis laudatus eſt.Quid ueſtra oratio in cauſis?Quid ipſa actio?poteſt eſſe uehemens & grauis & copioſa,niſi eſt animus ipſe commotior?Equidem etiam in te ſæpe uidi,& ut ad leuiora ueniamus,in Aeſopo familiari tuo tantum ardorem uultuum atq; motuum,ut eum uis quædam abſtraxiſſe à ſenſu mentis uideretur.Obijciuntur etiam ſæpe formæ,quæ reapſe nullæ ſunt,ſpeciem autem offerunt,quod contigiſſe Brenno dicitur , eiuſq; gallicis copijs,quum fano Apollinis Delphici nefarium bellum intuliſſet. Tum enim ferunt ex oraculo hæc fatam eſſe Pythiam.

Ego prouidebo rem iſtam, & albæ uirgines.

Ex quo factũ ut & uiderentur uirgines ferre arma contra,& niue Gallorum obrueretur exercitus,Ariſtoteles quidẽ eos etiã qui ualetudinis uitio furerẽt, & melãcholici dicerẽtur,cenſebat habere aliquid in animis præſagiens atque diuinũ.Ego aũt haud ſcio an nec cardiacis hoc tribuẽdum ſit,nec phreneticis. Animi enim integri,nõ uitioſi corporis eſt diuinatio.Quã quidem eſſe re uera,hac Stoicorũ ratione concluditur,Si ſunt dij,neque ante declarãt hominibus quæ futura ſunt,aut nõ diligũt homines:aut quid euenturũ ſit ignorant, aut exiſtimãt nihil intereſſe hominũ,ſcire quid ſit futurũ,aut non cenſent eſſe ſuę maieſtatis præſignificare hominibus quæ ſunt futura,aut ea ne ipſi quidẽ dij ſignificare poſſunt.At neq; nõ diligunt nos(ſunt enim benefici,generiq; hominũ amici)neq; ignorãt ea quæ ab ipſis cõſtituta & deſignata ſunt,neq; noſtra nihil intereſt ſcire ea quæ euentura ſunt(Erimus enim cautiores ſi ſciemus)neque hoc alienũ ducunt maieſtate ſua(nihil eſt enim beneficentia præſtantius)neque nõ poſſunt futura prænoſcere.Nõ igitur ſunt dij,nec ſignificãt futura. Sunt autem dij,ſignificant ergo,& ſi non ſignificant,nullas uias dant nobis ad ſignificationis ſcientiã,fruſtra enim ſignificarẽt: nec nõ ſi dãt uias,nõ eſt diuinatio,eſt igitur diuinatio.Hac ratione & Chryſippus,& Diogenes,& Antipater utitur.Quid eſt igitur cur dubitandũ ſit,quin ſint ea quę diſputaui ueriſſima,ſi ratio mecũ facit,ſi euẽta,ſi populi,ſi nationes , ſi Græci, ſi Barbari,ſi maiores etiã noſtri,ſi deniq; hoc ſemper ita putatũ eſt, ſi ſummi philoſophi,ſi poetæ,ſi ſapiẽtiſſimi uiri,qui reſpublicas conſtituerunt,qui urbes condiderunt?An dum beſtię loquantur expectamus,hominum conſentiente auctoritate contenti non ſumus?Nec uero quidq̃ aliud affertur cur ea quæ dico diuinandi genera nulla ſunt, niſi quod difficile dictu uidetur, quæ cuiuſq; diuinationis ratio,quæ cauſa ſit. Quid enim habet aruſpex, cur pulmo inciſus etiam in bonis extis dirimat tempus,& proferat diem? Quid augur? cur à dextra coruus,à ſiniſtra cornix faciat ratum?Quid aſtrologus,cur ſtella Iouis aut Veneris coniuncta cum luna ad ortus puerorum ſalutaris ſit, Saturni Martis ue contraria?Cur autem deus dormientes nos moneat,uigi-

lantes negligat? Quid deinde cauſę eſt, cur Caſſandra furens futura proſpici at, Priamus ſapiens hoc idem facere non queat? Cur fiat quidq; queris, recte omnino, ſed non nunc id agitur: fiat nec ne fiat, id quæritur. Vt ſi magnetem lapidem eſſe dicam qui ferrum ad ſe alliciat & trahat, rationem cur id fiat afferre nequeam, fieri omnino neges? Quod idem facis in diuinatione, quã & cernimus ipſi, & audimus, & legimus, & à patribus accepimus, neq; ante philoſophiam patefactam, quæ nuper inuenta eſt, hac de re communis uita dubitauit. Et poſteaq̃ philoſophia proceſſit, nemo aliter philoſophus ſenſit, ĩ quo modo eſſet authoritas. Dixi de Pythagora, de Democrito, de Socrate, excepi de antiquis præter Xenophanem neminem. Adiunxi ueterem Academiam, Peripateticos, Stoicos, unus diſſentit Epicurus. Quid uero hoc turpius, q̃ quod idem nullam cenſet gratuitam eſſe uirtutem? Quis eſt autem, quem non moueat clariſſimis monumentis teſtata conſignataq; antiquitas? Calchantem augurem ſcribit Homerus longe optimum, eumq; ducem claſſium fuiſſe. At illum auſpiciorum credo ſcientia non locorum. Amphilocus & Mopſus Argiuorum Reges fuerunt, ſed ijdem augures, ijq; urbes in ora maritima Cilicię Gręcas condiderunt. Atq; etiam ante hos Amphiaraus & Tireſias non humiles & obſcuri, neq; eorum ſimiles, ut apud Ennium eſt,

Qui ſui quæſtus cauſa fictas ſuſcitant ſententias,

Sed clari & præſtantes uiri, qui auibus & ſignis admoniti futura dicebant. Quorum de altero etiam apud inferos Homerus ait ſolũ ſapere, ceteros umbrarum uagari modo. Amphiaraum autem ſic honorauit fama Græciæ, deus ut haberetur, atque ut ab eius ſolo in quo eſt humatus, oracula peterentur. Quid Aſiæ Rex Priamus, nónne & Helenum filium, & Caſſandrã filiam diuinantes habebat, alterum augurijs, alteram mentis incitatione & permotione diuina? Quo in genere Martios quoſdam fratres nobili loco natos, apud maiores noſtros fuiſſe ſcriptum uidemus. Quid Polybum Corinthium, nónne Homerus & alijs multa & filio ad Troiam proficiſcenti mortem prædixiſſe commemorat? Omnino apud ueteres, qui rerum potiebantur, ijdem auguria tenebant. Vt enim ſapere, ſic diuinare regale ducebant, ut teſtis eſt noſtra ciuitas, in qua & Reges augures, & poſtea priuati eodem ſacerdotio præditi Rempub. religionum auctoritate rexerunt. Eaq; diuinationum ratio ne in Barbaris quidem gentibus neglecta eſt. Siquidem & in Gallia Druidę ſunt, è quibus ipſe Diuitiacum Heduum hoſpitem tuum laudatoremq; cognoui, qui & naturæ rationem, quam Phyſiologiam Gręci appellant, notam eſſe ſibi profitebatur, & partim augurijs, partim coniectura, quæ eſſent futura dicebat. Et in Perſis augurantur & diuinant Magi, qui congregantur in fano commentandi cauſa, atq; inter ſe colloquendi. Quod etiam ijdem uos quondam facere Nonis ſolebatis. Nec quiſq̃ Rex Perſarum poteſt eſſe, qui nõ ante Magorum diſciplinã ſcientiamq; perceperit. Licet autem uidere & genera quædam & nationes huic ſcientiæ deditas. Telmeſus in Caria eſt, qua in urbe excellit aruſpicũ diſciplina. Itẽq; Elis in Peloponeſo familias duas certas habet, Ianũdarũ unã, alterã Glutidarũ aruſpicinæ nobilitate pſtãtes. In Syria Chaldæi cognitione aſtrorũ ſolertiaq; ĩgeniorũ antecellũt. Etruria autẽ de cœlo tacta ſciẽtiſſime animaduertit, eadẽq; ĩterpretatur quid quibuſq; oſtendatur monſtris atq; portentis. Quocirca bene apud maiores

noſtros

noſtros Senatus:tum quum florebat imperium,decreuit ut de principum fi= lijs ſex ſingulis etruriæ populis in diſciplinam traderentur,ne ars tanta pro= pter tenuitatẽ hominum à religionis authoritate abduceretur ad mercedem atq; quæſtum,Phryges autem & Piſidæ,& Cilices,& Arabum natio,auiũ ſignificationibus plurimum obtemperant,quod idem ſactitatum in Vmbria accepimus,At mihi quidem uidentur è locis quoq; ipſis qui à quibuſq; inco lebantur,diuinationũ opportunitates eſſe ductæ,Vt enim Aegyptij,ut Ba= bylonij,in camporum patentium æquoribus habitantes,quum ex terra nihil emineret quod contemplationi cœli officere poſſet,omnem curam in ſyderũ cognitione poſuerũt,etruſci autem quod religione imbuti,ſtudioſius & cre= brius hoſtias immolabant, extorum cognitioni ſe maxime dediderunt: quódq; propter aeris craſſitudinem de cœlo apud eos multa fiebant,& quód ob eandem cauſam multa inuſitata , partim è cœlo,alia ex terra oriebantur, quædam etiam ex hominum pecudúmue conceptu & ſatu,oſtentorum exerci tatiſſimi interpretes extiterunt:quorum quidem uim ut tu ſoles dicere,uerba ipſa prudenter à maioribus poſita declarant,Quia enim oſtendunt , porten dunt,monſtrant,prædicunt,oſtenta, portenta , monſtra prodigia dicuntur. Arabes autem & Phryges,& Cilices,quod paſtu pecudum maxime utun= tur,campos & montes hyeme & æſtate peragrantes,propterea facilius can= tus auium & uolatus notauerunt.Eademq; & Piſidiæ cauſa fuit,& huic no= ſtræ Vmbriæ.Tum Caria tota præcipuéq; Telmeſſes quos ante dixi, quód agros uberrimos maximéq; fertiles incolunt,in quibus multa propter fœcun ditatem fingi gigniq; poſſunt.in oſtentis animaduertendis diligentes fuerũt. Quis uero non uidet in optima quaque Rep. plurimum auſpicia & reliqua diuinandi genera ualuiſſe?Quis Rex unquam fuit,quis populus,qui nõ ute retur prædictione diuina?neq; ſolum in pace,ſed in bello multo etiam magis quo maius erat certamen & diſcrimen ſalutis. Omitto noſtros, qui nihil in bello ſine extis agunt,nihil ſine auſpicijs domi habent. Auſpicia externa ui= deamus.Namq; & Athenienſes omnibus ſemper publicis conſilijs diuinos quoſdam ſacerdotes,quos μάντεις uocant,adhibuerunt,& Lacedæmonij Re= gibus ſuis augurem aſſeſſorem dederunt:itemq; ſenibus(ſic enim conſilium publicum appellant)Augurem intereſſe uoluerunt:ijdemq; de rebus maio ribus ſemper aut Delphis oraculum,aut ab Hammone,aut à Dodona pete= bant,Lycurgus quidem qui Lacedæmoniorum Rempub.temperauit, leges ſuas auctoritate Apollinis Delphici confirmauit: quas cum uellet Lyſan= der commutare , eadem eſt prohibitus religione. Atque etiam qui præerant Lacedæmonijs,non contenti uigilantibus curis in Paſiphaæ fano,quod eſt in agro propter urbem,ſomniandi cauſa excubabant , quia uera quietis ora= cula ducebant. Ad noſtra iam redeo,Quoties Senatus X.uiros ad libros ire iuſſit? Nam & quum duo uiſi ſoles eſſent, & quum tres Lunæ,& quum fa= ces,& quum Sol nocte uiſus eſſet,& quum è cœlo fremitus auditus ,& quum cœlum diſceſſiſſe uiſum eſt,atq; in eo animaduerſi globi.Delata etiam ad Se= natum labes agri Priuernatis,quum ad infinitam altitudinem terra deſediſ= ſet,Apuliaq; maximis terræmotibus conquaſſata eſſet,quibus portentis ma gna Populo R.bella pernicioſéq; ſeditiones denũciabãtur:inq; his omnibus reſpõſa aruſpicũ cũ Sibyllæ uerſibus congruebãt,Quid quũ Cumis Apollo

ſudauit? Capuæ Victoria? Quid ortus androgyni, non ne fatale quoddam
monſtrum fuit? Quid quod fluuius atratus ſanguine fluxit? Quid quum ſæ-
pe lapidum, ſanguinis nonnunquam, terræ interdum, quondam etiam lactis
imber defluxit? Quid quum in Capitolio ictus Centaurus è cœlo eſt, in Auē-
tino portæ & homines, Tuſculi ædes Caſtoris & pollucis, Romæq; Pieta-
tis: nonne & aruſpices ea reſponderunt quæ euenerunt, & in Sibyllæ libris
eædem repertæ prædictiones ſunt? Quoties Senatus Deceuiros ad libros ire
iuſſit? quantis in rebus, quanquam ſæpe reſponſis aruſpicum paruit, Cecilię
Q. F. ſomnio? Modo Marſico bello templum eſt à Senatu Iunoni Soſpitæ
reſtitutum. Quod quidē ſomniū Siſenna quum diſputauiſſet mirifice ad uer
bum cū re conueniſſe, tum inſolenter credo ab Epicureo aliquo inductus diſ-
putat, ſomnijs credi non oportere. Idem contra oſtēta nihil diſputat, expo-
nitq; initio belli Marſici & deorū ſimulacra ſudauiſſe, & ſanguinē fluxiſſe, &
diſceſſiſſe cœlū, & ex occulto auditas eſſe uoces, quæ pericula belli nunciarēt,
& Lanuij clypeos, quod aruſpicibus triſtiſſimū uiſū eſſet, à muribus eſſe dero
ſos. Quid quod in annalibus habemus, Veienti bello quum lacus Albanus
præter modū creuiſſet, Veientē quendam ad nos hominē nobilē perfugiſſe,
eūq; dixiſſe, ex fatis quæ Veientes ſcripta haberēt, Veios capi nō poſſe dū la
cus is redundaret: & ſi lacus emiſſus, lapſu & curſu ſuo ad mare fluxiſſet, per
nicioſum Populo R. Sin autem ita eſſet eductus, ut ad mare peruenire nō poſ
ſet, tū ſalutaris noſtris fore. Ex quo illa mirabilis à maioribus Albanę aquę
facta deductio eſt. Quum autem Veientes bello feſſi Legatos ad Senatū mi
ſiſſent, tū ex his quidā dixiſſe dicitur, nō omnia illū trāſſugam auſum eſſe Se-
natui dicere. In ijſdē enim fatis ſcriptū Veientes habere, fore ut breui à Gallis
Roma caperetur, quod quidē ſexēnio poſt Veios captos factū eſſe uidimus.
Sæpe etiā & in prelijs Fauni auditi, & in rebus turbidis ueridicæ uoces ex oc
culto miſſę eſſe dicūtur, Cuius generis duo ſunt ex multis exēpla, ſed maxima.
Nā nō multo ante urbem captā exaudita uox eſt à luco Veſtæ, qui à Palatij
radice in nouā uiā deuexus eſt, ut muri & portæ reficerentur, futurum eſſe niſi
prouiſū eſſet, ut Roma caperetur. Quod neglectū quū caueri poterat. poſt ac
ceptā illā maximam cladē explicatū eſt. Ara enim Aio loquenti, quam ſeptā
uidemus exaduerſus eū locū, cōſecrata eſt. Atq; etiā ſcriptū à multis eſt, quum
terræmotus factus eſſet, ut ſue plena procuratio fieret, uocē ab æde Iunonis
ex arce extitiſſe: quo circa Iunonē illam appellatā Monetā. Hæc igitur & à
dijs ſignificata, & à noſtris maioribus iudicata contēnimus? Neq; ſolū deorū
uoces Pythagorei obſeruitauerunt, ſed etiā hominū quæ uocant omina: quæ
maiores noſtri quia ualere cenſebant, idcirco omnibus rebus agendis, quod
bonum, fauſtū, felix, fortunatumq; eſſet præfabatur: rebuſq; diuinis quæ pu-
blice fierent, ut fauerent linguis imperabatur: inq; ferijs imperādis, ut litibus
& iurgijs ſe abſtinerēt. Itemq; in luſtranda colonia ab eo qui eam deduceret,
& quum imperator exercitum, Cenſor populū luſtraret, bonis nominibus q̄
hoſtias ducerent, eligebantur. Quod idē in delectu Cōſules obſeruāt, ut pri-
mus miles fiat bono nomine: quæ quidem à te ſcis & Conſule & Imperatore
ſumma cum religione eſſe ſeruata. Prerogatiuā etiā maiores omnes iuſtorū
comitiorū eſſe uoluerunt. Atq; ego exempla ominum nota proferā. L. Pau-
lus Cos. Iter. quum ei bellū, ut cū Rege Perſe gereret obtigiſſet, ut ea ipſa die

domum

domum ad uesperam redijt, filiolam ſuam Tertiam, quæ tum erat admodum parua oſculans animum aduertit triſticulam. Quid eſt, inquit, mea Tertia? quid triſtis es? Mi pater, inquit, Perſa periit. Tum ille arctius puellam complexus, Accipio omen inquit mea filia: erat autem mortuus catellus eo nomine. L. Flaccum flaminem Martialem ego audiui cũ diceret, Cæciliam Metelli, quum uellet ſororis ſuæ filiam in matrimonium collocare, exiſſe in quoddã ſacellum ominis capiendi cauſa, quod fieri more ueterum ſolebat. Quum uirgo ſtaret, & Cæcilia in ſella ſederet, neq; diu ulla uox extitiſſet, puellam defatigatam petiſſe à matertera, ut ſibi concederet pauliſper, ut in eius ſella requieſceret: illam autem dixiſſe, Vero mea puella tibi concedo meas ſedes: quod omen res conſequuta eſt. ipſa enim breui mortua eſt, uirgo autem nupſit cui Cæcilia nupta fuerat. Hæc poſſe contemni, uel etiam rideri præclare intelligo: ſed id ipſum eſt deos non putare, quæ ab his ſignificantur contemnere. Quid de auguribus loquar? tuæ partes ſunt, tuum inquam auſpiciorum patrocinium debet eſſe. tibi P. Claudius Augur Conſuli nunciauit, addubitato ſalutis augurio, bellum domeſticum triſte ac turbulentum fore: quod paucis poſt menſibus exortum, paucioribus à te eſt diebus oppreſſum. Cui quidem Auguri uehementer aſſentior: ſolus enim multorum annorum memoria, nõ decantandi augurij, ſed diuinandi tenuit diſciplinam: quem irridebant Collegæ tui, eumq; tum Piſidam, tum Soranum Augurem eſſe dicebant. Quibus nulla uidebatur in augurijs aut pręſenſio, aut ſcientia ueritatis futuræ, ſapienter aiebant ad opinionem imperitorum eſſe fictas religiones: quod longe ſecus eſt. Neque enim in paſtoribus illis, quibus Romulus pręfuit, nec in ipſo Romulo hęc calliditas eſſe potuit, ut ad errorem multitudinis, religionis ſimulacra fingerent, ſed difficultas laborq; diſcendi diſertam negligentiam reddidit. Malunt enim diſſerere nihil eſſe in auſpicijs, quàm quid ſit ediſcere. Quid eſt illo auſpicio diuinius, quod apud te in Mario eſt, ut utar potiſſimũ authore te?

Hic Iouis altiſoni ſubitò pinnata ſatelles,
Arboris è trunco ſerpentis ſaucia morſu
Subigit ipſa feris traffigens unguibus anguem,
Semianimum & uaria grauiter ceruice micantem:
Quem ſe intorquentem lanians roſtroq; cruentans,
Iam ſatiata animos, iam duros ulta dolores,
Abijcit efflantem, & laceratum affligit in unda,
Seq; obitu à ſolis nitidos conuertit ad ortus.
Hanc ubi præpetibus pennis lapſuq; uolantem
Conſpexit Marius diuini numinis Augur,
Fauſtaq; ſigna ſuæ laudis redituſq; notauit,
Partibus intonuit cœli pater ipſe ſiniſtris,
Sic aquilæ clarum firmauit Iuppiter omen.

Atq; ille Romuli auguratus paſtoralis non urbanus fuit, nec fictus ad opiniones imperitorum, ſed à certis acceptus, & poſteris traditus. Itaq; Romulus Augur, ut apud Ennium eſt, cum fratre item Augure,

Curantes magna cum cura, concupientes
Regni, dant operam ſimul auſpicio augurioq;

Hic Remus auſpicio ſe deuouet, atq; ſecundam
Solus auem ſeruat: at Romulus pulcher in alto
Quærit Auentino, ſeruat genus altiuolantum.
Certabant urbem Romam Remámne uocarent.
Omnibus cura uiris uter eſſet Induperator,
Expectant ueluti Conſul quum mittere ſignum
Vult, omnes auidi ſpectant ad carceris oras,
Qua mox emittat pictis è faucibus currus.
Sic expectabat populus, atq; ore timebant
Rebus, utri magni uictoria ſit data regni.
Interea ſol albu' receſſit in infera noctis.
Exin candida ſe radijs dedit icta foras lux.
Et ſimul ex alto longe pulcherrima præpes
Læua uolauit auis, ſimul aureus exoritur ſol.
Cedunt de cœlo ter quatuor corpora ſancta.
Auium præpetibus ſeſe, pulchriſq; locis dant.
Conſpicit inde ſibi data Romulus eſſe priora.
Auſpicio regni ſtabilita ſcamna ſolumq;.

Sed unde huc digreſſa ē, eódem redeat oratio. Si nihil queam diſputare quā obrem quidq; fiat, & tantummodo fieri ea quæ commemoraui doceam, parúmne Epicuro Carneadíue reſpondeam? Quid ſi etiam ratio extat artificioſæ præſenſionis facilis, diuinæ autem pauló obſcurior? Quæ enim extis, quæ fulgoribus, quæ portentis, quæ aſtris præſentiuntur, hæc notata ſunt obſeruatione diuturna, Affert autem uetuſtas omnibus in rebus longinqua obſeruatione incredibilem ſcientiam, quæ poteſt eſſe etiam ſine motu atq; impulſu deorum, quum quid ex quoq; eueniat, & quid quanq; rem ſignificet, crebra animaduerſione perſpectum eſt. Altera diuinatio eſt naturalis ut ante dixi, quę phyſica diſputandi ſubtilitate referenda eſt ad naturam deorum, á qua ut doctiſſimis ſapientiſſimiſq; placuit, hauſtos animos & libatos habemus. Quunq; omnia completa & referta ſint æterno ſenſu & mente diuina, neceſſe eſt cognitione diuinorum animorum animos humanos commoueri. Sed uigilantes animi uitæ neceſſitatibus ſeruiunt, dijunguntq; ſe á ſocietate diuina uinclis corporis impediti. Rarum eſt quoddam genus eorum, qui ſe á corpore auocent, & ad diuinarum rerum cognitionem cura omni, ſtudioq; rapiantur. Horum ſunt auguria non diuini impetus, ſed rationis humanæ. Nam & natura futura pręſentiunt, ut aquarum fluxiones, & deflagrationem futuram aliquando cœli atq; terrarum. Alij autem in repub. exercitati, ut de Atheniēſi Solone accepimus, orientem tyrānidem multo ante proſpiciunt, quos prudentes poſſumus dicere, id eſt prouidentes, diuinos nullo modo poſſumus, non plus q̄ Mileſium Thalem, qui ut obiurgatores ſuos conuinceret, oſtenderetq; etiam philoſophum, ſi ei commodum eſſet, pecuniam facere poſſe, omnem oleam anteq̄ florere cœpiſſet in agro Mileſio coemiſſe dicitur. Animaduerterat fortaſſe quadam ſcientia, olearum ubertatem fore. Et quidem idem primus defectionem Solis, quæ Aſtyage regnāte facta eſt, prædixiſſe fertur, Multa medici, multa gubernatores, agricolæ etiam multa pręſentiūt, ſed nullam eorum diuinationem uoco, ne illam quidem, qua ab Anaximandro phyſico

ſico moniti Lacedemonij ſunt ut urbem & tecta linquerent, armatiq; in agro excubarent, quod terremotus inſtaret, tũ quum & urbs tota corruit, & in mõte Taygeto, extrema montis quaſi puppis auulſa eſt. Ne Pherecydes quidem ille Pythagoræ magiſter, potius diuinus habebitur quàm phyſicus, qui quũ uidiſſet exhauſtam aquam de iugi puteo, terræmotus dixit inſtare. Nec uero unq̃ animus hominis naturaliter diuinat, niſi quum ita ſolutus eſt & uacuus, ut ei planè nihil ſit cum corpore: quod aut uatibus contingit aut dormientibus. Itaq; ea duo genera à Dicæarcho probantur, & ut dixi, à Cratippo noſtro. Si propterea quod ea proficiſcuntur à natura, ſint ſumma ſanè, modo ne ſola. Sin autem nihil eſſe in obſeruatione putant, multa tollunt quibus uitæ ratio continetur. Sed quoniam dant aliquid, idq; non paruum, uaticinationes cum ſomnijs, nihil eſt quod cum his magnopere pugnemus, præſertim quum ſint qui omnino nullam diuinationem probent. Ergo & hi quorum animi ſpretis corporibus euolant atque excurrunt foras, ardore aliquo inflammati atque incitati, cernunt illa profectò, quæ uaticinantes pronunciant, multisq; rebus inflammantur tales animi, qui corporibus non inhærent, ut hi qui ſono quodam uocũ & Phrygijs cantibus incitantur. Multos nemora ſyluæq;, multos amnes aut maria commouent, quorum furibunda mens uidet ante multo quæ ſunt futura. Quo de genere illa ſunt,

Eheu uidete, iudicauit inclytum iudicium
Inter deas tris aliquis, quo iudicio Lacedæmonia
Mulier furiarum una adueniet.

Eodem enim modo multa à uaticinãtibus ſæpe prædicta ſunt, neq; ſolum uerbis, ſed etiam Verſibus, quos olim Fauni uatesq; canebant.

Similiter Martius & Publius uates ceciniſſe dicuntur, quo de genere Apollinis operta prolata ſũt. Credo etiam anhelitus quoſdam fuiſſe terrarum, quibus inflatæ mentes oracula funderent. Atq; hæc quidem uatum ratio eſt, nec diſſimilis ſanè ſomniorum. Nam quæ uigilantibus accidunt uatibus, eadẽ nobis dormientibus. Viget enim animus in ſomnijs, liberque ſenſibus ab omni impeditione curarum, iacente & mortuo penè corpore. qui quia uixit ab omni æternitate, uerſatusq; eſt cum ĩnumerabilibus animis, omnia quæ in natura rerum ſunt, uidet, ſi modo temperatis eſcis modicisq; potionibus ita eſt affectus, ut ſopito corpore ipſe uigilet. Hæc ſomniantis eſt diuinatio. Hic magna quædam exoritur, neq; ea naturalis, ſed artificioſa ſomniorum Antiphonis interpretatio, eodemq; modo & oraculorũ & uaticinationum. Sunt enim explanatores, ut grammatici poetarum. Nam ut aurum & argentum, æs, ferrum, fruſtra natura diuina genuiſſet, niſi eadem docuiſſet quemadmodum ad eorum uenas perueniretur: nec fruges terræ bacas'ue arborum cum utilitate ulla generi humano dediſſet, niſi earum cultus & conditiones tradidiſſet, materiaue quid iuuaret, niſi confectionis eius fabricam haberemus: ſic cum omni utilitate, quam dij hominibus dederunt, ars aliqua coniuncta eſt, per quã illa utilitas percipi poſſit. Item igitur ſomnijs, uaticinationibus, oraculis, quod erant multa obſcura, multa ambigua, explanationes adhibitæ ſunt interpretum. Quomodo autem aut uates aut ſomniantes ea uideant quæ nuſq̃ etiam tunc ſint, magna quæſtio eſt: ſed explorata ſi ſint ea quæ ante quæri debeant, ſint hæc quæ quærimus faciliora. Cõtinet enim totã hanc quæſtionem ea ra-

tio,quæ eſt de natura deorum,quæ à te ſecundo libro eſt explicata dilucid e: quam ſi obtinemus,ſtabit illud quod hunc locum cõtinet de quo agimus,eſſe deos,& eorum prouidentia mundum adminiſtrari,eoſdem conſulere rebus humanis,nec ſolum uniuerſis,uerumetiam ſingulis,Hæc ſi tenemus,quæ mihi quidem non uidentur poſſe conuelli,profecto hominibus a dijs futura ſignificari neceſſe eſt.Sed diſtinguendum uidetur quonam modo,Nam non placet Stoicis ſingulis iecorum fiſſis,aut auium cantibus intereſſe deum:neq; enim decorum eſt,nec dijs dignum:nec fieri ullo pacto poteſt:ſed ita à principio inchoatum eſſe mundum,ut certis rebus certa ſigna præcurrerent, alia in extis,alia in auibus,alia in fulguribus,alia in oſtentis,alia in ſtellis,alia in ſomniantium uiſis,alia in furentium uocibus.Ea quibus bene percepta ſunt, hi non ſæpe falluntur.Male coniecta:maleq; interpretata,falſa ſunt,non rerum uitio,ſed interpretum inſcĩetia.Hoc autem poſito atq; cõceſſo,eſſe quãdam uim diuinam hominum uitam continentem, non difficile eſt, quæ fieri certe uidemus,ea qua ratione fiant ſuſpicari.Nam & ad hoſtiam deligendam poteſt dux eſſe uis quædam ſentiens,quę eſt toto confuſa mundo:& tum, ipſam quum immolare uelis,extorum fieri mutatio poteſt,ut aut abſit aliquid aut ſuperſit, Paruis enim momentis multa natura aut affingit,aut mutat, aut detrahit.Quod ne dubitare poſſimus,maximo eſt argumento,quod paulo ante interitum Cæſaris contigit:qui quum immolaret illo die quo primum in ſella aurea ſedit,& cum purpurea ueſte proceſſit,in extis bouis opimi, cor nõ fuit.Num igitur cenſes ullum animal quod ſanguinem habeat,ſine corde eſſe poſſe?Qua ille rei nouitate perculſus,quum Spurinna diceret timendum eſſe ne & conſilium & uita deficeret,earum enim rerum utrunq; à corde proficiſci,poſtero die caput in iecore non fuit: quæ quidem illi portendebantur à dijs immortalibus,ut uideret interitum nõ ut caueret. Quum igitur hæ partes in extis non reperiuntur,ſine quibus uictima illa uiuere nequiſſet, intelligendum eſt in ipſo immolationis tempore,eas partes quæ abſint interiſſe.Eademq; efficit in auibus diuina mens,ut tum huc tum illuc uolent alites.tum in hac,tum in illa parte ſe occultent,tum à dextra,tum à ſiniſtra parte canant oſcines. Nam ſi animal omne ut uult ita utitur motu ſui corporis , prono,obliquo,ſupino,membraq; quocunq; uult flectit,contorquet,porrigit, cõtrahit, eaq; ante efficit pene q̃ cogitat,quanto id deo eſt facilius,cuius numini parent omnia?Idemq; mittit & ſigna nobis eius generis, qualia permulta hiſtoria tradidit,quale ſcriptum illud uidemus,ſi paulo luna ante ſolis ortum defeciſſet in ſigno leonis,fore ut armis Darius & Perſæ,ab Alexandro & Macedonibus prelio uincerentur,Dariusq; moreretur.Et ſi puella nata biceps eſſet, ſeditionem in populo fore,corruptelam & adulterium domi. Et ſi mulier leonem peperiſſe uiſa eſſet,fore,ut ab exteris gentibus uinceretur ea reſp.in qua id contigiſſet.Eiuſdem generis etiam illud eſt,quod ſcribit Herodotus,Crœſi filium quum eſſet infans loquutum:quo oſtento regnum patris & domũ funditus concidiſſe.Caput arſiſſe Seruio Tullio dormienti,quæ hiſtoria nõ prodidit?Vt igitur qui ſe tradet ita quieti præparato animo,quum bonis cogitationibus,tum rebus ad tranquillitatem accommodatis,certa & uera cernit in ſomnijs,ſic caſtus animus purusq; uigilantis & ad aſtrorum,& ad auiũ reliquorumq; ſignorum,& ad extorum ueritatem eſt paratior.Hoc nimirũ

eſt

eſt illud, quod de Socrate accepimus, quodq́ ab ipſo in libris Socraticorum ſæpe dicitur, eſſe diuinum quiddam, quod Dæmonion appellat, cui ſemper ipſe paruerit, nunq̃ impellenti, ſæpe reuocanti. Et Socrates quidem, quo quẽ auctorem meliorem quærimus? Xenophōti cōſulenti ſequeretúrne Cyrum poſtea q̃ expoſuit quæ ſibi uidebantur. Et noſtrum quidem, inquit, humanum eſt conſilium, ſed de rebus & obſcuris & incertis ad Apollinem cenſeo referendũ, ad quem etiam Athenienſes publice de maioribus rebus ſemper retulerunt. Scriptum eſt item, quum Critonis ſui familiaris oculum alligatũ uidiſſet, quæſiuiſſe quid eſſet. Quum autem ille reſpondiſſet, in agro ambulanti ramulum adductum ut remiſſus eſſet in oculum ſuum recidiſſe: tum Socrates. Non enim paruiſti mihi reuocanti, quum uterer qua ſoleo præſagitione diuina. Idem etiam Socrates quum apud Delium male pugnatũ eſſet Lachete Prætore, fugeretq́ cum ipſo Lachete, ut uentum eſt in triuium eadem qua ceteri fugere noluit. Quibus quærentibus cur non eadem uia pergeret, deterreri ſe à deo dixit. Tum quidem ij qui alia uia fugerant, in oſtium equitatum inciderunt. Permulta coniecta ſunt ab Antipatro, quæ mirabiliter à Socrate diuinata ſunt, quę prætermittam. Tibi enim nota ſunt, mihi ad commemorandum non neceſſaria. Illud tamen eius philoſophi magnificum ac pene diuinum, quod quum impijs ſententijs damnatus eſſet, æquiſſimo animo ſe dixit mori. Nec enim domo egredienti, nec illud in ſuggeſtum in quo cauſam dixerat aſcendenti, ſignum ſibi ullum quod conſueſſet à deo quaſi mali alicuius impendentis datum. Equidem ſic arbitror, etiam ſi multa fallant eos, qui aut arte aut cōiectura diuinare uideãtur, eſſe tamẽ diuinationẽ: homines autẽ ut ĩ ceteris artibus ſic in hac poſſe falli. Poteſt accidere, ut aliquod ſignũ dubie datum, pro certo ſit acceptum: poteſt aliquod latuiſſe, aut ipſum, aut quod eſſet illi contrarium. Mihi autem ad hoc de quo diſputo probandum, ſatis eſt non modo plura, ſed etiam pauciora diuine præſenſa & prædicta reperiri. Quĩn etiam hoc non dubitans dixerim, ſi unum aliquid ita ſit prædictũ pręſenſumq́, ut quum euenerit, ita cadat ut prędictum ſit, nec in eo quidq̃ caſu & fortuitu factum eſſe appareat, eſſe certe diuinationem, idq́ eſſe omnibus confitendum. Quocirca primum mihi uidetur, ut Poſidonius facit, à deo de quo ſatis dictum eſt, deinde à fato, deinde à natura, uis omnis diuinandi, ratioq́ repetenda. Fieri igitur omnia fato ratio cogit fateri. Fatum autem id appello, quod Greci ἑιμαρμένην id eſt, ordinem ſeriemq́ cauſarum, quum cauſæ cauſa nexa rem ex ſe gignat. Ea eſt ex omni ęternitate fluens ueritas ſempiterna. Quod quum ita ſit, nihil eſt factum quod non futurum fuerit: eodemq́ modo nihil eſt futurum, cuius non cauſas id ipſum efficientes natura cōtineat. Ex quo intelligitur, ut fatum ſit non id quod ſuperſtitioſe, ſed id quod phyſice dicitur, cauſa æterna rerum, cur & ea quæ præterierunt facta ſint, & quæ inſtant fiant, & quæ ſequuntur futura ſint. Ita fit ut & obſeruatione notari poſſit, quæ res quamq́ cauſam plerunq́ conſequatur, etiam ſi non ſemper: nam id quidem difficile eſt affirmare. eaſdemq́ cauſas ueriſimiles rerum futurarũ cerni ab ijs, qui aut per furorem eas aut in quiete uideant. Preterea quum fato omnia fiant, id quod alio loco oſtendetur, ſi quis mortalis poſſit eſſe, qui colligationem cauſarum omnium perſpiciat animo, nihil cũ profecto fallat. Qui enim teneat cauſas rerum futurarum, idem neceſſe eſt omnia teneat quæ futu-

ra ſint, Quod quum nemo facere niſi deus poſſit, relinquendum eſt homini, ut ſignis quibuſdam conſequentia declarantibus futura præſentiat. Non enī illa quæ futura ſunt ſubito exiſtunt, ſed eſt quaſi rudentis explicatio, ſic traductio temporis nihil noui efficientis, & primum quidq; replicantis. Quod & hi uident quibus naturalis diuinatio data eſt, & hi quibus curſus rerum obſeruando notatus eſt: qui & ſi cauſas ipſas non cernunt, ſigna tamen cauſarum & notas cernunt: ad quas adhibita memoria & diligentia ex monumentis ſuperiorum efficitur ea diuinatio quæ artificioſa dicitur, extorum, fulgurū, oſtētorum, ſignorumq; cœleſtium. Non eſt igitur ut mirandū ſit ea præſentiri à diuinantibus, quæ nuſq̄ ſint. Sunt enim omnia, ſed tempore abſunt. Atq; ut in ſeminibus uis ineſt earum rerum quæ ex his progignuntur, ſic in cauſis cōditæ ſunt res futuræ, quas eſſe futuras, aut cōcitata mens, aut ſoluta ſomno cernit, aut ratio, aut cōiectura prēſentit. Atq; ut hi qui ſolis & lunę, reliquorūq; ſyderum ortus, obitus, motusq; cognorunt, quo quidq; tempore eorum futurum ſit, multo ante prędicunt: ſic qui curſum rerum euentorumq; conſequētiam diuturnitate pertractata notauerunt, aut ſemper, aut ſi id difficile eſt plerunq;, quod ſi ne id quidem conceditur: nonnunq̄ certe quid futurum ſit intelligunt. Atq; hæc quidem & quædam eiuſdemmodi argumenta cur ſit diuinatio, ducūtur à fato: à natura autem alia quædam ratio eſt, quæ docet quāta ſit animi uis ſeiuncta à corporis ſenſibus, quod maxime contingit aut dormientibus, aut mente permotis. Vt enim deorum animi ſine oculis, ſine auribus, ſine lingua ſentiunt inter ſe quid quiſq; ſentiat, ex quo ſit ut homines etiam quum taciti optent quid, aut uoueant, non dubitent quin dŋ illud exaudiant; ſic animi hominum quum aut ſomno ſoluti uacant corpore, aut mēte permoti per ſe ipſi liberi incitati mouentur, cernunt ea quæ permixti cum corpore animi uidere non poſſunt. Atq; hanc quidem rationem naturæ, difficile eſt fortaſſe traducere ad id genus diuinationis, quod ex arte profectum dicimus, ſed tamen id quoq; rimatur quantum poteſt. Poſidonius eſſe cenſet in natura ſigna quędam rerum futurarum, Vt enim Ceos accepimus ortum caniculæ diligenter quotannis ſolere ſeruare, coniecturamq; capere, ut ſcribit Ponticus Heraclides, ſalubris ne an peſtilens annus futurus ſit. Nam ſi obſcurior quaſi caliginoſa ſtella extiterit, pingue & concretum eſſe cœlum, ut eius aſpiratio grauis & peſtilens futura ſit; ſin illuſtris & perlucida ſtella apparuerit, ſignificari cœlum eſſe tenue purúmque, & propterea ſalubre. Democritus autem cenſet ſapienter inſtituiſſe ueteres, ut hoſtiarum immolatarum inſpicerētur exta: quorum ex habitu atq; ex colore cum ſalubritatis, tum peſtilentię ſigna percipi, nonnunquam etiam quæ ſit uel ſterilitas agrorum, uel fertilitas futura. Quæ ſi à natura profecta obſeruatio atq; uſus agnouit, multa afferre potuit dies, quę animaduertendo notarentur, ut ille Pacuuianus qui in Chryſe phyſicus inducitur, minime naturam rerum cognoſcere uideatur.

Nam iſtis qui linguam auium intelligunt,
Pluſq; ex alieno iecore ſapiunt q̄ ex ſuo,
Magis audiendum q̄ auſcultandum cenſeo.

Cur quæſo? quum ipſe paucis interpoſitis uerſibus dicas ſatis luculente:

Quidquid eſt hoc, omnia animat, format, alit, auget, creat,
Sepelit, recipitq; in ſeſe omnia, omniumq; idem eſt pater,

Indidemq;

Indidemꝗ eadem quæ oriuntur de integro, atꝗ eodem occidunt. Quid eſt igitur, cur quum domus ſit omnium una eaꝗ communis, quumꝗ animi hominum ſemper fuerint futuriꝗ ſint, cur ij quid ex quoꝗ eueniat, & quid quamꝗ rem ſignificet perſpicere non poſſunt? Hæc habui, inquit, de diuinatione quæ dicerem, nunc illa teſtabor, non me ſortilegos, neꝗ eos qui quæſtus cauſa ariolentur, nec pſychomantia quidem quibus Appius amicus tuus uti ſolebat, agnoſcere. Non habeo deniꝗ nauci Marſum Augurem:

Non uicanos aruſpices, non de circo aſtrologos,
Non Iſiacos coniectores, non interpretes ſomniûm.
Non enim ſunt ij aut ſcientia aut arte diuini,
Sed ſuperſtitioſi uates, impudentesꝗ arioli,
Aut inertes, aut inſani, aut quibus egeſtas imperat:
Qui ſibi ſemitam non ſapiunt, alteri monſtrant uiam,
Quibus diuitias pollicentur, ab his drachmam ipſi petunt,
De his diuitijs ſibi deducant drachmam, reddant cetera.

Atꝗ hæc quidem Ennius, qui paucis ante uerſibus eſſe deos cenſet, ſed eos nõ curare opinatur quid agat humanum genus. Ego autẽ qui & curare arbitror, & monere etiam ac multa prædicere, leuitate, uanitate, malitia, excluſam diuinationẽ probo. Quæ quũ dixiſſet Quĩtus, præclare tu quidẽ inquã paratus

Deeſt non nihil.

MARCI TVLLII CICERONIS DE DIVINATIONE LIBER SECVNDVS.

QVÆRENTI mihi, multumꝗ & diu cogitãti, quanam re poſſem prodeſſe quamplurimis, nequando intermitterem conſulere Reip. nulla maior occurrebat, ꝗ̃ ſi optimarum artium uias traderẽ meis ciuibus, quod compluribus iam libris me arbitror conſequutum. Nã & cohortati ſumus, ut maxime potuimus, ad philoſophiæ ſtudium eo libro, qui eſt inſcriptus Hortẽſius: & quod genus philoſophandi minime arrogans, maximeꝗ & conſtans & elegans arbitraremur, quatuor Academicis libris oſtẽdimus. Quumꝗ fundamentum eſſet philoſophiæ poſitum in finibus bonorum & malorum, perpurgatus eſt is locus à nobis quinque libris, ut quid à quoꝗ, & quid contra quemꝗ philoſophum diceretur, intelligi poſſet. Totidem ſubſecuti libri Tuſculanarum diſputationum, res ad beate uiuendũ maxime neceſſarias aperuerunt. Primus enim eſt de contẽnenda morte: ſecundus de tolerando dolore: de ægritudine lenienda tertius: quartus de reliquis animi perturbationibus: quintus eum locum complexus eſt, qui totam philoſophiam maxime illuſtrat: docet enim ad beate uiuendum, uirtutem ſeipſa eſſe contentam. Quibus rebus editis, tres libri perfecti ſunt de natura deorum, in quibus omnis eius loci quæſtio continetur. Quæ ut plene cumulateꝗ perfecta, de diuinatione ingreſſi ſumus his libris ſcribere, quibus (ut eſt in animo) de fato ſi adiunxerimus, erit abũde ſatis factũ toti huic quæſtioni. Atꝗ his libris annumerandi ſunt ſex de R.P. quos tunc ſcripſimus, quum guber-

nacula Reipu.tenebamus,magnus locus philoſophieq́ proprius.à Platone, Ariſtotele,Theophraſto,totaq́ Peripateticorum familia tractatus uberri me,Nam quid ego de conſolatione dicam? quæ mihi quidem ipſi ſanè aliquā tum medetur,ceteris item multum illam profuturam puto. Interiectus eſt etiam nuper liber is,quem ad noſtrum Atticū de ſenectute miſimus. In pri misq́ quoniam philoſophia uir bonus efficitur & fortis,Cato noſter in ho rum librorum numero ponendus eſt.Quumq́ Ariſtoteles, itemq́ Theo phraſtus excellentes uiri,quum ſubtilitate,cum copia,tum philoſophia, dicē di etiam pręcepta coniunxerunt,noſtri quoq́ oratorij libri in eundem libro rum numerum referendi uidentur.Ita tres erunt de oratore, quartus Brutus quintus orator.Adhuc hęc erant,ad reliqua alachri tendebamus animo, ſic parati,ut niſi quæ cauſa grauior obſtitiſſet,nullum philoſophiæ locum eſſe pateremur,qui non latinis literis illuſtratus pateret, Quod enī munus Rei pub.afferre maius meliúſue poſſumus,q̄ ſi docemus atq́ erudimus iuuētutē? his præſertim moribus atq́ temporibus,quibus ita prolapſa eſt, ut omnium opibus refrenanda ac coercenda ſit.Nec uero id effici poſſe confido,quod ne poſtulandū quidem eſt,ut omnes adoleſcentes ſe ad hæc ſtudia conuertāt, pauci utinam,quorum tamē in Rempub.late patere poterit induſtria.Equi dem ex his etiam fructum capio laboris mei,qui iā ætate prouecti,in noſtris libris acquieſcunt,quorum ſtudio legendi,meum ſcribendi ſtudium uehemē tius in dies incitatur:quos quidem plures q̄ rebar eſſe cognoui.Magnificum illud etiam,Romaniſq́ hominibus glorioſum,ut Græcis de philoſophia li teris non egeant,quod aſſequar profecto ſi inſtituta perfecero.Ac mihi qui dem explicandæ philoſophiæ cauſam attulit caſus grauis ciuitatis, quum in armis ciuilibus,nec tueri meo more Rempub. nec nihil agere poteram, nec quid potius,quod quidem me dignum eſſet,agerem reperiebam.Dabunt igi tur mihi ueniam mei ciues,uel gratiam potius habebunt,quod quum eſſet in unius poteſtate Reſpub.neq́ ego me abdidi,neq́ deſerui,neq́ afflixi , neq́ ita geſſi,quaſi homini aut temporibus iratus:neq́ porrò ita aut adulatus,aut admiratus fortunam ſum alterius,ut me meæ pœniteret. Id enim ipſum à Pla tone philoſophiaq́ didiceram,naturales eſſe quaſdam conuerſiones Rerūp. ut eæ tum à principibus tenerentur,tū à populis,aliquando à ſingulis. Quod quum accidiſſet noſtræ Reipub.tum priſtinis orbati muneribus hæc ſtudia renouare cœpimus,ut & animus moleſtijs hac potiſſimū re leuaretur, & pro deſſemus ciuibus noſtris,qua re cunq́ poſſemus.In libris enim ſententiam di cebamus,concionabamur,philoſophiam nobis pro Reipub. procuratione ſubſtitutam putabamus.Nunc quoniam de Repub.conſuli cœpti ſumus, tri buenda eſt opera Reipub.uel omnis potius in ea cogitatio & cura ponenda. Tantum huic ſtudio relinquendum,quātum uacabit à publico officio & mu nere.Sed hæc alias pluribus,nunc ad inſtitutam diſputationem reuertamur. Nam quum de diuinatione Quintus frater ea diſſeruiſſet,quæ ſuperiori libro ſcripta ſunt,ſatisq́ ambulatum uideretur,tum in bibliotheca, quę in Lycio eſt,aſſedimus.Atq́ ego, Accurate tu quidem inquam Quinte & Stoice,Stoi corum ſententiam defendiſti,quodq́ me maxime delectat, plurimis noſtris exemplis uſus es,& ijs quidem claris & illuſtribus. Dicendum eſt mihi igi tur ad ea quæ ſunt à te dicta,ſed ita,nihil ut affirmē,quæram omnia, dubitans

plerunq́

plerunq; & mihi ipſe diffidens. ſi enim aliquid certi haberem quod dicerem, ego ipſe diuinarem, qui eſſe diuinationẽ nego. Etenim me mouet illud, quod in primis Carneades quærere ſolebat, quarúmnam rerum diuinatio eſſet, earúmne quæ ſenſibus perciperentur: at eas quidem cernimus, audimus, guſtamus, olfacimus, tangimus. Num quid ergo in his rebus eſt, quod prouiſione aut permotione mentis magis q̃ natura ipſa ſentiamus? aut num neſcio qui ille diuinus ſi oculis captus ſit, ut Tireſias fuit, poſſit quæ alba ſint, quæ nigra dicere: aut ſi ſurdus ſit, uarietates uocum aut modos noſcere. Ad nullã igitur earum rerum quæ ſenſu accipiuntur, diuinatio adhibetur. Atqui ne in his quidem rebus quæ arte tractantur, diuinatione opus eſt. Etenim ad ægros, non uates aut ariolos, ſed medicos ſolemus adducere: nec uero qui fidibus aut tibijs uti uolunt, ab aruſpicibus accipiunt earum tractationem, ſed à muſicis. Eadem in literis ratio eſt reliquisq; rebus, quarum eſt diſciplina. Num cẽſes eos qui diuinare dicuntur, poſſe reſpondere, ſol maiórne q̃ terra ſit, an tãtus quãtus uideatur? Lunáq; ſuo lumine an Solis utatur? Sol, Luna, quem motum habeant? quem quinq; ſtellę quæ errare dicuntur? Nec hæc qui diuini habentur profitentur ſe eſſe dicturos: nec eorum quæ in geometria deſcribuntur, quæ uera quæ falſa ſint. Sunt enim ea mathematicorum, non ariolorum. De illis uero rebus quæ ĩ philoſophia uerſantur, num quid eſt quod quiſq̃ diuinorum, aut reſpondere ſoleat, aut conſuli, quid bonum ſit, quid malum, quid neutrum? Sunt enim hæc propria philoſophorũ. Quid de officio? num quis aruſpicem conſulit quemadmodum ſit cum parentibus, cum fratribus, cum amicis uiuendum? quemadmodum utendum pecunia, quemadmodum honore, quemadmodum imperio? Ad ſapientes hæc, non ad diuinos referri ſolent.

Quid quæ a Dialecticis aut phyſicis tractantur, num quis eorũ diuinare poteſt, unúsne mundus ſit an plures, quæ ſint initia rerum ex quibus naſcuntur omnia? Phyſicorum eſt iſta prudentia. Quomodo aut mentientem, quem ψευδόμενον uocãt diſſoluas? aut quemadmodum Soriti reſiſtas? quem, ſi neceſſe ſit latino uerbo, liceat aceruałem appellare. Sed nihil opus. Vt enim ipſa philoſophia, & multa uerba Græcorũ, ſic Sorites ſatis latino ſermone tritus eſt. Ergo hæc quoq; Dialectici dicent non diuini. Quid quum quæritur qui ſit optimus Reipub. ſtatus, quæ leges, qui mores, aut utiles aut ĩutiles, aruſpicéſne ex Etruria arceſſentur? an principes ſtatuent, & delecti uiri periti rerum ciuilium? Quod ſi nec earum rerum quæ ſubiectæ ſenſibus ſunt, ulla diuinatio eſt, nec earum quæ artibus continentur, nec earum quæ in philoſophia diſſerũtur, nec earum quæ in Repub. uerſantur, quarum rerum ſit nihil prorſus intelligo. Nam aut omnium debet eſſe, aut aliqua ei materia dãda eſt, in qua uerſari poſſit. Sed nec omnium diuinatio eſt, ut ratio docuit, nec locus nec materia inuenitur, cui diuinationem pręficere poſſimus. Vide igitur ne nulla ſit diuinatio. Eſt quidam Græcus uulgaris in hanc ſententiam uerſus,

Bene qui conijciet uatem hunc perhibebo optimum.

Num igitur aut quę tẽpeſtas impẽdeat uates melius conijciet q̃ gubernator? aut morbi naturã acutius q̃ medicus? aut belli adminiſtrationem prudentius, q̃ Imperator coniectura aſſequetur? Sed animaduerti Quinte te caute, & ab ijs coniecturis quę haberent artem atque prudentiam, & ab ijs rebus quæ ſenſibus aut artificijs perciperentur abducere diuinationem, eamq; ita definire:

diuinationem eſſe earum rerum prædictionem & preſenſionem, quæ eſſent fortuitæ. Primum eodem reuolueris: nam & medici, & gubernatoris, & Imperatoris preſenſio eſt rerũ fortuitarum. Num igitur aut aruſpex, aut augur, aut uates quis, aut ſomnians melius coniecerit, aut è morbo euaſurum ægrotum, aut è periculo nauẽ, aut ex inſidijs exercitum, ꝗ medicus, ꝗ gubernator, ꝗ Imperator? Atqui ne illa quidem diuinantis eſſe dicebas, uentos aut imbres impendentes quibuſdam preſentire ſignis, in quo noſtra quædam Aratea memoriter à te pronunciata ſunt, & ſi hec ipſa fortuita ſunt, plerunque enĩ non ſemper eueniunt. Que eſt igitur, aut ubi uerſatur fortuitarum rerum preſenſio, quam diuinationem uocas? Que enim preſentiri aut arte, aut ratione, aut uſu, aut coniectura poſſunt, ea non diuinis tribuenda putas, ſed peritis. Ita relinquitur, ut ea fortuita diuinari poſſint, quæ nulla nec arte, nec ſapiẽtia prouideri poſſunt. Vt ſi quis M. Marcellum illum qui ter Conſul fuit, multis annis ante dixiſſet naufragio eſſe periturum, diuinaſſet profecto. Nulla enim arte alia id nec ſapientia ſcire potuiſſet. Talium ergo rerum que in fortuna poſitę ſunt preſenſio, diuinatio eſt. Poteſtne igitur earum rerum, que nihil habẽt rationis quare futurę ſint, eſſe ulla preſenſio? Quid eſt enim aliud ſors, quid fortuna, quid caſus, quid euentus, niſi quum ſic aliquid cecidit, ſic euenit, ut uel non cadere atq; euenire, uel aliter cadere atq; euenire potuerit? Quomõ ergo id quod temere fit cæco caſu & uolubilitate fortunæ, preſentiri & predici poteſt? Medicus morbum ingraueſcentem ratione prouidet, inſidias Imperator, tempeſtates gubernator, & tamen hi ipſi ſæpe falluntur, qui nihil ſine certa ratione opinantur. Vt agricola quum florem olee uidet, bacam quoq; ſe uiſurum putat, non ſine ratione ille quidem, ſed nonnunquam tamen fallitur. Quod ſi falluntur ij, qui nihil ſine aliqua probabili coniectura ac ratione dicunt, quid exiſtimandum eſt de coniectura eorum qui extis, aut auibus, aut oſtentis, aut oraculis, aut ſomnijs futura preſentiunt? Nondũ dico ꝗ hæc ſigna nulla ſint, fiſſum iecoris, corui cantus, uolatus aquilæ, ſtellę traiectio, uoces furentium, ſortes, ſomnia, de quibus ſingulis dicam ſuo loco, nunc de uniuerſis. Qui poteſt prouideri quidꝗ futurum eſſe, quod neq; cauſam habet ullam, neq; notam cur futurum ſit? Solis defectiones, itemq; lunæ prædicuntur in multos annos ab his qui ſyderum motus numeris perſequuntur. Ea predicunt enim que naturę neceſſitas perfectura eſt. Vident ex conſtantiſſimo motu lunæ, quando illa è regione ſolis facta incurrat ĩ umbram terrę, que eſt meta noctis, ut eam obſcurari neceſſe eſt, quandoq; eadem luna ſubiecta atq; oppoſita ſoli noſtris oculis eius lumen obſcuret, quo in ſigno quæq; errantium ſtellarum quoque tempore futura ſit, qui exortus quoque die ſigni alicuius, aut qui occaſus futurus ſit. Hæc qui ante dicunt, quam rationem ſequantur uides: qui theſaurum inuenturum, aut hæreditatem uenturam dicunt, quid ſequuntur, aut in qua rerum natura ineſt id futurum. Quod ſi hæc eaq; quæ ſunt eiuſdem generis habent aliquam talem neceſſitatẽ, quid eſt tandem quod caſu fieri, aut ſorte fortuna putemus? Nihil enim eſt tam contrarium rationi & conſtantiæ ꝗ fortuna, ut mihi ne in deum quidem cadere uideatur, ut ſciat quid caſu aut fortuito futurum ſit. Si enim ſcit, certe illud eueniet: ſin certe eueniet, nulla fortuna eſt. Eſt autem fortuna, rerum igitur fortuitarum nulla præſenſio eſt. Aut ſi negas eſſe fortunam, &

omnia

omnia quæ fiunt,quæq; futura ſunt,ex omni æternitate definita dicis eſſe fa-
taliter,muta definitionem diuinationis quam dicebas præſenſionem eſſe re-
rum fortuitarum. Si enim nihil fieri poteſt, nihil accidere,nihil euenire,niſi
quod ab omni æternitate certum fuerit eſſe futurum rato tempore, quæ po-
teſt eſſe fortuna? qua ſublata qui locus eſt diuinationi, quæ à te fortuitarũ re-
rum eſt dicta præſenſio? quanquam dicebas omnia quæ fierent, futuráue eſ-
ſent,fato contineri. Anile ſanè & plenum ſuperſtitionis fati nomen ipſum,ſed
tamen apud Stoicos de iſto fato multa dicuntur, de quo aliàs,nunc quod ne-
ceſſe eſt. Si omnia fato,quid mihi diuinatio prodeſt? Quod enim is qui diui
nat prędicit,id uero futurum eſt,ut ne illud quidem ſciam quale ſit,quod De-
iotarum neceſſarium noſtrum ex itinere aquila reuocauit: qui niſi reuertiſſet
in eo conclaui ei cubãdum fuiſſet,quod proxima nocte corruit. Ruina igitur
oppreſſus eſſet:at id neque ſi fatum fuerat effugiſſet,nec ſi non fuerat in eum
caſum incidiſſet. Quid ergo adiuuat diuinatio,aut quid eſt quod me moueãt
aut ſortes,aut exta,aut ulla prędictio? Si enim fatum fuit claſſes Populi R.bel
lo punico primo alteram naufragio,alteram à Pœnis depreſſam interire, eti
am ſi tripudium ſoliſtimum pulli feciſſent L.Iunio & P.Clodio COSS.claſ
ſes tamen interiſſent. Sin cum auſpicijs obtemperatum eſſet interituræ claſ-
ſes non fuerunt,nõ interierunt fato. Vultis autem omnia fato,nulla igitur eſt
diuinatio. Quod ſi fatum fuit bello punico ſecundo exercitum Populi R. ad
lacum Traſimenum interire, non id uitari potuit ſi Flaminius Conſul his ſi-
gnis,hiſq; auſpicijs quibus pugnare prohibebatur paruiſſet? Certe potuit.
Aut igitur non fato interijt exercitus,mutari enim fata non poſſunt,aut ſi fa-
to,quod certe uobis ita dicendum eſt, etiam ſi obtemperaſſet auſpicijs,idem
euenturum fuiſſet. Vbi eſt igitur diuinatio Stoicorum, quæ ſi fato omnia fi-
unt,nihil nos admonere poteſt ut cautiores ſimus? Quoquo enim modo nos
geſſerimus,fiet tamen illud quod futurum eſt. Sin autem id poteſt flecti, nul-
lum eſt fatum,ita ne diuinatio quidem,quoniam ea rerum futurarum eſt. Ni-
hil autem eſt pro certo futurum quod poteſt aliqua procuratione accidere ne
fiat. Atque ego ne utilem quidem arbitror eſſe nobis futurarum rerum ſcien-
tiam. Quæ enim uita fuiſſet Priamo,ſi ab adoleſcentia ſciſſet quos euentus ſe-
nectutis eſſet habiturus? Abeamus à fabulis,propiora uideamus. Clariſſimo
rum hominum noſtræ ciuitatis grauiſſimos exitus in conſolatione collegi-
mus. Quid igitur,ut omittamus ſuperiores,M. ne Craſſo putas utile fuiſſe,
tum cum maximis opibus fortuniſq; florebat,ſcire ſibi interfecto P.filio,exer
cituq; deleto trans Euphratem cum ignominia & dedecore eſſe pereun-
dum? An Cn. Pompeium cenſes, tribus ſuis conſulatibus , tribus trium-
phis , maximarum rerum gloria lætaturum fuiſſe, ſi ſciret ſe in ſolitudine
Aegyptiorum trucidatum iri amiſſo exercitu , poſt mortem uero ea conſe-
cutura, quæ ſine lacrimis non poſſumus dicere? Quid uero Cæſarem pu-
tamus ſi diuinaſſet fore ut in eo Senatu quem maiore ex parte ipſe cooptaſ-
ſet,in Curia Pompeiana ante ipſius Pompeij ſimulacrum,tot Centurioni-
bus ſuis inſpectantibus,à nobiliſſimis ciuibus,partim etiam à ſe omnibus re-
bus ornatis trucidatus ita iaceret, ut ad eius corpus non modo amicorum,ſed
ne ſeruorum quidem quiſq; accederet,quo cruciatu animi uitã acturum fuiſſe?
Certe igitur ignoratio futurorum malorum utilior eſt q̃ ſcientia. . Nam illud

quidem dici preſertim à Stoicis nullo modo poteſt, Non iſſet ad arma Pompeius, non tranſiſſet Craſſus Euphratem, non ſuſcepiſſet bellum ciuile Cęſar, non igitur fatales exitus habuerunt. Vultis autem euenire omnia fato, nihil ergo illis profuiſſet diuinare, atq; etiam omnem fructum uitę ſuperioris perdidiſſent. Quid enim poſſet ĳs eſſe lætum exitus ſuos cogitantibus? Ita quoquo ſeſe uerterint Stoici, iaceat neceſſe eſt omnis eorum ſolertia. Si enim id quod euenturum eſt, uel hoc uel illo modo poteſt euenire, fortuna ualet plurimum: quę autem fortuita ſunt, certa eſſe non poſſunt. Sin autem certum eſt quid quaq; de re quoq; tempore futurum ſit, quid eſt quod me adiuuent aruſpices, quum res triſtiſſimas portendi dixerint? Addunt ad extremum omnia leuius caſura rebus diuinis procuratis. Si enim nihil ſit extra fatum, nihil leuari re diuina poteſt. Hoc ſentit Homerus, quum querentem Iouem inducit quod Sarpedonem filium à morte contra fatũ eripere non poſſet. Hoc idẽ ſignificat Græcus ille in eam ſententiam uerſus,

Quod fore paratum eſt, id ſummum exuperat Iouem.

Totum omnino fatum etiam Atellanio uerſu iure mihi eſſe irriſum uidetur, ſed in rebus tam ſeueris non eſt iocandi locus, concludatur igitur ratio, Si enĩ prouideri nihil poteſt futurum eſſe eorum quæ caſu fiunt, quia eſſe certa non poſſunt, diuinatio nulla eſt. Sin autem idcirco poſſunt prouideri, quia certa ſunt & fatalia, rurſus diuinatio nulla eſt: eam enim tu fortuitarum rerum eſſe dicebas. Sed hæc fuerit nobis tanq̃ leuis armaturę prima orationis excurſio, nũc comminus agamus, experiamurq; ſi poſſimus cornua commouere diſputationis tuæ. Duo enim genera diuinandi eſſe dicebas, unũ artificioſum, alterũ naturale. Artificioſum conſtare partim ex coniectura, partim ex obſeruatione diuturna. Naturale quod animus arriperet, aut exciperet extrinſecus ex diuinitate, unde omnes animos hauſtos aut acceptos, aut libatos haberemus. Artificioſa diuinationis illa ferè genera ponebas extiſpicum, eorumq; qui ex fulguribus oſtentiſq; prædicerent, tum augurum eorumq; qui ſignis aut omnibus uterentur, omneq; genus coniecturale in hoc ferè genere ponebas. Illud autem naturale aut concitatione mentis edi, & quaſi fundi uidebatur, aut animo per ſomnium ſenſibus & curis uacuo prouideri. Duxiſti autem diuinationem omnem à tribus rebus, à deo, à fato, à natura: ſed tamen quum explicare nihil poſſes, pugnaſti commentitiorum exemplorum mirifica copia, de quo primum hoc libet dicere. Hoc ego philoſophi non eſſe arbitror, teſtibus uti, qui aut caſu ueri, aut malitia falſi fictiq; eſſe poſſunt. Argumentis & rationibus oportet quare quidq; ita ſit docere, non euentis, his preſertim quibus mihi liceat non credere, ut ordiar ab aruſpicina, quam ego Reipub. cauſa, cõmuniſq; religionis colendam cenſeo. Sed ſoli ſumus, licet uerum exquirere ſine inuidia, mihi preſertim de pleriſq; dubitanti. Inſpiciamus ſi placet exta primum. Perſuaderi igitur cuiquam poteſt, ea quæ ſignificari dicũtur extis, cognita eſſe ab aruſpicibus obſeruatiõe diuturna? quàm diuturna iſta fuit? aut q̃ longinquo tempore obſeruari potuit? aut quo modo eſt collata inter ipſos, quæ pars inimici, quæ pars familiaris eſſet, quod fiſſum periculũ, quod cõmodum aliquod oſtenderet? An hæc inter ſe aruſpices, Etruſci, Elĳ, Aegyptĳ, Pœni contulerunt? Ad id præterquam quod fieri non potuit, ne fingi quidem poteſt. Alios enim alio more uidemus exta interpretari, nec

eſſe

eſſe unam omnium diſciplinam. Et certe ſi eſt in extis aliqua uis quæ declaret futura, neceſſe eſt eam aut cum rerum natura eſſe coniunctam, aut conformari quodammodo numini deorum. Atqui diuina cum rerum natura tãta tamq́ præclara in omnes partes motusq́ diffuſa, quid habere poteſt commune, nõ dicam gallinaceum fel (Sunt enim qui uel argutiſſima hæc exta eſſe dicant) Sed tauri opimi iecur, aut cor, aut pulmo, quid habet naturale quo declarari poſſit quid futurum ſit? Democritus tamen nõ inſcite nugatur, ut phyſicus, quo genere nihil arrogantius,

Quod eſt ante pedes nemo ſpectat, cœli ſcrutantur plagas.

Verum is tamen habitu extorum & colore declarari cenſet hæc duntaxat, pabuli genus, & earum rerum quas terra procreet, uel ubertatem uel tenuitatẽ, ſalubritatem etiam aut peſtilentiam extis ſignificari putat. O mortalem beatum, cui certo ſcio ludum nunquam defuiſſe. Hunccine hominem tantis delectatum eſſe nugis: ut non uideret tum futurum id ueriſimile ſi omnium pecudum exta eodem tempore in eundem habitum ſe coloremq́ conuerterent? Sed ſi eadem hora aliæ pecudis iecur nitidum atq́ plenum eſt, aliæ horridum & exile, quid eſt quod declarari poſſit habitu extorum & colore? An hoc eiuſdem modi eſt, quale Pherecydeum illud quod eſt à te dictum? qui quũ aquam ex puteo uidiſſet hauſtam, terræmotum dixit futurum: parum credo impudenter: quod quum factus eſſet motus dicere audent quæ uis id effecerit? etiam ne futurum eſſe, aquæ iugis colore præſentiunt? Multa iſtiuſmodi dicuntur in ſcholis, ſed credere omnia uide ne non ſit neceſſe. Verum ſint ſane iſta Democritea uera, quãdo ea nos extis exquirimus, aut quando aliquid eiuſmodi ab aruſpice inſpectis extis audiuimus. Ab aqua, aut ab igni pericula monent, tum hæreditates, tum damna denuntiant, fiſſum familiare & uitale tractant, caput iecoris ex omni parte diligentiſſime conſiderant: ſi uero id non eſt inuentum, nihil putant accidere potuiſſe triſtius. Hæc obſeruari certe nõ potuerunt, ut ſupra docui. Sunt igitur artis inuenta, non uetuſtatis, ſi eſt ars ulla rerum incognitarum. Quum rerum autem natura, quam cognationẽ habẽt? quæ ut uno conſenſu iuncta ſit & continens, quod uideo placuiſſe phyſicis, eisq́ maxime qui omne quod eſſet unum eſſe dixerunt, quid habere mũdus poteſt quum theſauri inuentione coniunctum? Si enim extis pecuniæ mihi amplificatio oſtenditur, idq́ fit natura, primum exta ſunt coniuncta mũdo, deinde meum lucrum natura rerum continetur, nõnne pudet phyſicos hæc dicere? ut enim iam ſit aliqua in natura rerum contagio, quam eſſe concedo. Multa enim Stoici colligunt. Nam & muſculorum iecuſcula bruma dicũtur augeri, & puleium aridum floreſcere brumali ipſo die, & inflatas rumpi ueſiculas, & ſemina malorum quæ in his medijs incluſa ſint, in contrarias partes ſe uertere. Iam neruos in fidibus alijs pulſis reſonare alios, oſtreisq́ & conchilijs omnibus contingere, ut cum luna pariter creſcant, pariterq́ decreſcant: arboresq́ ut hyemali tempore, cum luna ſimul ſeneſcentes, quia tum exiccatæ ſint, tempeſtiue cædi putentur. Quid de fretis aut de marinis æſtibus plura dicam? quorum acceſſus & receſſus, lunæ motu gubernantur. Sexcenta licet eiuſdemmodi proferri, ut diſtantium rerum cognatio naturalis appareat. Demus hoc, nihil enim huic diſputationi aduerſatur, num etiã ſi fiſſum cuiuſdam modi fuerit in iecore, lucrum oſtẽditur? qua ex coniunctione naturæ, &

quaſi concentu atque conſenſu, quam συμπάθειαν Græci appellant, cõuenire poteſt aut fiſſum iecoris cum lucello meo, aut meus quæſticulus cum cœlo, terra, rerumque natura? Concedam hoc ipſum ſi uis, & ſi magnam iacturam cauſæ fecero, ſi ullam eſſe conuenientiam naturæ cum extis conceſſero. Sed tamen eo conceſſo, qui euenit ut is qui impertire uelit conuenientem hoſtiam rebus ſuis immolet? Hoc erat quod ego non rebar poſſe diſſolui: at quàm feſtiue diſſoluitur? Pudet me non tui quidem, cuius etiam memoriam admiror, ſed Chryſippi, Antipatri, Poſidonij, qui idem iſtuc quidem dicunt, quod eſt dictum à te, ad hoſtiam deligendam ducem eſſe uim quandam ſentientem atque diuinã, quę tota confuſa mundo ſit. Illud uero multo etiam melius, quod & à te uſurpatum eſt, & dicitur ab illis, quum immolare quiſpiam uelit, tum fieri extorum mutationem, ut aut abſit aliquid, aut ſuperſit: deorum enim numini parere omnia. Hæc iam mihi crede ne aniculæ quidem exiſtimant. An cenſes eundem uitulum ſi alius delegerit, ſine capite iecur inuenturum, ſi alius, cum capite? Hæc deceſſio capitis aut acceſſio, ſubitóne fieri poteſt, ut ſe exta ad immolatoris fortunam accommodent? Non perſpicitis aleam quandam eſſe in hoſtijs deligendis, preſertim quum res ipſa doceat? Quum enim triſtiſſima exta ſine capite fuerint, quibus nihil uidetur eſſe dirius, proxima hoſtia litatur ſępe pulcherrime. Vbi igitur illæ minæ ſuperiorum extorum? aut quæ tam ſubito facta eſt deorum tanta placatio? Sed affers in tauri opimi extis immolãte Cæſare cor non fuiſſe: id quia non potuerit accidere, ut ſine corde uictima illa uiueret, iudicandum eſſe tum interijſſe cor quum immolaretur. Qui fit ut alterum intelligas, ſine corde non potuiſſe bouem uiuere: alterum non uideas, cor ſubito non potuiſſe neſcio quò auolare? Ego enim poſſum uel neſcire quæ uis ſit cordis ad uiuẽdum, uel ſuſpicari contractum aliquo morbo bouis exile & exiguum & uietum cor, & diſſimile cordis fuiſſe. Tu uero quid habes quare putes, ſi paulo ante cor fuerit in tauro opimo, ſubito id in ipſa immolatione interiſſe? An quod aſpexerit ueſtitu purpureo excordem Cæſarem, ipſe corde priuatus eſt? Vrbem philoſophię mihi crede proditis, dum caſtella defenditis. Nam dum aruſpicinam ueram eſſe uultis, Phyſiologiam totam peruertitis. Caput eſt in iecore, cor in extis: iam abſcedet ſimul ac molam & uinũ inſperſeris, deus id eripiet, uis aliqua conficiet aut excdet: non ergo omnium interitus atque obitus natura conficiet, & erit aliquid quod aut ex nihilo oriatur, aut in nihilum ſubito occidat. Quis hoc phyſicus dixit unquam? aruſpices dicunt. His igitur quàm phyſicis credẽdum potius exiſtimas? Quid quũ pluribus dijs immolatur, qui tandem euenit ut litetur alijs, alijs non litetur? Quæ autem inconſtantia deorum eſt, ut primis minentur extis, bene promittant ſecundis? aut tanta inter eos diſſenſio ſæpe etiã inter proximos, ut Apollinis exta bona ſint, Dianę non bona? Quid eſt tam perſpicuum, quàm quum fortuito hoſtiæ adducãtur, talia cuique exta eſſe, qualis cuique obtigerit hoſtia? At enim id ipſum habet aliquid diuini, quæ cuique hoſtia obtingat, tanquàm in ſortibus quæ cui ducatur. Mox de ſortibus, quanquàm tu quidem non hoſtiarum caſum confirmas ſortium ſimilitudine, ſed infirmas ſortes collatione hoſtiarũ. An quum in Aequimelium miſimus qui afferat agnum quem immolemus, is mihi agnus affertur, qui habet exta rebus accõmodata, & ad eum agnũ nõ caſu ſed duce deo, ſeruus deducitur? Nam ſi caſus in eo quoque eſſe dicis, quaſi

ſortem

ſortem quandam cum deorum uoluntate coniunctam, doleo tantam Stoicos noſtros Epicureis irridendi ſui facultatem dediſſe. Non enim ignoras q̄ iſta derideant: & quidem illi facilius facere poſſunt. Deos enim ipſos iocandi cauſa induxit Epicurus perlucidos & perflabiles, & habitantes tanq̄ inter duos lucos, ſic inter duos mūdos propter metum ruinarum: eosq́; habere putat eadem membra quæ nos, nec uſum ullum habere membrorum. Ergo hic circuitione quadam deos tollens, recte non dubitat diuinationem tollere. Sed non ut hic ſibi conſtat, item Stoici. Illius enim deus nihil habens nec ſui, nec alieni negocij, non poteſt hominibus diuinationem impertiri. Veſter autem deus, poteſt non impertiri, ut nihilominus mundum regat, & hominibus conſulat. Cur igitur uos inducitis in eas captiones, quas nunquam explicetis? Ita enim quum magis properant, concludere ſolent; Si dij ſunt, eſt diuinatio: ſunt autē dij, eſt ergo diuinatio. Multo eſt probabilius, non eſt autem diuinatio, non ſunt ergo dij. Vide quàm temere committant, ut ſi nulla ſit diuinatio, nulli ſint dij. Diuinatio enim perſpicue tollitur, deos eſſe retinendum eſt. Atq́; hac extiſpicum diuinatione ſublata, omnis aruſpicina ſublata eſt. Oſtēta enim ſequuntur & fulgura: ualet autem in fulguribus obſeruatio diuturna, in oſtentis ratio, plerūq́; coniectura, quæ adhibetur. Quid eſt igitur quod obſeruatū ſit in fulgure? Cœlum in XVI partes diuiſerunt Etruſci: facile id quidem fuit, quatuor quas nos habemus duplicare, poſt idem iterum facere, ut ex eo dicerent fulmen quā ex parte eueniſſet. Primum id quid intereſt? deinde quid ſignificat? Nónne perſpicuum eſt ex prima admiratione hominum, quod toni trua iactusq́; fulminum extimuiſſent, credidiſſe ea efficere rerum omniū præpotentem Iouem? Itaq́; in noſtris commentarijs ſcriptum habemus, Ioue tonante, fulgurante, comitia populi habere nefas. Hoc fortaſſe Reip. cauſa conſtitutum eſt. Comitiorum enim non habendorum cauſas eſſe uoluerunt. Itaque comitiorum ſolum uitium eſt fulmen, quod idem omnibus rebus optimū auſpicium habemus ſi ſiniſtrum fuit. Sed de auſpicijs alio loco, nūc de fulguribus, quid igitur minus à phyſicis dici debet, q̄ quidq̄ certi ſignificari rebus in certis? Non enim te puto eſſe eum qui Ioui fulmen fabricatos eſſe Cyclopas ī Aetna putes. Nam eſſet mirabile, quo modo id Iuppiter toties iaceret, quū unum haberet. Nec uero fulminibus homines, quid aut faciēdum eſſet, aut cauendum moneret. Placet enim Stoicis, eos anhelitus terræ qui frigidi ſunt, quū fluere cœperint, uētos eſſe. Quū autē ſe in nubē induerint, eiusq́; tenuiſſimā quāq́; partē cœperint diuidere atq́; diſrūpere, idq́; crebrius facere & uehemētius, tum & fulgores & tonitrua exiſtere: ſi autē nubium cōflictu ardor expreſſus ſe emiſerit, id eſſe fulmen. Quod igitur ui naturæ, nulla cōſtantia, nullo rato tempore uidemus effici, ex eo ſignificationem rerum conſequentium quærimus? Scilicet ſi iſta Iuppiter ſignificaret, tā multa fruſtra fulmina emitteret. Quid enim proficit, quum in medium mare fulmen iecit? Quid quum in altiſſimos montes: quod plerūq́; fit? Quid quum in deſertas ſolitudines? Quid quum in earum gentium oras, in quibus hæc ne obſeruantur quidem? At inuentum eſt caput in Tiberi. Quaſi ego artem aliquam iſtorum eſſe negem, diuinationem nego. Cœli enim diſtributio quam ante dixi, & certarū rerum notatio docet unde fulmen uenerit, quò conceſſerit: quid ſignificet autem nulla ratio docet. Sed urges me meis uerſibus.

» Nam pater altitonans ſtellanti nixus olympo,
» Ipſe ſuos quondam tumulos ac templa petiuit,
Et Capitolinis iniecit ſedibus ignes.

Tum ſtatua Nattæ tum & ſimulacra deorum, Romulusq́ & Remus cũ altri
ce belua, ui fulminis icti conciderunt: deq́ his rebus aruſpicum extiterunt re-
ſponſa ueriſſima. Mirabile autem illud, quod eo ipſo tempore quo fieret indi
cium coniurationis in Senatu, ſignum Iouis biennio poſtq̃ erat locatum, in
Capitolio collocabatur. Tu igitur animum induces, ſic enim mecum agebas,
cauſam iſtam & contra facta tua, & contra ſcripta defendere: frater es, eo ue-
reor. Verum quid tibi hic tandem nocet? reſne quæ talis eſt, an ego qui uerũ
explicari uolo? Itaq́ nihil contradico, á te rationem totius aruſpicinæ peto.
Sed te mirificam in latebrã conieciſti. Quod enim intelligeres fore ut preme
rem te quum ex te cauſas uniuſcuiuſq́ diuinationis exquirerem, multa uerba
feciſti, te quum res uideres, rationem cauſamq́ non quærere, quid fieret non
cur fieret ad rem pertinere: quaſi ego aut fieri concederem, aut eſſet philoſo-
phi, cauſam cur quidq́ fieret non quærere, & eo quidem loco & prognoſtica
noſtra pronuntiabas & genera herbarum Scammoneam Ariſtolochiamq́
radicẽ, quarum cauſam ignorares, uim & effectum uideres. Diſſimile totum.
Nam & prognoſticorum cauſas perſecuti ſunt, & Boethus Stoicus, qui eſt á
te nominatus, & noſter etiam Poſidonius. Et ſi cauſæ non reperiantur iſtarũ
rerum, res tamen ipſæ obſeruari animaduertiq́ potuerunt. Nattæ uero ſtatua
aut æra legum de cœlo tacta, quid habent obſeruatum ac uetuſtum? Pinarij
Nattæ nobiles, á nobilitate igitur periculum. Hoc tamen callide Iuppiter co
gitauit. Romulus lactens fulmine ictus. Vrbi igitur periculum oſtenditur ei
quam ille condidit. Q̃ ſcite per notas nos certiores facit Iuppiter? At eodem
tempore ſignum Iouis collocabatur quo coniuratio indicabatur: & tu ſcilicet
mauis numine deorum id factum q̃ caſu arbitrari: & redemptor qui colum-
nam illam de Cotta & de Torquato conduxerat faciendam, non inertia aut
inopia tardior fuit, ſed á dijs immortalibus ad iſtam horã reſeruatus eſt. Nõ
equidem plané deſpero iſta eſſe uera, ſed neſcio, & diſcere á te uolo. Nam quũ
mihi quædam caſu uiderentur ſic euenire, ut prædicta eſſent á diuinantibus,
dixiſti multa de caſu, ut uenereum iaci poſſe caſu quatuor talis iactis, & qua-
dringentis centum uenereos non poſſe caſu cõſiſtere. Primum neſcio cur nõ
poſſint, ſed non pugno. Abundas enim ſimilibus. Habes & reſperſionem pi
gmentorum & roſtrum ſuis, & alia permulta. Idem Carneadem fingere di-
cis de capite Paniſci, quaſi non potuerit id euenire caſu, & non in omni mar-
more neceſſe ſit ineſſe uel Praxitelia capita. Illa enĩ ipſa efficiũtur detractio-
ne, neq́ quidq̃ illuc affertur á Praxitele, ſed quum multa ſunt detracta, & ad
lineamenta oris peruentum eſt, tum intelligas aliud quod iam expolitum ſit
intus fuiſſe. Poteſt igitur tale aliquid etiam ſua ſpõte in lapicidinis Chiorum
extitiſſe. Sed ſit hoc fictum, quid in nubibus? nunq̃ animaduertiſti leonis for
mam aut Hippocentauri? Poteſt igitur quod modo negabas, ueritatẽ caſus
imitari. Sed quoniam de extis & de fulguribus ſatis eſt diſputatum, oſtenta
reſtãt, ut tota aruſpicina ſit pertractata. Mulæ partus prolatus eſt á te res mi-
rabilis, propterea quia non ſæpe fit: ſed ſi fieri non potuiſſet, facta non eſſet.
Atq́ hoc cõtra omnia oſtenta ualeat, nunq̃ quod fieri nõ potuerit, eſſe factũ;

ſin

ſin potuerit,non eſſe mirandum.Cauſarum enim ignoratio in re noua mira-tionem facit,eadem ignoratio ſi in rebus uſitatis eſt,non miramur. Nam qui mulam peperiſſe miratur,is quomodo equa pariat, aut omnino quæ natura partum animantis faciat ignorat:ſed quod crebro uidet non miratur,etiam ſi cur fiat neſcit:quod ante non uidit,id ſi euenerit,oſtentum eſſe cenſet. Vtrum igitur quum concepit mula,an quum peperit oſtentum eſt? conceptio contra naturam fortaſſe,ſed partus propè neceſſarius.Sed quid plura? Ortum uideamus aruſpicinæ,ſic facillime quid habeat auctoritatis iudicabimus. Tages quidam dicitur in agro Tarquinienſi quum terra araretur, & ſulcus altius eſſet impreſſus,extitiſſe repēte,& eum affatus eſſe,qui arabat. Is autem Tages, ut in libris eſt Etruſcorum,pueriliſ pecie dicitur uiſus,ſed ſenili fuiſſe prudentia.Eius aſpectu quum obſtupuiſſet bubulcus,clamoremq́ꝫ maiorem cum admiratione edidiſſet,concurſum eſſe factum,totamq́ꝫ breui tempore in eum locum Etruriam conueniſſe,tum illum plura locutum multis audientibus qui omnia uerba eius exceperint literisq́ꝫ mandauerint.Omnem autem orationē fuiſſe eam qua aruſpicinæ diſciplina contineretur, eam poſtea creuiſſe rebus nouis cognoſcendis,& ad eadem illa principia referendis.Hæc accepimus ab ipſis,hæc ſcripta conſeruant,hunc fontem habent diſciplinę. Num ergo opus eſt ad hæc refellenda Carneade? Num Epicuro? Eſt ne quiſq̄ ita deſipiēs,qui credat exaratum eſſe,deum dicam,an hominem? Si deum,cur ſe contra naturam in terram abdiderit, ut patefactus aratro lucem aſpiceret? Quid,idem nónne poterat deus hominibus diſciplinam ſuperiore è loco tradere? Si autē homo ille Tages fuit,quonā modo potuit terra oppreſſus uiuere? Vnde porrò illa potuit quæ docebat alios,ipſe didiciſſe? Sed ego inſipientior quàm illi ipſi qui iſta credunt,qui quidem contra eos tandiu diſputem. Vetus autem illud Catonis admodum ſcitum eſt,qui mirari ſe aiebat,quòd non rideret aruſpex,aruſpicem quū uidiſſet. Quota enim quæq́ꝫ res euenit prædicta ab iſtis? aut ſi euenit quippiam,quid afferri poteſt cur non caſu id euenerit? Rex Pruſias quum Annibali apud eum exulanti depugnari placeret, negabat ſe audere,quod exta prohiberent. An tu,inquit,caruneulæ uitulinæ mauis q̄ Imperatori ueteri credere? Quid ipſe Cæſar,quum à ſummo aruſpice moneretur, ne in Aphricam ante brumam tranſmitteret,nónne tranſmiſit? quod ni feciſſet,uno in loco omnes aduerſariorum copiæ conueniſſent. Quid ego aruſpicum reſponſa commemorem? poſſum equidem innumerabilia,quæ aut nullos habuerint exitus,aut contrarios. Hoc ciuili bello dij immortales q̄ multa luſerunt? quæ nobis in Græciam Roma reſponſa aruſpicum miſſa ſunt, quæ dicta Pōpeio? Etenim ille admodū extis & oſtētis mouebatur. Non libet cōmemorare,nec uero neceſſe eſt,tibi præſertim qui interfuiſti: uides tamen omnia ferè contra ac dicta ſint eueniſſe. Sed hæc hactenus,nunc ad oſtenta ueniamus. Multa me Conſule à me ipſo ſcripta recitaſti,multa ante Marſicum bellum à Siſenna collecta attuliſti,multa ante Lacedæmoniorum malā pugnam in Leuctris à Calliſthene cōmemorata dixiſti: de quibus dicam equidē ſingulis quoad uidebitur,ſed dicēdum etiā eſt de uniuerſis. Quę eſt enim iſta à deis profecta ſignificatio,& quaſi denunciatio calamitatum? Quid autem ea uolunt dij immortales primum ſignificantes,quę ſine interpretibus non poſſumus intelligere,deide ea quę cauere nequeamus? At hoc ne homines quidē

probi faciunt, ut amicis impendentes calamitates prædicant, quas illi effuge re nullo modo poſſint; ut medici, quanq̃ intelligunt ſæpe, tamen nunquam ægris dicũt illo morbo eos eſſe morituros. Omnis enim prædictio mali tum probatur, quum ad prædictionẽ cautio adiungitur. Quid igitur aut oſtenta aut eorũ interpretes uel Lacedæmonios olim uel nuper noſtros adiuuerunt? Quæ ſi ſigna deorum putanda ſunt, cur tam obſcura fuerunt? Si enim ut intel ligeremus quid eſſet euenturũ, aperte declarari oportebat, aut ne occulte qui dem ſi ea ſciri nolebãt. Iã uero cõiectura omnis, in qua nititur diuinatio, inge nijs hominum in multas aut diuerſas aut etiã contrarias partes ſæpe deducit. Vt enim in cauſis iudicialibus alia cõiectura eſt accuſatoris, alia defenſoris, & tamen utriuſq; credibilis, ſic in omnibus his rebus, quæ coniectura inueſtiga ri uidetur, anceps reperitur oratio. Quas autem res tum natura, tum caſus af fert, nonnunq̃ etiã errorem creat ſimilitudo. Magna ſtultitia eſt, earum rerũ deos facere effectores, cauſas rerum nõ quærere. Tum uates Bœotios credis Lebadiæ uidiſſe ex gallorum gallinaceorum cantu uictoriã eſſe Thebanorũ, quia galli uicti ſilere ſolerent, canere uictores. Hoc igitur per gallinas Iuppi ter tantæ ciuitati ſignũ dabat? An illæ aues niſi quum uicerint canere non ſo lent? at tum canebant, nec uicerant. Id enim eſt, inquies oſtentum, magnũ ue ro, quaſi piſces non galli cecinerint. Quod autem eſt tempus quo illi non can tent, uel nocturnum, uel diurnum? Quod ſi uictores alacritate & quaſi læti tia ad canendũ excitãtur, potuit accidiſſe alia quoq; lætitia, qua ad cãtũ moue rentur. Democritus quidẽ optimis uerbis cauſam explicat, cur ante lucem gal li canant. Depulſo enim de pectore & in omne corpus diuiſo & mitificato ci bo, cantus edere quiete ſatiatos. Qui quidẽ ſilentio noctis: ut ait Ennius, fauẽt
„ faucibus, ruſſis cantu plauſuq; premunt alas. Quum igitur hoc animal tam
„ ſit canorum ſua ſponte, quid in mẽtem uenit Calliſtheni dicere deos gallis ſi gnum dediſſe cãtandi, quum id uel natura, uel caſus efficere potuiſſet? Sanguĩ nẽ pluiſſe Senatui nunciatum eſt, atratum etiã fluuium fluxiſſe ſanguine, deo rũ ſudaſſe ſimulacra, num cenſes ijs nuncijs Thalem, aut Anaxagoram, aut quenq̃ phyſicum crediturũ fuiſſe? Nec enim ſanguis nec ſudor niſi è corpore. Sed & decoloratio quædam ex aliqua cõtagione terrena maxime poteſt ſan guinis ſimilis eſſe, & humor allapſus extrinſecus, ut in tectorijs uidemus, au ſtro ſudorem uidetur imitari. Atq; hæc in bello plura & maiora uidentur ti mentibus, eadem non tam animaduertũtur in pace. Accedit illud etiam, quod in metu & periculo cum creduntur facilius, tum finguntur impunius. Nos au tem ita leues atq; inconſiderati ſumus, ut ſi mures corroſerint aliquid, quorũ eſt opus hoc unum, monſtrũ putemus. Ante uero Marſicum bellũ, quod cly peos Lanuuij, ut à te eſt dictum mures roſiſſent, maximum id portentum aruſpices eſſe dixerunt. Quaſi uero quidq̃ interſit, mures diem noctem aliqd rodẽtes, ſcuta an cribra corroſerint. Nam ſi iſta ſequimur, quod Platonis Po litiam nuper apud me mures corroſerunt, de Repub. debui pertimeſcere. Aut ſi Epicuri de uoluptate liber roſus eſſet, putarẽ annonam in macello cariorem fore. An uero illa nos terrent, ſi quando aliqua portentoſa, aut ex pecude, aut ex homine nata dicuntur? Quorum omnium ne ſim longior una ratio eſt. Quidquid enim oritur qualecunq; eſt, cauſam habeat à natura neceſſe eſt: ut etiam ſi præter conſuetudinem extiterit, præter naturam tamen non poſſit

exiſtere.

exiſtere. Cauſam igitur inueſtigato in re noua atq; admirabili ſi poteris: ſi nullam reperies, illud tamen exploratum habeto, nihil fieri potuiſſe ſine cauſa: eumq; errorem quem tibi rei nouitas attulerit, naturæ ratione depellito. Ita te nec terræ fremitus, nec cœli diſceſſus, nec lapideus aut ſanguineus imber, nec traiectio ſtellæ, nec faces uiſæ terrebunt. Quarum omnium cauſas ſi à Chryſippo quæram, ipſe ille diuinationis author nunq̃ illa dicet facta fortuito, naturalemq; rationem omnium reddet. nihil enim fieri ſine cauſa poteſt, nec quidq̃ fit, quod fieri non poteſt: nec ſi id factum eſt quod potuit fieri, portentum debet uideri. Nulla igitur portenta ſunt. Nam ſi quod raro fit id portentum putandum eſt, ſapientem eſſe, portentum eſt: ſæpius enim mulam peperiſſe arbitror q̃ ſapiētem fuiſſe. Illa igitur ratio concluditur, nec id quod nō potuerit fieri, factum unq̃ eſſe: nec quod potuerit, id portentum eſſe: ita omnino nullū eſſe portentū. Quod etiam coniector quidã, & interpres portentorum non inſcite reſpōdiſſe dicitur ei, qui quum ad eum retuliſſet quaſi oſtētum, quod anguis domi uectem circūiectus fuiſſet. Tum eſſet, inquit, oſtētū, ſi anguem uectis circūplicauiſſet. Hoc ille reſponſo ſatis aperte declarauit nihil habendū eſſe, quod fieri poſſet oſtentum. C. Gracchus ad M. Pomponiū ſcripſit duobus anguibus domi comprehenſis, aruſpices à patre conuocatos. Qui magis anguibus q̃ lacertis? q̃ muribus? Quia ſunt hęc cotidiana, angues non item. Quaſi uero referat, quod fieri poteſt q̃ id ſæpe fiat. Ego tamen miror ſi emiſſio fœminæ anguis, mortem afferebat Ti. Graccho, emiſſio autem maris anguis erat mortifera Corneliæ, cur alteramutram emiſit. Nihil enim ſcribit reſpōdiſſe aruſpices, ſi neuter anguis emiſſus eſſet, quid eſſet futurum. At mors inſecuta Gracchum eſt: cauſa quidem credo aliqua morbi grauioris, non emiſſione ſerpētis. Neq; enim tanta eſt infelicitas aruſpicum, ut ne caſu quidem nunquam fiat, quod futurum illi eſſe dixerint. Nam illud mirarer ſi crederem quod apud Homerum Calchantem dixiſti ex paſſerum numero belli Troiani annos auguratum. de cuius coniectura ſic apud Homerum, ut nos ocioſi conuertimus, loquitur Agamemnon,

Ferte uiri & duros animo tolerate labores,
Auguris ut noſtri Calchantis fata queamus
Scire, ratos ne habeant an uanos pectoris orſus.
Nanq; omnis memori portentum mente retentant,
Qui non funeſtis liquerunt lumina fatis,
Argolicis primum ut ueſtita eſt claſſibus Aulis,
Quæ Priamo cladem & Troiæ peſtemq; ferebant,
Nos circum latices gelidos fumantibus aris,
Aurigeris diuum placantes numina tauris:
Sub platano umbrifera fons unde emanat aquai,
Vidimus immani ſpecie tortuq; draconem
Terribilem, Iouis ut pulſu penetraret ab ara,
Qui platani in ramo foliorum tegmine ſeptos
Corripuit pullos: quos quum conſumeret octo,
Nona ſuper tremulo genitrix clangore uolabat,
Cui ferus immani laniauit uiſcera morſu.
Hunc ubi tam teneros uolucres matremq; peremit,

Qui luci ediderat genitor Saturnius idem
Abdidit, & duro formauit tegmine ſaxi.
Nos autem timidi ſtantes mirabile monſtrum
Vidimus in medijs diuum uerſarier aris.
Tum Calchas hæc eſt fidenti uoce locutus,
Quidnam torpentes ſubito obſtipuiſtis Achiui?
Nobis hæc portenta deum dedit ipſe creator,
Tarda & ſera nimis, ſed fama ac laude perenni.
Nam quod aues tetro mactatas dente uidetis,
Tot nos ad Troiam belli exanclabimus annos.
Quæ decumo cadet & pœnis ſatiabit Achiuos.
Edidit hæc Calchas, quæ iam matura uidetis,

Quæ tandem iſta auguratio eſt ex paſſeribus annorum potius q̃ aut menſium aut dierum? Cur autem de paſſerculis coniecturam facit, in quibus nullũ erat monſtrum: de dracone ſilet, qui id quod fieri non potuit lapideus dicitur factus? Poſtremo quid ſimile habet paſſer annis? Nam de angue illo, qui Syllę apparuit immolanti, utrumq; memini, & Syllam quum in expeditionẽ educturus eſſet immolauiſſe, & anguem ab ara extitiſſe, eoq; die rem præclare eſſe geſtã non aruſpicis conſilio, ſed imperatoris. Atq; hæc oſtentorũ genera mirabile nihil habent, quæ quum facta ſunt, tum ad coniecturam aliqua interpretatione reuocantur: ut illa tritici grana in os pueri Midæ congeſta: ut apes, quas dixiſti in labris Platonis conſediſſe pueri, non tam mirabilia ſint q̃ coniecta belle, quæ tamen uel ipſa falſa eſſe, uel ea quæ prædicta ſunt fortuito cecidiſſe potuerunt. De ipſo Roſcio poteſt illud quidem eſſe falſum, ut circũligatus fuerit angui, ſed ut in cunis fuerit anguis, non tam eſt mirum in Solonio præſertim, ubi ad focum angues nundinari ſolent. Nam quod aruſpices reſponderint, nihil illo clarius, nihil nobilius fore, miror deos immortales hiſtrioni futuro claritatem oſtendiſſe, nullam oſtendiſſe Aphricano. Atq; etiã à te Flaminiana oſtenta collęcta ſunt, quod ipſe & equus repente conciderit, non ſanè mirabile hoc quidem: quod euelli primi haſtati ſignum non potuerit, timide fortaſſe ſignifer euellebat, quod fidenter infixerat. Nam Dionyſii equus, quid attulit admirationis quod emerſit è flumine, quodq; habuit apes in iuba? Sed quia breui tempore regnare cœpit, quod acciderat caſu uim habuit oſtenti. At Lacedæmonijs in Herculis fano arma ſonuerunt, eiuſdemq; dei Thebis ualuæ clauſæ ſubito ſe aperuerunt, eaq; ſcuta quæ fuerant ſublime fixa, ſunt humi inuenta. Horum quum fieri nihil potuerit ſine aliquo motu, quid eſt cur diuinitus ea potius q̃ caſu facta eſſe dicamus? At in Lyſandri ſtatuæ capite Delphis extitit corona ex aſperis herbis, & quidem ſubita. Ita ne cenſes ante coronam herbæ extitiſſe, q̃ conceptum eſſe ſemen? Herbam autẽ aſperam credo auium congeſtu, non humano ſatu. Iam quidquid in capite eſt, id coronæ ſimile uideri poteſt. Nam quod eodem tempore ſtellas aureas Caſtoris & Pollucis Delphis poſitas decidiſſe, neq; eas uſq; repertas eſſe dixiſti, furum id magis factum q̃ deorum uidetur. Simiæ uero Dodoneæ improbitatem hiſtorijs Græcis mandatam eſſe demiror. Quid minus mirum q̃ illam mõſtruoſiſſimã beſtiã urnã euertiſſe, ſortes diſſipauiſſe? Et negãt hiſtorici Lacedęmonijs ullum oſtentũ hoc triſtius accidiſſe, Nã illa prædicta Veientium,

ientium,ſi lacus Albanus redundaſſet,iſq; in mare fluxiſſet, Romam perituram,ſi repreſſus eſſet, Veios:ita aqua Albana deducta ad utilitatẽ agri ſuburbani non ad arcem urbemq; retinendã. At paulo poſt audita uox eſt monẽtis,ut prouiderent ne à Gallis Roma caperetur: ex eo Aio loquenti aram in noua uia conſecratam. Quid ergo Aius iſte loquens,quum eum nemo norat, & aiebat,& loquebatur,& ex eo nomen inuenit:poſteaq̃ & ſedem, & aram, & nomẽ inuenit,obmutuit? Quod idẽ dici de Moneta poteſt,à qua præterq̃ de ſue plena quid unq̃ moniti ſumus? Satis multa de oſtentis. Auſpicia reſtãt & ſortes hæ quæ ducuntur,nõ illæ quæ uaticinatione funduntur, quæ oracula uerius dicimus,de quibus tum dicemus,quum ad naturalẽ diuinationem uenerimus. Reſtat etiã de Chaldæis. Sed primum auſpicia uideamus. Difficilis auguri locus ad contradicendũ Marſo fortaſſe. Sed Romano facillimus. Nõ enim ſumus ii nos Augures,qui auium reliquorúmue ſignorũ obſeruatione, futura dicamus, Et tamen credo Romulum qui urbem auſpicato condidit habuiſſe opinionẽ,eſſe in prouidendis rebus augurandi ſciẽtiam. Errabat enim multis in rebus antiquitas,quã uel uſu iam uel doctrina, uel uetuſtate immutatam uidemus. Retinetur autem & ad opinionem uulgi,& ad magnas utilitates reip. mos,religio,diſciplina,ius augurũ,collegij auctoritas. Nec uero non omni ſupplicio digni P. Clodius, L. Iunius Coss. qui contra auſpicia nauigauerunt. Parendum enim religioni fuit,nec patrius mos tam contumaciter repudiandus. Iure igitur alter populi iudicio damnatus eſt,alter mortem ſibi ipſe conſciuit. Flaminius non paruit auſpicijs,itaq; periit cum exercitu. At anno poſt Paulus paruit,num minus cecidit in Cannenſi pugna cum exercitu? Etenim ut ſint auſpicia,quæ nulla ſunt,hæc certe quibus utimur,ſiue tripudio, ſiue de cœlo,ſimulacra ſũt auſpiciorum,auſpicia nullo modo. Q. Fabi te mihi in auſpicio eſſe uolo: reſpondet audiui. Hic,apud maiores adhibebatur peritus,nunc quilibet. Peritum autem eſſe neceſſe eſt eum, qui ſilentium quid ſit intelligat. Id enim ſilentium dicimus in auſpiciis,quod omni uitio caret. hoc intelligere perfecti auguris eſt. Illi autem qui in auſpicium adhibetur,quum ita imperauit is qui auſpicatur,dicito,ſilentium eſſe uidebitur,nec ſuſpicit,nec circunſpicit,ſtatim reſpondet ſilentium eſſe uideri. Tum ille, dicito ſi paſcuntur, Paſcuntur. Quæ aues,aut ubi? Attulit,inquit,in cauea pullos is qui ex eo ipſo nominatur pullarius. Hæ ſunt igitur aues internunciæ Iouis, quæ paſcantur nec ne quid refert? nihil ad auſpicia: ſed quia quum paſcuntur neceſſe eſt aliquid ex ore cadere,& terram pauire,terripauium primo, poſt terripudium dictum eſt, hoc quidem iam tripudium dicitur. Quum igitur offa cecidit ex ore pulli, tum auſpicanti tripudium ſoliſtimum nunciatur. Ergo hoc auſpicium diuini quidquam habere poteſt, quod tam ſit coactum & expreſſum? quo antiquiſſimos augures non eſſe uſos,argumento eſt, quod decretũ collegij uetus habemus,omnem auem tripudiũ facere poſſe. Tum igitur eſſet auſpiciũ,ſi modo eſſet ei liberũ ſe oſtẽdiſſe,tum auis illa uideri poſſet interpres & ſatelles Iouis. Nũc uero incluſa in cauea,& fame enecta ſi ĩ offam pultis inuadit,& ſi aliquid ex eius ore cecidit, hoc tu auſpicium, aut hoc modo Romulum auſpicari ſolitum putas? Iam de cœlo ſeruare non ipſos cenſes ſolitos qui auſpicabantur? nunc imperant pullario,ille renunciat. Fulmen ſiniſtrum auſpicium optimum habemus ad omnes res præter quàm ad comi-

tia:quod quidem inſtitutum reip.cauſa eſt,ut comitiorum uel in iudicijs po-
puli,uel ĩ iure legum,uel in creãdis magiſtratibus principes ciuitatis eſſent in-
terpretes. At Ti.Gracchi literis Scipio & Figulus,quod tum augures iudi-
caſſent eos uitio creatos eſſe,magiſtratu ſe abdicauerunt. Quis negat Augu
rum diſciplinam eſſe diuinationem? Nego. At Aruſpices diuini, quos quum
Ti.Gracchus propter mortem repentinam eius qui in prærogatiua referen-
da ſubito concidiſſet, in Senatum introduxiſſet, non iuſtum rogatorem co-
mitiorum fuiſſe dixerunt. Primum uide ne in eum dixerint,qui rogator[illegible]
turiæ fuiſſet. Is enim erat mortuus. Id autem ſine diuinatione coniectura pote
rat dicere:deinde ſortaſſe caſu,qui nullo modo eſt ex hoc genere tollendus.
Quid enĩ ſcire Etruſci aruſpices,aut de tabernaculo recte capto, aut de po-
merij iure potuerunt? Equidem aſſentior C.Marcello, potius quàm Appio
Claudio,qui ambo mei Collegæ fuerunt,exiſtimóq; ius Augurum,& ſi di-
uinationis opinione principio conſtitutum ſit,tamen poſtea reip. cauſa con-
ſeruatum ac retentum. Sed de hoc loco plura in alijs,nunc hactenus. Exter-
na enim auguria,quæ ſunt nõ tam artificioſa quàm ſuperſtitioſa, uideamus.
Omnibus ferè auibus utunť,nos admodũ paucis. Alia illis ſiniſtra ſunt, alia
noſtris. Solebat ex me Deiotarus percontari,noſtri augurij diſciplinam,ego
ex illo ſui. dij immortales, quantum differebat,ut quædam eſſent etiam con-
traria:atq; ille his ſemper utebať. Nos niſi dum à populo auſpicia accepta ha-
bemus,q̃ multum his utimur? Bellicam rem adminiſtrari maiores noſtri ni-
ſi auſpicato noluerunt. Quàm multi anni ſunt quum bella à Proconſulibus
& Proprætoribus adminiſtrantur,qui auſpicia non habent? Itaque nec am-
neis tranſeunt auſpicato,nec tripudio auſpicantur: nam ex acuminibus qui-
dem,quod totum auſpicium militare eſt,iam M.Marcellus ille quĩquies Cõ
ſul totum omiſit,idem Imperator,idem Augur optimus. Vbi ergo auium di
uinatio? quæ quoniam ab ijs qui auſpicia nulla habent,bella adminiſtrantur,
ab urbanis retenta uidetur, à bellicis eſſe ſublata. Et quidem ille dicebat, ſi
quando rem agere uellet,ne impediretur auſpicijs,lectica operta facere iter ſe
ſolere. Huic ſimile eſt,quod nos Augures pręcepimus,ne iuge auſpicium ob-
ueniat,ut iumẽta iubeãt diiungere. Quid eſt aliud nolle moneri à Ioue,niſi ef-
ficere,ut aut ne fieri poſſit auſpiciũ,aut ſi fiat,uideri? Nam illud admodum ri-
diculum,quod negas Deiotarum,auſpiciorum quæ ſibi ad Pompeium profi
ciſcenti,ſacta ſunt,non pœnitere,quod fidem ſecutus amicitiamq; Populi R.
functus ſit officio. Antiquiorem enim ſibi fuiſſe laudem & gloriam q̃ regnũ
& poſſeſſiões ſuas. Credo id quidẽ,ſed hoc nihil ad auſpicia. Nec enim ei cor
nix canere potuit recte eũ facere,quod Populi R. libertatem defendere para-
ret:ipſe hoc ſentiebat ſicuti ſenſit. Aues euẽtus ſignificãt aut aduerſos,aut ſecũ
dos. Virtutis auſpicijs uideo eſſe uſum Deiotarum,quæ uetat ſpectare fortu-
nã dum præſtetur fides. Aues uero proſperos euentus oſtenderunt,certe ſefel
lerunt. Fugit è prelio cũ Pompeio,graue tempus: diſceſſit ab eo,luctuoſa res:
Cæſarem eodẽ tempore hoſtem & hoſpitem uidit. Quid hoc triſtius? Is quũ
ei Troginorũ tetrarchiam eripuiſſet, & aſſeculæ ſuo Pergameno, neſcio cui
dediſſet,eidemq; detraxiſſet Armeniã à Senatu datã, quumq; ab eo magni-
ficentiſſimo hoſpitio acceptus eſſet, ſpoliatum reliquit & hoſpitem & Re-
gem. Sed labor longius,ad propoſitum reuertar. Si euenta quærimus quæ
exquiruntur

exquirũtur auibus, nullo modo proſpera Deiotaro: ſin officia, a uirtute ipſius non ab auſpicijs petita ſunt. Omitte igitur lituum Romuli, quem in maximo incendio negas potuiſſe comburi. Contemne cotem Atti Nauij, nihil debet eſſe in philoſophia commentitijs fabellis loci. Illud erat philoſophi totius auguri primum naturam ipſam uidere, deinde inuentionem, deinde conſtãtiam. Quæ eſt igitur natura, quæ uolucres huc & illuc paſſim uagantes efficiat, ut ſignificent aliquid, & tum uetent agere, tum iubeant, aut cantu aut uolatu? Cur autem alijs à læua, alijs à dextra datum eſt auibus, ut ratum aruſpicium facere poſſint? Quomodo autem hæc, aut quando, aut à quibus inuenta dicemus? Etruſci tamen habent exaratum puerum auctorem diſciplinæ ſuæ, nos quem? Attium ne Nauium? at aliquot annis antiquior Romulus & Remus, ambo Augures ut accepimus. An Piſidarum, aut Cilicum, aut Phrygũ iſta inuenta dicemus? Placet igitur humanitatis expertes, habere diuinitatis auctores? At omnes Reges, populi, nationes, utuntur auſpicijs. Quaſi uero quidquam ſit tam ualde q̃ nihil ſapere uulgare: aut quaſi tibi ipſi in iudicando placeat multitudo. Quotus quiſq; eſt, qui uoluptatem neget eſſe bonum? Pleriq; etiam ſummum bonum dicunt. Num igitur eorum frequentia Stoici de ſententia deterrentur? aut num pleriſq; in rebus ſequitur eorum auctoritatem multitudo? Quid mirum igitur ſi in auſpicijs, & in omni diuinatione imbecilli animi ſuperſtitioſa iſta concipiant? Verum diſpicere nõ poſſint. Quæ autem eſt inter Augures conueniens, & coniuncta conſtantia ad noſtri augurij conſuetudinem? Dixit Ennius.

Quum tonuit læuum bene tempeſtate ſerena.

At Homericus Aiax apud Achillem querens de ferocitate Troianorum, neſcio quid hoc modo nunciat.

Proſpera Iuppiter his dextris fulgoribus edit.

Ita nobis ſiniſtra uidentur, Graijs & Barbaris dextra meliora. q̃q̃ haud ignoro quæ bona ſint, ſiniſtra nos dicere, etiam ſi dextra ſint. Sed certe noſtri ſiniſtrum nominauerunt, externiq; dextrum, quia plerunq; id melius uidebatur. Hæc quanta diſſenſio eſt? Quid quod alijs auibus utuntur, alijs ſignis, aliter obſeruant, alia reſpondent? Non neceſſe eſt fateri partim horum errore ſuſceptum eſſe, partim ſuperſtitione multa fallendo. Atque his ſuperſtitionibus non dubitaſti etiam omina adiũgere, Aemilia Paulo perſam periſſe, quod pater omen accepit. Cæcilia ſororis filiæ ſedes ſuas tradere. Iam illa, Fauete linguis, & prærogatiuum omen comitiorũ: hoc eſt ipſum eſſe contra ſe copioſum & diſertum. Quando enim iſta obſeruans quieto & libero animo eſſe poteris, ut ad rem gerendam non ſuperſtitionem habeas, ſed rationẽ ducem? Ita ne? ſi quis aliquid ex ſua re, atq; ex ſuo ſermone dixerit, & eius uerbum aliquod apte ceciderit ad id quod ages aut cogitabis, ea res tibi aut timorem afferet, aut alacritatẽ? Quum. M. Craſſus exercitum Brundiſii imponeret, quidam in portu caricas Cauno aduectas uendens, Cauneas clamitabat. Dicamus ſi placet monitũ ab eo Craſſum caueret né iret, non fuiſſe periturũ ſi omini paruiſſet. Quæ ſi ſuſcipiamus, pedis offenſio nobis, & abruptio corrigiæ, & ſternutamẽta erũt obſeruanda. Sortes reſtant & Chaldei, ut ad uates ueniamus & ad ſomnia. Dicẽdũ igitur putas de ſortibus? Quid enim ſors ẽ? Idem propemodũ quod micare, quod talos iacere, quod teſſeras: quibus in

rebus temeritas & caſus,nõ ratio nec cõſilium ualet. Tota res eſt inuenta fallacijs,aut ad quæſtũ, aut ad ſuperſtitionẽ, aut ad errorẽ. Atq; ut in aruſpicina fecimus,ſic uideamus clariſſimarũ ſortium quæ tradatur inuẽtio. Numerium Suffuſtium Prænestinorum monumenta declarant, honeſtum hominem & nobilem ſomnijs crebris ad extremum etiam minacibus,quum iuberetur certo in loco ſilicem cædere,perterritum uiſis,irridentibus ſuis ciuibus id agere cœpiſſe. Itaq; perfracto ſaxo ſortes erupiſſe in robore inſculptis priſcarum literarum notis. Is eſt hodie locus ſeptus religioſe, propter Iouis pueri, qui lactens cum Iunone Fortunę in gremio ſedens mammam appetens, caſtiſſime colitur à matribus. Eodemq; tẽpore in eo loco ubi Fortunæ nũc ſita eſt ædes, mel ex olea fluxiſſe dicũt,aruſpicesq; dixiſſe,ſumma nobilitate illas ſortes futuras,eorumq; iuſſu ex illa olea arcam eſſe factã,eaq; conditas ſortes,quæ hodie Fortunę monitu tolluntur. Quid igitur in ijs eſſe poteſt certi,quæ Fortunę monitu pueri manu miſcentur atq; ducuntur? Quo modo autẽ iſtæ poſitę in illo loco? quis robur illud cecidit, dolauit, iſcripſit? Nihil eſt, inquiũt, quod deus efficere nõ poſſit. Vtinã ſapiẽtes Stoicos effeciſſet, ne omnia cũ ſuperſtitioſa ſolicitudine & miſeria crederent. Sed hoc quidem genus diuinationis uita iam communis exploſit. Fani pulchritudo & uetuſtas Prænestinarum etiam num retinet ſortium nomẽ,atq; id in uulgus. Quis enim magiſtratus, aut quis uir illuſtrior utitur ſortibus? Ceteris uero in locis ſortes planè refrixerunt. Quod Carneadem Clitomachus ſcribit dicere ſolitum, nuſquam ſe fortunatiorem q̃ Prænſte uidiſſe Fortunã. Ergo hoc diuinationis genus omittamus, Ad Chaldeorũ monſtra ueniamus, de quibus Eudoxus Platonis auditor, in aſtrologia iudicio doctiſſimorum hominum facile princeps, ſic opinatur, id quod ſcriptum reliquit, Chaldeis in prædictione & in notatione cuiuſq; uitæ ex natali die, minime eſſe credendum. Nominat etiam Panætius, qui unus è Stoicis aſtrologorum prædicta reiecit, Anchialum & Caſſandrũ ſummos aſtrologos illius ætatis qua erat ipſe, quum in ceteris aſtrologiæ partibus excellerent, hoc prædictionis genere non uſos. Scylax Halycarnaſſeus familiaris Panætij, excellens in aſtrologia, idemq; in regenda ſua ciuitate princeps, totum hoc Chaldaicum prędicendi genus repudiauit. Sed ut ratione utamur omiſſis teſtibus, ſic iſti diſputant, qui hæc Chaldeorum natalitia prædicta defendunt, Vim quandam eſſe aiunt ſignifero in orbe qui græce ζωδιακὸς dicitur, talem, ut eius orbis unaquæq; pars alia alio modo moueat, inmutetq; cœlum, perinde ut quæq; ſtellæ in his finitimiſq; partibus ſint quoque tempore, eamq; uim uarie moueri ab ijs ſyderibus, quæ uocentur errantia. Quum autem in eam ipſam partem orbis uenerint, in qua ſit ortus eius qui naſcatur, aut in eam quæ coniunctum aliquid habeat, aut conſentiens, ea triangula illi & quadrata nominent. Etenim quum tempore anni tempeſtatumq; cœli conuerſiones commutationesq; tantæ fiant acceſſu ſtellarum & receſſu: quumq; ea ui ſolis efficiantur, quæ uidemus, non ueriſimile ſolum, ſed etiam uerum eſſe cenſent, perinde utcunq; temperatus ſit aer, ita pueros orientes animari atq; formari, ex eoq; ingenia, mores, animum corpus, actionem uitæ, caſus cuiuſq; euentuſq; fingi. O delirationem incredibilem. Non enim omnis error ſtultitia dicenda eſt. Quibus etiam Diogenes Stoicus concedit aliquid, ut prędicere poſſint duntaxat qualis quiſq; natura,

tura,& ad quam quiſq; maxime rem aptus futurus ſit,Cetera quæ profitean-
tur,negat ullo modo poſſe ſciri,Etenim geminorum formas eſſe ſimiles, uitã
atq; fortunam pleruq; diſparem Proclus & Euriſthenes Lacedæmoniorum
Reges gemini fratres fuerunt,at hi nec totidem annos uixerunt. Anno enim
Procli uita breuior fuit,multumq; is fratri rerum geſtarum gloria pręſtitit.
At ego id ipſum quod uir optimus Diogenes,Chaldęis quaſi quadam prę-
uaricatione concedit,nego poſſe intelligi.Etenim cur (ut ipſi dicunt) ortus
naſcentium luna moderetur, eaq; animaduertat & notent ſydera natalitia
Chaldæi: quęcunq; lunę iuncta uideantur,oculorum fallaciſſimo ſenſu iudi-
cant ea,quæ ratione atq; animo uidere debebant.Docet enim ratio mathema
ticorum,quam iſtis notam eſſe oportebat,quanta humilitate luna feratur ter
ram pene contingens,quantum abſit à proxima Mercurij ſtella,multo autem
longius à Veneris,deinde alio interuallo diſtet à Sole,cuius lumine colluſtra
ri putatur.Reliqua uero tria interualla infinita & immenſa à Sole ad Martis,
inde a Iouis,ab eo ad Saturni ſtellam:inde ad cœlum ipſum, quod extremũ
atq; ultimum mundi eſt.Quę poteſt igitur contagio ex infinito pene inter-
uallo pertinere ad lunam,uel potius,ad terram? Quid quum dicunt id quod
ijs dicere neceſſe eſt,omnes omnium ortus, quicunque gignantur in omni
terra quę incolatur,eoſdem eſſe, eademq; omnibus,qui eodem ſtatu cœli &
ſtellarum nati ſint,accidere neceſſe eſſe? Nonne eiuſmodi ſunt,ut ne cœli qui
dem naturam, interpretes iſtos cœli noſſe appareat? Quum enim illi orbes
qui cœlum quaſi medium diuidunt, & aſpectum noſtrum definiunt, qui à
Gręcis ὁρίζοντες nominantur,à nobis finiẽtes rectiſſime nominari poſſunt,ua
rietatem maximam habeant, alijq; in alijs locis ſint,neceſſe eſt ortus occa-
ſusq; ſyderum non fieri eodem tempore apud omnes.Quod ſi eorum ui cœ-
lum modo hoc,modo illo modo temperatur,qui poteſt eadem uis eſſe naſcẽ-
tium,quum cœli tanta ſit diſſimilitudo? In his locis quæ nos incolimus, poſt
ſolſtitium canicula exoritur,& quidem aliquot diebus: apud Troglodytas,
ut ſcribitur,ante ſolſtitium:ut ſi iam cõcedamus aliquid uim cœleſtem ad eos
qui in terra gignuntur pertinere, confitendum ſit illis,eos qui naſcuntur eo-
dem tempore poſſe in diſſimiles incidere naturas propter cœli diſſimilitudi-
nem:quod minime illis placet. Volunt enim illi omnes eodem tempore ortos
qui ubiq; ſint nati,eadẽ conditione naſci.Sed quæ tãta dementia eſt,ut in ma-
ximis motibus mutationibusq; cœli nihil interſit qui uentus,qui imber, quæ
tempeſtas ubiq; ſit : quarum rerum in proximis locis tantæ diſſimilitu-
dines ſæpe ſint,ut alia Tuſculi, alia Romæ eueniat ſæpe tempeſtas? Quod
qui nauigant,maxime animaduertant:quum in flectendis promontorijs,uen
torũ mutationes maximas ſæpe ſentiunt.Hæc igitur quum ſit cũ ſerenitas,tũ
perturbatio cœli,eſt ne ſanorum hominum hoc ad naſcentium ortus pertine-
re non dicere? quod non certe pertinet.Illud neſcio quid tenue,quod ſentiri
nullo modo,intelligi autem uix poteſt, quæ à luna , ceteriſq; ſyderibus cœli
temperatio fiat,dicere ad puerorum ortus pertinere.Quid quod non intelli-
gunt ſeminũ uim,quæ ad gignendũ procreãdumq; plurimũ ualeat,funditus
tolli,mediocris erroris ẽ? Quis enĩ nõ uidet & formas,& mores, & pleroſq;
ſtatus ac motus effingere à parẽtibus liberos? quod nõ cõtingeret, ſi hæc nõ
uis & natura gignentium efficeret,ſed temperatio lunæ, cœliq; moderatio.

Quid quod uno & eodem temporis puncto nati, diſſimiles & naturas, & ui
tas, & caſus habent, parum ne declarant nihil ad agendam uitam naſcēdi tem
pus pertinere? Niſi forte putamus neminem eodem tempore ipſo & conce-
ptum, & natum quo Aphricanum. Nunquis igitur talis fuit? Quid? illud ne
dubium eſt, quin multi quum ita nati eſſent, ut quædam contra naturam de-
prauata haberent, reſtituerentur & corrigerentur à natura, quum ſe ipſa re-
uocaſſet aut arte, atq; medicina? aut quorum linguæ ſic inhærerent, ut loqui
non poſſent, hæ ſcalpello reſectæ liberarentur? Multi etiam naturę uitium
meditatione atq; exercitatione ſuſtulerunt, ut Demoſthenem ſcribit Phalere
us, quū, rho, dicere nequiret, exercitatione feciſſe ut planiſſime diceret. Quod
ſi hęc aſtro ingenerata & tradita eſſent, nulla res ea mutare poſſet. Quid diſ-
ſimilitudo locorum, nónne diſſimileis hominum procreationes habet? quas
quidem percurrere oratione facile eſt: quid inter Indos & Perſas, & Aethio
pas Syros differat corporibus, animis, ut incredibilis uarietas diſſimilitu-
doq; ſit. Ex quo intelligitur, plus terrarum ſitus, q̄ lunæ tractus ad naſcendū
ualere. Nam quod aiunt, quadringenta ſeptuaginta milia annorum in pericli
tādis experiundisq; pueris quicunq; eſſent nati, Babylonios poſuiſſe; fallūt.
Si enim eſſet factitatum, non eſſet deſitum. Neminem autem habemus aucto
rē, qui id aut fieri dicat, aut factum ſciat. Vides ne me non ea dicere quæ Car-
neades, ſed ea quæ princeps Stoicorum Panætius dixerit? Ego autem etiam
hęc requiro, omnes ne qui Cannenſi pugna ceciderint, uno aſtro fuerint: exi
tus quidem omnium unus & idem fuit. Quid qui ingenio atq; animo ſingu-
lares, num aſtro quoq; uno? Quod enim tempus quo non innumerabiles na
ſcātur? At certe ſimilis nemo Homeri. Et ſi ad rem pertinet, quomodo cœlo
affecto cōpoſitisq; ſyderibus quodq; animal oriatur, ualeat id neceſſe eſt nō
in hominibus ſolum, uerum in beſtijs etiam, quo quid poteſt dici abſurdius?
L. quidem Tarutius Firmanus familiaris noſter, in primis Chaldaicis ratio-
nibus eruditus, urbis etiam noſtrę natalem diem repetebat ab ijs Parilibus,
quibus eam à Romulo conditam accepimus: Romamq; in iugo quum eſſet
luna, natam eſſe dicebat, nec eius fata canere dubitabat. O uim maximā erro-
ris, etiam ne urbis natalis dies, ad uim ſtellarū & lunę pertinebat? Fac in pue-
ro referre ex qua affectione cœli primum ſpiritum duxerit, num hoc in latere,
aut in cæmento, ex quibus urbs effecta eſt, potuit ualere? Sed quid plura coti-
die refellūtur? Quæ multa ego Pompeio, q̄ multa Craſſo, q̄ multa huic ipſi Cę
ſari à Chaldæis dicta memini, neminem eorum niſi ſenectute, niſi domi, niſi
cum claritate eſſe moriturum. Vt mihi permirum uideatur quenq̄ extare, qui
etiam nunc credat ijs, quorū prædicta cotidie uideat, re & euentis refelli. Re
ſtant duo diuinandi genera, quæ habere dicimur à natura, non ab arte, uatici-
nandi, & ſomniandi, de quibus Quinte inquam, ſi placet, diſſeramus. Mihi
uero, inquit, placet. His enim quæ adhuc diſputaſti prorſus aſſentior: & uere
ut loquar, q̄q̄ tua me oratio confirmauit, tamen etiam mea ſponte nimis ſuper
ſtitioſam de diuinatione Stoicorum ſententiam iudicabam, hęc me Peripate-
ticorum ratio magis mouebat, & ueteris Dicæarchi, & eius qui nunc floret
Cratippi, qui cenſent eſſe in mentibus hominum tanq̄ oraculum aliquod, ex
quo futura præſentiāt, ſi aut furore diuino incitatus animus, aut ſomno relaxa
tus ſolute moueat̄ ac libere. His de generibus quid ſentias, & quibus ea ratio

nibus

nibus infirmes,audire ſane uelim.Quæ quũ ille dixiſſet,tum ego rurſus quaſi ab alio principio ſum exorſus dicere.Non ignoro inquam Quinte te ſemper ita ſenſiſſe:ut de ceterjs diuinandi generibus dubitares,ita duo furoris & ſomnij,quæ à libera mente fluere uiderentur,probares.Dicam igitur de iſtis ipſis duobus generibus mihi quid uideatur,ſi prius & Stoicorum concluſio rationis & Cratippi noſtri quid ualeat uidero. Dixiſti enim & Chryſippum, & Diogenem,& Antipatrum concludere hoc modo:Si ſint dij,neq; ante declarant hominibus quę futura ſint,aut non diligunt homines,aut quid euenturũ ſit ignorant,aut exiſtimant nihil intereſſe hominem ſcire quid ſit futurũ, aut non cenſent eſſe ſuæ maieſtatis pręſignificare hominibus quæ ſint futura, aut ea ne ipſi quidem dij ſignificare poſſũt.At neq; non diligunt nos,ſunt enim benefici, generiq; hominum amici:neq; ignorant ea quæ ab ipſis conſtituta & deſignata ſunt:neq; noſtra nihil intereſt ſcire ea quæ futura ſunt: erimus enim cautiores,ſi ſciemus:nec hoc alienum ducũt maieſtate ſua.Nihil eſt enĩ beneficentia præſtantius:neq; non poſſunt futura prænoſcere. Non igitur dij ſunt, nec ſignificant nobis futura:ſunt autem dij,ſignificant ergo: & non, ſi ſignificant futura,nullas dant uias nobis ad ſignificationum ſcientiam, fruſtra enim ſignificarent,nec ſi dant uias non eſt diuinatio,eſt igitur diuinatio. O acutos homines,ꝗ̃ paucis uerbis confectum negocium putant. Ea ſumunt ad concludendum,quorum his nihil conceditur.Concluſio autem rationis ea probanda eſt, in qua ex rebus non dubijs,id quod dubitatur,efficitur. Vides ne Epicurum(quem hebetem & rudem dicere ſolent Stoici) quemadmodũ quod in natura rerum omne eſſe dicimus,infinitum eſſe concluſerit? Quod finitum eſt,inquit,habet extremum.Quis hoc non dederit? Quod autem habet extremum,id cernitur ex alio extrinſecus.hoc quoq; eſt concedẽdum. At quod omne eſt,id non cernitur ex alio extrinſecus.Ne hoc quidem negari poteſt.Nihil igitur quum habeat extremum,infinitum ſit neceſſe eſt. Vides ne ut ad rem dubiam conceſſis rebus peruenerit? Hoc uos dialectici nõ facitis: nec ſolum ea non ſumitis ad concludendum,quæ ab omnibus concedantur; ſed ea ſumitis,quibus conceſſis nihilo magis efficiatis quod uelitis. Primum enim hoc ſumitis,ſi ſunt dij,benefici in homines ſunt.Quis hoc uobis dabit? Epicurus ne,qui negat quidꝗ̃ deos nec alieni curare,nec ſui? An noſter Ennius? qui magno plauſu loquitur aſſentiente populo,

Ego deũm genus eſſe ſemper dixi,& dicam cœlitum.
Sed eos non curare opinor quid agat humanum genus.

Et quidem cur ſic opinetur,rationem ſubijcit,ſed nihil eſt neceſſe dicere quæ ſequuntur:tantũ ſat eſt intelligi id ſumere iſtos pro certo,quod dubium controuerſumq; ſit.Sequitur porro nihil deos ignorare,quod omnia ſint ab ijs conſtituta.Hic uero quanta pugna eſt doctiſſimorum hominum,negantium eſſe hæc à dijs immortalibus conſtituta? At noſtra intereſt ſcire,quæ euentura ſint.Magnus Dicæarchi liber eſt,neſcire ea melius eſſe,ꝗ̃ ſcire negãt id eſſe alienum maieſtate deorum ſcilicet cauſas omnium introſpicere,ut uideant quid cuiq; cõducat.Neq; nõ poſſunt futura prænoſcere:negant poſſe ij quibus non placet eſſe certum quid futurũ ſit.Vides ne igitur quæ dubia ſint, ea ſumi pro certis atq; conceſſis? Deinde contorquent,& ita concludunt. Non igitur ſunt dij,nec ſignificant futura: id enim iam perfectum arbitrantur.

Deinde aſſumunt,ſunt autem dĳ: quod ipſum non ab omnibus conceditur.
Significant ergo.Nec id quidem ſequitur,poſſunt enim non ſignificare,& ta
men eſſe dĳ,nec ſi ſignificent,non dare uias aliquas ad ſcientiam ſignificatio-
nis.At id quoq; poteſt,ut non dent homini,ipſi habeāt.Cur enim Tuſcis po
tius q̃ Romanis darent? Nec ſi dant uias,nulla eſt diuinatio. Fac dare deos,
quod abſurdum eſt,quid refert ſi accipere non poſſumus? Extremū eſt igitur
diuinatio.Sit extremum,effectum tamen non eſt.Ex falſis enim ut ab ipſis di
dicimus, uerum effici non poteſt.Iacet igitur tota concluſio. Veniamus nunc
ad optimum uirum familiarem noſtrum Cratippū. Si ſine oculis,inquit, nō
poteſt extare officium & munus oculorum,poſſunt autem aliquādo oculi nō
fugi ſuo munere,qui uel ſemel ita eſt uſus oculis,ut uera cerneret,is habet ſen
ſum oculorum uera cernentium.Item igitur ſi ſine diuinatione non poteſt of-
ficium & munus diuinationis extare,poteſt autem quum quis diuinationem
habeat errare aliquando,nec uera cernere,ſatis eſt ad confirmandam diuina-
tionem ſemel aliquid ita eſſe diuinatum,nihil ut fortuito cecidiſſe uideatur.
Sunt autem eius generis innumerabilia. Eſſe igitur diuinationem , confi-
tendum eſt. Feſtiue, & breuiter, ſed quum bis ſumpſit quod uoluit, eti-
am ſi faciles nos ad concedendum habuerit, id tamen quod aſſumit con-
cedi nullo modo poteſt.Si, inquit, aliquando oculi peccent,tamen quia re-
cte aliquando uiderint,ineſt in his uis uidendi. Item ſi quis ſemel aliquid in
diuinatione dixerit,is etiam quum peccet,tamen exiſtimandus ſit habere uim
diuinandi.Vide quæſo Cratippe noſter,q̃ ſint iſta ſimilia.Nam mihi non ui
dentur.Oculi enim uera cernentes utuntur natura atq; ſenſu.Animi ſiquādo
uel uaticinando,uel ſomniando uera uiderunt,uſi ſunt fortuna atq; caſu. Niſi
forte conceſſuros tibi exiſtimas eos,qui ſomnia pro ſomnĳs habent, ſi quan-
do aliquod ſomnium uerum euaſerit, non id fortuito accidiſſe.Sed demus ti-
bi iſtas duas ſumptiones ea quę λήμματα appellant Dialectici,ſed nos latine lo
qui malumus: præſenſio tamen quam πρόληψιν ĳdem uocant,non dabitur. Aſ
ſumit autem Cratippus hoc modo.Sunt autem innumerabiles præſenſiones
non fortuitæ:at ego dico nullam. Vide quanta ſit controuerſia,iā aſſumptio-
ne non conceſſa nulla concluſio eſt. At impudentes ſumus,qui cum tam per-
ſpicuum ſit non concedamus.Quid eſt perſpicuum? Multa uera,inquit eua-
dere.Quid quod multo plura falſa? Nonne ipſa uarietas quæ eſt propria for-
tunæ,fortunam eſſe cauſam non naturam eſſe docet? Deinde ſi tua iſta conclu
ſio Cratippe uera eſt(tecum enim mihi res eſt)nonne intelligis eadē uti poſ-
ſe & aruſpices,& fulguratores,& interpretes oſtentorum,& Augures,& ſor
tilegos,& Chaldæos,quorum generum nullum eſt,ex quo non aliquid ſicut
prædictum ſit euaſerit? Ergo aut ea quoq; genera diuinādi ſunt quæ tu rectiſ
ſime improbas:aut ſi ea non ſunt,non intelligo cur hæc duo ſint quæ relin-
quis? Qua ergo ratione hęc inducis,eadem illa poſſunt eſſe quæ tollis.Quid
uero habet auctoritatis furor iſte,quem diuinum uocatis, ut quæ ſapiens non
uideat,ea uideat inſanus,& is qui humanos ſenſus amiſerit,diuinos aſſecutus
ſit? Sibyllæ uerſus obſeruamus,quos illa furens fudiſſe dicitur,quorum inter
pres nuper falſa quædam hominum fama dicturus in Senatu putabatur,eum
quem re uera Regem habebamus, appellandum quoq; eſſe Regem, ſi ſalui
eſſe uellemus. Hoc ſi eſt in libris,in quem hominem,& in quod tempus eſt?

Callide

Callide enim qui illa compoſuit perfecit, ut quodcunque accidiſſet prædictum uideretur hominum & temporum definitione ſublata. Adhibuit etiam latebram obſcuritatis, ut iidem uerſus aliàs in aliam rem poſſe accommodari uiderentur. Non eſſe autem illud carmen furentis, quum ipſum poema declarat (eſt enim magis artis & diligentiæ, quam incitationis & motus) tum uero ea quę ἀκροστιχὶς dicitur, quum deinceps ex primis uerſus literis aliquid connectitur, ut in quibuſdam Ennianis quæ Ennius fecit. Id certe magis eſt attenti animi quam furentis. Atque in Sibyllinis ex primo uerſu cuiusque ſententiæ primis literis illius ſententiæ carmen omne prætexitur. Hoc ſcriptoris eſt, non furentis, adhibentis diligentiam, non inſani. Quamobrem Sibyllam quidem ſepoſitam & conditam habeamus, ut id quod proditum eſt à maioribus, iniuſſu Senatus ne legantur quidem libri, ualeantque ad deponendas potius quam ad ſuſcipiendas religiones: cum antiſtitibus agamus, ut quiduis potius ex illis libris quam Regem proferant, quem Romæ poſthæc nec dii, nec homines eſſe patientur. At multi ſæpe uera uaticinati, ut Caſſandra,

Iamque mari magno. Eademque paulo poſt, Eheu uidete.

Num igitur me cogis etiam fabulis credere, quæ delectationis habeant quantum uoles, uerbis, ſententiis, numeris, cantibus adiuuentur? Auctoritatem quidem nullam debemus nec fidem commentitiis rebus adiungere. Eodemque modo nec ego Publicio neſcio cui, nec Martiis uatibus, nec Apollinis opertis credendum exiſtimo, quorum partim ficta aperte, partim effutita temere, nunquam ne mediocri quidem cuiquam, non modo prudenti probata ſunt. Quid inquies remex ille de claſſe Coponii, nónne ea prædixit quę facta ſunt? ille uero & ea quidem quę omnes eo tempore ne acciderent, timebamus. Caſtra enim in Theſſalia caſtris collata audiebamus, uidebaturque nobis exercitus Cæſaris & audaciæ plus habere, quippe qui patriæ bellum intuliſſet, & roboris propter uetuſtatem. Caſum autem prælii nemo noſtrum erat quin timeret, ſed ita ut conſtantibus hominibus par erat, non aperte. Ille autem Græcus quid mirum ſi magnitudine timoris, ut plerunque fit, à conſtantia, atque à mente, atque à ſe ipſe diſceſſit? qua perturbatione animi, quæ ſanus quum eſſet timebat ne euenirent, ea demens euentura eſſe dicebat. Vtrum tandem per deos atque homines, magis ueriſimile eſt ueſanum remigem, an aliquem noſtrum, qui ibi tum eramus, me, Catonem, Varronem, Coponium ipſum conſilia deorum immortalium perſpicere potuiſſe? Sed iam ad te uenio.

O ſancte Apollo, qui umbilicum certum terrarum obſides,
Vnde ſuperſtitioſa primum ſæua euaſit uox fera.

Tuis enim Oraculis Chryſippus totum uolumen impleuit, partim falſis, ut ego opinor, partim caſu ueris, ut fit in omni oratione ſæpiſſime: partim flexiloquis & obſcuris, ut interpres egeat interprete, & ſors ipſa ad ſortes referenda ſit: partim ambiguis, & quæ ad Dialecticum deferendæ ſint. Nam quum illa ſors edita eſt opulentiſſimo Regi Aſiæ,

Crœſus Halym penetrans magnam peruertet opum uim,

hoſtium uim ſe peruerſurum putauit, peruertit autem ſuam. Vtrum igitur eorum accidiſſet, uerum oraculum fuiſſet. Cur autem hoc credam unquam editum Crœſo? aut Herodotum cur ueraciorem ducam Ennio? Num minus ille potuit de Crœſo, quam de Pyrrho fingere Ennius? Quis enim eſt qui credat Apol

linis ex oraculo Pyrrho eſſe reſponſum,

Aio te Aeacida Romanos uincere poſſe?

Primum latine Apollo nunq̃ locutus eſt. Deinde iſta ſors inaudita Græcis eſt. Præterea Pyrrhi temporibus iam Apollo uerſus facere deſierat. Poſtremo q̃q̃ ſemper fuit, ut apud Enniū eſt, ſtolidū genus Aeacidarū, belli potentes ſunt magis q̃ ſapientipotētes, tamen hanc amphiboliam uerſus intelligere potuiſſet, uincere te Romanos nihilo magis in ſe q̃ in Romanos ualere. Nā illa amphibolia quę Chrœſū decepit, uel Chryſippum potuiſſet fallere: hæc uero nec Epicurum quidem. Sed quod caput eſt, cur iſto modo iam oracula Delphis non eduntur, non modo noſtra ætate, ſed iamdiu, ut modo nihil poſſit eſſe contemptius? Hoc loco quum urgentur, euanuiſſe aiunt uetuſtate uim loci eius, unde anhelitus ille terræ fieret, quo Pythia mente incitata, oracula ederet. De uino aut ſalſamento putes loqui, quæ euaneſcunt uetuſtate. De ui loci agitur, neq; ſolum naturali, ſed etiam diuina, quæ quo tandem modo euanuit? Vetuſtate inquies. Quę uetuſtas eſt, quæ uim diuinam conficere poſſit? Quid tam diuinum autem q̃ afflatus è terra mentem ita mouens, ut eam prouidam rerum futurarum efficiat, ut ea non modo cernat multo ante, ſed etiam numero uerſuq; pronunciet? Quando iſta uis autem euanuit? an poſtq̃ homines minus creduli eſſe cœperunt? Demoſthenes quidem qui abhinc annos prope CCC fuit, iam tum φιλιππίζειν Pythiam dicebat, ideſt quaſi cum Philippo facere. Hoc autem eo ſpectabat, ut eam à Philippo corruptam diceret. quod licet exiſtimare in alijs quoq; oraculis Delphicis aliquid nō ſynceri fuiſſe. Sed neſcio quo modo iſti philoſophi ſuperſtitioſi, & pene fanatici, quiduis malle uidentur q̃ ſe non ineptos. Euanuiſſe mauultis & extinctum eſſe id, quod ſi unq̃ fuiſſet, certe æternum eſſet, q̃ ea quæ non ſunt credenda, non credere. Similis eſt error in ſomnijs: quorum quidem defenſio repetita q̃ longe eſt. Diuinos animos cenſent eſſe noſtros, eosq; eſſe tractos extrinſecus, animorumq; cōſentientium multitudine completum eſſe mundum. Hac igitur mentis & ipſius diuinitate & cōiunctione cū externis mentibus, cerni quę ſint futura. Contrahi autem animū Zeno, & quaſi labi putat atq; concidere, & ipſum eſſe dormire. Iam Pythagoras, & Plato locupletiſſimi authores, quo in ſomnis certiora uideamus, prę paratos quodam cultu atq; uictu proficiſci ad dormiēdum iubent. Faba quidem Pythagorei utiq; abſtinere, quaſi uero eo cibo mens nō uenter infletur. Sed neſcio quo modo nihil tam abſurde dici poteſt, quod non dicatur ab aliquo philoſophorum. Vtrum igitur cenſemus, dormientium animos per ſe ne ipſos in ſomniando moueri, an ut Democritus cenſet externa & aduentitia uiſione pulſari? Siue enim ſic eſt, ſiue illo modo, uideri poſſunt permulta ſomniantibus falſa pro ueris. Nam & nauigantibus moueri uidentur ea quæ ſtant, & quodam obtutu oculorum duo pro uno lucernæ lumina. Quid dicam inſanis, quid ebrijs, q̃ multa falſa uideantur? Quod ſi eiuſmodi uiſis credendum non eſt, cur ſomnijs credatur neſcio. Nam tam licet de his erroribus ſi uelis, q̃ de ſomnijs diſputare: ut ea quæ ſtant ſi moueri uideantur, terræmotum ſignificare dicas, aut repentinam aliquam fugam: gemino autem lucernæ lumine declarari diſſenſionem ac ſeditionem moueri. Iam ex inſanorum aut ebriorū uiſis innumerabilia coniectura trahi poſſunt quæ futura uideantur. Quis eſt enim qui totum diem iaculans non aliquando collineet? Totas noctes ſomniamus,

niamus, neque ulla eſt ferè qua non dormiamus, & miramur aliquando id quod ſomniarimus euadere? Quid eſt tam incertum q̃ talorum iactus? tamē nemo eſt quin ſæpe iactans Venereum iaciat aliquando, nonnunq̃ etiam iterū ac tertium. Num igitur ut inepti Veneris id impulſu fieri malumus, q̃ caſu dicere? Quod ſi ceteris tēporibus falſis uiſis credendum nō eſt, non uideo qd præcipui ſomnus habeat, in quo ualeant falſa pro ueris. Quod ſi ita natura paratū eſſet, ut ea dormiētes agerent quę ſomniarent, alligādi omnes eſſent qui cubitū irent. Maiores enim q̃ ulli inſani efficerent motus ſomniantes. Quod ſi inſanorum uiſis fides non eſt habēda, quia falſa ſunt, cur credatur ſomniantium uiſis, quæ multo etiā perturbatiora ſunt, non intelligo. An quod inſani ſua uiſa coniectori non narrant, narrant qui ſomniauerunt? Quæro etiam ſi uelim ſcribere quid, aut legere, aut canere, uel uoce, uel fidibus, aut geometricum quiddā, aut phyſicum, aut dialecticum explicare, ſomnium ne expectādū ſit, an ars adhibenda, ſine qua nihil earum rerum nec fieri nec expediri poteſt. Atqui ne ſi nauigare quidem uelim, ita gubernarem ut ſomniauerim, pręſens enim pœna ſit. Quid igitur conuenit ægros à coniectore ſomniorum potius q̃ à medico petere medicinam? An Aeſculapius, an Serapis poteſt nobis præſcribere per ſomnium curationem ualetudinis, Neptunus gubernantibus nō poteſt? Et ſi ſine medico medicinam dabit Minerua, Muſę ſcribēdi, legendi, ceterarum artium ſcientiam, ſomniantibus non dabunt? At ſi curatio daretur ualetudinis, hæc quoq; quæ dixi darentur: quæ quoniam nō dantur, medicina non datur, qua ſublata tollitur omnis auctoritas ſomniorum. Sed hæc quoq; in promptu fuerint, nūc interiora uideamus. Aut enim diuina uis quędam conſulēs nobis ſomniorum ſignificationes facit, aut coniectores ex quadā conuenientia & coniunctione naturæ, quam uocant συμπάθειαν, quid cuiq; rei conueniat ex ſomnijs, & quid quamq; rem ſequatur intelligunt: aut eorū neutrum eſt: ſed quædam obſeruatio cōſtans atque diuturna eſt, quum quid uiſum ſecundum quietem ſit, quid euenire, & quid ſequi ſoleat. Primum igitur intelligendum eſt, nullam uim eſſe diuinam effectricem ſomniorum. Atque illud quidem perſpicuum eſt, nulla uiſa ſomniorum proficiſci à numine deorū. Noſtra enim cauſa dij id facerent, ut prouidere futura poſſemus. Quotus igitur eſt quiſque, qui ſomniis pareat, qui intelligat, qui meminerit? q̃ multi uero qui contemnant, eamq; ſuperſtitionem imbecilli animi atque anilis putēt? Quid eſt igitur cur his hominibus conſulens deus ſomniis moneat eos, qui illa non modo cura, ſed ne memoria quidem digna ducant? Nec enim ignorare deus poteſt, qua mente quiſque ſit, nec fruſtra ac ſine cauſa quid facere dignum deo eſt, quod abhorret etiam ab hominis conſtantia. Ita ſi pleraq; ſomnia aut ignorantur, aut negliguntur, aut neſcit hoc deus, aut fruſtra ſomniorum ſignificatione utitur. Sed horum neutrum in deum cadit. Nihil igitur à deo ſomniis ſignificari fatendum eſt. Illud etiam requiro, cur ſi deus iſta uiſa nobis prouidendi cauſa dat, non uigilantibus potius det q̃ dormientibus. Siue enim externus & aduentitius pulſus animos dormientium commouet, ſiue per ſeipſi animi mouentur, ſiue quę cauſa alia eſt, cur ſecūdū quietem aliquid uidere, audire, agere uideamur, eadem cauſa uigilantibus eſſe poterat, idq; ſi noſtra cauſa dei ſecundum quietem facerent, uigilantibus idem facerēt. Preſertim quum Chryſippus Academicos refellens permulto clariora

& certiora eſſe dicat, quæ uigilantibus uideantur, quàm quæ ſomniantibus. Fuit igitur diuina beneficentia dignius, quum conſulerent nobis, clariora uiſa dare uigilanti, quàm obſcuriora per ſomnium: quod quoniam non fit, ſomnia diuina putanda non ſunt. Iam uero quid opus eſt circumitione & anfractu, ut ſit utendum interpretibus ſomniorum potius q̃ directo? Deus ſi quidem nobis conſulebat, hoc facito, hoc ne feceris diceret, idq́; uiſum uigilanti potius quàm dormienti daret. Iam uero quis dicere audeat uera omnia eſſe ſomnia? Aliquot ſomnia uera, inquit, Ennius, ſed omnia non neceſſe eſt. Quę eſt tandem iſta diſtinctio, quæ uera, quæ falſa habet? Et ſi uera à deo mittuntur, falſa unde naſcuntur? Nam ſi ea quoq; diuina, quid inconſtantius deo? Quid inſcitius autem eſt, q̃ mentes mortalium falſis & mendacibus uiſis concitare? Sin uera uiſa diuina ſunt, falſa autem & inania humana, quæ eſt iſta deſignandi licẽtia, ut hoc deus hoc natura fecerit potius, q̃ aut omnia deus quod negatis, aut omnia natura? Quod quoniam illud negatis, hoc neceſſario confitendum eſt. Naturam autem eam dico, qua nunquam animus inſiſtens agitatione & motu eſſe uacuus poteſt. Is cum lãguore corporis nec membris uti nec ſenſibus poteſt, incidit in uiſa uaria & incerta, ex reliquijs, ut ait Ariſtoteles, inhærentibus earum rerum quas uigilans geſſerit, aut cogitauerit: quarũ perturbatione mirabiles interdum exiſtunt ſpecies ſomniorum. Quæ ſi alia falſa, alia uera, qua nota internoſcantur ſcire ſanè uelim. Si nulla eſt, quid iſtos interpretes audiamus? Sin quæpiam eſt, aueo audire quæ ſit, ſed hærebũt. Venit enim iam in contentionem, utrum ſit probabilius, deos ne immortales rerum omnium præſtãtia excellentes, concurſare omnium mortalium, qui ubiq́ue ſunt, non modo lectos uerumetiam grabatos, & quum ſtertentem aliquẽ uiderint, obijcere his uiſa quædam tortuoſa & obſcura, quæ illi exterriti ſomnio ad coniectorem mane deferant: an natura fieri, ut mobiliter animus agitatus quod uigilans uiderit, dormiens uidere uideatur. Vtrum philoſophia dignius ſagarum ſuperſtitione iſta interpretari, an explicatione naturæ? ut ſi iam fieri poſſit uera coniectura ſomniorum, tamen iſti qui profitentur eam, facere non poſſint: ex leuiſſimo enim & indoctiſſimo genere conſtant. Stoici autem tui negant quenquam niſi ſapientem diuinum eſſe poſſe. Chryſippus quidem diuinationem definit his uerbis, uim cognoſcentem & uidentem, & explicantem ſigna, quæ à dijs hominibus portendantur. Officium autem eſſe eius prænoſcere dei erga homines mente qua ſint, quidq́; ſignificent, queadmodumq́; ea procurentur atque expientur. Idemq́; ſomniorum coniectionem definit hoc modo, eſſe uim cernentem & explanantem quæ à dijs hominibus ſignificentur in ſomnis. Quid ergo ad hæc mediocri opus eſt prudẽtia, an & ingenio præſtãti, & eruditione perfecta? talem autem cognouimus neminem. Vide igitur ne etiam ſi diuinationem tibi eſſe cõceſſero, quod nũq̃ faciam, neminem tamen diuinum reperire poſſimus. Qualis autem iſta mens eſt deorum, ſi neq; ea nobis ſignificant in ſomnis quæ ipſi per nos intelligamus, neq; ea quorum interpretes habere poſſimus? Similes enim ſunt dij, ſi ea nobis obijciunt, quorum neq; ſcientiam neq; explanatorem habeamus, tanq̃ ſi Pœni, aut Hiſpani in Senatu noſtro loquerentur ſine interprete. Iam uero quo pertinent obſcuritates & ænigmata ſomniorum? Intelligi enim à nobis dij uelle debebant ea, quę noſtra cauſa monerent nos. Quid poeta

nemo?

nemo? nemo phyſicus obſcurus? ille uero nimis etiam obſcurus Euphorion: at non Homerus. Vter igitur melior? Valde Heraclitus obſcurus, minime Democritus. Nũ igitur cõferendi? Mea cauſa me mones quod nõ intelligã? Quid me igitur mones? Vt ſi quis medicus ægroto imperet ut ſumat

Terrigenam, herbigradam, domiportam, ſanguine caſſam

potius q̃ hominum more cochleam dicere: nam Pacuuianus Amphio,

Quadrupes tardigrada, agreſtis, humilis, aſpera,
Capite breui, ceruice anguina, aſpectu truci,
Euiſcerata, inanima, cum animali ſono

quum dixiſſet obſcurius, tum Attici reſpondẽt. Nõ intelligimus niſi aperte dixeris. At ille uno uerbo teſtudo: Non potueras hoc igitur à principio citharista dicere? Defert ad coniectorem quidam ſomniaſſe ſe ouum pendere ex faſcia lecti ſui cubicularis. Eſt hoc in Chryſippi libro ſomnium. Reſpondit coniector theſaurum defoſſum eſſe ſub lecto. Fodit, inuenit auri aliquantum, idq; circundatum argento: miſit coniectori quantulum uiſum eſt de argento. Tum ille. Nihil ne, inquit, de uitello? Id enim ei ex ouo uidebatur aurum declaraſſe, reliquum argẽtum. Nemo ne igitur unq̃ alius ouum ſomniauit? Cur ergo hic neſcio qui theſaurum ſolus inuenit? q̃ multi inopes digni præſidio deorum, nullo ſomnio ad theſaurum reperiendum admonentur? Quam autem ob cauſam tam eſt obſcure admonitus, ut ex ouo naſceretur theſauri ſimilitudo potius, q̃ aperte theſaurum quærere iuberetur, ſicut aperte Simonides uetitus eſt nauigare? Ergo obſcura ſomnia minime conſentanea ſunt maieſtati deorum. Ad aperta & clara ueniamus, quale eſt de illo interfecto à caupone Megaris, quale de Simonide, qui ab eo quem humarat uetitus eſt nauigare: quale etiam de Alexandro, quod à te præteritum eſſe miror, qui quum Ptolemæus familiaris eius in prælio telo uenenato ictus eſſet, eoq; uulnere ſummo cum dolore moreretur, Alexander aſſidens ſomno eſt conſopitus. Tum ſecũdum quietem uiſus ei dicitur draco is, quem mater Olympias alebat, radiculã ore ferre, & ſimul dicere, quo illa loci naſceretur, neq; is longe aberat ab eo loco. Eius autem eſſe uim tantã, ut Ptolæmeum facile ſanaret. Quum Alexander, experrectus narraſſet amicis ſomnium, emiſiſſe qui illam radiculam quærerent, qua inuenta, & Ptolomæus ſanatus dicitur, & multi milites, qui erant eodem genere teli uulnerati. Multa etiam ſũt à te ex hiſtorijs prolata ſomnia, matris Phalaridis, Cyri ſuperioris, matris Dionyſij, Pœni Amilcaris, Annibalis. P. Decij. Peruulgatum iam illud de præſultore Gracchi etiam, & recẽs Cæciliæ Balearici filiæ ſomnium. Sed hęc externa, ob eamq; cauſam ignota nobis ſunt, nonnulla etiam ficta fortaſſe. Quis enim auctor iſtorum? De noſtris ſomnijs quid habemus dicere? Tu demerſo me & equo ad ripam, ego de Mario cũ faſcibus laureatis me in ſuũ deduci iubẽt emonumẽtũ. Omniũ ſomniorũ Quinte una ratio eſt, quæ per deos ĩmortales uideamus ne noſtra ſuperſtitione & deprauatione ſuperet. Quẽ enĩ tu Mariũ uiſum à me putas? ſpeciẽ credo eius & imaginẽ, ut Democrito uidet: unde profectã imaginẽ? A corporibus enĩ ſolidis, & à certis figuris unit fluere imagines. Quod igit Marij corpus erat? ex eo, inquit, quod fuerat. Plena ſũt imaginũ omnia iſta. Igitur me imago Marij in cãpũ Atinatem perſequebatur. Nulla enim ſpecies cogitari poteſt, niſi pulſu imaginũ. Quid ergo iſtę imgines ita nobis dicto audientes

ſunt,ut ſimulatq; uelimus accurrāt:etiam earum rerum quæ nullæ ſunt? quæ
eſt enim forma tam inuſitata,tam nulla,quā non ſibi ipſe fingere animus poſ-
ſit,ut quæ nunq̃ uidimus,ea tamen informata habeamus,oppidorū ſitus,ho-
minū figuras? Num igitur quum aut muros Babylonis,aut Homeri faciem
cogito,imago illorū me aliqua pellit? Omnia igitur quæ uolumus, nota no-
bis eſſe poſſunt.Nihil eſt enī de quo cogitare nequeamus.Nullæ ergo imagi
nes obrepunt in animos dormientiū extrinſecus,nec omnino fluunt illæ,nec
cognoui quenq̃ qui maiore auctoritate nihil diceret,Animorū eſt ea uis eaq;
natura,ut uigeāt uigilātes nullo aduētitio pulſu,ſed ſuo motu incredibili qua-
dā celeritate.Hi quū ſuſtinētur mēbris & corpore,& ſenſibus,omnia certio-
ra cernūt,cogitant,ſentiunt.Quū autē hæc ſubtracta ſunt,deſertusq; animus
lāguore corporis,tum agitatur ipſe per ſeſe.Itaq; in eo & formæ uerſantur &
actiones,& multa audiri,multa dici uidētur.Hęc ſcilicet in ībecillo remiſſoq;
animo,multa omnibus modis cōfuſa & uariata uerſantur,maximęq; reliquię
rerū earum mouētur in animis & agitātur,de quibus uigilātes aut cogitaui-
mus aut egimus. Vt mihi tēporibus illis multū in animo Marius uerſabatur
recordāti q̄ ille grauem ſuū caſum magno animo q̃ conſtāti tuliſſet, hanc cre-
do cauſam de illo ſomniādi fuiſſe. Tibi autē de me cū ſolicitudine cogitanti ſu
bito ſum uiſus emerſus è flumine. Inerant enim in utriuſq; noſtrum animis ui
gilātium cogitationum ueſtigia. At quædam adiuncta ſunt:ut mihi de monu
mēto Marij,tibi quod equus in quo ego uehebar mecū unà demerſus rurſus
apparuerit. An tu cēſes ullam anum tam delirā futuram fuiſſe,ut ſomnijs cre-
deret,niſi iſta caſu nōnunq̃ forte temere cōcurrerent? Alexādro draco loqui
uiſus eſt. Poteſt omnino hoc eſſe falſum,poteſt uerū: ſed utrum ſit,nō eſſe mi
rabile.Nō enim audiuit ille dracone loquentē,ſed eſt uiſus audire: & quidem
quo maius ſit,quum radicē ore teneret locutus eſt. Sed nihil ē magnū ſomni-
anti.Quæro autē cur Alexandro tā illuſtre ſomniū,tam certū, nec huic eidē
aliàs,nec multa ceteris. Mihi quidē præter hoc Marianū nihil ſanè quod me
minerim. Fruſtra igitur cōſumptæ tot noctes tam lōga in ætate. Nunc quidē
propter intermiſſionē forēſis operæ,& lucubrationes detraxi,& meridiatio
nes addidi,quibus uti antea nō ſolebā,nec tam multū dormiens ullo ſomnio
ſum admonitus tantis preſertim de rebus,nec mihi magis uſq̃ uideor,q̃ quū
aut in foro magiſtratus,aut in curia Senatum uideo,ſomniare. Etenim ex di-
uiſione hoc ſecundum eſt,quæ eſt continuatio,coniunctioq; naturę quā,ut di
xi,uocant συμπάθειαν,eiuſmodi,ut theſaurus ex ouo intelligi debeat. Nam me-
dici ex quibuſdam rebus & aduenientes & creſcētes morbos intelligunt: nō-
nullas etiā ualetudinis ſignificationes,ut hoc ipſum pleni enecti ue ſimus, ex
quodam genere ſomniorum intelligi poſſe dicunt. Theſaurus uero & hære-
ditas,& honos,& uictoria,& multa generis eiuſdē,qua cū ſōnijs naturali co
gnatione iūgūtur? Dicitur quidā quū in ſōnis cōplexu uenereo iūgeret, cal-
culos ieciſſe,uideo ſympathiā. Viſum eſt enim tale obiectū dormiēti, ut id
quod euenit,naturę uis nō opinio erroris effecerit. Quæ igitur natura obtulit
illā ſpeciē Simonidi,à qua uetaretur nauigare? aut quid naturæ copulatū ha-
buit Alcibiadis quod ſcribitur ſomniū, qui paulo ante interitum uiſus eſt in
ſomnis amicę eſſe amictus amiculo? Is quū eſſet proiectus inhumatus,ab om
nibusq; deſertus iaceret,amica corpus eius texit ſuo pallio. Ergo hoc inerat

in

in rebus ſuturis,& cauſas naturales habebat? an & ut uideretur,& ut eueniret
caſus effecit? Quid ipſorum interpretum coniecturę,nonne magis ingenia de
clarant eorum q̄ uim conſenſumq; naturę? Curſor ad Olympia proficiſci co-
gitans,uiſus eſt in ſomnis curru quadrigarum uehi,mane ad coniectorem: at
ille, Vinces,inquit: id enim celeritas ſignificat & uis equorum. Poſt idem ad
Antiphontem,is autem, Vincare,inquit, neceſſe eſt. An non intelligis IIII
ante te cucurriſſe? Ecce alius curſor: atq; horum ſomniorum,& talium plenus
eſt Chryſippi liber,plenus Antipatri. Sed ad curſorem redeo,ad interpretē
detulit,aquilam ſe in ſomnis uiſum eſſe factū: at ille Viciſti. Iſta enim auis uo
lat nulla uehementius. Huic equidem Antipho,baro inquit, Victum te eſſe
non uides? Iſta enim auis inſectans alias aues & agitans,ſemper ipſa poſtre-
ma eſt. Parere quædam matrona cupiens,dubitans eſſet ne pręgnans,uiſa eſt
in quiete obſignatam habere naturam. retulit,negauit eam quoniam obſigna
ta fuiſſet concipere potuiſſe. At alter pręgnantem eſſe dixit: nam inane obſi-
gnari nihil ſolere. Quę eſt ars coniectoris,eludentis ingenio? an ea que dixi,
& innumerabilia que collecta habent Stoici quidq̄ ſignificant, niſi acumen
hominum ex ſimilitudine aliqua coniecturā modo huc modo illuc ducentiū?
Medici ſigna quędam habent ex uenis & ſpiritu ægroti,multisq; ex aliȷs fu-
tura præſentiunt. Gubernatores quum exultāteis Loligines uiderint,aut Del
phinos ſe in portū coniȷcientes,tempeſtatem ſignificari putant. Hæc ratione
explicari,& ad naturam reuocari facile poſſunt: ea uero quæ paulo ante dixi,
nullo modo, At enim obſeruatio diuturna (hæc enim pars una reſtat) notan
dis rebus fecit artē. An tandē ſomnia obſeruari poſſunt? quonā modo? Sūt
enim innumerabiles uarietates: nihil tam præpoſtere,tam incondite,tā mon-
ſtruoſe cogitari poteſt,quod non poſſimus ſomniare. Quomodo igitur hæc
infinita & ſemper noua,aut memoria complecti,aut obſeruādo notare poſſu
mus? Aſtrologi motus errātium ſtellarū notauerunt,inuētus eſt enim ordo
in iȷs ſtellis qui nō putabatur. Cedo tandē qui ſit ordo,aut quæ cōcurſatio ſo
niorum? Quomodo autē diſtingui poſſunt uera ſomnia à falſis,quum eadem
& aliȷs aliter euadāt,& iiſdē nō ſemper eodē modo? ut mihi mirum uideatur,
quum mēdaci homini,ne uerū quidem dicēti credere ſoleamus,quomodo iſti
ſi ſomniū uerū euaſit aliquod,nō ex multis potius uni fidē derogāt,q̄ ex uno
innumerabilia confirmant, Si igitur neq; deus eſt effector ſomniorum,neque
naturæ ſocietas ulla cū ſomniȷs,neque obſeruatione inueniri potuit ſciētia,effe
ctū eſt ut nihil prorſus ſomniȷs tribuēdum ſit, preſertim quum illi ipſi qui ea
uidēt nihil diuinēt,ȷ qui interpretātur coniecturā adhibeāt nō naturā. Caſus
autē innumerabilibus penè ſeculis in omnibus plura mirabilia q̄ in ſomniorū
uiſis effecerit. Neque cōiectura,quæ in uarias partes duci poſſit, nōnunq̄ etiā
in cōtrarias,quidq̄ ſit incertius. Explodatur hęc quoque ſomniorū diuinatio
pariter cū ceteris,nā ut uere loquamur ſuperſtitio fuſa per gētes oppreſſit om
niū ferè animos,atque hominū imbecillitatē occupauit, quod & in his libris
dictum eſt,qui ſunt de natura deorū,& hac diſputatione id maxime egimus.
Multū enim & nobiſmetipſis & noſtris profuturi uidebamur, ſi eā funditus
ſuſtuliſſemus. Nec uero,id enim diligēter intelligi uolo,ſuperſtitione tollēda
religio tollitur. Nā & maiorū inſtituta tueri ſacris ceremoniȷsq; retinēdis ſa-
pietis eſt,& eſſe pręſtātē aliquā æternamq; naturā,& eā ſuſcipiendā admirā-

damq; hominum generi pulchritudo mundi ordoq; rerum cœleſtium cogit confiteri. Quamobrem ut religio propaganda etiam eſt, quę eſt iuncta cum cognatione naturę, ſic ſuperſtitionis ſtirpes omnes eijciendę. Inſtat enim & urget, & quo te cumq; ueateris perſequitur, ſiue tu uatem, ſiue tu omen audie ris, ſiue immolaris, ſiue auem aſpexeris: ſi Chaldęum, ſi aruſpicem uideris, ſi fulſerit, ſi tonuerit, ſi tactum aliquid erit de cœlo, ſi oſtenti ſimile natum factumq; quippiam, quorum neceſſe eſt plerunq; aliquid eueniat, ut nunq̃ liceat quieta mente conſiſtere. Perfugium uidetur omnium laborum & ſolicitudinum eſſe ſomnus. At ex eo ipſo plurimę curę metusq; naſcuntur, qui quidẽ ipſi per ſe minus ualerent, & magis contemnerentur, niſi ſomniorum patrocinium philoſophi ſuſcepiſſent. Nec ij quidem contemptiſſimi, ſed in primis acuti & conſequentia & repugnãtia uidentes, qui propè iam abſoluti & perfecti putantur. Quorum licentię niſi Carneades reſtitiſſet, haud ſcio an ſoli iam philoſophi iudicarentur, cum quibus omnis ferè nobis diſceptatio contentioq; eſt. Non quod eos maxime contemnamus, ſed quod uidentur acutiſſime ſententias ſuas prudentiſſimeq; defendere. Quum autem proprium ſit Academię iudicium ſuum nullum interponere, ea probare quę ſimillima ueri uideantur, conferre cauſas, & quid in quamq; ſententiam dici poſſit exprome re nulla adhibita ſua auctoritate, iudicium audientium relinquere integrum ac liberum, tenebimus hanc conſuetudinem à Socrate traditam, eaq; inter nos ſi tibi Quinte frater placebit, q̃ ſæpiſſime utemur. Mihi uero, inquit ille, nihil poteſt eſſe iucundius. Quę quum eſſent dicta, ſurreximus.

MARCI TVLLII CICERONIS DE FATO LIBER.

Deeſt principium.

quia pertinet ad mores quod ἦθος illi uocant, nos eam partem philoſophiæ de moribus appellare ſolemus, ſed decet augentem linguam Latinam nominare moralem, explicandaq; uis eſt ratioq; enunciationum, quæ Græci ἀξιώματα uocant, quæ de re futura quum aliquid dicunt, deq; eo quod poſſit fieri aut non poſſit, quam uim habeant obſcura quæſtio eſt, quam περὶ δυνατῶν philoſophi appellant, totaq; eſt Logice, quam rationem diſſerendi *uoco. Quod autem in alijs libris feci qui ſunt de natura deorum, itemq; in his quos de diuinatione edidi, ut in utranq; partem perpetua expli caretur oratio, quo facilius id à quoque probaretur, quod cuique maxime probabile uideretur, id in hac diſputatione de fato caſus quidam ne facerem impediuit. Nam quum eſſem in Puteolano, Hirtiusq; noſter Cos. Deſig. ijſdem in locis, uir nobis amiciſſimus, & ijs ſtudijs in quibus nos à pueritia uiximus deditus, multum unà eramus, maxime nos quidem exquirentes ea conſilia quæ ad pacem & ad concordiam ciuium pertinerent. Quum enim omnes poſt interitũ Cæſaris nouarum perturbationum cauſæ

quæri

quæri uiderentur, hisq́ eſſe occurrendum putaremus, omnis ferè noſtra in his deliberationibus conſumebatur oratio, idq́ & ſæpe aliàs, & quodam libe riore quàm ſolebat & magis uacuo ab interuentoribus die, quum ad me ille ueniſſet, primo ea quæ erant cotidiana, & quaſi legitima nobis de pace & de otio. Quibus actis, Quid ergo, inquit ille, quoniam oratorias exercitationes non tu quidem, ut ſpero, reliquiſti, ſed certe philoſophiam illis antepoſuiſti, poſſum ne aliquid audire? Tu uero, inquam, uel audire, uel dicere. Nec enim quod rectè exiſtimas, oratoria illa ſtudia deſerui, quibus etiam te incēdi, quā quam flagrantiſſimum acceperam, nec ea quæ nunc tracto minuūt, ſed augent potius illam facultatem. Nam cum hoc genere philoſophiæ quod nos ſequimur magnam habet orator ſocietatem. Subtilitatem enim ab Academia mutuatur, & ei uiciſſim reddit ubertatem orationis & ornamenta dicendi. Quamobrem, inquam quoniā utriuſq́ ſtudij noſtra poſſeſſio eſt, hodie utro frui malis, optio ſit tua. Tum Hirtius, Gratiſſimum, inquit, & tuorum omnium ſimile. Nihil enim unquam abnuit meo ſtudio uoluntas tua. Sed quoniā rhetorica mihi noſtra ſat nota, teq́ in his & audiuimus ſæpe & audiemus, atq́ hanc Academicorum contra propoſitum diſputandi conſuetudinem, indicant te ſuſcepiſſe Tuſculanæ diſputationes, ponere aliquid ad quod audiam, ſi tibi non eſt moleſtum, uolo. An mihi, inquam, poteſt quidquam eſſe moleſtum, quod tibi gratum futurum ſit? Sed ita audies, ut Romanum hominem, ut timide ingredientem ad hoc genus diſputandi, ut longo interuallo hæc ſtudia repetentem. Ita, inquit, audiam te diſputātem, ut ea lego quæ ſcripſiſti, proinde ordire,

Multa deſunt.

conſideramus hic quorum in alijs, ut in Antipatro poeta, ut in brumali die natis, ut in ſimul ægrotantibus fratribus, ut in urina, ut in unguibus, ut in reliquis eiuſmodi, naturę contagio ualet, quam ego non tollo, uis eſt nulla fatalis: in alijs autem fortuita quędam eſſe poſſunt, ut in illo naufrago, ut in Icadio, ut in Daphita: Quędam etiam Poſidonius pace magiſtri dixerim, comminiſci uidetur. Sunt, quidem, abſurda. Quid enim ſi Daphitę fatum fuit, ex equo cadere atque ita perire? Ex hoc ne equo, qui quum equus non eſſet, nomen habebat alienum? aut Philippus haſce in capulo quadrigulas uitare monebatur? Quaſi uero capulo ſit occiſus. Quid autem, aut magnum naufragum illum ſine nomine in riuo eſſe lapſum? q̄q̄ huic quidem, hic ſcribit prædictum in aqua eſſe pereundum. Ne hercule Icadij quidem prædonis uideo fatum ullum. Nihil enim ſcribit ei prædictum. Quid mirum igitur ex ſpelunca ſaxum in crura eius incidiſſe? Puto enim etiam ſi Icadius tum in ſpelunca non fuiſſet, ſaxum tamen illud caſurum fuiſſe. Nam aut nihil omnino eſt fortuitum, aut hoc ipſum potuit euenire fortuna. Quæro igitur, atque hoc late patebit, ſi fati omnino nullum nomen, nulla natura, nulla uis eſſet, & forte, temere, caſu, aut pleraq́ fierent, aut omnia, num aliter ac nunc eueniunt, euenirent? Quid ergo attinet inculcare fatum, quum ſine fato, ratio omnium rerum ad naturam fortunámue referatur? Sed Poſidonium ſicut

æquum eſt cũ bona gratia dimittamus. Ad Chryſippi laqueos reuertamur. Cui quidem primũ de ipſa cogitatione rerum reſpondeamus, reliqua poſtea perſequemur. Inter locorum naturas quantum interſit? uidemus, alios eſſe ſalubres, alios peſtilentes, in alijs pituitoſos, & quaſi redundantes, in alijs exic catos atq; aridos, multaq; ſunt alia quæ inter locum & locum plurimum diſ ferant. Athenis tenue cœlum, ex quo etiam acutiores putãtur Attici: craſſum Thebis, itaq; pingues Thebani, & ualentes: tamen neq; illud tenue cœlum efficiet, ut aut Zenonem quis, aut Archeſilam aut Theophraſtum audiat: neq; craſſum, ut Nemea potius q̃ Iſthmo uictoriam petat. Diiunge longius. Quid enim loci natura afferre poteſt, ut in porticu Pompeij potius q̃ in cam po ambulemus? tecum q̃ cum alio? Idibus potius q̃ Calendis? Vt igitur ad quaſdam res natura loci pertinet aliquid, ad quaſdã autem nihil: ſic aſtrorũ affectio ualeat, ſi uis, ad quaſdã res, ad omnes certe non ualebit. At enim quo niam in naturis hominum diſſimilitudines ſunt, ut alios dulcia, alios ſubama ra delectent, alij libidinoſi, alij iracundi, aut crudeles, aut ſuperbi ſint, alij tali bus uitijs abhorreant. Quoniam igitur, inquit, tantum natura à natura diſtat quid mirum eſt has diſſimilitudines ex differentibus cauſis eſſe factas? Hæc differens, qua de re agatur, & in quo cauſa conſiſtat non uidet. Non enim ſi alij ad alia propenſiores ſint propter cauſas naturales & antecedentes, idcir co etiam noſtrarum uoluntatum atq; appetitionum ſunt cauſæ naturales & antecedentes. Nam nihil eſſet in noſtra poteſtate ſi ita ſe res haberet: nunc ue ro fatemur acuti hebetes ne, ualentes imbecilli ne ſimus, non eſſe id in nobis, Qui autem ex eo cogi putat, ne ut ſedeamus quidem, aut ambulemus, uolunta tis eſſe, is non uidet quę quamq; rem res conſequatur. Vt enim & ingenioſi & tardi ita naſcantur antecedentibus cauſis, itemq; ualentes & imbecilli, non ſequitur tamen, ut etiam ſedere eos, & ambulare, & rem agere aliquam, prin cipalibus cauſis definitum & conſtitutum ſit. Stilponem Megareum philo ſophum, acutum ſane hominem, & probatum temporibus illis accepimus. Hunc ſcribunt ipſius familiares & ebrioſum & mulieroſum fuiſſe. Neq; hęc ſcribunt uituperantes, ſed potius ad laudem: uitioſam enim naturam ab eo ſic edomitam & compreſſam eſſe doctrina, ut nemo unq̃ uinolentum illum, ne mo in eo libidinis ueſtigium uiderit. Quid Socratem, nónne legimus quem admodum notarit Zopyrus phyſiognomon, qui ſe profitebatur hominum mores naturasq; ex corpore, oculis, uultu, fronte pernoſcere? ſtupidum eſſe Socratem dixit & bardum, quod iugula cõcaua non haberet, obſtructas eas partes & obturatas eſſe dicebat. Addidit etiam mulieroſum, in quo Alcibia des cachinnum dicitur ſuſtuliſſe. Sed hæc ex naturalibus cauſis uitia naſci poſ ſunt: extirpari autem & funditus tolli, ut is ipſe qui ad ea propenſus fuerit à tantis uitijs auocetur, non eſt id poſitum in naturalibus cauſis, ſed in uolunta te, ſtudio, diſciplina: quæ tolluntur omnia, ſi uis & natura fati ex diuinationis ratione firmabitur. Etenim ſi eſt diuinatio, qualibus nã à perceptis artis pro ficiſcitur. Percepta appello quæ dicuntur græce θεωρήματα. Non enim credo nullo percepto aut cæteros artifices uerſari in ſuo munere, aut eos qui diuina tione utantur futura prędicere. Sint igitur aſtrologorum percepta huiuſmo di. Si quis, uerbi cauſa, oriente Canicula natus eſt, is in mari nõ morietur. Vi gila Chryſippe, ne tuam cauſam in qua tibi cum Diodoro ualente dialectico

magna

magna luctatio eſt,deſeras.Si enim eſt uerum quod ita cõnectitur,ſi quis orie ente Canicula natus eſt,in mari non morietur,illud quoque uerum eſt, ſi Fabius oriente Canicula natus eſt,Fabius in mari non morietur. Pugnant igitur hæc inter ſe,Fabium oriente Canicula natum eſſe,& Fabium in mari moriturum,& quoniam certum in Fabio ponitur,natum eſſe eum Canicula oriente,hæc quoq; pugnant,eſſe Fabium,& in mari eſſe moriturum. Ergo hæc quoq; coniunctio eſt ex repugnantibus,& eſt Fabius,& in mari Fabius nõ morietur,quod ut propoſitum eſt,ne fieri quidem poteſt:ergo illud,morietur in mari Fabius,ex eo genere eſt quod fieri non poteſt.Omne ergo quod falſum dicitur in futuro,id fieri non poteſt.At hoc Chryſippe minime uis, maximeq; tibi de hoc ipſo cum Diodoro certamen eſt.Ille enim id ſolum fieri poſſe dicit,quod aut ſit uerum,aut futurum ſit uerum:& quidquid futurum ſit,id dicit fieri neceſſe eſſe:& quidquid non ſit futurum,id negat fieri poſſe. Tu & quę non ſint futura,poſſe fieri dicis,ut frãgi hanc gemmam etiamſi id nunq̃ futurum ſit:neq; neceſſe fuiſſe Cypſelum regnare Corĩthi,q̃q̃ id milleſimo ante anno Apollinis oraculo edictum eſſet. At ſi iſta comprobabis diuina prędicta,& quę falſa in futuris dicentur,in his habemus ut ea fieri nõ poſſint:ut ſi dicatur Aphricanum Carthagine potiturum,& ſi uere dicatur de futuro,idq; ita futurum ſit,dicas eſſe neceſſarium:quæ eſt tota Diodori uobis inimica ſententia.Etenim ſi illud uere connectitur,ſi oriente Canicula natus es,in mari non moriere,primumq; quod eſt in connexo,natus es oriente Canicula neceſſarium eſt.Omnia enim uera in prętcritis neceſſaria ſunt,ut Chryſippo placet diſſentienti à magiſtro Cleanthe,quia ſunt immutabilia, nec in falſum è uero prętcrita poſſunt cõuerti.Si igitur quod primum ĩ cõnexo eſt, neceſſarium eſt,fit etiam quod conſequitur neceſſarium:q̃q̃ hoc Chryſippo non uidetur ualere in omnibus:ſed tamen ſi naturalis eſt cauſa,cur in mari Fabius non moriatur,in mari Fabius mori non poteſt. Hoc loco Chryſippus æſtuans falli ſperat Chaldæos,ceteroſq; diuinos,neq; eos uſuros eſſe coniunctionibus,ut ita ſua percepta pronuncient:ſi quis natus eſt oriente Canicula, is in mari non morietur:ſed potius ita dicent,non & natus eſt quis oriẽte Canicula,& is in mari morietur.O licentiam iocularem:ne ipſe incidat in Diodorum,docet Chaldæos quo pacto eos exponere percepta oporteat. Quæro enim,ſi Chaldæi ita loquentur ut negationes infinitarum coniunctionum potius q̃ infinita connexa ponant,cur idem medici,cur geometræ,cur reliqui facere non poſſint? Medicus in primis,quod erit ei perſpectum in arte non ita proponet: ſi cui uenæ ſic mouentur,is habet febrim,ſed potius illo modo, non ei uenæ ſic mouentur,& is febrem non habet? Itemq; geometres non ita dicet,in ſphæra maximi orbes medij inter ſe diuiduntur:ſed potius illo modo,non & ſunt in ſphæra maximi orbes,& hi non medij inter ſe diuiduntur? Quid eſt quod non poſſit iſto modo ex connexo transferri ad coniunctionum negationem? Et quidem alijs modis eaſdem res efferre poſſumus. Modo dixi,in ſphæra maximi orbes medij inter ſe diuiduntur:poſſum dicere,in ſphæra maximi orbes erunt: poſſum dicere, quia in ſphæra maximi orbes erunt.Multa genera ſunt enunciandi,nec ullum diſtortius q̃ hoc quo Chryſippus ſperat Chaldęos contentos Stoicorum cauſa fore,illorum tamen nemo ita loquitur.Maius eſt enim has cõtortiones orationis q̃ ſignorũ ortuſq;

perdiſcere. Sed ad illam Diodori contentionem, quam περὶ δυνατῶν appellant, reuertamur, in qua quid ualeat id quod fieri poſſit anquiritur. Placet igitur Diodoro id ſolum fieri poſſe, quod aut uerum ſit, aut uerum futurum ſit: qui locus attingit hanc quæſtionem, nihil fieri quod non neceſſe fuerit: & quidquid fieri poſſit, id aut eſſe iam, aut futurum eſſe, nec magis commutari ex ueris in falſa poſſe ea quæ futura, quàm ea quæ facta ſunt: ſed in factis immutabilitatem apparere, in futuris quibuſdam quia non apparent, ne ineſſe quidẽ uideri: ut in eo qui mortifero morbo urgeatur, uerũ ſit, hic morietur hoc morbo: at hoc idẽ ſi uere dicatur in eo in quo uis morbi tãta nõ appareat, nihilominus futurum ſit. Ita fit ut commutatio ex uero in falſum, ne in futuro quidẽ ulla fieri poſſit. Nam morietur Scipio, talem uim habet, ut quod de futuro dicitur, tamen ut id non poſſit conuerti in falſum: de homine enim dicitur, cui neceſſe eſt mori. Sic ſi diceretur, morietur noctu in cubiculo ſuo ui oppreſſus Scipio, uere diceretur. Id enim fore diceretur quod eſſet futurum. Futurum autẽ fuiſſe, ex eo quia factum eſt, intelligi debet: nec magis erat uerum morietur Scipio, quàm morietur illo modo: nec minus neceſſe mori Scipioni, quã illo modo mori: nec magis immutabile ex uero in falſum, necatus eſt Scipio, quàm necabitur Scipio. Nec quum hæc ita ſint, eſt cauſa cur Epicurus factũ extimeſcat & ab atomis petat præſidium, eaſque de uia deducat, & uno tempore ſuſcipiat res duas inenodabiles: unam ut ſine cauſa fiat aliquid, ex quo exiſtet ut de nihilo quippiam fiat, quod nec ipſi, nec cuiquam phyſico placet: alteram, ut quum duo indiuidua per inanitatem ferantur, alterum è regione moueatur, alterum declinet. Licet enim Epicuro concedenti omne enunciatum aut uerum aut falſum eſſe, nõ uereri ne omnia fato fieri ſit neceſſe. Non enim æternis cauſis naturæ neceſſitate manantibus, uerum eſt id quod ita enunciatur. Deſcendit in Academiam Carneades, nec tamẽ ſine cauſis. Sed intereſt inter cauſas fortuito antegreſſas, & inter cauſas cohibentes in ſe efficientiam naturalem. Ita & ſemper uerum fuit, morietur Epicurus quum duo & ſeptuaginta annos uixerit Archonte Pitharato, neque tamen erant cauſæ fatales cur ita accideret, ſed quòd ita cecidiſſet, certe caſurum ſicut cecidit fuit. Nec ij qui dicunt immutabilia eſſe quæ futura ſint, nec poſſe uerum futurum conuertere in falſum, fati neceſſitatem confirmant, ſed uerborum uim interpretantur. At qui introducũt cauſarum ſeriem ſempiternam, hi mentem hominis uoluntate libera ſpoliatã neceſſitate fati deuinciunt. Sed hæc hactenus, alia uideamus. Concludit enim Chryſippus hoc modo, Si eſt motus ſine cauſa, non omnis enunciatio, quod ἀξίωμα dialectici appellant, aut uera aut falſa erit. Cauſas enĩ efficientes quod non habebit, id nec uerum nec falſum erit. Omnis autem enunciatio, aut uera aut falſa eſt: motus ergo ſine cauſa nullus ẽ. Quod ſi ita eſt, oĩa quæ fiũt cauſis fiũt antegreſſis. Id ſi ita eſt, fato oĩa fiunt. Efficitur igitur fato fieri quæcunque fiant. Hic primum ſi mihi libeat aſſentiri Epicuro, & negare omnem enunciationem aut ueram eſſe aut falſam, eam plagam potius accipiam, quàm fato omnia fieri comprobem. Illa enim ſententia habet aliquid diſputationis, hæc uero non eſt tolerabilis. Itaque contendit omnes neruos Chryſippus, ut perſuadeat omne ἀξίωμα aut uerum eſſe aut falſum. Vt enim Epicurus ueretur ne ſi hoc cõceſſerit, concedendum ſit fato fieri quæcunque fiant: ſi enim alterum utrum ex æternitate uerum ſit, eſſe id etiam certum: & ſi certum etiam neceſſariũ: ita & neceſſitatem

neceſſitatem & fatum confirmari putat. Sic Chryſippus metuit, ne ſi non ob-
tinuerit, omne quod enuncietur, aut uerum eſſe aut falſum, non teneat omnia
fato fieri, & ex cauſis æternis rerum futurarum. Sed Epicurus declinatione
atomi uitari fati neceſſitatem putat: itaq; tertius quidam motus oritur extra
pondus & plagam, quum declinat atomus ĩnteruallo minimo, id appellat
ἐλάχιςον: quam declinationem ſine cauſa fieri ſi minus uerbis, re cogitur confi-
teri: non enim atomus ab atomo pulſa declinat. Nam qui poteſt pelli alia ab
alia ſi grauitate feruntur ad perpendiculum corpora indiuidua rectis lineis,
ut Epicuro placet? Sequitur enim ut ſi alia ab alia nunq̃ depellatur, ne contin
gat quidem alia aliam. Ex quo efficitur, ut iam ſi ſit atomus, eaq́; declinet, de-
clinare ſine cauſa. Hanc Epicurus rationem induxit ob eam rem, quod ueri-
tus eſt ne ſi ſemper atomus grauitate ferretur naturali ac neceſſaria, nihil libe
rum nobis eſſet, quum ita moueretur animus, ut atomorum motu cogeretur.
Hinc Democritus author atomorum accipere maluit neceſſitate omnia fieri,
q̃ à corporibus indiuiduis naturales motus auellere. Acutius Carneades, qui
docebat poſſe Epicureos ſuam cauſam ſine hac commentitia declinatione de-
fendere. Nam quum doceret eſſe poſſe quendam animi motum uoluntarium,
id fuit defendi melius, q̃ introducere declinationem, cuius preſertim cauſam
reperire non poſſunt, quo defenſo facile Chryſippo poſſent reſiſtere. Quum
enim conceſſiſſent motum nullum eſſe ſine cauſa, nõ concederent omnia quæ
fierent fieri cauſis antecedentibus. Voluntatis enim noſtræ non eſſe cauſas ex
ternas, & antecedentes. Communi igitur conſuetudine ſermonis abutimur,
quum ita dicimus, uelle aliquid quempiam aut nolle ſine cauſa. Ita enim dici-
mus ſine cauſa, ut dicamus ſine externa & antecendenti cauſa, non ſine aliqua.
Vt quum uas inane dicimus, non ita loquimur ut phyſici, quibus inane eſſe
nihil placet, ſed ita ut uerbi cauſa, ſine aqua, ſine uino, ſine oleo uas eſſe dica-
mus. Sic quũ ſine cauſa animũ dicimus moueri, ſine antecedẽte & externa cau
ſa moueri, nõ oĩno ſine cauſa dicimus. De ipſa atomo dici poteſt quũ per ina
ne moueat̃ grauitate & pondere, ſine cauſa moueri, quia nulla cauſa accedat ex
trinſecus. Rurſus autem ne omnes à phyſicis irrideamur, ſi dicamus quidq̃ fi-
eri ſine cauſa, diſtinguendum eſt, & ita dicendum, ipſius indiuidui hanc eſſe
naturam, ut pondere & grauitate moueatur, eamq́; ipſam eſſe cauſam cur ita
feratur. Similiter ad animorum motus uoluntarios non eſt requirenda exter
na cauſa. Motus enim uoluntarius eam naturam in ſe ipſe continet, ut ſit in
noſtra poteſtate, nobiſq́; pareat. nec id ſine cauſa. Eius rei enim cauſa, ipſa na-
tura eſt. Quod quum ita ſit, quid eſt quod non omnis pronunciatio, aut uera
aut falſa ſit? niſi conceſſerimus fato fieri quęcũq; fiant, quia futura uera, inquit
non poſſunt eſſe, eaq́; cauſas cur futura ſint non habent. Habeant igitur cau-
ſas neceſſę eſt ea quę uera ſunt: ita quum euenerint, fato euenerint. Confectũ
negocium: ſiquidem concedendum tibi eſt, aut fato omnia fieri, aut quidq̃
fieri poſſe ſine cauſa. An aliter hęc enunciatio uera eſſe non poteſt, capiet Nu
mantiam Scipio, niſi ex æternitate cauſa cauſam ſerens hoc erit effectura?
An hoc falſum potuiſſet eſſe, ſi eſſet ſexcentis ſeculis antea dictum? Et ſi tum
non eſſet uera hæc enunciatio, capiet Numantiam Scipio, ne illa quidem uera
eſt hæc enunciatio, capiet Numantiam Scipio. Poteſt igitur quidquam factũ
eſſe quod non uerum fuerit futurum eſſe. Nam ut præterita ea uera dicimus,

quorum ſuperiore tempore uera fuerunt inſtantia, ſic futura, quorum conſequenti tempore uera erunt inſtantia, ea uera dicemus. Nec ſi omne enunciatum, aut uerũ aut falſum eſt, ſequitur ilico eſſe cauſas immutabiles, easq; æternas quæ prohibeant quidq̃ ſecus cadere, atq; caſurum ſit. Fortuitæ ſunt cauſæ quæ efficiant ut ueræ dicantur, quæ ita dicentur: ueniet in Senatum Cato, nõ incluſæ in rerum natura atq; mundo, & tamen tam eſt immutabile uenturum quum eſt uerum, q̃ ueniſſe, nec ob eam cauſam fatum aut neceſſitas extimeſcenda eſt. Etenim erit cõfiteri neceſſe, ſi hęc enunciatio, ueniet in Tuſculanũ Hortenſius, uerum non eſt, ſequitur ut falſum ſit, quorum iſti neutrũ uolunt, quod fieri non poteſt. Nec nos impediet illa ignaua ratio quæ dicitur. Appellatur enim quidam à philoſophis ἀργὸς λόγος, cui ſi pareamus nihil omnino agamus in uita. Sic enim interrogant, Si fatum tibi eſt ex hoc morbo conualeſcere, ſiue tu medicum adhibueris, ſiue nõ adhibueris conualeſces. Item, Si fatum eſt tibi non conualeſcere, ſiue medicum adhibueris, ſiue non adhibueris non conualeſces. Et alterutrum fatum eſt. Medicũ ergo adhibere nihil attinet. Recte genus hoc interrogationis ignauum atq; iners nominatum eſt, quod eadem ratione omnis è uita tolletur actio. Licet etiam immutare, ut fati nomen ne adiungas, & eandem tamen ſententiam teneas hoc modo: Si ex æternitate uerũ hoc fuit, ex iſto morbo conualeſces, ſiue adhibueris medicũ, ſiue non adhibueris conualeſces. Itémque, ſi ex æternitate falſum hoc fuit, ex iſto morbo non conualeſces, ſiue adhibueris medicum ſiue non adhibueris, non conualeſces. Deinde cetera. Hæc ratio à Chryſippo reprehenditur. Quędam enim ſunt, inquit, in rebus ſimplicia, quędam copulata. Simplex eſt, morietur eo die Socrates. Huic ſiue quid ſecerit, ſiue non fecerit, finitus eſt moriendi dies. At ſi ita fatum ſit, naſcetur Oedipus Laio, non poterit dici, ſiue fuerit Laius cum muliere ſiue non fuerit. Copulata enim res eſt, & conſatalis. Sic enim appellat, quia ita fatum ſit & concubiturum cum uxore Laium, & ex ea Oedipum procreaturum: ut ſi eſſet dictum, Luctabitur Olympĳs Milo: & referret aliquis, Ergo ſiue habuerit aduerſarium, ſiue non habuerit luctabitur, erraret. Eſt enim copulatum luctabitur, quia ſine aduerſario nulla luctatio eſt. Omnes igitur huius generis captiones eodem modo refelluntur. Siue tu adhibueris, medicum, ſiue non adhibueris, conualeſces, captioſum. Tam enim eſt fatale medicum adhibere, q̃ conualeſcere. Hæc ut dixi conſatalia ille appellat. Carneades genus hoc totum non probabat, & nimis inconſiderate concludi hanc rationem putabat: itaq; premebat alio modo, nec ullam adhibebat calumniam, cuius erat hæc concluſio: Si omnia antecedentibus cauſis fiunt, omnia naturali colligatione conſerte contexteq; fiunt, quod ſi ita eſt omnia neceſſitas efficit. Id ſi uerum eſt, nihil eſt in noſtra poteſtate. Eſt autem aliquid in noſtra poteſtate. At ſi omnia fato fiunt, omnia cauſis antecedentibus fiunt: non igitur fato fiunt quæcunq; fiunt. Hoc arctius aſtringi ratio non poteſt. Nam ſi quis uelit idem referre atq; ita dicere, Si omne futurum ex æternitate uerum eſt, ut ita certe eueniat quemadmodum ſit futurum, omnia neceſſe eſt colligatione naturali conſerte contexteq; fieri, nihil dicat. Multum enim differt utrum cauſa naturalis, ex æternitate futura uera efficiat, an etiã ſine æternitate naturali futura, quæ ſint ea, uera eſſe poſſint ĩtelligi. Itaq; dicebat Carneades, ne Apollinem quidem poſſe dicere futura, niſi ea, quorum cauſas natura ita contineret,

ut

ut ea fieri neceſſe eſſet. Quid enim ſpectãs deus ipſe diceret Marcellũ eum qui ter Conſul fuit, in mari eſſe periturũ? Erat hoc quidẽ uerum ex æternitate, ſed cauſas id efficiẽtes non habebat, ita ne præterita quidem ea quorũ nulla ſigna tanq̃ ueſtigia extarent Apollini nota eſſe cenſebat, quo minus futura. Cauſis enĩ efficientibus quãq; rẽ cognitis, poſſe deniq; ſciri quid futurũ eſſet. Ergo nec de Oedipode potuiſſe Apollinẽ prædicere, nullis in rerum natura cauſis propoſitis, cur ab eo patrẽ interfici neceſſe eſſet, nec quidq̃ eiuſmodi. Quocirca ſi Stoicis qui omnia fato fieri dicũt, cõſentaneũ eſt huiuſmodi oracla, cæteraq; quæ ad diuinationẽ pertinent cõprobare: ijs autẽ qui quæ futura ſunt, ea uera eſſe ex æternitate dicunt, nõ idẽ dicendum eſt: uide ne nõ eadem ſit illorũ cauſa & Stoicorum. Hi enim urgẽtur anguſtijs, illorum ratio ſoluta ac libera eſt. Quod ſi concedatur nihil poſſe euenire niſi cauſa antecedente, quid proficiatur ſi ea cauſa non ex æternis cauſis apta ducatur? Cauſa autẽ ea eſt, quæ id efficit cuius eſt cauſa, ut uulnus mortis, cruditas morbi, ignis ardoris. Itaq; nõ ſic cauſa intelligi debet, ut quod cuiq; antecedat id ei cauſa ſit, ſed quod cuiq; efficienter antecedat, nec quod in campum deſcenderim id fuiſſe cauſæ cur pila luderem. Nec Hecubam cauſam interitus fuiſſe Troianis, quod Alexandrum genuerit: nec Tyndareum Agamemnoni, quod Clytemneſtram. Hoc enim modo uiator quoq; bene ueſtitus cauſa graſſatori fuiſſe dicitur, cur ab eo ſpoliaretur. Ex hoc genere illud eſt Ennij,

Vtinam ne in nemore Pelio ſecuribus
Cæſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes.

Licuit uel altius, utinam ne in Pelio nata ulla unquam eſſet arbor: etiam ſupra, utinam ne eſſet mons ullus Pelius: ſimiliterq; ſuperiora repetẽtem regredi infinite licet,

Néue inde nauis inchoandæ exordium Cœpiſſet. Quorſum hæc præterita? quia ſequitur illud,

Nam nunq̃ hera errans mea, domo efferret pedem
Medea, animo ægro, amore ſæuo ſaucia,

Non ut hæ res cauſam afferrent amoris. Intereſſe autẽ aiunt utrũ eiuſmodi quid ſit ſine quo effici aliquid nõ poſſit, an eiuſmodi quo aliquid effici neceſſe ſit. Nulla igitur earũ eſt cauſa, quia nulla earum rerũ ſua ui efficit id cuius dicitur cauſa. Nec id ſine quo quippiã nõ fit, cauſa eſt, ſed id quod quum acceſſit, id cuius eſt cauſa efficit neceſſario. Nõdum enim ulcerato ſerpẽtis morſu Philocteta, quæ cauſa in rerum natura continebatur, foret ut is in ĩſula Lemno linqueretur: poſt autem cauſa fuit propior, & cum exitu iunctior. Ratio igitur euentus aperit cauſam, ſed ex ęternitate uera fuit hęc enunciatio. Relinquetur in inſula Philoctetes, nec hoc ex uero in falſum poterat cõuerti: neceſſe eſt enĩ in rebus contrarijs duabus. Contraria autem hoc loco ea dico, quorum alterũ ait quid, alterum negat. Ex his igitur neceſſe eſt inuito Epicuro, alterum uerũ eſſe, alterum falſum, ut ſauciabitur Philocteta, omnibus ante ſeculis uerum fuit, non ſauciabitur, falſum. Niſi forte uolumus Epicureorũ opinionẽ ſequi, q tales enunciationes nec ueras, nec falſas eſſe dicunt: aut quum id pudet, illud tamen dicũt quod eſt impudẽtius, ueras eſſe, ex cõtrarijs diſiunctiones, ſed quę in his enunciata eſſent, eorũ neutrũ eſſe uerum. O admirabilẽ licẽtiam, & miſerabilẽ inſcitiã diſſerendi. Si enim aliquid in eloquẽdo nec uerum nec falſum

eſt,certe id uerum non eſt:quod autem uerum non eſt,qui poteſt non falſum eſſe? aut quod falſum non eſt,qui poteſt non uerum eſſe? Tenebitur id quod à Chryſippo defenditur.Omnem enunciationem,aut ueram aut falſam eſſe, ratio ipſa coget,& ex æternitate quædam eſſe uera,& ea non eſſe nexa cauſis æternis,& à fati neceſſitate eſſe libera. Ac mihi quidem uidetur quũ duæ ſententiȩ fuiſſent ueterum philoſophorum,una eorum,qui cenſerent omnia ita fato fieri,ut id fatum uim neceſſitatis afferret,in qua ſententia Democritus, Heraclitus,Empedocles,Ariſtoteles fuit:altera eorum,quibus uiderentur ſine ullo fato eſſe animorũ motus uolũtarii:Chryſippus tanq̃ arbiter honorarius mediũ ferire uoluiſſe,ſed applicat ſe ad deos potius,qui neceſſitate motus animos liberatos uolunt.Dũ autẽ uerbis utitur ſuis,delabitur in eas difficultates,ut neceſſitatẽ fati cõfirmet ĩuitus. Atq; hoc ſi placet quale ſit uideamus, in aſſenſionibus quas prima oratione tractaui.Eas enĩ ueteres illi,quibus omnia fato fieri uidebãtur,ui effici & neceſſitate dicebant.Qui autem ab his diſſentiebant,fato aſſenſiones liberabãt,negabantq; fato aſſenſionibus adhibito,neceſſitatem ab his poſſe remoueri,ĳq; ita diſſerebant:Si omnia fato fiũt, oĩa fiunt cauſa antecedente:& ſi appetitus,illa etiã quæ appetitum ſequuntur, ergo etiam aſſenſiones.At ſi cauſa appetitus non eſt ſita in nobis, ne ipſe quidem appetitus eſt in noſtra poteſtate:quod ſi ita eſt,ne illa quidẽ quæ appetitu efficiuntur ſunt ſita in nobis. Non ſunt igitur neq; aſſenſiones, neq; actiones in noſtra poteſtate.Ex quo efficitur,ut neq; laudationes iuſtȩ ſint, nec uituperationes,nec honores,nec ſupplicia.Quod quũ uitioſũ ſit, probabiliter cõcludi putant,non omnia fato fieri, quȩcũq; fiant. Chryſippus autẽ quũ & neceſſitatẽ improbaret,& nihil uellet ſine præpoſitis cauſis euenire,cauſarum genera diſtinguit,ut & neceſſitatẽ effugiat,& retineat fatum. Cauſarum enĩ, inquit,aliæ ſunt perfectȩ & principales,aliæ adiuuãtes & proximæ. Quamobrem quũ dicimus omnia fato fieri cauſis antecedentibus,non hoc intelligi uolumus,cauſis perfectis & principalibus,ſed cauſis adiuuantibus,antecedẽtibus & proximis.Itaq; illi rationi quã pauloante cõcluſi,ſic occurri.Si omnia fato fiant,ſequi illud quidẽ,ut omnia cauſis fiant antepoſitis,uerũ nõ principalibus cauſis & perfectis,ſed adiuuãtibus & proximis.Quæ ſi ipſæ nõ ſint in noſtra poteſtate,non ſequitur ut ne appetitus quidẽ ſit in noſtra poteſtate. At hoc ſequeretur,ſi omnia perfectis & principalibus cauſis fieri diceremus. ut quum hȩ cauſȩ non eſſent in noſtra poteſtate,ne ille quidẽ eſſet in noſtra poteſtate.Quamobrem qui ita fatum introducunt,ut neceſſitatem adiungãt, in eos ualebit illa concluſio.Qui autem cauſas antecedẽtes nõ dicẽt perfectas neq; principales,in eos nihil ualebit.Quod enĩ dicantur aſſenſiones fieri cauſis antepoſitis,id quale ſit facile à ſe explicari putant.Nam quanquam aſſẽſio nõ poſſit fieri niſi commota uiſo,tamẽ quum id uiſũ proximã cauſam habeat nõ prĩcipalem,hanc habet rationẽ,ut Chryſippus uult,quã dudum diximus, nõ ut illa quidẽ fieri poſſit nulla ui extrinſecus excitata,neceſſe eſt enim aſſenſionem uiſo commoueri,ſed reuertitur ad cylĩdrum,& ad turbinem ſuũ, quæ moueri incipere niſi pulſa non poſſunt. Id autem quũ accidit,ſuapte natura, quod ſupereſt,& cylindrũ uolui,& uerſari turbinem putat. Vt igitur,inquit qui protruſit cylindrum dedit ei principium motionis,uolubilitatem autem, non dedit,ſic uiſum obiectũ imprimet illud quidẽ,& quaſi ſignabit in animo

ſpeciem

ſpeciem ſuã,ſed aſſenſio noſtra erit in poteſtate, eaq; queadmodum in cylindro dictũ eſt,extrinſecus pulſa,quod reliquum eſt ſuapte ui & natura mouebitur. Quod ſi aliqua res efficeretur ſine cauſa antecedẽte,falſum eſſet omnia fato fieri:ſin omnibus quęcũq; fiunt uериſimile eſt cauſam antecedere,afferri poteſt cur nõ omnia fato fieri fatendum ſit? modo intelligatur,quæ ſit cauſarum diſtinctio ac diſſimilitudo. Hæc quũ ita ſint à Chryſippo explicata,ſi illi qui negãt aſſenſiones fato fieri,fateãtur tamen eas non ſine uiſo antecedente fieri, alia ratio eſt:ſed ſi cõcedunt anteire uiſa,nec tamen fato fieri aſſenſiones quod proxima illa & continẽs cauſa non moueat aſſenſionem,uide ne idem dicant. Neq; enim Chryſippus cõcedẽs aſſenſiones proximam & continentem cauſam eſſe in uiſo poſitam,neq; eam cauſam eſſe ad aſſentiendũ neceſſariã concedet,ut ſi omnia fato fiant,omnia cauſis fiant antecedẽtibus & neceſſarijs. Itẽq; illi qui ab hoc diſſentiunt,confitentes non fieri aſſenſiones ſine præcurſione uiſorum,dicent ſi omnia fato fierent eiuſmodi, ut nihil fieret niſi prægreſſione cauſæ,confitendum eſſe fato fieri omnia. Ex quo facile intellectu eſt, quoniam utriuſq; patefacta atq; explicata ſententia ſua ad eundem exitum ueniãt,uerbis eos non re diſſidere. Omninoq; quum hæc ſit diſtinctio,ut quibuſdam in rebus uere dici poſſit,quum hæ cauſæ antegreſſæ ſint,non eſſe in noſtra poteſtate quin illa eueniant quorum cauſæ fuerint:quibuſdam autem in rebus cauſis antegreſſis,in noſtra tamen poteſtate eſſe ut illud aliter eueniat:hanc diſtinctionem utriq; approbant:ſed alteri cenſent,quibus in rebus quum cauſæ anteceſſerint,non ſit in noſtra poteſtate,ut aliter illa eueniant eas fato fieri: quæ autem in noſtra poteſtate ſint,ab his fatum abeſſe. Hoc modo hanc cauſam diſceptari oportet,non ab atomis errãtibus,& de uia declinãtibus petere prę́ſidiũ. Declinat,inquit,atomus. Primũ cur aliã quãdã uim motus habebunt à Democrito impulſionis,quam plagam ille appellat,à te Epicure grauitatis & ponderis? Quæ ergo noua cauſa in natura eſt quæ declinet atomũ? aut num ſortiuntur inter ſe quę declinet,quę non,aut cur minimo declinet interuallo,maiore non? aut cur declinent uno minimo non declinent duobus aut tribus? Optare hoc quidem eſt,non diſputare. Nam neq; extrinſecus impulſam atomum loco moueri & declinari dicis,neque in illo inani per quod feratur atomus,quidquam fuiſſe cauſæ, cur ea non è regione ferretur, nec in ipſo atomo mutationis aliquid factum eſt,quamobrem naturalem ſui ponderis motum non teneret. Ita quum attuliſſet nullam cauſam quę iſtam declinationem efficeret,tamen aliquid ſibi dicere uidetur, quum id dicat, quod omnium mentes aſpernentur ac reſpuant. Nec uero quiſquam magis confirmare mihi uidetur,non modo fatum,uerum etiam neceſſitatem,& uim omnium rerũ,ſuſtuliſſeq; motus animi uoluntarios,q̃ hic qui aliter obſiſtere fato fatetur ſe non potuiſſe,niſi ad has commentitias declinationes confugiſſet. Nam ut eſſent atomi,quas quidem eſſe mihi probari nullo modo poteſt,tamen declinationes iſtę nunquam explicarentur. Nam ſi atomis ut grauitate ferãtur tributum eſt neceſſitate naturę,quod omne pondus nulla re impediente moueatur & feratur neceſſe eſt,illud quoq; neceſſe eſt,declinare quibuſdam atomis, uel ſi uolunt omnibus naturaliter.

Multa deſiderantur.

MARCI TVLLII CICERONIS DE SOMNIO SCIPIONIS EX LIBRO DE REPVB. SEXTO.

QVVM in Aphricã ueniſſem Anitio Malinio COS. ad quartam legionem Tribunus(ut ſcitis) militum, nihil mihi potius fuit, q̄ ut Maſiniſſam cõuenirem, Regem familiæ noſtrę iuſtis de cauſis amiciſſimum. Ad quem ut ueni, complexus me ſenex collacrimauit, aliquantoq; poſt ſuſpexit in cœlum, Et grates, inquit, tibi ago ſumme Sol, uobisq; reliqui cœlites, quod ante q̄ ex hac uita migro, conſpicio in meo regno, & his tectis P. Corneliũ Scipionẽ, cuius ego nomine ipſe recreor, itaq; nũq̄ ex animo meo diſcedit illius optimi atque inuictiſſimi uiri memoria. Deinde ego illum de ſuo regno, ille me de noſtra rep. percontatus eſt: multisq; uerbis ultro citroq; habitis, ille nobis eſt conſumptus dies. Poſt autem apparatu regio accepti, ſermonem in multam noctem produximus, quum ſenex nihil niſi de Aphricano loqueretur, omniaq; eius non facta ſolum, ſed etiam dicta meminiſſet. Deinde ut cubitum diſceſſimus, me & feſſum de uia, & qui ad multam noctem uigilaſſem, arctior q̄ ſolebat ſomnus complexus eſt. Hic mihi(credo equidẽ ex hoc quod eramus locuti. Fit enim fere, ut cogitationes ſermonesq; noſtri pariant aliquid ĩ ſomno tale, quale de Homero ſcribit Ennius, de quo uidelicet ſæpiſſime uigilans ſolebat cogitare & loqui) Aphricanus ſe oſtẽdit ea forma, q̄ mihi ex imagĩe eius, q̄ ex ipſo erat notior. Quẽ ut agnoui, equidẽ cohorrui: ſed ille, Ades, inquit, animo, & omitte timorẽ Scipio, & quæ dicã trade memorię. Vidésne illam urbem, quę parere populo R. coacta per me, renouat priſtina bella, nec poteſt quieſcere:(oſtendebat autẽ Carthaginem de excelſo, & pleno ſtellarum, illuſtri & claro quodam loco) ad quam tu oppugnandam nunc uenis penè miles, hanc hoc biẽnio COS. euertes, eritq; cognomẽ id tibi per te partum, quod habes adhuc á nobis hęreditariũ. Quum autem Carthaginẽ deleueris, triumphum egeris, Cenſorq; fueris, & obieris Legatus Aegyptũ, Syriam, Aſiam, Gręciam, delegere iterum COS. abſens bellumq; maximũ conficies, Numantiam excindens. Sed quum eris curru ĩ Capitolium inuectus, offendes Rempu. perturbatam conſilijs nepotis mei. Hic tu Aphricane oſtẽdas oportebit patriæ, lumen animi, ingenij, conſilijq; tui. Sed eius temporis ancipitem uideo quaſi fatorũ uiam. Nam quũ ætas tua ſeptenos octies ſolis anfractus reditusq; conuerterit, duoq; hi numeri, quorũ uterq; plenus, alter altera de cauſa habetur, circuitu naturali ſummã tibi fatalem confecerĩt, in te unum atq; in tuum nomen ſe tota cõuertet ciuitas. Te Senatus, te omnes boni, te ſocij, te Latini intuebũtur. Tu eris unus in quo nitatur ciuitatis ſalus. Ac ne multa. DICT. Remp. conſtituas oportet, ſi impias propinquorum manus effugeris. Hic quum exclamauiſſet Lælius, ingemuiſſentq; uehementius ceteri, leniter arridens Scipio. Quæſo, inquit, ne me è ſomno excitetis, & pax ſit rebus, audite cetera, Sed quo ſis Aphricane alacrior ad tutandam Rempu. ſic habeto, omnibus qui patriam conſeruauerint,

adiuuerint,

adiuuerint,auxerint,certum eſſe in cœlo,ac definitum locum, ubi beati æuo
ſempiterno fruantur. Nihil enim eſt illi principi Deo,qui omnem hunc mun
dum regit,quod quidem in terris fiat acceptius, q̄ concilia,cœtuſq; hominũ
iure ſociati,quæ ciuitates appellantur. Harum rectores & conſeruatores hinc
profecti,huc reuertẽtur. Hic ego,etſi eram perterritus non tam mortis metu,
quàm inſidiarum à meis,quæſiui tamẽ uiuerétne ipſe & Paulus pater,& alij,
quos nos extinctos arbitremur. Immò uero,inquit,hi uiuunt qui ex corporũ
uinculis tanquam è carcere euolauerunt. Veſtra uero,quæ dicitur uita, mors
eſt. Quin tu aſpicias ad te ueniẽtem Paulum patrem? Quem ut uidi equidẽ,
uim lacrimarum profudi. Ille autem me complexus atque oſculans flere pro-
hibebat. Atque ego ut primum fletu repreſſo loqui poſſe cœpi. Quęſo inquã
pater ſanctiſſime atque optime,quum hæc eſt uita (ut Aphricanum audio di
cere) quid moror in terris? quin huc ad uos uenire propero? Non eſt ita,in-
quit ille. Niſi enim quum deus is,cuius hoc templum eſt omne,quod conſpi-
cis,iſtis te corporis cuſtodijs liberauerit,huc tibi aditus patere nõ poteſt. Ho
mines enim ſunt hac lege generati,qui tuerentur illum globum,quem in hoc
templo medio uides,quæ terra dicitur. Hiſq; animus datus eſt ex illis ſempi-
ternis ignibus,quæ ſydera & ſtellas uocatis,quæ globoſæ & rotundę diuinis
animatæ mentibus circulos ſuos orbeſq; conficiunt celeritate mirabili. Qua-
re & tibi Publi,& pijs omnibus retinendus animus eſt in cuſtodia corporis,
nec iniuſſu eius,à quo ille eſt uobis datus,ex hominũ uita migrandum eſt,ne
munus humanum aſſignatum à deo defugiſſe uideamini. Sed ſic Scipio ut
auus hic tuus, ut ego qui te genui, iuſtitiam cole & pietatem: quæ quum ſit
magna in parentibus & propinquis, tum in patria maxima eſt; ea uita uia
eſt in cœlum,& in hunc cœtum eorum,qui iam uixerunt,& corpore laxati il
lum incolunt locum,quem uides. Erat autem is ſplendidiſſimo candore inter
flammas circus elucens, quem uos (ut à Graijs accepiſtis) orbem Lacteum
nuncupatis. Ex quo omnia mihi contemplanti præclara cetera & mirabilia
uidebantur. Erant autem eæ ſtellæ quas nunquam ex hoc loco uidimus,& eæ
magnitudines omnium,quas eſſe nunquam ſuſpicati ſumus,ex quibus erat ea
minima quæ ultima à cœlo,citima terris luce lucebat aliena. Stellarum autem
globi terræ magnitudinem facile uincebant. Iam ipſa terra ita parua mihi ui
ſa eſt, ut me imperij noſtri, quo quaſi punctum eius attingimus,pœniteret,
Quam quum magis intuerer. Quæſo, inquit Aphricanus, quouſque hu-
mi defixa tua mens erit? Númne aſpicis quæ in templa ueneris? No-
uem tibi orbibus, uel potius globis connexa ſunt omnia, quorum unus eſt
cœleſtis extimus, qui reliquos omnes complectitur, ſummus ipſe deus ar-
cens & continens ceteros, in quo ſunt infixi illi, qui uoluuntur ſtellarum
curſus ſempiterni. Cui ſubiecti ſunt. VII. qui uerſantur retro contrario
motu atque cœlum. E quibus unum globum poſſidet illa, quam in ter-
ris Saturniam nominant. Deinde eſt hominum generi proſperus,& ſaluta-
ris ille fulgor,qui dicitur Iouis. Tum rutilus horribiliſq; terris,quem Mar
tem dicitis. Deinde ſubter mediam ferè regionem Sol obtinet dux & prin-
ceps, & moderator luminum reliquorum, mens mundi & temperatio,tan-
ta magnitudine ut cuncta ſua luce luſtret & compleat. Hunc ut comites ſe-
quuntur, Veneris alter,altèr Mercurij curſus. In ĩfimoq; orbe Luna radijs ſo

lis accenſa conuertitur. Infra autem iam nihil eſt niſi mortale & caducum, præter animos generi hominum munere deorum datos. Supra lunam ſunt æterna omnia. Nam ea quæ eſt media & nona tellus, neq; mouetur & infima eſt, & in eam feruntur omnia nutu ſuo pondera. Quæ quum intuerer ſtupens, ut me recepi. Quis hic inquam, quis eſt qui complet aures meas tantus & tam dulcis ſonus? Hic eſt, inquit ille, qui interuallis coniunctus imparibus, ſed tamen pro rata portione diſtinctis, impulſu & motu ipſorum orbium efficitur, qui acuta cum grauibus temperans æquabiliter cōcentus efficit. Nec enim ſilentio tanti motus incitari poſſunt, & natura fert, ut extrema ex altera parte grauiter, ex altera autem acute ſonent. Quam ob cauſam ſummus ille cœli ſtelliferi curſus, cuius conuerſio eſt incitatior, acuto & excitato mouetur ſono, grauiſſimo autem hic lunaris atque infimus. Nam terra nona immobilis manēs, ima ſede ſemper hæret, complexa medium mundi locum. Illi autem octo curſus, in quibus eadem uis eſt duorum. VII. efficiunt diſtinctos interuallis ſonos, qui numerus rerum omnium ferè nodus eſt. Quod docti homines neruis imitati atque cantibus, aperuere ſibi reditum in hunc locum. Sicut alij, qui præſtantibus ingenijs in uita humana diuina ſtudia coluerunt. Hoc ſonitu complete aures hominum obſurduerunt. Nec eſt ullus hebetior ſenſus in uobis, ſicut, ubi Nilus ad illa quæ Catadupa nominātur, præcipitat ex altiſſimis montibus, ea gens quæ illum locum accolit, propter magnitudinem ſonitus ſenſu audiendi caret. Hic uero tantus eſt totius mundi incitatiſſima cōuerſione ſonitus, ut eum aures hominum capere non poſſint: ſicut intueri ſolem aduerſum nequitis, eiusq; radijs acies ueſtra ſenſusq; uincitur. Hæc ego admirans, referebam tamen oculos ad terram identidem. Tum Aphricanus Sentio inquit, te ſedem etiam nunc hominum ac domum contemplari. Quæ ſi tibi parua, ut eſt, ita uidetur, hæc cœleſtia ſemper ſpectato, illa humana contemnito. Tu enim quam celebritatem ſermonis hominum, aut quam expetēdam gloriam conſequi potes? Vides habitari in terra raris & anguſtis in locis, & in ipſis quaſi maculis ubi habitatur, uaſtas ſolitudines interiectas. Hosq; qui incolant terram, non modo interruptos ita eſſe, ut nihil inter ipſos ab alijs ad alios manare poſſit, ſed partim obliquos, partim uerſos, partim etiam aduerſos ſtare uobis, à quibus ſpectare gloriam certe nullam poteſtis. Cernis autem eandem terram, quaſi quibuſdam redimitam & circundatam cingulis. E quibus duos maxime inter ſe diuerſos, & cœli uerticibus ipſis ex utraque parte ſubnixos, obriguiſſe pruina uides. Medium autem illum & maximum ſolis ardore torreri. Duo ſunt habitabiles, quorum auſtralis ille, in quo qui inſiſtunt aduerſa uobis urgent ueſtigia, nihil ad ueſtrum genus. Hic autem alter ſubiectus Aquiloni, quem incolitis, cerne quàm tenui uos parte contingat. Omnis enim terra quæ colitur à uobis, anguſtata uerticibus, lateribus latior, parua quædam inſula eſt circunfuſa illo mari, quod Atlanticum, quod magnum, quod Oceanum appellatis in terris, qui tanto tamen nomine, quàm ſit paruus, uides. Ex his ipſis cultis notisq; terris num aut tuum, aut cuiuſquam noſtrum nomen uel Caucaſum hunc, quem cernis, tranſcendere potuit, uel illum Gangem tranſnare? Quis in reliquis orientis, aut obeuntis ſolis ultimis, aut aquilonis auſtri ue partibus tuum nomen audiet? Quibus amputatis cernis profecto quantis in anguſtijs

ſtijs ueſtra ſe gloria dilatari uelit. Ipſi autem qui de uobis loquuntur, q̃ loquentur diu? Quin etiam ſi cupiat proles illa futurorum hominum deinceps laudes uniuſcuiuſq; noſtrum à parentibus acceptas poſteris prodere, tamen propter eluuiones exuſtionesq́; terrarum quas accidere tempore certo neceſſe eſt, non modo non æternam, ſed ne diuturnam quidem gloriam aſſequi poſſumus. Quid autem intereſt, ab his qui poſtea naſcẽtur ſermonem fore de te, quum ab his nullus fuerit, qui ante te nati ſint, qui nec pauciores & certe meliores fuerunt uiri? quum preſertim apud eos ipſos, à quibus nomen noſtrum poteſt audiri, nemo unius anni memoriam conſequi poſſit. Homines enim populariter annum tantummodo ſolis, id eſt unius aſtri reditum metiuntur. Quum autem ad idem unde ſemel profecta ſunt, cũcta aſtra redierint, eandemq́; totius cœli deſcriptionem longis interuallis retulerint, tum ille uere uertens annus appellari poteſt, in quo uix dicere audeo, quàm multa hominũ ſecula teneãtur. Nanq; ut olim deficere ſol hominibus, extĩguiq́; uiſus eſt, quum Romuli animus hæc ipſa in templa penetrauit, quandoq́; eadem parte ſol, eodemq́; tempore iterum defecerit, tum ſignis omnibus ad idem principium, ſtellisq́; reuocatis expletum annum habeto. Huius quidem anni nondum uigeſimam partem ſcito eſſe conuerſam. Quocirca ſi reditum in hunc locum deſperaueris, in quo omnia ſunt magnis & præſtantibus uiris, quanti tandem eſt iſta hominum gloria, quæ pertinere uix ad unius anni partem exiguam poteſt? Igitur alte ſpectare ſi uoles, atque hanc ſedem, & eternam domum contueri, neque ſermonibus uulgi dederis te, nec in præmijs humanis ſpem poſueris rerum tuarum, ſuis te oportet illecebris ipſa uirtus trahat ad uerum decus. Quid de te alij loquantur, ipſi uideant, ſed loquentur tamen. Sermo autem omnis ille, & anguſtijs cingitur his regionum, quas uides, nec unquã de ullo perennis fuit, & obruitur hominum ĩteritu, & obliuione poſteritatis extinguitur. Quæ quum dixiſſet, ego uero inquam, ò Aphricane, ſiquidem benemeritis de patria quaſi limes ad cœli aditum patet, quãquam à pueritia, ueſtigijs ingreſſus patrijs & tuis, decori ueſtro non deſui, nunc tamen tanto præmio propoſito multo uigilantibus. Et ille. Tu uero enitere, & ſic habeto, non eſſe te mortalem, ſed corpus hoc. Nec enim is es quem forma iſta declarat, ſed mens cuiuſq; is eſt quisq;, non ea figura quæ digito demonſtrari poteſt. Deum igitur ſcito te eſſe: ſiquidem deus eſt qui uiget, qui ſentit, qui meminit, qui prouidet, qui tam regit, & moderatur, & mouet id corpus, cui præpoſitus eſt, quàm hunc mundum princeps ille Deus, & ut ipſe mundum ex quadam parte mortalem ipſe deus æternus, ſic fragile corpus animus ſempiternus mouet. Nam quod ſemper mouetur, æternum eſt: quod autem motum affert alicui, quodq́; ipſum agitatur aliunde, quando finem habet motus, uiuendi finem habeat neceſſe eſt. Solum igitur quod ſeſe mouet, quia nunquam deſeritur à ſe, nunquam ne moueri quidem deſinit, quin etiam ceteris quæ mouentur, hic fons, hoc principium eſt mouendi. Principio autem nulla eſt origo. Nam ex principio oriuntur omnia. Ipſum autem nulla ex re alia naſci poteſt. Nec enim eſſet hoc principium, quod gigneretur aliunde. Quod ſi nunquam oritur, ne occidit quidem unq̃. Nam prĩcipium extinctũ, nec ipſum ab alio renaſcetur, nec ex ſe aliud creabit. Siquidem neceſſe eſt à principio oriri omnia. Ita fit, ut motus principium

ex eo ſit, quod ipſum à ſe mouetur, Id autem nec naſci poteſt, nec mori, uel cõcidat omne cœlum, omnisq́ natura conſiſtat neceſſe eſt, nec uim ullam nanciſcatur, quę à primo impulſu moueatur. Quum pateat igitur ęternum id eſſe, quod à ſe ipſo moueatur, quis eſt qui hanc naturam animis eſſe tributam neget? Inanimum eſt enim omne, quod pulſu agitatur externo: Quod autẽ animal eſt, id motu cietur ĩteriore & ſuo. Nam hęc eſt natura propria animę atq́ uis: Quę ſi eſt una ex omnibus quę ſeſe moueat, neq́ nata certe eſt, & ęterna eſt, hanc tu exerce in optimis rebus. Sunt autem optimę curę de ſalute patrię, quibus agitatus & exercitatus animus uelocius in hanc ſedem & domũ ſuam peruolabit. Idq́ ocyus faciet, ſi iam tum quum erit incluſus in corpore, eminebit foras, & ea quę extra erunt, contemplãs q̃ maxime ſe à corpore abſtrahet. Namq́ eorum animi, qui ſe corporis uoluptatibus dedidere, earumq́ ſe quaſi miniſtros prębuere, impulſuq́ libidinum uoluptatibus obedientium, deorum & hominum iura uiolauere, corporibus elapſi, circum terram ipſam uolutantur, nec hunc in locum niſi multis exagitati ſeculis reuertuntur. Ille diſceſſit. Ego ſomno ſtatim ſolutus ſum.

MARCI TVLLII CICERONIS DE LEGIBVS.

LIBER PRIMVS. ATTICVS.

LVCVS quidem ille, & hæc Arpinatiũ quercus agnoſcitur, ſępe à me lectus in Mario. Si manet illa quercus, hæc eſt profecto, etenim ẽ ſanè uetus. QVINTVS. Manet uero Attice noſter, & ſemper manebit, ſata eſt enim ĩgenio. Nullius autem agricolæ cultu ſtirps tam diuturna q̃ poetæ uerſu ſeminari poteſt. At. Quo tãdem modo Quinte? aut quale eſt iſtuc quod poetæ ſerunt? mihi enim uideris fratrem laudando ſuffragari tibi. Qu. Sit ita ſanè. Veruntamen dum latine loquẽt literæ, quercus huic loco nõ deerit, quæ Mariana dicat̃, eaq́ (ut ait Scęuola) de fratris mei Mario. Caneſcet ſæclis innumerabilibus.

niſi forte Athenę tuę ſempiternã in arce oleam tenere potuerũt, aut quod Homericus Vlyſſes, Deli ſe procerã & teneram palmã uidiſſe dixit, hodie monſtrãt eandẽ, multaq́ alia multis locis diutius cõmemoratione manent, q̃ natura ſtare potuerunt. Quare glandifera illa quercus, ex qua olim euolauit

Nuncia fulua Iouis miranda uiſa figura

nunc ſit hæc. Sed quum eam tempeſtas, uetuſtáſue cõſumpſerit, tamen erit his in locis quercus, quam Marinam quercum uocant. At. Non dubito id quidem, ſed hæc iam non ex te Quinte quęro, uerum ex ipſo poeta, tui ne uerſus hanc quercum ſeuerint, an ita factum de Mario, ut ſcribis, acceperis. M. Reſpondebo tibi equidem, ſed non antequam mihi tu ipſe reſponderis Attice, certe nõ longe à tuis ędibus inambulans poſt exceſſum ſuum Romulus Proculo Iulio dixerit, ſe deum eſſe, & Quirinum uocari, templumq́ ſibi dedicari in eo loco iuſſerit, & uerum ne ſit Athenis nõ longe item à tua illa antiqua domo Orithyiam Aquilo ſuſtulerit? hic enim eſt traditum. At. Quorſum tandem, aut cur iſta quæris? M. Nihil ſanè, niſi ne nimis diligenter inquiras

in ea, quæ iſto modo memoriæ ſint prodita. At. Atqui multa quæruntur in Mario, fictáne an uera ſint, & à nonnullis, quod & in recenti memoria, & in Arpinati homine. Sed ueritas à te poſtulatur. M. Et mehercule ego me cupio non mendacem putari. Sed tamen iſti Tite faciunt imperite, qui in iſto opuſculo nõ ut à poeta, ſed ut à teſte ueritatem exigant. Nec dubito quin ijdẽ, & cum Egeria colloquutum Numam, & ab aquila Tarquinio apicem impoſitum putent. Q. Intelligo te frater alias in hiſtoria leges obſeruandas putare, alias in poemate: quippe quum in illa ad ueritatem Quinte referantur, in hac ad delectationem pleraq; quanq̃ & apud Herodotũ patrem hiſtoriç, & apud Theopõpum ſunt innumerabiles fabulç. At. Teneo quam optabam occaſionem, neq; omittam. M. Quam tandem Tite? At. Poſtulatur à te iamdiu, uel flagitatur potius hiſtoria. Sic enim putant te illam tractante effici poſſe, ut in hoc etiam genere Græciç nihil cedamus. Atq; ut audias quid ego ipſe ſentiam, non ſolum mihi uideris eorum ſtudijs, qui tuis literis delectãtur, ſed etiam patriæ debere hoc munus, ut ea quæ ſalua per te eſt, per te eundem ſit ornata. Abeſt enim hiſtoria literis noſtris, ut & ipſe ĩtelligo, & ex te perſæpe audio. Potes autem tu profecto ſatiſfacere in ea. quippe quum ſit opus, ut tibi quidem uideri ſolet, unum hoc oratorium maxime. Quamobrem aggredere quæſumus, & ſume ad hãc rem tempus, quæ eſt à nobis hominibus adhuc aut ignorata aut relicta, Nam poſt annales Pontificũ maximorum, quibus nihil poteſt eſſe iucundius, ſi aut ad Fabium, aut ad eum qui tibi ſemper in ore eſt, Catonem aut ad Piſonẽ, aut ad Fannium, aut ad Vennomum uenias, quanq̃ ex his alius alio plus habet uirium, tamen quid tam exile q̃ iſti omnes? Fannij autẽ ętate coniunctus Antipater paulò inflauit uehementius, habuitq; uires agreſtes ille quidem atq; horridas ſine nitore ac palæſtra: ſed tamen admonere reliquos potuit, ut accuratius ſcriberent. Ecce autem ſucceſſere huic bello Clodius, Aſilo nihil ad Cælium, ſed potius ad antiquorum languorem & inſcitiam. Nam quid Accium memorem? cuius loquacitas habet aliquid argutiarum, nec id tamen ex illa erudita Grçcorum copia, ſed ex librariolis latinis. In orationibus autem multus & ineptus. Datio ſumma impudentia. Siſenna eius amicus omnes adhuc noſtros ſcriptores, niſi qui nondum ediderunt, de quibus exiſtimare non poſſumus, facile ſuperauit. Is tamen neq; orator in numero ueſtro unq̃ eſt habitus, & in hiſtoria puerile quiddã conſectatur, ut unũ Clitarchum, neq; prętere a quenq̃ de Græcis legiſſe uideatur: eum tamen uelle duntaxat imitari, quem ſi aſſequi poſſet, aliquantum ab optimo tamẽ abeſſet. Quare tuum eſt munus, hoc à te expectatur, niſi quid Quinto uidetur ſecus. Q. Mihi uero nihil, & ſæpe de iſto colloquuti ſumus. Sed eſt quædã inter nos parua diſſenſio. At. Quæ tandem? Q. A quibus temporibus ſcribẽdi capiatur exordium. Ego enim ab ultimis cenſeo, quoniam illa ſic ſcripta ſunt, ut ne legantur quidem: ipſe autem æqualem ætatis ſuæ memoriam depoſcit, ut ea complectatur, quibus ipſe interfuit. At. Ego uero huic potius aſſentior. Sunt enim maximę res in hac memoria atq; ætate noſtra, tum autem hominis amiciſſimi Cn. Pompeij laudes illuſtrabit: ĩcurret etiam in illũ memorabilem annum ſuum, quem ab iſto malo prędicari, q̃ ut aiũt de Remo & Romulo. M. Intelligo equidem à me iſtum laborem iamdiu poſtulari Attice, quem non recuſarem, ſi mihi ullum tribueretur uacuum tempus & libe-

rum,Necꝗ enim occupata opera,neque impedito animo res tanta ſuſcipi poteſt. A. Vtrūꝗ opus eſt,& cura uacare & negocio. Quid? at cetera quæ ſcripſiſti plura ꝗ quiſquam è noſtris,quod tibi tandem tempus uacuum fuit conceſſum? M. Subſiciua quędam tempora incurrunt,quæ ego perire non patior,ut ſi qui dies ad ruſticandum dati ſint,ad eorum numerum accommodentur,quæ ſcribimus,Hiſtoria uero nec inſtitui poteſt,niſi præparato otio,nec exiguo tempore abſolui. Et ego animi pendere ſoleo,quum ſemel quid orſus, ſi traducor alio,neque tam facile interrupta contexo,ꝗ abſoluo inſtituta. A. Legationem aliquam nimirum iſta oratio poſtulat,aut eiuſmodi quampiam ceſſationē liberā atꝗ otioſam. M. Ego uero ætatis potius uacationi cōfidebam,quum præſertim non recuſarem quo minus more patrio ſedens in ſolio conſulentibus reſponderem,ſenectutisꝗ nō inertis grato atque honeſto fungerer munere:ſic enim mihi liceret,& iſti rei quam deſideras,& multis uberioribus atque maioribus operæ quantum uellem dare. At. Atqui uereor ne iſtam cauſam nemo noſcat,tibiꝗ ſemper dicendum ſit, & eo magis quod te ipſe mutaſti,& aliud dicendi inſtituiſti genus:ut quemadmodum Roſcius familiaris tuus in ſenectute numeros in cantu cecinerat,ipſasꝗ tardiores fecerat tibias,ſic tu à contentionibus, quibus ſummis uti ſolebas, cotidie relaxes aliquid,ut iam oratio tua non multum à philoſophorum lenitate abſit: quod ſuſtinere quum uel ſumma ſenectus poſſe uideatur,nullam tibi à cauſis uacationem uideo dari. Q. At mehercule ego arbitrabar poſſe id populo noſtro probari,ſi te ad ius reſpondendum dediſſes. Quamobrem quum placebit,experiendum tibi cenſeo. M. Id ſiquidem Quinte nullum eſſet in experiendo periculum:ſed uereor ne dum minuere uelim laborem,augeam, atque ad illam cauſarum operam,ad quam ego nunꝗ niſi paratus & meditatus accedo,adiungatur hæc iuris interpretatio,quæ nō tam mihi moleſta ſit propter laborem,quàm quod dicendi cogitationem auferat, ſine qua ad nullam maiorem unquam cauſam ſum auſus accedere. A. Quin igitur iſta ipſa explicas nobis his ſubſiciuis (ut ais) temporibus,& conſcribis de iure ciuili ſubtilius,ꝗ ceteri? Nam à primo tempore ætatis iuri ſtudere te memini,quum ipſe etiam ad Scæuolam uentitarem, neque unquam mihi uiſus es ita te ad dicendum dediſſe ut ius ciuile contemneres. M. In longum ſermonem me uocas Attice: quem tamen,niſi Quintus aliud quid nos agere mauult, ſuſcipiam, & quoniam uacui ſumus dicam. Q. Ego uero libenter audierim. Quid enim agam potius,aut in quo melius hunc conſumam diem? M. Quin igitur ad illa ſpatia noſtra ſedesꝗ pergamus ubi quum ſatis erit deambulatum requieſcemus? Nec profecto nobis delectatio deerit aliud ex alio quærentibus. A. Nos uero & hac quidem adire ſi placet per ripam & umbram. Sed iam ordire explicare queſo,de iure ciuili quid ſentias. M. Ego memini ſummos fuiſſe in ciuitate noſtra uiros, qui id interpretari populo,& reſponſitare ſoliti ſint:ſed eos magna profeſſos in paruis eſſe uerſatos. Quid enim eſt tantum quātum ius ciuitatis? Quid autem tam exiguum,quàm eſt munus hoc eorum qui conſuluntur? quàm eſt populo neceſſarium? Nec uero eos qui ei muneri præfuerunt uniuerſi iuris expertes fuiſſe exiſtimo,ſed hoc ciuile quod uocant eatenus exercuerunt,quoad populo præſtare uoluerunt. Id autem incognitum eſt, minusꝗ in uſu neceſſarium. Quamobrem quo me uocas? aut

aut quid hortaris? ut libellos conficiam de ſtillicidiorum, ac de parietum iure? An ut ſtipulationum & iudiciorum formulas componam? quę & conſcripta ſunt à multis diligẽter, & ſunt humiliora q̃ illa, quæ à nobis expectari puto. At. Atqui ſi quæres ego quid expectem, quoniam ſcriptum eſt à te de optimo reip. ſtatu, conſequens eſſe uidetur ut ſcribas tu idem de legibus. Sic enim feciſſe uideo Platonem illum tuum, quem tu admiraris, quem omnibus anteponis, quem maxime diligis. M. Visne igitur, ut ille Cretæ, cum Clinia & cum Lacedæmonio Megillo æſtiuo quemadmodum deſcribit die, in cupreſſetis Gnoſiorum, & ſpatijs ſyluestribus crebro inſiſtens, interdum adquieſcens, de inſtitutis rerum plublicarum, ac de optimis legibus diſputans, ſic nos inter has proceriſſimas populos in uiridi opacaq́ꝫ ripa inambulantes, tum autem reſidentes, quæramus ijſdem de rebus aliquid uberius, quàm forenſis uſus deſiderat? At. Ego uero iſta audire cupio. C. Quid ait Quĩtus? Q. Nulla de re magis. M. Et recte quidem, nam ſic habetote nullo in genere diſputandi magis honeſta patefieri, quid ſit homini natura tributum, quãtam uim rerum optimarum mens humana contineat, cuius muneris colendi efficiendiq́ꝫ cauſa nati, & in lucem editi ſumus, quæ ſit coniunctio hominum, quæ naturalis ſocietas inter ipſos. His enim explicatis fons legum & iuris inueniri poteſt. Nõ ergo à Prætoris edicto, ut pleriq́ꝫ nũc, neq́ꝫ à XII tabulis, ut ſuperiores, ſed penitus ex intima philoſophia hauriendam iuris diſciplinã puto. Non enim id quærimus hoc ſermone Pomponi, quemadmodum caueamus in iure, aut quid de quaq́ꝫ cõſultatione reſpondeamus. Sit iſta res magna ſicut eſt, quæ quondam à multis claris uiris, nunc ab uno ſumma auctoritate & ſcientia ſuſtinetur. Sed noris iſta complectẽda in hac diſputatione tota cauſa uniuerſi iuris eſt, ac legum, ut hoc ciuile quod dicimus in paruum quendã & anguſtum locum concludatur naturæ. Natura enim iuris explicanda nobis eſt, eaq́ꝫ ab hominis repetenda natura: conſiderandæ leges, quibus ciuitates regi debeant, tum hæc tractanda, quæ compoſita ſunt, & deſcripta iura, & iuſſa populorum, in quibus ne noſtri quidem populi latebunt, quæ uocantur iura ciuilia. Q. Alte uero & ut oportet à capite frater repetis quod quęrimus, & qui aliter ius ciuile tradunt, non tam iuſtitię quàm litigandi tradunt uias.

M. Non ita eſt Quinte: at potius ignoratio iuris litigioſa eſt q̃ ſcientia. Sed hæc poſterius, nunc iuris principia uideamus. Igitur doctiſſimis uiris proficiſci placuit à lege, haud ſcio an recte, ſi modo ut ijdem definiunt, Lex eſt ratio ſumma inſita in natura, quæ iubet ea quæ facienda ſunt, prohibetq́ꝫ contraria. Eadem ratio quum eſt in hominis mente cõfirmata & confecta, lex eſt. Itaq́ꝫ arbitrantur prudentiam eſſe legem, cuius ea uis ſit, ut recte facere iubeat, uetet delinquere, eamq́ꝫ rem illi græco putant nomine ſuum cuiq́ꝫ tribuendo appellatam: ego noſtro à legendo. Nam ut illi æquitatis, ſic nos delectus uim in lege ponimus, & proprium tamen utrũq́ꝫ legis eſt. Quod ſi ita recte dicitur, ut mihi quidem plerũq́ꝫ uideri ſolet, à lege ducendum eſt iuris exordium. Ea eſt enim naturæ uis, ea mens ratioq́ꝫ prudentis, ea iuris atq́ꝫ iniuriæ regula. Sed quoniam in populari ratione omnis noſtra uerſatur oratio, populariter ĩterdum loqui neceſſe erit, & appellare eam legem, quæ ſcripto ſancit quod uult, aut iubendo, aut uetando, ut uulgus appellarit. Conſtituendi uero iuris ab illa ſumma lege capiamus exordium, quę ſeculis compluribus ante nata eſt, quàm

ſcat deum, qui unde ortus ſit quaſi recordetur ac noſcat. Iam uero uirtus eadem in homine ac deo eſt, neque alio ullo ingenio præterea. Eſt autem uirtus nihil aliud quàm in ſe perfecta & ad ſummum perducta natura. Eſt igitur homini cũ deo ſimilitudo: quod quum ita ſit, quæ tandẽ poteſt eſſe propior certiorue cognatio? Itaq; ad hominum cõmoditates & uſus tantam rerũ ubertatem natura largita eſt, ut ea quæ gignuntur donata conſulto nobis non fortuito nata uideantur: nec ſolum ea quæ frugibus atq; bacis terræ fœtu profunduntur, ſed etiam pecudes, quod perſpicuum ſit, partim eſſe ad uſum hominũ, partim ad fructum, partim ad ueſcendum procreatas. Artes uero innumerabiles repertæ ſunt docente natura, quam imitata ratio, res ad uitam neceſſarias ſolerter conſequuta eſt. Ipſum autem hominem eadem natura non ſolum celeritate mentis ornauit, ſed & ſenſus tanquam ſatellites attribuit ac nuntios, & rerum plurimarum obſcuras & neceſſarias intelligentias enudauit, quaſi fundamenta quędam ſcientiæ, figuramq; corporis habilem & aptam ingenio humano dedit. Nam quum ceteras animantes abieciſſet ad paſtum, ſolum hominem erexit, ad cœli quaſi cognationis domiciliiq; priſtini conſpectum excitauit: tum ſpecimen ita formauit oris, ut in ea penitus recõditos mores effingeret. Nam & oculi nimis arguti, quemadmodum animo affecti ſumus, loquuntur: & is qui appellatur uultus, qui nullo in animante eſſe præter hominem poteſt, indicat mores: cuius uim Græci norunt, nomen omnino nõ habent. Omitto opportunitates habilitatesq; reliqui corporis, moderationem uocis, orationis uim, quæ conciliatrix eſt humanæ maxime ſocietatis. Neque enim omnia ſunt huius diſputationis ac temporis, & hunc locum ſatis ut mihi uidetur, in his libris quos legiſtis expreſſit Scipio. Nũc quoniam hominem quod principium reliquarum rerum eſſe uoluit, generauit & ornauit deus, perſpicuum ſit illud, ne omnia differantur, ipſam per ſe naturam longius progredi, quę etiam nullo docente profecta ab his quorum ex prima & inchoata intelligentia genera cognouit, confirmat ipſa per ſe rationem & perficit. A. Dii immortales quam tu longe iuris principia repetis, atque ita ut ego non modo ad illa non properem quæ expectabam à te de iure ciuili, ſed facile patiar te hunc diem uel totum in iſto ſermone conſumere. Sunt enim hæc maiora quæ aliorum cauſa fortaſſe complecteris, quàm ipſa illa quorum hæc cauſa præparantur. M. Sunt hæc quidem magna, quæ nunc breuiter attinguntur, ſed omnium quæ in hominum doctorum diſputatione uerſantur, nihil eſt profecto præſtabilius, quàm planè intelligi nos ad iuſtitiam eſſe natos, neque opinione ſed natura conſtitutum eſſe ius. Id iam patebit, ſi hominum interipſos ſocietatem coniunctionemq; perſpexeris. Nihil eſt enim unum uni tam ſimile, tam par, quàm omnes inter noſmetipſos ſumus. Quod ſi deprauatio conſuetudinum, ſi opinionum uanitas non imbecillitatem animorum torqueret & flecteret quocunq; cœpiſſet, ſui nemo ipſe tam ſimilis eſſet, quàm omnes ſunt omnium. Itaq; quæcunq; eſt hominis definitio, una in omnes ualet. Quod argumenti ſatis eſt, nullam diſſimilitudinem eſſe in genere: quæ ſi eſſet, nõ una omnes definitio contineret. Et enim ratio qua una prę ſtamus beluis, per quam coniectura ualemus, argumentamur, refellimus, diſſerimus, conficimus aliquid concludimus, certe eſt communis, doctrina differens, diſcendi quidem facultate par. Nam & ſenſibus eadem omnia compre-

hendunturr,& ea quæ mouent ſenſus,itidem mouent omnium: quæq́ in animis imprimuntur,de quibus ante dixi,inchoatæ intelligentiæ,ſimiliter in omnibus imprimuntur,interpresq́ eſt mentis oratio,uerbis diſcrepans, ſententijs congruens: nec eſt quiſquam gentis ullius,qui ducem nactus ad uirtutem peruenire non poſſit. Nec ſolum in rectis, ſed etiam in prauis actibus inſignis eſt humani generis ſimilitudo. Nam & uoluptate capiuntur omnes,quę etſi eſt illecebra turpitudinis,tamen habet quiddam ſimile naturalis boni: lenitatis eſt enim & ſuauitatis. Id enim ut ſuauitate delectans,ſic ab errore mentis tanquam ſalutare aliquid aſciſcitur,ſimiliq́ inſcitia mors fugitur quaſi diſſolutio naturæ: uita expetitur, quia nos in quo nati ſumus continet: dolor in maximis malis ducitur,cum ſua aſperitate,tum quod naturæ interitus uidetur ſequi. Propter quam honeſtatis & gloriæ ſimilitudinem,beati,qui honorati ſunt,uidentur: miſeri autem,qui ſunt inglorij. Moleſtiæ,lætitiæ, cupiditates,timores,ſimiliter omnium mentes peruagantur. Nec ſi opiniones aliæ ſunt apud alios,idcirco qui canem & felem ut deos colunt,non eadem ſuperſtitione, qua ceterę gentes conflictantur. Quæ autem natio non comitatem, non benignitatem,non gratum animum,& beneficij memorem diligit? quę ſuperbos, quæ maleficos, quæ crudeles,quæ ingratos non aſpernatur? non odit? Quibus ex rebus quum omne genus hominum ſociatum inter ſe eſſe intelligatur,illud extremum eſt,quod recte uiuendi ratio meliores efficit: quæ ſi approbatis,pergam ad reliqua: ſin quid requiritis, id explicemus prius.

A. Nos uero nihil,ut pro utroq́ reſpondeam. M. Sequitur igitur ad participandum alium alio,communicandumq́ inter omnes,iuſtos natura nos eſſe factos. Atq́ hoc in omni diſputatione ſic intelligi uolo quod dicam naturam eſſe,tantam autem eſſe corruptelam malæ conſuetudinis,ut ab ea tanquam igniculi extinguantur à natura dati,exoriantur q́ & confirmentur uitia contraria. Quod ſi quo modo eſt natura,ſic iudicio homines humani (ut ait poeta) nihil à ſe alienum putarent,coleretur ius ęque ab omnibus. Quibus enim ratio à natura data eſt,ijſdem etiam recta ratio data eſt: ergo & lex quæ eſt recta ratio in iubendo & uetãdo: ſi lex,ius quoque: at omnibus ratio,ius igitur datum eſt omnibus. Recteq́ Socrates execrari eum ſolebat,qui primus utilitatem à natura ſeiũxiſſet: Id enim querebatur caput eſſe exitiorum omnium. Vnde enĩ illa Pythagorea uox,τὰ τῶν φίλων κοινὰ καὶ φιλίαν ἰσότητα. Ex quo perſpicitur quum hanc beneuolentiam tam late longeq́ diffuſam uir ſapiens in aliquem pari uirtute præditum contulerit,tum illud effici, quod quibuſdam incredibile,uideatur autem neceſſarium,ut nihilo ſeſe plus quàm alterum diligat. Quid enim eſt quod differat,quum ſint cuncta paria? Quod ſi intereſſe quippiam tantulum modo potuerit,iam amicitiæ nomen occiderit: cuius eſt ea uis,ut ſimulatq́ ſibi aliquid quàm alteri maluerit,nulla ſit: quæ præmuniuntur omnia reliquo ſermoni diſputationiq́ noſtræ quo facilius ius in natura eſſe poſitum intelligi poſſit,de quo quum perpauca dixero,tum ad ius ciuile ueniam,ex quo hæc omnis nata eſt oratio. Q. Tu uero iam perpauca ſcilicet. Ex his enim quæ dixiſti Attice,uidetur mihi quidem certe ex natura ortum eſſe ius. At. An mihi aliter uideri poſſit,quum hæc iam perfecta ſint? primum quaſi muneribus deorum nos eſſe inſtructos & ornatos: ſecundo autem loco unam eſſe hominum inter ipſos uiuendi parem communemq́ rationem:

tionem: deinde omnes inter ſe naturali quadam indulgentia & beneuolentia, tum etiam ſocietate iuris contineri. Quæ quum uera eſſe recte (ut arbitror) conceſſerimus, qui iam licet nobis à natura legis & iura ſeiungere? M. Recte dicis, & res ſe ſic habet, uerum philoſophorum more, non ueterum quidem illorum, ſed eorum qui quaſi officinas inſtruxerunt ſapientiæ quæ fuſe olim diſputabantur ac libere, ea nunc articulatim deſecta dicuntur. Nec enim ſatiſfieri cenſent huic loco, qui nunc eſt in manibus, niſi ſeparatim hoc ipſum naturæ eſſe ius diſputarint. At. Et ſcilicet tua libertas differendi amiſſa eſt, aut tu is es qui in diſputando non tuum iudicium ſequare, ſed auctoritati aliorum pareas? M. Non ſemper Tite, ſed iter huius ſermonis quod ſit uides: ad reipub. firmandas & ſtabiliendas uires, ſanandos populos omnis noſtra pergit oratio. Quocirca uereor committere, ut non bene prouiſa & diligenter explorata principia ponantur: nec tamen ut omnibus probentur, nam id fieri non poteſt, ſed ut eis qui omnia recta atque honeſta per ſe expetenda duxerunt, & aut nihil omnino in bonis numerandum, niſi quod per ſeipſum laudabile eſſet: aut certe nullum habendum magnum bonum, niſi quod uere laudari ſua ſponte poſſet. His omnibus ſiue in Academia ueteres cum Speuſippo, Xenocrate, Polemone manſerunt: ſiue Ariſtotelem & Theophraſtum cum illis re congruentes, genere docendi paululum differentes, ſequuti ſunt: ſiue, ut Zenoni uiſum eſt, rebus non commutatis immutauerunt uocabula: ſiue etiam Ariſtonis difficilem atque arduam, ſed iam tamen fractam & conuictam ſectam ſequuti ſunt, ut uirtutibus exceptis atque uitijs, cetera in ſumma æqualitate ponerent, his omnibus hæc quæ dixi probantur, ſibi autem indulgentes, & corpori deſeruientes, atque omnia quæ ſequantur in uita, quæq; fugiant uoluptatibus & doloribus ponderantes, etiam ſi uera dicunt (nihil enim opus eſt hoc loco litibus) in hortulis ſuis iubeamus dicere, atque etiam ab omni ſocietate reipub. cuius partem nec norunt ullam, nec unquam noſſe uoluerunt, pauliſper faceſſant rogemus: perturbatricem autem harum omnium rerum Academiam hanc ab Arceſila & Carneade recentem exuremus, ut ſileat. Nam ſi inuaſerit in hæc, quæ ſatis ſcite nobis inſtructa & compoſita uidentur, nimias edet ruinas: quam quidem ego placare cupio, ſubmouere non audeo.

* Nam & in ijs ſine illius ſuffimentis expiati ſumus. At uero ſcelerum in homines atque impietatum nulla expiatio eſt. Itaque pœnas luunt non tam iudicijs, quæ quondam nuſquam erant, hodie multifariam nulla ſunt, ut ſint tamen, perſæpe falſa ſunt: ut eos agitent inſectentúrque furiæ non ardentibus tædis ſicut in fabulis, ſed angore conſcientiæ fraudiſq; cruciatu. Quod ſi homines ab iniuria pœna non natura arcere deberet, quænam ſollicitudo uexaret impios ſublato ſuppliciorum metu, quorum tamen nemo tam audax unquam fuit, quin aut abnuerit à ſe commiſſum eſſe facinus, aut iuſti ſui doloris cauſam aliquam fingeret, defenſionemq; facinoris à natura iure aliquo quæreret? Quæ ſi appellare audent impij, quo tandem ſtudio colentur à bonis? Quod ſi pœna, ſi metus supplicij non ipſa turpitudo deterret ab iniurioſa facinoroſáque uita, nemo eſt iniuſtus, at incauti potius habendi ſunt improbi. Tum autem qui non ipſo honeſto mouemur ut boni uiri ſimus, ſed utilitate aliqua atque fructu callidi ſumus,

non boni. Nam quid faciet is homo in tenebris, qui nihil timet niſi teſtem & iudicem. Quid in deſerto aliquo loco nactus, quem multo auro ſpoliare poſſit imbecillum atq; ſolum? Noſter quidem hic natura iuſtus uir ac bonus etiam colloquetur, iuuabit, in uiam deducet. Is uero qui nil alterius cauſa facit, & metitur ſuis commodis omnia, uidetis credo, quid ſit acturus. Quod ſi negabit ſe illi uitam erepturum, & aurum ablaturum, nunq̄ ob eam cauſam negabit, quod id natura turpe iudicet, ſed quod metuat ne emanet, id eſt, ne malum habeat. O rem dignam, in qua non modo docti, ſed etiam agreſtes erubeſcant? Iam uero ſtultiſſimum illud exiſtimare, omnia iuſta eſſe quę ſcita ſint in populorū inſtitutis aut legibus. Et iámne ſi quę leges ſint tyrānorum? Si XXX illi Athenis leges imponere uoluiſſent: aut ſi omnes Athenienſes delectarentur tyrannicis legibus, num idcirco hæ leges iuſtæ haberentur? Nihilo credo magis illa quam Interrex noſter tulit, ut Dictator quē uellet ciuium īdicta cauſa impune poſſet occidere. Eſt enim unum ius quo deuincta eſt hominum ſocietas, & quod lex conſtituit una, quæ lex eſt recta ratio imperandi atq; prohibendi: quam qui ignorat, is eſt iniuſtus, ſiue eſt illa ſcripta uſpiam, ſiue nuſquam. Quod ſi iuſtitia eſt obtemperatio ſcriptis legibus inſtitutisq; populorum, etſi ut ĳdem dicunt, utilitate omnia metienda ſunt, negliget leges, eáſque perrumpet ſi poterit, is qui ſibi eam rem fructuoſam putabit fore. Ita fit ut nulla ſit omnino iuſtitia, ſi neque natura eſt ea quæ propter utilitatem conſtituitur, utilitate illa conuellitur. Atqui ſi natura confirmatum ius non erit, omnes uirtutes tollantur. Vbi enim liberalitas, ubi patriæ charitas, ubi pietas, ubi aut bene merendi de altero, aut referendæ gratiæ uoluntas poterit exiſtere? Nam hæc naſcuntur ex eo quod natura propenſi ſumus ad diligendos homines, quod fundamentum iuris eſt. Neque ſolum in homines obſequia, ſed etiam in deos cerimoniæ religionesq; tolluntur, quas nō metu, ſed ea cōiunctione quæ eſt homini cum deo, cōſeruādas puto. Quod ſi populorum iuſſis, ſi principum decretis, ſi ſententĳs iudicum iura conſtituerētur, ius eſſet latrocinari, ius adulterare, ius teſtamenta falſa ſupponere, ſi hæc ſuffragĳs aut ſcitis multitudinis probarentur. Quæ ſi tanta poteſtas eſt ſtultorum ſententĳs atque iuſſis, ut eorum ſuffragĳs rerum natura uertatur, cur non ſanciunt, ut quæ mala pernicioſáque ſunt habeātur pro bonis & ſalutaribus? aut cur quum ius ex iniuria lex facere poſſit, bonum eadem facere non poſſit ex malo? Atqui nos legem bonam à mala nulla alia niſi naturali norma diuidere poſſumus. Nec ſolum ius à natura dĳudicatur, ſed omnino omnia honeſta & turpia. Nam & communis intelligentia nobis notas res efficit, eáſque in animis noſtris inchoauit, ut honeſta in uirtute ponantur, in uitĳs turpia. Hæc autem in opinione exiſtimare, non in natura ponere dementis eſt. Nam nec arboris nec equi uirtus, quæ dicitur, in quo abutimur nomine, in opinione ſita eſt, ſed in natura. Quod ſi ita eſt, honeſta quoq; & turpia natura dĳudicāda ſunt. Nā ſi opinione uniuerſa uirtus, eadem eius etiam partes probarentur. Quis igitur prudentem, & (ut ita dicam) catum non ex ipſius habitu, ſed ex aliqua re externa iudicet? Eſt enim uirtus perfecta ratio, quod certe in natura eſt: igitur omnis honeſtas eodem modo. Nam ut uera & falſa, ut conſequentia & contraria ſua ſponte non aliena iudicantur, ſic conſtans & perpetua ratio uitæ quæ eſt uirtus,

itemq;

itémque inconſtantia quod eſt uitium, ſua natura probatur. Nos ingenia iuuenum non ratione ab ingenita naturæ uirtute, ſed uitia quæ exiſtunt ab ingenijs iudicamus. An ea non aliter quàm honeſta & turpia non ad naturam referri neceſſe erit? Quod laudabile bonum eſt, in ſe habeat quod laudetur neceſſe eſt. Ipſum enim bonum non eſt opinionibus, ſed natura. Nam ni ita eſſet, beati quoque opinione eſſent, quo quid dici poteſt ſtultius? Quare quum & bonum & malum natura iudicetur, & ea ſint principia naturæ, certe honeſta quoque & turpia ſimili ratione dijudicanda, & ad naturam referenda ſunt. Sed perturbat nos opinionum uarietas, hominumq́ diſſenſio: & quia non idem contingit in ſenſibus, hos natura certos putamus, illa quæ alijs, ſic alijs ſecus, nec iiſdē ſemper uno modo uidentur, ficta eſſe dicimus, quod eſt longe aliter. Nam ſenſus noſtros non parens, non nutrix, non magiſter, non poeta, non ſcena deprauat, non multitudinis conſenſus abducit à uero. Animis omnes tenduntur inſidiæ, uel ab ijs quos modo enumeraui, qui teneros & rudes quum acceperunt inficiunt, & flectunt ut uolunt, uel ab ea quæ penitus in omni ſenſu implicata inſidet imitatrix boni uoluptas, malorum autem mater omnium, cuius blandicijs corrupti quę natura bona ſunt, quia dulcedine hac & ſcabie carent, non cernuntur ſatis. Sequitur ut concluſa mihi iam hæc ſit omnis oratio, id quod ante oculos, ex ijs eſt quæ dicta ſunt, & ius, & omne honeſtum ſua ſponte eſſe expetendum. Etenim omnes uiri boni ipſam æquitatem & ius ipſum amant: nec eſt uiri boni errare & diligere quod per ſe non ſit diligendum. Per ſe igitur ius eſt expetendum & colendum. Quod ſi ius etiam iuſtitia, ſic & reliquæ quoque uirtutes per ſe colendæ ſunt. Quid liberalitas? gratuitáne eſt an mercenaria? Si ſine præmio, benigna eſt, gratuita: ſi cum mercede, conducta. Nec eſt dubium quin is, qui liberalis, benignuſue dicitur, officium non fructum ſequatur. Ergo item iuſtitia nihil expetit præmij, nihil precij, per ſe igitur expetitur. Eadémque omnium uirtutum cauſa atque ſententia eſt. Atque etiam ſi emolumentis nō ſuapte natura uirtus expenditur, una erit uirtus quæ malitia rectiſſime dicetur. Vt enim quiſque maxime ad ſuum commodum refert quæcunque agit, ita minime eſt uir bonus, ut qui uirtutem præmio metiuntur, nullam uirtutem niſi malitiam putent. Vbi enim beneficus, ſi nemo alterius cauſa benigne facit? Vbi gratus, ſi non eum cui referunt gratiam, ipſi cernunt grati? Vbi illa ſancta amicitia, ſi non ipſe amicus per ſe amatur toto pectore, ut dicitur? qui etiam deſerendus & abijciendus eſt, deſperatis emolumentis & fructibus quo quid poteſt dici immanius? Quod ſi amicitia per ſe colenda eſt, ſocietas quoque hominum, & æqualitas, & iuſtitia per ſe expetenda ſunt. Quod ni ita eſt, omnino iuſtitia nulla eſt. Id enim iniuſtiſſimum ipſum eſt, iuſtitiæ mercedem quærere. Quid uero de modeſtia? Quid de temperantia? Quid de continentia? Quid de uerecundia, pudore, pudicitiaq́ dicemus? Infamiæ ne metu non eſſe petulantes, an legum & iudiciorum? Innocentes ergo & uerecundi ſunt, ut bene audiant: & ut rumorem bonum colligant, erubeſcunt, pudet etiam loqui
* de pudicitia. Ac me iſtorum philoſophorum pudet, qui nullum uitium uitare, niſi iudicio ipſo multatum putant. Quid enim? poſſumus eos qui à ſtupro arcentur infamiæ metu, pudicos dicere, quum ipſa infamia propter

rei turpitudinem conſequatur? Nam quid aut laudari rite aut uituperari poteſt, ſi ab eius natura receſſeris, quod aut laudandum, aut uituperandum putes? An corporis prauitates ſi erunt perinſignes, habebunt aliquid offenſionis, animi deformitas nō habebit? cuius turpitudo ex ipſis uitijs facillime percipi poteſt. Quid enim fœdius auaritia? Quid immanius libidine? Quid cōtemptius timiditate? Quid abiectius tarditate & ſtultitia dici poteſt? Quid ergo, eos qui ſingulis uitijs excellunt, aut etiam pluribus propter damna, aut detrimenta, aut cruciatus aliquos miſeros dicimus? an propter uim turpitudinémque uitiorum? Quod item ad contrariam laudem in uirtute dici poteſt. Nam ſi propter alias res uirtus expetitur, melius eſſe aliquid q̄ uirtutē neceſſe eſt, pecuniámne igitur an honores? an formam? an ualetudinem? quæ & quum adſunt, perparua ſunt, & quamdiu affutura ſint, certum ſciri nullo modo poteſt: an id (quod turpiſſimum dictu eſt) uoluptatem? At in ea quidē ſpernenda & repudianda uirtus uel maxime cernitur. Videtisne quāta ſeries rerum ſententiarumq́ ſit, atque ut ex alio alia nectantur? quin labebar longius, niſi me retinuiſſem. Q. Quó tandem? libenter enim frater cum iſta oratione tecum prolaberer. Mar. Ad finem bonorum quó referuntur, & cuius cauſa ſunt facienda omnia. Q. Controuerſam rem & plenam diſſenſionis inter doctiſſimos, ſed aliquando tamen iudicandam. A. Qui iſtud fieri poteſt, L. Gellio mortuo? Q. Quid tandē id ad rem? A. Quia me Athenis audire ex Phædro meo memini, Gellium familiarem tuum quum Procōſule ex Pretura in Græciam ueniſſet, & Athenis philoſophos qui tum erant in locum unum conuocaſſe, ipſiſq́ magnopere auctorem fuiſſe, ut aliquando controuerſiarum aliquem facerent modum. Quod ſi eſſent eo animo ut nollent ætatem in litibus conterere, poſſe rem conuenire, & ſimul operam ſuam illis eſſe pollicitum, ſi poſſet inter eos aliquid conuenire. M. Ioculare iſtuc quidem Pomponi, & á multis ſæpe deriſum, ſed ego planè uellē me arbitrū inter antiquam Academiam & Zenonem datum. A. Quo tandem iſtuc modo? M. Quia de re una ſolum diſſident, de ceteris mirifice congruunt. A. Ain tandem? una de re eſt ſolum diſſenſio? M. Quæ quidem ad rem pertineat, una: quippe quum antiqui omnes quod ſecundum naturā eſſet quo iuuaremur in uita bonum eſſe decreuerint, hic niſi quod honeſtum eſſet putarit bonum. A. Perparuam uero controuerſiam dicis, ac non eam quæ dirimat omnia. M. Probe quidem ſentis, ſi re ac non uerbis diſſiderent. Ergo aſſentiris Antiocho familiari meo: magiſtro enim non audeo dicere, quocū uixi, & qui me ex noſtris penè conuellit hortulis, deduxitq́ in Academiam perpauculis paſſibus. Vir iſte fuit ille quidem prudens & acutus, & in ſuo genere perfectus, mihiq́ fuit (ut ſcis) familiaris, cui tamen ego aſſentiar in omnibus necne, mox uidero: hoc dico controuerſiam totam iſtam poſſe ſedari. A. Quin iſtuc tandem uides? M. Quia ſi ut Chius Ariſto dixit, ſolum bonum eſſe diceret quod honeſtum eſſet, malumq́ quod turpe, ceteras res omnes plane pares, ac ne minimum quidem utrum adeſſent an abeſſent intereſſe ualde á Xenocrate & Ariſtotele, & ab illa Platonis familia diſcreparet, eſſetq́ inter eos de re maxima, & de omni uiuendi ratione diſſenſio. Nunc uero quum decus quod antiqui ſummum bonum eſſe dixerant, hic ſolum bonum dicat, itemq́ dedecus, illi ſummum malum: hic ſolum diuitias, ualetudinem,

nem, pulchritudinem, commodas res appellet, non bonas: paupertatem debilitatem, dolorem, incommodas non malas: ſentit idem quod Xenocrates, quod Ariſtoteles, loquitur alio modo. Ex hac autem non rerum, ſed uerborum diſcordia, controuerſia eſt nata de finibus: in qua quoniam uſucapionem XII tabulæ inter quinque pedes eſſe noluerunt, depaſci ueterem poſſeſſionem Academiæ ab hoc acuto homine non ſinemus. Nec Mamilia lege ſinguli, ſed ex ijs tres arbitri finis regemus. Q. Quam nam igitur ſententiam dicimus? M. Requiri placere terminos quos Socrates pepigerit, ijsq́ parere. Q. Præclare frater iam nunc à te uerba uſurpãtur ciuilis iuris & legum, quo de genere expecto diſputationem tuam. Nam iſta quidem magna diiudicatio eſt, ut ex te ipſo ſæpe cognoui. Sed certe ita res ſe habent, ut ex natura uiuere ſummum bonum ſit, id eſt, uita modica & apta uirtute perfrui, aut naturam ſequi, & eius quaſi lege uiuere: id eſt nihil quantum in ipſo ſit prætermittere, quo minus ea quæ natura poſtulet conſequatur, quod inter hæc uelit uirtute tanquam lege uiuere. Quapropter hoc dijudicari neſcio an unquam, ſed hoc ſermone certe non poteſt, ſi quidem id quod ſuſcepimus perfecturi ſumus. At. At ego huc declinabã, nec inuitus. Q. Licebit alias, nunc id agamus quod cœpimus, quum preſertim ad id nihil pertineat, hęc de ſummo malo bonoq́ diſſenſio. M. Prudentiſſime Quinte dicis: nam quæ à me adhuc dicta ſunt * nec Lycurgi leges, neq́ Solonis, neq́ Charondæ, neque Zaleuci, nec noſtras. XII. tabulas, nec plebiſcita deſidero, ſed te exiſtimo cum populis, tum etiam ſingulis hodierno ſermone legem uiuendi & diſciplinam daturum. Eſt huius uerè diſputationis Quinte proprium id quod expectas, atque utinam eſſet etiam facultatis meæ: ſed profecto ita ſe res habet, ut quoniam uitiorum emendatricem legem eſſe oportet, commendatricemq́ uirtutum, ab ea uiuendi doctrina ducatur. Ita fit ut mater omnium bonarum rerum ſit ſapientia, à cuius amore græco uerbo φιλοσοφία nomen inuenit, qua nihil à dijs immortalibus uberius, nihil florentius, nihil præſtabilius hominum uitæ datum eſt. Hæc enim una nos cum cæteras res omnes, tum quod eſt difficillimum docuit, ut noſmetipſos noſceremus, cuius præcepti tanta uis, tanta ſententia eſt, ut ea non homini cuipiam, ſed Delphico deo tribueretur. Nam qui ſeipſum norit, primum aliquid ſe habere ſentiet diuinum, ingeniumq́ in ſe ſuum ſicut ſimulacrum aliquod dedicatum putabit, tantoq́ munere deorum ſemper dignum aliquid & faciet & ſentiet: & quum ſeipſe perſpexerit, totumq́ tentarit, intelliget quemadmodum à natura ſubornatus in uitam uenerit, quantaq́ inſtrumenta habeat ad obtinendam adipiſcendamq́ ſapientiam, quoniam principio rerum omnium quaſi adumbratas intelligentias animo ac mente conceperit, quibus illuſtratus ſapientia duce bonum uirum, & ob eam ipſam cauſam cernat ſe beatum fore. Nam quum animus cognitis perceptiſq́ uirtutibus à corporis obſequio indulgentiaq́ diſceſſerit, uoluptatemq́ ſicut labem aliquam dedecoris oppreſſerit, omnemq́ mortis doloriſq́ timorem effugerit, ſocietatemq́ carnis eiecerit, tũ ſuis, omnibusq́ natura cõiunctos ſuos duxerit, cultumq́ deorum & puram religionem ſuſceperit, & exacuerit illam, ut oculorum, ſic ingenij aciem ad bona deligenda, & reijcienda cõtraria, quæ uirtus ex prouidẽdo eſt appellata Prudẽtia: quid eo dici aut cogitari poterit bea

tius? Idemq; quum cœlum, terras, maria, rerumq; omnium naturam perſpe-
xerit, eaq; unde generata, quo recurrant, quando, quomodo obitura, quid in
ijs mortale & caducum, quid diuinum æternumq; ſit uiderit, ipſumq; ea mo-
derantem & regentem penè prehenderit, ſeſeq; non unis circundatum mœni
bus popularem alicuius definiti loci, ſed ciuem totius mundi quaſi unius urbis
agnouerit, in hac ille magnificentia rerum, atq; in hoc conſpectu & cognitio-
ne naturę dij immortales q̃ ſi ipſe ſe noſcet, quod Apollo præcepit Pythius?
quàm contemnet, q̃ deſpiciet, q̃ pro nihilo putabit ea quæ uulgo dicuntur am
pliſſima? Atq; hæc omnia quaſi ſepimento aliquo uallabit, diſſerendi ratione
ueri & falſi, iudicio, inde ſcientia, & arte quadam intelligendi quid quãq;
rem ſequatur, & quid ſit cuiq; contrarium. Quumq; ſe ad ciuilem ſocietatem
natum ſenſerit, non ſolum illa ſubtili diſputatione ſibi utendum putabit, ſed
etiã fuſa latius perpetua oratione, qua regat populos, qua ſtabiliat leges, qua
caſtiget improbos, qua tueatur bonos, qua laudet claros uiros, qua præcepta
ſalutis & laudis apte ad perſuadẽdum edat ſuis ciuibus, qua hortari ad decus,
reuocare à flagitio, conſolari poſſit afflictos, factaq; & conſulta fortium & ſa
pientum cum improborũ ignominia ſempiternis monumẽtis prodere. Quę
quum tot res tantęq; ſint, quæ in homine ineſſe perſpiciatur ab ijs qui ſe ipſi
uelint noſſe, earum parens eſt educatrixq; ſapientia. A. Laudata quidem à
te grauiter & uere. Sed quorſus hoc pertinet? M. Primum ad ea Pomponi
de quibus acturi iam ſumus, quę tanta eſſe uolumus. Non enim erunt, niſi ea
fuerint unde illa manant ampliſſima. Deinde facio & libenter, & (ut ſpero)
recte, quod eam, cuius ſtudio teneor, quæq; me quicunq; ſum effecit, non poſ
ſum ſilentio præterire. A. Re uera facis & merito & ipſe, fuitq; id (ut dicis)
in hoc ſermone faciendum.

MARCI TVLLII CICERONIS DE LEGIBVS.

LIBER SECVNDVS. ATTICVS.

SED uis ne quoniam & ſatis iam ambulatum eſt, & ti-
bi aliud dicendi initium ſumendum eſt, locum mute-
mus, & in inſula quę eſt in Fibreno (nam opinor illi al
teri flumini nomẽ eſſe) ſermoni reliquo demus operã
ſedentes? M. Sane quidẽ. Nam illo loco libentiſſime
ſoleo uti, ſiue quid mecũ ipſe cogito, ſiue aliquid ſcribo
aut lego. A. Equidẽ qui nunc potiſſimũ huc uenerim
ſatiari nõ queo, magnificasq; uillas, & pauimẽta mar-
morea, & laqueata tecta contẽno. Ductus uero aquarũ quos iſti nilos & euri
pos uocant, quis non quum hæc uideat irriſerit? Itaq; ut tu paulò ante de le-
ge & de iure diſſerens ad naturam referebas omnia, ſic in his ipſis rebus quæ
ad requietem animi delectantionemq; quæruntur, natura dominatur, qua-
re antea mirabar. Nihil enim his in locis niſi ſaxa & montes cogitabam, itaq;
ut facerem & orationibus inducebar tuis & uerſibus, ſed mirabar (ut dixi)
te tam ualde hoc loco delectari, nunc contra miror te quum Roma abſis, uſ-
quam potius eſſe. M. Ego uero quum licet plures dies abeſſe, preſertĩ hoc

tempore

tempore anni,& amœnitatem & ſalubritatē hanc ſequor,raro autem licet. Sed nimirum me alia quoque cauſa delectat,quę te non attingit ita. A.Quæ tandem iſta cauſa eſt? M.Quia ſi uerum dicimus,hæc eſt mea,& huius fratris mei germana patria.Hinc enim orti ſtirpe antiquiſſima ſumus:hic ſacra, hic genus,hic maiorū multa ueſtigia.Quid plura? hanc uides uillam,ut nūc quidem eſt,lautius ædificatam patris noſtri ſtudio. Qui quum eſſet infirma ualetudine,hic ferè ætatem egit in literis.Sed hoc ipſo in loco quum auus uiueret,& antiquo more parua eſſet uilla,ut illa Curiana ī Sabinis,me ſcito eſſe natum.Quare id eſt neſcio quid & latet in animo ac ſenſu meo, quo me plus hic locus fortaſſe delectet:ſiquidem etiam ille ſapientiſſimus uir Ithacam ut uideret immortalitatem ſcribitur repudiaſſe. A.Ego uero tibi iſtam iuſtā cauſam puto,cur huc libentius uenias,atque hunc locum diligas.Quin ipſe,uere dicam,ſum illi uillæ amicior modo factus,atque huic omni ſolo in quo tu ortus & procreatus es.Mouemur enim,neſcio quo pacto locis ipſis,ī quibus eorum quos diligimus aut admiramur,adſunt ueſtigia.Me quidem ipſæ illæ noſtræ Athenę non tam operibus magnificis exquiſitisq́ antiquorum artibus delectant,quàm recordatione ſummorum uirorum,ubi quiſque habitare,ubi ſedere,ubi diſputare ſit ſolitus,ſtudioſéque eorum etiam ſepulcra contemplor.Quare iſtum,ubi tu es natus,plus amabo poſthac locum. M.Gaudeo igitur me incunabula penè mea tibi oſtendiſſe. A.Equidem me cognoſſe admodum gaudeo. Sed illud tamen quale eſt quod pauló ante dixiſti? hūc locum idem ego te accipio dicere Arpinum germanam patriam eſſe ueſtrā. Nunquid uos duas habetis patrias? An eſt una illa patria communis? niſi forte ſapienti illi Catoni fuit patria non Roma,ſed Tuſculum. M. Ego mehercule & illi & omnibus municipibus duas eſſe cenſeo patrias,unam naturæ alteram ciuitatis,ut ille Cato quum eſſet Tuſculi natus,in P.R.ciuitatem ſuſceptus eſt.Ita quum ortus Tuſculano eſſet,ciuitatem Romā habuit, alteram loci patriam,alteram iuris:ut ueſtri Attici priuſquàm Theſeus eoſdem migrare ex agris,& in aſtu quod appellatur,omnis ſe conferre iuſſit, & ſymphradas ex Atticis,ſic nos & eam patriam dicimus ubi nati,& illam qua excepti ſumus.Sed neceſſe eſt charitate eam præſtare,qua R.P.nomen uniuerſę ciuitatis eſt,pro qua mori,& cui nos totos dedere,& in qua noſtra omnia ponere, & quaſi conſecrare debemus,Dulcis autem nō multo ſecus eſt ea quæ genuit, quàm illa quæ excepit.Itaque ego hanc meam eſſe patriam prorſus nunquā negabo,dum ſit illa maior,& hæc in ea contineatur. At.Recte igitur Magnus ille noſter me audiente poſuit in iudicio,quū pro Ambio tecū ſimul diceret, remp.noſtram iuſtiſſimas huię municipio gratias agere poſſe,quod ex eo duo ſui conſeruatores extitiſſent,ut iam uideam adduci hanc quoq; quæ te procreauit,eſſe patriam tuam.Sed uentum in inſulam eſt, hac uero nihil eſt amœnius.Vt enim hoc quaſi roſtro finditur Fibrenus,& diuiſus æqualiter ī duas partes latera hæc alluit,rapideq́ dilapſus cito in unum confluit,& tantum complectitur quod ſatis ſit modicæ palæſtrę loci. Quo effecto tanq̄ id habuerit operis ac muneris,ut hanc nobis efficeret ſedem ad diſputandū, ſtatim præcipitat in Lirem,& quaſi in familiam patriciam uenerit amittit nomen obſcurius,Liremq́ multo gelidiorem facit .Nec enim ullum hoc frigidius flumen attigi,quum ad multa acceſſerim,ut uix pede tentare id poſſim,

quod in Phedro Platonis facit Socrates. M. Eſt uero ita, ſed tamen huic
amœnitati, quam ex Quinto ſæpe audio, Thebanus Epirotes tuus ille nihil
opinor conceſſerit. Q. Eſt ita ut dicis. Caue enim putes Attici noſtri Ema
thio platanisq́ illis quidquam eſſe præclarius. Sed ſi uidetur conſidamus hic
in umbra, atque ad eam partem ſermonis, ex qua egreſſi ſumus reuertamur.

M. Præclare exigis Quinte, at ego effugiſſe arbitrabar, & tibi horum ni-
hil deberi poteſt. Q. Ordire igitur: nam hunc tibi totum dicamus diem
maiore Muſarum primordio, ſicut in Arati carmine orſi ſumus. M. Quor-
ſum iſtuc? Q. Quia nunc itidem ab eodem & à ceteris dijs immortalibus
ſunt nobis agendi capienda primordia. M. Optime uero frater, & fieri ſic
decet, Videamus igitur rurſus priuſquã aggrediamur ad leges ſingulas, uim
naturamq́ legis, ne quum referenda ſint ad eam nobis omnia, labamur inter
dum errore ſermonis, ignoremusq́ uim ſermonis eius quo iura nobis definiẽ
da ſunt. Q. Sanè quidem hercule, & eſt iſta recte docendi uia. M. Hanc
igitur uideo ſapientiſſimorum fuiſſe ſententiam, legem neq́ hominum inge-
nijs excogitatam, nec ſcitum aliquod eſſe populorum, ſed æternum quiddam,
quod uniuerſum mundum regeret imperandi prohibendiq́ ſapientia. Ita
principem legem illam & ultimam, mentem eſſe dicebant, omnia ratione aut
cogentis aut uetantis dei, ex qua illa lex quam dij humano generi dederunt,
recte eſt laudata. Eſt enim ratio mensq́ ſapientis ad iubendum, & ad deterrẽ
dum idonea. Q. Aliquoties iam iſte locus à te tactus eſt, ſed antequam ad
populares leges uenias, uim iſtius cœleſtis legis explana ſi placet, ne æſtus nos
conſuetudinis abſorbeat, & ad ſermonis morem uſitati trahat. M. A par-
uis enim Quinte didicimus, ſi in ius uocat atq́ eat eiuſmodi leges alias nomi
nare, ſed uero ĩtelligi ſic oportet, & hæc & alia iuſſa ac uetita populorum uim
habere ad recte facta uocandi, & à peccatis auocandi, quę uis non modo ſeni-
or eſt quàm ætas populorum & ciuitatum, ſed æqualis illius cœlum atq́ ter-
ras tuentis & regentis dei. Neque enim eſſe mens diuina ſine ratione poteſt,
nec ratio diuina non hanc uim in rectis prauisq́ ſanciendis habere. Nec quia
nuſquam erat ſcriptum, ut contra omnes hoſtium copias in ponte unus aſſi-
ſteret, à tergoq́ põtem ĩterſcindi iuberet, idcirco minus Coclitem illum rem
geſſiſſe tantam, fortitudinis lege atque imperio putabimus. Nec ſi regnante
Tarquinio nulla erat Romæ ſcripta lex de ſtupris, idcirco non contra illam
legem ſempiternam Sex. Tarquinius uim Lucretiæ Tricipitini filiæ attulit.
Erat enim ratio profecta à rerum natura, & ad recte faciendum impellens, &
à delicto auocans, quæ non tum deniq́ incipit lex eſſe cum ſcripta eſt, ſed tum
quum orta eſt. Orta autem eſt ſimul cum mente diuina: quamobrem lex ue-
ra atq́ princeps apta ad iubendum & ad uetandum, ratio eſt recta ſummi Io-
uis. Q. Aſſentior frater, ut quod eſt rectum, uerum quoque ſit, neque cum li
teris quibus ſcita ſcribuntur, aut oriatur, aut occidat. M. Ergo ut illa diuina
mens ſumma lex eſt, item quum in homine eſt, perfecta eſt in mẽte ſapientis:
quæ ſunt autem uariæ, & ad tempus deſcriptæ, populi fauore magis q̃ re legũ
nomen tenent. Omnem enim legem quæ quidem recte lex appellari poſſit,
eſſe laudabilem quibuſdam talibus argumentis docent. Conſtat profecto ad
ſalutem ciuium ciuitatumq́ incolumitatem, uitamq́ hominum quietam &
beatam conditas eſſe leges: eosq́ qui primum eiuſmodi ſcita ſanxerint popu-

lis

lis oſtendiſſe ea ſe ſcripturos atq; laturos,quibus illis aſcriptis ſuſceptisq; ho-
neſte beateq; uiuerent, quæq; ita compoſita ſanctaq; eſſent,eas leges uide-
licet nominarunt.Ex quo intelligi par eſt,eos qui pernicioſa & iniuſta popu
lis iuſſa deſcripſerint,quum contra fecerint q̃ polliciti profeſſiq; ſint,quiduis
potius tuliſſe q̃ leges,ut perſpicuum eſſe poſſit in ipſo nomine legis interpre-
tando,ineſſe uim & ſententiam iuſti & iuris colendi.Quæro igitur à te Quin
te(ſicut illi ſolent)quod ſi quo ciuitas careat, & ob eam ipſam cauſam quod
eo careat pro nihilo habenda ſit,idémne numerandum in bonis? Q.Ac ma
ximis quidem. M.Lege autem carens ciuitas an ne ob ipſum habenda nullo
loco? Q.Dici aliter non poteſt. M.Neceſſe eſt igitur legem haberi in re-
bus optimis. Q.Prorſus aſſentior, M.Quid quod multa pernicioſa,mul-
ta peſtifera ſciſcuntur in populis,quæ non magis legis nomen attingunt,q̃ ſi
latores aliquas cõceſſu ſuo ſanxerint.Nam neq; medicorum præcepta dici ue
re poſſent,ſiquæ inſcij imperitiq; pro ſalutaribus mortifera conſcripſerint,ne
que in populo lex cuicuimodi fuerit illa,etiam ſi pernicioſum aliquid populus
acceperit.Ergo eſt lex iuſtorum iniuſtorumq; diſtinctio ad illam antiquiſſi-
mam,& rerum omnium principem expreſſa naturam,ad quam leges homi-
num diriguntur, quæ ſupplicio improbos afficiunt, defendunt ac tuentur
bonos. Q.Præclare intelligo,nec uero iam aliam eſſe ullam legem puto nõ
modo habendam,ſed ne appellandam quidem. M.Igitur tu Seias & Apu
leias leges nullas putas? Q. Ego uero ne Liuias quidem. M. Et recte, quæ
præſertim uno uerſiculo Senatus puncto temporis ſublatæ ſint.Lex autem il-
la cuius uim explicaui,neq; tolli neq; abrogari poteſt. Q.Eas tu igitur leges
rogabis,uidelicet quæ nunquam abrogentur. M.Certe ſi modo acceptæ à
duobus uobis erunt:ſed ut uir doctiſſimus fecit Plato,atq; idem grauiſſimus
philoſophorum omnium,qui princeps de repub. conſcripſit, idemq; ſepara-
tim de legibus eius,id mihi credo eſſe faciendum, ut priuſquam ipſam legem
recitem,de eius legis laude dicam,quod idem & Zaleucum & Charondam fe
ciſſe uideo,quum quidem illi non ſtudij & delectationis,ſed rei p.cauſa leges
ciuitatibus ſuis ſcripſerũt.Quos imitatus Plato uidelicet hoc quoq; legis pu-
tauit eſſe,perſuadere aliquid,non omnia ui ac minis cogere. Q.Quid quod
Zaleucum iſtum negat ullum fuiſſe Timæus? M.At Theophraſtus author
haud deterior mea quidem ſententia,meliorem multi nominant,commemo-
rant uero ipſius ciues noſtri clientes Locri. Sed ſiue fuit,ſiue non fuit,nihil
ad rem,loquimur quod traditum eſt.Sit igitur hoc iam à principio perſuaſũ
ciuibus,dominos eſſe omnium rerum ac moderatores deos,eaq; quæ geran-
tur eorum geri iudicio atque numine,eoſdemq; optime de genere hominum
mereri,& qualis quiſq; ſit,quid agat,quid in ſe admittat, qua mente,qua pie-
tate colat religiones intueri, piorumq; & impiorum habere rationem. His
enim rebus imbutæ mentes haud ſané abhorrebunt ab utili aut à uera ſenten
tia.Quid eſt enim uerius q̃ neminem eſſe oportere tam ſtulte arrogantem,ut
in ſe rationem & mentem putet ineſſe, in cœlo mundoq; non putet?aut ea
quæ uix ſumma ingenij ratione comprehendat,nulla ratione moueri putet?
Quem uero aſtrorũ ordines, quem dierum noctiumq; uiciſſitudines, quem
mentium temperatio,quemq; ea quæ gignuntur nobis ad fruendum,non gra
tũ eſſe cogunt,hunc hominem omnino numerare neque decet.Quumq; om-

nia quæ rationem habent præſtent ijs quæ ſint rationis expertia, nefasq́; ſit dicere ullam rem præſtare naturæ omnium rerum, rationem ineſſe in ea confitendum eſt. Vtiles eſſe autem has opiniones quis neget? quum intelligat ꝙ multa firmentur iureiurando, quantæ ſalutis ſint fœdera religionis, ꝙ multos diuini ſupplicij metus à ſcelere reuocarit, quamq́; ſancta ſit ſocietas ciuium inter ipſos, dijs immortalibus interpoſitis tum iudicibus tum teſtibus. Habes legis prooemium. Sic enim hoc appellat Plato. Q. Habeo uero frater, & in hoc admodum delector, quod in alijs rebus, alijsq́; ſententijs uerſaris atque ille. Nihil enim tam diſſimile eſt, quàm uel ea quæ ante dixiſti, uel hoc ipſum legis exordium; unum illud mihi uideris imitari orationis genus. M. Vellem fortaſſe. Quis enim id poteſt aut unquam poterit imitari? Nam ſententias interpretari perfacile eſt, quod quidem ego facerem, niſi planè eſſe uellem meus. Quid enim negotij eſt, eadem prope uerbis ijſdem conuerſa dicere? Q. Prorſus aſſentior, uerum ut modo tu te dixiſti, te eſſe malo tuum. Sed iam exprome ſi placet iſtas leges de religione. M. Expromam equidem ut potero. Et quoniam & locus & ſermo familiaris eſt legum, legis uocem proponam. Q. Quidnam id eſt? M. Sunt certe uerba legum Quinte, neque ita priſca, ut in ueteribus his ſacratisq́; legibus: & tamen quo plus auctoritatis habeant, paulo antiquiora quàm hic ſermo eſt. Eum morē igitur, cū breuitate (ſi potero) conſequar. Leges autem à me edentur non perfectæ, nam eſſet infinitum, ſed ipſæ ſummæ rerum ac ſententiæ. Q. Ita uero neceſſe eſt, quare audiamus uerba legis. A. Ad diuos adeunto caſte, pietatem adhibēto, opes amouento. Quis ſecus faxit, deus ipſe uindex erit. Separatim nemo habeſſit deos, neue nouos: ſed ne aduenas, niſi publice adſcitos, priuatim colunto. Conſtructa à patribus delubra habento, lucos in agris habento. Et larum ſedes, ritus familiæ, patriæq́; ſeruanto. Diuos & eos qui cœleſtes ſemper habiti colunto. Et ollos quos in cœlum merita uocauerint, Herculem, Liberum, Aeſculapium, Caſtorem, Pollucem, Quirinum, aſt olla propter quæ datur homini aſcenſus in cœlum. Mentem, Virtutem, Pietatem, Fidem, earumq́; laudum delubra ſunto. Nec ulla uitiorū ſacra ſolennia obeunto. Ferijs iurgia amouento, easq́; in famulis (operibus patratis) habento. Itaq; ut ita cadat in annuis anfractibus deſcriptum eſto. Certasq́; fruges, certasq́; bacas ſacerdotes publice libanto. Hoc certis ſacrificijs ac diebus. Itemq́; alios addes. Vbertatem lactis fœturæq́; ſeruāto. Idq́; ne committi poſſit, ad eam rem & rationem curſus annuos, ſacerdotes finiunto. Quæq́; cuiq; diuo decoræ grataeq́; ſint hoſtiȩ prouidento. Diuisq́; alijs alij ſacerdotes, omnibus Pontifices, ſingulis flamines ſunto. Virgines Veſtales in urbe cuſtodiunto ignem foci publici ſempiternum. Quoq; & priuatim & publice modo rituq; fiant diſcunto ignari à publicis ſacerdotibus. Eorum autem duo genera ſunto, unum quod præſit cerimonijs & ſacris: alterum, quod interpretetur fatidicorum & uatum effata incognita, quum Senatus populusq́; aſciuerit. Interpretes autem Iouis optimi maximi publici Augures ſignis & auſpicijs poſtea uidento, diſciplinam tenento. Sacerdotes uineta uirgetaq́; & ſalutem populi auguranto: quiq́; agent rem duelli, quiq́; populare auſpicium præmonēto: olliq́; obtemperanto, diuorumq́; iras prouidento, ijsq́; parento, cœliq́; fulgura regionibus ratis temperanto, urbemq́;

» & agros & templa liberata & effata habento. Quæcꝫ Augur iniuſta, nefa» » ſta, uitioſa, dira defixerit, irrita infectaꝗ; ſunto. Quiꝗ non paruerit, capita» » le eſto. Fœderum pacis, belli, induciarum, oratores, feciales iudices ne ſunto. « Bella, diſceptatio, prodigia, portenta, ad Etruſcos & Aruſpices ſi Senatus » iuſſit deferunto. Etruriæꝗ; principes diſciplinam docento, quibus diuis cre » uerint procuranto. Iidemꝗ; fulgura atque obſtita pianto. Nocturna mulie» » rum ſacrificia ne ſunto, præter olla quæ pro populo rite fient: neue quem ini » tianto, niſi ut aſſolet Cereri Græco ſacro. Sacrum commiſſum quod neque » expiari poterit, impie commiſſum eſt: quod expiari poterit, publici ſacerdo» » tes expianto. Ludis publicis quod ſine curriculo & ſine certatione corporũ » fiat, popularem lætitiam in cantu, & fidibus, & tibijs moderanto, eamꝗ; cum » diuum honore iungunto. Ex patrijs ritibus optima colunto præter Idææ » matris famulos, eosꝗ; iuſtis diebus, ne quis ſtipem cogito. Sacrum ſacrũue » commendatum qui clepſerit rapſeritꝗ;, parricida eſto. Periurij pœna diui» » na exitium, humana dedecus. Inceſtum Põtifices ſupremo ſupplicio ſanciũ» » to. Impius ne audeto placare donis irã deorum. Sancte uota reddunto, pœ » na uiolati iuris eſto. Quocirca ne quis agrum cõſecrato. Auri, argenti, ebo » ris ſacrandi modus eſto. Sacra priuata perpetua manento. Deorum maniũ » iura ſancta ſunto. Hos leto dato diuos habento, ſumptum in ollos luctũm» » que minuunto. A. Concluſa quidem eſt apte tam magna lex ſanè quàm bre uis, & ut mihi quidẽ uidetur, nõ multum diſcrepat iſta cõſtitutio religionum à legibus Numæ noſtriſꝗ; moribus. M. An cenſes quum in illis de R.P. libris perſuadere uideatur Aphricanus omnium rerum publicarum noſtrã ueterem illam fuiſſe optimam, non neceſſe eſſe optumæ reip. leges dare cõſen taneas? A. Imo prorſus ita cenſeo. M. Ergo adeo expectatæ leges quæ genus illud optimum reip. contineant, & ſi quæ forte à me hodie roga» buntur, quę nõ ſint in noſtra repu. nec fuerint, tamẽ erant ferè in more maiorũ, qui tum ut lex ualebat. A. Suade igitur ſi placet iſtam ipſam legem, ut ego ut & tu rogas poſſim edicere. M. Ain tandem Attice non es edicturus aliter? A. Prorſus maiorem quidem rem nullam ſciſcam aliter, in minori» bus ſi uoles, remittam hoc tibi. M. Atque mea quidem ſententia eſt at ne longum fiat uidete. A. Vtinam quidem, quid enim agere malumus? M. Caſte iubet lex adire ad deos, animo uidelicet in quo ſunt omnia: nec tollit ca ſtimoniam corporis, ſed hoc oportet intelligi, quum multum animus corpo» ri præſtet, obſerueturꝗ; ut caſto corpore adeatur, multo eſſe in animis id ſer» uandum magis. Nam illud uel aſperſione aquę, uel dierum numero tollitur: animi labes, nec diuturnitate uaneſcere, nec manibus ullis elui poteſt. Quod autem pietatem adhiberi, opes amoueri iubet, ſignificat probitatem gratam eſſe deo, ſumptum eſſe remouendum. Quid eſt enim quum paupertatem diui tijs etiam inter homines eſſe æqualem uelimus, cur eam ſumptu ad ſacra adhi bito deorum aditu arceamus? preſertim quum ipſi deo nihil minus gratum fu turum ſit, q̃ non omnibus patere ad ſe placandum & colendum uiam. Quod autem non iudex, ſed deus ipſe, uindex conſtituitur, præſentis pœnę metu reli gio confirmari uidetur: ſuoſꝗ; deos aut nouos aut alienigenas coli confuſio» nem habet religionum, & ignotas cerimonias, non à ſacerdotibus, non à pa» tribus acceptos deos ita placet coli, ſi huic legi paruerint ipſi. Patrum delubra

eſſe in urbibus cenſeo, nec ſequor Magos Perſarum, quibus authoribus Xerxes inflammaſſe templa Graeciæ dicitur, quod parietibus includerent deos quibus omnia deberent eſſe patentia, ac libera, quorumq; hic mundus omnis templum eſſet & domus. Melius Græci atq; noſtri, qui ut augerent pietatem in deos, eaſdem illos urbes quas nos incolere uoluerunt. Affert enim hæc opinio religionem utilem ciuitatibus, Siquidem & illud bene dictũ eſt à Pythagora doctiſſimo uiro, tum maxime & pietatem & religionem uerſari in animis, cum rebus diuinis operam daremus: & quod Thales, qui ſapientiſſimus in ſeptem fuit, homines exiſtimare oportere deos omnia cernere, deorum omnia eſſe plena. fore enim omnes caſtiores, ueluti quo infans eſſet maxime religioſus. Eſt enim quadam opinione ſpecies deorum in oculis, non ſolum in mentibus. Eandemq; rationem luci habent in agris. Neque ea quæ à maioribus prodita eſt, cum dominis tum famulis poſita in fundi uilleq; conſpectu religio patrum repudianda eſt. Iam ritus familiæ patrumq; ſeruari, id eſt, quoniam antiquitas proxime accedit ad deos, à dijs quaſi traditam religionem tueri. Quod autem ex hominum genere conſecratos, ſicut Herculem & ceteros, coli lex iubet, indicat omnium quidem animos immortales eſſe, ſed fortium bonorumq; diuinos. Bene uero, quod mens, pietas, uirtus, fides, conſecratur manu, quarum omnium Romę dedicata publice templa ſunt, ut illa qui habeant (habent autem omnes boni) deos ipſos in animis ſuis collocatos putent. Nam illud uitioſum Athenis quod Cylonio ſcelere expiato Epimenide Crete ſuadente fecerunt Contumelię fanum & Impudentiæ. Virtutes enim non uitia conſecrare decet: araq; uetus ſtat in Palatio Febris, & altera Exquilijs malæ Fortunæ, deteſtatur, quæ omnia eiuſmodi repudianda ſunt. Quod ſi fingenda nomina uice poetę, & potius uincendi atque potiundi ſtataſſandi cognominaq; ſtatoris, & inuicti Iouis, rerumq; expetendarum nomina ſalutis, honoris, opis, uictorię: quoniam quidem expectatione rerum bonarum erigitur animus, recte etiam ſpes a Collatino conſecrata eſt: Fortunaq; ſit uel huius diei, nam ualet in omnes dies, uel reſpiciens ad opem ferendam, uel ſorum in quo incerti caſus ſignificantur magis uel primigeniam à gignendo. Quum eſt feriarum feſtorumq; dierum ratio in liberis requietem habet litium & iurgiorum, in ſeruis operum & laborum, quas compoſitio anni cõferre debet & perfectionem operum ruſticorum. Quod tempus ut ſacrificiorum libamenta ſeruentur, fœtusq; pecorum, quę dicta in lege ſunt, diligenter habenda ratio intercalandi eſt, quod inſtitutum perite à Numa poſteriorum pontificum negligentia diſſolutum eſt. Iam illud ex inſtitutis pontificum & aruſpicum non mutandum eſt, quibus hoſtijs immolandum, cuiq; deo, cui maioribus, cui lactentibus, cui maribus, cui fœminis. Plures autem deorum omnium ſingulis ſingulorum ſacerdotes, & reſpondendi iuris, & confitendarum religionum facultatem afferunt. Quumq; Veſta quaſi focus urbis, ut Gręco nomine eſt appellata, quod nos prope idem Græcum interpretatum nomen tenemus, cõſpecta ſit, ei colendæ uirgines præſint, ut aduigiletur facilius ad cuſtodiam ignis, & ſentiant mulieres in natura fœminarum omnem caſtitatem pati. Quod ſequitur uero, nõ ſolum ad religionem pertinet, ſed etiam ad ciuitatis ſtatum, ut ſine his qui ſacris publicis præſunt, religioni priuatæ ſatiſfacere non

poſſint,

poſſint.Continet enim reip.cōſilio & auctoritate optimatum ſemper popu
lum īdigere,deſcriptioq́ſacerdotum nullum iuſtæ religionis genus præter-
mittit.Nā ſunt ad placandos deos alij conſtituti,qui ſacris præſint ſolēnibus,
ad interpretanda alij prędicta uatum neq; multorum,ne eſſet infinitum,neq;
ut ea ipſa quæ ſuſcepta publice eſſent,quiſq̄ extra collegium noſſet. Maximū
autem & præſtantiſſimum in rep.ius eſt Augurum,quum eſt auctoritati con
iunctum.Neq; uero hoc quia ſum ipſe Augur ita ſentio,ſed quia ſic exiſtima-
ri nos eſt neceſſe.Quid enim maius eſt ſi de iure quærimus,q̄ poſſe à ſummis
imperijs & ſummis poteſtatibus comitia tollere,& concilia uel inſtituta di-
mittere,uel habita reſcindere? Quid grauius q̄ rem ſuſceptam dirimi,ſi unus
Augur aliter dixerit? Quid magnificentius q̄ poſſe decernere ut magiſtratu
ſe abdicent Conſules? Quid religioſius q̄ cum populo, cum plebe agendi ius,
aut dare aut non dare? Quid,legem ſi non iure rogata eſt tollere?ut etiam de-
creto collegij,ut Liuias conſilio Philippi,Conſules & Augures nihil domi,
nihil familię per magiſtratus geſtum ſine eorum auctoritate poſſe cuiq̄ pro-
bari? A. Age iam iſta uideo,fateorq́ eſſe magna.Sed eſt in collegio ueſtro
inter Marcellum & Appium optimos Augures magna diſſenſio. Nam eo-
rum ego in libros incidi,quum alteri placeat auſpicia iſta ad utilitatem eſſe
reip.compoſita,alteri diſciplina ueſtra quaſi diuinari uideatur prorſus poſſe.
Hac tu de re quæro quid ſentias. M. Ego ne diuinationem quam Grcci μαν-
τικὴν appellant, eſſe cenſeo? & huius hanc ipſam partem quæ eſt in auibus ce-
terisq; ſignis diſciplinæ noſtrę,quod quum ſummos deos eſſe concedamus,
eorumq; mente mundum regi,& eorundem benignitatem hominum conſu-
lere generi & poſſe nobis ſigna rerum futurarum oſtendere,non uideo cur eſ-
ſe diuinationem negem.Sunt autem ea quę poſui,ex quibus id quod uolumus
efficitur & cogitur.Iam uero permultorum exemplorum & noſtra plena eſt
reſp.& omnia regna omnesq́ populi,cūcteq́ gētes. Augurū prędictis multa
īcredibiliter uera cecidiſſe: neq; enim Poletis,neq; Melāpodis,neq; Mopſi,
neq; Amphiarai,neq; Calchantis,neq; Heleni tātū nomē fuiſſet,neq; tot na-
tiones id ad hoc tēpus retinuiſſent. Arabum,Phrygum,Lycaonum,Cilicum
maximeq́ Piſidarum , niſi uetuſtas ea certa eſſe docuiſſet, Nec uero Romu
lus noſter auſpicato urbem condidiſſet, neque Attij Nauij nomen memoria
floreret tam diu,niſi hi omnes multa ad ueritatem,admirabilia dixiſſent; ſed
dubium non eſt,quin hæc diſciplina & ars Augurum euanuerit iam & uetu-
ſtate & negligentia. Itaque neque illi aſſentior,qui hāc ſcientiam negat un-
quam in noſtro collegio fuiſſe , neque illi qui eſſe etiam nunc putat. Quæ mi-
hi uidetur apud maiores fuiſſe duplex,ut ad reip. tēpus nonnunq̄ ad agendi
conſilium ſæpiſſime pertineret. At.Credo hercle ita eſſe,iſtiq́ rationi potiſ
ſimum aſſentior,ſed redde cetera. M.Reddam uero, & ſi potero breui. Se-
quitur enim de iure belli,in quo & ſuſcipiendo , & gerendo , & deponendo,
ius ut plurimum ualet , & fides,horumq́ , ut publici interpretes eſſent, lege
ſancimus. Iam de aruſpicum religione , de expiationibus,& procurationibus
ſatis ſuperq́ in ipſa lege dictum puto. A. Aſſentior , quoniam omnis hæc
in religione uerſatur oratio. M. At uero quod ſequitur quo modo,aut tu
aſſentiare,aut ego reprehendam , ſanè quæro Tite. A. Quid tandem id
eſt? M. De nocturnis ſacrificijs mulierum. A. Ego uero aſſentior,

expectato preſertim in ipſa lege ſolẽni ſacrificio ac publico. M. Quid ergo aget Iacchus Eumolpidæq́ noſtri & auguſta illa myſteria, ſi quidẽ ſacra nocturna tollimus? Nõ enim Po. Ro. ſed omnibus bonis firmisq́ populis leges damus. A. Excipis credo illa, quibus ipſi initiati ſumus. M. Ego uero excipiã. Nã mihi quum multa eximia diuinaq́ uideantur Athenæ tuæ peperiſſe, atq́ in uita hominũ attuliſſe, tũ nihil melius illis myſterijs, quibus ex agreſti immaniq́ uita exculti ad humanitatem & mitigati ſumus, initiaq́ ut appellãtur, ita re uera principia uitæ cognouimus. Neq́ ſolum cũ lætitia uiuendi rationẽ accepimus, ſed etiã cum ſpe meliore moriendi. Quid autẽ mihi diſpliceat in nocẽtes poetæ indicant Comici, qua licẽtia Romæ data, quidnam egiſſet ille, qui in ſacrificium cogitatã libidinem intulit, quo ne imprudentiam quidẽ oculorũ adijci fas fuit? A. Tu uero iſtam Romæ legẽ rogato, nobis noſtras ne ademeris. M. Ad noſtra igitur reuertor, quibus profecto diligentiſſime ſanciedũ eſt, ut mulierum famam multorum oculis lux clara cuſtodiat, initienturq́ eo ritu Cereri, quo Romæ initiantur. Quo in genere ſeueritatem maiorum Senatus uetus auctoritas de bacchanalibus, & Conſulum exercitu adhibito quæſtio animaduerſioq́ declarat. Atq́ omnia nocturna, ne nos duriores forte uideamur, in media Græcia Diagondas Thebanus lege perpetua ſuſtulit: nouos uero deos, & in his colendis nocturnas peruigilationes, ſic Ariſtophanes facetiſſimus poeta ueteris comœdiæ uexat, ut apud eum Sabazius & quidam alij, de peregrinis iudicati è ciuitate ejciãtur. Publicus autem ſacerdos imprudentiã cõſilio expiatã metu liberet, audaciã in admittẽdis religionibus fœdis dãnet, atque impiã iudicet. Iam ludi publici quum ſint cauea circoq́ diuiſi, ſint corporum certationes curſu, & pugillatione, luctatione, curriculisq́ equorũ, uſque ad certã uictoriã circo conſtitutis cauea cantu uoce ac fidibus & tibijs, dũmodo ea moderata ſint, ut lege præſcribitur. Aſſentior enĩ Platoni, nihil tam facile in animos teneros atque molles influere, q̃ uarios canẽdi ſonos: quorũ dici uix poteſt, quãta ſit uis in utrãq́ partẽ. Nãque & incitat lãguẽtes, & languefacit excitatos, & tum remittit animos, tum contrahit. Ciuitatumq́ hoc multarũ in Græcia interfuit antiquũ, uocum conſeruare modũ, quarum mores lapſi ad mollitiem pariter ſunt immutati cũ cantibus: aut hac dulcedine corruptelaq́ deprauati, ut quidã putãt: aut quum ſeueritas eorum ob alia uitia cecidiſſet, tum fuit in auribus animisq́ mutatis etiã huic mutationi locus. Quamobrẽ ille quidem ſapientiſſimus Græciæ uir longeq́ doctiſſimus, ualde hanc labẽ ueretur. Negat enim mutari poſſe muſicas leges ſine mutatione legũ publicarũ. Ego autẽ nec tam ualde id timẽdum, nec planẽ contẽnendũ puto. Illa quidẽ quæ ſolebant quondã cõplecti ſeueritate iucũda Liuianis & Næuianis modis, nunc ut eadẽ exultent, ceruices oculosq́ pariter cũ modorum flexionibus torqueant. Grauiter olim iſta uindicabat uetus illa Græcia longe prouidens, q̃ ſenſim pernicies illapſa ciuium animos malis ſtudijs, malisq́ doctrinis repente totas ciuitates euerteret. Siquidẽ illa ſeuera Lacedæmon neruos iuſſit (quod plures q̃ ſeptem haberet) in Timothei fidibus inde demi. Deinceps in lege eſt, ut de ritibus patrijs colantur optimi, de quo quum conſulerent Athenienſes Apollinem Pythium, quas potiſſimum religiones teneret, oraculũ editũ eſt, eas quæ eſſent in more maiorum. Quò quũ iterum ueniſſent, maiorumq́ morem dixiſſent ſæpe eſſe mutatum, quæſiuiſſentq́

ſentq́ue quem morem potiſſimum ſequerentur e' uarijs, reſpondit optimum. Et profecto ita eſt, ut id habendum ſit antiquiſſimum, & deo proximum, quod ſit optimũ. Stipem ſuſtulimus, niſi eã quam ad paucos dies propriã Ideæ matris excepimus. Implet enim ſuperſtitione animos, & exhaurit domos. Sacrilego pœna eſt, neq́ ei ſoli qui ſacrum abſtulerit, ſed etiã ei qui ſacro cõmendatum, quod & nunc multis fit in fanis. Alexander ĩ Cilicia depoſuiſſe apud Solem in delubro pecuniam dicitur, & Atheniẽſis Cliſthenes Iunoni Samię ciuis egregius, quũ rebus timeret ſuis, filiarum dotes credidit. Sed iam de periurijs, de inceſtis nihil ſané hoc quidem loco diſputandum eſt, Donis impij, ne placare audeant deos, Platonẽ audiãt, qui uetat dubitare qua ſit mente futurus deus, quũ uir nemo bonus ab improbo ſe donari uelit. Diligentia uotorũ ſatis in lege dicta eſt, ac uoti ſponſio, qua obligamur deo: pœna uero uiolatæ religionis iuſtam recuſationem nõ habet. Quid ego hic ſceleratorum utar exemplis, quorum plenæ tragœdiæ? quæ ante oculos ſunt, ea potius attingãtur. Et ſi hęc cõmemoratio uereor ne ſupra hominis fortunam eſſe uideatur: tamen quoniam ſermo mihi eſt apud deos, nihil reticebo: uelimq́ hoc quod loquar dijs immortalibus gratum potius uideri q̃ graue

Non nihil uidetur deeſſe.

Omnia tũ perditorũ ciuium ſcelere, diſceſſu meo, regionum iura polluta ſunt, uexati noſtri lares familiares, in eorũ ſedibus exædificatũ templum Licentię, pulſus a' delubris is qui illa ſeruarat, circũſpicit hæc celeriter animus (nihil enĩ attinet quenq̃ nominari) qui ſint rerũ exitus conſecuti. Nos qui illam cuſtodẽ urbis omnibus ereptis noſtris rebus ac perditis uiolari ab impijs paſſi non ſumus, eamq́ ex noſtra domo, in ipſius patris domum detulimus, iudicia Senatus, Italiæ, gentiũ deniq́ omniũ conſeruatæ patriæ cõſecuti ſumus: quo quid accidere potuit homini prçclarius? quo ſcelere religiones proſtratæ afflictęq́ ſunt, partim ex illis diſtractæ, ac diſſipatæ iacent. Qui uero ex ijs qui & horũ ſcelerum principes fuerũt, & præter ceteros in omni religione impij, nõ ſolũ uita cruciati, atq́ dedecore, uerum & ſepultura ac iuſtis exequiarum caruerũt.

Q. Equidem iſta agnoſco frater, & meritas dijs gratias ago, ſed nimis ſæpe ſecus aliquanto uidemus euadere. M. Non enim Quinte recte exiſtimamus quæ pœna diuina ſit, nos opinionibus uulgi rapimur in errorem, nec uera cernimus: morte, aut dolore corporis, aut luctu animi, aut offenſione iudicij, hominum miſerias ponderamus, quæ fateor humana eſſe, & multis bonis uiris accidiſſe. Sceleris eſt pœna triſtis, & præter eos euentus qui ſequuntur, per ſe ipſa maxima ẽ. Vidimus eos, qui niſi odiſſent patriam, nunq̃ inimici nobis fuiſſent, ardẽtes cum cupiditate, tum metu, tum cõſciẽtia, quid agerẽt modo timẽtes, uiciſſim cõtẽnentes religiones, iudicia perrupta ab iiſdẽ corrupta hominũ nõ deorũ. Reprimã iam & nõ inſequar longius, eoq́ minus quo plus pœnarũ habui q̃ petiui, tãtum pœnam Erebi duplicem pœnam eſſe diuinã, quod cõſtaret & ex uexandis uiuorũ animis, & ea fama mortuorũ, ut eorũ exitiũ & iudicio uiuorũ & gaudio cõprobetur. Agri autem ne conſecrentur Platoni prorſus aſſentior, qui (ſi modo interpretari potuero) his ferè uerbis utitur. Terra igitur ut focus domicilium ſacrum deorũ omnium eſt. Quocirca ne quis iterum idem cõſecrato. Aurum autem & argentum in urbibus, &

» priuatim,& in fanis inuidioſa res eſt. Tum ebur ex inani corpore extractum,
» haud ſatis caſtum donum deo. Iam æs atq; ferrum duelli inſtrumenta non fa
» ni: ligneum autem quodcq; uoluerit uno è ligno dedicato, itemq; lapideum in
» delubris communibus, textile, nec operoſius q̄ mulieris opus menſtruum. Co
» lor autem albus pręcipue decorus deo eſt cum in ceteris, tum maxime in texti
li. Tincta uero abſint, niſi à bellicis inſignibus. Diuiniſſima autem dona, aues & formę ab uno pictore uno abſolutę die. Itemq; cetera huius exempli dona ſunto. Hęc illi placent, ſed ego cetera non tam reſtricte pręfinio, uel hominum uitijs, uel ſubſidijs temporum uictus. Terrę cultum ſegniorem ſuſpicor fore, ſi ad eam tuendam ferroq; ſubijciendam ſuperſtitionis aliquid acceſſerit. A. Habeo iſta: nunc de ſacris perpetuis, & de manium iure reſtat. M. O mirā memoriam Pomponi tuam, at mihi iſta exciderant. A. Ita credo, ſed tamē hoc magis eas res & memini & expecto, quod & ad Pontificium ius & ad ciuile pertinent. M. Vera & apertiſſima ſunt iſtis de rebus & reſpōſa, & ſcripta multa, & ego in hoc omni ſermone noſtro quod ad cumq; legis genus me diſputatio noſtra deduxerit: tractabo quoad potero eius ipſius generis ius ciuile noſtrum, ſed ita, locus ut ipſe notus ſit, ex quo ducatur quęq; res & ars iuris, ut non difficile ſit quęcumq; noua cauſa conſultatióue acciderit, eius tenere ius, quum ſcias à quo ſit capite repetendum. Sed iurecōſultus ſiue erroris obijciēdi cauſa, quo plura & difficiliora ſcire uideatur, ſiue, quod ſimilius ueri eſt, ignoratione docendi (nam non ſolum ſcire aliquid artis eſt, ſed quędam ars etiam docendi) ſæpe quod poſitum eſt in una cognitione, id in infinita diſpertiuntur, uelut in hoc ipſo genere, q̄ magnum illud Scæuolæ faciūt Pontifices ambo, & ijdem iuris peritiſſimi? At, inquit Publij filius, ex patre audiui Pontificem bonum neminem eſſe, niſi qui ius ciuile cognoſcet. Totum ne? Quid ita? Quid enim ad Pontificem de iure parietum, aut aquarum, aut ullo omnino? Si ergo quod cum religione coniunctum eſt: id autem quantulum eſt? de ſacris credo, de uotis, de ferijs, de ſepulcris, & ſi quid eiuſmodi eſt. Cur igitur hæc tanta facimus, quum cetera perparua ſint? De ſacris autem, qui locus patet latius, hæc ſit una ſententia, ut conſeruentur ſemper, & deinceps familijs prodantur, & ut in lege poſui, perpetua ſint ſacra hic poſita. Hæc iura Pontificum auctoritatem conſecuta ſunt, ut ne morte patriſſamilias ſacrorum memoria occideret, & ijs eſſet ea adiuncta, ad quos eiuſdem morte pecunia uenerit. Hoc uno poſito quod eſt ad cognitionem diſciplinæ ſatis, innumerabilia naſcuntur, quibus implentur iuriſconſultorum libri: quæruntur enim qui aſtringantur ſacris, hæredum cauſa iuſtiſſima eſt. Nulla eſt enim perſona quæ ad uicem eius qui è uita emigrarit, propius accedat. Deinde qui morte teſtamentóue eius tantumdem capiat, quantum omnes hæredes: id quoq; ordine. Eſt enim ad id quod propoſitū ē accōmodatū. Tertio loco, ſi nemo ſit hęres, is qui de bonis quę eius fuerint quū moriturus acceperit plurimū poſſidēdo. Quarto, ſi nemo ſit qui ullā rem ceperit, de creditoribus eius qui plurimum ſeruet. Extrema illa perſona eſt, ut is qui ei quū mortuus ſit pecuniā debuerit, nemini q; eam ſoluerit, perinde habeatur quaſi eam pecuniam ceperit. Hęc nos à Scæuola didicimus, non ita deſcripta ſunt ab antiquis. Nā illi quidem his uerbis docebant, tribus modis ſacris aſtringi hæreditatem, aut ſi maiorē partem pecuniæ capiat, aut ſi maior pars pecuniæ

legata

legata eſt,aut ſi inde quippiam ceperit, Sed Pontificem ſequamur. Videtis igitur omnia pendere ex uno illo quod pontificum pecuniam ſacro coniungi uolunt: ijſdemq́ ferias & cerimonias aſcribendas putant. Atq; etiam dant hoc Sceuolæ,quod eſt partitio,ut ſi in teſtamento deducta ſcripta non ſint, ipſiq́ minus ceperint quàm omnibus hęredibus relinquatur,ſacris ne alligentur. In donatione,hoc idem ſecus interpretantur. Et quod pater familias in eius donatione, qui in ipſius poteſtate eſſet approbauit,ratum eſt. Quod eo inſcio factum eſt,ſi id is non approbat,ratum non eſt. His propoſitis quæſtiunculæ multæ naſcuntur,quas qui intelligat, non ſi ad caput referat,per ſe ipſe facile perſpiciat. Veluti ſi munus quis cepiſſet,ne ſacris alligaretur, ac poſt de eius hęredibus aliquis exegiſſet pro ſua parte id quod ab eo cuius ipſe hæres eſſet prętermiſſum fuiſſet,eaq́ pecunia non minor eſſet facta cum ſuperiore exactione,quàm hæredibus omnibus eſſet relicta,qui eam pecuniam exegiſſet ſolum,niſi cohęredibus,ſacris alligari. Quinetiam cauent,ut cui plus legatum ſit,quàm ſine religione capere liceat,is per æs & libram hęredem teſtamenti ſoluat,propterea quod eo loco res eſt,ita ſoluta hęreditate,quaſi ea pecunia legata non eſſet. Hoc ego loco multisq́ alijs quæro à uobis Scæuolæ Pontifices maximi,& homines meo quidem iudicio acutiſſimi,quid ſit quod ad ius pontificium ciuile appetatis. Ciuilis enim iuris ſciētia pōtificium quodam modo tollitis. Nam ſacra cum pecunia Pontificum auctoritate nulla lege coniuncta ſunt. Itaq; uſibus tantummodo Pontificis eſſet, ſi pontificalis maneret auctoritas. Sed quod idem iuris ciuilis eſt ſpernitis,ac ſciētia illa eluditis. Placuit P. Scęuolæ & Coruncano Pontificibus maximis, idemq́ ceteris,qui tantundem caperent,quantum omnes hæredes,ſacris alligari. Habeo ius pōtificium,quid huc acceſſit ex iure ciuili? partitionis caput,ſcriptum caute,ut centum nūmi deducerentur. Inuēta eſt ratio,cur pecunia ſacrorum moleſtia liberaretur. A. Quid ſi hic qui teſtamentum faciebat cauere noluiſſet? M. Admonet iuriſconſultus hic quidem ipſe Mutius Pontifex, idem ut minus capiat,quàm omnibus hæredibus relinquatur: ſuperdicebāt quidquid cepiſſet aſtringi,rurſus ſacris liberantur. Hoc uero nihil ad pontificium ius,& è medio eſt iure ciuili, ut per æs & libram hæredem teſtamenti ſoluāt, & eodem loco res ſit,quaſi ea pecunia legata non eſſet,ſi is cui legatum eſt ſtipulatus eſt id ipſum quod legatū eſt, ut ea pecunia ex ſtipulatione debeatur, ſitq́ ea * nō doctum hominē ſanè cuius fuit Accius perfamiliaris,ſed mēſem credo extremū anni,ut ueteres Februariū,ſic hic Decēbrem ſequebatur. Hoſtia aūt maxima parētare,pietatis eſſe adiunctū putabat. Iam tāta religio eſt ſepulcrorum,ut extra ſacra & gentē inferri fas negent eſſe,idq́ apud maiores noſtros Torquatus in gente Popilia iudicauit. Nec uero tā delphica lex quæ à nece appellatæ ſunt,qua reſidēt mortui,q̄ ceterorū cœleſtium quieti dies feriæ nominarētur,niſi maiores eos qui ex hac uita migraſſent, in deorū numero eſſe uoluiſſent,eas in eos dies conferre ius,ut nec ipſius, neq; publicæ feriæ ſint,totaq́ huius iuris cōpoſitio pontificalis magnā religionē ceremoniamq́ declarat. Neq; neceſſe eſt ediſſeri à nobis quæ finis funeſtæ familiæ,quod genus ſacrificij lare ueruecibus fiat, quemadmodū os reiectū terræ obtegatur, quæq́ in porca cōfracta iura ſint quo tēpore īcipiat ſepulcrū eſſe,& religiōe teneatur. At mihi quidem antiquiſſimum ſepulturę genus illud fuiſſe ui-

detur,quo apud Xenophontem Cyrus utitur. Redditur enim terrę corpus, & ita locatum ac ſitum,quaſi operimento matris obducitur: eodemq́ ritu in eo ſepulcro quod procul ad ſontis aras;Regē noſtrū Numam cōditū accepimus,gentemq́ Corneliam uſq; ad memoriā noſtrā hac ſepultura ſcimus eſſe humatam.C.Marij ſitas reliquias apud Anienem diſſipari iuſſit Sylla uictor acerbiore odio incitatus,q̄ ſi tam ſapiens fuiſſet q̄ fuit uehemens: quod haud ſcio an timens ſuo corpori poſſet accidere, primus è patricijs Cornelijs igni uoluit cremari.Declarat etenim Ennius de Aphricano.

Hic eſt ille ſitus.

uere,nam ſiti dicuntur ij qui conditi ſunt,nec tamen eorum ante ſepulchrum eſt,q̄ iuſta facta,&corpus incenſum eſt.Et quod nunc communiter in omnibus ſepultis penitus humati dicantur,id erat proprium tum ī ijs quos humus iniecta contegeret,eumq́ morem ius pontificale confirmat. Nam priuſq̄ in eos iniecta gleba ē,locus ille ubi crematum eſt corpus,nihil habet religionis iniecta gleba tumulis,& humatus eſt,& gleba uocatur,ac tum deniq; multa religioſa iura complectitur.Itaq; in eo qui in naui necatus,deinde ī mare proiectus eſſet,decreuit P.Mutius familiam puram quotos ſupra terram non extare,porcam hæredi eſſet:contra cenſet habendas triduum ferias,& porco fœmina piaculum pati:ſi ī mari mortuus eſſet eadem præter piaculum & ferias.

A. Video quæ ſint in pōtificio iure,ſed quæro & quidnam ſit in legibus.

M. Pauca ſane Tite,& uti arbitror non ignota uobis.Sed ea non tam ad religionem ſpectant,q̄ ad ius ſepulcrorum. Hominem mortuum,inquit,lex ī XII in urbe ne ſepelito,neue urito:credo uel propter ignis periculū.Quod. autem addit,neue urito,indicat non qui uratur ſepeliri,ſed qui humetur. A. Quid,qui poſt XII. in urbe ſepulti ſunt? M. Claros uiros credo Tite fuiſſe,aut eos quibus hoc ante hanc legem uirtutis cauſa tributum eſt,ut Publicolæ,ut Tuberto,quod eorum poſteri iure tenuerunt:aut eos ſi qui hoc ut C. Fabricius uirtutis cauſa ſoluti legibus conſecuti ſunt.Sed in urbe ſepeliri lex uetat. Sic decretum à pontificum collegio,non eſſe ius in loco publico fieri ſepulcrum.Noſtis extra portam Collinam ædem Honoris,& aram in eo loco fuiſſe memoriæ proditum eſt. Ad eam cum lamina eſſet inuenta,& in ea ſcriptum,Domina Honoris,ea cauſa fuit ędis huius dedicandæ:ſed quum multa in eo loco ſepulcra fuiſſent,exarata ſunt. Statuit enim collegium locum publicum non potuiſſe priuata religione obligari. Iam cetera in XII.minuendi ſūt ſumptus lamentationesq́ funeris tranſlata de Solonis fere legibus.Hoc plus, inquit,ne facito rogum,aſcia ne polito.Noſtis quæ ſequuntur. Diſcebamus enim pueri XII.ut carmen neceſſarium,quas iam nemo diſcit.Extenuato igitur ſumptu tribus ricinijs & uinculis purpuræ, & decem tibicinibus, tollit etiam lamentationem.Mulieres genas ne radunto,neue leſſum funeris ergò habento.Hoc ueteres interpretes Sex. Aelius,L.Acilius non ſatis ſe intelligere dixerunt,ſed ſuſpicari ueſtimenti aliquod genus funebris, Lælius leſſum, quaſi lugubrem eiulationem,ut uox ipſa ſignificat:quod eo magis iudico uerum eſſe,quia lex Solonis idipſum uetat.Hæc laudabilia,& locupletibus fere cum plebe communia.Quod quidem maxime è natura eſt tolli fortunæ diſcrimen,morte,cetera item funebria quibus luctus augetur,XII ſuſtulerunt. Homini,inquit,mortuo ne oſſa legito,quo poſt funus faciat excipit bellicā

peregrinamq́

peregrinamq́ mortem. Hæc pręterea ſunt in legibus de unctura, quæ ſeruilis unctura tollitur, omnisq́ circumpotatio, quæ & recte tolluntur, neq́ tollerentur niſi fuiſſent, ne ſumptuoſa reſperſione longæ coronę, nec acerrę pręterea eantur. Illa iam ſignificatio eſt laudis, ornamēta ad mortuos pertinere, quod coronam uirtute paratam, & ei qui peperiſſet, & eius parenti ſine fraude eſſe lex impoſitam iubet. Credoq́ quod erat factitatum, ut uni plura fierēt, lectiq́ plures ſternerentur, id quoq́ ne fieret lege ſanctum eſt, qua in lege quum eſſet, neue aurum addito, q̃ humane excipiat. Altera lex præcipit, altera lex uetat: at cui auro dentes iuncti eſſent aſtim cum illo ſepelirentur, & ne ſe fraudi eſto, & ſimul illud uidetote aliud habitum eſſe ſepeliretur ære. Duæ ſunt præterea leges de ſepulcris, quarum altera priuatorum ædificiis, altera ipſis ſepulcris cauet. Nam quod rogum buſtúmue nouum uetat propius ſexaginta pedes adiici ędes alienas inuito domino, incendium ueretur acerbum. Quod autem ἠρῷον id eſt ueſtibulum ſepulchri buſtúmue uſucapi uetat, tuetur ius ſepulcrorum. Hæc habemus in duodecim ſane ſecundum naturam, quę norma legis eſt, reliqua ſunt in more. Funus ut inducatur ſi quid ludorum domusq́ funeris utatur accenſo atq́ lictoribus. Honoratorum uirorum laudes in concione memorantor easq́ etiam ad cantus ad tibicinem proſequantor. Cui nomē Nęniæ, quo uocabulo etiam Gręcos cantus lugubres nominant, Q. Gaudeo noſtra iura ad naturam accommodari, maiorumq́ ſapientia admodum delector. M. Sed credo Quinte ut ceteros ſumptus, ſic etiam ſepulcrorum modum recte requiri. Quos enim ad ſumptus progreſſa iam iſta res ſit, in C. Figuli ſepulcro uidiſſe credo, minimam olim iſtius rei fuiſſe cupiditatē, alioqui multa extarent exempla maiorum. Noſtræ quidem legis interpretes quo capite iubentur ſumptus, & luctum remouere à deorum manium iure, hoc intelligant, in primis ſepulcrorum magnificentiam eſſe minuendam, nec hęc à ſapientiſſimis legum ſcriptoribus neglecta ſunt. Nam & Athenis iā ille mos à Cecrope, ut aiunt, permanſit, hoc ius terra humandi, quam quum proximi fecerant, obductaq́ terra erat, frugibus obſerebatur, ut ſinus & gremiū quaſi matris mortuo tribueretur: ſolum autem frugibus expiatum, ut uiuis redderetur. Sequebantur epulæ, quas inirēt propinqui coronati, apud quas de mortui laude, quum ni quid ueri erat prædicatum, nam mentiri nefas habebatur, ad iuſta coniecta erant. Poſteaq̃ ut ſcribit Phalereus, ſumptuoſa fieri funera & lamentabilia cœpiſſent Solonis lege ſublata ſunt, quam legem eiſdem prope uerbis noſtri uiri in decimam tabulam coniecerunt. Nam de tribus ricinijs & pleraq́ illa Solonis ſunt: de lamentis uero expreſſa uerbis ſunt, Mulieres genas ne radunto, neue leſſum funeris ergo habento. De ſepulcris autem nihil eſt apud Solonem amplius, q̃ ne quis ea deleat, neue alienum inferat, pœnaq́ eſt. Si quis buſtum, nam id puto appellari Tymbon, aut monumentum, inquit, aut columnam uiolarit, deiecerit, fregerit. Sed poſt aliquanto propter has amplitudines ſepulcrorum, quas in Ceramico uidemus, lege ſanctum eſt ne quis ſepulcrum faceret operoſius, q̃ quod decem homines effecerīt triduo. Neq́ id opere tectorio exornari, nec hermas eos, quos uocant, licebat imponi, nec de mortui laude, niſi in publicis ſepulturis, nec ab alio, niſi qui publice ad eam rem conſtitutus eſſet, dici licebat. Sublata etiam erat celebritas uirorum ac mulierum, quo lamentatio minueretur. Habet enim luctum concur-

ſus hominum,quocirca Pittacus omnino accedere quenq̃ uetat in funus aliorum. Sed ait rurſus idem Demetrius,ĩcrebuiſſe eam funerum ſepulcrorumq́ magnificentiam,quę nunc ferè Romæ eſt,quam conſuetudinem lege minuit ipſe. Fuit enim hic uir,ut ſcitis,nõ ſolum eruditiſſimus,ſed etiam ciuis, reipub. maxime tuendæq́ ciuitatis paratiſſimus. Iſte igitur ſumptus minuit non ſolum pœna,ſed etiam tempore.ante lucem enim iuſſit efferri. Sepulcris autem nouis finiuit modum. Nam ſuper terrę tumulum noluit quid ſtatui niſi columellam tribus cubitis non altiorem,aut menſam,aut labellum,& huic procurationi certum magiſtratum prefecerat. Hæc igitur Athenienſes tui: ſed uideamus Platonem,qui iuſta funerum reijcit ad interpretes religionum, quē nos
» morem tenemus. De ſepulcris autem dicit hęc. Vetat ex agro culto eôue qui
» coli poſſit ullam partem ſumi ſepulcro. Sed quę natura agri tantummodo effi
» cere poſſit,ut mortuorum corpora ſine detrimento uiuorum recipiat,ea potiſ
» ſimum ut compleatur. Quæ autem terra fruges ferre,& ut mater cibos ſuppe.
» ditare poſſit,eam nequis nobis minuat,néue uiuus,néue mortuus. Extrui autē
» uetat ſepulcrum altius,q̃ quod quinq́ diebus abſoluerint,nec è lapide excita
» ri plus,nec imponi,q̃ quod capiat laudem mortui ĩciſam,ne plus quatuor heroicis uerſibus,quos Longos appellat Ennius. Habemus igitur huius quoq́ auctoritatem ſummi uiri de ſepulcris,à quo iterum funerum ſumptus prefinitur ex cenſibus à minis quinq́ uſq́ ad minam. Deinceps dicit eadem illa de immortalitate animorum,& reliqua poſt mortem tranquillitate bonorum, pœnis impiorum. Habetis igitur explicatum omnem,ut arbitror, religionis locum. Q. Nos uero frater & copioſe quidem,ſed perge ad cetera. M. Pergam equidem,& quoniam libitum eſt uobis me ad hoc impellere hodierno ſermone,conficiam ſpero hoc preſertim die. Video enim Platonem idem feciſſe,omnemq́ orationem eius de legibus peroratam eſſe uno æſtiuo die. Sic igitur faciam,& dicam de magiſtratibus. Id enim eſt profecto quod conſtituta religione rempub. contineat maxime. A. Tu uero dic,& iſtam rationem quam cepiſti,tene.

MARCI TVLLII CICERONIS DE LEGIBVS.

LIBER TERTIVS. MARCVS.

SEQVAR Igitur ut inſtitui diuinũ illum uirum, quē quadam admiratione commotus ſepius fortaſſe laudo q̃ neceſſe eſt. A. Platonem uidelicet dicis. M. Iſtũ ipſum Attice. A. Tu uero eum nec nimis ualde unq̃, nec nimis ſępe laudaueris. Nam hoc mihi etiam noſtri illi qui neminem niſi ſuum laudari uolunt, concedunt, ut eum arbitratu meo diligam. M. Bene hercle faciunt,quid enim eſt elegantia tua dignius? cuius & uita & oratio conſecuta mihi uidetur difficillimam illam ſocietatem grauitatis cũ humanitate. A. Sané gaudeo quòd te interpellaui,quãdoquidem tam preclarum mihi dediſti iudicij tui teſtimoniũ. Sed perge ut cœperas. M. Laudemus igitur prius legem ipſam ueris & proprijs generis ſui laudibus. A. Sané quidem,ſicut de religionum lege feciſti. M. Videtis igitur magiſtratus

hanc

hanc eſſe uim,ut pręſit,pręſcribatq; recta & utilia & coniuncta cum legibus:
Vt enim magiſtratibus leges,ita populo pręſunt magiſtratus:ucreq; dici po
teſt,magiſtratum legem eſſe loquentem,legem autem mutum magiſtratum.
Nihil porro tam aptum eſt ad ius cõditionemq; naturę,quod quum dico,le-
gem a me dici nihil aliud intelligi uolo,q̃ imperium,ſine quo nec domus ulla,
nec ciuitas,nec gens,nec hominum uniuerſum genus ſtare,nec rerum natura
omnis,nec ipſe mundus poteſt.Nam & hic deo paret,& huic obediũt maria
terręq;,& hominum uita iuſſis ſupremę legis obtemperat.Atq; ut ad citerio-
ra ueniam & notiora nobis,omnes antiquę gentes Regibus quondam parue-
runt.Quod genus imperij primum ad homines iuſtiſſimos & ſapientiſſimos
deferebatur.Idq; in rep.noſtra maxime ualuit,quoad ei regalis poteſtas prę-
fuit.Deinde etiam deinceps poſteris prodebatur, quod & in his etiam, qui
nunc regnant,manet.Quibus autem regia poteſtas non placuit,non ij nemi-
ni,ſed non ſemper uni parere uoluerunt.Nos autem quoniam leges damus li
beris populis,quæq; de optima repub.ſentiremus,in ſex libris ante diximus,
accommodabimus hoc tempore leges ad illum quem probamus ciuitatis ſta-
tum.Magiſtratibus igitur opus eſt,ſine quorum prudentia ac diligentia eſſe
ciuitas non poteſt,quorumq; deſcriptione omnis reipub.moderatio contine
tur.Neque ſolum ijs præſcribendus eſt imperandi,ſed etiam ciuibus obtem-
perandi modus,Nam & qui bene imperat,paruerit aliquando neceſſe eſt, &
qui modeſte paret,uidetur qui aliquando imperet dignus eſſe. Itaq; opor-
tet & eum qui paret,ſperare ſe aliquo tempore imperaturum:& illum qui im
perat,cogitare breui tempore ſibi eſſe parendum.Nec uero ſolum ut obtem-
perent obediantq; magiſtratibus,ſed etiam ut eos colant diligantq; præſcri-
bimus,ut Charondas in ſuis facit legibus.Noſter uero Plato Titanum e ge-
nere ſtatuit eos,qui ut illi cœleſtibus,ſic hi aduerſentur magiſtratibus. Quæ
quum ita ſint,ad ipſas iã leges ueniamus ſi placet. A. Mihi uero & iſtud
» & ordo rerum iſte placet. M. Iuſta imperia ſunto,ijſq; ciues modeſte ac ſi
» ne recuſatione parento. Magiſtratus nec obedientem & noxium ciuem mul
» ta,uinculis,uerberibuſue coercẽto,ni par,maiórue poteſtas,populuſq; prohi
» beſſit,ad quos prouocatio eſto. Quum magiſtratus iudicaſſit inrogaſſit ue,
» per populum multę pœne certatio eſto. Militiæ ab eo qui imperabit pro-
» uocatio ne eſto. Quodq; is qui bellum gerat imperaſſit, ius ratumq; eſto.
» Minores magiſtratus periti iuris plures in prælia ſunto. Militiæ quibus iuſ
» ſi erunt imperanto,eorumq; Tribuni ſunto,domi pecuniam publicam cuſto
» diunto. Vincula ſontium ſeruanto, capitalia uindicanto. Aes,argẽtum,
» aurúmue publice ſignanto. Lites contractas iudicanto. Quodcunq; Sena
» tus creuerit agunto. Suntoq; Aediles curatores urbis,annonæ, ludorumq;
» ſolenniũ.Olliſq; ad honoris amplioris gradum is primus aſcenſus eſto. Cen
» ſores populi aeuitates,ſoboles,familias,pecuniaſq; cenſento. Vrbis templa,
» uias,aquas,ærarium,uectigalia tuento, populiq; partes in tribus diſtribuũ
to. Exinde pecunias aeuitatis ordines partiunto. Equitum peditumq; pro
lem deſcribunto. Cœlibes eſſe prohibento,mores populi regunto, Probrũ
in Senatu ne reliquunto. Bini ſunto,magiſtratum quinquennium habento.

Reliqui magiſtratus annui ſunto. Eaq; poteſtas ſemper eſto. Iuris diſce
ptator,qui priuata iudicet,iudicariue iubeat Prætor eſto. Is iuris ciuilis cu-

» ſtos eſto, huic poteſtati parento. Quotcunꝗ Senatus creuerit, populúſue
» iuſſerit, tot ſunto. Regio imperio duo ſunto, ijꝗ præeundo, iudicando, con
» ſulendo, Prætores, Iudices, Conſules appellantor. Militiæ ſummum ius
» habento, nemini parento. Salus populi ſuprema lex eſto. Eundem magi-
» ſtratum ni interfuerint X anni, nequis capito. Aeuitatẽ annali lege ſeruan-
» to. Aſt quando duellum grauius, diſcordiæ ciuium, eſtunto ne amplius ſex
» menſes ſi Senatus creuerit. Idẽ iuris quod duo Conſules tenunto. Iſꝗ aue
» ſiniſtra dictus, populi magiſter eſto. Aequitatem quicunꝗ regat habeto
» pari iure cum eo quicunꝗ erit iuris diſceptator. Aſt quando Conſulis eſt,
» magiſtratúſue populi, nec reliqui magiſtratus ne ſunto. auſpicia patrũ ſun-
» to, olliꝗ ex ſe produnto, qui comitatu creare Conſules rite poſſint. Imperia,
» poteſtates, legationes quum Senatus creuerit, populúſue iuſſerit, ex urbe ex
» eunto. Duella iuſta iuſte gerunto. Socijs parcunto, ſe & ſeruos continen-
» to. Populi ſui gloriam augento, domum cum laude redeunto. Rei ſuæ
» ergô ne quis Legatus eſto. Plebes quos pro ſe contra uim auxilij ergô X
» creaſſit, Tribuni eius ſunto. Quodꝗ ij prohibeſſint, quodꝗ plebem rogaſ-
» ſint, ratum eſto. Santiꝗ ſunto, neue plebem orbam Tribunis relinquunto.
» Omnes magiſtratus auſpicium, iudiciumꝗ habento. Exꝗ ijs Senatus eſto,
» eius decreta rata ſũto. Aſt ni poteſtas par maióue prohibet, S. C. perſcripta
» ſeruanto. Is ordo uitio uacato, ceteris ſpecimen eſto. Creatio magiſtratuũ
» iudicia, populi iuſſa, uetita, cum Senatus ſuffragio quum ſciſcentur, optimati-
» bus nota, plebi libera ſunto.. At ſi quid erit quod extra magiſtratus cohæ
» rario æſuſſit, qui cohærcet populus creato, eiꝗ ius cohærcendi dato. Cum po
» pulo patribusꝗ agendi ius eſto. Conſuli Prætori magiſtro populi equi-
» tumꝗ, eiꝗ quem patres produnt Conſulum rogãdorum ergô, Tribuniſꝗ
» quos ſibi populus rogaſſit ius eſto cum patribus agendi. Idem ad plebem
» quod cenſus erit ferunto. Quæ cum populo, quæ cum patribus agentur,
» modica ſunto. Senatori qui nec aderit, aut cauſa, aut culpa eſto. Loco Se
» nator, & modo orator cauſas populi tenento. Vis in populo abeſto, par ma
» ióue poteſtas plus ualeto. Aſt quid turbaſſitur in agendo fraus auctoris
» eſto. Interceſſor rei malæ ſalutaris ciuis eſto. Qui agent auſpicia ſeruan-
» to. Auguri publico parento. Promulgata propoſita in ærario cognita agũ
» to. Nec pluſꝗ de ſingulis rebus ſemel conſulunto. Rem populum docento,
» doceri à magiſtratibus priuatiſꝗ patiuntor. Priuilegia ne inroganto. De
» capite ciuis niſi per maximum comitatum, olloſꝗ quos Cenſores in partibus
» populi locaſſint, ne ferunto. Donum ne capiunto, neue danto, neue petenda,
» neue gerẽda, neue geſta poteſtate. Quod quis earum rerum migraſſit noxiæ
» pœna par eſto. Cenſores fide legem cuſtodiunto. Priuata ad eos acta refe
» runto. Nec eo magis lege liberi ſunto. Lex recitata eſt, diſcere, & tabellam
iubebo dari. Q. Q̃ breui frater in conſpectu poſita eſt à te omnium ma-
giſtratuum deſcriptio: ſed ea pene nostræ ciuitatis, & ſi à te paulum allatum
eſt noui. M. Rectiſſime Quinte animaduertis. Hęc eſt enim quam Scipio
laudat in libris, & quam maxime probat temperationem reipub. quæ effici
non potuiſſet, niſi tali deſcriptione magiſtratuum. Nã ſic habetote, magiſtra
tibus ijſꝗ qui præſunt contineri rempub. & ex eorum compoſitione quod
cuiuſꝗ in repub. genus ſit intelligi. Quæ res quum ſapientiſſime moderatiſ-
ſimeꝗ

ſimeq́; conſtituta eſſet à maioribus noſtris,nihil habui ſanè non modo multũ quod putarem nouandum in legibus. A. Reddes igitur nobis,ut in religionis lege feciſti admonitu & rogatu meo,ſic de magiſtratibus ut diſputes,quibus de cauſis maxime placeat iſta deſcriptio. M. Faciam Attice ut uis, & locum iſtum totum,ut à doctiſſimis Græcię quæſitum & diſputatum eſt, explicabo,& ut inſtitui noſtra iura attingam. Q. Iſtud maxime expecto diſſerẽdi genus. M. Atqui pleraq; ſunt dicta in illis libris,quod faciendum fuit quũ de optima repub.quęreretur,ſed huius loci de magiſtratibus ſunt propria quædam à Theophraſto primum,deinde à Dione Stoico quęſita ſubtilius. Q. Ain tandem etiam à Stoicis tractata ſunt? M.Non ſanè niſi ab eo quem modo nominaui,& poſtea à magno homine,& in primis erudito Panætio.Nam ueteres uerbo tenus acute illi quidem,ſed non ad hunc uſum popularem atq; ciuilem de repub.diſſerebant. Ab hac familia magis iſta manarunt Platone principe,poſt Ariſtoteles illuſtrauit omnem hunc ciuilem in diſputando locum.Heraclidesq́; Ponticus profectus ab eodem Platone, Theophaſtus uero inſtitutus ab Ariſtotele habitauit (ut ſcitis)in eo genere rerũ,ab eodẽq; Ariſtotele doctus Dicęarchus huic ratiõi ſtudioq́; nõ defuit. Poſt à Theophraſto Phalereus ille Demetrius,de quo feci ſupra mẽtionẽ,mirabiliter doctrinã ex umbraculis eruditorũ ocioq́; nõ modo ĩ ſolẽ atq; in puluerẽ,ſed in ipſũ diſcrimẽ aciẽq; perduxit.Nã & mediocriter doctos magnos ĩ rep.uiros,& doctiſſimos homines nõ nimis in rep.uerſatos multos,cõmemorare poſſumus.Qui uero utraq; re excelleret,ut & doctrinę ſtudijs,& regẽda ciuitate princeps eſſet,quis facile præter hũc inueniri poteſt? Q.Puto poſſe, & quidẽ aliquem de tribus nobis,ſed perge ut cœperas. M. Quæſitum igitur ab illis eſt,placeret ne unum in ciuitate eſſe magiſtratum,cui reliqui parerent,quod exactis Regibus intelligo placuiſſe noſtris maioribus.Sed quoniam regale ciuitatis genus probatum quondam,poſtea non tam regni,ꝗ Regis uitijs repudiatum eſt,nomẽ tantum uidebitur Regis repudiatum,res manebit,ſi unus omnibus reliquis magiſtratibus imperabit.Quare nec Ephori Lacedęmone ſine cauſa à Theopompo oppoſit regibus, nec apud nos Conſulibus Tribuni.Nam illud quidem ipſum quod ĩ iure poſitum eſt,habet Cõſul,ut ei reliqui magiſtratus omnes pareant excepto tribuno,qui poſt extitit, ne id quod fuerit,eſſet.Hoc enim primum minuit Conſulare ius,quod exiſtit ipſe qui eo non teneretur.Deinde ꝙ attulit auxilium reliquis non modo magiſtratibus,ſed etiam priuatis Conſuli non parentibus, Q. Magnum dicis malum.Nam iſta poteſtate nata grauitas optimatum cecidit,conualuitq́; ius multitudinis. M. Non eſt Quinte ita.Non ius enim illud ſolum ſuperbius populo,ſed uiolentius uideri neceſſe erat,quo poſtea ꝗ modica & ſapiens temperatio acceſſit,conuerſa lex in omnes eſt.

Multa deſiderantur.

Domum cum laude redeunto,nihil enim præter laudem bonis atque innocẽtibus,neque ex hoſtibus neque à ſocijs reportandum. Q. Iam illud apertũ eſt profecto,nihil eſſe turpius,ꝗ quenꝗ legari niſi reipub.cauſa. M. Omitto quemadmodum iſti ſe gerant atque geſſerint, qui legatione hęreditates,aut ſyngraphas ſuas perſequũtur,in hominibus eſt hoc fortaſſe uitium. Sed quę

ro quid re hac ſit turpius,q̃ ſine procuratione Senator,Legatus ſine mandatis,ſine ullo reipub.munere? Quod quidem genus legationis ego Conſul,q̃q̃ ad commodum Senatus pertinere uideatur,tamen approbãte Senatu frequẽtiſſimo,niſi mihi Leuinus Tri.ple.tum interceſſiſſet,ſuſtuliſſem: minui tamẽ tempus,& quod erat infinitum,annuum feci:ita turpitudo manet diuturnitate ſublata. Sed iam ſi placet de prouincijs decedatur,in urbemq́ꝫ redeatur.

A. Nobis uero placet:ſed ijs qui in prouincijs ſunt,minime placet. M. At uero Tite ſi pareãt his legibus,nihil erit ijs urbe,nihil domo ſua dulcius, nec laborioſius,moleſtiusq́ꝫ prouĩcia.Sed ſequitur lex quæ ſancit eã Tribb. pl. poteſtatem,quæ in repub.noſtra,de qua diſſeri nihil neceſſe eſt. Q. At mehercule ego frater quæro de iſta poteſtate quid ſentias. Nam mihi quidem peſtifera uidetur,quippe quæ in ſeditione & ad ſeditionem nata ſit,cuius primum ortum ſi recordari uolumus,inter arma ciuium & occupatis & obſeſſis urbis locis procreatum uidimus.Deĩde quũ eſſet cito Legatus tanq̃ ex XII. tabulis,inſignis ad deformitatem puer breui tempore neſcio quo pacto creatus,multoq́ꝫ tetrior & fœdior natus eſt.Quem enim ille non edidit,qui primũ ut impio dignum fuit patribus omnem honorem eripuit,omnia ĩfima ſũmis paria fecit,turbauit,miſcuit? Quum afflixiſſet principum grauitatem, nunq̃ tamen conquieuit.Atq́ꝫ ut Cn.Flaminium atq́ꝫ ea quę iam priſca uidẽtur, propter uetuſtatem relinquam,quid iuris bonis uiris Ti.Gracchi Tribunatus reliquit?Et ſi quinquennio ante Decimum Brutum,& P. Scipionem Coſs.quos & quantos uiros homo omnium infimus & ſordidiſſimus Trib. *pl.C.Curiatius in uincula coniecit,quod ante factum non erat:C.uero Gracchus ruinis & emiſſitijs,quas ipſe ſe proieciſſe in forum dixit,quibus digladiarentur inter ſe ciues,nónne omnem reipub.ſtatum permutauit?Quid iam de Saturnini ſupplicio reliquisq́ꝫ dicã?quos ne depellere quidẽ a ſe ſine ferro potuit reſpu.Cur autem aut uetera,aut aliena proferamus,potius q̃ & noſtra & recentia?Quis unquam tam audax,tam nobis inimicus fuiſſet,ut cogitaret unquam de ſtatu noſtro labefactando,niſi mucronem aliquem Tribunitium exacuiſſet in nos?Quem quum homines ſcelerati ac perditi non modo ulla in domo,ſed nulla in gente reperirent,gentes ſibi in tenebris reip. perturbandas putauerunt.quod nobis quidem egregium,& ad immortalitatẽ memoriæ glorioſum,neminem in nos mercede ulla Tribunum potuiſſe reperire,niſi cui nec eſſe quidem licuiſſet Tribuno.Sed ille quas ſtrages edidit?Eas uidelicet,quas ſine ratione ac ſine ulla ſpe bona furor edere potuit,impurę beluę multorum inflammatus furoribus.Quamobrem in iſta quidem re uehementer Syllam probo,qui Tribb.pl. ſua lege iniurię faciendę poteſtatẽ ademerit,auxilium ferendi reliquerit,Pompeiumq́ꝫ noſtrum ceteris rebus omnibus ſemper ampliſſimis ſummisq́ꝫ effero laudibus:de Tribunitia poteſtate taceo,nec enim reprehendere libet,nec laudare poſſum. M. Vitia quidem tribunatus pręclare Quinte perſpicis,ſed eſt iniqua in omni re accuſanda pretermiſſis bonis malorum enumeratio,uitiorumq́ꝫ ſelectio.Nã iſto quidem modo uel Conſulatus uituperabilis eſt,ſi Conſulum quos enumerare nolo,peccata collegeris.Ego enim fateor in iſta ipſa poteſtate ineſſe quiddam mali,ſed bonum quod eſt quęſitum in ea ſine iſto malo non haberemus. Nimia poteſtas eſt Tribb.pl. quis negat?ſed uis populi multo ſæuior multoq́ꝫ

uehementior

uehementior, quæ ducem quod habet interdum lenior eſt, quàm ſi nullū haberet. Dux enim ſuo periculo progredi cogitat: populi impetus periculi rationem ſui non habet. At aliquando incenditur, & quidem ſæpe ſedatur. Quod enim eſt tam deſperatum collegium in quo nemo è .X. ſana mente ſit? Quin per ipſum Tiberium Gracchum non ſolum uetitus, ſed etiam ſublatus interceſſor fuerat. Quid enim illum aliud perculit, niſi quod poteſtatem intercedendi collegæ abrogauit? Sed tu ſapientia maiori nihilo uideris. Conceſſa plebi à patribus iſta poteſtate arma ceciderunt, reſtincta ſeditio eſt, inuentum eſt temperamentum, quo tenuiores cum principibus æquari ſe putarint. In quo uno fuit ciuitatis ſalus. At duo Gracchi fuerunt, & præter eos quāuis enumeres multos licet, quum deni crearentur, nullos in omni memoria reperies pernicioſos Tribb. leues, & non bonos fortaſſe plures. Inuidia quidem ſummus ordo caret, plebes de ſuo iure pericuLoſas contentiones nullas facit. Quamobrem aut exigendi Reges non fuerunt: aut plebi re non uerbo danda libertas: quæ tamen ſic data eſt ut multis præclariſſimis addiceretur, ut auctoritati principum cederet. Noſtra autem cauſa quæ optime & dulciſſime frater incidit in tribunitiam poteſtatem, nihil habuit contentionis cum tribunatu. Non enim plebes incitata noſtris rebus inuidit, ſed uincula ſoluta ſunt, & ſeruitia incitata, adiuncto terrore etiam militari. Neq; nobis cum illa tum peſte certamen fuit, ſed cum grauiſſimo reip. tempore, cui ſi non ceſſiſſem, non diuturnum beneficij mei patria fructum tuliſſet. Atq; hæc rei exitus indicauit. Quis enim non modo liber, ſed etiam ſeruus libertate dignus fuit, cui noſtra ſalus chara non eſſet? Quod ſi is caſus fuiſſet rerum quas pro ſalute reipub. geſſimus, ut non omnibus gratus eſſet, & ſi in nos multitudinis uis furentis inflammata inuidia pepuliſſet tribunitia, quis in me populum ſicut Gracchus in Lenatem, Saturninus in Metellum ïcitaſſet? ferremus ò Quinte frater, conſolarenturq; nos non tam philoſophi qui Athenis fuerunt, qui hoc facere debent, quàm clariſſimi uiri, qui illa urbe pulſi carere ingrata ciuitate, quam manere in improba maluerunt. Pōpeium uero, quod una iſta in re non ita ualde probas, uix ſatis mihi illud uideris attendere: non ſolum ei quid eſſet optimum uidendum fuiſſe, ſed etiam quid neceſſarium. Senſit enim deberi non poſſe huic ciuitati illā poteſtatē, quippe quā tantopere populus noſter ignotam expetiſſet, qui poſſet carere cognita? Sapientis autem ciuis fuit cauſam nec pernicioſam, & ita popularem ut non poſſet obſiſti pernicioſe, populari ciui non relinquere. Scis ſolere frater in huiuſmodi ſermone ut tranſiri alio poſſet, dici ad modum. Q. Aut prorſus eſt ita, aut equidem aſſentior, tu tamen ad reliqua pergas uelim. M. Perſeueras tu quidē, & in tua uetere ſententia permanes. Q. Non mehercule. A. Ego ſanè à Quinto noſtro diſſentio, ſed ea quæ reſtant audiamus. M. Deinceps igitur omnibus magiſtratibus auſpicia & iudicia dantur. Iudicia ut eſſet populi poteſtas, ad quam prouocaretur: auſpicia, ut multos inutiles comitatus probabiles impedirent moræ. Sæpe enim populi impetum iniuſtum auſpicijs dij immortales repreſſerunt. Ex ijs autem qui magiſtratum cepe runt, quod S. C. efficitur, popularem ſanè neminem in ſummum locum niſi per populum uenire, ſublata cooptatione cenſoria. Sed præſto eſt huius uitij temperatio, quod Senatus lege noſtra confirmatur auctoritas. Se

quitur enim: Eius decreta rata ſunto. Nam ita ſe res habet, ut ſi Senatus domi
nus ſit publici conſilij, quodq́ue is creuerit, defendant omnes, & ſi ordines reli-
qui, principes ordines conſilio rempub. gubernari uelint, poſſit ex tempera-
tione iuris, quum poteſtas in populo, auctoritas ĩ Senatu ſit, teneri ille mode
ratus & concors ciuitatis ſtatus, preſertim ſi proximę legi parebitur. Nã pro
ximum eſt: Is ordo uitio careto, ceteris ſpecimen eſto. Q. Pręclara uero fra-
ter iſta lex, ſed & altera ut & uitio careat ordo, & ut Cenſorem quęrat inter-
pretem. Att. Ille uero & ſi tuus eſt totus ordo, gratiſſimamq́ue memoriam
retinet Conſulatus tui, pace tua dixerim, non modo Cenſores, ſed etiam iudi-
ces omnes poteſt defatigare. M. Omitte iſta Attice. Non enim de hoc Se-
natu, nec his de hominibus qui nunc ſunt, ſed de futuris ſi qui forte his legibus
parere uoluerint, hæc habetur oratio. Nam quum omni uitio carere lex iube-
at, ne ueniet quidẽ in eũ ordinẽ quiſquã uitij particeps. Id autẽ difficile factu
eſt, niſi educatione quadam & diſciplina, de qua dicemus aliquid fortaſſe, ſi
quid fuerit loci aut temporis. A. Locus certe non deerit, quoniam tenes or
dinem legum, tempus uero largitur longitudo diei. Ego autem etiam ſi præ-
terieris, repetã à te iſtum de educatione & de diſciplina locum. M. Tu ue-
*ro & iſtum Attice, & ſi quem alium. Ceteris ſpecimen eſto: quod ſic, tene-
mus omnia. Vt enim cupiditatibus prĩcipum & uitijs infici ſolet tota ciuitas,
ſic emẽdari & corrigi continentia. Vir magnus & nobis omnibus amicus L.
Lucullus ferebatur quaſi cõmodiſſime reſpõdiſſet, quũ eſſet obiecta magni-
ficẽtia uillæ Tuſculanæ, duo ſe habere uicinos, ſuperiorem equitem Rom. infe
riorem libertinum, quorũ quum eſſent magnificæ uillæ, concedi ſibi oporte-
re, quod his qui inferioris ordinis eſſent, liceret. Nõ uides Lucullę à te id ipſũ
natum, ut illi cuperent, quibus id ſi tu non faceres, non liceret? Quis enim fer-
ret iſtos, quum uideret eorũ uillas ſignis & tabulis refertas, partim publicis,
partim etiã ſacris & religioſis? Quis nõ frãgeret eorum libidines, niſi illi ipſi
qui eas frangere deberẽt cupiditatis eiuſdẽ tenerẽtur? Nec enim tãtũ mali eſt
peccare principes, q̃ q̃ eſt magnum hoc per ſeipſum malũ, quãtum illud, quòd
permulti imitatores principũ exiſtũt. Nã licet uidere, ſi uelis replicare memo
riã temporum, qualeſcũque ſummi ciuitatis uiri fuerint, talem ciuitatem fuiſſe:
quæcũque mutatio morum in principibus extiterit, eãdẽ in populo ſecuturam.
Idq́ue haud paulo eſt uerius, q̃ quod Platoni noſtro placet, qui muſicorum
cãtibus ait mutatis mutari ciuitatũ ſtatus. Ego autẽ nobilium uita uictuq́ue mu
tato, mores mutari ciuitatũ puto. Quo pernicioſius de repub. merẽtur uitioſi
principes, quòd nõ ſolũ uitia cõcipiunt ipſi, ſed ea infundũt in ciuitatem: neque
ſolum obſunt quòd ipſi corrumpuntur, ſed etiam quòd corrumpunt, plusq́ue
exemplo, q̃ peccato nocent. Atque hæc lex dilatata in ordinem cunctum coan-
guſtari etiam poteſt. Pauci enim atque ad modum pauci honore & gloria am-
plificati uel corrũpere mores ciuitatis, uel corrigere poſſunt. Sed hæc & nunc
ſatis, & in illis libris tractata ſunt diligẽtius. Quare ad reliqua ueniamus. Pro
ximus autẽ eſt de ſuffragijs, quæ iubeo nota eſſe optimatibus, populo libera.
A. Ita mehercule attendi, nec ſatis intellexi quid ſibi lex, aut quid uerba iſta
uellẽt. M. Dicã Tite, & uerſabor in re difficili ac multũ & ſæpe quæſita, ſuf-
fragia in magiſtratu mãdãdo, aut de reo iudicando, qui in lege aut rogatione
clam an palã ferre melius eſſet. A. An etiã id dubium eſt? Q. Vereor ne

à te rurſus diſſentiam. M. Non facies Quinte: nam ego in iſta ſum ſententia qua te fuiſſe ſemper ſcio, nihil ut fuerit in ſuffragijs uoce melius, ſed obtineri an poſſit, uidendum eſt. Q. Quare frater bona tua uenia dixerim, iſta ſententia maxime & fallit imperitos, & obeſt ſæpiſſime reip. quum aliquid uerum & rectum eſſe dicitur, ſed obtineri, id eſt obſiſti poſſe populo negatur. Primum enim obſiſtitur quum agitur ſeuere, deinde ui opprimi in bona cauſa eſt melius quàm male cedere. Qui autem non ſentit omnem auctoritatem optimatium, tabellariam legem abſtuliſſe? quam populus liber nunquam deſiderauit, idem oppreſſus dominatu ac potentia principum flagitauit. Itaq; grauiora iudicia de potentiſſimis hominibus extant uoces, quàm tabellæ. Quamobrem ſuffragandi nimia libido in non bonis cauſis eripienda fuit potentibus, non latebra danda populo, in qua bonis ignorantibus quid quiſque ſentiret, tabella uitioſum occultaret ſuffragium. Itaq; iſti rationi neq; lator quiſquam eſt inuentus, nec auctor unquam bonus. Sunt enim quatuor leges tabellariæ, quarum prima de magiſtratibus mandandis. Ea eſt Gabinia, lata ab homine ignoto & ſordido. Secuta biennio poſt Caſſia eſt de populi iudicio. Ea à nobili homine lata eſt Caſſio, ſed (pace familiæ dixerim) diſſidente à bonis, atq; omnis rumuſculos populari ratione aucupante. Carbonis eſt tertia de iubendis legibus ac uetandis, ſeditioſi atque improbi ciuis, cui ne reditus quidem ad bonos ſalutem à bonis potuit afferre. Vno in genere reliqui uidebatur uocis ſuffragium, quod ipſe Caſſius exceperat, perduellionis. Dedit huic quoque iudicio Cælius tabellam, doluitq; quoad uixit: ſed ut opprimeret Cęlius populum, nocuit & reipub. Et auus quidem noſter ſingulari uirtute in hoc municipio quoad uixit reſtitit M. Gratidio, cuius in matrimonio ſororem, auiam noſtram habebat, ferenti legem tabellariam. Excitabat enim fletus ĩ ſimpulo, ut dicitur, Gratidius: quos poſt filius eius in Aegæo excitauit mari, ac noſtro quidem. Quæ quum res eſſet ad ſe delata, Scaurus Conſul, Vtinam, inquit, M. Cicero iſto animo atq; uirtute in ſumma reipub. nobiſcum uerſari, quàm in municipali maluiſſes. Q. Quamobrẽ quoniam non recognoſcimus nunc leges Populi R. ſed aut repetimus ereptas, aut nouas ſcribimus, non quod hoc populo obtineri poſſit, ſed quid optimum ſit tibi, dicendum puto. Nam Caſſiæ legis culpam Scipio tuus ſuſtinet, quo auctore lata eſſe dicitur: tu ſi tabellariam tuleris ipſe præſtabis. Nec enim mihi placet, nec Attico noſtro, quantum è uultu eius intelligo. A. Mihi uero nihil unquam populare placuit, eamq; optimam rempub. eſſe duco, quam hic Conſul conſtituerat, quæ ſit in poteſtate optimorum. M. Vos demum ut uideo legem antiquaſtis ſine tabella. Sed ego, & ſi ſatis dixit pro ſe in illis libris Scipio, tamen libertatem iſtam largior populo, ut & auctoritate ualeant, & utantur bonis. Sic enim à me recitata lex eſt de ſuffragijs: Optimatibus nota, plebi libera ſunto. Quæ lex hãc ſententiam continet, ut omnes leges tolleret, quæ poſtea latæ ſunt, quæ tegunt omni ratione ſuffragium, ne quis inſpiciat tabellam, ne roget, ne appellet. Põtes etiam lex Maria fecit anguſtos. Quæ ſi oppoſita ſunt ambitioſis (ut ſunt fere) non reprehendo. Sin ualuerint tamen leges ut ne ſint ambitus, habeat ſanè populus tabellam, quaſi uindicem libertatis, dummodo hæc optimo cuique & grauiſſimo ciui oſtendatur, ultroq; offeratur, uti ſit ipſa libertas, in qua populo poteſtas honeſte bo-

nis gratificandi datur. Eoq́; nunc fit illud quod à te modo Quinte dictũ eſt, ut minus multos tabella condemnet quàm ſolebat uox, quia populo licere ſatis eſt, hoc retento reliqua uoluntas auctoritati aut gratiæ traditur. Itaq; ut omittam largitione corrupta ſuffragia, non uides ſi quando ambitus ſileat, quæri in ſuffragijs, quid optimi uiri ſentiãt? Quamobrem lege noſtra libertatis ſpecies datur, auctoritas bonorum retinetur, contentionis cauſa tollitur. Deinde ſequitur quibus ius ſit cum populo agendi, aut cum ſenatu, grauis, & ut arbitror, præclara lex: Quæq́; in patribus agũtur modica ſunto, id eſt modeſta atq; ſedata. Auctor enim moderatur & effingit non modo mentem ac uoluntates, ſed penè uultus eorum apud quos agit. Quod ſi in Senatu non difficile eſt: eſt enim ipſe Senator is, cuius nõ ad auctorem referatur animus, ſed qui per ſe ipſe ſpectari uelit. Huic iuſſa tria ſunt, ut adſit, nam grauitatem res habet, quum frequens ordo eſt: ut loco dicat, id eſt rogatus: ut modo, ne ſit infinitus. Nam breuitas nõ modo Senatoris, ſed etiam oratoris magna laus eſt in ſententia. Nec eſt unquam longa oratione utendum, niſi aut ſpectãte Senatu, quod fit ambitione ſæpiſſime, nullo magiſtratu adiuuante: tolli diem utile eſt: aut quum tanta cauſa eſt, ut opus ſit oratoris copia uel ad hortandum, uel ad docẽdum: quorum generum in utroq; magnus noſter Cato eſt. Quodq́; addit. Cauſas populi teneto, eſt Senatori neceſſarium noſſe remp. Idq́; late patet, quid habeat militum, quid ualeat ærario, quos ſocios reſp. habeat, quos amicos, quos ſtipẽdiarios, qua quiſq; ſit lege, cõditione, fœdere, tenere cõſuetudinẽ decernẽdi, noſſe exẽpla maiorũ. Videtis iã genus hoc omne ſcientiæ, diligentiæ memoriam eſſe, ſine quo paratus eſſe Senator nullo pacto poteſt. Deinceps ſunt cum populo actiones, in quibus primum & maximum, Vis abeſto. Nihil eſt enim exitioſius ciuitatibus, nihil tam contrarium iuri & legibus, nihil minus ciuile eſt & humanum, q̃ compoſita & conſtituta repub. quidquam agi per uim. Parere iubet interceſſori, quo nihil præſtantius. Impediri enim bonam rem melius q̃ cõcedi male. Quod uero actoris, iubeo abeſſe fraudem, id totum dixi ex Craſſi ſapientiſſimi hominis ſententia, quem Senatus eſt ſecutus, quum decreuiſſet C. Claudio Conſule de C. Carbonis ſeditione referente, inuito eo qui cum populo ageret, ſeditionem non poſſe fieri, quippe cui liceat conſilium ſimulatq; interceſſum, turbariq́; cœptum ſit, dimittere. Quod qui permouet quum agi nihil poteſt, uim quærit, cuius impunitatẽ amittit hac lege. Sequitur illud: Interceſſor rei malę ſalutaris ciuis eſto. Quis nõ ſtudioſe reip. ſubuenerit, hac tam præclara legis uoce laudatus? Sũt deinde poſita deinceps, quæ habemus etiam: In publicis inſtitutis atq; legibus auſpicia ſeruanto, Auguri parento. Eſt autem boni Auguris meminiſſe maximis reip. temporibus præſto eſſe debere, Iouiq́; opti. Max. ſe conſiliarium atque adminiſtrum datum, ut ſibi eos quos in auſpicio eſſe iuſſerit, cœ* liq́; partes ſibi definitas eſſe traditas, & quibus ſæpe opẽ referre poſſit. Deinde de promulgatione, de ſingulis rebus agendis, de priuatis magiſtratibus ue audiendis, tum leges præclariſſimæ de. XII. tabulis tralatæ duæ, quarum altera priuilegia tollit, altera de capite ciuis rogari niſi maximo comitatu *uetat, nondum initis ſeditioſis Tribb. pl. Negotia is quidem admirandum tantum maiores in poſterum prouidiſſe, in priuatos homines leges ferri noluerunt. id eſt enim priuilegium, quo quid eſt iniuſtius? Quum

*legis hæc uis ſit,ſcitum eſt iuſſum in omnes ferri, de ſingulis niſi centuriatis comitijs noluerunt. Deſcriptus enim populus cenſu, ordinibus,ętatibus,plus adhibet ad ſuffragium auxilij,quàm fuſe in tribus conuocatus. Quo uerius in cauſa noſtra uir magni ingenij ſummaq; prudentia L.Cotta dicebat, nihil omnino actum eſſe de nobis: præter enim quàm quod comitia illa eſſent armis geſta ſeruilibus. Præterea neq; tributa capitis,neq; comitia rata eſſe poſſent, neque ulla priuilegia. Quocirca nihil nobis opus eſſe lege,de quibus nihil omnino actum eſſet legibus. Sed uiſum eſt & uobis & clariſſimis uiris melius, de quo *Seruij, atq; patroni,ſciuiſſeq; aliquid dicerent,de hoc eodem cunctam Italiam quid ſentiret oſtendere. Sequuntur de captis pecunijs & de ambitu legis. Quæ quum magis iudicijs quàm uerbis ſancienda ſint,adiungitur. Noxiæ pœna par eſto,ut in ſuo uitio quiſq; plectatur,uis capite,auaritia multa,honoris cupiditas ignominia ſanciatur. Extremę leges ſunt nobis non uſitatæ,reip. neceſſariæ,legum cuſtodiam nullam habemus. Itaq; hæ leges ſunt quas apparitores noſtri uolunt,à librarijs petimus, publicis literis conſignatam memoriam publicam nullam habemus. Græci hoc diligentius,apud quos νομοφύλακες creãtur,nec ij ſolum literas(nam id quidem etiã apud maiores noſtros erat) ſed etiam facta hominum obſeruabant,ad legesq; reuocabant. Hæc detur cura Cenſoribus,quãdoquidem eos in rep. ſemper uolumus eſſe: apud eoſdem, qui magiſtratu abierint,edant & exponãt quid in magiſtratu geſſerint, deq; ijs Cenſores præiudicent. Hoc in Gręcia fit publice conſtitutis accuſatoribus. Qui quidem graues eſſe non poſſunt, niſi ſint uoluntarij. Quocirca melius eſt rationes referri,cauſamq; exponi Cenſoribus, integram tamen legem accuſatori iudicioq; ſeruari. Sed ſatis iam diſputatum eſt de magiſtratibus, niſi forte quid deſideratis. Att. Quid ſi non tacemus,locus ipſe te non admonet quid tibi ſit deinde dicendum? M. Mihi ne de iudicijs arbitror Pomponi? Id eſt enim iunctum magiſtratibus. A. Quid de iure P.R. quemadmodum inſtituiſti dicendum nihil putas? M. Quid tandem hoc loco eſt quod requiras? P. Ego ne? quod ignorari ab ijs qui ĩ repub. uerſantur turpiſſimum puto. Nam ut modo à te dictũ eſt,leges à librarijs lego,ſic animaduerto quoſq; in magiſtratibus ignoratione iuris ſui tantũ ſapere, quantum apparitores uelint. Quamobrem ſi de ſacrorum alienatione dicendum putaſti, quum de religione leges propoſueras,faciendũ tibi eſt,ut magiſtratibus lege conſtitutis, de poteſtate tum iure diſputes. M. Faciam breuiter,ſi conſequi potuero: nam pluribus uerbis ſcripſit ad patrem ſuum M. Iunius ſodalis, perite meo quidem iudicio & diligenter. At de iure naturę cogitari per nos,& quę dicere debemus de iure populi Ro. quę relicta ſunt & tradita. Att. Sic profecto cenſeo, & id ipſum quod dicis expecto.

Multa deſunt.

MARCI TVLLII CICERONIS DE OFFICIIS, AD MARCVM FILIVM LIBER PRIMVS.

QVanquam te Marce fili annum iam audiẽtem Cratip
pum,idꝗ Athenis,abundare oportet præceptis inſti
tutisꝗ philoſophiæ, propter ſummam & doctoris
auctoritatem, & urbis: quorum alter te ſcientia auge-
re poteſt,altera exemplis: tamen ut ipſe ad meam uti-
litatem ſemper cum Græcis Latina coniunxi,neꝗ id ĩ
philoſophia ſolum, ſed etiam in dicendi exercitatione
feci,idem tibi cenſeo faciendũ,ut par ſis in utriusꝗ ora
tionis facultate. Quã quidem ad rem nos,ut uidemur,magnum adiumentum
attulimus hominibus noſtris,ut non modo Græcarum literarum rudes, ſed
etiam docti,aliquantum ſe arbitrentur adeptos & ad dicendũ,& ad iudican
dum. Quãobrem diſces tu quidem à principe huius ætatis philoſophorum:
& diſces quamdiu uoles: tamdiu autem uelle debebis,quoad te quantum pro
ficias non pœnitebit. Sed tamen noſtra legẽs,non multum à Peripateticis diſ
ſidentia,quoniã utriꝗ,& Socratici,& Platonici eſſe uolumus. de rebus ipſis
utere tuo iudicio: nihil enim impedio: orationem autem latinã efficies profe-
cto legendis noſtris pleniorem. Nec uero arroganter hoc dictum exiſtimari
uelim. Nam philoſophandi ſcientiã concedens multis,quod eſt oratoris pro-
prium,apte,diſtincte, ornate dicere, quoniã in eo ſtudio ætatem conſumpſi,
ſi id mihi aſſumo,uideor id meo iure quodãmodo uẽdicare. Quãobrem ma-
gnopere te hortor mi Cicero,ut non ſolum orationes meas,ſed hos etiam de
philoſophia libros,qui ſe iam illis ferè æquarunt,ſtudioſe legas. Vis enim di
cendi maior eſt in illis: ſed hoc quoꝗ colendũ eſt & æquabile & temperatum
orationis genus. Et id quidem nemini Græcorũ uideo adhuc cõtigiſſe,ut idẽ
utroꝗ in genere laboraret, ſequereturꝗ & illud forenſe dicendi,& hoc quie-
tum diſputandi genus: niſi forte Demetrius Phalareus in hoc numero habe-
ri poteſt,diſputator ſubtilis,orator parum uehemens,dulcis tamen,ut Theo
phraſti diſcipulum poſſis agnoſcere. Nos autem quãtum in utroꝗ profeceri
mus,aliorum ſit iudiciũ. utrunꝗ certe ſecuti ſumus. Equidẽ & Platonẽ exiſti
mo,ſi genus forẽſe dicendi tractare uoluiſſet, grauiſſime & copioſiſſime po
tuiſſe dicere. Et Demoſthenẽ,ſi illa quę à Platone didicerat,tenuiſſet,& pro-
nunciare uoluiſſet,ornate ſplendideꝗ facere potuiſſe. Eodemꝗ modo de A-
riſtotele & Iſocrate iudico, quorũ uterꝗ ſuo ſtudio delectatus contẽpſit alte
rũ. Sed quũ ſtatuiſſem ſcribere aliquid ad te hoc tẽpore,& multa poſthac, ab
eo maxime ordiri uolui,quod & ętati tuę eſſet aptiſſimũ,& auctoritati meæ.
Nã quum multa ſint in philoſophia & grauia & utilia,accurate copioſeꝗ à
philoſophis diſputata: latiſſime patere uidentur ea quæ de officijs tradita ab
illis & præcepta ſunt. Nulla enĩ uitæ pars neque publicis,neꝗ priuatis, neꝗ
forenſibus,neꝗ domeſticis in rebus,neꝗ ſi tecũ agas quid,neꝗ ſi cum altero
cõtrahas,uacare officio poteſt: in eoꝗ colẽdo ſita uitæ eſt honeſtas omnis,&
in negligendo turpitudo. Atꝗ hæc quidẽ quæſtio cõmunis eſt omnium phi
loſophorum.

loſophorum. Quis enim eſt qui nullis officij præceptis tradēdis philoſophū ſe audeat dicere? Sed ſunt nōnullę diſciplinæ, quę propoſitis bonorum & malorū finibus, officium omne peruertant. Nā qui ſummum bonum ſic īſtituit, ut nihil habeat cum uirtute coniunctum, idq́ ſuis commodis, non honeſtate metitur, hic, ſi ſibi ipſe conſentiat, & nō interdum naturæ bonitate uincatur, neq; amicitiā colere poſſit, nec iuſtitiā, nec liberalitatē. Fortis uero, dolorem ſummū malum iudicans, aut temperās, uoluptatem ſummum bonū ſtatuens, eſſe certe nullo modo poteſt. Quę quanq̃ ita ſint in prōptu, ut res diſputatione nō egeat, ſunt tamen à nobis alio loco diſputata. Hę diſciplinę igitur ſi ſibi cōſentaneę uelint eſſe, de officio nihil queant dicere. Neq; ulla officij pręcepta firma, ſtabilia, coniūcta naturæ tradi poſſunt, niſi aut ab ijs qui ſolā, aut ab ijs qui maxime honeſtatem propter ſe dicāt expetendā. Itaq; propria eſt ea pręceptio Stoicorum, Academicorū, & Peripateticorum: quoniam Ariſtonis, Pyrrhonis, Herilli iampridem exploſa eſt ſententia: qui tamen haberent ius ſuum diſputandi de officio, ſi rerū aliquem delectum reliquiſſent, ut ad officij inuentionē aditus eſſet. Sequimur igitur hoc quidem tempore, & hac in quęſtione potiſſimum Stoicos: non ut interpretes, ſed, ut ſolemus, è fontibus eorum, iudicio, arbitrioq́ noſtro, quantum, quoq́ modo uidebitur, hauriemus. Placet igitur, quoniam diſputatio omnis de officio futura eſt, ante definire quid ſit officium: quod à Panætio prætermiſſum eſſe miror. Omnis enī quę à ratione ſuſcipitur de aliqua re inſtitutio, debet à definitione proficiſci, ut intelligatur quid ſit id de quo diſputatur.

Omnis de officio duplex eſt quæſtio: unum genus eſt quod pertinet ad finem bonorum: alterum quod poſitum eſt in pręceptis, quibus in omnes partes uſus uitæ confirmari poſſit. Superioris generis huiuſmodi exempla. Omniáne officia perfecta ſint. Nunquid officium aliud alio maius ſit: & quę ſunt eiuſdem generis. Quorum autem officiorum præcepta traduntur, ea quanq̃ pertinent ad finem bonorum, tamen id minus apparet, quia magis ad inſtitutionem uitę communis ſpectare uidentur: de quibus eſt nobis his libris explicandum. Atq; etiam alia diuiſio eſt officij. nam & medium quoddam officiū dicitur, & perfectum. Perfectum officiū, rectum opinor uocemus, quod Græci κατόρθωμα: hoc autem commune officium uocant: atq; ſic definiunt, ut rectū quod ſit, id perfectum officium eſſe definiant. Medium autem officium id eſſe dicunt, quod cur factum ſit, ratio probabilis reddi poſſit.

Triplex igitur eſt, ut Panætio uidetur, conſilij capiendi deliberatio. Nam honeſtúmne factu ſit, an turpe, dubitant, id quod in deliberationem cadit: in quo conſiderando ſæpe animi in contrarias ſententias diſtrahuntur. Tum autem aut anquirunt aut conſultant ad uitæ commoditatem iucunditatemq́, ad facultates rerum atq; copias, ad opes, ad potentiam, quibus & ſe poſſint iuuare & ſuos: conducat id necne, de quo deliberant: quæ deliberatio omnis in rationem utilitatis cadit. Tertium dubitandi genus eſt, quum pugnare uidetur cum honeſto id quod uidetur eſſe utile. Quum enim utilitas ad ſe rapere, honeſtas cōtra reuocare ad ſe uidetur, fit ut diſtrahatur in deliberando animus, afferatq́ ancipitem curam cogitandi. Hac diuiſione, quum præterire aliquid, maximum uitium in diuidendo ſit, duo prætermiſſa ſunt. Nec enim ſolum utrum honeſtum an turpe ſit deliberari ſolet, ſed etiam duobus propoſi-

tis honeſtis, utrum honeſtius: itemq́ duobus propoſitis utilibus: utrum utilius. Ita quam ille triplicem putauit eſſe rationem, in quinq́ partes diſtribui debere reperitur. Primum igitur ē de honeſto, ſed dupliciter: tum pari ratione de utili: poſt de comparatione eorum diſſerendum.

Principio, generi animantium omni eſt à natura tributum, ut ſe, uitam, corpusq́ tueatur, declinetq́ ea quæ nocitura uideantur, omniaq́ quæ ſint ad uiuendum neceſſaria, anquirat & paret, ut paſtum, ut latibula, ut alia generis eiuſdem. Commune autem animantium omnium eſt coniunctionis appetitus procreandi cauſa, & cura quædam eorum quæ procreata ſunt. Sed inter hominem & beluam hoc maxime intereſt, quod hæc tantum quantum ſenſu mouetur, ad id ſolum quod adeſt, quodq́ præſens eſt, ſe accommodat, paulum admodum ſentiens præteritum, aut futurum. Homo autem, quoniam rationis eſt particeps, conſequentia cernit, cauſas rerum uidet, earumq́ progreſſus & quaſi anteceſſiones non ignorat, ſimilitudines comparat, rebusq́ præſentibus adiungit atq́ annectit futuras, facile totius uitæ curſum uidet, ad eamq́ degendam præparat res neceſſarias. Eademq́ natura ui rationis hominem conciliat homini & ad orationis & ad uitę ſocietatem: ingeneratq́ in primis pręcipuum quendam amorem in eos qui procreati ſunt: impellitq́ ut hominum cœtus & celebrari inter ſe, & ſibi obedire uelit, ob easq́ cauſas ſtudeat parare ea quę ſuppeditent & ad cultum & ad uictum: nec ſibi ſoli, ſed cõiugi, liberis, ceterisq́ quos caros habeat, tueriq́ debeat. Quę cura exuſcitat etiam animos, & maiores ad rem gerendam facit. In primisq́ hominis eſt propria, ueri inquiſitio atq́ inueſtigatio. Itaq́ quũ ſumus neceſſarijs negotijs curisq́ uacui, tũ auemus aliquid uidere, audire, addiſcere, cognitionẽq́ rerũ aut occultarum aut admirabilium ad beate uiuendum neceſſariam ducimus. Ex quo intelligitur, quod uerum, ſimplex ſyncerumq́ ſit, id eſſe naturæ hominis aptiſſimum. Huic ueri uidendi cupiditati adiuncta eſt appetitio quædam principatus, ut nemini parere animus bene à natura informatus uelit, niſi præcipiẽti, aut docenti, aut utilitatis cauſa iuſte & legitime imperãti: ex quo animi magnitudo exiſtit, humanarumq́ rerum contemptio. Nec uero illa parua uis naturæ eſt, rationisq́, quod unum hoc animal ſentit quid ſit ordo, quid ſit quod deceat, in factis dictisq́ qui modus. Itaq́ eorum ipſorum quæ aſpectu ſentiũtur, nullum aliud animal, pulchritudinem, uenuſtatem, conuenientiam partium ſentit. Quam ſimilitudinem natura ratioq́ ab oculis ad animum transferens, multo etiam magis pulchritudinem, conſtantiam, ordinem in conſilijs factisq́ conſeruandum putat, cauetq́ ne quid indecore effœminatéue faciat, tum in omnibus & opinionibus & factis ne quid libidinoſe, aut faciat aut cogitet. Quibus ex rebus conflatur & efficitur id quod quærimus, honeſtum: quod etiam ſi nobilitatum non ſit, tamen honeſtum ſit: quodq́ uere dicimus, etiam ſi à nullo laudetur, natura laudabile eſſe. Formam quidem ipſam Marce fili, & tanquam faciem honeſti uides: quæ ſi oculis cerneretur, ut ait Plato, mirabiles amores excitaret ſapientiæ. Sed omne quod honeſtum eſt, id quatuor partium oritur ex aliqua. Aut enim id in perſpicientia ueri, ſolertiáq́ uerſatur: aut in hominum ſocietate tuenda, tribuendoq́ ſuum cuiq́, & rerum contractarum fide: aut in animi excelſi atque inuicti magnitudine ac robore: aut in omnium quæ fiunt, quæq́ dicuntur ordinę & modo, in quo ineſt mo-

deſtia

deſtia & temperantia. Quæ quatuor quanquam inter ſe colligata atque implicata ſunt, tamen ex ſingulis certa officiorum genera naſcuntur: uelut ex ea parte quæ primo deſcripta eſt, in qua ſapientiam & prudentiam ponimus, ineſt indagatio atque inuentio ueri: eiusq; uirtutis hoc munus eſt proprium. Vt enim quiſque maxime perſpicit quid in re quaque ueriſſimum ſit, quique & acutiſſime & celerrime poteſt uidere & explicare rationem, is prudentiſſimus & ſapientiſſimus rite haberi ſolet. Quocirca huic quaſi materia quam tractet, & in qua uerſetur, ſubiecta eſt ueritas. Reliquis autem tribus uirtutibus neceſſitates propoſitæ ſunt ad eas res parandas tuendasq;, quibus actio uitæ continetur: ut & ſocietas hominum coniunctioq; ſeruetur, & animi excellentia magnitudoq; tum in augendis opibus utilitatibusq;, & ſibi ſuisq; comparandis, tum multo magis in his ipſis deſpiciendis eluceat. Ordo autem & conſtantia & moderatio, & ea quæ ſunt his ſimilia, uerſantur in eo genere, ad quod adhibenda eſt actio quædam, non ſolum mentis agitatio. His enim rebus quæ tractantur in uita, modum quendam & ordinem adhibentes, honeſtatem & decus conſeruabimus.

Ex quatuor autem locis in quos honeſti naturam uimq; diuiſimus, primus ille qui in ueri cognitione cōſiſtit, maxime naturam attingit humanam. Omnes enim trahimur & ducimur ad cognitionis & ſcientiæ cupiditatem: in qua excellere pulchrum putamus, labi autem, errare, neſcire, decipi, & malum & turpe ducimus. In hoc genere & naturali & honeſto, duo uitia ſunt uitanda. Vnum, ne incognita pro cognitis habeamus, hisq; temere aſſentiamur. Quod uitium effugere qui uolet, omnes autem uelle debent, adhibebit ad conſiderandas res & tempus & diligentiam. Alterum eſt uitium, quod quidam nimis magnum ſtudium multamq; operam in res obſcuras atque difficiles conferunt, eaſdemq; non neceſſarias. Quibus uitijs declinatis, quod in rebus honeſtis & cognitione dignis operæ curæq; ponetur, id iure laudabitur: ut in Aſtrologia C. Sulpitium audiuimus, in Geometria Sex. Pompeium: ipſi cognouimus multos in Dialecticis, plures in Iure Ciuili. Quæ omnes artes in ueri inueſtigatione uerſantur: cuius ſtudio à rebus gerendis abduci, contra officium eſt. Virtutis enim laus omnis in actione conſiſtit: à qua tamen ſæpe fit intermiſſio, multiq; dantur ad ſtudia reditus, tum agitatio mentis, quæ nunquam acquieſcit, poteſt nos in ſtudijs cogitationis etiam ſine opera noſtra continere. Omnis autem cogitatio motusq; animi aut in conſilijs capiendis de rebus honeſtis, & pertinentibus ad bene beateq; uiuendum, aut in ſtudijs ſcientiæ cognitionisq; uerſabitur. Ac de primo quidem officij fonte diximus.

De tribus autem reliquis latiſſime patet ea ratio, qua ſocietas hominum inter ipſos, & uitæ quaſi communitas continetur. Cuius partes duæ ſunt, iuſtitia, in qua uirtutis ſplendor eſt maximus, ex qua uiri boni nominantur: & huic coniuncta beneficentia, quam eandem uel benignitatem uel liberalitatem appellari licet. Sed iuſtitiæ primum munus eſt, ut ne cui quis noceat, niſi laceſſitus iniuria: deīde ut communibus utatur pro communibus, priuatis ut ſuis. Sunt autem priuata natura nulla, ſed aut uetere occupatione, ut qui quondam in uacua uenerunt: aut uictoria, ut qui bello potiti ſunt: aut lege, pactio

ne,cōditione,ſorte.Ex quo fit ut ager Arpinas Arpinatium dicatur,Tuſcu lanus Tuſculanorum.Similiſq́ eſt priuatorum poſſeſſionum deſcriptio. Ex quo,quia ſuum cuiuſq́ fit eorum quæ natura fuerant communia, quod cuiq́ obtigit,id quiſq́ teneat.Eo ſi quis ſibi plus appetet, uiolabit ius humanæ ſocietatis. Sed quoniam,ut præclare ſcriptum eſt a Platone,non nobis ſolum nati ſumus,ortuſq́ noſtri partem patria uendicat,partem amici:atque ut placet Stoicis,quæ in terris gignuntur,ad uſum hominum omnia creari, homines autem hominum cauſa eſſe generatos,ut ipſi inter ſe alijs alij prodeſſe poſſint:in hoc naturam ducem debemus ſequi, & communes utilitates:in medium afferre,mutatione officiorum,dando,accipiendo: tum artibus:tum opera, tum facultatibus deuincire hominum inter homines ſocietatem.

Fundamentum autem eſt iuſtitiæ fides, id eſt dictorum conuentorumq́ conſtantia & ueritas:ex quo,quāquam hoc uidebitur fortaſſe cuipiam durius,tamen,audeamus imitari Stoicos, qui ſtudioſe exquirunt unde uerba ſint ducta, credamus, quia fiat quod dictum eſt, appellatam fidem. Sed iniuſtitiæ genera duo ſunt:unum eorum qui inferunt,alterum eorum qui ab ijs quibus infertur, ſi poſſunt,non propulſant iniuriam. Nam qui iniuſte impetum in quempiam facit, aut ira aut aliqua perturbatione incitatus, is quaſi manus uidetur afferre ſocio: qui autem nec defendit, nec obſiſtit ſi poteſt iniurię, tam eſt in uitio, quàm ſi parentes,aut patriam deſerat. Atque illæ quidem iniuriæ quæ nocendi cauſa de induſtria inferuntur, ſæpe à metu proficiſcuntur,quum is qui nocere alteri cogitat, timet ne niſi id fecerit, ipſe aliquo afficiatur incommodo. Maximam autem partem ad iniuriam faciendam aggrediuntur,ut adipiſcantur ea quæ concupierunt: in quo uitio latiſſime patet auaritia. Expetuntur autem diuitiæ tum ad uſus uitæ neceſſarios, tum ad perfruendas uoluptates. In quibus autem maior eſt animus, in ijs pecuniæ cupiditas ſpectat ad opes, & ad gratificandi facultatem: ut nuper Marcus Craſſus negabat ullam ſatis magnam pecuniam eſſe ei qui in repub.princeps uellet eſſe,cuius fructibus exercitum alere non poſſet. Delectant etiam magnifici apparatus, uitæq́ cultus cum elegantia & copia. Quibus rebus effectum eſt ut infinita pecuniæ cupiditas eſſet. Nec uero rei familiaris amplificatio nemini nocens uituperanda, ſed fugienda ſemper iniuria eſt. Maxime autem adducuntur plerique ut eos iuſtitiæ capiat obliuio, quum in imperiorū,honorum,gloriæue cupiditatem inciderint. Quod enim eſt apud Ennium (Nulla ſancta ſocietas nec fides regni eſt)id latius patet. Nam quidquid eiuſmodi eſt in quo non poſſunt plures excellere, in eo fit plerunque tanta contentio, ut difficillimum ſit ſanctam ſeruare ſocietatem. Declarauit id modo temeritas C.Cæſaris, qui omnia iura diuina atque humana peruertit,propter eum quem ipſe ſibi opinionis errore finxerat principatum. Eſt autem in hoc genere moleſtum quod in maximis animis ſplendidiſſimiſq́ ingenijs plerunque exiſtunt honoris,imperij, potentiæ, gloriæ cupiditates. Quo magis cauendum eſt ne quid eo in genere peccetur. Sed in omni iuſtitia permultum intereſt utrum perturbatione aliqua animi, quæ plerunque breuis eſt & ad tempus,an conſulto & cogitato fiat iniuria. Leuiora enim ſunt ea quæ repentino aliquo motu accidunt,quàm ea quæ medi-

tata

tata & præparata inferuntur. Ac de inferenda quidem iniuria ſatis dictum eſt. Prætermittendæ autem defenſionis, deſerendiq́ officij plures ſolent eſſe cauſæ. Nam aut inimicitias, aut laborem, aut ſumptus ſuſcipere nolunt: aut etiam negligentia, pigritia, inertia, aut ſuis ſtudijs quibuſdam, occupationibuſue ſic impediuntur, ut eos quos tutari debeant, deſertos eſſe patiantur. Itaque uidendum eſt ne non ſatis ſit id quod apud Platonem eſt in philoſophos dictum, quòd in ueri inueſtigatione uerſentur, quódque ea quæ pleriq́ uehementer expetunt, de quibus inter ſe digladiari ſolent, contemnant, & pro nihilo putant, propterea iuſtos eſſe. Nam dum alterum iuſtitiæ genus aſſequuntur in ferenda, ne cui noceant, iniuria, in alterum incidunt. Diſcendi enim ſtudio impediti, quos tueri debent, deſerunt. Itaque eos ad remp. ne acceſſuros quidem putant, niſi coactos. Aequius autem erat id uoluntate fieri. Nam hoc ipſum ita iuſtum eſt quod recte fit, ſi eſt uoluntarium. Sunt etiam qui aut ſtudio rei familiaris tuendæ, aut odio quodam hominum, ſuum ſe negocium agere dicant, ne facere cuiquam uideantur iniuriam: qui altero iniuſtitiæ genere uacant, in alterum incurrunt. Deſerunt enim uitæ ſocietatem, quia nihil conferunt in eam ſtudij, nihil operæ, nihil facultatum. Quoniam igitur duobus generibus iniuſtitiæ propoſitis, adiunximus cauſas utriuſq́ generis, eásque res ante conſtituimus quibus iuſtitia contineretur, facile quod cuiuſque temporis officium ſit, poterimus, niſi noſmetipſos ualde amabimus, iudicare. Eſt enim difficilis cura rerum alienarum, quanquam Terentianus ille Chremes humani nihil à ſe alienum putat. Sed tamen quia magis ea percipimus atque ſentimus, quæ nobis ipſis aut proſpera aut aduerſa eueniunt, quàm illa quæ ceteris, quæ quaſi longo interuallo interiecto uidemus, aliter de illis ac de nobis iudicamus. Quocirca bene præcipiunt qui uetant quidquam agere quod dubites æquum ſit an iniquum. Aequitas enim lucet ipſa per ſe: dubitatio cogitationem ſignificat iniuriæ. Sed incidunt ſæpe tempora, cum ea quæ maxime uidentur digna eſſe iuſto homine, eoq́ quem uirum bonum dicimus, commutantur, fiuntq́ contraria, ut reddere depoſitum, etiam ne furioſo: promiſſum facere: quæq́ pertinent & ad ueritatem, & ad fidem, ea migrare interdum, & non ſeruare, ſit iuſtum. Referri enim decet ad ea quæ poſui principio fundamenta iuſtitiæ: primum, ut ne cui noceatur: deinde, ut communi utilitati ſeruiatur. Ea quum tempore commutantur, commutatur officium, & non ſemper eſt idem. Poteſt etiam accidere promiſſum aliquod & conuentum, ut id effici ſit inutile uel ei cui promiſſum ſit, uel ei qui promiſerit. Nam ſi, ut in fabulis eſt, Neptunus quod Theſeo promiſerat non feciſſet, Theſeus Hippolyto filio non eſſet orbatus. Ex tribus enim optatis, ut dicitur, hoc erat tertium, quod de Hippolyti interitu iratus optauit: Quo impetrato, in maximos luctus incidit. Nec promiſſa igitur ſeruanda ſunt ea quæ ſint ijs quibus promiſeris inutilia: nec ſi plus tibi noceat quàm illi proſint cui promiſeris. Contra officium eſt, maius anteponi minori: ut ſi conſtitueris te cuipiam aduocatum in rem præſentem eſſe uenturum, atque interim grauiter ægrotare filius cœperit, non ſit contra officium non facere quod dixeris: magiſq́ ille cui promiſſum ſit, ab officio diſcedat, ſi ſe deſtitutum queratur. Iam illis promiſſis ſtandum non eſſe quis non uidet,

quæ coactus quis metu, quę deceptus dolo promiſerit. Quæ quidem pleraq; iure Prætorio liberantur, nonnulla legibus. Exiſtunt etiam ſæpe iniuriæ calumnia quadā, & nimis callida, ſed malitioſa iuris interpretatione. Ex quo illud, Summum ius, ſumma iniuria, factum eſt iam tritum ſermone prouerbiū. Quo in genere etiam in rep. multa peccantur: ut ille qui quū. XXX. dierum eſſent cum hoſte pactę induciæ, noctu populabatur agros, quòd dierū eſſent pactæ non noctiū īducię. Ne noſter quidē probandus, ſi uerum eſt, Q. Fabiū Labeonē, ſeu quem alium, nihil enim præter auditum habeo, arbitrum Nolanis & Neapolitanis de finibus à Senatu datum, quum ad locū ueniſſet, cum utriſque ſeparatim locutum ne cupide quid agerent, nec appeterent, atque ut regredi quàm progredi mallent. Id quum utrique feciſſent, aliquantum agri in medio relictum eſt. Itaque illorum fines, ſicut ipſi dixerant terminauit: ī medio relictum quod erat, populo R. adiudicauit. Decipere hoc quidem eſt, nō iudicare. Quocirca in omni re fugienda eſt talis ſolertia. Sunt autem quædam officia etiam aduerſus eos ſeruanda, à quibus iniuriam acceperis. Eſt enim ulciſcendi & puniendi modus. Atque haud ſcio an ſatis ſit eum qui laceſſierit, iniuriæ ſuæ pœnitere, ut & ipſe ne quid tale poſthac, & ceteri ſint ad iniuriam tardiores. Atque in republica maxime conſeruanda ſunt iura belli. Nam quum ſint duo genera decertandi, unum per diſceptationem, alterum per uim: quumq; illud proprium ſit hominis, hoc beluarum: confugiendum eſt ad poſterius, ſi uti non licet ſuperiore. Quare ſuſcipienda quidem bella ſunt ob eam cauſam, ut ſine iniuria in pace uiuatur. Parta autem uictoria, conſeruandi ſunt ij qui non crudeles in bello nec immanes fuerunt: ut maiores noſtri Tuſculanos, Equos, Volſcos, Sabinos, Hernicos in ciuitatem etiam acceperunt: at Carthaginem & Numantiam funditus ſuſtulerūt. Nollem Corinthum: ſed credo illos ſecutos opportunitatē loci, maxime, ne poſſet aliquando ad bellum faciendum locus ipſe adhortari. Mea quidem ſententia, paci quæ nihil habitura ſit inſidiarum, ſemper eſt conſulendum. In quo ſi mihi obtemperatum eſſet, ſi non optimam, at aliquam Remp. quæ nunc nulla eſt, haberemus. Et cum ijs quos ui deuiceris, conſulendū eſt: tum ij qui armis poſitis ad Imperatorum fidem confugiunt, quanuis murum aries percuſſerit, recipiendi ſunt. In quo tantopere apud noſtros iuſtitia culta eſt, ut ij qui ciuitates aut nationes deuictas bello in fidem recepiſſent, earum patroni eſſent more maiorum. Ac belli quidem æquitas ſanctiſſime Feciali Populi R. iure perſcripta eſt. Ex quo intelligi poteſt nullum bellum eſſe iuſtum, niſi quod aut rebus repetitis geratur, aut denunciatum ante ſit, & indictum. Pompilius Imp. tenebat prouinciam, in cuius exercitu Catonis filius tyro militabat. Quum autem Pompilio uideretur unam dimittere legionem Catonis quoque filium, qui in eadem legione militabat, dimiſit. Sed cum amore pugnandi in exercitu remanſiſſet, Cato ad Pompilium ſcripſit, ut ſi eum patitur in exercitu remanere, ſecundo eum obligaret militiæ ſacramento, quia priore amiſſo iure cum hoſtibus pugnare non poterat: adeò ſumma erat obſeruatio in bello mouendo. M. quidem Catonis ſenis eſt epiſtola ad M. filium, in qua ſcripſit ſe audiſſe eum miſſum factum eſſe à Conſule, quum in Macedonia Perſico bello miles eſſet. Monet igitur ut caueat ne prelium

ineat

ineat. Negat enim ius eſſe, qui miles non ſit, cum hoſte pugnare. Equidem illud etiam animaduerto, quod qui proprio nomine perduellis eſſet, is hoſtis uocaretur, lenitate uerbi triſtitiam rei mitigante. Hoſtis enim apud maiores noſtros is dicebatur, quem nunc peregrinum dicimus. Indicant XII tabulę, (aut ſtatus dies cum hoſte. Itemq́ꝫ, Aduerſus hoſtem æterna auctoritas.) Quid ad hanc manſuetudinem addi poteſt, eum qui cum bellum geras, tam molli nomine appellari? Quanquam id nomen durius iam effecit uetuſtas, à peregrino enim receſſit, & proprie in eo qui arma contra ferret, remanſit. Quum uero de īperio decertatur, belloq́ꝫ gloria quæritur, cauſas omnino ſub eſſe tamen oportet eaſdem, quas dixi paulo ante iuſtas eſſe bellorum. Sed ea bella quibus imperij gloria propoſita eſt, minus acerbe gerenda ſunt. Vt enī quum ciuiliter contendimus, aliter ſi eſt inimicus, aliter ſi cōpetitor, cum altero certamen honoris & dignitatis eſt, cum altero capitis & famę: ſic cum Celtiberis, cum Cimbris bellum ut cum inimicis gerebatur, uter eſſet, nō uter imperaret: cum Latinis, Sabinis, Samnitibus, Pœnis, Pyrrho, de imperio dimicabatur. Pœni fœdifragi, crudelis Annibal, reliqui iuſtiores. Pyrrhi quidem de captiuis reddendis illa præclara.

Nec mi aurum poſco, nec mi precium dederitis:
Nec cauponantes bellum, ſed belligerantes,
Ferro non auro uitam cernamus utriq́ꝫ.
Vóſne uelit an me regnare hera, quid ue ferat fors,
Virtute experiamur: & hoc ſimul accipe dictum,
Quorum uirtuti belli fortuna pepercit,
Horundem me libertati parcere certum eſt.
Dono ducite, doq́ꝫ uolentibus, cum magnis dijs.

Regalis ſanè, & digna Aeacidarum genere ſentētia. Atque etiam ſi quid ſinguli temporibus adducti hoſti promiſerint, eſt in eo ipſo fides conſeruanda: ut primo Punico bello Regulus captus à Pœnis, quum de captiuis commutandis Romam miſſus eſſet, iuraſſetq́ꝫ ſe rediturum: primum ut uenit, captiuos reddendos in Senatu non cenſuit. Deinde quum retineretur à propinquis & amicis, ad ſupplicium redire maluit, quàm fidem hoſti datam fallere. Ac de bellicis quidem officijs ſatis dictum eſt. Meminerimus autem etiam aduerſus infimos iuſtitiam eſſe ſeruandam. Eſt autem infima conditio & fortuna ſeruorum: quibus non male præcipiunt qui ita iubent uti, ut mercenariis, operam exigendam, iuſta præbenda. Quum autem duobus modis, id eſt aut ui aut fraude fiat iniuria: fraus quaſi uulpeculę, uis leonis uidetur: utrūq́ꝫ ab homine alieniſſimum, ſed fraus odio digna maiore. Totius autem iniuſtitiæ nulla capitalior eſt, quàm eorū qui tum quum maxime fallunt, id agunt, ut uiri boni eſſe uideātur. De iuſtitia ſatis dictum eſt. Deinceps, ut erat propoſitum, de beneficentia ac liberalitate dicatur, qua quidem nihil eſt naturæ hominis accommodatius. Sed habet multas cautiones. Videndum eſt enim primum ne obſit benignitas, & ijs ipſis quibus benigne uidebitur fieri, & ceteris: deinde ne maior benignitas ſit quàm facultates: tum ut pro dignitate cuique tribuatur. Id enim eſt iuſtitiæ fundamentum, ad quam hæc omnia ſunt referenda. Nam & qui gratificantur cuipiam quod obſit illi cui uel-

eſt. Multi enim faciũt multa temeritate quadam ſine iudicio uel modo in omnes, uel repentino quodam quaſi uento impetu animi incitati: quæ beneficia æque magna non ſunt habenda, atq; ea quę iudicio conſiderate conſtanterq; delata ſunt. Sed in collocando beneficio, & in referenda gratia, ſi cetera paria ſint, hoc maxime officij eſt, ut quiſq; maxime opis indigeat, ita ei potiſſimum opitulari. Quod contra fit à pleriſq;. à quo enim plurimum ſperant, etiam ſi ille his non eget, tamen ei potiſſimum inſeruiunt. Optime autem ſocietas hominum coniunctioq; ſeruabitur, ſi ut quiſque erit coniunctiſſimus, ita in eum benignitatis plurimum conferetur. Sed quæ naturæ principia ſint communitatis & ſocietatis humanæ, repetendum altius uidetur. Eſt enim primum quod cernitur in uniuerſi generis humani ſocietate. Eius autem uinculum eſt ratio & oratio, quæ docendo, diſcendo, communicando, diſceptando, iudicando, conciliat inter ſe homines, coniungitq; naturali quadam ſocietate: neque ulla re longius abſumus à natura ferarum, in quibus ineſſe fortitudinem ſæpe dicimus, ut in equis, in leonibus: iuſtitiam, æquitatem, bonitatem non dicimus. Sunt enim rationis & orationis expertes. Ac latiſſime quidem patens hominibus inter ipſos omnibus inter omnes ſocietas hæc eſt, in qua omnium rerum quas ad communem hominum uſum natura genuit, eſt ſeruãda communitas: ut quæ deſcripta ſunt legibus, & iure ciuili, hæc ita teneantur ut ſit conſtitutum: è quibus ipſis cetera ſic obſeruentur, ut in Græcorum prouerbio eſt, Amicorum eſſe communia omnia. Omnia autem communia hominum uidentur ea quæ ſunt generis eius, quod ab Ennio poſitum in una re, transferri in multas poteſt.

Homo qui erranti comiti monſtrat uiam,
Quaſi lumen de ſuo lumine accendat, facit
Vt nihilo minus ipſi luceat quum illi accenderit.

Vna ex re ſatis præcipitur, ut quidquid ſine detrimento poſſit commodari, id tribuatur, uel ignoto. Ex quo ſunt illa communia, non prohibere aquam profluentem, pati ab igne ignem capere. Si quis uelit conſilium, fidele deliberanti dare, quæ ſunt ijs utilia qui accipiunt, danti non moleſta. Quare & ijs utendum eſt, & ſemper aliquid ad communem utilitatem adferẽdum. Sed quoniam copiæ paruæ ſingulorum ſunt, eorum autem, qui ijs egeant infinita eſt multitudo, uulgaris liberalitas referenda eſt ad illum Ennij finem, nihilo minus ipſi lucet ut facultas ſit, qua in noſtros ſimus liberales. Gradus autem plures ſunt ſocietatis hominũ: ut enim ab illa diſcedatur infinita, propior eſt eiuſdem gentis, nationis, linguę, qua maxime homines coniunguntur. Interius etiam eſt eiuſdem eſſe ciuitatis. Multa enim ſunt ciuibus inter ſe communia, forum, fana, porticus, uiæ, leges, iura, iudicia, ſuffragia, conſuetudines præterea & familiaritates, multęq; cum multis res rationesq; contractæ. Arctior uero colligatio eſt ſocietatis propinquorum. Ab illa enim immenſa ſocietate humani generis in exiguum anguſtumq; concluditur. Nam quum ſit hoc natura commune animantium, ut habeant libidinem procreandi: prima ſocietas in ipſo coniugio eſt, proxima in liberis, deinde una domus, communia omnia. Id autem eſt principium urbis, & quaſi ſeminarium Reipub. Sequuntur fratrum coniunctiones, poſt conſobrinorum ſobrinorumq;: qui cum una domo iam capi non poſſint, in alias domos tanquam in colonias

exeunt. Sequuntur connubia & affinitates, ex quibus etiam plures propinqui. Quæ propagatio & ſoboles, origo eſt Rerumpub. Sanguinis autem cõiunctio & beneuolentia deuincit caritate homines. Magnum eſt enim eadem habere monumenta maiorum, ijſdem uti ſacris, ſepulcra habere communia. Sed omnium ſocietatum nulla præſtantior eſt, nulla firmior, quàm quũ uiri boni moribus ſimiles familiaritate coniuncti ſunt. Illud enim honeſtum quod ſæpe dicimus, etiam ſi in alio cernimus, tamen nos mouet, atque illi in quo ineſſe uidetur, amicos facit. Et quãquam omnis uirtus nos ad ſe allicit, facitq́ ut eos diligamus in quibus ineſſe uideatur, tamen iuſtitia & liberalitas id maxime efficit. Nihil autem eſt amabilius nec copulatius quàm morum ſimilitudo bonorum. In quibus enim eadem ſtudia ſunt, eædem uoluntates, in his fit ut æque quiſq́ altero delectetur ac ſeipſo, efficiturq́ id quod Pythagoras uult in amicitia, ut unus fiat ex pluribus. Magna etiam illa communitas eſt quæ conficitur ex beneficijs ultro citroq́ datis acceptisq́. Quæ mutua & grata dum ſunt, inter quos ea ſunt, firma deuinciuntur ſocietate. Sed quum omnia ratione animoq́ luſtraueris, omnium ſocietatum nulla ẽ gratior, nulla carior, quàm ea quæ cum Repub. eſt unicuiq́ noſtrum. Cari ſunt parentes, cari liberi, propinqui, familiares: ſed omnes omnium caritates patria una complexa eſt: pro qua quis bonus dubitet mortem oppetere, ſi ei ſit profuturus? Quo eſt deteſtabilior iſtorum immanitas, qui lacerarunt omni ſcelere patriam, & in ea funditus delenda occupati & ſunt & fuerunt. Sed ſi contentio quædam & comparatio fiat quibus plurimum tribuendum ſit officij, principes ſint patria, & parentes, quorum beneficijs maximis obligati ſumus: proximi liberi, totaq́ domus quæ ſpectat in nos ſolos, neque aliud ullum poteſt habere profugium: deinceps bene conuenientes propinqui, quibus cum communis etiam fortuna plerunq́ eſt. Quamobrem neceſſaria præſidia uitæ debentur ijs maxime quos ante dixi. Vita autem uictusq́ communis, conſilia, ſermones, cohortationes, conſolationes, interdum etiam obiurgationes in amicitijs uigent maxime: eſtq́ ea iucundiſſima amicitia, quam ſimilitudo morum coniugauit. Sed in his omnibus officijs tribuendis uidendum erit quid cuique maxime neceſſe ſit, & quid quiſque nobiſcum uel ſine nobis aut poſſit conſequi, aut non poſſit. Itaque non ijdem erunt neceſſitudinum gradus, qui & temporum: ſunt quædam officia quæ alijs magis quàm alijs debeantur: ut uicinũ citius adiuueris in fructibus percipiẽdis, q̃ aut fratrem aut familiarem. At ſi lis in iudicio ſit, propinquum potius & amicum quàm uicinum defenderis. Hæc igitur & talia circunſpicienda ſunt in omni officio, & conſuetudo exercitatioq́ capienda, ut boni ratiocinatores officiorum eſſe poſſimus, & addendo deducendoq́ uidere quæ reliqui ſumma fiat, ex quo quantum cuiq́ debeatur intelligas. Sed ut nec medici, neq́ Imperatores, nec oratores, quãuis artis præcepta perceperint, quidquam magna laude dignum ſine uſu & exercitatione conſequi poſſunt: ſic officij conſeruandi præcepta traduntur illa quidem ut facimus ipſi: ſed rei magnitudo uſum quoque exercitationemq́ deſiderat. Atque ab ijs rebus quæ ſunt in iure ſocietatis humanæ quemadmodum ducatur honeſtum, ex quo aptum eſt officium, ſatis ferè diximus.

Intelligẽdum eſt autem, quum propoſita ſint genera quatuor ẽ quibus ho

neſtas

neſtas officiumq́; manaret, ſplendidiſſimum uideri, quod animo magno elatoq́;, humanasq́; res deſpiciente factum ſit. Itaq; in probis maxime in promptu eſt, ſi quid tale dici poteſt,

Vos etenim iuuenes animum geritis muliebrem,
Illaq́; uirgo uiri. Et ſi quid eſt eiuſmodi,
Salmacida ſpolia ſine ſudore & ſanguine.

Contraq́; in laudibus, quæ magno animo & fortiter excellenterq́; geſta ſunt, ea neſcio quomodo quaſi pleniore ore laudamus. Hinc Rhetorum campus de Marathone, Salamine, Plateis, Thermopylis, Leuctris, Hinc noſter Cocles, hinc Decij, hinc Cn. & P. Scipiones, hinc M. Marcellus, & innumerabiles alij: maximeq́; ipſe populus R. animi magnitudine excellit. Declaratur autem ſtudium bellicæ gloriæ, quod ſtatuas quoq; uidemus ornatu ferè militari. Sed ea animi elatio quæ cernitur in periculis & laboribus, ſi iuſtitia uacat, pugnatq́; non pro ſalute communi, ſed pro ſuis commodis, in uitio eſt. Non enim modo id uirtutis non eſt, ſed potius immanitatis, omnem humanitatem repellentis. Itaq; probe definitur a Stoicis fortitudo, quum eã uirtutem eſſe dicunt propugnantem pro æquitate. Quocirca nemo qui fortitudinis gloriam conſecutus eſt inſidijs & malitia, laudem eſt adeptus. Nihil honeſtum eſſe poteſt quod iuſtitia uacat. Præclarũ igitur illud Platonis. Nõ ſolum, inquit, ſcientia quæ eſt remota ab iuſtitia, calliditas potius q̃ ſapientia eſt appellanda: uerumetiam animus paratus ad periculum, ſi ſua cupiditate, non utilitate communi impellitur, audaciæ potius nomen habeat, q̃ fortitudinis. Itaq; uiros fortes & magnanimos, eoſdẽ bonos & ſimplices, ueritatis amicos, minimeq́; fallaces eſſe uolumus: quæ ſunt ex media laude iuſtitiæ. Sed illud odioſum eſt, quod in hac elatione & magnitudine animi facillime pertinacia & nimia cupiditas principatus innaſcitur. Vt enim apud Platonem eſt, omnem morem Lacedæmoniorum inflammatum eſſe cupiditate uincendi, ſic ut quiſq; magnitudine animi maxime excellit, ita maxime uult princeps omnium, uel potius ſolus eſſe. Difficile autem eſt, cum præſtare omnibus concupieris, ſeruare æquitatem, quæ eſt iuſtitiæ maxime propria. Ex quo fit, ut neque diſceptatione uinci ſe, nec ullo publico ac legitimo iure patiantur. Exiſtuntq́; in Repub. plerũq; largitores & factioſi, ut opes quàm maximas conſequantur, & ſint potius ui ſuperiores, quàm iuſtitia pares. Sed quo id eſt difficilius, hoc eſt præclarius. Nullum enim eſt tempus quod iuſtitia uacare debeat. Fortes igitur & magnanimi ſunt habendi, non qui faciunt, ſed qui propulſant iniuriam. Vera autem & ſapiens animi magnitudo, honeſtum illud quod maxime naturam ſequitur, in factis poſitum, non in gloria iudicat, principemq́; ſe eſſe mauult quàm uideri. Etenim qui ex errore imperitæ multitudinis pendet, hic in magnis uiris non eſt habendus. Facillime autem ad res iniuſtas impellitur, ut quiſq; altiſſimo eſt animo & gloriæ cupido. Qui locus eſt ſanè lubricus, quòd uix inuenitur qui laboribus ſuſceptis, periculiſq́; aditis, nõ quaſi mercedẽ rerum geſtarum deſideret gloriam. Omnino fortis animus & magnus duabus rebus maxime cernitur: quarum una in rerum externarum deſpicientia ponitur, quum perſuaſum ſit nihil hominem niſi quod honeſtum decorumq́; ſit aut admirari, aut optare, aut expetere oportere, nulliq́; neque homini, neq; perturbationi ani-

atq; ea quidem non ſatis conſtanter. Sed ijs qui habent à natura adiumenta rerum gerendarum, abiecta omni cunctatione adipiſcendi magiſtratus, & gerēda Reſp. eſt. Nec enī aliter aut regi ciuitas, aut declarari animi magnitudo poteſt. Capeſſentibus autem Remp. nihil minus q̃ philoſophis, haud ſcio an magis etiam & magnificentia & deſpicientia adhibenda ſit rerum humanarum quam ſæpe dico, & tranquillitas animi atq; ſecuritas, ſi quidem nec anxij futuri ſunt, & cum grauitate conſtantiaq; uicturi: quæ faciliora ſunt pholoſophis quo minus multa patent in eorum uita quę fortuna feriat, & quo minus multis rebus egent: & quia ſi quid aduerſi eueniat, tam grauiter cadere non poſſunt. Quocirca non ſine cauſa maiores motus animorum concitantur, maioraq; efficiendi, Remp. gerētibus, q̃ quietis: quo magis his & magnitudo animi eſt adhibenda, & uacuitas ab angoribus. Ad rem gerendam autem qui accedit, caueat ne id modo conſideret, q̃ illa res honeſta ſit, ſed etiam ut habeat efficiendi facultatem. In quo ipſo conſiderandum eſt ne aut temere deſperet propter ignauiam, aut nimis confidat propter cupiditatem. In omnibus autē negocijs prius q̃ aggrediare adhibenda eſt pręparatio diligens. Sed quū pleriq; arbitrentur res bellicas maiores eſſe q̃ urbanas, minuenda eſt hęc opinio. Multi enim bella ſæpe quęſiuerunt propter glorię cupiditatem: atq; id in magnis animis ingenijsq; plerunq; contingit: eoq; magis, ſi ſint ad rem militarem apti, & cupidi bellorum gerendorum. Vere autem ſi uolumus iudicare, multę res extitere urbanę maiores clarioresq; q̃ bellicæ. Quis enī Themiſtocles iure laudetur. & ſit eius nomen q̃ Solonis illuſtrius, citeturq; Salamis clariſſimæ teſtis uictorię, quę anteponatur conſilio Solonis ei quo primum conſtituit Areopagitas: non minus præclarum hoc q̃ illud iudicandum eſt. Illud enī ſemel profuit, hoc ſemper proderit ciuitati: hoc conſilio leges Athenienſium, hoc maiorum inſtituta ſeruantur. Et Themiſtocles quidem nihil dixit in quo ipſe Areopagum adiuuerit: at ille uere à ſe adiutum Themiſtoclem. Eſt enim bellum geſtum conſilio Senatus eius qui à Solone erat conſtitutus. Licet eadem de Pauſania Lyſandroq; dicere: quorum rebus geſtis q̃q̃ imperium Lacedęmonis dilatatum putatur, tamē ne minima quidem ex parte Lycurgi legibus & diſciplinę conferendi ſunt. Quinetiam ob has ipſas cauſas & parentiores habuerunt exercitus & fortiores. Mihi quidem neq; pueris nobis M. Scaurus C. Mario, neque quum uerſaremur in Rep. Q. Catulus Cn. Pompeio cedere uidebatur. Parua enim ſunt foris arma, niſi eſt conſiliū domi. Nec plus Aphricanus ſingularis & uir & Imperator in excidenda Numantia Reipub. profuit, q̃ eodē tempore P. Naſica priuatus quum Ti. Gracchum interemit, quanquam hæc quidem res nō ſolum ex domeſtica eſt ratione, ſed attingit etiam bellicam quoniam ui manuq; confecta eſt: ſed tamen id ipſum geſtum eſt conſilio urbano, ſine exercitu. Illud autem optimum eſt, in quo inuadi ſolere ab inuidis & improbis audio,

Cedant arma togæ, concedat laurea linguæ,

Vt enim alios omittam, nobis Rempublicam gubernantibus, togæ arma ceſſere. Neq; enim in Rep. periculum fuit grauius unq̃, nec maius odium. Ita conſilijs diligentiaq; noſtra celeriter de manibus audaciſſimorum ciuium delapſa arma ipſa ceciderunt. Quę res igitur geſta in bello unq̃ tāta? Quis triūphus conferendus? Licet enim mihi, Marce fili, apud te gloriari, ad quem &

extremũ omnia,quum conſilio non paruit eorum qui claſſem ab Arginuſis remouendam,nec cum Athenienſibus dimicandum putabant.Quibus ille reſpondit,Lacedæmonios claſſe illa amiſſa aliam parare poſſe,ſe fugere ſine ſuo dedecore non poſſe. Atq; hæc quidem Lacedæmonijs plaga mediocris fuit:illa peſtifera,qua,quum Cleombrotus inuidiam timens,temere cũ Epaminonda conflixiſſet,Lacedæmoniorũ opes corruerunt.Quanto Q.Maximus melius? de quo Ennius. Vnus homo nobis cunctando reſtituit rem. Non ponebat enim rumores ante ſalutem.
Ergo poſtq; magiſq; uiri nunc gloria claret.

Quod genus peccandi uitandum eſt etiam in rebus urbanis. Sunt enim qui quod ſentiunt,etiam ſi optimum ſit,tamen inuidię metu non audent dicere.Omnino qui Reip.præfuturi ſunt,duo Platonis præcepta teneant. Vnum ut utilitatem ciuium ſic tueantur,ut quidquid agant, ad eam referant, obliti commodorum ſuorum. Alterum,ut totum corpus Reip.curent,ne dum partem aliquã tuentur,reliquas deſerant. Vt enim tutela,ſic procuratio Reipub. ad eorum utilitatem qui commiſſi ſunt,non ad eorum quibus commiſſa eſt, gerenda eſt.Qui autem parti ciuium conſulunt,partem negligunt,rem perniciosiſſimam in ciuitatem inducũt, ſeditionem atq; diſcordiam.Ex quo euenit ut alij populares,alij ſtudioſi optimi cuiuſq; uideantur,pauci uniuerſorum. Hinc apud Athenienſes magnæ diſcordiæ:in noſtra Rep.non ſolum ſeditiones,ſed etiam peſtifera bella ciuilia: quæ grauis & fortis ciuis & in Rep.principatu dignus fugiet atq; oderit,tradetq; ſe totum Reip.neq; opes aut potentiam conſectabitur:totamq; eam ſic tuebitur,ut omnibus conſulat. Nec uero criminibus falſis in odium aut inuidiam quenquam uocabit:omninoq; ita iuſtitiæ honeſtatiq; adhæreſcet,ut dum eam conſeruet,quemuis grauiter offendat,mortemq; oppetat potius q̃ deſerat illa quæ dixi. Miſerrima omnino eſt ambitio,honorumq; contentio:de qua præclare apud eundem eſt Platonem,ſimiliter facere eos qui inter ſe contenderent,uter potius Remp.adminiſtraret,ut ſi nautæ certarent quis eorum potiſſimum gubernaret. Idemq; præcipit ut eos aduerſarios exiſtimemus,qui arma contra ferant,non eos qui ſuo iudicio tueri Rempu.uelint: qualis fuit inter P. Aphricanum & Q. Metellum ſine acerbitate diſſenſio. Nec uero audiendi ſunt qui grauiter inimicis iraſcendum putabunt, idq; magnanimi & fortis uiri eſſe cenſebunt. Nihil enim laudabilius, nihil magno & præclaro uiro dignius placabilitate atque clementia. In liberis uero populis,& in iuris æquabilitate exercenda,etiam eſt facilitas & altitudo animi quæ dicitur: ne ſi iraſcamur aut intempeſtiue accedentibus, aut impudenter rogantibus, in moroſitatem inutilem & odioſam incidamus.Et tamen ita probanda eſt manſuetudo atque clementia, ut adhibeatur Reipub. cauſa ſeueritas, ſine qua adminiſtrari ciuitas non poteſt. Omnis autem & animaduerſio & caſtigatio contumelia uacare debet,neque ad eius qui punitur aliquem aut uerbis caſtigat, ſed ad Reip.utilitatem referri.Cauendum eſt etiam ne maior pœna q̃ culpa ſit,& ne ijſdem de cauſis alij plectantur, alij ne appellentur quidẽ:prohibenda autẽ maxime eſt ira in puniendo.Nunq̃ enim iratus qui accedet ad pœnam,mediocritatem illam tenebit,quæ eſt ĩter nimium & parum,quæ placet Peripateticis: & recte placet, modo ne laudarent iracundiam, & dicerent utiliter à natura datam.

Illa uero omnibus in rebus repudianda eſt: optandumq́ ut ij qui præſunt Reipub. legum ſimiles ſint, quæ ad puniendum non iracundia, ſed æquitate ducuntur. Atque etiam in rebus proſperis, & ad uoluntatem noſtram fluentibus, ſuperbiam, faſtidium, arrogantiamq́ magnopere fugiamus. Nam ut aduerſas res, ſic ſecundas immoderate ferre, leuitatis eſt, præclaraq́ eſt æquabilitas in omni uita, & idem ſemper uultus, eademq́ frons: ut de Socrate, itémque de C. Lælio accepimus. Philippum quidem Macedonum Regem, rebus geſtis & gloria ſuperatum à filio, facilitate & humanitate uideo ſuperiorem fuiſſe. Itaque alter ſemper magnus, alter ſæpe turpiſſimus fuit: ut recte præcipere uideantur qui monent, ut quanto ſuperiores ſimus, tanto nos geramus ſummiſſius. Panætius quidem Aphricanum auditorem & familiarem ſuum ſolitum ait dicere, ut equos propter crebras contentiones præliorum ferocitate exultantes, domitoribus tradere ſolcant, ut his facilioribus poſſint uti: ſic homines ſecundis rebus effrenatos, ſibiq́ præfidentes, tanquã in gyrum rationis & doctrinæ duci oportere, ut perſpicerent rerum humanarum imbecillitatem uarietatemq́ fortunæ. Atque etiam in ſecũdiſſimis rebus maxime eſt utendum conſilio amicorum: hiſq́ maior etiam quàm ante tribuenda auctoritas, iiſdem temporibus cauendum eſt ne aſſentatoribus patefaciamus aures, nec adulari nos ſinamus, in quo falli facile eſt. Tales enim nos tunc putamus eſſe, ut iure laudemur. Ex quo naſcuntur innumerabilia peccata, cum homines inflati opinionibus turpiter irridentur, & in maximis uerſantur erroribus. Sed hæc quidem hactenus. Illud autem ſic eſt iudicandum, maximas geri res, & maximi animi ab iis qui Reſpub. regant: quòd earum adminiſtratio latiſſime pateat, ad plurimosq́ pertineat. Eſſe autem magni animi, & fuiſſe multos etiam in uita ocioſa, qui aut inueſtigarent, aut conarentur magna quædam, ſeq́ ſuarum rerum finibus continerent: aut interiecti inter philoſophos, & eos qui Rempub. adminiſtrarent, delectarentur re ſua familiari: non eam quidem omni ratione exaggerantes, neque excludentes ab eius uſu ſuos, potiusq́ & amicis impertientes & Reipu. ſiquando uſus eſſet. Quæ primum bene parta ſit, nullo neque turpi quæſtu neque odioſo, tum q̃ plurimis modo dignis ſe utilem præbeat: deinde augeatur ratione, diligentia, parſimonia: nec libidini potius luxuriæq́ quàm liberalitati beneficentiæq́ pareat. Hæc præſcripta ſeruantem licet grauiter, magnifice animoſeq́ uiuere, atq́ etiam ſimpliciter, fideliter, & uitę hominum amice.

Sequitur ut de una reliqua parte honeſtatis dicẽdum ſit, in qua uerecũdia, & quaſi quidam ornatus uitę, temperantia & modeſtia, omnisq́ ſedatio perturbationum animi, & rerum modus cernitur. Hoc loco continetur id quod dici latine decorum poteſt. græce enim πρέπον dicitur. Huius uis ea eſt, ut ab honeſto nequeat ſeparari. Nam & quod decet, honeſtum eſt: & quod honeſtũ eſt, decet. Qualis autẽ differẽtia ſit honeſti & decori, facilius intelligi q̃ explanari poteſt. Quidquid enim ẽ quod deceat, id tũ apparet, quũ antegreſſa eſt honeſtas. Itaq́ nõ ſolũ in hac parte honeſtatis de qua hoc loco diſſerẽdũ eſt, ſed etiã in tribus ſuperioribus quid deceat apparet. Nã & rõne uti atq́ oratione prudẽter, & agere quod agas, cõſiderate, omniq́ ĩ re quid ſit uerũ uidere & tueri decet: cõtraq́ falli, errare, labi, decipi tã dedecet: q̃ delirare,

& mente

& mēte captū eſſe. Et iuſta omnia decora ſunt, iniuſta contra ut turpia, ſic in-
decora. ſimilis ē ratio fortitudinis. Quod enim uiriliter, animoq́ꝫ magno fit,
id dignū uiro & decorū uidetur: quod contra, id ut turpè, ſic indecorū. Qua-
re pertinet quidem ad omnē honeſtatem hoc quod dico decorum, & ita per-
tinet, ut nō recondita quadam ratione cernatur, ſed ſit in promptu. Eſt enim
quiddam, id quod intelligitur in omni uirtute, quod deceat: quod cogitatione
magis à uirtute poteſt, quàm re ſeparari: ut uenuſtas & pulchritudo corporis
ſecerni non poteſt à ualetudine, ſic hoc de quo loquimur decorum, totum il-
lud eſt quidem cum uirtute confuſum, ſed mente & cogitatione diſtinguitur.
Eſt autem eius deſcriptio duplex. Nam & generale quoddam decorum intel
ligimus, quod in omni honeſtate uerſatur: & aliud huic ſubiectum, quod per-
tinet ad ſingulas partes honeſtatis. Atque illud ſuperius ſic ferè definiri ſolet,
Decorum id eſſe, quod conſentaneum ſit hominis excellentiæ in eo, in quo na
tura eius à reliquis animantibus differat. Quæ autem ſubiecta pars generi
eſt, eam ſic definiunt, ut id decorum eſſe uelint, quod ita naturæ conſentane-
um ſit, ut in eo moderatio & temperantia appareat cum ſpecie quadam libe-
rali. Hæc ita intelligi, poſſumus exiſtimare ex eo decoro, quod poetæ ſequun
tur, de quo alio loco plura dici ſolent. Sed tum ſeruare illud poetas quod de-
ceat dicimus, quum id quod quaq́ꝫ perſona dignum eſt, & fit & dicitur: ut ſi
Aeacus aut Minos diceret, Oderint dum metuant: aut, Natis ſepulcrum ipſe
eſt parens, indecorum uideretur, quod eos fuiſſe iuſtos accepimus: at Atreo
dicente, plauſus excitantur. eſt enim digna perſona oratio. Sed poetæ quid
quenq́ꝫ deceat, ex perſona iudicabunt. Nobis autem perſonam impoſuit ipſa
natura, magna cum excellentia præſtantiaq́ꝫ animantium reliquorum. Quo
circa poetæ in magna uarietate perſonarum, etiam uitioſis quid conueniat,
& quid deceat, uidebunt. Nobis autem quum à natura, conſtantiæ, mode-
rationis, temperantiæ, uerecundiæ, partes datæ ſint, cumq́ꝫ eadem natura do-
ceat non negligere quemadmodum nos aduerſus homines geramus, efficitur
ut & illud quod ad omnem honeſtatem pertinet decorum, quàm late fuſum
ſit appareat, & hoc quod ſpectatur in unoquoq́ꝫ genere uirtutis. Vt enim
pulchritudo corporis apta compoſitione membrorum mouet oculos, & de-
lectat hoc ipſo, ꝙ inter ſe omnes partes quodam lepôre conſentiunt: ſic hoc
decorum quod elucet in uita, mouet approbationem eorum quibus cum uiui-
tur, ordine & conſtantia & moderatione dictorum omnium atq́ꝫ factorum.
Adhibenda eſt igitur quædā reuerentia aduerſus homines, & optimi cuiuſq́ꝫ
& reliquorum. Nā negligere quid de ſe quiſq́ꝫ ſentiat, non ſolum arrogantis
eſt, ſed etiam omnino diſſoluti. Eſt autem quod differat in hominum ratione
habenda inter iuſtitiam & uerecundiam. Iuſtitiæ partes ſunt, non uiolare ho
mines: uerecundiæ, non offendere: in quo maxime uis perſpicitur decori.
His igitur expoſitis, quale ſit id quod decere dicimus, intellectum puto.
Officium autem quod ab eo ducitur, hanc primam habet uim, quæ dedu-
cit ad conuenientiam conſeruationemq́ꝫ naturæ: quam ſi ſequemur ducem,
nunquam aberrabimus: ſequemurq́ꝫ & id quod acutum & perſpicax natura
eſt, & id quod ad hominum conſociationem accommodatum eſt, & id quod
uehemens atq́ꝫ forte. Sed maxima uis decori in hac ineſt parte de qua diſputa
mus. Neq́ꝫ enim ſolum corporis, qui ad naturam apti ſunt, ſed multo etiā ma-

gis animi motus probandi, qui item ad naturam accommodati ſunt. Duplex eſt enim animorum uis atq; naturæ. Vna pars in appetitu poſita eſt, quæ eſt ὁρμὴ græce, quæ hominem huc atq; illuc rapit. Altera in ratione, quæ docet & explanat quid faciendum fugiendumq;. Ita fit ut ratio præſit, appeti tus obtemperet. Omnis autem actio uacare debet temeritate & negligentia: nec uero agere quidq̃ cuius nõ poſſit cauſam probabilẽ reddere. hæc eſt enim ferè deſcriptio officij. Efficiendũ autẽ eſt ut appetitus rationi obediãt, eamq; neq; præcurrant propter temeritatem, nec propter pigritiam aut ignauiã deſerant: ſintq; tranquilli, atq; omni animi perturbatione careant: ex quo elucebit omnis cõſtantia, omnisq; moderatio. Nam qui appetitus lõgius euagantur, & tanq̃ exultãtes ſiue cupiẽdo ſiue fugiẽdo non ſatis à ratione retinentur, hi ſine dubio finẽ & modum trãſeunt. Relinquunt enim & abijciunt obedientiã, nec rationi parent, cui ſunt ſubiecti lege naturæ. A' quibus non modo animi perturbantur, ſed etiam corpora. Licet ora ipſa cernere iratorum, aut corũ qui aut libidine aliqua aut metu commoti ſunt, aut uoluptate nimia geſtiunt: quorũ omniũ uultus, uoces, motus, ſtatusq; mutãtur. Ex quibus illud intelligitur, ut ad officij formã reuertamur, appetitus omnes cõtrahẽdos ſedãdosq; eſſe, excitandamq; animaduerſionẽ & diligentiam, ut ne quid temere ac fortuitu, inconſiderate negligẽterq; agamus. Neq; enim ita generati à natura ſumus, ut ad ludũ & iocum facti eſſe uideamur, ſed ad ſeueritatem potius, & ad quædã ſtudia grauiora atq; maiora. Ludo autẽ & ioco, uti illo quidem licet, ſed ſicut ſomno, & quietibus ceteris, tũ cum grauibus ſerijsq; rebus ſatiſfecerimus. Ipſumq; genus iocandi nõ profuſum nec immodeſtum, ſed ingenuum & facetum eſſe debet. Vt enim pueris non omnem ludendi licẽtiã damus, ſed eam quæ ab honeſtatis actionibus non ſit aliena: ſic in ipſo ioco aliquod probi ingenij lumen eluceat. Duplex omnino eſt iocandi genus. Vnum illiberale, petulãs, flagitioſum, obſcœnũ. Alterũ elegãs, urbanũ, ĩgenioſum, facetũ: quo genere nõ modo Plautus noſter, & Atticorũ antiqua comœdia, ſed etiã Philoſophorum Socraticorum libri referti ſunt: multaq; multorum facete dicta, ut ea quæ à ſene Catone collecta ſunt, quæ uocant ἀποφθέγματα. Facilis eſt igitur diſtinctio ingenui & illiberalis ioci. Alter eſt, ſi tempore fit, ac remiſſo animo, homine dignus. Alter, ne libero quidẽ, ſi rerum turpitudini adhibeatur uerborum obſcœnitas. Ludendi etiam eſt quidã modus retinendus, ut ne nimis omnia profundamus, elatiq; uoluptate in aliquam turpitudinem delabamur. Suppeditant autem & campus noſter & ſtudia uenandi, honeſta exẽpla ludẽdi. Sed pertinet ad omnẽ officij quæſtionem ſemper in prõptu habere quantum natura hominis pecudibus reliquiſq; beluis antecedat. Illæ nihil ſentiunt niſi uoluptatem, ad eamq; feruntur omni impetu. Hominis autem mens diſcendo alitur: & cogitando: ſemper aliquid aut anquirit, aut agit, uidendiq; & audiendi delectatione ducitur. Quinetiam ſi quis eſt paulo ad uoluptates propenſior, modo ne ſit ex pecudum genere (ſunt enim quidã homines non re, ſed nomine) ſed ſi quis eſt paulo erectior, quãuis uoluptate capiatur, occultat & diſſimulat appetitum uoluptatis, propter uerecundiam. Ex quo intelligitur corporis uoluptatem non ſatis eſſe dignam hominis præſtãtia, eamq; contẽni & reijci oportere: ſin ſit quiſpiam qui aliquid tribuat uoluptati, diligẽter ei tenendum eſſe eius fruendæ modum. Itaq; uictus cultusq;

corporis

corporis ad ualetudinem referatur,& ad uires,non ad uoluptatem. Atq; etiã ſi conſiderare uolemus quæ ſit in natura excellentia & dignitas,intelligemus ꝙ ſit turpe diffluere luxuria, & delicate ac molliter uiuere,quamq; honeſtum parce,continenter,ſeuere,ſobrie. Intelligendum etiam eſt duabus quaſi nos à natura indutos eſſe perſonis: quarum una communis eſt,ex eo quod omnes participes ſumus rationis,præſtãtiæq; eius,qua antecellimus beſtijs, à qua omne honeſtum decorumq; trahitur,& ex qua ratio inueniendi officij exquiritur. Altera autem quæ proprie ſingulis eſt attributa. Vt enim in corporibus magnæ diſſimilitudines ſunt,alios enim uidemus uelocitate ad curſum,alios uiribus ad luctandum ualere,itemq; in formis alijs dignitatem inesse,in alijs uenuſtatem: ſic in animis exiſtunt maiores etiam uarietates. Erat in L.Craſſo,& in L.Philippo multus lepos: maior etiam magisq; de induſtria,in C.Cæſare Lucij filio. At eiſdem temporibus in M.Scauro, & in M. Druſo adoleſcente ſingularis ſeueritas: in C.Lælio multa hilaritas: in eius familiari Scipione ambitio maior,uita triſtior. De Græcis autem dulcem & facetum,feſtiuiq; ſermonis,atque in omni oratione ſimulatorem, quem εἴρωνα Græci nominauerunt,Socratem accepimus: contra,Pythagoram & Periclẽ ſummam auctoritatem conſecutos ſine ulla hilaritate. Callidum Annibalem ex Pœnorum,ex noſtris ducibus Q. Fabium Maximum accepimus facilè celare,tacere,diſſimulare,inſidiari, præripere hoſtium cõſilia. In quo genere Græci Themiſtoclem & Pheræum Iaſonem ceteris anteponũt: in primisq; uerſutum & callidum factum Solonis,qui quo & tutior uita eius eſſet, & plus aliquanto Reipub. prodeſſet,furere ſe ſimulauit. Sunt his alij multum diſpares,ſimplices & aperti,qui nihil ex occulto,nihil de inſidijs agendum putant,ueritatis cultores,fraudis inimici. Itemq; alij qui quiduis perpetiantur,cuiuis deſeruiant,dum quod uelint conſequantur, ut Syllam & M. Craſſum uidebamus. Quo in genere uerſutiſſimum & patientiſſimum Lacedæmonium Lyſandrum accepimus: contraq; Callicratidem,qui præfectus claſſis proximus poſt Lyſandrum fuit. Itemq; in ſermonibus aliũ quenque, quãuis præpotens ſit, efficere ut unus de multis eſſe uideatur: quod in Catulo & in patre & in filio,itemq; & in Q. Mutio Mancino uidimus. Audiui ex maioribus natu hoc idem fuiſſe in P. Scipione Naſica. Contraq; patrem eius, illum qui Ti. Gracchi conatus perditos uindicauit, nullam comitatem habuiſſe ſermonis: ne Xenocratem quidem ſeueriſſimum philoſophorum,ob eam rem ipſam magnum & clarum fuiſſe. Innumerabiles alię diſſimilitudines ſunt naturæ,morumq;, minime tamen uituperandorum. Admodum autem tenẽda ſunt ſua cuiq;,non uitioſa,ſed tamen propria, quo facilius decorum illud quod quærimus,retineatur. Sic enim eſt faciendum,ut contra naturam uniuerſam nihil contendamus: ea tamen conſeruata, propriam ſequamur,ut etiam ſi ſint alia meliora atque grauiora,tamen nos ſtudia noſtra naturę regula metiamur. Neque enim attinet repugnare naturę, nec quidquam ſequi quod aſſequi non queas. Ex quo magis emergit quale ſit decorum illud, ideo,quia Nihil decet inuita, ut aiunt, Minerua, id eſt aduerſante & repugnãte natura. Omnino ſi quidquam eſt decorum,nihil eſt profecto magis quàm æquabilitas uniuerſæ uitę,tum ſingularũ actionum: quã cõſeruare nõpoſſis, ſi aliorũ naturã imitans omittas tuã. Vt enim ſermone eo debemus uti qui no

tus eſt nobis, ne, ut quidam græca uerba inculcantes, iure optimo irrideamur: ſic in actiones omnemq́ uitam nullam diſcrepantiam conferre debemus. Atque hęc differentia naturarum tantam habet uim, ut nonnunq̃ mortem ſibi ipſi conſciſcere alius debeat, alius in eadem cauſa non debeat. Num enim alia in cauſa M. Cato fuit, alia ceteri qui ſe in Aphrica Cęſari tradiderunt? Atqui ceteris forſitan uitio datum eſſet ſi ſe interemiſſent, propterea quòd lenior eorum uita, & mores, fuerant faciliores: Catoni autem quum incredibilem tribuiſſet natura grauitatem, eamq́ ipſe perpetua conſtantia roborauiſſet, ſemperq́ in propoſito ſuſceptoq́ conſilio permanſiſſet, moriendum potius q̃ tyranni uultus aſpiciendus erat. Q. multa paſſus eſt Vlyſſes in illo errore diuturno, quum & mulieribus, ſi Circe & Calypſo mulieres appellandę ſunt, inſeruiret, & in omni ſermone omnibus affabilem & iucũdum ſe eſſe uellet? domi uero etiam contumelias ſeruorum ancillarumq́ pertulit, ut ad id aliquãdo quod cupiebat ueniret. At Aiax, quo animo traditur, millies oppetere mortem, q̃ illa perpeti maluiſſet. Quę contemplantes, expendere oportebit quid quiſq́ habeat ſui, eaq́ moderari, nec uelle experiri q̃ ſe aliena deceant. Id enim maxime quenq́ decet, quod eſt cuiuſq́ ſuum maxime. Suum igitur quiſq́ noſcat ingenium, acremq́ ſe & bonorum & uitiorum ſuorum iudicem præbeat, ne ſcenici plus q̃ nos uideantur habere prudentiæ. Illi enim non optimas, ſed ſibi accommodatiſſimas fabulas eligunt. Qui uoce freti ſunt, Epigonos, Medũq́: qui geſtu, Menalippã, Clitemneſtrã. Sẽper Rutilius, quẽ ego memini Antiopã: non ſæpe Aeſopus Aiacẽ. Ergo hiſtrio hoc uidebit in ſcena, quod non uidebit ſapiens uir in uita? Ad quas igitur res aptiſſimi erimus, in ĳs potiſſimũ elaborabimus. Sin aliquãdo neceſſitas nos ad ea detruſerit, quę noſtri ingenĳ nõ erunt, omnis adhibẽda erit cura, meditatio, diligẽtia, ut ea ſi nõ decore, at quãminime indecore facere poſſimus. Nec tã eſt enitendum ut bona quæ nobis data nõ ſint ſequamur, q̃ ut uitia fugiamus. Ac duabus ĳs perſonis quas ſupra dixi, tertia adiũgitur, quã caſus aliquis aut tẽpus ĩponit. Quarta etiã, quã nobiſmetipſis iudicio noſtro accõmodamus. Nã regna, imperia, nobilitates, honores, diuitiæ, opes, eaq́ omnia quę ſunt his cõtraria, in caſu ſita, tẽporibus gubernantur. Ipſi autem quã perſonam gerere uelimus, a noſtra uoluntate proficiſcitur. Itaq́ ſe alĳ ad philoſophiã, alĳ ad ius ciuile, alĳ ad eloquentiã applicant, ipſarumq́ uirtutum in alia alius mauult excellere. Quorum uero patres aut maiores aliqua gloria præſtiterunt, hi ſtudent plerunque eodem in genere laudis excellere: ut Q. Mutius P. F. in iure ciuili: Pauli F. Aphricanus in re militari. Quidam autem ad eas laudes quas a patribus acceperunt, addunt aliquam ſuam: ut hic idem Aphricanus eloquentia cumulauit bellicam gloriam. Quod idem fecit Timotheus Cononis filius, qui cum belli laude non inferior fuiſſet quàm pater, ad eam laudem, doctrinæ & ingenĳ gloriam adiecit. Fit autem interdum, ut nonnulli omiſſa imitatione maiorum, ſuum quoddam inſtitutum conſequantur: maximeq́ in eo plerunque elaborant ĳ qui magna ſibi proponunt obſcuris orti maioribus. Hęc igitur omnia cum quęrimus quid deceat: complecti animo & cogitatione debemus. In primis autem conſtituendum eſt quos nos & quales eſſe uelimus, & in quo genere uitæ: quæ deliberatio eſt omnium difficillima. Ineunte enim adoleſcentia, cui ineſt maxima imbecillitas conſilĳ, tum id

ſibi

ſibi quiſq; genus ætatis degendæ conſtituit,quod maxime adamauit. Itaque ante implicatur aliquo certo genere curſuq; uiuendi,q̃ potuit quid optimum eſſet iudicare. Nanq; Herculem Prodicium dicunt,ut eſt apud Xenophontem,quum primum pubeſceret,quod tempus a natura ad deligendum quam quiſq; uiuendi uiam ſit ingreſſurus,datum eſt,exiſſe in ſolitudinem,atq; ibi ſedentem diu ſecum multumq; dubitaſſe,quum duas cerneret uias,unam uoluptatis,alteram uirtutis,utram ingredi melius eſſet. Hoc Herculi Iouis ſatu edito potuit fortaſſe contingere,nobis non idem,qui imitamur quos cuique uiſum eſt,atque ad eorum ſtudia inſtitutaq; impellimur. Plerunq; autem parentum præceptis imbuti,ad eorum coſuetudinem moremq; deducimur. Alij multitudnis iudicio feruntur,queq; maiori parti pulcherrima uidentur,ea maxime exoptant. Nonnulli tamen ſiue felicitate quadam,ſiue bonitate naturę, ſiue parentum diſciplina,rectam uitę ſecuti ſunt uiam. Illud autem maxime rarum genus eſt,eorum qui aut excellente ingenij magnitudine,aut pręclara eruditione atq; doctrina,aut utraq; re ornati,ſpatium etiam deliberandi habuerunt,quem potiſſimum uitę curſum ſequi uellent. In qua deliberatione,ad ſuã cuiuſque naturam conſilium eſt omne reuocandum. Nam quum in omnibus quę aguntur,ex eo modo quo quiſq; natus eſt,ut ſupra dictum eſt,quid deceat exquirimus: tum in tota uita conſtituenda multo eſt maior rei cura adhibenda,ut conſtare in uitæ perpetuitate poſſimus nobiſmetipſis,nec in ullo officio claudicare. Ad hanc autem rationem, quoniam maximam uim natura habet,fortuna proximam,utriuſq; omnino ratio habenda eſt in deligendo genere uitę,ſed naturę magis. Multo enim & firmior eſt & conſtãtior,ut fortuna nonnunq̃ tanquam ipſa mortalis cum immortali natura pugnare uideatur. Qui igitur ad naturę ſuę non uitioſę genus,conſilium uiuendi omne contulerit,is conſtantiam teneat: id enim maxime decet,niſi forte ſe erraſſe intellexerit in deligendo genere uitę. Quod ſi acciderit,poteſt autem accidere, facienda morum inſtitutorumq; mutatio eſt. Eam mutationem ſi tempora adiuuabunt,facilius commodiusq; faciemus: ſin minus,ſenſim erit pedetentimq; facienda: ut amicitias quę minus delectent & minus probentur,magis decere cenſent ſapientes ſenſim diſſuere,q̃ repente pręcidere. Commutato autem genere uitę,omni ratione curãdum eſt ut id bono conſilio feciſſe uideamur. Sed quoniam paulo ante dictum eſt imitandos eſſe maiores, primum illud exceptum ſit,ne uitia ſint imitanda: deinde,ſi natura non feret ut quędam imitari poſſint,ut ſuperioris Aphricani F. qui hunc Paulo natum adoptauerat, propter infirmitatem ualetudinis non tam potuit patris ſimilis eſſe,q̃ ille fuerat ſui. Si igitur non poterit ſiue cauſas deſenſitare,ſiue populum concionibus tenere,ſiue bella gerere: illa tamen pręſtare debebit quę erunt in ipſius poteſtate,iuſtitiam,fidem,liberalitatem,modeſtiam, temperantiam, quo minus ab eo id quod deſit requiratur. Optima autem hereditas a patribus traditur liberis,omniq; patrimonio præſtantior,gloria uirtutis,rerumq; geſtarũ: cui dedecori eſſe,neſas & uitium iudicandum eſt. Et quoniã officia nõ eadẽ diſparibus ętatibus tribuuntur,aliaq; ſunt iuuenũ,alia ſeniorum,aliquid etiã de hac diſtinctione dicendũ eſt. Eſt igitur adoleſcẽtis,maiores natu uereri,exq; his deligere optimos & probatiſſimos,quorũ cõſilio atq; auctoritate nitaẽ. Ineũtis eni ætatis inſcitia,ſenũ cõſtituenda & regẽda prudẽtia eſt. Maxime autem

hæc ætas à libidinibus arcenda eſt,exercendaq́ in labore patientiaq́ & animi & corporis,ut eorum & in bellicis & in ciuilibus officijs uigeat induſtria. Atque etiam quum relaxare animos,& dare ſe iucunditati uolent,caueant intemperantiam,meminerint uerecundiæ:quod erit facilius,ſi in eiuſmodi quidem rebus maiores natu uelint intereſſe. Senibus autem labores corporis minuendi,exercitationes animi etiam augendę uidentur. Danda uero opera,ut & amicos,& iuuentutem,& maxime Remp. conſilio & prudentia quã plurimum adiuuent. Nihil autem magis cauendum eſt ſenectuti,quàm ne languori ſe deſidieq́ dedat. Luxuria uero quum omni ætati turpis,tum ſenectuti fœdiſſima eſt. Sin autem libidinum etiam intemperantia acceſſerit, duplex malum eſt,quod & ipſa ſenectus dedecus concipit,& facit adoleſcentum impudentiorem intemperantiam. Ac ne illud quidem alienum eſt,de magiſtratuum,de priuatorum,de ciuium,de peregrinorum officijs dicere. Eſt igitur proprium munus magiſtratus,intelligere ſe gerere perſonam ciuitatis, debereq́ eius dignitatem & decus ſuſtinere,ſeruare leges,iura deſcribere, & fidei ſuę commiſſa meminiſſe. Priuatum autem oportet ęquo & pari cum ciuibus iure uiuere,neq́ ſummiſſum & abiectum,neq́ ſe efferẽtem,tum in repub. ea uelle, quæ tranquilla & honeſta ſint. Talem enim & ſentire bonum ciuem & dicere ſolemus. Peregrini autem atq́ incolæ officium eſt, nihil præter ſuum negociũ agere,nihil de alieno inquirere,minimeq́ eſſe ĩ aliena Repub. curioſũ. Ita fere officia reperientur, cũ quæretur quid deceat,& quid aptum ſit perſonis,tẽporibus,ætatibus. Nihil eſt autẽ quod tã deceat,q̃ in omni re gerenda cõſilioq́ capiendo ſeruare conſtantiam. Sed quoniam decorũ illud in omnibus factis,dictis,in corporis deniq́ motu & ſtatu cernitur,idq́ poſitum eſt in tribus rebus,formoſitate,ordine,ornatu ad actionem apto,difficilius ad eloquendum:ſed ſatis erit intelligi. In his autẽ tribus cõtinetur cura etiã illa,ut probemur ijs quibus cũ apud quosq́ uiuamus. His quoq́ de rebus pauca dicãtur. Prĩcipio corporis noſtri magnã natura ipſa uidetur habuiſſe rationẽ,quæ formã noſtram reliquamq́ figuram,in qua eſſet ſpecies honeſta,eam poſuit in promptu:quę autẽ partes corporis ad naturę neceſſitatem datę,aſpectum eſſent deformem habiturę atq́ formam,eas contexit atque abdidit. Hanc naturę tam diligentem fabricam imitata eſt hominum uerecundia. Quæ enim natura occultauit,eadem omnes qui ſana mente ſunt remouent ab oculis,ipſiq́ neceſſitati dant operã,ut q̃ occultiſſime pareant: quarumq́ partium corporis uſus ſunt neceſſarij,eas neq́ partes,neq́ earum uſus ſuis nominibus appellant:quodq́ facere turpe non eſt,modo occulte,id dicere,obſcœnum eſt. Itaq́ nec aperta actio rerum illarum petulantia uacat, nec orationis obſcœnitas. Nec uero audiendi ſunt Cynici,aut ſiqui fuerunt Stoici pene Cynici,qui reprehendunt & irrident ꝙ ea quæ turpia nõ ſunt,uerbis flagitioſa dicamus:illa autem quæ turpia ſunt, nominibus appellemus ſuis. Latrocinari,fraudare,adulterari, turpe eſt, ſed dicitur non obſcœne: liberis dare operam,re honeſtum eſt,nomine obſcœnum. pluraq́ in eam ſentẽtiam ab eiſdem contra uerecundiam diſputantur. Nos autem naturam ſequamur, & ab omni quod abhorret ab oculorum auriumq́ approbatione, fugiamus. Status,inceſſus, ſeſſio, accubatio,uultus,oculi,manuum motus,teneant illud decorum. Quibus in rebus maxime ſunt fugienda,ne quid effœminatum aut

molle,

molle,& ne quid durū aut ruſticum ſit. Nec uero hiſtrionibus oratoribusq́ concedendum eſt,ut his hæc apta ſint,nobis diſſoluta. Scenicorum quidem mos tantam habet uetere diſciplina uerecundiam,ut in ſcenam ſine ſubligacu lo prodeat nemo. Verentur enim ne ſi quo caſu euenerit ut corporis partes quędam aperiantur,aſpiciantur non decore. Noſtro quidem more cum parē tibus puberes filij,cum ſoceris generi non lauantur. Retinenda igitur eſt hu ius generis uerecundia,preſertim natura ipſa magiſtra & duce. Cum au tem pulchritudinis duo genera ſint,quorum in altero uenuſtas ſit,in altero di gnitas:uenuſtatem muliebrem dicere debemus,dignitatem uirilem. Ergo & à forma remoueatur omnis uiro non dignus ornatus,& huic ſimile uitium in geſtu motuq́ caueatur. Nam & palæſtrici motus ſępe ſunt odioſiores, & hi ſtrionum nonnulli geſtus ineptijs non uacant:& in utroq́ genere quę ſunt recta & ſimplicia,laudantur. Formæ autem dignitas,coloris bonitate tuenda eſt:colorq́ exercitatione corporis. Adhibēda preterea mūditia eſt,nō odio ſa neque exquiſita nimis,tantum quæ fugiat agreſtem & inhumanam negli gentiam. Eadem ratio eſt habenda ueſtitus:in quo,ſicut in pleriſq́ rebus mediocritas optima eſt. Cauendum eſt autem ne aut tarditatibus utamur in greſſu mollioribus,ut pomparum ferculis ſimiles eſſe uideamur:aut in fe ſtinationibus ſuſcipiamus nimias celeritates. Quæ cum fiunt,anhelitus mo uentur,uultus mutantur,ora torquentur:ex quibus magna ſignificatio fit nō adeſſe conſtantiam. Sed multo etiam magis elaborandum eſt,ne animi mo tus à natura recedant:quod aſſequemur,ſi cauebimus ne in perturbationes atque exanimationes incidamus,& ſi attentos animos ad decori conſeruatio nem tenebimus. Motus autem animorum duplices ſunt,alteri cogitationis, alteri appetitus. Cogitatio in uero exquirendo maxime uerſatur: appetitus impellit ad agendum. Curandum eſt igitur ut cogitatione ad res quàm opti mas utamur,appetitum rationi obedientem præbeamus. Et quoniam magna uis orationis eſt,eaq́ duplex,altera contentionis,altera ſermonis:con tentio diſceptationibus tribuatur iudiciorum,concionum, Senatus: ſermo in circulis,diſputationibus,congreſſionibus familiarium uerſetur, perſequatur etiam conuiuia. Contentionis præcepta rhetorum ſunt,nulla ſermonis quā quam haud ſcio an poſſint hæc quoque eſſe. Sed diſcentium ſtudijs inueniun tur magiſtri:huic autem qui ſtudeant, ſunt nulli:rhetorum turba referta om nia. quāquam quæ uerborum ſententiarumq́ precepta ſunt,eadem ad ſermo nem pertinebunt. Sed cum orationis indicem uocem habeamus,in uoce au tem duo ſequamur, ut clara ſit,ut ſuauis,utrumque omnino à natura peten dum eſt:uerum alterum exercitatio augebit,alterum imitatio preſſe loquen tium & leniter:nihil aliud fuit in Catulis,ut eos exquiſito iudicio putares uti literarum:quāquam erant literati,ſed & alij. Hi autem optime uti lingua lati na putabantur:ſonus erat dulcis:literæ neq́ expreſſæ,neq́ oppreſſæ,ne aut obſcurum eſſet aut putidum. Sine contentione uox,nec languens,nec canora. Vberior oratio L. Craſſi,nec minus faceta:ſed bene loquendi de Catulis opi nio non minor. Sale uero & facetijs Cęſar Catuli patris frater uicit omnes: ut in illo ipſo forenſi genere dicendi contentiones aliorum ſermone uinceret. In omnibus igitur his elaborandū eſt,ſi in omni re quid deceat exquirimus. Sit igitur hic ſermo,ī quo Socratici maxime excellūt,lenis minimeq́ pertinax.

Inſit in eo lepos. Nec uero tanq̄ in poſſeſſionem ſuam uenerit, excludat alios, ſed cum reliquis in rebus, tum etiam in ſermone communi uiciſſitudinem nō nunq̄ putet. Ac uideat in primis quibus de rebus loquatur. ſi ſerijs, ſeueritatē adhibeat: ſi iocoſis, leporem: in primiſq; prouideat ne ſermo uitium aliquod indicet ineſſe in moribus: quod maxime tum ſolet euenire, quū ſtudioſe de abſentibus detrahendi cauſa aut per ridiculum aut ſeuere, maledice, contumelioſeq; dicitur. Habentur autem plerunq; ſermones aut de domeſticis negotijs, aut de rep. aut de artium ſtudijs atq; doctrina. Danda igitur opera eſt, ut etiam ſi aberrare ad alia cœperit, ad hæc reuocetur oratio. Sed utcunq; aderunt res, neq; enim ijſdem rebus, nec omni tempore, nec ſimiliter delectamur: animaduertendum eſt etiam quatenus ſermo delectationem habeat: & ut incipiendi ratio fuerit, ita ſit deſinendi modus. Sed quoniam in omni uita rectiſſime præcipitur ut perturbationes fugiamus, id eſt motus animi nimios rationi nō obtemperantes: ſic eiuſmodi motibus ſermo debet uacare, ne aut ira exiſtat, aut cupiditas aliqua, aut pigritia, aut ignauia, aut tale aliquid appareat. Maximeq; curandum eſt, ut eos quibus cum ſermonem conferemus, & uereri, & diligere uideamur. Obiurgationes etiam nonnunq̄ incidunt neceſſariæ: in quibus utendum eſt fortaſſe & uocis contentione maiore, & uerborū grauitate acriore. Id agendum etiam eſt, ut ne ea facere uideamur irati: ſed ut ad urendum & ſecandum, ſic ad hoc genus caſtigādi raro inuitiq; ueniemus, nec unq̄ niſi neceſſario, ſi nulla reperietur alia medicina. Sed tamen ira procul abſit, cum qua nihil recte fieri, nihil conſiderate poteſt. Magna autem parte clementi caſtigatione licet uti, grauitate tamē adiuncta: ut & ſeueritas adhibeatur, & contumelia repellatur. Atq; etiam illud ipſum quod acerbitatis habet obiurgatio, ſignificandum eſt ipſius id cauſa qui obiurgetur, ſuſceptum eſſe. Rectum eſt autem etiam in illis contentionibus quæ cum inimiciſſimis fiunt, etiam ſi nobis indigna audiamus, tamen grauitatem retinere, iracundiam pellere. Quæ enim cum aliqua perturbatione fiunt, ea nec conſtanter fieri poſſunt, neq; ijs qui adſunt probari. Deforme etiam eſt de ſeipſo prædicare, falſa preſertim, & cum irriſione audientium imitari militem glorioſum. Et quoniam omnia perſequimur, uolumus quidem certe, dicendum eſt etiā qualem hominis honorati & principis domum placeat eſſe, cuius finis eſt uſus: ad quem accommodanda eſt ædificandi deſcriptio: & tamen adhibenda cōmoditatis dignitatiſq; diligentia. Cn. Octauio qui primus ex illa familia Cōſul factus eſt, honori fuiſſe accepimus, q; præclaram ædificaſſet in Palatio & plenam dignitatis domum: quæ cum uulgo uiſeretur, ſuffragata domino nouo homini ad Conſulatum putabatur. Hanc Scaurus demolitus, acceſſionem adiunxit ædibus. Itaq; ille in ſuam domum Conſulatum primus attulit: hic ſūmi & clariſſimi uiri filius in domum multiplicatam non repulſam ſolum retulit, ſed ignominiam etiam & calamitatem. Ornanda enim eſt dignitas domo non ex domo tota quærenda: nec domo dominus, ſed domino domus honeſtanda eſt. Et ut in ceteris habenda ratio non ſui ſolum, ſed etiam aliorum: ſic in domo clari hominis, in quam & hoſpites multi recipiendi ſunt, & admittēda hominum cuiuſq; generis multitudo, adhibenda eſt cura laxitatis. Aliter ampla domus dedecori domino ſæpe fit, ſi eſt in ea ſolitudo, & maxime ſi aliquando alio domino ſolita eſt frequentari. Odioſum eſt enim cum à prætereuntibus

euntibus dicitur. O domus antiqua, heu q̃ diſpari dominare domino. Quod quidem his temporibus in multis licet dicere. Cauẽdum autem eſt preſertim ſi ipſe ædifices, ne extra modum ſumptu & magnificentia prodeas: quo in genere multum mali etiam in exemplo eſt. Studioſe enim pleriq; preſertim in hanc partem facta principum imitantur: ut L. Luculli ſummi uiri uirtutem quis? At q̃ multi uillarum magnificentiam imitati ſunt? Quarum quidẽ certe eſt adhibendus modus, ad mediocritatemq; reuocandus: eademq; mediocritas ad omnem uſum cultumq; uitæ transferenda. Sed hæc hactenus.

In omni autem actione ſuſcipienda, tria ſunt tenenda. Primum, ut appetitus rationi pareat: quo nihil eſt ad officia conſeruanda accommodatius. Deinde ut animaduertatur quanta illa res ſit quam efficere uelimus, ut ne ue maior ne ue minor cura & opera ſuſcipiatur, q̃ cauſa poſtulet. Tertium eſt ut caueamus ut ea quæ pertinent ad liberalem ſpeciem, & dignitatem moderãda ſint. Modus autem eſt optimus, decus ipſum tenere, de quo ante diximus, nec pro gredi longius. Horum tamen trium prſtantiſſimum eſt, appetitum obtemperare rationi. Deinceps de ordine rerum, & de opportunitate temporum dicendum eſt. Hac autem ſcientia continetur ea quam Græci ἐυταξίαν nominant, non hanc quam interpretamur modeſtiam, quo in uerbo modus ineſt: ſed illa eſt ἐυταξία in qua intelligitur ordinis cõſeruatio. Itaq; ut eandẽ nos modeſtiam appellemus, ſic definitur à Stoicis, ut modeſtia ſit ſcientia rerum earum quæ aguntur aut dicuntur, loco ſuo collocandarum. Ita uidetur eadem uis ordinis & collocationis fore. Nam & ordinem ſic definiunt, compoſitionem rerum aptis & accommodatis locis. Locum autem actionis, opportunitatem temporis eſſe dicunt. Tempus autẽ actionis opportunũ, græce ἐυκαιρία latine appellatur occaſio. Sic fit ut modeſtia hæc quam ita interpretamur, ut dixi, ſcientia ſit opportunitatis idoneorum ad agendum temporum. Sed poteſt eadem eſſe prudentiæ definitio, de qua principio diximus. Hoc autem loco de moderatione & temperãtia, & harum ſimilibus uirtutibus quærimus. Itaque quæ erant prudentiæ propria, ſuo loco dicta ſunt. Quæ autem harum uirtutum, de quibus iam diu loquimur, pertinent ad uerecundiam, & ad eorum approbationem quibus cum uiuimus, nunc dicenda ſunt. Talis eſt igitur ordo actionum adhibendus, ut quemadmodum in oratione conſtanti, ſic in uita omnia ſint apta inter ſe & conuenientia. Turpe enim ualdeq; uitioſum, in re ſeuera conuiuio dignum aut delicatum aliquem inferre ſermonem. Bene Pericles, cum haberet collegam in Pretura Sophoclem poetam, hiq; de cõmuni officio conueniſſent, & caſu formoſus puer præteriret, dixiſſetq; Sophocles, O puerum pulchrum Pericle: ait, At enim Pretorem Sophocle decet non ſolum manus, ſed etiam oculos abſtinentes habere. Atqui hoc idem Sophocles ſi in Athletarum probatione dixiſſet, iuſta reprehenſione caruiſſet. Tanta uis eſt & loci & temporis, ut ſi quis cum cauſam ſit acturus, in itinere aut in ambulatione ſecum ipſe meditetur, aut ſi quid aliud attentius cogitet, non reprehendatur. at hoc idem ſi in conuiuio faciat, inhumanus uideatur, in ſcientia temporis. Sed ea quæ multum ab humanitate diſcrepant, ut ſi quis in foro cantet, aut ſi qua eſt alia magna peruerſitas, facile apparent, nec magnopere admonitionem & præcepta deſiderant. Quæ autem parua uidentur eſſe delicta, neq; à multis intelligi poſſunt, ab iis eſt diligentius declinandum. Vt

in fidibus aut tibijs,q̃uis paulum diſcrepent,tamen id à ſciente animaduerti
ſolet:ſic uiuendum eſt,in uita ne forte quid diſcrepet:uel multo etiam magis,
quo maior & melior actionum q̃ ſonorum concentus eſt. Itaq; ut in fidibus
muſicorum aures uel minima ſentiunt,ſic nos,ſi acres ac diligentes eſſe uolu-
mus animaduerſoresq́; uitiorum,magna ſæpe intelligemus ex paruis. Ex ocu
lorum obtutu,ſuperciliorum aut remiſſione aut contractione,ex mœſtitia,ex
hilaritate,ex riſu,ex locutione,ex reticentia,ex contentione uocis , ex ſummiſ-
ſione,ex ceteris ſimilibus facile iudicabimus quid eorum apte fiat,quid ab of-
ficio naturaq́; diſcrepet. Quo in genere non eſt incommodum quale quodq;
eorum ſit,ex alijs iudicare:ut ſi quid dedeceat in illos, uitemus ipſi, Fit enim,
neſcio quo modo,ut magis in alijs cernamus q̃ in nobiſmetipſis , ſi quid delin
quitur. Itaq; facillime corriguntur in diſcendo,quorum uitia imitantur emen
dandi cauſa magiſtri. Nec uero alienum eſt ad ea eligenda quę dubitationem
afferunt,adhibere doctos homines,uel etiam uſu peritos,& quid his de quo-
que officij genere placeat exquirere. Maior enĩ pars eo fere deſerri ſolet,quo
à natura ipſa deducitur. In quibus uidendum eſt non modo quid quiſq; lo-
quatur,ſed etiam quid quiſq; ſentiat,atq; etiam qua de cauſa quiſq; ſẽtiat. Vt
enim pictores,& ij qui ſigna fabricantur,& ueri etiam poetæ ſuũ quiſq; opus
à uulgo conſiderari uult,ut ſi quid reprehenſum ſit à pluribus,id corrigatur,
hiq́; & ſecum & cum alijs quid in eo peccatum ſit exquirunt:ſic aliorum iudi
cio permulta nobis & facienda & non facienda , & mutanda & corrigenda
ſunt. Quæ uero more aguntur,inſtitutisq́; ciuilibus,de ijs nihil eſt præcipien
dum,illa enim ipſa pręcepta ſunt:nec quẽq̃ hoc errore duci oportet,ut ſi quid
Socrates aut Ariſtippus contra morem conſuetudinemq́; ciuilem fecerint, lo
cuti ue ſint,idem ſibi arbitretur licere,magnis enim illi & diuinis bonis hanc
licentiam aſſequebantur. Cynicorum uero ratio tota eſt eijciẽda:eſt enim ini
mica uerecundiæ,ſine qua nihil rectum eſſe poteſt,nihil honeſtum. Eos autẽ
quorum uita perſpecta in rebus honeſtis atque magnis eſt,bene de rep. ſenti-
entes,ac bene meritos,aut merentes,aliquo honore aut imperio affectos, ob-
ſeruare & colere debemus. Tribuere etiam multum ſenectuti, cedere ijs qui
magiſtratum habebunt,habere delectum ciuis & peregrini,in ipſoq́; peregri
no priuatim ne an publice uenerit. Ad ſummam,ne agam de ſingulis, commu
nem totius generis hominum conciliationem & conſociationem colere,tueri
ſeruare,debemus. Iam de artificijs & quæſtibus, qui liberales habendi,
qui ſordidi ſint,hęc ferè accepimus. Primum improbantur ij quæſtus qui in
odia hominum incurrunt,ut portitorum,ut fœneratorum. Illiberales autem
& ſordidi quæſtus mercenariorum,omniumq́; quorum operæ,non quorum
artes emuntur. Eſt enim in illis ipſa merces auctoramentum ſeruitutis. Sordi-
di etiam putantur qui mercantur à mercatoribus,quod ſtatim uendant:nihil
enim proficiunt,niſi admodum mentiantur. nec uero quidquam eſt turpius
uanitate,opificesq́; omnes qui in ſordida arte uerſantur. Nec enim quidquam
ingenuum habere poteſt officina:minimeq́; artes eę probandæ, quæ mini-
ſtræ ſunt uoluptatum,cetarij,lanij,coqui,fartores,piſcatores,ut ait Terẽtius.
Adde huc,ſi placet,unguentarios,ſaltatores,totumq́; ludum talarium. Qui-
bus autem artibus aut prudentia maior ineſt,aut non mediocris utilitas quæ-
ritur,ut medicina,ut architectura,ut doctrina rerum honeſtarum,hæ ſunt ijs
quorum

quorum ordini conueniunt,honeſtæ. Mercatura autem ſi tenuis eſt, ſordida putanda eſt:ſin magna & copioſa,multa undiq; apportans,multisq; ſine uanitate impartiens,non eſt admodum uituperanda. Atque etiam ſi ſatiata quæſtu,uel contenta potius,ut ſæpe ex alto in portum,ſic ex ipſo portu ſe in agros poſſeſſionésque contulerit,uidetur iure optimo poſſe laudari. Omnium autē rerū ex quibus aliquid acquiritur,nihil eſt agricultura melius, nihil uberius, nihil dulcius,nihil homine libero dignius. De qua quoniam ī Catone maiore ſatis multa diximus,illinc aſſumes quæ ad hunc locum pertinebunt.

Sed ab ijs partibus quæ ſunt honeſtatis, quemadmodum officia ducerentur,ſatis expoſitum uidetur. Eorum autem ipſorum quæ honeſta ſunt poteſt incidere ſæpe contentio & comparatio de duobus honeſtis utrum honeſtius. qui locus à Panętio eſt prętermiſſus. Nam cum omnis honeſtas manet à partibus quatuor,quarum una ſit cognitionis,altera cōmunitatis,tertia magnanimitatis,quarta moderationis:hæ in deligendo officio ſæpe inter ſe comparentur neceſſe eſt. Placet igitur aptiora eſſe naturæ ea officia quæ ex communitate,quàm ea quæ ex cognitione ducantur. Idq; hoc argumento cōfirmari poteſt,ꝙ ſi contigerit ea uita ſapienti,ut omnium rerum affluentibus copijs, q̄uis omnia quæ cognitione digna ſint,ſummo otio ſecum ipſe conſideret & contempletur,tamen ſi ſolitudo tanta ſit,ut hominem uidere non poſſit,excedat è uita. Princepsq; omnium uirtutum eſt illa ſapientia. quam σοφίαν Græci uocant. Prudentiam enim,quam Gręci φρόνησιν dicunt,aliam quandam intelligimus,quæ eſt rerum expetendarum fugiendarumq; ſcientia. Illa autem ſapientia quam principem dixi,rerum eſt diuinarum & humanarum ſcientia, in qua cōtinetur deorum & hominum communitas,atq; ſocietas inter ipſos. Ea ſi maxima eſt,ut eſt certe,neceſſe eſt quod à communitate ducatur officiū, id eſſe maximum. Etenim cognitio contemplatioq; naturæ manca quodammodo atq; inchoata ſit,ſi nulla actio rerum conſequatur. Ea autem actio ī hominum commodis tuendis maxime cernitur. Pertinet igitur ad ſocietatem generis humani. Ergo hæc cognitioni anteponenda eſt. Atq; id optimus quiſque re ipſa oſtendit & iudicat. Quis eſt enim tam cupidus in perſpicienda cognoſcendáq; rerum natura,ut ſi ei tractanti contemplantiq; res cognitione dignissimas,ſubito ſit allatum periculum diſcrimenq; patriæ,cui ſubuenire opitularíq; poſſit,non illa omnia relinquat atque abijciat,etiam ſi dinumerare ſe ſtellas,aut metiri mundi magnitudinem poſſe arbitretur? Atque hoc idem in parentis,in amici re aut periculo fecerit. Quibus rebus intelligitur, ſtudijs officijsq; ſcientiæ præponenda eſſe officia iuſtitiæ,quæ pertinent ad hominū utilitatem,qua nihil homini eſſe debet antiquius. Atque illi quorum ſtudia uitáque omnis in rerum cognitione uerſata eſt,tamen ab augendis hominum utilitatibus & commodis non receſſerunt. Nā & erudierunt multos,quo meliores ciues utilioresq; rebus ſuis publicis eſſent, ut Thebanum Epaminondā Lyſias Pythagorẹus,Syracuſium Dionem Plato,multiq; multos. Nosq; ipſi quidquid ad remp. attulimus,ſi modo aliquid attulimus,à doctoribus atque à doctrina inſtructi ad eam & ornati acceſſimus. Neq; ſolum uiui atq; pręſentes ſtudioſos diſcendi erudiunt atq; docent,ſed hoc idem etiā poſt mortem monumentis literarum aſſequuntur. Nec enim locus ullus prętermiſſus eſt ab ijs qui ad leges,qui ad mores,qui ad diſciplinam Reipu. pertineret: ita

ut otium ſuum ad noſtrum negocium contuliſſe uideantur. Ita illi ipſi doctrinę ſtudijs & ſapientię dediti, ad hominum utilitatem ſuam prudentiam intelligentiamq́; potiſſimum conferunt. Ob eamq́; etiam cauſam eloqui copioſe, modo prudenter, melius eſt q̄ uel acutiſſime ſine eloquentia cogitare: ꝙ cogitatio in ſe ipſa uertitur, eloquentia cōplectitur eos quibus cum communitate iuncti ſumus. Atq; ut apum examina non fingendorum fauorum cauſa congregantur, ſed cum congregabilia natura ſint, fingunt fauos: ſic homines, ac multo etiam magis, natura congregati adhibent agendi congregandiq́; ſolertiam. Itaq; niſi ea uirtus quę conſtat ex hominibus tuendis, id eſt ex ſocietate generis humani, attingat cognitionem rerum, ſoliuaga cognitio & ieiuna uideatur. Itemq́; magnitudo animi remota comitate coniunctioneq́; humana feritas ſit quædam, & immanitas. Ita fit ut uincat cognitionis ſtudium, conſociatio hominum atq; communitas. Nec uerum eſt, quod dicitur à quibuſdam propter neceſſitatem uitę, ꝙ ea quę natura deſideraret, conſequi ſine alijs atque efficere non poſſemus, idcirco iſtam eſſe cum hominibus communitatem & ſocietatem: ꝙ ſi omnia nobis quæ ad uictum cultumq́; pertinent, quaſi uirgula diuina, ut aiunt, ſuppeditarentur, tum optimo quiſq; ingenio, negocijs omnibus omiſſis totum ſe in cognitione & ſcientia collocaret. Nō eſt ita. Nā & ſolitudinem fugeret, & ſocium ſtudij quęreret: tum docere, tum diſcere uellet: tum audire, tum dicere. Ergo omne officium quod ad coniunctionem hominum & ad ſocietatem tuendam ualet, anteponendum eſt illi officio quod cognitione & ſcientia continetur. Illud forſitan quęrendum ſit, num hęc communitas quę maxime eſt apta naturę, ſit etiam moderationi modeſtięq́; ſemper anteponenda. Non placet. Sunt enim quędam partim ita fœda, partim ita flagitioſa, ut ea ne conſeruandę quidem patrię cauſa ſapiens facturus ſit. Ea Poſidonius collegit permulta, ſed ita tetra quędam, ita obſcœna, ut dictu quoq; uideantur turpia. Hęc igitur nō ſuſcipiet quis Reip. cauſa, ne Reſp. quidem pro ſe ſuſcipi uolet. Sed & hęc commodius ſe res habet, ꝙ non poteſt accidere tempus ut interſit Reip. quidq̄ illorum facere ſapientem. Quare hoc quidem effectum ſit in officijs deligendis, id genus officiorum excellere, quod teneatur hominum ſocietate. Etenim cognitionem prudentiamq́; ſequitur cōſiderata actio. Ita fit ut agere conſiderate pluris ſit, q̄ cogitare prudenter.

Atq; hęc quidem hactenus. Patefactus eſt enim locus ipſe, ut non difficile ſit in exquirendo officio quid cuiq; ſit pręponendum uidere. In ipſa autem cōmunitate ſunt gradus officiorum, ex quibus quid cuiq; pręſtet, intelligi poſſit: ut prima dijs immortalibus, ſecunda patriæ, tertia parentibus, deinceps gradatim reliquis debeātur. Quibus ex rebus breuiter diſputatis intelligi poteſt non ſolū id homines ſolere dubitare, honeſtum ne an turpe ſit, ſed etiam duobus propoſitis honeſtis utrum honeſtius ſit. Hic locus à Panætio eſt, ut ſupra dixi, prętermiſſus. Sed iam ad reliqua pergamus.

MARCI TVLLII CICERONIS DE OFFICIIS, LIBER SECVNDVS.

QVemadmodū officia ducerentur ab honeſtate, Marce fili, atque ab omni genere uirtutis, ſatis explicatum arbitror libro ſuperiore. Sequitur ut hæc officiorum genera perſequamur, quæ pertinent ad uitæ cultum, & ad earum rerum, quibus utuntur homines, facultatem, ad opes, ad copias. In quo tum quæri dixi, quid utile, quid inutile: tum ex utilibus quid utilius, aut quid maxime utile: de quibus dicere aggrediar, ſi pauca prius de inſtituto ac de iudicio meo dixero. Quanquam enim libri noſtri complures non modo ad legendi, ſed etiam ad ſcribendi ſtudium excitauerunt, tamē interdum uereor ne quibuſdam bonis uiris philoſophiæ nomen ſit inuiſum, mirenturq; in ea tantum me operæ & temporis ponere. Ego autem quamdiu Reſpub. per eos gerebatur quibus ſe ipſa commiſerat, omnes meas curas cogitationesq; in eam conferebam, Cum autem dominatu unius omnia tenerentur, neq; eſſet uſquam conſilio aut auctoritati locus, ſocios denique tuendæ Reipub. ſummos uiros amiſiſſem, nec me angoribus dedidi, quibus eſſem cōfectus, niſi his reſtitiſſem: nec rurſum indignis homine docto uoluptatibus. Atq; utinam Reſpub. ſtetiſſet quo cœperat ſtatu, nec in homines non tam cōmutandarum q̄ euertendarum rerum cupidos incidiſſet. Primum enim, ut ſtante rep. facere ſolebamus, in agendo plus quàm in ſcribendo operæ poneremus. Deinde ipſis ſcriptis non ea quæ nunc, ſed actiones noſtras mandaremus, ut ſæpe fecimus. Cum autem Reſpub. in qua omnis mea cura, cogitatio, opera poni ſolebat, nulla eſſet omnino, illæ ſcilicet literæ conticuere omnes forenſes & ſenatoriæ. Nihil agere autem cum animus non poſſet, in his ſtudijs ab initio uerſatus ętatis, exiſtimaui honeſtiſſime poſſe deponi, ſi me ad philoſophiam retuliſſem. Cui cum multum adoleſcens diſcendi cauſa temporis tribuiſſem, poſtea q̄ honoribus inſeruire cœpi, meq; totum Reipub. tradidi, tantum erat philoſophiæ loci, quantum ſuperfuerat amicorum & Reipub. temporis. Id autem omne conſumebatur in legendo: ſcribendi otium non erat. Maximis igitur in malis hoc tamen boni aſſecuti uidemur, ut ea literis mandaremus, quę nec erant ſatis nota noſtris, & erant cognitione digniſſima. Quid enim eſt per deos, optabilius ſapientia? quid pręſtantius? quid homini melius? quid homine dignius? Hanc igitur qui expetunt, philoſophi nominantur: nec quidq̄ aliud eſt phyloſophia, ſi interpretari uelis, q̄ ſtudium ſapientiæ, Sapientia autem eſt, ut à ueteribus philoſophis definitum eſt, rerum diuinarum & humanarum, cauſarumq; quibus hę res continentur, ſcientia. Cuius ſtudium qui uituperat, haud ſanè intelligo quidnam ſit quod laudandum putet. Nam ſiue oblectatio quæritur animi, requiesq; curarum: quæ conferri cum eorum ſtudijs poteſt, qui ſemper aliquid inquirunt quod ſpectet & ualeat ad bene beateq; uiuendum? Siue ratio conſtantiæ uirtutisq; ducitur: aut hęc ars eſt, aut nulla omnino, per quam eas aſſequamur. Nullam dicere maximarum rerum artem eſſe, cum minimarum ſine arte nulla ſit, hominū eſt pa-

rum conſideratè loquentium,atq; in maximis rebus errantium. Si autem eſt
aliqua diſciplina uirtutis,ubi ea quæretur cum ab hoc diſcendi genere diſceſſe
ris? Sed hęc, quũ ad philoſophiam cohortamur, accuratius diſputari ſolent:
quod alio quodam libro fecimus.Hoc autem tempore tantum nobis decla-
randum fuit,cur orbati Reipu.muneribus,ad hoc nos ſtudium potiſſimum
contuliſſemus.Occurritur autem nobis,& quidem à doctis & eruditis, quę-
rentibus ſatis ne conſtanter facere uideamur,qui cum percipi nihil poſſe dica
mus,tamen & alijs de rebus pręcipere ſoleamus,& hoc ipſo tempore pręce-
pta officij perſequamur. Quibus uellem ſatis cognita eſſet noſtra ſententia.
Non enim ſumus ij quorum uagetur animus errore,nec habeat unq̃ quid ſe-
quatur.Quæ enim eſſet iſta mens,uel quæ uita potius, non modo diſputan-
di,ſed etiam uiuendi ratione ſublata? Nos autem ut cęteri alia certa, alia incer
ta eſſe dicunt:ſic ab his diſſentientes,alia probabilia,alia non probabilia eſſe
dicimus.Quid eſt igitur quod me impediat ea quę mihi probabilia uidean-
tur,ſequi:quæ contra,improbare,atq; affirmandi arrogantiam uitantem,fu-
gere temeritatem,quę à ſapientia diſſidet plurimum? Contra autem omnia
diſputatur à noſtris,ꝙ hoc ipſum probabile elucere non poſſit,niſi ex utraq;
parte cauſarum eſſet facta contentio. Sed hęc explanata ſunt in Academicis
noſtris,ſatis,ut arbitror,diligenter. Tibi autem mi Cicero, q̄q̄ in antiquiſſi-
ma nobiliſſimaq; philoſophia Cratippo auctore uerſaris,ijs ſimillimo qui
iſta pręclara pepererunt,tamen noſtra hæc finitima ueſtris ignota eſſe nolui.
Sed iam ad inſtituta pergamus. Quinq; igitur rationibus propoſitis of-
ficij perſequendi,quarum duę ad decus honeſtatemq; pertinent, duæ ad com
moda uitę, copias, opes, facultates,quinta ad eligendi iudicium,ſiquando ea
quæ dixi pugnare inter ſe uiderentur,honeſtatis pars perfecta eſt:quam qui-
dem tibi cupio eſſe notiſſimam.Hoc autem de quo nunc agimus,id ipſum eſt
quod utile appellatur. In quo uerbo lapſa cõſuetudo deflexit de uia, ſenſimq;
eo deducta eſt, ut honeſtatem ab utilitate ſecernens conſtitueret honeſtum
eſſe aliquid,quod utile non eſſet:& utile,quod nõ honeſtum.Qua nulla per
nicies maior hominum uitæ potuit afferri. Summa quidem auctoritate phi-
loſophi ſeuere ſanè atque honeſte hæc tria genera confuſa,cogitatione diſtin-
guunt.Quidquid enim iuſtum ſit,id etiam utile eſſe cenſent. Itemq; quod ho
neſtum,id iuſtum.Ex quo efficitur,ut quidquid honeſtum ſit, idem ſit utile.
Quod qui parum perſpiciunt,ij ſæpe uerſutos homines & callidos admiran-
tes,malitiam ſapientiam iudicant.Quorum error eripiendus eſt, opinióque
omnis ad eam ſpeciem traducenda,ut honeſtis conſilijs, iuſtiſq; factis non
fraude & malitia ſe intelligant ea quæ uelint conſequi poſſe. Quæ ergo
ad uitam hominum tuendam pertinent,partim ſunt inanima,ut aurum,argẽ-
tum,ut ea quæ gignuntur è terra,ut alia generis eiuſdẽ:partim animalia, quæ
habent ſuos impetus,& rerum appetitus.Eorum autem alia rationis expertia
ſunt,alia ratione utentia.Expertes rationis ſunt equi,boues,reliquæ pecudes,
apes,quarum opera efficitur aliquid ad uſum hominum atque uitam. Ratio-
ne autem utentium duo genera ponũt,unum deorum,alterum hominum .De
os placatos pietas efficit & ſanctitas. Proxime autem & ſecundum deos ho-
mines hominibus maxime utiles eſſe poſſunt. Earumq; item rerum quæ no-
ceant & obſint,eadem diuiſio eſt. Sed quia deos nocere non putant,his ex-

ceptis

ptis homines hominibus plurimum obeſſe uel prodeſſe arbitrantur. Ea enim ipſa quæ inanima diximus, pleraq; ſunt hominum operis effecta, quæ nec haberemus niſi manus & ars acceſſiſſent, nec his ſine hominum adminiſtratione uteremur. Neque enim ualetudinis curatio, neque nauigatio, neq; agricultura, neq; frugum fructuumq; reliquorum perceptio & cõſeruatio ſine hominum opera ulla eſſe potuiſſet. Iam uero & earum rerum quibus abũdaremus, exportatio, & earum quibus egeremus, inuectio, certe nulla eſſet, niſi his muneribus homines fungerentur. Eademq; ratione nec lapides ex terra exciderẽtur ad uſum noſtrum neceſſarij, nec ferrum, æs, aurum, argẽtum effoderetur, penitus abditum, ſine hominum labore & manu. Tecta uero, quibus & frigorum uis pelleretur, & calorum moleſtiæ ſedarentur, unde aut in initio generi humano dari potuiſſent, aut poſtea ſubuenire ſi aut ui tempeſtatis, aut terræmotu, aut uetuſtate cecidiſſent, niſi cõmunis uita ab hominibus harum rerũ auxilia petere didiciſſet? Adde ductus aquarum, deriuationes fluminũ, agrorum irrigatiões, moles oppoſitas fluctibus, portus manu factos: quę unde ſine hominũ opera habere poſſemus? Ex quibus, multisq; alijs, perſpicuũ eſt, qui fructus, quæq; utilitates ex rebus ijs quæ ſunt inanimæ percipiantur, eas nos nullo modo ſine hominũ manu atq; opera capere potuiſſe. Qui deniq; ex beſtijs fructus, aut quæ cõmoditas, niſi homines adiuuarent, percipi poſſet? Nam & qui principes inueniendi fuerunt, quem ex quaq; belua uſum habere poſſemus, homines certe fuerunt. Nec hoc tempore ſine hominum opera aut paſcere eas, aut domare, aut tueri, aut tẽpeſtiuos fructus ex his capere poſſemus. Ab eiſdemq; & ea quæ nocent interficiuntur, & quę uſui poſſunt eſſe capiuntur. Quid enumerem artium multitudinem, ſine quibus uita omnino nulla eſſe potuiſſet? Quis enim ægris ſubueniſſet, quæ eſſet oblectatio ualentium, qui uictus aut cultus, niſi tam multæ nobis artes miniſtrarentur? Quibus rebus exculta hominum uita tantum deſtitit à cultu & uictu beſtiarum. Vrbes uero ſine hominum cœtu non potuiſſent nec ædificari, nec frequentari. Ex quo leges moresq; conſtituti, tum iuris æqua deſcriptio, certaq; uiuendi diſciplina: quas res & manſuetudo animorum conſecuta, & uerecundia eſt, effectumq; ut eſſet uita munitior, atque ut dando & accipiendo, mutandisq; facultatibus & commodis, nulla re egeremus. Longiores hoc loco ſumus, quàm neceſſe eſt. Quis eſt enim cui non perſpicua ſint illa quæ pluribus uerbis à Panetio commemorantur, neminem neque ducem bello, nec principem domi magnas res & ſalutares ſine hominũ ſtudijs gerere potuiſſe? Cõmemorantur ab eo Themiſtocles, Pericles, Cyrus, Ageſilaus, Alexander: quos negat ſine adiumentis hominum tantas res efficere potuiſſe. Vtitur in re nõ dubia teſtibus non neceſſarijs. Atque ut magnas utilitates adipiſcimur conſpiratione hominum atque conſenſu, ſic nulla tam deteſtabilis peſtis eſt quæ non homini ab homine naſcatur. Eſt Dicæarchi liber de interitu hominum, Peripatetici magni & copioſi: qui collectis ceteris cauſis eluuionis, peſtilentiæ, uaſtitatis, beluarum etiam repentinæ multitudinis, quarum impetu docet quædam hominum genera eſſe conſumpta: deinde comparat quanto plures deleti ſint homines hominũ impetu, id eſt bellis aut ſeditionibus, q̃ omni reliqua calamitate. Cum igitur hic locus nihil habeat dubitationis quin homines plurimũ hominibus & proſint & obſint: proprium hoc ſtatuo eſſe uirtutis, cõci-

liare animos hominũ,& ad uſus ſuos adiũgere. Itaꝗ quæ in rebus inanimis,
quæꝗ in tractatione beluarũ fiunt,utiliter ad hominum uitam,artibus ea tri-
buũtur operoſis. Hominũ autem ſtudia ad amplificationem noſtrarum rerũ
prompta & parata,uirorum præſtãtium ſapiẽtia & uirtute excitãtur. Et enim
uirtus omnis tribus in rebus ferè uertitur. Quarũ una eſt in perſpiciẽdo quid
in quaꝗ re uerum ſyncerumꝗ ſit,quid conſentaneum cuiꝗ, quid conſequẽs,
ex quo quæꝗ gignãtur,quæ cuiuſꝗ rei cauſa ſit. Alterũ,cohibere motus ani-
mi turbatos,quos Græci πάθη nominãt: appetitionesꝗ,quas illi ὁρμάς,obedi-
entes efficere rationi. Tertium,ijs quibus cum congregemur,uti moderate &
ſciẽter,quorũ ſtudijs ea quæ natura deſiderat,expleta cumulataꝗ habeamus:
per eoſdemꝗ ſi quid importetur nobis incõmodi propulſemus,ulciſcamurꝗ
eos qui nocere nobis conati ſunt,tantaꝗ pœna afficiamus,quantã ęquitas hu
manitasꝗ patitur. Quibus autẽ rationibus hãc facultatem aſſequi poſſimus,
ut hominũ ſtudia cõplectamur,eaꝗ teneamus,dicemus,neꝗ ita multo poſt:
ſed pauca ante dicenda ſunt. Magnam uim eſſe in fortuna in utranꝗ partem,
uel ſecundas ad res,uel aduerſas,quis ignorat? Nã & cum proſpero flatu eius
utimur,ad exitus peruehimur optatos: & cum reflauit,affligimur. Hæc igitur
ipſa fortuna ceteros caſus rariores habet,primum ab inanimis procellas,tem-
peſtates,naufragia,ruinas,incendia: deinde à beſtijs ictus,morſus,impetus.
Hæc ergo,ut dixi,rariora. At uero interitus exercituum,ut proxime trium,ſæ
pe multorum,clades Imperatorum,ut nuper ſummi ac ſingularis uiri,inuidię
præterea multitudinis,atꝗ ob eas benemeritorum ſæpe ciuium expulſiones,
calamitates,fugæ,rurſusꝗ ſecundæ res,honores,imperia,uictoriæ, q̃q̃ fortui
ta ſunt,tamen ſine hominum opibus & ſtudijs neutram in partem effici poſ-
ſunt. Hoc igitur cognito,dicẽdum eſt quonam modo hominum ſtudia ad uti
litates noſtras allicere atꝗ excitare poſſimus. Quæ ſi longior fuerit oratio,cũ
magnitudine utilitatis comparetur, ita fortaſſis etiam breuior uidebitur.
Quæcunꝗ igitur homines homini tribuunt ad eum agendum atꝗ honeſtan
dum,aut beneuolentię gratia faciunt,cum aliqua de cauſa quempiam diligũt:
aut honoris,ſi cuius uirtutem ſuſpiciunt,quemꝗ dignum fortuna q̃ampliſſi-
ma putant,aut cui fidem habent,& bene rebus ſuis conſulere arbitrantur, aut
cuius opes metuunt,aut contra à quibus aliquid expectant,ut quũ Reges po-
pulares ue homines largitiones aliquas proponunt, aut poſtremo precio ac
mercedè ducuntur. quæ ſordidiſſima eſt illa quidem ratio & inquinatiſſima,
& iis qui ea tenentur,& illis qui ad eam confugere conantur. Male enim ſe
res habet, quũ quod uirtute effici debet,id tentatur pecunia. Sed quoniam
nonnunquam hoc ſubſidium neceſſarium eſt: quemadmodum ſit eo utẽdum
dicemus, ſi prius ijs de rebus quæ uirtuti propiores ſunt,dixerimus. Atque
etiam ſubijciunt ſe homines imperio alterius & poteſtati pluribus de cauſis.
Ducuntur enim aut beneuolentia, aut beneficiorum magnitudine, aut di-
gnitatis præſtantia,aut ſpe ſibi id utile futurum,aut metu ne ui parere cogan
tur, aut ſpe largitionis promiſſionisꝗ capti, aut poſtremo (ut ſæpe in no-
ſtra repub. uidemus) mercede conducti. Omnium autem rerum nec apti-
us eſt quidquam ad opes tuendas ac tenendas, q̃ diligi, nec alienius, q̃ timeri.
» Præclare enim Ennius. Quẽ metuunt,oderunt,quem quiſꝗ odit, periſſe ex-
» petit. Multorum autem odijs nullas opes poſſe obſiſtere,ſi antea fuit ignotũ,

nuper

nuper eſt cognitum. Nec uero huius tyranni ſolum, quē armis oppreſſa pertulit ciuitas, interitus declarat quantum hominum odium ualet ad peſtem, ſed reliquorum ſimiles exitus tyrannorum, quorum haud ferè quiſquam talē interitum effugit. Malus enim eſt cuſtos diuturnitatis metus: contráque beneuolentia fidelis uel ad perpetuitatem. Sed ijs qui ui oppreſſos imperio coercent, ſit ſanè adhibenda ſæuitia, ut heris in famulos, ſi aliter teneri non poſſunt: qui uero in libera ciuitate ita ſe inſtruunt, ut metuantur, his nihil poteſt eſſe dementius. Quāuis enim demerſæ ſint leges alicuius opibus, quāuis timefacta libertas, emergunt tamen hæc aliquando aut iudicijs tacitis, aut occultis de honore ſuffragijs. Acriores autem morſus ſunt intermiſſæ libertatis quàm retentæ. Quod igitur latiſſime patet, neque ad incolumitatem ſolum, ſed etiam ad opes & potentiam ualet plurimum, id amplectamur, ut metus abſit, caritas retineatur. Ita facillime quæ uolumus & priuatis in rebus & in repub. conſequemur. Etenim qui ſe metui uolent, à quibus metuentur, eoſdem metuant ipſi, neceſſe eſt. Quid enim cenſemus ſuperiorem illum Dionyſium, quo cruciatu timoris angi ſolitum? qui cultros metuens tonſorios, candente carbone ſibi adurebat capillum? Quid Alexandrum Phæreum? quo animo uixiſſe arbitramur? qui ut ſcriptum legimus, cum uxorem Theben admodū diligeret, tamen ad eam ex epulis in cubiculū ueniens, barbarum, & eum quidem, ut ſcriptum eſt, compunctum notis Treicijs, diſtricto gladio iubebat anteire: præmittebátque de ſtipatoribus ſuis, qui ſcrutarentur arculas muliebres, & ne quod in ueſtimentis telum occultaretur exquirerent. O miſerum, qui fideliorem & barbarum & ſticmatiam putaret quàm coniugem. Nec eum fefellit opinio: ab ea enim eſt ipſe propter pellicatus ſuſpitionem interfectus. Nec uero ulla uis imperij tanta eſt quæ premente metu poſſit eſſe diuturna. Teſtis eſt Phalaris, cuius eſt præter ceteros nobilitata crudelitas: qui non ex inſidijs interijt, ut is quem modo dixi, Alexander: non à paucis, ut hic noſter: ſed in quem uniuerſa Agrigentinorum multitudo impetum fecit. Quid? Macedones nónne Demetriū reliquerūt, uniuerſíque ſe ad Pyrrhū cōtulerūt? Quid Lacedæmonios iniuſte imperantes nónne repente omnes ferè ſocij deſeruerunt, ſpectatoreſque ſe otioſos præbuerunt Leuctricæ calamitatis? Externa libentius in tali re, quàm domeſtica recordor. Verumtamen quamdiu imperium populi R. beneficijs tenebatur, non iniurijs, bella aut pro ſocijs, aut de imperio gerebantur: erant exitus bellorum, aut mites, aut neceſſarij. Regum, populorum, nationum portus erat & refugium Senatus. Noſtri autem magiſtratus Imperatoreſque, ex hac una re maximam laudem capere ſtudebant, ſi prouincias, ſi ſocios æquitate & fide defendiſſent. Itaque illud patrocinium orbis terræ uerius quàm imperium poterat nominari. Senſim hanc conſuetudinem & diſciplinam iam antea minuebamus, poſt uero Syllæ uictoriam penitus amiſimus. Deſitum eſt enim uideri quidq̄ in ſocios iniquū, cum extitiſſet in ciues tāta crudelitas. Ergo in illo ſecuta eſt honeſtam cauſam nō honeſta uictoria. Eſt enim auſus dicere haſta poſita, cū bona in foro uēderet & bonorū uirorum, & locupletum, & certe ciuium, prædam ſe ſuā uēdere. Secutus eſt qui in cauſa impia, uictoria etiam fœdiore, non ſingulorū ciuiū bona publicaret, ſed uniuerſas prouincias regioneſque uno calamitatis iure cōprehēderet. Itaque uexatis ac perditis exteris nationibus, ad exēplū amiſſi

imperij portari in triumpho Maſſiliam uidimus,& ex ea urbe triumphari,ſi-ne qua nunq̃ noſtri Imperatores ex Tranſalpinis bellis triumpharunt. Multa præterea commemorarem nefaria ĩ ſocios,ſi hoc uno quidq̃ ſol uidiſſet indignius.Iure igitur plectimur,niſi enim multorum impunita ſcelera tuliſſemus,nunq̃ ad unum tanta perueniſſet licentia:à quo quidem rei familiaris ad paucos cupiditatum,ad multos improbos uenit hęreditas.Nec uero unq̃ bellorum ciuilium ſemen & cauſa deerit,dum homines perditi haſtam illam cruentam & meminerint,& ſperabunt,quam L.Sylla cum uibraſſet Dictatore propinquo ſuo,idem ſexto & triceſimo anno poſt à ſceleratiore haſta nõ receſſit. Alter autẽ qui in illa Dictatura Scriba fuerat,in hac fuit Quæſtor urbanus.Ex quo debet intelligi,talibus pręmijs propoſitis nunq̃ defutura bella ciuilia.Itaq; parietes urbis modo ſtant & manent,ĩq; ipſi iã extrema ſcelera metuẽtes:rem uero publicam penitus amiſimus,atq; in has clades incidimus: redeũdum eſt enim ad propoſitum,dum metui,q̃ cari eſſe & diligi malumus. Quæ ſi populo R iniuſte imperanti accidere potuerunt,quid debent putare ſinguli?Quod quum perſpicuum ſit,beneuolentiæ uim eſſe magnam,metus imbecillam,ſequitur ut diſſeramus quibus rebus facillime poſſimus eam quã uolumus adipiſci cum honore & fide caritatem. Sed ea non pariter omnes egemus.Nam ad cuiuſq; uitam inſtituendam accommodandum eſt,à multis ne opus ſit,an ſatis ſit à paucis diligi. Certum igitur hoc ſit,idq; & primum & maxime neceſſarium,familiaritates habere fidas amantium nos amicorum,& noſtra mirantium. Hæc eſt una res prorſus ut non multum differat inter ſummos & mediocres uiros,eaq; utriſq; eſt propemodum comparanda honore & gloria & beneuolentia ciuium. Fortaſſe non æque omnes egent: ſed tamen ſi cui hæc ſuppetunt adiuuant aliquantum cum ad cetera,tum ad amicitias comparandas.Sed de amicitia alio libro dictum eſt,qui inſcribitur Lælius.Nunc dicamus de gloria: quãquam ea quoque de re noſtri libri duo ſunt.Sed attingamus:quandoquidem ea in rebus maioribus adminiſtrandis adiuuat plurimum. Summa igitur & perfecta gloria cõſtat ex tribus his, ſi diligit multitudo,ſi fidem habet,ſi cum admiratione quadam honore dignos putat.Hæc autem,ſi eſt ſimpliciter breuiterq; dicendum,quibus rebus pariuntur à ſingulis,eiſdem fere à multitudine.Sed eſt alius quoque quidam aditus ad multitudinem,ut in uniuerſorum animos tanq̃ influere poſſimus.

Ac primum de illis tribus quæ ante dixi beneuolentiæ præcepta,uideamus,quæ quidem beneficijs capitur maxime. Secundo autem loco,benefica uoluntate beneuolentia mouetur,etiam ſi res forte non ſuppetit.Vehementer autem amor multitudinis commouetur ipſa fama & opinione liberalitatis, beneficentię,iuſtitię,fidei,omniumq; earum uirtutum quæ pertinent ad manſuetudinem morum,ac facilitatem.Etenim illud ipſum quod honeſtum decorumq; dicimus,quia per ſe nobis placet,animoſq; omnium natura & ſpecie ſua commouet,maximeq; quaſi perlucet ex ijs quas cõmemoraui uirtutibus: idcirco illos in quibus eas uirtutes eſſe remur à natura ipſa diligere cogimur.Atque hę quidem ſunt cauſæ diligendi grauiſſimę.Poſſunt enim præterea nonnullæ eſſe leuiores. Fides autem ut habeatur,duabus rebus effici poteſt,ſi exiſtimabimur adepti coniunctam cum iuſtitia prudentiam.Nã & ijs fidem habemus quos plus intelligere q̃ nos arbitramur,quoſq;

& futura

& futura proſpicere credimus,& cum res agatur, in diſcrimenq́; uentum ſit, expedire rem,& conſilium ex tempore capere poſſe. Hanc enim utilem homines exiſtimant ueramq́; prudentiam. Iuſtis autem & fidis hominibus,id eſt uiris bonis,ita fides habetur,ut nulla in his fraudis ſit iniuriæq́; ſuſpicio. Itaque his ſalutem noſtram,his fortunas, his liberos rectiſſime committi arbitramur. Harum igitur duarum ad fidem faciēdam iuſtitia plus pollet, quippe cū ea ſine prudentia ſatis habeat auctoritatis: prudentia ſine iuſtitia nihil ualet ad faciendā fidem. Quo enim quis uerſutior & callidior eſt,hoc inuiſior & ſuſpectior,detracta opinione probitatis. Quãobrem intelligentiæ iuſtitia cõiuncta,quantum uolet habebit ad faciendam fidem uiriū. Iuſtitia ſine prudentia multū poterit,ſine iuſtitia nihil ualebit prudentia. Sed ne quis ſit admiratus,cur quū inter omnes philoſophos conſtet, à meq́; ipſo ſæpe diſputatum ſit,qui unam haberet,omnes habere uirtutes: nunc ita ſeiungam,quaſi poſſit quiſquam qui non idem prudens ſit,iuſtus eſſe: alia eſt illa cum ueritas ipſa limatur in diſputatione,ſubtilitas: alia cum ad opinionem communem omnis accõmodatur oratio. Quãobrē ut uulgus,ita nos hoc loco loquimur, ut alios fortes,alios uiros bonos,alios prudētes eſſe dicamus. Popularibus enī uerbis eſt agēdū & uſitatis cū loquamur de opinione populari: idq́; eodē modo fecit Panætius. Sed ad propoſitum reuertamur. Erat igitur ex tribus quæ ad gloriam pertinent, hoc tertium, ut cum admiratione hominum honore ab his digni iudicaremur. Admirantur igitur communiter illi quidem omnia quæ magna,& præter opinionem ſuam animaduertunt: ſeparatim autem in ſingulis,ſi perſpiciunt nec opinata quædam bona. Itaque eos uiros ſuſpiciunt,maximisq́; efferunt laudibus, in quibus exiſtimant ſe excellentes quaſdam & ſingulares perſpicere uirtutes. Deſpiciunt autem eos & contemnunt, in quibus nihil uirtutis,nihil animi, nihil neruorum putant. Non enim omnes eos contemnunt de quibus male exiſtimant. Nam quos improbos,maledicos,fraudulentos putant,& ad faciendam iniuriam inſtructos,eos haud cõtemnunt quidem,ſed de his male exiſtimant. Quamobrem,ut ante dixi,contemnuntur ij qui nec ſibi nec alteri: ut dicitur: in quibus nullus labor, nulla induſtria, nulla cura eſt. Admiratione autem afficiuntur ij qui anteire ceteris uirtute putantur, & cum omni carere dedecore, tum uero ijs uitijs quibus alij non facile poſſunt obſiſtere. Nam & uoluptates blandiſſimæ dominę maiores partes animi à uirtute detorquent, & dolorum cum admouentur faces,præter modum pleriq́; exterrentur. Vita,mors, diuitiæ, paupertas, omnes homines uehementiſſime permouent. Quæ qui in utranq́; partem excelſo animo magnoq́; deſpiciunt, cumq́; his aliqua ampla & honeſta res obiecta eſt, totos ad ſe conuertit & rapit, tum quis non admiretur ſplendorem pulchritudinemq́; uirtutis? Ergo & hæc animi deſpicientia admirabilitatem magnam facit: & maxime iuſtitia,ex qua una uirtute uiri boni appellantur, mirifica quædam multitudini uidetur: nec iniuria. Nemo enim iuſtus eſſe poteſt, qui mortem,qui dolorem, qui exilium,qui egeſtatem timet, aut qui ea quæ ſunt his contraria, æquitati anteponit. Maximeq́; admirantur eum qui pecunia non mouetur: quod in quo uiro perſpectum ſit, hunc dignum ſpectatu arbitrantur. Itaque illa tria, quæ propoſita ſunt ad gloriam omnia iuſtitia cõficit & beneuolentia,q́ prodeſſe uult plurimis: & ob eandē

cauſam, fidem & admirationem, ꝙ eas res ſpernit & negligit, ad quas pleriꝗ inflammati auiditate rapiuntur. Ac mea quidem ſententia omnis ratio atque inſtitutio uitæ, hominum adiumenta deſiderat, in primiſq; ut habeat quibus cum poſſit familiares conferre ſermones: quod eſt difficile, niſi ſpeciem præ te boni uiri feras. Ergo etiam ſolitario homini, atq; in agro uitam agenti, opinio iuſtitiæ neceſſaria eſt: eoq; etiam magis, ꝙ eam ſi nõ habebunt, iniuſti habebuntur: nullis præſidijs ſepti, multis afficientur iniurijs. Atq; ijs etiam qui uendunt, emunt, conducunt, locant, contrahendiſq; negocijs implicantur, iuſtitia ad rem gerendam neceſſaria eſt: cuius tanta uis eſt, ut ne illi quidem qui maleficio & ſcelere paſcuntur, poſſint ſine ulla particula iuſtitiæ uiuere. Nam qui eorũ cuipiam qui una latrocinantur, furatur aliquid aut eripit, is ſibi ne in latrocinio quidẽ relinquit locum. Ille autẽ qui archipirata dicitur, niſi equabiliter prædam diſpertiat, aut occiditur à ſocijs, aut relinquitur. Quin etiam leges latronum eſſe dicuntur, quibus pareant, quas obſeruent. Itaque propter æquabilem prædę partitionem & Bargulus Illyricus latro, de quo eſt apud Theopompum, magnas opes habuit, & multo maiores Viriatus Luſitanus, cui quidem etiam exercitus noſtri Imperatoreſq; ceſſerunt: quem C. Lælius, is qui ſapiens uſurpatur, Prætor fregit & comminuit, ferocitatemq; eius ita repreſſit, ut facile bellum reliquis traderet. Cum igitur tanta uis iuſtitiæ ſit, ut ea etiam latronum opes firmet atq; augeat, quantam eius uim inter leges & iudicia & inſtituta Reip. fore putamus? Mihi quidem non apud medos ſolum, ut ait Herodotus, ſed etiam apud maiores noſtros iuſtitiæ fruendę cauſa uidẽtur olim bene morati Reges conſtituti. Nam cum premeretur in initio multitudo ab ijs qui maiores opes habebant, ad unum aliquem cõfugiebant uirtute præſtantem: qui quũ prohiberet iniuriam tenuioris æquitate conſtituẽda ſummos cum infimis pari iure retinebat. Eademq; conſtituendarum legũ fuit cauſa, quę Regum. Ius enim ſemper eſt quæſitum æquabile, neq; enim aliter eſſet ius. Id ſi ab uno bono & iuſto uiro conſequebantur, eo erant contenti: cum id minus cõtingeret, leges ſunt inuẽtæ, quæ cum omnibus ſemper una atq; eadem uoce loquerentur. Ergo hoc quidem perſpicuum eſt, eos ad imperandum deligi ſolitos, quorum de iuſtitia magna eſſet opinio multitudinis. Adiuncto uero, ut ijdem etiam prudentes haberentur, nihil erat quod homines his auctoribus nõ poſſe conſequi ſe arbitrarentur. Omni ergo ratione colenda & retinenda iuſtitia eſt, tum ipſa per ſe ſe, nam aliter iuſtitia non eſſet, tũ propter amplificationem honoris & gloriæ. Sed ut pecuniæ non quærendæ ſolum ratio eſt, ſed etiam collocandæ, quæ perpetuos ſumptus ſuppeditet, nec ſolum neceſſarios, ſed etiam liberales: ſic gloria & quærẽda & collocanda ratione eſt, Q̃q̃ præclare Socrates hanc uiam ad gloriam proximam, & quaſi compẽdiariam dicebat eſſe, ſi quis id ageret, ut qualis haberi uellet, talis eſſet. Q; ſi qui ſimulatione & inani oſtentatione, & ficto non modo ſermone, ſed etiam uultu ſtabilem ſe gloriam cõſequi poſſe rentur, uehementer errant. Vera gloria radices agit, atq; etiã propagatur: ficta omnia celeriter tanq̃ floſculi decidunt: nec ſimulatum poteſt quidquã eſſe diuturnum. Teſtes ſunt permulti in utrãq; partem: ſed breuitatis cauſa familia contenti erimus una. Ti. enim Gracchus P. F. tam diu laudabitur, dum memoria rerum Romanarum manebit. At eius filij nec uiui probabãtur bonis, & mortui numerum obtinent iure

cęſorum.

cæſorum. Qui igitur adipiſci ueram iuſtitiæ gloriam uolet, fungatur officijs. Ea quæ eſſent, dictum eſt in libro ſuperiore. Sed ut facillime quales ſimus, tales eſſe uideamur, etſi in eo ipſo uis maxima eſt, ut ſimus ij qui haberi uelimus, tamen quædam pręcepta danda ſunt. Nam ſi quis ab ineunte ętate habet cauſam celebritatis & nominis aut à patre acceptam, quam tibi mi Cicero arbitror contigiſſe, aut aliquo caſu atq; fortuna: in hunc oculi omnium conijciuntur, atq; in eum quid agat, quemadmodum uiuat, inquiritur: & tanq̃ in clariſſima luce uerſetur, ita nullum obſcurum poteſt nec dictum eius eſſe, nec factũ. Quorum autem prima ętas propter humilitatem & obſcuritatem in hominũ ignoratione uerſatur, hi ſimul ac iuuenes eſſe cœperunt, magna ſpectare, & ad ea rectis ſtudijs debent contendere. Quod eo firmiore animo facient, quia nõ modo non inuidetur illi ętati, uerum etiam fauetur. Prima eſt igitur adoleſcenti commendatio ad gloriam, ſiqua ex bellicis rebus comparari poteſt: ĩ qua multi apud maiores noſtros extiterunt. ſemper enim ferè bella gerebantur. Tua autem ętas incidit in id bellum, cuius altera pars ſceleris nimium habuit, altera felicitatis parum. Quo tamen in bello cum te Pompeius alę alteri pręfeciſſet, magnam laudẽ & à ſummo uiro & ab exercitu conſequebare, equitando, iaculãdo, omni militari labore tolerando. Atq; ea quidem tua laus pariter cum Rep. cecidit. Mihi autem hęc oratio ſuſcepta non de te eſt, ſed de genere toto. Quãobrem ad ea quę reſtãt pergamus. Vt igitur in reliquis rebus multo maiora ſunt opera animi, q̃ corporis: ſic eę res quas ingenio ac ratione perſequimur, gratiores ſunt q̃ illę quas uiribus. Prima igitur commendatio proficiſcitur à modeſtia, cũ pietate, ĩ parẽtes, tum in ſuos beneuolentia. Facillime autẽ & in optimã partẽ cognoſcuntur adoleſcentes, qui ſe ad claros & ſapientes uiros bene cõſulentes Reip. contulerũt: quibus cum ſi frequentes ſũt, opinionem afferunt populo eorum ſe fore ſimiles, quos ſibi ipſi delegerũt ad imitandum. P. Rutilij adoleſcentiam ad opinionem & innocentię, & iuris ſcientię, P. Mutij cõmẽdauit domus. Nam L. quidem Craſſus cum eſſet admodum adoleſcens, non aliunde mutuatus eſt, ſed ſibi ipſe peperit maximã laudẽ ex illa accuſatione nobili & glorioſa. Ex qua ętate qui exercentur, laude affici ſolent: ut Demoſthenem accepimus. Ea ętate L. Craſſus oſtẽdit id ſe in foro optime iam facere, quod etiam tum poterat domi cũ laude meditari. Sed quũ duplex ratio ſit orationis, quarum in altera ſermo ſit, in altera contentio: non eſt id quidem dubium, quin contentio orationis plurimum ualeat, & maiorẽ uim habeat ad gloriam. ea eſt enim quam eloquẽtiam dicimus. ſed tamen difficile dictu eſt quãtopere cõciliet animos comitas affabilitasq; ſermonis. Extant epiſtolæ & Philippi ad Alexandrum, & Antipatri ad Caſſandrum, & Antigoni ad Philippũ filium, trium prudentiſſimorum, ſic enim accepimus, quibus præcipiunt ut oratione benigna multitudinis animos ad beneuolentiam alliciãt, milites q; blando appellando ſermone, deliniant. Quæ autem in multitudine cum contentione habetur oratio, ea ſępe uniuerſam excitat gloriam. Magna eſt enim admiratio copioſe ſapienterq; dicentis: quem qui audiunt, intelligere etiam & ſapere plus q̃ ceteros arbitrantur. Si uero ineſt in oratione miſta modeſtiæ grauitas, nihil admirabilius fieri poteſt: eoq; magis, ſi ea ſunt in adoleſcente. Sed cum ſint plurima cauſarum genera quæ eloquentiam deſiderant, multiq; in noſtra Rep. adoleſcentes & apud iudices & apud

Senatum dicendo laudem aſſecuti ſunt, maxima eſt admiratio ĩ iudicijs: quorum ratio duplex eſt. nam ex accuſatione & defenſione conſtat. Quarum etſi laudabilior eſt defenſio tamen accuſatio probata perſępe eſt. Dixi paulo ante de Craſſo. Idem fecit adoleſcens M. Antonius. P. Sulpitij eloquentiam accuſatio illuſtrauit, quũ ſeditioſum & inutilem ciuem C. Norbanum in iudicium uocauit. Sed hoc quidem non eſt ſæpe faciendum, nec unq̃ niſi aut Reip. cauſa, ut duo Luculli: aut patrocinij, ut nos pro Siculis, pro Sardis, pro M. Albutio Iulius. In accuſando etiam Manilio L. Fuſii cognita induſtria eſt. Semel igitur, aut non ſæpe certe. Sin erit cur faciendum ſit ſępius, Reip. tribuat hoc muneris, cuius inimicos ulciſci ſępius, non eſt reprehendendum. Modus tamen adſit. Duri enim hominis uel potius uix hominis uidetur, periculum capitis inferre multis. Id cum periculoſum ipſi eſt, tum etiam ſordidum ad famã committere ut accuſator nominere. Quod contigit M. Bruto ſummo genere nato, illius filio qui iuris ciuilis in primis peritus fuit. Atq; etiam hoc præceptum officij diligenter tenendum eſt, ne quem unq̃ innocentem iudicio capitis arceſſas. Id enim ſine ſcelere fieri nullo modo poteſt. Nam quid eſt tam inhumanum, q̃ eloquentiam à natura ad ſalutem hominum & ad conſeruationem datam, ad bonorum peſtem perniciemq; conuertere? Nec tamen ut hoc fugiendum eſt, ita habendum eſt religioni, nocentem aliquãdo & nefariũ impiumq; defendere. Vult hoc multitudo, patitur conſuetudo, fert etiam humanitas. Iudicis eſt ſemper in cauſis uerum ſequi: patroni, nonnunq̃ ueriſimile, etiam ſi minus ſit uerum, defendere. Quod ſcribere, preſertim cum de philoſophia ſcriberem, non auderem, niſi idem placeret grauiſſimo Stoicorum Panætio. Maxime autem & gloria paritur & gratia defenſionibus: eoq; maior, ſiquando accidit ut ei ſubueniatur qui potentis alicuius opibus circumueniri urgeriq; uideatur: ut nos & ſæpe aliàs, & àdoleſcentes contra L. Syllæ dominantis opes pro Sexto Roſcio Amerino fecimus: quæ, ut ſcis, extat oratio.

Sed expoſitis adoleſcentum officijs quæ ualeant ad gloriam adipiſcendam, deinceps de beneficentia ac liberalitate dicendum eſt. Cuius eſt ratio duplex. Nam aut opera benigne fit indigentibus, aut pecunia. Facilior eſt hæc poſterior, locupleti preſertim, ſed illa lautior ac ſplendidior, & uiro forti claroq; dignior. Quãquã enĩ in utroq; ineſt gratificãdi liberalis uolũtas, tamẽ altera ex arca, altera ex uirtute depromiť. Largitioq; quę fit ex re familiari, fontẽ ipſũ benignitatis exhaurit. ita benignitate benignitas tollitur. Qua quo in plures uſus ſis, eo minus in multos uti poſſis. At qui opera, id eſt uirtute & induſtria benefici & liberales erunt, primum quo pluribus profuerint, eo plures ad benigne faciendũ adiutores habebũt: deinde cõſuetudine beneficentiæ paratiores erunt, & tanquam exercitatiores ad bene de multis promerendum. Præclare in epiſtola quadam Alexandrum filium Philippus accuſat, q largitione beneuolentiam Macedonum conſectetur. Quod te malũ, inquit, rationis in iſtam ſpem induxit, ut eos tibi fideles putares fore, quos pecunia corrupiſſes? An tu id agis, ut Macedones non te regem ſuum, ſed miniſtrum & præbitorem putẽt? Quo quid ſordidius Regi? Melius etiam, q̃ largitionem corruptelam dixit eſſe. Fit enim deterior qui accipit, atq; ad idem ſemper expectandum paratior. Hoc ille filio: ſed præceptum putemus omnibus. Quamobrem id quidem non dubium eſt, quin illa benignitas quæ conſtat ex opera

& induſtria,

& īduſtria,& honeſtior ſit,& latius pateat,& poſſit prodeſſe pluribus. Nõnunquam tamen eſt largiendum: nec hoc benignitatis genus omnino repudiandum eſt: & ſæpe idoneis hominibus indigentibus de re familiari impartiẽdum, ſed diligenter atque moderate. Multi enim patrimonia effuderunt inconſulte largiendo. Quid autem eſt ſtultius, q̃, quod libenter facias, curare ut id diutius facere non poſſis? Atq; etiam ſequuntur largitionem rapinę. Cum enim dando egere cœperint, alienis bonis manus afferre coguntur. Ita quum beneuolentiæ cõparandæ cauſa benefici eſſe uelint, non tanta ſtudia aſſequũtur eorum quibus dederunt, quanta odia eorum quibus ademerunt. Quamobrem nec ita claudenda eſt res familiaris, ut eam benignitas aperire nõ poſſit: nec ita reſeranda, ut pateat omnibus. Modus adhibeatur, isq; referatur ad facultates. Omnino meminiſſe debemus, id quod à noſtris hominibus ſæpiſſime uſurpatum, iam in prouerbij conſuetudinem uenit (Largitionem Fundũ non habere.) Etenim quis poteſt modus eſſe, quũ idem & qui conſueuerunt, & idem illud alij deſiderent? Omnino duo genera ſunt largorum, quorum alteri prodigi dicũtur, alteri liberales. Prodigi, qui epulis & uiſcerationibus & gladiatorum muneribus, ludorum uenationumq; apparatu pecunias profundunt in eas res, quarum memoriam aut breuem aut nullam omnino ſunt relicturi. Liberales autẽ, qui ſuis facultatibus aut captos à prædonibus redimũt, aut æs alienum ſuſcipiũt amicorum, aut in filiarum collocatione adiuuant, aut opitulantur uel in re quærenda, uel augenda. Itaq; miror quid in mentem uenerit Theophraſto in eo libro quem de diuitijs ſcripſit, in quo multa præclare, illud abſurde. Eſt enim multus in laudanda magnificentia & apparatione popularium munerum: taliumq; ſumptuum facultatem, fructum diuitiarũ putat. Mihi autẽ ille fructus liberalitatis, cuius pauca exempla poſui, multo etiã maior uidetur, & certior. Quanto Ariſtoteles grauius & uerius nos reprehẽdit, qui has pecuniarũ effuſiones non admiremur, quæ fiunt ad multitudinem deliniendam: at ij qui ab hoſte obſidentur, ſi emere aquæ ſextarium mina cogerentur, hoc primo incredibile nobis uideri, omnesq; mirari, ſed quũ attenderint, ueniam neceſſitati dari: in his immanibus iacturis infinitisq; ſumptibus nihil nos magnopere mirari, quumpre ſertim nec neceſſitati ſubueniatur, neq; dignitas augeatur: ipſaq; illa delectatio multitudinis ad breue tẽpus exiguumq;, eaq; à leuiſſimo quoq;: in quo tamen ipſo unà cum ſatietate memoria quoq; moriatur uoluptatis. Bene etiam colligit hæc pueris & mulierculis, & ſeruis, & ſeruorũ ſimillimis liberis eſſe grata: graui uero homini, & ea quæ fiunt iudicio certo ponderãti, probari poſſe nullo modo. Q; q̃ intelligo in noſtra ciuitate inueteraſſe iam bonis temporibus ut ſplendor Aedilitatum ab optimis uiris poſtuletur. Itaq; & P. Craſſus cum cognomine diues, tum etiã copijs, functus eſt Aedilicio maximo munere: & paulo poſt L. Craſſus cum omnium hominum moderatiſſimo Q. Mutio magnificentiſſima Aedilitate functus eſt. Deinde C. Claudius Appij F. Multi poſt, Lucullus, Hortenſius, Syllanus. Omnes autem P. Lentulus me Conſule uicit ſuperiores. Hunc eſt Scaurus imitatus. Magnificentiſſima uero noſtri Pompeij munera ſecundo Conſulatu. In quibus omnibus quid mihi placeat uides. Vitãda tamen eſt ſuſpicio auaritiæ. Mamerco homini ditiſſimo Aedilitatis prętermiſſio, Conſulatus repulſam attulit. Quare & ſi poſtulatur à populo, bonis uiris ſi non deſi

derantibus, attamen approbantibus faciendum eſt, modo pro facultatibus, nos ipſi ut fecimus: & ſiquando aliqua res maior atq; utilior populari largitione acquiritur, ut Oreſti nuper prandia in ſemitis decumæ nomine, magno honori fuerunt. Ne Marco quidem Seio uitio datum eſt q; in caritate aſſe modiū populo dedit. magna enim ſe & inueterata inuidia, nec turpi iactura, quādo erat Aedilis, nec maxima liberauit. Sed honori ſummo nuper noſtro Miloni fuit, q; gladiatoribus emptis Reipub. cauſa, quæ ſalute noſtra continebatur, omnes P. Clodij conatus furoresq; compreſſit. Cauſa igitur largitionis eſt, ſi aut neceſſe eſt, aut utile. In his autem ipſis mediocritatis regula optima eſt. L. quidem Philippus Q. F. uir magno īgenio, in primisq; clarus, gloriari ſolebat ſe ſine ullo munere adeptum eſſe omnia quæ haberentur ampliſſima. Dicebat idem Cotta Curio. Nobis quoq; licet in hoc quodammodo gloriari. Nam pro amplitudine honorum, quos cunctis ſuffragijs adepti ſumus, noſtro quidem anno, quod contigit eorum nemini quos modo nominaui, ſanè exiguus ſumptus Aedilitatis fuit: atq; etiam illæ impenſæ meliores, muri, naualia, portus, aquarum ductus, omniaq; quæ ad uſum Reipub. pertinent, Quanquam quod præſens tanquam in manum datur, iucundius eſt, tamen hæc in poſterum gratiora. Theatra, porticus, noua templa uerecundius reprehendo, propter Pompeium: ſed doctiſſimi improbant, ut & hic ipſe Panætius, quem multum in his libris ſecutus ſum, non interpretatus: & Phaleræus Demetrius, qui Periclem principem Græciæ uituperat quòd tantam pecuniam in præclara illa Propylæa coniecerit. Sed de hoc genere toto in his libris quos de Repub. ſcripſi, diligenter eſt diſputatum. Tota igitur ratio talium largitionum genere uitioſa eſt, temporibus neceſſaria: & tum ipſa & ad facultates accommodanda, & mediocritate moderanda eſt. In illo autem altero genere largiendi, quod à liberalitate proficiſcitur, non uno modo in diſparibus cauſis affecti eſſe debemus. Alia cauſa eſt eius qui calamitate premitur, & eius qui res meliores quærit, nullis rebus ſuis aduerſis. Propenſior benignitas eſſe debebit in calamitoſos, niſi forte erunt digni calamitate. In ijs tamen qui ſe adiuuari uolent, non ſolum ut ne affligantur, ſed ut altiorē gradum aſcēdant, reſtricti omnino eſſe nullo modo debemus, ſed in deligendis idoneis iudicium & diligentiam adhibere. Nam præclare Ennius.

Benefacta male locata, malefacta arbitror.

Quod autem tributum eſt bono uiro & grato, in eo eum ex ipſo fructus eſt, tum etiam ex ceteris. Temeritate enim remota gratiſſima eſt liberalitas: eoq; eam ſtudioſiſſime pleriq; laudāt, q; ſummi cuiuſq; bonitas cōmune profugiū eſt omnium. Danda igitur opera eſt ut his beneficijs q̄ plurimos afficiamus, quorum memoria liberis poſteriſq; prodatur, ut his ingratis eſſe non liceat. Omnes enim immemorem beneficij oderunt, eamq; iniuriam in deterrenda liberalitate ſibi etiam fieri, eumq; qui faciat, communem hoſtem tenuiorum putant. Atq; hæc benignitas etiam Reip. eſt utilis, redimi è ſeruitute captos, locupletari tenuiores. Quod quidem uulgo ſolitum fieri ab ordine noſtro, in oratione Craſſi ſcriptū copioſe uidemus. Hanc ergo conſuetudinem benignitatis largitioni munerum longe antepono. Hæc eſt grauium hominū atq; magnorum, illa quaſi aſſentatorum populi, multitudinis leuitatē uoluptate quaſi titillātium. Conuenit autem cum in dando munificum eſſe, tum in exigēdo

non

non acerbum: in omniq́; re contrahenda, uendendo, emendo, conducendo, locando, uicinitatibus & confinijs æquum & facilem, multa multis de iure ſuo cedentem: à litibus uero quantum liceat, & neſcio an paulo plus etiam q̃ liceat, abhorrentem. Eſt enim non modo liberale, paululum nõnunquã de ſuo iure decedere, ſed interdum etiam fructuoſum. Habenda autem eſt ratio rei ſamiliaris: quam quidem delabi ſinere, flagitioſum eſt: ſed ita, ut illiberalitatis auaritiæq́; abſit ſuſpicio. Poſſe enim liberalitate uti, non ſpoliantem ſe patrimonio, nimirum eſt pecuniæ fructus maximus. Recte etiam à Theophraſto eſt laudata hoſpitalitas. Eſt enim, ut mihi quidem uidetur, ualde decorum, patere domos hominum illuſtrium illuſtribus hoſpitibus. Idq́; etiam Reip. eſt ornamento, homines externos hoc liberalitatis genere in urbe noſtra nõ egere. Eſt autem etiam uehementer utile ijs qui honeſte multum poſſe uolũt, per hoſpites apud externos populos ualere opibus & gratia. Theophraſtus ſcribit quidẽ Cimonem Athenis etiam in ſuos curiales Laciadas hoſpitalẽ fuiſſe. Ita enim inſtituiſſe, & uillicis imperauiſſe, ut omnia præberentur quicũq́; Laciades in uillam ſuam diuertiſſet. Quæ autem opera, non largitione, beneficia dantur, hæc tum in uniuerſam remp. tum in ſingulos ciues cõferuntur. Nam in iure cauere, conſilio iuuare, atq́; hoc ſcientiæ genere prodeſſe q̃ plurimis, uehementer & ad opes augendas pertinet, & ad gratiam. Itaq́; cum multa præclara maiorum, tum q̃ optime conſtituti iuris ciuilis ſummo ſemper in honore fuit cognitio, atq́; interpretatio: quam quidem ante hanc confuſionẽ temporum in poſſeſſione ſua principes retinuerunt: nunc ut honores, ut omnes dignitatis gradus, ſic huius ſcientię ſplẽdor deletus eſt. Idq́; eo indignius, q́; eo tempore hoc contigit, cum is eſſet qui omnes ſuperiores quibus honore par eſſet, ſcientia facile uiciſſet. Hęc igitur grata opera multis, & ad beneficijs obſtringendos homines accommodata. Atque huic arti finitima eſt dicendi grauior facultas, & gratior, & ornatior. Quid enim eloquentia pręſtabilius uel admiratione audientium, uel ſpe indigentium, uel eorum qui defenſi ſunt gratia? Huic quoq́; ergo à maioribus noſtris eſt ĩ tota dignitate principatus datus. Diſerti igitur hominis, & facile laborantis, quodq́; in patrijs eſt moribus, multorum cauſas & non grauate & gratuito defendentis, beneficia & patrocinia late patẽt. Admonebat me res, ut hoc quoq́; loco intermiſſionem eloquentię, ne dicam interitum, deplorarem, ni uererer ne de me ipſo aliquid uiderer queri. Sed tamẽ uidemus quibus extĩctis oratoribus, q̃ in paucis ſpes, quãto in paucioribus facultas, q̃ in multis ſit audacia. Cũ autẽ omnes non poſſint ne multi quidem, aut iuris periti eſſe, aut diſerti, licet tamen opera prodeſſe multis, beneficia petentem, commendantem iudicibus aut magiſtratibus, uigilantem pro re alterius, eos ipſos qui aut conſuluntur, aut defendunt rogantem. quod qui faciunt, plurimum gratiæ conſequuntur, latiſſimeq́; eorum manat induſtria. Iam illud nõ ſunt admonẽdi, eſt enim in prõptu, ut animaduertant, cum iuuare alios uelint, ne quos offendant. Sæpe enim aut eos lædunt quos uon debent, aut eos quos non expedit. ſi imprudentes, negligentiæ eſt, ſi ſcientes, temeritatis. Vtendum etiam eſt excuſatione aduerſus eos quos inuitus offendas, quacũq́; poſſis, quare id quod feceris, neceſſe fuerit, nec aliter facere potueris: ceteriſq́; operis & officijs erit id quod uiolatum eſt pẽſandum

Sed cũ in hominibus iuuandis, aut mores ſpectari, aut fortuna ſoleat, dictu

quidem eſt procliue,itaq; uulgo loquuntur,ſe in beneficijs collocandis mores hominum non fortunam ſequi. Honeſta oratio eſt,ſed quis eſt tandem, qui inopis & optimi uiri cauſę non anteponat in opera danda gratiam fortunati & potentis? A quo enim expeditior & celerior remuneratio fore uidetur, in eum fere eſt uoluntas noſtra propenſior. Sed animaduertendum eſt diligentius quæ natura rerum ſit. Nimirum enim inops ille ſi bonus eſt uir, etiam ſi referre gratiam non poteſt: habere certe poteſt. Commode autem, quicunq; dixit, Pecuniam qui habeat, non reddidiſſe: qui reddiderit, non habere: gratiam autem & qui retulerit, habere: & qui habeat, retuliſſe. At qui ſe locupletes, honoratos, beatos putant, hi ne obligari quidem beneficio uolunt: quinetiam beneficium ſe dediſſe arbitrātur, quū ipſi quamuis magnum aliquid acceperint: atque etiam à ſe aut poſtulari aut expectari aliquid ſuſpicantur. Patrocinio uero ſe uſos, aut clientes appellari, mortis inſtar putant. At uero ille tenuis, quū quidquid factum ſit, ſe ſpectatum, non fortunam putat: non modo illi qui eſt meritus, ſed etiam illis à quibus expectat (eget enim multis) gratum ſe uideri ſtudet. Neque uero uerbis auget ſuum munus, ſi quo forte fungitur, ſed etiam extenuat. Videndumq; illud eſt, quòd ſi opulentum fortunatumq; defenderis, in uno illo aut forte in liberis eius manet gratia. Sin autem inopem, probum tamen & modeſtum, omnes non improbi humiles, quæ magna in populo multitudo eſt, præſidium ſibi paratum uident. Quammobrē melius apud bonos quàm apud fortunatos beneficium collocari puto. Danda omnino opera eſt, ut omni generi ſatiſfacere poſſimus. Sed ſi res in contentionem ueniet, nimirum Themiſtocles eſt auctor adhibendus, qui quū conſuleretur utrum bono uiro pauperi, an minus probato diuiti filiā collocaret. Ego uero, inquit, malo uirum qui pecunia egeat, q̃ pecuniā quæ uiro. Sed corrupti mores deprauatiq; ſunt admiratione diuitiarum: quarum magnitudo quid ad unumquenq; noſtrum pertinet? Illum fortaſſe adiuuat qui habet: ne id quidem ſemper. Sed fac iuuare: potentior ſanè ſit: honeſtior uero quo modo? Quòd ſi etiā bonus erit uir, ne impediant diuitiæ quo minus iuuetur, modo ne adiuuent: ſitq; omne iudicium, non quàm locuples, ſed qualis quiſq; ſit. Extremum autem præceptum in beneficijs operaq; danda eſt, ne quid cōtra æquitatem contendas, ne quid pro iniuria. Fundamentum enim perpetuę cōmendationis & famæ eſt iuſtitia, ſine qua nihil poteſt eſſe laudabile. Sed quoniā de eo genere beneficiorū dictum eſt, quæ ad ſingulos ſpectant: deinceps de ijs quæ ad uniuerſos, quæque ad remp. pertinent, diſputandū eſt. Eorum autē ipſorum partim eiuſmodi ſunt, ut ad uniuerſos ciues pertineant; partim ut ſingulos attingāt, quæ ſunt etiam gratiora. Danda eſt opera omnino, ſi poſſit, utriſque, nec minus ut etiā ſingulis conſulatur, ſed ita, ut ea res aut proſit, aut certe ne obſit. Reipu. Ti. Gracchi frumentaria magna largitio exhauriebat ærarium. modica M. Octauij, & Reip. tolerabilis, & plebi neceſſaria: ergo & ciuibus, & Reip. ſalutaris. In primis autē uidendum erit ei qui Remp. adminiſtrabit, ut ſuum quiſque teneat, neque de bonis priuatorum publice diminutio fiat. Pernicioſe enim Philippus in Tribunatu, cum legem agrariam ferret (quā tamen antiquari facile paſſus eſt) & in eo uehementer ſe moderatum prębuit. ſed cū in agendo multa populariter, tū illud male dixit, non eſſe in ciuitate duo millia hominum qui rem haberent. Capitalis oratio eſt, ad

æquationem

æquationē bonorum pertinens: qua peſte quæ poteſt eſſe maior? Hanc enim ob cauſam maxime, ut ſua tenerentur, Reſpp. ciuitatesq́ꝫ conſtitutæ ſunt. Nam etſi duce natura congregabantur homines, tamen ſpe cuſtodiæ rerum ſuarum, urbium præſidia quærebant. Danda etiam opera eſt, ne, quod apud maiores noſtros ſæpe fiebat, propter ærarij tenuitatem, aſſiduitatemq́ꝫ bellorum, tributum ſit conferendum. Idque ne eueniat, multo ante erit prouidendum. Sin quæ neceſſitas huius muneris alicui Reipub. obuenerit, (malo enim quàm noſtræ ominari: neque tantum de noſtra, ſed de omni Repub. diſputo) danda erit opera ut omnes intelligant, ſi ſalui eſſe uelint, neceſſitati eſſe parendum. Atque etiam omnes qui Rempub. gubernant, conſulere debebunt ut earum rerum copia ſit, quæ ſunt neceſſariæ. Quarum qualis comparatio fieri ſoleat, & debeat, non eſt neceſſe diſputare: eſt enim in promptu: tantum locus attingendus fuit. Caput autem eſt in omni procuratione negocij & muneris publici, ut auaritiæ pellatur etiam minima ſuſpicio. Vtinam, inquit C. Pontius Samnis, ad illa tempora fortuna me reſeruaſſet, & tunc eſſem natus, quando Romani dona accipere cœpiſſent, non eſſem paſſus diutius eos imperare. Nec illi multa ſecula expectanda fuerunt. Modo enim hoc malum in hanc Remp. inuaſit. Itaq; facile patior tunc potius Pontium fuiſſe, ſiquidem in illo tantum fuit roboris. Nondum centum & decem anni ſunt, cum de pecunijs repetundis à L. Piſone lata eſt lex, nulla antea cum fuiſſet. At uero poſtea tot leges, & proxime quæq; duriores, tot rei, tot damnati, tantum Italicum bellum propter iudiciorum metum excitatum, tanta ſublatis legibus & iudicijs expilatio direptioq́ꝫ ſociorum: ut imbecillitate aliorum, non noſtra uirtute ualeamus. Laudat Aphricanum Panætius, ꝙ fuerit abſtinens. quid ni laudet? Sed in illo alia maiora. Laus enim abſtinentiæ non hominis eſt ſolum, ſed etiam temporum illorum. Omni Macedonū gaza, quæ fuit maxima, potitus eſt Paulus: tantum in ærarium pecuniæ inuexit, ut unius Imperatoris prẹda finem attulerit tributorum. At hic nihil in domum ſuam intulit præter memoriā nominis ſempiternam. Imitatus patrem Aphricanus, nihilo locupletior Carthagine euerſa. Quid? qui eius Collega in Cēſura fuit L. Mūmius, nunquid copioſior cum copioſiſſimam urbem funditus ſuſtuliſſet? Italiam ornare, q̄ domum ſuam maluit. Q꞉ q̄ Italia ornata, domus ipſa mihi uidetur ornatior. Nullum igitur uitium tetrius eſt, ut eo unde egreſſa eſt, referat ſe oratio, q̄ auaritia, preſertim in principibus, & remp. gubernantibus. Habere enim quęſtui remp. non modo turpe eſt, ſed ſceleratum etiam & nefarium. Ita quod Apollo Pythius oraculum edidit, Spartā nulla re alia niſi auaritia eſſe perituram. id uidetur non ſolum Lacedæmonijs, ſed etiam omnibus opulentis populis prædixiſſe. Nulla autem re conciliare facilius beneuolentiam multitudinis poſſunt ij qui Reip. præſunt, q̄ abſtinentia & continentia. Qui uero ſe populares uolunt, ob eamq́ꝫ cauſam aut agrariam rem tentant, ut poſſeſſores pellantur ſuis ſedibus, aut pecunias creditas debitoribus condonandas putant, labefactant fundamenta Reip. concordiam primum, quæ eſſe non poteſt, cum alijs adimuntur, alijs condonantur pecuniæ: deinde æquitatem, quę tollitur omnis, ſi habere ſuum cuiq; non licet. Id enim eſt proprium, ut ſupra dixi, ciuitatis atq; urbis, ut ſit libera & non ſolicita ſuæ rei cuiuſq; cuſtodia. Atque in hac pernicie Reipub. ne illam quidem conſequuntur, quam

putant gratiam. Nam cui res erepta eſt, eſt inimicus: cui data eſt, etiam diſſimulat ſe accipere uoluiſſe, & maxime in pecunijs creditis, occultat ſuum gaudium, ne uideatur nõ fuiſſe ſoluendo. At uero ille qui accipit iniuriam, & meminit, & pręſe fert dolorem ſuum: nec ſi plures ſunt ij quibus improbe datum eſt, q̃ illi quibus iniuſte adeptum eſt, idcirco plus etiam ualent. Non enim numero hæc iudicantur, ſed pondere. Quam autem habet æquitatem, ut agrum multis annis aut etiam ſeculis ante poſſeſſum qui nullum habuit, habeat: qui autem habuit, amittat? Ac propter hoc iniuriæ genus Lacedæmonij Lyſandrum Ephorum expulerunt: Agin Regem, quod nunquam antea apud eos acciderat, necauerunt. Ex eoq; tempore tantæ diſcordiæ ſecutæ ſunt, ut & tyranni exiſterent, & optimates exterminarentur, & pręclariſſime conſtituta Reſp. dilaberetur. Nec uero ſolum ipſa cecidit, ſed etiam reliquam Græciam euertit contagionibus malorum, quæ à Lacedæmonijs profectæ manarunt latius. Quid? noſtros Gracchos Ti. Gracchi ſummi uiri filios, Aphricani nepotes, nónne agrariæ contentiones perdiderũt? At uero Aratus Sicyonius iure laudatur, qui cum eius ciuitas quinquaginta annos à tyrannis teneretur, profectus Argis Sicyonem, clandeſtino introitu urbe eſt potitus, cumq; tyrãnum Nicoclem improuiſo oppreſſiſſet, ſexcentos exules qui fuerant eius ciuitatis locupletiſſimi, reſtituit, remq; publicam aduẽtu ſuo liberauit. Sed cum magnam animaduerteret in bonis & poſſeſſionibus difficultatem, q᷑ & eos quos ipſe reſtituerat, quorum bona alij poſſederant, egere iniquiſſimum eſſe arbitrabatur, & quinquaginta annorũ poſſeſſiones mouere non nimis æquũ putabat, propterea q᷑ tam longo ſpatio multa hæreditatibus, multa emptionibus, multa dotibus tenebantur, ſine iniuria iudicauit, neq; illis adimi, neque his non ſatis fieri quorum illa fuerant, oportere. Cum igitur ſtatuiſſet opus eſſe ad eam rem conſtituendam pecunia, Alexandriam ſe proficiſci uelle dixit, remq; integram ad reditum ſuum iuſſit eſſe. Iſq; celeriter ad Ptolemæum ſuũ hoſpitem uenit, qui tum regnabat alter poſt Alexandriam conditam. Cui cũ expoſuiſſet patriam ſe liberare uelle, cauſamq; docuiſſet, à Rege opulẽto uir ſũmus facile impetrauit ut grandi pecunia adiuuaretur. Quam cum Sicyonem attuliſſet, adhibuit ſibi in cõſilium quindecim principes, cũ quibus cauſas cognouit, & eorũ qui aliena tenebãt, & eorum qui ſua amiſerant: perfecitq; æſtimãdis poſſeſſionibus ut perſuaderent alijs ut pecuniã accipere mallent, poſſeſſionibus cederent: alijs, ut cõmodius putarent numerari ſibi quod tanti eſſet, q̃ ſuum recuperare. Ita perfectum eſt ut omnes concordia conſtituta ſine querela diſcederẽt. O uirum magnum, dignumq; qui in noſtra Rep. natus eſſet. Sic par eſt agere cũ ciuibus, nõ, ut bis iam uidimus, haſtã in foro ponere, & bona ciuiũ uoci ſubijcere pręconis. At ille Gręcus, id quod fuit ſapiẽtis & pręſtãtis uiri, omnibus conſulẽdum putauit. Eaq; eſt ſumma ratio & ſapiẽtia boni ciuis, cõmoda ciuium defendere, nõ diuellere, atq; omnes æquitate eadẽ cõtinere. Habitãt gratis ĩ alieno. Quid ita? ut quum ego emerim, ędificauerim, tuear, impẽdã, tu me inuito fruare meo? Quid ẽ aliud quàm alijs ſua eripere, alijs dare aliena? Tabulæ uero nouæ quid habẽt argumenti, niſi ut emas tibi mea pecunia fundũ, cum tu habeas, ego nõ habeam pecuniã? Quãobrẽ ne ſit ęs alienũ quod Reip. noceat prouidendum eſt, quod multis rationibus caueri poteſt, hoc ſi non fuerit, ut locupletes ſuum perdant, debitores lucrentur alie-

num.

num. Nec enim ulla res uehementius Remp. continet, q̃ fides: quæ eſſe nulla poteſt, niſi erit neceſſaria ſolutio rerum creditarum. Nunq̃ uehementius actũ eſt, q̃ me Conſule, ne ſolueretur. Armis & caſtris tentata res eſt ab omni genere hominum & ordine: quibus ita reſtiti ut totum hoc malum de Rep. tolleretur. Nunquã nec maius æs alienum fuit, nec melius nec facilius diſſolutum eſt. Fraudandi enim ſpe ſublata, ſoluendi neceſſitas conſecuta eſt. At uero hic noſter uictor, tum quidem uictus, quæ cogitarat ea perfecit cũ eius iam nihil intereſſet. Tanta in eo peccãdi libido fuit, ut hoc ipſum eum delectaret peccare, etiam ſi cauſa non eſſet. Ab hoc igitur genere largitionis, ut alijs detur, alijs auferatur, aberunt ij qui Remp. tuebuntur: in primisq; operam dabunt ut iuris & iudiciorum æquitate ſuum quiſq; teneat, & neq; tenuiores propter humilitatem circũueniantur, neque locupletibus ad ſua uel tenenda uel recuperanda obſit inuidia. Præterea quibuſcunq; rebus uel bello uel domi poterunt, Rẽp. augeãt, imperio, agris, uectigalibus. Hæc magnorum hominũ ſunt, hæc apud maiores noſtros factitata. Hæc genera officiorum qui perſequuntur, cum ſumma utilitate Reip. magnam ipſi adipiſcentur & gratiam & gloriam. In his autem utilitatum præceptis Antipater Tyrius Stoicus, qui Athenis nuper eſt mortuus, duo præterita cenſet eſſe à Panætio, ualetudinis curationẽ & pecuniæ. Quas res à ſummo philoſopho præteritas arbitror, q; eſſent faciles, ſunt certe utiles. Sed ualetudo ſuſtentatur notitia ſui corporis, & obſeruatione, quæ res aut prodeſſe ſoleant aut obeſſe, & continentia in uictu omni atq; cultu corporis tuendi cauſa, & prætermittendis uoluptatibus: poſtremo arte eorum, quorum ad ſcientiam hęc pertinent. Res autem familiaris quæri debet ijs rebus à quibus abeſt turpitudo, conſeruari autem diligẽtia & parſimonia: eiſdem etiam rebus augeri. Has res commodiſſime Xenophon Socraticus perſecutus eſt in eo libro qui Oeconomicus inſcribitur: quem nos iſta ferè ætate cum eſſemus, qua es tu nũc, è græco in latinum conuertimus. Sed utilitatum comparatio, quoniam hic locus erat quartus à Panętio prętermiſſus, ſæpe eſt neceſſaria. Nam & corporis commoda cum externis & externa cum corporis, & ipſa inter ſe corporis, & externa cum externis comparari ſolent. Cum externis corporis, hoc modo comparantur, ualere ut malis q̃ diues eſſe. Cum corporis externa, hoc modo, diues eſſe potius q̃ maximis corporis uiribus. Ipſa inter ſe corporis ſic, ut bona ualetudo uoluptati anteponatur, uires celeritati. Externorum autem, ut gloria diuitijs, uectigalia urbana ruſticis. Ex quo genere comparationis illud eſt Catonis ſenis, à quo quũ quęreretur quid maxime in re familiari expediret, reſpondit, Bene paſcere. Quid ſecundum? Satis bene paſcere. Quid tertium? Bene ueſtire. Quid quartum? Arare. Et quum ille qui quæſierat, dixiſſet. Quid fœnerari? Tum Cato. Quid hominẽ, inquit, occidere? Ex quo & multis alijs intelligi debet utilitatũ comparationes fieri ſolere, & recte hoc adiunctum eſſe quartum exquirendorum officiorum genus. Sed toto hoc de genere, de quærenda, de collocanda pecunia, etiam de utenda, commodius à quibuſdam optimis uiris ad Ianum medium ſedentibus, quàm ab ullis philoſophis ulla in ſchola diſputatur. Sunt tamen ea cognoſcenda. Pertinent enim ad utilitatem, de qua hoc libro diſputatum eſt. Reliqua deinceps perſequemur.

ſis profectus, inanem redire turpiſſimum eſt, dedecorantem & urbis auctoritatem & magiſtri. Quare quantum conniti animo potes, quantum labore cõtendere, ſi diſcendi labor eſt potius q̃ uoluptas, tantum fac ut efficias: ne ue cõmittas, ut quum omnia ſuppeditata ſint à nobis, tute tibi defuiſſe uideare. Sed hæc hactenus. multa enĩ ſæpe ad te cohortandi gratia ſcripſimus. Nunc ad reliquam partem propoſitæ diuiſionis reuertamur. Panætius igitur, qui ſine controuerſia de officijs accuratiſſime diſputauit, quemq́ nos correctione quadam adhibita potiſſimum ſequuti ſumus, tribus generibus propoſitis, in quibus deliberare homines & conſultare de officio ſolerent, uno quum dubitarent honeſtúm ne id eſſet de quo ageretur, an turpe: altero, utiléne eſſet, an inutile: tertio, ſi id quod ſpecimen haberet honeſti, pugnaret cum eo quod utile uideretur, quomodo ea diſcerni oporteret: de duobus generibus primis tribus libris explicauit: de tertio autem genere deinceps ſe ſcripſit dicturum: nec exſoluit id quod promiſerat. Quod eo magis miror, quia ſcriptum à diſcipulo eius Poſidonio eſt, triginta annis uixiſſe Panætium poſteaq̃ eos libros edidiſſet. Quem locum miror à Poſidonio breuiter eſſe tactũ in quibuſdã cõmẽtarijs, preſertim quũ ſcribat nullum eſſe locũ in tota philoſophia tam neceſſarium. Minime uero aſſentior ijs qui negant eum locum à Panætio prætermiſſum, ſed conſultò relictum, nec omnino ſcribendum fuiſſe, quia nunq̃ poſſet utilitas cum honeſtate pugnare. De quo alterum poteſt habere dubitationem adhibendum ne fuerit hoc genus quod in diuiſione Panætij tertium eſt, an planè fuerit omittendum: alterum dubitari non poteſt, quin à Panætio ſuſceptum ſit, ſed relictum. Nam qui è diuiſione tripertita duas partes abſoluerit, huic neceſſe eſt reſtare tertiam. Preterea in extremo libro tertio de hac parte pollicetur ſe deinceps eſſe dicturum. Accedit eodem teſtis locuples Poſidonius, qui etiam ſcribit in quadam epiſtola P. Rutilium Ruffum dicere ſolere, qui Panætium audierat, ut nemo pictor eſſet inuentus, qui Coę Veneris eam partem quam Apelles inchoatam reliquiſſet, abſolueret, (oris enim pulchritudo, reliqui corporis imitandi ſpem auferebat) ſic ea quæ Panætius prætermiſiſſet, & non perfeciſſet, propter eorum quæ perfeciſſet, præſtantiam, nemi nẽ perſequutũ. Quã ob rem de iudicio Panætij dubitari non poteſt: recténe autẽ hanc tertiam partem ad exquirendum officiũ adiunxerit, an ſecus, de eo fortaſſe dubitari poteſt. Nam ſiue honeſtũ ſolũ bonũ eſt, ut Stoicis placet: ſiue quod honeſtũ eſt, id ita ſummum bonũ eſt, quemadmodũ Peripateticis ue ſtris uidetur, ut omnia ex altera parte collocata uix minimi momẽti inſtar habeant: dubitandum non eſt quin nunquam poſſit utilitas cum honeſtate contẽdere. Itaq; accepimus Socratem execrari ſolitum eos qui primũ hæc natura cohærẽtia, opinione diſtraxiſſent. Cui quidem ita ſunt Stoici aſſenſi, ut quicquid honeſtũ eſſet, id utile eſſe cenſerent: nec utile quidq̃, quod non honeſtũ. Q; ſi is eſſet Panætius, qui uirtutem propterea colendam diceret, ꝙ ea efficiens utilitatis eſſet, ut ij qui res expetendas uel uoluptate uel indolentia metiũtur: licet ei dicere utilitatem aliquando cum honeſtate pugnare. Sed quum ſit is qui id ſolum bonum iudicet quod honeſtum ſit, quæ autem huic repugnent ſpecie quadam utilitatis, eorum neque acceſſione meliorem uitam fieri, nec deceſſione peiorem: nõ uideatur debuiſſe eiuſmodi deliberationem introducere, in qua quod utile uideretur, cũ eo quod honeſtũ eſt cõpararetur.

Etenim quod ſummum bonum à Stoicis dicitur, conuenienter naturæ uiue-re: id habet hanc, ut opinor, ſententiam, cum uirtute congruere ſemper: cete-ra autem quæ ſecundum naturam eſſent, ita legere, ſi ea uirtuti non repugna-rent. Quod quum ita ſit, putant quidam hanc comparationem non recte in-troductam, nec omnino de eo genere quidquam præcipiendum fuiſſe. Atque illud quidem honeſtum quod proprie uereq; dicitur, id in ſapientibus eſt ſo-lis, neque à uirtute diuelli unquam poteſt. In ijs autem in quibus ſapientia per fecta non eſt, ipſum illud quidem perfectum honeſtum nullo modo, ſed ſimili tudines honeſti eſſe poſſunt. Hæc enim officia de quibus his libris diſputa-mus, media Stoici appellant: & ea communia, & late patent: quæ & ingenij bonitate multi aſſequuntur, & progreſſione diſcendi. Illud autem officium quod rectum ijdem appellant, perfectum atque abſolutum eſt, & ut ijdem di-cunt, omnes numeros habet, nec præter ſapientem cadere in quenquã poteſt. Quum autem aliquid actum eſt in quo media officia compareant, id cumu-late uidetur eſſe perfectum: propterea q uulgus quid abſit à perfecto, non fe-rè intelligit: quatenus autem intelligit, nihil putat prætermiſſum. Quod au-tem in poematibus in picturisq; uſu uenit, in alijsq; compluribus, ut delecten tur imperiti, laudentq; ea quę laudanda non ſunt: ob eam credo cauſam, q in-ſit in his aliquid probi, quod capiat ignaros, qui ijdem quid ĩ unaquaq; re ui-tij ſit, nequeant iudicare. Itaque quum ſint docti à peritis, facile deſiſtunt à ſen tentia. Hæc igitur officia de quibus his libris diſſerimus, quaſi ſecunda quæ-dam honeſta eſſe dicunt, non ſapientum modo propria, ſed cum omni homi-num genere communia. Itaque his omnes, in quibus eſt uirtutis indoles, com mouentur. Necuero quũ duo Decij, aut quũ duo Scipiones fortes uiri com-memorantur, aut quum Fabricius aut Ariſtides iuſti nominantur, aut ab illis fortitudinis, aut ab his iuſtitiæ tanquam à ſapiente petitur exemplum. Nemo enim horum ſic ſapiens eſt, ut ſapientem uolumus intelligi. Nec ij qui ſapien-tes habiti ſunt, & nominati, M. Cato, & C. Lęlius, ſapiẽtes fuerunt: ne illi qui-dem ſeptem: ſed ex mediorum officiorum frequentia ſimilitudinem quãdam gerebant ſpeciemq; ſapientum. Quocirca nec id quod uere honeſtum eſt, fas eſt cum utilis repugnantia comparari: nec id quod communiter appellamus honeſtum, quod colitur ab ijs qui bonos ſe uiros haberi uolunt, cum emolu-mentis unquam eſt comparãdum. Tamq; id honeſtum quod in noſtram in-telligentiam cadit, tuendum conſeruãdumq; nobis eſt, q̃ illud quod proprie dicitur uereq;, eſt honeſtum ſapientibus. Aliter enim teneri non poteſt, ſi qua ad uirtutem eſt facta progreſſio. Sed hæc quidem de ijs qui conſeruatione of-ficiorum exiſtimantur boni. Qui autem omnia metiuntur emolumẽtis & cõ-modis, neque ea uolunt præponderari honeſtate, ij ſolent in deliberando ho-neſtum cum eo quod utile putant, comparare: boni uiri nõ ſolent. Itaq; exiſti mo Panætium quum dixerit homines ſolere in hac comparatione dubitare, hoc ipſum ſenſiſſe quod dixerit, ſolere modo, non etiam oportere. Etenim nõ modo pluris putare quod utile uideatur, q̃ illud quod honeſtum, ſed etiã hæc ĩter ſe cõparare, & in his addubitare turpiſſimũ eſt. Quid eſt ergo quod nõ-nunquam dubitationem afferre ſoleat, conſiderandumq; uideatur? Credo ſi quando dubitatio accidit, quale ſit id de quo conſideretur. Sæpe enim tempo re fit, ut quod turpe plerũq; haberi ſoleat, inueniatur non eſſe turpe. Exempli

cauſa

cauſa ponatur aliquid quod pateat latius. Quod poteſt maius eſſe ſcelus, q̃ non modo hominem, ſed etiam familiarem hominem occidere? Num igitur ſe obſtrinxit ſcelere, ſi quis tyrannum occidit, quãuis familiarẽ? Populo quidem R. non uidetur, qui ex omnibus præclaris factis illud pulcherrimum exiſtimat. Vicit ergo utilitas honeſtatem, imò uero honeſtas utilitatem ſecuta ẽ.

Itaque ut ſine ullo errore diiudicare poſſimus, ſiquando cum illo quod honeſtum intelligimus, pugnare id uidebitur quod appellamus utile, formula quædam conſtituenda eſt: quam ſi ſequemur in comparatione rerum, ab officio nunquam recedemus. Erit autem hæc formula Stoicorum rationi diſciplinæq́; maxime conſentanea: quam quidem in his libris propterea ſequimur, quod quãquam & à ueteribus Academicis, & à Peripateticis ueſtris, qui quondam ĳdem erant qui Academici, quæ honeſta ſunt anteponunt ĳs quæ uidentur utilia: tamen ſplendidius hæc ab eis diſſeruntur, quibus quidquid honeſtum eſt, idem utile uidetur: nec utile quidquam, quod non honeſtum: q̃ ab ĳs quibus aut honeſtum aliquid non utile, aut utile non honeſtum eſt. Nobis autem noſtra Academia magnam licentiam dat, ut quodcunque maxime probabile occurrat, id noſtro iure liceat defendere. Sed redeo ad formulam. Detrahere igitur aliquid alteri, & hominem hominis incommodo ſuum augere commodum, magis eſt cõtra naturam, quàm mors, quàm paupertas, quàm dolor, quàm cetera quæ poſſunt aut corpori accidere, aut rebus externis. Nam principio tollit conuictum humanum, & ſocietatem. Si enim ſic erimus affecti, ut quiſque propter ſuum emolumentum ſpoliet, aut uiolet alterum, dirumpi neceſſe eſt eam, quæ maxime eſt ſecũdum naturam, humani generis ſocietatem. Vt ſi unumquodq; membrum ſenſum hũc haberet, ut poſſe putaret ſe ualere ſi proximi membri ualetudinem ad ſe traduxiſſet, debilitari & interire totum corpus neceſſe eſſet: ſic ſi unuſquiſq; noſtrum ad ſe rapiat cõmoda aliorum, detrahatq́; quod cuiq; poſſit, emolumenti ſui gratia, ſocietas hominum & communitas euertatur neceſſe ẽ. Nam ut ſibi quiſq; malit quod ad uſum uitæ pertineat, q̃ alteri acquirere, conceſſum eſt, non repugnante natura; Illud natura non patitur, ut aliorum ſpolĳs noſtras facultates, copias, opes augeamus. Neque uero hoc ſolum natura, id eſt iure gentium, ſed etiam legibus populorum, quibus in ſingulis ciuitatibus Reſpublicæ continentur, eodem modo conſtitutum eſt, ut non liceat ſui commodi cauſa nocere alteri. Hoc enim ſpectant leges, hoc uolunt, incolumẽ eſſe ciuium coniunctionem: quam qui dirimunt, eos morte, exilio, uinculis dãno coercent. Atque hoc multo magis efficit ipſa naturæ ratio, quæ eſt lex diuina & humana cui parere qui uelit (omnes autem parebunt qui ſecundum naturam uiuere uolunt) nunquã committet ut alienum appetat, & id quod alteri detraxerit, ſibi aſſumat. Etenim multo magis eſt ſecũdum naturam excelſitas animi & magnitudo, itẽq; comitas, iuſtitia, liberalitas, q̃ uoluptas, q̃ uita, q̃ diuitiæ. Quæ quidem contemnere, & pro nihilo ducere, comparãtem cum utilitate communi & magni animi eſt & excelſi. Detrahere autem alteri ſui commodi cauſa, magis eſt contra naturam q̃ mors, q̃ dolor, q̃ cetera generis eiuſdem. Itemq́; magis eſt ſecũdum naturam pro omnibus gentibus (ſi fieri poſſit) conſeruandis aut iuuandis, maximos labores moleſtiasq́; ſuſcipere, imitãtem Herculem illum, quem hominum fama beneficiorum memor in concilio cœleſtium collocauit, q̃ ui-

uere in ſolitudine non modo ſine ullis moleſtijs,ſed etiam in maximis uolu-
ptatibus,abundantē omnibus copijs,ut etiam excellas pulchritudine & uiri
bus.Quocirca optimo quiſq; ſplendidiſſimoq; ingenio longe illā uitam huic
anteponit.Ex quo efficitur,hominem naturæ obedientem,homini nocere nō
poſſe.Deinde qui alterum uiolat ut ipſe aliquid commodi conſequatur: aut
nihil ſe exiſtimat contra naturam facere,aut magis fugienda cenſet mortem,
paupertatem,dolorem,amiſſionem etiam liberorum,propinquorum, amico
rum,q̃ facere cuipiam iniuriam.Si nihil exiſtimat contra naturam fieri homi
nibus uiolandis,quid cum eo differas,qui omnino hominem ex homine tol-
lat? Sin fugiendum quidem id cenſet,ſed & multo illa peiora, mortem, pau-
pertatem,dolorem: errat in eo quod ullum aut corporis aut fortunę uitium
animi uitijs grauius exiſtimat.Ergo unum debet eſſe omnibus propoſitum,
ut eadem ſit utilitas uniuſcuiuſq;,& uniuerſorum:quam ſi ad ſe quiſq; rapiet,
diſſoluetur omnis humana conſortio. Atq; etiam ſi hoc natura præſcribit,ut
homo homini,quicunque ſit,ob eam cauſam quod is homo ſit,conſultum ue-
lit: neceſſe eſt ſecundum eandem naturam omnium utilitatem eſſe communē.
Quod ſi ita eſt,una continemur omnes & eadem lege naturæ. Idq; ipſum ſi
ita eſt,certe uiolare alterum naturę lege prohibemur. Verum autem primū,
uerum igitur extremum.Nam illud quidem abſurdum eſt,quod quidam di-
cunt,parenti ſe aut fratri nihil detracturos commodi ſui cauſa, aliam rationē
eſſe ciuium reliquorum.Hi ſibi nihil iuris & nullam ſocietatem communis uti
litatis cauſa ſtatuunt eſſe cum ciuibus: quę ſententia omnem ſocietatem diſtra
hit ciuitatis.Qui autem ciuium rationem dicunt habēdā, externorum negāt,
hi dirimunt communem humani generis ſocietatem: qua ſublata beneficentia
liberalitas,bonitas,iuſtitia funditus tollitur: quę qui tollunt, etiam aduerſus
deos immortales impij iudicandi ſunt: ab his enim conſtitutam inter homi-
nes ſocietatem euertunt.Cuius ſocietatis arctiſſimum uinculum eſt,magis ar-
bitrari eſſe contra naturam,hominem homini detrahere ſui commodi cauſa
q̃ omnia incommoda ſubire uel externa,uel corporis,uel etiam ipſius animi
quæ uacent iuſtitia.Hęc enim una uirtus omnium eſt domina & regina uirtu
tum.Forſitan quiſpiam dixerit.Nónne igitur ſapiens ſi fame ipſe conficiatur
abſtulerit cibum alteri homini ad nullam rem utili? Minime uero.Non enim
mihi eſt uita mea utilior q̃ animi talis affectio,neminem ut uiolem commodi
mei gratia.Quid? ſi Phalarim crudelem tyrannum & immanem uir bonus,
ne ipſe frigore conficiatur,ueſtitu ſpoliare poſſit,nónne faciat? Hęc ad iudicā
dum ſunt facillima.Nam ſi quid ab homine ad nullam partem utili, utilitatis
tuæ cauſa detraxeris,inhumane feceris,contraq; naturæ legem. Sin autem is
tu ſis,qui multam utilitatem Reip. atq; hominum ſocietati,ſi in uita remane
as,afferre poſſis: ſi quid ob eam cauſam alteri detraxeris,non ſit reprehenden
dum.Sin autem id non ſit eiuſmodi,ſuum cuiq; incommodum ferendum eſt
potius q̃ de alterius commodis detrahendum. Non igitur magis eſt contra
naturā morbus aut egeſtas,aut quid eiuſmodi,q̃ detractio aut appetitio alie-
ni. Sed communis utilitatis derelictio contra naturam eſt: eſt enim iniuſta.
Itaq; lex ipſa naturæ,quæ utilitatem hominum conſeruat & continet, decer-
nit profecto ut ab homine inerti atq; inutili ad ſapientem,bonum,fortem ui-
rum, transferantur res ad uiuendum neceſſariæ: qui ſi occiderit,multum de cō-
muni

muni utilitate detraxerit: modo hoc ita faciat, ut ne ipſe de ſe bene exiſtimans ſeſeq́ diligens, hanc cauſam habeat ad iniuriam. Ita ſemper officio fungatur, utilitati conſulens hominum, & ei quam ſæpe commemoro humanę ſocietati. Nam quod ad Phalarim attinet, perfacile iudiciū eſt. Nulla enim nobis cum tyrannis ſocietas eſt, ſed potius ſumma diſtractio eſt: neq́ eſt contra naturam ſpoliare eum ſi poſſis, quem honeſtum eſt necare, atq́ hoc omne genus peſtiferum atque impium ex hominum communitate exterminandum eſt. Etenim ut membra quædam amputantur, ſi & ipſa ſanguine & tanquam ſpiritu carere cœperunt, & nocent reliquis partibus corporis: ſic iſta in figura hominis feritas & immanitas beluæ à communi tanquam humanitate corporis ſegreganda eſt. Huius generis quæſtiones ſunt omnes eæ in quibus ex tempore officium exquiritur. Eiuſmodi igitur credo res Panætium perſecuturum fuiſſe, niſi aliqui caſus aut occupatio conſilium eius peremiſſet. Ad quas ipſas cōſultationes ex ſuperioribus libris ſatis multa præcepta ſunt, quibus perſpici poſſit quid ſit propter turpitudinem fugiendum, quid ſit quod idcirco fugiendum non ſit, quod omnino turpe non ſit. Sed quoniam operi inchoato, propè tamen abſoluto, tanquam faſtigium imponimus, ut geometræ ſolent non omnia docere, ſed poſtulare ut quædam ſibi concedantur, quò facilius quæ uolunt explicent: ſic ego à te poſtulo mi Cicero, ut mihi concedas (ſi potes) nihil prēter id quod honeſtum ſit, propter ſe eſſe expetendum. Sin hoc non licet per Cratippum, at illud certe dabis, quod honeſtum ſit, id eſſe maxime propter ſe expetendum. Mihi utrūuis ſatis eſt, & cum hoc, tum illud probabilius uidetur, nec præterea quidquam probabile. Ac primum Panætius in hoc defendendus eſt, ꝙ non utilia cum honeſtis pugnare aliquando poſſe dixerit (neque enim fas erat) ſed ea quæ uiderentur utilia. Nihil uero utile, quod non idem honeſtum: nihil honeſtum, quod non idem utile ſit, ſæpe teſtatur: negatq́ ullam peſtē maiorem uitam hominum inuaſiſſe, quàm eorum opinionem qui iſta diſtraxerint. Itaque non ut aliquando anteponeremus utilia honeſtis, ſed ut ea ſine errore diiudicaremus, ſiquādo incidiſſent, induxit eā quę uideretur eſſe, non quę eſſet, repugnantiam. Hanc igitur partem relictam explebimus, nullius adminiculis, ſed (ut dicitur) Marte noſtro. Neq́ enim quicq̄ de hac parte poſt Panætium explicatum eſt, quod quidē mihi probaretur de ijs quę in manus meas uenerint. Quum igitur aliqua ſpecies utilitatis obiecta eſt, commoueri neceſſe eſt. Sed ſi quum animum attēderis, turpitudinem uideas ei rei adiunctam quæ ſpeciem utilitatis attulerit, tum non utilitas relinquenda eſt, ſed intelligendum ubi turpitudo ſit, ibi utilitatem eſſe non poſſe. Quod ſi nihil eſt tam contra naturam q̄ turpitudo (recta enim & conuenientia & cōſtantia natura deſiderat, aſpernaturq́ contraria) nihilq́ tam eſt ſecundū naturam, q̄ utilitas: certe in eadem re utili & turpitudo eſſe non poteſt. Itemq́ ſi ad honeſtatem nati ſumus, eaq́ aut ſola expetenda eſt, ut Xenoni uiſum eſt: aut certe omni pondere grauior habenda, q̄ reliqua omnia, quod Ariſtoteli placet: neceſſe eſt quod honeſtum ſit, id eſſe aut ſolum, aut ſummum bonū. Quod autem bonum, id certe utile. Ita quidquid honeſtum, id utile. Quare error hominum non proborum, quū aliquid quod utile uiſum eſt arripuit, id continuo ſecernit ab honeſto. Hinc ſicæ, hinc uenena, hinc falſa teſtamenta naſcuntur, hinc furta, peculatus, expilationes, di

reptionesq́ſociorum & ciuium,hinc opum nimiarum potentiæ non ferendę poſtremo etiam in liberis ciuitatibus exiſtunt regnandi cupiditates, quibus nihil nec tetrius,nec fœdius excogitari poteſt.Emolumenta enim rerum falla cibus iudicijs uident:pœnam non dico legum,quasſæpe perrumpunt,ſed ipſius turpitudinis,quæ acerbiſſima eſt,non uident.Quamobrem hoc quidem deliberantium genus pellatur é medio,(eſt enim totum ſceleratum&impiũ) qui deliberant utrum id ſequantur quod honeſtum eſſe uideant,an ſe ſcientes ſcelere contaminent.In ipſa enim dubitatione facinus ineſt etiam ſi ad id non peruenerint.Ergo ea deliberanda omnino non ſunt,in quibus eſt turpis ipſa deliberatio.Atq; etiam ex omni deliberatione celandi & occultandi ſpes opinioq́; remouẽda eſt.Satis enĩ nobis,ſi modo in philoſophia aliquid perſecimus,perſuaſũ eſſe debet,ſi omnes deos hominesq́; celare poſſimus,nihil tamen auare, nihil iniuſte,nihil libidinoſe,nihil incontinenter eſſe faciendum. Hinc ille Gyges inducitur a Platone,qui cũ terra diſceſſiſſet magnis quibuſdam imbribus,in illum hiatum deſcendit, æneumq́; equum,ut ferunt fabulę, animaduertit,cuius in lateribus fores eſſent: quibus apertis,hominis mortui corpus uidit magnitudine inuſitata, anulumq́; aureum in digito.Quẽ ut detraxit,atq; ipſe induit,(erat autem regius paſtor)tum in concilium paſtorũ ſe recepit.Ibi quum palam eius anuli ad palmam conuerterat,á nullo uidebatur,ipſe autem omnia uidebat:idem rurſus uidebatur quum in locum anulũ inuerterat.Itaq; hac opportunitate anuli uſus,reginę ſtuprũ intulit:eaq́; adiutrice Regem dominum interemit,ſuſtulit quos obſtare arbitrabatur. Nec in his facinoribus eum quiſq̃ uidere potuit. Sic repente anuli beneficio Rex exortus eſt Lydiæ. Hunc igitur ipſum anulum ſi habeat ſapiens nihil plus ſibi licere putet,q̃ ſi non haberet.Honeſta enim bonis uiris,non occulta quęrũtur.Atqui hoc loco philoſophi quidam,minime mali illi quidem,ſed non ſatis acuti,fictam & commentitiam fabulam prolatam dicunt á Platone: quaſi uero ille aut factum id eſſe,aut fieri potuiſſe defendat.Hęc eſt uis huius anuli, & huius exempli.Si nemo ſciturus,nemo ne ſuſpicaturus quidem ſit, quum aliquid diuitiarum,potentię,dominationis,libidinis cauſa feceris,ſi id dijs hominibusq́; futurum ſit ſemper ignotum,ſis ne facturus? Negant id fieri poſſe quanquam poteſt id quidem.Sed quæro, quod negant poſſe,id ſi poſſent, quidnam facerent? Vrgent ſané ruſtice,negant enim poſſe,& in eo perſtant. Hoc uerbum,quid ualeat,non uident.Quum enim quęrimus ſi celare poſſint quod facturi ſint,non quęrimus poſſint ne celare:ſed tanq̃ tormenta quędam adhibemus:ut ſi reſponderint,ſe impunitate propoſita facturos quod expediat,facinoroſos ſe eſſe fateantur:ſi negent,omnia turpia per ſe ipſa fugienda eſſe concedant.Sed iam ad propoſitum reuertamur.Incidunt ſæpe multæ cauſę quæ conturbent animos utilitatis ſpecie,non cum hoc deliberetur, relinquenda ne ſit honeſtas propter utilitatis magnitudinem (nam id quidem improbum eſt)ſed illud,poſſit ne id quod utile uideatur,fieri nõ turpiter.Cum Collatino Collegæ Brutus imperium abrogabat,poterat uideri facere id iniuſte. fuerat enim in Regibus expellendis ſocius Bruti & conſiliorum etiam adiutor.Quum autem conſilium hoc principes cepiſſent,cognationem Superbi, nomenq́; Tarquiniorum,& memoriam regni eſſe tollendam,quod erat utile patrię conſulere,id erat ita honeſtum,ut etiam ipſi Collatino placere deberet

rec

ret. Itaq; utilitas ualuit propter honeſtatem, ſine qua ne utilitas quidem eſſe potuiſſet. At in eo Rege qui urbem condidit, non ita. Species enim utilitatis animum pepulit eius. Cui quum uiſum eſſet utilius ſolum q̃ cum altero regnare, fratrem interemit. Omiſit hic & pietatem & humanitatem, ut id quod utile uidebatur, neque erat, aſſequi poſſet: & tamen muri cauſam oppoſuit ſpeciem honeſtatis, nec probabilem, nec ſanè idoneam. Peccauit igitur, pace uel Quirini uel Romuli dixerim. Nec tamen noſtræ nobis utilitates omittendæ ſunt, alijsq; tradendæ, quum his ipſi egeamus: ſed ſuæ cuiq; utilitati, quod ſine alterius iniuria fiat, ſeruiendum eſt. Scite Chryſippus, ut multa. Qui ſtadium (inquit) currit, eniti & contendere debet q̃ maxime poſſit, ut uincat: ſupplantare eum qui cum certet, aut manu depellere, nullo modo debet. Sic in uita ſibi quenq; petere quod pertineat ad uſum, non iniquum eſt: alteri diripere, ius non eſt. Maxime autem perturbantur officia in amicitijs, quibus & non tribuere quod recte poſſis, & tribuere quod non ſit æquum, contra officium eſt. Sed huius generis totius breue & non difficile præceptum eſt. Quæ enim uidentur utilia, honores, diuitiæ, uoluptates, cæteraq; generis eiuſdem, hæc amicitiæ nunquam anteponenda ſunt. Ac neque contra Rempub. neque contra iuſiurandum ac fidem, amici cauſa, uir bonus faciet, ne ſi iudex quidem erit de ipſo amico. Ponit enim perſonam amici, quum induit iudicis. Tantum dabit amicitiæ, ut ueram amici cauſam eſſe malit, & ut orandæ liti tempus, quoad per leges liceat, accommodet. Quum uero iurato ſententia dicenda ſit, meminerit deum ſe habere teſtem, id eſt (ut ego arbitror) mentem ſuam, qua nihil homini dedit deus ipſe diuinius. Itaq; præclarum à maioribus morem accepimus rogandi iudicis, ſi eum teneremus, quæ ſalua fide facere poſſit. Hæc rogatio ad ea pertinet quæ paulo ante dixi, honeſta amico à iudice poſſe concedi. Nam ſi omnia facienda ſint, quæ amici uelint, non amicitiæ tales, ſed coniurationes putandæ ſunt. Loquor autem de communibus amicitijs. Nam in ſapientibus uiris perfectisq; nihil poteſt eſſe tale. Damonem & Pythiam Pythagoreos ferunt hoc animo inter ſe fuiſſe, ut quum eorum alteri Dionyſius tyrannus diem necis deſtinauiſſet, & is qui morti addictus eſſet, paucos ſibi dies cõmẽdandorũ ſuorũ cauſa poſtulauiſſet, uas factus eſt alter ſiſtẽdi eius: ut ſi ille nõ reuertiſſet, moriendum eſſet ipſi. Qui quum ad diem ſe recepiſſet, admiratus eorum fidem tyrannus, petiuit, ut ſe ad amicitiam tertium adſcriberent. Quum igitur id quod utile uidetur in amicitia, cum eo quod honeſtum eſt comparatur, iaceat utilitatis ſpecies, ualeat honeſtas. Quum autem in amicitia quæ honeſta non ſunt poſtulabuntur, religio & fides anteponantur amicitiæ. Sic habebitur is, quem exquirimus, delectus officij. Sed utilitatis ſpecie in Repub. ſæpiſſime peccatur, ut in Corinthi diſturbatione noſtri. Durius etiam Athenienſes, qui ſciuerunt, ut Aeginetis, qui claſſe ualebant, pollices præciderentur, hoc uiſum eſt utile: nimis enim imminebat propter propinquitatem Aegina Piræo. Sed nihil quod crudele utile. Eſt enim hominum naturæ, quam ſequi debemus, maxime inimica crudelitas. Male etiam qui peregrinos urbibus uti prohibent, eosq; exterminant, ut Pennius apud patres noſtros, Papius nuper. Nam eſſe pro ciue, qui ciuis non ſit, rectum eſt non licere, quam legem tulerunt ſapientiſſimi Conſules Craſſus & Scæuola. Vſu ue-

ro urbis prohibere peregrinos, ſanè inhumanum eſt. Illa præclara ſunt, in quibus publicæ utilitatis ſpecies prę honeſtate contemnitur. Plena exemplorũ eſt noſtra Reſp. cum ſępe, tum maxime bello Punico ſecundo, quæ Cannenſi calamitate accepta maiores animos habuit quàm unq̃ rebus ſecundis. Nulla timoris ſignificatio, nulla mentio pacis. Tanta uis eſt honeſti, ut ſpeciem utilitatis obſcuret. Athenienſes quum Perſarum impetum nullo modo poſſent ſuſtinere, ſtatuerentq́ ut urbe relicta, coniugibus & liberis Trœzene depoſitis, naues conſcenderent, libertatemq́ Græciæ claſſe defenderent, Cyrſilum quendam ſuadentem ut in urbe manerent, Xerxemq́ reciperent, lapidibus obruerunt. Atqui ille utilitatem ſequi uidebatur: ſed ea nulla erat, repugnante honeſtate. Themiſtocles poſt uictoriam eius belli quod cum Perſis fuit, dixit in concione ſe habere conſilium Reipub. ſalutare, ſed id ſciri opus non eſſe: poſtulauit ut aliquem populus daret qui cum communicaret. Datus eſt Ariſtides. Huic ille claſſem Lacedæmoniorum, quæ ſubducta eſſet ad Gytheum, clàm incendi poſſe: quo facto frangi Lacedæmoniorum opes neceſſe eſſet. Quod Ariſtides quum audiſſet, in concionem magna expectatione uenit, dixitq́ perutile eſſe conſilium quod Themiſtocles afferret, ſed minime honeſtum. Itaque Athenienſes, quod honeſtum non eſſet, id ne utile quidem putauerunt: totamq́ eam rem, quam ne audierant quidem, auctore Ariſtide repudiauerunt. Melius hi quàm nos, qui piratas immunes, ſocios uectigales habemus. Maneat ergo, quod turpe ſit, id nunquàm eſſe utile: ne tum quidem, quũ id quod utile eſſe putes, adipiſcare. Hoc enim ipſum utile putare, quod turpe ſit, calamitoſum eſt. Sed incidunt (ut ſupra dixi) ſæpe cauſę quum repugnare utilitas honeſtati uideatur, ut animaduertendum ſit, repugnétne planè an poſſit cum honeſtate coniungi. Eius generis hæ ſunt quæſtiones, ſi (exempli gratia) uir bonus Alexandria Rhodum magnum frumenti numerum aduexerit, in Rhodiorum inopia & fame, ſummaq́ annonę caritate, ſi idem ſciat complures mercatores Alexandria ſoluiſſe, nauesq́ in curſu frumẽto onuſtas petentes Rhodum uiderit, dicturus ne ſit Rhodijs id an ſilentio ſuum quam plurimo uenditurus? Sapientem & bonum uirum fingimus, de eius deliberatione & conſultatione quærimus, qui celaturus Rhodios non ſit, ſi id turpe iudicet, ſed dubitet an turpe non ſit. In huiuſmodi cauſis aliud Diogeni Babylonio uideri ſolet, magno & graui Stoico: aliud Antipatro diſcipulo eius, homini acutiſſimo. Antipatro, omnia patefacienda: ut ne quid omnino quod uenditor norit, emptor ignoret. Diogeni, uenditorem, quatenus iure ciuili cõſtitutum ſit, dicere uitia oportere: cetera ſine inſidijs agere: & quoniam uendat, uelle quàm optime uendere. Aduexi, expoſui, uendo meum non pluris q̃ ceteri, fortaſſe etiam minoris, quum maior eſt copia, cui ſit iniuria? Exoritur Antipatri ratio ex altera parte. Quid ais? Tu cum hominibus conſulere debeas, & ſeruire humanæ ſocietati, eaq́ lege natus ſis, & ea habeas principia naturæ, quibus parere, & quæ ſequi debeas, ut utilitas tua communis ſit utilitas, uiciſſimq́ communis utilitas tua ſit, celabis homines quid his adſit commoditatis & copiæ? Reſpõdebit Diogenes fortaſſe ſic. Aliud eſt celare, aliud tacere. Neq́ ego nunc te celo, ſi tibi non dico quæ natura deorum ſit, qui ſit finis bonorum: quę tibi plus prodeſſent cognita, quàm tritici uilitas: ſed non

quidquid

quidquid tibi audire utile eſt, idem mihi dicere neceſſe eſt. Imo uero (inquiet ille) neceſſe eſt, ſi quidem meminiſti eſſe inter homines natura coniunctam ſocietatem. Memini, inquiet ille: ſed num iſta ſocietas talis eſt, ut nihil ſuum cuiusqꝫ ſit? Quod ſi ita eſt, ne uendendum quidem quidquam eſt, ſed donandum. Vides in hac tota diſceptatione non illud dici, quãuis hoc turpe ſit, tamen quoniam expedit, faciam: ſed ita expedire, ut turpe non ſit. Ex altera autem parte, ea re, quia turpe ſit, non eſſe faciendum. Vendat ędes uir bonus propter aliqua uitia quæ ipſe norit, ceteri ignorent, peſtilentes ſint, & habeantur ſalubres: ignoretur in omnibus cubiculis apparere ſerpentes, male materiatæ, ruinoſæ: ſed hoc præter dominum nemo ſciat, quæro, ſi hæc emptoribus uenditor non dixerit, ædesqꝫ uendiderit, pluris multo, quàm ſe uenditurum putarit, num id iniuſte aut improbe ſecerit? Ille uero, inquit Antipater. Quid enim eſt aliud quàm uiam erranti non monſtrare (quod Athenis execrationibus publicis ſanctum eſt) ſi hoc non eſt emptorem pati ruere, & per errorem alterum inducere? Diogenes contrà. Num te emere coegit, qui ne hortatus quidem eſt? Ille quod non placebat proſcripſit: tu quod placebat emiſti. Quòd ſi qui proſcribunt uillam bonam, beneqꝫ ædificatam, non exiſtimantur ſefelliſſe, etiam ſi illa nec bona eſt, nec ædificata ratione: multo minus qui domum non laudarunt. Vbi enim iudicium emptoris eſt, ibi fraus uenditoris quæ poteſt eſſe? Sin autem dictum nõ omne præſtandũ eſt, quod dictum non eſt, id præſtandum putas? Quid uero eſt ſtultius, q̃ uẽditorẽ eius rei quã uẽdat uitia narrare? Quid autẽ tam abſurdũ, q̃ ſi domini iuſſu ita præco prædicet. Domũ peſtilentem uendo? Sic ergo in quibuſdã cauſis dubijs ex altera parte defenditur honeſtas, ex altera ita de utilitate dicit̃, ut id quod utile uideatur, non modo facere honeſtum ſit, ſed etiam nõ facère, turpe. Hæc eſt illa quæ uidetur utilium fieri cum honeſtis ſæpe diſſenſio. Quæ dijudicanda ſunt. Non enim ut quæreremus expoſuimus, ſed ut explicaremus. Non igitur uidetur nec frumentarius ille Rhodios, nec hic ędium uenditor celare emptores debuiſſe. Neqꝫ enim ideſt celare, quidquid reticeas, ſed quum quod tu ſcias, id ignorare emolumenti tui cauſa uelis eos, quorum interſit id ſcire. Hoc autem celandi genus quale ſit, & cuius hominis, quis nõ uidet? Certe nõ aperti, non ſimplicis, non ingenui, non iuſti, non uiri boni: uerſuti potius, obſcuri, aſtuti, fallacis, malitioſi, callidi, ueteratoris, uafri. Hæc tot & alia plura nónne inutile eſt uitiorum ſubire nomina? Q; ſi uituperandi ſunt qui reticuerunt, quid de ijs exiſtimandum eſt qui orationis uanitatem adhibuerunt? C. Cannius eques R. nec infacetus, & ſatis literatus, quum ſe Syracuſas ociandi (ut ipſe dicere ſolebat) non negociandi cauſa contuliſſet, dictabat ſe hortulos aliquos emere uelle, quo inuitare amicos, & ubi ſe oblectare ſine interpellatoribus poſſet. Quod quum percrebuiſſet, Pythius ei quidam, qui argentariam faceret Syracuſis, uenales quidem ſe hortos non habere, ſed licere uti Cannio (ſi uellet) ut ſuis: & ſimul ad cœnam hominem in hortos inuitauit in poſterum diem. Quum ille promiſiſſet, tum Pythius, qui eſſet, ut argentarius, apud omnes ordines gratioſus, piſcatores ad ſe conuocauit, & ab his petiuit ut ante ſuos hortulos poſtridie piſcarentur: dixitqꝫ quid eos facere uellet. Ad cœnam tempore uenit Cannius. opipare à Pythio apparatum conuiuium: cymbarum ante hortulos multitudo. Pro

ſe quiſque quod ceperat afferebat: ante pedes Pythij piſces proijciebantur. Tum Cannius. Quæſo, inquit, quid eſt hoc Pythi? tantúmne piſcium? tantúmne cymbarum? Et ille. Quid mirum? inquit, hoc loco eſt, Syracuſis quidquid eſt piſcium: hic aquatio, hac uilla iſti carere non poſſunt. Incenſus Cannius cupiditate, cõtendit à Pythio ut uenderet. Grauate ille primo. Quid multa? Impetrat. Emit homo cupidus & locuples tanti quanti Pythius uoluit: & emit inſtructos. Nomina facit, negocium conficit. Inuitat Cannius poſtridie familiares ſuos. Venit ipſe mature. ſcalmum nullum uidet. Quærit ex proximo uicino, num feriæ quædam piſcatorum eſſent, quod eos nullos uideret. Nullæ, quod ſciam, inquit ille, ſed hic piſcari nulli ſolent: itaque heri mirabar quid accidiſſet. Stomachari Cannius, ſed quid faceret? Nondum enim Aquilius collega & familiaris meus pertulerat de dolo malo formulas. In quibus ipſis quum ex eo quærerem quid eſſet dolus malus, reſpondebat, quum eſſet aliud ſimulatum, aliud actum. Hoc quidem ſané luculenter, ut ab homine perito definiendi. Ergo & Pythius & omnes aliud agentes, aliud ſimulantes, perfidi, improbi, malitioſi ſunt. Nullum igitur eorum factum poteſt utile eſſe, quum ſit tot uitijs inquinatum. Quod ſi Aquiliana definitio uera eſt, ex omni uita ſimulatio diſſimulatióque tollenda eſt. ita nec ut emat melius, nec ut uendat, quidquam ſimulabit aut diſſimulabit uir bonus. Atque iſte dolus malus etiam legibus erat uindicatus, ut tutela. XII. tabulis, & circunſcriptio adoleſcentiũ lege Latoria: & ſine lege iudicijs, in quibus ex fide bona additur. Reliquorum autem iudiciorum hęc uerba maxime excellunt. In arbitrio rei uxorię, melius ęquius: In fiducia, ut inter bonos bene agier. Quid ergo? aut in eo quod melius æquius eſt, poteſt ulla pars ineſſe fraudis, aut quum dicitur inter bonos bene agier, quidquam agi doloſe aut malitioſe poteſt? Dolus autem malus in ſimulatione (ut ait Aquilius) continetur. Tollendum eſt igitur ex rebus contrahendis omne mendacium. Non licitatorem uenditor, nec qui cõtra ſe liceatur, emptor opponet. Vterque ſi ad eloquendum uenerit, non plus quàm ſemel eloquetur. Q. quidem Scæuola P. filius, quum poſtulaſſet ut ſibi fundus cuius emptor erat ſemel indicaretur, idque uenditor ita feciſſet, dixiſſetque ſe pluris æſtimare, addidit centum millia. Nemo eſt qui hoc uiri boni fuiſſe neget, ſapiẽtis negant: ut ſi minoris quàm potuiſſet uendidiſſet. Hæc igitur eſt illa pernicies, quod alios bonos, alios ſapientes exiſtimant. Ex quo Ennius, Nequidquam ſapere ſapiẽtem, qui ipſe ſibi prodeſſe non quiret. Vere id quidem, ſi, quid eſſet prodeſſe, mihi cum Ennio cõueniret. Hecatonẽ quidẽ Rhodium diſcipulum Panætij uideo in his libris quos de officio ſcripſit Q. Tuberoni, dicere, ſapientis eſſe nihil contra mores, leges, inſtituta facientem, habere rationem rei familiaris. Neque enim ſolum nobis diuites eſſe uolumus, ſed liberis, propinquis, amicis, maximeque Reip. Singulorum enim facultates & copiæ, diuitiæ ſunt ciuitatis. Huic Scæuolę factum (de quo paulo ante dixi) placere nullo modo poteſt. Etenim omnino tantum ſe negat facturum compendij ſui cauſa quod non liceat. Huic nec laus magna tribuenda, nec gratia eſt. Sed ſi ue ſimulatio & diſſimulatio dolus malus eſt, perpaucæ res ſunt in quibus non dolus iſte malus uerſetur: ſiue uir bonus eſt is qui prodeſt quibus poteſt, nocet nemini, recte iuſtum uirum bonum non facile reperimus. Nunquã igitur eſt utile peccare, quia ſemper eſt turpe. Et quia ſemper honeſtũ eſt

uirum bonum eſſe, ſemper eſt utile. Ac de iure quidem prædiorum ſanctum eſt apud nos iure ciuili, ut in his uendendis uitia dicerentur quę nota eſſent uenditori. Nam quum ex. XII. tabulis ſatis eſſet ea præſtari quæ eſſent lingua nuncupata, quæq́ inficiatus eſſet, dupli pœnā ſubiret: à iureconſultis etiam reticentiæ pœna eſt conſtituta. Quidquid enim eſt in prædio uitij id ſtatuerunt, ſi uenditor ſciret, niſi nominatim dictum eſſet, præſtari oportere: ut quū in arce augurium Augures acturi eſſent, iuſſiſſentq́ T. Claudium Centimalum, qui ædes in Cœlio monte habebat, demoliri ea quorum altitudo officeret auſpicijs: Claudius proſcripſit inſulam, uendidit. Emit P. Calpurnius Lanarius. Huic ab Auguribus illud idem denunciatum eſt. Itaque Calpurnius quum demolitus eſſet, cognoſſetq́ Claudium ædes poſtea proſcripſiſſe, quàm eſſet ab Auguribus demoliri iuſſus, arbitrum illum adegit, quidquid ſibi dare facere oporteret ex fide bona. M. Cato ſententiam dixit, huius noſtri Catonis pater. Vt enim ceteri ex patribus, ſic hic qui illud lumen progenuit, ex filio eſt nominandus. Is igitur iudex ita pronunciauit, quum in uendendo rem eam ſciſſet, & non pronūciaſſet, emptori damnum præſtari oportere. Ergo ad fidem bonā ſtatuit pertinere, notum eſſe emptori uitium quod noſſet uenditor. Quod ſi recte iudicauit, non recte frumentarius ille, non recte ædium peſtilentium uenditor tacuit. Sed huiuſmodi reticentiæ iure ciuili comprehendi non poſſunt: quæ autem poſſunt, diligenter tenentur. M. Marius Gratidianus, propinquus noſter, C. Sergio Oratæ uendiderat ædes eas quas ab eodem ipſe paucis ante annis emerat. Eæ Sergio ſeruiebant: ſed hoc in mancipio Marius non dixerat. Adducta res in iudicium eſt. Oratam Craſſus, Gratidianum defendebat Antonius. Ius Craſſus urgebat, quod uitij uenditor non dixiſſet, ſciens id oportere præſtari. Aequitatem Antonius, quoniam id uitium ignotum Sergio non fuiſſet, qui illas ædes uendidiſſet, nihil fuiſſe neceſſe dici: nec eum eſſe deceptum, qui id quod emerat, quo iure eſſet teneret. Quorſum hæc? Vt illud intelligas, non placuiſſe maioribus noſtris aſtutos. Sed aliter leges, aliter philoſophi tollūt aſtutias. Leges, quatenus manu tenere poſſunt: philoſophi, quatenus ratione & intelligentia. Ratio ergo hoc poſtulat, ne quid inſidioſe, ne quid ſimulate, ne quid fallaciter. Sunt ne igitur inſidiæ, tendere plagas, etiam ſi excitaturus non ſis, nec agitaturus? Ipſe enim ferè nullo inſequente ſæpe incidunt. Si tu ædes proſcribas, tabulam tanquam plagam ponas, domum propter uitia uendas, in eam aliquis incurrat imprudens: hoc quanquam uideo propter deprauationem conſuetudinis neque more turpe haberi, neque aut lege ſanciri aut iure ciuili, tamen naturæ lege ſancitum eſt. Societas enim eſt; quod etſi ſæpe dictum eſt, dicendum tamen eſt ſæpius, latiſſime quidem quæ pateat omnium inter omnes, interior eorum qui eiuſdem gentis ſunt, propior eorum qui eiuſdem ciuitatis. Itaq; maiores aliud ius gentium, aliud ius ciuile eſſe uoluerunt. Quod ciuile, non idē continuo gentium: quod autem gentium, idem ciuile eſſe debet. Sed nos ueri iuris germanęq́ iuſtitię ſolidā & expreſſam effigiem nullā tenemus, um„bra & imaginibus utimur: eas ipſas utinam ſequeremur. Feruntur enim ex „optimis naturæ & ueritatis exemplis. Nam quanti uerba illa. Vti ne propter te, fidémue tuam captus fraudatúsue ſim? Quàm illa aurea. Vt inter bonos bene agier oportet & ſine fraudatione? Sed qui ſint boni, & quid ſit bene agi,

magna quæſtio eſt. Q. quidem Scæuola Pontif. Max. ſummam uim eſſe dicebat in omnibus ijs arbitrijs in quibus adderetur, ex fide bona: fideiq́ bonæ nomen exiſtimabat manare latiſſime, idq́ uerſari in tutelis, ſocietatibus, fiducijs, mandatis, rebus emptis, uenditis, conductis, locatis, quibus uitæ ſocietas continetur. In his magni eſſe iudicis ſtatuere (preſertim quum in pleriſq́ eſſent iudicia contraria) quid quenq́ cuiq́ præſtare oporteret. Quocirca aſtutiæ tollendæ ſunt, eaq́ malitia, quę uult illa quidem uideri ſe eſſe prudentiam, ſed abeſt ab ea, diſtatq́ plurimum. Prudentia eſt enim locata in delectu bonorum & malorum: malitia ſi omnia quæ turpia ſunt, mala ſunt, mala bonis anteponit. Nec uero in prædijs ſolum ius ciuile ductum à natura malitiā fraudemq́ uindicat: ſed etiam in mancipiorum uenditione uenditoris fraus omnis excluditur. Qui enim ſcire debuit de ſanitate, de fuga, de furtis, præſtat edicto Aedilium. Hæredum alia cauſa eſt. Ex quo intelligitur, quoniam iuris natura fons ſit, hoc ſecundum naturam eſſe, neminem id agere, ut ex alterius prædetur inſcitia. Nec ulla pernicies uitæ maior inueniri poteſt, quàm in malitia ſimulatio intelligentiæ: ex quo iſta innumerabilia naſcuntur, ut utilia cū honeſtis pugnare uideantur. Quotus enim quiſque reperietur, qui impunitate & ignoratione omnium propoſita, abſtinere poſſit iniuria? Periclitemur ſi placet, & in ijs quidem exemplis, in quibus peccari uulgus hominum fortaſſe non putat. Neque enim de ſicarijs, ueneficis, teſtamentarijs, furibus, peculatoribus hoc loco diſſerendum eſt: qui non uerbis ſunt & diſputatione philoſophorum, ſed uinculis & carcere fatigandi. Sed hæc conſideremus quæ faciunt ij qui habentur boni. L. Mutij Baſilij locupletis hominis falſum teſtamētum quidam é Gręcia Romam attulerunt: quod quo facilius obtinerent, ſcripſerunt hæredes ſecum M. Craſſum, & Q. Hortenſium, homines eiuſdem ciuitatis potentiſſimos: qui quum illud falſum eſſe ſuſpicarentur, ſibi autem nullius eſſent conſcij culpæ, alieni facinoris munuſculum non repudiauerunt. Quid ergo? ſatin' hoc eſt ut non deliquiſſe uideantur? Mihi quidem non uidetur: q̄q̄ alterum uiuum amaui, alterum non odi mortuum. Sed quum Baſilius M. Satrium ſororis filium nomen ſuum ferre uoluiſſet, eumq́ feciſſet hæredem, hunc autem dico patronum agri Piceni & Sabini (O turpem notam temporum) non erat ęquum principes ciuis rem habere, ad Satrium nihil pręter nomen peruenire. Etenim ſi is qui non defendit iniuriam, neq́ propulſat à ſuis quum poteſt, iniuſte facit, ut in primo libro diſſerui: qualis habendus eſt is, qui non modo non repellit, ſed etiā adiuuat iniuriam? Mihi quidem uere etiā hæreditates non honeſtę uidentur, ſi ſunt malitioſis blanditijs officiorum, nō ueritate, ſed ſimulatione quæſitę. Atqui in talibus rebus aliud utile interdum, aliud honeſtum uideri ſolet. Falſo. Nam eadē utilitatis, quę honeſtatis eſt regula. Qui hoc non peruiderit, ab hoc nulla fraus aberit, nullum facinus. Sic enim cogitans. Eſt enim iſtuc honeſtum, uerum hoc expedit: res à natura copulatas audebit errore diuellere, qui fons eſt fraudum, maleficiorum, ſcelerū omnium. Itaque ſi uir bonus habeat hanc uim, ut ſi digitis concrepuerit, poſſit in locupletum teſtamenta nomen eius irrepere, hac ui non utatur, ne ſi exploratum quidem habeat id omnino neminem unq̄ ſuſpicaturum? At ſi dares hāc uim M. Craſſo ut digitorū percuſſione hæres poſſet ſcriptus eſſe, qui reuera non eſſet hæres, in foro mihi crede ſaltaret. Homo autem iuſtus, isq́

quem

quem ſentimus uirum bonum, nihil cuiquam quod in ſe transferat detrahet. Hoc qui admiratur, is ſe, qui ſit uir bonus, neſcire fateatur. At uero ſi quis uoluerit animi ſui complicatam notionem euoluere, iam ſe ipſe doceat eum uirũ bonum eſſe, qui proſit quibus poſſit: noceat nemini, niſi laceſſitus iniuria. Quid ergo? hic non noceat, qui quodam quaſi ueneno perficiat ut ueros heredes moueat, in eorum locum ipſe ſuccedat? Non igitur faciat (dixerit quis) quod utile ſit, quod expediat? Imo intelligat nihil nec expedire, nec utile eſſe, quod ſit iniuſtum. Hoc qui non didicerit, bonus uir eſſe non poterit. Fimbriam Conſularem audiebam de patre noſtro puer iudicem M. Luctatio Pinthiæ fuiſſe Equiti R. ſanè honeſto, quum is ſponſionem feciſſet niſi uir bonus eſſet. Itaque ei dixiſſe Fimbriam, ſe illam rem nunquam iudicaturum, ne aut ſpoliaret fama probatum hominem ſi contra iudicauiſſet: aut ſtatuiſſe uideretur uirum bonum eſſe aliquem, quum ea res innumerabilibus officiis & laudibus contineretur. Huic igitur uiro bono, quem Fimbria etiam, non modo Socrates nouerat, nullo modo uideri poteſt quidquam eſſe utile quod non honeſtum ſit. Itaq; talis uir non modo facere, ſed ne cogitare quidem quidquã audebit quod non audeat prædicare. Hoc non turpe eſt dubitare philoſophos, quod ne ruſtici quidem dubitent? à quibus natum eſt id quod iam tritum eſt uetuſtate prouerbium. Quum enim fidem alicuius bonitatemq; laudant, dignum eſſe dicunt qui cum in tenebris mices. Hoc quam habet uim, niſi illam, nihil expedire quod non deceat, etiam ſi id poſſis nullo refellente obtinere? Videſne hoc prouerbio neque Gygi illi poſſe ueniam dari, neque huic quem paulo ante fingebam digitorum percuſſione hæreditates omnium poſſe conuertere? Vt enim quod turpe eſt, id quãuis occultetur, tamen honeſtum fieri nullo modo poteſt: ſic quod honeſtum non eſt, id utile ut ſit, effici nõ poteſt, aduerſante & repugnante natura. Atenim quum permagna præmia ſunt, eſt cauſa peccandi. C. Marius quum à ſpe Conſulatus longe abeſſet, & iam ſeptimum annum poſt Præturam iaceret, neq; petiturus unquã Conſulatum uideretur. Q. Metellum, cuius Legatus erat ſummum uirum & ciuem, quũ ab eo Imperatore ſuo Romam miſſus eſſet, apud Populum R. criminatus eſt bellum illum ducere: ſi ſe Conſulem feciſſent, breui tempore aut uiuum aut mortuum Iugurtham ſe in poteſtatem Populo R. redacturum. Itaq; factus eſt ille quidem Conſul, ſed a fide iuſtitiaq; diſceſſit, qui optimum & grauiſſimum ciuem, cuius Legatus, & à quo miſſus eſſet, in inuidiam falſo crimine adduxerit. Ne noſter quidem Gratidianus officio boni uiri functus eſt tum quum Prætor eſſet, collegiumq; prætorum Tribb. pl. adhibuiſſent, ut res nummaria de communi ſententia conſtitueretur. iactabatur enim temporibus illis nummus, ſic ut nemo poſſet ſcire quid haberet. Conſcripſerunt communiter edictum cum pœna atque iudicio, conſtitueruntq; ut omnes ſimul in Roſtra poſt meridiem deſcenderent. Et ceteri quidem alius aliò Marius à ſubſelliis in Roſtra recta: idq; quod communiter compoſitum fuerat, ſolus edixit. Et ea res (ſi quæris) ei magno honori fuit: omnibus uicis ſtatuæ ad eas thus & cerei. Quid multa? Nemo unquam multitudini fuit carior. Hæc ſunt quæ conturbant in deliberatione nonnunquam, quum id in quo uiolatur æquitas eſt non ita magnum; illud autem quod ex eo paritur, permagnum uidetur; ut Mario præripere Collegis & Tribunis plebis po

pularem gratiam, non ita turpe: Conſulem ob eam rem fieri, quod ſibi tum propoſuerat, ualde utile uidebatur. Sed omnium una regula eſt, quam tibi cupio eſſe notiſſimam, aut illud quod utile uidetur, turpe ne ſit: aut ſi turpe eſt, ne eſſe utile uideatur. Quid igitur? Poſſumus ne aut illum Marium uirum bonum iudicare, aut hunc? Explica atq; excute intelligētiam tuam, ut uideas quæ ſit in ea ſpecie, forma & notio uiri boni. Cadit ergo in uirum bonum mentiri emolumenti ſui cauſa, criminari, prēripere, fallere? Nihil profecto minus. Eſt ergo ulla res tanti, aut commodum ullum tam expetendum, ut uiri boni & ſplendorem & nomen amittas? Quid eſt quod afferre tantum utilitas iſta quæ dicitur poſſit? quantum auferre, ſi boni uiri nomen eripuerit, fidem iuſtitiamq; detraxerit? Quid enim intereſt utrum ex homine ſe cōuertat quis in beluam, an hominis figura immanitatem gerat beluæ? Quid? qui omnia recta & honeſta negligunt dummodo potentiam conſequantur, nónne idē faciunt quod is qui etiam ſocerum habere uoluit eum cuius ipſe audacia potēs eſſet? Vtile ei uidebatur plurimum poſſe alterius inuidia: id q̄ iniuſtum in patriam, & q̄ turpe eſſet, nō uidebat. Ipſe autem ſocer in ore ſemper Græcos uerſus de Phœniſſis habebat, quos dicam ut potero, incondite fortaſſe, ſed tamē ut res poſſit intelligi,

Nam ſi uiolandum eſt ius, regnandi gratia
Violandum eſt: alijs rebus pietatem colas.

Capitalis Eteocles, uel potius Euripides, qui id unum quod omnium ſceleratiſſimū fuerat, exceperit. Quid igitur minuta colligimus? hereditates, mercaturas, uenditiones fraudulentas? Ecce tibi qui Rex Populi R. dominusq; omnium gentium eſſe concupiuerit, idq; perfecerit. Hanc cupiditatem ſi honeſtam quis eſſe dicat, amens eſt. Probat enim legum & libertatis interitum, earumq; oppreſſionem tetram & deteſtabilem, glorioſam putat. Qui autem fatetur honeſtum non eſſe in ea ciuitate quæ libera fuit, quæq; eſſe debeat, regnare, ſed ei qui id facere poſſit, eſſe utile: qua hunc obiurgatione, aut quo potius conuicio à tanto errore coner euellere? Poteſt enī (dij immortales) cuiq̄ eſſe utile fœdiſſimū & teterrimum parricidium patriæ, quāuis is qui ſe eo obſtrinxerit, ab oppreſſis ciuibus parens nominetur? Honeſtate igitur dirigenda utilitas eſt, & quidem ſic, ut hæc duo uerba inter ſe diſcrepare, unum ſonare uideantur. Nunc abeo ad uulgi opinionem, quæ maior utilitas, q̄ regnandi eſſe poſſit: nihil contra inutilius ei qui id iniuſte conſecutus ſit, inuenio, quū ad ueritatē cœpi reuocare rationē. Poſſunt enī cuiquā eſſe utiles angores, ſolicitudines, diurni & nocturni metus, uita inſidiarū periculorūq; pleniſſima?

Multi iniqui atq; infideles regno, pauci boni ſunt,

inquit Accius. At cui regno? Quod à Tantalo & Pelope proditum iure obtinebatur. Nam quanto plures ei Regi putas, qui exercitu populi R. populū ipſum R. oppreſſiſſet, ciuitatemq; non modo liberam, ſed etiam gētibus imperantem, ſeruire ſibi coegiſſet? Hunc tu quas conſcientiæ labes in animo cēſes habuiſſe? quę uulnera? Cuius autem uita ipſi poteſt utilis eſſe, quum eius uitę cōditio ſit, ut qui illam eripuerit, in maxima & gratia futurus ſit & gloria? Q; ſi hæc utilia non ſunt, quæ maxime uidentur, quia plena ſunt dedecoris ac turpitudinis: ſatis perſuaſum eſſe debet, nihil eſſe utile, quod non honeſtū ſit. Quanq̄ id quidem quum ſępe aliàs, tum Pyrrhi bello à C. Fabricio Conſule

iterum,

iterum,& à Senatu noſtro iudicatum eſt. Quum enim Rex Pyrrhus Populo R. bellum ultro intuliſſet, quumq́ de imperio certamen eſſet cum Rege gene roſo ac potente, perfuga ab eo uenit in caſtra Fabricij, eiq́ eſt pollicitus, ſi præ mium ſibi propoſuiſſet, ſe ut clam ueniſſet, ſic clam in Pyrrhi caſtra rediturũ, & eum ueneno necaturum. Hunc Fabricius reducendum curauit ad Pyrrhũ. Idq́ eius factum à Senatu laudatũ eſt. Atqui ſi ſpeciẽ utilitatis opinionemq́ quærimus, magnum illud bellum perfuga unus, & grauem aduerſarium imperij ſuſtuliſſet. Sed magnum dedecus & flagitium, qui cum laudis certamen fuiſſet, eum non uirtute, ſed ſcelere ſuperatum. Viſum igitur utilius uel Fabricio, qui talis ĩ hac urbe, qualis Ariſtides Athenis fuit, uel Senatui noſtro, qui nunquam utilitatem à dignitate ſeiunxit, armis cum hoſte certare, non uenenis. Si gloriæ cauſa imperium expetendum eſt, ſcelus abſit, in quo non poteſt eſſe gloria: Sin ipſę opes expetuntur, quoquo modo non poterunt utiles eſſe cum infamia. Non igitur utilis illa L. Philippi Q. F. ſententia, quas ciuitates L. Sylla pecunia accepta. S. C. liberauiſſet, ut eæ rurſus uectigales eſſent: neq́ his pecuniam quam pro libertate dederant, redderemus. Ei Senatus eſt aſſenſus. Turpe imperio. Piratarum enim melior fides q̃ Senatus. At Aucta uectigalia. Vtile igitur. Quouſq́ audebunt dicere quidquam utile quod non honeſtum? Poteſt autem ulli imperio, quod gloria debet fultum eſſe, & beneuolẽtia ſociorum, utile eſſe odium & infamia? Ego etiã cum Catone meo ſæpe diſſenſi. Nimis mihi pręfracte uidebatur ęrarium uectigaliaq́ defendere, omnia publicanis negare, multa ſocijs, quum in hos benefici eſſe deberemus: cum illis ſic agere, ut cum colonis noſtris ſoleremus: eoq́ magis quo illa ordinũ con iunctio ad ſalutem Reip. pertinebat. Male etiam Curio, quum cauſam Tranſpadanorum æquam eſſe dicebat, ſemper autem addebat, Vincat utilitas. Potius diceret non eſſe æquam, quia non eſſet utilis Reip. quam quum utilem eſſe diceret, non eſſe æquam fateretur. Plenus eſt ſextus liber de officijs Hecatonis talium quæſtionum, ſit ne boni uiri in maxima caritate annonæ familiam nõ alere. In utranq́ partem diſputat, ſed tamen ad extremum utilitate ut putat officium dirigit magis q̃ humanitate. Quærit, ſi in mari iactura faciẽda ſit, equi ne precioſi potius iacturam faciat, an ſeruuli uilis. Hic alio res familiaris, alio ducit humanitas. Si tabulã de naufragio ſtultus arripuerit, extorquebit ne eam ſapiẽs, ſi potuerit? Negat, quia ſit iniurium. Quid dominus nauis? eripiet ne ſuum? Minime, non plus q̃ ſi nauigantem in alto eijcere de naui uelit, quia ſua ſit. Quoad enim peruentum ſit eo quo ſumpta nauis eſt, nõ domini eſt nauis, ſed nauigantium. Quid ſi una tabula ſit, duo naufragi, hiq́ ſapien tes, ſibi ne uterq́ rapiat? an alter cedat alteri? Cedat uero, ſed ei cuius magis interſit uel ſua uel Reip. cauſa uiuere. Quid ſi hæc paria ĩ utroq́? Nullum erit certamen, ſed quaſi ſorte aut dimicando uictus alteri cedat alter. Quid ſi pater fana expilet, cuniculos agat ad ærarium, indicet ne id magiſtratibus filius? Nefas id quidem eſt: quinetiam defendat patrem ſi arguatur. Non igitur pa tria pręſtat omnibus officijs. Imo uero: ſed ipſi patriæ conducit pios habere ciues in parentes. Quid ſi tyrannidem occupare, ſi patriam prodere conabitur pater? ſilebit ne filius? Imo uero obſecrabit patrẽ ne id faciat: ſi nihil proficiat, accuſabit: minabitur etiam: ad extremum, ſi ad perniciem patrię res ſpectabit, patrię ſalutem anteponet ſaluti patris. Quęrit etiam, ſi ſapiẽs adulteri-

nos nummos acceperit imprudens pro bonis, quum id reſcierit, ſoluturúsne ſit eos; ſi cui debeat, pro bonis? Diogenes ait, Antipater negat. Cui potius aſſentiar? Qui uinum fugiens uendat ſciens, debeátne dicere? Non neceſſe putat Diogenes: Antipater uiri boni exiſtimat. Hęc ſunt quaſi controuerſa iura Stoicorum, in mancipio uendendo dicendáne uitia, non ea quæ niſi dixeris, redhibeatur mancipium iure ciuili: ſed hæc, mendacem eſſe, aleatorem, furacē, ebrioſum. Alteri dicenda uidentur, alteri non uidentur. Si quis aurum uendens, orichalcum ſe putet uendere, indicétne ei uir bonus aurum illud eſſe? an emat denario, quod ſit mille denarium? Perſpicuum eſt iam & quid mihi uideatur, & quę ſit inter eos philoſophos quos nominaui, cōtrouerſia. Pacta & promiſſa ſemper ne ſeruanda ſint, quę nec ui nec dolo malo (ut Prętores ſolent) facta ſint? Si quis medicamentum cuipiam dederit ad aquam intercutē, pepigeritq́ ſi eo medicamēto ſanus factus eſſet, ne illo medicamento unquám poſtea uteretur: ſi eo medicamento ſanus factus ſit, & annis aliquot poſt inciderit in eundem morbum, nec ab eo qui quum pepigerat impetret ut item eo liceat uti: quid faciendum ſit, quum ſit is inhumanus, qui non concedat, nec ei quidq̃ fiat iniurię? Vitę & ſaluti conſulendum eſt. Quid? ſi ſapiens rogatus ſit ab eo qui eum heredem faciat, quum ei teſtamento ſeſtertium milies relinquatur, ut anteq̃ hereditatem adeat, luce palám in foro ſaltet, idq́ ſe facturum promiſerit, ꝙ aliter heredem eum ſcripturus ille non eſſet: faciat quod promiſerit, necne? Promiſiſſe nollem: & id arbitror fuiſſe grauitatis: ſed quoniam promiſit, ſi ſaltare in foro turpe ducet, honeſtius mentietur ſi ex hæreditate nihil ceperit, q̃ ſi ceperit: niſi forte eam pecuniam in Reip. magnum aliquod tēpus contulerit: ut uel ſaltare, quum patrię conſulturus ſit, turpe non ſit. Ac ne illa quidem promiſſa ſeruanda ſunt, quæ non ſunt ijs ipſis utilia, quibus illa promiſeris. Sol Phaethōti filio (ut redeamus ad fabulas) facturum ſe eſſe dixit quidquid optaſſet. Optauit ut in currū patris tolleretur. Sublatus eſt: atq́ is antequā conſtitit, ictu fulminis deflagrauit. Quanto melius fuerat in hoc promiſſum patris non eſſe ſeruatum? Quid quod Theſeus exegit promiſſum à Neptuno? cui quum tres optationes Neptunus dediſſet, optauit interitum Hippolyti filij, quum is patri ſuſpectus eſſet de nouerca. Quo optato impetrato, Theſeus in maximis fuit luctibus. Quid? Agamemnon quum deuouiſſet Dianę quod in ſuo regno pulcherrimum natum eſſet illo anno, immolauit Iphigeniam, qua nihil erat eo quidem anno natum pulchrius. Promiſſum potius non faciendum q̃ tam tetrum facinus admittendum fuit. Ergo & promiſſa non facienda nonnunq̃, neq́ ſemper depoſita reddenda. Si gladiū quis apud te ſana mente depoſuerit, repetat inſaniens: reddere, peccatum ſit: non reddere, officium. Quid ſi is qui apud te pecuniam depoſuerat, bellum inferat patrię? Reddésne depoſitum? Non credo, facies enim contra Remp. quæ debet eſſe cariſſima. Sic multa quæ honeſta natura uidentur eſſe, temporibus fiunt inhoneſta. Facere promiſſa, ſtare conuentis, reddere depoſita, commutata utilitate fiunt inhoneſta. Ac de ijs quidem quæ uidentur eſſe utilitates contra iuſtitiam ſimulatione prudentiæ, ſatis arbitror dictum. Sed quoniam à quatuor fontibus honeſtatis primo libro officia duximus, in eiſdem uerſabimur quum docebimus ea quæ uideantur eſſe utilia, neq́ ſint, q̃ ſint uirtutis inimica. Ac de prudentia quidem, quam uult imitari malitia, itemq́ de iuſtitia,

tia,quæ ſemper eſt utilis,diſputatum eſt. Reliquæ ſunt duæ partes honeſtatis,quarum altera in animi excellentis magnitudine & præſtantia cernitur,altera in conſormatione & moderatione continentiæ & temperantiæ. Vtile uidebatur Vlyſſi,ut quidam poetę tragici prodiderunt:nam apud Homerum, optimum auctorem,talis de Vlyſſe nulla ſuſpicio eſt:ſed inſimulant eum tragœdię ſimulatione inſaniæ militiam ſubterfugere uoluiſſe.Non honeſtū conſilium:at utile(ut aliquis fortaſſe dixerit)regnare,& Ithacæ uiuere ocioſe cū parentibus,cum uxore,cum filio.Vllum tu decus in quotidianis laboribus & periculis cum hac tranquillitate conſerendum putas? Ego uero iſtam contemnendam & abijciendam:quoniam quæ honeſta non ſit,ne utilem quidem eſſe arbitror.Quid enī auditurū putas fuiſſe Vlyſſem,ſi in illa ſimulatione perſeueraſſet:qui quū maximas res geſſerit in bello,tamen hæc audiat ab Aiace,

Cuius ipſe princeps iuriſiurandi fuit,
Quod omnes ſcitis,ſolus neglexit fidem.
Furere aſſimulauit,ne quò iret:inſtitit.
Quòd ni Palamedis perſpicax prudentia
Iſtius percepſet malitioſam audaciam,
Fide ſacratum ius perpetuo falleret.

Illi uero non modo cum hoſtibus,uerumetiam cum fluctibus,id quod fecit,dimicare melius fuit,q̃ deſerere conſentientem Gręciam ad bellum Barbaris inſerendū.Sed omittamus & fabulas,& externa:ad rem factā,noſtramq́ueniamus.M.Attilius Regulus,quum Conſul iterum,in Aphrica ex inſidijs captus eſſet duce Xantippo Lacedæmonio. Imperatore autem patre Annibalis Hamilcare,iuratus miſſus eſt ad Senatum,ut niſi redditi eſſent Pœnis captiui nobiles quidam,rediret ipſe Carthaginem. Is quum Romam ueniſſet,utilitatis ſpeciem uidebat,ſed eam (ut res declarat)falſam iudicauit: quæ erat talis,manere in patria,eſſe domi ſuæ cum uxore,cum liberis:quam calamitatem accepiſſet in bello,communem fortunæ bellicæ iudicantem,tenere Conſularis dignitatis gradum.Quis hæc negat eſſe utilia? Quem cēſes? Magnitudo animi & fortitudo negat.Num locupletiores quęris auctores? Harum enim eſt uirtutum proprium nihil extimeſcere,omnia humana deſpicere,nihil quod homini accidere poſſit,intolerandum putare.Itaq; quid fecit? In Senatum uenit: mādata expoſuit:ſententiam ne diceret,recuſauit,quādiu iureiurādo hoſtium teneretur,non eſſe Senatorem. Atq; illud etiam(O ſtultum hominem dixerit quiſpiam,& repugnātem utilitati ſuę)reddi captiuos, negauit eſſe utile.Illos enim adoleſcentes eſſe,& bonos duces,ſe iam confectū ſenectute.Cuius quum ualuiſſet auctoritas,captiui retenti ſunt,ipſe Carthaginem redijt:neq; eum caritas patrię retinuit,nec ſuorum.Neq; uero tum ignorabat ſe ad crudeliſſimum hoſtem,& ad exquiſita ſupplicia proficiſci:ſed iuſiurandum conſeruandum putabat.Itaq; tum quum uigilādo necabatur,erat in meliore cauſa,q̃ ſi domi ſenex captiuus periurus Cōſularis remanſiſſet. At ſtulte,qui non modo non cenſuerit captiuos remittendos,uerumetiam diſſuaſerit.Quomodo ſtulte? Etiámne ſi Reip.cōducebat? Poteſt autem quod inutile Reip.ſit,id cuiq; ciui utile eſſe? Peruertunt homines ea quæ ſunt fundamenta naturę,quum utilitatem ab honeſtate ſeiungunt.Omnes enim expetimus utilitatem,ad eamq; rapimur,nec facere aliter ullo modo poſſumus. Nā

quis eſt qui utilia fugiat? Aut quis potius qui ea non ſtudioſiſſime perſequatur? Sed quia nuſquam poſſumus, niſi in laude, decore, honeſtate, utilia reperire: propterea illa prima & ſumma habemus: utilitatis nomen non tam ſplẽdidum q̃ neceſſarium ducimus. Quid eſt igitur (dixerit quis) in iureiurãdo? Num iratum timemus Iouem? At hoc quidem commune eſt omnium philoſophorum, non eorum modo qui deum nihil habere ipſum negocij dicunt, nihil exhibere alteri: ſed eorum etiam qui deum ſemper agere aliquid & moliri uolunt, nunq̃ nec iraſci deum, nec nocere. Quid autem iratus Iupiter plus nocere potuiſſet, q̃ nocuit ſibi ipſe Regulus? Nulla igitur uis fuit religionis quæ tantam utilitatem peruerteret. An ne turpiter faceret? Primum minima de malis. Num igitur tantum mali turpitudo iſta habebat, quantum ille cruciatus? Deinde illud etiam apud Accium Fregiſti ne fidem? Neq; dedi, neq; do infideli cuiq̃: quanq̃ ab impio Rege dicitur, luculente tamen dicitur. Addunt etiam, quemadmodum nos dicamus uideri quędam utilia quæ non ſint, ſic ſe dicere uideri quædam honeſta, quæ non ſunt: ut hoc ipſum uidetur honeſtum, conſeruandi iuriſiurandi cauſa ad cruciatum reuertiſſe: ſed fit non honeſtum, quia quod per uim hoſtium eſſet actum, ratum eſſe non debuit. Addũt etiam, quidquid ualde utile ſit, id fieri honeſtum, etiam ſi antea non uideretur. Hæc ferè contra Regulum. Sed prima uideamus. Non fuit Iupiter metuẽdus ne iratus noceret: qui neq; iraſci ſolet, nec nocere. Hæc quidem ratio non magis contra Reguli, q̃ contra omne iuſiurandum ualet. Sed in iureiurando, nõ qui metus, ſed quæ uis ſit, debet intelligi. Eſt enim iuſiurandum affirmatio religioſa. Quod autem affirmate quaſi deo teſte promiſeris, id tenendum eſt. Iã enim nõ ad iram deorum, quæ nulla eſt, ſed ad iuſtitiam & ad fidem pertinet. Nam præclare Ennius,

O fides alma, apta pinnis, & iuſiurandum Iouis.

Qui igitur iuſiurandum uiolat, is fidem uiolat, quam in Capitolio uicinam Iouis Opt. Max. (ut in Catonis oratione eſt) maiores noſtri eſſe uoluerunt. At enim ne iratus quidem Iupiter plus Regulo nocuiſſet, q̃ ſibi nocuit ipſe Regulus. Certe, ſi nihil malum eſſet niſi dolere. Id autem non modo non ſummum malum, ſed ne malum quidem eſſe, maxima auctoritate philoſophi affirmant. Quorum quidem teſtem nõ mediocrem, ſed haud ſcio an grauiſſimũ, Regulum nolite, quęſo, uituperare. Quem enim locupletiorem quærimus, q̃ principem populi R. qui retinendi officij cauſa cruciatum ſubierit uoluntarium? Nam quod aiunt, minima de malis, id eſt ut turpiter potius q̃ calamitoſe: an eſt ullum maius malum turpitudine? Quæ ſi ĩ deformitate corporis habeat aliquid offenſionis, quanta illa deprauatio & fœditas turpificati animi debet uideri? Itaque neruoſius qui iſta diſſerunt, ſolum audent malum dicere id quod turpe ſit: qui autem remiſſius, hi tamen non dubitant ſummum malum dicere. Nam illud quidẽ. Neq; dedi, neq; do infideli cuiq̃: idcirco recte à poeta, quia, quum tractaretur Atreus, perſonæ ſeruiendum fuit. Sed ſi hoc ſibi ſumant, nullam eſſe fidem quę infideli data ſit, uideant ne quæratur latebra periurio. Eſt autem ius etiam bellicũ fidesq; iuriſiurandi ſæpe cũ hoſte ſeruãda. Quod enim ita iuratum eſt, ut mens conciperet fieri oportere, id ſeruãdũ eſt. Quod aliter id ſi non feceris, nullum periurium eſt: ut ſi prędonibus pactum pro capite precium non attuleris, nulla fraus eſt, ne ſi iuratus quidem id non feceris.

feceris. Nam pirata nõ eſt ex perduellium numero definitus, ſed cõmunis hoſtis omniũ. Cum hoc nec fides debet, nec iuſiurandũ eſſe commune. Nõ enim falſum iurare, peierare eſt: ſed quod ex animi tui ſententia iuraris, ſicut uerbis concipitur more noſtro, id non facere, periurium eſt. Scite enim Euripides,

Iuraui lingua, mentem iniuratam gero.

Regulus uero nõ debuit conditiones pactionesq́ꝫ bellicas & hoſtiles perturbare periurio. Cum iuſto enim & legitimo hoſte res gerebatur: aduerſus quẽ & totũ ius fœciale, & multa ſunt iura cõmunia. Quod ni ita eſſet, nunquã claros uiros Senatus uinctos hoſtibus dedidiſſet. At uero Ti. Veturius, & Sp. Poſthumius, quum iterum Cõſules eſſent, quia quum male pugnatum apud Caudiũ eſſet, legionibus noſtris ſub iugũ miſſis, pacem cum Sãnitibus fecerãt, dediti ſunt his. Iniuſſu enim Populi Senatusq́ꝫ fecerant. Eodem tempore Ti. Minutius, Q. Aemilius, qui tum Tribb. pl. erant, ꝙ eorũ auctoritate pax erat facta dediti ſunt, ut pax Samnitium repudiaretur. Atq́ꝫ huius deditionis ipſe Poſthumius, qui dedebatur, ſuaſor & auctor fuit. Quod idem multis annis poſt C. Mancinus, qui ut Numantinis, quibuſcũ ſine Senatus auctoritate fœdus fecerat, dederetur, rogationẽ ſuaſit eam, quam L. Furius & Sextus Attilius ex S.C. ferebant: qua accepta, eſt hoſtibus deditus. Honeſtius hic ꝙ̃ Q. Pompeius, quo, quum in eadem cauſa eſſet, deprecante, accepta lex nõ eſt. Hic ea quæ uidebatur utilitas, plus ualuit ꝙ̃ honeſtas. Apud ſuperiores utilitatis ſpecies falſa, ab honeſtatis auctoritate ſuperata eſt. At non debuit ratum eſſe, quod erat actum per uim. Quaſi uero forti uiro uis poſſit adhiberi. Cur igitur ad Senatũ proficiſcebatur, quum preſertim de captiuis diſſuaſurus eſſet? Quod maximũ in eo eſt, id reprehẽditis. Non enim ſuo iudicio ſtetit, ſed ſuſcepit cauſam, ut eſſet iudicium Senatus: cui niſi ipſe auctor fuiſſet, captiui pro ſecto Pœnis redditi eſſent. ita incolumis in patria Regulus reſtitiſſet. Quod quia patrię non utile putauit, idcirco ſibi honeſtum & ſentire illa, & pati credidit. Nam (quod aiũt) quod ualde utile ſit, id fieri honeſtum: imo uero eſſe, non fieri. Eſt enim nihil utile, quod idem non honeſtum. Nec quia utile, honeſtum eſt: ſed quia honeſtum, utile. Quare ex multis mirabilibus exemplis haud facile quis dixerit hoc exemplo, aut laudabilius aut præſtantius. Sed ex tota hac laude Reguli, unum illud eſt admiratione dignum, ꝙ captiuos retinendos cenſuit. Nam ꝙ rediјt, nobis nũc mirabile uidetur: illis quidem temporibus aliter facere non potuit. Itaq́ꝫ iſta laus non eſt hominis, ſed temporũ. Nullum enim uinculum ad aſtringendam fidem iureiurando Maiores arctius eſſe uoluerunt. Id indicant leges in .xii. tabulis, indicant ſacratę, indicãt fœdera, quibus etiã cũ hoſte deuincitur fides. Indicãt notationes animaduerſionesq́ꝫ Cẽſorum, qui nulla de re diligentius ꝙ̃ de iureiurãdo iudicabãt. L. Mãlio Auli F. quum Dictator fuiſſet, M. Põponius Trib. pl. diem dixit, quod is paucos ſibi dies ad Dictaturã gerẽdam addidiſſet: criminabatur etiam quod Titum F. qui poſtea eſt Torquatus appellatus, ab hominibus relegaſſet, & ruri habitare iuſſiſſet. Quod quum audiuiſſet adoleſcens filius negocium exhiberi patri, accurriſſe Romam, & cum prima luce Pomponіј domum ueniſſe dicitur. Cui quum eſſet nunciatum: ꝙ illum iratum allaturum ad ſe aliquid cõtra patrẽ arbitraretur, ſurrexit è lectulo, remotisq́ꝫ arbitris, ad ſe adoleſcentẽ iuſſit uenire. At ille ut ingreſſus eſt, confeſtim gladium diſtrinxit, iurauitq́ꝫ ſe

ſllum ſtatim interſecturũ,niſi iuſiurandum dediſſet, ſe patrem miſſum eſſe facturum. Iurauit hoc terrore coactus Põponius. Rem ad populum detulit:docuit cur ſibi cauſa deſiſtere neceſſe eſſet. Manlium miſſum fecit. Tantũ tẽporibus illis iuſiurãdum ualebat. Atq; hic T. Manlius is eſt, qui ad Anienem, Galli, quẽ ab eo prouocatus occiderat, torque detracto cognomen inuenit: cuius tertio conſulatu Latini ad Veſerim fuſi, & fugati ſunt. Magnus uir in primis, & qui perindulgens in patrẽ, idem acerbe ſeuerus in filium. Sed ut laudandus Regulus in conſeruando iureiurãdo, ſic decem illi quos poſt Cannenſem pugnam iuratos ad Senatũ miſit Annibal ſe in caſtra reuerſuros, ea quorũ erant potiti Pœni, niſi de redimendis captiuis impetrauiſſent: ſi non redierunt, uituperãdi: de quibus nõ omnes uno modo. Nã Polybius bonus author in primis, ex decem nobiliſſimis qui tum erãt miſſi, nouẽ reuertiſſe dicit re à Senatu nõ impetrata: unum ex decẽ, qui paulo poſt q̃ erat egreſſus è caſtris, rediſſet quaſi aliquid eſſet oblitus, Romę remanſiſſe. Reditu enim in caſtra, liberatũ ſe eſſe iureiurando interpretabatur. Non recte. Fraus enim diſtringit, nõ diſſoluit periuriũ. Fuit igitur ſtulta calliditas peruerſe imitata prudentiam. Itaq; decreuit Senatus ut ille ueterator & callidus, uinctus ad Annibalem duceretur. Sed illud maximum. Octo hominum milia tenebat Annibal, non quos in acie cepiſſet, aut qui periculo mortis diffugiſſent, ſed qui relicti in caſtris fuiſſent à Paulo & Varrone Coss. Eos Senatus non cenſuit redimendos, cum id parua pecunia fieri poſſet: ut eſſet inſitum militibus noſtris aut uincere aut emori. Qua quidem re audita, fractum animũ Annibalis ſcribit idem, quod Senatus populusq́; Romanus rebus afflictis tam excelſo animo fuiſſet. Sic honeſtatis comparatione, ea quæ uidentur utilia, uincuntur. Acilius autem, qui græce ſcripſit hiſtoriam, plures ait fuiſſe qui in caſtra reuertiſſent eadem fraude, ut iureiurando liberarentur: eosq́; à Cenſoribus omnibus ignominijs notatos. Sit iam huius loci finis. Perſpicuum eſt enim ea quæ timido animo, humili, demiſſo, fractoq́; fiant, (quale fuiſſet Reguli factum, ſi aut dè captiuis quod ipſi opus eſſe uideretur, non quod Reipub. cenſuiſſet, aut domi remanere uoluiſſet) non eſſe utilia, quia ſint flagitioſa, fœda & turpia. Reſtat quarta pars, quæ decore, moderatione, modeſtia, continentia, temperantia continetur. Poteſt igitur quidquam utile eſſe, quod ſit huic talium uirtutum choro contrarium? Atqui ab Ariſtippo Cyrenaici atque Annicerij philoſophi nominati, omne bonum in uoluptate poſuerunt, uirtutemq́; cenſuerunt ob eam rem eſſe laudandam, quòd efficiens eſſet uoluptatis. Quibus obſoletis, floret Epicurus, eiuſdem ferè adiutor auctorq́; ſententiæ. Cum his uelis equisq́; (ut dicitur) ſi honeſtatem tueri ac retinere ſententia eſt, decertandum eſt. Nam ſi non modo utilitas, ſed uita omnis beata, corporis firma conſtitutione, eiusq́; conſtitutionis ſpe explorata (ut à Metrodoro ſcriptum eſt) continetur: certe hęc utilitas, & quidem ſumma, (ſic enim cenſent) cum honeſtate pugnabit. Nam ubi primum prudentiæ locus dabitur? An ut conquirat undiq; ſuauitates? Q; miſer uirtutis famulatus ſeruientis uoluptati? Quod autem munus prudentiæ? An legere intelligetur uoluptates? Fac nihil iſto eſſe iucundius: quid cogitari poteſt turpius? Iam qui dolorem ſummum malum dicat, apud eum quẽ habet locum fortitudo, quę eſt dolorum laborumq́; contemptio? Quãuis enim multis locis dicat Epicurus (ſicut hic dicit) ſatis

fortiter

ſortiter de dolore: tamen non id ſpectandum eſt quid dicat, ſed quid conſentaneum ſit ei dicere, qui bona uoluptate terminauerit, mala dolore. Vt ſi illum audiam de continentia & temperantia, dicit ille quidem multa multis locis, ſed aqua hæret, ut aiunt. Nam qui poteſt temperantiam laudare is qui ponat ſummum bonum in uoluptate? Eſt enim temperantia libidinum inimica: libidines autem conſectatrices uoluptatis. Atq; in his tamen tribus generibus quoquo modo poſſunt, non incallide tergiuerſantur: prudentiam introducunt, ſcientiam ſuppeditantem uoluptates, depellentem dolores. Fortitudinẽ quoq; aliquo modo expediunt, quum tradunt rationem negligendę mortis, perpetiendiq́; doloris. Etiam temperantiam inducunt, non facillime illi quidem, ſed tamen quo modo poſſunt, Dicunt enim uoluptatis magnitudinem doloris detractione fieri. Iuſtitia uacillat, uel iacet potius, omnesq́; eę uirtutes quæ in communitate cernuntur & in ſocietate generis humani. Neq; enim bonitas, nec liberalitas nec comitas eſſe poteſt, non plus q̃ amicitia, ſi hæc nõ per ſe expetantur, ſed ad uoluptatem utilitatémue referantur. Conferamus igitur in pauca. Nam ut utilitatem nullam eſſe docuimus quę honeſtati eſſet contraria, ſic omnem uoluptatem dicimus honeſtati eſſe contrariam. Quo magis reprehendendos Calliphonem & Dinomachum iudico, qui ſe dirempturos controuerſiam putauerunt, ſi cum honeſtate uoluptatem tanq̃ cum homine pecudem copulauiſſent. Non recipit iſtam coniunctionem honeſtas, aſpernatur, repellit. Nec uero finis bonorum & malorum, qui ſimplex eſſe debet, ex diſſimillimis rebus miſceri & temperari poteſt. Sed de hoc (magna enim res eſt) alio loco pluribus. Nunc ad propoſitum. Quemadmodum igitur ſiquando ea quę uideretur utilitas, honeſtati repugnat, dijudicanda res ſit, ſatis eſt ſupra diſputatum. Sin autem ſpeciem utilitatis etiam uoluptas habere dicetur, nulla poteſt eſſe ei cum honeſtate coniunctio. Nam ut tribuamus aliquid uoluptati, condimenti fortaſſe nonnihil, utilitatis certe nihil habebit. Habes à patre munus, Marce fili, mea quidem ſententia magnum, ſed perinde erit ut acceperis. Q;q̃ & hi tibi tres libri inter Cratippi cõmẽtarios tanq̃ hoſpites erunt recipiendi. Sed ut ſi ipſe ueniſſem Athenas (quod quidem eſſet factũ, niſi me è medio curſu clara uoce patria reuocaſſet) aliquando me quoq; audires: ſic quoniã his uoluminibus ad te profecta uox mea eſt, tribues his tẽporis quantum poteris: poteris autem quantum uoles. Cum uero intellexero te hoc ſcientię genere gaudere, tum & præſens tecũ propediem (ut ſpero) & dum aberis, abſens loquar. Vale igitur mi Cicero, tibiq́; perſuade, eſſe te quidem mihi cariſſimum, ſed multo fore cariorem, ſi talibus monimentis præceptisq́; lætabere.

MARCI TVLLII CICERONIS LELIVS, SIVE DE AMICITIA DIALOGVS, AD T. POMPONIVM ATTICVM CVIVS HAEC PRAEFATIO.

QVINTVS Mucius Augur multa narrare de C. Læ-
lio ſocero ſuo memoriter & iucunde ſolebat, nec dubi-
tare illum in omni ſermone appellare ſapientem. Ego
autem à patre ita eram deductus ad Scæuolam ſumpta
uirili toga, ut quoad poſſem, & liceret, à ſenis latere nũ
q̃ diſcederem. Itaq; multa ab eo prudenter diſputata,
multa breuiter & commode dicta, memoriæ manda-
bam, fieriq; ſtudebã eius prudentia doctior. Quo mor
tuo, me ad pontificem Scæuolam contuli, quem unum noſtræ ciuitatis & in-
genio & induſtria prgſtantiſſimum audeo dicere. Sed de hoc aliàs. Nunc re-
deo ad Augurem. Cum ſæpe multa, tum memini domi in hemicyclo ſeden-
tem, ut ſolebat, quum & ego eſſem una, & pauci admodum familiares, in eum
ſermonem illum incidere, qui tum ferè multis erat ĩ ore. Meminiſti enim pro
fecto, ut opinor, Attice, & eo magis, quod P. Sulpicio utebare multũ, quum
is Trib. pl. capitali odio à Q. Pompeio, qui tum erat Conſul, diſſideret: qui-
cum coniunctiſſime & amantiſſime uixerat, quanta eſſet hominum uel admi-
ratio, uel querela. Itaque tum Scæuola quum in eam ipſam mentionem inci-
diſſet, expoſuit nobis ſermonem Lælij de amicitia habitum ab illo ſecum, &
cum altero genero C. Fannio M. F. paucis diebus poſt mortem Aphricani.
eius diſputationis ſententias memorię mandaui, quas in hoc libro expoſui
meo arbitratu. Quaſi enim ipſos induxi loquentes, ne inquam & inquit ſæpi
us interponeretur. Atque ideo feci, ut tanquàm à prgſentibus coram haberi
ſermo uideretur. Quum enim ſæpe mecum ageres ut de amicitia ſcriberem ali
quid, digna mihi res cum omnium cognitione, tum noſtra familiaritate uiſa
eſt. Itaque feci non inuitus, ut prodeſſem multis tuo rogatu. Sed ut in Cato-
ne Maiore feci, qui eſt ſcriptus ad te de ſenectute, Catonem induxi ſenem diſ-
putantem, quia nulla uidebatur aptior perſona quæ de illa ætate loqueretur.
quàm eius, qui & diutiſſime ſenex fuiſſet, & in ipſa ſenectute prę ceteris floruiſ
ſet: ſic cum accepiſſemus à patribus maxime memorabilẽ. C. Lælij & P. Sci-
pionis familiaritatem fuiſſe C. Lælij Perſona uiſa eſt idonea mihi, quę de ami
citia ea ipſa diſſereret, quæ diſputata ab eo meminiſſet Scæuola. Genus au-
tem hoc ſermonum poſitum in hominum ueterum auctoritate, & eorum illu-
ſtrium, plus neſcio quo pacto uidetur habere grauitatis. Itaque ipſe mea le-
gens, ſic afficior interdum, ut Catonem, non me loqui exiſtimem. Sed ut tum
ad ſenẽ ſenex de ſenectute, ſic hoc libro ad amicũ amiciſſimus ſcripſi de amici-
tia. Tũ eſt Cato locutus, quo erat nemo ferè ſenior temporibus illis, nemo pru
dentior. Nunc Lęlius, & ſapiens (ſic enim eſt habitus) & amicitiæ gloria ex
cellens de amicitia loquitur. Tu uelim à me animum parumper auertas, Læ-
liũ loqui ipſum putes. C. Fannius, & Q. Mucius ad ſocerũ ueniũt poſt mor
tem

tem Africani.ab his ſermo oritur.Reſpondet Lęlius:cuius tota diſputatio eſt de amicitia : quam legens tu ipſe cognoſces. FANNIVS. Sunt iſta Læli. Nec enim melior uir fuit Africano quiſq̃ nec clarior. Sed exiſtimare debes omnium oculos in te eſſe coniectos. Vnum te ſapientem & appellant & exiſtimant. Tribuebatur hoc modo M.Catoni.Scimus L.Acilium apud patres noſtros appellatũ eſſe ſapientẽ.Sed uterq; alio quodam modo. Acilius, quia prudens eſſe in iure ciuili putabatur.Cato,quia multarum rerum uſum habebat,multa eius & in Senatu & in foro uel prouiſa prudenter,uel acta conſtanter,uel reſponſa acute ferebantur,propterea quaſi cognomen iam habebat in ſenectute ſapientis. Te autem alio quodam modo,non ſolum natura & moribus,uerum etiam ſtudio & doctrina eſſe ſapientem: nec ſicut uulgus, ſed ut eruditi ſolent appellare ſapientem, qualem in reliqua Græcia neminem. Nã qui ſeptem appellantur,eos,qui iſta ſubtilius quęrunt, in numero ſapientum non habent. Athenis unum accepimus,& eum quidem Apollinis oraculo ſapientiſſimum iudicatum.Hanc eſſe in te ſapientiam exiſtimant,ut omnia tua in te poſita eſſe ducas,humanosq; caſus uirtute inferiores putes.Itaque ex me quærunt,credo ex hoc item Scæuola, quonam pacto mortem Africani feras,eoq; magis quod proximis Nonis cum in hortos D.Bruti Auguris cõmentandi cauſa(ut aſſolet)ueniſſemus,tu nõ affuiſti,qui diligentiſſime ſemper illum diem & illud munus ſolitus eſſes obire. SCAEVOLA. Quęrunt quidem C.Læli multi,ut eſt à Fannio dictum. Sed ego id reſpondeo, quod animaduerti te dolorem quem acceperis cum ſummi uiri tum amiciſſimi morte,ferre moderate,nec potuiſſe non commoueri,nec fuiſſe id humanitatis tuæ. Q; autem in noſtro collegio non affuiſſes, ualetudinem reſpondeo cauſam non mœſtitiam fuiſſe. LAEL. Recte tu quidem Scæuola, & uere. Nec enim ab iſto officio,quod ſemper uſurpaui cum ualerem ,abduci incommodo meo debui.Nec ullo caſu arbitror hoc conſtanti homini poſſe contingere, ut ulla intermiſſio fiat officij. Tu autem Fanni quod mihi tantum tribui dicis, quantum ego nec agnoſco,nec poſtulo,facis amice: ſed,ut mihi uideris , non recte iudicas de Catone. Aut enim nemo(quod quidem magis credo)aut ſi quiſq̃, ille ſapiens fuit. Quomodo(ut alia omittam)mortem filij tulit? Meminerã Paulum,uideram Caium. ſed hi ne comparentur Catoni maximo & ſpectato uiro. Quamobrem caue Catoni anteponas, ne iſtum quidem ipſum quem Apollo(ut ais)ſapientiſſimum iudicauit. Huius enim facta,illius dicta laudantur .De me autem(ut iam cum utroq; loquar)ſic habeto te. Ego ſi Scipionis deſiderio me moueri negem,q̃ id recte faciam,uiderint ſapientes: ſed certe mentiar. Moueor enim tali amico orbatus,qualis,ut arbitror,nemo unq̃ erit: &,ut confirmare poſſum,nemo certe fuit. Sed non egeo medicina,me ipſe cõſolor,& maxime illo ſolatio,q; eo errore careo,quo amicorum deceſſu plerique angi ſolent. Nihil enim mali accidiſſe Scipioni puto: mihi accidit,ſi quid accidit. Suis autẽ incõmodis grauiter angi,nõ amicũ,ſed ſeipſũ amãtis eſt. Cũ illo uero quis neget actũ eſſe pręclare? Niſi enĩ(quod ille minime putabat) ĩmortalitatẽ optare uellet, quid non eſt adeptus, quod homini fas eſſet optare? Qui ſummã ſpẽ ciuiũ,quã de eo iã puero habuerãt,cõtinuo adoleſcẽs ĩcredibili uirtute ſuperauit. qui Cõſulatũ petijt nũq̃, factus eſt Cõſul bis,primũ ante tẽpus,iterũ ſibi ſuo tẽpore, Reipu. penè ſero,qui duabus urbibus euerſis

inimiciſſimis huic imperio,non modo pręſentia,uerumetiam futura bella deleuit. Quid dicam de moribus facillimis,de pietate in matrem,liberalitate in ſorores,bonitate in ſuos,iuſtitia in omnes? Hęc nota ſunt uobis. Quàm autem ciuitati carus fuerit, mœrore funeris indicatum eſt. Quid igitur hunc paucorum annorum acceſſio iuuare potuiſſet? Senectus enim quamuis non ſit grauis (ut memini Catonem anno anteq̃ mortuus eſt,mecum & cum Scipione diſſerere) tamen aufert eam uiriditatem, in qua etiam tunc erat Scipio. Quamobrē uita quidē talis fuit,uel fortuna,uel gloria,ut nihil poſſet accedere. Moriendi autem ſenſum celeritas abſtulerit. Quo de genere mortis difficile dictu eſt. Quid homines ſuſpicētur,uidetis. Hoc tamen uere licet dicere, P. Scipioni ex multis diebus,quos in uita celeberrimos lętiſſimosq́ uiderit,illum diem clariſſimum fuiſſe,cum Senatu dimiſſo domum reductus ad ueſperam eſt à patribus conſcriptis,à populi R. ſocijs,& Latinis,pridie q̃ exceſſit è uita: ut ex tam alto dignitatis gradu ad ſuperos uideatur potius q̃ ad inferos perueniſſe. Neq; enim aſſentior ijs qui hæc nuper diſſerere cœperunt,cum corporibus ſimul animos interire,atq; omnia morte deleri. Plus apud me antiquorū auctoritas ualet,uel noſtrorum maiorum,qui mortuis tam religioſa iura tribuerunt: quod non feciſſent profecto,ſi nihil ad eos pertinere arbitrarentur. Vel eorum qui in hac terra fuerunt,magnamq́ Gręciam (quę nunc quidem deleta eſt,tum florebat) inſtitutis & præceptis ſuis erudierunt. Vel eius qui Apollinis oraculo ſapientiſſimus eſt iudicatus, qui non tum hoc, tum illud (ut in pleriſq;) ſed idē ſemper,animos hominum eſſe diuinos,ijsq́;,cum è corporibus exceſſiſſent,reditum in cœlū patere,optimoq́; & iuſtiſſimo cuiq; expeditiſſimum. quod idem Scipioni uidebatur. Qui quidem,quaſi pręſagiret. perpaucis ante mortem diebus,cum & Philus & Manilius adeſſent, & alij plures tuq; etiam Scæuola mecum ueniſſes,triduum diſſeruit de Rep. cuius diſputationis fuit extremum ferè de immortalitate animorum: quę ſe in quiete per uiſum ex Africano audiſſe dicebat. Id ſi ita eſt,ut optimi cuiusq; animus in morte facillime euolet,tanquam è cuſtodia uinculisq́ corporis: cui cenſemus curſum ad deos faciliorem fuiſſe quàm Scipioni? Quocirca mœrere hoc eius euentu,uereor ne inuidi magis quàm amici ſit. Sin autem illa uereor,ut idem interitus ſit animorum & corporum,nec ullus ſenſus maneat: ut nihil boni eſt in morte,ſic certe nihil eſt mali. Senſu enim amiſſo fit idem,quaſi natus non eſſet omnino. Quem tamen eſſe natum & nos gaudemus,& hæc ciuitas,dum erit,lætabitur. Quamobrem cum illo quidem (ut ſupra dixi) actum optime eſt,mecum autem incommodius: quem fuerat æquius,ut prius introieram,ſic prius exire de uita. Sed tamen recordatione noſtræ amicitiæ ſic fruor, ut beate uixiſſe uidear, quia cum Scipione uixerim, quo cum mihi coniuncta cura de republica & de priuata fuit: quo cum domus fuit & militia communis, & id in quo eſt omnis uis amicitię uoluntatum, ſtudiorum, ſententiarum ſumma conſenſio. Itaque non tam iſta me ſapientię (quam modo Fannius commemorauit) fama delectat,falſa preſertim, q̃ q; amicitiæ noſtræ memoriā ſpero ſempiternā fore: idq́ mihi eo magis eſt cordi q; ex omnibus ſeculis uix tria aut quatuor nominātur paria amicorū: quo in genere ſperare uideor Scipionis amicitiā & Lælij notā poſteritati fore. FAN. Iſtud quidē Lęli ita neceſſe eſt. Sed quoniā amicitię mētionē feciſti,& ſumus otioſi,

pergratum

pergratum mihi feceris, ſpero item Scęuolæ, ſi quēadmodum ſoles de ceteris rebus cum ex te quęruntur, ſic de amicitia diſputaris, quid ſentias, qualem exiſtimes, quę pręcepta des. SCAE. Mihi uero erit gratum: atq; id ipſum cum tecum agere conarer, Fannius anteuertit. Quamobrem utriq; noſtrum gratum admodum feceris. LAEL. Ego uero non grauarer, ſi mihi ipſe confiderē. Nam & præclara res eſt, & ſumus (ut dixit Fānius) otioſi. Sed quis ego ſum? aut quæ in me eſt facultas? Doctorum eſt iſta cōſuetudo, eaq; Græcorū, ut ijs id ponatur de quo diſputent q̄uis ſubito. Magnū opus eſt, egetq; exercitatione nō parua. Quomobrē quæ diſputari de amicitia poſſunt, ab eis cenſeo petatis, qui iſta profitētur. Ego uos hortari tantum poſſum, ut amicitiam omnibus rebus anteponatis. nihil eſt enim tam naturæ aptum, tam conueniens ad res uel ſecundas, uel aduerſas. Sed hoc primum ſentio, niſi in bonis amicitiam eſſe non poſſe. Neq; id ad uiuum reſeco, ut illi qui hæc ſubtilius diſſerunt, fortaſſe uere, ſed ad communem utilitatem parum. Negant enim quenq̄ uirum bonum eſſe, niſi ſapientem. Sit ita ſanè. Sed eam ſapientiam interpretantur, quam adhuc mortalis nemo eſt conſecutus. Nos autem ea quę ſunt in uſu uitaq; communi, non ea quę finguntur, aut optantur, ſpectare debemus. Nunq̄ ego dicam C. Fabricium, M. Curium, T. Coruncanium, quos ſapientes noſtri maiores iudicabant, ad iſtorum normam fuiſſe ſapientes. Quare ſibi habeant ſapientię nomen, & inuidioſum, & obſcurum: concedantq; ut hi boni uiri fuerint. Ne id quidem facient. negabunt id niſi ſapienti poſſe concedi. Agamus ergo pingui Minerua, ut aiunt. Qui ita ſe gerunt, ita uiuunt, ut eorum probetur fides, integritas, ęqualitas, liberalitas, nec ſit in eis ulla cupiditas, libido, audacia: ſintq; magna conſtantia, ut ij fuerunt quos modo nominaui: hos uiros bonos, ut habiti ſunt, ſic etiam appellandos putemus, qui ſequantur, quantum homines poſſunt, naturam optimam recte uiuendi ducem. Sic enim mihi perſpicere uideor, ita natos eſſe nos, ut inter omnes eſſet ſocietas quædam: maior autem, ut quiſq; proxime accederet. Itaq; ciues potiores ſunt q̄ peregrini, & propinqui q̄ alieni. cum his enim amicitiam natura ipſa peperit: ſed ea nō ſatis habet firmitatis. Nāq; hoc pręſtat amicitia propinquitati, q; ex propinquitate beneuolentia tolli poteſt, ex amicitia non poteſt. Sublata enim beneuolentia, amicitiæ nomen tollitur, propinquitatis manet. Quanta autem uis amicitię ſit, ex hoc intelligi maxime poteſt, q; ex infinita ſocietate generis humani, quam conciliauit ipſa natura, ita contracta res eſt & adducta in anguſtum, ut omnis caritas aut inter duos, aut inter paucos iungeretur. Eſt enim amicitia nihil aliud, niſi omnium diuinarum humanarumq; rerum cum beneuolentia & caritate ſumma conſenſio. Qua quidem, haud ſcio an, excepta ſapientia quidq̄ melius homini ſit à dijs immortalibus datum. Diuitias alij præponunt, bonam alij ualetudinem, alij potentiam, alij honores, multi etiam uoluptates. Beluarum hoc quidem extremum eſt: illa autem ſuperiora caduca ſunt & incerta, poſita non tam in noſtris conſilijs, quàm in fortunæ temeritate. Qui autem in uirtute ſummum bonum ponunt, pręclare illi quidem: ſed hæc ipſa uirtus amicitiam & gignit, & continet. Nec ſine uirtute amicitia eſſe ullo pacto poteſt. Iam uirtutē ex cōſuetudine uitæ ſermoniſq; noſtri interpretemur: nec metiamur eam, ut quidam docti, uerborum magnificētia: uiroſq; bonos, eos qui habētur, numeremus, Paulos, Catones, Caios.

Scipiones, Philos. His communis uita contenta eſt. Hos autem omittamus qui omnino nuſq̃ reperiuntur. Tales igitur inter uiros amicitia tantas opportunitates habet, quantas uix queo dicere. Principio cui poteſt eſſe uita uitalis, ut ait Ennius, qui non in amici mutua beneuolentia conquieſcat? Quid dulcius, q̃ habere quo cum omnia audeas ſic loqui, ut tecum? Quis eſſet tantus fructus in proſperis rebus, niſi haberes qui illis ęque ac tu ipſe gauderet? Aduerſas uero ferre difficile eſſet ſine eo, qui illas grauius etiam q̃ tu ferret. Deniq; ceteræ res quæ expetuntur, opportunæ ſunt, ſingulæ rebus fere ſingulis, diuitiæ ut utare, opes ut colare, honores ut laudere, uoluptates ut gaudeas, ualetudo ut dolore careas, & muneribus fungare corporis. Amicitia plurimas res cõtinet: quoquo te uerteris, præſto eſt: nullo loco excluditur: nunq̃ intempeſtiua, nunq̃ moleſta eſt. Itaq; non aqua, non igni, (ut aiunt) pluribus locis utimur, q̃ amicitia. Neq; ego nunc de uulgari aut de mediocri (quæ tamen ipſa delectat, & prodeſt) ſed de uera & perfecta loquor: qualis eorum, qui pauci nominantur, fuit. Nam & ſecundas res ſplẽdidiores facit amicitia: & aduerſas partiens, communicansq;, leuiores. Quũq; plurimas & maximas commoditates amicitia contineat, tum illa nimirum præſtat omnibus, q̈ bona ſpe prælucet in poſterum: nec debilitari animos, aut cadere patitur, uerumetiam iam amicum qui intuetur, tanquã exemplar aliquod intuetur ſui. Quocirca & abſentes adſunt, & egentes abundant, & imbecilli ualent, & (quod difficilius dictu eſt) mortui uiuunt. Tantus eos honos, memoria, deſideriũ proſequitur amicorum. Ex quo illorum beata mors uidetur, & horum uita laudabilis. Quod ſi exemeris ex rerum natura beneuolentiæ coniunctionem: nec domus ulla, nec urbs ſtare poterit, ne agri quidem cultus permanebit. Id ſi minus intelligitur; quanta uis amicitiæ concordiæq; ſit, ex diſſenſionibus atque diſcordijs percipi poteſt. Quæ autem domus tam ſtabilis, quæ tam firma ciuitas eſt, quæ non odijs atque diſſidijs funditus poſſit euerti? Ex quo quantũ boni ſit in amicitia, iudicari poteſt. Agrigentinum quidem doctum quendam uirum carminibus Græcis uaticinatum ferunt, quæ in rerum natura, totoq; mundo conſtarent, quæq; mouerentur, ea contrahere amiciciam, diſſipare diſcordiam. Atque hoc quidem omnes mortales & intelligunt, & re probant. Itaque ſi quando aliquod officium extitit amici in periculis aut adeũdis aut communicandis, quis eſt qui id non maximis efferat laudibus? Qui clamores tota cauea nuper in hoſpitis & amici mei Pacuuij fuerunt noua fabula quũ ignorante Rege uter eorum eſſet Oreſtes, Pylades Oreſtem eſſe ſe diceret, ut pro illo necaretur, Oreſtes autem, ita ut erat, Oreſtem ſe eſſe perſeueraret? Stantes plaudebant in re ficta, quid arbitramur in uera fuiſſe facturos? Facile indicabat ipſa natura uim ſuam, cum homines quod facere ipſi non poſſent, id recte fieri in altero iudicarent. Hactenus mihi uideor de amicitia quod ſentirem potuiſſe dicere. ſi qua præterea ſunt (credo autem eſſe multa) ab ijs, ſi uidebitur, qui iſta diſputant, quæritote. FAN. Nos autem à te potius: q̃q̃ etiam ab iſtis ſæpe quæſiui, & audiui, non inuitus equidem. Sed aliud quoddam filum orationis tuæ. SCAE. Tu magis id diceres Fãni, ſi nuper in hortis Scipionis, quũ eſt de Rep. diſputatum, affuiſſes, qualis tum patronus iuſtitiæ fuit contra accuratam orationem Phili. FAN. Facile id quidem fuit iuſtitiam iuſtiſſimo uiro defendere. SCAE. Quid amicitiam? Nonne facile ei qui ob eã

ſumma fide,cõſtantia,iuſtitiaq́ꝫ ſeruatã,maximam gloriam ceperit? LAEL. Vim hoc quidem eſt afferre. Quid enim refert qua me ratione cogatis? Cogitis certe.ſtudijs enim generorum,preſertim in re bona,cum difficile eſt,tũ ne æquum quidem obſiſtere. Sępiſſime igitur mihi de amicitia cogitanti, maxime illud conſiderandum uideri ſolet,num propter imbecillitatem atqꝫ inopiam deſiderata ſit amicitia,ut dandis recipiendisq́ꝫ meritis,quod quiſqꝫ minus per ſe ipſe poſſet,id acciperet ab alio,uiciſſimq́ꝫ redderet:an eſſet hoc quidem proprium amicitię,ſed antiquior & pulchrior,& magis à natura ipſa profecta alia cauſa. Amor enim (ex quo amicitia eſt nominata) princeps eſt ad beneuolentiam coniungendam. Nam utilitates quidem etiam ab ĳs percipiuntur,qui ſimulatione amicitię coluntur,& obſeruantur cauſa temporis, In amicitia autem nihil eſt fictum,nihil ſimulatum:& quidquid eſt,id eſt uerum & uoluntarium. Quapropter à natura mihi uidetur potius q̃ ab indigentia orta amicitia:& applicatione animi magis cum quodam ſenſu amandi, q̃ cogitatione quantum illa res utilitatis eſſet habitura. Quod quidem quale ſit etiam in beſtĳs quibuſdam animaduerti poteſt,quæ ex ſe natos ita amant ad quoddam tempus,& ab eis ita amãtur,ut facile earum appareat ſenſus. Quod in homine multo eſt euidentius. Primum ex ea caritate quę eſt inter natos & parentes,quę dirimi niſi deteſtabili ſcelere non poteſt: Deinde cum ſimilis ſenſus extitit amoris,ſi aliquem nacti ſumus,cuius cum moribus & natura congruamus, qꝫ in eo quaſi lumen aliquod probitatis & uirtutis proſpicere uideamur. Nihil eſt enim amabilius uirtute,nihil quod magis alliciat homines ad diligẽdum quippe quũ propter uirtutem & probitatem eos etiam quos nũq̃ uidimus,quodammodo diligamus. Quis enim eſt qui C. Fabricĳ, M. Curĳ cum caritate aliqua & beneuolentia memoriam non uſurpet,quos nunq̃ uiderit? Quis autem eſt qui Tarquinium Superbum,qui P. Caſſium, Sp. Melium non oderit? Cum duobus ducibus de Imperio in Italia decertatum eſt, Pyrrho,& Annibale. Ab altero propter probitatem eius,non nimis alienos animos habemus:alterum propter crudelitatem ſemper hæc ciuitas oderit. Q. ſi tanta uis probitatis eſt,ut eam uel in eis quos nunq̃ uidimus,uel, quod maius eſt,in hoſte etiam diligamus:quid mirum eſt ſi animi hominum moueantur,cum eorum quibus cum uſu coniũcti eſſe poſſint,uirtutem & bonitatem perſpicere uideantur? Q. q̃ confirmatur amor & beneficio accepto, & ſtudio perſpecto,& conſuetudine adiuncta: quibus rebus ad illum primũ motum animi & amoris adhibitis,admirabilis quædam exardeſcit beneuolentiæ magnitudo. Quam,ſi qui putant ab imbecillitate proficiſci,ut ſit per quam aſſequatur quod quiſq́ꝫ deſideret, humilem ſanè relinquũt,& minime generoſum (ut ita dicam) ortum amicitiæ, quam ab inopia atqꝫ indigentia naſci uolunt. Quod ſi ita eſſet:ut quiſqꝫ minimum in ſe eſſe arbitraretur, ita ad amicitiam eſſet aptiſſimus. quod lõge ſecus eſt. Vt enim quiſq́ꝫ ſibi plurimum confidit,& ut quiſqꝫ maxime uirtute & ſapientia ſic munitus eſt ut nullo egeat,ſuaq́ꝫ omnia in ſeipſo poſita iudicet: ita in amicitĳs expetendis colendisq́ꝫ maxime excellit. Quid enim? Africanus indigens mei? Minime hercle. At ne ego quidem illius: ſed ego admiratione quadam uirtutis eius, ille uiciſſim opinione fortaſſe nonnulla,quam de meis moribus habebat,me dilexit: auxit beneuolentiã conſuetudo. Sed q̃q̃ utilitates multæ & magnæ conſecutæ

ſunt,non ſunt tamen ab earum ſpe cauſę diligendi profectę. Vt enim benefici liberalesq́ue ſumus,non ut exigamus gratiam(neq́ue enim beneficium fœneramur,ſed natura propenſi ad liberalitatem ſumus) ſic amicitiam,non ſpe mercedis adducti,ſed quod omnis eius fructus in ipſo ſit amore, expetendam putamus. Ab ijs qui pecudum ritu ad uoluptatem omnia referunt,longe diſſentimus. Nec mirum. Nihil enim altum,nihil magnificum ac diuinum ſuſpicere poſſunt qui ſuas omnes cogitationes abiecerunt in rem tam humilem, tamq́ue contemptam. Quamobrem hos quidem ab hoc ſermone remoueamus: ipſi autem intelligamus à natura gigni ſenſum diligendi,& beneuolentię caritatē facta ſignificatione probitatis: quam qui appetiuerunt,applicant ſeſe,& propius admouent,ut & uſu eius quem diligere cœperint, fruantur & moribus: ſintq́ue pares in amore & æquales,propenſioresq́ue ad bene merēdum quàm ad repoſcēdum. Atq́ue hæc inter eos ſit honeſta certatio. Sic & utilitates ex amicitia maxime capientur,& erit eius ortus à natura,quàm ab imbecillitate, & grauior & uerior. Nam ſi utilitas amicitias conglutinaret, eadem commutata diſſolueret. Sed quia natura mutari non poteſt,idcirco ueræ amicitiæ ſempiternæ ſunt. Ortum quidem amicitiæ uidetis, niſi quid ad hęc forte uultis. SCAE. Tu uero perge Læli. pro hoc enim,qui minor eſt natu,meo iure reſpondeo. FAN. Recte tu quidem. quamobrem audiamus. LAE. Audite uero optimi uiri ea quæ ſæpiſſime inter me & Scipionem de amicitia diſſerebantur. Quanquam ille quidem nihil difficilius eſſe dicebat,quàm amicitiam uſq́ue ad extremum uitæ diem permanere. Nam uel ut non idem expediret,incidere ſępe: uel ut de Rep. non idem ſentiretur: mutari etiam mores hominum ſępe dicebat, aliàs aduerſis rebus,aliàs ætate ingraueſcente. Atq́ue earum rerum exemplum ex ſimilitudine capiebat ineuntis ætatis,quod ſummi puerorum amores ſępe unà cū prętexta toga deponerentur. Sin autem ad adoleſcentiam perduxiſſent,dirimi tamen interdum contentione, uel luxurię conditione, uel commodi alicuius,quod idem adipiſci uterq́ue non poſſet. Quod ſi qui longius in amicitia prouecti eſſent,tamen ſæpe labefactari,ſi in honoris contentionem incidiſſent. Peſtem enim maiorem eſſe nullam in amicitijs,quàm in pleriſq́ue pecunię cupiditatē, in optimis quibuſq́ue honoris certamen& gloriæ,ex quo inimicitias maximas ſępe inter amiciſſimos extitiſſe. Magna etiam diſſidia,& plerunq́ue iuſta naſci, quū aliquid ab amicis quod rectum non eſſet, poſtularetur,ut aut libidinis miniſtri,aut adiutores eſſent ad iniuriam. Quod qui recuſarent,quàmuis honeſte id facerent,ius tamen amicitiæ deſerere arguerētur ab ijs,quibus obſequi nollent: illos autem qui quiduis ab amico auderent poſtulare, poſtulatione ipſa profiteri omnia ſe amici cauſa eſſe facturos. Eorum querela inueterata nō modo familiaritates extingui ſolere,ſed etiam odia gigni ſempiterna. Hęc ita multa quaſi fato impendere amicitijs,ut omnia ſubterfugere,nō modo ſapientiæ, ſed etiam felicitatis diceret ſibi uideri. Quamobrem id primum uideamus, ſi placet,quatenus amor ī amicitia progredi debeat. Num ſi Coriolanus habuit amicos,ferre contra patriam arma illi cum Coriolano debuere? Num Becillinum amici regnum appetentem,num Sp. Melium iuuare debuerunt? Ti. quidem Gracchum Remp. uexantem à Q. Tuberone æqualibusq́ue amicis derelictū uidebamus. At C. Bloſius Cumanus hoſpes familię ueſtrę, Scæuola, cū ad me,qui aderam Lenate & Rutilio Coſs. in conſilio deprecatum ueniſſet,

hanc

hanc ut ſibi ignoſcerem cauſam afferebat, ꝗ tanti Ti. Gracchũ feciſſet, ut quid quid ille uellet, ſibi faciendum putaret. Tum ego, Etiámne, inquam, ſi te in Capitolium faces ferre uellet? Nunq̃, inquit, uoluiſſet id quidem: ſed ſi uoluiſſet, paruiſſem. Videtis q̃ nefaria uox. Et hercle ita fecit, uel plus etiam q̃ dixit. Non enim paruit ille Ti. Gracchi temeritati, ſed præfuit: nec ſe comitem illius furoris, ſed ducem præbuit. Itaq; hac amẽtia quæſtione noua perterritus, in Aſiam profugit, ad hoſtes ſe contulit, pœnas Reip. graues iuſtasq; perſoluit. Nulla eſt igitur excuſatio peccati, ſi amici cauſa peccaueris. Nam cum conciliatrix amicitię uirtutis opinio fuerit, difficile eſt amicitiam manere ſi à uirtute defeceris. Q, ſi rectum ſtatuerimus uel cõcedere amicis quidquid uelint, uel impetrare ab amicis quidquid uelimus, perfecta quidem ſapientia ſumus, ſi nihil habeat res uitij. Sed loquimur de ijs amicis, qui ante oculos ſunt, quos uidemus, aut de quibus memoriam accepimus, aut quos nouit uita communis Ex hoc numero nobis exempla ſumenda ſunt, & eorum quidem maxime, qui ad ſapientiam proxime accedunt. Vidimus Paulum Aemilium C. Lucinio familiarem fuiſſe (ſic à patribus accepimus) bis unà Conſules, & Collegas ĩ Cenſura. Tum etiam cum ijs, & inter ſe coniunctiſſimos fuiſſe M. Curium & T. Coruncanium, memoriæ proditum eſt. Igitur ne ſuſpicari quidem poſſumus quenq̃ horum ab amico quippiam contendiſſe quod contra fidem, cõtra iuſiurandum, contra Remp. eſſet. Nam hęc quidem in talibus uiris quid attinet dicere? Si contendiſſent, ſcio impetraturos non fuiſſe: cum illi ſanctiſſimi uiri fuerint. Aeque autem nefas ſit tale aliquid & facere rogatum, & rogaſſe. At uero Ti. Gracchum ſequebantur C. Carbo, C. Cato, & minime tunc quidem C. frater, nunc idem acerrimus inimicus. Hęc igitur prima lex in amicitia ſanciatur, ut neq; rogemus res turpes, nec faciamus rogati. Turpis enim excuſatio eſt, & minime accipienda, cum in ceteris peccatis, tum ſi quis contra Remp. ſe amici cauſa feciſſe fateatur. Etenim eo loco, Fanni & Scæuola, locati ſumus, ut nos longe proſpicere oporteat futuros caſus Reipu. Deflexit enim iam aliquantulum de ſpatio curriculoq; conſuetudo maiorum. Tib. Gracchus regnum occupare conatus eſt, uel regnauit is quidẽ paucos menſes. Nunquid ſimile populus R. audierat, aut uiderat? Hunc etiam poſt mortẽ ſecuti amici & propinqui. Quid in P. Scipionem fecerint, ſine lacrimis non queo dicere. Nam Carbonem quoq;, quem modo potuimus, propter recentem pœnam T. Gracchi ſuſtinuimus. De C. Græcchi autem Tribunatu quid expectẽ, non libet augurari. Serpit enim deinde res, quæ procliuius ad perniciem, cum ſemel cœpit, labitur. Videtis in tabella iam ante quãta ſit facta labes, primo Gabinia lege, bennio autem poſt Caſſia. Videre iam uideor Populum à Senatu diſiunctum & multitudinis arbitrio res maximas agi. Plures enim diſcent quemadmodum hęc fiant, q̃ quemadmodum his reſiſtatur. Quorſum hæc? quia ſine ſocijs nemo quidq̃ tale conatur. Præcipiendum eſt igitur bonis, ut ſi in eiuſmodi amicitias ignari caſu aliquo inciderint, ne exiſtiment ita ſe alligatos, ut ab amicis in magnã aliquam rem peccantibus non diſcedant. Improbis autem pœna ſtatuẽda eſt: nec minor uero ijs qui ſecuti erunt alterum, q̃ ijs qui ipſi fuerint impietatis duces. Quis clarior in Græcia Themiſtocle? quis potẽtior? qui cum Imperator bello Perſico ſeruitute Gręciam liberaſſet, propterq; inuidiam in exilium miſſus eſſet, ingratæ patriæ iniuriam non tulit,

quam ferre debuit. Fecit idem quod uiginti annis ante apud nos fecerat Co-
riolanus. His adiutor contra patriā inuentus eſt nemo, itaq; mortē ſibi uterq;
conſciuit. Quare talis improborum conſenſio non modo excuſatione amici-
tiæ tegenda non eſt, ſed potius omni ſupplicio uindicanda eſt: ut ne quis con-
ceſſum putet, amicum bellum patriæ inferentem ſequi. Quod quidem, ut res
cœpit ire, haud ſcio an aliquando futurum ſit. Mihi autem non minori curæ
eſt qualis Reſp. poſt mortem meam futura ſit, q̃ qualis hodie ſit. Hæc igi-
tur prima lex amicitię ſanciatur, ut ab amicis honeſta petamus, amicorum cau
ſa honeſta faciamus: ne expectemus quidem dum rogemur, ſtudium ſemper
adſit, cunctatio abſit. conſilium uerum dare gaudeamus libere. Plurimum in
amicitia amicorum bene ſuadentium ualeat auctoritas: eáque adhibeatur ad
monendum, non modo aperte, ſed etiam acriter, ſi res poſtulabit: & auctorita
ti adhibitæ pareatur. Nam quibuſdam, quos audio ſapientes fuiſſe habitos in
Græcia, placuiſſe opinor mirabilia quædam. Sed nihil eſt quod illi non perſe
quantur ſuis argutijs, partim fugiēdas eſſe nimias amicitias, ne neceſſe ſit unū
ſolicitum eſſe pro pluribus: ſatis ſuperq; eſſe ſibi ſuarum cuiq; rerum curam.
Alienis nimis implicari, moleſtum eſſe: commodiſſimum eſſe quàm laxiſſi-
mas habenas habere amicitię, quas uel adducas cum uelis, uel remittas. Caput
enim eſſe ad beate uiuendum ſecuritatem, qua frui non poſſit animus, ſi tan-
quam parturiat unus pro pluribus. Alios autem dicere aiunt etiam multo in-
humanius (quem locum breuiter perſtrinxi paulo ante) præſidij adiumētiq;
cauſa, non beneuolentiæ neque caritatis amicitias eſſe expetendas. Itaque ut
quiſq; minimum firmitatis habeat, minimumq; uirium, ita amicitias appete-
re maxime. Et eo fieri, ut mulierculæ magis amicitiarum præſidia quærant,
quàm uiri: & inopes, quàm opulenti: & calamitoſi, quàm ij qui putantur bea
ti. O præclaram ſapientiam. Solem enim è mundo tollere uidentur, qui amici
tiam è uita tollunt, qua à dijs immortalibus nihil melius habemus, nihil iucū
dius. Quæ eſt enim iſta ſecuritas? Specie quidem blanda, ſed re ipſa multis lo
cis repudianda eſt. Neque enim eſt conſentaneum, ullam honeſtam rem actio
némue, ne ſolicitus ſis, aut non ſuſcipere, aut ſuſceptam deponere. Quod ſi cu-
ram fugimus, uirtus fugienda eſt, quæ neceſſe eſt ut cum aliqua cura res ſibi cō
trarias aſpernetur, atque oderit: ut bonitas malitiam, temperantia libidinē,
ignauiam fortitudo. Itaque uideas rebus iniuſtis iuſtos maxime dolere, im-
becillibus fortes, flagitioſis modeſtos. Ergo hoc proprium eſt animi bene cō
ſtituti, & lætari bonis rebus, & dolere contrarijs. Quamobrem ſi cadit in ſa-
pientem animi dolor, qui profecto cadit, niſi ex eius animo extirpatam huma
nitatem arbitremur: quæ cauſa eſt cur amicitiam funditus tollamus è uita, ne
aliquas propter eam ſuſcipiamus moleſtias? Quid enim intereſt motu animi
ſublato, non dico inter pecudem & hominem, ſed inter hominem & ſaxum,
aut truncum aut quiduis generis eiuſdem? Neq; enim ſunt iſti audiendi, qui
uirtutem duram, & quaſi ferream eſſe quandam uolunt: quæ quidem eſt tum
multis in rebus, tum in amicitia tenera atq; tractabilis, ut ex bonis amici qua-
ſi diffundatur, & incommodis contrahatur. Quamobrem angor iſte qui pro
amico ſæpe capiendus eſt, non tantum ualet ut tollat è uita amicitiam, nō plus
q̃ ut uirtutes, quia nonnullas curas & moleſtias afferunt, repudientur. Cū au-
tem contrahat uirtus amicitiam, (ut ſupra dixi) ſi qua ſignificatio uirtutis elu

ceat,

ceat,ad quam ſe ſimilis animus applicet,& adiungat:id cum contigerit, amor exoriatur neceſſe eſt. Quid enim tam abſurdum,quàm delectari multis inani bus rebus,ut honore, ut gloria,ut ædificio,ut ueſtitu cultuq́ corporis, animo autem uirtute prædito, eo qui uel amare, uel(ut ita dicam) redamare poſſit non admodum delectari? Nihil eſt enim remuneratione beneuolentiæ, nihil uiciſſitudine ſtudiorum officiorumq́ iucundius. Q. ſi etiam illud addimus, quod recte addi poteſt,nihil eſſe quod ad ſe rem ullam tam alliciat,tam attra hat,quàm ad amicitiam ſimilitudo:concedatur profecto uerum eſſe ut bonos boni diligant,adſciſcantq́ ſibi quaſi propinquitate coniunctos atq; natura. Nihil eſt enim appetentius ſimilium ſui,nihil rapacius,q̃ natura. Quamobrē hoc quidem Fanni,& Scæuola,conſtat(ut opinor) bonis inter bonos quaſi neceſſariam beneuolentiam eſſe,qui eſt amicitię fons à natura cōſtitutus. Sed eadem bonitas etiam ad multitudinem pertinet. Non eſt enim inhumana uir tus,neq; immunis,neq; ſuperba:quæ etiam populos uniuerſos tueri,eisq́ op time conſulere ſoleat. quod non faceret profecto,ſi à caritate uulgi abhorre ret. Atq; etiam mihi quidem uidentur qui utilitatis cauſa fingunt amicitias, amabiliſſimum nodum amicitiæ tollere. Non enim tam utilitas parta per amicum,q̃ amici amor ipſe delectat. Tumq́ illud fit quod ab amico eſt profe ctum,iucundum,ſi cum amore & ſtudio eſt profectum. Tantumq́ abeſt ut amicitiæ propter indigentiam colantur,ut ij qui opibus & copijs, maximeq́ uirtute præditi (in qua plurimum eſt præſidij) minime alterius indigeant, li beraliſſimi ſint,& beneficentiſſimi. Atq; haud ſcio an ne opus ſit quidem ni hil unq̃ omnino deeſſe amicis. Vbi enim ſtudia noſtra uiguiſſent,ſi nunq̃ cō ſilio,nunq̃ opera noſtra,nec domi nec militiæ Scipio eguiſſet? Non igitur uti litatem amicitia,ſed utilitas amicitiam conſecuta eſt. Non ergo erunt homi nes delicijs diffluentes audiendi,ſi quādo de amicitia,quam nec uſu nec ratio ne habent cognitam,diſputabunt. Nam quis eſt prò deum fidem atq; homi num,qui uelit ut neq; diligat quenq̃,nec ipſe ab ullo diligatur,circūfluere om nibus copijs,atq; in omnium rerum abundantia uiuere? Hæc enim eſt tyran norum uita:nimirum in qua nulla fides,nulla caritas,nulla ſtabilis beneuolē tiæ poteſt eſſe fiducia:omnia ſemper ſuſpecta atque ſolicita ſunt:nullus locus eſt amicitiæ. Quis enim aut eum diligat quem metuat,aut eum à quo ſe metui putet? Coluntur tamen ſimulatione amicitiæ duntaxat ad tempus. Quod ſi forte(ut fit plerunque) ceciderint,tum intelligitur quàm fuerint inopes ami corum. Quod Tarquinium dixiſſe fertur tum cum exul eſſet, ſe intellexiſſe quos fidos amicos habuiſſet,quosq́ infidos,cum iam neutris gratiam referre poſſet. Q; q̃ miror illa ſuperbia & importunitate ſi quenq̃ habere potuit. At que ut huius quem dixi,mores,ueros amicos parare non potuere: ſic multorū opes præpotentium excludunt amicitias fideles. Non enim ſolum ipſa fortu na cæca eſt,ſed eos etiam plerunq; efficit cæcos,quos complexa eſt. Itaq; effe runtur faſtidio ferè & contumacia:neq; quidq̃ inſipiente fortunato intolera bilius fieri poteſt. Atq; hoc quidem uidere licet,eos qui antea commodis fue runt moribus,imperio,poteſtate,proſperis rebus immutari,ſperni ab ijs uete res amicitias,īdulgere nouis. Quid autē ſtultius,q̃ ut plurimū copijs, faculta tibus,opibus poſſint,cetera parare quæ parantur pecuniam, equos, famulos, ueſtem egregiam,uaſa precioſa:amicos non parare,optimam & pulcherrimā

uitæ (ut ita dicam) ſupellectilem? Etenim cetera cum parantur, cui parentur neſciunt, nec cuius cauſa laborent. Eius enim eſt iſtorum quidquid eſt, qui uincit uiribus. Amicitiarum ſua cuique permanet ſtabilis & certa poſſeſſio: ut etiam ſi illa maneant, quæ ſunt quaſi dona fortunæ, tamen uita inculta & deſerta ab amicis non poſſit eſſe iucunda. Sed hæc hactenus. Conſtituendi autē ſunt qui ſint in amicitia fines, & quaſi termini diligendi: de quibus tres uideo ſententias ferri, quarum nullam probo. Vnam, ut eodem modo erga amicum affecti ſimus, quo erga noſmetipſos. Alteram, ut noſtra in amicos beneuolentia, illorum erga nos beneuolentiæ pariter æqualiterq; reſpondeat. Tertiam ut quanti quiſq; ſeipſum facit, tanti fiat ab amicis. Harum trium ſententiarum nulli prorſus aſſentior. Nec enim illa prima uera eſt, ut quemadmodum in ſe quiſq;, ſic ī amicum ſit animatus. Q; multa enim quæ noſtra cauſa nunq̄ faceremus, facimus cauſa amicorum: precari amicis ab indigno, ſupplicare, tū acerbius in aliquē inuehi, inſectariq; uehementius: quæ in noſtris rebus non ſatis honeſte, in amicorū ſiūt honeſtiſſime. Multæ quoq; res ſūt in quibus de ſuis commodis uiri boni multa detrahunt, detrahiq; patiuntur, ut ijs amici potius q̄ ipſi fruantur. Altera ſententia eſt, quæ definit amicitiam paribus officijs ac uoluntatibus. Hoc quidem eſt nimis exigue & exiliter ad calculos uocare amicitiam, ut par ſit ratio acceptorum & datorum. Ditior mihi & affluentior uidetur eſſe uera amicitia, nec obſeruare reſtricte ne plus reddat q̄ acceperit. Neque enim uerendum eſt ne quid excidat, aut ne quid in terram defluat, aut ne plus æquo quid in amicitia congeratur. Tertius uero ille finis deterrimus, ut quanti quiſq; ſeipſum faciat, tanti fiat ab amicis. Sæpe enim in quibuſdam aut animus abiectior eſt, aut ſpes amplificandæ fortunæ fractior. Non eſt igitur amici talem eſſe in eum, qualis ille in ſe eſt: ſed potius eniti & efficere ut amici iacentē animum excitet, inducatq; in ſpem cogitationemq; meliorem. Alius igitur finis ueræ amicitiæ conſtituendus eſt, ſi prius, quod maxime reprehendere Scipio ſolitus ſit, edixero. Negabat ullam uocem inimiciorem amicitiæ potuiſſe reperiri, q̄ eius qui dixiſſet ita amare oportere, ut aliquando eſſet oſurus. Nec uero ſe adduci poſſe, ut hoc, quemadmodum putaretur, à Biante eſſe dictum crederet, qui ſapiens habitus eſſet unus è ſeptem: ſed impuri cuiuſdam & ambitioſi, aut omnia ad ſuam potentiam reuocantis eſſe ſententiam. Quonam enim modo quiſq̄ amicus eſſe poterit, cui ſe putabit inimicum eſſe poſſe? Qui etiam neceſſe erit cupere & optare ut q̄ ſæpiſſime peccet amicus, quo plures det ſibi tanq̄ anſas ad reprehendendum. Rurſum autem recte factis commodiſq; amicorum neceſſe erit angi, dolere, inuidere. Quare hoc quidem pręceptum, cuiuſcunq; eſt, ad tollendam amicitiam ualet. Illud potius pręcipiendum fuit, ut eam diligentiam adhiberemus in amicitijs comparandis, ut nequando amare inciperemus eum, quem aliquando odiſſe poſſemus. Quinetiam ſi minus felices in deligendo fuiſſemus, ferendum id Scipio potius, q̄ inimicitiarum tempus cogitandum putabat. His ergo finibus utendum arbitror ut cum emendati mores amicorum ſint, tum ſit inter eos omnium rerum, conſiliorum, & uoluntatum ſine ulla exceptione communitas: ut etiam ſi qua fortuna acciderit, ut minus iuſtæ amicorum uoluntates adiuuandę ſint, in quibus eorum aut caput agatur, aut fama, declinādum eſt de uia, modo ne ſumma turpitudo ſequatur. Eſt enim quatenus amicitiæ dari uenia poſſit, nec uero negli

genda

genda eſt fama. Nec mediocre telum ad res gerendas exiſtimare oportet beneuolentiam ciuium: quam blanditijs & aſſentationibus colligere turpe eſt. Virtus quam ſequitur caritas, minime repudianda eſt. Sed ſæpe (redeo enim ad Scipionem, cuius omnis ſermo erat de amicitia) querebatur ꝙ in omnibus rebus homines diligentiores eſſent, ut capras, & oues quot quiſqꝫ haberet, dicere poſſet: amicos quot haberet, dicere non poſſet: & in illis quidem parandis curam adhibere, in amicis eligendis negligentes eſſe, nec habere quaſi ſigna quædam & notas quibus eos qui ad amicitiam eſſent idonei, iudicarent. Sunt igitur firmi & ſtabiles & conſtantes eligendi: cuius generis eſt magna penuria, & iudicare difficile ſanè, niſi expertum. Experiendum autem eſt in ipſa amicitia. Ita præcurrit amicitia iudicium, tollitqꝫ experiendi poteſtatem. Eſt igitur prudentis ſuſtinere ut currum ſic impetum beneuolentiæ: quo utamur quaſi aquis tentatis, ſic amicitijs, aliqua parte periclitatis moribus amicorum. Quidam ſæpe in parua pecunia perſpiciuntur quàm ſint leues. Quidam autem, quos parua mouere non potuit, cognoſcuntur in magna. Si uero erunt aliqui reperti qui pecuniam præferre amicitiæ ſordidum exiſtiment: ubi eos inueniemus, qui honores, magiſtratus, imperia, poteſtates, opes amicitiæ nō anteponant, ut cum ex altera parte propoſita hæc ſint, ex altera uis amicitiæ, non multo illa malint? Imbecilla enim natura eſt ad contemnendam potentiam: quam etiam ſi neglecta amicitia conſecuti ſunt, excuſatum iri ſe arbitrantur, quia non ſine magna cauſa ſit neglecta amicitia. Itaque ueræ amicitiæ difficillime reperiuntur in ijs, qui in honoribus reqꝫ publica uerſantur. Vbi enim iſtum inuenias, qui honorem amici anteponat ſuo? Quid (hæc ut omittam) quàm graues, quàm difficiles pleriſqꝫ uidentur calamitatum ſocietates, ad quas non eſt facile inuentu qui deſcendat. Q̄q̄ Ennius recte,

Amicus certus in re incerta cernitur.

tamen hæc duo leuitatis & infirmitatis pleroſque conuincunt, aut ſi in bonis rebus contemnunt, aut ſi in malis deſerunt. Qui igitur utraque in re grauem, conſtantem, ſtabilem ſe in amicitia præſtiterit, hunc ex maxime raro hominum genere iudicare debemus, & penè diuino. Firmamentum autem ſtabilitatis conſtantiæqꝫ eſt eius quam in amicitia quærimus, fides. Nihil enim ſtabile eſt, quod infidum eſt. Simplicem præterea, & cōmunē, & conſentientem, & qui rebus ijſdem moueatur, eligi par eſt, quæ omnia pertinent ad fidelitatē. neqꝫ enim fidum poteſt eſſe multiplex ingeniū & tortuoſum. Neqꝫ uero qui non ijſdem rebus mouetur: & natura conſentit, fidus aut ſtabilis poteſt eſſe. Addendum eodem eſt, ut ne criminibus aut inferēdis delectetur, aut credat oblatis: quæ omnia pertinent ad eam quàm iamdudum tracto conſtātiam. Ita fit uerū illud quod initio dixi, amicitiam niſi inter bonos eſſe nō poſſe. Eſt enim boni uiri (quem eundem ſapientem licet dicere) hæc duo tenere in amicitia. Primum, ne quid fictum ſit, ne ue ſimulatū. Aperte enim uel odiſſe magis ingenui eſt, quàm fronte occultare ſententiam. Deinde nō ſolum ab aliquo allatas criminationes repellere, ſed ne ipſum quidem eſſe ſuſpicioſum, ſemper aliquid exiſtimātē ab amico eſſe uiolatum. Accedat huc ſuauitas quædam oportet ſermonum atqꝫ morum, haudquaquam mediocre cōdimentum amicitiæ. Triſtitia autem, & in omni re ſeueritas habet illa quidem grauitatem: ſed amicitia remiſſior eſſe debet, & liberior, & dulcior, & ad

omnem comitatem facilitatemq́ procliuior.

Exiſtit autem hoc loco quædam quæſtio ſubdifficilis. Num quando amici noui digni amicitia, ueteribus ſint anteponendi, ut equis uetulis teneros anteponere ſolemus? Indigna homine dubitatio. Non enim amicitiarum eſſe debent ſicut aliarum rerum ſatietates. Veterrima quæq́ (ut ea uina quę uetuſtatem ferunt) eſſe debent ſuauiſſima: uerumq́ illud eſt quod dicitur, Multos modios ſalis ſimul edendos eſſe, ut amicitiæ munus expletũ ſit. Nouitates autem ſi ſpem afferunt, ut tanq̃ in herbis non fallacibus fructus appareat, non ſunt illæ quidem repudiandæ, uetuſtas tamen ſuo loco conſeruanda eſt. Maxima eſt enim uis uetuſtatis & conſuetudinis. Atqui in ipſo equo (cuius modo mentionem feci) ſi nulla res impediat, nemo eſt qui non eo quo conſueuit, libentius utatur, q̃ intractato & nouo. Nec uero in hoc, quod eſt animal, ſed in ijs etiam quę ſunt inanima, cõſuetudo ualet: cum locis etiam ipſis montuoſis delectemur & ſyluestribus, in quibus diutius commorati ſumus. Sed maximum eſt in amicitia, ſuperiorem parem eſſe inferiori. Sępe enim excellentię quædam ſunt, qualis erat Scipionis in noſtro (ut ita dicam) grege. Nunq̃ ſe ille Philo, nunq̃ Rutilio, nunq̃ Nummio anteposuit, nunq̃ inferioris ordinis amicis. Q. uero Maximum fratrẽ, egregium uirum omnino ſibi nequaq̃ parem, ꝙ is anteibat ætate, tanq̃ ſuperiorem colebat: ſuos uero omnes per ſe eſſe ampliores uolebat. Quod faciendum imitandumq́ eſt omnibus: ut ſi quam præſtantiam uirtutis, ingenij, fortunæ conſecuti ſunt, impertiant eam ſuis, cõmunicentq́ cum proximis: ut ſi parentibus nati ſunt humilibus, ſi propinquos habeant imbecilliores uel animo uel fortuna, eorum augeant opes, eisq́ honori ſint & dignitati: ut in fabulis, qui aliquandiu propter ignorantiã ſtirpis & generis in famulatu fuerint, cum cogniti ſunt, & aut deorum aut Regũ filij inuenti, retinent tamen caritatem in paſtores, quos patres permultos annos eſſe duxerunt. Quod quidem eſt multo profecto magis in ueris patribus certisq́ faciendum. Fructus enim ingenij & uirtutis omnisq́ præſtantię tum maximus accipit, cum in proximum quenq́ cõfertur. Vt igitur ij qui ſunt in amicitiæ coniunctionisq́ neceſſitudine ſuperiores, ſe æquare cum inferioribus debent: ſic inferiores non dolere ſe à ſuis aut ingenio, aut fortuna, aut dignitate ſuperari. Quorum plerique aut queruntur ſemper aliquid, aut etiam exprobrant: eoq́ magis, ſi aliquid habere ſe putant quod officioſe, amice, & cum labore aliquo ſuo factum queãt dicere. Odioſum ſanè genus hominum, officia exprobrantium, quæ meminiſſe debet is in quem collata ſunt, non cõmemorare qui contulit. Quamobrem ut ij qui ſuperiores ſunt, ſubmittere ſe debent in amicitia, ſic quodammodo inferiores extollere. Sunt enim quidam qui moleſtas amicitias faciunt, cum ipſi ſe contemni putant. Quod non ferè contingit niſi ijs qui etiam contemnendos ſe arbitrantur: qui hac opinione non modo uerbis, ſed etiam opere leuandi ſunt. Tantum autem cuique tribuendum eſt primum, quantum ipſe efficere poſſis: deinde quantum ille quẽ diligas atque adiuues, ſuſtinere. Non enim tu poſſis, quantumuis licet excellas, omnes tuos ad honores ampliſſimos perducere: ut Scipio P. Rutilium potuit Conſulem efficere, fratrem eius Lucium non potuit. Q. ſi etiam poſſis quiduis deferre ad alterũ, uidẽdũ tamen eſt quid ille poſſit ſuſtinere. Omnino amicitiæ corroboratis iã confirmatisq́ & ingenijs & ætatibus iudicãdę ſũt.

Nec

Nec ſi qui ineunte ætate uenandi aut pilæ ſtudioſi fuerint,eos habere neceſſa-
rios oportet,quos tum eodem ſtudio præditos dilexerunt. Iſto enim modo
nutrices & pędagogi iure uetuſtatis plurimum beneuolentiæ poſtulabunt:
qui negligendi quidē nō ſunt,ſed alio quodā modo colendi.aliter enim amici
tiæ ſtabiles permanere non poſſunt.Diſpares enim mores diſparia ſtudia ſe-
quūtur,quorū diſſimilitudo diſſociat amicitias.Nec ob aliam cauſā ullā boni
improbis,improbi bonis amici eſſe non poſſunt,niſi ꝙ tāta eſt inter eos, quā
ta maxima poteſt eſſe,morum ſtudiorumq́; diſtantia . Recte etiam præcipi
poteſt in amicitijs,ne quis intemperata quadam beneuolentia(quod perſępe
fit)impediat magnas utilitates amicorum.Nec enim(ut ad fabulas redeam)
Troiam Neoptolemus capere potuiſſet,ſi Lycomedē,apud quē erat educa-
tus,multis cum lacrimis iter ſuū impedientē audire uoluiſſet.Et ſæpe incidūt
magnæ res ut diſcedendū ſit ab amicis:quas qui impedire uult,ꝙ deſiderium
nō facile ferat,is & infirmus eſt,mollisq́; natura,& ob eā ipſā cauſam in ami-
citia parum iuſtus. Atq; in omni re conſiderandum eſt & quid poſtules ab
amico,& quid patiare à te impetrari.Eſt etiā quaſi quædā calamitas in amici-
tijs dimittēdis,nōnunq̄ neceſſaria.Iā enim à ſapientū familiaritatibus ad uul-
gares amicitias oratio noſtra delabitur.Erūpunt ſępe uitia amicorū tū ī ipſos
amicos,tum in alienos,quorum tamen ad amicos redundet infamia.Tales igi
tur amicitię ſunt remiſſione uſus eleuādę,&(ut Catonē dicere audiui)diſſuē-
dæ magis q̄ diſcindendę,niſi quędā admodū intolerabilis iniuria exarſerit,ut
neq; rectum,neq; honeſtum ſit,nec fieri poſſit ut non ſtatim alienatio diſiū-
ctioq́; facienda ſit.Sin autē morū aut ſtudiorum cōmutatio quędam (ut fieri
ſolet)facta erit,aut in Reip.partibus diſſenſio interceſſerit (loquor enim ut
paulo ante dixi,non de ſapientum,ſed de cōmunibus amicitijs) cauendū erit
ne non ſolum amicitiæ depoſitæ,ſed inimicitiæ etiam ſuſceptæ uideantur . Ni
hil enim turpius,q̄ cū eo bellum gerere,qui cum familiariter uixeris. Ab ami-
citia Q. Pompeij meo nomine ſe remouerat(ut ſcitis)Scipio: propter diſſen
ſionē autē quæ erat in Repu.alienatus eſt à Collega noſtro Metello. Vtrūq;
egit grauiter,auctoritate & offenſione animi non acerba. Quamobrem pri-
mum danda opera eſt nequa amicorum diſſidia fiant:ſin tale aliquid euene-
rit,ut extinctæ potius amicitiæ,q̄ oppreſſæ uideantur. Cauendū uero ne etiā
in graues inimicitias conuertant ſe amicitiæ,è quibus iurgia,maledicta,contu
meliæ gignuntur:quę tamē ſi tolerabiles erunt,ferendę ſunt:& hic honos ue
teri amicitiæ tribuēdus,ut is in culpa ſit qui faciat,non is qui patiatur iniuriā.
Omnino omnium horum uitiorum atq; incommodorum una cautio eſt atq;
una prouiſio,ut ne nimis cito diligere incipiamus,ne ue nō dignos .Digni au
tem ſunt amicitia,quibus in ipſis ineſt cauſa cur diligantur.Rarum genus(&
quidem omnia præclara rara)nec quidq̄ difficilius,q̄ reperire quod ſit omni
ex parte in ſuo genere perfectum.Sed pleriq; neq; in rebus humanis quidq̄
bonum norunt,niſi quod fructuoſum ſit,& amicos tanq̄ pecudes,eos potiſſi-
mum diligunt,ex quibus ſperant ſe maximum fructum eſſe capturos.Ita pul
cherrima illa & maxime naturali carēt amicitia,per ſe & propter ſe expetita.
nec ſibi ipſi exemplo ſunt,hæc uis amicitiæ qualis & quanta ſit. Ipſe enim ſe
quiſq; diligit,nō ut aliquam à ſeipſo mercedem exigat caritatis ſuę,ſed ꝙ per
ſe ſibi quiſq; carus eſt.quod niſi idē in amicitiā trāſferatur,uerus amicus nunq̄

reperietur, eſt enim is, qui eſt tanq̃ alter idem. Q, ſi hæc apparent in beſtijs, uolucribus, agreſtibus, nantibus, ſuibus, cicuribus, feris, primum ut ſe diligāt (id enim pariter cum omni animante naſcitur) deinde ut requirant atq; appe tant ad quas ſe applicent, eiuſdem generis animantes idq; faciunt cum deſide rio, & cum quadam ſimilitudine amoris humani: quanto id magis in homine fit natura, qui & ſe ipſe diligit, & alterum anquirit, cuius animum ita cum ſuo miſceat, ut efficiat penè unū ex duobus? Sed pleriq; peruerſe, ne dicam impu denter, amicum habere talem uolunt, quales ipſi eſſe non poſſunt: quæq; ipſi non tribuunt amicis, hęc ab his deſiderant. Par eſt autem, primum ipſum eſſe uirum bonum, tum alterum ſimilem ſui quęrere. In talibus ea quam iādudū tractabamus ſtabilitas amicitiæ confirmari poteſt, cum homines beneuolen tia coniuncti, primum cupiditatibus ijs quibus ceteri ſeruiunt, imperabunt: deinde æquitate iuſtitiaq; gaudebunt, omniaq; alter pro altero ſuſcipiet: ne que quidq̃ unq̃ niſi honeſtum & rectum alter ab altero poſtulabit: neq; ſolū colent inter ſe, ac diligent, ſed etiam uerebuntur. Nam maximum ornamentū amicitiæ tollit, qui ex ea tollit, uerecundiam. Itaq; in ijs pernicioſus eſt error, qui exiſtimant libidinum peccatorumq; omnium patere in amicitia licentiā. Virtutum amicitia adiutrix à natura data eſt, non uitiorum comes: ut quoniā ſolitaria non poteſt uirtus ad ea quæ ſumma ſunt peruenire, coniuncta & ſo ciata cum altera perueniret: quæ ſi quos inter ſocietas aut eſt, aut fuit, aut futu ra eſt, eorum eſt habendus ad ſummū naturæ bonum optimus beatiſſimusq; comitatus. Hæc eſt inquam ſocietas in qua omnia inſunt quę putant homines expetenda, honeſtas, gloria, tranquillitas animi, atq; iucunditas: ut cum hæc adſint, beata uita ſit, & ſine his eſſe non poſſit. Quod cum optimū maximūq; ſit, ſi id uolumus adipiſci, uirtuti opera dāda eſt, ſine qua neq; amicitiam neq; ullam rem expetendam conſequi poſſumus. Ea uero neglecta, qui ſe amicos habere arbitrantur, tum ſe deniq; erraſſe ſentiunt, cum eos grauis aliquis ca ſus experiri cogit. Quocirca (dicendum eſt enim ſępius) cum iudicaris, dilige re oportet: non cum dilexeris, iudicare. Sed cum multis in rebus negligentia plectimur, tum maxime in amicis & deligendis, & colendis. Præpoſteris enī utimur conſilijs, & acta agimus, quod uetamur uetere prouerbio. Nam impli cati ultro & citro, uel uſu diuturno, uel etiam officijs, repente in medio curſu amicitias, exorta aliqua offenſione dirumpimus. Quo etiam magis uituperā da eſt rei maxime neceſſariæ tanta incuria. Vna eſt enim amicitia in rebus hu manis, de cuius utilitate omnes uno ore conſentiunt, quanq̃ à multis ipſa uirtus contemnitur, & uenditatio quædam atque oſtentatio eſſe dicitur. Multi diuitias deſpiciunt, quos paruo contentos tenuis uictus cultusq; de lectat. Honores uero, quorum cupiditate quidam inflammantur, quàm mul ti ita contemnunt, ut nihil inanius eſſe, nihil leuius exiſtiment? Item cete ra quæ quibuſdam admirabilia uidentur, permulti ſunt qui pro nihilo pu tent. De amicitia omnes ad unum idem ſentiunt, & ij qui ad Remp. ſe contulerunt, & ij qui rerum cognitione doctrinaq; delectantur, & ij qui ſuum negocium gerunt otioſi, poſtremo ij qui ſe totos tradiderunt uolupta tibus, ſine amicitia uitam eſſe nullam ſentiunt, ſi modo uelint aliqua ex par te liberaliter uiuere. Serpit enim neſcio quomodo per omnium uitam amici tia, nec ullam ætatis degendę rationē patitur eſſe expertē ſui. Quinetiā ſi quis

aſperitate ea eſt & immanitate naturę,cõgreſſus ut hominum fugiat atq; ode
rit,qualem fuiſſe Athenis Timonem neſcio quem accepimus, tamen is pati
non poſſit ut non anquirat aliquem apud quem euomat uirus acerbitatis ſuę.
Atq; hoc maxime iudicaretur,ſi quid tale poſſet contingere,ut aliquis nos de
us ex hac hominum frequentia tolleret,& in ſolitudine uſpiam collocaret, at-
que ibi ſuppeditans omnium rerum quas natura deſiderat, abundantiam &
copiam,hominis omnino aſpiciendi poteſtatem eriperet:quis tam eſſet ferre-
us,qui eam uitam ferre poſſet,cuiq; non auferret fructum uoluptatum omniũ
ſolitudo? Verum ergo illud eſt,quod à Tarentino Archita(ut opinor)dici
ſolitum noſtros ſenes commemorare audiui,ab alijs ſenibus auditum.Si quis
in cœlum aſcendiſſet,naturamq; mundi & pulchritudinem ſyderum perſpe-
xiſſet,inſuauem illam admirationem ei fore? quæ iucundiſſima fuiſſet,niſi ali
quem cui narraret,habuiſſet.Sic natura ſolitarium nihil amat,ſemperq; ad ali
quid tanq̃ adminiculum annititur:quod in amiciſſimo quoque dulciſſimum
eſt.Sed cum tot ſignis eadem natura declaret quid uelit ac anquirat,quid deſi
deret,obſurdeſcimus tamen neſcio quomodo,nec ea quæ ab ea monemur audi
mus.Eſt enim uarius & multiplex uſus amicitiæ,multæq; cauſæ ſuſpicionum
offenſionumq; dantur,quas tum euitare,tum eleuare,tum ferre ſapientis eſt.
Vna illa ſubleuanda offenſio eſt,ut & utilitas in amicitia & fides retineatur.
Nam & monendi amici ſæpe ſunt,& obiurgãdi: & hæc accipienda amice,cũ
beneuole fiunt.Sed neſcio quomodo uerum eſt quod ĩ Andria familiaris me
us dixit.Obſequium amicos,ueritas odium parit.Moleſta ueritas eſt,ſi quidẽ
ex ea naſcitur odium,quod eſt uenenum amicitię:ſed obſequium multo mole
ſtius,quod peccatis indulgens,pręcipitem amicum ferri ſinit.Maxima autem
culpa in eo eſt,qui & ueritatẽ aſpernatur,& in fraudem obſequio impellitur.
Omni igitur hac in re habẽda ratio & diligentia eſt,primum ut monitio acer
bitate,deinde ut iurgatio contumelia careat.In obſequio autem(quoniã Te-
rentiano uerbo libenter utimur)comitas adſit, aſſentatio uitiorum adiutrix
procul amoueatur: quæ non modo amico, ſed ne libero quidem digna eſt.
Aliter enim cum tyranno,aliter cum amico uiuitur.Cuius autem aures clauſæ
ueritati ſunt,ut ab amico uerũ audire nequeat,huius ſalus deſperãda eſt.Scitũ
eſt enĩ illud Catonis.Multo melius de quibuſdã acerbos inimicos mereri, q̃
eos amicos qui dulces uideãtur.illos uerũ ſępe dicere, hos nũquã. Atq; illud
abſurdũ eſt,ꝙ ij ſcilicet,qui monentur,eã moleſtiã quã debent capere,nõ capi
unt:eã capiunt qua debẽt uacare.peccaſſe enĩ ſe nõ anguntur,obiurgari mole
ſte ferunt:ꝙ contra oportebat,delicto dolere,correctione gaudere.Vt igitur
& monere & moneri propriũ eſt uerę amicitię & alterũ libere facere,nõ aſpe
re,alterũ patienter accipere,nõ repugnãter:ſic habendũ eſt nullã in amicitijs
peſtẽ eſſe maiorẽ,q̃ adulationẽ,blanditias,aſſentationem.Quis enim multis
nominibus eſt hoc uitium notandum leuium hominum atq; fallacium, ad
uoluptatem loquentium omnia nihil ad ueritatem. Cum autem omnium re-
rũ ſimulatio eſt uitioſa(tollit enim iudicium ueri,idq; adulterat)tum amici-
tiæ repugnat maxime.delet enim ueritatem,ſine qua nomen amicitiæ ualere
nõ poteſt.Nam cũ amicitię ius ſit in eo,ut unus quaſi animus fiat ex pluribus:
qui fieri poterit ſi ne in uno quidem quoq; unus animus erit,idemq; ſemper,
ſed uarius,commutabilis, multiplex? Quid enim poteſt eſſe tam flexibile,

tam deuium,ꝙ animus eius qui ad alterius non modo ſenſum ac uoluntatem,
» ſed etiam uultum atq; nutum conuertitur? Negat quis? Nego. Ait? Aio. Po
» ſtremo imperaui egomet mihi omnia aſſentari. ut ait idem Terentius,ſed ille
ſub Gnathonis perſona. quod amici genus adhibere, omnino leuitatis eſt.
Multi autem Gnathonum ſimiles,cum ſint loco,fortuna,fama ſuperiores:ho
rum eſt aſſentatio moleſta,cum ad uanitatem acceſſit auctoritas. Secerni autē
blandus amicus à uero & internoſci tam poteſt adhibita diligentia,ꝙ omnia
fucata & ſimulata à ſynceris atq; ueris. Concio quę ex imperitiſſimis conſtat.
tamen iudicare ſolet quid interſit inter popularem,id eſt aſſentatorem, & le-
uem ciuem,& inter conſtantem ſeuerum & grauem. Quibus blanditijs C. Pa
pyrius Conſul nuper influebat in aures concionis,cum ferret legem de Tri-
bunis plebis reficiendis. Diſſuaſimus nos. Sed nihil de me: de Scipione dicā
libentius. Quanta illi (dij immortales) fuit grauitas,quanta in oratione ma-
ieſtas? ut facile ducem Populi R. non comitem diceres. ſed affuiſtis, & eſt in
manibus oratio. Itaq; lex popularis ſuffragijs populi repudiata eſt: Atq; (ut
ad me redeā) meminiſtis Q. Maximo fratre Scipionis,& L. Mācino Coſs.
ꝙ popularis lex de ſacerdotijs C. Licinij Craſſi uidebatur. Cooptatio enim
collegiorum ad populi beneficium transferebatur. Atq; is primum inſtituit
in forum uerſibus agere cum populo. Tamē illius uendibilē orationem reli-
gio deorū immortaliū nobis defendētibus facile uincebat. Atq; id actum eſt
Prętore me,quinquēnio anteꝙ Cōſul ſim factus. Ita re magis ꝙ auctoritate
cauſa illa defenſa eſt. Quod ſi in ſcena,id eſt in cōcione,in qua rebus fictis &
adūbratis loci plurimū eſt,tamē uerū ualet,ſi modo id patefactū & illuſtra-
tū eſt: quid in amicitia fieri oportet,quę tota ueritate perpēditur? In qua niſi
(ut dicitur) apertū pectus uideas,tuūq; oſtendas,nihil fidū, nihil exploratū
habeas,ne amare quidē aut amari poſſis,cū id ꝙ uere fiat ignores. Qꝫ ꝙ iſta aſ
ſētatio quamuis pernicioſa ſit,nocere tamē nemini poteſt niſi ei qui eā recipit
atq; ea delectatur. Ita fit,ut is aſſentatoribus patefaciat aures ſuas maxime,qui
ipſe ſibi aſſentetur,& ſe maxime delectet. Omnino eſt amans ſui uirtus, opti-
me enī ſe ipſa nouit, ꝙq; amabilis ſit intelligit. Ego autē nō de uirtute nūc lo-
quor,ſed de uirtutis opinione. Virtute enī ipſa nō tā multi prędıti eſſe,ꝙ uide
ri uolunt. Hos delectat aſſentatio. His fictus ad ipſorū uoluptatē ſermo cū ad-
hibetur,orationē illā uanā,teſtimoniū eſſe laudū ſuarum putant. Nulla hæc
igitur amicitia,cū alter uerū audire nō uult,alter ad mētiēdū paratus eſt. Nec
paraſitorū in comœdijs aſſentatio nobis faceta uideretur, niſi eſſent milites
glorioſi. Magnas uero agere gratias Thais mihi? Satis erat reſpondere, ma-
gnas: ingētes inquit. Semper auget aſſentator id quod is cuius ad uolūtatem
dicitur,uult eſſe magnum. Quāobrem ꝙuis blāda iſta uanitas apud eos uale-
at qui ipſi illam allectant & inuitant,tamen etiam grauiores conſtantioresq;
admonendi ſunt,ut animum aduertant ne callida aſſentatione capiātur. Aper
te enim adulantem nemo non uidet,niſi qui admodum eſt excors. Callidus il
le & occultus ne ſe inſinuet ſtudioſe cauēdū eſt. Nec enī facile agnoſcitur quip
pe qui etiā aduerſādo ſępe aſſētetur,& litigare ſe ſimulans blādiatur atq; ad ex
tremū det manus,uinciq; ſe patiatur,ut is qui illuſus ſit,plus illuſiſſe uideatur.
Quid aūt turpius,ꝙ illudi? Quod ne accidat,magis cauēdū eſt: ut ī Epicureo.

Hodie me ante omneis coamicos ſtultos ſenes

Verſaris,

Verſaris,atq; luſeris lautiſſime.

Hæc enim in fabulis ſtultiſſima perſona eſt improuidorum & credulorũ ſenum. Sed neſcio quo pacto ab amicitijs perfectorum hominum, id eſt ſapiẽtum (de hac dico ſapientia, quæ uidetur in hominem cadere poſſe) ad leues amicitias defluxit oratio. Quamobrem ad illam primam redeamus, eamq; ipſam concludamus aliquando. Virtus uirtus inquam, C. Fãni, & tu Q. Muci, & conciliat amicitias, & conſeruat. In ea eſt enim conuenientia rerum, in ea ſtabilitas, in ea conſtantia. Quæ cum ſe extulit, & oſtendit ſuum lumẽ, & idẽ aſpexit agnouitq; in alio, ad id ſe admouet, uiciſſimq; accipit illud quod in altero eſt: ex quo eorum exardeſcit ſiue amor, ſiue amicitia. utrunq; enim dictũ eſt ab amando. Amare autem nihil aliud eſt, niſi eum ipſum diligere, quem ames, nulla indigentia, nulla utilitate quæſita. Quæ tamen ipſa effloreſcit ex amicitia, etiam ſi tu eam minus ſecutus ſis. Hac nos adoleſcentes beneuolentia ſenes illos L. Paulum, M. Catonem, C. Gallum, P. Naſicam, Ti. Gracchum Scipionis noſtri ſocerum dileximus. Hæc etiam magis elucet inter æquales, ut inter me & Scipionem, L. Furium, P. Rupilium Sp. Mummium. Viciſſim autem ſenes in adoleſcentium caritate acquieſcimus: ut in ueſtra, & in Q. Tuberonis equidem admodum adoleſcentis, & P. Rutilij Virginij familiaritate delector. Quoniamq; ita ratio comparata eſt uitæ naturęq; noſtræ, ut alia ætas oriatur ex alia: maxime quidem optandum eſt, ut cum æqualibus poſſis uiuere, quibus cum tanquam è carceribus emiſſus, cum ijſdem ad calcem (ut dicitur) peruenire poſſis. Sed quoniam res humanæ fragiles caducæq; ſunt, ſemper aliqui anquirendi ſunt quos diligamus, & à quibus diligamur. Caritate enim beneuolentiaq; ſublata, omnis eſt è uita ſublata iucunditas. Mihi quidem Scipio, q̃q̃ eſt ſubito ereptus, uiuit tamen, ſemperq; uiuet. Virtutem enim amaui illius uiri, quæ extincta non eſt: nec mihi ſoli uerſatur ante oculos, qui illam ſemper in manibus habui, ſed etiam poſteris erit clara & inſignis. Nemo unquam animo aut ſpe maiora concipiet, qui ſibi non illius memoriam atque imaginem proponendam putet. Equidem ex omnibus rebus quas mihi aut fortuna aut natura tribuit, nihil habeo quod cum amicitia Scipionis poſſit comparari. In hac mihi de Repub. conſenſus: in hac rerum priuatarum conſilium: in eadem requies plena oblectationis fuit. Nunquam illum ne minima quidem re offendi, quod quidem ſenſerim. Nihil audiui ex eo ipſe quod nollem. Vna domus erat, idem uictus, iſq; cõmunis: neque ſolum militia, ſed etiam peregrinationes ruſticationesq; communes. Nam quid ego de ſtudijs dicã cognoſcendi ſemper aliquid aut diſcendi? in quibus remoti ab oculis populi omne otioſum tempus contriuimus. Quarum rerum recordatio & memoria ſi una cum illo occidiſſet, deſiderium coniunctiſſimi uiri atq; amantiſſimi ferre nullo modo poſſem. Sed nec illa extincta ſunt, aluntur q; potius & augentur cogitatione & memoria. Et ſi illis plane orbatus eſſem, magnum tamen afferret mihi ætas ipſa ſolatium. Diutius enim iam in hoc deſiderio eſſe non poſſum. Omnia tamen breuia, tolerabilia eſſe debent, etiam ſi magna ſint. Hæc habui de amicitia quæ dicerem. Vos autem hortor, ut ita uirtutem locetis, ſine qua amicitia eſſe non poteſt, ut ea excepta nihil amicitia prꝺſtabilius putetis.

MARCI TVLLII CICERONIS CATO MAIOR, SEV DE SENECTVTE, AD T. POMPONIVM ATTICVM

PRAEFATIO.

O Tite, ſi quid ego adiuto, curámue leuaſſo,
Quæ nunc te coquit & uerſat ſub pectore fixa,
Ecquid erit pręmij?

Licet enim uerſibus eiſdem mihi affari te Attice, quibus affatur Flaminium ille uir haud magna cum re, ſed fidei plenus: q̃q̃ certo ſcio non ut Flaminium ſolicitari te Attice ſic noctes dieſq́;. Noui enim moderationem animi tui & ęquitatem: teq́; non cognomen ſolũ Athenis deportaſſe, ſed humanitatem & prudentiam intelligo: & tamen ſuſpicor ijſdem rebus te, quibus meipſum interdum, grauius commoueri. Quarum cõſolatio & maior eſt, & in aliud tempus differenda. Nunc autem mihi uiſum eſt de ſenectute aliquid ad te ſcribere. Hoc enim onere (quod mihi tecum commune eſt) aut iam urgentis, aut certe aduentantis ſenectutis, & te, & me ipſũ leuari uolo: etſi te quidem id modice ac ſapienter (ſicut omnia) & ferre, & laturum eſſe certo ſcio. Sed mihi cum de ſenectute aliquid uellem ſcribere, tu occurrebas dignus eo munere, quo uterq; noſtrum communiter uteretur. Mihi quidem ita iucunda huius libri confectio fuit, ut non modo omnes abſterſerit ſenectutis moleſtias, ſed effecerit mollem etiã & iucundã ſenectutem. Nũq̃ igitur ſatis laudari digne poterit philoſophia, cui qui pareat, omne tempus ætatis ſine moleſtia poſſit degere. Sed de ceteris & diximus multa, & ſæpe dicemus. Hunc uero librum de ſenectute ad te miſimus. Omnem autem ſermonem tribuimus non Tithono, ut Ariſto Chius, ne parum eſſet auctoritatis in fabula: ſed M. Catoni ſeni, quo maiorem auctoritatẽ haberet oratio. Apud quem Lælium & Scipionem facimus admirantes ꝙ is tam facile ſenectutem ferat, ijſq́; eum reſpondẽtẽ. Qui ſi eruditius uidebitur diſputare q̃ conſueuit ipſe in ſuis libris, attribuito Gręcis literis, quarum conſtat eũ perſtudioſũ fuiſſe in ſenectute. Sed quid opus eſt plura? Iã enĩ ipſius Catonis ſermo explicabit noſtram omnem de ſenectute ſententiam.

SCIPIO.

SAepenumero admirari ſoleo cum hoc C. Lęlio, cum ceterarum rerum tuam excellentem. M. Cato, perfectamq́; ſapientiam: tum uel maxime ꝙ ſenectutem nũquam tibi grauem eſſe ſenſerim, quæ pleriſq́; ſenibus ſic odioſa eſt, ut onus ſe Aetna grauius dicãt ſuſtinere.

CATO. Rem haud ſane Scipio & Læli difficilẽ admirari uidemini. Quibus enim nihil opis eſt in ipſis ad bene beateq́; uiuẽdum, ijs omnis grauis eſt ętas: qui autem omnia bona à ſeipſis petunt, ijs nihil poteſt malum uideri quod naturæ neceſſitas afferat. Quo in genere in primis eſt ſenectus: quam ut adipiſcãtur omnes optant, eandem accuſant adepti. Tanta eſt in conſtantia, ſtultitia,

atq;

atq; peruerſitas. Obrepere aiunt eam citius q̃ putaſſent. Primum, quis coegit eos falſum putare? Qui enim citius adoleſcentiæ ſenectus, q̃ pueritiæ adoleſcentia obrepit? Deinde, qui minus grauis eſſet ijs ſenectus, ſi octingenteſimũ annu agerent, quàm octogeſimum? Præterita enim ætas quamuis longa, cũ effluxiſſet, nulla conſolatione permulcere poſſet ſtultam ſenectutẽ. Quocirca ſi ſapientiam meam admirari ſoletis (quæ utinam digna eſſet opinione ueſtra noſtroq; cognomine) in hoc ſumus ſapientes, quod naturam optimam ducẽ tanquam deum ſequimur, eiq; paremus: à qua non ueriſimile eſt, cum ceteræ partes ætatis bene deſcriptæ ſint, extremum actum tanquam ab inerti poeta eſſe neglectum. Sed tamen neceſſe fuit aliquod eſſe extremum, & tanquam in arborum bacis terræq; frugibus maturitate tempeſtiua quaſi uietum & caducum: quod ferendum eſt molliter ſapienti. Quid enim eſt aliud gigantũ modo bellare cũ dijs, niſi naturæ repugnare? LAELIVS. Atqui, Cato, gratiſſimum nobis (ut etiam pro Scipione pollicear) feceris, ſi quoniam uolumus, ſperamus quidem ſenes fieri, ante multo à te didicerimus quibus facillime rationibus ingraueſcentem ætatem ferre poſſimus. CATO. Faciam uero Læli, preſertim ſi utriq; ueſtrũ gratum, ut dicis, futurũ eſt. LAELIVS. Volumus ſanè, niſi moleſtum eſt, Cato, tanq̃ aliquam uiam lõgam confeceris, quam nobis quoq; ingrediendum ſit, iſtuc quo perueniſti, uidere quale ſit. CATO. Faciam ut potero Læli. Sæpe enim interfui querelis meorum æqualium (Pares autem cum paribus, ueteri prouerbio, facillime congregantur) quæ C. Salinator, quæ Sp. Albinus, homines Conſulares, noſtri ferè æquales deplorare ſolebant; tum q; uoluptatibus carerent, ſine quibus uitam nullam putarent; tũ q; ſpernerentur ab ijs à quibus eſſent coli ſoliti. Qui mihi non uidebantur accuſare quod eſſet accuſandum. Nam ſi id culpa ſenectutis accideret, eadem mihi uſu euenirent, reliquisq; omnibus maioribus natu: quorum ego multorũ cognoui ſenectutem ſine querela, qui ſe à libidinum uinculis laxatos eſſe non moleſte ferrent, nec à ſuis deſpicerentur. Sed omnium iſtiuſmodi querelarum in moribus eſt culpa, non in ætate, Moderati enim, & nec difficiles nec inhumani ſenes, tolerabilem agunt ſenectutem, importunitas autem & inhumanitas omni ætati moleſta eſt. LAELIVS. Eſt ut dicis, Cato, Sed fortaſſe dixerit quiſpiam, tibi propter opes & copias, & dignitatem tuam, tollerabilem ſenectutem uideri: id autem non poſſe multis contingere. CATO. Eſt iſtud quidem Læli aliquid, ſed nequaq̃ in iſto ſunt omnia: ut Themiſtocles fertur Seriphio cuidam in iurgio reſpondiſſe, cum ille dixiſſet, non eum ſua, ſed patriæ gloria ſplendorem aſſecutum. Nec hercle, inquit, ſi ego Seriphius eſſem nobilis: nec tu ſi Athenienſis eſſes, clarus unquam fuiſſes. Quod eodem modo de ſenectute poteſt dici. Nec enim in ſũma inopia leuis eſſe ſenectus poteſt ne ſapienti quidem, nec inſipienti etiam in ſumma copia non grauis. Aptiſſima omnino ſunt, Scipio & Læli, arma ſenectutis, artes exercitationesq; uirtutũ quæ in omni ætate cultæ, cũ diu multũq; uixeris, mirificos afferunt fructus, nõ ſolum quia nunq̃ deſerunt, ne in extremo quidem tempore ætatis (q̃q̃ id quidem maximum eſt) uerumetiam quia conſcientia bene actæ uitæ, multorũq; bene factorum recordatio iucundiſſima eſt. Ego Q. Maximum, eum qui Tarentum recepit, adoleſcens ita dilexi ſenem, ut ęqualem. Erat enim in illo uiro comitate grauitas condita, nec ſenectus mores mutauerat: q̃q̃ cum colere cœ-

pi non admodum grandem natu,ſed tamen iam ætate prouectũ. Anno enim poſt Conſul primũ fuerat quã ego natus ſum:cumq́ eo.IIII.Conſule adoleſcetulus miles profectus ſum ad Capuã,quintoq́ anno poſt ad Tarẽtũ Quæſtor,deinde Aedilis,quadriennio poſt factus ſu Prætor:quę magiſtratũ geſſi Coſs. Tuditano & Cethego,tũ quidẽ ille admodũ ſenex ſuaſor legis Cinciæ de donis & muneribus fuit. Hic & bella gerebat ut adoleſcens, cũ plane grãdis eſſet.& Annibalẽ iuueniliter exultãtẽ,patientia ſua molliebat:de quo præclare familiaris noſter Ennius,

Vnus qui nobis cunctando reſtituit rem.
Non ponebat enim rumores ante ſalutem.
Ergo poſtq́ magisq́ uiri nunc gloria claret.

Tarentũ uero qua uigilantia,quo cõſilio recepit? Cũ quidem me audiẽte, Salinatori,qui amiſſo oppido fugerat in arcẽ,glorianti,atq́ ita dicenti, Mea opera Q.Fabi Tarentũ recepiſti:Certe,inquit ridens.nam niſi tu amiſiſſes, nunq̃ recepiſſem.Nec uero in armis præſtantior q̃ in toga:qui Conſul iterũ Sp.Caruilio Collega quieſcente,C.Flãminio Trib.pl.quoad potuit reſtitit, agrũ Picenũ & Gallicũ uiritim cõtra Senatus auctoritatẽ diuidẽti, Augurq́ cũ eſſet dicere auſus eſt,optimis auſpicijs ea geri,quæ pro Reip.ſalute gererẽtur : quę cõtra Rẽp. ferrentur, cõtra auſpicia ferri. Multa pręclara in eo uiro cognoui,ſed nihil eſt admirabilius,q̃ quomodo ille mortẽ M.filij tulit, clari uiri,& Conſularis. Eſt in manibus laudatio: quã cũ legimus,quẽ philoſophũ nõ contẽnimus? Nec uero ille in luce modo atq́ in oculis ciuiũ magnus,ſed intus domiq́ præſtantior. Qui ſermo? quæ precepta? quanta notitia antiquitatis? quæ ſcientia iuris augurandi? Multæ etiam ut in homine Romano literę. omnia memoria tenebat,non domeſtica ſolũ,ſed etiã externa bella. Cuius ſermone ita tum cupide fruebar,quaſi iam diuinarem,id quod euenit,illo extincto,fore unde diſcerẽ,neminẽ. Quorſũ igit̃ hæc tã multa de Maximo? Quia profecto uidetis nefas eſſe dictu,miſerã fuiſſe talẽ ſenectutẽ. Nec tamẽ omnes poſſunt eſſe Scipiones,aut Maximi: ut urbium expugnationes, ut pedeſtres nauales q́ pugnas,ut bella à ſe geſta,triũphosq́ recordẽtur. Eſt enĩ quiete & pure & elegãter actę ætatis placida ac lenis ſenectus, Qualẽ accepimus Platonis,qui & uno & octogeſimo ãno ſcribens,mortuus eſt. Qualẽ Iſocratis,qui eũ librũ qui Panathenaicus inſcribitur,quarto & nonageſimo anno ſcripſiſſe dicitur,uixitq́ quinquẽniũ poſtea:cuius magiſter Leontinus Gorgias cẽtũ & ſeptẽ cõpleuit annos,neq́ unq̃ in ſuo ſtudio atq́ opere ceſſauit. Qui, cũ ex eo quæreretur cur tãdiu uellet eſſe in uita, Nihil habeo,inquit,quod accuſẽ ſenectutẽ. Præclarũ reſponſũ,& docto homine dignum. Sua enim uitia inſipientes,& ſuam culpam in ſenectutem transferũt. Quod non faciebat is cuius modo mentionem feci,Ennius

Sicut fortis equus ſpatio qui ſæpe ſupremo
Vicit Olympia,nunc ſenio confectus quieſcit.

Equi fortis & uictoris ſenectuti cõparat ſuã.quẽ qdẽ ꝓbe meminiſſe poteſtis:anno enĩ undeuigeſimo poſt eius mortẽ hi Cõſules,T. Flãminius & M. Attilius facti ſũt: Ille autẽ Cæpione & Philippo iter. Coſs. mortuus eſt,(cũ ego.V.&,LX.annos natus legẽ Voconiã magna uoce & bonis lateribus ſuaſiſſem) annos. LXX.natus.tot enim uixit Ennius,Ita ferebat duo quæ maxi

ma

ma putātur onera, paupertatē, & ſenectutē, ut eis penè delectari uideretur. Et enim quū cōplector animo, quatuor cauſas reperio cur ſenectus miſera uideatur, unā ꝙ auocet à rebus gerēdis; alterā, ꝙ corpus faciat īfirmum; tertiam, ꝙ priuet omnibus fere uoluptatibus; quartā, ꝙ haud procul abſit à morte. Earū ſi placet, cauſarū quātū quęq; ualeat, quātumq; iuſta ſit unaquæq;, uideamus. A' rebus gerendis ſenectus abſtrahit? Quibus? an ijs quæ gerūtur in iuuentute & uiribus? Nullę ne igitur res ſeniles ſunt quæ uel infirmis corporibus, animo tamen adminiſtrētur? Nihil ergo agebat Q. Maximus, nihil L. Paulus pater tuus, Scipio ſocer, optimi uiri filij mei, & ceteri ſenes? Fabricij, Curij, Coruncani, cum Rēp. conſilio & auctoritate deſendebant, nihil agebant? Ad Appij Claudij ſenectutem accedebat etiam ut cęcus eſſet: tamen is, cum ſententia Senatus inclinaret ad pacem & fœdus faciendum cum Pyrrho, non dubitauit dicere illa, quæ uerſibus perſecutus eſt Ennius,

Quo uobis mentes, rectę quæ ſtare ſolebant
Antehac, dementi ſeſe flexere ruina?

Ceteraq; grauiſſime. Notū enim uobis carmen ē, & tamē ipſius Appij extat oratio: atq; hanc ille egit ſeptē & decē annos poſt alterum Conſulatū, cū inter duos Conſulatus anni decē interfuiſſent, Cenſorq; ante Conſulatum ſuperiorem fuiſſet. Ex quo intelligitur Pyrrhi bello grādem ſane fuiſſe: & tamen ſic à patribus accepimus. Nihil igitur afferunt qui in re gerenda uerſari ſenectutem negāt: ſimilesq; ſunt, ut ſi qui gubernatorem in nauigādo agere nihil dicāt, quum alij malos ſcandāt, alij per foros curſent, alij ſentinam exhauriant: ille autē clauum tenens ſedeat in puppi quietus, non faciat ea quæ iuuenes. At uero multo maiora & meliora facit. Non uiribus, aut uelocitatibus, aut celeritate corporū res magnæ geruntur, ſed conſilio, auctoritate, ſententia: quibus non modo nō orbari, ſed etiā augeri ſenectus ſolet: niſi forte ego uobis qui & miles, & Tribunus, & Legatus, & Cōſul uerſatus ſum in uario genere bellorum, ceſſare nunc uideor quum bella non gero. At Senatui quę ſunt gerenda præſcribo, & quomodo Carthagini male iam diu cogitanti bellum inferatur, multo ante denuncio: de qua non ante uereri deſinam, ꝗ̄ illam exciſam eſſe cognouero. Quam palmā utinam dij immortales tibi Scipio reſeruēt, ut aui reliquias perſequare: cuius à morte hic tertius & trigeſimus ē annus: ſed memoriam illius uiri excipient omnes anni conſequentes. Anno ante me Cenſorem mortuus eſt. VIIII. annis poſt meum Conſulatum, quum Conſul iterum me Conſule creatus eſſet. Num igitur ſi ad centeſimum annum uixiſſet, ſenectutis eum ſuę pœniteret? Nec enim excurſione, nec ſaltu, nec eminus haſtis, aut cominus gladijs uteretur: ſed conſilio, ratione, ſententia. Quæ niſi eſſent in ſenibus, non ſummum cōſilium maiores noſtri appellaſſent Senatum. Apud Lacedęmonios quidem ij qui ampliſſimum magiſtratum gerunt, ut ſunt, ſic etiā appellantur, ſenes. Q, ſi legere & audire uoletis externa, maximas Reſp. ab adoleſcentibus labefactatas, à ſenibus ſuſtentatas & reſtitutas reperietis. Ce-
» do, qui ueſtram Remp. tantam amiſiſtis tam cito? ſic enim percōtanti, ut eſt in Neuij poetæ ludo, reſpondentur & alia, & hæc in primis,
» Proueniebant oratores noui, ſtulti, adoleſcentuli.

Temeritas eſt uidelicet florentis ætatis, prudentia ſenectutis. At memoria minuitur. Credo, niſi exerceas eam aut etiam ſi ſis natura tardior. Themiſtocles

omnium ciuiũ nomina perceperat. Num igitur cẽſetis eum, quum ætate pro-
ceſſiſſet, qui Ariſtides eſſet, Lyſimachum ſalutare ſolitũ? Equidẽ non modo
eos noui qui ſunt, ſed eorum patres etiam, & auos. Nec ſepulcra legẽs uereor
(quod aiunt) ne perdã memoriã: his enim ipſis legẽdis redeo in memoriam
mortuorũ, Nec uero quẽquam ſenum audiui oblitũ quo loco theſaurum ob-
ruiſſet: omnia quæ curãt meminerũt, uadimonia cõſtituta qui ſibi, cui ipſi de-
beant. Quid Iuriſconſulti? quid Pontifices? quid Augures? quid Philoſophi
ſenes? q̃ multa meminerũt? Manẽt ingenia ſenibus, modo permaneat ſtudiũ
& induſtria: nec ea ſolum in claris & honoratis uiris, ſed ĩ uita etiã priuata &
quieta, Sophocles ad ſummã ſenectutẽ tragœdias fecit: quod propter ſtudiũ
quum rem familiarem negligere uideretur, à filijs in iudicium uocatus eſt, ut
quẽadmodũ noſtro more male rem gerẽtibus patribus, bonis interdici ſolet:
ſic illũ quaſi deſipientẽ à re familiari remouerẽt iudices. Tum ſenex dicitur eã
fabulam quam ĩ manibus habebat, & proxime ſcripſerat, Oedipum Colone-
um recitaſſe iudicibus, quæſiſſeq́; num illud carmen deſipiẽtis uideretur: quo
recitato, ſentẽtijs iudicum eſt liberatus. Num igitur hunc, num Heſiodũ, num
Simonidem, num Steſichorum, num, quos ante dixi, Iſocratem, Gorgiam
num Homerum, num philoſophorum principes Pythagoram, Democritũ,
num Platonem, num Xenocratem, num poſtea Zenonem, Cleanthem, aut
eum quem uos etiam Romæ uidiſtis, Diogenem Stoicum, coegit in ſuis ſtu-
dijs obmuteſcere ſenectus? An nõ ĩ omnibus ijs ſtudiorũ agitatio uitæ æqua
lis fuit? Age ut iſta diuina ſtudia omittamus. Poſſum nominare ex agro Sabi
no ruſticos Romanos uicinos & familiares meos, quibus abſentibus nũq̃ ferè
ulla ĩ agro maiora opera fiunt, nõ ſerendis, nõ percipiẽdis fructibus, nõ con-
dendis. Quanq̃ in illis hoc minus mirum, Nemo enim eſt tam ſenex, qui ſe an
num non putet poſſe uiuere. Sed ijdem laborant in eis quæ ſciunt nihil ad ſe
omnino pertinere. Serit arbores, quæ alteri ſeculo proſint, ut ait Statius no-
ſter in Synephebis, Nec uero dubitat agricola, quãuis ſenex, quærenti cui ſe-
rat, reſpondere, Dijs immortalibus: qui me non accipere modo hec à maio-
ribus uoluerunt, ſed etiam poſteris prodere. Melius Cæcilius de ſene alteri
ſeculo proſpiciente: quam illud,

Aedepol ſenectus ſi nihil quidq̃ aliud uitij
Apportes tecum, quum aduenis, unum id eſt ſatis,
Q; diu uiuendo multa quæ non uolt uidet.

Et multa fortaſſe quę uult. Atq; in ea quidem quę non uult, ſępe etiam ado
leſcentia incurrit. Illud uero idem Cæcilius uitioſius,

Tum etiam in ſenecta hoc deputo miſerrimum,
Sentire ea ætate eſſe odioſum ſe alteri,

Iucũdũ potius q̃ odioſũ, Vt enĩ adoleſcẽtibus bona indole prędıtis ſapiẽtes
ſenes delectãtur, leuiorq́; fit eorũ ſenectus qui à iuuẽtute colũtur & diligũtur,
ſic adoleſcẽtes ſenũ pręceptis gaudent, quibus ad uirtutũ ſtudia ducũtur. Nec
minus intelligo me uobis q̃ uos mihi eſſe iucũdos. Sed uidetis ut ſenectus non
modo lãguida atq; iners nõ ſit, uerũ etiã ſit operoſa, & ſemper agens aliqd, &
moliẽs: tale ſcilicet, quale cuiuſq; ſtudiũ ĩ ſuperiore uita fuit. Quid? q̃ etiã ad-
diſcũt aliqd, ut Solonẽ uerſibus gloriãtẽ uidimus, qui ſe cotidie aliquid addi-
ſcentẽ ſenẽ fieri dicit: ut ego feci, qui græcas literas ſenex didici: quas quidẽ ſic

auide

auide arripui, quaſi diuturnã ſitim explere cupiens, ut ea ipſa mihi nota eſſent, quibus me nunc exẽplis uti uidetis. Quod quum feciſſe Socratẽ in fidibus audirẽ, uellem equidẽ & illud (diſcebãt enim fidibus antiqui) ſed in literis certe elaboraui. Nec nunc quidẽ uires deſidero adoleſcẽtis (is enim locus erat alter de uitijs ſenectutis) nõ plus q̃ adoleſcens tauri aut elephãtis deſiderabã: quod eſt, eo uti decet: & quidquid agas, agere pro uiribus. Quæ enim uox poteſt eſſe contẽptior, q̃ Milonis Crotoniatæ, qui quum iã ſenex eſſet, athletasq; ſe in curriculo exercentes uideret, aſpexiſſe lacertos ſuos dicitur, illacrimansq; dixiſſe. At hi quidẽ iam mortui ſunt. Nõ uero tã iſti q̃ tu ipſe nugator. Neq; enĩ ex te unq̃ es nobilitatus, ſed ex lateribus & lacertis tuis. Nihil Sex. Aemilius tale, nihil multis annis antè T. Coruncanius, nihil modo P. Craſſus, à quibus iura ciuibus præſcribebãtur, quorũ uſq; ad extremũ ſpiritũ prouecta eſt prudẽtia, Orator metuo ne lãgueſcat ſenectute. Eſt enim munus eius non ingenij ſolũ, ſed laterũ etiã & uirium. Omnino canorum illud in uoce ſplendeſcit etiã neſcio quo pacto in ſenectute: quod equidẽ non amiſi adhuc, & uidetis annos meos. Sed tamen decorus eſt ſermo ſenis, quietus & remiſſus, facitq; perſæpe ipſa ſibi audiẽtiã diſerti ſenis cõpta & mitis oratio. Quod ſi exequi nequeas, poſſis tamen Scipioni præcipere & Lęlio, Quid enim eſt iucũdius ſenectute ſtipata ſtudijs iuuẽtutis? An ne eas quidẽ uires ſenectuti relinquimus, ut adoleſcẽtulos doceat, inſtituat, ad omne officij munus inſtruat? Quo quidẽ opere quid poteſt eſſe præclarius? Mihi uero Cn. & P. Scipiones, & aui tui duo L. Aemilius & P. Aphricanus comitatu nobiliũ iuuenũ fortunati uidebantur. Nec ulli bonarũ artium magiſtri nõ beati putãdi, q̃uis cõſenuerint uires atq; defecerint: etſi iſta ipſa defectio uirium adoleſcẽtię uitijs efficitur ſępius q̃ ſenectutis, Libidinoſa etenim & intẽperans adoleſcẽtia effœtum corpus tradit ſenectuti. Cyrus quidem apud Xenophontẽ eo ſermone quẽ moriens habuit, quum admodũ ſenex eſſet, negat ſe unq̃ ſenſiſſe ſenectutẽ ſuam imbeciliorem factã, q̃ adoleſcẽtia fuiſſet. Ego L. Metellum memini puer, qui cũ quadriẽnio poſt alterũ Conſulatum Pontifex maximus factus eſſet. XX. & duos annos ei ſacerdotio præfuit, ita bonis uiribus eſſe extremo tẽpore ætatis, ut adoleſcẽtiã non requireret. Nihil neceſſe eſt de meipſo dicere mihi: quãquã eſt id quidẽ ſenile, ætatiq; noſtrę cõceditur. Videtis ne ut apud Homerũ ſępiſſime Neſtor de uirtutibus ſuis prædicet? Tertiã enim iam ętatẽ hominũ uiuebat, nec erat ei uerẽdum ne uera de ſe prędicãs, nimis uideretur aut inſolẽs, aut loquax. Etenim ut ait Homerus, ex eius lingua melle dulcior fluebat oratio: quam ad ſuauitatẽ nullis egebat corporis uiribus: & tamen ille dux Grecię nunq̃ optat ut Aiacis ſimiles decem habeat, at ut Neſtoris quãdoq;: quod ſi acciderit, nõ dubitat quin breui Troia ſit peritura. Sed redeo ad me. Quartum annũ ago & octogeſimum: equidẽ poſſe uellem idẽ gloriari quod Cyrus: ſed tamẽ hoc queo dicere, non me quidẽ his eſſe uiribus, quibus aut miles Punico bello, aut Quæſtor eodẽ bello, aut Cõſul in Hiſpania fuerim, aut quadriẽnio poſt quũ Tribunus militaris depugnaui apud Thermopylas, M. Attilio Glabrione Conſule: ſed tamen, ut uos uidetis, non planè me eneruauit, non afflixit ſenectus: non curia uires meas deſiderat, nõ roſtra, nõ amici, non cliẽtes, nõ hoſpites: nec enim unquã ſum aſſenſus illi ueteri laudatoq; prouerbio, quod monet mature fieri ſenẽ, ſi diu uelis eſſe ſenex. Ego uero me minus diu ſenẽ eſſe mal-

lem,q̃ eſſe ſenem anteq̃ eſſem. Itaq; nemo adhuc cõuenire me ualuit,quin fuerim occupatus. At minus habeo uirium,q̃ ueſtrum uter uis. Ne uos quidem T. Pontij Centurionis uires habetis. Num idcirco ille eſt præſtantior? Moderatio modo uirium adſit, & tantum quantum quiſq; poteſt nitatur næ ille non magno deſiderio tenebitur uirium, Olympiæ per ſtadium ingreſſus eſſe Milo dicitur,cum humeris ſuſtineret bouem uiuum. Vtrum igitur has corporis,an Pythagorę tibi malis uires ingenij dari? Deniq; iſto bono utare dum adſit,quum abſit ne requiras; niſi forte adoleſcentes pueritiam,paulum ætate progreſſi adoleſcẽtiam debeant requirere, Curſus eſt certus ætatis,& uia una naturæ,eaq; ſimplex: ſuaq; cuiq; parti ætatis,tempeſtiuitas eſt data. Vt enim infirmitas puerorum,& ferocitas iuuenũ, & grauitas iam conſtantis ætatis, ſic ſenectutis maturitas naturale quiddã habet,quod ſuo tempore percipi debeat. Arbitror te audire Scipio hoſpes tuus habitus Maſiniſſa quæ faciat hodie. XC. annos natus: quum ingreſſus iter pedibus ſit,in equum omnino non aſcendere,cum equo,ex equo nõ deſcendere: nullo imbre,nullo frigore adduci ut capite operto ſit: ſummã ĩ eo eſſe corporis ſiccitatem: itaq; exequi omnia Regis officia & munera, Poteſt igitur exercitatio & temperantia etiam in ſenectute conſeruare aliquid priſtini roboris. Non ſunt in ſenectute uires. Ne poſtulantur quidẽ uires a ſenectute. Ergo & legibus & inſtitutis uacat ætas noſtra,muneribus ijs quæ non poſſunt ſine uiribus ſuſtineri. Itaq; non modo quod non poſſumus,ſed ne quantũ poſſumus quidem cogimur. At multi ita ſunt imbecilli ſenes,ut nullũ officij aut omnino uitę munus exequi poſſint. At id quidẽ nõ propriũ ſenectutis eſt uitium,ſed cõmune ualetudinis. Q; fuit imbecillus P. Aphricani filius,is qui te adoptauit? q̃ tenui,aut nulla potius ualetudine? Quod ni ita fuiſſet,alterũ ille extitiſſet lumen ciuitatis. Ad paternam enim magnitudinem,animi doctrina uberior acceſſerat, Quid mirum igitur in ſenibus ſi infirmi ſunt aliquando,quum ne id quidem adoleſcentes effugere poſſint? reſiſtendum, Lęli & Scipio,ſenectuti eſt,eiuſq; uitia diligentia cõpenſanda ſunt. Pugnãdũ tanq̃ contra morbum eſt,ſic contra ſenectutem: habenda ratio ualetudinis,utendum exercitationibus modicis, Tantum cibi & potionis adhibendum,ut reficiantur uires,nõ opprimantur, Nec uero corpori ſoli ſubueniendũ eſt,ſed menti,atq; animo multo magis: nanq; hęc quoq;, niſi tanq̃ lumini oleũ inſtilles,extinguntur ſenectute, Et corpora quidẽ exercitationum defatigatione ingraueſcunt,animi autẽ ſe exercendo leuantur. Nã quos ait Cęcilius comicus ſtultos ſenes,hos ſignificat credulos,obliuioſos,diſſolutos: quæ uitia ſunt nõ ſenectutis,ſed inertis,ignauæ,ſomniculoſæ ſenectutis. Vt petulantia,ut libido magis eſt adoleſcentum q̃ ſenum,nec tamẽ omnium adoleſcentum ſed non proborum: ſic iſta ſenilis ſtultitia (quę deliratio appellari ſolet) ſenũ leuium eſt,nõ omniũ. Quatuor robuſtos filios,quinq; filias,tantã domum,tantas cliẽtelas Appius regebat & ſenex & cæcus. Intentũ enim animũ tanq̃ arcũ habebat,nec langueſcens succũbebat ſenectuti. Tenebat nõ modo auctoritatẽ,ſed etiã imperiũ in ſuos: metuebant eum ſerui,uerebantur liberi,carum omnes habebant: uigebat in illa domo patrius mos, & diſciplina. Ita enim ſenectus honeſta eſt,ſi ſe ipſa defendit,ſi ius ſuum retinet, ſi nemini mancipata eſt, ſi uſque ad ultimum ſpiritum dominatur in ſuos. Vt enim adoleſcentem in quo ſenile aliquid, ſic ſenem in quo eſt adoleſcen-

tis aliquid probo. Quod qui ſequitur, corpore ſenex eſſe poterit, animo nunquam erit. ſeptimus mihi Originum liber eſt in manibus: omnia antiquitatis monimenta colligo: cauſarumq́ illuſtrium quaſcunque defendi, nunc quàm maxime conficio orationes. Ius Augurum Pontificum, ciuile tracto: multum etiam græcis literis utor, Pythagoreorumq́ more exercendæ memoriæ gratia, quid quoque die dixerim, audiuerim, egerim, commemoro ueſperi. Hæ ſunt exercitationes ingenij, hæc curricula mentis. In his deſudans atque elaborans, corporis uires non magnopere deſidero. Adſum amicis, uenio in Senatum frequens, ultroq́ affero res multū & diu cogitatas, easq́ tueor animi non corporis uiribus. Quæ ſi exequi nequirem, tamen me lectulus oblectaret meus ea ipſa cogitantem, quæ iam agere non poſſem. Sed ut poſſim, facit acta uita. Semper enim in his ſtudijs laboribusq́ uiuenti non intelligitur quando obrepat ſenectus. Ita ſenſim ſine ſenſu ætas ſeneſcit: nec ſubito frangitur, ſed diuturnitate extinguitur. Sequitur tertia uituperatio ſenectutis, quod eam carere dicunt uoluptatibus. O præclarum munus ætatis: ſiquidem id aufert nobis, quod eſt in adoleſcentia uitioſiſſimum. Accipite enim optimi adoleſcentes ueterem orationem Architę Tarentini, magni in primis & præclari uiri, quę mihi tradita eſt quū eſſem adoleſcēs Tarēti cū Q. Maximo. Nullā capitaliorē peſtē quàm uoluptatem corporis hominibus dicebat à natura datam, cuius uoluptatis auidæ libidines temere & effrenate ad potiundum incitarentur. Hinc patriæ proditiones, hinc rerum publicarum euerſiones, hinc cum hoſtibus clandeſtina colloquia naſci. Nullum deniq́ ſcelus, nullum malum facinus eſſe, ad quod ſuſcipiendum non libido uoluptatis impelleret: ſtupra uero, adulteria, & omne tale flagitium, nullis alijs illecebris excitari, niſi uoluptatis. Quumq́ homini ſiue natura ſiue quis deus nihil mente præſtabilius dediſſet, huic diuino muneri ac dono nihil tam eſſe inimicum, quàm uoluptatem. Nec enim libidine dominante temperantię locum eſſe omnino, nec in uoluptatis regno uirtutem poſſe conſiſtere. Quod quo magis intelligi poſſet, fingere animo aliquem iubebat tanta incitatum uoluptate corporis, quanta percipi poſſet maxima: nemini cenſebat fore dubium, quin tādiu dum ita gauderet, nihil agitare mente, nihil ratione, nihil cogitatione conſequi poſſet. Quocirca nihil eſſe tam deteſtabile, tamq́ peſtiferum, quàm uoluptatem. Siquidem ea quum maior eſſet atque longinquior, omne animi lumen extingueret. Hæc cum C. Pontio Samnite, patre eius, à quo Caudino prælio Sp. Poſthumius T. Veturius Coſs. ſuperati ſunt, locutum Architam Nearchus Tarentinus hoſpes noſter, qui in amicitia Populi R. permanſerat, ſe à maioribus natu accepiſſe dicebat, quum quidem ei ſermoni interfuiſſet Plato Athenienſis, quem Tarentum ueniſſe L. Aemilio, Appio Claudio Coſs. reperio. Quorſum hæc? Vt intelligatis, ſi uoluptatem aſpernari ratione & ſapientia non poſſumus, magnam habendam ſenectuti gratiam, quæ effecerit ut id non liberet, quod non oporteret. Impedit enim conſilium uoluptas rationi inimica, ac mentis (ut ita dicam) perſtringit oculos, nec habet ullum cum uirtute commercium. Inuitus quidem feci, ut fortiſſimi uiri Ti. Flāminij fratrem L. Flamminium è Senatu ejcerem ſeptem annis poſtq̄ Conſul fuiſſet: ſed notandam libidinem putaui. Ille enim cum eſſet Cōſul in Gallia exhortatus eſt in cōuiuio à ſcorto ut ſecuri feriret aliquē eorū qui

in uinculis eſſent damnati rei capitalis. Hic Tito fratre ſuo Cenſore (qui proximus ante me fuerat) elapſus eſt. Mihi uero & Flacco neutiquã probari potuit tã flagitioſa & tã perdita libido, quę cũ probro priuato cõiungeret imperij dedecus, Sæpe à maioribus natu audiui qui ſe porro pueros à ſenibus audiuiſſe dicebant, mirari ſolitum C. Fabricium ꝙ quum apud Regem Pyrrhum Legatus eſſet, audiſſet è Theſſalo Cinea, Athenis quendam eſſe qui ſe ſapientem profiteretur, eumq; dicere, omnia quæ faceremus, ad uoluptatem eſſe referenda. Quod ex eo audientes. M. Curium & Ti. Coruncanium optare ſolitos ut id Samnitibus ipſiq; Pyrrho perſuaderetur, quo facilius uĩci poſſent, quum ſe uoluptatibus dediſſent. Vixerat M. Curius cum P. Decio, qui quinquennio ante eum Conſulem ſe pro Repub. quarto Conſulatu deuouerat. Norat eundem Fabricius, norat Coruncanius. Qui tum ex ſua uita, tum ex eius (quem dico) P. Decij facto iudicabant eſſe profecto aliquid natura pulchrum atq; præclarum, quod ſua ſponte peteretur, quodq; ſpreta & contempta uoluptate optimus quiſque ſequeretur, Quorſum igitur tam multa de uoluptate? Quia non modo uituperatio nulla, ſed etiam ſumma laus ſenectutis ẽ, quòd ea uoluptates nullas magnopere deſiderat, Caret epulis, extructisq; menſis, & frequentibus poculis. Caret ergo etiam uinolentia & cruditate, & inſomnijs. Sed ſi aliquid dandum eſt uoluptati (quoniam eius blanditijs non facile obſiſtimus, Diuine enim Plato eſcam malorum uoluptatem appellat, quòd ea uidelicet homines capiantur, ut hamo piſces) quanquam immoderatis epulis careat ſenectus, modicis tamen conuiuijs poteſt delectari. C. Duillum, M. filium, qui Pœnos primus claſſe deuicerat, redeuntem à cena ſenem ſępe uidebam puer: delectabatur crebro funali, & tibicine, quæ ſibi nullo exemplo priuatus ſumpſerat: tantum licentiæ dabat gloria, ſed quid ego alios? Ad meipſum iam reuertar. Primum habui ſemper ſodales. Sodalitates autem me Quæſtore conſtitutę ſunt, ſacris Idæis magnæ matris acceptis. Epulabar igitur cum ſodalibus omnino modice, ſed erat tamen quidam feruor ætatis: qua progrediente omnia fiunt etiam in dies mitiora, Neque enim ipſorum conuiuiorum delectationem corporis uoluptatibus magis quàm cœtu amicorum & ſermonibus metiebar. Bene enim maiores accubationem epularem amicorum, quia uitæ coniunctionem haberet, cõuiuium nominarunt, melius quàm Græci, qui hoc idem tum compotationem tum concenationem uocant: ut quod in eo genere minimum eſt, id maxime probare uideatur. Ego uero propter ſermonis delectationem tempeſtiuis quoq; conuiuijs delector: nec cum æqualibus ſolum, qui pauci admodum reſtant, ſed cum ueſtra etiam ætate, atq; uobiſcum: habeoq; ſenectuti magnam gratiam, quæ mihi ſermonis auiditatem auxit, potionis & cibi ſuſtulit. Quod ſi quem etiam iſta delectant (ne omnino bellum indixiſſe uidear uoluptati, cuius eſt etiã fortaſſe quidã naturalis modus) nõ intelligo ne in iſtis quidẽ uoluptatibus ipſis carere ſenſu ſenectutẽ. Me uero & magiſteria delectant à maioribus inſtituta: & is ſermo, qui more maiorũ à ſummo adhibetur magiſtro in poculo: & pocula, ſicut in ſympoſio Xenophontis, minuta atque rorantia, & refrigeratio ęſtate, & uiciſſim aut ſol aut ignis hybernus: quæ quidem in Sabinis etiam perſequi ſoleo, conuiuiumq; uicinorũ cotidie compleo, quod ad multam noctem quàm maxime poſſumus uario ſermone producimus, At nõ

eſt

eſt uoluptatum tanta quaſi titillatio in ſenibus. credo, ſed ne deſideratio quidem. Nihil autem eſt moleſtum quod non deſideres. Bene Sophocles, quum ex eo quidam iam confecto ętate quęreret, uteretúrne rebus uenereis, Dĳ meliora, inquit, libenter uero iſtinc tanquam à domino agreſti ac furioſo profugi. Cupidis enim rerum talium, odioſum fortaſſe & moleſtum eſt carerę: ſatiatis uero & expletis iucundius eſt carere. Quanquam non caret is qui non deſiderat. Ergo non deſiderare dico eſſe iucundius quàm frui. Quòd ſi iſtis ipſis uoluptatibus bona ætas fruitur, libentius primum paruulis fruitur rebus, ut diximus: deinde ĳs quibus ſenectus, etiam ſi non abunde potitur, non omnino caret: ut Turpione Ambiuio magis delectatur qui ī prima cauea ſpectat, delectatur tamen etiam qui in ultima, Sic adoleſcentia uoluptates prope intuens, magis fortaſſe lætatur: ſed delectatur etiam ſenectus procul eas ſpectans, tantum, quantum ſat eſt. At illa quanti ſunt, animum, tanquā emeritis ſtipendĳs libidinis, ambitionis, cōtentionis, inimicitiarum, cupiditatum omnium, ſecū eſſe, ſecumq́ue (ut dicitur) uiuere. Si uero habet aliquod tāquam pabulum ſtudĳ & doctrinæ, nihil eſt otioſa ſenectute iucundius. Mori uidebamus in ſtudio dimetiendi penè cœli atque terrę C. Gallum familiarem patris tui Scipio. Quoties illū lux noctu aliquid deſcribere ingreſſum, quoties nox oppreſſit quum mane cœpiſſet? Q; delectabat eum defectiones ſolis & lunæ multo nobis ante prędicere? Quid in leuioribus ſtudĳs, ſed tamen acutis? Q; gaudebat bello ſuo punico Nęuius? q̄ Truculento Plautus? q̄ Pſeudolo? Vidi etiam ſenem Liuium, qui quum. VI. annis antequam ego natus ſum, fabulam docuiſſet, Cethego Tuditanoq́ue Cōſulibus, uſque adoleſcentiam meam proceſſit ætate, Quid de P. Licinĳ Craſſi & pontificĳ & ciuilis iuris ſtudio loquar? aut de huius P. Scipionis, qui his paucis diebus Pont. Max. factus eſt? Atqui eos omnes quos commemoraui, his ſtudĳs flagrantes ſenes uidimus. M. uero Cethegum, quem recte ſuadæ medullam dixit Ennius, quanto ſtudio exerceri in dicendo uidebamus etiam ſenem? Quæ ſunt igitur epularum, aut ludorum, aut ſcortorum uoluptates cum his uoluptatibus comparandæ? Atque hæc quidem ſtudia ſunt doctrinæ, quæ quidem prudentibus & bene inſtitutis pariter cum ętate creſcunt: ut honeſtum illud Solonis ſit, quod ait uerſiculo quodam, ut ante dixi, Seneſcere ſe multa in dies addiſcentem. Qua uoluptate animi nulla certe poteſt eſſe maior, Venio nūc ad uoluptates agricolarum, quibus ego incredibiliter delector, quæ nec ulla impediūtur ſenectute, & mihi ad ſapientis uitam proxime uidentur accedere. Habent enim rationem cum terra, quę nunquā recuſat imperium, nec unq̄ ſine uſura reddit quod accepit, ſed aliàs minore, plerunque maiore cum fœnore. Quanq̄ nō modo fructus quidem me, ſed etiam ipſius terræ uis ac natura delectat, quę cum gręmio mollito ac ſubacto ſemen ſparſum excepit, primum id occæcatum cohibet, ex quo occatio (quę hoc efficit) nominata eſt: deinde tepefactum uapore & complexu ſuo, diffundit & elicit herbeſcentem ex eo uiriditatem, quę nixa fibris ſtirpium ſenſim adoleſcit, culmoq́ue erecta geniculato, uaginis iam quaſi pubeſcens includitur. è quibus quum emerſerit, fundit frugem ſpicę ordine ſtructam, & contra auium minorum morſus munitur uallo ariſtarum. Quid ego uitium ſatus, ortus, incrementa commemorem? Satiari delectatione non poſſum: ut meę ſenectutis requietem oblectamētumq́ue noſcatis.

Omitto enim uim ipſam omnium quæ generantur e terra, quæ ex fici tantulo grano, aut ex acino uinaceo, aut ex ceterarum frugum aut ſtirpium minutiſſimis ſeminibus, tantos truncos ramosq́; procreat. Malleoli, plantę, ſarmenta, uites, traduces, propagines, nonne ita efficiunt, ut quemuis cum admiratione delectent? Vitis, quæ natura caduca eſt, & niſi fulta ſit, ad terram fertur: eadē ut ſe erigat, clauiculis ſuis quaſi manibus quidquid eſt nacta complectitur: quam ſerpentem multiplici lapſu & erratico, ferro amputans coercet ars agricolarum, ne ſylueſcat ſarmentis, & in omnes parteis nimia fundatur. Itaque ineunte uere, in ijs quæ relicta ſunt exiſtit tanq̄ ad articulos ſarmentorum ea quæ gemma dicitur: à qua oriens uua ſe oſtendit; quæ & ſuco terræ, & calore ſolis augeſcens, primo eſt peracerba guſtatu, deinde maturata dulceſcit, ueſtitaq́; pampinis nec modico tepore caret, & nimios ſolis defēdit ardores. Qua quid poteſt eſſe tum fructu lętius, tum aſpectu pulchrius? cuius quidem non utilitas me ſolum (ut ante dixi) ſed etiam cultura, & ipſa natura delectat, adminiculorum ordines, capitum coniugatio, religatio, propagatio uitium ſarmentorumq́;, ea quam dixi, aliorum amputatio, & aliorum immiſſio. Quid ego irrigationes, quid agri foſſiones repaſtinationesq́; proferam, quibus fit terra multo fœcundior? Quid de utilitate loquar ſtercorandi? Dixi in eo libro quem de rebus ruſticis ſcripſi, de qua doctus Heſiodus ne uerbum quidē fecit, quum de cultura agri ſcriberet. At Homerus, qui multis, ut mihi uidetur ante ſeculis fuit, Laertem lenientem deſiderium quod capiebat è filio, colentē agrum, & eum ſtercorantem facit. Nec uero ſegetibus ſolum, & pratis, & uineis, & arbuſtis res ruſticæ lętæ ſunt, ſed etiam hortis, & pomarijs, tum pecudum paſtu, & apum examinibus, tum florum omnium uarietate. Nec conſitiones modo delectant, ſed etiam inſitiones, quibus nihil inuenit agricultura ſolertius. Poſſum perſequi permulta oblectamenta rerum ruſticarum, ſed ea ipſa quæ dixi, ſentio fuiſſe longiora. Ignoſcetis autem: nam & ſtudio rerum ruſticarum prouectus ſum, & ſenectus eſt natura loquacior, ne ab omnibus eam uitijs uidear uindicare. Ergo in hac uita M. Curius, quum de Samnitibus de Sabinis de Pyrrho triumphaſſet, conſumpſit extremum tempus ætatis: cuius quidem uillam ego contemplans (abeſt enim non longe à me) admirari ſatis non poſſum uel hominis ipſius continentiam, uel temporum diſciplinā. Curio ad focum ſedenti magnum auri pondus Samnites quum attuliſſent, repudiati ſunt. Non enim aurum habere pręclarum ſibi uideri dixit, ſed eis qui haberent aurum imperare. Poterátne tantus animus non efficere iucundam ſenectutem? Sed uenio ad agricolas, ne à me ipſo recedam. In agris erant tum Senatores, id eſt ſenes. Siquidem aranti L. Quintio Cincinnato nunciatum eſt eum Dictatorem eſſe factum: cuius Dictatoris iuſſu magiſter equitum C. Seruilius Ahala Sp. Melium regnum appetentem & occupare uolentem interemit. A uilla in Senatū arceſſebātur Curius & cęteri ſenes: ex quo qui eos arceſſebant, Viatores nominati ſunt. Num igitur horum ſenectus miſerabilis fuit, qui ſe agri cultione oblectabant? Mea quidem ſententia haud ſcio an ulla uita beatior eſſe poſſit; neq́; ſolum officio, q̄ hominū generi uniuerſo cultura agrorum eſt ſalutaris; ſed & delectatione, quam dixi, & ſaturitate copiaq́; omnium rerum, quæ ad uictum hominum & cultum etiam deorum pertinēt. Et quoniam hęc quidam deſiderant, in gratiam iam cum uoluptate redeamus

Semper

Semper enim boni aſſiduiq; domini referta cella uinaria, olearia, & penaria eſt, uillaq; tota locuples eſt: abundat porco, hœdo, agno, gallina, lacte, caſeo, melle, Iam hortũ ipſi agricolæ ſuccidiã alterã appellant. Tum conditiora facit hæc ſuperuacanei etiam operis aucupium atq; uenatio, Quid de pratorum uiriditate, aut arborum ordinibus, aut uinearum oliuetorúmue ſpecie dicam? breui pręcidam, Agro bene culto nil poteſt eſſe nec uſu uberius, nec ſpecie ornatius: ad quem fruẽdum non modo non retardat: uerumetiam inuitat atq; allectat ſenectus, Vbi enim poteſt illa ætas aut æque caleſcere uel apricatione melius, uel igni: aut uiciſſim umbris aquis ue refrigerari ſalubrius? Sibi igitur habeant alij arma, ſibi equos, ſibi haſtas, ſibi clauam, ſibi pilã, ſibi natationes, & curſus, nobis ſenibus ex luſionibus multis talos relinquãt & teſſeras: id ipſum tamen ut libebit: quoniam ſine his beata eſſe ſenectus poteſt. Multas ad res perutiles Xenophõtis libri ſunt, quos legite quæſo ſtudioſe, ut facitis. Q; copioſe ab eo agricultura laudatur in eo libro qui ẽ de tuẽda re familiari, qui Oeconomicus inſcribitur? Atq; ut ĩtelligatis nihil ei tam regale uideri, q̃ ſtudium agri colendi: Socrates in eo libro loquitur cum Critobulo, Cyrum minorem Perſarum Regem pręſtantem ingenio, atq; imperij gloria, quum Lyſander Lacedæmonius uir ſummę uirtutis ueniſſet ad eum Sardis, eiq; dona à ſocijs attuliſſet: & ceteris in rebus comem erga Lyſandrum atq; humanum fuiſſe, & ei quendam conſeptum agrum diligenter conſitum oſtendiſſe, Quũ autem admiraretur Lyſander & proceritates arborum, & directos in quincuncem ordines, & humum ſubactam atque puram, & ſuauitatem odorũ qui afflarentur è floribus, tum eum dixiſſe. Mirari ſe non modo diligentiam, ſed etiam ſolertiam eius à quo eſſent illa dimenſa & deſcripta: Et ei Cyrum reſpõdiſſe. Atqui ego iſta ſum omnia dimenſus: mei ſunt ordines, mea deſcriptio, multæ etiam iſtarum arborum mea manu ſunt ſatę. Tum Lyſandrum intuentem eius purpuram, & nitorem corporis, ornatumq; Perſicum, multo auro, multiſq; gemmis, dixiſſe, Recte uero te Cyre beatum ferũt, quoniam uirtuti tuæ fortuna coniuncta eſt. Hac igitur fortuna frui licet ſenibus, Nec ætas impedit quo minus & ceterarum rerum, & in primis agri colendi ſtudia teneamus uſq; ad ultimum tempus ſenectutis. M. quidem Valerium Coruinum accepimus ad centeſimum annum uitam produxiſſe. quum eſſet exacta iam ętate in agris, eoſq; coleret. Cuius inter primũ & ſextum Conſulatum ſex & quadraginta anni interfuerant. Itaque quantum ſpatium ętatis maiores noſtri ad ſenectutis initium eſſe uoluerunt, tantus illi curſus honorum fuit: atque huius extrema ætas ĩ hoc beatior q̃ media, q; auctoritatis plus habebat, laboris minus, Apex autem ſenectutis eſt auctoritas. Quãta fuit in L. Cęcilio Metello? quanta in Attilio Calatino? in quem illud elogium unicum plurimæ conſentiunt gentes, Populi primarium fuiſſe uirum. Notum eſt totum carmen inciſum in ſepulchro. Iure igitur grauis, cuius de laudibus omnium eſſet fama cõſentiens. Quem uirum nuper P. Craſſum Ponti. Max. quem poſtea M. Lepidum eodem ſacerdotio pręditum uidimus? Quid de Paulo aut Aphricano loquar? aut, ut iam ante, de Maximo? quorum non in ſententia ſolum, ſed etiam in nutu reſidebat auctoritas, Habet ſenectus, honorata preſertim, tantam auctoritatem, ut ea pluris ſit, quàm omnes adoleſcentiæ uoluptates, Sed in omni oratione mementote eam me laudare ſenectutem, quæ fundamentis

adoleſcentiæ conſtituta ſit. Ex quo id efficitur, quod ego magno quondam cum aſſenſu omnium dixi. Miſeram eſſe ſenectutem, quæ ſe oratione defenderet. Non cani, non rugæ repente auctoritatem arripere poſſunt: ſed honeſte acta, ſuperior ætas, fructus capit auctoritatis extremos. Hæc enim ipſa ſut honorabilia, quæ uidentur leuia atq; communia, ſalutari, appeti, decedi, aſſurgi, deduci, reduci, cōſuli: quæ & apud nos, & in alijs ciuitatibus, ut quęq; optime morata eſt, ita diligentiſſime obſeruantur. Lyſandrum Lacedæmonium (cuius modo mentionem feci) dicere aiunt ſolitum, Lacedæmone eſſe honeſtiſſimum domicilium ſenectutis. Nuſq̄ enim tā tum tribuitur ætati, nuſq̄ eſt ſenectus honoratior. Quinetiam memorię proditum ē, cum Athenis Ludis quidam in theatrum grandis natu ueniſſet, in magno conſeſſu locum ei à ſuis ciuibus nuſquam datum. Quum autem ad Lacedæmonios acceſſiſſet, qui Legati quum eſſent, certo in loco conſederant, conſurrexiſſe omnes illi dicuntur, & ſenem ſeſſum recepiſſe. Quibus quum à cuncto conſeſſu plauſus eſſet multiplex datus, dixiſſe ex his quendam, Athenienſes ſcire quæ recta eſſent, ſed facere nolle. Multa in noſtro collegio præclara ſunt: ſed hoc de quo agimus, in primis, q̄ ut quiſq; ætate antecellit, ita ſententiæ principatum tenet. Neq; enim ſolum honore antecedentibus, ſed ijs etiā q cum imperio ſunt maiores natu Augures anteponuntur. Quæ ſunt igitur uoluptates corporum cū auctoritatis præmijs comparandæ? Quibus qui ſplendide uſi ſunt, ij mihi uidentur fabulam ætatis peregiſſe, nec tanq̄ inexercitati hiſtriones in extremo actu corruiſſe. At ſunt moroſi, & anxij, & iracundi, & difficiles ſenes: ſi quærimus, etiam auari. Sed hæc morum uitia ſunt, non ſenectutis. At moroſitas tamen, & ea uitia quæ dixi, habent aliquid excuſationis, non illius quidem iuſtę ſed quæ probari poſſe uideatur. Contemni ſe putant, deſpici, illudi: præterea in fragili corpore odioſa omnis offenſio eſt. Quæ tamē omnia dulciora fiunt & bonis moribus & artibus. Idq; tum in uita, tum in ſcena intelligi poteſt ex ijs fratribus qui in Adelphis ſunt. Quāta in altero diritas, in altero comitas? Sic ſe res habent. Vt enim non omne uinum, ſic non omnis ætas uetuſtate coaceſcit. Seueritatem in ſenectute probo, ſed eam (ſicut alia) modicam: acerbitatem nullo modo. Auaritia uero ſenilis quid ſibi uelit, nō intelligo. Poteſt enī quidq̄ eſſe abſurdius, q̄ quo minus uiæ reſtat, eo plus uiatici quærere? Quarta reſtat cauſa, quæ maxime angere, atq; ſolicitam habere noſtram ætatem uidetur, appropinquatio mortis: quæ certe à ſenectute non poteſt longe abeſſe. O miſerum ſenem, qui mortem contemnendam eſſe in tam longa ætate non uiderit: quę aut planè negligenda eſt, ſi omnino extinguit animum: aut etiam optanda, ſi aliquo eum deducit ubi ſit futurus æternus: atqui tertium certe nihil inueniri poteſt. Quid igitur timeam, ſi aut nō miſer poſt mortem, aut beatus etiam futurus ſum? Quanq̄ quis eſt tam ſtultus, q̄uis ſit adoleſcens, cui ſit exploratum ſe ad ueſperum eſſe uicturum? Quinetiam ætas illa multo plures q̄ noſtra mortis caſus habet. Facilius in morbos incidunt adoleſcentes, grauius egrotant, triſtius curantur. Itaq; pauci ueniunt ad ſenectutem: quod niſi ita accideret, melius & prudentius uiueretur. Mens enim, ratio, & conſilium in ſenibus eſt: qui ſi nulli fuiſſent, nullæ omnino ciuitates fuiſſent. Sed redeo ad mortem impendentem. Quod illud eſt crimē ſenectutis, quum illud uideatis cum adoleſcentia eſſe commune? Senſi ego tum in optimo filio meo, tum

in

in expectatis ad ampliſſimam dignitatem fratribus tuis Scipio, omni ætati mortem eſſe communem. At ſperat adoleſcens diu ſe uicturum, quod ſperare idẽ ſenex non poteſt. Inſipienter ſperat. Quid enim eſt ſtultius, q̃ incerta pro certis habere, falſa pro ueris? Senex nec quod ſperet habet. At eſt eo meliore conditione q̃ adoleſcens, quum id quod ille ſperat, hic conſecutus eſt. Ille uult diu uiuere, hic diu uixit. Quanquam, o dij boni, quid eſt in hominis uita diu? Da enim ſupremum tempus, expectemus Tarteſiorum Regis ætatem. Fuit enim, ut ſcriptum uideo, Argãtonius quidam Gadibus, qui. LXXX. regnauit annos. CXX. uixit. Sed mihi ne diuturnum quidem quidquam uidetur, in quo eſt aliquid extremum. Quum enim id aduenit, tum illud quod præterijt, effluxit: tantum remanet quod uirtute & recte factis ſis conſecutus, Horę quidem cedunt & dies, menſes & anni, nec præteritum tempus unquam reuertitur: nec quid ſequatur, ſciri poteſt. Quod cuique temporis ad uiuendum datur, eo debet contentus eſſe. Neq; enim hiſtrioni, ut placeat, peragenda eſt fabula, modo in quocunq; fuerit actu, probetur: nec ſapienti uſq; plaudite uiuendum. Breue enim tempus ętatis ſatis eſt longum ad bene honeſteq; uiuendum: Sin proceſſeris longius: non magis dolendũ eſt, q̃ agricolę dolent pręterita uerni temporis ſuauitate ęſtatem autũnumq; ueniſſe. Ver enim tanquã adoleſcentiam ſignificat, oſtenditq; fructus futuros: reliqua tempora demetẽdis fructibus, aut percipiendis accommodata ſunt. Fructus autem ſenectutis eſt (ut ſæpe dixi) ante partorum bonorum memoria & copia. Omnia uero quæ ſecundum naturam fiunt, ſunt habenda in bonis. Quid eſt autem tam ſecundum naturam, q̃ ſenibus emori? quod idem contingit adoleſcentibus, aduerſante & repugnante natura. Itaq; adoleſcẽtes mori ſic mihi uidentur, ut cũ aquæ multitudine uis flammæ opprimitur: ſenes autem ſicut ſua ſponte nulla adhibita ui conſumptus ignis extinguitur. Et quaſi poma ex arboribus, ſi cruda ſunt, ui auelluntur: ſi matura & cocta, decidunt: ſic uitam adoleſcentibus uis aufert, ſenibus maturitas. Quę mihi quidem tam iucunda eſt, ut quo propius ad mortem accedam, quaſi terram uidear uidere, aliquãdoq; in portum ex lõga nauigatione eſſe uenturus. Omnium ętatum certus eſt terminus: ſenectutis autẽ nullus certus eſt terminus: recteq; in ea uiuitur, quoad munus officij exequi & tueri poſſis, & tamen mortẽ contemnere. Ex quo fit, ut animoſior etiam ſenectus ſit q̃ adoleſcentia, & fortior. Hoc eſt illud quod Piſiſtrato tyrãno a Solone reſpõſum eſt, quum illi quærenti qua tandem ſpe fretus ſibi tam audaciter obſiſteret, reſpondiſſe dicitur, Senectute. Sed uiuendi eſt finis optimus, cum ĩtegra mẽte, ceteriſq; ſenſibus, opus ipſa ſuum, eadem quę coagmẽtauit natura, diſſoluit. Vt nauem, ut ędificium idem deſtruit facillime qui conſtruxit: ſic hominem eadem optime quę conglutinauit natura diſſoluit. Iam omnis conglutinatio recens, ęgre: inueterata, facile diuellitur. Ita fit ut illud breue uitę reliquum nec auide appetendum ſenibus, nec ſine cauſa deſerẽdum ſit: uetatq; Pythagoras iniuſſu Imperatoris, id eſt dei, de pręſidio & ſtatione uitę decedere. Solonis quidem ſapientis elogium eſt, quo ſe negat uelle ſuam mortem dolore amicorum lamentiſq; uacare. Vult ſe carum, credo, ſuis eſſe. Sed haud ſcio an melius Ennius,

Nemo me lacrimis decoret, neq; funera fletu Faxit.

Non cenſet lugendam eſſe mortem, quam immortalitas conſequatur. Iã ſene

ſus moriendi ſi aliquis eſſe poteſt, is ad exiguum tempus, preſertim ſeni: poſt mortem quidem ſenſus aut optandus, aut nullus eſt. Sed hoc meditatum ab adoleſcentia debet eſſe, mortem ut negligamus: ſine qua meditatione trãquillo eſſe animo nõ poteſt. Moriendum enim certe eſt, & id incertum an eo ipſo die. Mortem igitur omnibus horis impendentem timens quis poterit animo conſiſtere? De qua non ita longa diſputatione opus eſſe uidetur: quum recorder non ſolum L. Brutum, qui in liberanda patria eſt interfectus: non duos Decios, qui ad uoluntariam mortem curſum equorum incitauerunt: non M. Attilium qui ad ſupplicium eſt profectus, ut fidem hoſti datam conſeruaret: non duos Scipiones, qui iter Pœnis corporibus ſuis obſtruere uoluerunt: nõ auum tuum L. Paulum, qui morte luit Collegę in Cannenſi ignominia temeritatem: non M. Marcellum, cuius interitum ne crudeliſſimus quidem hoſtis honore ſepulturæ carere paſſus eſt: ſed legiones noſtras (quod ſcripſi in Originibus) in eum locum ſæpe profectas alacri animo & erecto, unde ſe nunq̃ redituras arbitrarentur. Quod igitur adoleſcentes, & ij quidem non ſolum indocti, ſed etiã ruſtici contemnunt, id docti ſenes extimeſcent? Omnino quidẽ (ut mihi uidetur) rerum omnium ſatietas, uitæ facit ſatietatem. Sunt pueritiæ certa ſtudia: num igitur ea deſiderant adoleſcẽtes? Sunt & ineuntis adoleſcentiæ: num ea iam conſtans requirit ætas, quæ dicitur media? Sunt etiam huius ætatis: ne ea quidem in ſenectute quæruntur. Sunt extrema quędam ſtudia ſenectutis. Ergo ut ſuperiorum ætatum ſtudia occidunt, ſic occidunt etiã ſenectutis. Quod quum euenit, ſatietas uitæ tempus maturum mortis affert. Equidem non uideo cur quid ipſe ſentiam de morte, nõ audeam dicere uobis. quòd eo melius cernere mihi uideor, ꝗ ab ea propius abſum. Ego ueſtros patres, P. Scipio, tuq́ C. Læli, uiros clariſſimos mihiq́ amiciſſimos uiuere arbitror, & ea quidem uita, quæ eſt ſola uita nominanda. Nam dum ſumus in his incluſi compagibus corporis, munere quodã neceſſitatis, & graui opere perfungimur. Eſt enĩ animus cœleſtis ex altiſſimo domicilio depreſſus. & quaſi demerſus in terram, locum diuinæ naturæ æternitatiq́ contrarium. Sed credo deos immortales ſparſiſſe animos in corpora humana, ut eſſent qui terras tuerentur, quiq́ cœleſtium ordinem contemplantes, imitarentur eum uitæ modo atq́ conſtantia. Nec me ſolum ratio ac diſputatio impulit ut ita crederem, ſed nobilitas etiam ſummorum philoſophorum, & auctoritas. Audiebam Pythagorã Pythagoreosq́, ĩcolas pene noſtros, qui eſſent Italici philoſophi quondam nominati, nunq̃ dubitaſſe quin ex uniuerſa mente diuina delibatos animos haberemus. Demonſtrabantur mihi præterea quæ Socrates ſupremo uitæ die de immortalitate animorum diſſeruiſſet, is qui eſſet ſapientiſſimus oraculo Apollinis iudicatus. Quid multa? ſic mihi perſuaſi, ſic ſentio, cum tanta celeritas animorum ſit, tanta memoria præteritorum, futurorũ prudentia, tot artes, tantæ ſcientiæ, tot inuenta: non poſſe eam naturam quæ res eas continet, mortalem eſſe: quumq́ animus ſemper agitetur, nec principium motus habeat, quia ipſe ſe moueat, ne finẽ quidem habiturum eſſe motus qui nunq̃ ſe ipſe ſit relicturus. Et cum ſimplex animi natura eſſet, neq́ haberet in ſe quidq̃ admixtum diſpar ſui atq́ diſſimile, non poſſe eum diuidi: quod ſi non poſſit, nõ poſſe interire. Magnoq́ eſſe argumento homines ſcire pleraq́ anteq̃ nati ſint, ꝗ iam pueri quum artes difficiles diſcant, ita celeriter res innumerabiles

merabiles arripiant, ut eas non tum primum accipere uideantur, ſed reminiſci & recordari. Hæc Platonis ſunt ferè. Apud Xenophontem autem moriens Cyrus maior hæc dicit, Nolite arbitrari ô mihi chariſſimi filij, me quum à uobis diſceſſero, nuſquam, aut nullum fore: nec enim dum eram uobiſcum, animum meum uidebatis: ſed eum eſſe in hoc corpore, ex ijs rebus quas gerebam, intelligebatis. Eundem igitur eſſe creditote etiam ſi nullum uidebitis. Nec uero clarorum uirorum poſt mortem honores permanerent, ſi nihil eorum ipſorum animi efficerent quo diutius memoriam ſui teneremus. Mihi quidem nunquam perſuaderi potuit, animos dum in corporibus eſſent mortalibus, uiuere: quum exiſſent ex his, emori. Nec uero tum animum eſſe inſipientem, quum ex inſipienti corpore euaſiſſet: ſed quũ omni admiſtione corporis liberatus, purus & integer eſſe cœpiſſet, tum eſſe ſapientem. Atque etiam cum hominis natura morte diſſoluitur, ceterarum rerum perſpicuum eſt quo quæq; diſcedant. Abeunt enim illuc omnia, unde orta ſunt: animus autem ſolus nec quum adeſt, nec quum diſcedit, apparet. Iam uero uidetis nihil morti eſſe tam ſimile, q̃ ſomnum. Atqui dormientium animi maxime declarant diuinitatem ſuam, multa enim quum remiſſi & liberi ſunt, futura proſpiciunt. Ex quo intelligitur quales futuri ſint quum ſe planè corporũ uinculis relaxauerint. Quare ſi hęc ita ſunt, ſic me colitote inquit, ut deum. Sin unà interiturus eſt animus cum corpore, uos tamen deos uerentes, qui hanc omnem pulchritudinem tuentur & regunt, memoriam noſtri piè inuiolateq; ſeruabitis.

Cyrus quidem hęc moriens. Nos (ſi placet) noſtra uideamus. Nemo unquam mihi Scipio perſuadebit aut patrem tuum Paulum, aut duos auos, Paulum & Aphricanum, aut Aphricani patrem, aut patruum, aut multos pręſtãtes uiros, quos enumerare neceſſe non eſt, tanta eſſe conatos quę ad poſteritatis memoriam pertinerent, niſi animo cernerent poſteritatem ad ſe pertinere. An cenſes (ut de meipſo aliquid more ſenum glorier) me tantos labores diurnos nocturnosq;, domi militięq; ſuſcepturum fuiſſe, ſi iiſdem finibus gloriam meã, quibus uitam, eſſem terminaturus? Nónne melius multo fuiſſet otioſam ętatem & quietam ſine ullo aut labore aut cõtentione traducere? Sed neſcio quomodo animus erigens ſe, poſteritatem ſemper ita proſpiciebat, quaſi quum exceſſiſſet è uita, tum deniq; uicturus eſſet. Quod quidem ni ita ſe haberet, ut animi ĩmortales eſſent, haud optimi cuiusq; animus maxime ad immortalem gloriam niteretur. Quid? q; ſapientiſſimus quiſq; æquiſſimo animo moritur, ſtultiſſimus iniquiſſimo? Nónne uobis uidetur animus is qui plus cernat & longius, uidere ſe ad meliora proficiſci: ille autem cuius obtuſior ſit acies, non uidere? Equidem efferor ſtudio patres ueſtros (quos colui & dilexi) uidendi. Neq; uero eos ſolum conuenire aueo, quos ipſe cognoui, ſed illos etiam de quibus audiui, & legi, & ipſe conſcripſi. Quo quidem me proficiſcentem haud ſanè quis facile retraxerit, neue tanq̃ Peliam recoxerit. Et ſi quis deus mihi largiatur ut ex hac ætate repueriſcam, & in cunis uagiam, ualde recuſem: nec uero uelim, quaſi decurſo ſpatio, à calce ad carceres reuocari. Quid enim habet uita commodi? quid non potius laboris? Sed habeat ſanè: habet certe tamen aut ſatietatem, aut modum. Nõ libet enim mihi deplorare uitam, quod multi, & hi docti, ſæpe fecerunt. Nec me uixiſſe pœnitet: quoniã ita uixi, ut non fruſtra me natum exiſtimem. Et ex hac uita ita diſcedo tanq̃ ex

hoſpitio,non tanq̃ e domo,Cõmorandi enim natura diuerſorium nobis, nõ habitandi dedit,O præclarum diem,quum ad illud diuinũ animorum conci lium cœtumq; proficiſcar,quumq; ex hac turba & colluuione diſcedã:proficiſ car enim nõ ad eos ſolum uiros de quibus ante dixi, uerum etiã ad Catonem meũ,quo nemo uir melior natus eſt,nemo pietate præſtantior:cuius à me cor pus crematum eſt,quod cõtra decuit ab illo meum. Animus uero non me de ſerens,ſed reſpectans,in ea profecto loca diſceſſit, quò mihi ipſe cernebat eſſe ueniendum. Quem ego meum caſum fortiter ferre uiſus ſum, nõ quod æquo animo ferrem,ſed me ipſe conſolabar,exiſtimans non longinquum inter nos digreſſum & diſceſſum fore. His mihi rebus Scipio (id enim te cum Lælio admirari ſolere dixiſti) leuis eſt ſenectus: nec ſolum non moleſta, ſed etiam iu cunda, Q. ſi in hoc erro, q̃ animos hominum immortales eſſe credam, liben ter erro: nec mihi hunc errorem, quo delector, dum uiuo, extorqueri uolo, Sin mortuus (ut quidam minuti philoſophi cenſent) nihil ſentiam, non uereor ne hunc errorem meum mortui philoſophi irrideant, Q. ſi non ſumus immorta les futuri, tamen extingui homini ſuo tempore optabile eſt. Nam habet natu ra, ſicut aliarum omnium rerum, ſic uiuẽdi modum. Senectus autem peractio ætatis eſt, tanq̃ fabulæ: cuius defatigationem fugere debemus, præſertim adiun cta ſatietate. Hæc habui de ſenectute quæ dicerem: ad quam utinam perueniã tis, ut ea quæ ex me audiſtis, re experti probare poſſitis.

MARCI TVLLII CICERONIS PARA DOXA AD M. BRVTVM.

ANIMADVERTI Brute, ſæpe Catonem auunculũ tuũ, quum in ſenatu ſententiã diceret, locos graues ex philoſophia tractare, abhorrentes ab hoc uſu foreſi & publico: ſed dicendo conſequi tamen, ut illa etiã popu lo probabilia uiderẽtur. Quod eo maius eſt illi, q̃ aut tibi, aut nobis, quia nos ea philoſophia plus utimur quæ peperit dicẽdi copiã, & in qua dicuntur ea quæ nõ multum diſcrepent ab opinione populari. Cato autem perfectus (mea ſentẽtia) Stoicus, & ea ſentit quæ nõ ſanè probãtur in uulgus, & in ea eſt hereſi, quæ nullum ſequitur florẽ orationis, neq; dilatat argumen tũ, ſed minutis interrogatiũculis, & quaſi punctis, quod propoſuit efficit. Sed nihil eſt tam incredibile quod non dicẽdo fiat probabile: nihil tam horridũ, tam incultũ, quod nõ ſplẽdeſcat oratione, & tanq̃ excolatur. Quod quum ita putarẽ, feci etiã audacius, q̃ ille ipſe de quo loquor, Cato enim dũtaxat de ma gnitudine animi, de continẽtia, de morte, de omni laude uirtutis, de dijs imor talibus, de caritate patriæ, ſtoice ſolet, oratorijs ornamentis adhibitis, dicere. Ego tibi illa ipſa quæ uix in gymnaſiis & in otio Stoici probãt, ludens conie ci in cõmunes locos. Quæ quia ſunt admirabilia, contraq; opinionẽ omnium, ab ipſis etiam paradoxa appellantur, tentare uolui, poſſent ne proferri in lu cem, id eſt in forum, & ita dici, ut probarentur: an alia quædam eſſet erudita, alia popularis oratio. Eoq; ſcripſi libentius, q̃ mihi iſta paradoxa quæ appel lant

lant, maxime uidentur eſſe Socratica, longéq; ueriſſima. Accipies igitur hoc paruum opuſculum lucubratum his iam contractioribus noctibus: quoniam illud maiorū uigiliarum munus in tuo nomine apparuit: & deguſtabis genus exercitationum mearū; quibus uti conſueui quum ea quæ dicuntur in ſcholis στωικὰ, ad noſtrum hoc oratorium trāſfero dicendi genus. Hoc tamen opus in apertum ut referas nihil poſtulo. Nō enim eſt tale, ut in arce poni poſſit, quaſi Minerua illa Phidię: ſed tamen, ut ex eadem officina exiſſe appareat.

ὅτι μόνον τὸ καλὸν ἀγαθόν — Quod honeſtum ſit, id ſolum bonum eſſe.

Vereor ne cui ueſtrum ex Stoicorum hominum diſputationibus, nō ex meo ſenſu deprompta hęc uideatur oratio. Dicā quod ſentio tamen, & dicam breuius q̄ res tāta dici poteſt. Nunquam mehercle ego neq; pecunias iſtorū, neq; tecta magnifica, neq; opes, neq; imperia, neq; eas, quibus maxime aſtricti ſunt, uoluptates, ī bonis rebus aut expetendis eſſe duxi: quippe quum uiderem homines his rebus circunfluentibus, ea tamen deſiderare maxime, quibus abundarent. Neque enim unquam expletur, nec ſatiatur cupiditatis ſitis. Neque ſolum ea qui habent, libidine augendi cruciantur, ſed etiam amittendi metu. In quo equidem cōtinentiſſimorum hominum maiorum noſtrorum ſæpe requiro prudentiam, qui hæc imbecilla & commutabilia pecuniæ membra uerbo bona putauerunt appellanda, cum re ac factis longe aliter iudicauiſſent. Poteſt ne bonum cuiquam malo eſſe? aut poteſt quiſquam in abundantia bonorum ipſe eſſe non bonus? Atqui iſta omnia talia uidemus ut etiam improbi habeant, & obſint probis. Quamobrem licet irrideat ſiqui uult, plus apud me tamen uera ratio ualebit, quàm uulgi opinio. Neque ego unquam bona perdidiſſe dicam, ſiquis pecus aut ſuppellectilem amiſerit. Nec non ſæpe laudabo ſapientem illum Biantem (ut opinor) qui numeratur in ſeptem. Cuius quum patriam Prienen cepiſſet hoſtis, ceteriq; ita fugerent, ut multa de ſuis rebus aſportarent: quum eſſet admonitus à quodam ut idem ipſe faceret. Ego uero, inquit, facio, nam omnia mecum porto mea. Ille hæc ludibria fortunæ, ne ſua quidē putauit, quæ nos appellamus etiam bona. Quid eſt igitur (quæret aliquis) bonum? Si quid recte fit, & honeſte, & cum uirtute, id bene fieri, uere dicitur: quod rectum & honeſtum & cum uirtute eſt, id ſolum opinor bonum. Sed hæc uideri poſſunt obſcuriora, cum lentius diſputantur, uita atque factis illuſtranda ſunt ſummorum uirorum hæc, quæ uerbis ſubtilius quàm ſatis eſt diſputari uidentur. Quæro enim à uobis, num ullam cogitationem habuiſſe uideantur ij qui hanc Rempub. tam præclare fundatam nobis reliquerunt, aut auri, aut argenti ad auaritiam, aut amœnitatum ad delectationem, aut ſuppellectilis ad delitias, aut epularum ad uoluptates? Ponite ante oculos unumquenq; Regum, uultis à Romulo? uultis poſt liberam ciuitatem ab ijs ipſis qui liberauerunt eam? Quibus tandem Romulus gradibus aſcendit in cœlum? ijs ne quæ iſti bona appellant? an rebus geſtis atque uirtutibus? Quid à Numa Pompilio? Minúſne gratas dijs immortalibus capedines ac fictiles urnulas fuiſſe, q̄ filicatas aliorum pateras arbitramur? Omitto

reliquos. Sunt enim omnes pares inter ſe, præter Superbũ. Brutum ſiqui roget quid egerit in patria liberanda, ſi quis item reliquos eiuſdem conſilij ſocios, quid ſpectauerint, quid ſecuti ſint, num quis exiſtat cui uoluptas, cui diuitiæ, cui denique præter officium fortis & magni uiri, quidquam aliud propoſitum fuiſſe uideatur? Quæ res ad necem Porſenæ Q. Mutium impulit ſine ulla ſpe ſalutis ſuę? Quæ uis Coclitem contra omnes hoſtium copias tenuit in ponte ſolum? Quæ patrem Decium, quæ filium deuouit, ac immiſit in armatas hoſtium copias? Quid continentia C. Fabricij? Quid tenuitas uictus M. Curij ſequebatur? Quid duo propugnacula belli punici C. & P. Scipiones, qui Carthaginenſium aduentum corporibus ſuis intercludendum putauerunt? Quid Aphricanus maior? quid minor? Quid inter horum ætates interiectus Cato? Quid innumerabiles alij? Nam domeſticis exemplis abundamus. An cogitaſſe quidquam in uita ſibi eſſe expetendum, niſi quod laudabile & præclarum uideretur? Veniant igitur iſti irriſores huius orationis ac ſententiæ, & iam uel ipſi iudicent utrum ſe horum alicuius qui marmoreis tectis ebore & auro fulgentibus, qui ſignis, qui tabulis, qui celato auro & argento, qui Corinthijs operibus abundant: an C. Fabricij qui nihil eorum habuit, nihil habere uoluit, ſe ſimiles eſſe malint? Atque hæc quidem quæ modo huc modo illuc transferuntur, facile adduci ſolent ut in bonis rebus eſſe negent. Illud arcte tenent, accurateq́ue defendunt, Voluptatem eſſe ſummum bonum. Quæ quidem mihi uox pecudum uidetur eſſe, nõ hominum. Tu quum tibi ſiue deus ſiue mater (ut ita dicam) rerum omnium natura dederit animum, quo nihil eſt præſtantius, neque diuinius, ſic te ipſe abijcies atque proſternes, ut nihil inter te atque inter quadrupedem aliquam putes intereſſe? Quidquam bonum eſt, quod non eum qui id poſſidet, meliorem facit? Vt enim quiſque eſt maxime boni particeps, ita & laudabilis maxime. Neque eſt ullum bonum, de quo non is qui id habeat, honeſte poſſit gloriari. Quid autem eſt horum in uoluptate? Meliorem ne efficit, aut laudabiliorem uirũ? An quiſq̃ in potiundis uoluptatibus gloriando ſe & prædicatione effert? Atqui ſi uoluptas (quæ plurimorum patrocinijs defenditur) in rebus bonis habenda non eſt, eaque quo eſt maior, eo magis mentem è ſua ſede & ſtatu dimouet, profecto nihil eſt aliud bene & beate uiuere, niſi honeſte & recte uiuere.

ὅ τι ἀυταρκὴς ἡ ἀρετὴ πρὸς εὐδαιμονίαν, In quo uirtus ſit, ei nihil deeſſe ad beate uiuendum.

NEC uero ego M. Regulum erumnoſum, nec infelicem, nec miſerum unquam putaui. Non enim magnitudo animi eius cruciabatur à Pœnis, non grauitas, non fides, non conſtantia, non ulla uirtus, non denique animus ipſe, qui tot uirtutum præſidio, tantoq́ue comitatu, quũ corpus eius caperetur, capi certe ipſe nõ potuit. C. uero Mariũ uidimus, qui mihi ſecũdis rebus unus ex fortunatis hominibus, aduerſis unus ex ſũmis uiris uidebatᷣ: quo beatius eſſe mortali nihil poteſt. Neſcis inſane, neſcis quãtas uires uirtus habeat: nomẽ tãtũ uirtutis uſurpas: q̃d ĩpa ualeat, ignoras. nemo poteſt nõ beatiſſimus eſſe, qui eſt totus aptus ex ſeſe, quiq́ue ĩ ſe uno

ſua

ſua ponit omnia. Cui ſpes omnis & ratio & cogitatio pendet ex fortuna, huic nihil poteſt eſſe certi, nihil quod exploratū habeat permanſurū ſibi, unū diē. Eum tu hominem terreto, ſi quem eris nactus, iſtis mortis aut exilij minis. Mihi uero quidquid acciderit in tam ingrata ciuitate, ne recuſanti quidē euenerit, non modo non repugnanti. Quid ego enim laboraui, aut quid egi, aut in quo euigilarunt curæ & cogitationes meæ? Siquidem nihil peperi tale, nihil conſecutus ſum, ut eo ſtatu eſſem, quem neq; fortunæ temeritas, neq; inimicorum labefactaret iniuria. Mortémne mihi minitaris, ut omnino ab hominibus: an exilium, ut ab improbis demigrādum: ſit mors terribilis ijs quorum cum uita omnia extinguntur: nō ijs quorum laus emori non poteſt. Exilium autem illis quibus quaſi circunſcriptus eſt habitandi locus, non ijs qui omnē orbem terrarum unam urbē eſſe ducunt. Te miſeriæ, te erumnę premunt omnes, qui te beatum, qui florentem putas. Tuę libidines torquentur: tu dies noctésq; cruciaris: cui nec ſat eſt quod eſt, & id ipſum, ne non diuturnum ſit futurum, times. Te conſcientiæ ſtimulant maleficiorum tuorum, te metus exanimant iudiciorum atq; legum. Quocunq; aſpexiſti, ut furiæ, ſic tuæ tibi occurrunt iniuriæ, quæ te ſuſpirare non ſinunt. Quamobrem ut improbo, & ſtulto, & inerti, nemini bene eſſe poteſt: ſic bonus uir & ſapiens & fortis miſer eſſe nemo poteſt. Nec uero cuius uirtus moresq; laudandi ſunt, eius non laudāda uita eſt. Neq; porrò fugienda uita eſt, quæ laudanda eſt. Eſſet autem fugienda, ſi eſſet miſera. Quamobrem quidquid eſt laudabile, idem & beatum, & florens, & expetendum uideri decet.

ὅτι ἴσα τὰ ἁμαρτήματα, καὶ τὰ κατορθώματα.

Parua, inquit, eſt res, at magna culpa: nec enim peccata rerum euentis, ſed uitijs hominum metienda ſunt. In quo peccatur, id poteſt aliud alio maius eſſe, aut minus: ipſum quidem illud peccare, quoquò uerteris, unum eſt. Auri nauem euertat gubernator, an paleæ: in re aliquantum, in gubernatoris inſcitia nihil intereſt. Lapſa eſt libido in muliere ignota? dolor ad pauciores pertinet q̄ ſi petulans fuiſſet in aliqua generoſa ac nobili uirgine: peccauit uero nihilominus. Siquidem eſt peccare tanquam trāſire lineas. Quod quum feceris, culpa commiſſa eſt: q̄ longe progrediare, quum ſemel tranſieris, ad augendam tranſcundi culpam nihil pertinet. Peccare certe licet nemini. Quod autem non licet, id hoc uno tenetur, ſi arguitur non licere. Id ſi nec maius nec minus unquam fieri poteſt: quoniam in eo eſt peccatum, ſi nō licuit. Quod ſemper unum & idem eſt, quæ ex eo peccata naſcantur, ęqualia ſint oportet. Q. ſi uirtutes pares ſunt inter ſe, paria eſſe etiam uitia neceſſe eſt. Atqui pares eſſe uirtutes, nec bono uiro meliorem, nec temperante temperātiorem, nec forti fortiorem, nec ſapiente ſapientiorem poſſe fieri, facillime poteſt perſpici. An uirum bonū dices, qui depoſitum nullo teſte, quum lucrari impune poſſet, auri pōdo decē reddiderit, ſi idē in decē milibus pondo auri nō idem fecerit? Aut temperantem qui ſe in aliqua libidine continuerit, in aliqua effuderit? Vna uirtus eſt conſentiens cum ratione, & perpetua conſtantia. Nihil huc addi poteſt quo magis uirtus ſit: nihil demi ut uirtutis nomen relinquatur. Etenim ſi bene facta recte facta ſunt, & nihil recto rectius, certe ne bono quidem melius quidquam inueniri poteſt.

Sequitur igitur,ut etiam uitia ſint paria, ſiquidem prauitates animi recte uitia dicuntur. Atqui quoniam pares uirtutes ſunt,recte facta,quando à uirtutibus proficiſcuntur,paria eſſe debent. Itemq́ peccata quoniam ex uitiјs manant, ſint æqualia neceſſe eſt. A'philoſophis, inquit,iſta ſumis. Metuebam ne à lenonibus diceres, Socrates diſputabat,iſto modo. Bene hercule narras. Nam iſtum doctum & ſapientem uirum fuiſſe memoriæ traditum eſt. Sed tamen quæro ex te(quoniam uerbis inter nos contendimus, non pugnis)utrũ bonis eſt quærendum quid baiuli atque operarіј, an quid homines doctiſſimi ſenſerint? preſertim quũ hac ſententia non modo uerior,ſed ne utilior quidem hominum uitæ reperiri ulla poſſit. Quæ uis eſt enim quæ magis arceat homines ab improbitate omni,q̃ ſi ſenſerint nullum in delictis eſſe diſcrimẽ, æque peccare ſe ſi priuatis, ac ſi magiſtratibus manus adferant? quãcunq; in domum ſtuprum intulerint,eandem eſſe labem libidinis? Nihil ne igitur intereſt(nam hoc dicet aliquis)patrem quis necet,an ſeruum? Nuda iſta ſi ponas,iudicari qualia ſint,non facile poſſunt. Patrem uita priuare,ſi per ſe ſcelus eſt,Saguntini qui parentes ſuos liberos emori,q̃ ſeruos uiuere maluerunt,parricidę fuerunt. Ergo & parenti nonnunquam adimi uita ſine ſcelere poteſt,& ſeruo ſępe ſine iniuria non poteſt. Cauſa igitur hæc nõ natura diſtinguit. Quę quoniam utro acceſſit,id fit propenſius: ſi utroq; adiuncta eſt, paria fiant neceſſe eſt. Illud tamen intereſt,q; in ſeruo necando,ſi id fit iniuria,ſemel peccatur: in patris uita uiolanda multa peccantur. Violatur is qui procreauit, is qui aluit,is qui erudiuit,is qui in ſede ac domo atq; in Repu.collocauit. Multitudine peccatorum pręſtat, eoq́; pœna maiore dignus eſt. Sed nos in uita non quę cuiq; peccato pœna ſit, ſed quantum cuiq; liceat, ſpectare debemus. Quidquid non oportet, ſcelus eſſe: quidquid non licet, nephas putare debemus. Etiámne in minimis rebus? Etiam. Siquidem rerum modum fingere nõ poſſumus,animorũ modũ tenere poſſumus. Hiſtrio ſi paulum ſe mouit extra numerum,aut ſi uerſus pronunciatus eſt ſyllaba una breuior aut longior,exibilatur exploditur: in uita', quę omni geſtu moderatior, omni uerſu aptior eſſe debet,ut in ſyllaba te peccaſſe dices? Poetam non audio in nugis: in uitę ſocietate audiam ciuem digitis peccata dimetientem ſua? ſi uiſa ſint breuiora,leuiora uideãtur. Qui poſſint uideri? quum quidquid peccetur,perturbatione peccetur rationis atq; ordinis. Perturbata autem ſemel ratione,& ordine,nihil poſſit addi quo magis peccari poſſe uideatur.

ὅτι πᾶς ἄφρων μαίνεται. Omnes ſtultos inſanire.

EGO uero te non ſtultum,ut ſępe; nõ improbum,ut ſemper; ſed dementem & inſanum rebus addicam neceſſarіјs. Sapientis animus magnitudine conſilіј,tolerantia rerum humanarum, contemptione fortunę,uirtutibus deniq; omnibus ut mœnibus ſeptus, uĩcetur & expugnabitur,qui ne ciuitate quidem pelli poteſt? Quę eſt enim ciuitas? omnis ne conuentus,etiam ferorum & immanium? omnis ne etiam fugitiuorum ac latronum congregata unum in locum multitudo? Certe negabis. Nõ igitur erat illa tum ciuitas,quum leges in ea nihil ualebant, quum iudicia iacebant,quum mos patrius occiderat,quum ferro pulſis magiſtratibus Senatus nomen in Rep.nõ erat. Prędonum ille cõcurſus,& te duce latrocinium in foro

ro conſtitutum, & reliquiæ coniurationis à Catilinæ furijs ad tuum ſcelus furoremq́ꝫ cõuerſę, non ciuitas erat: Itaq́ꝫ pulſus ego ciuitate non ſum, quæ nulla erat. Accerſitus in ciuitatem ſum, quum eſſet in Rep. Cõſul, qui tum nullus fuerat: eſſet Senatus, qui tum occiderat: eſſet conſenſus populi liberi: eſſet iuris & æquitatis (quę uincula ſunt ciuitatis) repetita memoria. Acuide q̃ iſta tui latrocinij tela contempſerim. Iactam & immiſſam à te nefariam in me iniuriam ſemper duxi, perueniſſe ad me nunquam putaui: niſi forte quum parietes diſturbabas, aut cum tectis ſceleratas faces ĩferebas, meorum aliquid ruere, aut deflagrare arbitrabare. Nihil neque meum eſt, neq́ꝫ cuiuſquam, quod auferri, quod eripi, quod amitti poteſt. Si mihi eripuiſſes diuinam animi mei conſtantiam, meis curis, uigilijs, conſilijs ſtare te iuuitiſſimo Rempu. ſi huius æterni beneficij immortalem memoriam deleuiſſes, multo etiam magis ſi illam mentem unde hæc conſilia manarunt, mihi eripuiſſes: tum ego accepiſſe me confiterer iniuriam. Sed ſi hæc nec feciſti, nec facere potuiſti, reditum mihi glorioſum iniuria tua dedit, non exitum calamitoſum. Ergo ego ſemper ciuis, & tum maxime, quum meam ſalutem Senatus exteris nationibus, ciuis optimi, commendabat. Tu ne nunc quidem niſi forte idem hoſtis eſſe & ciuis poteſt. An tu ciuem ab hoſte, natura ac loco, non animo factisq́ꝫ diſtinguis? Cædem in foro feciſti: armatis latronibus templa tenuiſti: priuatorum domos, ędes ſacras incendiſti. Cur hoſtis Spartacus, ſi tu ciuis? Potes autem eſſe tu ciuis, propter quem aliquando ciuitas non fuit? Et me, tuo nomine appellas, quum omnes meo diſceſſu exulaſſe Remp. putent? Nũquam ne, homo amentiſſime, te circunſpicies? Nunquam nec quid facias conſiderabis, nec quid loquare? Neſcis exilium ſcelerum eſſe pœnam: meum illud iter ob præclariſſimas res à me ante geſtas eſſe ſuſceptum? Omnes ſcelerati atq́ꝫ impij, quorum tu te ducem eſſe profiteris, quos leges exilio affici uolunt, exules ſunt, etiam ſi ſolum non mutarunt. An quum omnes te leges exulem eſſe iubeant, non appellet inimicus? qui cum telo fuerit: ante Senatum tua ſica deprehẽſa eſt. Qui hominem occiderit: tu plurimos occidiſti. Qui incẽdiũ fecerit: Aedes Nympharum manu tua deflagrauit. Qui templa deorum occupauerit: In foro caſtra poſuiſti. Sed quid ego cõmunes leges profero, quibus omnibus es exul? Familiariſſimus tuus de te priuilegium tulit, ut ſi in opertum Bonæ deæ acceſſiſſes, exulares. At te id feciſſe etiam gloriari ſoles. Quomodo igitur tot legibus eiectus in exilium, nomen exulis non perhorreſcis? Romæ ſum, inquit. Et quidem in operto fuiſti. Non igitur ubi quiſque erit, eius loci ius tenebit, ſi ibi eum legibus eſſe non oportebit.

ὅτι μόνος ὁ σοφὸς ἐλεύθερος καὶ πᾶς ἄφρων δοῦλος, Omnes ſapientes liberos eſſe, & ſtultos omnes ſeruos.

E Audetur uero hic Imperator, aut etiã appelletur, aut hoc nomine dignus putetur? Quo modo? aut cui tãdẽ hic libero imperabit, qui nõ poteſt cupiditatibus ſuis imperare? Refrenet primũ libidines, ſpernat uoluptates, iracundiam teneat, coerceat auaritiam, ceteras animi labes repellat: tum ĩcipiat alijs imperare, quum ipſe improbiſſimis dominis dedecori ac turpitudini parere deſierit. Dum quidem his obedierit, nõ

modo Imperator,ſed liber habendus omnino non erit. Pręclarè enim eſt hoc uſurpatum à doctiſſimis: quorum ego auctoritate non uterer, ſi mihi apud aliquos agreſtes hæc habenda eſſet oratio. Quum uero apud prudētiſſimos loquar, quibus hæc inaudita non ſint: cur ego ſimulem me, ſi quid in his ſtudijs operæ poſuerim, perdidiſſe? Dictum eſt igitur ab eruditiſſimis uiris. Niſi ſapientem liberum eſſe neminem. Quid eſt enim libertas? Poteſtas uiuendi ut uelis. Quis igitur uiuit ut uult, niſi qui recta ſequitur, qui gaudet officio, cui uiuendi uia conſiderata atq; prouiſa eſt: qui ne legibus quidem propter metũ paret, ſed eas ſequitur atq; colit, quod ſalutare maxime eſſe iudicat: qui nihil dicit, nihil facit, nihil cogitat deniq;, niſi libenter ac libere: cuius omnia conſilia, resq; omnes quas gerit, ab ipſo proficiſcuntur, eodemq; feruntur: nec eſt ulla res quæ plus apud eum polleat, q̃ ipſius uoluntas atq; iudicium. Cui quidem etiam (quæ uim habere maximam dicitur) fortuna ipſa cedit, ſicut ſapiens poeta dixit. Suis ea cuiq; fingitur moribus. Soli igitur hoc contingit ſapienti, ut nihil faciat inuitus, nihil dolens, nihil coactus. Quod & ſi ita eſſe pluribus uerbis diſſerendum eſt, illud tamen & breue, & confitendum eſt, niſi qui ita ſit affectus, eſſe liberum neminem. Igitur omnes improbi, ſerui. Nec hoc tam re eſt, q̃ dictu inopinatum, atq; mirabile. Non enim ita dicunt eos eſſe ſeruos, ut mancipia, quæ ſunt dominorum facta nexu, aut aliquo iure ciuili: ſed ſi ſeruitus ſit (ſicut eſt) obedientia fracti animi, & abiecti, & arbitrio carētis ſuo, quis neget omnes leues, omnes cupidos, omnes deniq; improbos, eſſe ſeruos? An ille mihi liber, cui mulier imperat, cui leges imponit, pręſcribit, iubet, uetat quod uidetur? qui nihil imperanti negare poteſt, nihil recuſare audet? poſcit, dandum eſt: uocat, ueniendum: eijcit, abeundum: minatur, extimeſcendum. Ego uero iſtum non modo ſeruum, ſed nequiſſimum ſeruum, etiam ſi in ampliſſima familia natus ſit, appellandum puto. Atq; ut in magna familia ſtultorum, ſunt alij lautiores (ut ſibi uidentur) ſerui, ſed tamen ſerui, atrienſes, ac topiarij ſtultitiæ ſuæ quos ſigna, quos tabulę, quos cœlatum argētum, quos Corinthia opera, quos ædificia magnifica nimio opere delectant. Et ſumus, inquiunt, principes ciuitatis. Vos uero ne cõſeruorũ quidem ueſtrorum principes eſtis. Sed ut in familia, qui tractant iſta, qui tergēt, qui ungunt, qui uerrunt, qui ſpargunt, non honeſtiſſimum locum ſeruitutis tenent: ſic in ciuitate, qui ſe iſtarum rerum cupiditatibus dediderũt: ipſius ſeruitutis locum penè infimum obtinent. Magna, inquis, bella geſſi: magnis imperijs & prouincijs præfui. Gere igitur animum laude dignum. Ectionis tabula te ſtupidum detinet, aut ſignũ aliquod Polycleti. Mitto unde ſuſtuleris, quomodo habeas: intuentem te, admirantem, clamores tollentem, quum uideo ſeruum eſſe ineptiarum omnium iudico. Nónne igitur ſunt illa feſtiua? Sint. Nam nos quoq; oculos eruditos habemus. Sed obſecro te, ita uenuſta habeantur iſta, non ut uincula uirorum ſint, ſed ut oblectamenta puerorum. Quid enim cenſes? ſi L. Mummius aliquem iſtorum uideret matellionem Corinthium cupidiſſime tractantem, quum ipſe totam Corinthum contempſiſſet, utrum illum ciuem excellentem, an atrienſem diligentem putaret? Reuiueſcat M. Curius, aut eorum aliquis quorum in uilla ac domo nihil ſplendidum, nihil ornatum fuit pręter ipſos, & uideāt aliquem ſummis populi beneficijs uſum, barbatulos mululos exceptantem de piſcina, & pertractantem, & murenarum copia glo

riantem:

riantem: no'nne hunc hominem ita ſeruum iudicet, ut ne in familia quidem dignum maiore aliquo negocio putet? An eorum ſeruitus dubia eſt, qui cupiditate peculij nullam conditionem recuſant duriſſimæ ſeruitutis? Hæreditatis ſpes, quid iniquitatis in ſeruiendo non ſuſcipit? Quem nutum locupletis orbi ſenis non obſeruat? Loquitur ad uoluntatem: quidquid denunciatum ſit, facit: adſectatur, aſſidet, muneratur. Quid horum eſt liberi? Quid deniq; ſerui non inertis? Quid iam illa cupiditas (quæ uidetur eſſe liberalior) honoris, imperij, prouinciarum? q̄ dura eſt domina, q̄ imperioſa, q̄ uehemens? Cethego homini non probatiſſimo ſeruire coegit eos qui ſibi eſſe ampliſſimi uidebantur, munera mittere, noctu uenire domum ad eum, precari, deniq; ſupplicare. Quæ ſeruitus eſt, ſi hæc libertas exiſtimari poteſt? Quid quum cupiditatis dominatus exceſſit, & alius eſt dominus exortus ex conſcientia peccatorū, timor? Qȝ eſt illa miſera, q̄ dura ſeruitus? Adoleſcentibus paulo loquacioribus eſt ſeruiēdum. Omnes qui aliquid ſcire uidentur, tanq̄ domini timentur. Iudex uero quantum habet dominatum? quo timore nocentes afficit? An nō eſt omnis metus ſeruitus? Quid ualet igitur illa eloquentiſſimi uiri L. Craſſi copioſa magis q̄ ſapiēs oratio? ERIPITE NOS EX SERVITVTE. Quæ eſt iſta ſeruitus tam claro homini, tamq; nobili? Omnis animi debilitata, & humilis, & fracta timiditas, ſeruitus eſt. NOLITE SINERE NOS CVIQVAM SERVIRE. In libertatem uindicari uult? Minime, Quid enim? ad iungit. NISI VOBIS VNIVERSIS. Dominū mutare, nō liber eſſe uult. QVIBVS ET POSSVMVS, ET DEBEMVS, Nos uero, ſi quidē animo excelſo & alto & uirtutibus exaggerato ſumus, nec debemus nec poſſumus. Tu poſſe te dicito, quoniā quidē potes, debere ne dixeris: quoniā nihil quiſq̄ debet, niſi q̄ ē turpe nō reddere. Sed hec hactenus. Ille uideat quomodo Imperator eſſe poſſit, quū eū ne liberū quidē eſſe, ratio & ueritas ipſa conuincat.

ὅτι μόνος ὁ σοφὸς πλούσιος, Qȝ ſolus ſapiens diues.

QVæ eſt iſta incommemoranda pecunia tua tam inſolens oſtentatio? Solus ne tu diues? Prò dij immortales, ego'ne me audiuiſſe aliquid, & didiciſſe non gaudeam? Solus ne diues? Quid ſi ne diues quidem? quid ſi pauper etiam? Quem enim intelligimus diuitem? aut hoc uerbum in quo homine ponimus? Opinor in eo, cui tāta poſſeſſio eſt ut ad liberaliter uiuendum facile contentus ſit: qui nihil quærat, nihil appetat, nihil optet amplius. Animus oportet tuus ſe iudicet diuitem, non hominū ſermo, neq; poſſeſſiones tuæ. nihil ſibi deeſſe putat, nihil curat amplius, ſatiatus eſt, aut contentus etiam pecunia? cōcedo, diues eſt. Sin autem propter auiditatem pecuniæ nullum quæſtum turpem putas, quum iſti ordini ne honeſtus quidem poſſit eſſe ullus, ſi quotidie fraudas, decipis, poſcis, paciſceris, auſers, eripis, ſocios ſpolias, ærarium expilas, ſi teſtamenta amicorum expectas, aut ne expectas quidem, at ipſe ſupponis: hæc utrum abundantis, an egentis ſigna ſunt? Animus hominis diues, non arca, appellari ſolet. Qȝuis illa ſit plena, dum te inanem uidebo, diuitem non putabo. Etenim ex eo quantum cuiq; ſatis eſt, metiuntur homines diuitiarum modum. Filiam quis habet? pecunia eſt opus. Duas? maiore. plures? maiore, etiam. Si (ut aiunt Danai) quinquaginta ſunt filiæ, tot dotes magnam quærunt pecuniam. Quātum enim cuiq;

opus eſt,ad id accommodatur,ut ante dixi,diuitiarum modus. Qui igitur nō filias plures,ſed innumerabiles cupiditates habet,quæ breui tempore maximas copias exhaurire poſſint,hunc quando ego appellabo diuitem, quū ipſe egere ſe ſentiat? Multi ex te audierunt quum diceres. Neminem eſſe diuitem, niſi qui exercitum alere poſſet ſuis fructibus,quod populus R. tantis uectigalibus iam pridem uix poteſt. Ergo hoc propoſito nunquam eris diues, antequam tibi ex tuis poſſeſſionibus tantum reficiatur,ut eo tueri ſex legiones,& magna equitum ac peditum auxilia poſſis. Iam fateris igitur non eſſe te diuitem,cui tantum deſit,ut expleas id quod exoptas. Itaq; iſtam paupertatē, uel potius egeſtatem ac mendicitatem tuam nunquam obſcure tuliſti. Nam ut ijs qui honeſte rem quęrunt mercaturis faciendis,operis dandis,publicis ſumendis,intelligimus opus eſſe quæſito: ſic qui uidet domi tuæ pariter accuſatorū atque indicum conſociatos greges,qui nocentes & pecunioſos reos eodem te auctore corruptelam iudicij molientes,qui tuas mercedum pactiones in patrocinijs interciſas,pecuniarū in coitionibus candidatorum,dimiſſiones libertorum ad fœnerandas diripiendasq; prouincias,qui expulſiones uicinorum qui latrocinia in agris,qui cum ſeruis,cum libertis,cum clientibus ſocietates, qui poſſeſſiones uacuas,qui proſcriptiones locupletum,qui cædes municipiorum,qui illam Syllani temporis meſſem recordetur,qui teſtamenta ſubiecta, qui ſublatos tot homines,qui denique omnia uenalia,delectum,decretū,alienam,ſuam ſententiam,forum,domum,uocem,ſilentium: quis hunc non putet confiteri ſibi quæſito opus eſſe? Cui quæſito autem opus ſit,quis unquā hunc uere dixerit diuitem? Etenim diuitiarum eſt fructus in copia: copiam autem declarat ſatietas rerum atq; abundantia. Quam tu quoniam nunquam aſſequere,nunquam omnino es diues futurus. Meam autem quoniam pecuniam contemnis,& recte,eſt enim ad uulgi opinionem mediocris,ad tuam nulla, ad meam modica: de me ſilebo,de re loquar. Si cenſenda nobis atq; æſtimanda res,utrum tandem pluris ęſtimemus pecuniam Pyrrhi quam Fabricio dabat,an continentiam Fabricij,qui illam pecuniam repudiabat? Vtrum aurū Samnitum,an reſponſum M. Curij? Hæreditatem L. Pauli,an liberalitatem Aphricani,qui eius hæreditatis Q. Maximo fratri partē ſuam conceſſit? Hęc profecto,quę ſunt ſummarum uirtutum,pluris ęſtimanda ſunt q̄ illa quę ſunt pecuniæ. Quis igitur,ſi quidem ut quiſque quod plurimi ſit poſſideat,ita diuitiſſimus habendus ſit,dubitet quin in uirtute diuitiæ ſint: quoniam nulla poſſeſſio,nulla uis auri & argenti pluris q̄ uirtus æſtimanda eſt. O dij immortales,nō intelligunt homines q̄ magnum uectigal ſit parſimonia. Venio enim iam ad ſumptuoſos,relinquo iſtum quæſtuoſum. Capit ille ex ſuis prædijs ſexcenta ſeſtertia,ego cētena ex meis. Illi aurata tecta in uillis,& ſola marmorea,facienti,& ſigna,tabulas,ſupellectilem & ueſtem infinite concupiſcēti,nō modo ad fructum ille eſt ſumptus,ſed etiam ad fœnus exiguus. Ex meo tenui uectigali,detractis ſumptibus cupiditatis, aliquid etiam redundabit. Vter igitur eſt diuitior? cui deeſt,an cui ſuperat? qui eget,an qui abundat? cuius poſſeſſio quo eſt maior,eo plus requirit ad ſe tuendam,an quæ ſuis ſe uiribus ſuſtinet? Sed quid ego de me loquor,qui morum ac temporum uitio aliquantum etiam ipſe fortaſſe in huius ſeculi errore uerſer? M. Manilius patrū noſtrorū memoria (ne ſemper Curios & Luſcinios loquamur) pauper tandē

fuit:

fuit: habuit enim ædiculas in Carinis,& fundum in Labicano. Nos igitur diuitiores, qui plura habemus? Vtinam quidem. Sed non æſtimatione cenſus, uerum uictu atq; cultu terminatur pecuniæ modus. Non eſſe cupidum pecunia eſt, non eſſe emacem, uectigal eſt. Contentum uero ſuis rebus eſſe, maximæ ſunt certiſſimæq; diuitiæ. Etenim ſi iſti callidi rerum æſtimatores prata & areas quaſdam magno ęſtimant, quod ei generi poſſeſſionū minime quaſi noceri poteſt; quanti eſt æſtimanda uirtus, quæ nec eripi, nec ſurripi poteſt, neq; naufragio neq; incendio amittitur, nec tempeſtatum, nec temporum per mutatione mutatur? Qua præditi qui ſunt, ſoli ſunt diuites. Soli enim poſſident res & fructuoſas, & ſempiternas: ſoliq;(quod eſt proprium diuitiarū) contenti ſunt rebus ſuis. Satis eſſe putant quod eſt; nihil appetunt, nulla re egent, nihil ſibi deeſſe ſentiunt, nihil requirunt. Improbi autem & auari, quoniā incertas atq; in caſu poſitas poſſeſſiones habent, & plus ſemper appetūt, nec eorū quiſquā adhuc inuentus eſt cui quod haberet eſſet ſatis, nō modo nō copioſi ac diuites, ſed etiam inopes ac pauperes exiſtimandi ſunt.

MARCI TVLLII CICERONIS EX TIMAEO PLATONIS DE VNIVERSITATE LIBER.

MVLTA ſunt à nobis & in Academicis conſcripta cōtra Phyſicos, & ſæpe P. Nigidio Carneadeo more & modo diſputata. Fuit enim uir ille quum ceteris artibus quæ quidem dignæ libero eſſent, ornatus omnibus, tū acer inueſtigator, & diligens earum rerum, quæ à natura inuolutę uidentur. deniq; ſic iudico, poſt illos nobiles Pythagoreos, quorū diſciplina extincta eſt quodammodo quum aliquot ſecula in Italia Siciliaq; uiguiſſent, hunc extitiſſe qui illam renouaret. Qui, quum me in Ciliciam proficiſcentem Epheſi expectauiſſet, Romam ex legatione ipſe decedēs, ueniſſetq; eodem Mitylenis me ſalutandi & uiſendi cauſa Cratippus, Peripateticorum omnium, quos quidem ego audierim, meo iudicio facile princeps, perlibenter & Nigidium uidi, & cognoui Cratippum. At primum quidem tempus ſalutationibus, reliquum percontatione conſumpſimus.

Multa deſunt.

Quid eſt quod ſemper ſit, neq; ullum habet ortum, & quod gignatur, nec unq̄ ſit: quorum alterum intelligentia & ratione comprehenditur, quod unū, atq; idem ſemper eſt: alterum quod affert opinionem ſenſus, rationis expers quod totum opinabile eſt, id gignitur, & interit, nec unq̄ eſſe uere poteſt. Omne autem quod gignitur, ex aliqua cauſa gigni neceſſe eſt. Nullius enim rei, cauſa remota, reperiri origo poteſt. Quocirca ſi is qui aliquod munus efficere molitur, eam ſpeciem quæ ſemper eadem eſt, intuebitur, atq; eam ſibi proponet exemplar, præclarum opus efficiat neceſſe eſt. Sin autem eam quæ gigni-

tur, nunq̃ illam quam expetet pulchritudinem conſequetur. Omne igitur cœlum ſiue mundus, ſiue quo alio uocabulo gaudet, hoc à nobis nuncupatus ſit, de quo id primum conſideremus, quod principio eſt in omni quæſtione conſiderandum, ſemper ne fuerit nullo generatus ortu, an ortus ſit, an ab aliquo temporis principatu ortus eſt, quandoquidem cernitur, & tangitur, & eſt undiq; corporatus. Omnia autẽ talia ſenſum mouent: ſenſusq; mouentia quæ ſunt, eadem in opinatione conſidunt, quę ortum habere, gigniq; diximus. Nihil autem gigni poſſe ſine cauſis. Atq; illum quidem quaſi parentem huius uniuerſitatis ĩuenire difficile, & quum iam inueneris indicare in uulgus nefas. Rurſus igitur uidendum, ille frabicator huius tanti operis utrum ſit imitatus exemplar, id ne quod ſemper unum idem uti ſui ſimile, an id quod generatum ortumq; dicimus. Atqui ſi pulcher eſt hic mundus & ſi probus eius artifex, profecto ſpeciem æternitatis imitari maluit: Sin ſecus, quod ne dictu quidem fas eſt, generatum exemplum eſt pro æterno ſecutus. Non igitur dubiũ, quin æternitatem maluerit exequi, quandoquidem neq; mundo quidq̃ pulchrius neq; eius ædificatore præſtantius. Sic ergo generatus, ad id ẽ effectus, quod ratione ſapientiaq; comprehenditur, atq; æternitate immutabili continetur. Ex quo efficitur, ut ſit neceſſe hunc, quem cernimus mundum, ſimulacrum æternum eſſe alicuius æterni. Difficillimum autem eſt in omni conquiſitione rationis exordium. De his igitur quæ diximus, hæc ſit prima diſtinctio, in om-
*ni oratione cum his rebus de quibus explicata uidetur eſſe cognitio. Itaque quum de re ſtabili & immutabili diſputatur, oratio talis ſit, qualis illa, quæ neq; redargui, neq; conuinci poteſt. Quum autem ingreſſa eſt imitata & effecta ſimulacra, bene agi putat, ſi ſimilitudinem ueri conſequatur. Quantũ enĩ ad id, quod ortum eſt, æternitas ualet, tantum ad fidem ueritas. Quocirca ſi forte de deorum natura, ortuq; mundi differentes, minus id quod habemus animo conſequimur, ut tota dilucide & plane exornata oratio ſibi conſtet, & ex omni parte ſecum ipſa conſentiat, haud ſane erit mirum, contentiq; eſſe debebitis, ſi probabilia dicentur. Aequum eſt enim meminiſſe, & me, qui diſſeram hominem eſſe, & uos qui iudicetis, ut ſi probabilia dicentur ne quid ultra requiratis. Quæramus igitur cauſam, quæ impulerit eum, qui hæc machinatus ſit, ut originem rerum, & molitionem nouam quæreret. Probitate uidelicet præſtabat. Probus autem inuidet nemini. Itaque omnia ſui ſimilia generauit. Hæc nimirum gignendi mundi cauſa iuſtiſſima. Nam quum conſtituiſſet deus bonis omnibus explere mundum, mali nihil admiſcere, quoad natura pateretur, quidquid erat quod in cernendi ſenſum caderet, id ſibi aſſumpſit, nõ tranquillum & quietum, ſed immoderate agitatum & fluitans. Idq; ex inordinato in ordinem adduxit. Hoc enim iudicabat eſſe præſtantius. Fas autem nec eſt, nec unquam fuit, quidquam niſi pulcherrimum facere ei qui eſſet optimus. Quum rationem igitur habuiſſet, reperiebat nihil eſſe eorum, quæ natura cernerentur, non intelligens intelligente in toto genere præſtantius: quocirca intelligẽtiam in animo, animum concluſit in corpore. Sic ratus eſt opus illud effectum eſſe pulcherrimum. Quam ob cauſam non eſt cunctãdum profiteri, ſi modo inueſtigari aliquid coniectura poteſt, hunc mundum animal eſſe, idq; intelligens, & diuina prouidentia conſtitutum. Hoc poſito, quod ſequitur uidendum eſt, cuiuſnam animantium deus in fingendo mundo ſimilitudinem

tudinem

tudinem ſecutus ſit. Nullius profecto eorum quidem quæ ſunt nobis nota animantia. Sunt enim omnia in quædam genera partita, aut inchoata, nulla ex parte perfecta. Imperfecto autem nec abſoluto ſimile pulchrum eſſe nihil poteſt. Cuius ergo omne animal quaſi particula quędam eſt, ſiue in ſingulis, ſiue in diuerſo genere cernatur, eius ſimilem mundum eſſe dicamus. Omnes igitur qui animo cernũtur, & ratione intelliguntur animantes, complexu rationis & intelligentiæ, ſicut homines hoc mundo, & pecudes, & omnia quæ ſub aſpectum cadunt, comprehenduntur. Quod enim pulcherrimum in rerũ natura intelligi poteſt, & quod ex omni parte abſolutiſſimum eſt, quum deus ſimilem mũdum efficere uellet, animal unum aſpectabile, in quo omnia animalia continerentur, effecit. Recte ne igitur unũ mundum dixerimus, an ſint plures, an innumerabiles, dic tu, melius & uerius. Vnus profecto, ſi quidẽ factus eſt ad exemplum. Quod enim omnes animantes eos qui ratione intelliguntur complectitur, id non poteſt eſſe cum altero. Rurſus enim alius animans, qui eum contineat, ſit neceſſe eſt, cuius partes ſint animantes ſuperiores. Cœlumq; hoc ſimulacrum illius ultimi ſit, non proximi. Quorum ne quid accideret, atq; ut hic mundus eſſet animanti abſoluto ſimillimus, hoc ipſo, quod ſolus atq; unus eſſet, idcirco ſingularem deus hũc mũdum, atq; unigenam procreauit. Corporeum autem & aſpectabile, itemq; tractabile omne neceſſe eſt eſſe, quod natum eſt. Nihil porrò igni uacuum uideri poteſt, nec uero tangi quod careat ſolido: ſolidũ autẽ nihil, quod terræ ſit expers: quã obrẽ mundũ efficere moliens deus, terram primum, ignemq; iungebat. Omnia autem duo ad cohærendum tertium aliquid anquirunt, & quaſi nodum uinculumq; deſiderant. Sed uinculorum id eſt aptiſſimum atq; pulcherrimum, quod ex ſe, atque de his quæ aſtringit q̃ maxime unum efficit. Id optime aſſequitur, quæ græce ἀναλογία, latine (audendum eſt enim, quoniam hęc primum à nobis nouantur) comparatio, proportioue dici poteſt. Quando enim trium uel numerorum, uel figurarum, uel quorumcũq; generum contingit, ut quod medium ſit uti primum proportione, ita id poſtremo comparetur, uiciſſimq; ut extremum cum medio, ſic medium cum primo conferatur, id quod medium eſt, tũ primum fit, tum poſtremum, poſtrema autem & prima media fiunt. Ita neceſſitas cogit, ut eadem ſint ea quæ deiuncta fuerunt. Eadem autem quum facta ſint, efficitur ut omnia ſint unũ. Quod ſi uniuerſitatis corpus planum & ęquabile explicaretur, neq; in eo quidq̃ eſſet requiſitum, unum interiectum medium, & ſeipſum, & ea quibus eſſet interpoſitum colligaret. Sed quum ſoliditas mundo quæreretur, ſolida autem omnia uno medio nunquam, duobus ſemper copulentur, ita contigit, ut inter ignem atq; terram, aquã deus animamq; poneret, eaq; inter ſe compararet, & proportione coniungeret, ut quemadmodum ignis animæ, ſic anima aquę, quodq; anima aquæ, id aqua terræ proportione redderet. Qua ex cõiunctione cœlum ita aptum eſt, ut ſub aſpectum & tactum cadat. Itaq; & ob eam cauſam, & ab ijs rebus numero quatuor, mundi eſt corpus effectum, ea conſtrictus comparatione qua dixi, ex quo ipſe ſe concordi quadam amicitia & caritate complectitur, atque ita apte cohęret, ut diſſolui nullo modo queat, niſi ab eodem à quo eſt colligatus. Earum autem quatuor rerum, quas ſupra dixi, ſic in omni mundo partes omnes collocatæ ſunt, ut nulla pars huiuſce generis excederet extra, atq; ut in hoc uniuerſo in-

eſſent genera illa uniuerſa. Id ob eas cauſas primum, ut mundus animans poſſit ex perfectis partibus eſſe perfectus: deinde ut unus eſſet, nulla parte unde altera gigneretur relicta: poſtremo ne qui morbus eum poſſit, aut ſenectus attingere. Omnis enim coagmentatio corporis, uel caloris, uel frigoris, uel aliqua impulſione uehementi labeſactatur & frangitur, & ad morbos ſenectutemq; compellitur. Hanc igitur habuit rationem effector mundi & molitor deus, ut unum opus totum atq; perfectum ex omnibus totis atq; perfectis abſolueret, quod omni morbo & ſenio uacaret. Formam autem, & maxime cognatam & decoram dedit. A quo enim animante omnes reliquos contineri uellet animantes, hunc ea forma figurauit, qua una omnis forma reliqua concluditur. Et globoſus eſt fabricatus, quod σφαιροειδὴς Græci uocant, cuius omnis extremitas paribus à medio radijs attingitur. Idq; ita tornauit, ut nihil effici poſſit rotundius, nihil ut aſperitatis haberet, nihil offenſionis, nihil incluſum angulis, nihil anfractibus, nihil eminens, nihil lacunoſum, omnesq; partes ſimillimæ omnium, quoad eius præſtabat iudicio, diſſimilitudini ſimilitudo. Omni autem totam figuram mundi leuitate circundedit. Nec enim oculis egebat, quia nihil extra, quod cerni poſſet, relictum erat: nec auribus, quia ne quod audiretur quidem: neq; erant anima circunfuſa extrema mundi, ut reſpirationem requireret. Nec uero deſiderabat, aut alimenta corporis, aut detractionem confecti & conſumpti cibi. Neq; enim ulla deceſſio fieri poterat neque acceſſio, nec uero erat unde. Itaq; ſe ipſe conſumptione & ſenio alebat ſui, quum ipſe per ſe, & à ſe, & pateretur & faceret omnia. Sic enim ratus eſt ille, qui iſta iunxit, & condidit: ipſum ſe contentum eſſe mundum, neq; egere altero. Itaq; ei nec manus affixit, quoniam nec capiendum quidquam erat, nec repellendum: nec pedes, aut aliqua mēbra; quibus ingreſſus corpore ſuſtineret. Motum enim dedit cœlo, eum qui figuratus ſit aptiſſimus, qui unus ex ſeptem motibus mentem atque intelligentiam cieret, maxime itaq; una conuerſione; atque eadem ipſe circum ſe torquetur & uertitur. Sex autem reliquos motus ab eo ſeparauit. itaque eum ab omni erratione liberauit. Ad hanc igitur conuerſionem, quæ pedibus, & gradu non egeret, ingrediendi membra non dedit, hæc deus is qui erat, de aliquando futuro deo cogitans, leuem illum effecit, & undiq; æquabilem, & à medio ad ſummum parem, & perfectum atque abſolutum ex abſolutis atque perfectis. Animum autem, ut in eius medio collocauit, ita per totum tetendit: deinde eum circundedit corpore, & ueſtiuit extrinſecus, cœloq; ſoliuago & uolubili, & in orbem incitato cōplexus eſt quod ſecum ipſum propter uirtutem facile eſſe poſſet, nec deſideraret alterum, ſatis ſibi ipſum notum, & familiare. Sic deus ille ęternus hunc perfecte beatum deū procreauit, ſed animum haud ita, ut modo locuti ſumus, tum deniq; quum corpus ei effeciſſet, inchoauit. Neque enim eſſet rectum minori parere maiorem. Sed nos multa inconſiderate, ac temere dicimus. Deus autem, & ortu & uirtute antiquiorem genuit animum, eumq; ut dominum, atque imperantem obedienti præfecit corpori, idq; molitus tali quodam eſt modo, ex ea materia quæ indiuidua eſt, & quæ ſemper unius modi ſuiq; ſimilis, & ex ea quę ex corporibus diuidua gignitur, tertium materiæ genus ex duobus in medium admiſcuit, quod eſſet eiuſdē naturæ, & quod alterius, idq; interiecit inter indiuiduum, atq; id quod diuiduum eſſet in corpore. Ea quum tria ſumpſiſſet, in

unam

unam ſpeciem temperauit, naturamq́ illam quam alterius diximus, uel cum eadem coniunxit fugientem, & eius copulationis alienam permiſcens cum materia, quum ex tribus effeciſſet unum, id ipſum in ea quæ decuit membra partitus eſt. Iam partes ſingulas ex eodem, & ex altero, & ex materia temperauit. Fuit autem talis illa partitio, Vnam principio partem detraxit ex toto, ſecundam autem primæ partis duplam: deinde tertiam quæ eſſet ſecundæ ſeſquialtera: primæ tripla: deinde quartam quæ ſecundæ dupla eſſet: quintam inde quæ tertiæ tripla: tum ſextam octuplam primæ: poſtremo ſeptimam, quæ ſeptem & uiginti partibus antecederet primæ. Deinde inſtituit dupla & tripla interualla explere, partes rurſus ex toto deſecans: quas interuallis ita locabat, ut in ſingulis eſſent bina media. Vix enim audeo dicere medietates, quas Græci μεσότητας appellant, ſed quaſi ita dixerim intelligatur, erit enim planius. Earum alteram eadem parte præſtantem extremis, eademq́ ſuperatam: alteram pari numero præſtantem extremis, pariq́ ſuperatam. Seſquialteris autem interuallis, & ſeſquitertijs, & ſeſquioctauis, ſumptis ex his colligationibus, in primis interuallis ſeſquioctaui interuallo ſeſquitertia omnia explebat: quum particulam ſingulorum relinqueret. Eius autem particulæ interuallo relicto habebat numerus ad numerum eandem proportionem comparationemq́ in extremis quam habent. cc. lvi. cum cc. xliii. atque ita permixtum illud ex quo hæc ſecuit, iam omne conſumpſerat. Hanc igitur omnem coniunctionem duplicem in longitudinem diffidit, mediæq́ accommodans mediam quaſi decuſſauit. Deinde in orbem torſit, ut & ipſæ ſecum, & inter ſe ex commiſſura quæ è regione eſſet, iungerentur: eoq́ motu cuius orbis ſemper in eodem erat, eodemq́ modo ciebatur, undiq́ eſt eos circumplexus. Atque ita quum alterum eſſet exteriorem amplexus orbem, illum eiuſdem naturæ, hunc alterius notauit: eamq́ quæ erat eiuſdem detorſit à latere in dextram partem, hanc autem citimam, à mediana linea direxit ad læuam: ſed principatum dedit ſuperiori, quam ſolam indiuiduam reliquit, Interiorem autem quum in ſex partes cœli diuiſiſſet, ſeptem orbes diſpares duplo & triplo interuallo moueri iuſſit contrarijs inter ſe curſibus. Eorum autem trium fecit pares celeritates, ſed quatuor & inter ſe diſpares & diſſimiles trium reliquorum. Animum igitur quum ille procreator mundi deus ex ſua mente & uoluntate genuiſſet, tum denique omne quod erat concretum atque corporeum ſubſternebat animo, interiusq́ faciebat: atque ita medio medium accommodans copulabat. Sic animus à medio profectus extremitatem cœli à ſuprema regione rotundo ambitu circuniecit, ſeſeq́ ipſe uerſans, diuinius, ſempiternæ, ſapientisq́ uitæ induxit exordium. Et corpus quidem cœli ſpectabile effectum eſt, animus autem oculorum effugit obtutum. Eſt autem unus ex omnibus rationis contentionisq́ quæ ἁρμονία græce, ſempiternarum rerum, & ſub intelligentiam cadentium, compos & particeps, quo nihil ab optimo & præſtantiſſimo genitore melius procreatum: quippe qui ex eadem uinctus, alteraq́ natura adiuncta materia temperatione trium partium proportione compacta, ſe ipſe conuerſans quum materiam mutabilem arripuiſſet, & quum rurſus indiuiduam atque ſimplicem per quam omnis mouetur, diſcernitq́ quid ſit eiuſdem generis, quid alterius, & cetera diiudicat, quid cuiq́ rei ſit maxime aptum, quid quoque loco, aut

modo, aut tempore contingat, quæq́ diſtinctio ſit inter ea quæ gignantur, & ea quæ ſint ſemper eadem. Ratio autem utraque quæ uerſatur in his quæ ſunt ſemper eadem, & in his quæ mutantur, quum in eodem, & in altero mouetur ipſa per ſeſe ſine uoce, & ſine ullo ſono, quum eandem partem attingit qua ſenſus cieri poteſt, orbis illius generis alterius immutatus & rectus omnia animo mentiq́ denunciat, tum opiniones aſſenſionesq́ firmæ uereq́ gignuntur. Quum autem in illis rebus uertitur, quę manentes ſemper eędem, non ſenſu, ſed intelligentia continentur,

Multa deſunt

*ius natura conuerteret, ut terram Lunæ curſus proxime ambiret, eiq́ ſupra terram proxima ſolis circunuectio eſſet. Lucifer deinde, & ſancta Mercurij ſtella, curſum habent ſolis celeritati parem, ſed uim quandam contrariã, eaq́ concurſationes inter ſe habet Lucifer, Mercurius, Sol: alijq́ alios uincunt, uiciſſimq́ uincuntur. Reliquorum ſiderum quæ cauſa collocandi fuerit, quæq́ eorum ſit collocatio, in ſermonem alium differendum eſt, ne in eo quod attingendum fuit, quàm in eo cuius cauſa id attigimus, longior ponatur oratio. Quando igitur unumquodq́ eorum ſiderum, curſum decorum eſt adeptum, ex quibus erat motus tẽporis cõſignandus, colligatisq́ corporibus uinculis animalibus, tum animantia orta ſunt, eaq́ imperio parere didicerunt, tunc ex alterius naturæ motione tranſuerſa, in eiuſdem naturæ motum incurrentia, in eaq́ hærentia atque impedita, quum alia maiorem luſtrarent orbem, alia minorem, tardiusq́ maiorem, celeriusq́ minorem, motu unius eiuſdemq́ naturæ, quæ uelociſſime mouebantur, ea celeritate uinci à tardioribus, & cum ſuperabant ſuperari uidebantur. Omnis enim orbis eorum quaſi Helicis inflexione uertebat, quam bifariam contrarie ſimul procedentia efficiebant, ut quod eſſet tardiſſimum id proximum fieret celerrimo. Atque ut eſſet menſura quædam euidẽs, quæ in octo curſibus celeritates tarditatesq́ declararet, Deus ipſe ſolem, quaſi lumen accendit ad ſecundum ſupra terram ambitum, ut quàm maxime cœlum omnibus colluceret, animantesq́ quibus ius eſſet doceri, ab eiuſdem motu, & ab eo quod ſimile eſſet, numerorum naturam uimq́ cognoſcerent. Nox igitur & dies ad hunc modum, & ob has generata cauſas, unum circuitum orbis efficit ſapientiſſimum atq́ optimum. Menſis autẽ quãdo luna luſtrato ſuo curſu, ſolẽ cõſecuta ẽ. Annus ubi ſol ſuũ totũ conſecit & peragrauit orbẽ. Ceterorũ autẽ ſiderũ ambitus ignorantes homines præter admodũ paucos, neq́ nomẽ appellant, neque inter ſe numero cõmetiuntur. Itaq́ neſciunt hos ſiderũ errores idipſum eſſe, quod rite dicitur tẽpus, multitudine infinita, uarietate admirabili præditos. Attamẽ illud perſpici & ĩtelligi poteſt, abſoluto perfectoq́ numero tẽporis abſolutũ perfectũq́ annũ tunc cõpleri deniq́, quũ ſe octo ambitus cõfectis ſuis curſibus ad idẽ caput retulerunt, quũq́ eos permẽſus eſt idẽ, & ſemper ſui ſimilis orbis. Has igitur ob cauſas nata aſtra ſunt, quę per cœlũ penetrantia ſolſtitiali ſe & brumali reuocatione cõuerterẽt, ut hoc omne animal quod uidemus, eſſet illi animali quod ſentimus ad æternitatis imitationẽ ſimillimũ. Et cetera quidẽ uſq́ ad tẽporis ortũ impreſſa ab illis quę imitabaẽ effinxerat, ſed quia nõdũ omne animal in

mundo

mundo intus incluſerat,ex ea parte deficiebat ad propoſitum exemplar imaginis ſimilitudo. Quot igitur,& quales animalium formas mens in ſpeciem rerum intuens poterat cernere,totidem,& tales in hoc mundo ſecum cogitauit effingere. Erant autem animantium genera quatuor,quorum unum diuinum atq; cœleſte,alterum pennigerum,& aeriū:tertium * terreſtre quartum Diuinæ animationis maxime ſpeciem faciebat ex igni,ut & ſplendidiſſimus eſſet,& aſpectu pulcherrimus. Quumq; eum ſimilem uniuerſi naturæ efficere uellet,ad uolubilitatem rotundauit,comiteq; eum ſapientia quamoptimæ mentis effecit,circumq; omne cœlum æqualiter diſtribuit,ut hunc uarietate diſtinctum bene Græci κόσμον nos lucētem mundum nominaremus. Dedit autem diuinis duo genera motus:unum quod ſemper eſſet in eodem ęque, & idem in omnibus,atq; uno modo celeraret:alterum quod in anticam partem à conuerſione eiuſdem,& ſimilis,pelleretur. Quinq; autem reliquis motibus orbem eum uoluit eſſe expertem,immobilem,& ſtantem,ex quo genere ea ſunt ſidera,quæ infixa cœlo non mouentur loco,quæ ſunt animātia,eaq; diuina,ob eamq; cauſam ſuis ſedibus inhærent,& perpetuo manent. Quæ autem uaga & mutabili ratione labuntur,ita generata ſunt,ut ſupra diximus. Iam uero terram altricem noſtram,quæ traiecto axi ſuſtinetur, diei noctisq; effectricem,eandemq; cuſtodem antiquiſſimā deorū omniū uoluit eſſe eorū, qui intra cœlum gignerentur. Flexiones autem deorum , & inter ipſos deos concurſiones,quæq; in orbibus eorum conuerſiones,anteceſſionesq; eueniāt quumq; inter ſe pene contingant,eos qui propè copulentur contrariaq; regione,aut ponè quos,aut ante labantur,quiſq; temporibus à noſtro aſpectu oblitescant,rurſusq; emerſi errorem incutiant rationis expertibus, ſi uerbis explicare conemur nullo poſito ob oculos ſimulacro earum rerum,fruſtra ſuſcipiatur labor. Sed hæc ſatis ſint dicta nobis,quæ de deorum qui cernuntur quiq; ſunt orti , natura præfati ſumus,habeant hunc terminum:reliquorum autem quos Græci δαίμονας appellant,noſtri (opinor) Lareis, ſi modo hoc recte conuerſum uideri poteſt,& noſſe,& nunciare ortum eorum maius eſt quàm ut profiteri ſcribere nos audeamus. Credendum nimirum eſt ueteribus,& priſcis,ut aiunt,uiris,qui ſe progeniem deorum eſſe dicebant, itaque eorum uocabula nobis prodiderunt:noſſe autem generatores ſuos optime poterant. Ac difficile factu eſt,à dijs ortis fidem non habere, quanquam nec argumentis,nec rationibus certis eorum oratio confirmatur. Sed quia de ſuis notis rebus uidentur loqui ueteri legi moriq; parendum eſt . Sic igitur ut ab ijs eſt traditum, horum deorum ortus habeatur,atque dicatur ut Oceanum Salaciamq; cœli ſatu terræq; conceptu generatos editosq; memoremus. Ex ijs Saturnum & Opem , deinceps Iouem atque Iunonem reliquos fratres inter ſe agnatosq; uſurpare atque appellare uidemus, & eorum ut utamur ueteri uerbo,proſapiam. Quando igitur omnes & qui mouentur, palamq; ſe oſtendunt,& qui eatenus nobis declarantur quo ipſi uolunt creati ſunt,tum ad eos is deus qui omnia genuit,fatur hæc. Vos qui deorum ſatu orti eſtis attendite. Quorum operum ego parens effectorq; ſum, hæc ſunt indiſſoluta me inuito,q̄q̄ omne colligatum ſolui poteſt . Sed haudquaquam boni eſt ratione uinctum uelle diſſoluere. Sed quoniam orti eſtis immortales uos quidem eſſe & indiſſolubiles nō poteſtis. Neutiq̄ tamē diſſoluemini,

neq; uos ulla mortis fata periment: nec fraus ualentior q̃ conſilium meum, quod maius eſt uinculum ad perpetuitatem ueſtram, q̃ illa quibus eſtis tum quum gignebamini, colligati. Quid ſentiam igitur cognoſcite. Tria genera nobis reliqua ſunt, eaq; mortalia, quibus prætermiſſis cœli abſolutio perfecta non erit. Omnia enim genera animalium complexu non tenebit. Teneat autem oportebit ut ex eodem ne quid abſit quæ à me ipſo effecta ſint, deorum uitam poſſint adæquare. Vt igitur mortali conditione generentur uos ſuſcipite, ut illa gignatis imitemini q; uim meam qua me & in ueſtro ortu uſum eſſe meminiſtis. In quibus qui tales creantur ut deorum immortalium quaſi gentiles eſſe debeant, diuini generis appellentur, teneantq; omnium animantium principatum, uobisq; iure & lege uolentes pareant. Quorum uobis initium ſtatusq; traditur à me. Vos autem ad id quod erit immortale partem attexito te mortalem. Ita orientur animantes quos & uiuos alatis & conſumptos ſinu recipiatis. Hæc ille dixit, deinde ad temperationem ſuperiorē reuertit. In qua omnem animum uniuerſæ naturæ temperans permiſcebat, ſuperisq; permixtionis reliquias fundens æquabat, eodem modo ferme niſi quod non ita incorrupta, ut ea quæ ſemper iiſdem, ſed à diis ſecundum ſumebat atq; etiam tertiū. Toto igitur omni conſtituto ſideribus parem numerum diſtribuit animorū, & ſingulos adiunxit ad ſingula, atq; ita quaſi in currum uniuerſitatis impoſuit, commonſtrauitq; leges fatales ac neceſſarias. Et oſtendit primum ortum unum fore omnibus, eumq; moderatum atq; conſtantem, nec ab ullo imminutum. Satis autem & quaſi ſparſis animis fore, uti certis temporum interuallis, oriretur animal, quod eſſet, ad cultum deorum aptiſſimum. Sed quū duplex eſſet natura generis humani, ſic ſe res habebat, ut præſtātius genus eſſet eorū, qui eſſent futuri uiri. Quū autē animis corpora neceſſitate inſeuiſſet, quūq; ad corpora neceſſitate cum acceſſio fieret, tum abſceſſio, principio neceſſe erat ſenſum exiſtere unum, communemq; omnium uehementiore motu excitato coniunctoq; naturæ, deinde uoluptate & moleſtia mixtum amorem, poſt irā & metum, & reliquos motus animi, comites ſuperiorum, & his etiam contrarios diſſidentes: quos qui ratione rexerit, iuſte uixerit: qui autem his ſe dederit, iniuſte. Atque ille qui recte atq; honeſte curriculū uiuēdi à natura datū cōfecerit, ad illud aſtrum quocum aptus fuerit, reuertetur: qui autem immoderate & intemperate uixerit, eum ſecundus ortus in figuram muliebrem tranſferet. Et ſi ne tum quidem finem uitiorum faciet, grauius etiam iactabitur, & in ſuis moribus ſimillimas figuras pecudum & ferarum transferetur: neque terminum malorum prius aſpiciet, quàm illam ſequi cœperit cōuerſionem quā habebat in ſe ipſe eiuſdem & ſimilis innatam & inſitam: quod tum eueniet, quum illa quæ ex igni, anima, aqua, atque terra turbulenta & rationis expertia inſederint, ratione depulerit, & ad primam atq; optimam affectionem animi peruenerint. Quæ quum ita deſignaſſet, ſeſeq; ſi quid poſtea fraudis, aut uitii eueniſſet extra omnē culpam, cauſamq; poſuiſſet, alios in terra, alios in luna, alios in reliquas mundi partes, quę ſunt ad ſpatiorū tēporis ſignificationē notæ conſtitutæ, ſpargens quaſi ſerebat. Poſt autem eā ſationē, diis, ut ita dicā iunioribus permiſit, ut corpora mortalia effingerent, quantūq; eſſet reliquū ex humano animo quod deberet accedere, id omne & quæ cōſequētia eſſent perpolirent, & abſoluerent: deinde ut huic animanti principē ſe ducēq; prębe-

ret,

ret,uitamq; eius pulcherrime regeret & gubernaret. Quatenus non ipſe be-
neſactus,ſua culpa ſibi aliquid miſeriæ quæreret. Atq; is quidem qui cuncta
compoſuit,conſtanter in ſuo manebat ſtatu: qui autem erant ab eo creati,quū
parentis ordinem cognouiſſent hunc ſequebantur. Itaq; quum accepiſſent im
mortale principium mortalis animantis,imitantes genitorem & effectorem
ſui,particulas ignis & terræ,& aquæ,& animæ à mundo,quas rurſus redde-
rent,mutuabantur,easq; inter ſecopulabant,haud ijſdem uinculis quibus ipſi
erant colligati,ſed talibus quæ cerni non poſſent propter paruitatem, crebis
quaſi cuneolis inliquefactis, unum efficiebant ex omnibus corpus, itemq; in
eo influēte atq; effluente animo diuino ambitus illigabant. Itaq; illi in flumē
immerſi,neq; tenebant,neq; tenebantur,ſed ui magna tum ferebant,tum fere
bantur. Ita totum animal mouebatur illud quidem,ſed immoderate & fortui
tu,ut ſex motibus ueheretur: nam & ante & pone, ad læuam & ad dextram,
& ſurſum & deorſum,modo huc modo illuc. Sed ſi in ſplendore cōſedit,tum
uel eadem ſpecies,uel interdum immutata redditur,quum ignis oculorum cū
eo igne qui eſt ob os offuſus,ſe confudit & contulit. Dextra autem uidentur,
quę lęua ſunt,quia contrarijs partibus oculorum,contrarias partes attingūt.
Reſpondent autem dextra dextris, læua læuis conuerſione luminum, quum
ea inter ſe non cohæreſcunt. Id fit quum ſpeculorum leuitas,hinc illincq; alti-
tudinem aſſumpſit,& ita dextra detruſit in læuam partem oculorum, læuaq;
in dextram. Supina etiam ora cernuntur depulſione luminum,quæ conuertēs
inferiora reddit quæ ſunt ſuperiora. Atqui hæc omnia ex eo genere ſunt,quæ
rerum adiuuant cauſas,quibus utitur miniſterijs deus,quum optimi ſpeciem
quoad fieri poteſt efficit. Sed æſtimant pleriq; non hæc adiuuantia cauſarum
ſed has ipſas eſſe omnium cauſas, quæ uim habeant refrigerandi calfaciendi,
concreſcendi,liquendi,careant autem omni intelligentia atq; ratione,quę niſi
in animo nulla alia in natura reperiantur. Animus autem ſenſum omnem effu
git oculorum. At ignis,aqua,terra,corpora ſunt,eaq; cernuntur. Illum autem
qui intelligentiæ ſapientiæq; ſe amatorem profitetur, neceſſe eſt intelligentis
ſapientisq; naturæ primas cauſas conquirere, dein ſecundas earum rerū quæ
neceſſario mouent alias quum ipſæ ab alijs mouentur. Quocirca nobis ſic cer
no eſſe faciendum,ut de utroq; nos quidem dicamus genere cauſarum,ſepara
tim autē de his quæ cū intelligentia ſunt efficientes pulcherrimarū rerum atq;
optimarum,de his quæ uacantes prudentia,inconſtantia perturbataq; effici-
unt. At de oculorum quidem cauſis,ut haberent eam uim quam nunc habent,
ſatis ferme eſſe dictum puto. Maxima autem eorum utilitas donata hominū
generi deorum munere deinceps explicetur. Rerum enim optimarum cogni-
tionem nobis oculi attulerunt. Nam hæc quæ eſt habita de Vniuerſitate ora-
tio à nobis haud unq̃ eſſet inuēta,ſi neq; ſydera,neq; ſol,neq; cœlum ſub ocu
lorum aſpectum cadere potuiſſent. Nunc uero dies noctesq; oculis cognitæ,
tum menſium annorumq; conuerſiones ad numerum machinatæ ſunt,& ſpa-
tium temporis dimenſæ,& ad quæſtionem totius naturę impulerunt,quibus
ex rebus philoſophiam adepti ſumus: quo bono nullum optabilius, nullum
præſtantius,neq; datum eſt mortalium generi deorum conceſſu atque mune
re,neq; dabitur.

Multa deſiderantur.

Q. CICERONIS DE PETITIONE CONSVLATVS AD M. TVLLIVM FRATREM. LIBER.

ETSI tibi omnia ſuppetunt ea quæ conſequi ingenio, aut uſu homines, aut diligentia poſſunt, tamen ab amore noſtro non ſum alienum arbitratus ad te perſcribere ea quæ mihi ueniebant in mentem dies ac noctes de petitione tua cogitanti, nō ut aliquid ex ijs noui adijcerē, ſed ut ea quæ in te diſperſa atq; infinita uiderentur eſſe ratione & diſtributione, ſub uno aſpectu ponerentur. Qꝫ q̃ plurimum natura ualet, tamen uidetur in paucorum menſium negocio poſſe ſimulatio naturam uincere. Ciuitas quæ ſit cogita, quid petas, qui ſis, Propè quotidie ad forum tibi deſcendenti meditandum hoc ſit, nouus ſum, Conſulatum peto. Roma eſt. Nominis nouitatem dicendi gloria maxime ſubleuabis. Semper ea res plurimum dignitatis habuit. Non poteſt qui dignus habetur patronus Conſularium, indignus Conſulatu putari. Quamobrem quoniā ab hac laude proficiſceris, & quidquid es ex hoc es, ita paratus ad dicendum uenito, quaſi in ſingulis cauſis iudicium de omni ingenio futurum ſit. Eius facultatis adiumenta, quæ tibi ſcio eſſe ſepoſita, ut prōpta ac parata ſint, cura, & ſæpe quæ de Demoſthenis ſtudio & exercitatione ſcripſit Demetrius, recordare: deinde & amicorum multitudo & genera appareant. Habes enim ea quæ noui habuerunt, omnes publicanos, totum ferè equeſtrem ordinē: multa præterea municipia, multos abs te defenſos cuiuſq; ordinis, aliquot collegia, præterea ſtudio dicendi conciliatos plurimos adoleſcentulos, quotidianam amicorum aſſiduitatem & frequentiam. Hæc cura & ut teneas cōmendando & rogando, & omni ratione efficiendo, ut intelligant qui debent tua cauſa, referendæ gratiæ, & qui uolunt obligandi tui tempus ſibi aliud nullum fore. Etiam hoc multum uidetur adiuuare poſſe nouum hominem, hominum nobilium uoluntas, & maxime Conſularium, Prodeſt quorum in locum ac numerum peruenire uelis, ab his ipſis illo loco ac numero dignum putari. Hi rogandi omnes ſunt diligenter, & ad eos allegandum, perſuadendumq; eſt ijs, nos ſemper cum optimatibus de republica ſenſiſſe, minime populares fuiſſe: ſi quid locuti populariter, id nos eo conſilio feciſſe, ut nobis Cn. Pompeium adiungeremus, ut eum qui plurimum poſſet, aut amicum in noſtra petitione haberemus, aut certe non aduerſarium. Præterea adoleſcentes nobiles elabora ut habeas, uel teneas ſtudioſos quos habes: multum dignitatis afferent. Plurimos habes, perfice ut ſciant quantū in his putes eſſe. Si adduxeris, ut ij qui non uolunt cupiant, plurimum quidem proderunt. Ac multum etiam nouitatem tuam adiuuat quod eiuſmodi nobiles tecum petunt ut nemo ſit qui audeat dicere plus illis nobilitatem q̃ tibi uirtutem prodeſſe oportere. Iā P. Galbā, & L. Caſſiū ſummo loco natos, quis eſt qui petere Conſulatū putet? Vides igitur ampliſſimis ex familijs homines, qui ſine neruis ſūt tibi pares nō eſſe. At Antonius & Catilina moleſti ſunt, imo homini nouo induſtrio, innocēti, diſerto, gratioſo apud eos qui res iudicāt, optandi cōpeti-

tores

tores,ambo à pueritia ſicarij,ambo libidinoſi,ambo egentes:eorum alterius bona proſcripta uidimus,uocem deniq; audiuimus iurantis ſe Romæ iudicio æquo,cum homine Græco certare non poſſe,& ex Senatu eiectũ ſcimus.Optima uero Cenſorum exiſtimatione in prætura competitorem habuimus amico Sabidio & Panthera,quod ad tabulã quos poneret nõ habebat,quo tamẽ in magiſtratu amicã,quã palam domi haberet,de machinis emit.In petitione autẽ Cõſulatus caupones omnes hic cõpilare per turpiſſimã legationẽ maluit q̃ adeſſe,& populo Romano ſupplicare.Alter uero dij boni quo ſplendore eſt? Primũ nobilitate eadẽ qua Catilina,nũ maiore? nõ,ſed uirtute.Quamobrẽ quã Manius umbrã ſuã metuit, hunc negliges quidẽ,natũ in patris egeſtate,educatũ in ſororis ſtupris,corroboratũ in cęde ciuiũ:cuius primus ad rẽpublicã aditus in Equitibus Romanis occidendis fuit.Nã illis quos meminimus Gallis,qui tantũ Titiniorũ,ac Nanniorũ,ac Tanuſiorum capita demebant,Sylla unũ Catilinã præfecerat, in quibus ille hominẽ unũ optimum q̃ Catulũ ſororis ſuæ uirũ,Equitẽ Romanũ,nullarũ partiũ, cum ſemper natura,tũ etiã ætate iam quietũ,ſuis manibus occidit.Quid ego nunc dicã petere eũ tecũ Conſulatũ qui hominẽ cariſſimũ populo Romano M.Marium ĩ ſpectãte populo Romano uirgis per totã urbẽ ceciderit,ad buſtũ egerit,ibi omni cruciatu lacerarit,uiuo ſtanti collũ gladio ſua dextera ſecuerit, quũ ſiniſtra capillũ eius à uertice teneret,caput ſua manu tulerit,quũ inter digitos eius riui ſanguinis fluerent:qui poſtea cũ hiſtrionibus,& cũ gladiatoribus ita uixit, ut alteros libidinis,alteros facinoris adiutores haberet:qui nullũ in locũ tam ſanctũ & tã religioſũ acceſſit,in quo nõ etſi in alijs culpa nõ eſſet,tamẽ ex ſua nequitia dedecoris ſuſpitionẽ relinqueret,qui ex curia Curios & Annios, ab atrijs Sapalas & Caruilios,ex equeſtri ordine Pompilios & Cneos ſibi amiciſſimos compararit:qui tantum habet audaciæ,tantum nequitiæ,tantum deniq; in libidine artis & efficacitatis,ut propè in parentum gremijs, prætextatos liberos conſtuprarit? Quid ego nunc tibi de Aphrica? quid de teſtium dictis ſcribam? Nota ſunt,& ea tu ſæpius legito.Sed tamen hoc mihi non prætermittendum uidetur,quod primum ex eo iudicio tam egens diſceſſit,q̃ quidam iudices eius ante illud iudicium fuerunt:deinde tam inuidioſus,ut aliud in eum iudicium quotidie flagitetur.Hic ſe ſic habet,ut magis timeat etiam ſi quieuerit,q̃ ut contemnat,ſi quid commouerit. Quanto melior tibi fortuna petitionis data eſt,q̃ nuper homini nouo C.Cælio? Ille cum duobus hominibus ita nobiliſſimis petebat,ut tamen in ijs omnia pluris eſſent q̃ ipſa nobilitas:ſumma ingenia,ſummus pudor,plurima beneficia, ſumma ratio ac diligẽtia petendi.Tamen eorum alterum quum deeſſet alter. Cælius etiam quum multo eſſet ĩferior genere,ſuperior nulla re pene,ſuperauit. Quare ſi tibi facies ea quæ tibi natura & ſtudia,quibus uſus es ſemper,largiuntur,quæ temporis tui ratio deſiderat,quæ potes,quæ debes,non erit difficile certamen cũ ijs competitoribus,qui nequaq̃ ſunt tam genere inſignes,q̃ uitijs nobiles. Quis enim reperiri poteſt tam improbus ciuis,qui uelit uno ſuffragio duas in rempublicam ſicas diſtringere? Quoniam igitur quæ ſubſidia nouitatis haberes & habere poſſes expoſui,nunc de magnitudine petitionis dicendum uidetur. Conſulatum petis,quo honore nemo eſt qui te nõ dignũ arbitretur, ſed ſunt multi qui inuideant.Petis enim homo ex equeſtri loco,ſummũ locũ ciuitatis.

atq; ita ſummum,ut forti homini,diſerto,innocẽti,multo ille idem honos plus amplitudinis q̃ ceteris afferat.Noli putare eos qui ſunt eo honore uſi,nõ uidere,tu quum idem ſis adeptus,quid dignitatis habiturus ſis.Eos uero qui Conſularibus familijs nati locum maiorum conſecuti nõ ſunt,ſuſpicor tibi,niſi qui admodum te amant,inuidere.Etiam nouos homines Prætorios exiſtimo,niſi qui tuo beneficio iuncti ſunt,nolle abs te ſe honore ſuperari.Iam in populo q̃ multi inuidi ſunt,q̃ multi conſuetudine horum annorum ab honoribus nouis alienati,uenire tibi in mentem certo ſcio.Eſſe etiam nonnullos tibi iratos ex ijs cauſis,quas egiſti,neceſſe eſt.Iam illud tute circumſpicito,quod ad Cn. Pompeij gloriam augendam,tanto ſtudio te dediſti,num quos tibi putes ob eam cauſam eſſe amicos.Quamobrem quum & ſummum locum ciuitatis petas,& uideas eſſe ſtudia,quę tibi aduerſentur,adhibeas neceſſe eſt,omnem rationem,& curam & laborem,& diligẽtiam.Et petitio magiſtratuum diuiſa eſt in duarum rationum diligentiam:quarum una in amicorum ſtudijs,altera in populari uoluntate ponenda eſt.Amicorum ſtudia,beneficijs,& officijs,& uetuſtate,& facilitate,ac iucunditate naturę,parta eſſe oportet.Sed hoc nomen amicorum in petitione latius patet q̃ in cetera uita.Quiſquis eſt enim qui oſtendat aliquid in te uoluntatis,qui colat,qui domum uentitet,is in amicorum numero eſt habendus.Sed tamen qui ſunt amici ex cauſa honeſtiore,cognationis,aut affinitatis,aut ſodalitatis,aut alicuius neceſſitudinis,his carum & iucundum eſſe maxime prodeſt:deinde ut quiſq; optimus ac maxime domeſticus,ut is amet,quique fideliſſimum eſſe te cupiat,ualde elaborandũ eſt:tum ut tribules,ut uicini,ut clientes,ut deniq; liberti,poſtremo etiam ſerui tui;nam ferè omnis ſermo ad forẽſem famam à domeſticis emanat auctoribus.Deniq; inſtituendi ſunt cuiuſcunq; generis amici ad ſpeciem hominis illuſtris honore ac nomine:qui etiam ſi ſuffragandi ſtudia non nauant,tamen afferunt petitori aliquid dignitatis ad iuſtitiam obtinendam. Magiſtratus ex quibus maxime COS.Deinde Trib.pleb.ad conficiendas centurias homines excellenti gratia,qui tribuent centuriam,ut aliquod ex te beneficium,aut habent,aut ut habeant ſperent,eos prorſus magnopere compara & confirma.Nam per hos annos homines ambitioſi uehementer omni ſtudio atq; opera laborarunt,ut poſſent à tribulibus ſuis ea quæ peterent impetrare. Hos tu homines quibuſcunque rationibus poteris,ut ex animo,atq; ex illa ſumma uoluntate tui ſtudioſi ſint,laborato.Quod ſi ſatis grati homines eſſent,hæc tibi omnia parata eſſe debebant,ſicut parata eſſe concerno.Nam hoc biẽnio quatuor ſodalitates ciuium ad ambitionem gratiſſimorũ tibi obligaſti, C.Fundani,Q.Galli,Cn.Cornelij,L.Coruini:& horum in cauſis ad te defe rendis quid tibi eorum ſodales receperint,& confirmarint ſcio:nam interfui. Quare hoc tibi faciendum eſt,ut hoc tempore ab ijs quod debent exigas,ſæpe commonendo,rogando,confirmando,curando ut intelligant nullum tẽpus aliud ſe unq̃ habituros referendæ gratiæ.Profecto homines & ſpe reliquorũ tuorum officiorum,etiam recentibus beneficijs ad ſtudium ſeruandum excitabuntur.Et omnino quoniam eo genere amicitiarum petitio tua maxime munita eſt,quod cauſarum defenſionibus adeptus es,fac ut planè ijs hominibus,quos deuinctos tenes,deſcriptũ,ac depoſitũ ſuũ cuiq; munus ſit.Et queadmodũ nemini,quod nulla in re illis unq̃ moleſtus fuiſti,ſic cura ut intelligãt omnia

nia

nia te,quæ ab illis tibi deberi putaris,ad hoc tempus reſeruaſſe, Sed quoniam
tribus rebus homines,maxime ad beneuolentiam,atq; hæc ſuffragãdi ſtudia
ducuntur,beneficio,ſpe,adiunctione animi uel uoluntate, animaduertendum
eſt,quemadmodum cuiq; horum generi ſit inſeruiendum. Minimis benefi-
cijs homines adducuntur,ut ſatis cauſæ putent ſe ad ſtudium ſuffragationis de
diſſe,nedum ij quibus ſaluti fuiſti,quos tu habes plurimos, & intelligant, ſi
hoc tuo tempore nõ ſatis ſecerint,ſe probatos neminiunq̃ fore. Quod quum
ita ſit,tamen rogandi ſunt,atque etiam in hanc opinionem adducendi,ut qui
nobis adhuc obligati fuerint,ijs uiciſſim nos adhuc obligari poſſe uideamur.
Qui autem ſpe tenentur,quod genus hominum multo eſt diligentius atq; of
ficioſius,ijs fac ut propoſitum,ac paratum auxilium tuũ eſſe uideatur. Deniq;
ut ſpectatorem te ſuorum officiorum eſſe intelligant diligentem, ut uide-
re te planè atq; animanduertere quantum ab unoquoque proficiſcatur appa-
reat. Tertium illud genus eſt ſtudiorum uoluntarium,quod agendis gratijs
accommodandis ſermonibus ad eas rationes propter quas quiſque ſtudio-
ſus tui eſſe uidebitur,ſignificando erga illos pari uoluntate adducendam ami
citiam,in ſpem familiaritatis & conſuetudinis confirmari oportebit, atq; in
ijs omnibus generibus iudicato & perpendito quãtum quiſq; poſſit,ut ſcias,
& quemadmodum cuique inſeruias, & quid à quoq; expectes & poſtules.
Sunt enim quidam homines in ſuis ciuitatibus,& municipijs gratioſi, ſunt di
ligentes & copioſi,qui etſi antea non ſtuduerunt huic gratiæ,tamen ex tem-
pore elaborare eius cauſa cui debent & uolunt facile poſſunt. His hominum
generibus ſic inſeruiendum eſt,ut ipſi intelligant te uidere quid à quoque ex-
pectes,ſentire quid accipias,meminiſſe quid acceperis. Sunt autem qui aut ni-
hil poſſunt,aut odio ſunt etiam tribulibus ſuis,nec habẽt tantum animi aut fa
cultatis,ut enitantur extempore. Hos ut internoſcas,uideto,ne ſpe in aliquo
maiore poſita,præſidij parum comparetur. Et quanquam partis & fundatis
amicitijs fretum ac munitum eſſe oporteret,tamen in ipſa petitione amicitiæ
permultæ ac perutiles comparantur. Nam in ceteris moleſtijs habet hoc ta-
men petitio commodi,ut poſſis honeſte, quod in cetera uita non queas, quoſ-
cunque uelis adiungere ad amicitiam: quibuſcum ſi alio tempore agas, ut te
utantur,abſurde facere uideare. In petitione autem niſi id agas,& cum multis
& diligenter,nullus petitor eſſe uideare. Ego autem tibi hoc cõfirmo,eſſe ne-
minem,niſi aliqua neceſſitudine competitorum alicui tuorum ſit adiunctus,
à quo non facile ſi contenderis impetrare poſſis,ut ſuo beneficio promerea-
tur ſe ut ames,& ſibi ut debeas,modo intelligat te magni æſtimare,ex animo
agere,bene ſe ponere,fore ex eo non breuem & ſuffragatoriam , ſed firmam
& perpetuam amicitiam. Nemo erit, mihi crede,in quo modo aliquid uir-
tutis ſit,qui hoc tempus ſibi oblatum amicitiæ tecum conſtituendæ præter-
mittat,preſertim quum tibi hoc caſus afferat,uti tecum petant, quorum ami-
citia,aut contemnenda,aut fugienda ſit,& qui hoc quod ego te hortor,nõ mo
do non aſſequi,ſed ne incipere quidem poſſint. Nam quid incipiat Antoni-
us homines adiungere,atq; inuitare ad amicitiam,quos per ſe ſuo nomine ap
pellare non poſſit? Mihi quidem nihil ſtultius uidetur q̃ exiſtimare eum ſtu
dioſum tui,quem non noris. Eximiam quandam gloriam & dignitatem, ac
rerum geſtarum magnitudinem eſſe oportet in eo quem homines ignoti,nul

lis ſuffragantibus meritis honore afficiant. Nanque ut homo iners ſine offi-
cio, ſine ingenio, cum infamia, nullis amicis ſeptus, hominem plurimorum ſtu
dio atq; omnium bona exiſtimatione munitum præcurrat, ſine magna culpa
negligentiæ fieri non poteſt. Quamobrem omnes centurias multis & uarijs
amicitijs cura ut confirmatas habeas, & primum id quod ante oculos ſitũ eſt,
Senatores equitesq́; Ro. ceterorum hominum uarios homines & gratioſos
complectere. Multi homines urbani induſtrij, multi libertini in ſoro gratio-
ſi, nauiq́; uerſantur, quos per te, quos per communes amicos poteris ſumma
cura ut tui cupidi ſint, elaborato, appetito, allegato ſummo beneficio te affi-
ci oſtendito. Deinde habe oratores urbis totius, collegium omnium pagorũ,
uicinitatum. Ex ijs principes ad amicitiam tuam ſi adiunxeris, per eos reliquã
multitudinem facile tenebis. Poſtea totam Italiam fac ut in animo & memo-
ria tibi diſtributã cõprehenſamq́; habeas, ne quod municipium, coloniam,
præfecturã, locum deniq; Italiæ, ne quẽ eſſe patiare, in quo nõ habeas firma-
menti, quod ſatis eſſe poſſit. Perquiras etiam & inueſtiges homines ex omni
regione, eosq́; cognoſcas, appetas, confirmes, cures ut in ſuis uicinitatibus tibi
aliquos petant, & tua cauſa quaſi candidati ſint: uolent te amicum ſi ſuam à te
amicitiam expeti uidebunt. Id ut intelligant oratione quæ ad eam rationem
pertinet conſequere. Homines municipales, & ruſticani ſi nomine tantũ noti
ſunt, in amicitia ſe eſſe arbitrantur. Si uero etiam præſidij ſe aliquid ſibi cõſti-
tuere putant, non amittunt occaſionem promerẽdi. Hos ceteri, & maxime tui
competitores ne norunt quidẽ: tu & noſti, & facile cognoſces, ſine queis ami-
citia eſſe nõ poteſt. Neq; id tamen ſatis eſt, tametſi magnũ eſt, ſed ut conſequa
tur ſpes utilitatis atq; amicitiæ, ne nomenclator ſolũ, ſed amicus etiã bonus eſ
ſe uideare. Ita quũ & hos ipſos propter ſuã ambitionẽ qui apud tribules ſuos
plurimũ gratia poſſint ſtudioſos in centurijs, habebis, & ceteros qui apud ali
quã partem tribuliũ propter municipij, aut ciuitatis, aut collegij rationem ua
lent, cupidos tui conſtitueris, in optima ſpe eſſe debebis. Iã equitum centuriæ
multo facilius mihi diligentia poſſe teneri uidentur. Primũ cognoſcendi ſunt
equites, pauci enim ſunt, deinde adipiſcendi: multo enim facilius illa adoleſcẽ
tulorũ ad amicitiã ętas adiungitur. Deinde habebis tecũ ex iuuentute optimũ
quenq; & ſtudioſiſſimũ humanitatis: tũ equeſter ordo ſequetur illius aucto-
ritatẽ ordinis, ſi abs te adhibebitur ea diligentia, ut nõ ordinis illius auctori-
tatẽ ſolũ uoluntate, ſed etiã ſingulorum amicitijs eas centurias confirmatas ha
beas. Iã ſtudia adoleſcentulorũ in ſuffragando, in obeundo, in nunciando, in
aſſectando, mirifice & magna & honeſta ſunt. Et quoniam aſſectationis men
tio facta eſt, id quoque curandum eſt, ut quotidiana cuiuſque generis, & ordi
nis, & ætatis utare. Nam ex ea ipſa copia coniectura fieri poterit quantum ſis
in ipſo campo uirium ac facultatis habiturus. Huius autem rei tres partes ſunt
una ſalutatorum quum domum ueniunt, altera deductorum, tertia aſſectato-
rum. In ſalutatoribus qui magis uulgares ſunt, & ad hanc cõſuetudinem quæ
nunc eſt, plures ueniunt, hoc efficiendum eſt, ut hoc ipſum minimum officium
eorum tibi gratiſſimum eſſe uideatur. Qui domum tuam uenient, his ſignifi-
cato te animaduertere, & eorũ amicis qui illis renuncient oſtendito, ſæpe ip-
ſis dicito: ſic homines ſæpe quum obeunt plures competitores, & uident unũ
eſſe aliquem qui hæc officia maxime animaduertat, ei ſe dedunt, deſerunt ce-
teros,

teros,minutatim ex communibus proprij,ex fucoſis firmi ſuffragatores eua-
dunt.Iam illud teneto diligenter,ſi eum qui tibi promiſerit,fucum,ut dicitur
facere uelle ſenſeris,ut te id audiſſe,aut ſcire diſſimules.Si quis tibi ſe purgare
uolet,quod ſuſpectum eſſe arbitretur, affirmes te de illius uoluntate nunq̄ du-
bitaſſe,nec debere dubitare.Is enim qui ſe non putat ſatiſfacere, amicus eſſe
nullo modo poteſt.Scire autem oportet quo quiſq; animo ſit,ut & quantum
cuiq; confidas conſtituere poſſis.Iam deductorum officium quo maius eſt q̄
ſalutatorum,hoc grauius tibi eſſe ſignificato, atq; oſtendito, & quoad eius
fieri poterit certis temporibus deſcendito.Magnam affert opinionem , ma-
gnam dignitatem,quotidiana in deducendo frequentia.Tertia eſt ex hoc ge-
nere aſſidua aſſectatorum copia:in ea quos uoluntarios habebis,cura ut intel-
ligant te ſibi in perpetuum ſummo beneficio obligari.Qui autem tibi debēt,
ab ijs plane hoc munus exige,qui per ætatem ac negocium poterunt,ipſi tecū
ut aſſidui ſint,qui ſi ipſi ſectari non poterunt,neceſſarios ſuos in hoc munere
cōſtituant.Valde ego te uolo,& ad rem pertinere arbitror,ſemper cum mul-
titudine eſſe.Præterea magnam affert laudem,& ſummā dignitatem,ſi ij te-
cum erunt qui à te defenſi,& qui per te ſeruati,ac iudicijs liberati ſunt:Hæc tu
plane ab ijs poſtulato,ut quoniam nulla impenſa per te alij rem honeſtam,
alij ſalutem ac ſortunas omnes obtinuerunt,nec aliud ullum tempus futurum
ſit,ubi tibi referre gratiam poſſint,hoc te officio remunerent.Et quoniam in
amicorum ſtudijs hæc omnis oratio uerſatur,qui locus in hoc genere cauen-
dus ſit,prætermittendum non uidetur.Fraudis,atq; inſidiarum, & perfidiæ
plena ſunt omnia:non eſt huius temporis perpetua illa de hoc genere diſputa
tio,quibus rebus beneuolus & diſſimulator diiudicari poſſit.Tantum eſt hu
ius temporis admonere.Summa tua uirtus eoſdem homines,& ſimulare tibi
eſſe amicos,& inuidere coget.Quamobrem ἐπιχαρμεῖον illud teneto, neruos
atq; artus eſſe ſapientiæ,non temere credere.Et quum tuorum amicorum ſtu
dia conſtitueris,tum etiam obtrectatorū atq; aduerſariorū rationes & gene-
ra cognoſcito.Hæc tria ſunt:unum ex ijs quos læſiſti: alterum qui ſine cauſa
non amant:tertium qui competitorum ualde amici ſunt.Quos læſiſti, quum
contra eos pro amico diceres,ijs te purgato plane,neceſſitudines commemo-
rato,in ſpem adducito,te in eorum rebus ſi ſe in amicitiam contulerint, pari
ſtudio atq; officio futurum ſpondeto.Qui ſine cauſa non amant,eos aut bene
ficio,aut ſpe,aut ſignificando tua erga illos ſtudia futura delinies,dans operā
ut de illa animi prauitate deducas.Quorum uoluntas erit abs te propter com
petitorum amicitias alienior,his quoq; eadem inſerui oratione qua ſuperiori
bus,& ſi probare poteris,te in eos ipſos competitores tuos beneuolo eſſe ani
mo oſtendito.Quoniam de amicitijs conſtituendis ſatis dictum eſt,dicendū
eſt de illa altera parte petitionis,quæ in populari ratione uerſatur.Ea deſide-
rat nomenclationem , blanditiam , aſſiduitatem , benignitatem , rumorem,
ſpem in rep.Primum id quod facis,ut homines noris,ſignifica ut appareat,&
auge ut quotidie melius fiat.Nihil mihi tam populare,neq; tam gratum uide
tur.Deinde id quod natura non habes,induc in animum ita ſimulandum eſſe
ut natura facere uideare.Non committas tibi neceſſe eſt,ea quæ bono ac ſuaui
homine digna ſunt,ſed opus eſt magnopere blanditia,quę etiam ſi uitioſa eſt
& turpis in cetera uita,tamen in petitione neceſſaria. Tibi enim quum dete-

riorem aliquem aſſentādo facit, improba eſt: quum amiciorem, non tam uitu peranda: petitori uero neceſſaria eſt, cuius & frons, & uultus, & ſermo ad eorum quoſcunq; conuenerit ſenſum & uoluntatem commutandus eſt. Iam aſſiduitatis nullum eſt pręceptum, uerbumq; ipſum docet quæ res ſit. Prodeſt quidem uehementer nuſq̃ deeſſe, ſed tamen hic fructus eſt aſſiduitatis, non ſolum eſſe Romæ atque in foro, ſed aſſidue petere, ſæpe eoſdem appellare, non committere ut quiſq̃ poſſit dicere, quod eius ſit conſequi poſſis ſi abs te nō ſit rogatum, & ualde ac diligenter rogatum. Benignitas autem late patet, & eſt in re familiari, quæ q̃q̃ ad multitudinem peruenire non poteſt, tamen ab amicis laudatur, multitudini grata eſt. Eſt in conuiuijs quæ facere te oportet & amicis tuis concelebrentur, & paſſim, & tributim: eſt etiam in opera, quam peruulga & communica. Cura ut aditus ad te diurni atq; nocturni pateant, neq; foribus ſolum ædium tuarum, ſed etiam uultu & fronte, quæ eſt animi ianua. Quæ ſi ſignificat uoluntatem abditam eſſe, ac retruſam, parui refert patere oſtium. Homines enim non modo prompte ſibi, preſertim quæ à candidato petant, ſed etim large ac honorifice promitti uolunt. Quare hoc quidē facile præceptum eſt, ut quod acturus ſis, id ſignifices te ſtudioſe ac libenter eſſe facturum. Illud difficilius, & magis ad tempus q̃ ad naturam accommodatum tuam, quod facere non poſſis, ut id iucunde neges: quorum alterū eſt boni uiri, alterum boni petitoris. Nam quum id petitur quod honeſte, aut ſine detrimēto noſtro promittere non poſſumus: quomodo ſi quis roget ut cōtra amicum aliquam cauſam recipiamus, belle negandum eſt, ut oſtendas neceſſitudinem, demonſtres q̃ moleſte feras, alijs te id rebus exacturum eſſe perſuadeas. Audiui hoc dicere quendam de quibuſdam oratoribus, ad quos cauſam ſuā detuliſſet, gratiorem ſibi orationem fuiſſe qui negaſſet, q̃ illius qui recepiſſet. ſic homines fronte & oratione magis q̃ ipſo beneficio, req; capiūtur. Verum hoc probabile eſt, illud alterum ſubdurum tibi homini Platonico ſuadere, ſed tamen tempori tuo conſulam. Quibus enim propter aliquod officium neceſſitudinis affuturum negaris, tamē ij poſſunt abs te placati, ęquiq; diſcedere: quibus autem idcirco negaris quod te impeditum eſſe dixeris, aut amicorum negocijs, aut grauioribus cauſis, aut ante ſuſceptis, inimici diſcedūt omnes, qui hoc animo ſunt, ut ſibi te mentiri malint, q̃ negare. C. Cotta in ambitione artifex dicere ſolebat, ſe operam ſuam quod non contra officium rogaretur polliceri ſolere omnibus, impertire ijs apud quos optime poni arbitraretur. Ideoq; ſe negare nemini, quod ſæpe accideret cauſa, cur is qui pollicitus eſſet, non uteretur, ſæpe ut ipſe magis eſſet uacuus quàm putaſſet: neque poſſe domum eius compleri qui tantum modo reciperet, quantū uideret ſe obire poſſe: caſu fieri ut agantur ea quæ nō putaris, illa quæ credideris in manibus eſſe, ut aliqua de cauſa non agantur. Deinde eſſe extremum, ut iraſcatur is cui mendacium dixeris. Id ſi promittas, & incertum eſt, & in diem, & in paucioribus: ſin autem id neges, ſtatim abalienant ſe, & inimicantur. Plures enim multo ſunt qui rogant ut uti liceat opera alterius, q̃ qui utātur. Quare ſatius eſt ex ijs aliquos aliquando tibi in foro iraſci, quàm omnes continuo domi: preſertim quū multo magis iraſcātur ijs qui negēt q̃ ijs qui uideant ea cauſa impeditum, ut facere quod promiſit cupiat ſi ullo modo poſſit. At ne uidear aberraſſe à diſtributione mea, qui hæc in hac populari parte petitionis

diſputem

diſputem,hoc ſequor:hæc omnia non tam ad amicorum ſtudia,q̄ ad popularem famam pertinere.Etſi ineſt aliquod dictum ex illo genere,benigne reſpōdere,ſtudioſe inſeruire negocijs amicorum ac periculis,tamen hoc loco ea dico quibus multitudinē capere poſſis:ut de nocte domus compleatur, ut multi ſpe tui præſidij teneantur,ut amiciores abs te diſcedant,q̄ acceſſerint, ut q̄ plurimorū aures optimo ſermone compleantur.Sequitur enim ut de rumore dicendum ſit cui maxime ſeruiendum eſt.Sed quæ dicta ſunt omni ſuperiori oratione,eadem ad celebrandum rumorem ualent,dicendi laus,ſtudia publicanorum,& equeſtris ordinis,hominum nobilium uoluntas, adoleſcentulorum frequentia,eorum qui abs te defenſi ſunt aſſiduitas,ex municipijs multitudo eorum,quos tua cauſa ueniſſe appareat:bene homines noſſe, comiter appellare,aſſidue ac diligenter petere,benignum ac liberalem eſſe,bene loqui, exiſtimare:domus ut multa nocte compleatur, omnium generum frequentia adſit,ſatiſfiat oratione omnibus,re operaq; multis perficiatur id quod fieri poteſt labore,& arte,ac diligentia,non ut ad populum ab ijs omnibus fama perueniat,ſed ut in ijs ſtudijs populus ipſe uerſetur. Iam urbanam illam multitudinem & eorum ſtudia qui conciones tenent,quæ adeptus es in Pompeio ornando,in Manilij cauſa recipienda,Cornelio defendendo,excitanda nobis ſunt,quæ adhuc habuit nemo,qui idem ſplendorem hominum uoluntatesq; haberet. Efficiēdumq; etiam illud eſt,ut ſciant omnes Cn. Pompeij ſummam erga te eſſe uoluntatem,& uehementer ad illius rationes te id aſſequi quod petis pertinere. Poſtremo tota petitio cura ut pompæ plena ſit, ut illuſtris, ut ſplendida,ut popularis,ut habeat ſummam ſpeciem,ac dignitatem,ut etiam ſi qui poſſit,ne competitoribus tuis exiſtat aut ſceleris,aut libidinis,aut largitionis accommodata ad eorum mores infamia. Atque etiam in hac petitione maxime uidendum eſt,ut ſpes Romani populi bona de te ſit,& honeſta opinio.

Nec tamen in petendo R.P. Capeſſenda eſt neq; in Senatu, neq; in concione,ſed hæc ſunt tibi retinenda,ut Senatus te exiſtimet ex eo quòd ita uixeris defenſorem auctoritatis ſuæ fore:& equites Romani boni & locupletes,ex ui ta acta te ſtudioſum otij,atq; rerum tranquillarum: multitudo ex eo dūtaxat quòd oratione in concionibus ac iudicio popularis fuiſti,te à ſuis commodis alienum non futurum. Hæc mihi ueniēbant in mentem de duabus illis commotionibus matutinis,quo tibi quotidie ad forum deſcendenti meditandum eſſe dixeramus: nouus ſum,Conſulatum peto. Tertium reſtat, Roma eſt ciuitas ex nationum conuentu conſtituta,in qua multę inſidię,multa fallacia,multa in omni genere uitia uerſantur: multorum arrogantia,multorum contumacia,multorum maleuolentia,multorum ſuperbia,multorum odium ac moleſtia perferenda eſt. Video eſſe magni conſilij atq; artis,in tot hominum huiuſmodi uitijs,tantisq; uerſantem uitare offenſionem, uitare fabulam, uitare inſidias,eſſe unum hominem accommodatum ad tantam morum,ac ſermonum,& uoluntatum uarietatem. Quare etiam atque etiam perge tenere iſtā uiam,quam inſtituiſti,excelle dicendo: hoc etiam tenentur Romæ homines, & alliciuntur,& ab impediendo ac lædendo repelluntur. Et quoniam in hoc uel maxime uitioſa eſt ciuitas,quod largitione interpoſita uirtutis,& dignitatis obliuiſci ſolet,in hoc fac ut te bene noris,ut intelligas eum eſſe te qui iudicij ac periculi metum maximum competitoribus afferre poſſis. Fac itaque ut ſe

abs te cuſtodiri,atque obſeruari ſciant: tum diligentiam tuam,tum auctoritatem uimq; dicendi,tum profecto equeſtris ordinis erga te ſtudium pertimeſcent. Atque hæc ita te uolo illis proponere,ut uideare occaſionem non meditari,ſed ut hoc errore facilius hoc ipſum quod agis conſequare. Et plane ſic cõtende omnibus neruis ac facultatibus,ut adipiſcamur quod petimus. Video eſſe nulla comitia tam inquinata largitione,quibus non gratis aliquæ centuriæ renunciẽt ſuos maxime neceſſarios. Quare ſi aduigilamus pro rei dignitate, & ſi noſtros ad ſummum ſtudium beneuolos excitamus,& ſi hominibus ſtudioſis gratioſisq; noſtri ſuum cuique munus deſcribimus,& ſi cõpetitoribus iudicia proponimus,ſi equeſtribus metum injcimus,diuiſores ratione aliqua coercemus,perfici poteſt ut largitio nulla fiat,aut nihil ualeat. Hæc ſunt quæ putaui non melius ſcire me quàm te,ſed facilius his tuis occupationibus colligere unum in locum poſſe,& ad te per ſcripta mittere. Quæ tamen etſi ita ſcripta ſunt,ut non ad omnes qui honores petant,ſed ad te proprie, & ad hanc tuam petitionem ualeant,tamen tu ſi quid mutandum eſſe uidebitur,aut omnino tollendum,aut ſi quid erit prætеritum,uelim hoc mihi dicas. Volo enim hoc commentariolum petitionis haberi omni ratione perfectum.

ARATI PHÆNOMENON INTERpretatio,ſed lacera & corrupta à Cicerone admodum adoleſcentulo facta.

*

E quibus hinc ſubter poſſis cognoſcere fultum
Iam cœli mediam partem terit ut prius illæ
Chelæ quum pectus quod cernitur Orionis,
Et prope conſpiciens paruum ſub pectore claro
Andromedæ ſignum, Deltoton dicere Graij
Quod ſoliti,ſimili quia forma litera claret.
Huic ſpatio ductum ſimili latus extat utrunq;.
At non tertia pars lateris,nam non minor illis
Sed ſtellis longe denſis præclara relucet.
Inferior paulo eſt aries,& flamen ad auſtri
Inclinatior,atq; etiam uehementius ille
Piſces,quorum alter paulo prǽlabitur ante,
Et magis horriſonis Aquilonis tangitur alis,
Atq; horum & caudis duplices uelut eſſe catenæ
Dicantur ſua diuerſæ per lumina ſerpunt.
Atq; una tandem in ſtella communiter hærent,
Quam ueteres ſoliti cœleſtem dicere nodum.
Andromedę lęuo ex humero ſiqua exere perges
At poſitum poteris ſupra cognoſcere piſcem.
E pedibus uatum ſummo natus Ioue Perſeus
Quos humeros retinet defixo corpore Perſeus:
Quę ſũma ab regione Aquilonis flamina pulſant.
Hic dextram ad ſedes intendit Caſſiepeæ
Diuerſosq; pedes uinctos talaribus aptis

Puluerulentus uti de terra lapſu' repente
In cœlum uictor magnum ſub culmine portat.
At propter læuum genus omni ex parte locatas
Paruas Vergilias tenui cum luce uidebis
Hæ ſeptem uulgo perhibentur more uetuſto.
Stellæ, cernuntur uero ſex undiqꝫ paruę.
At non interijſſe putari conuenit unam:
Sed fruſtra temere à uulgi ratione ſine ulla
Septem dicier, ut ueteres ſtatuere poetæ
Aeterno cunctas æuo qui nomine dignant
Alcyone, Meropeq́ꝫ, Celæno, Taygeteq́ꝫ,
Electra, Steropeq́ꝫ, ſimul ſanctiſſima Maia.
Hæ tenues paruo labentes lumine lucent.
At magnum nomen ſigni, clarumq́ꝫ uocatur.
Propterea quod & æſtatis primordia claret
Et poſt hiberni præpandens temporis ortus
Admonet ut mandent mortales ſemina terris,
Inde fides leuiter poſita & conuexa uidetur,
Mercurius paruus manibus quam dicitur olim
Infirmis fabricatus in alta ſede locaſſe
Quod genus ad læuum nixi delapſa reſedit
Atqꝫ inter flexum genus & caput alitis hæſit.
Nanqꝫ eſt ales auis lato ſub tegmine cœli
Quæ uolat, & ſerpens geminis ſecat aera pennis.
Altera pars huic obſcura eſt, & luminis expers,
Altera nec paruis nec claris lucibus ardet,
Sed mediocre iacit quatiens è corpore lumen.
Hæc dextram Cephei dextro pede pellere palmam
Geſtit: iam uero clinata eſt ungula uehemens
Fortis equi propter pennati corporis alam.
Ipſe autem labens multis equus ille tenetur
Piſcibus: hinc ceruix dextra mulcetur Aquari
Serius hæc obitus terrai iuſſit equinis
Qu'gelidum ualido de corpore frigus anhelans
Corpore ſemifero magno Capricornus in orbe,
Quem quum perpetuo ueſtiuit lumine Titan,
Brumali flectens contorquet tempore curſum.
Hoc caue te ponto ſtudeas committere menſe.
Nam non longinquum ſpatium labere diurnum,
Non hiberna cito uoluetur curriculo nox.
Humida non ſeſe ueſtris aurora querelis
Ocyus oſtendet clari prænuncia ſolis.
At ualidis æquor pulſauit uiribus auſter,
Tum fixum tremulo quatietur frigore corpus.
Sed tamen anni iam labuntur tempore toto,
Nec cui ſignorum cedunt, neqꝫ flamina uitant,

Nec metuunt canos minitanti murmure fluctus.
Atq; etiam ſuper hos naui pelagoq; uagato
Menſe ſagittipotens ſolis quum ſuſtinet orbem.
Nam iam quum minus exiguo lux tēpore præſto eſt
Hoc ſignum ueniens poterunt prænoſcere nautæ.
Iam prope pręcipiti ante licebit uiſere nocti
Vt ſeſe oſtendens emergit Scorpios alte
Poſteriore trahens flexum ui corporis,arcum,
Iam ſupera cernes arcti caput eſſe minoris,
Et magis erectum ad ſummum uerſarier orbem.
Tum ſeſe Orion toto iam corpore condit
Extrema propè nocte,& Cepheus conditur ante
Lumborum tenus à prima depulſus ad undas.
Hic miſſo reuocans fulgens iacet una ſagitta
Quam propter nitens penna conuoluitur ales,
Et clinata magis paulo eſt Aquilonis ad auras.
At propter ſe Aquila ardenti cum corpore portat
Igniferum mulgens tremebundis æthera pennis,
Non minus ingenti cum corpore,ſed graue mœſtis
Oſtendit nautis perturbans æquora ſignum.
Tum magni curuus Capricorni corpora propter
Delphinus iacet haud nimio luſtratu' nitore,
Præter quadruplices ſtellas in fronte locatas
Quas interuallum binas diſterminat unum.
Cetera pars læta tenui cum lumine ſerpit.
Illæ quę fulgent luces ex ore coruſco
Sunt inter partes gelidas Aquilone locatas,
Atq; inter ſpatium & lęti ueſtigia ſolis.
At pars inferior Delphini fuſca uidetur
Inter ſolis iter,ſimul inter flamina uenti
Viribus erumpit qua ſummi ſpiritus auſtri.
ExindeOrion obliquo corpore nitens
Inferiora tenet truculenti corpora tauri,
Quem qui ſuſpiciet in cœlum nocte ſerena
Lęte diſperſum non uiderit,abdita uero
Cetera ſe ſperet cognoſcere ſigna poteſſe.
Nanq; pedes ſubter rutilo cum lumine claret
Feruidus ille canis ſtellarum luce refulgens.
Hunc tegit obſcurus ſubter præcordia ueſper
Ver toto ſpirans rabido de corpore flammam
Aeſtiferos ualidis erumpit flatibus ignes,
Totus ab ore micans iacitur mortalibus ardor.
Hic ubi ſe pariter quum ſolem lumina cœli
Extulit,haud patitur foliorum tegmine fruſtra
Suſpenſos animos arbuſta ornata tenere.
Nam quorum ſtirpeis tellus amplexa prehendit

Hęc augens anima uitali flamina mulcet.
At quorum nequeũt radices findere terras,
Denudat folijs ramos & cortice truncos.
Hunc propter ſubterq; pedes quos diximus ante
Oriona iacet leuipes lepus. Hic fugit ictus
Horrificos metuens roſtri tremebundus acuti.
Nam canis infeſto ſequitur ueſtigia curſu
Præcipitantem agitans, oriens iam deniq; paulo
Curriculum nunq̃ defeſſo corpore ſedans.
At canis ad caudam ſerpens prælabitur Argò
Conuerſam præ ſe portans cum lumine puppim
Non alię naues ut in alto pondere proras
Ante ſolent roſtro Neptunia prata ſecantes
Sed conuerſa retro cœli ſemper loca portat,
Sicut quum cœptant tutos conſtringere portus
Obuertunt nauem magno cum pondere nautæ,
Aduerſamq; trahunt optata ad littora puppim.
Sic conuerſa uetus ſuper æthera uertitur Argò
Atq; uſq; à prora ad cœlum ſine lumine malum.
A malo ad puppim cum lumine clara uidetur.
Inde gubernaclum diſperſo lumine fulgens
Clari poſteriora Canis ueſtigia condit.
Exin ſemotam procul in tutoq; locatam
Andromedam tamen explorãs fera quęrere piſtrix
Pergit, & uſq; ſitam ualidas Aquilonis ad auras
Cœrula ueſtigat finita in partibus aſtra.
Hanc aries tegit & ſquamoſi corpore piſces
Fluminis illuſtri tangentem corpore ripas.
Nanq; etiam Eridanum cernes in parte locatum
Cœli, funeſtum magnis cũ uiribus amnem
Quem lachrymis mœſtæ Phaethontis ſæpe ſorores
Sparſerunt, letum mœrenti uoce canẽtes.
Hunc Orionis ſub læua cernere plãta
Serpẽtem poteris, proceraq; uincla uidebis
Quæ retinent piſces caudarum parte locata
Flumine mixta retro ad piſtricis terga reuerti.
Hanc una ſtella uertũtur quam iacit ex ſe
Piſtricis ſpinæ ualida cum luce refulgẽs.
Exinde exiguæ tenui cum lumine multæ
Inter piſtricem fuſę ſparſęq; uidentur,
Atque gubernaclum ſtellæ quas contigit omnis
Formidans acrem morſum lepus, his neque nomen
Nec formam ueteres certam ſtatuiſſe uidentur.
Nam quæ ſyderibus claris natura poliuit:
Et uario pinxit diſtinguens lumine formas,
Hęc ille aſtrorum cuſtos ratione notauit,

Signaq; ſignauit cœleſtia nomine uero.
Has autem quæ ſunt paruo ſub culmine fuſę
Conſimili ſpecie ſtellas pariliq; nitore
Non potuit nobis nota clarere figura.
Exinde auſtralem ſoliti cōuincere piſcem
Voluitur inferior Capricorno uerſus ad auſtrum
Piſtricem obſeruans procul illis piſcibus hærens.
Et prope conſpicies experteis nominis omnes
Inter piſtricem & piſcem quem diximus auſtri
Stellas ſub pedibus ſtratas radiantis Aquari,
Propter Aquarius obſcurum dextra rigat amnem
Exiguo qui ſtellarum cādore niteſcit.
E multis tamen is duo late lumina fulgēt,
Vnum ſub magnis pedibus cernetur Aquari,
Quod ſupereſt gelido delapſum flumine fontis
Spiniferam ſubter caudam piſtricis adhęſit.
Et tenues ſtellæ perhibētur nomine Aquari.
Hic aliæ uolitant paruo cum lumine claræ,
Atq; priore pedum ſubeūt ueſtigia magni
Arcitenentis, & obſcure ſine nomine condunt.
Inde Nepæ cernes propter fulgentis acumen
Aram quam flatu permulcet ſpiritus auſtri
Exiguo ſuperum quæ lumina tempore tranat.
Nam procul arcturo eſt aduerſa parte locata.
Arcturo magnum ſpatium ſupra dedit, orbem
Iuppiter hunc paruum inferiore in parte locauit.
Hic tamen æterno inuiſens loca curriculo nox
Signa dedit nautis, cuncti quę noſcere poſſent,
Commiſerans hominum metuēdos undiq; caſus.
Nam quum fulgentem cernes ſine nubibus atris
Aram ſub media cœli regione locatam
A ſumma parte obſcura caligine tectam,
Tum ualidis fugito deuitans uiribus auſtrum.
Quem ſi proſpiciens uitaueris omnia caute
Armamenta locans tuto labere per undas.
Si in grauis inciderit uehementi flamine uentus
Perfringet celſos defixo robore malos,
Vt res nulla feras poſſit mulcere procellas
Ni parte ex aquilonis opacam pellere nubem
Cœperit, & ſubitis auris diduxerit ara.
Si numeros medio in cœlo Centaurus habebit
Ipſeq; cœrulea contectus nube feretur
Atq; aram tenui caligans ueſtiet umbra,
Ad ſignorum obitum uis eſt metuenda Fauoni.
Ille autem Centaurus in alta ſede locatus
Qua ſeſe claro collucēs Scorpios inſert

Hæc ſubter partem perpotās ipſe uirilem
Cedit equi partis properat coniungere chelis.
Hic dextram porgens quadrupes qua uaſta tenetur
Quam nemo certo donauit nomine graiûm
Tendit,& illuſtrem truculētus cædit ad aram.
Hic ſeſe inferni de partibus erigit hydra
Præcipiti lapſu flexo cum corpore ſerpēs.
Hæc caput atq; oculos torqueri ad terga Nepai,
Conuexoq; ſinu ſubiens interna Leonis
Centaurum leni contingit lubrica cauda,
In medioq; ſinu fulgens cratera relucet
Extrema nitens plumato corpore Coruus
Roſtro tūdit & hic,geminis eſt ille ſub ipſis
Antecanem graio Procyon qui nomine fertur.
Hæc ſunt quæ uiſens nocturno tēpore ſigna
Legitimo cernes cœli luſtrantia curſu,
Aeternumq; uolens mūdi perноſcere motum.
Nam quæ per bis ſex ſignorum labier orbes
Quinq; ſolent ſtellæ,ſimili ratione notari
Non poſſunt:quia quæ faciunt ueſtigia curſu,
Non eodem ſemper ſpatio portata teruntur.
Sic malūt errare uagæ per nubila cœli
Atq; ſuos uario motu metirier orbes.
Hæc faciunt magnos longinqui temporis annos
Quum redeūt ad idem cœli ſub tegmine ſignum.
Quare ego nunc nequeo totos euoluere curſus.
Verum hæc quæ ſemper certo euoluuntur in orbe
Fixa ſimul magno ſedem [illegible] gentibus orbes
Quatuor æterno luſtrantes lumine mundum,
Orbis ſtelligeri portantes ſigna feruntur
Amplexi terra cœli ſub tegmine fulti.
E quibus annorum uolitātia lumina noſces
Quę denſis diſtincta licebit cernere ſignis,
Tum magnos orbis magno cum lumine latos
Vinctos inter ſe & nodis cœleſtibus aptos
Atq; pari ſpatio duo cernes eſſe duobus.
Nec ſic nocturno cognoſcens tempore cœlum
Quum neq; caligans detergit ſydera nubes,
Nec pleno ſtellas ſuperaret lumine Luna
Vidiſti magnum candentem ſerpere circum.
Lacteus hic nimio fulgens candore notatur.
His non perpetuum detexens conficit orbem
Sed ſpatio multum ſupereſt præſtare duobus,
Dicitur & late cœli luſtrare cauernas,
Quorum alter tangens aquilonis uertitur auras
Ora petens geminorum illuſtratum genus ardens

Et ſimul à medio media de parte ſecatur
Atq; obliquus in his nitens cũ lumine fertur,
Vt nemo cui ſancta manu doctiſſima Pallas
Solertem ipſa dedit fabricę rationibus artem
Tam tornare cate contortus poſſidet orbis
Quàm ſunt in cœlo diuino lumine flexi
Terram cingentes, ornantes lumine mundum,
Culmine tranſuerſo retinentes ſydera fulta.
Quattuor in motus cuncti uoluuntur eodem,
Sed tamen ſupera terras ſemper tenet ille.
Curriculũ oblique iſlexus tribus orbibus unus,
Quãto eſt diuiſus Cãcer ſpatio à Capricorno
Ac ſubter terras ſpatium par eſſe neceſſe eſt.
Et quatos radios iacimus de lumine noſtro
Quis lunę conuexum cœli contingimus orbẽ
Sex tantæ poterunt ſub eum ſuccedere partes
Bina pari ſpatio cœleſtia ſigna tenentes.
Zodiacum hunc Gręci uocitãt, noſtriq; Latini
Orbem ſigniferum perhibebunt nomine uero.
Nam gerit hic uoluens bis ſex ardentia ſigna.
Aeſtifer eſt pandens feruentia ſydera Cancer.
Hunc ſubter fulgens cedit uis torua Leonis.
Quem rutilo ſequitur collucens corpore uirgo.
Exin proiectæ claro cum lumine chelæ,
Ipſaq; conſequitur lucens uis magna Nepai.
Inde ſagittipotens dextra flexum tenet arcum.
Poſt hunc ore fero Capricornus uadere pergit
Humidus inde loci collucet Aquarius orbem.
Exin ſquamiferi ſerpentes ludere piſcęs,
Quis comes eſt Aries obſcuro lumine labens
Inflexoq; genu proiecto corpore Taurus,
Et gemini clarum iactantes lucibus ignem.
Hæc ſol ęterno conueſtit lumine luſtrans
Annua conficiens uertentia tempora curſus.
Hic quantus terris conſectus pelliturorbis
Tantundem ille patens ſupra mortalibus edit.
Sex omnes ſemper cedunt labentia nocte
Tot cœlum iuſſus fugientia ſigna reuiſunt.
Huc ſpatium tranans cæcis nos cõficit umbris
Quod ſupera terras prima de nocte relictũ eſt
Signifero ex orbis & ſignorum ordine fultum.
Quod ſi ſolis aues certos cognoſcere curſus,
Ortus ſignorum nocturno tempore uiſes.
Nam ſemper ſignũ exoriens Titan trahit unũ.
Sin autem officiẽs ſignis mons obſtruet altus,
Aut adiment lucem cæca caligine nubes,
Certas ipſe notas cœli de tegmine ſumes.
Ortus atq; obitus omnis cognoſcere poſſis.
Quæ ſimul exiſtant cernes quæ tẽpore eodem
Præcipitent obitũ nocturno tempore noſces
Iam ſimul ut ſupero ſe toto lumine Cancer
Extulit extemplo cedit delapſa corona
Et loca conuiſit cauda tenus infera piſcis.
Dimidiam retinens ſtellis diſtincta corona
Partẽ etiam ſupera atq; alia de parte repulſa eſt
Quũ tamẽ inſeqtur piſcis, nec totus ad umbras
Tactus, ſed ſupero contectus corpore cedit,
Atq; humeros uſq; à genibus, clarumq; recõdit
Anguitenẽs ualidis magnũ à ceruicibus anguẽ,
Iã uero Arctophylax nõ æqua parte ſecatur.
Nam breuior clara cœli de parte uidetur,
Amplior infernas depulſus poſſidet umbras.
Quatuor hic obiens ſecum deducere ſigna
Signifero ſolet ex orbi, tum ſerius ille
Quum ſupera ſeſe ſatiauit luce recedit
Poſt mediam labens claro cum corpore noctem.
Hęc obſcura tenens conueſtit ſydera tellus,
Dimidiam retinet ſtellis diſtincta corona.
Ac parte ex alia claris cum lucibus errat
Orion humeris & lato pectore fulgens
Et dextra retinens non caſſum luminis enſem.
Sed quum de terris uis eſt par facta Leonis
Omnia quę Cancer præclaro detulit ortu
Cedunt obſcurata, ſimul uis maior Aquari
Pellitur, ac flexo confidens corpore nixus
Iam ſupero ferme depulſus lumine cedit.
Sed lęuum genus atque illuſtrem liquit in altum
Plantam, tum contra exoritur clarũ caput hydrę
Et Lepus & Procyon qui ſeſe feruidus infert
Ante canem, inde canis ueſtigia prima uidẽtur.
Non pauca è cœlo depellens ſigna repente
Exoritur candens illuſtria lumina uirgo.
Cedit clara fides Cyllenia, mergitur unda
Delphinus, ſimul obtegitur depulſa ſagitta,
Atq; auis ad ſummam caudam, primasq; recedit
Pinnas, & magnus pariter delabitur amnis.
Hic equus à capite & longa ceruice lateſcit,
Longius exoritur iam claro corpore ſerpens,
Crateraq; tenus lucet mortalibus hydra
Inde pedes canis oſtendit iam poſteriores,
Et poſt ipſe trahit claro cum lumine puppim.
Inſequitur labens per cœli lumina nauis,
Et iamiam toto proceſſit corpore uirgo.
Hæc medium oſtendit radiato ſtipite malum.
At quum procedunt obſcuro corpore chelæ
Exiſtet pariter larga cum luce Bootes,
Cuius in aduerſum eſt arcturus corpore fixus
Totaq; iam ſupera fulgẽs prolabitur Argo
Hydraq; quod late cœlo diſperſa tenetur
Nondũ tota latet, non caudam contegit umbra,
Iam dextrum genus, & decoratam lumine ſuram
Erigit ille uagans uulgato nomine nixus,
Quẽ nocte extinctum atq; exortũ uidimus unà
Perſæpe in paruum tranans geminauerit orbem.
Hic genus & ſuram cum chelis erigit alte,
Ipſe autem præceps obſcura nocte tenetur
Dum Nepa & Arcitenens inuiſant lumina cœli,
Non ſecum medium pandet Nepa tollere uero
In cœlum totum exoriẽs conabitur arcus.
Hic tribus elatus cum ſignis corpore toto
Lucettat exoritur media de parte corona,
Caudaq; Centauri extremo candore refulget.
Hic ſe iam totum cæcas equus abdit in umbras.
Quem rutila fulgens pluma præteruolat ales.
Occidit Andromedę clarum caput, & fera piſtrix
Labitur horribileis epulas funeſta requirens.
Hanc cõtra Cepheus non ceſſat tendere palmas.
Illa uſque ad ſpinam mergens ſe cœrula condit.
At Cepheus caput atq; hũeros, palmasq; recliat.
Cum uero uis eſt uehemens exorta Nepai

Late uolat fuſa per, terras fama uagatur
Vt quondã Orion manibus uiolaſſe Dianam
Dicitur excelſis errans in collibus amens,
Quos tenet Aegæo defixa in gurgite Echineis
Brachia quam uiridi conueſtit tegmine uini.
Ille feras vecors amenti corde necabat
Oenopionis auens epulas cœnare nitentis.
At vero pedibus ſubito perculſa Dianæ
Inſula diſceſſit, diſiectaq; ſaxa reuellẽs
Perculit & cæcas luſtrauit luce lacunas.
E quibus ingenti exiſtit cum corpore pręſe
Scorpios infeſta præportans flebile acumen.
Hic ualido cupide uenantem perculit ictu
Mortiferum in uenas figens per uulnera uirus.
Ille graui moriens conſtrauit corpore terram.
Quare cum magnis ſeſe Nepa lucibus effert
Orion fugiens commendat corpora terris.
Tũ uero fugit Andromeda, & Neptunia piſtrix
Tota latet, cedit conuerſo corpore Cepheus
Extremas medio contingens corpore terras.
Hic caput & ſuperas potis eſt demergere partes.
Infera lumborum nunquã conueſtiet umbra.
Nam retinent arcto luſtrantes lumine ſuras.
Labitur illa ſimul gnatam lacrimoſa requirens
Caſſiepea, neq; ex cœlo depulſa decore
Fertur: nam uerſo contingens uertice primum
Terras poſt humeros euerſa ſede refertur,
Hãc illi tribuunt pœnam Nereides almæ.
Cũ quibus ut perhibent auſa eſt cõtẽdere forma.
Hæc obit inclinata: at pars exorta corona eſt
Altera, cum caudaq; omnis iam panditur hydra,
At caput & totum ſeſe Centaurus opacis
Eripit è tenebris linquens ueſtigia parua
Ante pedum contecta ſimul cum lumine pandit,
Ipſe feram dextra retinet: prolabitur inde
Anguitenẽs capite & mãibus ꝓfert ſimul anguis
Iam caput & ſummum flexo de corpore lumen.
Hic ille exoritur conuerſo corpore nixus
Aluũ crura humeros ſimul & pręcordia luſtrans,
Et dextræ radios læto cum lumine iactans.
Inde ſagittipotens ſuperas conuiſere luces
Inſtitit & mergit nixi caput: & ſimul effert
Seſe clara fides, & promit corpore Cepheus,
Feruidus ille canis toto cum corpore cedit,
Abditur Orion, obiit ſimul abditus umbra eſt.
Inferiora cadunt aurigæ lumina, lapſum
Crus dextrumq; pedẽ linquẽs obit īfera Perſeus
In loca, tum cedens à puppi linquitur Argo:
Inde obiens Capricornus ab alto lumine pellit
Aurigã, inſtantemq; caprã paruos ſimul hœdos
Et magnam antiquo depellit nomine nauem,
Obruitur Procyon, emergunt alite lapſum,
Et terris uolucris exiſtit clara ſagitta,

*

Index cartharum.

aa bb cc dd ee ff gg hh ii kk ll mm nn oo pp qq rr ſſ tt
uu xx yy zz aaa bbb ccc ddd eee fff ggg hhh iii kkk lll
mmm nnn ooo ppp qqq rrr ſſſ ttt uuu xxx yyy zzz
Omnes ſunt terniones.

Venetijs in Officina Lucæantonij Iuntæ
Florentini M. D XXXVI.
Menſe Auguſto.

L A